

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΚΕ ΤΟΥ ΚΚΕ

ΔΟΚΙΜΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΚΚΕ

Α΄ Τόμος
1918-1949

πέμπτη έκδοση

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΑΘΗΝΑ 2008

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας είναι αναπόσπαστο μέρος της νεότερης πολιτικής και κοινωνικής ιστορίας της χώρας μας. Είναι ιστορία της ηρωικής και ακατάβλητης πρωτοπορίας της εργατικής τάξης, ιστορία των αγώνων του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος ενάντια στην καταπίεση και την εκμετάλλευση, για κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη. Είναι ιστορία πολύχρονων, συνεχών αγώνων και απροσμέτρητων θυσιών για τη λευτεριά, την εθνική ανεξαρτησία, τη δημοκρατία, την ειρήνη, το σοσιαλισμό.

Δεν είναι, συνεπώς, καθόλου τυχαίος και αβάσιμος ο χαρακτηρισμός του σαν «Κόμματος των αγώνων και θυσιών» για το καλό του λαού και του τόπου.

Το ΚΚΕ, από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής του, που αποτέλεσε σταθμό στην πολιτική ιστορία της χώρας, έκφρασε τα συμφέροντα, τα ιδανικά και τους πόθους της εργατικής τάξης κι όλων των άλλων εργαζομένων και στάθηκε πρωτοπόρος μαχητής, οργανωτής και καθοδηγητής των αγώνων τους για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας, για τις δημοκρατικές και συνδικαλιστικές ελευθερίες, για την υπεράσπιση και διεύρυνση των κατακτήσεων και δικαιωμάτων τους.

Από τα πρώτα του βήματα, το νεαρό ακόμα ΚΚΕ κατάγγειλε θαρραλέα και αποφασιστικά την ξένη ιμπεριαλιστική κηδεμονία και κυριαρχία, το μεγαλοιδεατικό σοβινισμό και την υποτέλεια της ντόπιας πλουτοκρατικής ολιγαρχίας. Αντιτάχθηκε στην αποστολή ελληνικού εκστρατευτικού σώματος στην Ουκρανία και στην τυχοδιωκτική μικρασιατική εκστρατεία, που οδήγησε στη γνωστή εθνική τραγωδία. Υποστήριξε το κίνημα της φτωχής αγροτιάς που επέβαλε την αγροτική μεταρρύθμιση. Ύψωσε πρώτο τη σημαία της πάλης ενάντια στο φασισμό και τον κίνδυνο του πολέμου. Και στις πιο κρίσιμες στιγμές, όταν η πατρίδα μας στέναζε κάτω από τον τριπλό ξενικό φασιστικό ζυγό και οι ηγεσίες των αστικών κομμάτων συνιστούσαν «σύνεση» και «υπομονή» ή και συνεργάζονταν με τους κατακτητές, σάλπισε τον

εθνικό ξεσηκωμό. Έγινε ο εμπνευστής, ο οργανωτής, ο καθοδηγητής και ο κύριος αιμοδότης της αθάνατης εποποιίας της Εθνικής μας Αντίστασης.

Στα μεταπολεμικά χρόνια αντιπάλεψε τις ωμές ένοπλες επεμβάσεις του αγγλοαμερικάνικου ιμπεριαλισμού. Αντιτάχθηκε στη συμμετοχή της χώρας μας στην ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ. Βρέθηκε στις επάλξεις του αγώνα για την ανατροπή της λαομίσητης στρατιωτικοφασιστικής δικτατορίας, την κατάργηση της μοναρχίας και την απαλλαγή της πατρίδας μας από τα ασφυκτικά πλοκάμια της ιμπεριαλιστικής εξάρτησης και κυριαρχίας, για αλλαγή πορείας προς το συμφέρον του λαού.

Στην πορεία των αδιάκοπων αγώνων του, το ΚΚΕ συνάντησε τη λυσσασμένη αντίδραση της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας και του ιμπεριαλισμού, που χρησιμοποίησαν όλα τα μέσα για να το εξοντώσουν. Δέχτηκε αφάνταστες συκοφαντικές επιθέσεις. Διαστρεβλώθηκε σκόπιμα η ιστορία του και έγινε επίμονη και συντονισμένη προσπάθεια να εμφανιστεί σαν κόμμα «ξενοκίνητο» και σαν κόμμα «λαθών»! Τέθηκε επανειλημμένα εκτός νόμου και γνώρισε φοβερούς διωγμούς. Πολεμήθηκε με την αστυνομική βία, με σκηνοθετημένες δίκες και καταδίκες, με έκτακτα μέτρα, με κάτεργα, εξορίες και στρατόπεδα συγκέντρωσης, με το χαφιεδισμό, τις προβοκάτσιες, τις δολοφονίες και τα εκτελεστικά αποσπάσματα. Αμέτρητα είναι τα στελέχη, τα μέλη και οι οπαδοί του που έπεσαν θύματα των πρωτοφανών διωγμών.

Δε λύγισε, όμως, και δεν εξοντώθηκε. Αντιπάλεψε με παραδειγματική αυτοθυσία και απaráμιλλο ηρωισμό τους ταξικούς εχθρούς του, προάσπισε την ιδεολογία του και τον ταξικό επαναστατικό του χαρακτήρα από τις ύπουλες επιθέσεις των κάθε λογής αναθεωρητών, αποστατών και συνθηκολόγων. Γαλούχησε και ανέδειξε αξεπέραστους ήρωες, ανυποχώρητους και ασυμβίβαστους κομμουνιστές. Απόδειξε, με την όλη μακρόχρονη πορεία του, που ξεπέρασε τα τρία τέταρτα του αιώνα, πως είναι κόμμα βαθιά ριζωμένο στην ελληνική γη, σάρκα από τη σάρκα της εργατικής τάξης και του λαού. Κόμμα πατριωτικό και ταυτόχρονα διεθνιστικό. Κόμμα φορέας νέων ιδεών και μιας νέας κοινωνίας, χω-

ρίς καταπίεση και εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο.

Σήμερα, στις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν μετά τα συγκλονιστικά γεγονότα στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες και στην πρώην Σοβιετική Ένωση, παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε και αντιμετωπίζει, αντιπαλεύει τις ολέθριες για τη χώρα μας συνέπειες της συνθήκης του Μάαστριχτ και της Λευκής Βίβλου, που υπόγραψαν και υποστηρίζουν όλα τα άλλα κόμματα (ΠΑΣΟΚ, Ν. Δημοκρατία, ΠΟΛ. ΑΝ. και ΣΥΝ) και υπερασπίζεται με συνέπεια κι αποφασιστικότητα τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των εργαζομένων. Αντιτάσσεται στις ιδιωτικοποιήσεις και την αποβιομηχάνιση της χώρας, στην πολιτική της μονόπλευρης λιτότητας και στην ασταμάτητη αύξηση της ανεργίας, στη συνεχή πτώση του βιοτικού επιπέδου του λαού. Αποκρούει τα επικίνδυνα για την ειρήνη εθνικιστικά και σοβινιστικά κηρύγματα και τις ωμές επεμβάσεις των ιμπεριαλιστών στα Βαλκάνια. Αντιτάσσεται στη νέα ιμπεριαλιστική τάξη πραγμάτων που σφραγίζεται από την παντοδυναμία, την ασυδοσία και την αυθαιρεσία των ΗΠΑ.

Η ιστορία του ΚΚΕ αποτελεί μεγάλο σχολείο πολιτικής και επαναστατικής διαπαιδαγώγησης, όχι μόνο των κομμουνιστών, αλλά και γενικότερα της εργατικής τάξης, των άλλων εργαζομένων, της νεολαίας, της προοδευτικής διανόησης. Αποτελεί ανεξάντλητη πηγή έμπνευσης και προβληματισμού. Ισχυρό όπλο στην πάλη για την εθνική ανεξαρτησία, την ειρήνη, τη δημοκρατία και το σοσιαλισμό. Αδιάψευστη και αποστομωτική απάντηση στη λαθολογία και στις κάθε λογής συκοφαντίες και διαστρεβλώσεις.

Γι' αυτό, εδώ και πολλά χρόνια, έχει τονιστεί η ανάγκη συγγραφής της ιστορίας του. Το 10ο Συνέδριο του Κόμματος, που συνήλθε το 1978, πήρε και σχετική απόφαση. Με βάση την απόφαση εκείνη, προετοιμάστηκε από επιτροπή ένα σχέδιο του πρώτου τόμου Σύντομης Ιστορίας, που δόθηκε στη δημοσιότητα για γνώμες και παρατηρήσεις. Η δουλειά, όμως, εκείνη εμποδίστηκε και διακόπηκε από την εσωκομματική διαπάλη. Επαναλήφθηκε μετά το 14ο Συνέδριο (Δεκέμβρης του 1991) που αντιμετώπισε αποφασιστικά την εσωκομματική κρίση, από το Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του

Κόμματος, με τη νέα σύνθεσή του, ύστερα από απόφαση του ΠΓ.

Η συγγραφή του πρώτου τόμου, που καλύπτει την περίοδο 1918-1949, στηρίχθηκε στην προηγούμενη προσπάθεια, αλλά πλουτίστηκε και αναπτύχθηκε παραπέρα. Σ' αυτό συνέβαλαν, εκτός από τα μέλη του Ιστορικού Τμήματος, τα μέλη του ΠΓ, καθώς και πολλοί σύντροφοι και συντρόφισσες με παρατηρήσεις, γνώμες και σκέψεις.

Ωστόσο, δε θεωρούμε ότι αντιμετωπίσαμε όλα τα προβλήματα της Ιστορίας του Κόμματος και ότι εμείς είπαμε τον «τελευταίο λόγο». Υπάρχουν ακόμη θέματα που χρειάζονται παραπέρα μελέτη και αξιολόγηση. Γι' αυτό και το κείμενο χαρακτηρίζεται Δοκίμιο Ιστορίας του Κόμματος.

Πιστεύουμε, όμως, ότι το κείμενο αυτό καλύπτει ένα μεγάλο κενό στην πολιτική και ιδεολογική δουλειά του Κόμματος και ότι θα βοηθήσει τα στελέχη, τα μέλη και τους οπαδούς του στην αντιμετώπιση της λυσσαλέας και ολομέτωπης επίθεσης που έχουν εξαπολύσει ενάντιά του οι ταξικοί εχθροί του και οι πολυπλόκαμοι προπαγανδιστικοί μηχανισμοί τους, με σκοπό να το εμφανίσουν σαν «ξεπερασμένο», «αναχρονιστικό» και «ασύμβατο με τη νέα πραγματικότητα»!

Το Ιστορικό Τμήμα
της ΚΕ του ΚΚΕ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΚΚΕ. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1909

1. Η οικονομική και πολιτική κατάσταση της Ελλάδας στα τέλη του 18ου – αρχές του 19ου αιώνα

Στη διάρκεια της τουρκοκρατίας τα λαϊκά στρώματα της Ελλάδας αποτελούνταν βασικά από τον αγροτικό πληθυσμό. Το γεγονός αυτό δε σήμαινε καθόλου τη διαμόρφωση, έστω και της πιο ασαφούς, ταξικής συνείδησης στον αγροτικό κόσμο, ο οποίος, στη μεγάλη πλειοψηφία του, είτε δεχόταν μοιρολατρικά την κατάσταση της καταπίεσης είτε ξεσηκώνονταν κατά της τυραννίας, υποκινούμενος από προσωπικά, κυρίως, περιστατικά.

Οι αιτίες, ωστόσο, μαζικών αγροτικών εξεγέρσεων στον ελλαδικό χώρο υπήρχαν από τα τέλη ακόμη του 18ου αιώνα, όταν, παράλληλα με την ανάπτυξη των εμπορευματικών σχέσεων και των εξαγωγών από την Ελλάδα, επιταχύνθηκαν οι ρυθμοί της αποσύνθεσης του τιμαριωτικού συστήματος¹. Το σύστημα αυτό παραχωρούσε τη θέση του όλο και πιο πολύ στο εμπορευματικό τσιφλίκι, που ήταν προσανα-

---

1. *Τιμαριωτισμός*: Κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό καθεστώς που βασιζόταν στα τιμάρια (μεγάλες εκτάσεις γης). Ο τιμαριωτισμός ήταν ιδιόμορφο σύστημα αγροτικής ιδιοκτησίας, συγγενικό προς το φεουδαρχικό της Δύσης, που διαμορφώθηκε στην Ανατολή και αναπτύχθηκε, κυρίως, την εποχή της ακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αρχικά τα τιμάρια τα κατείχαν στρατιωτικοί, οι οποίοι εισέπρατταν τις προσόδους τους, αλλά ήταν υποχρεωμένοι να συντηρούν και να εξοπλίζουν σώματα ιππικού. Με την πάροδο του χρόνου το σύστημα εξελίχθηκε, έτσι ώστε όλο το έδαφος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να αποτελείται από τιμάρια. Οι τιμαριώτες εισέπρατταν τις προσόδους των τιμαριών και τους φόρους της δεκάτης από τους χωρικούς (δου-

τολισμένο στην αγορά, με αποτέλεσμα οι Τούρκοι, αλλά και οι Έλληνες τιμαριώτες να επιδιώκουν πια τη συνεχή αύξηση της παραγωγής των αγροτικών προϊόντων, με τη συγγνότερη εκμετάλλευση των ακτημόνων καλλιεργητών.

Θα έπρεπε, επομένως, οι αγρότες να οργανωθούν μόνοι τους και να κηρύξουν την Επανάσταση. Η έλλειψη, όμως, ταξικής συνειδήσης είχε αποτρέψει από την αρχή ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Και δεν είναι άσχετο το γεγονός ότι στο πρόγραμμα της Φιλικής Εταιρίας, που προετοίμασε την Επανάσταση, δεν υπήρχε διατυπωμένη η ιδέα της κατάργησης των φεουδαρχικών σχέσεων. Το αίτημα για μοίρασμα των τιμαριωτικών γαιών στους αγρότες, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, προβλήθηκε ουσιαστικά με τη λήξη της Επανάστασης και τη μερική απελευθέρωση της χώρας από τους Τούρκους.

Η οργάνωση, συνεπώς, μιας σωστά προσανατολισμένης Επανάστασης δεν μπορούσε αντικειμενικά να βαρύνει σαν ιστορικό χρέος τους Έλληνες αγρότες. Το χρέος αυτό έπεφτε στη νέα αστική τάξη, στοιχεία της οποίας πρωτοεμφανίστηκαν στις αρχές του 18ου αιώνα, με τη γέννηση των πρώτων καπιταλιστικών μορφών οικονομίας και των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στον ελλαδικό χώρο.

Στα τέλη του 18ου αιώνα, με την εμπορική εξάπλωση του ευρωπαϊκού καπιταλισμού και την εντατική διείσδυση του ευρωπαϊκού μερκαντισμού¹, που πρωτοπαρουσιάστηκε

λοπάροικους), που εργάζονταν στα τιμάρια, διέθεταν αστυνομική εξουσία και καταπίεζαν με κάθε τρόπο τους χωρικούς.

Η κατάργηση του τιμαριωτισμού συνδέεται με την άνοδο της αστικής τάξης στην Τουρκία.

1. *Μερκαντισμός (εμποροκρατία)*: Θεωρία της αστικής πολιτικής οικονομίας και οικονομική πολιτική των κρατών την εποχή της πρωταρχικής συσσώρευσης του κεφαλαίου, που εξέφραζε τα συμφέροντα του εμπορικού κεφαλαίου, όταν ήταν ακόμα ενωμένο με το βιομηχανικό κεφάλαιο.

Ο μερκαντισμός θεωρούσε σαν πηγή του πλούτου το εξωτερικό εμπόριο, κι εφόσον τα εμπορεύματα για εξαγωγή τα εξασφάλιζαν τότε οι επαγγελματιοβιοτέχνες, οι μερκαντιστές κατέληγαν στο συμπέρασμα ότι είναι ανάγκη να αναπτυχθεί η βιοτεχνική παραγωγή.

στο χώρο της τεράστιας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, άρχισε κάπως να διαταράσσεται η ακινησία και η αποτελμάτωση του φεουδαρχικού οικονομικού συστήματος της αυτοκρατορίας και να κλονίζεται η ανατολίτικη-δεσποτική τάξη πραγμάτων.

Την εποχή εκείνη, επωφελούμενοι από την αναζωογόνηση του διεθνούς εμπορίου και εκμεταλλευόμενοι την ευνοϊκή γεωγραφική θέση της Ελλάδας στο σταυροδρόμι της Ευρώπης και της Ασίας, οι Έλληνες έμποροι και πλοιοκτήτες πήραν στα χέρια τους σημαντικό μέρος του εσωτερικού και εξωτερικού εμπορίου της αυτοκρατορίας. Πολλές πόλεις της Ελλάδας άρχισαν να μετατρέπονται γρήγορα σε διαπεραιωτικά και διαμετακομιστικά κέντρα όλου του μεσογειακού εμπορίου. Οι Έλληνες μεγαλέμποροι άνοιξαν εκείνη την περίοδο μεγάλους εμπορικούς οίκους στη Βενετία, τη Γένοβα, το Λιβόρνο, τη Μασσαλία, την Οδησό κλπ. Οι στατιστικές πηγές μαρτυρούν ότι από τα 500 εμπορικά πλοία που προσορμίστηκαν το 1784 στην Αλεξάνδρεια, πάνω από 150 ανήκαν σε Έλληνες εμπόρους, ενώ σ' όλους μαζί τους Γάλλους, Άγγλους, Βενετούς, Ολλανδούς, Ρώσους και Τούρκους εμπόρους ανήκαν συνολικά μόλις 190 πλοία.¹

Την ίδια περίοδο, με την ανάπτυξη του εσωτερικού και του εξωτερικού εμπορίου και τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες του φεουδαρχικού τουρκικού κράτους για βιοτεχνικά είδη και βιομηχανικά προϊόντα, άρχισε να αναπτύσσεται η βιοτεχνία στα ελεύθερα ορεινά χωριά και στις υπόδουλες πόλεις της Ελλάδας.

Πολλές κοινότητες και πόλεις άρχισαν να ειδικεύονται στην παραγωγή των πιο διαφορετικών χειροτεχνικών ειδών και ν' αναπτύσσονται σε βιοτεχνικά κέντρα, όπως τα Αμπελάκια με τα 24 νηματοβαφεία τους, η Αγιά με τα 100 μικρά εργαστήριά της, η Σελίτσανη με τα μεταξουργεία της και τα

Ο μερκαντισμός, σύμφωνα με το χαρακτηρισμό του Μαρξ, αποτελούσε την προϊστορία της πολιτικής οικονομίας.

1. Σεραφείμ Μάξιμος, *Η αυγή του ελληνικού καπιταλισμού*, σελ. 17.

υφαντήριά της, τα 360 μαντεμοχώρια της Χαλκιδικής, τα 24 χωριά του Πηλίου με τα βαμβακερά και μεταξωτά τους, τα 42 χωριά του Συρράκου κλπ. Ο Άγγλος ιστορικός Κλαρκ παρομοίασε τ' Αμπελάκια, που τα επισκέφτηκε το 1801, με τις πόλεις της Γερμανίας και τα προϊόντα τους με τα αγγλικά προϊόντα. Πολλά από τα εργαστήρια αυτά χρησιμοποιούσαν την κατ' οίκον ή και τη μισθωτή εργασία.¹

Η ανάπτυξη της βιοτεχνίας είχε σαν αποτέλεσμα τη διαμόρφωση στις πόλεις και τις κωμοπόλεις της Ελλάδας του κοινωνικού στρώματος των βιοτεχνών και η ανάπτυξη του εμπορίου τη διαμόρφωση του κοινωνικού στρώματος των πραματευτάδων, που αποτέλεσαν τμήματα της αναπτυσσόμενης ελληνικής αστικής τάξης.²

Στις δύο πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα σημειώθηκαν σημαντικές κοινωνικοοικονομικές αλλαγές. Με την εξασθένηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που προκλήθηκε από τις μεγάλες νίκες της Ρωσίας κατά της Τουρκίας στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, συντελέστηκε νέα ανάπτυξη της οικονομίας της Ελλάδας γενικότερα, και των καπιταλιστικών μορφών οικονομίας ειδικότερα.

Την περίοδο εκείνη το εξωτερικό εμπόριο και η εμπορική ναυτιλία στην Ελλάδα ανέβηκαν σε υψηλότερη βαθμίδα. Ο ελληνικός στόλος, που κυριαρχούσε ουσιαστικά στη Μεσόγειο, διέθετε τότε 556 μεγάλα και άρτια εξοπλισμένα εμπορικά πλοία, συνολικού εκτοπίσματος 131.410 τόνων, με 16.131 ναύτες.³ Η Ελλάδα εξήγαγε τότε στην Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Αυστρία και Γερμανία μεγάλες ποσότητες μεταξιού, μαλλιού, βαμβακιού, λαδιού, σταφίδας, κρασιού, δερμάτων και διαφόρων προϊόντων που παράγονταν απ' αυτά τα είδη.

Οι Έλληνες έμποροι και πλοιοκτήτες είχαν το μονοπώλιο όλου σχεδόν του εξωτερικού εμπορίου των βαλκανικών χωρών με τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης και των χωρών της Κεντρικής Ευρώπης με την Τουρκία και τις ρωσικές περιοχές της Μαύρης Θάλασσας.

---

1. Λεωνίδας Στρίγκος, *Η Επανάσταση του Εικοσιένα*, σελ. 10-11.

2. Γιώργης Ζωίδης, *Ιστορία της Ελλάδας. Νέοι χρόνοι*, σελ. 35-36.

3. Λεωνίδας Στρίγκος, *Η Επανάσταση του Εικοσιένα*, σελ. 8.

Το εξωτερικό εμπόριο αυτή την εποχή έγινε ισχυρό κίνητρο για τη μεγαλύτερη ακόμη αύξηση της παραγωγής πολλών κλάδων της οικονομίας της Ελλάδας και την παραπέρα άνθηση δεκάδων πόλεων και περιοχών, που μετατράπηκαν σε σημαντικά κέντρα ανάπτυξης της βιοτεχνικής και βιομηχανικής παραγωγής.

Χάρη σ' αυτές τις ευνοϊκές διαδικασίες, η ανάπτυξη της εμπορευματικής παραγωγής και των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στην Ελλάδα εκείνης της περιόδου προχώρησε με ταχύτερους ρυθμούς απ' ό,τι στις γειτονικές βαλκανικές χώρες.

Απ' αυτή την εμπορική τους δραστηριότητα, οι Έλληνες έμποροι συγκέντρωσαν σημαντικά και αξιόλογα για την εποχή εκείνη χρηματικά ποσά. Όμως, σε διάκριση απ' τη Δυτική Ευρώπη, όπου τα έσοδα από το εξωτερικό εμπόριο αποτελούσαν μια σημαντική πηγή συσσώρευσης κεφαλαίων για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης της βιομηχανίας, στην Ελλάδα της περιόδου εκείνης τα τεράστια κεφάλαια που είχαν συσσωρευτεί δεν είχαν δυνατότητες παραγωγικής αξιοποίησης στο εσωτερικό της υπόδουλης χώρας, όπου η πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική στασιμότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εξακολουθούσε να εμποδίζει σοβαρά την οικονομική ανάπτυξη και τη δημιουργία εσωτερικής αγοράς. Γι' αυτό και οι Έλληνες έμποροι χρησιμοποιούσαν αναγκαστικά τα συσσωρευμένα κεφάλαιά τους μόνο για την επέκταση της δράσης τους, κυρίως στον τομέα του μεσιτικού και διαμετακομιστικού εμπορίου.¹

Η βαθμιαία διείσδυση των Ελλήνων εμπόρων σ' όλον το μηχανισμό του εξωτερικού εμπορίου, η ενοποίηση των ελληνικών αγορών, η ανάπτυξή τους και η επικράτηση σ' αυτές του ελληνικού εμπορικού κεφαλαίου έκαναν πιο φανερή την ανάγκη της αποτίναξης του οθωμανικού ζυγού που παρεμπόδιζε σοβαρά την οικονομική πρόοδο της περιοχής.²

---

1. Μιχάλης Μάλιος, *Η σύγχρονη φάση ανάπτυξης του καπιταλισμού στην Ελλάδα*, σελ. 24.

2. Σεραφείμ Μάξιμος, *Η αυγή του ελληνικού καπιταλισμού*, σελ. 27-28.

Η πορεία της εξέλιξης έβαζε στην ημερήσια διάταξη το πρόβλημα της αποτίναξης του τουρκικού ζυγού, της δημιουργίας εθνικής εστίας και ενιαίας εσωτερικής αγοράς.

Η ελληνική Επανάσταση του 1821, που οδήγησε στη διαμόρφωση μιας νέας κατάστασης πραγμάτων στον ευαίσθητο βαλκανικό γεωγραφικό χώρο, ήταν πολύ φυσικό να αποτελέσει αντικείμενο άμεσου ενδιαφέροντος των τριών μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής, δηλαδή της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας. Η εκδήλωση του ενδιαφέροντός τους αυτού καλλιέργησε το έδαφος για την εμφάνιση και την ανάπτυξη στην επαναστατημένη Ελλάδα των πρώτων ελληνικών πολιτικών κομμάτων, που έγιναν γνωστά με τις επωνυμίες αγγλικό, γαλλικό και ρωσικό κόμμα και δέσποσαν στην ελληνική πολιτική ζωή για πάρα πολλά χρόνια, χωρίς, ωστόσο, να ριζώσουν στον ελληνικό λαό, να έχουν σταθερή οργάνωση, ξεκάθαρους σκοπούς και ρεαλιστικά προγράμματα.

Το 1825, το αγγλικό κόμμα απέκτησε μεγάλη δύναμη χάρη στην αντιφατική πολιτική της Γαλλίας στην ελληνική Επανάσταση, στην αποτυχία του τσάρου να προβάλει σαν ο μοναδικός προστάτης της χριστιανικής ορθοδοξίας και στην αλλαγή της στάσης της Αγγλίας στην αντιμετώπιση του ελληνικού προβλήματος. Συγκεκριμένα, την εποχή εκείνη ανέλαβε την ευθύνη της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής ο φιλελεύθερος Γ. Κάνινγκ, που παρίστανε το φίλο της Ελλάδας, για το λόγο ότι οι Άγγλοι φιλελεύθεροι ευνοούσαν πάντα τη δημιουργία ελεύθερων κρατών στη Μεσόγειο, επειδή με τον τρόπο αυτό θα εξασφάλιζαν νέους πελάτες στην αγγλική βιομηχανία.

Η μεγάλη επιρροή που είχε αποκτήσει το αγγλικό κόμμα και οι κίνδυνοι, για την ίδια την ελληνική Επανάσταση, που είχαν τότε ιδιαίτερα αυξηθεί, οδήγησαν τον Ιούνη εκείνου του χρόνου «τον Κλήρον, τους Παραστάτας, τους Αρχηγούς, τους Πολιτικούς και τους Στρατιωτικούς ξηράς και θαλάσσης του Ελληνικού Έθνους» να υπογράψουν πράξη, με την οποία «το Ελληνικόν Έθνος έθετεν εκουσίως την ιεράν παρακαταθήκην της αυτού Ελευθερίας, Εθνικής Ανεξαρτησίας και πολιτικής υπάρξεως υπό την μοναδικήν υπεράσπι-

σιν της Μεγάλης Βρεττανίας». ¹ Το κείμενο αυτό, γνωστό σαν «πράξη υποτέλειας», προκάλεσε την αγανάκτηση αρκετών παραγόντων της Επανάστασης, μαζί και του Δημ. Υψηλάντη, ο οποίος, σε έγγραφη διαμαρτυρία του προς την Γ' Εθνοσυνέλευση του Απρίλη 1826, το χαρακτήρισε πράξη «παράνομον και ανθελληνικήν». ²

Τον Ιούλη του 1827 υπογράφηκε στη βρετανική πρωτεύουσα η πρώτη διεθνής πράξη για την ανεξαρτησία της Ελλάδας. ³ Ακολούθησαν το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (22 του Μάρτη 1829), η Συνθήκη της Αδριανούπολης ⁴ (στις 14 Σεπτέμβρη του ίδιου χρόνου), το νέο Πρωτόκολλο του Λονδίνου ⁵ (στις 4 του Φλεβάρη 1830) και οι συμβάσεις, επίσης, του Λονδίνου και της Κωνσταντινούπολης ⁶ (1832). Έτσι δη-

---

1. *Αρχείο Ρώμα*, τόμ. Α', σελ. 592-595.

2. Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμ. Δ', σελ. 14.

3. Με την τριμερή συμφωνία (Αγγλίας-Γαλλίας-Ρωσίας) του Λονδίνου (6 του Ιούλη 1827), η Ελλάδα γινόταν κράτος αυτόνομο υπό την επικυριαρχία της Πύλης, με κυβέρνηση αυτόνομη και με διοικητικές αρχές που δεν επικυρώνονταν απ' το σουλτάνο. Οι Τούρκοι θα αποζημιώνονταν για τα κτήματα που θα άφηναν φεύγοντας και η συνοριακή γραμμή θα χαραζόταν αργότερα. Μυστικό άρθρο της συμφωνίας προέβλεπε και μέτρα καταναγκασμού της Πύλης, αν αρνιόταν τη μεσολάβηση των τριών μεγάλων δυνάμεων.

4. Με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου και τη Συνθήκη της Αδριανούπολης, τα βόρεια σύνορα της Ελλάδας εκτεινόταν από τον Αμβρακικό κόλπο ως τον Παγασητικό. Στην ελληνική επικράτεια περιλαμβάνονταν οι Κυκλάδες και η Εύβοια.

5. Με το Πρωτόκολλο που υπογράφηκε στη Διάσκεψη του Λονδίνου, στις 4 του Φλεβάρη 1830, αναγνωριζόταν επίσημα η ανεξαρτησία της Ελλάδας και καθορίζονταν τα όρια του νέου κράτους στον Αχελώο, την Οίτη και τις εκβολές του Σπερχειού.

6. Στις 22 του Ιούλη 1832 υπογράφηκε στην Κωνσταντινούπολη σύμβαση που καθόριζε τα νέα σύνορα της Ελλάδας. Τα σύνορα αυτά άρχιζαν ανατολικά του Αλμυρού, ακολουθούσαν την κορυφογραμμή της Όθρυος και κατέληγαν στον κόλπο της Άρτας, η οποία έμενε στην Τουρκία.

Τρεις μήνες νωρίτερα, στις 7 του Απρίλη του 1832, είχε υπογραφεί στο Λονδίνο νέο Πρωτόκολλο, που όριζε ηγεμόνα της Ελλάδας το βαυαρό πρίγκιπα Όθωνα Βίτελσμπαχ. Σύμφωνα με το Πρωτόκολλο

μιουργήθηκε το νέο ελληνικό κράτος, που ήταν για πολλά χρόνια ασθενικό, ανήμπορο και εξαρτημένο.

Ο πληθυσμός του νεοσύστατου αυτού κράτους, κατά την πρώτη περίοδο (1828-1850), αποτελούνταν, κυρίως, από αγρότες που δεν είχαν καμιά ιδιοκτησία ή διέθεταν ένα μικρό και συνήθως άγονο αγροτεμάχιο, με αποτέλεσμα να υποχρεώνονται να δουλεύουν στους λίγους μεγαλοαγροκτήμονες και τσιφλικάδες με τη μια ή την άλλη μορφή εξαρτημένης εργασίας, σαν κολίγοι, φυτευτές κλπ. και να ζουν σε άθλιες οικονομικές συνθήκες. Το μικρότερο τμήμα του πληθυσμού που κατοικούσε στις πόλεις το συγκροτούσαν, στη μεγάλη πλειοψηφία του, οι μικροαστοί μαστόροι και βιοτέχνες και οι ανειδίκευτοι εργάτες που φυτοζωούσαν, ασκώντας παρασιτικά επαγγέλματα ή δουλεύοντας στις μικροβιοτεχνίες και οι μεγαλέμποροι, οι εφοπλιστές και οι εμποροτραπεζίτες, που κατείχαν τον πλούτο και, μαζί με τους τσιφλικάδες, ασκούσαν την εξουσία.

Οι τσιφλικάδες και οι μεγαλοαστοί, που ήταν μια μικρή μειοψηφία, ρύθμιζαν την πολιτική και οικονομική ζωή του τόπου, δρώντας ανασταλτικά σε κάθε προσπάθεια προόδου και ανόρθωσης, με αποτέλεσμα η κοινωνικοοικονομική αυτή δομή του πληθυσμού να διατηρηθεί μέχρι τη δεύτερη πεντηκονταετία του 19ου αιώνα. Μόνο γύρω στο 1850, με την είσοδο στη χώρα του εμπορομεσιτικού κεφαλαίου των ελληνικών παροικιών και με την παράλληλη ανάπτυξη του εφοπλιστικού εμπορικού κεφαλαίου στα νησιά, σημειώθηκε κάποια ευκαιριακή οικονομική δραστηριότητα, που οδήγησε στη συσσώρευση κεφαλαίου και στην επένδυση τμήματός του σε μεταποιητικές βιομηχανίες.

Στα χρόνια αυτά, με τη χρησιμοποίηση της ατμοκίνητης δύναμης στην παραγωγή, άρχισε να πραγματοποιείται η μετατροπή μέρους της βιοτεχνικής χειροτεχνικής παραγωγής σε βιομηχανική. Έτσι, στις παραλιακές πόλεις της χώρας, όπως στη Σύρο, την Πάτρα, τον Πειραιά, το Βόλο κλπ.

αυτό, το ελληνικό στέμμα ήταν κληρονομικό κατά το δικαίωμα της πρωτοτοκίας. Ως το 1835, που θα ενηλικιώνόταν ο Όθωνας, θα κυβερνούσε την Ελλάδα τριμελής βαυαρική αντιβασιλεία.

που ευνοούσαν τις μεταφορές, εμφανίστηκαν τα πρώτα εργοστάσια, που ασχολούνταν με την απλή μεταποίηση των εγχώριων ή ξένων πρώτων υλών σε καταναλωτικά αγαθά.

Η Ελλάδα, αν και ανήκε στις χώρες που από πολύ παλιά μπήκαν στο δρόμο του καπιταλισμού, δεν μπόρεσε, ωστόσο, να πετύχει υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό οφειλόταν σε μια σειρά από λόγους και αιτίες. Πριν απ' όλα, στην οθωμανική κυριαρχία που βάσταξε περίπου 4 αιώνες. Η μακράιωνη αυτή κυριαρχία παρεμπόδισε σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της Ελλάδας. Αλλά και στις κατοπινές περιόδους, δηλαδή, μετά την Επανάσταση του Εικοσιένα, η οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας παρουσίασε σημαντική βραδύτητα. Η διαδικασία μετάβασης από το προμονοπωλιακό στο μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού στην Ελλάδα συντελέστηκε καθυστερημένα σε σχέση με τις δυτικές ευρωπαϊκές χώρες και με εξαιρετικά αργούς ρυθμούς.

Μια άλλη αιτία είναι το ότι η αστική τάξη δεν οδήγησε ως το τέλος την εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση που τέθηκε επικεφαλής της. Δεν μπόρεσε να λύσει βασικά προβλήματα, όπως το αγροτικό, το πολιτειακό, το γλωσσικό κ.ά., επειδή οι δυνάμεις του κοτζαμπασισμού ήταν ακόμη πολύ ισχυρές και ικανές να οδηγήσουν τους αστούς σε συμβιβασμό. Το γεγονός αυτό επηρέασε πολύ αρνητικά τις κατοπινές εξελίξεις του τόπου και εμπόδισε για πολλά χρόνια την καπιταλιστική οικονομική ανάπτυξή του.

Το πρόβλημα της γης που, με την κατάργηση των φεουδαρχικών σχέσεων στην αγροτική οικονομία, θα μετέτρεπε τους καλλιεργητές σε ελεύθερους εμποροπαραγωγούς, παρέμεινε άλυτο έναν ολόκληρο αιώνα. Μόλις στα 1871 αποφασίστηκε η πρώτη αγροτική μεταρρύθμιση που άρχισε να πραγματοποιείται ύστερα από 40 χρόνια, το 1911, και ήταν πολύ περιορισμένης έκτασης. Διανεμήθηκαν μόλις 2.650.000 στρέμματα και η εξαγορά τους από τους αγρότες ήταν πανάκριβη.

Μέχρι το 1923, η μισή και πλέον έκταση της γης παρέμεινε αναπαλλοτρίωτη. Η μη σωστή και έγκαιρη λύση του αγροτικού προβλήματος, που οφείλεται στο γεγονός ότι η

αστική τάξη δεν ήρθε σε αποφασιστική σύγκρουση με τους τσιφλικάδες, είχε σαν συνέπεια όχι μόνο τη διαιώνιση της οικονομικής καθυστέρησης, αλλά και την παροχή της δυνατότητας στους τσιφλικάδες να έχουν το προβάδισμα στην εξουσία μέχρι την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα.

Άλλη σοβαρή αιτία της καθυστέρησης είναι η οικονομική και πολιτική εξάρτηση από τις Μεγάλες Δυνάμεις και, κυρίως, από την Αγγλία. Η εξάρτηση αυτή άρχισε με τα λεγόμενα «δάνεια της ανεξαρτησίας» και με τις παρεμβάσεις της Αγγλίας και της Γαλλίας στην περίοδο της Επανάστασης, αλλά συνεχίστηκε και μετά τη σύσταση του ελληνικού κράτους με συνωμοσίες, επεμβάσεις και οικονομικούς αποκλεισμούς, καθώς και με διορισμούς από το εξωτερικό κυβερνήσεων και ξένων βασιλικών δυναστειών που υπεράσπιζαν πάντα τα συμφέροντα του ξένου κεφαλαίου και της συνδεόμενης μαζί του εγχώριας ολιγαρχίας του πλούτου.

Η μαζική διείσδυση στην οικονομία της Ελλάδας του ξένου κεφαλαίου από τις αναπτυγμένες ευρωπαϊκές καπιταλιστικές χώρες μετά την Επανάσταση του 1821 είχε σαν αποτέλεσμα να καταλάβει, με την πάροδο του χρόνου, τους πιο σημαντικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας.

Η διείσδυση αυτή εντάθηκε στις δεκαετίες του 1870 και 1880, δηλαδή την περίοδο που ο καπιταλισμός περνούσε στο στάδιο του ιμπεριαλισμού.

Οι Άγγλοι και οι Γάλλοι καπιταλιστές, που κατείχαν τις πρώτες θέσεις ανάμεσα στους εξαγωγείς κεφαλαίων στην Ελλάδα, έθεσαν υπό τον έλεγχό τους όλες τις βασικές πηγές πρώτων υλών και τον πλούτο του υπεδάφους, όλες τις, λίγο-πολύ, σημαντικές βιομηχανικές και τραπεζιτικές επιχειρήσεις της Ελλάδας.

Ένα από τα σημαντικά κοινωνικοοικονομικά φαινόμενα που συνδέονται με την κυριαρχία του ξένου μονοπωλιακού κεφαλαίου στην Ελλάδα και μια απ' τις βασικές συνέπειές της είναι και η τεράστια επίδραση που άσκησε το ξένο κεφάλαιο στη διαμόρφωση και την οικονομική συμπεριφορά της ίδιας της ελληνικής αστικής τάξης. Πρόκειται, δηλαδή, για το γεγονός ότι ένα πολύ σημαντικό μέρος της ελληνικής εμπορικής αστικής τάξης και οι πιο μεγάλοι εκπρόσωποι

του ελληνικού εφοπλιστικού κεφαλαίου, που πλούτισαν εξυπηρετώντας το ευρωπαϊκό και παγκόσμιο για την τότε εποχή εμπόριο, συνδέθηκαν στενά και αργότερα συγχωνεύτηκαν, μάλιστα, με το ξένο κεφάλαιο. Και έτσι, από πολύ παλιά, απέκτησαν εμφανή μεταπρατική νοοτροπία και κομπραδόρικα γνωρίσματα.¹

Αυτό το τμήμα της αστικής τάξης, που έπαιζε, άλλωστε, πρωτεύοντα ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας, πλούτιζε βασικά και κύρια με την εκμετάλλευση, από κοινού με το ξένο κεφάλαιο, των ενεργών παραγωγικών δυνάμεων της χώρας και όχι από την ανάπτυξη νέων δυνάμεων μιας βιομηχανικής οικοδόμησης.

Το τμήμα αυτό, που κατείχε το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλαίου, έδωσε την οικονομική προτεραιότητα στο διαμετακομιστικό εμπόριο και τοποθέτησε τη βιομηχανική ανάπτυξη σε δεύτερη μοίρα.

Σοβαρότατο εμπόδιο στην πολιτική και πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας στάθηκε και η αντιδραστική πολιτική της άρχουσας τάξης της Ελλάδας που για πολλές δεκαετίες, εκμεταλλευόμενη το δίκαιο πόθο του λαού για την απελευθέρωση των υπόδουλων ελληνικών πληθυσμών, εφάρμοζε το ουτοπικό και αντιδραστικό δόγμα της «Μεγάλης Ιδέας». Επρόκειτο για μια πολιτική, η οποία, ξεκινώντας από ορισμένα υπαρκτά προβλήματα, όπως η απελευθέρωση ελληνικών εδαφών, καλλιεργούσε την ιδεολογία του εθνικιστικού επεκτατισμού, ενίσχυε την αντίληψη για τη δήθεν αναγκαιότητα της εξαπλώσης της Ελλάδας μέχρι τα έσχατα όρια της παλιάς Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και υπερασπιζόταν τη θέση πως η καθυστέρηση της χώρας μπορούσε να ξεπεραστεί με την εδαφική της επέκταση, με πολέμους και κατακτήσεις και όχι με την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη, ούτε με την κατάκτηση της ανεξαρτησίας και της εθνικής της κυριαρχίας.

Ο ελληνικός λαός, ωστόσο, και μετά την Επανάσταση του 1821, συνέχισε τους αγώνες του για τη διανομή της

---

1. Μιχάλης Μάλιος, *Η σύγχρονη φάση ανάπτυξης του καπιταλισμού στην Ελλάδα*, σελ. 28.

γης, για την απαλλαγή του από την Ξενοκίνητη μοναρχία και για την κατάκτηση συνταγματικών και δημοκρατικών ελευθεριών. Επρόκειτο για μια σειρά πολύ σκληρών αγώνων, με βασικές εκφάνσεις την αντιοθωνική εξέγερση της Μεσσηνίας και της Μάνης το 1834, τη στάση των αστών και του λαού της Πάτρας, με επικεφαλής τους εμπόρους Παντελή και Ανδρέα Φακίρη το 1837, τα επαναστατικά γεγονότα στις 3 του Σεπτεμβρίου 1843, που οδήγησαν στην κατάργηση της απόλυτης μοναρχίας και στην καθιέρωση Συντάγματος, τη μεγάλη αντικαθεστωτική εξέγερση του Ναυπλίου την 1η του Φλεβάρη 1862 και το μεγάλο ξεσηκωμό του Οκτώβρη του ίδιου χρόνου που κατέληξε στην έξωση του Όθωνα.

2. Η ανάπτυξη του καπιταλισμού και τα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος

Η ελληνική αστική τάξη, μέχρι το 1860 τουλάχιστον, δε διαδραμάτισε αποφασιστικό προοδευτικό ρόλο στα ελληνικά πολιτικά πράγματα, επειδή είχε βασικά εμπορομεσιτικό χαρακτήρα. Το τελευταίο, όμως, τέταρτο του 19ου αιώνα εμφανίστηκαν οι πρώτες βιομηχανίες και μαζί τους τα πρώτα τμήματα, τα πρώτα φύτρα της βιομηχανικής εργατικής τάξης. Άρχισαν οι πρώτες εργατικές κινητοποιήσεις, οι πρώτοι εργατικοί αγώνες (οικονομικοί και πολιτικοί) και κυκλοφόρησαν τα πρώτα εργατικά και σοσιαλιστικά έντυπα και εφημερίδες.

Εργάτες, βέβαια, υπήρχαν και πριν από την Επανάσταση του 1821, που πλήθυναν αργότερα δουλεύοντας βασικά στα εμπορικά πλοία, σε μαγαζιά και σε βιοτεχνίες, αλλά το εργατικό κίνημα απέκτησε κύρος, όταν εμφανίστηκαν και άρχισαν να οργανώνονται οι βιομηχανικοί εργάτες.

Η εμφάνιση του εργοστασιακού προλεταριάτου συνδέεται με τη βιομηχανική επανάσταση, δηλαδή, με το πέρασμα από το βιοτεχνικό τρόπο παραγωγής στη βιομηχανική παραγωγή.

Μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, στη χώρα μας κυριολεκτικά δεν υπήρχε βιομηχανία (με εξαίρεση μερικές εξορυκτι-

κές μονάδες, που κι αυτές ανήκαν ουσιαστικά σε ξένους επιχειρηματίες). Οι μικροεμπορευματικές βιοτεχνικές επιχειρήσεις και τα επαγγελματικά εργαστήρια που υπήρχαν μέχρι τότε, στηρίζονταν σε πρωτόγονα τεχνικά μέσα και στην εντατική χρησιμοποίηση της φθηνής, αλλά ταυτόχρονα εξειδικευμένης χειρωνακτικής εργασίας. Η πάλη των εργατών ενάντια στην εκμετάλλευση την περίοδο εκείνη, όπως παντού έτσι και στη χώρα μας, είχε βασικά συγκαλυμμένες μορφές και εκδηλωνόταν με μεμονωμένα επεισόδια, σαν τα αυθόρμητα ξεσπάσματα (εξεγέρσεις) και τις χωριστές απεργίες.

Τα πρώτα εργοστάσια ιδρύθηκαν, κυρίως, στα παραλιακά οικονομικά κέντρα της χώρας. Ήταν αξιόλογες, με τα μέτρα της εποχής, βιομηχανικές μονάδες. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονταν 8 στη Σύρο, 10 στον Πειραιά, 3 στην Πάτρα, 4 στην Καλαμάτα και από μία στην Αθήνα, στην Ηλεία και στη Στυλίδα.¹

Σημαντική ανάπτυξη της βιομηχανίας σημειώθηκε στη δεκαετία του 1870, με κύρια γνωρίσματα την ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας και τον κυρίαρχο πολιτικό ρόλο του Χαρίλ. Τρικούπη, που θεωρείται βασικός εκφραστής των συμφερόντων της ελληνικής μεγαλοαστικής τάξης. Συγκεκριμένα, υπήρχαν εκείνη την εποχή σε όλη την Ελλάδα 247 παραγωγικές μονάδες ειδών επισιτισμού με 6.616 εργάτες, 248 μονάδες ειδών ενδυμασίας και οικιακής χρήσης με 25.415 εργάτες, 51 μονάδες επεξεργασίας μετάλλου, μηχανουργεία και ναυπηγεία με 3.500 εργάτες, 18 μεταλλευτικές και μεταλλουργικές μονάδες με 4.800 εργάτες και 114 άλλες μονάδες με 1.350 εργάτες.²

Η εκμετάλλευση της νεαρής εργατικής τάξης ήταν σκληρή. Η εργάσιμη ημέρα διαρκούσε κατά κανόνα 12 ώρες και πολλές φορές έφτανε τις 14 και τις 16 ώρες. Τα ημερομίσθια ήταν εξαιρετικά χαμηλά και οι συνθήκες εργασίας και ζωής των εργατών και εργατριών απερίγραπτα άθλιες.

---

1. Περιοδικό *Παρθενών*, Α' (1871), σελ. 1.

2. Γεωργ. Δ. Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμ. Α', 1918-1922, εκδ. «Νέα Σύνορα», σελ. 42-43.

Το 1876 στις 136 σημαντικότερες βιομηχανικές μονάδες της χώρας το εργατικό προσωπικό ανέβηκε σε 7.342 άτομα. Απ' αυτά 4.959 ήταν άντρες, 1.230 γυναίκες, 629 αγόρια και 524 κορίτσια.¹

Εγγράμματοι ήταν 1.732 άντρες, 278 γυναίκες, 331 αγόρια και 73 κορίτσια, ενώ αγράμματοι ήταν αντίστοιχα 2.909, 953, 311 και 437.

Ένα σημαντικό, εντούτοις, τμήμα του πληθυσμού δεν έβρισκε εργασία στην Ελλάδα και υποχρεωνόταν να μεταναστεύει στο εξωτερικό από το 1870 ακόμη. Έτσι, ενώ το 1870 οι εξακριβωμένοι μετανάστες ήταν 23 και το 1875, 25, το 1887 ανέβηκαν στους 313, το 1890 στους 1.105, το 1896 στους 2.175, το 1901 στους 5.919, το 1905 στους 12.144, το 1907 στους 46.283 και το 1910 στους 39.135.²

Στη δεκαετία του 1870 γνώρισε αξιόλογη ανάπτυξη η ελληνική ναυτιλία, η οποία διέθετε 5.000 περίπου ιστιοφόρα συνολικής χωρητικότητας 250 χιλιάδων κόρων. Την ίδια εποχή δημιουργήθηκε το πρώτο σιδηροδρομικό δίκτυο της χώρας, το οποίο το 1884 έφτανε τα 70 χιλιόμετρα, το 1886 τα 396, το 1890 τα 761, το 1895 τα 919, το 1900 τα 1.033, το 1905 τα 1.370, το 1910 τα 1.589 και το 1911 τα 1.591 χιλιόμετρα.³

---

1. Στα 18 κλωστήρια της χώρας δούλευαν 243 άντρες, 447 γυναίκες, 236 αγόρια και 161 κορίτσια και αντίστοιχα στα 2 αγγειοπλαστεία 80, 6, 15 και 13 και στα 2 υαλουργεία 108, 34, 29 και 26, στα 12 μεταξουργεία 50 άντρες, 515 γυναίκες και 304 κορίτσια, στους 32 αλευρόμυλους 755 άντρες, 8 γυναίκες και 52 αγόρια και αντίστοιχα στα 13 εκκοκιστήρια 91, 21 και 24, στα 2 υφαντήρια 45, 184 και 9 και στα 3 σαπουνοποιεία 11, 2 και 1, στα 10 ελαιοτριβεία 196 άντρες και 6 αγόρια και αντίστοιχα στα 9 μηχανουργεία 214 και 128, στα 7 βυρσοδεψεία 696 και 90 στα 5 οينوπνευματοποιεία 18 και 4 και στο πυριτιδοποιείο 21 και 7, στα 4 οινοποιεία 35 άντρες και 6 γυναίκες και στα 2 μεταλλουργικά εργαστήρια 190 άντρες, στα 3 μεταλλευτικά 318 και στο θειωρυχείο της Μήλου 70, ενώ σε 10 άλλες βιομηχανικές μονάδες δούλευαν 104 άντρες, 7 γυναίκες, 28 αγόρια και 20 κορίτσια. (Βλ. Γεωργ. Αναστασόπουλος, *Ιστορία της ελληνικής βιομηχανίας*, Αθήναι, 1947, τόμ. Α', σελ. 356-357).

2. Γ. Αναστασόπουλος, *Ιστορία της ελληνικής βιομηχανίας*, Αθήναι, 1947, τόμ. Α' σελ. 356, τόμ. Β' σελ. 950, 1.004, Ξεν. Ζολώτας, *Η Ελλάδα εις το στάδιον της εκβιομηχανίσεως*, Αθήναι 1926, σελ. 25.

3. Γ. Αναστασόπουλος, *στο ίδιο*, τόμ. Β', σελ. 876.

3. Οι πρώτες εργατικές εφημερίδες, οργανώσεις και απεργίες

Την περίοδο από το 1874 μέχρι το 1891 εκδόθηκαν οι πρώτες εργατικές εφημερίδες, ιδρύθηκαν οι πρώτες συνδικαλιστικές οργανώσεις (σωματεία, σύνδεσμοι) και ξέσπασαν οι πρώτες, μεγάλες για την εποχή εκείνη, εργατικές απεργίες.

Το 1875 στην Κεφαλονιά και το 1876 στην Αθήνα εκδόθηκαν εφημερίδες με τον τίτλο *Εργάτης*, που προπαγάνδιζαν δημοκρατικές και σοσιαλιστικές ιδέες. Το 1879 ιδρύθηκε ο «Αδελφικός Σύνδεσμος Ξυλουργών» και ο «Αδελφικός Σύνδεσμος Βυρσοδεψεργατών» της Σύρου, το 1882 ο «Σύλλογος των Τυπογράφων» της Αθήνας και εξέδιδε την εφημερίδα *Σύνδεσμος*, το 1887 η «Εργατική Αδελφότης» της Μυτιλήνης και η «Εργατική Αδελφότης» της Κέρκυρας και το 1889 ο «Ατμομηχανικός Σύλλογος Προμηθεύς» του Πειραιά. Ιδρύθηκαν και μια σειρά άλλα σωματεία στην Αθήνα, την Πάτρα, το Βόλο, τη Λάρισα και άλλες πόλεις.

Από τα καταστατικά των περισσότερων εργατικών σωματείων της περιόδου αυτής φαίνεται πως τα σωματεία αυτά είχαν χαρακτήρα μικτό. Ήταν κάτι ανάμεσα σε συντεχνίες και συνδικαλιστικές οργανώσεις. Ανήκαν στα σωματεία και εργοδότες και μάλιστα σε πολλά απ' αυτά εκλέγονταν πρόεδροι και γραμματείς. Σκοπός των σωματείων αυτών ήταν η προστασία του επαγγέλματος και των συντεχνιακών συμφερόντων των μελών τους. Διέφεραν από τις απλές συντεχνίες, στο βαθμό που χρησιμοποιούσαν μορφές ταξικής πάλης, όπως την απεργία.

Η εμφάνιση και η ανάπτυξη της εργατικής τάξης, το ξέσπασμα των πρώτων εργατικών απεργιών και ιδιαίτερα η διάδοση στην Ελλάδα των σοσιαλιστικών ιδεών ανησυχούσαν σοβαρά την άρχουσα τάξη. Και οι ανησυχίες της εκδηλώθηκαν πιο έντονα από τη στιγμή που άρχισε η συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών. Από τη στιγμή αυτή προσπάθησε ν' αποτρέψει την οργανωμένη ταξική πάλη, «συμβουλευοντας» τους εργάτες να είναι υπάκουοι στα αφεντικά τους. Το 1869 μοιράστηκε δωρεάν σ' όλες τις πόλεις, όπου

υπήρχαν βιομηχανικές επιχειρήσεις, ένα φυλλάδιο με τον τίτλο *Εγκόλπιον του Εργατικού Λαού*.

Με το φυλλάδιο αυτό, οι «Φίλοι του Λαού» συμβούλευαν τους εργάτες να είναι πειθαρχικοί, φρόνιμοι και υπάκουοι στ' αφεντικά τους, γιατί αυτό είναι και το θέλημα του Θεού: να κάνουν ό,τι τους προστάζουν οι εργοδότες τους! Έλεγαν ότι οι σοσιαλιστικές θεωρίες είναι έργο του Σατανά και ότι φέρνουν τη δυστυχία και την καταστροφή στους εργαζόμενους, χαλούν τα μυαλά των εργατών και γεννούν στάσεις και επαναστάσεις, ότι οι στάσεις φέρνουν την πείνα κι ακόμα τα στρατοδικεία και τη φυλακή, ότι ο καλός εργάτης δεν πρέπει να γίνεται «όργανον φαντασιοκόπων, ραδιούργων και ταραχοποιών» και πολλά άλλα.

Οι τέτοιες, όμως, «συμβουλές» των «εργατοπατέρων» δεν μπόρεσαν να σταματήσουν τη συνδικαλιστική οργάνωση της εργατικής τάξης και την ανάπτυξη της ταξικής πάλης.

Αν και τα πρώτα αυτά επαγγελματικά σωματεία δεν είχαν ακόμη ούτε καθαρή κατεύθυνση ούτε αναπτυγμένη ταξική αλληλεγγύη ούτε, πολύ περισσότερο, σαφή ταξικό χαρακτήρα, αποτελούσαν, ωστόσο, σοβαρό βήμα στην οργάνωση της εργατικής τάξης. Με την εμφάνιση και τη δράση τους, άλλωστε, συνδέονται οι πρώτες μεγάλες απεργίες¹ των εργατών στα ναυπηγεία και τα βυρσοδεψεία της Σύρου το 1879, των τυπογράφων, των βιβλιοδετών και των εργατών μηχανουργείων του Πειραιά το 1879, το 1880 και το 1882, των τσαγκαράδων και των ραφτάδων της Αθήνας και του Πειραιά το 1882 και 1883, των μεταλλωρύχων του Λαυρίου το 1883 και το 1896 και των τυπογράφων της Αθήνας το 1887 και το 1891.²

---

1. Η πρώτη εργατική απεργία έγινε το Μάρτη του 1826 από τους τυπογράφους του Ναυπλίου, που ζητούσαν την καταβολή των ημερομισθίων τους σε χρήματα και όχι σε ομολογίες. Οργανωτής της απεργίας αυτής, άγνωστης κατάληξης, υπήρξε ο Κων. Τόμπρας. Βλ. σχετικό δημοσίευμα του Θ. Βαγενά στην εφημερίδα *Προοδευτική Αλλαγή*, φύλλο 20 Ιανουαρίου 1953.

2. *Χρονικό αγώνων και θυσιών του ΚΚΕ*, τόμ. Α' 1918-1945, β' έκδοση, σελ. 16-17.

Η απεργία των μεταλλωρύχων του Λαυρίου, που πραγματοποιήθηκε το 1896, αποτέλεσε σταθμό στην ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος. Πήρε τη μορφή εργατικής εξέγερσης, με θύματα απεργούς εργάτες, αλλά και φύλακες της γαλλικής εταιρίας του Λαυρίου. Όπως αναφέρουν σχετικές πηγές, όλοι οι φύλακες των γραφείων της εταιρίας σκοτώθηκαν κατά τις συγκρούσεις, εκτός από έναν, ενώ από τους εργάτες σκοτώθηκαν ο Καραφλιάς και ο Βασιλακόπουλος. Πολλοί τραυματίστηκαν. Είκοσι εργάτες πιάστηκαν μετά το τέλος των επεισοδίων και παραπέμφθηκαν για στάση στο κακουργιοδικείο της Αθήνας.¹

Όλες, βέβαια, οι απεργίες αυτής της περιόδου ήταν ξεσπάσματα αυθόρμητα και όχι συνειδητά και οργανωμένα. Και δεν μπορούσε να είναι διαφορετικά. Παντού έτσι άρχισε το εργατικό κίνημα.

Οι πρώτοι ξεσηκωμοί, οι διαμαρτυρίες και οι απεργίες του προλεταριάτου ήταν το πρώτο ξύπνημα της συνείδησής του. Ο απεργιακός αυθορμητισμός των προλεταρίων ήταν κατά βάθος η εμβρυακή μορφή της ταξικής συνείδησής τους. Όπως γράφει ο Λένιν, «... το αυθόρμητο στοιχείο δεν αποτελεί στην ουσία τίποτε άλλο παρά εμβρυακή μορφή του συνειδητού. Ακόμα και οι πρωτόγονοι ξεσηκωμοί εκφράζανε ως ένα βαθμό το ξύπνημα της συνείδησης: οι εργάτες έχαναν την προαιώνια πίστη τους στο απαρασάλευτο του καθεστώτος που τους συνέθλιβε, άρχιζαν... δε θα 'λεγα να καταλαβαίνουν, μα να νιώθουν την ανάγκη της συλλογικής αντίστασης και να εγκαταλείπουν αποφασιστικά τη δουλική υποταγή στους προισταμένους τους».²

4. Οι πρώτοι σοσιαλιστικοί όμιλοι

Το Σεπτέμβρη του 1831 δολοφονήθηκε στο Ναύπλιο από τους γαλλόφιλους Κωνσταντίνο και Γεώργιο Μαυρομι-

---

1. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Αθήνα 1931, τόμ. Α', σελ. 39, σημ. 2.

2. Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, «Σύγχρονη Εποχή», τόμ. 6, σελ. 29-30.

χάλη ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας και ένα χρόνο αργότερα η Εθνοσυνέλευση της Πρόνοιας¹ με ψήφισμά της, στις 27 του Ιούλη 1832, ανακήρυξε βασιλέα της Ελλάδας το Βαυαρό πρίγκιπα Όθωνα, που είχε ήδη διοριστεί σ' αυτή τη θέση από τις Μεγάλες Δυνάμεις με τη Σύμβαση του Λονδίνου, στις 25 του Απρίλη της ίδιας χρονιάς. Η τριαντάχρονη βασιλεία του Όθωνα έφερε στην Ελλάδα μεγάλα δεινά και ενταφίασε το όνειρο του Καποδίστρια για τη δημιουργία ενός κράτους που θα μπορούσε να παραμένει οικονομικά αυτοδύναμο και να χαράζει παράλληλα ρεαλιστικές προοπτικές σε όλους τους τομείς της εθνικής ζωής.

Μέχρι το 1835, επειδή ο Όθωνας ήταν ανήλικος, τη χώρα κυβερνούσε τριμελής αντιβασιλεία, με επικεφαλής τον κόμητα Άρμανσπεργκ. Η συμπεριφορά της αντιβασιλείας απέναντι στον ελληνικό λαό καθοριζόταν σε κάθε περίπτωση από την αλύγιστη στάση της βαυαρικής απολυταρχίας.² Αυτό είχε σαν συνέπεια να δημιουργηθεί στην Ελλάδα ένα ιδιαίτερα δυσμενές κλίμα σε βάρος της.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα άρχισαν την πολιτική δράση τους στο Ναύπλιο και σε άλλες περιοχές της χώρας ορισμένοι Γάλλοι πρόσφυγες, προσκαλεσμένοι από το γνωστό παλαιοκομματικό Ιωαν. Κωλέττη και κυνηγημένοι από τη γαλλική κυβέρνηση εξαιτίας της ιδεολογίας τους. Ήταν οπαδοί του Σεν Σιμόν, ο οποίος προωθούσε τότε τις βασικές αρχές της γαλλικής αστικής επανάστασης από αριστερότερες θέσεις, προπαγανδίζοντας την πλήρη εξαφάνιση κάθε ιδιοκτησίας που δεν αποτελούσε προϊόν εργασίας και επιζητώντας τη μετατροπή του κράτους από μέσο κυριαρχίας και διοίκησης προσώπων σε οργανωτή της παραγωγής και ρυθμιστή των πολιτικών και κοινωνικών πραγμάτων.³

---

1. Παλιό προάστιο του Ναυπλίου και σημερινή συνοικία του· εκεί συνήλθε η Ε' Εθνοσυνέλευση (1832).

2. Τον Απρίλη του 1834 η αντιβασιλεία καταδίκασε σε θάνατο τον Κολοκοτρώνη και τον Πλαπούτα.

3. Ο σενσιμονισμός οφείλει την ονομασία του στον ιδρυτή του Κλοντ Ανρί ντε Σεν Σιμόν (1760-1825), για τον οποίο βλ. Μ. Ρόζενταλ και Π. Γιούντιν, *Φιλοσοφικό Λεξικό*, ελλ. έκδ. 1963, σελ. 465-467.

Ο σημαντικότερος στην Ελλάδα σενσιμονιστής ήταν εκείνη την εποχή ο Γουσταύος Ειχτάλ, ο οποίος προσπάθησε, μαζί με άλλους συμπατριώτες και ομοϊδεάτες του, να οικοδομήσει στις απελευθερωμένες περιοχές μια βιομηχανική κοινωνία «με επάρκεια αγαθών, φωτισμένη από την επιστήμη, όπου η αγάπη θα εμποδίζει τον κοινωνικό αγώνα και τον πόλεμο και όπου κυρίαρχο θα ήταν το πνεύμα».¹ Οι ουτοπιστικές τους, βέβαια, επιδιώξεις οδήγησαν τελικά και τον Ειχτάλ και τους συντρόφους του στην αποτυχία και στην αποχώρησή τους από την Ελλάδα.² Οι δραστηριότητές τους, όμως, άσκησαν στους πιο ριζοσπαστικούς ελληνικούς κύκλους ξεχωριστή επίδραση, την οποία επιβεβαίωσε αργότερα το έργο μιας πολύ αξιόλογης ομάδας Ελλήνων διανοητών.

Βασικότερος εκπρόσωπος της ομάδας αυτής θεωρείται ο Παναγ. Σοφιανόπουλος, από το Σοπωτό των Καλαβρύτων, που είχε υποστεί πολλούς διωγμούς από την αντιβασιλεία. Ο Σοφιανόπουλος έβγαζε, από το 1836 μέχρι το 1854, το περιοδικό *Πρόοδος* και τις εφημερίδες *Σωκράτης* και *Νέος Κόσμος*, από όπου προπαγάνδιζε την ένωση των βαλκανικών λαών, σύμφωνα με το σύστημα των αρχαίων αμφικτυονιών, και τόνιζε ότι ήταν αδύνατη η συνέχιση της εφαρμογής του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος που λειτουργούσε τότε στην Ελλάδα και το οποίο εκφραζόταν μέσα από την αποκλειστική προβολή και την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της έσχατης μειοψηφίας των πλουσίων.³

---

1. Γκουστ. Ειχτάλ, *Οικονομική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα μετά την Επανάσταση*, ελληνική έκδοση 1974, σελ. 9.

2. Την εποχή της δράσης των σενσιμονιστών στο Ναύπλιο αρθρογράφουσε στην εκεί εφημερίδα *Ήλιος* για τον «παγκόσμιον κοινωνισμόν» ο Κεφαλονίτης διανοητής Φραγκ. Πυλαρινός, ο οποίος, μετά το 1834, σταδιοδρόμησε σαν καθηγητής της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Ο Πυλαρινός υπήρξε φίλος του Αδ. Κοραή, για τον οποίο έγραψε το 1833 νεκρολογία, στην οποία για πρώτη φορά αποδόθηκε στα ελληνικά ο όρος «σοσιαλισμός» με τη λέξη «κοινωνισμός».

3. Για τον Π. Σοφιανόπουλο βλ. περιοδικό *Νέα Επιθεώρηση*, τόμ. Δ', Απριλίου 1928, σελ. 117-121.

Το έργο του Σοφιανόπουλου συνέχισε, με μια πολύ μικρή ομάδα, ο Εμμ. Δαούδογλου, έμπορος από τη Σμύρνη και μέλος της Πρώτης Διεθνούς. Όπως αναφέρουν σχετικές μαρτυρίες, ανάλογες δραστηριότητες είχαν αναπτύξει την ίδια αυτή εποχή αποκλειστικά σχεδόν στο εξωτερικό και τρεις άλλοι Έλληνες: ο Περικλής Αργυρόπουλος που από το 1861 και πέρα αναμίχθηκε σε αντικαθεστωτικές ενέργειες στη Ρωσία και πέθανε στη φυλακή σε ηλικία μόλις 26 χρόνων, ο Πλωτίνος Ροδοκανάκης που μετά το 1862 είχε πάρει μέρος σε αναρχικές κινήσεις σε χώρες της Κεντρικής Αμερικής και ο Παύλος Αργυριάδης που από το 1872 είχε εγκατασταθεί στο Παρίσι και μέχρι το θάνατό του, το 1901, είχε ασχοληθεί με σοσιαλιστικού περιεχομένου εκδόσεις, όπως το χρονιάτικο *Ημερολόγιο του Κοινωνικού Ζητήματος*.

Μετά το 1860, τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα εκείνων των καιρών, όπως η δράση της Διεθνούς Οργάνωσης των Εργατών και της Πρώτης Διεθνούς, από το 1864 μέχρι το 1872, η Κομμούνα του Παρισιού το 1871 και οι μεγάλοι αγώνες της εργατικής τάξης στη Δυτική Ευρώπη και στην Αμερική, είχαν αρχίσει να επηρεάζουν ένα τμήμα των Ελλήνων εργατών και αρκετούς προοδευτικούς αστούς δημοκράτες της χώρας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία των πρώτων σοσιαλιστικών οργανώσεων στην Ελλάδα. Έτσι, από το 1870 μέχρι το 1885 ιδρύθηκαν οι πρώτοι σοσιαλιστικοί όμιλοι στη Σύρο, τη Μυτιλήνη, το Λαύριο, την Κεφαλονιά, την Πάτρα, το Αίγιο, την Αθήνα και τον Πειραιά. Κυκλοφόρησαν και ορισμένες εφημερίδες με εργατικό και σοσιαλιστικό περιεχόμενο, όπως η *Εξέγερσις*, που εκδόθηκε το 1874 από τον Παναγιώτη Πανά στην Κεφαλονιά και ο *Εργάτης* από τον ίδιο το 1875.

Το Μάη του 1877 εκδόθηκε στην Πάτρα η *Ελληνική Δημοκρατία*, η οποία κατασχέθηκε αμέσως και οι συντάκτες της συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στις φυλακές. Ήταν μέλη του «Δημοκρατικού Συλλόγου Πατρών», που η μαχητική παρουσία του τότε μπορεί να ερμηνευτεί από το γεγονός ότι η ίδια η Πάτρα, χάρη στη γεωγραφική της θέση, δεχόταν αμεσότερα τις επιδράσεις του αριστερού κινήματος που αναπτυσσόταν εκείνη ακριβώς την εποχή στη Δυτική Ευρώ-

πη και κυρίως στην Ιταλία. Τα μέλη του πατριικού «Δημοκρατικού Συλλόγου» είχαν στην πλειοψηφία τους μικροαστική προέλευση. Ανάμεσα σ' αυτά συγκαταλέγονταν ο καθηγητής των Μαθηματικών Διον. Αμπελινόπουλος, ο δικηγόρος Κων. Μπομποτής και ο λογιστής Κων. Γριμάνης.

Δύο χρόνια μετά την κατάσχεση της *Ελληνικής Δημοκρατίας*, το 1879, κυκλοφόρησε στην Αθήνα ο *Γαλαξίας* και την ίδια χρονιά στη Σύρο η *Εφημερίς του Λαού*, το 1880 στην Πάτρα ο *Φανός* και το 1881 στην Κέρκυρα ο *Εργάτης*. Το 1882 εκδόθηκε από το Σωματείο των Τυπογράφων της Αθήνας η *Εφημερίς του Εργατικού Λαού*, το 1883 στο Βόλο η *Ισότης* και στα Τρίκαλα *Οι Εργάται*. Το 1885 εκδόθηκε στην Αθήνα η εφημερίδα *Άρδην* από τον Πλάτωνα Δρακούλη, το 1886 στην Πάτρα από τον Βλάση Τσέλιο η *Πρόοδος*, το 1890 από τον Σταύρο Καλλέργη ο *Σοσιαλιστής* και μετά την απαγόρευσή του, το 1894 ο *Σοσιαλισμός*.

Την περίοδο αυτή, που οι αντικειμενικές συνθήκες της χώρας δεν ευνοούσαν ακόμα τη διάδοση του επιστημονικού σοσιαλισμού, τις πρωτοπόρες για εκείνη την εποχή στην Ελλάδα αστικοδημοκρατικές ιδέες τις εκπροσωπούσαν αξιόλογοι αστοί δημοκράτες, όπως ο Παναγιώτης Πανάς, ο Ρόκκος Χοιδάς, ο Κλεάνθης Τριανταφύλλου, ο Ανδρέας Ρηγόπουλος, ο Βλάσης Γαβριηλίδης, ο Γεώργιος Φιλάρετος κ.ά., που αγωνίζονταν για την απελευθέρωση των ελληνικών εδαφών από τον τουρκικό ζυγό, την εκβιομηχάνιση της χώρας, τη διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς, τις αγροτικές μεταρρυθμίσεις και τις δημοκρατικές αλλαγές στην κοινωνική και την πολιτική ζωή της χώρας.

Ο Παναγιώτης Πανάς, παλιός οπαδός των ακραίων Επτανήσιων ριζοσπαστών Ηλία Ζερβού και Ιωσήφ Μομφεράτου, υπήρξε ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στους τελευταίους γνήσιους ριζοσπάστες και στους πρώτους Έλληνες σοσιαλιστές.

Το 1876, ο Π. Πανάς, μαζί με τους Κλεάνθη Τριανταφύλλου, Ρόκκο Χοιδά και Γεώργιο Φιλάρετο, ίδρυσε το δημοκρατικό σύλλογο «Ρήγας» και από τις στήλες της ομώνυμης εφημερίδας προπαγάνδιζε τις αρχές και τους σκοπούς της «Δημοκρατικής Ανατολικής Ομοσπονδίας», που είχε ιδρυ-

θεί στη Βιέννη, την ίδια χρονιά, από Έλληνες, Βούλγαρους, Σέρβους και Ρουμάνους φοιτητές και αποσκοπούσε, με την εκλαίκευση του πολιτικού προγράμματος του Ρήγα Βελεστινλή, στην ένωση όλων των περιοχών της Βαλκανικής κάτω από κάποιο έντονα σοσιαλίζον κοινωνικό καθεστώς.

Ο Π. Πανάς συνεργάστηκε, επίσης, με τον Κλ. Τριανταφύλλου που έβγαζε το περιοδικό *Ραμπαγάς* (1878), καθώς και με τον Βλάση Γαβριηλίδη, που έβγαζε την εφημερίδα *Μη χάνεσαι* (1880). Για την εποχή τους, ήταν δύο μαχητικά δημοσιογραφικά όργανα του δημοκρατικού αγώνα.

Θα πρέπει, επίσης, να υπογραμμιστεί ότι ο Π. Πανάς είχε συνεργαστεί με το γνωστό σοσιαλιστή εκείνης της εποχής Ρόκκο Χοϊδά, που ήταν επηρεασμένος από την πρώτη βιομηχανική άνθηση στην Ελλάδα, από την ανάπτυξη της εργατικής τάξης, από την οργάνωση των πρωτοπόρων στοιχείων της σε συνδικάτα και από τη διακίνηση μέσα στον ελληνικό χώρο μιας ποικιλίας θεωριών, με γενικό κοινωνιστικό προσανατολισμό. Αυτοί ακριβώς οι επηρεασμοί είχαν προσδιορίσει και το τελικό περιεχόμενο του οράματός του, που αναφερόταν στο ριζοσπαστικό δημοκρατικό σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας, μέσα από ακαθόριστες, ωστόσο, διαδικασίες.

5. Δρακούλης και Καλλέργης

Η προπαγάνδισή της σοσιαλιστικής ιδεολογίας στην Ελλάδα, που ξεκίνησε στις αρχές του τελευταίου τέταρτου του 19ου αιώνα από την εφημερίδα *Ελληνική Δημοκρατία* του Δημοκρατικού Συλλόγου της Πάτρας, συνεχίστηκε, λίγο αργότερα, από την εφημερίδα *Άρδην* του Πλάτωνα Δρακούλη και την εφημερίδα *Σοσιαλιστής* του Σταύρου Καλλέργη, που κατέχουν ξεχωριστή θέση στη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα.

Ο Πλάτωνας Δρακούλης, αν και θεωρούσε το σοσιαλισμό σαν το ανώτερο κοινωνικό σύστημα, δεν κατόρθωσε, ωστόσο, να τον προσδιορίσει με ακρίβεια και πολύ περισσότερο να τον προβάλει μέσα από τη μαρξιστική κοσμοθεωρία

που, άλλωστε, την αγνοούσε. Οι αντιλήψεις του αποτελούσαν μάλλον ένα κράμα από προτάσεις του πρώιμου χριστιανισμού, του πλατωνισμού, του χαρτισμού, του αναρχισμού, του θεοσοφισμού και του θετικιστικού ουμανισμού για τα θέματα της κοινωνικής λειτουργίας, ενώ οι προσδοκίες του στηρίζονταν στην πεποίθησή του για την αναγκαιότητα της τελικής επικράτησης ενός σοσιαλιστικού παραδείσου, μιας κατάστασης την οποία θα χαρακτήριζε η κοινωνική αρμονία και η αδιατάρακτη ευδαιμονία του ανθρώπου.

Το πρόγραμμα της εφημερίδας *Άρδην* ήταν, όπως η ίδια έγραφε, «η επί τη βάσει αναλόγου απάντων εργασίας και διὰ ριζικής τροποποιήσεως του υφισταμένου συστήματος της παραγωγής και της διανομής του πλούτου επικράτησις πραγματικής δικαιοσύνης». Το *Άρδην* ζητούσε «μεταβολήν» των πραγμάτων «βαθμιαίαν», αλλά «βεβαίαν». «Είμεθα», έγραφε σ' ένα φύλλο της η εφημερίδα, «εχθροί της αταξίας, της παραλυσίας και των ανατροπών. Είμεθα εχθροί αφ' ετέρου της αδικίας και της τυραννίας...»¹

Ο *Σοσιαλιστής* του Σταύρου Καλλέργη, που στην αρχή ήταν μια απλή αντιπολεμική και φιλεργατική εφημερίδα, εξελίχθηκε στην πορεία στο πιο μαχητικό και συνεπές φύλλο του ελληνικού αριστερού χώρου. Διέκοψε την κυκλοφορία του δύο φορές για οικονομικούς λόγους. Το 1894 εκδόθηκε με τον τίτλο *Σοσιαλισμός* και το 1902 έκλεισε οριστικά, επειδή δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει τα έξοδά του.

Ο Σταύρος Καλλέργης υπήρξε μια από τις πιο σημαντικές προσωπικότητες του πρώιμου σοσιαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα. Ήταν άνθρωπος της δράσης, αντίθετα με τον Δρακούλη που προτιμούσε τους θεωρητικούς αφορισμούς. Δεν είχε, όμως, καμιά σχεδόν ουσιαστική σχέση με το μαρξισμό. Η ιδεολογία του αποτελούσε περισσότερο ένα μείγμα πλατωνισμού, χριστιανισμού και ουτοπιστικού σοσιαλισμού, ενισχυμένο από τα προσωπικά του συμπεράσματα αναφορικά με την αξιολόγηση βασικών ιστορικών γεγονό-

---

1. Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972, σελ. 60.

των, όπως ήταν οι μεταρρυθμίσεις των Γράκχων και η γαλλική αστική επανάσταση. Έτσι, ισχυριζόταν ότι ο Μαρξ, ο Προυντόν, ο Μπακούνιν, ο Μπλανκί, ο Λασάλ και άλλοι ονομαστοί σοσιαλιστές δεν έχουν προσφέρει τίποτε περισσότερο στην αντίληψη της κοινοκτημοσύνης απ' ό,τι ο Πλάτων στην *Πολιτεία* του. Υποστήριζε, επίσης, ότι ο διεθνισμός είναι θέμα μακροχρόνιας εξέλιξης, ότι ο Μαρξ, ο Μπακούνιν και η Παρισινή Κομμούνα είχαν αποτύχει και ότι αυτή ακριβώς η αποτυχία τους αποτελούσε απόδειξη της ορθότητας της δικής του άποψης, ότι ο κοινωνισμός δεν μπορούσε να εφαρμοστεί σε μια και μόνη γεωγραφική περιοχή, αλλά ότι χρειαζόταν η συντονισμένη δράση όλων των λαών για την ταυτόχρονη σε όλο τον κόσμο επικράτησή του.

Ο Δρακούλης και ο Καλλέργης ήταν οι βασικότεροι ηγέτες των Ελλήνων σοσιαλιστών εκείνης της εποχής. Υπήρξαν, ωστόσο, και αρκετοί άλλοι, οι οποίοι εργάστηκαν, ο καθένας ανάλογα με τις δικές του δυνάμεις και αντιλήψεις, για τη μεγάλη υπόθεση του σοσιαλισμού. Αναφέρουμε τους Γεωργ. Χαιρέτη, Ηρ. Γαρμπή, Γ. Παπαρρήτορα, Γρ. Ξενόπουλο, Ευαγ. Μαρκαντωνάτο, Ν. Δούμα, Π. Ελευθερίου, Αλ. Ματιάτο, Γ. Δημόπουλο, Γ. Σουριδη, Δημ. Καραμπίλια, Βασ. Δουδούμη και Χαρίλ. Δημητρόπουλο.

Ο Δρακούλης και ο Καλλέργης επιχειρήσαν επανειλημμένα να επιβάλουν στο πρώιμο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα ο καθένας τις δικές του απόψεις για το σοσιαλισμό, γεγονός που τους οδήγησε σε σύγκρουση μεταξύ τους. Ο Δρακούλης, συγκεκριμένα, απέκλεισε σαν τρόπο έκφρασης του κινήματος των σοσιαλιστών την επαναστατική δράση, αλλά και την αυτοοργάνωση της εργατικής τάξης, ενώ ο Καλλέργης θεωρούσε την επαναστατική δράση των σοσιαλιστών και την αυτοοργάνωση των εργατών σαν απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του σοσιαλιστικού και του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα.

Το 1887, ο Δρακούλης σταμάτησε οριστικά την έκδοση του *Άρδην* και, απογοητευμένος από την αντιπολιτευτική σε βάρος του δράση του Καλλέργη και της ομάδας του, αναχώρησε για την Αγγλία, όπου παρέμεινε μέχρι τις αρχές του 1894. Αν και δεν κατόρθωσε να πλησιάσει πραγματικά το ελ-

ληνικό προλεταριάτο και να αντιληφθεί σε όλο το βάθος τους τα προβλήματά του, οι Έλληνες σοσιαλιστές υπολόγιζαν πάντα τον Δρακούλη σαν βασικό στέλεχός τους. Το 1889 μάλιστα τους αντιπροσώπευσε στο Διεθνές Σοσιαλιστικό Συνέδριο του Παρισιού, όπου θεσπίστηκε σαν επέτειος των εργατικών αγώνων η Πρωτομαγιά. Στο ίδιο, ωστόσο, Συνέδριο, που ίδρυσε τη Δεύτερη Διεθνή, ήταν ο μόνος από τους 391 συνέδρους, αντιπροσώπους των σοσιαλιστών 20 χωρών που δεν τάχτηκε με το μέρος ούτε των μαρξιστών ούτε των ποσιμπλιστών, των οπαδών, δηλαδή, της επιδίωξης των εφικτών κάθε φορά για τους εργάτες επιτευγμάτων. Η στάση του αυτή πρόσδινε τις ιδεολογικές του αδυναμίες, με συνέπεια να μην ενισχύσει το κύρος του στην Ελλάδα, αλλά αντίθετα να το μειώσει.

Η συγγραφική δραστηριότητα του Δρακούλη υπήρξε ποσοτικά αξιόλογη. Έγραψε τις μελέτες: *Τι είναι κοινωνισμός, Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασεως και τα εξ αυτής διδάγματα, Εγχειρίδιο του Εργάτου, ήτοι οι βάσεις του Σοσιαλισμού, Φως εκ των ένδον, ήτοι στοιχεία εσωτερικής φιλοσοφίας* και ορισμένα άλλα μικρά πολιτικά κείμενα. Παράλληλα, υποστήριζε την ανάγκη δημιουργίας μιας υποδειγματικής σοσιαλιστικής κοινότητας, στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος και ονειρευόταν την αγορά μιας μεγάλης εύφορης έκτασης στην Αμερική, όπου θα έστηνε την ουτοπική πολιτεία του.

Για το έργο και τη δράση του Πλάτωνα Δρακούλη, ο Γ. Α. Γεωργιάδης¹ γράφει: «Αι ιδέαι του είναι μια αλλοπρόσαλλος

---

1. Ο Γ. Α. Γεωργιάδης διορίστηκε το 1918 αντεισαγγελέας Πρωτοδικών στην Αθήνα, θέση από την οποία παραιτήθηκε το 1919, όταν προσχώρησε στο ΣΕΚΕ. Μέχρι το 1922 ήταν ένας από τους κυριότερους αρθρογράφους του *Ριζοσπάστη*, του *Εργατικού Αγώνα*, της *Φωνής του Εργάτη* και της *Κομμουνιστικής Επιθεώρησης*, της οποίας ήταν διευθυντής από το χρόνο της έκδοσής της (1921). Στην Α΄ Συνδιάσκεψη του ΣΕΚΕ (Κ), το Φλεβάρη του 1922, ήταν ο εισηγητής της θέσης περί ανάγκης «μακράς νομίμου υπάρξεως», που από το Εθνικό Συμβούλιο του Κόμματος (Μάης 1923) εκτιμήθηκε σαν πολιτικό ολισθημα στο λεγκαλισμό και αναθεωρήθηκε.

ανάμειξις ρωμαντισμού, ριζοσπαστισμού και αντιλήψεων της ελληνικής κλασσικής αρχαιότητας. Δεν εφρόντισε ούτε να γνωρίση εις το ελληνικόν δημόσιον γενικώς τας ιδέας του Μαρξ, αι οποίαι εκυριάρχουν του σοσιαλιστικού κινήματος της Ευρώπης κατά την εποχήν του. Η οργανωτική του δράσις εντός της εργατικής τάξεως υπήρξε μηδαμινή. Και ήτο αποτέλεσμα της σοσιαλιστικής του συγκροτήσεως. Αρκεί ν' αναφέρω, ότι εις ένα εκλογικόν του πρόγραμμα έγραφεν, ότι θα εζήτηι από την Βουλήν την κατάργησιν της κεφαλαιοκρατίας και την οργάνωσιν της εργατικής τάξεως.»¹

Και ο Γιάννης Κορδάτος γράφει σχετικά: «Τον επιστημονικό σοσιαλισμό (μαρξισμό) δεν τον γνώρισε ούτε από τη θεωρία ούτε από την πράξη. Ολοένα αισθηματολογούσε μ' ένα ανακάτωμα ανθρωπιστικών και χριστιανικών ιδεών.»²

Ούτε βέβαια και ο Καλλέργης που αναμφισβήτητα υπήρξε πιο ριζοσπαστικός από τον Δρακούλη, κατόρθωσε να απαλλαγεί εντελώς από την επίδραση των αστικοδημοκρατικών θέσεων που αναφέρονταν στα αιτήματα της γαλλικής αστικής επανάστασης για την ισότητα, την αδελφότητα και την ελευθερία. Ξεχώριζε, βέβαια, το ιδιαίτερο στοιχείο της εργατικής τάξης, που την προσδιόριζε σαν το βασικότερο παράγοντα στην ανάπτυξη του πολιτισμού. Δεν μπορούσε, όμως, ούτε αυτός να αποδεχτεί ότι ο κοινωνικός μετασχηματισμός θα έβρισκε την πραγμάτωσή του όχι με την ειρηνική αλλαγή του κοινωνικού συστήματος, αλλά με την άμεση ταξική σύγκρουση, που θα εξασφάλιζε καινούργιες μορφές λειτουργίας για την κοινωνική μηχανή.

Την Πρωτομαγιά του 1890 ο Σταύρος Καλλέργης, φοιτητής του Πολυτεχνείου της Αθήνας τότε, ίδρυσε τον Κεντρικό Σοσιαλιστικό Σύλλογο, που απέκτησε τον πρώτο κιάλας χρόνο της ίδρυσής του πάνω από διακόσια (200) μέλη και απλώθηκε αργότερα με παραρτήματα στον Πειραιά, την Πά-

---

1. Γ. Α. Γεωργιάδης, *Η πάλη των τάξεων εν Ελλάδι*, Εκδοτικό Τμήμα του ΣΕΚΕ (Κ), Αθήνα, σελ. 69-70.

2. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, σελ. 62.

τρα, τον Πύργο, την Κέρκυρα, τη Σύρο, το Λαύριο και άλλες πόλεις της Ελλάδας.

Ο «Κεντρικός Σοσιαλιστικός Σύλλογος» του Καλλέργη έγινε η σημαντικότερη σοσιαλιστική οργάνωση της χώρας στα τέλη του 19ου αιώνα. Είχε καθορίσει σαν βασικούς στόχους της για την ανάπτυξη του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος, την ίδρυση λαϊκών λεσχών με μικρές βιβλιοθήκες σε διάφορες πόλεις της χώρας, καθώς και νυχτερινών σχολών, όπου θα γίνονταν διαλέξεις γύρω απ' όλα τα κοινωνικά θέματα.

Το 1892, ο Καλλέργης τύπωσε τον *Οδηγόν παντός ανθρώπου* και τον επόμενο χρόνο, σε δεύτερη έκδοση, το *Εγκόλπιον του Εργάτου*, που στο μεγαλύτερο μέρος του αναφερόταν λεπτομερειακά σε μια μελλοντική σοσιαλιστική κοινότητα που θα ήταν δυνατό να εγκαθιδρυθεί στην Κρήτη. Η εγκαθίδρυση μάλιστα αυτής της υποδειγματικής αυτόνομης πολιτείας αποτελούσε για τον Καλλέργη θέμα επίμονης μελέτης, τουλάχιστον από το 1890, όταν απέκρουσε σε δημοσιεύματά του στο *Σοσιαλιστή*, με αρκετή σαφήνεια, την ιδέα της ένωσης της μεγαλονήσου με την Ελλάδα.

Όπως γράφει ο Γ. Κορδάτος, ο Στ. Καλλέργης «δεν ξέρει καλά-καλά τι είναι σοσιαλισμός. Δεν ξέρει ακόμα ούτε τα βασικά επιχειρήματα του επιστημονικού σοσιαλισμού». ¹ Παρουσίασε, ωστόσο, μια ενεργητικότητα, έναν ενθουσιασμό και μια αξιοσημείωτη, για την εποχή του, δράση.

Ο Καλλέργης, ο Δρακούλης και άλλοι Έλληνες σοσιαλιστές εκείνης της εποχής μπορούν να θεωρηθούν πρόδρομοι του σύγχρονου ελληνικού επαναστατικού κινήματος, παρ' όλο τον ουτοπιστικό χαρακτήρα των απόψεών τους, ο οποίος άλλωστε αντανakλούσε, σε μεγάλο βαθμό, τις καθυστερημένες οικονομικές και πολιτικές δομές της ελληνικής κοινωνίας.

Για το χαρακτηρισμό των Ελλήνων σοσιαλιστών του τελευταίου τέταρτου του 19ου αιώνα ταιριάζει, φυσικά τηρου-

---

1. Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, σελ. 62.

μένων των αναλογιών, η άποψη του Φ. Ένγκελς: «Στην ανώριμη κατάσταση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, στην ανώριμη κατάσταση των τάξεων ανταποκρίνονταν ανώριμες θεωρίες...»¹

Οι σοσιαλιστές εκείνης της εποχής υπήρξαν στην πλειοψηφία τους συνεπείς αγωνιστές και οραματίζονταν μια καλύτερη και δικαιότερη κοινωνία, όπως παλιότερα οι ουτοπιστές σοσιαλιστές στην Ευρώπη, αν και δεν ήσαν σε θέση να βρουν και να υποδείξουν επιστημονικά μελετημένους τρόπους πραγματοποίησης του σοσιαλιστικού ιδανικού. Δεν είχαν συνδεθεί ακόμη με το επαγγελματικό κίνημα της εργατικής τάξης και δεν έθεταν το ζήτημα της εξουσίας. Άλλωστε, όπως έγραφε ο Λένιν: «Σ' όλες τις ευρωπαϊκές χώρες ο σοσιαλισμός και το εργατικό κίνημα υπήρχαν στην αρχή χωριστά το καθένα από τα δύο αυτά μέρη. Οι εργάτες πάλευαν ενάντια στους κεφαλαιοκράτες, οργάνωναν απεργίες και σωματεία, ενώ οι σοσιαλιστές έστεκαν παράμερα από το εργατικό κίνημα, δημιουργούσαν θεωρίες που επέκριναν το σύγχρονο κεφαλαιοκρατικό, αστικό κοινωνικό καθεστώς και απαιτούσαν την αντικατάσταση αυτού του συστήματος μ' ένα άλλο ανώτερο σύστημα, με το σοσιαλιστικό σύστημα. Ο χωρισμός του εργατικού κινήματος από το σοσιαλισμό προκαλούσε την αδυναμία και τη λειψή ανάπτυξη και των δύο: οι θεωρίες των σοσιαλιστών, που δε συγχωνεύονταν με την εργατική πάλη, έμεναν απλώς ουτοπίες, ευσεβείς πόθοι, που δεν ασκούσαν καμιά επίδραση στην πραγματική ζωή. Το εργατικό κίνημα έμενε ασήμαντο, κατατεμαχισμένο, δεν αποκτούσε πολιτική σημασία, δε φωτιζόταν από την πρωτοπόρα επιστήμη της εποχής του.»²

Οι Έλληνες σοσιαλιστές είχαν ορισμένες διασυνδέσεις με τους Ευρωπαίους σοσιαλιστές. Ο Δρακούλης είχε αναπτύξει φιλικές σχέσεις με τον Ένγκελς και τον Λαφάργκ. Ο Καλλέργης, όταν πήγε στο Παρίσι, συνδέθηκε με Έλληνες σοσιαλιστές που ζούσαν εκεί, καθώς και με το γνωστό Ιταλό

---

1. Φ. Ένγκελς, «Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη», Μαρξ-Ένγκελς, *Διαλεχτά Έργα*, σελ. 131.

2. Β. Ι. Λένιν, *Απαντα*, τόμ. 4, σελ. 250.

επαναστάτη Αμίλκα Κιπριάνι, με τον ιδρυτή της εικονογραφημένης *Κοινωνικής Περπενάρ*, με την πεζογράφο Λουίζα Μισέλ και με τους διευθυντές των *Νέων Καιρών* και του *Ελεύθερου*, Ζαν Γκραβ και Σεβαστιανό Φορ.

Την ίδια περίοδο είχε αναπτυχθεί στην Ελλάδα η μεταφραστική δραστηριότητα στον τομέα της σοσιαλιστικής φιλολογίας. Ο Βλάσης Γαβριηλίδης στην *Ακρόπολη* δημοσίευσε το βιβλιαράκι του Βέλγου κοινωνιολόγου Λεβαλέ *Ιστορία και θεωρία του Σοσιαλισμού* και το βιβλίο του Άουγκουστ Μπέμπελ *Γυνή και Κοινωνισμός*. Τέλος, μεταφράστηκε και εκδόθηκε στα ελληνικά η εργασία του Μαρξ *Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*.

Βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της σοσιαλιστικής κίνησης και προπαγάνδας, που αναπτύχθηκε το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα και την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα, είναι οι περιπλανήσεις, οι ουτοπικές αναζητήσεις και οι μικροαστικές χριστιανοκοινωνικές και εθνικοπατριωτικές διακηρύξεις.

Ο Λένιν γράφει ότι «πουθενά στον κόσμο το προλεταριακό κίνημα δε γεννήθηκε και δεν μπορούσε να γεννηθεί "μονομιάς", με καθαρή ταξική μορφή, να εμφανιστεί στον κόσμο έτοιμο, όπως η Αθηνά από το κεφάλι του Δία. Μόνο με τη μακρόχρονη πάλη και με τη δύσκολη δουλειά των πιο πρωτοπόρων εργατών, όλων των συνειδητών εργατών έγινε δυνατό να ξεχωρίσει από τις κάθε λογής μικροαστικές προσμίξεις, περιορισμούς, στενότητες και διαστρεβλώσεις το προλεταριακό κίνημα και να στεριώσει».¹

Το βασανιστικό και μακρύ αυτό δρόμο των αναζητήσεων, των ουτοπικών αυτοσχεδιασμών, των μικροαστικών συγχύσεων, των διαστρεβλώσεων και των ταλαντεύσεων ακολούθησε και το ελληνικό εργατικό κίνημα, ώσπου να βρει το δρόμο του. Να γνωρίσει όσο μπορούσε εκείνη την εποχή και να στηριχτεί στην επιστημονική σοσιαλιστική θεωρία και να διαμορφώσει έτσι τον κατάλληλο πολιτικό οργανισμό, το κόμμα του ελληνικού προλεταριάτου.

---

1. Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, τόμ. 25, σελ. 100-101.

6. Ο γιορτασμός της εργατικής Πρωτομαγιάς το 1893 και το 1894

Στις 2 του Μάη 1893, οι οπαδοί του Στ. Καλλέργη, μέλη του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου, γιόρτασαν για πρώτη φορά στην Ελλάδα την εργατική Πρωτομαγιά, με συγκέντρωση στο Παναθηναϊκό Στάδιο. Πήραν μέρος γύρω στα δύο χιλιάδες άτομα, που ενέκριναν ειδικό ψήφισμα με βασικά εργατικά αιτήματα την κυριακάτικη αργία, το θωρο και τη σύνταξη. Το ψήφισμα, μάλιστα, αυτό επιδόθηκε στη Βουλή και επειδή ο πρόεδρός της το παρουσίασε στους βουλευτές με χλευαστικό τρόπο, εξοργίστηκε ο Καλλέργης και επιχείρησε να το διαβάσει ο ίδιος από το δημοσιογραφικό θεωρείο, όπου βρισκόταν. Πιάστηκε, όμως, αμέσως και οδηγήθηκε σε αστυνομικό τμήμα, όπου κρατήθηκε και στη συνέχεια παραπέμφθηκε στο πλημμελειοδικείο, το οποίο και τον καταδίκασε σε δεκαήμερη φυλάκιση.

Η Πρωτομαγιά του 1894 γιορτάστηκε, επίσης, στο Παναθηναϊκό Στάδιο, απ' όλους τους σοσιαλιστές μαζί. Στην ομιλία του ο Πλ. Δρακούλης αναφέρθηκε στο ιστορικό της εργατικής Πρωτομαγιάς, στο ρόλο και την αξία της Διεθνούς και στις ευοίωνες προοπτικές του σοσιαλιστικού κινήματος και των εργαζομένων. Ο Στ. Καλλέργης κατάγγειλε το κεφαλαιοκρατικό σύστημα και την ολιγαρχική πολιτική του έκφραση. Αναφέρθηκε στις προόδους του σοσιαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα, με άμεσο στόχο τη βελτίωση της θέσης των εργατών και απώτερο σκοπό την πολιτική και οικονομική τους χειραφέτηση. «Διά την επιτυχίαν του σκοπού μας», κατέληξε ο Καλλέργης, «θα ζητήσωμεν, κατ' αρχάς με ειρηνικά μέσα, εάν δε, δεν το κατορθώσωμεν, διά πάσης θυσίας θα φροντίσωμεν να πραγματοποιήσωμεν τους σκοπούς μας.»¹

Στη συγκέντρωση μίλησαν, επίσης, ο Ευάγγελος Μαρκαντωνάτος και ο Δημ. Γραμματικός. Μετά το τέλος των ομιλιών, εγκρίθηκε το παρακάτω ψήφισμα:

---

1. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, σελ. 67.

«Οι διεθνείς σοσιαλισταί και οι εργάται Αθηνών-Πειραιώς.
Προς την Κυβέρνησιν της Ελλάδος

Συνελθόντες σήμερον την 1ην Μαΐου του 1894 έτους, ημέραν Κυριακήν και ώραν 5ην μ.μ. πάντες οι διεθνείς Σοσιαλισταί και εν γένει πάντες οι υπό μισθόν ευρισκόμενοι και πάσχοντες εργάται Αθηνών-Πειραιώς, αποφασίζομεν και ψηφίζομεν τα εξής:

α) Την Κυριακή να κλείωνται τα καταστήματα καθ' όλην την ημέραν και οι εργάται ν' αναπαύονται.

β) Οι εργάται να εργάζονται επί 8 ώρας την ημέραν και ν' απαγορευθεί η εργασία εις τους ανηλίκους.

γ) Να απονέμεται σύνταξις εις τους εκ της εργασίας παθόντας και καταστάντας ανικάνους προς συντήρησιν εαυτών και της οικογενείας των.

δ) Να καταργηθώσιν αι θανατικά εκτελέσεις.

ε) Να καταργηθή η διά χρέη προσωπική κράτησις και,

στ) Ανατίθεται εις τους διευθυντάς των σοσιαλιστικών εφημερίδων η επίδοσις του παρόντος ψηφίσματος εις την Κυβέρνησιν, επί τη βάσει του οποίου παρακαλείται αύτη να συντάξη νομοσχέδια και υποβάλλη ταύτα εις την Βουλήν προς ψήφισιν κατά την αμέσως συγκληθησομένην αυτής σύνοδον.

Αθήναι, 1η Μαΐου 1894»¹

7. Οι αντιδράσεις της εξουσίας στην ανάπτυξη του σοσιαλιστικού κινήματος

Η άρχουσα τάξη δεν παρακολουθούσε σαν απλός θεατής τις εκδηλώσεις του εργατικού κινήματος και τη δράση των σοσιαλιστών. Διέβλεψε αμέσως τον κίνδυνο που την απειλούσε από την ανάπτυξη του εργατικού και του σοσιαλιστικού κινήματος και πήρε σκληρά μέτρα εναντίον τους.

---

1. Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, σελ. 67-68.

Αφορμή για τις διώξεις και τη λήψη μέτρων εναντίον των σοσιαλιστών απετέλεσε μια επιστολή που φέρεται ότι είχε ήδη-θεν στείλει ο Ευάγγελος Μαρκαντωνάτος στον Ανδρ. Συγγρό, έναν από τους κυριότερους εκπροσώπους της ελληνικής χρηματιστικής ολιγαρχίας, με την οποία του ζητούσε να του καταβάλει κάποιο χρηματικό ποσό για την έκδοση σοσιαλιστικού περιοδικού και τον απειλούσε ότι, σε περίπτωση άρνησής του, θα είχε πολύ άσχημο τέλος.

Οι αξιωματικοί της Ασφάλειας Μιλτ. Έβερτ και Παλαμαράς, που ανέλαβαν την υπόθεση, δεν παρουσίασαν ποτέ στις δικαστικές αρχές την υποτιθέμενη επιστολή του Μαρκαντωνάτου ή κάποιο γνήσιο αντίγραφο της. Συνέλαβαν όμως 12 σοσιαλιστές της Αθήνας και συγκεκριμένα τον ίδιο τον Μαρκαντωνάτο, τον Δημόπουλο, τον Αποστολίδη, τον Αλ. Ματιάτο, τον Ν. Δούμα, τον Καραγιάννη, τον Μπουρνιά, τον Αθανασόπουλο, τον Συνοδινό, τον Ζούλα, τον Παπαδημητρίου και τον Μάργαρη, ο οποίος μάλιστα πέθανε στο κρατητήριο.

Ένα μήνα αργότερα πιάστηκε και ο Στ. Καλλέργης, με την κατηγορία της δημοσίευσης αντικαθεστωτικών άρθρων και της οργάνωσης της πρωτομαγιάτικης συγκέντρωσης του 1894. Αθώωθηκε, όμως, τελικά από τα δικαστήρια, όπως αθώωθηκαν και οι 12 άλλοι σοσιαλιστές που είχαν συλληφθεί προηγούμενα.

Η διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα συνάντησε πολλές δυσκολίες. Σχετικά, ο Δ. Πουρνάρας γράφει: «Αι δυσχέρειαι, τας οποίας συνήντησε το διεθνές σοσιαλιστικόν κίνημα εις τον δρόμον του και από της εμφανίσεώς του ήσαν ποικίλης μορφής. Η βίαία καταδίωξις, η φυλάκισις, η εξορία και ο εκτοπισμός εις χώρας παγωμένας και αγρίας, αυτή η ποινή του θανάτου, με την οποία επιμωρείτο η σοσιαλιστική προπαγάνδα εις τινας χώρας απολυταρχικώς διακυβερνωμένας, ήσαν πολλάκις ολιγότερον τρομερά εμπόδια εις την διάδοσιν των νέων ιδεών μεταξύ των λαϊκών μαζών, ολιγότερον επικίνδυνα από την δύναμιν της αυταπάτης του αστικού δημοκρατισμού, από την τυφλήν πίστην εις την απεριόριστον πρόοδον και εις την ατομικήν χειραφέτησιν μέσα εις το πλαίσιον της πλου-

τοκρατικής κοινωνίας. Την πεποίθησιν αυτήν εκκαλιέργει επιτηδείως ο αστισμός εις τον νουν και την ψυχήν των αποκλήρων της ζωής εις τα μεγάλα "προοδευτικά" έθνη της Δύσεως, της Γαλλίας, δηλαδή, της Αγγλίας ή των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής.»¹

β. Ομάδες και τάσεις στο σοσιαλιστικό κίνημα. Η αναρχική κίνηση της Πάτρας και του Πύργου

Στα χρόνια 1894 και 1895 και στους κόλπους της ελληνικής σοσιαλιστικής κίνησης διαμορφώθηκαν διάφορες ομάδες που αντιπροσώπευαν αντίστοιχες τάσεις. Ήταν η ομάδα του Καλλέργη που ξεχώρισε για την αξιοσημείωτη δράση της μέσα στις μάζες. Χρησιμοποιούσε σαν δημοσιογραφικό όργανό της το *Σοσιαλιστή* και για ένα μικρό χρονικό διάστημα το *Σοσιαλισμό*. Ήταν η ομάδα του Δρακούλη, με δημοσιογραφικό όργανό της το *Σοσιαλιστικό Σύλλογο*, η ομάδα των μεταρρυθμιστών, με εφημερίδα τους το *Μεταρρυθμιστή* και οι λεγόμενοι «εθνικοί σοσιαλιστές» που έβγαζαν το *Νέο Σοσιαλισμό*.

Οι τάσεις αυτές καθρέφτιζαν, ως ένα βαθμό, τις συγκεχυμένες ιδέες που κυριαρχούσαν στο χώρο του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος και απηχούσαν την επίδραση που ασκούσαν σ' αυτόν τα διάφορα ιδεολογικά ρεύματα, τα οποία επικρατούσαν την εποχή εκείνη στην Ευρώπη.

Η αριστερή τάση, με κύριο εκπρόσωπό της τον Στ. Καλλέργη, κήρυχνε την κοινοκτημοσύνη και την ταξική πάλη με όλες τις μορφές. Η δεξιά, με εκπρόσωπό της τον Πλ. Δρακούλη, δεν έθετε ζήτημα ταξικής πάλης και διακήρυχνε την ανάγκη σειράς μεταρρυθμίσεων στα πλαίσια του κοινωνικού συστήματος που υπήρχε.

Την ίδια περίοδο εμφανίστηκε και μια άλλη τάση: η αναρχική ή αναρχοσυνδικαλιστική, κυρίως στην Πάτρα και τον

---

1. Δημήτρης Πουρνάρας, *Ιστορία του διεθνούς σοσιαλισμού*, Αθήνα 1945, σελ. 3-4.

Πύργο, που, κάτω από την επίδραση του ιταλικού και του γαλλικού αναρχισμού, προπαγάνδιζε τις ιδέες του Προυντόν, του Κροπότκιν και του Μπακούνιν.

Αρχηγός του αναρχικού ομίλου της Πάτρας ήταν ο Ιωάννης Μαγκανάρας και δημοσιογραφικό του όργανο η εφημερίδα *Επί τα Πρόσω* (1896-1898). Βασικό στέλεχος του αναρχικού ομίλου του Πύργου υπήρξε ο Παναγιώτης Μαχαιράς και δημοσιογραφικό όργανό του το *Νέον Φως* (1898).

Στην Πάτρα είχε δημιουργηθεί και ένα αξιόλογο χριστιανοσοσιαλιστικό κίνημα, με ηγέτες του τον Ι. Αρνέλλο και τον Αθαν. Χριστογιαννόπουλο και με δημοσιογραφικό του όργανο την εφημερίδα *Αρμαγεδδών*. Το κίνημα αυτό με το πέρασμα του χρόνου εκφυλίστηκε και κατάντησε στο τέλος ασήμαντη θρησκευτική αίρεση, η οποία εκδηλώθηκε στη συνέχεια στην αχαική πρωτεύουσα και σε άλλες πόλεις της Πελοποννήσου με την εντελώς ακίνδυνη για την εξουσία δράση του Χριστοκρατικού Κόμματος.

Στην Πάτρα, ωστόσο, στα τέλη του 19ου αιώνα, δρούσε και μια μυστική τρομοκρατική οργάνωση που ένα μέλος της, ο τσαγκάρης Δημ. Μάτσαλης, σκότωσε στις 3 του Νοέμβρη 1896 τον πατρινό τραπεζίτη Διον. Φραγκόπουλο και τραυμάτισε τον πατρινό σταφιδέμπορο Ανδρ. Κόλλα. Η τρομοκρατική αυτή πράξη απασχόλησε τότε, εκτός από τον ελληνικό τύπο, και τις εφημερίδες της Βιέννης και του Παρισιού, που αφιέρωσαν αρκετές στήλες στο γεγονός, χαρακτηρίζοντάς το σαν την πρώτη αναρχική εκδήλωση στην Ελλάδα.

Ο Δημ. Μάτσαλης πιάστηκε και αυτοκτόνησε στις φυλακές. Η πράξη του, όμως, αυτή έδωσε την αφορμή στις καταδικαστικές αρχές της Πάτρας να εξαπολύσουν διωγμό ενάντια σ' όλα ανεξαιρέτα τα αριστερά στοιχεία της περιοχής. Οι διωγμοί επαναλήφθηκαν και μετά τη δολοφονική απόπειρα κατά του Γεωργίου Γκλίσκμπουργκ, το Φλεβάρη του 1898, με αποτέλεσμα οι όμιλοι των πατρικών αναρχικών και σοσιαλιστών να διαλυθούν οριστικά και να χάσει, για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, η εργατική τάξη της πόλης την πραγματική πολιτική έκφρασή της και να μεταβληθεί σε εκλογικό πελάτη των παλαιοκομματικών σχημάτων.

Η δολοφονική απόπειρα κατά του Γεωργίου Γκλίσκ-

μπουργκ πραγματοποιήθηκε δέκα μέρες μετά το τραγικό τέλος του ελληνοτουρκικού πολέμου το 1897 που, με αφορμή την κρητική επανάσταση εκείνον ακριβώς το χρόνο, είχε αποφασιστεί από την κυβέρνηση του Θεόδωρου Δηλιγιάννη και τα ανάκτορα, αν και η χώρα ήταν τότε εντελώς απροετοίμαστη για πολεμικές περιπέτειες. Ο ελληνικός στρατός έπαθε πανωλεθρία, οι Τούρκοι έφτασαν μέχρι τη Λαμία και η ελληνική κυβέρνηση υποχρεώθηκε να υπογράψει συνθήκη ειρήνης στην Κωνσταντινούπολη. Με βάση αυτή τη συνθήκη, ο τουρκικός στρατός αποχώρησε από τα ελληνικά εδάφη που είχε καταλάβει, η Ελλάδα, όμως, υποχρεώθηκε να πληρώσει εκατό εκατομμύρια φράγκα στην Τουρκία σαν πολεμική αποζημίωση και να δεχθεί το Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο (ΔΟΕ), ο οποίος μεγάλωσε ακόμη πιο πολύ την εξάρτησή της από το ξένο κεφάλαιο και σε πρώτη γραμμή από το αγγλικό.¹

Δύο χρόνια μετά τη στρατιωτική συμφορά του 1897, οι αναρχικοί του Πύργου άρχισαν να αναπτύσσουν και πάλι δράση με την εφημερίδα τους *Νέον Φως*. Από τις στήλες της πρόβαλλαν τώρα την άποψη ότι οι εργάτες δεν ενδιαφέρονταν για τα πολιτεύματα, ούτε τους ένοιαζε αν υπήρχε στην Ελλάδα βασιλεία ή δημοκρατία. Έτσι, σε άρθρο τους, στις 31 του Γενάρη 1899, στην εφημερίδα τους με τον τίτλο «Δεν ψηφίζομεν», έγραφαν και τα εξής:

«Όχι, δεν ψηφίζομεν. Η Βουλή δεν είναι δι' ημάς, ούτε οι νόμοι, ούτε τα συντάγματα, ούτε οι στρατοί, ούτε η αστυνομία, ούτε η χωροφυλακή, ούτε τα δικαστήρια, ούτε τίποτε εξ όσων αποτελείται το παρόν τυραννικόν καθεστώς, αλλά δι' εκείνους που μας ποτίζουν καθημέραν δηλητήριον.

Οιοιδήποτε νόμοι και αν ψηφισθούν, δεν είναι δυνατόν παρά να υπερασπίζουν τους κεφαλαιούχους, εκείνους, δη-

---

1. Οι Ευρωπαίοι δάνεισαν στην Ελλάδα για να πληρώσει την αποζημίωση, αλλά, για να εξασφαλίσουν την εξόφληση και αυτού του δανείου τους και παλιότερων, συγκρότησαν από ξένους «Επιτροπή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου», η οποία διαχειριζόταν τις εισπράξεις από το χαρτόσημο, τον καπνό, τα σπέρτα, το αλάτι, τα παιγνιόχαρτα, το πετρέλαιο και τα εισαγωγικά τέλη του λιμένα του Πειραιά.

λαδή, που κατέχουν εξ αρπαγής νομίμου τους ιδρώτας και τους κόπους του εργαζόμενου κόσμου. Εκ της ψήφου ουδέν καλόν δύναται να προκύψη. Ο πλούτος είναι η ισχύς. Βουλευταί δεν είναι δυνατόν να εκλέγονται ή εκείνοι οίτινες υποστηρίζονται υπό κεφαλαιούχων. Ο εκλογεύς δεν είναι ελεύθερος να εκλέξη εκείνον που νομίζει καλύτερον, ούτε είναι δυνατόν και να καταλάβη ποιος είναι ο καλύτερος. Ό,τι όμως του χρειάζεται το ξέρει πολύ καλά, διά τούτο πρέπει να το ζητήσει μόνος του και να αποκαταστήση την δικαιοσύνην ιδία χειρί. Δικαιοσύνη δε δεν είναι ή η παρά του λαού αυτοπροσώπως απονεμομένη.»¹

Οι πρώτες σοσιαλιστικές ομάδες (όμιλοι) αποτελούνταν κυρίως από διανοούμενους που προέρχονταν από την άρχουσα τάξη. Ετσι, λοιπόν, ο ελληνικός «προϊστορικός» σοσιαλισμός εκπροσωπούνταν από τα πιο διαφορετικά στοιχεία: από τους χριστιανοσοσιαλιστές και τους φιλελεύθερους «σοσιαλιστές», τους μεταρρυθμιστές, τους «εθνικούς σοσιαλιστές» και τους αναρχικούς, μέχρι τους τίμιους αστούς επαναστάτες που, ωστόσο, δεν είχαν καθαρή συνείδηση της αποστολής τους. Το φαινόμενο αυτό παρουσιάζεται γενικότερα και στο παγκόσμιο εργατικό κίνημα. «Η ιστορία όλων των χωρών», γράφει ο Λένιν, «δείχνει ότι η εργατική τάξη αποκλειστικά με τις δικές της δυνάμεις δεν είναι σε θέση ν' αναπτύξει παρά μόνο μια τρειντ-γιουνιονιστική συνείδηση, δηλ., την πεποίθηση ότι είναι ανάγκη να ενωθεί σε σωματεία, να κάνει αγώνα ενάντια στ' αφεντικά, να παλεύει για ν' αποσπάσει από την κυβέρνηση τον άλφα ή το βήτα απαραίτητο νόμο για τους εργάτες κλπ. Η διδασκαλία, όμως, του σοσιαλισμού αναπτύχθηκε από τις φιλοσοφικές, ιστορικές και οικονομικές θεωρίες που τις επεξεργάστηκαν οι μορφωμένοι εκπρόσωποι των εύπορων τάξεων, η διανόηση. Οι θεμελιωτές του σύγχρονου επιστημονικού σοσιαλισμού, ο Μαρξ και ο Ένγκελς, ανήκαν και οι ίδιοι, ως προς την κοινωνική τους θέση, στην αστική διανόηση.»²

---

1. Νίτσα Κολιού, *Οι ρίζες του εργατικού κινήματος και ο «Εργάτης» του Βόλου*, εκδόσεις Οδυσσέας, 1988, σελ. 64.

2. Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, τόμ. 6, σελ. 30-31.

9. Γεώργιος Σκληρός

Το 1907 κυκλοφόρησε στην Ελλάδα ένα ιδιαίτερης αξίας βιβλίο, με τον τίτλο *Το κοινωνικό μας ζήτημα*. Συγγραφέας του ήταν ο Γεώργιος Σκληρός¹ (Γ. Κωνσταντινίδης). Ήταν μια πολύ σημαντική προσπάθεια διερεύνησης των ελληνικών προβλημάτων, με βάση τις αρχές του ιστορικού υλισμού και αποτέλεσε το πρώτο κείμενο της ελληνικής σοσιαλιστικής φιλολογίας που διατύπωσε τη θέση ότι οι προλετάριοι συγκροτούν την τάξη του μέλλοντος, στην οποία η Ιστορία επιφυλάσσει ξεχωριστό ρόλο.

Υποστηρίζοντας την υλιστική μέθοδο μελέτης των προβλημάτων, ο Γ. Σκληρός τονίζει στο βιβλίο του ότι «ουδέν εν τη φύσει και τη ανθρωπίνη κοινωνία μένει στάσιμον, το παν τουναντίον μεταβάλλεται διαρκώς, το παν εξελίσσεται... όλη η παγκόσμιος ιστορία δεν είναι άλλο τι παρά ατελεύτητος σειρά αιωνίου πάλης, κοινωνικών τάξεων... Η σκληρή αυτή πάλη είναι συνάμα και ο απαραίτητος παράγων της ιστορικής εξελίξεως και προόδου».²

Ο Γ. Σκληρός παραδέχεται τη μαρξιστική θέση για το ρόλο της πάλης των τάξεων σαν κινητήριας δύναμης εξέλιξης της κοινωνίας και γράφει: «Η πάλη των τάξεων είναι αναπόφευκτος και μόνος σχεδόν παράγων της κοινωνικής προόδου.»³

Στο κεφάλαιο «Τα τρία στάδια της κοινωνικής αναπτύξεως και οι τρεις ανάλογοι κοινωνικοί τάξεις», ο Γ. Σκληρός, αφού αναλύει την προέλευση των τάξεων, τονίζει ότι «τους

---

1. Γεννήθηκε το 1878 στην Τραπεζούντα. Το 1901 γράφεται στην Ιατρική Σχολή της Μόσχας, όπου, στα χρόνια της εκεί παραμονής του, προσεγγίζει συστηματικά τις σοσιαλιστικές ιδέες. Γίνεται μαθητής του Γ. Πλεχάνοφ. Παίρνει ενεργό μέρος στην ασπικδοδημοκρατική επανάσταση της Ρωσίας το 1905 και μετά την ήττα της αναγκάζεται να καταφύγει στην Εσθονία κι από εκεί στη Γερμανία, όπου συνέχισε τις σπουδές του στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Ιένας.

2. Γ. Σκληρού, *Εργα* (Επιμέλεια Λουκά Αξελού), Αθήνα, 1976, σελ. 86-87.

3. Στο ίδιο, σελ. 88.

εργάτας ημπορούμεν να ονομάσωμεν τάξιν του μέλλοντος, διότι εις το μέλλον θα φθάσουν την πλήρη των ανάπτυξιν και θα παίξουν τον σπουδαίον ρόλον, τον οποίον η εξέλιξις, αναμφιβόλως, επιφυλάσσει εις αυτούς. Υπό την λέξιν προλετάριος πρέπει να εννοηθή πας ο στερούμενος οιασδήποτε ιδιοκτησίας, ως μόνην δε περιουσίαν έχων τα δύο του χέρια, τα οποία θέτει εις ενέργειαν, όπως μη αποθάνη από την πείναν αυτός και η οικογένειά του, εργαζόμενος διά ξένα συμφέροντα! Οι εργάται-προλετάριοι είναι κυρίως γέννημα του σημερινού βιομηχανικού και εν γένει καπιταλιστικού καθεστώτος».¹

Στο ίδιο, ωστόσο, έργο του ο Σκληρός, ενώ υποβάλλει σε σωστή κριτική τους ουτοπιστές σοσιαλιστές Σεν-Σιμόν, Φουριέ, Καμπέ, Λουί Μπλανκ, Προυντόν, Όουεν, Βάιτλινγκ κ.ά. και αναγνωρίζει τη μεγαλοφυΐα του Μαρξ, την αυστηρά αντικειμενική του μέθοδο στην εξέταση των κοινωνικών φαινομένων, γράφοντας ότι «το μεγαλοπρεπές αυτό σύστημα του Μαρξ, λαβόν την επωνυμίαν του “επιστημονικού σοσιαλισμού”, ως στηριζόμενον επί δεδομένων της πραγματικότητας, εγένετο το νέον ευαγγέλιον των εργατών, ενθουσιάζον αυτούς και προτρέπον εις σοβαράν διοργάνωσιν και αγώνα προς κατάκτησιν νέου, καλύτερου βίου»², συγχρόνως αμφιβάλλει αν η εξέλιξη θα ακολουθήσει το δρόμο που υπόδειξε ο Μαρξ ή αν θα πάρει άλλη κατεύθυνση, διότι, όπως λέει, «... μέρη του συστήματος του μέχρι σήμερον δεν δεικνύουν μεγάλην τάσιν επαληθεύσεως και μερικά μάλιστα δευτερεύοντα σημεία ωσάν να δεικνύουν αντιθέτους τάσεις».³ Κι αυτό το δικαιολογεί με το ότι «... οι οπαδοί του Μαρξ δίδουν εις τα φαινόμενα αυτά άλλην εξήγησιν, ολίγον κλονίζουσιν το εν πάση περιπτώσει μεγαλοφυές σύστημα του μαρξισμού».⁴

Ο Γ. Σκληρός, ενώ κατέληγε στο σωστό συμπέρασμα ότι οι εργάτες-προλετάριοι «είναι το φαινότερον ίσως σημείον, το οποίον δίδει τας μεγαλύτερας ελπίδας προς αναγέν-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 99-100.

2. Στο ίδιο, σελ. 102-103.

3. Στο ίδιο, σελ. 103.

4. Στο ίδιο.

νησιν της κοινωνίας μας, διότι οι προλετάριοι είναι το υγιέστερον, γενναιότερον, φανατικότερον και αδιαλλακτικότερον στοιχείον της κοινωνίας»¹, άφηνε να διαμορφωθεί η άποψη ότι το ρωμαλέο κίνημά τους θα αποτελούσε στην ουσία αναμορφωτική προσπάθεια για την αργή μετεξέλιξη του καπιταλισμού.

Η μελέτη του Γ. Σκληρού *Το κοινωνικό μας ζήτημα* υπήρξε η πρώτη σπίθα της μαρξιστικής θεωρίας στην Ελλάδα και στάθηκε σταθμός στην προοδευτική ιστοριογραφία. Προκάλεσε μεγάλη εντύπωση στους πνευματικούς κύκλους της χώρας και από τις στήλες του μαχητικού περιοδικού του δημοτικισμού *Νουμάς* άρχισε μια πλατιά συζήτηση για τις σοσιαλιστικές ιδέες.

Ο Σκληρός είχε αναζητήσει την αναμόρφωση του νεοελληνικού κράτους και της νεοελληνικής κοινωνίας σε πολυκομματικό σύστημα, το οποίο θα λειτουργούσε κάτω από την κηδεμονία της μεγάλης και της μεσαιάς αστικής τάξης. Αυτές, όμως, οι αναζητήσεις φανέρωναν ουσιαστικά τις ρεφορμιστικές τάσεις του, οι οποίες άλλωστε διατυπώθηκαν πιο ολοκληρωμένες σε νεότερες εργασίες του και κυρίως στα βιβλία του *Τα σύγχρονα προβλήματα του Ελληνισμού* και *Η φιλοσοφία του πολέμου και της ειρήνης*, με τα οποία, όπως γράφει ο Γ. Κορδάτος, «ξεφεύγει ολότελα από το μαρξισμό».²

10. Το κίνημα των δημοτικιστών

Στα τέλη του 19ου-αρχές του 20ού αιώνα, στο πνευματικό πεδίο εμφανίστηκε ο δημοτικισμός. Ένα ριζοσπαστικό αστικοδημοκρατικό κίνημα που έκφραζε τις νεοτεριστικές γλωσσικές και προοδευτικές ιδέες της ανερχόμενης αστικής τάξης και που απέβλεπε σε μεταρρυθμίσεις για την εξύ-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 124.

2. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, σελ. 121.

ψωση του λαού και το χτύπημα του πνευματικού κοτζαμπασισμού των αντιδραστικών τάξεων.¹

«Ο δημοτικισμός, με την εμφάνιση του γλωσσολόγου Γιάννη Ψυχάρη στα ελληνικά γράμματα (το 1888 εξέδωσε το *Ταξείδι* του), παρουσιάζεται σαν ένα κίνημα συγκροτημένο και επιστημονικό, που ανοίγεται σε ταχτικές καθημερινές μάχες με το επίμονο αρχαιότροπο πνεύμα και την αρρώστεια της προγονολατρείας, που κρατούσε την ελληνική σκέψη σκλαβωμένη στ' αρχαία φαντάσματα»,² γράφει ο Μάρκος Αυγέρης.

Οι εκφραστές και κύριοι εκπρόσωποι του δημοτικισμού, που άρχισε σαν κίνημα γλωσσικό και λογοτεχνικό και που στην πορεία μεταβλήθηκε σ' ένα κίνημα με γενικότερη πολιτική και κοινωνική σημασία, διασπάστηκαν τελικά σε δυο αντιμαχόμενες μερίδες: στους δημοτικιστές εθνικιστές, με ηγέτη τον Ιωάννα Δραγούμη, που κατέληξαν στην κοινωνική συντήρηση, και τους δημοτικιστές σοσιαλιστές που υπήρξαν οι πρόδρομοι του προοδευτικού πνεύματος στα ελληνικά γράμματα και εργάστηκαν, σε αρκετές περιπτώσεις, για την προάσπιση των συμφερόντων της ελληνικής εργατικής τάξης.

Επικεφαλής των δημοτικιστών σοσιαλιστών βρισκόταν ο Κων. Χατζόπουλος, ο οποίος το 1909 είχε ιδρύσει στο Μόναχο τη Σοσιαλιστική Δημοκρατική Ένωση, σε συνεργασία με τους Φώτη Πολίτη, Γ. Αποστολάκη, Γ. Πολίτη, Γ. Παπανικολάου, Γ. Ζερβό, Δ. Ταγκόπουλο, Ν. Γιαννιό, Μάρκο Ζαβιτσάνο, Γ. Ελευθερουδάκη, Λυδό Παδαβρό, Λάμπρο Πορφύρα και Πέτρο Μπακάκο. Τον ίδιο χρόνο οργανώθηκε στην Αθήνα από τον Πλ. Δρακούλη το «Ελληνικόν Σοσιαλιστικόν Κόμμα». Επίσης, δημιουργήθηκαν στο Βερολίνο ο ελληνικός σύλλογος «Πρόοδος» και στην Κωνσταντινούπολη, το Κάιρο και την Αλεξάνδρεια πολύ αξιόλογα σοσιαλιστικά και εργατικά κέντρα που βοηθούσαν ηθικά και υλικά τους σοσιαλιστές στην Ελλάδα.

Ο δημοτικισμός, με όλες τις μονομέρειες και τις ατέλει-

---

1. Δημήτρης Γληνός, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις (Π.Α.Ε.), 1963, σελ. 69.

2. Μάρκος Αυγέρης, *Ζητήματα της λογοτεχνίας μας*, Π.Α.Ε. 1964, σελ. 22.

ές του, εξυπνέτησε, σε μέγιστο βαθμό, το δημοκρατικό κίνημα της χώρας μας και την υπόθεση της λαϊκής διαφώτισης και του πολιτισμού.

11. Οι «κοινωνιολόγοι» και η σοσιαλιστική φιλολογία στην Ελλάδα

Το 1908 συγκροτήθηκε στην ελληνική πρωτεύουσα, από τους Αλ. Παπαναστασίου, Θαλή Κουτούπη, Αρ. Πετιμεζά, Π. Αραβαντινό, Ν. Εξαρχόπουλο, Ι. Λυμπερόπουλο, Σπ. Μελά και Λουκά Νάκο, η «Κοινωνιολογική Εταιρία» που έταξε σκοπό της τη μελέτη των κοινωνικών προβλημάτων της χώρας. Οι «κοινωνιολόγοι», όπως ονομάστηκαν οι ιδρυτές της Εταιρίας, αν και οι περισσότεροι είχαν σπουδάσει στη Γερμανία και είχαν επηρεαστεί από το γερμανικό μεταρρυθμιστικό σοσιαλισμό, έπαιξαν θετικό ρόλο στη διακίνηση των προοδευτικών ιδεών της εποχής. Αργότερα, όμως, οι πιο πολλοί απ' αυτούς προσχώρησαν στο βενιζελισμό που είχε περάσει πια σε συντηρητικές θέσεις και αποκήρυξαν στην πράξη τα παλιά τους πολιτικά οράματα.

Την ίδια εποχή, η σοσιαλιστική φιλολογία στην Ελλάδα πλουτίστηκε με τη μετάφραση του *Μανιφέστου του Κομμουνιστικού Κόμματος* των Καρλ Μαρξ και Φρ. Ένγκελς. Το δημοσίευσε με τον ελληνικό τίτλο «Κοινωνικόν Μανιφέστον» ο Κων. Χατζόπουλος σε συνέχειες στον *Εργάτη* του Βόλου. Μεταφράστηκε επίσης η εργασία του Ένγκελς *Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη* και δημοσιεύτηκε με τον ελληνικό τίτλο «Ο επιστημονικός και ο ουτοπικός σοσιαλισμός» στην εφημερίδα *Μέλλον*, ενώ η εφημερίδα *Κοινωνισμός* άρχισε να δημοσιεύει από το *Κεφάλαιο* του Μαρξ ορισμένα αποσπάσματα.

12. Το αγροτικό κίνημα και ο Μαρίνος Αντύπας

Παράλληλα με την ανάπτυξη του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος, είχαν ενταθεί και οι αγώνες των αγροτών, κυρίως στην Πελοπόννησο και τη Θεσσαλία.

Στην Πελοπόννησο τους αγροτικούς αγώνες κάλυψαν σχεδόν ολοκληρωτικά οι κινητοποιήσεις των σταφιδοπαργωγών, τις οποίες προκάλεσε η σταφιδική κρίση, εξαιτίας της υπερπαραγωγής του σταφιδόκαρπου και της αδυναμίας διάθεσής του στις αγορές του εξωτερικού. Η σταφιδική κρίση υπήρξε οξύτατη και οδήγησε σε εξεγέρσεις των χωρικών της Αχαΐας και της Ηλείας που εκδηλώθηκαν κυρίως το 1885 και αντιμετωπίστηκαν από την εξουσία με την ένοπλη βία κατά των φτωχών αγροτών της περιοχής.

Στη Θεσσαλία οι αγροτικοί αγώνες εκδηλώθηκαν με το κίνημα των ακτημόνων καλλιεργητών, οι οποίοι ζητούσαν την απαλλοτρίωση των χωραφιών στα πλαίσια της γενικότερης επίλυσης του μεγάλου προβλήματος της γης, που αποτελούσε ένα από τα βασικότερα ζητήματα της ελληνικής κοινωνίας και μια από τις κυριότερες αιτίες της οικονομικής καθυστέρησης της χώρας. Χρειάστηκαν, ωστόσο, σκληροί και αιματηροί αγώνες των αγροτών, για να πραγματοποιηθεί βασανιστικά η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών.

Σ' αυτούς τους αγώνες της αγροτιάς μεγάλη υπήρξε η προσφορά του Κεφαλονίτη αγροτιστή Μαρίνου Αντύπα που δολοφονήθηκε από τον Ιωαν. Κυριακό, μίσθαρνο όργανο των τσιφλικάδων και των κομματαρχών του θεσσαλικού κάμπου, στις 9 του Μάρτη 1907, στον Πυργετό της Λάρισας.

Ο Μαρίνος Αντύπας είχε αναμιχθεί στο σοσιαλιστικό κίνημα από το 1896. Οι γνώσεις του, όμως, γύρω από το περιεχόμενο του σοσιαλισμού δεν ήταν επαρκείς, όπως φαίνεται και από το πρόγραμμα που είχε δημοσιεύσει στην εφημερίδα του *Ανάστασις*, κατά τις εκλογές του 1906, όταν είχε βάλει στην Κραναία της Κεφαλονιάς κάλπη για βουλευτής. Στο πρόγραμμά του εκείνο ο Αντύπας πρόβαλλε τις ιδιόμορφες κοινωνιστικές του αντιλήψεις και κήρυχνε την ηθική και όχι την κοινωνική επανάσταση, επειδή δεν μπορούσε να συλλάβει τη μελλοντική ύπαρξη πολιτικού κόμματος των εργατών και την οργανωμένη απ' αυτό πάλη των τάξεων.

13. Το εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα του Βόλου

Η προσάρτηση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα, το 1881, βοήθησε στην ανάπτυξη του Βόλου και στη μετατροπή του σε βασικό εμπορικό και βιομηχανικό κέντρο της περιοχής. Συγκεκριμένα, είχαν δημιουργηθεί εκεί καπνομάγαζα και αξιόλογες καπνοβιομηχανίες, όπου δούλευαν πολλοί τσιγαράδες και καπνεργάτες. Μερικοί απ' αυτούς είχαν ενστερνιστεί τη σοσιαλιστική ιδεολογία και προπαγάνδιζαν ανάμεσα στους συναδέλφους τους την πάλη των τάξεων.

Το 1908, ιδρύθηκε στο Βόλο ο σύλλογος «Αδελφότης», ένα είδος πανεργατικής ένωσης, με πρόεδρό της το δικηγόρο Κων. Ζάχο και γραμματέα της το δημοσιογράφο Κων. Νταιφά. Ο σύλλογος, όμως, αυτός, που εξέδιδε την εφημερίδα *Εργάτης* και στον οποίο επικρατούσαν τα μικροαστικά στοιχεία, δεν άργησε να διαλυθεί. Τη θέση του κατέλαβε, με ενέργειες του ίδιου του Κων. Ζάχου, το Εργατικό Κέντρο, το οποίο συνέχισε την έκδοση του *Εργάτη*, και, από καθαρά προλεταριακές θέσεις, προώθησε το συνδικαλιστικό κίνημα της περιοχής. Μέσα από τις γραμμές του έδρασαν τότε και σπουδαίοι διανοούμενοι της εποχής, όπως ο ιδρυτής του Ανώτερου Παρθεναγωγείου Βόλου, παιδαγωγός Αλεξ. Δελμούζος και ο Δ. Σαράτης, οι οποίοι, ωστόσο, δεν είχαν προσχωρήσει στον επιστημονικό σοσιαλισμό.

ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΑΠΟ ΤΟ 1909 ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1918

1. Η διεθνής κατάσταση στις αρχές του 20ού αιώνα

Στα τέλη του 19ου-αρχές του 20ού αιώνα, ο καπιταλισμός σε μια σειρά χώρες είχε περάσει στο ιμπεριαλιστικό του στάδιο. Το γεγονός αυτό σήμανε την όξυνση των αντιθέσεων του, την ανισόμετρη ανάπτυξη των καπιταλιστικών χωρών και την ωρίμανση των προϋποθέσεων για τη νίκη των σοσιαλιστικών επαναστάσεων.

Το κέντρο του παγκόσμιου επαναστατικού κινήματος είχε μετατοπιστεί από τη Δύση στην τσαρική Ρωσία, όπου το 1898 είχε ιδρυθεί το Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα.

Το 1903, από τους κόλπους του κόμματος αυτού και στη διάρκεια των εργασιών του 2ου Συνεδρίου του, τέθηκαν από τον Β. Ι. Λένιν οι βάσεις για τη δημιουργία ενός κόμματος νέου τύπου, αδιάλλακτου απέναντι στον οπορτουνισμό και την αστική τάξη, κόμματος της κοινωνικής επανάστασης και της δικτατορίας του προλεταριάτου, του κόμματος των μπολσεβίκων. Το κόμμα αυτό διέφερε ριζικά από τα παλιά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και εγκαινίαζε μια νέα εποχή στην ιστορία των πολιτικών κομμάτων της εργατικής τάξης.

Η ίδρυση του κόμματος του Λένιν αποτέλεσε γεγονός κοσμοϊστορικής σημασίας, γιατί άνοιξε καινούργιους δρόμους στο ρωσικό και το παγκόσμιο εργατικό κίνημα. Στα 1905 ξέσπασε στη Ρωσία η πρώτη στην εποχή του ιμπεριαλισμού αστικοδημοκρατική επανάσταση με ηγέτιδα δύναμη την εργατική τάξη.

Την περίοδο αυτή ο Λένιν πλούτιζε τις μεγάλες ιδέες του Μαρξ και του Ενγκελς, τις ανύψωνε σε ποιοτικά νέα βαθμίδα και τις προσαρμοζε στις νέες απαιτήσεις και στα νέα καθήκοντα της πάλης κατά του καπιταλισμού και για το πέρασμα στο σοσιαλισμό. Άλλωστε, η σχετικά «ειρηνική» περίοδος, που ήταν χαρακτηριστική για τις χώρες της Ευρώπης μετά την Παρισινή Κομμούνα είχε τελειώσει και ο αγώνας της διεθνούς εργατικής τάξης κατά του καπιταλισμού είχε μπει σε καινούργιο στάδιο.

2. Η κατάσταση στην Ελλάδα. Η εξέγερση στο Γουδί το 1909

Ενώ στις δυτικές ευρωπαϊκές χώρες, όχι μόνο είχε ολοκληρωθεί η βιομηχανική επανάσταση, αλλά και είχε αρχίσει το πέρασμα από το προμονοπωλιακό στο μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού, ο καπιταλισμός στην Ελλάδα εξακολουθούσε να αναπτύσσεται, κυρίως, στον εμπορικό και τραπεζικό τομέα, καθώς και σε άλλες σφαίρες της μη υλικής

παραγωγής και μόνο μερικά σε ορισμένους κλάδους της ελαφράς και επισιτιστικής βιομηχανίας. Το εμπορικό και το συντηρητικότατο κτηματικό κεφάλαιο, καθώς και το τραπεζικό σύστημα εξακολουθούσαν να αναπτύσσονται δυσανάλογα, σε σύγκριση με το βιομηχανικό κεφάλαιο. Οι πιο αντιπροσωπευτικοί τύποι του ελληνικού κεφαλαίου, στα τέλη του 19ου-αρχές του 20ού αιώνα, ήταν οι έμποροι, οι τραπεζίτες, οι εφοπλιστές και οι κτηματίες.

Την περίοδο αυτή παρατηρείται μια εντονότερη προσπάθεια διάδοσης των σοσιαλιστικών ιδεών. Δημιουργούνται νέες σοσιαλιστικές οργανώσεις. Το συνδικαλιστικό κίνημα της εργατικής τάξης αναπτύσσεται και σημειώνονται οι πρώτες προσπάθειες για την ενοποίηση τόσο των σοσιαλιστικών οργανώσεων όσο και του συνδικαλιστικού κινήματος. Ταυτόχρονα, με την ανάπτυξη των ταξικών αγώνων εναντίον της ασύδοτης εκμετάλλευσης, η νεαρή εργατική τάξη άρχισε να διεκδικεί τα δικαιώματά της. Η αγροτιά, με αγώνες και εξεγέρσεις στα τσιφλίκια της Θεσσαλίας και στα σταφιδοχώρια του Μοριά, ζητούσε την επίλυση των προβλημάτων της.

Μετά την ήττα της χώρας μας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, που αποκάλυψε τον εθνικό ξεπεσμό του παλαιοκομματισμού και τη σαπίλα του παλατιού, οξύνθηκαν οι αντιθέσεις της ελληνικής κοινωνίας. Στα λαϊκά και μικροαστικά στρώματα συντελέστηκαν μεγάλες ζυμώσεις, που εκδηλώθηκαν με έντονη αποδοκιμασία του παλαιοκομματισμού και της φαυλοκρατίας.

Η αλλαγή του συσχετισμού των δυνάμεων ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις του αστοτσιφλικάδικου συνασπισμού υπέρ της αστικής τάξης εκδηλώθηκε δυναμικά τον Αύγουστο του 1909, όταν ο στρατός και οι προοδευτικοί αξιωματικοί εξεγέρθηκαν και ανέτρεψαν το παλιό πολιτικό σύστημα. Την εξέγερση στο Γουδί οργάνωσε και πραγματοποίησε ο «Στρατιωτικός Σύνδεσμος». Ο ηγέτης του, Νικ. Ζορμπάς, αναφερόμενος στις αιτίες της στρατιωτικής εξέγερσης, μίλησε για φαύλη βουλευτοκρατία και για συναλλαγή, για οικονομική δυσπραγία, απ' αφορμή τη λειψή φορολογία που βάρινε, κυρίως, τα λαϊκά στρώματα, για κακή απονομή της

δικαιοσύνης, για έλλειψη δημόσιας ασφάλειας, για τον άτυχο πόλεμο του 1897, για το άλυτο κρητικό πρόβλημα και για την ανικανότητα του κράτους να αναπτύξει οποιαδήποτε αποτελεσματική πολεμική δράση.¹

Η εξέγερση στο Γουδί ήταν η κορύφωση της συσσωρευμένης λαϊκής αγανάκτησης εξαιτίας των εθνικών εξευτελισμών από την ήττα του 1897, της άσχημης οικονομικής κατάστασης, των αυθαιρεσιών και των προκλήσεων του παλατιού. Ήταν μια δυναμική αντίδραση στα πολιτικά κόμματα της εποχής που, αυλόδουλα και ξενόδουλα καθώς ήταν, εφάρμοζαν την πολιτική που τους υπαγόρευαν, μέσω του Γεωργίου Γκλίκσμπουργκ, οι ξένοι, κυρίως οι Άγγλοι.

Η πολιτική της δυναστείας και των αστοτσιφλικάδικων κομμάτων ήταν τόσο ξενόδοκλη που, όταν η Κρήτη κήρυξε την ένωσή της με την Ελλάδα, η τότε κυβέρνηση, με εντολή των Άγγλων, επέδωσε στον Τούρκο πρεσβευτή στην Αθήνα επίσημη δήλωση, με την οποία αποδοκίμασε την κίνηση των Κρητών!

Η βαθύτερη, όμως, αιτία της εξέγερσης βρισκόταν στο γεγονός ότι ο αστοτσιφλικάδικος συνασπισμός, που κυβερνούσε τη χώρα περίπου 90 χρόνια, περνούσε σοβαρή κρίση. Οι τσιφλικάδες, 90 χρόνια μετά την επανάσταση του 1821, αποτελούσαν σοβαρό εμπόδιο στην καπιταλιστική ανάπτυξη, ενώ οι αστοί, που στο μεταξύ είχαν δυναμώσει αρκετά οικονομικά, είχαν αρχίσει να διεκδικούν την ηγεσία στον αστοτσιφλικάδικο συνασπισμό. Από την άλλη, ο εργαζόμενος λαός που η θέση του, εξαιτίας της έντασης της εκμετάλλευσης, χειροτέρευε όλο και περισσότερο, ποθούσε «μεταβολή». Ζητούσε ριζική αλλαγή.

Το κίνημα αυτό της αλλαγής ξεκίνησε από το στρατό, όπου η αγανάκτηση για τους εθνικούς εξευτελισμούς και την προκλητική αποσυνθετική δράση των πριγκίπων είχε κορυφωθεί.

Ο στρατός και οι προοδευτικοί, κυρίως κατώτεροι, αξιω-

---

1. Νικ. Ζορμπάς, *Απομνημονεύματα ή πληροφορίαί περί των συμβάντων κατά την διάρκειαν της επαναστάσεως της 15ης Αυγούστου 1909*, Αθήναι 1925, σελ. 5.

ματικοί, εκφράζοντας τα συμφέροντα της αστικής τάξης και απηχώντας τη θέληση πλατύτερων στρωμάτων με τη βοήθεια του λαού και των οργανώσεών του, κατά την εξέγερση του 1909, έφεραν στην εξουσία τον Ελ. Βενιζέλο που είχε φήμη επαναστάτη από το κίνημα του Θερίσου.

Το κίνημα του 1909 είχε αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα. Στρεφόταν κατά των επεμβάσεων της Αυλής στην πολιτική ζωή, κατά της φαυλοκρατίας των παλαιοκομματικών τζακιών και της βαριάς φορολογίας, υπέρ μιας ενεργότερης εξωτερικής και στρατιωτικής πολιτικής. Αποτέλεσε θετική προσπάθεια της φιλελεύθερης μερίδας της αστικής τάξης να δώσει δημοκρατικές λύσεις στα προβλήματα που η τσιφλικάδικη αντίδραση κρατούσε άλυτα για χρόνια. Η αστική τάξη, όμως, με βασικότερο πολιτικό εκπρόσωπό της τον Ελ. Βενιζέλο, ενώ πήρε το προβάδισμα στην πολιτική εξουσία, συμβιβάστηκε και πάλι με τους ξένους, το παλάτι και τους τσιφλικάδες, γιατί φοβόταν το δημοκρατικό κίνημα των λαϊκών μαζών που είχαν μπει σε κίνηση και ζητούσαν βαθύτερες δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις.

Ενώ ο λαός ζητούσε Συντακτική Συνέλευση και δημοκρατική αλλαγή του πολιτεύματος, ο Ελ. Βενιζέλος επέβαλε την Αναθεωρητική Βουλή.

Όπως μάλιστα αναφέρει ο Γεωργ. Φιλάρετος, ο Βενιζέλος από τα τέλη του Δεκέμβρη 1909 «είχε πλέον, ως φαίνεται, προσχωρήσει εις το στρατόπεδον των φιλογλυξβουργίων, οίτινες, ενθαρρυνθέντες εκ τούτου, δραστηρίως εργάζοντο προς διάσωσιν της κινδυνευούσης δυναστείας».¹

Η ανάληψη της ηγεσίας από την αστική τάξη σήμανε την

---

1. Γεώργ. Φιλάρετος, *Εκλογή πολιτεύματος*, Αθήναι 1974, σελ. 17. Πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι ο Βενιζέλος στο λόγο που εκφώνησε το Σεπτέμβρη του 1910 στην Πλατεία Συντάγματος προς τον αθηναϊκό λαό, εκθέτοντας τις ευνοϊκές ουσιαστικά απόψεις του για το βασιλικό θεσμό, είχε υποστηρίξει τη σύγκληση Αναθεωρητικής και όχι Συντακτικής Εθνοσυνέλευσης. Ήρθε έτσι σε κατάφωρη αντίθεση με το λαϊκό αίσθημα. Παρ' όλα αυτά, όμως, η δημοτικότητα του ανέβαινε συνεχώς, επειδή οι ελπίδες του λαού για μεταρρυθμίσεις στηρίζονταν αποκλειστικά και μόνο στο πρόσωπό του.

επιβολή στον αστοτσιφλικάδικο συνασπισμό του εμπορο-εφοπλιστικού και τραπεζικού κεφαλαίου, καθώς και του αγγλογαλλικού συνασπισμού.

Στην πρώτη Αναθεωρητική Βουλή, που προέκυψε από τις εκλογές του Αυγούστου 1910, οι παλαιοκομματικοί κατόρθωσαν να διατηρήσουν την πλειοψηφία. Δε συνέβη, όμως, το ίδιο με τη δεύτερη Αναθεωρητική Βουλή που προήλθε από τις εκλογές του Νοέμβρη του ίδιου χρόνου και όπου ο Βενιζέλος κατόρθωσε να εξασφαλίσει 307 έδρες σε σύνολο 364. Η δεύτερη αυτή Βουλή ψήφισε το Σύνταγμα του 1911, με το οποίο προστατεύτηκαν τα ατομικά δικαιώματα, η ελευθερία του τύπου και η ιδιοκτησία στα πλαίσια ενός φιλελεύθερου αστικού πολιτεύματος. Θεσπίστηκε η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων, καθιερώθηκε η δωρεάν υποχρεωτική στοιχειώδης εκπαίδευση και επιτράπηκαν οι απαλλοτριώσεις μεγάλων εκτάσεων γης, αλλά μόνο με αποζημιώσεις και με σκοπό την εγκατάσταση στις εκτάσεις αυτές ορισμένου αριθμού ακτημόνων.¹ Με το νομοθετικό της έργο, η δεύτερη Βουλή κατέργησε το φεουδαρχικό καθεστώς της Επτανήσου, επέτρεψε την ίδρυση αγροτικών συνεταιρισμών, όρισε την Κυριακή σαν ημέρα υποχρεωτικής αργίας, προώθησε την ασφάλιση των εργαζομένων και την οκτάωρη εργασία, αναγνώρισε τα εργατικά συνδικάτα της Αθήνας και του Πειραιά και απαγόρευσε τη συμμετοχή εργοδοτών στις εργατικές συνδικαλιστικές οργανώσεις.²

---

1. Πραγματικές απαλλοτριώσεις δεν έγιναν τελικά, παρά τις σχετικές δηλώσεις του Βενιζέλου στο κοινοβούλιο. Όπως, άλλωστε, ο ίδιος είχε τονίσει εκείνη την εποχή στον Τούρκο πρεσβευτή στην Αθήνα, που ανησυχούσε για το ενδεχόμενο των απαλλοτριώσεων, «δία να γίνει απαλλοτριώσεις και διανομή κτημάτων, εχρειάζεται ειδικός νόμος, τον (δε) νόμον τούτον θα απέφευγε η κυβέρνηση να ψηφίση». Όπως διευκρίνιζε μάλιστα ο Βενιζέλος, «αι δηλώσεις μου (περί απαλλοτριώσεων) απέβλεπον εις λόγους δημοσίας τάξεως, διότι έδει να κατευνασθή η εξεγερθείσα γνώμη των γεωργών της Θεσσαλίας». Βλ. σχετικά, Δημ. Μπούσδρας, *Η απελευθέρωσις των σκλάβων αγροτών*, Αθήνα 1915, σελ. 223.

2. Στα τέλη του Απρίλη 1911, το Εργατικό Κέντρο της Αθήνας υπέβαλε προς τη δεύτερη Βουλή μακροσκελές υπόμνημα που είχε συντά-

3. Οι αγώνες της εργατικής τάξης μετά το 1909

Ο πολλαπλασιασμός των βιομηχανικών μονάδων της χώρας είχε σαν άμεση συνέπεια την αύξηση του αριθμού των εργατών που, στο μεγαλύτερο μέρος τους, συσπειρώθηκαν σε σωματεία, τα οποία, αποβάλλοντας το συντεχνιακό χαρακτήρα τους, μετατράπηκαν σε αποφασιστικά όργανα διεκδικητικών αγώνων. Πολλά από τα σωματεία αυτά ενώθηκαν σε ομοιοεπαγγελματικές οργανώσεις και σε εργατικά κέντρα.

Έτσι, το 1910 ιδρύθηκαν τα εργατικά κέντρα της Λάρισας και της Αθήνας και το 1912 το Εργατικό Κέντρο του Πειραιά. Το 1911, με πρωτοβουλία του Εργατικού Κέντρου της Αθήνας και με τη συμμετοχή 25 αντιπροσώπων διαφόρων εργατικών οργανώσεων, πραγματοποιήθηκε το πρώτο εργατικό Συνέδριο στην Ελλάδα και ιδρύθηκε η Πανελλήνια Εργατική Ομοσπονδία. Η ομοσπονδία αυτή υπήρξε η πρώτη ενιαία συνδικαλιστική οργάνωση που διαχώρισε επίσημα τα συμφέροντα της εργατικής τάξης από εκείνα της κεφαλαιοκρατίας και, παρά το γεγονός ότι δεν μπόρεσε να εξελιχθεί σε πανελλαδικό οργανισμό, βοήθησε εντούτοις στη δημιουργία μιας σειράς κλαδικών ομοσπονδιών που ανέλαβαν τη διεξαγωγή αποφασιστικών αγώνων υπέρ των εργατών.

Την ίδια περίοδο η εργατική τάξη προχώρησε σε πολύ σοβαρούς απεργιακούς αγώνες. Το 1910 απήργησαν οι καπνεργάτες του Βόλου και οι τσιγαράδες και ναυτοθερμαστές του Πειραιά. Το 1911 οι τροχιοδρομικοί της Αθήνας, οι Βολιώτες καπνεργάτες για δεύτερη φορά, καθώς και οι εργάτες της Θεσσαλονίκης που οργάνωσαν και μαζική πρωτομαγιάτικη διαδήλωση στην πόλη. Το 1912 οι τροχιοδρομικοί

Ξει ο νομικός του σύμβουλος και βουλευτής Αττικοβοιωτίας Σπ. Θεοδωρόπουλος. Το υπόμνημα αυτό έχει μεγάλη σημασία, γιατί περιέχει πολλές πληροφορίες αναφορικά με την τότε κατάσταση της ελληνικής εργατικής τάξης. Το υπόμνημα είχε συνταχθεί με βάση ξεχωριστά υπομνήματα των 21 αθηναϊκών εργατικών σωματείων και των εργατικών κέντρων του Αλμυρού, του Βόλου, της Θήβας, της Κεφαλονιάς, της Καρδίτσας, της Λαμίας, της Λάρισας, του Λαυρίου, της Λιβαδειάς, της Πάτρας και του Πύργου.

και οι καπνεργάτες του Πειραιά. Το 1914 οι τροχιοδρομικοί και οι σιδηροδρομικοί. Το 1915 οι ηλεκτροτεχνίτες και οι εργάτες φωταερίου της πρωτεύουσας και το 1916 οι τροχιοδρομικοί και οι ηλεκτροτεχνίτες και πάλι της Αθήνας, οι σιδηροδρομικοί της Θεσσαλίας και οι μεταλλωρύχοι της Σερφου, οι οποίοι συγκρούστηκαν με τη χωροφυλακή, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 4 εργάτες και 3 χωροφύλακες.

Την άνοιξη του 1914 ξέσπασε η μεγάλη και νικηφόρα απεργία των καπνεργατών της Μακεδονίας, την οποία καθοδήγησε η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν. Η απεργία αυτή, στην οποία πήραν μέρος 35 χιλιάδες εργάτες, αποτέλεσε το αποκορύφωμα των ζυμώσεων που ακολούθησαν την προβολή διεκδικήσεων από τους καπνεργάτες σε οικονομικά, κυρίως, ζητήματα και τη συνηθισμένη άρνηση των εργοδοτών να τα ικανοποιήσουν.

Στη διάρκεια της απεργίας, αλλά και μετά απ' αυτή, εξαπολύθηκε διωγμός κατά των σοσιαλιστών. Συνελήφθησαν τα ηγετικά στελέχη της Φεντερασιόν Μπεναρόγιας και Γιονάς και εξορίστηκαν στη Νάξο. Ήταν η πρώτη πολιτική εξορία στην ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος. Μ' αυτήν, η κυβέρνηση του Βενιζέλου εγκαινίασε μια νέα πρακτική αντιμετώπισης της εργατικής τάξης και των καθοδηγητών της. Η πρακτική αυτή υπήρξε αργότερα ιδιαίτερα προσφιλής στην ντόπια ολιγαρχία.

Η ίδια, ωστόσο, η κυβέρνηση Βενιζέλου, κάτω από την πίεση των εργατικών και των γενικότερων λαϊκών αγώνων, αναγκάστηκε να ψηφίσει μια σειρά νομοθετημάτων, τα οποία αναφέρονταν στη βελτίωση των όρων εργασίας των εργατών και στις συνδικαλιστικές ελευθερίες. Ταυτόχρονα, όμως, ο Βενιζέλος επεδίωξε να θέσει κάτω από τον έλεγχό του το εργατικό κίνημα, ενώ, με τις υποχωρήσεις απέναντί του, επεζήτησε να αποτρέψει, όπως ο ίδιος ομολογούσε, το ενδεχόμενο κάποιας εργατικής επανάστασης, η οποία θα υποχρέωνε την αστική τάξη σε πολύ περισσότερες παραχωρήσεις.

Ο Ελ. Βενιζέλος, απαντώντας σε επικρίσεις για τη «φιλεργατική» πολιτική του, είπε: «Κύριοι, αν δεν κάνουμε σήμερα τις νομίμους υποχωρήσεις στους εργαζόμενους, αύριο θα μας πάρουν με επανάστασιν πολύ περισσότερα.»

4. Η αγροτική εξέγερση του Κιλελέρ

Οι ακτήμονες καλλιεργητές της Θεσσαλίας είχαν στηρίξει πολλές ελπίδες στην εξέγερση στο Γουδί το 1909. Οι πρωτεργάτες της, όμως, απασχολήθηκαν κυρίως με ζητήματα εξωτερικής και εσωτερικής στρατιωτικής και διοικητικής οργάνωσης, που είχαν άμεση σχέση με την παγίωση του μεγαλοαστικού και πλουτοκρατικού καθεστώτος και παραμέλησαν την εξέταση και επίλυση των μεγάλων κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων της χώρας.¹ Έτσι, οι Θεσσαλοί ακτήμονες καλλιεργητές άρχισαν να κινητοποιούνται, με μοναδικό αίτημά τους την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών². Το αίτημα αυτό δεν έπαψε να προβάλλεται από τις στήλες αρκετών ελληνικών εφημερίδων, αρχίζοντας από το 1882 ακόμη, να συζητείται σε πολλούς αστικούς πολιτικούς κύκλους και να μπαίνει κατά καιρούς στη Βουλή.

Αποκορύφωμα των κινητοποιήσεων των Θεσσαλών αγροτών υπήρξε η εξέγερση, στις 6 του Μάρτη 1910, στους σιδηροδρομικούς σταθμούς του Κιλελέρ και του Τσουλάρ και στους δρόμους της Λάρισας, όπου σημειώθηκαν πολύωρες αιματηρές συγκρούσεις ανάμεσα σε στρατιωτικά τμήματα και εξεγερμένους αγρότες της Θεσσαλίας. Η εξέγερση των αγροτών του Κιλελέρ αποτελεί σταθμό στην ιστορία του αγροτικού κινήματος της χώρας. Στη διάρκεια των συγκρούσεων σκοτώθηκαν πέντε ακτήμονες καλλιεργητές. Το γεγονός αυτό καθόλου δε συγκίνησε τον πρωθυπουργό Στ. Δραγούμη, ο οποίος, αντίθετα, αποφάσισε, με τη σύμφωνη γνώμη της αντιπολίτευσης, τη λήψη πρόσθετων καταπιεστικών μέτρων, με σκοπό την αποτροπή της επανάληψης παρόμοιων γεγονότων.

---

1. Δ. Πουρνάρας, *Ιστορία του αγροτικού κινήματος εν Ελλάδι*, Αθήναι, 1931, σελ. 49-50.

2. Στην Ελλάδα υπήρχαν εκείνη την εποχή 909 τσιφλίκια, από τα οποία τα 584 βρίσκονταν στη Θεσσαλία και στην περιοχή της Άρτας, τα 269 στη Στερεά και την Εύβοια και τα υπόλοιπα 56 στην Πελοπόννησο και τα νησιά.

5. Η Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης

Το 1909 ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη η «Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία», γνωστή με το όνομα «Φεντερασιόν», η οποία κατέλαβε ξεχωριστή θέση στην ιστορία του ελληνικού σοσιαλιστικού και εργατικού κινήματος και αποτέλεσε αργότερα τη μαζικότερη οργάνωση που συμμετείχε στην ίδρυση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας (ΣΕΚΕ). Η Φεντερασιόν υπήρξε η σπουδαιότερη απ' όλες τις σοσιαλιστικές οργανώσεις εκείνης της περιόδου. Ανέπτυξε έντονη δράση, δημιούργησε δεσμούς με τους εργάτες της Μακεδονίας και ανέπτυξε σχέσεις με τα σοσιαλιστικά κόμματα των βαλκανικών χωρών.

Από το 1909 ως το 1912, όταν η περιοχή ανήκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η δράση της οργάνωσης αναπτύχθηκε στις ιδιόμορφες συνθήκες της πολυεθνικής πόλης. Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και την ένωσή της με την Ελλάδα, άρχισε η δεύτερη περίοδος, οπότε η Φεντερασιόν συνδέθηκε αποκλειστικά πια με το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα. Η φάση αυτή ολοκληρώθηκε το 1918, καθώς μετατράπηκε σε Κομματική Οργάνωση Θεσσαλονίκης του νεοιδρυμένου ΣΕΚΕ.

Στη Φεντερασιόν συνυπήρχαν, κατά τους πρώτους μήνες της λειτουργίας της, δύο βασικές αριστερές ομάδες, οι οποίες είχαν μεταξύ τους πολλές διαφορές, σχετικά με τον καθορισμό των στόχων και των τρόπων της δράσης τους. Την πρώτη από τις ομάδες αυτές την αποτελούσαν οι «στενοί» Βούλγαροι σοσιαλιστές στη Μακεδονία, η επαναστατική, δηλαδή, τάση της βουλγαρικής σοσιαλδημοκρατίας στην περιοχή, με ηγέτη τον Β. Γκλαβίνοφ, ενώ τη δεύτερη ομάδα τη συγκροτούσαν οι Βούλγαροι αναρχοφιλελεύθεροι της Θεσσαλονίκης που εκφράζανε την κεντρώα σοσιαλδημοκρατική τάση, η οποία είχε μεγάλη ιδεολογική συγγένεια με τους ρεφορμιστές «φαρδιούς» σοσιαλιστές. Τη συγκροτούσαν επίσης οι Εβραίοι σοσιαλιστές της πόλης, με επικεφαλής τον Αβραάμ Μπεναρόγια, που θεωρείται ο κυριότερος δημιουργός της Φεντερασιόν και ένα από τα βασικότερα σοσιαλιστικά στελέχη στην Ελλάδα, πριν από την ίδρυση του ΣΕΚΕ.

Στις 20 του Νοέμβρη 1909 οι «στενοί» σοσιαλιστές αποχώρησαν από τη Φεντερασιόν, στην οποία έμειναν οι αναρχοφιλελεύθεροι και ο Μπεναρόγια που συσπείρωσαν στην αρχή εκατό περίπου Εβραίους σοσιαλιστές και ορισμένους Βούλγαρους αριστερούς και στη συνέχεια αύξησαν την επιρροή τους, εξασφαλίζοντας, τελικά, σε βάρος των «στενών», τη μονοπώληση σχεδόν του σοσιαλιστικού κινήματος στη Θεσσαλονίκη, αλλά και σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας. Κυκλοφόρησαν, κατά σειρά, τις εφημερίδες *Εφημερίδα του Εργάτου*, σε τέσσερις γλώσσες. *Λα Σολιδαριδάδ Οβραδέρα*, με πολύ μεγάλη κυκλοφορία και *Αβάντι* και οργάνωναν κατά καιρούς μαζικές εργατικές συγκεντρώσεις και κινητοποιήσεις. Αντιμετώπιζαν συνεχώς την τρομοκρατία των Νεότουρκων, οι οποίοι, συνδέοντας τη χώρα τους με την ανερχόμενη ιμπεριαλιστική δύναμη της Γερμανίας, είχαν αποφασίσει να παρεμποδίσουν την εξάπλωση της σοσιαλιστικής ιδεολογίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, με την ψήφιση νόμων που στρέφονταν κατά του συνδικαλισμού και των απεργών και καταπατούσαν ουσιαστικά όλα τα εργατικά δικαιώματα.

6. Βαλκανικοί πόλεμοι

Στις αρχές του 20ού αιώνα, η εσωτερική κατάσταση του οθωμανικού κράτους ήταν ρευστή. Η εμφάνιση αναπτυγμένων χρηματιστικών-εμπορευματικών σχέσεων, με τη διείσδυση του δυτικού κεφαλαίου, είχε δημιουργήσει πολύ δυσμενείς συνθήκες για την απαρχαιωμένη φεουδαρχική δομή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ενώ οι αντιθέσεις στις φεουδαρχικές σχέσεις παραγωγής είχαν ενισχύσει τις διαλυτικές τάσεις, οι οποίες, λόγω της ανάπτυξης των υπόδουλων εθνοτήτων, έπαιρναν ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις.

Μετά το κίνημα των Νεότουρκων το 1908 και την εγκαθίδρυση στην Τουρκία συνταγματικού καθεστώτος, καταβλήθηκαν προσπάθειες να πειστεί η διεθνής κοινότητα ότι η Τουρκία ήταν σε θέση να διατηρήσει την τάξη στη Μακεδο-

νία και να μετατρέψει σε φιλοαγγλική τη φιλογερμανική πολιτική του σουλτάνου. Η αλλαγή, όμως, αυτή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής έδωσε το σύνθημα στην Αυστροουγγαρία να προσαρτήσει τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, στην Ελλάδα να ενσωματώσει την Κρήτη που ήταν ήδη αυτόνομη από το 1898, και στη Βουλγαρία να αυτοανακηρυχθεί ανεξάρτητη. Ταυτόχρονα, οι προσπάθειες των Νεότουρκων για βίαιη αφομοίωση των μειονοτήτων βοήθησαν στο να αναπτυχθεί το αλυτρωτικό κίνημα των Βαλκανίων, ενώ μεταξύ της Ελλάδας, της Σερβίας, του Μαυροβουνίου και της Βουλγαρίας άρχισαν μυστικές επαφές, με σκοπό τη σύναψη συμμαχίας για τη διεκδίκηση, με τη βία των όπλων, της απελευθέρωσης των υπόδουλων περιοχών τους. Σ' αυτές τις προσπάθειές τους, τα βαλκανικά κράτη είχαν την υποστήριξη της τσαρικής Ρωσίας και της Αγγλίας, οι οποίες επιδίωκαν την εξουδετέρωση της επιρροής της Αυστροουγγαρίας και της Γερμανίας που σκόπευαν να θέσουν υπό την κηδεμονία τους την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Τον Οκτώβρη του 1912 άρχισε ο πρώτος βαλκανικός πόλεμος, που είχε σαν αποτέλεσμα την απελευθέρωση των υπόδουλων πληθυσμών της Ηπείρου, της Μακεδονίας, της Δυτικής Θράκης και των άλλων βαλκανικών χωρών (Σερβίας, Αλβανίας, Βουλγαρίας). Ο Λένιν, αναφερόμενος στα αποτελέσματα του πολέμου αυτού, είχε γράψει τότε στην *Πράβντα* ότι, παρά τη δημιουργία στα Βαλκάνια συμμαχίας μοναρχιών και όχι δημοκρατιών, με σκοπό τον πόλεμο και όχι την επανάσταση, «έγινε ένα μεγάλο βήμα μπροστά προς την εξάλειψη των κατάλοιπων του μεσαίωνα σ' ολόκληρη την Ανατολική Ευρώπη». ¹ Ο πρώτος βαλκανικός πόλεμος, «παρ' όλο που οι αστικές τάξεις των βαλκανικών χωρών επιδίωκαν τους δικούς τους κατακτητικούς σκοπούς και χωρίς, βέβαια, να λύνει το εθνικό ζήτημα στα Βαλκάνια, πρόσφερε μια σημαντική υπηρεσία: παραμέρισε τα μεσαιωνικά φεουδαρχικά κατάλοιπα, που χαρακτήριζαν την οθωμανική κοινωνία και έδωσε ώθηση στην κοινωνικοοικονομική

---

1. Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, τόμ. 22, σελ. 160-161.

ανάπτυξη των απελευθερωμένων περιοχών και στο επακόλουθο δυνάμωμα του προλεταριάτου».¹

Στις αρχές του Μάη 1913, υπογράφηκε στο Λονδίνο συνθήκη ειρήνης. Σύμφωνα με τους όρους της, ο σουλτάνος παραχώρησε στους βαλκάνιους συμμάχους όλα σχεδόν τα εδάφη της αυτοκρατορίας του που βρίσκονταν στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Η συνθήκη, ωστόσο, αυτή δεν ικανοποιούσε τις κατακτητικές βλέψεις της βουλγαρικής αστικής τάξης σε ελληνικά, κυρίως, εδάφη και συνεπώς είχε μέσα της τα σπέρματα του δεύτερου βαλκανικού πολέμου, ο οποίος ξέσπασε το καλοκαίρι του 1913 και κατέληξε στην ήττα της Βουλγαρίας από τους Έλληνες, τους Σέρβους, τους Μαυροβούνιους, τους Ρουμάνους και τους Τούρκους και στην υποχρέωσή της να συνυπογράψει τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, με την οποία καθορίστηκαν οριστικά τα σύνορα των βαλκανικών χωρών. Η Ελλάδα πήρε τότε 34.603 τετραγωνικά χιλιόμετρα από το διαφιλονικούμενο μακεδονικό γεωγραφικό χώρο, η Σερβία 25.714 και η Βουλγαρία 6.789, δηλαδή αντίστοιχα ποσοστά εδαφών 51,57%, 38,32% και 10,11%.

7. Οι σοσιαλιστικές οργανώσεις στις παραμονές του Α΄ παγκόσμιου πολέμου

Μέχρι τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο, δημιουργήθηκαν και έδρασαν στην Ελλάδα αρκετές σοσιαλιστικές οργανώσεις, οι οποίες, εξαιτίας της ιδεολογικοπολιτικής τους ανομοιογένειας, αναλώθηκαν, κυρίως, σε σκληρές μεταξύ τους αντιπαραθέσεις, που δυσκόλεψαν την ανάπτυξη της επιρροής τους στους εργάτες και στα πλατύτερα λαϊκά στρώματα, ζημιώνοντας με τον τρόπο αυτό τη μεγάλη υπόθεση του σοσιαλισμού στην Ελλάδα. Ωστόσο, η ιδεολογική αυτή πάλη, που γνώρισε μεγαλύτερη οξύτητα στα χρόνια του

---

1. ΚΜΕ, *Η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης (19-9-1918)*, έκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 117.

Α' παγκόσμιου πολέμου, βοήθησε στο να ξεκαθαριστούν αρκετές λαθεμένες απόψεις και θέσεις σε καίρια ιδεολογικά ζητήματα και έκανε πιο φανερή την ανάγκη της δημιουργίας ενός ενιαίου σοσιαλιστικού κόμματος, που θα στηριζόταν στις αρχές του μαρξισμού.

Η πρώτη σοσιαλιστική οργάνωση, που συγκροτήθηκε στην Ελλάδα στις αρχές του 20ού αιώνα, υπήρξε ο Σύνδεσμος των Εργατικών Τάξεων, ο οποίος δεν άσκησε σημαντική επίδραση στους εργάτες. Τον είχε δημιουργήσει ο Πλ. Δρακούλης και βασικά στελέχη του ήταν ο Κ. Λαζάρου, ο Γ. Μαρκάτος, ο Φρανς Πετρούσκα, ο Δ. Κανούλης, ο Δ. Φωτόπουλος και ο Π. Χαροκόπος.

Ένα χρόνο μετά τη συγκρότηση του Συνδέσμου αυτού, δηλαδή το 1909, ο Δρακούλης και πάλι ίδρυσε το Ελληνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, το οποίο επιδίωκε, σύμφωνα με το καταστατικό του, την ψήφιση από τη Βουλή νομοθετημάτων που θα εξασφάλιζαν την άνεση, την ευημερία και την ανάπτυξη των παραγωγικών τάξεων της χώρας. Το κόμμα αυτό είχε πολύ μικρή επιρροή στην εργατική τάξη.

Το 1911, με πρωτοβουλία ενός αρκετά κατατοπισμένου, για τότε, σοσιαλιστή πάνω σε θέματα ιδεολογίας και προπαγάνδας, του Ν. Γιαννιού, ο οποίος μόλις είχε φτάσει στην ελληνική πρωτεύουσα διωγμένος από την Κωνσταντινούπολη, δημιουργήθηκε το Σοσιαλιστικό Κέντρο της Αθήνας. Σύμφωνα με το πρόγραμμά του, βάση του Κέντρου αυτού αποτελούσαν οι αρχές του σοσιαλισμού, που είχαν ψηφιστεί στα διεθνή σοσιαλιστικά συνέδρια και σκοπός του ήταν η προώθηση των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα, η οργάνωση των εργατών σε συνδικάτα, η επιδίωξη σειράς μεταρρυθμίσεων που αφορούσαν την κατοχύρωση του δικαιώματος ψήφου και εκλογής σε άντρες και γυναίκες, την καθιέρωση του εκλογικού συστήματος της αναλογικής αντιπροσώπευσης, την αποχή από κάθε επιθετικό πόλεμο και την ένωση όλων των κρατών του Αίμου σε μια Δημοκρατική Βαλκανική Ομοσπονδία. Την ίδια χρονιά (1911), με πρωτοβουλία πάλι του Γιαννιού, ιδρύθηκε το Σοσιαλιστικό Κέντρο Πειραιά.

Το 1912, ιδρύθηκε στην Αθήνα ο Σοσιαλιστικός Όμιλος της Ελληνικής Νεολαίας από νέους εργάτες, που το Μάη

του ίδιου χρόνου άρχισαν να εκδίδουν το δεκαπενθήμερο περιοδικό *Ανάστασις*. Σ' αυτό τόνιζαν ότι ο Όμιλός τους είχε τάξει σαν αποστολή του «να ενώσει όλην την νεολαίαν της Ελλάδος εις ένα πανελλαδικόν σοσιαλιστικόν όμιλον των νέων και να προετοιμάσει κατηχητάς διά τον σοσιαλιστικόν αγώνα». ¹ Ο Όμιλος αυτός εντάχθηκε από την αρχή στο Σοσιαλιστικό Κέντρο της Αθήνας, συνδέθηκε με τη Διεθνή Σοσιαλιστική Νεολαία, φρόντισε για τη σοσιαλιστική διαπαιδαγώγηση των νέων μελών του, ιδιαίτερα των εργατών και δούλεψε για τη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών στη νεολαία.

Το 1912, εμφανίστηκε ο Σοσιαλιστικός Όμιλος της Κέρκυρας και μετά τους βαλκανικούς πολέμους, η Σοσιαλιστική Νεολαία της Καβάλας, που προπαγάνδιζε τις σοσιαλιστικές ιδέες στους καπνεργάτες.

Το 1914, ο Π. Δημητράτος ίδρυσε στην Αθήνα τη Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση και το 1916 ιδρύθηκε η Σοσιαλιστική Νεολαία της Αθήνας, με πρωτοβουλία του Δημοσθ. Λιγδόπουλου και των συμφοιτητών του, Σπ. Κομιώτη, Φρ. Τζουλάτη και αδελφών Δούμα. Ήταν ένας ιδιαίτερης σημασίας νεολαιίστικος όμιλος, ο οποίος έδινε έμφαση στις αρχές του επιστημονικού σοσιαλισμού και στην ανάγκη της διαφώτισης και οργάνωσης της εργαζόμενης νεολαίας.

Την ίδια εποχή κυκλοφορούσαν στην Αθήνα αξιόλογα σοσιαλιστικά έντυπα: το *Αβάντι* της Θεσσαλονίκης, η *Έρευνα*, η *Άμυνα*, η *Οργάνωση*, η *Ανάσταση* και η *Σοσιαλιστική Δημοκρατία*.

8. Ο Α' παγκόσμιος πόλεμος και οι Ευρωπαίοι σοσιαλιστές

Την 1η Αυγούστου του 1914, κηρύχτηκε ο πρώτος παγκόσμιος ιμπεριαλιστικός πόλεμος, που υπήρξε σοβαρή δοκιμασία για τους σοσιαλιστές όλων των χωρών. Οι ηγέτες

---

1. Περιοδικό *Ανάστασις*, τεύχος 8 (19 Αυγούστου 1912).

των περισσότερων σοσιαλιστικών κομμάτων παραβίασαν τις αποφάσεις των συνεδρίων της Δεύτερης Σοσιαλιστικής Διεθνούς, τάχτηκαν υπέρ του πολέμου, ψήφισαν στα κοινοβούλια υπέρ των πολεμικών πιστώσεων, διέσπασαν τη διεθνιστική ενότητα του παγκόσμιου προλεταριάτου και οδήγησαν τη Δεύτερη Διεθνή στη χρεοκοπία.

Στον πόλεμο εναντιώθηκε από την αρχή το κόμμα των μπολσεβίκων, με επικεφαλής τον Λένιν. Κατά του ιμπεριαλιστικού πολέμου τάχθηκαν επίσης και διάφορα διεθνιστικά επαναστατικά κόμματα και ομάδες: οι Βούλγαροι τεσνιάκοι, με επικεφαλής τους Δ. Μπλαγκόεφ, Γ. Κίρκοφ, Γ. Δημητρόφ και Β. Κολάροφ, οι Γερμανοί αριστεροί σοσιαλδημοκράτες με τον Κ. Λίμπκνεχτ, τη Ρ. Λούξεμπουργκ, τον Φ. Μέρινγκ, την Κ. Τσέκιν και τον Β. Πικ, οι Σέρβοι σοσιαλιστές Φ. Φιλίποβιτς, Δ. Πόποβιτς, Τ. Κασιλέροβιτς, οι Πολωνοί αριστεροί σοσιαλδημοκράτες Γ. Γκανέτσκι και Α. Βάρσκι, οι Λεττονοί σοσιαλδημοκράτες Γ. Μπέρζιν κ.ά., οι Ολλανδοί τριμπουνιστές¹ Α. Πανεκούκ κ.ά., οι αριστεροί σοσιαλιστές της Σουηδίας, της Νορβηγίας, της Αυστροουγγαρίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας, των ΗΠΑ, της Αργεντινής, της Δανίας, της Ελβετίας και άλλων χωρών.

Οι αριστερές σοσιαλδημοκρατικές δυνάμεις (κόμματα, ομάδες, κινήσεις) της Ευρώπης και της Αμερικής πάλευαν με αυτοθυσία κατά του σοβινισμού της άρχουσας τάξης της χώρας τους. Όμως, η γενική πολιτική τους γραμμή δεν ήταν πάντα, από την άποψη του μαρξισμού, συνεπής στο βαθμό που έπρεπε. Επίσης, οι δυνάμεις αυτές δεν ήταν παντού οργανωτικά διαμορφωμένες και πολιτικά ισχυρές και δεν είχαν γερούς διεθνιστικούς δεσμούς. Η κατάσταση αυτή έκα-

---

1. Αριστεροί σοσιαλδημοκράτες στις Κάτω Χώρες (Ολλανδία). Τα χρόνια 1907-1918, συνασπισμένοι γύρω από την εφημερίδα *Ντε Τριμπούνε*, που ιδρύθηκε το 1907, αγωνίζονταν κατά του ομπορτουνισμού των σοσιαλδημοκρατών ηγετών του Εργατικού Κόμματος της Ολλανδίας, από το οποίο αποκλείστηκαν και ίδρυσαν το 1909 το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, στη βάση του οποίου δημιουργήθηκε αργότερα το Κομμουνιστικό Κόμμα Ολλανδίας (1918). Στη δεκαετία του 1920 μερικοί πρώην ηγέτες των τριμπουνιστών αποχώρησαν από το κομμουνιστικό κίνημα.

νε επιτακτική την ανάγκη δημιουργίας μιας νέας Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Με σκοπό την ενότητα δράσης όλων των Βαλκάνιων σοσιαλιστών, συνήλθε στις 6-8 του Ιούλη 1915 στο Βουκουρέστι η Τρίτη Βαλκανική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη, στην οποία πήραν μέρος αντιπρόσωποι των Σοσιαλιστικών Κομμάτων των βαλκανικών χωρών.¹ Από τη Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης και τις συνεργαζόμενες μαζί της σοσιαλιστικές οργανώσεις και ομάδες πήρε μέρος ο Αριστοτέλης Σίδερης. Η Συνδιάσκεψη αυτή αποφάσισε τη δημιουργία Βαλκανικής Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας, καταδίκασε τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο και υπογράμμισε ομόφωνα την ανάγκη της ίδρυσης νέας Διεθνούς στη βάση του επαναστατικού σοσιαλισμού.²

Προσπάθειες για την ενότητα των αριστερών σοσιαλιστών και την ίδρυση μιας νέας Διεθνούς έγιναν και σε διεθνή κλίμακα. Ο Λένιν αποκατέστησε σχέσεις με τους αριστερούς σοσιαλιστές της Ελβετίας, της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Σουηδίας, της Νορβηγίας, της Ολλανδίας, της Βουλγαρίας και των Ηνωμένων Πολιτειών και τους βοήθησε να επεξεργαστούν μια συνεπή προλεταριακή πολιτική. Άλλωστε, με δική του πρωτοβουλία συνήλθε από τις 5 μέχρι τις 12 του Σεπτεμβρίου 1915 η Διεθνής Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη στο Τσίμερβαλντ της Ελβετίας.

Στις εργασίες της Συνδιάσκεψης πήραν μέρος 38 αντιπρόσωποι της Ρωσίας, Πολωνίας, Λεττονίας, Ιταλίας, Ελβετίας, Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Γερμανίας, Ολλανδίας, Σουηδίας και Νορβηγίας. Η αριστερή πτέρυγα, που την αποτελούσαν οι μπολσεβίκοι και οι αριστεροί σοσιαλδημοκράτες της Πολωνίας, της Λεττονίας, της Σουηδίας, της Νορβηγίας, της Ελβετίας και της Γερμανίας (στην οποία αργότερα προσχώρησαν και οι αριστεροί σοσιαλιστές της Ολλανδίας,

---

1. Η πρώτη Βαλκανική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη συνήλθε το 1909 και η δεύτερη το 1912. Στις εργασίες της δεύτερης Συνδιάσκεψης εκ μέρους του Ελληνικού Σοσιαλιστικού Κόμματος μετείχε ο Πλάτων Δρακούλης.

2. Γ. Δημητρόφ, *Άπαντα*, τόμ. 40, σελ. 110 (στα ρωσικά).

της Σερβίας, της Γαλλίας, της Αυστρίας, της Βουλγαρίας και των ΗΠΑ), υποστήριξε τη θέση ότι ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος μπορούσε να τερματιστεί μόνο σε περίπτωση που οι εργατικές μάζες οδηγούνταν σε αγώνα κατά των κεφαλαιοκρατικών κυβερνήσεων των χωρών τους, για την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας, με σκοπό τη σοσιαλιστική οργάνωση της κοινωνίας. Η δεξιά πτέρυγα, αντίθετα, υποστήριξε βασικά κεντριστικές θέσεις, που χαρακτηρίζονταν από την έλλειψη κατανόησης της ανάγκης για ολοκληρωτική διακοπή των σχέσεων με το σοσιαλσοβινισμό, για αποτελεσματικό αγώνα ενάντια στον ιμπεριαλισμό και τον πόλεμο. Υποστήριξε την άποψη ότι δεν είχε έρθει ακόμη ο καιρός για επανάσταση και γι' αυτό θεωρούσε πρόωρο να ρίχνονται επαναστατικά συνθήματα και να καθορίζεται συγκεκριμένη τακτική του προλεταριάτου κατά του ιμπεριαλισμού.

Οι εκπρόσωποι της δεξιάς πτέρυγας πρότειναν τον περιορισμό της Συνδιάσκεψης σε γενικές εκκλήσεις για την ειρήνη και απέκλεισαν τη δημιουργία νέας οργάνωσης που θα ερχόταν σε αντίθεση με τη Διεθνή.

Από τις 24 μέχρι τις 30 του Απριλίου 1916 συνήλθε νέα Συνδιάσκεψη στο Κίνταλ της Ελβετίας, όπου πήραν μέρος 41 αντιπρόσωποι από 8 χώρες (Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Ρωσία, Πολωνία, Σερβία, Ελβετία και Πορτογαλία). Και στη Συνδιάσκεψη αυτή εκδηλώθηκαν οι τάσεις του Τσίμερβαλντ. Και, παρά το γεγονός, ότι η αριστερή τάση, με επικεφαλής τον Λένιν, ήταν ισχυρότερη στο Κίνταλ, παρέμεινε μειοψηφία. Η ιδεολογική, ωστόσο, πάλι στη Συνδιάσκεψη αυτή πήρε μεγάλη οξύτητα, με αποτέλεσμα ο αγώνας των συνεπών σοσιαλιστών για τη συγκρότηση μιας νέας Διεθνούς να καταστεί ακόμα πιο επιτακτικός.

9. Η Ελλάδα και οι Έλληνες σοσιαλιστές στον Α' παγκόσμιο πόλεμο

Με την κήρυξη του Α' παγκόσμιου πολέμου, η Ελλάδα μετατράπηκε σε στίβο ανταγωνισμών των μεγάλων δυνάμεων, με φορείς τον Βενιζέλο και το βασιλιά Κωνσταντίνο. Η

μερίδα του Βενιζέλου ήθελε την προσχώρηση της χώρας στην Αντάντ, ενώ η άλλη μερίδα τη συμμαχία με τη Γερμανία και την Αυστροουγγαρία.

Η Ελλάδα, όπως είχε διαμορφωθεί η κατάσταση, δεν είχε δυνατότητα επιλογής. Γιατί, αν και επίσημα δε συμμετείχε στον πόλεμο, το έδαφός της από το 1915 το χρησιμοποιούσαν οι Αγγλογάλλοι για τις πολεμικές τους επιχειρήσεις στη Μακεδονία κατά των κεντρικών αυτοκρατοριών.

Τον Ιούλη του 1916, εκδηλώθηκε στη Θεσσαλονίκη το κίνημα της «Εθνικής Αμύνης», με επικεφαλής τον Βενιζέλο, ο οποίος σχημάτισε κυβέρνηση στη μακεδονική πρωτεύουσα. Στη συνέχεια, οι Αγγλογάλλοι προχώρησαν στον αποκλεισμό της Νότιας Ελλάδας και δημιούργησαν, με τον τρόπο αυτό, τις κατάλληλες συνθήκες για να έλθει ο Βενιζέλος στην Αθήνα, να σχηματίσει κυβέρνηση και να σύρει τη χώρα στον πόλεμο, στο πλευρό της Αντάντ.

Ο Λένιν στηλίτευσε τότε τον οικονομικό και εμπορικό αποκλεισμό της Ελλάδας από τις ανταντικές δυνάμεις, γράφοντας ότι «την Ελλάδα τη στραγγάλισαν οι κύριοι σύμμαχοι... αρπάζοντας με τη βία ένα μέρος του ελληνικού εδάφους..., την απόκλεισαν τα πολεμικά καράβια των Αγγλογάλλων και των Ρώσων ιμπεριαλιστών, την Ελλάδα την άφησαν χωρίς ψωμί»¹.

Οι Έλληνες σοσιαλιστές δεν τήρησαν στην πλειοψηφία τους συνεπή στάση απέναντι σ' αυτά τα γεγονότα και στον Α' παγκόσμιο πόλεμο γενικότερα. Η Φεντερασιόν, ενώ τάχθηκε κατά του πολέμου και της συμμετοχής της Ελλάδας σ' αυτόν, παρασύρθηκε από την υποκριτική στάση ουδετερότητας της μοναρχικής παράταξης και έθεσε υποψηφιότητα στον αντιβενιζελικό συνδυασμό της Θεσσαλονίκης για τις εκλογές του 1915, παίζοντας αντικειμενικά το παιχνίδι της γερμανόφιλης πολιτικής. Αντίθετα, οι ομάδες του Γιαννιού και του Δρακούλη τάχθηκαν με το μέρος του Βενιζέλου, ενώ η Σοσιαλιστική Ένωση του Δημητράτου και οι άλλες οργανώσεις δεν πήραν σαφείς αντιπολεμικές θέσεις.

---

1. Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, τόμ. 32, σελ. 258.

Μόνο ύστερα από διαμαρτυρίες των σοσιαλιστών της Πάτρας, του Βόλου, της Κέρκυρας και άλλων πόλεων οι σοσιαλιστές της Αθήνας και του Πειραιά κυκλοφόρησαν το 1917 προκηρύξεις αποδοκιμασίας της φιλοπόλεμης πολιτικής της κυβέρνησης, με συνέπεια τη δίωξη σοσιαλιστών και το κλείσιμο της θεσσαλονικιώτικης εφημερίδας *Αβάντι* για τρεις μήνες.

10. Οι πρώτες προσπάθειες ενοποίησης των σοσιαλιστικών οργανώσεων

Με την ευρύτερη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών και την εμφάνιση των σοσιαλιστικών οργανώσεων, η έλλειψη πολιτικού κόμματος της ελληνικής εργατικής τάξης έγινε πολύ αισθητή. Ετσι, η Φενταρασιόν, που είχε συνειδητοποιήσει περισσότερο αυτό το γεγονός, πήρε την πρωτοβουλία της σύγκλησης τον Απρίλη του 1915 στην Αθήνα της Πρώτης Πανελλαδικής Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης, στην οποία συμμετείχαν αντιπρόσωποι της και αντιπρόσωποι της Σοσιαλιστικής Ένωσης, των σοσιαλιστικών κέντρων του Πειραιά, του Βόλου, της Κέρκυρας και της Μυτιλήνης, καθώς και των εφημερίδων *Αβάντι* και *Οργάνωσις*. Στη Συνδιάσκεψη δεν πήραν μέρος το Σοσιαλιστικό Κέντρο του Γιαννιού και το Ελληνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα του Δρακούλη.

Η Συνδιάσκεψη, εκτός από ορισμένες διακηρύξεις για τα δικαιώματα της εργατικής τάξης και την ανάγκη ίδρυσης δικού της κόμματος, δεν πήρε καμιά αξιόλογη απόφαση. Απλώς, ανάθεσε στη Σοσιαλιστική Ένωση να συγκαλέσει το ιδρυτικό συνέδριο του Σοσιαλιστικού Κόμματος, στο οποίο έπρεπε να πάρουν μέρος όλες οι σοσιαλιστικές οργανώσεις της Ελλάδας. Οι διαφορές, όμως, απόψεων ανάμεσα στις οργανώσεις αυτές εξακολουθούσαν να υπάρχουν, με αποτέλεσμα η σύγκληση του συνεδρίου να μην εξασφαλίζει καμιά σχεδόν προοπτική.

Οι αντιπαράθεσεις μεταξύ των σοσιαλιστικών οργανώσεων συνεχίστηκαν. Ο Γιαννιός μάλιστα δημοσίευσε πύρινα άρθρα κατά της Φενταρασιόν. Η εμπλοκή, ωστόσο, της

Ελλάδας στον πόλεμο και η ανάγκη για την αποκατάσταση της ειρήνης, ιδιαίτερα μετά την αστικοδημοκρατική επανάσταση του Φλεβάρη 1917 στη Ρωσία, συνέβαλαν στο σχετικό ξεκαθάρισμα των απόψεων ανάμεσα στις σοσιαλιστικές οργανώσεις και στην αριστεροποίηση πολλών απ' αυτές.

Τον Ιούνη του 1917 πραγματοποιήθηκε νέα Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη στην Αθήνα, η οποία αποφάσισε τη συγχώνευση του Σοσιαλιστικού Κέντρου και της Σοσιαλιστικής Ένωσης σε ενιαία οργάνωση με την ονομασία Σοσιαλιστικό Τμήμα των Αθηνών και τη σύγκληση, το Δεκέμβρη της ίδιας χρονιάς, συνεδρίου του πολιτικού κόμματος του ελληνικού προλεταριάτου. Οι διαφωνίες, όμως, εξακολουθούσαν να υπάρχουν, ιδιαίτερα ανάμεσα στο Σοσιαλιστικό Κέντρο και τη Φεντερασιόν, παρά τις προσπάθειες της εφημερίδας *Εργατικός Αγών* που, με επικεφαλής τον Δημοσθένη Λιγδόπουλο, πάλευε για την υπερνίκηση των διαφωνιών.

11. Οι οικονομικές συνθήκες της Ελλάδας στις παραμονές της ίδρυσης της ΓΣΕΕ και του ΣΕΚΕ

Το 1917, η Ελλάδα ήταν αγροτική χώρα, με ελαφρά μόνο βιομηχανία, με σχετικά ανεπτυγμένο εφοπλιστικό κεφάλαιο και με άμεση εξάρτηση από τους Άγγλους, τους Γάλλους και τους Γερμανούς καπιταλιστές και από το διεθνή ιμπεριαλισμό. Η αγροτική οικονομία βρισκόταν σε χαμηλό επίπεδο και υπήρχαν σ' αυτή ισχυρά μισοφεουδαρχικά κατάλοιπα.¹ Ο αγροτικός πληθυσμός αποτελούσε γύρω στο 75% του πληθυσμού και πλήρωνε το 43% των άμεσων φόρων, βαρείς έμμεσους φόρους και πολλές έκτακτες φορολογικές εισφορές.

---

1. Στην πεδινή Θεσσαλία, την Εύβοια, τη Λαμία, τη Μακεδονία, την Αττική και την Ήπειρο υπήρχαν γύρω στα 1.500 τσιφλίκια από 5.000 έως 50.000 στρέμματα (500-3.000 εκτάρια) το καθένα. Τα τσιφλίκια κάλυπταν την εποχή εκείνη το 1/3 του συνόλου της καλλιεργούμενης γης. Στη Θεσσαλία, όπου υπήρχαν πολλά τσιφλίκια, είχε αναπτυχθεί ένα σημαντικό αγροτικό κίνημα για τη διανομή της γης.

Αυτή, ωστόσο, την εποχή σημειώθηκε κάποια ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, κατά πρώτο λόγο της βιομηχανίας. Η ανάπτυξη αυτή οφειλόταν στη διεύρυνση του χώρου της εθνικής αγοράς, ύστερα από την ενσωμάτωση στην Ελλάδα της Ηπείρου, της Μακεδονίας, της Θράκης, της Κρήτης και των νησιών του Αιγαίου¹, στην αύξηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, στις κρατικές παραγωγές λόγω του πολέμου, στον αποκλεισμό της χώρας από τους Αγγλογάλλους το 1915 και το 1916. Επακόλουθο ήταν η αύξηση της εγχώριας παραγωγής και η εισαγωγή ξένων κεφαλαίων, ιδιαίτερα κεφαλαίων του απόδημου ελληνισμού.

Σύμφωνα με την πρώτη απογραφή βιομηχανικών μονάδων² που έγινε στις 20 του Οκτώβρη 1917, υπήρχαν 3.211 επιχειρήσεις που απασχολούσαν 36.124 εργάτες. Η αξία αυτών των επιχειρήσεων υπολογιζόταν σε 255.897.074 δραχμές, με ετήσια παραγωγή αξίας 872.097.485 δραχμών. Σύμφωνα, εξάλλου, με την Επετηρίδα των Εργατικών Σωματείων³, το σύνολο των μελών των εργατικών σωματείων το 1917 ήταν 52 χιλιάδες, το 1918, 79 χιλιάδες και το 1919, 99 χιλιάδες.⁴

---

1. Με την ενσωμάτωση των περιοχών αυτών στην Ελλάδα ο πληθυσμός της έφτασε στα 5,5 περίπου εκατομμύρια.

2. Σύμφωνα με την απογραφή αυτή, υπήρχαν τότε στην Ελλάδα 1.224 εργοστάσια τροφίμων, 28 βιομηχανίες ταιγάρων, 173 υφαντουργίες, 134 βυρσοδεψεία, 3 μεταλλουργικές βιομηχανίες, 132 μηχανουργικές επιχειρήσεις, 83 οικοδομικές επιχειρήσεις, 132 χημικές επιχειρήσεις, 133 ξυλουργικές επιχειρήσεις, 117 τυπογραφεία και επιχειρήσεις χαρτιού, 19 ηλεκτροπαραγωγικές μονάδες και 13 βιοτεχνίες γλυκών, όπου δούλευαν αντίστοιχα 10.136, 2.458, 10.680, 1.533, 253, 2.820, 1.293, 2.967, 1.235, 1.617, 689 και 423 εργάτες. Πηγή: Ε. Ι. Τσουδερού, *Η οικονομική άνοδος της Ελλάδος*, Παρίσι 1919, σελ. 170-172.

3. Επιμέλεια Βασιλειάδη, Βελλιανίτη, έκδ. 1924.

4. Γ. Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμ. Α', 1918-1922, σελ. 91.

12. Η Μεγάλη Οκτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση και η επίδρασή της στην Ευρώπη και την Ελλάδα

Το 1917 σημαδεύτηκε με ένα γεγονός κοσμοιστορικής σημασίας, με τη νίκη της Μεγάλης Οκτωβριανής Σοσιαλιστικής Επανάστασης. Οι εργαζόμενες λαϊκές μάζες των ευρωπαϊκών χωρών, που ήταν αντικείμενο ταξικής εκμετάλλευσης, δέχτηκαν την άμεση επίδρασή της, μπήκαν σε κίνηση κι έτσι άρχισε η άνοδος του επαναστατικού κινήματος στην Ευρώπη και σ' όλο τον κόσμο. Το Νοέμβρη και το Δεκέμβρη εκείνου του χρόνου έγιναν μαζικές διαδηλώσεις στη Γερμανία, την Αυστρία και την Ουγγαρία, με συνθήματα κατά του πολέμου, καθώς και στην Αγγλία, την Ιταλία, τη Σουηδία, τη Νορβηγία κ.α., ενώ στις αρχές του 1918 απήργησαν πάνω από 400 χιλιάδες εργάτες των εργοστασίων κατασκευής όπλων στο Βερολίνο. Τον Οκτώβρη της ίδιας χρονιάς κατάρρευσαν οι αυτοκρατορίες της Αυστροουγγαρίας και της Γερμανίας και την ίδια περίοδο επικράτησε η σοβιετική εξουσία στη Λιθουανία, τη Λεττονία και την Εσθονία.

Η Οκτωβριανή Επανάσταση όξυνε τη γενική κρίση του καπιταλισμού, έσπασε την αλυσίδα του ιμπεριαλισμού και εγκαίνιασε μια νέα εποχή στην ιστορία της ανθρωπότητας. Έδειξε περίτρανα τη δύναμη των ιδεών του μαρξισμού-λενινισμού και την ορθότητα της στρατηγικής και τακτικής του κόμματος των μπολσεβίκων. Εδωσε γερό χτύπημα στο ρεφορμισμό της Δεύτερης Διεθνούς και δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για την ίδρυση κομμουνιστικών κομμάτων σε όλες τις χώρες.

Η νίκη της Οκτωβριανής Επανάστασης άσκησε ευεργετική επίδραση και στο εργατικό κίνημα της Ελλάδας. Έτσι, στα τέλη του 1918 επαναλήφθηκαν στην Αθήνα οι εργασίες της Δεύτερης Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης, στην οποία πήραν μέρος, εκτός από τους αντιπροσώπους της Φεντερασιόν, της Σοσιαλιστικής Εργατικής Ενωσης της Αθήνας και της Σοσιαλιστικής Οργάνωσης του Πειραιά, οι σοσιαλιστικές οργανώσεις του Βόλου και της Κέρκυρας. Το Σοσιαλιστικό Κέντρο του Γιαννιού δεν προσκλήθηκε να πάρει μέρος, γιατί, με τη συνεργασία του με την κυβέρνηση του Βενιζέλου, ακολούθησε ανοιχτά διασπαστική πολιτική.

Η Συνδιάσκεψη αποφάσισε να συνέλθει τον Οκτώβρη της ίδιας χρονιάς συνέδριο με σκοπό την ίδρυση πολιτικού κόμματος της εργατικής τάξης. Εξέλεξε οργανωτική επιτροπή για την προετοιμασία του συνεδρίου από τους Αριστ. Αρβανίτη, Ν. Δημητράτο, Σταμ. Κόκκινο, Αβραάμ Μπεναρόγια και Δημοσθ. Λιγδόπουλο.

13. Η ίδρυση της ΓΣΕΕ

Η σημαντική αύξηση της αριθμητικής δύναμης της εργατικής τάξης, αποτέλεσμα της ανόδου της βιομηχανίας, η ανάπτυξη της δράσης των σοσιαλιστών εργατών και η ισχυρή επίδραση της Οκτωβριανής Επανάστασης δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την ίδρυση κεντρικού συνδικαλιστικού καθοδηγητικού οργάνου στην Ελλάδα. «Οι αντικειμενικές συνθήκες», αναφέρεται σε σχετικό άρθρο του περιοδικού *Κομμουνιστική Διεθνής*, «η ανάπτυξη του καπιταλισμού και της εργατικής τάξης, η όλο και μεγαλύτερη αντίθεση ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο και, κυρίως, η νικηφόρα Οκτωβριανή Επανάσταση συνέβαλαν στην ανάπτυξη των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα. Η εργατική τάξη άρχισε να συνειδητοποιεί περισσότερο ότι για να διεξάγει με επιτυχία τον αγώνα για τα συμφέροντά της, πρέπει να συνενωθεί σε καλά συγκροτημένες οργανώσεις.»¹ Έτσι, τον Αύγουστο του 1918 πραγματοποιήθηκε στην πρωτεύουσα νέα εργατική συνδιάσκεψη, στην οποία πήραν μέρος αντιπρόσωποι από τα εργατικά κέντρα της Αθήνας, του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης, με σκοπό την προετοιμασία της σύγκλησης Πανελλαδικού Εργατικού Συνεδρίου για τη σύνεση των συνδικαλιστικών οργανώσεων της εργατικής τάξης και την ίδρυση κεντρικού συνδικαλιστικού οργάνου.

Το Πανελλαδικό Εργατικό Συνέδριο άρχισε τις εργασίες του στην Αθήνα στις 21 του Οκτώβρη (3 του Νοέμβρη) 1918 και τις συνέχισε στον Πειραιά με τη συμμετοχή 182 αντι-

---

1. *Κομμουνιστική Διεθνής*, 1928, τεύχος 44-45.

προσώπων που εκπροσωπούσαν τα 214 από τα 320 εργατικά σωματεία, με 65.000 μέλη από το συνολικό αριθμό των 80.000 οργανωμένων εργατών. Τον κύριο ρόλο στη διοργάνωση του Συνεδρίου έπαιξε το Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης. Τα εργατικά κέντρα της Αθήνας και του Πειραιά βρίσκονταν κάτω από την επιρροή του κόμματος των Φιλελευθέρων και επιδίωκαν να παρασύρουν το εργατικό κίνημα στο δρόμο του ρεφορμισμού και της ταξικής συνεργασίας. Γύρω από τους σκοπούς και τον προσανατολισμό, την τακτική και στρατηγική της εργατικής Συνομοσπονδίας έγινε σκληρή πάλη ανάμεσα στους συνεπείς συνδικαλιστές και τους φορείς του κρατικού συνδικαλισμού.

Κατά τη συζήτηση του καταστατικού και ιδιαίτερα των προγραμματικών αρχών της ΓΣΕΕ, εκφράστηκαν διάφορες απόψεις που τελικά διαμορφώθηκαν σε τρεις κυρίως τάσεις: τη σοσιαλιστική, τη συντηρητική-ρεφορμιστική και την αναρχοσυνδικαλιστική. Οι σοσιαλιστές υποστήριξαν ότι οι εργάτες, σαν ιδιαίτερη κοινωνική τάξη, έπρεπε όχι μόνο να συσπειρωθούν σε ταξικά επαγγελματικά σωματεία, έξω από οποιαδήποτε αστική πολιτική επιρροή και να παλεύουν για τη διεκδίκηση των οικονομικών τους συμφερόντων, αλλά και να επιδιώξουν να οργανωθούν και πολιτικά σε σοσιαλιστικό κόμμα που θα είχε σκοπό να οδηγήσει την εργατική τάξη στην πάλη για την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας. Οι ρεφορμιστές, με τους οποίους ευθυγραμμίστηκαν οι αναρχοσυνδικαλιστές, απέκρουσαν την αρχή της πάλης των τάξεων και υποστήριξαν ότι η εργατική τάξη έπρεπε να μην αναμειγνύεται στην πολιτική, αλλά να επιδιώκει μόνο τη βελτίωση των οικονομικών συνθηκών της ζωής της.

Ύστερα από έντονη και σκληρή ιδεολογική αντιπαράθεση, το Συνέδριο, με ψήφους 158 (σε σύνολο 180), 21 κατά και 1 λευκή, υιοθέτησε την αρχή της πάλης των τάξεων και του μαχητικού αγώνα των εργατών και υπαλλήλων —μακριά από κάθε αστική κηδεμονία— και τις δίκαιες διεκδικήσεις τους.

Σχετικά, ο Μπεναρόγιας γράφει: «...Πολλάκις η ματαιώσεις ή η συνέχεια του Συνεδρίου εξηγήτη από το μηδέν. Μόνον η συνετή, ομόφωνος, σταθερά και πειστική στάσις των σοσιαλιστών και συμπαθούντων επέτρεψε την περάτωσιν

των εργασιών και η Μακεδονία έπαιξε και εδώ τον πρωτεύοντα ρόλο... Η Γενική Συνομοσπονδία των Εργατών Ελλάδος είχε ιδρυθή. Η συζήτηση επί των βασικών κατευθύνσεων αυτής διεξήχθη εις το τέλος σχεδόν του Συνεδρίου. Η πρότασις των σοσιαλιστών, όπως η Γεν. Συνομοσπονδία βασισθή επί της πάλης των τάξεων, επροκάλεσε θυελλώδεις συζητήσεις. Βενιζελικοί, αντιβενιζελικοί, "συνδικαλισταί" και ακαθόριστοι, μακρολογούντες εξαντλητικώς, καταφέροντο εναντίον της πάλης των τάξεων, ... χωρίς να αντιτάσσουν καμμίαν άλλην αρχήν... Αλλά η συνετή στάσις των σοσιαλιστών και η θαρραλέα αντιμετώπισις των παρασκηνίων εκ μέρους των Μακεδόνων, με επικεφαλής το Εργατικόν Κέντρον Θεσσαλονίκης έσωσαν την κατάστασιν και η αρχή της πάλης των τάξεων επικράτησεν...»¹

Η επικράτηση, τελικά, της αρχής της πάλης των τάξεων ήταν μια μεγάλη νίκη του ταξικού συνδικαλισμού, η οποία επηρέασε αποφασιστικά την κατοπινή πορεία του εργατικού κινήματος της χώρας.²

Η απόκρουση, όμως, της αστικής πολιτικής στο εργατικό συνέδριο από τους σοσιαλιστές και τους συνεπείς συνδικαλιστές δε σήμανε καθόλου και το τέλος των κρατικών παρεμβάσεων. Από τότε και μέχρι σήμερα μέσα στην εργατική Συνομοσπονδία, όπως και σε κάθε ομοσπονδία, εργατικό κέντρο και σωματείο γίνεται σκληρή πάλη με διάφορες μορφές ανάμεσα στην εργατική και αστική πολιτική, ανάμεσα στην ταξική και τη ρεφορμιστική γραμμή, ανάμεσα στους συνεπείς συνδικαλιστές που καθοδηγούνται από τις ταξικές θέσεις της υπεράσπισης των συμφερόντων των εργαζομένων και τους συμβιβαστές-ρεφορμιστές που γίνονται ουρά της αστικής πολιτικής και ζητιανεύουν ψίχουλα από τους εκπροσώπους του κεφαλαίου και τους κυβερνητικούς τοποτηρητές του.

Το Πρώτο Πανελλαδικό Εργατικό Συνέδριο αποτέλεσε

---

1. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, σελ. 304-305.

2. *Το πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ*, έκδ. της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1982, σελ. 13-14.

σημαντικό σταθμό στην ιστορία του εργατικού κινήματος. Πρώτο, γιατί σ' αυτό αποφασίστηκε η ίδρυση της ΓΣΕΕ¹. Και δεύτερο, γιατί διακηρύχτηκε σαν βασική αρχή του συνδικαλιστικού κινήματος η πάλη των τάξεων.

Με την ίδρυση της ΓΣΕΕ, πραγματοποιήθηκε η ένωση του συνδικαλισμένου προλεταριάτου της χώρας, με επικεφαλής ένα ανώτατο συνδικαλιστικό όργανο που στηριζόταν στην αρχή της πάλης των τάξεων.

* * *

Η αργή, βασανιστική οικονομική και κοινωνικοπολιτική εξέλιξη στην Ελλάδα προκάθρισε την αργή, βασανιστική εμφάνιση και διάδοση των νέων σοσιαλιστικών ιδεών, που βρήκαν καινούργια εμπόδια στην εμπλοκή της χώρας σε μακρόχρονους πολέμους.

Με το πέρασμα του καπιταλισμού από το προμονοπωλιακό στο μονοπωλιακό στάδιο, αυξάνεται αριθμητικά η εργατική τάξη. Εμφανίζεται το βιομηχανικό προλεταριάτο που, σαν καινούργιος παράγοντας στην πολιτική ζωή της χώρας, δίνει νέα ώθηση στους αγώνες των εργαζομένων εναντίον της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης.

Η εργατική τάξη αρχίζει σταδιακά να διαδραματίζει τον ιστορικό της ρόλο σαν πρωτοπόρα και ηγετική δύναμη στους λαϊκούς επαναστατικούς αγώνες.

---

1. Η πρώτη Εκτελεστική Επιτροπή –διοίκηση– της ΓΣΕΕ απαρτίστηκε από τους: Εμμ. Ξανθάκη, Γ. Παπανικολάου, Αχ. Χατζημιχάλη, Ηλ. Δελεζάνο, Ευθ. Ζωγράφο, Γ. Στάμο, Ν. Ιωαννίδη, Αβρ. Μπεναρόγια, Ευαγγ. Ευαγγέλου και Κομν. Λάσκαρη, με γενικό γραμματέα τον Εμμ. Μαχαίρα.

Οι σοσιαλιστές και οι συνεπείς συνδικαλιστές, για να αποφύγουν τη διάσπαση της ενότητας της εργατικής τάξης από τους ρεφορμιστές, επέδειξαν αδικαιολόγητη υποχωρητικότητα κατά την εκλογή της διοίκησης της ΓΣΕΕ, στην οποία εκλέχτηκαν, κυρίως, ρεφορμιστικά στοιχεία. Συγκεκριμένα, τα 6 από τα 11 μέλη της διοίκησης, μαζί και ο γενικός γραμματέας Εμμ. Μαχαίρας, ήταν γνωστοί οπαδοί του κόμματος των Φιλελευθέρων, ενώ δύο άλλα μέλη δεν ήταν συνεπείς σοσιαλιστές.

Στο βαθμό που η εργατική τάξη αναπτύσσεται αριθμητικά, οργανώνεται και παλεύει, οι καινούργιες ιδέες, οι σοσιαλιστικές, κάνουν αισθητή την παρουσία τους στην πολιτική δράση.

Στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, οι συνθήκες για μια καινούργια ποιότητα του ελληνικού εργατικού κινήματος, για τη συνένωση της θεωρίας με την πράξη, για τη μαχητική συνένωση και οργανική σύνδεση του ελληνικού εργατικού κινήματος με τη θεωρία του επιστημονικού σοσιαλισμού, έχουν πια ωριμάσει.

Ύστερα από συνεννοήσεις και διαβουλεύσεις, τοπικές, περιφερειακές και πανελλαδικές συνδιασκέψεις, η εργατική τάξη της Ελλάδας σημειώνει μια αληθινή ιστορική κατάκτηση: Ιδρύει στις 3 του Νοέμβρη 1918 τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας και, μια βδομάδα αργότερα, το πρωτοπόρο κόμμα της, το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας (ΣΕΚΕ), που θα μετονομαστεί αργότερα σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ (ΣΕΚΕ) ΚΑΙ ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΟΥ (1918-1924)

1. Διεθνείς και εσωτερικές συνθήκες

Η απότομη άνοδος του επαναστατικού κινήματος, που προκλήθηκε σε πολλές χώρες από την επίδραση της Μεγάλης Οκτωβριανής Σοσιαλιστικής Επανάστασης, συνεχίστηκε και το 1919. Το χρόνο αυτό, η Ουγγαρία, ύστερα από μια μαζική και μαχητική αναίμακτη εργατική εξέγερση, ανακηρύχθηκε, στις 21 του Μάρτη, σοβιετική δημοκρατία. Την ίδια χρονιά ανακηρύχθηκαν σοβιετικές δημοκρατίες η Βαυαρία και η Σλοβακία.

Στην Κίνα αναπτύχθηκε ένα παλλαϊκό αντιιμπεριαλιστικό και αντιφεουδαρχικό κίνημα. Και στην Ιταλία, το 1920, οργανώθηκαν μεγάλες απεργιακές εκδηλώσεις που οδήγησαν στην κατάληψη εργοστασίων από τους εργάτες. Το 1923 ξέσπασαν ένοπλες εξεγέρσεις στη Θουριγγία και τη Σαξονία, όπου εγκαθιδρύθηκε η εξουσία των εργατικών συμβουλίων. Τον ίδιο χρόνο έγινε προλεταριακή εξέγερση στη Γερμανία (στο Αμβούργο) και το Σεπτέμβρη αντιφασιστική λαϊκή εξέγερση στη Βουλγαρία.

Όλες αυτές οι επαναστάσεις και εξεγέρσεις δεν μπόρεσαν να σταθεροποιηθούν, να διατηρήσουν και να επεκτείνουν τις κατακτήσεις τους. Χτυπήθηκαν και συντρίφτηκαν, είτε στην αρχή είτε σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά την εκδήλωσή τους, από τις ισχυρές τότε αντιδραστικές δυνάμεις, που βοηθήθηκαν και από τους σοσιαλδημοκράτες. Έτσι, στην Ουγγαρία η σοβιετική δημοκρατία, με επικεφαλής τον Μπέλα Κουν, καταλύθηκε την 1η Αυγούστου του 1919, ύστερα από ωμή και βάνανυση επέμβαση των δυνάμεων της Αντάντ. Διατηρήθηκε μόνο 133 μέρες. Στη Γερμανία η επανάσταση καταπνίγηκε με τη βοήθεια των σοσιαλδημο-

κρατών που, έχοντας σχηματίσει κυβέρνηση, διέσπασαν το επαναστατικό κίνημα και συνεργάστηκαν με τις αντιδραστικές δυνάμεις στις άγριες διώξεις που εξαπολύθηκαν ενάντια στο νεοϊδρυμένο Κομμουνιστικό Κόμμα. Αποτέλεσμα των διώξεων ήταν η δολοφονία, το Γενάρη του 1919, των κομμουνιστών ηγετών Καρλ Λίμπκνεχτ και Ρόζας Λούξεμπουργκ. Στη Βαυαρία η σοβιετική εξουσία ανατράπηκε την 1η του Μάη 1919 και στη Σλοβακία στις 5 του Ιούλη του ίδιου χρόνου.

Βασικές αιτίες της κατάπιξης των επαναστάσεων εκείνα τα χρόνια στις άλλες χώρες, εκτός από τη Ρωσία, ήταν η μη ύπαρξη ισχυρών ακόμα επαναστατικών κομμάτων, ο αδύνατος ιδεολογικός εξοπλισμός τους και η διάσπαση της εργατικής τάξης από τη σοσιαλδημοκρατία που επηρέαζε το μεγαλύτερο τμήμα της.

Οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις (Μ. Βρετανία, Γαλλία, ΗΠΑ, Ιαπωνία) προσπάθησαν, πριν απ' όλα, να πνίξουν την Οκτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση, που ασκούσε μεγάλη επίδραση στο εργατικό και επαναστατικό κίνημα στην Ευρώπη και σ' όλο τον κόσμο. Για το σκοπό αυτό, ενίσχυσαν απλόχερα και κινητοποίησαν ενάντια στις επαναστατικές δυνάμεις της Ρωσίας τις ντόπιες αντιδραστικές δυνάμεις, μ' επικεφαλής τους Ντενίκιν, Κολτσάκ, Βράγκελ και άλλους, ανάβοντας, διατηρώντας και ενισχύοντας τον εμφύλιο πόλεμο. Μάλιστα, στα τέλη του 1918-αρχές του 1919, προχώρησαν σε ένοπλη επέμβαση. Στην επέμβαση αυτή πήρε μέρος και η χώρα μας. Η κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου έστειλε, στις 2 του Γενάρη 1919, εκστρατευτικό σώμα στην Ουκρανία, με επικεφαλής το στρατηγό Νίδερ.

Χάρη στον απaráμιλλο ηρωισμό των επαναστατημένων εργατών και αγροτών, του νεοσύστατου Κόκκινου Στρατού, των καταπιεσμένων λαών της πρώην τσαρικής Ρωσίας, που καθοδηγούνταν από το κόμμα των μπολσεβίκων με επικεφαλής τον Λένιν και χάρη στο ισχυρό κίνημα αλληλεγγύης που αναπτύχθηκε σ' όλο τον κόσμο (Ευρώπη, Αμερική, Ασία), τα τυχοδιωκτικά σχέδια των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων συντρίφηκαν και η σοβιετική εξουσία όχι μόνο άντεξε, αλλά και εδραιώθηκε. Τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία

του πρώτου στην ιστορία της ανθρωπότητας σοσιαλιστικού κράτους, γεγονός τεράστιας, κοσμοϊστορικής σημασίας που άσκησε αποφασιστική επίδραση στις κατοπινές διεθνείς εξελίξεις.

Άμεσο αποτέλεσμα ήταν και το δυνάμωμα του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος στις αποικίες και τις εξαρτημένες χώρες.

Η χώρα μας, την περίοδο αυτή, μόλις είχε βγει από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, στον οποίο την έσυραν οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις της Αντάντ, ύστερα από το διχασμό που προκάλεσαν οι ξένες δυνάμεις ανάμεσα στις δύο παρατάξεις: των βενιζελικών και των παλατιανών. Στις 29 του Σεπτεμβρίου 1918, υπογράφηκε στη Θεσσαλονίκη ανακωχή με τη βουλγαρική κυβέρνηση και στις 31 του Οκτώβρη 1918 υπογράφηκε στο Μούδρο της Λήμνου ανακωχή με τους Τούρκους. Με βάση την ανακωχή αυτή, που επισφράγισε την έξοδο της Τουρκίας από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Αγγλία και η Γαλλία κατέλαβαν τη Θράκη και την Κωνσταντινούπολη και έφεραν ναυτικές δυνάμεις στα Δαρδανέλια και το Βόσπορο. Σαν αντάλλαγμα για τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο, τμήμα του ελληνικού στρατού μπήκε στην Κωνσταντινούπολη και ελληνικά πολεμικά πλοία εισπλεύσανε στο Βόσπορο. Το γεγονός αυτό έδωσε νέα ώθηση στο μεγαλοϊδεατισμό, που αξιοποιήθηκε από τη βενιζελική παράταξη για τη συγκάλυψη και δικαιολόγηση της κατοπινής τυχοδιωκτικής μικρασιατικής εκστρατείας.

Η οικονομική κατάσταση του λαού είχε χειροτερέψει. Η κυβέρνηση Βενιζέλου είχε δώσει πολλές υποσχέσεις για ικανοποίηση των δίκαιων αιτημάτων των εργαζομένων και την άνοδο του βιοτικού τους επιπέδου, αλλά γρήγορα τις ξέχασε. Περιορίστηκε μόνο στο να καθιερώσει τη δημοτική γλώσσα στη στοιχειώδη εκπαίδευση¹ και να επικυρώσει διάταγμα για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, χωρίς να προχωρήσει στην άμεση εφαρμογή του.

---

1. Σ' αυτό συνέβαλε σημαντικά ο Δημ. Γληνός που ήταν τότε γενικός γραμματέας του υπουργείου Παιδείας.

Οι εργαζόμενοι, εργάτες και αγρότες, που σε μεγάλο βαθμό είχαν παρασυρθεί από τη σκληρή διαπάλη των αστικών κομμάτων και φατριών, άρχισαν να αποκτούν πιο γρήγορα ταξική συνείδηση και να βαδίζουν στο δρόμο της οργάνωσης σε σωματεία και της αγωνιστικής διεκδίκησης των δικαιωμάτων τους. Έτσι, ενώ το 1917 τα εργατικά σωματεία δεν ξεπερνούσαν τα διακόσια, το 1918 αυξήθηκαν σε τριακόσια είκοσι.¹

Σημαντική άνοδο σημείωσε και το σοσιαλιστικό κίνημα, χάρη στην επίδραση της Μεγάλης Οκτωβριανής Επανάστασης, που εγκαίνιασε μια νέα εποχή στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Σ' αυτές τις συνθήκες ωρίμασαν οι προϋποθέσεις για την ίδρυση σοσιαλιστικού κόμματος και στη χώρα μας.

2. Το 1ο Σοσιαλιστικό Συνέδριο

Λίγες μέρες μετά το εργατικό συνέδριο και σύμφωνα με την απόφαση που είχε παρθεί στη δεύτερη σοσιαλιστική συνδιάσκεψη στην Αθήνα, στις 4(17)-10(23) του Νοέμβρη 1918 συνήλθε στον Πειραιά, στα γραφεία του Συνδέσμου Μηχανικών Ατμοπλοίων, το 1ο Πανελλαδικό Σοσιαλιστικό Συνέδριο. Μεγάλη και ιστορική η αποστολή του: Να δημιουργήσει ένα κόμμα ολότελα διαφορετικό από όλα τα ως τότε κόμματα των αστοτσιφλικάδων, ένα κόμμα της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων, κόμμα πατριωτικό και ταυτόχρονα διεθνιστικό.

Στο Συνέδριο πήραν μέρος τα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής που είχαν εκλεγεί από τη δεύτερη σοσιαλιστική συνδιάσκεψη: Αρ. Αρβανίτης, Ν. Δημητράτος, Στ. Κόκκινος, Αβραάμ Μπεναρόγιας και Δημ. Λιγδόπουλος που εκπροσώπωσε και την εφημερίδα *Εργατικός Αγών*. Πήραν επίσης μέρος:

---

1. Μελέτη του Αβρ. Μπεναρόγια στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τόμ. Α', 1921, σελ. 21.

Από τις σοσιαλιστικές οργανώσεις της Αθήνας οι Σπ. Κομιώτης, Φρ. Πετρούσκα και Ν. Δαμίγος, του Πειραιά οι Μιχ. Σιδέρης και Γ. Πισπίνης, του Βόλου οι Π. Μπαλαμπανίδης και Λ. Χατζής ή Χατζησταύρου, της Καβάλας ο Αντζελ Πεχνάς, της Κέρκυρας ο Φρ. Τζουλάτης και της Φεντερασίων οι Κ. Αντωνίου, Χ. Μπενρουμπής, Γ. Πέτρου και Αλμπέρτο Αρδίττι που εκπροσωπούσε και την εφημερίδα *Αβάντι*.

Την τρίτη μέρα προστέθηκε και ο Κόσοντας, αντιπρόσωπος της σοσιαλιστικής οργάνωσης Χαλκίδας.

Από τις σοσιαλιστικές νεολαίες της Αθήνας οι Μιχ. Οικονόμου και Π. Χλωμός, του Πειραιά ο Δ. Χαραλαμπίδης, της Θεσσαλονίκης οι Ι. Κaráσσο και Α. Λεβής, του Βόλου ο Κ. Αναγνωστόπουλος, του Μορφωτικού Ομίλου Βόλου ο Ν. Ιωάννου, του Σοσιαλιστικού Κέντρου της Αθήνας οι Ν. Γιαννιός και Α. Χατζημιχάλης, της Λάρισας οι Ι. Στυλιανού και Α. Κουρουκλής και του Βόλου ο Κ. Γκρέσσο.

Επίσης, πήραν μέρος οι βουλευτές Αριστοτέλης Σιδέρης και Αλμπέρτο Κουριέλ, ο Ηλ. Δελεζάνος, από την εφημερίδα *Σοσιαλισμός*, ο Π. Δημητράτος σαν ανεξάρτητος και οι Ευαγ. Ευαγγέλου και Μιχ. Μαχαίρας από τη ΓΣΕΕ σαν παρατηρητές.

Συνολικά, στο Συνέδριο εκπροσωπήθηκαν χίλιοι οργανωμένοι σοσιαλιστές της χώρας. Οι περισσότεροι αντιπρόσωποι ήταν εργάτες και νέοι. Οι 28 σύνεδροι ήταν εργάτες και οι 7 φοιτητές και διανοούμενοι. Ήταν όλοι εκπρόσωποι των σοσιαλιστικών κινήσεων, οι πιο συνειδητοί εκπρόσωποι του ελληνικού προλεταριάτου: κηπνεργάτες, ηλεκτροτεχνίτες, σιγαροποιοί, ναυτικοί, εκπρόσωποι των νέων ιδεολόγων διανοουμένων. Η μέση ηλικία των συνέδρων ήταν 35 χρόνια. Δέκα είχαν ηλικία 22 χρόνων.

Στο Συνέδριο συζητήθηκαν οι αρχές και το πρόγραμμα του κόμματος και διατυπώθηκαν απόψεις για τα πιο καίρια και πιο σημαντικά ζητήματα της εποχής, όπως ήταν η οικονομική κατάσταση της αστικής κοινωνίας και η ανάγκη άμεσης βελτίωσης της θέσης των εργατών και των άλλων εργαζομένων, η κατάργηση του βασιλικού θεσμού και ο εκδημοκρατισμός της νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής

εξουσίας, η εξασφάλιση δημοκρατικών ελευθεριών στο λαό και στις συνδικαλιστικές οργανώσεις του, τα ζητήματα του πολέμου και της ειρήνης, η κατάσταση στα Βαλκάνια και η ανάγκη συνεργασίας και φιλίας των βαλκανικών λαών, τα εθνικά προβλήματα και η εξωτερική πολιτική της χώρας, η στάση απέναντι στην Κοινωνία των Εθνών που ιδρύοταν τότε και άλλα.

Γύρω απ' αυτά τα θέματα έγινε πλατιά συζήτηση και αναπτύχθηκαν πολλές και διαφορετικές απόψεις. Όλα τα βασικά ζητήματα αποτέλεσαν αντικείμενο έντονης ιδεολογικής πάλης ανάμεσα στους συνέδρους. Ακούστηκαν σωστές μαρξιστικές θέσεις (αν και το επίπεδο της μαρξιστικής μόρφωσης ήταν ακόμα πολύ χαμηλό και η ικανότητα για δημιουργική εφαρμογή του μαρξισμού στην ελληνική πραγματικότητα αδύνατη), αλλά και λαθεμένες, ρεφορμιστικές και εθνικιστικές. Διατυπώθηκαν ακόμα και κεντρώες, συμβιβαστικές απόψεις. Στο Συνέδριο εκδηλώθηκαν βασικά τρεις τάσεις: Μία των αριστερών σοσιαλιστών (Δ. Λιγδόπουλος, Σπ. Κομιώτης, Μ. Οικονόμου), μία άλλη με δεξιές θέσεις (Α. Σίδερης, Ν. Γιαννιός, Π. Δημητράτος) και μία τρίτη, συμβιβαστική, με κύριο εκπρόσωπο τον Α. Μπεναρόγια.

Οξύτατη συζήτηση έγινε για το θέμα των μεταρρυθμίσεων, αν θα λέγεται ή όχι το πρόγραμμα μεταρρυθμιστικό. Για το πολίτευμα, αν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στη βασιλεία και τη δημοκρατία. Για την Κοινωνία των Εθνών, αν πρέπει να υποστηριχτεί ή όχι. Για τον πόλεμο, αν επιβάλλεται αποχή από κάθε πόλεμο ή μόνο από τον αστικό. Για την εθνικοποίηση ή απαλλοτρίωση της γης.

Στα περισσότερα θέματα επικράτησαν επαναστατικές θέσεις. Η ομάδα Γιαννιού υποστήριξε αντίθετες απόψεις και σε πολλές ψηφοφορίες βρέθηκε στη μειοψηφία. Τελικά, αποχώρησε από το Συνέδριο, αφού δεν κατάφερε να αναγνωριστεί από τους σύνεδρους σαν μειοψηφία με δικό της κέντρο.

Στο Συνέδριο δεν πήρε μέρος ο Πλάτων Δρακούλης, γιατί το θεώρησε «αναρχικό».

Η κυβέρνηση Βενιζέλου έκανε ό,τι μπορούσε για να μη δοθεί δημοσιότητα στο Συνέδριο. Είναι ενδεικτικό ότι, με

μία μόνο εξαίρεση, καμιά εφημερίδα δε δημοσίευσε τίποτα σχετικά με τις εργασίες του. Για το ζήτημα αυτό επιδόθηκε από αντιπροσωπεία του Συνεδρίου έντονη διαμαρτυρία στον τότε αντιπρόεδρο της κυβέρνησης Εμ. Ρέπουλη.

Τελικά, το Συνέδριο, που οι εργασίες του κράτησαν 7 μέρες, ενέκρινε, με πλειοψηφία, Ιδρυτικό Ψήφισμα του ΣΕΚΕ, τις Αρχές και το Πρόγραμμα του Κόμματος, υπόμνημα για τα εξωτερικά ζητήματα, ψήφισμα για την ίδρυση Βαλκανικής Δημοκρατικής Ομοσπονδίας, το Καταστατικό του Κόμματος, χαιρετιστήριο ψήφισμα προς τη Ρωσική Δημοκρατία των Σοβιέτ και «διαμαρτυρίαν διά την μελετωμένην επέμβασιν των συμμάχων κατά της νεαρής Σοβιετικής Δημοκρατίας».

Στο Ιδρυτικό Ψήφισμα αναφέρεται:

«Το Σοσιαλιστικόν Εργατικόν Κόμμα της Ελλάδος βασίζεται επί των εξής θεμελιωδών αρχών:

1. Πολιτική και οικονομική οργάνωσις του προλεταριάτου σε ξεχωριστό κόμμα τάξεως διά την κατάκτησιν της πολιτικής εξουσίας και την δημοσιοποίησιν των μέσων της παραγωγής και ανταλλαγής, δηλ. την μεταβολήν της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας εις κοινωνίαν κολλεχτιβικήν ή κομμουνιστικήν.

2. Διεθνής συνεννόησις και δράσις των εργατών.»¹

Στις Αρχές και το Πρόγραμμα του Κόμματος τονίζεται:

«Η ατομική ιδιοκτησία επί των μέσων της παραγωγής, που εξασφάλιζεν άλλοτε εις τον παραγωγόν την κυριότητα των προϊόντων της εργασίας του, έγινε τώρα μέσον εκμεταλλεύσεως αυτών των παραγωγών (εργατών, χωρικών, μικροεμπόρων, τεχνιτών) εις τα χέρια μερικών αέργων κεφαλαιούχων (χρηματιστών, εμπόρων, βιομηχάνων, γαιοκτημόνων), οι οποίοι, δυνάμει της ιδιοκτησίας των, σφετερίζονται τα προϊόντα των εργατών. Η μεταβολή της παραγωγής από πλουτοκρατικής εις σοσιαλιστικήν, διενεργουμένη διά της κοινωνίας και προς το καλόν ολόκληρης της κοινωνίας, δύ-

---

1. Το πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, Πρακτικά, έκδοση ΚΕ του ΚΚΕ, σελ. 133.

νεται να καταστήσει την μεγάλην παραγωγήν με την οσημέ-
ραι αυξάνουσαν παραγωγικότητα της κοινωνικής εργασίας,
από πηγήν αθλιότητος και δουλείας των λαϊκών τάξεων, εις
πηγήν υψίστης ευημερίας και ατελειώτου και πολυειδούς
τελειοποιήσεως. Η κοινωνική αυτή μεταβολή σημαίνει την
απελευθέρωσιν όχι μόνο των προλεταρίων, αλλά και ολο-
κλήρου της ανθρωπότητος που υποφέρει σήμερον.»

Αμέσως παρακάτω υπογραμμίζεται ότι μόνο η εργατική
τάξη μπορεί να πραγματοποιήσει αυτή τη μεταβολή και ότι ο
αγώνας της «είναι αναγκαστικώς και πολιτικός αγών, (διότι)
δεν δύναται να πραγματοποιήση την ιστορικήν της αποστο-
λήν χωρίς να γίνει κάτοχος της πολιτικής εξουσίας, όπερ
δύναται να κατορθώση μόνον δι' ενιαίας επαναστατικής
δράσεως της παγκοσμίου εργατιάς, οργανωμένης σε ξεχω-
ριστό εργατικό κόμμα».

Καθήκον του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος καθο-
ρίστηκε «να διαμορφώση τον αγώνα της εργατικής τάξεως
εις αγώνα συνειδητόν και ενιαίον και να οδηγήση αυτήν εις
την φυσικήν και αναγκαίαν αποστολήν της».¹

Το Συνέδριο διαπίστωσε ότι «τα συμφέροντα των εργα-
τών εις όλας τας χώρας που έχουν καπιταλιστικήν παραγω-
γήν είναι τα ίδια» και δήλωσε ότι το ΣΕΚΕ «κηρύσσει εαυτό
ηνωμένον με όλους τους εργάτας των άλλων χωρών» και
ότι «αγωνίζεται διά την κατάλυσιν της κυριαρχίας των τάξε-
ων και αυτών των τάξεων εν γένει και διά την απονομήν
ίσων δικαιωμάτων και καθηκόντων, ανεξαρτήτως γένους,
φυλής και θρησκεύματος...»

Στο «Πρόγραμμα των σημερινών απαιτήσεων», που ψή-
φισε το Συνέδριο, αναφέρεται ότι το ΣΕΚΕ επιδιώκει «την
κατάργησιν του βασιλικού θεσμού και την εκδημοκράτησιν
της νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας, δη-
λαδή την εγκαθίδρυσιν της λαϊκής δημοκρατίας ως μεταβα-
τικής περιόδου διά την πραγματοποίησιν της σοσιαλιστικής
πολιτείας».

Φαίνεται καθαρά ότι το ΣΕΚΕ, από την ίδρυσή του, τά-

---

1. Το πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, Πρακτικά, σελ. 138.

χθηκε κατά της μοναρχίας και υπέρ της εγκαθίδρυσης λαϊκής δημοκρατίας, που τη θεωρούσε σαν μεταβατικό στάδιο για το πέρασμα στο σοσιαλισμό. Με τη θέση αυτή τέθηκε το ζήτημα της πάλης για τη δημοκρατία που είναι βασικός στόχος της γενικότερης πάλης για το σοσιαλισμό. Η θέση, όμως, αυτή δεν απέρριε από τη λενινιστική στρατηγική αντίληψη για το ρόλο της εργατικής τάξης στην αστικοδημοκρατική επανάσταση, που ήταν απαραίτητη και στις ελληνικές συνθήκες για ν' ανοίξει ο δρόμος προς το σοσιαλισμό.

Στο ίδιο Πρόγραμμα διατυπώθηκαν και πολλά άλλα σημαντικά και πρωτοποριακά πολιτικά αιτήματα, όπως το δικαίωμα ψήφου και εκλογής σε άντρες και γυναίκες, η εισαγωγή του θεσμού του δημοψηφίσματος, η κατάργηση του στρατιωτικού νόμου, η αποκέντρωση της διοίκησης, η πολιτική ειρήνης, συνεννόησης και ειλικρινούς συνεργασίας με όλα τα κράτη, η κατάργηση της μυστικής διπλωματίας και των μυστικών συνθηκών και προϋπολογισμών, η υποχρεωτική διαιτησία για όλες τις μεταξύ των κρατών διαφορές, η πλήρης ελευθερία των συνεταιρισμών, συνδικάτων και άλλων οργανώσεων, η πλήρης ελευθερία του τύπου, η πλήρης εξασφάλιση της προσωπικής ελευθερίας, η ελευθερία θρησκευάματος, η αναγνώριση της θρησκείας σαν ιδιωτικής υπόθεσης και της εκκλησίας σαν ιδιωτικού ιδρύματος, η καθιέρωση και του πολιτικού γάμου, η πλήρης αστική, πολιτική, οικονομική και κοινωνική εξίσωση των γυναικών με τους άντρες, η απονομή της δικαιοσύνης από δικαστές που θα εκλέγονται από το λαό, η σύσταση ιδιαίτερων δικαστηρίων για τους ανηλικούς, η κατάργηση των στρατοδικείων και των ναυτοδικείων, η μετατροπή του συστήματος των φυλακών σε μορφωτικά ιδρύματα και βελτίωση των συνθηκών υγιεινής, η ίδρυση χωριστών φυλακών για γυναίκες και για ανηλικούς, καθώς και για τα πολιτικά αδικήματα, η δωρεάν παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, η εκλαίκευση και υποχρεωτική λειτουργία της εκπαίδευσης, η παροχή τροφής και μέσων διδασκαλίας στα παιδιά από τους δήμους και τις κοινότητες, η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας σε όλη την εκπαίδευση και εισαγωγή στα σχολεία της γλώσσας διαφόρων εθνότητων, η ανοικοδόμηση και ο πολλαπλασιασμός

των σχολείων. Κατάργηση των έμμεσων φόρων και κάθε φόρου στα είδη πρώτης ανάγκης, η προοδευτική φορολογία στα εισοδήματα και τα κεφάλαια. Συμμετοχή του κράτους στα κέρδη των μεγάλων μονοπωλίων, των εταιριών και επιχειρήσεων, η εθνικοποίηση των ατμόπλοιων και σιδηροδρόμων, μεταλλείων, τραπεζών, καθώς και των μεγάλων επιχειρήσεων και η συμμετοχή στη διοίκηση των εργατών, η χρησιμοποίηση των πόρων του κράτους πρωτίστως για παραγωγικούς σκοπούς, η εθνικοποίηση των τσιφλικιών και των μοναστηριακών κτημάτων και η παραχώρησή τους στις κοινότητες των καλλιεργητών.

Το Συνέδριο τάχθηκε επίσης υπέρ της μετατροπής «του ενεργού στρατού εις εθνοφρουράν», αίτημα που αποδείχθηκε ουτοπικό. Και υιοθέτησε τη θέση για «αποχή κατ' αρχήν από κάθε πόλεμο», μην μπορώντας να ξεχωρίσει τους ιμπεριαλιστικούς, επιθετικούς και κατακτητικούς πολέμους από τους αμυντικούς, δίκαιους και εθνικοαπελευθερωτικούς.

Υιοθετήθηκε και η θέση για την εθνικοποίηση των τσιφλικιών, αντί για την απαλλοτρίωση και το μοίρασμά τους στους αγρότες. Η θέση αυτή διορθώθηκε αργότερα.

Ιδιαίτερη σημασία έδωσε το ιδρυτικό Συνέδριο στα προβλήματα των εργατών. Για τη λύση τους πρότεινε: την εφαρμογή της εργατικής νομοθεσίας και τον έλεγχο από επιθεωρητές και επόπτες εργασίας που να εκλέγονται από τους οργανωμένους εργάτες. Την καθιέρωση με νόμο του οκτάωρου σαν ανώτατου ορίου εργασίας, του κατώτατου ορίου αμοιβής, της υποχρεωτικής κυριακάτικης αργίας και της αγγλικής βδομάδας.¹ Την ίδρυση από το κράτος ταμείων εργατικών συντάξεων και αλληλοβοήθειας. Την ανέγερση και συντήρηση από το κράτος σανατορίων για τους φυματικούς εργάτες. Την υποχρέωση με νόμο των δήμων και κοινοτήτων να συντηρούν μαιευτήρια για τις γυναίκες των εργατών, με πλήρεις αποδοχές, οκτώ πριν από τον τοκετό

---

1. Η αγγλική βδομάδα πρόβλεπε σταμάτημα της εργασίας το Σάββατο το μεσημέρι.

και οκτώ μετά απ' αυτόν βδομάδες. Την καθιέρωση νόμιμου συστήματος επαγγελματικής εκπαίδευσης. Το κλείσιμο των εργοστασίων και των επιχειρήσεων, όταν οι εργάτες απεργούν με αποφάσεις των σωματείων τους και την καθιέρωση μέτρων ασφάλειας, υγιεινής και άλλων προστατευτικών μέτρων για τους εργάτες όλων των επαγγελμάτων. Πρότεινε επίσης να μην επιτρέπεται να εργάζονται οι ανήλικοι κάτω των 18 ετών, οι υπηρέτριες να λογίζονται εργάτριες, η εργατική νομοθεσία να επεκταθεί και στους εργάτες γης, να απαγορευτεί με νόμο η νυχτερινή εργασία για τα παιδιά και τις γυναίκες, να καταβάλλεται διπλή πληρωμή για τα νυχτέρια των εργατών και να καταργηθεί κάθε νόμος που εμποδίζει την απεργία, καθώς και ο νόμος για την επιστράτευση των εργατών διαφόρων επαγγελμάτων.

Με το «Υπόμνημα επί των εξωτερικών ζητημάτων», το Συνέδριο πήρε θέση στα διεθνή και τα βαλκανικά προβλήματα. Ζήτησε, πριν απ' όλα, την έναρξη δημοσίων διαπραγματεύσεων για τη συνομολόγηση γενικής ειρήνης, «άνευ προσαρτήσεων και αποζημιώσεων επί τη βάσει του δικαιώματος των λαών να διαθέτουν ελευθέρως τα καθ' εαυτούς...»¹. Και πρότεινε συγκεκριμένα μέτρα για τη διασφάλιση διαρκούς ειρήνης. Ανάμεσα σ' αυτά, ήταν η άμεση εκκένωση των κατειλημμένων από διάφορους στρατούς χωρών, η άμεση αποστράτευση και ο γενικός αφοπλισμός, η διεθνοποίηση όλων των θαλασσών και το άνοιγμα όλων των στενών, η αποκατάσταση όλων των εθνών, μικρών και μεγάλων, με πλήρες δικαίωμα ν' αποφασίζουν για το σύστημα της διοίκησής τους, η επίλυση όλων των εκκρεμών εθνικών και εδαφικών ζητημάτων, με δημοψήφισμα των ενδιαφερομένων πληθυσμών, χωρίς καμιά ξενική επέμβαση ή επιρροή, η κατάργηση των συμμαχιών που υπήρχαν και ο άμεσος σχηματισμός της Κοινωνίας των Εθνών που θα κατοχύρωνε την ανεξαρτησία τους.

Για την επίλυση των βαλκανικών ζητημάτων, το Συνέδριο πρότεινε την παροχή πλήρους ελευθερίας στους πλη-

---

1. Το πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, Πρακτικά, σελ. 144.

θυσμούς της Κύπρου, Ίμβρου, Λήμνου, Τενέδου, Σαμοθράκης, Δωδεκανήσων, Καστελόριζου και Βορείου Ηπείρου να καθορίσουν τις τύχες τους και πλήρες δικαίωμα παλιννόστησης και αποζημίωσης στους διάφορους προσφυγικούς πληθυσμούς των βαλκανικών χωρών και της Μικράς Ασίας ανεξάρτητα από φυλή.

Σε ψήφισμα για τη Βαλκανική Δημοκρατική Ομοσπονδία, αναφέρεται ότι το Συνέδριο, μελετώντας γενικότερα την κατάσταση στα Βαλκάνια και διαπιστώνοντας ότι, «ένεκα του αναμίκτου της συστάσεως των πληθυσμών, ο καθορισμός εθνολογικών συνόρων είναι αδύνατος» και ότι «η πείρα απέδειξε ότι τα όπλα δεν δύνανται να λύσουν τα ζητήματα», κατέληξε στη διαπίστωση ότι «ο μόνος τρόπος ενώσεως μεταξύ των βαλκανικών λαών, δυνάμενος να εξασφαλίσει την συνεννόησιν και διαρκή ειρήνην είναι η Βαλκανική Δημοκρατική Ομοσπονδία, στηριζομένη επί θεσμών εντελώς δημοκρατικών, εγγυουμένη την πλήρη και πραγματικήν πολιτικήν, εθνικήν και γλωσσικήν ελευθερίαν όλων των εθνότητων άνευ διακρίσεων, φυλής και θρησκευματος και έχουσα ως κοινόν νομοθετικόν όργανον, εκτός της κατά τόπον βουλής, μίαν βουλήν εκλεγομένην διά της καθολικής, ίσης και αμέσου ψηφοφορίας, με αναλογικήν αντιπροσωπεΐαν και αυτοδιοίκησιν και έχουσαν ως μέσον αμύνης την πολιτοφυλακήν...»¹

Το Συνέδριο άσκησε οξύτατη κριτική στους δύο σοσιαλιστές βουλευτές Α. Σίδερη και Α. Κουριέλ, καθώς και στον Π. Δημητράτο, επειδή το Φλεβάρη του 1918 είχαν παρασυρθεί από την κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου και είχαν μετάσχει, με έξοδα του κράτους, στη «Διεθνή Σοσιαλιστική Διάσκεψη» της Δεύτερης Διεθνούς στο Λονδίνο, που υποστήριξε την πολιτική της Αντάντ. Το Συνέδριο τιμώρησε τους δύο βουλευτές με εξάμηνη παραμονή τους έξω από το Κόμμα και τον Π. Δημητράτο με στέρηση του δικαιώματος του εκλέγεσθαι για τέσσερις μήνες.²

---

1. Το πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, Πρακτικά, σελ. 147.

2. Ριζοσπάστης, 12 του Νοέμβρη 1918.

Το ιδρυτικό Συνέδριο ψήφισε Καταστατικό του κόμματος που καθόριζε τις βασικές αρχές και τους κανόνες οργάνωσης και λειτουργίας του. Αρκετή και έντονη συζήτηση έγινε για το ποιος θα γίνεται μέλος του κόμματος. Τελικά, ψηφίστηκε το άρθρο 3 που καθορίζει:

«Εἰς τὸ Κόμμα εἰσέρχεται, ανεξαρτήτως γένους, φυλῆς καὶ θρησκείματος, πᾶς ὅστις παραδέχεται τὰς θεμελιώδεις αρχάς του προγράμματος, εκπληρεῖ τὰς υποχρεώσεις του, τὰς προβλεπομένας ἀπὸ το καταστατικόν καὶ τὸν εσωτερικόν κανονισμόν καὶ ἀσπάζεται τὰς αποφάσεις τῶν Διεθνῶν καὶ Ἐθνικῶν (ἐλληνικῶν) συνεδρίων.»¹

Υποχρεώσεις του μέλους του κόμματος ἦταν: Να προσέρχεται ανελλιπῶς σὲ κάθε συνεδρίαση ἢ συγκέντρωση τοῦ κόμματος. Να υποστηρίζει παντοῦ καὶ πάντοτε τὸν ἀγῶνα τοῦ κόμματος, ἀνάλογα με τὴν ἀρμοδιότητά του. Να πληρώνει συνδρομὴ 1,50 δρχ. τὸ μῆνα, παίρνοντας ἐνσημα. Ν' ἀναλαμβάνει πρόθυμα κάθε υπηρεσία που θα τοῦ ἀναθέτουν ἡ συνέλευση ἢ οἱ ἐπιτροπές. Να παρακολουθεῖ τακτικὰ τὶς ἐκδόσεις τοῦ κόμματος καὶ νὰ εἶναι συνδρομητὴς τοῦ δημοσιογραφικοῦ τοῦ ὁργάνου. Να συμπεριφέρεται συντροφικὰ πρὸς ὅλα τὰ μέλη τοῦ κόμματος. Τὸ κόμμα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τμήματα που ἱδρύονταν, ὅπου υπῆρχαν τουλάχιστον 15 μέλη. Ὅπου υπῆρχαν λιγότερα, ἱδρύονταν ὁμίλοι. Τὰ τμήματα καθοδηγοῦνταν ἀπὸ ἐπιτροπές που ἐκλέγονταν ἀπὸ τὶς συνελεύσεις.

Τὸ Συνέδριο ἀσχολήθηκε ἀρκετὰ καὶ με τὴν ονομασία τοῦ κόμματος καὶ κατέληξε στὸ «Σοσιαλιστικὸ Ἐργατικόν», «για νὰ τονισθεῖ ὁ ἐργατικὸς, ὁ προλεταριακὸς χαρακτήρας του».

Τέλος, τὸ Συνέδριο ἐξέλεξε πενταμελὴ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Ἀρίστο Ἀρβανίτη, Δημοσθένη Λιγδόπουλο, Σταμάτη Κόκκινο, Μιχαήλ Σιδέρη καὶ Ν. Δημητράτο. Καὶ τριμελὴ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Γ. Πισπινὴ, Σπύρο Κομιώτη καὶ Ἀβραάμ Μπεναρόγια. Διευθυντὴς τῆς εφημερίδας *Εργατικὸς Ἀγὼν*, που ἦταν τὸ ἐπίσημο δημοσιογραφικὸ ὄρ-

---

1. *Τὸ πρῶτο Συνέδριο τοῦ ΣΕΚΕ, Πρακτικά*, σελ. 102.

γανο του κόμματος, εκλέχτηκε ο Δημοσθένης Λιγδόπουλος.

Η ίδρυση του ΣΕΚΕ δεν ήταν τυχαίο γεγονός. Ήταν συνέπεια μιας μακρόχρονης πορείας που ακολούθησε το εργατικό και το σοσιαλιστικό κίνημα στη χώρα μας. Ήταν το νομοτελειακό αποτέλεσμα της κοινωνικής εξέλιξης, ο ώριμος καρπός της ανάπτυξης του εργατικού κινήματος και της συνένωσής του με τις ιδέες του σοσιαλισμού. Σ' αυτό συνέβαλε και η ισχυρή επίδραση της Οκτωβριανής Επανάστασης και η ορμητική άνοδος του επαναστατικού κινήματος σ' όλο τον κόσμο. Είχε, βέβαια, να αντιμετωπίσει πολλές δυσκολίες. Μια απ' αυτές ήταν το ότι τα περισσότερα στελέχη του δε διέθεταν ακόμη αρκετή μαρξιστική θεωρητική μόρφωση και γι' αυτό παρασύρονταν από δεξιές σοσιαλδημοκρατικές απόψεις ή οδηγούνταν στη σχηματική αποδοχή και τη δογματική μεταφορά γενικών θέσεων, χωρίς επαρκή επεξεργασία και δημιουργική εφαρμογή τους στην ελληνική πραγματικότητα. Η ίδρυση, ωστόσο, του κόμματος της εργατικής τάξης στη χώρα μας αποτέλεσε αποφασιστικό σταθμό προόδου στην ιστορία του νεοελληνικού έθνους και σημαντική επιτυχία των εργαζομένων και των αγώνων τους. Για πρώτη φορά εμφανίστηκε κόμμα που είχε σκοπό να υπερασπίσει τα συμφέροντα της νεαρής και αδύναμης ακόμα εργατικής τάξης και όλων των άλλων εργαζομένων, να αντιταχθεί στην εκμετάλλευση και την καταπίεση, στην κοινωνική αδικία και να αγωνιστεί θαρραλέα ενάντια στον πόλεμο, την ξένη εξάρτηση και την υποταγή, για την ειρήνη, την εθνική ανεξαρτησία, τη δημοκρατία και το σοσιαλισμό.

3. Οι πρώτοι αγώνες του ΣΕΚΕ

Από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής του, το ΣΕΚΕ ρίχτηκε στην πάλη για τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων, για δημοκρατικές και συνδικαλιστικές ελευθερίες, ενάντια στους πολεμικούς τυχοδιωκτισμούς της άρχουσας τάξης, για εθνική ανεξαρτησία. Η επίσημη εμφάνισή του έγινε στις αρχές του Δεκέμβρη 1918, με

συγκέντρωση που οργάνωσε στο θέατρο «ΔΙΟΝΥΣΙΑ» στην Αθήνα και με άλλες συγκεντρώσεις που ακολούθησαν στο Βόλο, τη Θεσσαλονίκη και την Καβάλα. Η πολιτική και η δράση του εκλαϊκεύονταν από το δημοσιογραφικό του όργανο *Εργατικός Αγών* που κυκλοφορούσε κάθε βδομάδα και από τον καθημερινό *Ριζοσπάστη* που εκδιδόταν τότε από τον Γιάννη Πετσόπουλο.

Ο *Εργατικός Αγών* κυκλοφόρησε τον Ιούλη του 1917 σαν όργανο των σοσιαλιστικών οργανώσεων. Ήταν μια από τις τρεις εφημερίδες που αντιπροσωπεύτηκαν στο ιδρυτικό Συνέδριο του κόμματος, όπου και αποφασίστηκε να είναι το επίσημο όργανό του. Ο *Ριζοσπάστης* δεν ήταν ακόμα όργανο του κόμματος. Προπαγάνδιζε, ωστόσο, τις θέσεις του. Ο *Ριζοσπάστης* είχε πρωτοκυκλοφορήσει από τον Γ. Φιλάρετο σαν εβδομαδιαία δημοκρατική εφημερίδα στη Θεσσαλονίκη από το 1908 ως το 1911. Το 1917 ο Γ. Φιλάρετος παραχώρησε τον τίτλο στον Γιάννη Πετσόπουλο και η εφημερίδα κυκλοφόρησε τον Ιούνιο στη Θεσσαλονίκη και από τις 23 του Ιούλη 1917 (μετά την επικράτηση του Βενιζέλου και την εκθρόνιση του Κωνσταντίνου) άρχισε να κυκλοφορεί στην Αθήνα σαν καθημερινή εφημερίδα. Ιδιοκτήτης και διευθυντής ήταν ο Γιάννης Πετσόπουλος και αρχισυντάκτης ο Νίκος Γιαννιός.

Το ΣΕΚΕ, επιδιώκοντας να αναπτύξει τους δεσμούς του με τη νεαρή και αδύναμη ακόμα εργατική τάξη και να πρωτοστατήσει στην οργάνωση των αγώνων της για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων και τη βελτίωση της άθλιας οικονομικής της κατάστασης, έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στην οργάνωση των εργατοπαλλήλων στα σωματεία και στον αγωνιστικό, ταξικό προσανατολισμό της ΓΣΕΕ.

Στις αρχές του 1919 ξέσπασε η πρώτη απεργία των τραπεζικών που σημείωσε επιτυχία. Ακολούθησε η πανεργατική απεργία της Πρωτομαγιάς του ίδιου χρόνου, με αιτήματα την αύξηση των ημερομισθίων, την καθιέρωση του οκταώρου και της κοινωνικής ασφάλισης. Το νεοϊδρυμένο ΣΕΚΕ πήρε δραστήρια μέρος στο γιορτασμό της εργατικής Πρωτομαγιάς και προπαγάνδισε πλατιά την ανάγκη της συνεργασίας και της αλληλεγγύης των Ελλήνων εργατών με τους

εργάτες όλου του κόσμου. Η κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου απαγόρευσε τις πρωτομαγιάτικες συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις στην Αθήνα και τον Πειραιά. Ωστόσο, ο γιορτασμός έγινε στα προάστια.

Η δραστηριότητα του ΣΕΚΕ και οι πρώτοι απεργιακοί αγώνες ανησύχησαν την άρχουσα τάξη και την κυβέρνησή της. Γι' αυτό και προσπάθησαν να διασπάσουν το εργατικό κίνημα και να το προσδέσουν στο άρμα τους. Το κύριο βάρος το έριξαν στη ΓΣΕΕ. Αξιοποίησαν τα 6 ρεφορμιστικά στελέχη, μ' επικεφαλής τον Ε. Μαχαίρα, φιλελεύθερο βουλευτή, και πέτυχαν τον Ιούνιο του 1919 την πραξικοπηματική καθαίρεση των 5 συνεπών συνδικαλιστών, μελών της διοίκησης. Στη συνέχεια, η κυβέρνηση Βενιζέλου τους συνέλαβε και τους έστειλε εξορία στη Φολέγανδρο. Το Εθνικό Συμβούλιο, όμως, της ΓΣΕΕ, που συνήλθε τον ίδιο χρόνο, καθαίρεσε τους ρεφορμιστές και ανέθεσε τη διοίκηση στους σοσιαλιστές συνδικαλιστές.

Το ΣΕΚΕ αντιτάχθηκε σθεναρά στις αντιδημοκρατικές και αντισυνδικαλιστικές ενέργειες και οργάνωσε τον Ιούλιο του 1919 την πρώτη πανεργατική πανελλαδική απεργία, με πολιτικά αιτήματα την κατάπαυση της τρομοκρατίας και την άμεση απελευθέρωση των εξόριστων μελών της ΕΕ της ΓΣΕΕ. Η κυβέρνηση αναγκάστηκε να απελευθερώσει τους συνδικαλιστές, εκτός από τον Αβραάμ Μπεναρόγια. Η επιτυχία αυτή ενίσχυσε το κύρος του ΣΕΚΕ, πρόβαλε τη φυσιογνωμία του σαν αποφασιστικού υπερασπιστή των συμφερόντων των εργαζομένων και ενίσχυσε τους δεσμούς του με την εργατική τάξη.

Οι απεργιακοί αγώνες συνεχίστηκαν. Κηρύχθηκε πανελλαδική απεργία των τραπεζικών υπαλλήλων που είχε βαθιά απήχηση. Τον Οκτώβριο ακολούθησε απεργία των μυλεργατών, των αρτεργατών και εργατών άλλων κλάδων, ενώ το Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς ξέσπασε μεγάλη απεργία των καπνεργατών της Καβάλας και της Δράμας. Στη διάρκεια της απεργίας αυτής έγιναν μεγάλες διαδηλώσεις και συγκρούσεις με τη χωροφυλακή. Πιάστηκαν 15 απεργοί που κλείστηκαν 11 μήνες στη φυλακή.

4. Η ίδρυση της Τρίτης Κομμουνιστικής Διεθνούς και η στάση του ΣΕΚΕ

Την περίοδο αυτή, με την άμεση επίδραση της Οκτωβριανής Σοσιαλιστικής Επανάστασης και την όξυνση της κρίσης του καπιταλισμού, σε πολλές χώρες του κόσμου το επαναστατικό κίνημα σημείωσε απότομη άνοδο και συνέβαλε αποφασιστικά στο χτύπημα της συμβιβαστικής και φιλοκαπιταλιστικής στάσης της διεθνούς σοσιαλδημοκρατίας και στην παραπέρα ανάπτυξη του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος. Ιδρύθηκαν νέα κομμουνιστικά κόμματα και πρόβαλε η ανάγκη του συντονισμού της δράσης τους σε διεθνές επίπεδο, ύστερα και από τη χρεοκοπία της Δεύτερης Διεθνούς. Το ζήτημα της διεθνούς τακτικής του κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος απασχόλησε σοβαρά τον Λένιν, ο οποίος, διαβλέποντας τον κίνδυνο της μηχανικής μεταφοράς των θέσεων και της πείρας από χώρα σε χώρα, έγραφε:

«Η ενότητα της διεθνούς τακτικής του κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος όλων των χωρών απαιτεί όχι να παραμεριστεί κάθε ποικιλομορφία, ούτε να εξαλειφθούν οι εθνικές διαφορές... αλλά απαιτεί μια τέτοια εφαρμογή των βασικών αρχών του κομμουνισμού, που σ' αυτή θα παράλλαζαν σωστά οι αρχές αυτές στα επιμέρους ζητήματα, θα προσαρμόζονταν στις εθνικές και εθνικοκρατικές διαφορές.»¹

Η ανάπτυξη του κομμουνιστικού κινήματος οδήγησε το Μάρτη του 1919 στην ίδρυση της Τρίτης Κομμουνιστικής Διεθνούς. Στη συνδιάσκεψη, που συνήλθε στις 2 του Μάρτη, πήραν μέρος 52 αντιπρόσωποι από 35 κομμουνιστικά και σοσιαλιστικά κόμματα 21 χωρών της Ευρώπης, της Αμερικής και της Ασίας. Κύριο ρόλο έπαιξαν σ' αυτήν ο Λένιν και το κόμμα των μπολσεβίκων.

Ο Λένιν εργάστηκε επίμονα για τη δημιουργία της Κομμουνιστικής Διεθνούς και επεξεργάστηκε τις πολιτικές και οργανωτικές αρχές της, υπογραμμίζοντας ιδιαίτερα την

---

1. Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, τόμ. 31, σελ. 72.

ανάγκη του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού που εξασφαλίζει την ενότητα θέλησης και δράσης των κομμουνιστικών κομμάτων, την πρωτοβουλία και την αυτοτέλειά τους, καθώς και την ανάγκη της αυστηρής συνειδητής κομματικής πειθαρχίας και του διεθνισμού που απαιτεί από το κάθε κόμμα κατανόηση της ιστορικής ευθύνης για την επιτυχή δράση του στα εθνικά πλαίσια, αλλά και για τις τύχες ολόκληρου του κομμουνιστικού κινήματος με την εκδήλωση της επαναστατικής αλληλούποστήριξης και αλληλοβοήθειας.

Η συνδιάσκεψη συζήτησε και ενέκρινε σχέδιο δράσης του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Το σχέδιο αυτό κατοχύρωνε την αρχή του προλεταριακού διεθνισμού και υπογράμμιζε την απόλυτη ανάγκη για το επαναστατικό προλεταριάτο να συντονίζει τη δράση του σε διεθνή κλίμακα, να συνδυάζει τα συμφέροντα της ταξικής πάλης στα εθνικά πλαίσια με τα καθήκοντα της παγκόσμιας επανάστασης.

Από τις 4 του Μάρτη 1919 η συνδιάσκεψη συνέχισε τις εργασίες της σαν Πρώτο (ιδρυτικό) Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Η ίδρυση της Τρίτης Κομμουνιστικής Διεθνούς σήμανε τη νίκη του μαρξισμού ενάντια στο διεθνή οπορτουнизмό.

Δημιουργήθηκε ένα διεθνές καθοδηγητικό κέντρο, που εκείνη την περίοδο ήταν απαραίτητο για βοήθεια στα νεαρά και αδύναμα ακόμα κομμουνιστικά κόμματα και το συντονισμό της δράσης τους. Με τις αποφάσεις και τις υποδείξεις της η ΚΔ, παρά τις αδυναμίες και τα λάθη που έγιναν στην πορεία της δράσης της, βοήθησε στον ιδεολογικό εξοπλισμό των κομμάτων, στην ωρίμανσή τους και στην καλύτερη εκπλήρωση των καθηκόντων τους συμβάλλοντας σημαντικά στην ανάπτυξη της πάλης σε παγκόσμια κλίμακα για την ειρήνη, τη δημοκρατία και την κοινωνική πρόοδο, για το σοσιαλισμό. Από τις γραμμές της αναδείχθηκαν πολλοί μαχητικοί και γενναίοι ηγέτες του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος.

Στην ίδρυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς πήρε μέρος και η Βαλκανική Σοσιαλιστική Ομοσπονδία, που είχε ιδρυθεί το 1915 στο Βουκουρέστι από σοσιαλιστικά κόμματα και κινήσεις της Βουλγαρίας, της Σερβίας, της Ρουμανίας και της

Ελλάδας. Το 1920 η Βαλκανική Σοσιαλιστική Ομοσπονδία μετονομάστηκε σε Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία και αποτέλεσε σημαντικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Η ΒΚ Ομοσπονδία αγωνίστηκε ενάντια στην επίθεση των αντιδραστικών δυνάμεων στα Βαλκάνια, για τη νόμιμη ύπαρξη και δράση των κομμουνιστικών κομμάτων, για ένα ενιαίο μέτωπο του προλεταριάτου, της αγροτιάς και των άλλων εργαζομένων, για τη δημιουργία Βαλκανικής Ομοσπονδίας Εργατοαγροτικών Δημοκρατιών.

Το ΣΕΚΕ δεν πήρε μέρος στο Πρώτο Συνέδριο της ΚΔ Συνδέθηκε, όμως, αμέσως μ' αυτή και στην πρώτη σύνοδο του Εθνικού Συμβουλίου¹ στις 18-24 του Μάη (31 Μάη-5 του Ιούνη με το νέο ημερολόγιο) 1919 αποφασίστηκε η αποχώρησή του από τη Δεύτερη Διεθνή και η προετοιμασία της προσχώρησής του στην Τρίτη Κομμουνιστική Διεθνή.

Η απόφαση για την προετοιμασία της προσχώρησης του ΣΕΚΕ στην ΚΔ πάρθηκε ύστερα από σκληρή ιδεολογική σύγκρουση ανάμεσα στους Μπεναρόγια και Αριστ. Σίδερη, από τη μια μεριά, και τους Δ. Λιγδόπουλο, Ν. Δημητράτο, που ήταν και γραμματέας, Μ. Σιδέρη και Σπ. Κομιώτη, από την άλλη. Οι δυο πρώτοι είχαν αντιρρήσεις για την προσχώρηση, ενώ οι τέσσερις άλλοι την υποστήριζαν. Αν και οι τέσ-

---

1. Το Εθνικό Συμβούλιο αποτελούνταν από τα μέλη της ΚΕ και της ΚΕΕ, τους συμβούλους του κόμματος, τους γραμματείς των τμημάτων και τους βουλευτές, από τους αντιπροσώπους του κόμματος στη Γ ΣΕΕ, από το γραμματέα της Νεολαίας, το διευθυντή της εφημερίδας και το διευθυντή του κομματικού βιβλιοπωλείου.

Στην πρώτη σύνοδο του Εθνικού Συμβουλίου πήραν μέρος: Τα μέλη της ΚΕ Νικόλαος Δημητράτος, Αρίστος Αρβανίτης, Δημοσθένης Λιγδόπουλος, Σταμάτης Κόκκινος και Μιχαήλ Σιδέρης. Τα μέλη της ΚΕΕ Γ. Πισπίνης, Σπύρος Κομιώτης και Αβραάμ Μπεναρόγιας. Οι βουλευτές Αριστοτέλης Σιδέρης και Αλμπέρτ Κουριέλ που προσκλήθηκαν ειδικά. Ο αντιπρόσωπος των νεολαίων Φρ. Τζουλάτης και οι αντιπρόσωποι των τμημάτων Αθήνας, Παναγής Δημητράτος και Φρανς Πετρούσκα, Πειραιά Α. Τσαλαβούτας, Βόλου Σ. Ραφαήλ, Θεσσαλονίκης Ε. Αντωνίου και Λ. Λεβή, Καβάλας Λεωνίδας Χατζησταύρου και Κέρκυρας Δ. Παπαδάτος.

σειρις υποστηρικτές της άμεσης προσχώρησης είχαν επιβάλει την άποψή τους, παραιτήθηκαν ύστερα από τις επιθέσεις των αντιπάλων τους, για λόγους «ευθιξίας»¹ και αντικαταστάθηκαν στην ΚΕ από τους Π. Δημητράτο και Α. Τσαλαβούτα και στην ΚΕΕ από τον Φρ. Πετρούσκα.

Το πρώτο Εθνικό Συμβούλιο πήρε και μια σειρά από άλλες αποφάσεις. Μια απ' αυτές καθιέρωνε την οργανική σύνδεση του κόμματος με τη ΓΣΕΕ. Η απόφαση αυτή έδειχνε πως η ηγεσία του νεοϊδρυμένου κόμματος δεν είχε καταλήξει ακόμα σε σωστή θέση για το συνδικαλιστικό κίνημα. Ταύτιζε το κόμμα με τη ΓΣΕΕ. Η θέση αυτή είχε αρνητική επίδραση στην ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος.

Το Εθνικό Συμβούλιο θεώρησε λαθεμένη τη θέση του ιδρυτικού Συνεδρίου για την εγκαθίδρυση της λαϊκής δημοκρατίας και την απάλειψε από το πρόγραμμα. Απέκλεισε, δηλαδή, την ύπαρξη μεταβατικού σταδίου στο πέρασμα από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό, πράγμα που δεν ήταν σωστό. Ταυτόχρονα, επανέλαβε τη θέση για εθνικοποίηση και παραχώρηση των τσιφλικιών στις κοινότητες των καλλιεργητών.

Το Συμβούλιο τάχθηκε υπέρ της κατάργησης του στρατιωτικού νόμου, της λογοκρισίας και όλων των άλλων περιορισμών που εμπόδιζαν «την ελευθέραν εκδήλωσιν της γνώμης και της θελήσεως της εργατικής τάξεως» και υπέρ της Συνταγματικής Εθνοσυνέλευσης, «με αναλογικήν αντιπροσωπείαν, με συμμετοχήν ανδρών και γυναικών».

Ζήτησε γενική αποστράτευση και ανάκληση «όλων των κατά των επαναστατημένων χωρών δρώντων στρατευμάτων» και γενική αμνηστία όλων των πολιτικών κατάδικων.

Στην απόφαση για την εσωτερική πολιτική του κόμματος αναφέρεται ότι η πολιτική της αστικής τάξης είναι δικτατορία σε βάρος της εργατικής τάξης. Χαρακτηρίζεται η περίοδος μεταβατική «εκ του κεφαλαιοκρατικού καθεστώτος εις το σοσιαλιστικόν» και τονίζεται ότι «το καθήκον όλων των συνειδητών εργατών είναι να παρασκευαστούν και να οργα-

---

1. Αλέκος Κουτσούκαλης, *Η πρώτη δεκαετία, 1918-1928*, Αθήνα 1979, σελ. 75.

νώσουν τας δυνάμεις των με σκοπόν των την ανάληψιν της εξουσίας υπό της εργατικής τάξεως και την κατάλυσιν του κεφαλαιοκρατικού καθεστώτος...»¹ Στην ίδια απόφαση γίνεται λόγος για «ψευδομεταρρυθμίσεις» και ευκολίες που «δεν είναι παρά μέσα ναρκώσεως της αρξαμένης ήδη σαφώς να εκδηλούται εργατικής επαναστατικής τάσεως και ανακοπής της προόδου της κοινωνικής επαναστάσεως.»²

Το Εθνικό Συμβούλιο πήρε απόφαση για τη συστηματοποίηση της προπαγάνδας. Σ' αυτή τονίζεται ότι ο επαναστατικός χαρακτήρας του κόμματος πρέπει να καθίσταται «αείποτε φανερός εις οιασδήποτε προπαγάνδας». Και ότι «ο επαναστατικός αυτός χαρακτήρας πρέπει να δηλωθεί πάντοτε καθαρώς, ότι δεν είναι στασιαστική του επιθυμία, αλλά ιδεολογία συνολικής μεταβολής των βάσεων της σημερινής κοινωνίας και ουχί μεταρρύθμισις του αστικού καθεστώτος».³

Επίσης, παίρνοντας υπόψη τους αγώνες και τις διαθέσεις του *Ριζοσπάστη*, καθώς και τη δήλωσή του ότι δέχεται τον πολιτικό και οικονομικό έλεγχο του κόμματος, έδωσε εντολή στο τμήμα της Αθήνας να φροντίσει για την εγγραφή του διευθυντή του Γ. Πετσόπουλου στο κόμμα. Ταυτόχρονα, όρισε συντακτική επιτροπή του *Εργατικού Αγώνος* από τους Π. Δημητράτο, Α. Αρβανίτη και Ν. Βιτάλη.

Το Εθνικό Συμβούλιο ψήφισε απόφαση με την οποία διαμαρτυρήθηκε έντονα «διά την εκστρατεία των δυνάμεων εναντίον της Ρωσικής Δημοκρατίας, η οποία εκστρατεία αποτελεί φανεράν προσπάθειαν προς κατάπνιξιν της εκδηλωθείσης ήδη κοινωνικής επαναστάσεως».⁴ Με αυτή την απόφαση, το ΣΕΚΕ καταδίκασε θαρραλέα την αποστολή ελληνικού εκστρατευτικού σώματος από την κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου, το Γενάρη του 1919, στην Ουκρανία και διατράνωσε την αντίθεσή του στις επεμβάσεις των ιμπερια-

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα, τόμος πρώτος*, (1918-1924), εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 28.

2. Στο ίδιο, σελ. 28.

3. Στο ίδιο, σελ. 30.

4. Στο ίδιο, σελ. 32.

λιστών στις υποθέσεις των λαών. Ήταν το μόνο κόμμα που ύψωσε θαρραλέα φωνή διαμαρτυρίας.

Ενάντια στην ιμπεριαλιστική επέμβαση τάχθηκαν και Έλληνες της παροικίας της Οδησού και άλλων ρωσικών και ουκρανικών πόλεων. Στη «Διαφωτιστική ομάδα του εξωτερικού», που συγκροτήθηκε το Δεκέμβρη του 1918 στην Οδησό και έκανε επαναστατική προπαγάνδα στα ξένα εκστρατευτικά σώματα, υπήρχε και ελληνικό τμήμα στο οποίο συμμετείχαν ο Ελληνορώσος κομμουνιστής Ωρίων Αλεξάκης (1899-1920), που ζούσε στον Καύκασο και αναδείχθηκε σε δραστήριο προπαγανδιστή και οργανωτή, οι Έλληνες Ιωαννίδης και Μαμέντος, ο Βούλγαρος Ατανάσοφ, που ήξερε ελληνικά και ο Ουκρανός Σκουρένκο. Μια άλλη ελληνική ομάδα συγκροτήθηκε στο Χάρκοβο.

Αξιόλογη διαφωτιστική δραστηριότητα στις δυνάμεις του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος ανέπτυξε και η «Διεθνής Πανεργατική Ένωση» της Κωνσταντινούπολης, στην οποία συμμετείχαν ο Σεραφείμ Μάξιμος, ο Ηλίας Ζαχαριάδης, ο Νίκος Ζαχαριάδης, ο Στέφανος Παπαδόπουλος, ο Κώστας Σκλάβος κ.ά.

Χάρη στην ηρωική αντίσταση των λαών της Σοβιετικής Ρωσίας και του Κόκκινου Στρατού και τη δραστήρια διεθνιστική αλληλεγγύη των εργαζομένων όλου του κόσμου, με πρωτοπόρους τους κομμουνιστές, η ιμπεριαλιστική επέμβαση συντρίφτηκε και μαζί μ' αυτή και του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος. Πολλοί Έλληνες στρατιώτες έχασαν τη ζωή τους για μια άδικη, τυχοδιωκτική υπόθεση που απέβλεπε στη συντριβή της σοβιετικής εξουσίας από τους ιμπεριαλιστές.

Τον τυχοδιωκτικό χαρακτήρα της εκστρατείας στην Ουκρανία τον παραδέχτηκαν αργότερα αρκετοί Έλληνες αξιωματικοί που είχαν πάρει μέρος σ' αυτή.

5. Το 2ο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, 5-12 (18-25) του Απριλίου 1920

Στις 25 του Νοέμβρη (8 του Δεκέμβρη) 1919 συνήλθε το δεύτερο Εθνικό Συμβούλιο του ΣΕΚΕ. Το δεύτερο Συμβούλιο επανέφερε στην Κεντρική Επιτροπή τα μέλη που είχαν

παραιτηθεί (Λιγδόπουλο, Δημητράτο κ.ά.) και επιβεβαίωσε την απόφαση του πρώτου Συμβουλίου για την προσχώρηση του ΣΕΚΕ στην Κομμουνιστική Διεθνή. Ύστερα απ' αυτό, στάλθηκε ο Δ. Λιγδόπουλος σαν αντιπρόσωπος του ΣΕΚΕ στη Συνδιάσκεψη της Βαλκανικής Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας (Γενάρης του 1920) στη Σόφια (σ' αυτή τη συνδιάσκεψη πάρθηκε απόφαση για τη μετονομασία της Ομοσπονδίας σε Κομμουνιστική) και σε συνέχεια στη Μόσχα για να μετάσχει στις εργασίες του 2ου Συνεδρίου της ΚΔ και να συνδέσει το κόμμα με την Κομμουνιστική Διεθνή.

Το δεύτερο Εθνικό Συμβούλιο συγκρότησε ειδική επιτροπή για τον έλεγχο των οικονομικών του κόμματος και της εφημερίδας *Εργατικός Αγών*. Με απόφαση του Συμβουλίου, γραμματέας της ΚΕ ανέλαβε ο Ν. Δημητράτος.

Στις 5-12 (18-25) του Απρίλη 1920 συνήλθε στην αίθουσα του Εργατικού Κέντρου της Αθήνας το δεύτερο Συνέδριο του Κόμματος¹. Το Συνέδριο συζήτησε πολλά θέματα

---

1. Στο Συνέδριο, εκτός από τα 7 μέλη της ΚΕ και της ΚΕΕ, πήραν μέρος οι παρακάτω αντιπρόσωποι από τα τμήματα της Αθήνας Ν. Δ. Δαμίγος, Γιάννης Λαγουδάκης και Μιχαήλ Οικονόμου, του Πειραιά Γ. Γκέλος και Σταμάτης Κόκκινος, της Θεσσαλονίκης Αντζελ Πechνάς, Ν. Σαργολόγος και Ν. Κασρινός, του Βόλου Γ. Γκουντίνος και Σπ. Φασούλας, της Καβάλας Χαΐμ Γιουδάς και Λεωνίδα Χατζησταύρου, της Δράμας Ελ. Σταυρίδης, του Ομίλου Σερρών Α. Παπαδόπουλος, της Λάρισας Α. Νικολάου, του Πύργου Λυκουριώτης και της Χαλκίδας Χάνος. Επίσης, πήραν μέρος αντιπρόσωποι του τμήματος Κέρκυρας και των ομίλων Ιωαννίνων, Αργοστολίου, Καλαμών, Πάτρας, Τρικάλων, Καρδίτσας, Λαμίας, Τυρνάβου, Αργινίου και Λαυρίου.

Πήραν μέρος με συμβουλευτική ψήφο οι Γιάννης Κορδάτος και Γεώργιος Γεωργιάδης σαν εισηγητές, ο Αρίστος Αρβανίτης, ο Γιάννης Πετσόπουλος, διευθυντής του *Ριζοσπάστη*, ο Γ. Παπανικολάου από τη ΓΣΕΕ, ο Χατζής ή Χατζησταύρου εκ μέρους της διοίκησης της Καπιταλιστικής Ομοσπονδίας, ο Ράλλης εκ μέρους της Ομοσπονδίας των ΤΤΤ, ο βουλευτής του κόμματος Αλμπέρτ Κουριέλ.

Το Συνέδριο παρακολούθησαν τα διοικητικά συμβούλια των μεγαλύτερων εργατικών οργανώσεων της Αθήνας και του Πειραιά, πολλά μέλη του κόμματος και συμπαθούντες, αρκετοί δημοσιογράφοι και ανταποκριτές ξένων εφημερίδων.

Από τις εργασίες του Συνεδρίου απουσίαζαν ο Δ. Λιγδόπουλος,

που είχαν καθοριστεί προηγούμενα από το Εθνικό Συμβούλιο και πήρε σημαντικές αποφάσεις.

Αποφάσισε την οργανική προσχώρηση του ΣΕΚΕ στην Τρίτη Διεθνή και την αποδοχή των αρχών και ψηφισμάτων της. Τη σχετική εισήγηση έκανε ο Γ. Γεωργιάδης. Ο μόνος που αντιτάχθηκε στην προσχώρηση ήταν ο Αριστοτέλης Σίδερης. Το Συνέδριο ενέκρινε και επιδοκίμασε τις αποφάσεις της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Συνδιάσκεψης, που συνήλθε στη Σόφια στις 15 του Γενάρη και έδωσε εντολή στην ΚΕ να εργαστεί για να συνδεθεί στενότερα το κόμμα με τα σοσιαλιστικά κόμματα της Βαλκανικής που ακολουθούσαν την Τρίτη Διεθνή «διά την προπαρασκευήν κοινού αγώνος των προλεταρίων της Βαλκανικής προς δημιουργίαν της Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας των συμβουλίων των εργατών και αγροτών της Βαλκανικής».¹

Αποφάσισε, επίσης, την επεξεργασία νέου προγράμματος, σύμφωνα με τις αρχές και την τακτική της ΚΔ.

Στην απόφαση διακηρύσσεται ότι «η μετάβασις από το αστικόν εις το σοσιαλιστικόν καθεστώς δεν δύναται να γίνη με καμμίαν μεταρρύθμισιν της μορφής του πολιτεύματος επί το δημοκρατικότερον, αλλά ότι μόνος διάμεσος σταθμός είναι η δικτατορία της εργατικής τάξεως, μέχρις ότου δημιουργηθούν όλοι οι αναγκαίοι όροι διά την κατάργησιν των τάξεων».²

Το Συνέδριο ψήφισε νέο καταστατικό και στον τίτλο του κόμματος πρόσθεσε σε παρένθεση τη λέξη «κομμουνιστικό». Έτσι, ο τίτλος έγινε: «Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος (Κομμουνιστικό)».

Με απόφασή του, το Συνέδριο τάχθηκε «υπέρ της συγκεντρωτικής οργανώσεως του Κόμματος» και απέκλεισε «την ύπαρξιν οργανωμένων τάσεων εντός του Κόμματος».³

Το Συνέδριο συζήτησε το αγροτικό πρόβλημα. Εισήγηση

που βρισκόταν στη Μόσχα για να συνδέσει το ΣΕΚΕ με την Τρίτη Διεθνή και ο Αβραάμ Μπεναρόγιας που ήταν ακόμα εξόριστος.

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πρώτος, σελ. 62.

2. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πρώτος, σελ. 64.

3. Στο ίδιο, σελ. 60.

έκανε ο Γιάννης Κορδάτος, ο οποίος πρότεινε απαλλοτρίωση και όχι εθνικοποίηση της γης. Ο Γιάννης Κορδάτος, με το ψευδώνυμο Πέτρος Χαλκός, είχε επικρίνει με άρθρα του στο *Ριζοσπάστη* τον αγροτικό νόμο που είχε δημοσιεύσει ο υπουργός Γεωργίας Γ. Καφαντάρης και είχε υποστηρίξει, πριν από τη σύγκληση του Συνεδρίου, την ανάγκη απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών, χωρίς αποζημίωση. Κάτω, όμως, από την πίεση της ομάδας του Ευάγγελου Παπαναστασίου, που υποστηρίχθηκε από τον Π. Δημητράτο, η πλειοψηφία του Συνεδρίου τάχθηκε ξανά υπέρ της εθνικοποίησης της γης.

Το Συνέδριο αποφάσισε να συμμετάσχει το κόμμα στις εκλογές για Συντακτική Εθνοσυνέλευση, αποκρούοντας τη συνεργασία με οποιοδήποτε άλλο κόμμα, οποιασδήποτε προέλευσης και ανέθεσε στη νέα διοίκηση να συντάξει εκλογικό πρόγραμμα, με βάση τις αρχές και τη νέα τακτική του κόμματος. Κατά τη συζήτηση του θέματος, ορισμένοι που ακολουθούσαν τον Παπαναστασίου τάχθηκαν κατά της συμμετοχής των κομμουνιστών στο κοινοβούλιο. Η θέση των κομμουνιστών, έλεγαν, είναι το πεζοδρόμιο. Απέκλειαν, έτσι, εντελώς την κοινοβουλευτική πάλη.

Επίσης, το Συνέδριο αποφάσισε να ιδρυθεί εκδοτική εταιρία με την υποχρέωση των μελών του κόμματος να αγοράσουν τουλάχιστον μία μετοχή και ο *Ριζοσπάστης* να τεθεί υπό τον έλεγχο της ΚΕ. Αντιπρόσωπος του κόμματος, που θα ασκούσε τον έλεγχο στην πολιτική της εφημερίδας, ορίστηκε ο Γιάννης Κορδάτος, δικηγόρος και ιστορικός, μέλος της ΚΕ.

Το Συνέδριο, εξετάζοντας τη δράση των βουλευτών του κόμματος στη Βουλή, τη θεώρησε ανεπαρκή σε βασικά ζητήματα.

Το δεύτερο Συνέδριο υπήρξε σημαντικό βήμα στο δρόμο για τη διαμόρφωση του ΣΕΚΕ (Κ) σε κόμμα ταξικό, επαναστατικό. Στην έντονη ιδεολογική πάλη, που έγινε ανάμεσα σε δύο τάσεις, επικράτησαν στις περισσότερες περιπτώσεις επαναστατικές αρχές και απόψεις. Απορρίφθηκαν οι απόψεις των οπαδών της εσωκομματικής «ελευθερίας», δηλαδή, της ύπαρξης και της αντιπαράθεσης ομάδων και

τάσεων μέσα στο κόμμα. Αντιμετωπίστηκαν και απόψεις κατά της συμμετοχής του κόμματος στην κοινοβουλευτική πάλη, για χαλαρή οργάνωση και υποτίμηση της συλλογικής δράσης. Αποκρούστηκε και η λαθεμένη άποψη «πρώτα μόρφωση και ύστερα δράση». Οι οπαδοί και υποστηρικτές αυτής της άποψης αποτέλεσαν τον πυρήνα του κατοπινού αρχειομαρξισμού¹ και του τροτσισμού.

Το δεύτερο Συνέδριο εξέλεξε νέα Κεντρική Επιτροπή.²

Ο Δ. Λιγδόπουλος δεν πρόλαβε να αναλάβει τα καθήκοντά του, γιατί, επιστρέφοντας από τη Σοβιετική Ρωσία με πλοιάριο μαζί με τον Ελληνορώσο κομμουνιστή Ωρίωνα Αλεξάκη,³ δολοφονήθηκαν από αγνώστους στις 27 του

---

1. Η κίνηση αυτή εμφανίστηκε κατά το 1920 και οι οπαδοί της ονομάστηκαν «αρχειομαρξιστές» από τον τίτλο του περιοδικού *Αρχείο του Μαρξισμού*, που κυκλοφόρησε το 1923. Κύριο σύνθημα των «αρχειομαρξιστών» ήταν «πρώτα μόρφωση και ύστερα δράση». Τάσσονταν ενάντια στη δράση των μαζών, τη συνδικαλιστική δουλειά και τον αγώνα για τις άμεσες διεκδικήσεις των εργαζομένων. Μετά την πτώση της δικτατορίας του Θ. Πάγκαλου οδηγήθηκαν στην αποσύνθεση και τη συρρίκνυσή της.

2. Η νέα ΚΕ αποτελέστηκε από τους: Ν. Δημητράτο (Γραμματέα), Γ. Δούμα, Γιάννη Κορδάτο, Μ. Σιδέρη και Π. Δημητράτο, τακτικά μέλη και από τους Ν. Δαμίγο και Δ. Λιγδόπουλο, αναπληρωματικά. Η Εξελεγκτική Επιτροπή αποτελέστηκε από τους: Αβραάμ Μπεναρόγια, Α. Αρβανίτη και Σ. Κομιώτη. Αναπληρωματικό μέλος εκλέχτηκε ο Λαγουδάκης.

3. Ο Ωρίων Αλεξάκης γεννήθηκε τον Ιούλη του 1899 στην Μπαλακλάβα της Σεβαστούπολης, όπου ο πατέρας του είχε μεταναστεύσει από την Κεφαλονιά. Σε ηλικία 17 χρόνων προσχώρησε στο κομμουνιστικό κίνημα και ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα. Στα 18 του χρόνια έγινε μέλος της Κομματικής Επιτροπής του Κιέβου και ένας από τους καθοδηγητές της επαναστατικής Σεβαστούπολης. Εκλέχτηκε αντιπρόσωπος στο 4ο έκτακτο Συνέδριο των Σοβιέτ. Πήρε μέρος στις μάχες κατά των Γερμανών και ορίστηκε αντιπρόσωπος της ΚΕ του ΡΚΚ (μπ.) στη Βιάτκα. Στις αρχές του Απριλίου 1919 τοποθετήθηκε πολιτικός επίτροπος μεραρχίας του Κόκκινου Στρατού στο Κερτς και αργότερα έγινε πρόεδρος της Επαναστατικής Επιτροπής της Κριμαίας. Διετέλεσε και καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Σβερντλόφ. Στη διάρκεια της στρατιωτικής επέμβασης στη Σοβιετική Ρωσία πήρε μέρος στην ελληνική διαφωτιστική ομάδα, μαζί με τους Έλληνες Ιωαννίδη και Μάμεντο, το Βούλγαρο Ατανάσοφ κ.ά. και έκανε προπαγάνδα ανάμεσα στους Έλληνες στρατιώτες. Στην ομάδα αυτή έδειξε εξαιρετικές οργανωτικές ικανότητες.

Οκτώβρη 1920 στη Μαύρη Θάλασσα. Η δολοφονία τους ήταν σοβαρή απώλεια για το νεαρό κόμμα της εργατικής τάξης. Το περιοδικό *Κομμουνιστική Διεθνής* έγραψε ότι οι σύντροφοι Λιγδόπουλος και Αλεξάκης, επιβαίνοντες σ' ένα μικρό πλοίο, κατευθύνθηκαν στη Βουλγαρία, όπου έπρεπε να είχαν φτάσει την 1η του Νοέμβρη 1920, αλλά δολοφονήθηκαν. Ο Λεβ Γκούρβιτς στο βιβλίο του *Αρίων Αλεξάκης*¹ αναφέρει ότι «δεν είναι σαφές αν επιτέθηκαν πειρατές στο μικρό πλοίο ή αν ο Αλεξάκης και οι συνταξιδιώτες του έφυγαν από την Οδησό με τουρκικό πλοίο...»

Μετά το Συνέδριο, το ΣΕΚΕ (Κ) απευθύνθηκε με προκήρυξη προς τους προλετάριους όλης της Ελλάδας και τους κάλεσε να πάρουν μαζικά μέρος στο γιορτασμό της Κόκκινης Πρωτομαγιάς, για να διαδηλώσουν τη διαμαρτυρία κατά του αστικού καθεστώτος και να ζητωκραυγάσουν για την παγκόσμια σοβιετική δημοκρατία, για την αγωνιζόμενη διεθνή εργατική τάξη.

Ταυτόχρονα, το ΣΕΚΕ (Κ) υποστήριξε δραστήρια τους αγώνες των εργαζομένων για την ικανοποίηση των αιτημάτων τους. Κατάγγειλε την άγρια τρομοκρατία ενάντια στους καπνεργάτες της Ανατολικής Μακεδονίας που είχαν κατέβει σε απεργία, με αιτήματα την αύξηση των ημερομισθίων, τη μείωση των ωρών εργασίας σε επτά και την απαγόρευση της εξαγωγής ανεπεξέργαστων καπνών. Η κυβέρνηση για να σπάσει την απεργία διέταξε την επίθεση της αστυνομίας και τη σύλληψη και φυλάκιση 15 στελεχών των καπνεργατών.

Στις 14 του Ιούνη 1920, το ΣΕΚΕ (Κ) οργάνωσε στους Στύλους του Ολυμπίου Διός, στην Αθήνα, μεγάλο λαϊκό συλλαλητήριο διαμαρτυρίας κατά της ακρίβειας και της υπερτίμησης του ψωμιού. Κύρια συνθήματα ήταν: «Κάτω το ακριβό ψωμί!» «Κάτω το ακριβό νοίκι!» «Κάτω οι βδέλες του λαού!»

Το ΣΕΚΕ (Κ), που δούλευε δραστήρια και για την ανά-

---

1. Λεβ Γκούρβιτς, *Αρίων Αλεξάκης*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», 1979, σελ. 98.

πτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος, κάλεσε τους εργάτες να οργανωθούν στα σωματεία και να ιδρύσουν συμβούλια στα εργοστάσια, στα πλοία, στα μεγάλα καταστήματα. Την περίοδο αυτή συνήλθε το ιδρυτικό Συνέδριο της Ομοσπονδίας Σιδηροδρομικών και πραγματοποιήθηκαν συνέδρια και άλλων ομοσπονδιών. Το ΣΕΚΕ άσκησε σημαντική επίδραση στους εργάτες, ιδιαίτερα του Πειραιά, της Αθήνας, της Καβάλας, της Θεσσαλονίκης, της Δράμας, του Βόλου, της Πάτρας. Αυτό φαίνεται και από την αύξηση της κυκλοφορίας του *Ριζοσπάστη* και του *Εργατικού Αγώνα*.

Για να εμποδιστεί η ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος και να προκληθεί βαθύτερη διάσπαση, έγιναν προσπάθειες από τους ρεφορμιστές για δημιουργία νέας εργατικής Συνομοσπονδίας.

Οι προσπάθειές τους, όμως, που είχαν την υποστήριξη της κυβέρνησης, απέτυχαν. Το Σεπτέμβριο του 1920, συνήλθε το δεύτερο Συνέδριο της ΓΣΕΕ στην Αθήνα. Σ' αυτό πήραν μέρος αντιπρόσωποι από 190 σωματεία που είχαν 35.000 μέλη. Στο Συνέδριο εμφανίστηκαν τρεις τάσεις. Η πρώτη, που ήταν η πιο ισχυρή, υποστήριξε τη συνεργασία της ΓΣΕΕ με το ΣΕΚΕ (Κ), η δεύτερη υποστήριξε την πλήρη συγχώνευση με το κόμμα και η τρίτη υποστήριξε τη θέση να μείνει η ΓΣΕΕ έξω από κάθε πολιτικό κόμμα. Επικράτησε η πρώτη τάση, που υιοθέτησε την αρχή της «οργανικής σύνδεσης» του ΣΕΚΕ με τη ΓΣΕΕ. Η θέση αυτή δεν ήταν σωστή, γιατί παραβίαζε και κατέλυε την οργανωτική αυτοτέλεια της ΓΣΕΕ, περιόριζε τη μαζικοποίησή της και αντικειμενικά αλλοίωνε το ρόλο και το χαρακτήρα της. Μια πρώτη αρνητική συνέπεια ήταν να παραμείνουν έξω από τη ΓΣΕΕ οι ομοσπονδίες των σιδηροδρομικών και των τριατατικών.

6. Το δεύτερο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς

Μετά το πρώτο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς, το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα έκανε νέα βήματα προς τα εμπρός. Ιδρύθηκαν και άλλα κομμουνιστικά κόμματα, ενώ

ορισμένα απ' αυτά που υπήρχαν ξέκοψαν από τη Δεύτερη Διεθνή.

Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΚΔ ανέπτυξε πλούσια διαφωτιστική δουλειά για τη διάδοση των ιδεών του κομμουνισμού στο διεθνές εργατικό κίνημα. Το Μάη του 1919 κυκλοφόρησε το πρώτο τεύχος του περιοδικού *Κομμουνιστική Διεθνής* που έγινε το ιδεολογικό όπλο όλων των κομμουνιστικών κομμάτων.

Το Νοέμβρη του 1919 ιδρύθηκε η Κομμουνιστική Διεθνής των Νέων που αποτέλεσε τμήμα της ΚΔ, ενώ τον Ιούλη του 1920 συνήλθε στη Μόσχα διεθνής διάσκεψη των εργατριών. Η διάσκεψη ψήφισε μανιφέστο προς τις εργαζόμενες γυναίκες και αποφάσισε τη δημιουργία Διεθνούς Γυναικείας Γραμματείας.

Το καλοκαίρι του 1920, με πρωτοβουλία της ΕΕ της ΚΔ, τα επαναστατικά συνδικάτα της Σοβιετικής Ρωσίας, της Βουλγαρίας, της Γιουγκοσλαβίας, της Ιταλίας, της Γαλλίας και της Ισπανίας ίδρυσαν το Διεθνές Συμβούλιο Συνδικάτων που συσπείρωσε στις γραμμές του 9 εκατομμύρια εργάτες.

Ένα από τα βασικά καθήκοντα της ΕΕ της ΚΔ ήταν η συμβολή της στην ιδεολογική και οργανωτική εδραίωση των κομμουνιστικών κομμάτων και στη μετατροπή τους σε πραγματικούς καθοδηγητές και οργανωτές της πάλης των εργαζομένων. Το καθήκον αυτό συνδεόταν άμεσα με την αντιμετώπιση του ρεφορμισμού, αλλά και του «αριστερισμού» στις γραμμές του κομμουνιστικού κινήματος. Ο «αριστερισμός» είχε πάρει έκταση εξαιτίας της νεαρής ηλικίας των κομμουνιστικών κομμάτων και εκδηλωνόταν με την άρνηση της δουλειάς στα αστικά κοινοβούλια και τα ρεφορμιστικά συνδικάτα, με τον αποκλεισμό κάθε συμβιβασμού, με μικροαστική ανυπομονησία, με ενέργειες που εμποδίζαν τους δεσμούς με τις πλατιές μάζες των εργαζομένων. Για την αντιμετώπιση του «αριστερισμού», ο Λένιν έγραψε το βιβλίο *Ο «αριστερισμός» παιδική αρρώστια του κομμουνισμού*.

Σ' αυτές τις συνθήκες συνήλθε στις 19 του Ιούλη 1920 στο Πέτρογκραντ (το κατοπινό Λένινγκραντ) και σε συνέχεια στη Μόσχα (από τις 23 του Ιούλη ως τις 7 του Αυγούστου) το δεύτερο Συνέδριο της ΚΔ. Κεντρικό ζήτημα του

Συνεδρίου ήταν η δημιουργία και εδραίωση σε όλες τις χώρες κομμουνιστικών κομμάτων. Στις θέσεις που ψηφίστηκαν γι' αυτό το ζήτημα τονιζόταν ότι «όλα τα κόμματα που προσχωρούν στην Τρίτη Διεθνή οφείλουν να εφαρμόσουν οπωσδήποτε στην πράξη το σύνθημα: "Πιο βαθιά στις μάζες", "Στενότερη σύνδεση με τις μάζες".¹

Στην εισήγηση που έκανε για τη διεθνή κατάσταση και τα καθήκοντα της ΚΔ, ο Λένιν αναφέρθηκε και στις οπορτουниστικές αντιλήψεις που επικρατούσαν σε διάφορα κόμματα και είπε: «Ο οπορτουниσμός είναι ο κυριότερος εχθρός μας. Ο οπορτουниσμός στις κορυφές του εργατικού κινήματος δεν είναι σοσιαλισμός προλεταριακός, αλλά αστικός. Είναι πρακτικά αποδειγμένο ότι οι παράγοντες μέσα στο εργατικό κίνημα, που ανήκουν στην οπορτουниστική κατεύθυνση, είναι καλύτεροι υπερασπιστές της αστικής τάξης κι από τους ίδιους τους αστούς.»²

Το Συνέδριο καθόρισε 21 όρους για την εισδοχή στην ΚΔ. Οι όροι αυτοί ήταν: η αναγνώριση της δικτατορίας του προλεταριάτου και η συνεπής συστηματική πάλη γι' αυτήν. Η πλήρης ρήξη με τους ρεφορμιστές και τους κεντριστές και το διώξιμό τους από το κόμμα. Ο συνδυασμός των νόμιμων και των παράνομων μεθόδων δουλειάς. Η συστηματική δουλειά στο χωριό, το στρατό, τα ρεφορμιστικά συνδικάτα και τα αστικά κοινοβούλια. Τα κόμματα της ΚΔ να ονομαστούν κομμουνιστικά και να είναι συγκροτημένα με βάση την αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Όλες οι αποφάσεις των συνεδρίων της ΚΔ και της ΕΕ είναι υποχρεωτικές για όλα τα κόμματα που είναι μέλη της κ.ά.

Οι 21 όροι απέβλεπαν στη δημιουργία μιας επαναστατικής και μονολιθικής οργάνωσης του διεθνούς προλεταριάτου, ικανής να αντιμετωπίσει τις ισχυρές δυνάμεις του κεφαλαίου.

Στις 8 του Νοέμβρη 1920 ο *Ριζοσπάστης* δημοσίευσε τους «21 όρους» της Τρίτης Διεθνούς.

---

1. *Κομμουνιστική Διεθνής, Σύντομη ιστορική μελέτη*, εκδόσεις «Ελεύθερη Ελλάδα», 1973, σελ. 83.

2. Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, τόμ. 4, σελ. 232.

7. Η τυχοδιωκτική εκστρατεία στη Μικρά Ασία και η πάλη του ΣΕΚΕ (Κ)

Λίγο μετά το τέλος του πρώτου παγκόσμιου πολέμου, οι τότε μεγάλες δυνάμεις, Αγγλία, Γαλλία και Ιταλία, συνεχίζοντας και εντείνοντας την άγρια διαμάχη για την κατάκτηση όλο και νέων εδαφών, θέλησαν να προωθήσουν και τα σχέδιά τους για την κατάληψη εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και το διαμελισμό της ίδιας της Τουρκίας. Τη μερίδα του λέοντος τη διεκδικούσε η Αγγλία.

Ένα πρώτο βήμα προς την προώθηση αυτών των επιδιώξεων ήταν η υπογραφή ανακωχής στο λιμάνι Μούδρος της Λήμνου τον Οκτώβρη του 1918.

Στα τέλη του Απριλίου 1919, το Ανώτατο Συμβούλιο που είχε συγκροτηθεί από τους αρχηγούς της Αγγλίας, των ΗΠΑ, της Γαλλίας και της Ιταλίας μετά τη Διάσκεψη της «Ειρήνης», ικανοποίησε αίτημα του Ελευθ. Βενιζέλου για την κατάληψη της Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό. Έτσι, στις 15 του Μάη 1919 (με το νέο ημερολόγιο) άρχισε απόβαση ελληνικού στρατού στη Σμύρνη. Η απόβαση αυτή παρουσιάστηκε σαν περιορισμένη επιχείρηση, στο πλευρό των Αγγλογάλλων, για τη διατήρηση της τάξης και την προστασία των χριστιανικών πληθυσμών. Η κυρίαρχη, όμως, αστοισφιλικάδικη τάξη της χώρας μας τη θεώρησε μεγάλη ευκαιρία για την πραγματοποίηση της «Μεγάλης Ιδέας», αρχίζοντας με την απελευθέρωση των αλύτρωτων ελληνικών πληθυσμών και φτάνοντας στο ουτοπικό όνειρο της ανασύστασης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, στη δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας των «δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών»! Στην πραγματικότητα, άρχιζε μια τυχοδιωκτική εκστρατεία για την προώθηση των κατακτητικών επιδιώξεων του αγγλογαλλικού ιμπεριαλισμού.

Ο τότε πρωθυπουργός της Αγγλίας, Λόιντ Τζορτζ, ομολόγησε ότι ήθελε να χρησιμοποιήσει τους Έλληνες σαν χωροφύλακες και δύναμη κρούσης για την υπεράσπιση των αγγλικών ιμπεριαλιστικών συμφερόντων. Το παραδέχτηκε και ο πρώην υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ (Τοσίτσας) το 1957, όταν, μιλώντας στη Γενική Συνέλευση του

ΟΗΕ, είπε ότι η εκστρατεία στη Μικρά Ασία «ήτο πόλεμος συμμαχικής κατακτήσεως εις τον οποίον η Ελλάς εκλήθη να λάβη μέρος, αλλά, βεβαίως, δεν ήτο ελληνικός πόλεμος...»

Οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις είναι αυτές που έσπρωξαν τις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις και σε πολεμικές επιχειρήσεις έξω από την περιοχή της Σμύρνης για να πνίξουν το αντιιμπεριαλιστικό-απελευθερωτικό κίνημα του τουρκικού λαού, που είχε επικεφαλής τον Κεμάλ Ατατούρκ και να αποκαταστήσουν την τάξη στην Ανατολία. Τις ανάγκασαν να προελάσουν στο βάθος της Μικράς Ασίας, τον Ιούνιο του 1920 και όταν, λίγο αργότερα, στις 10 του Αυγούστου 1920, υπογράφηκε η συνθήκη των Σεβρών¹ και απορρίφθηκε από το κίνημα του Κεμάλ, ο Λόιντ Τζορτζ «συμβούλευσε» τους Έλληνες ηγέτες να συνεχίσουν τον πόλεμο και να επιβάλουν την εφαρμογή της συνθήκης.

Όταν, όμως, το κίνημα του Κεμάλ δυνάμωσε και η Ελλάδα δεν μπορούσε να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα των ιμπεριαλιστών, τότε οι Αγγλογάλλοι άλλαξαν στάση και άρχισαν να υποστηρίζουν τον Κεμάλ, αφήνοντας τους Έλληνες «συμμάχους» στο έλεος της τύχης τους. Συμπράξανε μάλιστα στην άγρια σφαγή του πληθυσμού της Σμύρνης.

Ο Βενιζέλος, ωστόσο, θριαμβολογούσε και μετά την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών, ετοιμάστηκε να επιστρέψει από τη Γαλλία στην Ελλάδα. Όταν, όμως, πήγε στο αεροδρομικό σταθμό της Λιόν για να αναχωρήσει, πυροβολήθηκε από δύο Έλληνες απότακτους βασιλικούς αξιωματικούς και τραυματίστηκε στο χέρι. Η δολοφονική αυτή απόπειρα αποτέλεσε αφορμή για να εξαπολυθούν διώξεις ενάντια στην αντιβενιζελική παράταξη και να οργανωθούν επιθέσεις βενιζελικών στα γραφεία και τα τυπογραφεία αντιβενιζελικών εφημερίδων. Στόχος των επιθέσεων έγινε και ο *Ριζοσπάστης*, που είχε τα γραφεία του στην οδό Πειραιώς.

---

1. Η Συνθήκη των Σεβρών όριζε ότι η Σμύρνη με την περιοχή της θα έμενε στην επικυριαρχία του σουλτάνου για 5 χρόνια, αλλά με διοίκηση ελληνική. Υστερα από τα 5 αυτά χρόνια, θα γινόταν δημοψήφισμα για το οριστικό μέλλον της περιοχής. Η Κωνσταντινούπολη θα παρέμενε στην Τουρκία.

Εκείνες τις μέρες μπράβοι του ταγματάρχη Γύπαρη σκότωσαν, στην οδό Κηφισίας, τον Ίωνα Δραγούμη, γνωστό αντιβενιζελικό παράγοντα, διπλωμάτη, δημοσιογράφο και λογοτέχνη.

Τελικά, ο Βενιζέλος επέστρεψε στην Αθήνα το Σεπτέμβρη του 1920, μετά το θάνατο του βασιλιά Αλέξανδρου. Η κατάσταση εξακολουθούσε να είναι οξυμένη. Ο ελληνικός λαός, που είχε υποφέρει πολλά από τους μακροχρόνιους πολέμους, δεν ήθελε μια νέα πολεμική περιπέτεια. Ήθελε ειρήνη για να ησυχάσει και να επουλώσει τις πληγές του.

Αυτό τον πόθο εξέφρασε το ΣΕΚΕ (Κ). Αντιτάχθηκε στη μικρασιατική εκστρατεία και ανέπτυξε έντονη αντιπολεμική προπαγανδιστική δράση. Οι κομμουνιστές που ήταν στο μέτωπο συγκρότησαν κομματικές οργανώσεις ή ομάδες που δούλεψαν ακούραστα για τη διαφώτιση των στρατιωτών και το σταμάτημα του πολέμου. Για το σκοπό αυτό διακινούσαν εφημερίδες, προκηρύξεις και άλλο έντυπο υλικό.

Στην αντιπολεμική δράση στη Μικρά Ασία πρωτοστάτησαν οι Ελ. Σταυρίδης, Π. Πουλιόπουλος, Γιάννης Μοναστηριώτης, Γιώργης Νίκολης και άλλα στελέχη του κόμματος που ήταν στο στρατό.

*8. Το έκτακτο εκλογικό Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ),
16-19 του Σεπτέμβρη 1920 (29.9. - 2.10.1920)*

Ο Βενιζέλος, για ν' αντιμετωπίσει την οξυμένη πολιτική κατάσταση και την ογκούμενη δυσарέσκεια του λαού, αναγκάστηκε να προκηρύξει εκλογές για την 1η (14) του Νοέμβρη 1920. Η αντιβενιζελική παράταξη θεώρησε κατάλληλη την ευκαιρία να εκμεταλλευτεί την αγανάκτηση του λαού από την τυχολωκτική εκστρατεία στη Μικρά Ασία για να κερδίσει τις εκλογές.

Στο ΣΕΚΕ έγιναν πολλές προτάσεις και από τις δύο παρατάξεις για συνεργασία. Οι προτάσεις αυτές αποκρούστηκαν. Επειδή, όμως, οι βουλευτές Κουριέλ και Αριστ. Σίδερης υποστήριζαν ότι πρέπει να γίνει δεκτή η πρόταση των βενιζελικών για εκλογική συνεργασία, η ΚΕ συγκάλεσε στις 16-

19 του Σεπτέμβρη 1920 (29 του Σεπτέμβρη - 2 του Οκτώβρη 1920) στην Αθήνα στα γραφεία του κόμματος, Ευριπίδου 14, έκτακτο εκλογικό Συνέδριο¹.

Το βασικό πρόβλημα που απασχόλησε το Συνέδριο ήταν η στάση του κόμματος στις βουλευτικές εκλογές που είχαν προκηρυχθεί.

Το Συνέδριο αποφάσισε την ανεξάρτητη κάθοδο του κόμματος στις εκλογές. Μόνο ο Αριστοτέλης Σίδερης τάχτηκε υπέρ της εκλογικής συνεργασίας με αστικά κόμματα, ενώ ο Ευάγγελος Παπαναστασίου, δικηγόρος, που είχε έλθει από την Αμερική, τάχτηκε κατά της συμμετοχής του κόμματος στις εκλογές. Το Συνέδριο ψήφισε το εκλογικό πρόγραμμα και εξέλεξε κατ' αρχήν 23 υποψήφιους για τις βουλευτικές εκλογές, στις περιφέρειες Αττικοβοιωτίας, Θεσσαλονίκης, Βόλου-Λάρισας, Καβάλας-Δράμας, Αχαιοήλιδας, Σερρών και Μεσσηνίας.

Το εκλογικό πρόγραμμα, που ήταν σύντομο, πρόβλεπε: καταπολέμηση, με κάθε μέσο, κάθε νέου πολέμου, κάθε νέας επιστράτευσης και κάθε άλλης προσπάθειας για συμ-

---

1. Στις εργασίες του Συνεδρίου πήραν μέρος τα μέλη της ΚΕ και της ΚΕΕ, οι βουλευτές του κόμματος Αριστ. Σίδερης και Αλμπερτ Κουριέλ και οι αντιπρόσωποι: Αβραάμ Μπεναρόγιας, Δ. Λεβέντης, Μιχαήλ Οικονόμου και Ν. Δαμίγος του τμήματος Αθήνας, Σ. Παλιούρας και Σταμάτης Κόκκινος του τμήματος Πειραιά, Α. Αρδίτι και Νικ. Σαργολόγος του τμήματος Θεσσαλονίκης, Γεώργιος Γεωργιάδης, προσκαλεσμένος με συμβουλευτική ψήφο από το ίδιο τμήμα (Θεσσαλονίκης), Β. Κανάβας και Κ. Στέλλος του τμήματος Βόλου, Ελευθέριος Σταυρίδης του τμήματος Δράμας, Μόσχος και Λεωνίδα Χατζησταύρου του τμήματος Καβάλας, Παδόβας του τμήματος Κέρκυρας, Αρβανιτάκης των ομίλων Πατρών και Πύργου, Πικραμένος του όμιλου Χαλκίδας, Σ. Κανάβας του όμιλου Λάρισας, Κεραμιάς του όμιλου Τυρνάβου και Μ. Οικονόμου του όμιλου Σερρών.

Στο Συνέδριο πήραν μέρος επίσης οι Ζακ Βεντούρα, αντιπρόσωπος της ΟΣΕΝΕ (Ομοσπονδίας Σοσιαλιστικής Εργατικής Νεολαίας της Ελλάδας), Ευάγγελος Ευαγγέλου, αντιπρόσωπος της ΓΣΕΕ, Τακαβίτης, αντιπρόσωπος της Ομοσπονδίας Καπνεργατών και Σιδέρης, αντιπρόσωπος της Ομοσπονδίας Ηλεκτροκίνησης. Δεν έγινε δυνατό να εξακριβωθούν τα ονόματα των αντιπροσώπων των τμημάτων Καλαμών, Ιωαννίνων και Κεφαλονιάς.

μετοχή της Ελλάδας σε συμμαχίες και επιχειρήσεις των ιμπεριαλιστών της Ευρώπης. Άμεση γενική αποστράτευση, ειρήνη με όλους τους λαούς και στενή συνεργασία με τους βαλκανοδουναβικούς λαούς για την αποτίναξη του ζυγού των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης και σύσταση της Βαλκανικής Σοβιετικής Δημοκρατίας. Πλήρης αναγνώριση της Ρωσικής Δημοκρατίας των εργατών και χωρικών. Κατάσχεση και δήμευση όλων των έκτακτων κερδών, που αποκτήθηκαν με τους πολέμους, προς όφελος του συνόλου του υποβαλλόμενου σε εκμετάλλευση λαού. Άμεσος και ριζικός διακανονισμός των ζητημάτων υγιεινής και εκπαίδευσης των δύο φύλων κ.ά.

Το Συνέδριο διόρθωσε τη θέση του κόμματος στο αγροτικό πρόβλημα και αντικατέστησε το σύνθημα της εθνικοποίησης της γης με το αίτημα «άμεση και οριστική κατοχή των αγροκτημάτων από τους δουλευτές τους, χωρίς αποζημίωση και ταυτόχρονα κατάσχεση των έκτακτων πολεμικών κερδών των τσιφλικάδων».¹ Η αλλαγή αυτή έγινε με βάση την απόφαση του δεύτερου Παγκόσμιου Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Ιούλης 1920) για το αγροτικό ζήτημα και απόβλεπε στην προώθηση της εργατοαγροτικής συμμαχίας.

Στο Συνέδριο πήρε μέρος, για πρώτη φορά, η Ομοσπονδία των Σοσιαλιστικών Εργατικών Νεολαιών, που ιδρύθηκε το Σεπτέμβριο του 1920. Σε δήλωση που δόθηκε στη δημοσιότητα τονίστηκε ότι «όλοι αι δυνάμεις τας οποίας διαθέτει (η Ομοσπονδία) είναι από τώρα εις την διάθεσιν της μεγάλης μας ιδέας, η οποία μας οδηγεί και των ενεργειών, τας οποίας το Κόμμα θα αναλάβη διά την διάδοσιν των αρχών μας».²

Η Ομοσπονδία δεν πήρε μέρος στη συζήτηση, γιατί δεν γνώριζε τις γνώμες των νέων για ένα γενικό ζήτημα, όπως είναι το εκλογικό. Δήλωσε, όμως, ότι θα υποστήριζε με όλες τις δυνάμεις της τις αποφάσεις που θα παίρνονταν.

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος πρώτος, σελ. 125.

2. Στο ίδιο, σελ. 121.

Το ΣΕΚΕ (Κ), παρά την τρομοκρατία που είχε εξαπολύσει η κυβέρνηση και ο κρατικός μηχανισμός, ανέπτυξε έντονη προεκλογική δραστηριότητα, εκκλαικύνοντας το εκλογικό του πρόγραμμα.

Τον Οκτώβρη του 1920 το ΣΕΚΕ (Κ) οργάνωσε στην Αθήνα την πρώτη προεκλογική συγκέντρωση, στην οποία πήραν μέρος 50.000 άτομα. Το σύνθημα που κυριάρχησε ήταν «Κάτω ο πόλεμος».

Σε προεκλογική προκήρυξη, που απηύθυνε προς τους στρατιώτες στις 2 του Οκτώβρη 1920, τόνιζε: «Εκείνοι που σας έστειλαν στο μέτωπο να σκοτωθείτε, εκείνοι που εκμεταλλεύονται τον ιδρώτα σας και το αίμα σας στον πόλεμο για να πλουτίζουν, αποφάσισαν τώρα να εκμεταλλευθούν και την ψήφο σας και τη συνειδήσή σας για να διατηρήσουν την εξουσία... θέλουν την ψήφο σας για να μπορέσουν, κρατώντας στα χέρια τους την εξουσία, να συνεχίσουν τους πολέμους που σας κρατούν οκτώ χρόνια τώρα διαρκώς επιστρατευμένους και σας σέρνουν από μέτωπο σε μέτωπο...»¹

Στις εκλογές του Νοέμβρη νίκησε η αντιβενιζελική παράταξη που είχε υποσχεθεί στον ελληνικό λαό το σταμάτημα του πολέμου. Ο Βενιζέλος, μετά την ήττα της παράταξής του, αναγκάστηκε να φύγει στο εξωτερικό. Την ίδια μέρα παραιτήθηκε και ο αντιβασιλιάς Παύλος Κουντουριώτης και την αντιβασιλεία ανέλαβε η πρώην βασίλισσα Όλγα.

Στις 4 (17) του Νοέμβρη σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Δημήτριο Ράλλη. Λίγες μέρες αργότερα, έγινε δημοψήφισμα και στις 6 του Δεκέμβρη 1920 επέστρεψε ο βασιλιάς Κωνσταντίνος. Στις 21 του Γενάρη 1921 ο Δ. Ράλλης παραιτήθηκε και σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση, με πρόεδρο τον Ν. Καλογερόπουλο. Στις 26 του Μάρτη 1921, μετά την επιστροφή του από το Λονδίνο, πρωθυπουργός ανέλαβε ο Γούναρης που είχε ξεχάσει τις προεκλογικές του υποσχέσεις για σταμάτημα του πολέμου και είχε αναλάβει να προωθήσει τα σχέδια των Άγγλων ιμπεριαλιστών, συνεχίζοντας την τυχοδιωκτική εκστρατεία στη Μικρά Ασία.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πρώτος, σελ. 151-152.

Το ΣΕΚΕ (Κ), αν και αδύναμο και αριθμητικά μικρό ακόμα κόμμα, συγκέντρωσε στις εκλογές 100.000 ψήφους. Ήταν μια πολύ σημαντική νίκη που προκάλεσε έκπληξη και ανησυχία στους αστικούς κύκλους και μεγάλη εντύπωση στους εργαζόμενους. Από την πρώτη στιγμή, το ΣΕΚΕ αντιτάχθηκε στη νέα κυβέρνηση. Ο Γραμματέας του, Ν. Δημητράτος, σχολιάζοντας τ' αποτελέσματα των εκλογών, τόνισε ότι η εργατική τάξη δεν αγωνίστηκε κατά της βενιζελικής τυραννίας, για να αντικατασταθεί από άλλη αστική και ότι επιφυλάσσεται να την πολεμήσει.

Επίσης, σε προκήρυξη που κυκλοφόρησε το Εκτελεστικό Συμβούλιο των σοβιέτ στρατιωτών της Ελλάδας, μετά τις εκλογές του Νοέμβρη 1920 και την επικράτηση της αντιβενιζελικής παράταξης, τόνιζε: «Το αγριεμένο κύμα της λαϊκής βαρυσκομίας έπνιξε το Βενιζέλο... Και τώρα που ερίξαμε το Βενιζέλο, έπαψε τάχα να μας φοβερίζει το φάντασμα του πολέμου; Θα 'ναι ολέθρια πλάνη. Όχι! Ο πόλεμος θα εξακολουθήσει να ρουφάει το αίμα και κάθε ζωτική δύναμη του λαού, ενόσω υπάρχει *αστικό κράτος*, που δεν είναι παρά η κτηνωδέστερη εκδήλωση της οικονομικής κυριαρχίας του δυνατού επάνω στους αδυνάτους, η οργανωμένη βία μιας ληστρικής τάξεως της πλουτοκρατίας.»¹

Στη διάρκεια της μικρασιατικής εκστρατείας αυξήθηκαν σημαντικά οι πολεμικές δαπάνες, μειώθηκε η παραγωγή, γιατί μεγάλος αριθμός αγροτών και εργατών επιστρατεύτηκε και η ζωή του λαού χειροτέρευσε, με την ασταμάτητη άνοδο των τιμών, τη βαριά φορολογία και τη συνεχή έκδοση πληθωριστικού χαρτονομίσματος.

Σ' αυτές τις συνθήκες, δυνάμωσε η εξάρτηση από το ξένο κεφάλαιο και η ιμπεριαλιστική επικυριαρχία. Σύμφωνα με την απογραφή του 1920, το σύνολο των κεφαλαίων των ανώνυμων εταιριών έφτασε στα 524 εκατ. δρχ. Οι εργάτες ήταν 103.777 (82.688 άντρες και 21.089 γυναίκες) και οι υπάλληλοι 5.381.

Το 1921, με το δραστήριο και επίμονο αγώνα του ΣΕΚΕ

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος πρώτος, σελ. 170-171.

(Κ) και της ΓΣΕΕ, ξέσπασε ένα μεγάλο απεργιακό κίνημα που δεν πρόβαλε μόνο οικονομικά αιτήματα, αλλά έριξε και συνθήματα ενάντια στη μικρασιατική εκστρατεία και γενικά ενάντια στον πόλεμο. Οι κυριότεροι και πιο σημαντικοί αγώνες αυτή την περίοδο ήταν:

— Το παλλαϊκό συλλαλητήριο που οργανώθηκε το Γενάρη στην Καβάλα, όταν την πόλη επισκέφθηκε ο τότε πρωθυπουργός Γούναρης. Κύριο αίτημα ήταν η απαγόρευση της εξαγωγής ανεπεξέργαστων καπνών και η εξασφάλιση δουλειάς στους καπνεργάτες που ανέρχονταν σε 13 χιλιάδες. Παρόμοιο συλλαλητήριο έγινε στη συνέχεια και στη Δράμα, κατά την άφιξη εκεί του Γούναρη.

— Η απεργία, η συγκέντρωση και η διαδήλωση των εργατών και του λαού του Βόλου 15 (28) του Φλεβάρη. Καθοδηγήθηκαν από το ΣΕΚΕ (Κ) και την Πανεργατική Ένωση του Βόλου. Αιτία ήταν οι αρρώστιες και οι θάνατοι που προκλήθηκαν από το νοθευμένο με σκουπόσπορο στάρι που στελνόταν στην πόλη από τη μέρα που επικράτησαν οι αντιβενιζελικοί. Οι εξεγερμένοι εργάτες κατέλυσαν την τοπική εξουσία και κυριάρχησαν δυο μέρες στην πόλη. Η κυβέρνηση έστειλε στρατό και συνέλαβε 300 εργάτες και τους ηγέτες της ΓΣΕΕ Μπεναρόγια και Αποστολίδη, που κρατήθηκαν δυο χρόνια προφυλακισμένοι με την κατηγορία της «υποκίνησης σε στάση».

— Η μεγάλη απεργία των σιδηροδρομικών. Κηρύχτηκε στις 21 του Φλεβάρη (6 Μάρτη) και κράτησε 11 μέρες. Οι απεργγοί δεν υπέκυψαν στην επιστράτευση που διέταξε η κυβέρνηση. Πιάστηκαν 1.500 απεργγοί, απ' τους οποίους 580 στάλθηκαν στο μικρασιατικό μέτωπο και 38 καταδικάστηκαν σε διάφορες ποινές.

— Οι μαζικές και μαχητικές εκδηλώσεις των εργατών στη Θεσσαλονίκη. Με τους εργάτες συναδελφώθηκαν οι στρατιώτες ενός συντάγματος στρατού και στασίασαν, γιατί δεν ήθελαν να πάνε στη Μικρά Ασία. Η κυβέρνηση κήρυξε στρατιωτικό νόμο για να επιβάλει την «τάξη».

— Η μεγάλη απεργία της Ομοσπονδίας Ηλεκτρισμού και Ηλεκτροκίνησης το Νοέμβρη του 1921. Είχε προηγηθεί και απεργία το Μάη. Η κυβέρνηση χαρακτήρισε στάση την

απεργία και προχώρησε σε επιστράτευση. Οι απεργοί δεν υπάκουσαν και έγιναν πολλές συλλήψεις. Εντεκα απεργοί καταδικάστηκαν από το στρατοδικείο σε 6-8 χρόνια ειρκτή και κλείστηκαν στις φυλακές της Ακροναυπλίας.

Την ίδια περίοδο απεργήσανε οι αρτεργάτες της Καβάλας, της Δράμας και της Θεσσαλονίκης. Επίσης, οι καπνεργάτες, οι ναυτεργάτες, οι εργάτες φωταερίου, οι τσαγκαράδες και άλλοι. Υπολογίζεται ότι το 1921 κηρύχθηκαν 50 περίπου απεργίες με 40.000 απεργούς.

Σημαντικό ρόλο στη διαφώτιση της εργατικής τάξης, την οργάνωσή της και την καθοδήγηση των αγώνων της έπαιξαν ο *Ριζοσπάστης*, που από την 1η Αυγούστου του 1921 έγινε επίσημο όργανο του κόμματος και η *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, που κυκλοφόρησε το Γενάρη του 1921 σαν θεωρητικό όργανο του κόμματος.

Το ΣΕΚΕ (Κ), εντείνοντας τη δράση του για την ανάπτυξη των αγώνων των εργαζομένων ενάντια στην ακρίβεια που φούντωσε με τη διχοτόμηση της δραχμής το 1921 και για την ικανοποίηση των δικαιων οικονομικών αιτημάτων τους, συνέχισε και δυνάμωσε την πάλη για το σταμάτημα του τυχοδιωκτικού πολέμου στη Μικρά Ασία.

Αψηφώντας τις συκοφαντίες και τις διώξεις, διαφώτιζε το λαό για το χαρακτήρα του πολέμου και προειδοποιούσε ότι η συνέχισή του θα καταλήξει σε καταστροφή. Το Μάη του 1921, με απόφαση της ΚΕ του ΣΕΚΕ (Κ), συγκροτήθηκε ειδική Κεντρική Επιτροπή των κομμουνιστών στρατιωτών του μετώπου που ανέλαβε να καθοδηγήσει την πολιτική δουλειά στο εκστρατευτικό σώμα. Το ΣΕΚΕ (Κ) υποστήριζε ότι η μόνη συμφέρουσα πολιτική για την Ελλάδα ήταν η συνεννόηση με τον τουρκικό λαό, έξω από τα ιμπεριαλιστικά πλαίσια, για ειρήνη στην περιοχή και διευθέτηση του προβλήματος των ελληνικών πληθυσμών της περιοχής της Σμύρνης.

Τον Απρίλη του 1922 προσφέρθηκε και η σοβιετική κυβέρνηση (με απεσταλμένο της) να μεσολαβήσει για να σταματήσει ο πόλεμος και να διασφαλιστούν τα δικαιώματα των ελληνικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας. Αλλά η κυβέρνηση Γούναρη, που είχε προσδεθεί στο άρμα των ιμπεριαλι-

στών, δε θέλησε να ακούσει και τις προτάσεις¹. Αντίθετα, επέμενε να κρατάει τον ελληνικό στρατό πεινασμένο και κουρασμένο, χωρίς επαρκή εξοπλισμό στην περιοχή του Σαγγάριου ποταμού, όπου τον έστειλε για να καταλάβει την Αγκυρα.

Το 1922 η κατάσταση στο Μικρασιατικό Μέτωπο χειροτέρευσε. Ταυτόχρονα, επιδεινώθηκε και η εσωτερική κατάσταση. Η ακρίβεια μεγάλωσε και η ζωή των εργαζομένων έγινε αβάσταχτη. Γι' αυτό και ξέσπασαν νέοι αγώνες των εργατοϋπαλλήλων. Στις 14 του Μάρτη απήργησαν οι εργάτες ατμοπλοίων, του λιμανιού και του τελωνείου της Θεσσαλονίκης, καθώς και οι караγωγείς, με αποτέλεσμα να νεκρωθεί η εμπορική κίνηση στο λιμάνι. Την Πρωτομαγιά απήργησαν οι φορτοεκφορτωτές, οι αρτεργάτες, οι ηλεκτροτεχνίτες, οι ξυλουργοί και άλλοι κλάδοι. Στις 14 του Μάη απήργησαν οι καπνεργάτες της Καβάλας και της Ξάνθης. Στη συνέχεια ξέσπασαν και άλλοι απεργιακοί αγώνες.

Η κυβέρνηση, για να φοβίσει τους εργαζόμενους και να εμποδίσει τους αγώνες τους και ταυτόχρονα να αποφύγει το ξέσπασμα της δυσαρέσκειας και της αγανάκτησης του λαού για τη συνέχιση της τυχοδιωκτικής εκστρατείας στη Μικρά Ασία, δυνάμωσε την τρομοκρατία ενάντια στο ΣΕΚΕ (Κ) που πρωτοστατούσε στους αγώνες, καθώς και ενάντια στους πρωτοπόρους συνδικαλιστές και δημοκρατικούς παράγοντες. Από το καλοκαίρι ακόμα του 1921 οι φυλακίσεις και οι διώξεις στελεχών και μελών του κόμματος είχαν γίνει καθημερινό φαινόμενο. Τον ίδιο καιρό είχαν αρχίσει επιδρομές στα γραφεία του *Ριζοσπάστη* και του ΣΕΚΕ (Κ). Στις 15 του Ιούνη 1922 άρχισε στη Χαλκίδα η δίκη 34 προφυλακισμένων συνδικαλιστών που κατηγορούνταν για τα φεβρουαριανά γεγονότα του Βόλου. Ανάμεσά τους ήταν τα στελέχη του κόμματος Αβρ. Μπεναρόγιας, Θ. Αποστολίδης, Γ. Παπανικολάου, Κ. Θέος, Β. Κανάβας. Στις 2 του Ιούλη πιάστηκε ο διευθυντής του *Ριζοσπάστη* Γ. Πετσόπουλος, για την αντιπολεμική αρθρογραφία του και κλείστηκε στις φυλακές Συγγρού.

---

1. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, τόμ. 5, σελ. 567.

Στις 20 του Ιούνη 1922 καταδικάστηκαν από το κακούργιοδικείο της Λαμίας και οι παλαιοί κοινωνιολόγοι Αλ. Παπαναστασίου, Παν. Αραβαντινός και Θρασ. Πετμεζάς που είχαν συλληφθεί, γιατί έγραψαν άρθρα, με τα οποία επέκριναν την κυβέρνηση και γιατί πρωτοστάτησαν στη δημοσίευση του «Δημοκρατικού Μανιφέστου». Το «Δημοκρατικό Μανιφέστο» κυκλοφόρησε στις 12 του Φλεβάρη 1922 και προκάλεσε μεγάλη αίσθηση στην ελληνική κοινή γνώμη, γιατί επέκρινε δριμύτατα την κυβέρνηση για το χειρισμό των εθνικών θεμάτων και κύρια για τον τρόπο με τον οποίο έλυσε το δυναστικό ζήτημα. Οι κοινωνιολόγοι που υπέγραψαν το Μανιφέστο θεωρούσαν πως η αλλαγή της στάσης των μεγάλων δυνάμεων απέναντι στην Ελλάδα και η υποστήριξη της Τουρκίας οφειλόταν στην αντίθεσή τους στην παλινόρθωση του Κωνσταντίνου, που ήταν γνωστός για τα φιλογερμανικά του αισθήματα. Γι' αυτό και ζητούσαν «να διαμορφωθεί τοιοιτοτρόπως το δυναστικό καθεστώς, ώστε να ανακτηθεί πλήρως η εμπιστοσύνη των συμμάχων»¹.

Στις 5 του Ιούλη πιάστηκαν τα μέλη της ΚΕ του ΣΕΚΕ (Κ) και της διοίκησης της ΓΣΕΕ, Γ. Κορδάτος, Γ. Γεωργιάδης, Ευάγγελος Ευαγγέλου, Αγγελής κ.ά. με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας.

Διώξεις εξαπολύθηκαν και ενάντια σε στρατιώτες που αντιτάσσονταν στον πόλεμο. Στις αρχές του Ιούλη πιάστηκαν 22 στρατιώτες στο μέτωπο για την αντιπολεμική τους δράση.

Τίποτα, όμως, δεν μπόρεσε να αλλάξει την κατάσταση και να εμποδίσει τη μικρασιατική καταστροφή. Με την αντεπίθεση που εξαπέλυσε ο Κεμάλ, στις 13 του Αυγούστου 1922, το μέτωπο κατέρρευσε και ο ελληνικός στρατός διαλύθηκε. Στις 8 του Σεπτέμβρη τα τουρκικά στρατεύματα μπήκαν στη Σμύρνη και άρχισαν τις σφαγές των Ελλήνων. Ακολούθησε ο ξεριζωμός του ελληνικού πληθυσμού κι έτσι έκλεισε η τελευταία πράξη της μικρασιατικής τραγωδίας.

Οι συνέπειες και επιπτώσεις ήταν τεράστιες σ' όλους

---

1. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας*, σελ. 223.

τους τομείς. Πάνω από 50.000 ήταν οι νεκροί, 75.000 οι τραυματίες, δεκάδες χιλιάδες οι σκοτωμένοι από τον πληθυσμό της Μ. Ασίας και περίπου ενάμιση εκατομμύριο πρόσφυγες.

Με το κύμα των προσφύγων και την επιστροφή των πολεμιστών στην Ελλάδα, ξέσπασε βαθιά πολιτική, οικονομική και κοινωνική κρίση. Η απότομη δημογραφική αύξηση του πληθυσμού προκάλεσε σοβαρή αναστάτωση στην ελληνική κοινωνία. Η Μακεδονία, η Θεσσαλία και άλλες περιοχές κατάντησαν νεκροταφεία των προσφύγων.

Στις εκρηκτικές εκείνες συνθήκες, εκδηλώθηκε στη Χίο και τη Μυτιλήνη, στις 11 και 12 του Σεπτεμβρίου, στρατιωτικό κίνημα ενάντια στην κυβέρνηση και το παλάτι. Επικεφαλής της εξέγερσης ήταν οι συνταγματάρχες Ν. Πλαστήρας και Στ. Γονατάς, που σχημάτισαν «Επαναστατική Επιτροπή». Η κυβέρνηση κήρυξε το στρατιωτικό νόμο, ελπίζοντας πως θα συγκρατούσε την κατάσταση.

Εκείνες ακριβώς τις μέρες κινδύνευσαν να εκτελεστούν 8 μέλη της ΚΕ του Κόμματος και της ΓΣΕΕ (Γ. Κορδάτος, Γ. Γεωργιάδης, Γ. Πετσόπουλος, Α. Σίδερης, Γ. Παπανικολάου, Ι. Λαγουδάκης. Μ. Σιδέρης, Ευάγ. Ευαγγέλου) που βρίσκονταν κλεισμένοι στις φυλακές Συγγρού. Είχε παρθεί απόφαση από το φρούραρχο Αθηνών Κωνσταντινόπουλο, αλλά την τελευταία στιγμή ματαιώθηκε η εκτέλεσή τους. Στις 5 του Οκτώβρη, ύστερα από την επικράτηση της εξέγερσης, οι κρατούμενοι αποφυλακίστηκαν.

Τον ίδιο καιρό, ο μοναρχικός στρατηγός Ι. Μεταξάς, προσπαθώντας να σχηματίσει «κυβέρνηση σωτηρίας», σύμφωνα με την εντολή που είχε πάρει από το παλάτι, επισκέφθηκε στις φυλακές Συγγρού τον τότε Γραμματέα του ΣΕΚΕ (Κ) Γιάννη Κορδάτο και ζήτησε τη συμμετοχή του κόμματος σε μια τέτοια κυβέρνηση. Η ΚΕ απέρριψε την πρότασή του, τονίζοντας ότι ο ρόλος του κόμματος δεν ήταν να σώσει το θρόνο και το αστικό καθεστώς.

Τελικά, οι εξεγερμένοι σχημάτισαν κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Στ. Γονατά και υποχρέωσαν το βασιλιά Κωνσταντίνο να παραιτηθεί στις 14 του Σεπτεμβρίου. Η μοναρχία, όμως, δεν καταργήθηκε. Στο θρόνο ανέβηκε ο Γεώργιος Β΄.

Υπεύθυνοι της μικρασιατικής καταστροφής θεωρήθηκαν οι ηγέτες της βασιλικής παράταξης: Γούναρης, Στράτος, Πρωτοπαπαδάκης, Θεοτόκης, Μπαλτατζής και Χατζηανέστης. Πιάστηκαν και παραπέμφθηκαν, στα τέλη του Οκτώβρη, σε έκτακτο στρατοδικείο. Μετά την καταδίκη τους σε θάνατο, εκτελέστηκαν στις 15 του Νοέμβρη 1922 στο Γουδί. Μ' αυτόν τον τρόπο, η ευθύνη φορτώθηκε μόνο σε έξι πρόσωπα μιας μόνο παράταξης, της μοναρχικής-αντιβενιζελικής, για να εκτονωθεί η οργή και η αγανάκτηση του λαού και όχι και στη βενιζελική παράταξη που ήταν κι αυτή υπεύθυνη. Πρόεδρος του στρατοδικείου ήταν ο Αλέξανδρος Οθωναίος.

Οι εξελίξεις που πυροδότησε η μικρασιατική τραγωδία δεν οδήγησαν σε ριζικές οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές. Η «Επανάσταση του 1922» πέρασε τελικά στην υπηρεσία της μεγαλοαστικής μερίδας του βενιζελισμού και περιορίστηκε, λίγο-πολύ, σε μια αλλαγή βάρδιας στη διακυβέρνηση της χώρας. Οι εργοδότες, που είχαν εξασφαλίσει φτηνή εργατική δύναμη από τους εξαθλιωμένους πρόσφυγες, εξαπόλυσαν επίθεση κατά της εργατικής τάξης. Και ο Πλαστήρας, για να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά τους, απάντησε στους εργάτες, που αγωνίζονταν για τη βελτίωση της ζωής τους και για τα δικαιώματά τους, με την τρομοκρατία και με την ένοπλη καταστολή.

Το ΣΕΚΕ (Κ), αν και είχε αντιταχθεί ευθύς εξαρχής στη μικρασιατική εκστρατεία και είχε αγωνιστεί για να αποφευχθεί η μεγάλη καταστροφή, δεν μπόρεσε να επηρεάσει αποφασιστικά τις εξελίξεις, γιατί ήταν ακόμη ανώριμο και αδύναμο πολιτικά, ανέτοιμο οργανωτικά και ασυντόνιστο ιδεολογικά.

Το μεγάλο δίδαγμα που βγαίνει από τη μικρασιατική εκστρατεία και το τραγικό τέλος της είναι ότι η πολιτική και οικονομική εξάρτηση από ξένες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις και η υποταγή σ' αυτές δεν εξυπηρετήσαν και δεν εξυπηρετούν τα εθνικά μας συμφέροντα, αλλά μας οδήγησαν και μας οδηγούν σε επικίνδυνους δρόμους και σε εθνικές συμφορές. Εθνικά επιζήμιος και φοβερά επικίνδυνος αποδείχθηκε και ο εθνικισμός που ενσαρκώθηκε στη «μεγάλη ιδέα» και οδήγησε σε τυχοδιωκτικές ενέργειες.

9. Η Α΄ Πανελλαδική Συνδιάσκεψη και το Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ)

Στις 6 (19) του Φλεβάρη 1922 συνήλθε η Α΄ Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΣΕΚΕ (Κ). Τα θέματα που την απασχόλησαν ήταν: Η πολιτική κατάσταση και τα καθήκοντα του κόμματος, η επαγγελματική τακτική, η οργάνωση του κόμματος, το κόμμα και η Διεθνής, ο *Ριζοσπάστης*, το περιοδικό του κόμματος και το Εκδοτικό Τμήμα.

Είχε προηγηθεί, τον Ιούνη του 1921, το τρίτο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς, που έδωσε ιδιαίτερη σημασία στην αναδιοργάνωση των κομμουνιστικών κομμάτων, με βάση την αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και έθεσε σαν κύριο στρατηγικό καθήκον στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα την κατάκτηση της πλειοψηφίας της εργατικής τάξης και τη δημιουργία του Ενιαίου Μετώπου. Μετά το Συνέδριο, η ΕΕ της ΚΔ ψήφισε το Δεκέμβρη του 1921 τις θέσεις «Για το Ενιαίο Εργατικό Μέτωπο».

Στο Συνέδριο της ΚΔ πήρε μέρος και αντιπροσωπεία του ΣΕΚΕ (Κ) από τους Ν. Δημητράτο, Π. Γιατσόπουλο και Γ. Γεωργιάδη. Μιλώντας στο Συνέδριο, ο επικεφαλής της αντιπροσωπείας Ν. Δημητράτος τόνισε ότι «η Ελλάδα έγινε αποικία της Αντάντ και κυρίως της Αγγλίας» και ότι «ο ελληνικός λαός βρίσκεται σε χειρότερη κατάσταση από τους λαούς των αποικιών, γιατί πληρώνει φόρο στον παγκόσμιο καπιταλισμό, όχι μόνο οικονομικό, μα και πολιτικό».¹

Σαν απόδειξη της δυσαρέσκειας των λαϊκών μαζών, ο ομιλητής ανέφερε το γεγονός ότι οι μισοί από τους επιστρατευμένους πολίτες λιποτάκτησαν από το στρατό. Ο αριθμός των λιποτακτών και των ανυπότακτων έφτασε τις 100 χιλιάδες.

Επίσης, ο Ν. Δημητράτος μίλησε για τη δράση του κόμματος και κατάγγειλε τις διώξεις που είχαν εξαπολυθεί εναντίά του. «Η αστική τάξη της χώρας», είπε, «μας πολεμάει με όλα τα μέσα. Επιδιώκει να εξοντώσει το κόμμα μας, γιατί βλέπει σ' αυτό

---

1. Στενογραφημένα πρακτικά του τρίτου παγκόσμιου Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς, Πετρούπολη, 1922, σελ. 464-465.

τον εχθρό που με την πάλη του αποκαλύπτει στο λαό τα εγκλήματα που διαπράττει η ελληνική αστική τάξη σε συνεργασία με τους ευρωπαίους καπιταλιστές και ιμπεριαλιστές.»¹

Η Συνδιάσκεψη του ΣΕΚΕ (Κ) συνήλθε, όταν, εξαιτίας της ισχυρής πίεσης της τρομοκρατίας και της ολομέτωπης επίθεσης της κυβέρνησης, στην ηγεσία του κόμματος είχαν ξεσπάσει διαμάχες και είχε αρχίσει μια έντονη εσωκομματική διαπάλη. Στην ΚΕ είχαν δημιουργηθεί τρεις αντιμαχόμενες ομάδες. Μία με επικεφαλής τον Ε. Παπαναστασίου και τον Ν. Σαργολόγο, που είχε υιοθετήσει υπερεπαναστατικά συνθήματα και έσπρωχνε το κόμμα σε τυχοδιωκτισμούς. Δεύτερη, από τους Αρ. Σίδηρη, Ν. Δημητράτο και Αλ. Κουριέλ, που υποστήριζε την εγκατάλειψη της επαναστατικής τακτικής και τη συνεργασία με τα αστικά κόμματα. Και τρίτη, από τους Γ. Γεωργιάδη, Γιάννη Κορδάτο, Αβρ. Μπεναρόγια και Π. Δημητράτο, που ζητούσε γενικότερη αναθεώρηση της τακτικής του κόμματος.

Διαφορετικές απόψεις είχε και ο Γ. Πετσόπουλος, τις οποίες και δημοσιοποιούσε από τις στήλες του *Ριζοσπάστη*. Γι' αυτό και η ΚΕ, με επίσημη ανακοίνωσή της, δήλωσε ότι ο *Ριζοσπάστης* δεν απηχεί τις γνώμες του κόμματος, αλλά του ιδιοκτήτη του και ζήτησε να αφαιρεθεί η φράση που έλεγε ότι ο *Ριζοσπάστης* βρίσκεται υπό τον πολιτικό έλεγχο του ΣΕΚΕ (Κ).

Οι διαφωνίες, οι αντιθέσεις και οι διαφορετικές απόψεις εκφράστηκαν και στη Συνδιάσκεψη, βρίσκοντας την αντανάκλασή τους και στις αποφάσεις. Μπροστά στις δυσκολίες που υπήρχαν, διατυπώθηκε στην πολιτική απόφαση η άποψη ότι «το Κόμμα, διατρέχον ακόμη περίοδον οργάνωσης και προπαγάνδας, έχει ανάγκην μακράς νομίμου υπάρξεως»². Η άποψη αυτή οδηγούσε στην παραίτηση του κόμματος από την επαναστατική πάλη και την επαναστατική διαπαιδαγώγηση των μελών και στελεχών του, καθώς και σε απαράδεκτες υποχωρήσεις, μόνο και μόνο για να διατηρή-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 464-465.

2. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πρώτος, σελ. 213.

σει τη «νομιμότητά» του. Η άποψη αυτή προκάλεσε την αντίθεση της πλειοψηφίας των μελών και στελεχών και γρήγορα τέθηκε ζήτημα αναθεώρησής της.

Η Συνδιάσκεψη, εξετάζοντας την πολιτική δράση του κόμματος, καθώς και τη στάση του απέναντι στα αστικά κόμματα και το κράτος, αποφάσισε την «ευρύτατη συμμετοχή του Κόμματος εις όλους τους κοινοβουλευτικούς αγώνες και οργανισμούς» και κατέληξε στη διαπίστωση ότι «εκλογική επιτυχία του, έστω και περιορισμένη, θ' ανυψώσει το Κόμμα εις την συνειδήσιν της τάξεως και θα διευκολύνει την γενικότεραν συγκέντρωσιν και οργάνωσιν του προλεταριάτου της χώρας»¹.

Η Συνδιάσκεψη διακήρυξε ότι το ΣΕΚΕ (Κ) «παραμένει πάντοτε το Κόμμα κατ' ουσίαν της εργατικής τάξεως» και ότι «ένα από τα σπουδαιότερα καθήκοντά του είναι η κατάκτησις της πλειοψηφίας της εργατικής τάξεως»².

Επίσης, η Συνδιάσκεψη διαβεβαίωσε ότι το κόμμα «παραμένει πάντοτε αδιασπάστως ηνωμένον με την Γ' Διεθνή» και εξέφρασε την ικανοποίησή του για τη συμμετοχή, για πρώτη φορά, αντιπροσωπείας του στο τρίτο παγκόσμιο Συνέδριο της ΚΔ.

Η Συνδιάσκεψη εξέλεξε νέα ΚΕ.³ Γραμματέας της ΚΕ εκλέχτηκε ο Γιάννης Κορδάτος.

Στις 20-31 του Οκτώβρη (2-13 του Νοέμβρη) 1922 συνήλθε στην Αθήνα, στα γραφεία του συνδικάτου «Πρόοδος», έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ).⁴

Τα θέματα του Συνεδρίου ήταν: Λογοδοσία της ΚΕ. Γενι-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 213.

2. Στο ίδιο, σελ. 216.

3. Η νέα ΚΕ αποτελέστηκε από τους: Γ. Γεωργιάδη, Γ. Πετσόπουλο, Γιάννη Κορδάτο, Ι. Λαγουδάκη, Γ. Παπανικολάου, Α. Σιδέρη και Μ. Σιδέρη.

4. Στο Συνέδριο αντιπροσωπεύτηκαν: το τμήμα της Αθήνας από τους Μιχ. Οικονόμου, Δ. Παπανικολάου, Θεόδωρο Μάγγο και Γ. Στράγγα· το τμήμα του Πειραιά από τους Α. Κουρτίδη, Αλεγιζάκη και Π. Αγγελή· το τμήμα της Θεσσαλονίκης από τους Νικόλαο Σαργολόγο, Λεωνίδα Χατζησταύρου και Ζακ Βεντούρα· το τμήμα της Καβάλας από τους Σμαράγδα και Βασίλη Ασίκη· το τμήμα Βόλου από τους Τηλέμαχο Μπου-

κή πολιτική-επαγγελματική τακτική. Ζήτημα εκλογών. Οργάνώσεις του κόμματος. Εκλογή νέας διοίκησης.

Το Συνέδριο, παρά τις αντιρρήσεις που εκφράστηκαν από πολλά μέλη και στελέχη, δεν άλλαξε τη θέση της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης για «ανάγκη μακράς νομίμου υπάρξεως». Δέχτηκε «να παραμείνουν οι αποφάσεις του Β' Συνεδρίου και της Συνδιασκέψεως του Φεβρουαρίου ως προσωρινή βάση της δράσεως του Κόμματος»¹ και θεώρησε άσκοπη κάθε νέα συζήτηση πάνω σε ζητήματα καθορισμού νέας τακτικής.

Με απόφασή του για το ζήτημα των εκλογών, το Συνέδριο, «έχον υπ' όψιν του, ότι το Κόμμα στηρίζεται ακλονήτως και θεμελιωδώς επί της αρχής της πάλης των τάξεων, ότι μια εκλογική συνεργασία με αστικά κόμματα είναι έστω και προσωρινή παραβίασις της θεμελιώδους αυτής αρχής...»², απέκρουσε κατηγορηματικά κάθε συνεργασία με οποιοδήποτε αστικό κόμμα και με εργατικούς και αγροτικούς παράγοντες που ήταν έξω από το κόμμα.

Το Συνέδριο διέγραψε από μέλος του κόμματος τον Γ. Πετσόπουλο, γιατί προέβη σε πράξεις που αντιβαίνουν στις αρχές, την τακτική, την πειθαρχία και την οργάνωση του κόμματος.

Το έκτακτο Συνέδριο εξέλεξε νέα ΚΕ.³

Η νέα ΚΕ εξέλεξε Γραμματέα τον Ν. Σαργολόγο.

φίδη και Αδαμίδη· το τμήμα Δράμας από τους Δ. Γιαμογιάννη και Ελευθέριο Σταυρίδη· το τμήμα Κέρκυρας από τον Ράλλη· ο όμιλος Ηρακλείου από τον Ν. Φραντζεσκάκη· οι όμιλοι Τρικάλων και Καρδίτσας από τον Γιώργη Σιάντο· οι όμιλοι Χαλκίδας και Πύργου από τον Ευάγγελο Παπαναστασίου· ο όμιλος Πατρών από τον Μπάτη· ο όμιλος Λάρισας και ο όμιλος Καζακλάρ [Αμπελώνα] από τον Μπαστιά Γιατσόπουλο (με συμβουλευτική ψήφο)· η Νεολαία από τον Ζακ Βεντούρα.

Στο Συνέδριο αντιπροσωπεύτηκαν η ΓΣΕΕ και οι ομοσπονδίες καπνεργατών και ηλεκτροτεχνιτών με συμβουλευτική ψήφο. Επίσης, εκτός από τα μέλη της ΚΕ, πήραν μέρος και τα μέλη της προηγούμενης ΚΕ.

1. *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος πρώτος, σελ. 268.

2. *Στο ίδιο*, σελ. 269.

3. Στη νέα ΚΕ εκλέχτηκαν οι Γ. Λαγουδάκης, Γ. Κορδάτος, Θ. Μάγνος, Ν. Σαργολόγος και Δ. Γιαμογιάννης. Στην Εξελεγκτική Επιτροπή εκλέχτηκαν οι Α. Μπεναρόγιας, Ε. Σταυρίδης και Μπ. Γιατσόπουλος.

10. Η ίδρυση της ΟΚΝΕ

Με πρωτοβουλία του ΣΕΚΕ, συνήλθαν στη Θεσσαλονίκη, στις 28 του Νοέμβρη 1922, αντιπρόσωποι των σοσιαλιστικών οργανώσεων και ομίλων νέων από την Αθήνα, τον Πειραιά, τη Χαλκίδα, τη Δράμα, το Βόλο, την Πάτρα, την Καβάλα και τη Θεσσαλονίκη και ίδρυσαν την Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαίων Ελλάδας (ΟΚΝΕ). Η ΟΚΝΕ προσχώρησε αμέσως στην Κομμουνιστική Διεθνή Νέων.

Πριν από την ΟΚΝΕ, το Σεπτέμβρη του 1920, είχε ιδρυθεί η Ομοσπονδία Σοσιαλιστικών Εργατικών Νεολαίων Ελλάδας (ΟΣΕΝΕ) και σαν τμήμα της η Ένωση Σοσιαλιστών Φοιτητών και Σπουδαστών Ελλάδας.

Το πρώτο Συνέδριο της ΟΚΝΕ εξέλεξε Κεντρική Επιτροπή από τους Ζακ Βεντούρα, Μωυσή Βεντούρα, Σπύρο Θεοδώρου, Μ. Καρασσο και Γ. Φράππα. Δημοσιογραφικό όργανο της ΟΚΝΕ έγινε η εφημερίδα *Νεολαία*.

Στην ανακοίνωση, που δημοσιεύτηκε μετά το Συνέδριο, η ΚΕ της ΟΚΝΕ τόνιζε ότι σκοπός των καθκόντων που χάραξε το ιδρυτικό Συνέδριο είναι «να προσελκύσουμε εις τας τάξεις μας όλην την Εργατική και Αγροτική Νεολαίαν της χώρας μας». Και, συνεχίζοντας, πρόσθετε: «Ως κυρίαρχον σώμα της Ομοσπονδίας μας, το Συνέδριο ανετέλεστο ότι, εφ' όσον η Ομοσπονδία μας δεν θα καταστεί μία οργάνωση μαζών, δεν θα μπορέσουμε να συντείνουμε διόλου εις την επικράτηση του αγώνα που η εργατική τάξη διεξάγει εναντίον της κρατούσης τάξεως. Και, ως εκ τούτου, υιοθέτησε το σύνθημα του Γ' Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς "ΕΜΠΡΟΣ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΜΑΖΑΣ". Έτσι μονάχα, η Ομοσπονδία μας θα γίνει ένας σπουδαίος παράγων εις τον αγώνα που το κόμμα μας, ως αντιπροσωπεύον τας εργαζομένας μάζας, διεξάγει αδιακόπως, για την απελευθέρωσίν των από τον εγχώριον και ξένο καπιταλιστικόν ζυγό.»¹

Μέλη του Συμβουλίου εκλέχτηκαν οι Μ. Οικονόμου, Λ. Χατζησταύρου, Δ. Αδαμίδης, Γ. Γεωργιάδης και Ζακ Βεντούρα.

1. Χρ. Ν. Τσιντζιλώνης, *ΟΚΝΕ 1922-1943*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 56.

Η εφημερίδα *Νεολαία*, συνοψίζοντας το έργο του Συνεδρίου, έγραφε ότι αυτό αποφάσισε: α) τη συγκρότηση της ΟΚΝΕ, β) τη μετονομασία όλων των τοπικών σοσιαλιστικών οργανώσεων της νεολαίας σε κομμουνιστικές και την υπαγωγή τους στην καθοδήγηση της ΟΚΝΕ, γ) τη μελέτη και υποβολή από τη νέα Κεντρική Επιτροπή, στο επόμενο συνέδριο, προγράμματος άμεσων διεκδικήσεων της εργαζομένης, σπουδάζουσας και μαθητιώσας νεολαίας, δ) τη μετατροπή του περιοδικού *Η Νεολαία* σε επίσημο όργανο της ΟΚΝΕ.

Η ΟΚΝΕ, σύμφωνα με απόφαση του Συνεδρίου, αποτελούσε τμήμα του ΚΚΕ και δρούσε μέσα στα όρια του προγράμματος και της πολιτικής γραμμής του. Είχε, όμως, εσωτερική αυτονομία.

Η ίδρυση της ΟΚΝΕ αποτέλεσε σημαντικό γεγονός στην ιστορία του επαναστατικού κινήματος της ελληνικής νεολαίας και αποφασιστικό βήμα για τη συσπείρωση, την οργάνωση και την πάλη της.

11. Η κατάσταση μετά τη μικρασιατική καταστροφή

Μετά τη μικρασιατική τραγωδία, η κατάσταση των εργαζομένων χειροτέρευσε και τα προβλήματα οξύνθηκαν. Δημιουργήθηκαν και νέα προβλήματα, όπως το προσφυγικό και άλλα. Το ΣΕΚΕ (Κ) πρωτοστάτησε στην οργάνωση και την καθοδήγηση των αγώνων των εργαζομένων. Αποκορύφωμα των απεργιακών αγώνων αυτής της περιόδου ήταν η γενική απεργία που κηρύχθηκε τον Αύγουστο του 1923. Ήταν η μεγαλύτερη ως τότε απεργία. Πήραν μέρος σ' αυτήν οι σιδηροδρομικοί, οι ναυτεργάτες, οι φορτοεκφορτωτές, οι αρτεργάτες, οι μυλεργάτες και πολλοί άλλοι κλάδοι. Συνολικά, απήργησαν 150.000 εργάτες. Τα κυριότερα αιτήματά τους ήταν: Σταθεροποίηση των ημερομισθίων με βάση τον τιμάρημο. Μέτρα κατά της ακρίβειας και της αισχροκέρδειας. Επαναπρόσληψη των εργατών που απολύθηκαν. Απόλυση κρατούμενων απεργών. Απαγόρευση της εξαγωγής ανεπεξέργαστων καπνών και επίλυση διαφόρων καπνεργα-

τικών ζητημάτων. Κατάργηση της λογοκρισίας επί των εργατικών ζητημάτων. Στους απεργούς έστειλαν οικονομική βοήθεια οι Ρώσοι εργάτες.

Η «επαναστατική» κυβέρνηση Πλαστήρα, έντρομη, έδωσε εντολή και χτύπησαν τους απεργούς που είχαν συγκεντρωθεί στο Πασαλιμάνι στις 22 του μήνα. Σκοτώθηκαν 11 εργάτες, ανάμεσά τους 4 γυναίκες και ένας μαθητής 12 χρόνων, τραυματίστηκαν 100 και πιάστηκαν 500.

Έντονη δράση ανέπτυξε και η Ένωση Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Πολέμου, που ιδρύθηκε το Σεπτέμβριο του 1922, με πρωτοβουλία στελεχών του κόμματος. Η Ένωση συνδέθηκε με τη Διεθνή των Παλαιών Πολεμιστών, που είχε έδρα της το Παρίσι. Γενικός Γραμματέας της εκλέχτηκε, στο πρώτο Πανελλαδικό Συνέδριό της, ο Γ. Μοναστηριώτης. Πολύ γρήγορα, η Ένωση δημιούργησε 400 περίπου τμήματα σ' όλη τη χώρα με πολλές χιλιάδες μέλη. Κυκλοφόρησε και δική της εφημερίδα, τον *Παλιό Πολεμιστή*, που είχε φτάσει να πουλάει 20.000 φύλλα. Η Ένωση πρωτοστάτησε στην ανάπτυξη ενός ευρύτατου κινήματος για τη διανομή των τσιφλικιών στους ακτήμονες και την αποκατάσταση των αγροτών προσφύγων από τη Μ. Ασία.

Οι αγώνες για τη διανομή της γης πήραν μεγάλη έκταση και ένταση και ανάγκασαν την κυβέρνηση Πλαστήρα-Γονατά και τις κατοπινές κυβερνήσεις να προχωρήσουν στην αγροτική μεταρρύθμιση.

Στις 21 του Μάη 1923, συνήλθε στην Αθήνα, στα γραφεία του *Ριζοσπάστη*, το Εθνικό Συμβούλιο του κόμματος. Πήραν μέρος σ' αυτό τα μέλη της ΚΕ και του Συμβουλίου, αντιπρόσωποι της ΓΣΕΕ και αντιπρόσωποι τμημάτων. Δε συμμετείχαν ο Γ. Πετσόπουλος, γιατί είχε διαγραφεί, ο Δ. Γιαμογιάννης, γιατί είχε υποβάλει παραίτηση και ο Αβρ. Μπεναρόγιας που δεν προσκλήθηκε, γιατί, με άρθρο του στο *Ριζοσπάστη*, υποστήριξε το «κίνημα του 1922». Τις εργασίες της συνόδου παρακολούθησαν αντιπρόσωποι της ΚΔ και της ΒΚΟ.

Θέματα της συνόδου ήταν: 1) Προσαρμογή της ακολουθητέας τακτικής του κόμματος προς τις αποφάσεις της Κομμουνιστικής Διεθνούς. 2) Οργάνωση του κόμματος και συ-

μπλήρωση της ΚΕ. 3) Προπαρασκευή του τρίτου τακτικού Συνεδρίου του κόμματος, εντός τακτού χρονικού διαστήματος.

Το Συμβούλιο, με απόφασή του, ακύρωσε τη θέση ότι το κόμμα έχει ανάγκη «μακράς νομίμου υπάρξεως» γιατί, όπως υποστήριξε, η διατύπωση αυτή «δίδει λαβήν εις τα οπουρτουριστικά στοιχεία να καταχρώνται και να αρνούνται την παράνομον δράσιν»¹. Η απόφαση πάρθηκε παρά την αντίδραση των δεξιών στοιχείων.

Το Συμβούλιο ψήφισε σχέδιο δράσης για το αγροτικό ζήτημα, τονίζοντας την ανάγκη προπαγάνδισης του συνθήματος για την άμεση και χωρίς καμιά αποζημίωση κατάληψη των τσιφλικιών και των μοναστηριακών κτημάτων από τους κολίγους. Ψήφισε, επίσης, σχέδιο δράσης στα επαγγελματικά σωματεία, βάζοντας σαν σπουδαιότερο καθήκον όλων των επαγγελματικών ομίλων του κόμματος την ανάγκη δημιουργίας μιας ισχυρής Γενικής Συνομοσπονδίας και καθόρισε τα παρακάτω συνθήματα για άμεση πολιτική δράση: Προκήρυξη εκλογών με αναλογική. Άμεση άρση του στρατιωτικού νόμου. Άμεση ειρήνη και συνεννόηση με τα βαλκανικά κράτη. Δικαίωμα των μειονοτήτων για ελεύθερη αυτοδιάθεση. Καταπολέμηση της ακρίβειας και της αισχροκέρδειας. Κατάργηση του νόμου για την επιστράτευση των εργατών. Εφαρμογή με νόμο του 8ώρου. Καμιά τροποποίηση του ενοικιοστασίου.²

Το Εθνικό Συμβούλιο συμπλήρωσε την ΚΕ, μετά την αποχώρηση του Γιαμογιάννη και του Λαγουδάκη, με τους Επαμεινώνδα Ακριβόπουλο, στέλεχος των σιδηροδρομικών και τον Λεωνίδα Χατζησταύρο, γραμματέα της Καπνεργατικής Ομοσπονδίας. Γραμματέας της ΚΕ εκλέχτηκε ο Ν. Σαργολόγος.

Στα τέλη του Ιούλη 1923, η ΚΕ αποφάσισε παμψηφεί τον αποκλεισμό από το κόμμα του Ν. Δημητράτου, επειδή «εξετράπη τελείως των καθηκόντων του και εγένετο τελείως επιλήσμων των ευθυνών του ως παλαιού μέλους του Κόμματος»³.

---

1. *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος πρώτος, σελ. 297.

2. *Στο ίδιο*, σελ. 296.

3. *Στο ίδιο*, σελ. 314-315.

Επίσης, τιμώρησε τους Ι. Λαγουδάκη και Παπασωτηρίου με αποκλεισμό επί ένα μήνα από το κόμμα για απρεπή στάση και απειθαρχία και τον Μ. Σιδέρη με τρίμηνο αποκλεισμό, γιατί προσπάθησε να κλονίσει το ηθικό των εργατών και την εμπιστοσύνη τους στη Γενική Συνομοσπονδία.

Το χτύπημα της μεγάλης απεργίας στις 23 Αυγούστου με την αιματηρή τρομοκρατία και, κατά συνέπεια, η αποτυχία της, έδωσε νέα ώθηση στα οπορτουνιστικά στοιχεία που υποστήριζαν ότι η εργατική τάξη έχασε το μαχητικό της πνεύμα και ότι πρέπει να εγκαταλειφθεί ο επαναστατικός αγώνας. Επικεφαλής των στοιχείων αυτών ήταν οι Γ. Γεωργιάδης, Αρ. Σιδερής και οι Ν. Δημητράτος, Γiamoγιάννης και Αβρ. Μπεναρόγιας.

Πρόβλημα δημιούργησε και το τμήμα Θεσσαλονίκης, με την πρότασή του να εγκαταλειφθεί το αίτημα για «εργατοαγροτική κυβέρνηση» και στη θέση του να επανέλθει το σύνθημα της «Λαϊκής Δημοκρατίας». Το σύνθημα αυτό ήταν σωστό, εφόσον θα είχε την έννοια του μεταβατικού σταδίου προς το σοσιαλισμό και όχι σαν τελικός σκοπός του κόμματος, όπως το εννοούσαν οι υποστηρικτές του. Εμπνευστής αυτού του συνθήματος και υποστηρικτής της κίνησης θεωρήθηκε ο Αβρ. Μπεναρόγιας, γι' αυτό και διαγράφηκε από το κόμμα το 1923. Ταυτόχρονα με τα δεξιά οπορτουνιστικά στοιχεία, δραστηριοποιήθηκαν και τα αναρχικά εξτρεμιστικά, με επικεφαλής το δικηγόρο Ε. Παπαναστασίου.

Στις αρχές Αυγούστου, η ΚΕ είχε αποφασίσει να συνέλθει στις 9 του Σεπτέμβρη το τρίτο τακτικό Συνέδριο. Επειδή, όμως, η κυβέρνηση ανακοίνωσε επίσημα την προκήρυξη βουλευτικών εκλογών, το τρίτο τακτικό Συνέδριο αναβλήθηκε και συγκλήθηκε έκτακτο εκλογικό Συνέδριο στις 19 του Σεπτέμβρη 1923.

Το Συνέδριο συζήτησε τις εκθέσεις της ΚΕ και της ΚΕΕ, καθώς και το εκλογικό πρόγραμμα και καθόρισε την ημερομηνία σύγκλησης του τρίτου τακτικού Συνεδρίου.

Με σκοπό να διατηρηθεί η ενότητα του κόμματος, το Συνέδριο απέφυγε να ξεκαθαρίσει τις διαφορετικές απόψεις των ομάδων που είχαν δημιουργηθεί και τις παρέπεμψε στο τρίτο τακτικό Συνέδριο.

Το Συνέδριο εξέλεξε νέα ΚΕ.¹ Γραμματέας της ΚΕ εκλέχτηκε ο Θωμάς Αποστολίδης.

Το Συνέδριο εξέλεξε επίσης Κεντρική Εκλογική Επιτροπή από τους Ε. Ευαγγέλου, Γιάννη Κορδάτο, Ε. Παπαναστασίου, Σ. Κόκκινο, Βελέντζα, Σταματόπουλο, Κ. Τσίτα, Θ. Μάγγο, Γ. Βώκο, Ν. Φλώρο, Χαϊτά, Π. Νίκολη, Α. Ραφτόπουλο, Δ. Λεβέντη, Σ. Παπαδόπουλο, Λαδιά, Π. Ρουμελιώτη και Κ. Βέκιο.

Σε προκήρυξη που απηύθυνε στις 16 του Οκτώβρη 1923 η Κεντρική Εκλογική Επιτροπή, τόνιζε ότι το «Κομμουνιστικό Κόμμα, που βγήκε μέσα από τα σπλάχνα των τίμιων εργατών του χεριού και του πνεύματος, κατέρχεται εις τας εκλογάς για να αποκαλύψη την προδοσίαν των αστικών κομμάτων και να κτυπήση αλύπητα την νέαν απόπειραν προς εξαπάτηση του λαού»². Το εκλογικό σύνθημα του κόμματος ήταν: «Σφυρί-δρεπάνι».

Στις εκλογές που έγιναν στις 16 του Δεκέμβρη νίκησε η βενιζελική παράταξη. Πήρε 250 έδρες από τις 357. Το ΣΕΚΕ (Κ) συγκέντρωσε 18.000 ψήφους. Μετά την ήττα της μοναρχικής παράταξης, ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ αναγκάστηκε να φύγει στο εξωτερικό στις 19 του Δεκέμβρη 1923, με ρουμάνικο πλοίο. Διορίστηκε ξανά αντιβασιλιάς ο Παύλος Κουντουριώτης και το «Βασιλείον της Ελλάδος» ονομάστηκε «Ελληνική Πολιτεία».

Το ΣΕΚΕ (Κ) πάλεψε ενάντια στη μοναρχία, αντιτασσόμενο σθεναρά και στο φιλομοναρχικό πραξικόπημα που είχε ξεσπάσει τα μεσάνυχτα της 21ης του Οκτώβρη 1923, με αρχηγούς τους υποστράτηγους Λεοναρδόπουλο και Γαργαλίδη. Το πραξικόπημα αυτό, που υποκινήθηκε από τον Ι. Μεταξά και τους μοναρχικούς, απέτυχε ύστερα από την κινητοποίηση του λαού και την επέμβαση των δημοκρατικών

---

1. Στη νέα ΚΕ εκλέχτηκαν οι Σ. Μάξιμος, Θ. Αποστολίδης, Ελ. Σταυρίδης και Χ. Τζάλλας. Στην ΚΕΕ οι Γιατσόπουλος και Χατζησταύρος. Και στο Συμβούλιο οι Μπουφίδης, Σαργολόγος, Αδαμίδης, Σιάντος και Τζουλάτης. Ο Γιάννης Κορδάτος, αν και δεν εκλέχτηκε μέλος της ΚΕ, παρέμεινε διευθυντής του *Ριζοσπάστη*.

2. *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος πρώτος, σελ. 330.

αξιωματικών. Οι αρχηγοί του κινήματος καταδικάστηκαν σε θάνατο, αλλά η ποινή δεν εκτελέστηκε.

Τον ίδιο μήνα, στη γειτονική Βουλγαρία ξέσπασε εξέγερση του ΚΚ Βουλγαρίας κατά του δικτάτορα Τσαγκόφ που τον Ιούνη του ίδιου χρόνου είχε ανατρέψει την κυβέρνηση Σταμπολίνσκι. Η εξέγερση, όμως, απέτυχε και το ΚΚ Βουλγαρίας δέχτηκε ισχυρό πλήγμα. Χιλιάδες μέλη και στελέχη του κόμματος σκοτώθηκαν, χιλιάδες κλείστηκαν στις φυλακές και άλλες πολλές χιλιάδες αναγκάστηκαν να πάρουν το δρόμο της προσφυγιάς.

Στις 4 του Γενάρη 1924, επέστρεψε στην Αθήνα ο Ελ. Βενιζέλος, ύστερα από 38 μήνες αυτοεξορία. Την επομένη εκλέχτηκε πρόεδρος της Εθνοσυνέλευσης. Ο Στ. Γονατάς παραιτήθηκε και κυβέρνηση σχημάτισε ο ίδιος ο Βενιζέλος.

Την περίοδο αυτή συνεχίστηκε και εντάθηκε η πάλη για την κατάργηση της μοναρχίας και την ανακήρυξη αβασιλείυτης δημοκρατίας.

Στην πάλη αυτή, εκτός από το ΣΕΚΕ (Κ), έπαιρνε δραστήρια μέρος και η «Δημοκρατική Ένωση», ενώ σημαντικό ρόλο έπαιξε και ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος με πρόεδρο τον Αλ. Οθωναίο.

Ο Αλεξ. Παπαναστασίου, με αγόρευσή του στην Εθνοσυνέλευση, ζήτησε να κηρυχθεί έκπτωτη η δυναστεία και ήρθε σε έντονους διαξίφισμους με τον Ελ. Βενιζέλο, ο οποίος έπαθε νευρικό κλονισμό, λιποθύμησε και τελικά παραιτήθηκε.

Στις 6 του Φλεβάρη 1924 σχηματίστηκε κυβέρνηση με τον Καφαντάρη. Στις 11 του ίδιου μήνα, η νέα κυβέρνηση κατέθεσε σχέδιο ψηφίσματος για την προκήρυξη δημοψηφίσματος για την έκπτωση της δυναστείας και τη μορφή του νέου πολιτεύματος, χωρίς να καθορίζεται ημερομηνία διεξαγωγής του. Αυτό προκάλεσε την αντίδραση της «Δημοκρατικής Ένωσης» των Κονδύλη, Χατζηκυριάκου και άλλων και οδήγησε στην παραίτηση του Καφαντάρη. Σχηματίστηκε, στις 8 του Μάρτη 1924, νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Αλ. Παπαναστασίου.

12. Το «Μακεδονικό»

Το Δεκέμβρη του 1923, συνήλθε στο Βερολίνο η 6η Συνδιάσκεψη της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας (ΒΚΟ). Συζήτησε την πολιτική δράση των ΚΚ των Βαλκανίων και πήρε ειδική απόφαση για το ΣΕΚΕ (Κ), τονίζοντας πως πρέπει να δυναμώσει τον αγώνα του κατά της μοναρχίας.

Η Συνδιάσκεψη συζήτησε και το «Μακεδονικό», υιοθετώντας τη θέση για το σχηματισμό «ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης».

Το «Μακεδονικό» ήταν ένα από τα ακανθώδη προβλήματα που δημιουργήθηκαν στα Βαλκάνια, όταν στη Μακεδονία και τη Θράκη αναπτύχθηκε ένα μαζικό κίνημα για την απελευθέρωση της περιοχής από την τουρκική σκλαβιά και, ιδίως, όταν οι αστικές μοναρχικές κυβερνήσεις της Βουλγαρίας, της Σερβίας και της Ελλάδας προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν αυτό το κίνημα, εκτός από λυτρωτικούς, και για επεκτατικούς σκοπούς. Η καθεμιά προσπαθούσε να θέσει κάτω από τον έλεγχό της την περιοχή ή τουλάχιστον το μεγαλύτερο μέρος της. Για το σκοπό αυτό, στη διάρκεια του 19ου αιώνα, ως το 1870, αναπτύχθηκε έντονη προπαγάνδα, με σύνθημα την προστασία ή την απελευθέρωση των «αλύτρωτων αδελφών» και οργανώθηκαν ένοπλα κινήματα ενάντια στους Τούρκους, που δεν οδήγησαν, όμως, σε επιτυχία. Από το 1870 άρχισε προσπάθεια διείσδυσης στη Μακεδονία της βουλγαρικής εθνικιστικής κίνησης. Η προσπάθεια αυτή πήρε στην αρχή τη μορφή εκκλησιαστικής, εκπαιδευτικής και πολιτιστικής αντιπαράθεσης με την Ελλάδα, αλλά αργότερα και τη μορφή διώξεων και ένοπλης βίας.

Η δημιουργία του λεγόμενου μακεδονικού ζητήματος οφείλεται βασικά στη σύνθεση του πληθυσμού της Μακεδονίας. Το 19ο αιώνα στη γεωγραφική αυτή περιοχή, που ήταν στην κατοχή των Τούρκων, κατοικούσαν ελληνόφωνοι, σλαβόφωνοι και αλβανόφωνοι. Σύμφωνα με μια στατιστική, δημοσιευμένη στο βιβλίο που εκδόθηκε από την Κοινωνία των Εθνών το 1926 με τίτλο *Η προσφυγική αποκατάσταση εν Ελλάδι*, ο πληθυσμός της Μακεδονίας ως το 1912 αποτε-

λούνταν από 513.000 (42,6%) Έλληνες, από 119.000 (9,9%) βουλγαρίζοντες από 475.000 (39,4%) μουσουλμάνους, από 98.000 (8,1%) Εβραίους και διάφορους άλλους.

Στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως το Μοναστήρι, οι Σέρρες και κυρίως η Θεσσαλονίκη, συνυπήρχαν το ελληνικό, το μουσουλμανικό και το εβραϊκό στοιχείο.

Στις αρχές του 1878, οι Έλληνες της Μακεδονίας σχημάτισαν την πρώτη «προσωρινή κυβέρνηση» της περιοχής, με πρόεδρο τον Ευάγγελο Κοροβάγγο, και διακήρυξαν τη θέλησή τους να ενωθούν με το ελληνικό κράτος.

Παράλληλα και οι Βούλγαροι επιδίωξαν την κατοχή της Μακεδονίας. Τα σχέδιά τους διευκολύνθηκαν και από τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, που υπογράφηκε το Μάρτη του 1878 και προέβλεπε την ίδρυση αυτόνομης βουλγαρικής ηγεμονίας και την επέκτασή της ως τον Αλιάκμονα, τη Χαλκιδική και τη Θεσσαλονίκη. Το Συνέδριο, όμως, του Βερολίνου ματαίωσε την κατοχή της Μακεδονίας από τους Βουλγάρους.

Ύστερα απ' αυτό, οι Βούλγαροι προσανατολίστηκαν στην οργάνωση ένοπλων εξεγέρσεων. Το 1893 ίδρυσαν τη «Μυστική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση», που το 1896 μετονομάστηκε σε «Εσωτερική Μακεδονοαδριανουπολιτική Επαναστατική Οργάνωση» (ΕΜΕΟ). Η οργάνωση αυτή έριξε το σύνθημα της αυτόνομης Μακεδονίας. Το 1895, με απόφαση του Συνεδρίου όλων των βουλγαρομακεδονικών επιτροπών στη Σόφια, συγκροτήθηκε η «Ανώτατη Μακεδονική Επιτροπή» (Βερχόβεν Κομιτέτ), που έθεσε σκοπό την προετοιμασία ένοπλου αγώνα.

Ανάμεσα στις δύο επιτροπές προέκυψαν σοβαρές διαφωνίες και αντιθέσεις. Η ΕΜΕΟ, στην οποία συμμετείχαν πολλοί σοσιαλιστές, δε συμφωνούσε με τις αντιλήψεις και τις επιδιώξεις της Ανώτατης Επιτροπής που ήταν κάτω από την επιρροή της κυβέρνησης και των κυρίαρχων κύκλων της Βουλγαρίας. Η αριστερή πτέρυγα της ΕΜΕΟ, με επικεφαλής τον Γκότσε Ντέλτσεφ, προσπαθούσε να ενώσει τον πληθυσμό της Μακεδονίας, ρίχνοντας το σύνθημα «η Μακεδονία για τους Μακεδόνες». Μ' αυτό το σύνθημα, η ΕΜΕΟ οργάνωσε στις 20 του Ιούλη (2 του Αυγούστου με το

νέο ημερολόγιο) 1903 εξέγερση, γνωστή με την επωνυμία Ίλιντεν, που αγκάλιασε κυρίως τη Βορειοδυτική Μακεδονία (το βιλαέτι των Βιτολίων) και ορισμένα χωριά της σημερινής ελληνικής Μακεδονίας. Οι εξεγερμένοι ανακήρυξαν τη «Δημοκρατία του Κρούσοβου» που δεν επέζησε παρά λίγες μέρες. Καταλύθηκε γρήγορα από τα τουρκικά στρατεύματα.

Η εξέγερση του Ίλιντεν (της γιορτής του Προφήτη Ηλία), αν και δεν πέτυχε, κατόρθωσε, ωστόσο, να προβάλει στην Ευρώπη το αίτημα αυτονομίας της Μακεδονίας.

Το ελληνικό κράτος αντέδρασε στις ενέργειες των Βουλγάρων, ευνοώντας τη συγκρότηση επιτροπών από αξιωματικούς και οπλαρχηγούς, όπως η «Μακεδονική Άμυνα», το «Μακεδονικό Κομιτάτο» με πρόεδρο το διευθυντή της εφημερίδας *Εμπρός* Δημήτρη Καλαποθάκη και άλλες, στέλνοντας ένοπλα τμήματα στη Μακεδονία και υποστηρίζοντας την επικράτηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης σε βάρος της Βουλγαρικής Εξαρχίας. Ταυτόχρονα, η ελληνική κυβέρνηση έριξε ιδιαίτερο βάρος στην ενίσχυση της ελληνικής εκπαίδευσης στη Μακεδονία. Γύρω στο 1900, στη Μακεδονία υπήρχαν πάνω από 1.000 ελληνικά σχολεία με 70.000 μαθητές, ενώ τα βουλγαρικά δεν ξεπερνούσαν τα 590 με 30.000 μαθητές.¹

Στις 14 Αυγούστου του 1904, το «Μακεδονικό Κομιτάτο» όρισε αρχηγό όλων των ένοπλων τμημάτων της Δυτικής Μακεδονίας τον Παύλο Μελά, ανθυπολοχαγό του πυροβολικού, ο οποίος εισέβαλε για τρίτη φορά στη Μακεδονία, επικεφαλής αντάρτικου σώματος και προσπάθησε να ξεσηκώσει τους Έλληνες. Σκοτώθηκε, όμως, από τους Τούρκους στη Σιάτιστα τον Οκτώβρη του ίδιου χρόνου.

Μετά το θάνατο του Παύλου Μελά, συνεχίστηκε η αποστολή και δράση ελληνικών ανταρτικών σωμάτων ως το 1908, οπότε ξέσπασε το κίνημα των Νεότουρκων και οι αντιμαχόμενες πλευρές στη Μακεδονία δέχτηκαν να τερματίσουν τον ένοπλο αγώνα, ύστερα από τη χορήγηση γε-

---

1. *Μακεδονικός Αγώνας*, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1985, σελ. 40.

νικής αμνηστίας από τους Τούρκους και τις υποσχέσεις για ισονομία και ισοπολιτεία.

Με τους βαλκανικούς πολέμους (1912-1913) καταλύθηκε η κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η Μακεδονία μοιράστηκε ανάμεσα στην Ελλάδα, τη Σερβία και τη Βουλγαρία. Πάνω από ένα εκατομμύριο αλλοεθνείς, απ' τους οποίους οι περισσότεροι ήταν Σλάβοι της περιοχής του Βαρδάρη, βρέθηκαν στην κατοχή της Σερβίας, ενώ 330 χιλιάδες Σλαβομακεδόνες παρέμειναν στην ελληνική Μακεδονία και 180 χιλιάδες στην περιοχή του Πιρίν που πέρασε στη Βουλγαρία.

Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος και η μικρασιατική εκστρατεία, με την καταστροφή που ακολούθησε, οδήγησαν σε νέες βίαιες μετακινήσεις πληθυσμών. Έτσι, συγχρόνως με τους Έλληνες της Βόρειας Μακεδονίας που είχαν έρθει νωρίτερα στην Ελλάδα πήραν τον αντίστροφο δρόμο προς τη Βουλγαρία αρκετές χιλιάδες σλαβόφωνων με βουλγαρική συνείδηση από τα εδάφη της Μακεδονίας που είχαν περιέλθει στην Ελλάδα και τη θέση τους κατέλαβαν εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες που ξεριζώθηκαν από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη.

Η παλιά εθνολογική σύνθεση άλλαξε. Η ελληνική Μακεδονία είχε πλέον πληθυσμό 1.300.000 κατοίκους και απ' αυτούς οι Έλληνες ήταν 1.150.000 και μόνο 150.000 ανήκαν στις αμφισβητούμενες μειονότητες.¹

Ωστόσο, η ύπαρξη σλαβόφωνου πληθυσμού και στα τρία τμήματα (ελληνική Μακεδονία, Μακεδονία του Βαρδάρη και Μακεδονία του Πιρίν) αποτέλεσε τη βάση για να θεμελιωθούν οι απόψεις περί ύπαρξης ξεχωριστού μακεδονικού έθνους και να διατυπωθούν απαιτήσεις και σχέδια για τη δημιουργία και ενιαίου μακεδονικού κράτους.

Το πρόβλημα διατηρούνταν και οξυνόταν και από τις αντιθέσεις και επεμβάσεις των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων για την ηγεμονία τους στα Βαλκάνια.

---

1. Γιώργης Δ. Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμος Β', 1923-1927, σελ. 141.

Σ' αυτές τις συνθήκες, η Βαλκανική Σοσιαλιστική (μετέπειτα Κομμουνιστική) Ομοσπονδία πρόβαλε την ιδέα της ίδρυσης «Βαλκανικής Δημοκρατικής Ομοσπονδίας», πιστεύοντας ότι έτσι θα αποκρούονταν οι ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις, θα σταματούσαν οι ανταγωνισμοί και οι συγκρούσεις ανάμεσα στις βαλκανικές χώρες, θα προωθούνταν η συνεννόηση, η συνεργασία και η φιλία των λαών και θα άνοιγε ο δρόμος για την κοινωνική πρόοδο και το σοσιαλισμό. Την ιδέα αυτή υιοθέτησε και το ΣΕΚΕ στο πρώτο ιδρυτικό του Συνέδριο.

Αργότερα, η ιδέα αυτή εγκαταλείφθηκε και τον Ιούνιο του 1922 στην 4η Συνδιάσκεψη της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας ρίχτηκε το σύνθημα της «Ενιαίας Ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης». Εμπνευστές ήταν οι ηγέτες του ΚΚ Βουλγαρίας, του μεγαλύτερου τότε Κομμουνιστικού Κόμματος στα Βαλκάνια, οι οποίοι θεωρούσαν ότι με τη δημιουργία ενός τέτοιου κράτους θα σταματούσε ο άγριος ανταγωνισμός ανάμεσα στη Βουλγαρία, τη Σερβία και την Ελλάδα και θα δινόταν σωστή λύση στο «Μακεδονικό» πρόβλημα. Περισσότερο, όμως, ήθελαν να προσελκύσουν με το μέρος τους την ΕΜΕΟ (Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση) και να εξασθενήσουν την επιρροή των κομιτατζήδων στους πρόσφυγες από τη Μακεδονία και Θράκη, που εγκαταστάθηκαν στη Βουλγαρία.

Η 4η Συνδιάσκεψη δεν πήρε απόφαση. Ύστερα από πρόταση των αντιπροσώπων των ΚΚ Ελλάδας, Σερβίας και Ρουμανίας παραπέμφθηκε το θέμα σε επόμενη Συνδιάσκεψη για να μπορέσουν στο μεταξύ να ενημερωθούν οι ηγεσίες των βαλκανικών κομμουνιστικών κομμάτων.

Αντιπρόσωπος του ΚΚΕ στην 4η Συνδιάσκεψη ήταν ο Γιάννης Πετσόπουλος, ο οποίος επιστρέφοντας στην Αθήνα ενημέρωσε την ΚΕ για τη στάση του στο ζήτημα της Μακεδονίας-Θράκης, τονίζοντας ότι θα πρέπει να βρεθούν άλλες λύσεις για το ζήτημα των μειονοτήτων της Μακεδονίας-Θράκης. Η ΚΕ ενέκρινε τη στάση του.

Το σύνθημα για ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη εγκρίθηκε, όπως αναφέρουμε και παραπάνω, από την 6η Συνδιάσκεψη της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομο-

σπονδίας και υιοθετήθηκε στη συνέχεια και από το 5ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς που συνήλθε στη Μόσχα στις 17 του Ιούνη-8 του Ιούλη 1924.

Το σύνθημα, όμως, αυτό δεν ήταν σωστό, γιατί δεν υπήρξε διαμορφωμένο ξεχωριστό μακεδονικό έθνος. Η Μακεδονία ήταν και είναι ονομασία γεωγραφική και όχι εθνολογική. Επιπλέον, το σύνθημα δεν ανταποκρινόταν ούτε στην κατάσταση και το συσχετισμό δυνάμεων που υπήρχε εκείνη την περίοδο στην ελληνική Μακεδονία. Δεν υπήρχε πια πολυπληθής σλαβόφωνη μειονότητα ύστερα από το μαζικό εποικισμό της από τους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας και την ανταλλαγή πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία. Ακόμα πιο πολύ δε δικαιολογούνταν ένα τέτοιο σύνθημα για τη Θράκη.

Γι' αυτό και ηγετικά στελέχη του ΣΕΚΕ (Κ) αντέδρασαν στη θέση, που πήρε η Συνδιάσκεψη της Βαλκανικής Ομοσπονδίας και υιοθετήθηκε με την επίδραση που άσκησαν οι ηγέτες του ΚΚ Βουλγαρίας και η Κομμουνιστική Διεθνής. Ο πρώτος, που διαφώνησε, ήταν ο Γιάννης Κορδάτος, διευθυντής τότε του *Ριζοσπάστη*. Υποστήριξε ότι το σύνθημα είναι ανεδαφικό.

13. Πάλη για τον επαναστατικό χαρακτήρα του Κόμματος

Το χτύπημα των επαναστατικών κινημάτων στη Γερμανία, την Πολωνία, τη Βουλγαρία και σε άλλες χώρες και η υποχώρηση του επαναστατικού κινήματος και στη χώρα μας, με το χτύπημα των μεγάλων απεργιακών αγώνων του 1923 και την ένταση της τρομοκρατίας, συνέβαλαν σημαντικά στο να εμφανιστούν στην καθοδήγηση του Κόμματος δεξιές και αριστερές οπορτουνιστικές απόψεις. Οι φορείς αυτών των απόψεων δημιούργησαν βασικά δυο ομάδες. Η μία ομάδα, με τους Μπεναρόγια και άλλους, υποστήριζε ότι η εργατική τάξη δεν εμπνέεται από επαναστατικές ιδέες, ότι δεν είναι σε θέση να διεξάγει έντονους και μακροχρόνιους αγώνες και ότι το Κόμμα πρέπει να εγκαταλείψει κάθε μορφή επαναστατικής πάλης. Η ομάδα αυτή συσπειρώθηκε

γύρω από το περιοδικό της, *Νέα Εποχή* (1923) και την εφημερίδα *Φωνή του Λαού*. Το τμήμα Θεσσαλονίκης, που επηρεαζόταν απ' αυτήν την ομάδα, ζητούσε να συγκληθεί αναθεωρητικό Συνέδριο και να εφαρμοστούν οι αποφάσεις της Συνδιάσκεψης του 1922.

Η άλλη εξτρεμιστική τυχोδιωκτική ομάδα, με επικεφαλής τον Ε. Παπαναστασίου και άλλους, αντιτασσόταν σε κάθε μορφή συνεργασίας με τα μη προλεταριακά κόμματα, κατηγορούσε το Κόμμα για οπορτουνισμό και την ΚΔ για αναθεώρηση των λενινιστικών αρχών. Στελέχη που επηρεάζονταν απ' αυτή την ομάδα, διέσπασαν την ΚΟ του Πειραιά και την οργάνωση της ΟΚΝΕ και συσπειρώθηκαν γύρω από την εφημερίδα *Κομμουνιστικό Βήμα* (1924).

Σ' αυτές τις συνθήκες της έντονης ιδεολογικής διαπάλης, συνήλθε στις 3-8 του Φλεβάρη 1924 το Εθνικό Συμβούλιο¹ του Κόμματος στα γραφεία του *Ριζοσπάστη*.

Το Εθνικό Συμβούλιο συζήτησε την εσωτερική κατάσταση του Κόμματος, την πολιτική κατάσταση, το επαγγελματικό κίνημα, το ζήτημα των νεολαίων, το αγροτικό, το προσφυγικό, το κίνημα των παλαιών πολεμιστών και θυμάτων και τη σύσφιγξη των σχέσεων του κόμματος με τη Διεθνή.

Σχετικά με την εσωκομματική κατάσταση, το Εθνικό Συμβούλιο διαπίστωσε ότι «είναι αδύνατον να εξακολουθήσει η ανάπτυξις του Κόμματος εις σοβαρόν πολιτικόν οργανισμόν της εργατικής τάξεως, αν το Κόμμα δεν ημπορέση να υπερνικήσει την εσωτερικήν αυτήν βαθυτάτην κρίσιν»². Και

---

1. Στο Εθνικό Συμβούλιο πήραν μέρος τα μέλη της ΚΕ Θ. Αποστολίδης, Χ. Τζάλλας, Σ. Μάξιμος και Ε. Σταυρίδης· τα μέλη της ΚΕΕ Μ. Γιατσόπουλος και Α. Χατζησταύρου· τα μέλη του Συμβουλίου Ν. Σαργολόγος, Ζ. Βεντούρα, Φ. Τζουλάτης· ο αντιπρόσωπος της ΓΣΕΕ Ε. Ευαγγέλου και της Νεολαίας Σ. Θεοδώρου· ο διευθυντής του *Ριζοσπάστη* Γ. Κορδάτος· οι γραμματείς των τμημάτων της Αθήνας Ανδρ. Χαιτάς, του Πειραιά Καραμούζης, της Θεσσαλονίκης Αμών, του Βόλου Σταυρόπουλος, της Καβάλας Πέκος· ο Π. Πουλιόπουλος, εκ μέρους των οργανώσεων εφέδρων πολεμιστών και σαν εισηγητής σε θέμα της ημερήσιας διάταξης.

2. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος πρώτος, σελ. 397.

για να υπερνικήσει αυτή την κρίση, θεώρησε απαραίτητη την αποφασιστική καταπολέμηση των στοιχείων εκείνων που «προσπαθούν σήμερα υπό το ύπουλον πρόσχημα της δήθεν ανικανότητας, των ελλείψεων και των αδυναμιών του υφισταμένου οργανισμού του Κόμματός μας, να υπονομεύσουν αυτήν την ύπαρξιν του Κόμματός μας και να παρασύρουν την εργατικήν τάξιν εις την δημιουργίαν ψευτοσοσιαλιστικής μεταρρυθμιστικής οργανώσεως –καθώς η διεθνής πείρα απέδειξε– που θα χρησιμεύσει ως μέσον αναδείξεως μερικών φιλόδοξων πολιτικάντηδων και πολύ ταχέως ως μέσον ρυμουλκώσεως της εργατικής τάξεως εις εξυπηρέτησιν της κεφαλαιοκρατίας και συντηρήσεως του σημερινού κοινωνικού καθεστώτος»¹.

Το Εθνικό Συμβούλιο χαρακτήρισε, επίσης, σαν μεγάλο εχθρό του κόμματος «τα εντός του Κόμματος υπάρχοντα τυχοδιωκτικά την διάθεσιν ή αναρχούμενα την σκέψιν αντικομμουνιστικά στοιχεία».²

Με βάση αυτές τις διαπιστώσεις, το Εθνικό Συμβούλιο διέγραψε από το κόμμα τον Ε. Παπαναστασίου, επικύρωσε τη διαγραφή του Αβρ. Μπεναρόγια και εξέλεξε τριμελή Κεντρική Επιτροπή από τους Γιάννη Κορδάτο, Σεραφείμ Μάξιμο και Θωμά Αποστολίδη, με αποστολή να αντιμετωπίσει την κρίση και να προστατεύσει τον «απειλούμενο οργανισμό του Κόμματος».

Στο μεταξύ, με γραπτή δήλωση της ΚΕ, απορρίφθηκε η πρόταση του τμήματος Θεσσαλονίκης για τη σύγκληση αναθεωρητικού Συνεδρίου.

Η ΚΕ της ΟΚΝΕ υποστήριξε την πρόταση για την αντιμετώπιση της κρίσης του κόμματος και δήλωσε ότι θέτει στη διάθεση της ΚΕ του ΣΕΚΕ (Κ) όσες δυνάμεις διαθέτει για την καταπολέμηση των εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών του κόμματος.

Η ΟΚΝΕ είχε κι αυτή περάσει σοβαρή κρίση το 1923. Με πρωτοβουλία του τμήματος Θεσσαλονίκης, είχε συγκληθεί

---

1. Στο ίδιο, σελ. 397.

2. Στο ίδιο, σελ. 397.

ειδικό «επαναστατικό» Συνέδριο. Η Κομμουνιστική Διεθνής Ένωση Νέων χαρακτήρισε το συνέδριο αυτό «αβανγκαρντίστικο» και πρότεινε τη σύγκληση νέου ενωτικού Συνεδρίου. Το συνέδριο αυτό συνήλθε το Μάρτη του 1924 και καταδίκασε τόσο το «επαναστατικό» Συνέδριο της Θεσσαλονίκης όσο και τη θέση περί «μακράς νομίμου υπάρξεως», που είχαν υποστηρίξει και ορισμένα μέλη της καθοδήγησης της ΟΚΝΕ.

Το Συνέδριο εξέλεξε νέα ΚΕ.¹ Γραμματέας εκλέχτηκε ο Γ. Κολοζώφ.

Το Εθνικό Συμβούλιο ψήφισε και απόφαση για την πολιτική κατάσταση, στην οποία χαρακτήρισε το θεσμό της Γερουσίας αναχρονιστικό.

Στις 17 του Φλεβάρη 1924, η ΚΕ του κόμματος ανακοίνωσε ότι το ΣΕΚΕ (Κ) θα πάρει μέρος στο δημοψήφισμα «με σκοπόν την καταπολέμησιν του μοναρχισμού και του κινδύνου επικρατήσεώς του» και «την ευρείαν διάδοσιν του συνθήματος της *εργατοαγροτικής κυβερνήσεως*, η εγκαθίδρυσις της οποίας θα σημάνη διά τους εργάτας και αγρότας την πραγματική λύση του πολιτειακού ζητήματος»².

Στις 25 του Μάρτη 1924, με πρόταση της κυβέρνησης Παπαναστασίου, που είχε σχηματιστεί στις 8 του ίδιου μήνα, η Δ' Συνέλευση των Ελλήνων κήρυξε ομόφωνα έκπτωτη τη δυναστεία των Γκλίσκμπουργκ και ανακήρυξε την κοινοβουλευτική δημοκρατία. Η Συνέλευση στέρησε απ' όλα τα μέλη της δυναστείας κάθε δικαίωμα στο θρόνο και στην ελληνική ιθαγένεια και απαγόρευσε τη διαμονή τους στην Ελλάδα.

Στις 13 του Απριλίου έγινε το κυρωτικό δημοψήφισμα που σάρωσε τη μοναρχία. Το 70% των ψηφοφόρων τάχτηκε υπέρ της δημοκρατίας. Ήταν μεγάλη νίκη του ελληνικού λαού και των δημοκρατικών πολιτικών δυνάμεων. Δεν υπήρξε, ωστόσο, αποτέλεσμα της πάλης και της δραστηριότη-

---

1. Η ΚΕ της ΟΚΝΕ αποτελέστηκε από τους Ζακ Βεντούρα, Σπύρο Θεοδώρου, Νίκο Μαρακή, Β. Μιχαηλίδη και Γιώργο Κολοζώφ. Και η Εξελεγκτική Επιτροπή από τους Λευτέρη Αποστόλου, Θ. Τρυπόγλου και Σ. Ρουμελιώτη.

2. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος πρώτος, σελ. 416.

τας ολόκληρου του βενιζελικού και βενιζελογενούς πολιτικού κόσμου, αλλά μόνο της μερίδας εκείνης που, μέσα στα πλαίσια του αστικού καθεστώτος, εμπορούνταν από προοδευτικές ιδέες. Γι' αυτό και η δημοκρατία προσέκρουσε σε εμπόδια και δυσκολίες. Ο ίδιος ο Αλεξ. Παπαναστασίου, που τόσο επίμονα πάλεψε για την αβασίλευτη δημοκρατία, μόλις σχημάτισε κυβέρνηση, αναζήτησε στηρίγματα ακόμα και στον Μεταξά και δε δίστασε να προχωρήσει αρκετές φορές σε απαγόρευση συγκεντρώσεων της Αριστεράς σε ανοιχτό χώρο και να αιματοκυλίζει τους εργάτες.

Η ΚΕ του ΣΕΚΕ (Κ), με προκήρυξή της, χαιρέτισε την πτώση της μοναρχίας, αλλά και προειδοποίησε πως ο αγώνας για το πολιτειακό δεν τελείωσε. «Ο νικημένος μοναρχοφασισμός», τόνιζε, «θα αναζητήσει κάθε ευκαιρία για να ξαναστήσει πάνω στα κόκκαλα του εργαζόμενου λαού τον αιματοβαμμένο θρόνο του.»¹

Η ΚΕ του ΣΕΚΕ (Κ) επέκρινε δριμύτατα και τη νέα κυβέρνηση Παπαναστασίου, γιατί, παρά τις πομπώδεις εξαγγελίες της, εφαρμόζε αντιλαϊκή πολιτική. «Αντί (η κυβέρνηση) να σκεφθή», τόνιζε σε διαμαρτυρία που δημοσιεύτηκε στις 23 του Απριλίου 1924, «ότι οι πρόσφυγες δεν έχουν στέγη και ψωμί, ότι πεθαίνουν από τη γδύμνια και τις αρρώστειες μέσα στους κάμπους και τα βουνά της Θράκης, Μακεδονίας, Αττικής, Θεσσαλίας, νησιών. Αντί να ενδιαφερθεί διά την λύσιν του αγροτικού ζητήματος... Αντί να αντιμετωπίσει στα σοβαρά και με δραστήρια μέτρα το κοινωνικόν πρόβλημα της ανεργίας... αιχμάλωτος της στρατοκρατικής κλίκας, η οποία την έφερεν εις την εξουσίαν αφ' ενός, και αφ' ετέρου πειθήνιον όργανον της τάξεως των εκμεταλλευτών του λαού... ασχολείται από πρωίως μέχρις εσπέρας διά την ικανοποίησιν και "κατοχύρωσιν" των συμφερόντων των εκμεταλλευτών μας.»²

Η νέα τριμελής Κεντρική Επιτροπή, που είχε περιβληθεί και με απόλυτη εξουσία «δυναμένην να εξέλθῃ, όταν η ανά-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 432.

2. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πρώτος, σελ. 434.

γκη το απαιτήσει, των ορίων του καταστατικού», δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει την κρίση. Οι αντιπολιτευτικές ομάδες συνέχισαν τη δράση τους. Η δεξιά σοσιαλδημοκρατική, επικεφαλής τους Ν. Δημητράτο, Α. Μπεναρόγια, Γιαμογιάννη, Οικονόμου κ.ά., που δρούσε στη Θεσσαλονίκη, πήρε τη επωνυμία «Συγκεντρωτική» και συμμάχησε ένα διάστημα με τη «Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση» των Γεωργιάδη-Σίδερ. Και η υπερεπαναστατική, εξτρεμιστική ομάδα του Ε. Παπαναστασίου ονομάστηκε «Κομμουνιστική Ένωση». Και οι δύο ομάδες κατηγορούσαν το κόμμα για τις θέσεις με τις οποίες συμφωνούσαν. Η ομάδα Παπαναστασίου αντιτάχθηκε στη συμμετοχή του κόμματος στο δημοψήφισμα και ξεσήκωσε ολόκληρη συκοφαντική εκστρατεία. Η στάση αυτή της λεγόμενης «Κομμουνιστικής Ένωσης» επικρίθηκε από το Προεδρείο της ΒΚΟ, που συνεδρίασε στις 16-18 του Απριλίου 1924 και συζήτησε την κατάσταση στην Ελλάδα και τα καθήκοντα του κόμματος. Το Προεδρείο έκρινε ότι η θέση της ΣΕΚΕ (Κ) απέναντι στη μοναρχία ήταν σωστή και τόνισε ότι οι κομμουνιστές πρέπει να έχουν μόνιμο το σύνθημα «Κατά της μοναρχίας!» και να συνδέουν την αντιμοναρχική προπαγάνδα με τον καθημερινό οικονομικό και πολιτικό αγώνα.

Στις 12 του Μάρτη 1924 η ελληνική κυβέρνηση υποχρεώθηκε να αναγνωρίσει τη Σοβιετική Ένωση και ν' αποκαταστήσει διπλωματικές σχέσεις μαζί της. Η ΚΕ του ΣΕΚΕ (Κ) που από καιρό πάλευε για μια τέτοια αναγνώριση, χαιρέτησε με ενθουσιασμό το γεγονός.

Παρά την κρίση και την έντονη εσωτερική διαμάχη, η ΣΕΚΕ (Κ) συνέβαλε, μαζί με τη ΓΣΕΕ, στο ξέσπασμα νέων απεργιακών αγώνων. Η αρχή έγινε με τον αγωνιστικό γιοτασμό της Πρωτομαγιάς. Παρά την απαγόρευση από την κυβέρνηση του Α. Παπαναστασίου, οι εργάτες της Αθήνας και του Πειραιά, απαντώντας στην πρόσκληση του ΣΕΚΕ (Κ), κήρυξαν απεργία και οργάνωσαν συγκέντρωση. Ο στρατός διατάχθηκε και χτύπησε τους συγκεντρωμένους. Σκοτώθηκε ένας εργάτης, ο Σωτήρης Παρασκευαΐδης, τραυματίστηκαν δώδεκα και πιάστηκαν πενήντα. Τα αιματηρά αυτά γεγονότα απέσπασαν το «δημοκρατικό» προσωπείο από την κυβέρνηση Παπαναστασίου που ανατράπηκε στις 18 του Ιού

νη 1924. Ταυτόχρονα, δε στάθηκαν ικανά να φοβίσουν τους εργάτες. Μέσα στο Μάη 20.000 καπνεργάτες και καπνοπαραγωγοί κήρυξαν απεργία και οργάνωσαν μαζικές και μαχητικές διαδηλώσεις. Στη Θεσσαλονίκη η αστυνομία άνοιξε πυρ και τραυμάτισε 11 απεργούς καπνεργάτες.

Τον ίδιο μήνα απήργησαν οι ναυτεργάτες, οι σιδηροδρομικοί, οι αρτεργάτες, οι ηλεκτροτεχνίτες και οι τσαγκαράδες.

Τον Ιούνη, με την καθοδήγηση του κόμματος, συνήλθε στην Αθήνα το πρώτο Συνέδριο των Παλαιών Πολεμιστών που συνέβαλε στην ανάπτυξη του αντίστοιχου κινήματος.

Το Σεπτέμβρη κατέβηκαν σε απεργία οι καπνεργάτες της Καβάλας. Η αστυνομία σκότωσε δύο και τραυμάτισε πολλούς απεργούς. Ακολούθησαν απεργίες των τροχιοδρομικών της Αθήνας, των δημοσίων υπαλλήλων, των εργατών του Βόλου και της Θεσσαλονίκης, των υφαντουργών της Νάουσας κ.ά.

Στις 10 του Νοέμβρη 1924 ξέσπασε μεγάλη απεργία των καπνεργατών της Καβάλας και της Δράμας με αίτημα να σταματήσει η εξαγωγή ανεπεξέργαστων καπνών. Η χωροφυλακή, με διαταγή του υπουργού Εσωτερικών Γ. Κονδύλη, χτύπησε τους απεργούς, με αποτέλεσμα να σκοτωθεί ένας και να τραυματιστούν 20.

Το ΣΕΚΕ (Κ) ασχολήθηκε και με την ανάπτυξη του αγροτικού κινήματος, ρίχνοντας βάρος στην οργάνωση των αγροτών (μικροιδιοκτητών και ακτημόνων) σε αγροτικούς συλλόγους και αγροτικές ενώσεις στις περιφέρειες.

Επίσης, κατέβαλε προσπάθειες για τη διαφώτιση και την οργάνωση των προσφύγων με σκοπό την ανάπτυξη αγώνων για τα συμφέροντά τους και ενίσχυσε αρκετά το κίνημα των παλαιών πολεμιστών.

Τον Ιούνη του 1924 συνήλθε το πέμπτο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Απ' αυτό απουσίαζε ο Λένιν. Είχε πεθάνει στις 21 του Γενάρη της ίδιας χρονιάς. Ο θάνατός του υπήρξε τεράστια απώλεια για το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα.

Ένα από τα κύρια καθήκοντα που χάραξε το Συνέδριο ήταν η αφομοίωση από τα κομμουνιστικά κόμματα της μαρ-

ξιστικής θεωρίας, της στρατηγικής και τακτικής και η μετατροπή τους σε κόμματα νέου τύπου.

Το Συνέδριο υπογράμμισε την ανάγκη να αντιμετωπιστούν τόσο οι δεξιές οπορτουниστικές παρεκκλίσεις όσο και οι αριστερίστικες απόψεις.

Στο Συνέδριο πήρε μέρος και αντιπροσωπεία του ΣΕΚΕ (Κ) από τους Σεραφείμ Μάξιμο, Παντελή Πουλιόπουλο και Θόδωρο Μάγγο.

Ενα μήνα αργότερα, τον Ιούλη του 1924, συνήλθε στη Μόσχα η 7η Συνδιάσκεψη της ΒΚΟ και συζήτησε την κατάσταση των βαλκανικών χωρών και τα καθήκοντα των κομμουνιστικών κομμάτων της περιοχής, στο φως των αποφάσεων του πέμπτου Συνεδρίου της ΚΔ.

Η 7η Συνδιάσκεψη επανέλαβε τη θέση της προηγούμενης συνδιάσκεψης για μια «Ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη». Ο Σεραφείμ Μάξιμος και ο Παντελής Πουλιόπουλος, που αντιπροσώπευσαν το ΣΕΚΕ (Κ), ψήφισαν τη θέση, χωρίς να υπάρξει σχετική απόφαση του κόμματος.

14. Το 3ο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ)

Από τις 26 του Νοέμβρη και μέχρι τις 3 του Δεκέμβρη 1924, συνήλθε στην Αθήνα το τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του Κόμματος. Το Συνέδριο αυτό προβλεπόταν να είναι τακτικό. Επειδή, όμως, δεν προετοιμάστηκε καλά, χαρακτηρίστηκε, μετά την έναρξη των εργασιών του, έκτακτο.

Αντιπροσωπεύτηκαν σ' αυτό όλες οι οργανώσεις του κόμματος, εκτός από το τμήμα της Κέρκυρας που, για τεχνικούς λόγους, δεν μπόρεσε να στείλει αντιπροσώπους του.

Αντιπρόσωπος της Κομμουνιστικής Διεθνούς ήταν ο Δ. Μανουήλακι και της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας ο Ρ. Σμέραλντ.

Το Συνέδριο συνήλθε σε μια δύσκολη περίοδο. Το επαναστατικό κίνημα στην Ευρώπη και την Ελλάδα βρισκόταν σε υποχώρηση. Οι διώξεις των κομμουνιστών και των πρωτοπόρων αγωνιστών από τις αντιδραστικές δυνάμεις είχαν

ενταθεί. Και στις γραμμές του κόμματος διεξαγόταν μια αδυσώπητη εσωκομματική διαπάλη, ανάμεσα σε τάσεις και ομάδες που υπονόμευαν την πειθαρχία και εμποδίζαν τη δραστηριότητά του. Το κόμμα αντιμετώπιζε τον κίνδυνο της διάλυσής του. Παρ' όλα αυτά, «το Συνέδριο μπόρεσε» όπως αναφέρεται στην ανακοίνωση που δημοσιεύτηκε στο *Ριζοσπάστη* στις 12 του Δεκέμβρη 1924, «να εξετάσει όλα τα ζητήματα αρχών και τακτικής, να δώσει στο Κόμμα σαφείς γραμμές κατευθύνσεως στα διάφορα πεδία του αγώνα και να θέσει τις γερές βάσεις της μπολσεβικοποίησης του Κόμματος»¹.

Το Συνέδριο αποδέχτηκε ομόφωνα όλες τις αποφάσεις των συνεδρίων της ΚΔ και των συνδιασκέψεων της ΒΚΟ, καθώς και τους 21 όρους που είχε ψηφίσει το 2ο Συνέδριο της ΚΔ για την εισδοχή των κομμάτων σ' αυτή. Σύμφωνα με τους όρους αυτούς, το Συνέδριο άλλαξε το όνομα του κόμματος από Σοσιαλιστικό Εργατικό (Κομμουνιστικό) σε Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας (ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς).

Επίσης, αποφάσισε την αναδιοργάνωση του κόμματος με βάση τους πυρήνες και ψήφισε νέο καταστατικό που επαναβεβαίωνε το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό σαν βασική αρχή της συγκρότησης και λειτουργίας του κόμματος.

Το Συνέδριο συζήτησε την Έκθεση της ΚΕ για την κατάσταση του κόμματος. Στην Έκθεση που παρουσίασε ο Γραμματέας Αποστολίδης, τονίστηκαν οι δυσκολίες που αντιμετώπιζε το κόμμα από την ίδρυσή του. Καταδικάστηκε η στάση των δεξιών οπορτουνιστικών στοιχείων, καθώς και των εξτρεμιστικών, που έθεσε σε κίνδυνο την ύπαρξη του κόμματος. Και αναγνωρίστηκε η αδυναμία της τριμελούς ΚΕ να αντιμετωπίσει αποφασιστικά την κατάσταση. Ωστόσο, «παρ' όλη την ανεπάρκεια των δυνάμεών της, η ΚΕ μπόρεσε να διαφυλάξει το Κόμμα από τις διαλυτικές επιρροές, να εμπνεύσει στα μέλη την εμπιστοσύνη προς το Κόμμα, να δημιουργήσει νέες οργανώσεις, ν' αντιμετωπίσει τις οικονομι-

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος πρώτος, 1918-1924, σελ. 499.

κές δυσχέρειες και να εξασφαλίσει παρ' όλες τις δυσχέρειες αυτές την έκδοση του Κεντρικού Οργάνου του Κόμματος».¹

Εισήγηση για το πολιτικό πρόγραμμα έκανε ο Γιάννης Κορδάτος, ο οποίος αναφέρθηκε λεπτομερειακά στην πολιτική και οικονομική κατάσταση της χώρας και στα καθήκοντα του απορρέουν για το κόμμα. Συζητήθηκαν, επίσης, εισηγήσεις για το επαγγελματικό, για το κίνημα των παλαιών πολεμιστών, για το προσφυγικό και για την παράνομη οργάνωση του κόμματος. Το Συνέδριο υιοθέτησε την τακτική του «Ενιαίου Μετώπου» και προσανατόλισε το κόμμα στην οργάνωση των καθημερινών αγώνων του λαού για την ικανοποίηση των αιτημάτων και τη βελτίωση της άθλιας κατάστασής του.

Σε απόφαση που πάρθηκε για την ενότητα του κόμματος τονίζεται μεταξύ των άλλων: «Εμπόδιο για την ένωση όλων των επαναστατικών δυνάμεων του προλεταριάτου και για την επιτυχία του αγώνα εναντίον της μπουρζουαζίας κάτω από τη σημαία της ΚΔ στην Ελλάδα είναι η ύπαρξη της λεγόμενης «Κομμουνιστικής Ενώσεως»².

Το Συνέδριο ζήτησε τη διάλυση της «Κομμουνιστικής Ενωσης», τη διακοπή της έκδοσης της εφημερίδας της *Κομμουνιστικό Βήμα* και την είσοδο των μελών της στο κόμμα. Ταυτόχρονα, τόνισε ότι «κάθε φατριαστική ομάδα και κάθε φατριαστική πάλη πρέπει να παύσει μια για πάντα»³. Και ότι, σύμφωνα με την αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, όλα τα μέλη του κόμματος μπορούν να εκφράζουν και να υποστηρίζουν τις γνώμες τους, υποτασσόμενα, όμως, τελικά, στις αποφάσεις του κόμματος και των οργάνων του.

Εντονη συζήτηση έγινε για το εθνικό θέμα και ειδικά για τη θέση της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας και της ΚΔ για την «ανεξαρτησία της Μακεδονίας και της Θρά-

---

1. Το τρίτο Εκτακτό Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ), Πρακτικά, σελ. 53.

2. Το τρίτο Εκτακτό Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ), Πρακτικά, σελ. 204.

3. Στο ίδιο, σελ. 205.

κης». Η ΚΕ επικρίθηκε με δριμύτητα από τον αντιπρόσωπο της ΚΔ, γιατί δε δέχτηκε τη θέση αυτή, όπως έκαναν το σερβικό και το βουλγαρικό κόμμα. «Πρέπει να πούμε ίσια», τόνισε στην ομιλία του, «ότι η ΚΕ αρνήθηκε να παραδεχτεί την άποψη της ΚΔ και της ΒΚΟ επί του εθνικού ζητήματος...». Και σε άλλο σημείο πρόσθεσε: «Η ΚΕ δεν δέχτηκε το σύνθημα της ανεξαρτησίας της Μακεδονίας και της Θράκης, δεν έκαμε καμπάνια εναντίον της έθνικιστικής πολιτικής της ελληνικής μπουρζουαζίας»¹.

Προηγούμενα, ο Γραμματέας της ΚΕ, Αποστολίδης, στην Έκθεση για την κατάσταση του κόμματος είχε αναφερθεί στο θέμα, τονίζοντας ότι η ΚΕ «δεν έσπευσεν ακόμη να συμμορφωθεί προς τας δοθείσας υπό του Προεδρείου της ΒΚΟ εντολάς», γιατί «ενόμισε προς το συμφέρον του κομμουνιστικού αγώνος δι' όλην την Βαλκανικήν, ότι ήτο υποχρεωμένη να διατυπώσει τας σοβαράς κατ' αυτήν αντιρρήσεις της εις τους ανωτέρους οργανισμούς».²

Παίρνοντας μέρος στη συζήτηση του θέματος και απαντώντας στις κατηγορίες για μη εκτέλεση των αποφάσεων της ΒΚΟ από την ΚΕ, ο Αποστολίδης είπε ότι από το Μάη ακόμη η ΚΕ έγραψε στην ΒΚΟ «ότι παραδέχεται ως ορθόν το σύνθημα της ενιαίας και ανεξαρτήτου Μακεδονίας και Θράκης και ήρχισε να σκέπτεται σοβαρώς για την εκτέλεση των υποχρεώσεών της».³ Για το σκοπό αυτό, έστειλε στα μακεδονικά τμήματα τον Ελευθέριο Σταυρίδη, ο οποίος συγκάλε συσκέψεις των κυριοτέρων στελεχών και εξήγησε τις αποφάσεις της ΒΚΟ. Στις συσκέψεις, όμως, αυτές συνάντησε άρνηση.

Ο Αποστολίδης υποστήριξε ότι η εθνολογική και κοινωνική σύνθεση του ελληνικού τμήματος της Μακεδονίας δεν ήταν η ίδια με τα άλλα τμήματα της Μακεδονίας. Η άφιξη και η διασπορά 600 χιλιάδων προσφύγων στο ελληνικό τμήμα της Μακεδονίας επέφερε μεγάλη εθνολογική μεταβολή.

---

1. Στο ίδιο, σελ. 107 και 108.

2. Στο ίδιο, σελ. 37.

3. Το τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ), Πρακτικά, σελ. 102.

Και συνεχίζοντας, υπογράμμισε ότι «η σοβαρότης του θέματος απαιτεί μελέτη βαθιά και ψήφιση μελετημένων αποφάσεων». Ταυτόχρονα, κατηγόρησε τους Μάξιμο και Πουλιόπουλο για το ότι, αντί να εξηγήσουν πρώτα το σύνθημα μέσα στο κόμμα, άρχισαν να αρθρογραφούν στο *Ριζοσπάστη*, με συνέπεια να αρχίσουν οι καταδιώξεις των αγωνιστών του κόμματος στη Θράκη και τη Μακεδονία.

Ενάντια στην υιοθέτηση της θέσης τάχθηκε ξανά ο Γιάννης Κορδάτος. Υπέρ τάχθηκαν ο Πουλιόπουλος, που ήταν εισηγητής και μίλησε επανειλημμένα για να αντικρούσει τις αντίθετες απόψεις, ο Μάξιμος και άλλοι. Τελικά, με μεγάλη πλειοψηφία, υιοθετήθηκε η θέση για την «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη», που έκανε ζημιά στο κόμμα, γιατί έδωσε αφορμή για κατασυκοφάντησή του στις λαϊκές μάζες και για ένταση της τρομοκρατίας κατά των κομμουνιστών.

Η απόφαση αυτή στηρίχθηκε λαθεμένα στη θέση για την αυτοδιάθεση των λαών και ενισχύθηκε με το επιχείρημα ότι το «Μακεδονικό» αποτελούσε το μήλον της έριδος και αιτία πολεμικής σύγκρουσης στα Βαλκάνια. «Η ειρήνη των λαών της Βαλκανικής», αναφέρεται στην απόφαση που ψηφίστηκε, «βρίσκεται, εξαιτίας ακριβώς των διασταυρουμένων επάνω στη Μακεδονία και στη Θράκη ιμπεριαλιστικών βλέψεων, κάτω από τη διαρκή απειλή ενός πολέμου...»¹.

Το Συνέδριο εξέλεξε 15μελή ΚΕ².

Από τα 15 μέλη της ΚΕ, οι 7 πρώτοι εκλέχτηκαν στην Εκτελεστική Επιτροπή, που συγκροτήθηκε για πρώτη φορά. Γραμματέας εκλέχτηκε ο Πουλιόπουλος.

Στην Εξελεγκτική Επιτροπή εκλέχτηκαν οι Πυλιώτης, Φουλτσάτος, Τζελεπής. Αντιπρόσωπος στη ΒΚΟ εκλέχτηκε ο Χαϊτάς.

---

1. Στο ίδιο, σελ. 134.

2. Στη νέα ΚΕ εκλέχτηκαν οι Πουλιόπουλος, Σκλάβος, Αποστολίδης, Μάξιμος, Νικολαΐδης, Νικολινάκος, Ευαγγελόπουλος, Ακριβόπουλος, Κορδάτος, Σταυρίδης, Θέος, Χαϊτάς, Σαρόγλου, Ταχογιάννης και Κοσμάς. Αναπληρωματικά μέλη εκλέχτηκαν οι Παπαδόπουλος, Παπανικολάου, Κωνσταντινίδης, Παπαδόπουλος.

Το τρίτο Έκτακτο Συνέδριο, παρά τις ελλείψεις και τα λάθη, αποτέλεσε σοβαρό βήμα στην παραπέρα ιδεολογική, πολιτική και οργανωτική ανάπτυξη του κόμματος. Αντιμετώπισε τις δεξιές και αριστερές οπορτουνιστικές τάσεις και ομάδες και ενίσχυσε τον επαναστατικό χαρακτήρα του κόμματος, αλλάζοντας και τον τίτλο σε Κομμουνιστικό. Αποτέλεσε, έτσι, ένα σημαντικό ορόσημο στην ιστορία του ΚΚΕ και του εργατικού κινήματος της χώρας μας.

Με το τρίτο Έκτακτο Συνέδριο κλείνει η πρώτη φάση της πορείας του ΚΚΕ. Αρχίζει μια νέα περίοδος σε συνθήκες προσωρινής σταθεροποίησης του καπιταλισμού και μεγαλύτερων δυσκολιών για τα νεαρά κομμουνιστικά κόμματα στις κεφαλαιοκρατικές χώρες.

* * *

Η περίοδος 1918-1924, που ακολούθησε τη λήξη του Α' παγκόσμιου πολέμου, χαρακτηρίζεται από νέα, μεγάλα δεινά για τον ελληνικό λαό και σφραγίζεται από τη μικρασιατική τραγωδία. Βασικές αιτίες ήταν η εξάρτηση της χώρας από το διεθνή ιμπεριαλισμό και κύρια από την Αγγλία και η πολιτική της υποτέλειας και της υποταγής, που ακολούθησαν οι αστοτσιφλικάδες με τις κυβερνήσεις, βενιζελικές και αντιβενιζελικές.

Οι συνέπειες ήταν οδυνηρές. Η οικονομία σμπαραλιάστηκε και ο λαός υπέφερε τα πάνδεινα. Η διέξοδος αναζητήθηκε και πάλι από τις κυβερνήσεις στην «προστασία» και τη «βοήθεια» των ξένων δυνάμεων, με αποτέλεσμα να δυναμώσει ακόμα περισσότερο η ιμπεριαλιστική επικυριαρχία και να προχωρήσει η εισβολή του ξένου κεφαλαίου στην ελληνική οικονομία.

Σ' αυτές τις τραγικές συνθήκες εμφανίστηκε το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας. Ήταν ένα κόμμα ριζικά διαφορετικό από τα ως τότε κόμματα. Ένα κόμμα που είχε κύρια αποστολή του να εκφράσει τα αιτήματα, τις λαχτάρες και τους πόθους των εργαζομένων. Να τους δια φωτίσει και να τους δείξει πως ο μόνος δρόμος που μπορεί να βάλει φραγμό στην απάνθρωπη εκμετάλλευση και καταπίεση και να οδηγήσει

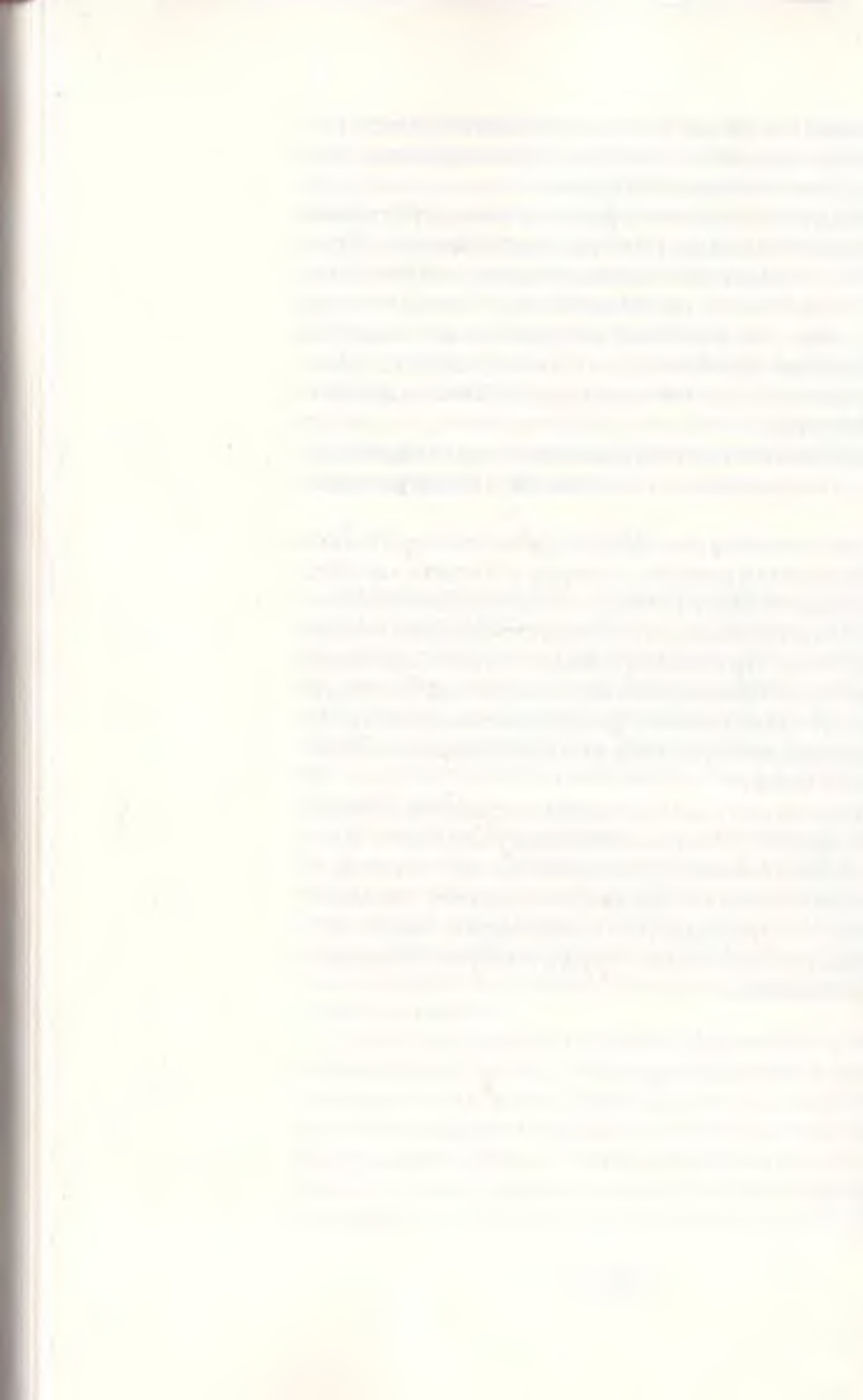
στη βελτίωση της άθλιας ζωής τους και στην κατάκτηση των δικαιωμάτων τους, είναι ο δρόμος της συσπείρωσης, της οργάνωσης και του ενωμένου αγώνα.

Το ΚΚΕ αντιτάχθηκε από την πρώτη στιγμή στην πολιτική της εθνικής υποτέλειας και της ξένης εξάρτησης. Κατάδικασε τους πολεμικούς τυχοδιωκτισμούς που καλύπτονταν με το μανδύα της «μεγάλης ιδέας». Και ύψωσε τη σημαία της πάλης για την εθνική ανεξαρτησία και κυριαρχία, για τη βελτίωση της θέσης της εργατικής τάξης και όλων των εργαζομένων, για την ειρήνη και την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Πρόβαλε μια νέα, ελπιδοφόρα προοπτική: τη δημοκρατική και τη σοσιαλιστική αναγέννηση της ελληνικής κοινωνίας.

Η πρώτη περίοδος της ύπαρξης και δράσης του ήταν δύσκολη και με πολλά εμπόδια, ελλείψεις, αδυναμίες και λάθη. Επρεπε, πριν απ' όλα, να στηθεί, να οργανωθεί και να ορθοποδήσει. Να εξασφαλίσει τον απαραίτητο, έστω και στοιχειώδη, μηχανισμό. Να εξοπλιστεί θεωρητικά και ν' αποκτήσει την ικανότητα να συσπειρώνει και να καθοδηγεί τους εργαζόμενους. Ν' αποκαταστήσει δεσμούς και συνεργασία με το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα και με το κίνημα των άλλων βαλκανικών χωρών.

Η διαδικασία αυτή, μια διαδικασία διαμόρφωσης, στερέωσης και ανάπτυξης δεν ήταν ευθύγραμμη και εύκολη. Συνοδεύτηκε και με αποτυχίες, αδυναμίες και λάθη. Ωστόσο, το ΚΚΕ στάθηκε όρθιο και προχώρησε μπροστά, μοναδικός θαρραλέος και ανυποχώρητος υπερασπιστής των εργαζομένων, πρωτοπόρος αγωνιστής για την ειρήνη, τη δημοκρατία και το σοσιαλισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΚΚΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΜΕΡΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗΣ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ (1925-1928)

1. Ο καπιταλισμός σε νέα περίοδο

Η περίοδος 1924-1928 πέρασε στην ιστορία του διεθνούς επαναστατικού κινήματος σαν περίοδος της μερικής προσωρινής σταθεροποίησης του καπιταλισμού.

Η επαναστατική άνοδος των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων που άρχισε με τη Μεγάλη Οκτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση και επεκτάθηκε σε μια σειρά χώρες, απείλησε τα βάθρα του καπιταλισμού. Όμως, με εξαίρεση την τσαρική Ρωσία, δεν μπόρεσε να οδηγήσει στην ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος. Η αστική τάξη κατάφερε να καταστείλει τις επαναστατικές εκδηλώσεις των λαϊκών μαζών στις χώρες που ξέσπασαν και να στερεώσει την εξουσία της. Έτσι, ο καπιταλισμός μπήκε σε μια νέα περίοδο σχετικής σταθεροποίησης, ενώ το επαναστατικό κίνημα παρουσίασε προσωρινή υποχώρηση. Μια από τις κύριες αιτίες της υποχώρησης της επαναστατικής ανόδου ήταν η διάσπαση του εργατικού κινήματος από την ηγεσία της σοσιαλδημοκρατίας που είχε κατρακυλίσει στην προδοσία των συμφερόντων της εργατικής τάξης και είχε μπει στην υπηρεσία της αστικής τάξης. Επέδρασε οπωσδήποτε και το γεγονός ότι τα κομμουνιστικά κόμματα ήταν ακόμα νεαρά, ολιγάριθμα, ανώριμα και δεν μπορούσαν να δημιουργήσουν γερούς δεσμούς με τις πλατιές λαϊκές μάζες.

Η σταθεροποίηση αυτή, επειδή έγινε στα πλαίσια της γενικής κρίσης του καπιταλισμού, είχε προσωρινό και ασταθή χαρακτήρα και δεν μπόρεσε να μειώσει την οξύτητα των ιμπεριαλιστικών και ταξικών αντιθέσεων. Σε σύγκριση με τις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου, για πολλούς εργαζόμενους βελτιώθηκαν οι υλικές συνθήκες διαβίωσης. Ταυτόχρονα, όμως, εντάθηκε η εκμετάλλευση των εργαζομένων

στις κεφαλαιοκρατικές χώρες, καθώς και η εκμετάλλευση και η καταλήστευση των αποικιών και των εξαρτημένων χωρών, με συνέπεια την όξυνση των αντιθέσεων ανάμεσα στη μεγαλοαστική τάξη και την εργατική τάξη και τους άλλους εργαζόμενους, ανάμεσα στον ιμπεριαλισμό και τους λαούς των αποικιών και εξαρτημένων χωρών. Παράλληλα, οξύνθηκαν και οι αντιθέσεις ανάμεσα σε διάφορα ιμπεριαλιστικά κράτη. Ιδιαίτερα οξύνθηκαν οι αντιθέσεις ανάμεσα στην Αγγλία και στις ΗΠΑ που περιόριζαν την κυριαρχία της Αγγλίας στην παγκόσμια αγορά. Μεγάλωνε η οικονομική ισχύς των ΗΠΑ, της Ιαπωνίας και της Γερμανίας, ενώ μειωνόταν η ισχύς της Αγγλίας και της Γαλλίας.

Οι κυρίαρχες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, εκμεταλλευόμενες την υποχώρηση του επαναστατικού κινήματος σε διεθνή κλίμακα, εξαπόλυσαν μεγάλη επίθεση ενάντια στα δικαιώματα που είχαν αποσπάσει οι εργάτες και όλοι οι εργαζόμενοι, την περίοδο της μεταπολεμικής επαναστατικής ανόδου. Αυτή η επίθεση που συνδεόταν με το δυνάμωμα της εξουσίας των μονοπωλίων εκδηλώθηκε με την ψήφιση νόμων σε βάρος των συνδικάτων, την παράταση της εργάσιμης ημέρας, την εντατικοποίηση της εργασίας και με άλλα μέτρα που οδηγούσαν στην αισθητή χειροτέρευση της θέσης των εργαζόμενων μαζών.

Η σταθεροποίηση του καπιταλισμού συνοδεύτηκε και με σοβαρή επέκταση της σοσιαλρεφορμιστικής επιρροής. Οι δυνάμεις της σοσιαλδημοκρατίας ερμήνευσαν τη σταθεροποίηση σαν απόδειξη της ορθότητας των ρεφορμιστικών τους ιδεών, ότι δήθεν ανέτειλε πια η εποχή της ειρηνικής μεταμόρφωσης του καπιταλισμού σε σοσιαλισμό. Πρόβαλαν τη θεωρία ότι η σταθεροποίηση αυτή αποτελεί νέα φάση του «οργανωμένου καπιταλισμού», απαλλαγμένου από την αναρχία της παραγωγής και τις κρίσεις. Ισχυρίζονταν ότι με τις μεταρρυθμίσεις που υποχρεωνόταν να κάνει η αστική τάξη και που είχαν συντηρητικό χαρακτήρα, μπαίναμε σε περίοδο μετεξέλιξης του καπιταλισμού σε σοσιαλισμό.

Η επίθεση, ωστόσο, ενάντια στο βιοτικό επίπεδο και τα δικαιώματα των εργαζομένων, η επίθεση του ιμπεριαλισμού γενικότερα ενάντια στους λαούς προκαλούσε αναπόφευ-

κτα την αντίστασή τους που εκδηλωνόταν με ταξικές συγκρούσεις και μάχες.

Οι πιο χαρακτηριστικές εκδηλώσεις που αποτελούσαν προμηνύματα της νέας ανόδου του επαναστατικού κινήματος ήταν: Οι μαζικές διαδηλώσεις και απεργίες που ξέσπασαν στη Γαλλία τον Οκτώβρη του 1925. Η απεργία των ανθρακωρύχων της Αγγλίας το Μάη του 1926 που εξελίχθηκε σε γενική απεργία του αγγλικού προλεταριάτου. Πήραν μέρος σ' αυτή πάνω από 5.000.000 εργαζόμενοι. Τα οδοφράγματα που στήθηκαν στους δρόμους της Βιέννης τον Ιούλη του 1927. Η ανάπτυξη των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων στις αποικίες, τη Συρία, το Μαρόκο, την Ινδονησία και άλλες χώρες.

Το μεγαλύτερο γεγονός του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος στις αποικιακές και εξαρτημένες χώρες ήταν ο πρώτος εμφύλιος πόλεμος στην Κίνα (1924-1927), η μεγάλη επανάσταση του κινέζικου λαού, με πρωτεργάτη και καθοδηγητή το Κομμουνιστικό Κόμμα Κίνας.

Οι ιμπεριαλιστές όλων των χωρών θεωρούσαν την εδραίωση και την ανάπτυξη της ΕΣΣΔ μεγάλο κίνδυνο για το καπιταλιστικό σύστημα. Η στερέωση της ΕΣΣΔ, η έναρξη της σοσιαλιστικής εκβιομηχάνισης, η συνεχής αύξηση της δύναμης και του κύρους της ήταν ισχυροί παράγοντες που επιδρούσαν αρνητικά στην καπιταλιστική σταθεροποίηση. Ταυτόχρονα, η πάλη της εργατικής τάξης και των λαών των αποικιακών και εξαρτημένων χωρών ενάντια στο κεφάλαιο και τον ιμπεριαλισμό έβρισκε στην ΕΣΣΔ τον πιο θερμό υποστηρικτή και συμπαραστάτη.

2. Η μερική σταθεροποίηση του καπιταλισμού στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, το πέρασμα στο στάδιο της μερικής προσωρινής σταθεροποίησης του καπιταλισμού συντελέστηκε πιο αργά και ήταν περισσότερο ασταθές, εξαιτίας των συνεπειών που είχε στην οικονομία της χώρας η ήττα της μικρασιατικής εκστρατείας. Η πολιτική σταθεροποίησης της

εθνικής οικονομίας που εφάρμοζε η άρχουσα τάξη, συμβάδιζε με το δυνάμωμα της εξάρτησης της χώρας μας από το ξένο κεφάλαιο και με την ένταση της εκμετάλλευσης των εργαζομένων που συνοδευόταν με το χτύπημα των αγώνων τους και το μεγαλύτερο περιορισμό των συνδικαλιστικών και πολιτικών ελευθεριών τους.

Η οικονομική εξάρτηση δυνάμωσε στα χρόνια αυτά με τη μεγάλη τοποθέτηση ξένων κεφαλαίων, κυρίως, με τη μορφή δανείων προς το δημόσιο, που έφταναν τα 907.800.000 χρυσά φράγκα. Αυτά προέρχονταν από την Αγγλία (48%), από τις ΗΠΑ (προσφυγικό δάνειο 31%), από το Βέλγιο (δάνειο ύδρευσης 12%), από τη Σουηδία (δάνειο σιδηροδρόμων 6%), από τη Γαλλία, την Ολλανδία και την Ελβετία (παραγωγικό δάνειο 3%).

Από τα εξωτερικά δάνεια η επιβάρυνση του κάθε Έλληνα έφτασε στα 80 δολάρια. Πλησίασε δηλαδή το ετήσιο κατά κεφαλή εισόδημα.

Με τα δάνεια αυτά διείσδυσε ακόμα περισσότερο στην ελληνική οικονομία το ξένο κεφάλαιο, κυρίως, το αγγλοαμερικανικό, με τις εταιρίες Πάουερ, Ούλεν, Χάμπρο, Φαουντέσιον και Σέλεκμαν, που ανέλαβαν διάφορα έργα συγκοινωνίας, ύδρευσης, αποξήρανσης κλπ.

Η χειροτέρευση της θέσης των εργαζομένων εκδηλώθηκε, πριν απ' όλα, με τη σημαντική πτώση των πραγματικών ημερομισθίων των εργαζομένων, την καταστρατήγηση του 8ωρου¹ στους λίγους κλάδους που εφαρμοζόταν, με την επέκταση της εκμετάλλευσης στις γυναίκες και τους ανήλικους και την αύξηση της ανεργίας.

Τα τεράστια οικονομικά μέσα που διατέθηκαν για τους πολέμους και τις εκστρατείες και για τη συντήρηση μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων, καθώς και τα έξοδα αποκατάστασης ενάμιση περίπου εκατομμυρίου προσφύγων της μικρασιατικής καταστροφής, δημιούργησαν ένα τεράστιο έλλειμμα στον κρατικό προϋπολογισμό. Οι κυβερνήσεις εκεί-

---

1. Το 8ωρο και η κυριακάτικη αργία καθιερώθηκαν νομοθετικά στην Ελλάδα μόλις το 1911.

νης της περιόδου, στην προσπάθειά τους να ισοσκελίσουν το έλλειμμα και να εξασφαλίσουν την εξυπηρέτηση των εξωτερικών δανείων, αύξησαν σημαντικά τη φορολογία σε βάρος των λαϊκών στρωμάτων.

Οι συνέπειες σε βάρος της αγροτιάς, που τότε αποτελούσε το 61,1% του ενεργού πληθυσμού της χώρας, εκδηλώθηκαν με σημαντική μείωση των εισοδημάτων της. Το 66% από το συνολικό ποσό των άμεσων φόρων βάρυνε την αγροτιά, το 30,5% τους εργάτες και επαγγελματίες και μόνο το 3,5% τους εμποροβιομήχανους.

Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1923-1927, που έγινε μόνο στο 1/3 της συνολικής για απαλλοτρίωση έκτασης, δεν εξάλειψε τη μεγάλη τσιφλικάδικη ιδιοκτησία και δεν εκμηδένισε τα κατάλοιπα των μισοφεουδαρχικών σχέσεων στο χωριό. Επιπλέον, οι αγρότες φορτώθηκαν τα δυσβάσταχτα χρέη για την εξαγορά των απαλλοτριωμένων γαιών. Με την αγροτική μεταρρύθμιση που, κάτω από την πίεση των αγώνων της αγροτιάς, αναγκάστηκαν να κάνουν οι διάφορες κυβερνήσεις, απαλλοτριώθηκαν συνολικά 20.500.000 στρέμματα, μοιράστηκαν σε 247.000 οικογένειες ντόπιων ακτημόνων και προσφύγων.

Το Μάη του 1928, με βάση τα στοιχεία της τότε απογραφής, ο πληθυσμός της Ελλάδας έφτανε τα 6.204.684 κατοίκους. Ο αστικός πληθυσμός αποτελούσε το 33%, ενώ το 1920 ήταν 27%. Ο ενεργός πληθυσμός έφτανε τα 2.603.553 άτομα. Απ' αυτούς, 1.475.651 ήταν αγροτοκτηνοτρόφοι. Στη βιομηχανία, ορυχεία και τις μεταφορές απασχολούνταν 542.929 (εργάτες 299.145, υπάλληλοι 22.124) στο εμπόριο, πίστη, προσ. υπηρεσίες, ελευθέρια επαγγέλματα 350.026 (εργάτες 86.780, υπάλληλοι 82.553), δημόσιες υπηρεσίες εργάτες 41.029, υπάλληλοι 3.443 δήλωσαν με ακρίβεια επάγγελμα: εργάτες 169.920, υπάλληλοι 18.455. Συνολικά, οι εργάτες ήταν 686.532 και οι υπάλληλοι 166.773.

Στο βιομηχανικό τομέα, την περίοδο 1926-1928, σημειώθηκε αξιόλογη ανάπτυξη.

Το 1926 ιδρύθηκαν 124 νέες επιχειρήσεις με μηχανική ιπποδύναμη 3.145 ίππων. Το 1927 ιδρύθηκαν 214 νέες επιχειρήσεις με μηχανική ιπποδύναμη 6.150 ίππων. Το 1928

ιδρύθηκαν 192 νέες επιχειρήσεις με μηχανική ιπποδύναμη 6.240 ίππων. Ο δείκτης της βιομηχανικής παραγωγής παρουσίασε αύξηση 12%.

Το εθνικό εισόδημα, από 27.050 εκατομ. δρχ. το 1924 αυξήθηκε σε 40.129 εκατομμύρια το 1928. Όμως, οι μέσες ετήσιες αποδοχές των εργαζομένων ενώ το 1924 κάλυπταν το 50% των ετήσιων αναγκών τους, το 1928 κάλυπταν μόνο το 44% των αναγκών τους.¹

3. Η αντίσταση των εργαζομένων στην πολιτική της σταθεροποίησης

Μετά την απομάκρυνση της κυβέρνησης του Αλέξανδρου Παπαναστασίου, στις 25 του Ιουλίου 1924, σχηματίστηκε κυβέρνηση από τον Θεμιστοκλή Σοφούλη. Η κυβέρνηση αυτή ονομάστηκε «κυβέρνηση θερινών διακοπών», γιατί αναγκάστηκε να παραιτηθεί μέσα σε δύο περίπου μήνες εξαιτίας μιας στάσης που έγινε στο ναυτικό από τον πλοίαρχο Κολλιαλέξη, με αφορμή την επαναφορά 158 αξιωματικών του ναυτικού που είχαν παραιτηθεί ομαδικά.

Τη διαδέχτηκε η κυβέρνηση του Ανδρέα Μιχαλακοπούλου που σχηματίστηκε στις 15 του Οκτώβρη 1924.

Η κυβέρνηση αυτή εκπροσωπούσε τη συντηρητικότερη μερίδα της βενιζελικής παράταξης και είχε την εμπιστοσύνη του αγγλικού κεφαλαίου και της ντόπιας ολιγαρχίας, ιδιαίτερα των τραπεζιτών. Είναι ενδεικτικό ότι προώθησε τον έλεγχο του τραπεζικού κεφαλαίου στους βασικούς τομείς της οικονομίας και υποβίβασε ακόμη περισσότερο το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων. Η τιμή του ψωμιού, που στις αρχές του 1924 ήταν 4,40 δρχ. η οκά, σχεδόν διπλασιάστηκε, φτάνοντας τις 8 δρχ.

Για να αντιμετωπίσουν την αντιλαϊκή πολιτική της κυβέρνησης Μιχαλακοπούλου, που προσπαθούσε να φορτώ-

---

1. Γιώργης Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμος τρίτος, 1927-1933, σελ. 17-18.

σει όλα τα βάρη της «σταθεροποίησης» της οικονομίας στις πλάτες του λαού, οι εργαζόμενοι (εργάτες, υπάλληλοι, αγρότες, βιοτέχνες και επαγγελματίες) αφηφούσαν την άγρια τρομοκρατία που είχε εξαπολυθεί και οργάνωναν και πραγματοποιούσαν πανελλαδικές κλαδικές απεργίες, διαδηλώσεις και συλλαλητήρια με οικονομικά, κυρίως, αιτήματα.

Επίσης, με επικεφαλής τις ενώσεις των παλαιών πολεμιστών,¹ τις οποίες καθοδηγούσε το ΚΚΕ, αναπτύχθηκε, το δεύτερο δεκαήμερο του Γενάρη 1925, ένα πλατύ μαχητικό αγροτικό κίνημα για τη διανομή της γης. Στη Λάρισα οργάνώθηκε μεγάλο αγροτικό συλλαλητήριο, στο οποίο πήραν μέρος αγρότες απ' όλα τα χωριά και τις κωμοπόλεις του νομού, με αίτημα την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Λίγο αργότερα οργανώθηκε παρόμοιο μαζικό συλλαλητήριο στη Λιβαδειά. Η κυβέρνηση, με δυνάμεις της χωροφυλακής και του στρατού, χτύπησε βάρβαρα και τις δύο διαδηλώσεις. Ακολούθησαν καταλήψεις κτημάτων στη Θεσσαλία και τη Βοιωτία. Οι αγρότες προχώρησαν στις 21 του Γενάρη 1925 στην κατάληψη των τσιφλικιών και μοναστηριακών κτημάτων στα χωριά Καζακλάρ (Αμπελώνας), Καρατζόλι (Αργυροπούλι) της Θεσσαλίας και στο Στεβενίκο της Βοιωτίας.

Οι μαχητικές εκδηλώσεις των αγροτών κορυφώθηκαν με την κατάληψη μοναστηριακών κτημάτων στο Καστράκι της Καλαμπάκας και τη μεγάλη αγροτική κινητοποίηση στα Τρίκαλα, όπου στις 2 του Φλεβάρη 1925, με την καθοδήγηση του ΚΚΕ, της Ένωσης Παλαιών Πολεμιστών και του Εργατικού Κέντρου της πόλης, ξέσπασε το μαζικότερο μεταπολε-

---

1. Το κίνημα των παλαιών πολεμιστών στάθηκε μια πρωτοπόρα δύναμη στους αγώνες των εφédρων και θυμάτων πολέμου για δουλειά, επιδόματα ανεργίας, θωρο και καλύτερο μεροκάματο, για συντάξεις στα θύματα του πολέμου και γη στους αγρότες. Υψωσε αποφασιστικά τη σημαία του Ενιαίου Μετώπου Εργατών-Αγροτών και έδωσε σημαντική βοήθεια στη μαζικοποίηση και το πλάτεμα αυτού του Μετώπου. Το 1925-1926 συγκροτήθηκε το Ενιαίο Μέτωπο Εργατών-Αγροτών και Προσφύγων, που στις βουλευτικές εκλογές του 1926 σημείωσε μεγάλη επιτυχία με την εκλογή 10 βουλευτών του.

μικό συλλαλητήριο για την απαλλοτρίωση και διανομή της γης και την ικανοποίηση των άμεσων λαϊκών αιτημάτων. Το συλλαλητήριο πήρε μορφή αγροτικής εξέγερσης. Χωροφυλακή και στρατιωτικό απόσπασμα του 5ου Συντάγματος Πεζικού Τρικάλων χτύπησαν στο ψαχνό. Ο λαός αγριεμένος αντεπιτέθηκε και κατέλαβε τη Νομαρχία. Σκοτώθηκαν 8 διαδηλωτές και τραυματίστηκαν πολλοί.

Το ΚΚΕ, με ανακοίνωση της Εκτελεστικής Επιτροπής του, κατάγγειλε τα τρομοκρατικά μέτρα και τάχθηκε στο πλευρό της αγροτιάς, δηλώνοντας ότι είναι νόμιμο το δικαίωμα των ακτημόνων και των φτωχών αγροτών να καταλάβουν τα τσιφλίκια.

Οι σκληροί αυτοί αγώνες αποτέλεσαν νέο σταθμό στην ιστορία του αγροτικού κινήματος και υποχρέωσαν την κυβέρνηση, που φοβήθηκε την επέκτασή τους και στην υπόλοιπη Ελλάδα, να προβεί σε παραχωρήσεις, όπως ήταν η τροποποίηση της νομοθεσίας για τις απαλλοτριώσεις των τσιφλικιών, η επιτάχυνση της διαδικασίας αποκατάστασης των ακτημόνων, η θέσπιση της μικτής γεωργοκτηματικής αποκατάστασης κ.ά.

Η εργατική τάξη, για να αντιμετωπίσει την επίθεση ενάντια στο βιοτικό της επίπεδο και τα δικαιώματά της, κατέφυγε σε νέες απεργιακές κινητοποιήσεις. Στις 8 του Μάρτη 1925 κηρύχτηκε πανελλαδική απεργία των σιδηροδρομικών κατά της απόφασης της κυβέρνησης να περικόψει τους μισθούς και να κάνει απολύσεις. Αλληλέγγυοι στους σιδηροδρομικούς τάχθηκαν οι ναυτεργάτες και οι εργάτες ηλεκτρισμού και αεριοφωτός. Η απεργία των σιδηροδρομικών, που πέρασε στην ιστορία του συνδικαλιστικού κινήματος σαν μια από τις πιο αγωνιστικές εκδηλώσεις του κλάδου, τερματίστηκε στις 26 του Μάρτη 1925, εξαιτίας των τρομοκρατικών απολύσεων όλων των κομμουνιστών απεργών και ορισμένων άλλων μαχητικών στοιχείων, χωρίς να γίνουν αποδεκτά τα αιτήματά τους.

Στις 14 του ίδιου μήνα κήρυξαν απεργία οι τροχιοδρομικοί και οι ηλεκτροτεχνίτες της Αθήνας, ενώ στις 18 η Ομοσπονδία Επαγγελματιών και ο Εμπορικός Σύλλογος Αθήνας αποφάσισαν το κλείσιμο των καταστημάτων, σε ένδειξη

διαμαρτυρίας κατά του νέου ενοικιοστασίου. Σε γενική απεργία κατέβηκαν και οι τυπογράφοι, που πέτυχαν αύξηση στα μεροκάματά τους, ύστερα από 10ήμερο αγώνα.

Για να αποκεφαλίσει τους αγώνες των εργατών και της αγροτιάς, η κυβέρνηση Μιχαλακοπούλου εξαπέλυσε κύμα διωγμών κατά του ΚΚΕ, της ΓΣΕΕ και της Ομοσπονδίας Παλαιών Πολεμιστών. Έκανε μαζικές συλλήψεις στελεχών και μελών του Κόμματος, της ΟΚΝΕ, καθώς και των εργατικών οργανώσεων.

Το ΚΚΕ, στηριζόμενο στη γραμμή του 3ου Έκτακτου Συνεδρίου του, προχώρησε στην αναδιοργάνωσή του με βάση τους πυρήνες. Πήρε μέτρα για το πλάτεμα των γραμμών του, για την αφομοίωση της μαρξιστικής διδασκαλίας, για τη διαμόρφωσή του σε επαναστατικό προλεταριακό κόμμα. Ταυτόχρονα, έβαλε σε εφαρμογή την πολιτική του Ενιαίου Μετώπου Εργατών-Αγροτών και, με βάση την πολιτική αυτή, πάλεψε για την πραγματοποίηση της εργατοαγροτικής συμμαχίας, γνωρίζοντας ότι σαν κόμμα οδηγός των καταπιεζομένων, τόσο για τις άμεσες διεκδικήσεις τους όσο και για την κατάκτηση της εξουσίας, δεν μπορεί να εκπληρώσει την αποστολή του, αν δεν κερδίσει με το μέρος του, εκτός από το προλεταριάτο των πόλεων, και τη μάζα των αγροτών σαν σύμμαχο του προλεταριάτου.

Τον Ιούνη του 1925, το ΚΚΕ έδωσε στη δημοσιότητα τις Προγραμματικές Θέσεις του για το αγροτικό ζήτημα. Σ' αυτές γινόταν συγκεκριμένη ανάλυση των ταξικών δυνάμεων στο χωριό. Ξεκινώντας από τη διαπίστωση ότι «ο αγροτικός πληθυσμός δεν είναι ομοιογενής και το ενιαίο μέτωπο δεν μπορεί να περιλάβει όλους τους αγρότες, χωρίς να λάβει υπ' όψη του τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ τους, τόσο από οικονομικής όσο και από κοινωνικής απόψεως», διέκρινε στο χωριό 6 κατηγορίες αγροτών. Τους ακτήμονες, τους ημιπρολετάριους, τους μικροαγρότες, τους μεσαίους αγρότες, τους μεγαλοαγρότες και τους τσιφλικάδες. Τις τρεις πρώτες κατηγορίες που αποτελούσαν και την πλειοψηφία του πληθυσμού της υπαίθρου, τις θεωρούσε φυσικούς συμμάχους των εργατών. Την τέταρτη δεν τη θεωρούσε σταθερό και πιστό σύμμαχο. Την πέμπτη δεν την υπολόγιζε στο

ενιαίο εργατοαγροτικό μέτωπο, αλλά την έβλεπε σαν όργανο επικράτησης της αστικής επιρροής στο χωριό. Και την έκτη την έβλεπε σαν φανερό και φυσικό εχθρό των εργατών γης, άρα και του ενιαίου μετώπου. Με βάση την ανάλυση κάθε στρώματος που έκανε, διατύπωνε τα συγκεκριμένα αιτήματα εκείνων που έχουν τη θέση τους στο ενιαίο μέτωπο. Ζητούσε δωρεάν διανομή της γης, δημιουργία αγροτικών επιτροπών για την εφαρμογή της μεταρρύθμισης, παρέμβαση του κράτους υπέρ των φτωχών αγροτών με τη χορήγηση πιστώσεων και τη διανομή δωρεάν αγροτικών μηχανημάτων, λιπασμάτων κλπ. Και για την επίτευξη της εργατοαγροτικής συμμαχίας υπέδειχνε τρόπους πάλης.¹

4. Η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας του Πάγκαλου. Το ΚΚΕ περνά σοβαρή δοκιμασία

Η κυβέρνηση Μιχαλακοπούλου, παρά τα μέτρα που είχε λάβει ενάντια στο λαϊκό κίνημα, δεν μπόρεσε να εξασφαλίσει για την άρχουσα τάξη πολιτική σταθερότητα. Και καθώς οξύνθηκαν οι κοινωνικές αντιθέσεις και οι αντιθέσεις στο ίδιο το στρατόπεδο της άρχουσας τάξης, ορισμένες πολιτικές και στρατιωτικές ομάδες προσανατολίστηκαν στην οργάνωση στρατιωτικού πραξικοπήματος.

Η Εκτελεστική Επιτροπή του ΚΚΕ, με απόφασή της στις 18 του Φλεβάρη 1925, δηλαδή τέσσερις μήνες πριν από την εκδήλωση του πραξικοπήματος, επισήμαινε τους κινδύνους που δημιουργούνταν με τη συνεχιζόμενη πολιτική κρίση,τόνιζε ότι η αστική τάξη προετοιμάζει το έδαφος «για μια στρατοκρατική δικτατορία» και καλούσε «τους εργάτες, αγρότες, πρόσφυγες, στρατιώτες και ναύτες ν' αγωνιστούν με όλα τα μέσα εναντίον κάθε πραξικοπηματικής απόπειρας που θα επιχειρήσει η μπουρζουαζία, με σκοπό να εγκαθιδρύσει τη φασιστική δικτατορία του Κονδύλη και του Πάγκαλου».²

---

1. *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος δεύτερος (1925-1928), σελ. 84-88.

2. *Στο ίδιο*, σελ. 46.

Ο στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος, ο οποίος είχε ενεργήσει στη λεγόμενη «Επανάσταση του 1922», στις 25 του Ιούνη 1925, με τη βοήθεια των ταγμάτων της «Δημοκρατικής Φρουράς» που, στην ουσία, ήταν δύναμη από πραιτωριανούς του στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη, ανέτρεψε με στρατιωτικό κίνημα την κυβέρνηση Μιχαλακοπούλου και, προσπαθώντας να καλύψει τις δικτατορικές του διαθέσεις με κοινοβουλευτικό μανδύα, σχημάτισε κυβέρνηση και παρουσιάστηκε στην Εθνοσυνέλευση τις 30 του ίδιου μήνα. Το ψήφισμα που κατέθεσε ο Πάγκαλος στην Εθνοσυνέλευση για να πάρει ψήφο εμπιστοσύνης είχε υπαγορευτεί από τον αρχηγό της «Δημοκρατικής Ένωσης», Αλ. Παπαναστασίου, ο οποίος σύστησε στο σώμα να δώσει στην κυβέρνηση ψήφο εμπιστοσύνης περιορισμένη σε χρόνο και περιεχόμενο. Το ίδιο έκαναν και οι Γ. Κονδύλης, Σ. Γονατάς και Ιω. Τσιριμώκος.

Ενάντια τάχθηκε ο Θ. Σοφούλης, ενώ ο Γ. Καφαντάρης και ο Α. Μιχαλακόπουλος δεν πήραν μέρος στη συνεδρίαση. Στην ψηφοφορία πήραν μέρος 208 από τους 397 βουλευτές και ψήφισαν υπέρ του ψηφίσματος, για ψήφο εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση 185, κατά 14, λευκά 9.¹

Ο Πάγκαλος, όμως, δεν άργησε να επιβάλει απροσχημάτιστα τη δικτατορία του. Στις 29 του Σεπτεμβρίου ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και η κυβέρνηση υπέγραφαν το νέο Σύνταγμα, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα της κυβέρνησης. Την επομένη ο Πάγκαλος διέλυσε την Εθνοσυνέλευση με το αιτιολογικό ότι έχασε την εμπιστοσύνη του έθνους και υποσχέθηκε εκλογές για ανάδειξη απλής Βουλής. Εξαπόλυσε άγρια τρομοκρατία, κυρίως, ενάντια στο ΚΚΕ και το εργατικό κίνημα. Απαγόρευσε την έκδοση του *Ριζοσπάστη*, της *Κομμουνιστικής Επιθεώρησης* και της *Νεολαίας* (δημοσιογραφικού οργάνου της ΟΚΝΕ), δυνάμωσε τους διωγμούς και πολλαπλασίασε τις συλλήψεις. Παρέπεμψε σε στρατοδικείο, με την κατηγορία της «εσχάτης προδοσίας»,

---

1. Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων, 1923-1940*, τόμ. Α', σελ. 289-290.

με πρόσχημα την τότε θέση του κόμματος για «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη», ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ και της ΟΚΝΕ, όπως το Γραμματέα του κόμματος Παντελή Πουλιόπουλο, τον Σεραφείμ Μάξιμο, τον Κώστα Σκλάβο, τον Μοναστηριώτη, τον Νικολινάκο, τον Φίτσο κ.ά. Το στρατοδικείο άρχισε την εκδίκαση της υπόθεσης, όμως, δεν κατέληξε σε απόφαση, αλλά σε αναβολή της δίκης.

Οι διωγμοί, με συλλήψεις, φυλακίσεις και εξορίες, στράφηκαν και ενάντια σε αστούς πολιτικούς που δυσανασχτούσαν, ο καθένας για τους δικούς του λόγους, στις αυταρχικές μεθόδους του δικτάτορα. Αρκετοί ηγέτες των αστικών κομμάτων στο διάστημα της δικτατορίας συνελήφθησαν και εκτοπίστηκαν, όπως ο Α. Παπαναστασίου, ο Γ. Καφαντάρης, ο Α. Μιχαλακόπουλος, ο Γ. Παπανδρέου, ο Γ. Κονδύλης, ο Ν. Πλαστήρας κ.ά.

Για την ανατροπή της δικτατορίας είχαν σχεδιαστεί κάμποσες απόπειρες που απέτυχαν. Μια απ' αυτές εκδηλώθηκε τις 9 του Απριλίου 1926 στη Θεσσαλονίκη, με επικεφαλής τους αξιωματικούς Ευριπίδη Μπακιρτζή, Καρακουφά και Τζαβέλλα. Οι αξιωματικοί που στασίασαν πιάστηκαν και οι αρχηγοί τους καταδικάστηκαν σε θάνατο. Η εκτέλεση αναστάληκε και τους δόθηκε αμνηστία.¹

Η εξωτερική πολιτική του Πάγκαλου είχε όλα τα στοιχεία του παραπέρα ξεπουλήματος των ελληνικών συμφερόντων στους ξένους. Από τον Αύγουστο του 1925 υπέγραψε νέα ελληνογιουγκοσλαβική συνθήκη, με την οποία δεχόταν τη συγκυριαρχία της Γιουγκοσλαβίας όχι μόνο στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, αλλά και σε ολόκληρη την κοιλάδα του Αξιού. Η σύμβαση αυτή ακυρώθηκε αμέσως μετά την ανατροπή του Πάγκαλου.

Χαρακτηριστικό δείγμα λεονταρισμού της σοβινιστικής εξωτερικής πολιτικής της δικτατορίας ήταν το επεισόδιο Πετριτσιού στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, τον Οκτώβρη του 1926, όπου μια συμπλοκή στο συνοριακό φυλάκιο Ντε-

---

1. Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων, 1923-1940*, τόμ. Α', σελ. 317.

μίν Καπού, μετατράπηκε σε πολεμική επιχείρηση από τον Πάγκαλο, που διέταξε το Γ' Σώμα Στρατού να εισβάλει στο βουλγαρικό έδαφος. Με επέμβαση, όμως, της Κοινωνίας των Εθνών σταμάτησε η προέλαση των ελληνικών δυνάμεων και δικαιώθηκε η Βουλγαρία. Ο τυχοδιωκτισμός αυτός υποχρέωσε την Ελλάδα να καταβάλει στη Βουλγαρία αποζημίωση τριάντα εκατομμυρίων λέβα και καταρράκωσε το κύρος της χώρας διεθνώς.

Με τη δικτατορία του Πάγκαλου, το ΚΚΕ δοκιμάστηκε σκληρά και για πρώτη φορά από την ίδρυσή του πέρασε στην παρανομία. Σπριζόμενο στις αποφάσεις του Έκτακτου Συνεδρίου του και στον ηρωισμό και την αυταπάρνηση των μελών και στελεχών του, κατέβαλε επίμονες προσπάθειες για να διατηρήσει και να αναδιοργανώσει τις δυνάμεις του και αποφεύγοντας, όσο ήταν δυνατό, τα εναντίον του πλήγματα, να αναπτύξει τη δράση του κατά της δικτατορίας.

Στις σκληρές συνθήκες παρανομίας, το ΚΚΕ συνέχισε την αντιδικτατορική-αντιφασιστική του πάλη. Ξεσκέπαζε όσο μπορούσε το πραγματικό πρόσωπο της στρατιωτικής δικτατορίας και την ξέφρενη δημαγωγία της, προσπαθούσε να υποστηρίξει τη δράση των αντιδικτατορικών δυνάμεων, επιδιώκοντας το συντονισμό της πάλης για την ανατροπή της.

Στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές, που έγιναν τον Οκτώβρη του 1925, ο συνδυασμός Ενιαίο Μέτωπο Εργατών-Αγροτών και Προσφύγων, που υποστήριξε το ΚΚΕ, είχε επιτυχίες σε αρκετές πόλεις και χωριά. Στη Θεσσαλονίκη, την Ξάνθη, τη Λάρισα και σ' άλλες πόλεις τα ψηφοδέλτια του συνδυασμού συγκέντρωσαν την πλειοψηφία. Ο Πάγκαλος ακύρωσε αυθαίρετα τις εκλογές της Θεσσαλονίκης και προκήρυξε την επανάληψή τους στις 20 του Δεκέμβρη. Παρά τα τρομοκρατικά μέτρα που πήρε η δικτατορία, στις επαναληπτικές εκλογές της Θεσσαλονίκης το δημοκρατικό ψηφοδέλτιο που υποστήριξε το ΚΚΕ συγκέντρωσε μεγαλύτερη πλειοψηφία από προηγούμενα. Το γεγονός αυτό ήταν μια χαρακτηριστική εκδήλωση της ογκούμενης λαϊκής αντίθεσης και αντίστασης στη δικτατορία. Η σύλληψη και εκτό-

πιση των κομμουνιστών δημοτικών συμβούλων της Θεσσαλονίκης που επακολούθησε μεγάλωσε ακόμη περισσότερο την αγανάκτηση κατά της παγκαλικής τυραννίας.

Με απόφαση της κυβέρνησης Πάγκαλου, απαγορεύτηκαν τα σχολικά βιβλία που ήταν γραμμένα στη δημοτική. Απολύθηκαν οι εκπαιδευτικοί και οι υπάλληλοι του υπουργείου Παιδείας που ήταν οπαδοί της δημοτικής γλώσσας, ύστερα από δήλωση του δικτάτορα ότι «μέγα μέρος των μαλλιαρών είναι κομμουνιστές και θα διωχθούν».

Στις 15 του Μάρτη 1926, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης, υποχρεώθηκε σε παραίτηση και ο Πάγκαλος προκήρυξε αιφνιδιαστικά εκλογές στις 4 του Απριλίου για την ανάδειξη νέου προέδρου. Το ΚΚΕ προσπάθησε να συγκροτήσει κοινά μέτωπο με όλα τα δημοκρατικά κόμματα και να δώσει στις εκλογές χαρακτήρα αντιδικτατορικό και αντιμοναρχικό. Η ηγεσία, όμως, των αστικών αντιδικτατορικών κομμάτων διαφώνησε μ' αυτή τη γραμμή. Ήρθε σε συνεννόηση και συμβιβασμό με τους μοναρχικούς που ήταν αντίθετοι στον Πάγκαλο και πρόβαλε σαν κοινό υποψήφιο το βασιλόφρονα Κ. Δεμερτζή. Η ηγεσία του ΚΚΕ απόρριψε κατηγορηματικά τις προτάσεις του Πάγκαλου να μην υποστηρίξει τον Κ. Δεμερτζή με αντάλλαγμα να απολυθούν οι εξόριστοι και φυλακισμένοι κομμουνιστές, να αφεθεί ελεύθερος ο τύπος του κόμματος, να επιτραπεί η ελεύθερη λειτουργία των οργανώσεών του, να επιτραπούν οι συγκεντρώσεις κ.ά. και κάλεσε τους ψηφοφόρους του να ψηφίσουν υπέρ του Κ. Δεμερτζή, για να επιτευχθεί ενότητα στις εκλογές και να ηττηθεί ο δικτάτορας. Η ΚΕ του ΚΚΕ, με ανακοίνωσή της, κάλεσε τους ψηφοφόρους «να μην αποσχουν... αλλά να ψηφίσουν τον Κ. Δεμερτζή και αυτό όχι γιατί πιστεύουμε, ότι ο Κ. Δεμερτζής θα εξυπηρετήσει τα συμφέροντα του εργαζόμενου λαού, αλλά διότι πρέπει να χτυπηθεί αμείλικτα η δικτατορία του Πάγκαλου...»¹ Τελικά, επειδή ο Πάγκαλος οργάνωσε ανελεύθερες και νόθευσε εκλογές και τα αντιπολιτευτικά κόμματα κήρυξαν αποχή, το

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος δεύτερος, σελ. 124.

ΚΚΕ δεν πήρε μέρος στις εκλογές. Έτσι, ο Πάγκαλος, σαν μοναδικός υποψήφιος, εκλέχθηκε σχεδόν «παμψηφεί» Πρόεδρος της Δημοκρατίας και σχημάτισε κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Αθ. Ευταξία.

5. Το 3ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ. Επικράτηση των ρεφορμιστών

Στις συνθήκες της παγκαλικής δικτατορίας, το Μάρτη του 1926, συνήλθε το 3ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ. Παρά την τρομοκρατία και την εξαγορά συνειδήσεων και παρά την απουσία των πιο δραστήριων συνδικαλιστικών στελεχών και ηγετών της ΓΣΕΕ, γιατί βρίσκονταν στην εξορία, η πλειοψηφία των συνέδρων τάχθηκε με το μέρος των αριστερών δυνάμεων.

Η ΚΕ του ΚΚΕ, με γράμμα της προς το 3ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ, διόρθωσε τη θέση που είχε πάρει με παλιότερη απόφαση, δηλώνοντας ότι «χάριν της ενότητας της εργατικής τάξεως, διακόπτει την οργανική σύνδεσίν του και με την Γενική Συνομοσπονδία Εργατών και κηρύσσεται υπέρ της πλήρους οργανικής ανεξαρτησίας της...» Διευκρίνιζε, όμως, ότι η ανεξαρτησία αυτή δεν πρέπει να θεωρηθεί άρνηση του πολιτικού αγώνα της εργατικής τάξης, γιατί αυτό θα αποτελούσε άρνηση της αρχής της πάλης των τάξεων, «τεθέντος ότι η απελευθέρωσις της εργατικής τάξεως θα επιτευχθεί διά του πολιτικού αγώνος αυτής και όχι διά του επαγγελματικού... Η εργατική τάξις οφείλει να αναμιχθεί ενεργώς εις την πολιτικήν της χώρας και να διεξάγει έντονον επαναστατικόν αγώνα υπέρ των συμφερόντων της, αρχίζουσα από τας αμέσους οικονομικάς διεκδικήσεις των εργαζομένων μαζών...¹

Ο Πάγκαλος, για να ανατρέψει το συσχετισμό των δυνάμεων στο Συνέδριο, κατέφυγε σε ωμή ανοιχτή επέμβαση, συλλαμβάνοντας 110 αριστερούς συνέδρους. Με την επέμ-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 127-128.

βαση αυτή, οι ρεφορμιστές εξασφάλισαν 179 ψήφους έναντι 168 των αριστερών δυνάμεων και «επικράτησαν» στο Συνέδριο, αρπάζοντας τη διοίκηση της ΓΣΕΕ. Από τότε η ΓΣΕΕ προσχώρησε στη Συνδικαλιστική Διεθνή του Άμστερνταμ.¹

Η πραξικοπηματική αυτή αρπαγή της Διοίκησης της ΓΣΕΕ από τους ρεφορμιστές και οι διώξεις της δικτατορίας εναντίον των αριστερών δυνάμεων στις συνδικαλιστικές οργανώσεις οδήγησαν σε μια προσωρινή υποχώρηση των απεργιακών αγώνων της εργατικής τάξης. Ενώ στις απεργίες του 1924 είχαν πάρει μέρος 90.000 εργαζόμενοι, το 1925 συμμετείχαν 20.000 και το 1926 μονάχα 15.000.

Παρ' όλα αυτά και την περίοδο της παγκαλικής δικτατορίας έγιναν αρκετές απεργίες και κινητοποιήσεις. Οι πιο σημαντικές απεργιακές εκδηλώσεις σημειώθηκαν στο Αγρίνιο. Στα τέλη του Ιούλη 1926 κήρυξαν απεργία 3.000 καπνεργάτες του Αγρινίου με αίτημα την αύξηση των αποδοχών τους. Χάρη στην ενότητα και την καλή οργάνωση με εργατικές φρουρές κλπ. οι απεργοί αντιμετώπισαν με επιτυχία όλες τις προσπάθειες της δικτατορίας και των δεξιών ρεφορμιστών να σπάσουν την απεργία. Όλοι σχεδόν οι εργαζόμενοι της πόλης συμπαραστάθηκαν στους απεργούς. Οι τσαγκαράδες, οι αρτεργάτες, οι επισιτιστές, οι οικοδόμοι, οι ραπτεργάτες και οι αρτοποιοί, παρά τις απειλές, έδωσαν με πίστωση ψωμί και τρόφιμα στους απεργούς και στις οικογένειές τους. Η κηδεία της καπνεργάτριας Βασιλικής Γιωργαντζέλη, που σκότωσαν οι χωροφύλακες σε μια συγκέντρωση, μετατράπηκε σε επιβλητική διαδήλωση όλου σχεδόν του λαού της πόλης και αρκετών αντιπροσωπειών των χωριών. Η μαχητική απεργία των καπνεργατών κράτησε πάνω

---

1. Ετσι έλεγαν τη Διεθνή Συνδικαλιστική Ομοσπονδία που, από τον Ιούλη του 1919, είχε την έδρα της στο Άμστερνταμ. Η Διεθνής Συνδικαλιστική Ομοσπονδία βρισκόταν κάτω από την επιρροή της Δεύτερης Σοσιαλδημοκρατικής Διεθνούς. Η ΓΣΕΕ, μέχρι το Μάρτη του 1926, ανήκε στην Κόκκινη Διεθνή των Εργατικών Συνδικάτων, που ιδρύθηκε στη Μόσχα τον Ιούλη του 1921 και βρισκόταν κάτω από την επιρροή της Τρίτης Κομμουνιστικής Διεθνούς.

από ένα μήνα. Συνεχίστηκε και τις πρώτες μέρες μετά την ανατροπή της δικτατορίας και έληξε με επιτυχία. Οι καπνεργάτες πέτυχαν αύξηση 10-13%. Η απεργία τους είχε και γενικότερη σημασία στην πάλη ενάντια στην παγκαλική δικτατορία. Στις συνθήκες της βαθιάς παρανομίας, το ΚΚΕ συνέχισε τις προσπάθειές του για την ανάπτυξη της «επαγγελματικής και πολιτικής πείρας του Κόμματος, τη δημιουργία πραγματικών προλεταριακών στελεχών και την καλλιέργεια της μαρξιστικής θεωρίας μέσα στο Κόμμα». Το τμήμα διαφώτισης και προπαγάνδας της ΚΕ του ΚΚΕ, σε δελτίο που κυκλοφόρησε σχετικά με τη σημασία της επαναστατικής θεωρίας και της κατάκτησής της, τόνιζε: «Μια περιφρόνηση επικρατεί μέσα στα μέλη του Κόμματος, κυρίως στους εργάτες, για τη μαρξιστική επαναστατική θεωρία...

Ο ρόλος της θεωρίας στους πρακτικούς αγώνες των τάξεων είναι κολοσσιαίος. Η επιτυχής διεξαγωγή της πάλης του Κόμματος και της εργατικής τάξης είναι πράγμα αδύνατο χωρίς μια ορθή και σαφή εκτίμηση των συγκεκριμένων συνθηκών, χωρίς μια ακριβή και διαυγή αντίληψη της επαναστατικής στρατηγικής και τακτικής. Και τα δυο αυτά μόνον η θεωρία μας τα εξασφαλίζει. Χωρίς αυτήν το Κομμουνιστικό Κόμμα είναι καταδικασμένο να παραπαίει, να αμφιβάλλει σε κάθε βήμα του... είναι αδύνατο να καθορίσει σαφώς τα καθήκοντά του στις εκάστοτε συγκεκριμένες εποχές...»

Στο ίδιο κείμενο υπογραμμίζεται η σημασία της μελέτης της πείρας από τον αγώνα του κόμματος και τα διδάγματα που πρέπει να βγάζει απ' αυτή. «Χωρίς την αυτοκριτική», τονίζεται, «τα κομμουνιστικά κόμματα είναι αδύνατο να πλουτίσουν την πείρα τους και να γίνουν έτσι έμπειροι και ικανοί καθοδηγητές της εργατικής τάξης και των καταπιεζόμενων μαζών... Χωρίς την αυτοκριτική το ρεύμα των γεγονότων παρασύρει τις μάζες. Το Κόμμα μας, για διάφορους λόγους, παραμέλησε την αυτοκριτική...»¹

Η τρομοκρατία που εξαπέλυσε η παγκαλική δικτατορία ενάντια στο κόμμα είχε σαν αποτέλεσμα να δυναμώσουν οι

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος δεύτερος, σελ. 131-134.

δεξιές τάσεις μέσα στο ΚΚΕ και να ενθαρρυνθεί η παρέκκλιση μιας σειράς στελεχών του από την επαναστατική γραμμή. «Τα κύρια σημεία της παρέκκλισης μέσα στο Κομμουνιστικό Κόμμα είναι τα εξής: λανθασμένη αντίληψη της πολιτικής κατάστασης της χώρας και της πολιτικής γραμμής που ακολουθεί η κυβέρνηση ως και ολόκληρη η μπουρζουαζία. Οι λεγκαλιστικές αυταπάτες από μια τέτοια κατάσταση, φόβος για την παρανομία του Κόμματος υπό το πρόσχημα ότι διακόπτεται η σύνδεση με τις μάζες, η αντιπολίτευση κατά των πυρήνων επιχειρήσεων ως βασικών οργανισμών του Κόμματος, η μη αντίληψη του ρόλου των κομμουνιστικών φράξεων μέσα στα συνδικάτα και μέσα σ' άλλες οργανώσεις των μαζών, εργατών, χωρικών, προσφύγων και μικροαστών κτλ. Δεν πρέπει να παραγνωρίσουμε ότι οι παρεκκλίσεις αυτές διευκολύνθηκαν απ' την έλλειψη αρκετής ενεργητικότητας της Κεντρικής Επιτροπής στο οργανωτικό επίπεδο του ίδιου του Κόμματος, στο επίπεδο των οικονομικών ζητημάτων των εργαζομένων μαζών και για την ενίσχυση των συνδικάτων...»¹

6. Η ανατροπή της δικτατορίας του Πάγκαλου

Η δικτατορία του Πάγκαλου ανατράπηκε με στρατιωτικό κίνημα του στρατηγού Γεώργιου Κονδύλη, στις 22 Αυγούστου του 1926. Ύστερα από αιματηρές συμπλοκές στην Αθήνα, ο Κονδύλης κατέλαβε την εξουσία και συνέλαβε τον Πάγκαλο, ο οποίος κλείστηκε στις φυλακές Ιτζεδίν της Κρήτης μέχρι τον Ιούλη του 1928.

Η ανατροπή της παγκαλικής δικτατορίας διευκολύνθηκε από την όξυνση της αντίθεσής της με τις λαϊκές μάζες, όξυνση που προκλήθηκε από την επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης και την επικίνδυνη εμπλοκή της χώρας σε εξωτερικούς τυχοδιωκτισμούς. Ωστόσο, η ανατροπή του Πάγκαλου δε σήμανε την κατάργηση όλων εκείνων των νό-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 114.

μων που είχαν θεσπιστεί από το δικτάτορα και απέβλεπαν, με τον περιορισμό ή και την πλήρη κατάργηση των συνδικαλιστικών ελευθεριών, στην εξυπηρέτηση των μεγαλοαστικών συμφερόντων.

Ο Κονδύλης, αφού ανέτρεψε τον Πάγκαλο, σχημάτισε στις 26 Αυγούστου δική του κυβέρνηση, επανέφερε στη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας το ναύαρχο Κουντουριώτη και διέταξε την απόλυση των πολιτικών κρατουμένων και εξορίστων. Η ΚΕ του ΚΚΕ στις θέσεις που δημοσίευσε όταν ο Κονδύλης σχημάτισε κυβέρνηση, τόνιζε: «Η υπάρχουσα δημοκρατική ονομαζόμενη κυβέρνηση του κ. Κονδύλη τρέφει το “λαό” με υποσχέσεις. Η δεκαπενθήμερος ύπαρξή της απέδειξε ότι η κυβέρνηση αυτή δεν θέλει και δεν μπορεί να πραγματοποιήσει τις υποσχέσεις της, ενώ έχει την εξουσία στα χέρια της. Η στάση αυτή της κυβερνήσεως στην πραγματικότητα εξυπηρετεί δυνάμεις αντιδημοκρατικές, αντίθετες στα συμφέροντα των εργαζόμενων μαζών...»¹

Το ΚΚΕ, σε προκήρυξή του προς τους εργαζόμενους, αμέσως μετά την ανατροπή της δικτατορίας, τόνιζε πως «ούτε οι καταδιώξεις, οι φυλακίσεις, οι εξορίες και η πείνα εγρονάτισαν, λιποψύχισαν τόσο το Κόμμα σας, το κομμουνιστικό, όσο και σας τους εργαζόμενους, τους εκμεταλλευόμενους... Το Κομμουνιστικό Κόμμα, βασισμένο σε σας, συνέχισε μαζί σας τον αντιδικτατορικό του αγώνα... με πιότερο επαναστατικό πάθος... Και ο αγώνας αυτός συνετέλεσε κάπως στο γκρέμισμα της παγκαλικής δικτατορίας και της παγκαλικής κλίκας...». Αφού διαπίστωνε ότι στη θέση του παγκαλικού καθεστώτος ήρθαν άλλοι θανάσιμοι ταξικοί εχθροί που υπόσχονται πολλά και κοροϊδεύουν τους εργαζόμενους, εξηγούσε: «Εμάς δε θα μας απελευθερώσουν ούτε οι στρατηγοί και οι αξιωματικοί ούτε οι πολιτικοί και τα κόμματα της μπουρζουαζίας...». Με την ίδια προκήρυξη καλούσε τους εργάτες, χωρικούς, πρόσφυγες κλπ. να πάρουν μέρος στο συλλαλητήριο (που θα γινόταν μια βδομάδα μετά

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος δεύτερος, σελ. 154-155.

την ανατροπή της δικτατορίας) με το σύνθημα: «Κάτω οι οικουμενικές και κάθε είδους μπουρζουάδικες εκμεταλλευτικές κυβερνήσεις. Ζήτω η αριστερή δημοκρατική κυβέρνηση, που μπορεί να μας τη δώσει και να την εξασφαλίσει μονάχα ο ανεξάρτητος αγώνας της εργατικής τάξης, στηριγμένης πάνω στη φτωχή χωριατιά και προσφυγιά και συνεργαζόμενη με' αυτές.»¹

Το ΚΚΕ, βγαίνοντας από την παρανομία, ρίχτηκε αμέσως στη δουλειά για την ανασύνταξη των δυνάμεών του και την οργάνωση των αγώνων της εργατικής τάξης και όλου του λαού. Στην Αθήνα, στις 5-9 του Σεπτεμβρίου 1926, οργανώθηκε σύσκεψη του ΚΚΕ στην οποία πήραν μέρος τα μέλη της ΚΕ και ανώτερα στελέχη του κόμματος που είχαν απελευθερωθεί από τις φυλακές και τις εξορίες. Η σύσκεψη αυτή, που ονομάστηκε «σύσκεψη παραγόντων», έκανε αυστηρή κριτική στη γραμμή που είχε ακολουθήσει η ΚΕ, με επικεφαλής τον Ελευθέριο Σταυρίδη (είχε αντικαταστήσει τον Π. Πουλιόπουλο, μετά τη σύλληψή του, στη θέση του Γραμματέα). Και διαπιστώνοντας ότι η καθοδήγηση αποδείχθηκε ανίκανη να αντιμετωπίσει τις νέες συνθήκες, ψήφισε «νέες θέσεις για την πολιτική κατάσταση», αποφάσισε την οργάνωση του 3ου Συνεδρίου του Κόμματος και εξέλεξε νέα ΚΕ με Γραμματέα τον Π. Πουλιόπουλο, ο οποίος, όμως, την επομένη της εκλογής του παραιτήθηκε. Στην επιστολή που έστειλε στην ΚΕ του κόμματος έγραφε: «Επειδή βρίσκω τον εαυτό μου ανίκανο να ανταποκριθεί στο πόστο του Κεντρικού Οργάνου του Κόμματος, ύστερα από μια ειλικρινή και αυστηρή αυτοκριτική δική μου, παραιτούμαι εγώ και πιστεύω το ίδιο πρέπει να κάνει κάθε τίμιος σύντροφος.»² Ο Πουλιόπουλος έφυγε από την Αθήνα και πήγε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Θήβα. Η ΚΕ του ΚΚΕ στη θέση του Γραμματέα τοποθέτησε προσωρινά τον Μπαστιά Γιατσόπουλο. Ο Πουλιόπουλος αρνήθηκε να δεχτεί και τη θέση του υποψήφιου βουλευτή που είχε υποβάλει γι' αυτόν το κόμμα.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος δεύτερος, σελ. 147-150.

2. Στο ίδιο, σελ. 169.

Οι βασικές απόψεις του Π. Πουλιόπουλου για τις αρχές και το χαρακτήρα του επαναστατικού κόμματος της εργατικής τάξης, όπως έγραφε στις επιστολές του προς την ΚΕ, ήταν ότι το κόμμα από τη γέννησή του περνά μια διαρκή εσωτερική κρίση που συμπτώματά της είναι: 1) η έλλειψη ενός ηγετικού πυρήνα από συντρόφους που να έχουν μια μαρξιστική κατάρτιση και πολιτική ικανότητα να προσαρμόζουν τις κομμουνιστικές αρχές στις συγκεκριμένες συνθήκες της χώρας και 2) η κακή ποιοτική σύνθεση του ΚΚΕ, γιατί ένα μεγάλο μέρος από τα μέλη του εξαρχής βγήκε από τα σκάρτα στοιχεία του προλεταριάτου, από λούμπεν προλετάριους, από μικροαστούς με αντιπολιτευτική ψυχολογία... Στο κόμμα πρέπει να γίνει «ανακάθαρση» και να συγκεντρωθεί ορισμένος αριθμός επίλεκτων προλεταριακών και διανοούμενων στοιχείων... Να δημοκρατικοποιηθεί ο συγκεντρωτισμός μέσα στο κόμμα... Να σταματήσει ο διορισμός...» Θεωρούσε σωστή την παραίτησή του από το κόμμα και καλούσε κάθε «τίμιο» σύντροφο να κάνει το ίδιο. Την αντικομματική του στάση προσπαθούσε να τη δικαιολογήσει με ισχυρισμούς για «ανώμαλη κατάσταση του κόμματος», που «έσπρωξε πολλούς καλούς συντρόφους έξω απ' αυτό» και με την αντίληψη ότι αυτοί «οι σύντροφοι εργάζονται για τον κομμουνισμό έξω από το κόμμα» και ότι «είναι δυνατό να υπάρξει και εκτός του σημερινού οργανισμού του κόμματος ωφέλιμη για τον κομμουνισμό εργασία». Επίσης, δείχνοντας ενδιαφέρον για τη δράση του τροτσκισμού, που τελικά τον ακολούθησε, υποστήριζε ότι «έχουμε δικαίωμα να ζητήσουμε περισσότερες πληροφορίες για τις απόψεις της αντιπολίτευσης μέσα στο ΚΚΣΕ και μέσα στη Διεθνή».¹

Ο Π. Πουλιόπουλος, με τις απόψεις του και με τη δράση του, έγινε ο κύριος εκπρόσωπος του λικβινταρισμού στο ΚΚΕ.²

---

1. Γιώργης Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμ. β' (1923-1927), σελ. 194-199.

2. Ο λικβινταρισμός («λικβιντασιόν» θα πει διάλυση) σαν πολιτικό ρεύμα πρωτοεμφανίστηκε στο Ρωσικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, ύστερα από την επανάσταση του 1905. Μια ομάδα παλιών σοσιαλδημο-

Στις 9 του Σεπτέμβρη 1926 εκδηλώθηκε στην Αθήνα στρατιωτικό κίνημα, με επικεφαλής τους μόνιμους ανώτερους αξιωματικούς Ζέρβα και Ντερτιλή. Το ΚΚΕ πήρε δραστήρια μέρος στο μεγάλο λαϊκό ξεσκήκωμα για την απόκρουση του στρατιωτικού πραξικοπήματος. Χάρη στη λαϊκή κινητοποίηση, το φασιστικό κίνημα απέτυχε. Ο Κονδύλης, όμως, επιδιώκοντας να επιβάλει μέτρα καταπιεστικά και αντιδραστικά ενάντια στο ΚΚΕ, στην ημερήσια διαταγή που απηύθυνε στο Α' Σώμα Στρατού προσπάθησε να παρουσιάσει τους κομμουνιστές σαν συνεργάτες των πραξικοπηματιών, μιλώντας για «κερδηθείσα τριπλή νίκη κατά των ταγμάτων, του βασιλισμού και του κομμουνισμού, των η σύμπραξις είναι αναμφισβήτητος...»¹

Αμέσως μετά την ανατροπή της παγκαλικής δικτατορίας, με άρθρα ηγετικών στελεχών του κόμματος (Α. Χαϊτά, Κ. Ευτυχιάδη και Ν. Ζαχαριάδη) στο *Ριζοσπάστη*, που εκδόθηκε νόμιμα, στα φύλλα της 23ης, 26ης και 31ης Αυγούστου του 1926, προβλήθηκε το σύνθημα της «αριστερής δημοκρατίας» ή της «αριστερής πραγματικής δημοκρατίας». Το ζήτημα αυτό τέθηκε με εισήγηση του Α. Χαϊτά και στη σύσκεψη των στελεχών του κόμματος τις 5-9 του Σεπτέμβρη 1926, αλλά απορρίφθηκε από την πλειοψηφία.

Η θέση αυτή, όπως αναλυόταν στα αντίστοιχα άρθρα, παρά τις όποιες ασάφειες, αδυναμίες και κενά που παρουσίαζε, ήταν μια προσπάθεια του ΚΚΕ για τη διαμόρφωση σωστής στρατηγικής. Στην ουσία, σήμαινε ανάληψη της εξουσίας της αστικοδημοκρατικής επανάστασης από τη συμμαχία εργατών-αγροτών, με ηγετική δύναμη την εργατική τάξη, σαν μεταβατικό στάδιο προς τη σοσιαλιστική επανάσταση.

Προηγουμένως είχαν γίνει προβληματισμοί και προβλήθηκε το σύνθημα της «εργατικής κυβέρνησης», σαν μεταβατικό στάδιο προς τη δικτατορία του προλεταριάτου. Το ζή-

---

κρατών ζητούσε να διαλυθεί το παλιό παράνομο κόμμα, να γίνει νόμιμο, να προσαρμοστεί στους νόμους, να περιοριστεί σε οικονομικούς αγώνες για μεταρρυθμίσεις κλπ.

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος δεύτερος, σελ. 156.

τημα αυτό είχε τεθεί για πρώτη φορά στο 4ο Συνέδριο της ΚΔ (Νοέμβρης του 1922). Όμως, στο 5ο Συνέδριο της ΚΔ ο προβληματισμός αυτός εγκαταλείφθηκε, γιατί στις αποφάσεις του υιοθετήθηκε η άποψη του Ζινόβιεφ ότι η σοσιαλδημοκρατία, σε ορισμένες περιπτώσεις, μετατρέπεται σε προπύργιο του φασισμού.

Έτσι, η ηγεσία του κόμματος, επηρεασμένη από τη γραμμή της ΚΔ, αντί να κάνει αντικείμενο επισταμένης μελέτης και επεξεργασίας το πρόβλημα της «αριστερής δημοκρατίας», με απόφαση της ΚΕ του ΚΚΕ και της ΚΕ της ΟΚΝΕ (που δημοσιεύτηκε στο *Ριζοσπάστη* της 27ης του Οκτώβρη 1926), χαρακτήρισε τη θέση αυτή «εσφαλμένη, δεξιά, ρεφορμιστική, αποκρυσταλλωμένο ρεφορμισμό» και την απέρριψε. Αυτό δεν ήταν σωστό, γιατί, εφόσον το σύνθημα της «εργατοαγροτικής κυβέρνησης» είχε θεωρηθεί τελικός σκοπός του κόμματος και ταυτιζόταν με τη δικτατορία του προλεταριάτου, το σύνθημα της «αριστερής δημοκρατίας» ήταν μια προσπάθεια εφαρμογής στις ελληνικές συνθήκες της «επαναστατικής δημοκρατικής δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς», δηλαδή της αστικοδημοκρατικής επανάστασης.

7. Το ΚΚΕ την περίοδο του συνασπισμού των κομμάτων της αστικής τάξης και η πάλη των εργαζομένων

Στις 7 του Νοέμβρη 1926 έγιναν οι πρώτες μεταδικτατορικές βουλευτικές εκλογές με το σύστημα της απλής αναλογικής, που εφαρμοζόταν για πρώτη φορά στη χώρα μας και επέτρεπε την εκπροσώπηση στη Βουλή όλων των τάσεων. Ταυτόχρονα, απέκλειε την πόλωση μεταξύ των δύο μεγάλων παρατάξεων, βενιζελικής και αντιβενιζελικής. Τα αποτελέσματα των εκλογών δείχνουν τη διάταξη των πολιτικών δυνάμεων τότε και την εκλογική τους επιρροή. Με βάση τα αποτελέσματα αυτά έλαβαν: Ένωση Φιλελευθέρων (Γ. Καφαντάρης - Α. Μιχαλακόπουλος) 303.140, δηλαδή το 31,63% με 102 έδρες· Λαϊκό Κόμμα (Π. Τσαλδάρης) 194.243, το 20,27% με 60 έδρες· Ελευθερόφρονες (Ι. Με-

ταξάς) 151.044, το 15,76% με 51 έδρες· Δημοκρατική Ένωση (Α. Παπαναστασίου) 62.086, το 6,48% με 17 έδρες· Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας 41.982, το 4,38% με 10 έδρες·¹ Αγροτικό Κόμμα 28.318, το 2,95% με 4 έδρες· Κόμμα Ανεξαρτήτων και Προσφύγων (Αρ. Μητσοτάκης) 17.410, το 1,82% με 2 έδρες· Φιλελεύθερο Προσφυγικό Κόμμα (Θ. Σοφούλης) 13.798, το 1,44% με 4 έδρες· Σύμπραξις Συντηρητικών (Ν. Τριανταφυλλάκος) 12.661, το 1,32% με 3 έδρες· Επαρχιακό Κόμμα (Ρ. Κούνδουρος) 9.728, το 1,01% με 2 έδρες. Οι υπόλοιπες έδρες πήγαν σε διάφορα μικρά κόμματα και ανεξάρτητους συνδυασμούς. Γενικά, σε σύνολο 286 εδρών, η βενιζελική παράταξη πήρε 143 και η αντιβενιζελική 127 έδρες. Δηλαδή, καμιά από τις δύο παρατάξεις δε συγκέντρωνε την απόλυτη πλειοψηφία. Εκτός παρατάξεων ήταν το ΚΚΕ, το Αγροτικό και το Εβραϊκό Κόμμα.²

Η σοβαρή αυτή εκλογική επιτυχία του ΚΚΕ (για πρώτη φορά έβγαζε 10 βουλευτές) οφείλεται στην άνοδο του κύρους του στο λαό. Ήταν αποτέλεσμα της θαρραλέας και συνεπούς δράσης που ανέπτυξε τόσο στη διάρκεια της παγκαλικής δικτατορίας όσο και αμέσως μετά την ανατροπή της.

Στις 4 του Δεκέμβρη 1926 ορκίστηκε η Οικουμενική Κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Συμμετείχαν σ' αυτήν οι πολιτικοί αρχηγοί Παναγής Τσαλδάρης, Γεώργιος Καφαντάρης, Ανδρέας Μιχαλακόπουλος, Ιωάννης Μεταξάς και Αλέξανδρος Παπαναστασίου.

Το ΚΚΕ, στις θέσεις του για την οικονομική και πολιτική κατάσταση της χώρας, τόνιζε: «Η οικουμενική κυβέρνηση είναι ο συνασπισμός των βενιζελοδημοκρατικών και μοναρχικών κομμάτων... Κοινωνική βάση των φιλελεύθερων κομ-

---

1. Οι 10 βουλευτές του Ενιαίου Μετώπου Εργατών-Αγροτών και Προσφύγων ήταν οι Σεραφείμ Μάξιμος και Κώστας Θέος (Λάρισα), Ζακ Βεντούρας, Δαυίδ Σουλά και Γρηγόρης Παπανικολάου (Θεσσαλονίκη), Ελευθέριος Σταυρίδης (Καβάλα), Κώστας Κωσταντινίδης (Δράμα), Αθανάσιος Σινίκας (Ροδόπη), Τάσος Χαϊνογλου (Εβρος) και Ν. Κυριακόπουλος (Φλώρινα).

2. Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, τόμ. Α', σελ. 348.

μάτων είναι, κυρίως, η εμπορική, εφοπλιστική, τραπεζική και βιομηχανική μπουρζουαζία... Η κοινωνική βάση της μοναρχικής μπουρζουαζίας είναι τα υπολείμματα του φεουδαρχισμού και μέρος της εμπορικής και βιομηχανικής μπουρζουαζίας. Η μπουρζουαζία, η μοναρχική και η φιλελευθέρα, στους καθεστωτικούς ανταγωνισμούς της χρησιμοποίησε το σχηματισμένο από τους πολέμους μεγάλο σώμα των αξιωματικών. Το σώμα αυτό, επιδιώκοντας τα επαγγελματικά του συμφέροντα, συνδέθηκε με τις διάφορες ιμπεριαλιστικές επιρροές.»¹

Η Οικουμενική Κυβέρνηση ήταν μια προσπάθεια της άρχουσας τάξης να αποκαταστήσει τη σταθερότητα της εξουσίας της. Γι' αυτό, τα κόμματά της, βενιζελικά και αντιβενιζελικά, παραμέρισαν προσωρινά τις πολιτικές διαφορές τους κι άρχισαν να καταπιάνονται με την αντιμετώπιση των σοβαρών εσωτερικών και εξωτερικών προβλημάτων.

Στις 2 του Ιούνη 1927 ψηφίστηκε το νέο Σύνταγμα της χώρας που περιείχε αρκετές διατάξεις του Συντάγματος 1864-1911. Οι νέες διατάξεις του Συντάγματος αυτού ήταν επηρεασμένες από το γαλλικό Σύνταγμα του 1875. Η γενική εκτίμηση των προοδευτικών δυνάμεων για το Σύνταγμα ήταν ότι εξέφραζε την επιθυμία της κυρίαρχης τάξης να μην απαρνηθεί ανοιχτά τις φιλελεύθερες παραδόσεις, αλλά και την ανησυχία της μήπως οι ελευθερίες και η αναγνώριση της λαϊκής κυριαρχίας καταλήξουν στον περιορισμό της επιρροής της. Μέσα στο περιορισμένο αυτό πλέγμα θα επιτρεπόταν έτσι η νόμιμη ανάπτυξη της επιρροής και των καταπιεζόμενων τάξεων.

Οι αντιθέσεις συμφερόντων των βενιζελικών και αντιβενιζελικών κομμάτων ήταν δύσκολο να γεφυρωθούν. Ύστερα από 8 μήνες ζωής της «Οικουμενικής», αποχώρησε απ' αυτήν το Λαϊκό Κόμμα (ηγέτης του είχε αναδειχθεί από το 1924 ο Παναγής Τσαλδάρης), με σκοπό να συγκρατήσει την πολιτική του επιρροή στις μικροαστικές, τις αγροτικές και τις εργαζόμενες μάζες και να τις παρασύρει σε αγώνες για

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος δεύτερος, σελ. 206.

την πολιτική κυριαρχία της μοναρχικής παράταξης και την παλινόρθωση της μοναρχίας.

Η κυβέρνηση του «Ευρέος Συνασπισμού», που σχηματίστηκε στις 22 Αυγούστου του 1927, με τη συμμετοχή των υπόλοιπων 4 κομμάτων, με πρωθυπουργό πάλι τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, ακολούθησε την ίδια πολιτική της «Οικουμενικής», για να αποτελειώσει το έργο της. Τελικά, κι αυτή υποχρεώθηκε να παραιτηθεί στις 22 του Μάη 1928, κάτω από το δυσβάσταχτο βάρος των οικονομικών, κυρίως, προβλημάτων.

Η «Οικουμενική» και η κυβέρνηση «Ευρέος Συνασπισμού», στον ενάμιση χρόνο που κυβέρνησαν τη χώρα, εφάρμοσαν αντιλαϊκή πολιτική. Για να ισοσκελίσουν τον προϋπολογισμό και να σταθεροποιήσουν τη δραχμή, κατέφυγαν σε καινούργια εξωτερικά δάνεια (όπως το τριμερές του 1928, ύψους 206 εκατομμυρίων χρυσών φράγκων), που έδεσαν ακόμα πιο σφιχτά τη χώρα στο άρμα του ξένου κεφαλαίου, κυρίως του αγγλικού. Οι κυβερνήσεις αυτές έριξαν στις πλάτες του εργαζόμενου λαού και άλλους φόρους. Την οικονομική σταθεροποίηση την εννοούσαν σαν καθήλωση των ημερομισθίων και των μισθών, σαν απόρριψη κάθε αιτήματος των εργατών και αγροτών για τη βελτίωση των συνθηκών της ζωής τους.

Μια τέτοιου είδους «κοινωνική σταθερότητα» δεν ήταν δυνατό να τη δεχτούν αδιαμαρτύρητα τα θύματα της εκμετάλλευσης: οι εργάτες, οι υπάλληλοι, οι αγρότες, οι επαγγελματίες, οι βιοτέχνες. Γι' αυτό και το 1927 οι εργαζόμενοι πραγματοποίησαν αγωνιστικές κινητοποιήσεις για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους.

Στην Αθήνα, στις 10 του Γενάρη, οι λεωφορειούχοι και οι οδηγοί ταξί κατέβηκαν σε απεργία διαμαρτυρίας κατά της συμφωνίας με την «ΠΑΟΥΕΡ» και του μονοπωλίου αυτοκινήτων. Οργάνωσαν διαδήλωση μπροστά στο κτίριο της Βουλής, όπου τους επιτέθηκε η χωροφυλακή. Στις 31 του Γενάρη οι ίδιοι οργάνωσαν διαδήλωση και με 1.000 περίπου αυτοκίνητα έφτασαν μπροστά στη Βουλή. Στις 7 του Φλεβάρη κήρυξαν γενική απεργία κατά της σύναψης συμφωνίας με την «ΠΑΟΥΕΡ» που συζητούσε τότε η Βουλή.

Το Φλεβάρη κηρύχθηκε πανελλαδική απεργία καπνεργατών με αίτημα τη χορήγηση επιδομάτων στους ανέργους στη Θεσσαλονίκη και στο Αργίριο. Η χωροφυλακή χτύπησε τους απεργούς, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 5 και να τραυματιστούν αρκετοί.

Στην Αθήνα, το Μάρτη, κατέβηκαν σε γενική απεργία οι επαγγελματιοβιοτέχνες και συγκρότησαν συλλαλητήριο κατά της άρσης του ενοικιοστασίου. Κι ενώ οι διαδηλωτές κατευθύνονταν προς τη Βουλή για να επιδώσουν το ψήφισμά τους, στη λεωφόρο Πανεπιστημίου τους επιτέθηκαν με πρωτοφανή αγριότητα χωροφύλακες και στρατιώτες, πυροβολώντας στο ψαχνό. Σκότωσαν τρεις (δύο επαγγελματίες και ένα δικηγόρο) και τραυμάτισαν δεκάδες διαδηλωτές.

Το τελευταίο δεκάημερο του Μάη, στη Μακεδονία και τη Θράκη, οι καπνεργάτες, με την καθοδήγηση της Καπνεργατικής Ομοσπονδίας (ΚΟΕ) και με αίτημα τις κοινωνικές ασφαλίσεις, κατέβηκαν σε νέα γενική απεργία. Οι καπνοβιομήχανοι και οι καπνέμποροι κήρυξαν λοκ άουτ (ανταπεργία) ενάντια σε 40.000 περίπου καπνεργάτες. Στρατός και χωροφυλακή χτύπησαν συνελεύσεις και συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας των καπνεργατών, με αποτέλεσμα να τραυματιστούν πάνω από 70 εργάτες. Η Μακεδονία και η Θράκη στρατοκρατούνταν. Διοικήσεις εργατικών κέντρων και συνδικάτων, εργατικά στελέχη και εκατοντάδες καπνεργάτες πιάστηκαν και φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν. Ο απεργιακός αγώνας κράτησε 20 μέρες.

Το Νοέμβρη οι φοιτητές του Πανεπιστημίου της Αθήνας κατέβηκαν σε απεργία διαρκείας και η κυβέρνηση πήρε έκτακτα μέτρα. Ο στρατός κατέλαβε το Πανεπιστήμιο και το γύρω χώρο, στήνοντας πολυβόλα.

Στις 11-18 του Δεκέμβρη, όταν στη Βουλή γινόταν συζήτηση για την άρση της βουλευτικής ασυλίας και τη δίωξη των κομμουνιστών βουλευτών, στην Αθήνα, το Βόλο, τη Θεσσαλονίκη, την Καβάλα, τη Δράμα και άλλες πόλεις οργανώθηκαν συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας για την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης και τη σχεδιαζόμενη δίωξη των κομμουνιστών βουλευτών. Συνολικά, στις απεργιακές κινητοποιήσεις του 1927 πήραν μέρος περίπου 60.000 εργάτες. Με

την ίδια ένταση συνεχίστηκαν οι λαϊκές εκδηλώσεις και το 1928.

Στις αρχές του 1928 πήρε μεγάλη έκταση ο αγώνας των αγροτών ενάντια στα φορολογικά μέτρα της κυβέρνησης. Στις 18 του Γενάρη, στο χωριό Μοίρες του Ηρακλείου Κρήτης πάνω από 700 αγρότες κύκλωσαν τα γραφεία της Εφορίας και έκαψαν τα αρχεία της. Στις 30 του Γενάρη, πάνω από 5.000 ένοπλοι Κρήτες στο Ηράκλειο κύκλωσαν τη Νομαρχία και διαδήλωσαν την απόφασή τους να υπερασπιστούν τη ζωή τους πιο αποφασιστικά, αν η κυβέρνηση απορρίψει τα αιτήματά τους. Και στις 12 του Φλεβάρη, επίσης στην Κρήτη, οι αγρότες κατέβηκαν σε μαζικά ένοπλα συλλαλητήρια, με κύριο αίτημα την κατάργηση της βαριάς φορολογίας. Οι διαδηλωτές διακήρυξαν ότι δεν αναγνωρίζουν τις αρχές του νησιού και έταξαν δεκαήμερη προθεσμία για την αποδοχή των αιτημάτων τους. Η κυβέρνηση έστειλε ένοπλες δυνάμεις για να καταπνίξει βίαια την εξέγερσή τους.

Στις 11 του Ιούνη, ύστερα από μια ορισμένη προετοιμασία, με βάση το σύνθημα που έριξαν το ΚΚΕ και τα αριστερά συνδικάτα για γενική πανελλαδική απεργία, με αιτήματα την επίλυση οικονομικών προβλημάτων, το σταμάτημα της τρομοκρατίας και την απόσυρση από τη Βουλή του φασιστικού νομοσχεδίου κατέβηκαν σε απεργία οι καπνεργάτες, οι αρτεργάτες, οι τροχιοδρομικοί και ορισμένοι άλλοι κλάδοι. Συνολικά κατέβηκαν στην απεργία 60.000 εργάτες. Στην Καβάλα και την Ξάνθη η χωροφυλακή χτύπησε τους απεργούς, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 6 και να τραυματιστούν πάνω από 60 καπνεργάτες. Τελικά, η απεργία δεν πήρε πανελλαδικό χαρακτήρα, γιατί οι ρεφορμιστές ματαίωσαν τη συμμετοχή σ' αυτή μιας σειράς βασικών κλάδων.

Στις απεργιακές κινητοποιήσεις του 1928 πήραν μέρος συνολικά γύρω στους 85.000 εργάτες.

Η άνοδος του απεργιακού κινήματος ανησύχησε την κυβέρνηση του «Ευρέος Συνασπισμού». Γι' αυτό, σε συνεργασία με τη ρεφορμιστική ηγεσία της ΓΣΕΕ, προχώρησαν στην ολοκλήρωση της διάσπασης του εργατικού κινήματος. Στο 4ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ, που συνήλθε το Μάη του 1928, οι

ρεφορμιστές ηγέτες της, με τη βοήθεια της αστυνομίας, έδιωξαν παράνομα 213 αριστερούς αντιπροσώπους από τους 443 και στη συνέχεια διέγραψαν από τη δύναμη της ΓΣΕΕ τα συνδικάτα που οι διοικήσεις τους ήταν αριστερές.

Η κινητοποίηση που οργάνωσε τότε το ΚΚΕ κατά της τρομοκρατίας και του αντισυνταγματικού νομοσχεδίου «Περί ιδιώνυμου αδικήματος», που είχε ετοιμάσει η κυβέρνηση για συζήτηση στη Βουλή, συνδυάστηκε με τους αγώνες για την ικανοποίηση των οικονομικών αιτημάτων των διαφόρων κλάδων των εργαζομένων.

8. Η πάλη του ΚΚΕ κατά του λικβινταρισμού. Το 3ο Τακτικό Συνέδριο του ΚΚΕ

Η σοβαρή δοκιμασία που πέρασε το κόμμα στις συνθήκες της μερικής προσωρινής σταθεροποίησης του καπιταλισμού και ιδιαίτερα την περίοδο της παρανομίας του, στην παγκαλική δικτατορία, δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για την εμφάνιση οπορτουνιστικών αντιλήψεων, με την προβολή αντιμαρξιστικών θέσεων από ορισμένα στελέχη μικροαστικής προέλευσης που είχαν στρατολογηθεί στο κόμμα την περίοδο της επαναστατικής ανόδου και είχαν αναδειχτεί σε ηγετικές θέσεις. Σ' αυτό συνέβαλε και η σοβαρή επίδραση της αστικής ιδεολογίας στο εργατικό κίνημα.

Σ' αυτές τις συνθήκες εμφανίστηκαν οι λικβινταριστές που επιδίωκαν τη διάλυση του κόμματος. Μιλούσαν για δήθεν ανασυγκρότηση από «εκλεκτά στοιχεία». Τάσσονταν ενάντια στη μαζική στρατολογία, κυρίως εργατών, με το αιτιολογικό ότι οι εργάτες αποτελούν το πιο καθυστερημένο κοινωνικό στρώμα. Διακήρυχναν ότι «δεν μπορεί στην Ελλάδα να υπάρξει σοβαρό κομμουνιστικό κίνημα, αν δεν τραβηχτούν με το μέρος του Κόμματος ιδεολόγοι από τα αστικά, έστω τα μικροαστικά στρώματα», για να φωτίσουν το «αμόρφωτο ελληνικό προλεταριάτο». Η μικροαστική αντιμαρξιστική αυτή αντίληψη οδηγούσε στην αλλοίωση του προλεταριακού χαρακτήρα του κόμματος και στον πλήρη εκφυλισμό του.

Επικεφαλής των κομματικών στελεχών με τις λικβινταριστικές απόψεις ήταν ο Παντελής Πουλιόπουλος, που είχε αναδειχθεί σε Γραμματέα της ΚΕ του ΚΚΕ. Μαζί του συντάχθηκε και ο Π. Γιατσόπουλος που, για ένα μικρό διάστημα μετά την παραίτηση του Πουλιόπουλου, ανέλαβε προσωρινά Γραμματέας της ΚΕ.

Κατά την αντιμετώπιση των κύριων φορέων του λικβινταρισμού, Πουλιόπουλου και Γιατσόπουλου, ορισμένα μέλη του Πολιτικού Γραφείου, όπως ο Σεραφείμ Μάξιμος, ο Κώστας Σκλάβος και ο Τάσος Χαϊνογλου πήραν «κεντριστική» θέση. Η ομάδα αυτή υποστήριζε τη θεωρία των δυο κινδύνων: της «μειοψηφίας» και της «πλειοψηφίας» και έπαιρνε θέσεις συμφιλιωτικές. Γι' αυτό ονομάστηκαν «κεντριστές». Οι «κεντριστές» στην αρχή προσπάθησαν να παρουσιάσουν σαν «κεντρώοι-δισειρηνοφρονείς», ανάμεσα στις λικβινταριστικές διαθέσεις και στις θέσεις της καθοδήγησης του κόμματος. Με τον καιρό εκδήλωσαν τη συμπάθειά τους για τους λικβινταριστές. Η ομάδα των «κεντριστών», τον Αύγουστο και σε συνέχεια το Σεπτέμβριο του 1927, έστειλε τελεσίγραφο στην ΚΕ με αίτημα να γίνουν δημόσια γνωστές οι γνώμες τους γύρω από τα ζητήματα του λικβινταρισμού, να διαβιβαστούν στην ΚΔ και να συγκληθεί αμέσως η 2η Ολομέλεια της ΚΕ. Το ΠΓ δέχτηκε να συγκαλέσει την Ολομέλεια μέχρι τις 15 του Νοέμβρη. Οι «κεντριστές» δε συμφώνησαν, υπέβαλαν την παραίτησή τους από το ΠΓ και δημοσίευσαν τις θέσεις τους. Στη συνέχεια συμμετείχαν με τους λικβινταριστές Πουλιόπουλο και Γιατσόπουλο, συγκροτώντας μαζί στις 4 του Νοέμβρη 1927 την «Ενωμένη Αντιπολίτευση» που αποτέλεσε το κοινό αντιπολιτευτικό μέτωπο κατά του ΚΚΕ.

Η ομάδα της «Ενωμένης Αντιπολίτευσης», που έβγαζε το περιοδικό *Σπάρτακος*, υποστήριζε ότι στην Ελλάδα υπάρχει «οργανική ανάπτυξη του καπιταλισμού», δηλαδή ότι η καπιταλιστική σταθεροποίηση είναι μόνιμη και ότι οι ταξικές αντιθέσεις θα αμβλυνθούν. Ο θεωρητικός της ομάδας, Κ. Σκλάβος, παρουσίασε τη θεωρία των δύο σκελών. Σύμφωνα μ' αυτή, μπροστά στο κόμμα «μπαίνουν και σοσιαλδημοκρατικά και επαναστατικά καθήκοντα» και ότι για μια με-

γάλη περίοδο τα επαναστατικά πρέπει να υποταχθούν στα σοσιαλδημοκρατικά καθήκοντα.

Στη φραξιονιστική τους επίθεση ενάντια στο κόμμα οι λικβινταριστές προσπάθησαν να επιστρατεύσουν και τους αρχαιομαρξιστές που αποτελούσαν τότε ελληνική παραλλαγή του τροτσισμού. Την περίοδο αυτή δημιουργήθηκε μέσα στην οργάνωση «Αρχείο του Μαρξισμού», ένα ρήγμα που διαμόρφωσε τη λεγόμενη «τρίτη κατάσταση». Το 1927, η ομάδα αυτή οργάνωσε συνδιάσκεψη, η οποία αποφάσισε τη διάλυση της οργάνωσης και την προσχώρηση των μελών της στο ΚΚΕ.

Η συντριπτική πλειοψηφία των μελών του κόμματος και της ΟΚΝΕ καταδίκασε το λικβινταρισμό και τις διάφορες μορφές του, καθώς και τις θεωρίες της «Ενωμένης Αντιπολίτευσης». Η ΚΕ του ΚΚΕ, με απόφασή της στις 17 του Δεκέμβρη 1926, είχε καταδικάσει τη λιποταξία του Π. Πουλιόπουλου και την επιμονή του στη φραξιονιστική-λικβινταριστική δράση και τον έθεσε προσωρινά εκτός του κόμματος, αφήνοντας την οριστική ρύθμιση αυτού του ζητήματος στο συνέδριο του ΚΚΕ.

Το Μάρτη του 1927 συνήλθε το 3ο Τακτικό Συνέδριο που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ιδεολογική και οργανωτική συσπείρωση του κόμματος, με βάση τις αρχές του μαρξισμού-λενινισμού.

Στο Συνέδριο πήραν μέρος 100 αντιπρόσωποι απ' όλες τις κομματικές οργανώσεις που τότε είχαν 2.000 μέλη. Τις εργασίες του παρακολούθησαν αντιπροσωπείες της ΕΕ της Κομμουνιστικής Διεθνούς και της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας. Το Συνέδριο ψήφισε: α) Θέσεις για την οικονομική και πολιτική κατάσταση της χώρας, β) Θέσεις για το συνδικαλιστικό κίνημα και γ) Απόφαση για τα οργανωτικά ζητήματα του κόμματος.

Στις θέσεις «για την οικονομική και πολιτική κατάσταση και τα άμεσα καθήκοντα του Κόμματος», έκανε την εξής εκτίμηση: «Η χώρα μας απ' την άποψη της καπιταλιστικής εξέλιξης είναι καθυστερημένη. Τον σπουδαιότερο ρόλο στην εθνική οικονομία παίζουν η αγροτική οικονομία, το εμπορικό, το εφοπλιστικό και το τραπεζικό κεφάλαιο. Το

βιομηχανικό κεφάλαιο βρίσκεται σε υποδεέστερη μοίρα... Η ημιαποικιακή θέση της Ελλάδας κι η υποδούλωσή της στις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις έχουν σαν συνέπεια την εξάρτηση της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της μπουρζουαζίας και των ανταγωνισμών της απ' τις δυνάμεις αυτές.»¹

Στο εθνικό ζήτημα το Συνέδριο επέμενε στη θέση του τρίτου Έκτακτου Συνεδρίου (1924) και χαρακτήριζε λαθεμένες τις «απόψεις των συντρόφων που πρότειναν την εγκατάλειψη του συνθήματος «Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη», στηριζόμενοι σε δευτερεύουσας σημασίας επιχειρήματα, όπως «αν υπάρχει είτε δεν υπάρχει σχηματισμένος μακεδονικός και θρακικός λαός». Ωστόσο, είναι θετικό το γεγονός ότι το Συνέδριο διαπίστωσε πως: «Το λάθος του Κόμματος ύστερα απ' το Έκτακτο Συνέδριο του 1924 ήταν ότι έκανε το εθνικό ζήτημα κέντρο ουσιαστικά όλης της δράσης του.» Με βάση τη διαπίστωση αυτή, τόνισε: «Στην τρέχουσα περίοδο το ΚΚΕ οφείλει να θέσει στην πρώτη γραμμή... τη συγκεκριμένη πάλη εναντίον όλων των μέτρων και των μορφών της εθνικής καταπίεσεως (φόροι, αγροτικό, γλώσσα, εποικισμός κλπ.). Η πάλη πρέπει να διεξάγεται με τον τύπο, με την εντός και εκτός της Βουλής δράση του Κόμματος.»²

Στις θέσεις για το συνδικαλιστικό κίνημα τονίζεται η ανάγκη για ενότητα της εργατικής τάξης και για ιδεολογικό ξεσκεπάσμα των ηγετών του ρεφορμισμού. Γίνεται διάκριση ανάμεσα στους ηγέτες του ρεφορμισμού και τους εργάτες που τους ακολουθούν.

Το Συνέδριο, στην ειδική απόφαση που πήρε για τα οργανωτικά ζητήματα, υποστήριζε την αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και της πειθαρχίας. Χαρακτήριζε σαν βασικότερες αδυναμίες στον οργανωτικό τομέα την παραγνώριση της οργάνωσης, τον οργανωτικό σεχταρισμό και τον οργανωτικό μηχανικισμό και χάραξε σαν άμεσα καθήκοντα του κόμματος:

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος δεύτερος, σελ. 204-207.

2. Στο ίδιο, σελ. 208-209.

1. Την κινητοποίηση των μαζών ενάντια στη μοναρχική παλινόρθωση και κάθε στρατιωτικό πραξικόπημα, με αφετηρία τις άμεσες απαιτήσεις, με την ανεξάρτητη πολιτική γραμμή και σύνθημα προπαγάνδας και ζύμωσης την εργατο-αγροτική κυβέρνηση.

2. Την πάλη ενάντια στην υποδούλωση της χώρας στον ιμπεριαλισμό και συγκεκριμένα κατά του αγγλικού ιμπεριαλισμού, κατά των επικείμενων πολέμων.

3. Να ριχτούν όλες οι δυνάμεις για τη δημιουργία και οργάνωση μπολσεβίκικου κόμματος μαζών. Να τραβηχτούν εργάτες στο κόμμα. Να αυξηθούν τα μέλη του κόμματος στις 5.000.

4. Προπαρασκευή για παράνομη δράση.

5. Ανάπτυξη της δουλειάς στα συνδικάτα και στο χωριό.

6. Προσοχή του κόμματος στην ΟΚΝΕ κ.ά.

Το Συνέδριο χαρακτήρισε το λικβινταρισμό κύριο κίνδυνο στις γραμμές του επαναστατικού κινήματος. Καταδίκασε τη φραξιονιστική δράση των λικβινταριστών και τις ταλαντεύσεις ορισμένων καθοδηγητικών στελεχών που εκδήλωναν τάσεις «κεντριστικές». Ύστερα από τις διαβεβαιώσεις των λικβινταριστών ότι θα πειθαρχήσουν στο κόμμα, το Συνέδριο ανακάλεσε τη διαγραφή του Π. Πουλιόπουλου.

Εξέλεξε νέα ΚΕ, καθιερώνοντας για πρώτη φορά την εκλογή ΠΓ σαν εκτελεστικού οργάνου της ΚΕ. Γραμματέας της ΚΕ εκλέχτηκε ο Ανδρόνικος Χαϊτάς.¹

Μετά το Συνέδριο επανεκδόθηκε η *ΚΟΜΕΠ* με τον τίτλο *ΝΕΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ*. Η ΟΚΝΕ άρχισε να εκδίδει το θεωρητικό της περιοδικό ο *ΝΕΟΣ ΛΕΝΙΝΙΣΤΗΣ*. Αυτά τα έντυπα μαζί με τις εφημερίδες *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ*, *Η ΝΕΟΛΑΙΑ* κλπ. έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην άνοδο του ιδεολογικού επιπέδου του κόμματος και της ΟΚΝΕ.

---

1. Στη νέα ΚΕ εκλέχθηκαν οι Α. Χαϊτάς, Γ. Σιάντος, Κ. Θέος, Κ. Ευτυχιάδης, Σ. Μάξιμος, Κ. Σκλάβος, Τ. Χαϊνογλου, Ι. Τσατσάκος, Δ. Παπαρήγας, Δ. Πυλιώτης, Γ. Καραγιάννης, Β. Ασίκης, Α. Χατζησταύρου, Γ. Παπανικολάου, Β. Νικολινάκος, Ν. Νικολαΐδης και Β. Πολυχρονάκης. Στο ΠΓ εκλέχθηκαν οι Α. Χαϊτάς, Γ. Σιάντος, Κ. Θέος, Κ. Ευτυχιάδης, Σ. Μάξιμος, Κ. Σκλάβος και Τ. Χαϊνογλου.

Επειδή οι λικβινταριστές και οι «κεντριστές», παρά την υπόσχεσή τους ότι θα πειθαρχήσουν, συνέχισαν τη φραξιονιστική τους δράση, το ΠΓ στις 25 του Σεπτεμβρίου 1927 διέγραψε από το κόμμα τους Π. Πουλιόπουλο και Π. Γιατσόπουλο.

Σπουδαίο ρόλο στην πάλη για τη συντριβή του λικβινταρισμού-«κεντρισμού», για την παγίωση της ενότητας του κόμματος και την ανάπτυξή του, έπαιξε η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ που συνήλθε στις 15-18 του Φλεβάρη 1928. Η Ολομέλεια ξεσκέπασε τη φραξιονιστική δράση της «ενωμένης αντιπολίτευσης» και με απόφασή της καθάισε τους Σ. Μάξιμο, Κ. Σκλάβο, Τ. Χαίνογλου, Β. Νικολινάκο και Λ. Χατζησταύρου από μέλη της ΚΕ.

9. Η επάνοδος του Ελευθέριου Βενιζέλου στην εξουσία

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος είχε επιστρέψει από το εξωτερικό στις 20 του Απριλίου 1927 και είχε εγκατασταθεί στα Χανιά της Κρήτης, εξακολουθούσε να εμμένει στην απόφαση που είχε πάρει τέσσερα χρόνια νωρίτερα να μην αναμιχθεί πια στην ενεργό πολιτική. Ωστόσο, ασκούσε κριτική στο έργο της κυβέρνησης.

Στην πραγματικότητα, ο Βενιζέλος καιροφυλακτούσε να επανέλθει στην ενεργό πολιτική και προετοίμαζε το έδαφος. Προκάλεσε την παραίτηση του Γ. Καφαντάρη από την αρχηγία των Προοδευτικών Φιλελευθέρων και από την κυβέρνηση, πράγμα που οδήγησε τον πρωθυπουργό Α. Ζαΐμη, στις 22 του Μάη 1928, να υποβάλει την παραίτηση της κυβέρνησής του στον πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Την επομένη, 23 του Μάη, ο Βενιζέλος ανακοίνωσε στον ελληνικό λαό την απόφασή του να αναμιχθεί και πάλι στην πολιτική, δηλώνοντας ότι, μετά την παραίτηση του Γ. Καφαντάρη, αναλαμβάνει την αρχηγία των Φιλελευθέρων. Η ώρα του Βενιζέλου, σαν εκπροσώπου του αντιδραστικού κατεστημένου, είχε ξανάρθει. Έτσι, άρχισε η βενιζελική τετραετία (1928-1932) που συνέπεσε με τη φθορά του ίδιου του Κόμματος των Φιλελευθέρων, το οποίο υπήρξε σχετικά προοδευτικό και δημοκρατικό στην εποχή της ανόδου του

ελληνικού καπιταλισμού και εξελίχθηκε σε αντιδραστική πολιτική έκφρασή του την περίοδο της μεγάλης του κρίσης.

Στις 4 του Ιουλίου 1928 ο Βενιζέλος σχημάτισε κυβέρνηση με τη συμμετοχή αποκλειστικά στελεχών του κόμματός του και προκήρυξε εκλογές για τις 19 Αυγούστου του 1928. Οι βασικές υποσχέσεις του Βενιζέλου προς το λαό ήταν: Αύξηση της παραγωγής με τη βοήθεια μεγάλων τεχνικών έργων στην πόλη και την ύπαιθρο. Εξασφάλιση ειρηνικής συνύπαρξης κεφαλαίου και εργασίας. Αποκατάσταση του κύρους της διοίκησης.

Οι εκλογές έγιναν με το πλειοψηφικό σύστημα που επανέφερε ο Βενιζέλος με αναγκαστικό διάταγμα. Το Κόμμα των Φιλελευθέρων, με τα κόμματα που είχαν συμπράξει μαζί του, πήρε το 61,2% των ψήφων και 223 έδρες. Απ' αυτές οι Φιλελεύθεροι πήραν 178 έδρες, ο Παπαναστασίου 20, ο Κονδύλης 9, ο Μιχαλακόπουλος 5, ο Ζαβιτσιάνος 5 και οι Ανεξάρτητοι Δημοκρατικοί, που υποστήριξαν κι αυτοί τον Βενιζέλο, πήραν 6 έδρες. Σ' αυτές το ΚΚΕ συγκέντρωσε 14.325 ψήφους, δηλαδή το 1,41% των ψηφισάντων και, λόγω πλειοψηφικού, δεν έβγαλε κανένα βουλευτή.

Σχηματίστηκε κυβέρνηση με πρωθυπουργό ξανά τον Βενιζέλο. Το ΚΚΕ, σε εκτίμησή του για την κυβέρνηση Βενιζέλου, τόνιζε: «Ο "ορθόδοξος" φιλελευθερισμός και η κυβέρνηση Βενιζέλου είναι μια νέα συγκέντρωση των δυνάμεων της ελληνικής μπουρζουαζίας ύστερα από τις οικονομικές κυβερνήσεις και ταυτόχρονα η ισχυρή εγγύηση τόσο αυτής, όσο και του αγγλογαλλικού ιμπεριαλισμού για τη συνέχιση της πολιτικής της σταθεροποίησης και υποδούλωσης, για την κατάπιξη της αντίστασης των εργατοαγροτικών μαζών και την προπαρασκευή του πολέμου κατά της ΕΣΣΔ.»¹

Η μείωση των ψήφων του ΚΚΕ οφειλόταν στους εξής λόγους:

1. Οι μεγάλες λαϊκές μάζες, ιδιαίτερα οι προσφυγικές, απογοητευμένες από την πολιτική των κυβερνήσεων «Οικουμενικής» και «Ευρέος Συνασπισμού», ξαναστράφηκαν

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος δεύτερος, σελ. 584.

προς το Κόμμα των Φιλελευθέρων, γιατί στο πρόσωπο του Βενιζέλου άρχισαν να βλέπουν και πάλι τον άνθρωπο που θα μπορούσε να θέσει τέρμα στην επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης.

2. Το πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα, καλλιεργώντας την ψυχολογία της χαμένης ψήφου, λειτούργησε σε βάρος του ΚΚΕ.

3. Η πολιτική και ιδεολογική δουλειά του ΚΚΕ, ιδιαίτερα η σύνδεσή του με τις λαϊκές μάζες, παρουσίασαν χαλάρωση και σοβαρές ελλείψεις και η απασχόληση του κόμματος, σε μεγάλο βαθμό, με την πάλη κατά του λικβινταρισμού, αντικειμενικά μείωσε τη δουλειά στους εργαζόμενους.

Επί πρωθυπουργίας Βενιζέλου, το 1928, υπογράφηκαν και μια σειρά συμφωνίες με άλλες χώρες. Τον Οκτώβρη του 1928 ο Βενιζέλος επισκέφτηκε επίσημα τη Ρώμη και υπέγραψε με τον Μουσολίνι σύμφωνο αμοιβαίας φιλίας και διαιτησίας. Τον ίδιο μήνα ρυθμίστηκαν με την ελληνογιουγκοσλαβική συμφωνία τα ζητήματα του λιμένος Θεσσαλονίκης. Και το Νοέμβρη υπογράφηκε διπλωματική σύμβαση με την Αλβανία με βάση την οποία η Ελλάδα παραιτούνταν από κάθε εδαφική διεκδίκηση απέναντι σ' αυτή τη χώρα.

10. Το 4ο Τακτικό Συνέδριο του ΚΚΕ

Από τις 15 του Ιούλη μέχρι την 1η του Σεπτέμβρη 1928 συνήλθε στη Μόσχα το 6ο Συνέδριο της ΚΔ, που έμεινε στην ιστορία σαν το Συνέδριο του Προγράμματος της ΚΔ.

Με το πρόγραμμα αυτό, τα κομμουνιστικά κόμματα εξοπλιζόνταν μ' ένα σοβαρό θεωρητικό κείμενο στον αγώνα τους κατά του καπιταλισμού. Η εργατική τάξη είχε ένα σοβαρό ιδεολογικό όπλο στα χέρια της, στον πολύπλευρο αγώνα της κατά του διεθνούς ιμπεριαλισμού. Το πρόγραμμα επισήμαινε την πολυεθνικότητα του ιμπεριαλισμού που υπαγόρευε η τεράστια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων του καπιταλισμού και τη διεθνικότητα των αγώνων του παγκόσμιου προλεταριάτου που δημιουργούσε η «πολυεθνικότητα» του καπιταλισμού. Επίσης, τόνιζε ότι ο πόλεμος εί-

ναι αξεχώριστος απ' τον καπιταλισμό, γιατί αυτόν και μόνο χρησιμοποιεί σαν μέσο προσωρινής εξάλειψης των ιμπεριαλιστικών αντιθέσεων. Και ότι η αστική τάξη καταφεύγει είτε στη μέθοδο του φασισμού είτε στη συμμαχία της με τη σοσιαλδημοκρατία για ν' αποφύγει την επαναστατική επίθεση του προλεταριάτου.

Το 6ο Συνέδριο της ΚΔ, με βάση τη λενινιστική διδασκαλία για την ανισόμερη ανάπτυξη του καπιταλισμού, καθόρισε σε γενικές γραμμές και τους ρυθμούς ανόδου του προλεταριάτου στην εξουσία, τα διάφορα μεταβατικά στάδια και γενικά χώρισε τις χώρες σε τρεις βασικούς τύπους:

1. Του αναπτυγμένου καπιταλισμού, όπου η δικτατορία του προλεταριάτου γίνεται άμεσο πολιτικό αίτημα.

2. Με μέσο επίπεδο ανάπτυξης του καπιταλισμού, με μη ολοκληρωμένους ακόμα τους αστικοδημοκρατικούς μετασχηματισμούς (Ισπανία, Πορτογαλία, Πολωνία, Ουγγαρία, Βαλκάνια κλπ.). Για μερικές απ' αυτές τις χώρες το πρόγραμμα πρόβλεπε τη δυνατότητα μιας λίγο-πολύ ταχείας μετεξέλιξης της αστικοδημοκρατικής επανάστασης σε σοσιαλιστική.

3. Χώρες για τις οποίες πρόβλεπε διάφορους τύπους προλεταριακών επαναστάσεων με πολλά καθήκοντα αστικοδημοκρατικού χαρακτήρα.

Πιο συγκεκριμένα, για τα Βαλκάνια ο Γ. Δημητρόφ, σε άρθρο του στο περιοδικό *Κομμουνιστική Διεθνής*, υποστήριξε ότι η επικείμενη επανάσταση θα έχει αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα, με μορφή εξουσίας τη δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς, με μια λίγο-πολύ γρήγορη μετεξέλιξη της σε προλεταριακή επανάσταση.

Στο Συνέδριο της ΚΔ συμμετείχε και τριμελής αντιπροσωπεία του ΚΚΕ και της ΟΚΝΕ. Στην ομιλία του στο Συνέδριο της ΚΔ ο Ανδρόνικος Χαϊτάς (Σιφναίος), Γραμματέας της ΚΕ του ΚΚΕ, αναφέρθηκε διεξοδικά στην πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα, στους αγώνες της εργατικής τάξης, της αγροτιάς και των μικροαστικών στρωμάτων της πόλης, των φοιτητών και της νεολαίας, καθώς και στην εσωτερική κατάσταση του κόμματος.

Σχετικά με την ανάπτυξη των κομματικών δυνάμεων του

ΚΚΕ, ο Χαϊτάς τόνισε ότι «παρά τις σοβαρές δυσκολίες και τα εμπόδια που πρόβαλε ο λικβινταρισμός και σε συνέχεια ο «κεντρισμός» που ενώθηκε μαζί του και τα άλλα αντικομματικά στοιχεία, παρά την τρομοκρατία και τις διώξεις από μέρους των αστικών κυβερνήσεων, το Κόμμα σημείωσε μια αισθητή οργανωτική καλυτέρευση. Αυξήθηκε ο αριθμός των μελών του Κόμματος και των πυρήνων. Συγκροτήθηκαν στις βασικές πόλεις κομματικές οργανώσεις, η επαφή της ΚΕ με τις περιφερειακές επιτροπές και των περιφερειακών επιτροπών με τις αχτιδικές επιτροπές είναι στενότερη από κάθε άλλη φορά. Το Κόμμα αριθμεί στις γραμμές του 2.291 μέλη, από τα οποία τα 59,4% είναι εργάτες, τα 31,9% αγρότες και τα 8,7% υπάλληλοι και εκπρόσωποι άλλων κοινωνικών στρωμάτων».¹

Το 6ο Συνέδριο της ΚΔ ψήφισε και ορισμένες θέσεις σεχταριστικού χαρακτήρα, όπως η γραμμή τακτικής «τάξη ενάντια στην τάξη» και ταύτιση όλης της σοσιαλδημοκρατίας με τους εχθρούς του προλεταριάτου. Αυτό δεν οδήγούσε στην ενότητα δράσης των κομμουνιστών και των σοσιαλιστών, αλλά στην όξυνση των σχέσεων με τα μέλη των σοσιαλδημοκρατικών οργανώσεων. Οι θέσεις αυτές υποβλήθηκαν αργότερα σε κριτική από τα Κομμουνιστικά Κόμματα και, κυρίως, από το 7ο Συνέδριο της ΚΔ.

Στις 10-15 του Δεκεμβρη συνήλθε στην Αθήνα το 4ο Τακτικό Συνέδριο του ΚΚΕ. Στις εργασίες του πήραν μέρος αντιπρόσωποι της Κομμουνιστικής Διεθνούς και της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας.

Το 4ο Τακτικό Συνέδριο, ενώ έκανε μια προσπάθεια να συγκεκριμενοποιήσει τη θέση του Προγράμματος της ΚΔ και να καθορίσει το χαρακτήρα της επικείμενης επανάστασης στην Ελλάδα δεν προχώρησε, αλλά μετέθεσε το καθήκον αυτό στο 5ο Συνέδριο. Στη σχετική απόφαση τονίζεται: «Συνδυασμένα με την ανάλυση του Προγράμματος πρέπει να τεθεί και το ζήτημα της επαναστατικής δημοκρατικής δικτατορίας των εργατών και των αγροτών σαν σταθμού με-

---

1. Αλέκος Κουτσούκαλης, *Η πρώτη δεκαετία του ΚΚΕ*, σελ. 218.

ταβατικού προς τη δικτατορία του προλεταριάτου, εν σχέσει με τη χώρα μας, επαφιεμένης της οριστικής λύσεως του ζητήματος αυτού στο 5ο Τακτικό Συνέδριο.»¹

Η θέση, όμως, αυτή δεν πάρθηκε υπόψη από τις κατοπινές ολομέλειες της ΚΕ, οι οποίες επέμεναν στην προηγούμενη θέση του προλεταριακού χαρακτήρα της επικείμενης επανάστασης που θα έλυνε και αστικοδημοκρατικά καθήκοντα μεγάλης ευρύτητας.

Διαπιστώνοντας τη δύσκολη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στο συνδικαλιστικό κίνημα από τη διασπαστική δράση της ρεφορμιστικής ηγεσίας και την ανοιχτή επέμβαση του κράτους σ' αυτό, στην απόφαση του Συνεδρίου του ΚΚΕ για το συνδικαλιστικό τονιζόταν: «Άμεσο κεντρικό καθήκον του Κόμματος, από πάνω ως κάτω, είναι η εργασία για τη σύγκληση του ενωτικού πανελλαδικού συνεδρίου, η συγκέντρωση των ταξικών δυνάμεων του συνδικαλιστικού κινήματος, η επανίδρυση του ταξικού κέντρου των συνδικάτων για την οργάνωση και διεξαγωγή των οικονομικών αγώνων της εργατικής τάξης.»²

Χαράζοντας την κατεύθυνση σύγκλησης ενός ενωτικού πανελλαδικού συνεδρίου της ΓΣΕΕ, το Συνέδριο του ΚΚΕ έλαβε υπόψη του τον αποκλεισμό ολόκληρης της αριστερής παράταξης από τις εργασίες του τέταρτου Συνεδρίου της ΓΣΕΕ. Συγκεκριμένα, το Μάη του 1928 εκδηλώθηκε ανοιχτή επέμβαση του κράτους στο τέταρτο Συνέδριο της ΓΣΕΕ. Απ' τους 443 αντιπροσώπους του Συνεδρίου διαγράφηκαν οι 213 σαν «κομμουνιστές» και μαζί τους διαγράφηκαν απ' τη δύναμη της ΓΣΕΕ 300 σωματεία με 75.000 μέλη που αντιστέκονταν και αντιπάλευαν την πολιτική της συνεργασίας των τάξεων και αγωνίζονταν για τη διατήρηση του ταξικού χαρακτήρα του συνδικαλιστικού κινήματος. Η κατάσταση αυτή είχε οδηγήσει τις αποκλεισμένες από το τέταρτο Συνέδριο της ΓΣΕΕ οργανώσεις να προχωρήσουν στην πραγματοποίηση Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης και να

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος δεύτερος, σελ. 610.

2. Στο ίδιο, σελ. 593.

εκλέξουν 15μελή Επιτροπή και 5μελές Γραφείο με προσανατολισμό την ίδρυση νέας, της Ενωτικής ΓΣΕΕ.

Το Συνέδριο, ενώ τόνιζε ότι επιβάλλεται το Ενιαίο Μέτωπο όλων των εργατών, ανεξάρτητα από τις πολιτικές τους αντιλήψεις, χαρακτήριζε τους ρεφορμιστές (όπως έκανε και το 6ο Συνέδριο της ΚΔ) «σοσιαλφασίστες», πράγμα που στην πράξη δυσκόλευε τη δημιουργία του Ενιαίου Μετώπου. Διακήρυχνε ότι η οικονομική και πολιτική διέξοδος για τις εργαζόμενες μάζες είναι μία και μόνη, η ανατροπή της αστικής τάξης και η εγκαθίδρυση της κυβέρνησης των εργατών και αγροτών. Δεν έκανε καμία διάκριση ανάμεσα στην αστική δημοκρατία και το φασισμό και απόκλειε μια αντιιμπεριαλιστική πολιτική εκ μέρους οποιασδήποτε πολιτικής παράταξης της αστικής τάξης, ακόμα και της μικροαστικής. Ο προσανατολισμός του 4ου Συνεδρίου του κόμματος για ίδρυση Ενωτικής ΓΣΕΕ, έτσι όπως είχε καθοριστεί, δε βοηθούσε τα συνδικαλιστικά στελέχη να εξαντλήσουν όλες τις δυνατότητες για την ενότητα του συνδικαλιστικού κινήματος.

Το Συνέδριο πήρε επίσης αποφάσεις για τη δουλειά στο χωριό, τη βελτίωση της προπαγάνδας του κόμματος και καταδίκασε για ακόμα μια φορά το λικβινταρισμό και τον «κεντρισμό». Αποφάσισε παμψηφεί τη διαγραφή από το κόμμα των Σ. Μάξιμου, Κ. Σκλάβου, Τ. Χαϊνογλου, Π. Χατζησταύρου, Β. Νικολινάκου, Γ. Παπανικολάου, Ν. Νικολαΐδη και Β. Πολυχρονάκη, πρώην μελών της ΚΕ και τόνισε ότι δε χωρεί επανάπαυση απέναντι στο δεξιό κίνδυνο.

Το Συνέδριο εξέλεξε νέα ΚΕ. Γραμματέας της ΚΕ εκλέχτηκε ο Ανδρόνικος Χαϊτάς.¹

Η οξυμένη εσωκομματική κρίση και η ιδεολογική πάλη, που ξέσπασε στην ηγεσία και τις οργανώσεις του ΚΚΕ το 1925-1928, ήταν άμεση αντανάκλαση των ιδεολογικών συ-

---

1. Στη νέα ΚΕ εκλέχτηκαν οι εξής: Α. Χαϊτάς, Γ. Σιάντος, Κ. Θέος, Α. Χριστοδουλίδης, Δ. Πυλιώτης, Κ. Ευτυχιάδης, Γ. Καραγιάννης, Δ. Παπαρήγας, Β. Ασίκης, Γ. Κολοζώφ, Γ. Ιωαννίδης, Ι. Τσατσάκος, Γ. Φραγκόπουλος και Σταμελάκος.

Το ΠΓ το αποτέλεσαν οι Α. Χαϊτάς, Γ. Σιάντος, Κ. Θέος, Δ. Πυλιώτης, Δ. Παπαρήγας, Κ. Ευτυχιάδης και Γ. Καραγιάννης.

γκρούσεων των ρευμάτων που εκδηλώθηκαν στο ΚΚΣΕ μετά το θάνατο του Λένιν.

Οι ιδεολογικές συγκρούσεις στη Σοβιετική Ένωση με την εσωκομματική πάλη και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της είχαν σοβαρές συνέπειες σ' όλα τα κόμματα της Κομμουνιστικής Διεθνούς και ιδιαίτερα των βαλκανικών χωρών.

Τις θεωρίες και τα επιχειρήματα των λικβινταριστών, των «κεντριστών», των αρχαιομαρξιστών κ.ά. στην Ελλάδα τις τροφοδοτούσε η δράση της «αντιπολίτευσης» στο ΚΚΣΕ. Αλλά και οι ηγεσίες του ΚΚΕ, στην αντιμετώπιση της εσωκομματικής κρίσης, χρησιμοποίησαν επιχειρήματα και μεθόδους του ΚΚΣΕ, χωρίς να παίρνουν υπόψη τους τις εντελώς διαφορετικές συνθήκες της χώρας μας. Στη Σοβιετική Ένωση το κύριο ζήτημα των διαφωνιών ήταν η αντιμετώπιση των δυσκολιών που συναντούσε το κόμμα στο έργο της οικοδόμησης του σοσιαλισμού.

Το ΚΚΕ δεν είχε κατορθώσει να ξεπεράσει τον εμπειρισμό του, δεν είχε κάνει ολοκληρωτικά το μαρξισμό-λενινισμό ισχυρό ιδεολογικό του όπλο, δεν είχε αφομοιώσει δημιουργικά τη μαρξιστική θεωρία και δεν είχε συνδέσει έτσι τη θεωρία του επιστημονικού σοσιαλισμού με την επιστημονική μέθοδο. Το γεγονός αυτό το εμπόδιζε στον καθορισμό σωστής στρατηγικής, το υποχρέωνε να κάνει μηχανική μεταφορά τρόπων, μεθόδων και τσιτάτων απέξω για να αντιμετωπίσει τη δική του εσωκομματική κρίση και τα δικά του προβλήματα.

Αυτό, κοντά στ' άλλα, φάνηκε και με τη νέα εσωκομματική κρίση που ξέσπασε με το χωρισμό της ηγεσίας του κόμματος σε δυο ομάδες και την έντονη φραξιονιστική τους πάλη που προξένησε σοβαρή ζημιά στο ΚΚΕ.

* * *

Το τέλος του 1928 συμπίπτει με το τέλος της μερικής προσωρινής σταθεροποίησης του καπιταλισμού. Είχαν πια ωριμάσει όλες οι προϋποθέσεις για το ξέσπασμα της πιο βαθιάς οικονομικής κρίσης που γνώρισε το καπιταλιστικό σύστημα, κρίσης που θα βαθύνει ακόμα περισσότερο τη γενική κρίση. Η περίοδος αυτή (1925-1928) ήταν περίοδος σκλη-

ρής δοκιμασίας για το ΚΚΕ. Ήταν η δυσκολότερη που πέρασε από την ίδρυσή του. Όπως αναφέρεται σε Δελτίο της Εργατικής Βοήθειας, η κυβερνητική τρομοκρατία ενάντια στο εργατικό κίνημα μέχρι το 1928 είχε σαν αποτέλεσμα 4.368 συλλήψεις, 330 καταδίκες, 481 εξορισμούς, 427 τραυματισμούς, 22 φόνους και 817 βιασμούς, ενώ 136 στρατιώτες στάλθηκαν στον πειθαρχικό ουλαμό στο Καλπάκι.¹

Στις δύσκολες συνθήκες της μερικής σταθεροποίησης του καπιταλισμού, της παρανομίας, της τρομοκρατίας και των διωγμών, σε μια έντονη ιδεολογική και πολιτική πάλη ενάντια στις παρεκκλίσεις, το κόμμα κατέβαλε σοβαρές προσπάθειες για να ολοκληρώσει την οργανωτική του συγκρότηση πάνω στις λενινιστικές αρχές, να εκλαϊκεύσει τη θεωρία του μαρξισμού-λενινισμού και να την κάνει ισχυρό ιδεολογικό όπλο στη δράση του. Το ΚΚΕ που συμπλήρωνε μια δεκαετία από την ίδρυσή του βρισκόταν ακόμη στη φάση της εφηβικής του ηλικίας.

Οι αγώνες της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων, στους οποίους πρωτοστάτησε το ΚΚΕ, καθοδηγώντας πολλούς απ' αυτούς, είτε συμβάλλοντας στην εκδήλωση και διεξαγωγή τους, διέλυσαν τους μύθους των λικβινταριστών και των «κεντριστών» περί «οργανικής ανάπτυξης του καπιταλισμού» και για δήθεν «απώλεια του αγωνιστικού πνεύματος της εργατικής τάξης». Έδειξαν ότι η σταθεροποίηση του καπιταλισμού, όπως παντού έτσι και στη χώρα μας, γίνεται, όπως είχε διαπιστώσει το κόμμα, «με την ένταση της εκμετάλλευσης των εργαζομένων, την αύξηση των φόρων, τη σύναψη υποδουλωτικών δανείων και συμφωνιών με τα ξένα ιμπεριαλιστικά κράτη».

Και τα δύο τακτικά συνέδρια, 3ο και 4ο, που συνήλθαν σ' αυτή τη γεμάτη αντίξοες συνθήκες περίοδο, παρά τις ελλείψεις και τις αδυναμίες που παρουσίασαν, συνέβαλαν στην οργανωτική, ιδεολογική και πολιτική ανάπτυξη του κόμματος. Περιφρούρησαν τον προλεταριακό, επαναστατικό του χαρακτήρα.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τρίτος, 1929-1933, σελ. 609.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΟ ΚΚΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ (1929-1933)

1. Η παγκόσμια οικονομική κρίση και η άνοδος του διεθνούς επαναστατικού κινήματος

Το φθινόπωρο του 1929 ξέσπασε η πρώτη παγκόσμια οικονομική κρίση στην εποχή του ιμπεριαλισμού. Ήταν η πιο βαθιά και η πιο καταστροφική οικονομική κρίση¹ στην ιστορία του καπιταλισμού. Η πρωτοφανής σε διάρκεια, οξύτητα και βάθος αυτή κρίση συγκλόνισε ολόκληρο τον καπιταλιστικό κόσμο, όξυνε στο έπακρο τις αντιθέσεις του, κατάφερε ισχυρότατα πλήγματα στην οικονομία, στα πολιτικά βάθρα και στην ιδεολογία της αστικής τάξης.

---

1. Η οικονομική κρίση είναι μια κατάσταση της καπιταλιστικής οικονομίας, όπου ο αυτόματος μηχανισμός της αγοράς παραλύει και δεν μπορεί να λειτουργήσει κανονικά. Σύμφωνα με τον Κ. Μαρξ (βλ. *Το Κεφάλαιο*, τόμος 3ος, σελ. 322), η οικονομική κρίση είναι ακριβώς η «αναστολή και διαταραχή του προτσές αναπαραγωγής».

Οι οικονομικές κρίσεις είναι κρίσεις σχετικής υπερπαραγωγής. Η κρίση εκφράζεται πρώτ' απ' όλα με το γεγονός ότι τα εμπορεύματα δεν μπορούν να πουληθούν, γιατί έχουν παραχθεί περισσότερα απ' όσα μπορούν να αγοράσουν οι βασικοί καταναλωτές – οι λαϊκές μάζες που η αγοραστική ικανότητά τους είναι περιορισμένη σε εξαιρετικά στενά μείλητρα.

Η υπερπαραγωγή εμπορευμάτων τον καιρό των κρίσεων δεν είναι απόλυτη, αλλά σχετική. Αυτό σημαίνει πως περίσσειμα εμπορευμάτων υπάρχει μόνο σε σύγκριση με την αγοραστική ικανότητα, και καθόλου σε σύγκριση με τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας.

Αιτία είναι η βασική αντίθεση του καπιταλισμού ανάμεσα στον κοινωνικό χαρακτήρα της παραγωγής και στην ατομική καπιταλιστική μορφή ιδιοποίησης των αποτελεσμάτων της παραγωγής. Η αντίθεση αυτή εκδηλώνεται με την αναρχία της καπιταλιστικής παραγωγής, με τη διαρκή παραβίαση των αναλογιών στην οικονομία των καπιταλιστικών χωρών, με την ανταγωνιστική αντίθεση ανάμεσα στην παραγωγή και την κατανάλωση, ανάμεσα στην αστική τάξη και το προλεταριάτο.

Στις 19 του Οκτώβρη 1929, στο κέντρο της παγκόσμιας χρηματιστικής αγοράς, τη Γουόλ Στρίτ της Νέας Υόρκης, που έλεγχε κατά μεγάλο μέρος τις εθνικές οικονομίες της Ευρώπης και της Ασίας, σημειώθηκε απότομη πτώση των χρηματιστικών αξιών, που έφτασε σε ποσοστό 50-70%. Σε μία μόνο μέρα, πέντε περίπου εκατομμύρια τίτλοι άλλαξαν κατόχους.

Η απότομη αυτή πτώση των αξιών συνεχίστηκε και τις επόμενες μέρες, με αποτέλεσμα, σε διάστημα λιγότερο από 20 μέρες, η οικονομία των ΗΠΑ να πάθει ζημιές πάνω από 25 δισεκατομμύρια χρυσά δολάρια. Η τρομακτική αυτή κρίση παρουσίασε μικρή ύφεση στις αρχές του 1930, αλλά εκδηλώθηκε σφοδρότερη στα μέσα του ίδιου χρόνου και έφτασε στο αποκορύφωμά της το 1931.

Σε διάστημα δύο χρόνων, Νοέμβρης 1929 - Νοέμβρης 1931, χρεοκόπησαν στις ΗΠΑ 7.200 τράπεζες και τραπεζιτικά γραφεία, 31.800 βιομηχανίες και επιχειρήσεις. Ο αριθμός των ανέργων ξεπέρασε τα 16 εκατομμύρια. Ο δείκτης της βιομηχανικής παραγωγής από 119 μονάδες που ήταν το Σεπτέμβρη του 1929, έπεσε στις 63 μονάδες, της σιδηροβιομηχανίας από τις 135 στις 19 και της αυτοκινητοβιομηχανίας από 137 στις 31 μονάδες. Το μέσο ετήσιο εισόδημα του Αμερικανού εργαζόμενου από 1719 δολάρια έπεσε στα 772 δολάρια.¹ Υπολογίζεται ότι πάνω από 70 εκατομμύρια Αμερικανοί είχαν φτάσει στα όρια της οικονομικής εξαθλίωσης.

Η οικονομική κρίση των ΗΠΑ είχε αλυσιδωτές συνέπειες στις οικονομίες των άλλων χωρών. Ο βαθμός επίδρασης ήταν ανάλογος με την εξάρτηση της κάθε χώρας από τη χρηματαγορά της Γουόλ Στρίτ.

Η κρίση είχε σοβαρές επιπτώσεις στις οικονομίες της Γερμανίας, της Αγγλίας, της Γαλλίας και μιας σειράς άλλων καπιταλιστικών χωρών, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό.

Η Γερμανία που προηγούμενα δανειζόταν συνεχώς από τις ΗΠΑ, επειδή σταμάτησε η δανειοδότησή της, αλλά και

---

1. Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων, 1923-1940*, τόμ. Β', σελ. 100.

επειδή αποσύρθηκαν τα τοποθετημένα σ' αυτήν αμερικανικά κεφάλαια, γνώρισε τη μεγαλύτερη, από τις άλλες ευρωπαϊκές καπιταλιστικές χώρες, κρίση. Οι τράπεζες σταμάτησαν τις πληρωμές, οι βιομηχανίες έκλεισαν και ο αριθμός των ανέργων έφτασε τα 5,5 εκατομμύρια. Στην Αγγλία η κρίση εκδηλώθηκε τόσο σαν κρίση παραγωγής, εξαιτίας της διακοπής των αμερικανικών παραγγελιών, με συνέπεια ο αριθμός των ανέργων να ξεπεράσει τα 4 εκατομμύρια άτομα, όσο και σαν κρίση νομισματική, με αποτέλεσμα την εγκατάλειψη του «χρυσού κανόνα»¹ και την καθιέρωση της αναγκαστικής κυκλοφορίας του χαρτονομίσματος, ενέργεια πρωτοφανή για τα δεδομένα της καπιταλιστικής οικονομίας.

Η κρίση αγκάλιασε όλους τους τομείς της καπιταλιστικής οικονομίας: τη βιομηχανία, την αγροτική οικονομία, το πιστωτικό-χρηματιστικό σύστημα, το εμπόριο, τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις.

Η βιομηχανική παραγωγή του καπιταλιστικού κόσμου στα χρόνια 1929-1933 ελαττώθηκε συνολικά κατά 38%.² Ο όγκος της αγροτικής παραγωγής, την ίδια περίοδο, έπεσε περισσότερο από το ένα τρίτο. Το εξωτερικό εμπόριο στην καπιταλιστική αγορά περιορίστηκε σε αξία στο ένα τρίτο.

Ισχυρά πλήγματα δέχθηκαν οι πλατιές λαϊκές μάζες. Η κατάσταση τους χειροτέρεψε αισθητά. Η ανεργία πήρε πρωτοφανείς διαστάσεις. Οι άνεργοι ξεπέρασαν τα 35 εκατομμύρια.³ Πολλά εκατομμύρια αγρότες καταστράφηκαν. Στα χρόνια 1929-1933 στις ΗΠΑ ξεπουλήθηκαν αναγκαστικά,

---

1. Ο «χρυσός κανόνας» είναι μορφή νομισματικού συστήματος, σύμφωνα με την οποία η νομισματική μονάδα ισοδυναμεί με μια ορισμένη ποσότητα χρυσού.

2. Το 1932 η βιομηχανική παραγωγή ήταν κάτω από το επίπεδο που είχε φτάσει πριν από την κρίση, στις ΗΠΑ κατά 46%, στη Γερμανία κατά 47%, στην Αγγλία κατά 16,5%, στη Γαλλία κατά 31%, στην Ιταλία κατά 33%, στην Τσεχοσλοβακία, το Βέλγιο, την Ολλανδία σχεδόν κατά 37%.

3. Από αυτούς 16 εκατομμύρια αναλογούσαν στις ΗΠΑ, 5,5 στη Γερμανία, 3 στην Αγγλία, πάνω από 2,8 στην Ιαπωνία, 2,3 στη Γαλλία, 900 χιλιάδες στην Τσεχοσλοβακία, 800 χιλιάδες στην Ουγγαρία.

για χρέη, περίπου ένα εκατομμύριο φάρμες. Ο αριθμός των αγροτικών νοικοκυριών που βγήκαν στο σφυρί αυξήθηκε στις περισσότερες καπιταλιστικές χώρες περισσότερο από τρεις φορές. Έτσι, τη στρατιά των ανέργων των πόλεων τη συμπλήρωναν οι απόκληροι του χωριού.

Από τα χτυπήματα της κρίσης εκατοντάδες χιλιάδες βιοτέχνες, μικροεπαγγελματίες και έμποροι καταστράφηκαν. Κι ενώ εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι, ιδιαίτερα στις αποικίες και τις ημιαποικίες, πέθαιναν από την πείνα και τη δυστυχία, τα μονοπώλια, θέλοντας να ελαττώσουν τα αποθέματα των απούλητων προϊόντων και να αποτρέψουν τη συνέχιση της πτώσης των τιμών και των κερδών, κατέστρεψαν τεράστιες ποσότητες εμπορευμάτων και έριχναν στα παλιοσίδερα καινούργιες εργαλειομηχανές και μηχανήματα.

Η κρίση όξυνε στο έπακρο την πάλη των ιμπεριαλιστών για αγορές κατανάλωσης και σφαίρες επιρροής. Δυνάμωσε τις αντιθέσεις ανάμεσα στα ιμπεριαλιστικά κράτη. Το σύστημα των συνθηκών των Βερσαλλιών και της Ουάσιγκτον άρχισε να καταρρέει.

Η χειροτέρευση της υλικής και πολιτικής κατάστασης των εργαζόμενων λαϊκών μαζών προκάλεσε την απότομη όξυνση της ταξικής πάλης. Σ' αυτές τις συνθήκες συντελέστηκε νέα άνοδος του εργατικού και του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος. Στις 15 μεγαλύτερες χώρες του κεφαλαιοκρατικού κόσμου, τα χρόνια 1929-1933 έγιναν 19 χιλιάδες περίπου απεργίες, στις οποίες πήραν μέρος 8,5 εκατομμύρια εργαζόμενοι. Χαρακτηριστικές ήταν οι απεργίες των εργατών μετάλλου του Βερολίνου, των ανθρακωρύχων της περιοχής του Ρουρ της Γερμανίας, του Ντομπρόφσκι και της Κρακοβίας, στην Πολωνία, καθώς και των ανθρακωρύχων των ΗΠΑ.

Το 1931 ανατράπηκε η μοναρχία στην Ισπανία. Στις αποικίες αναπτύχθηκε το εθνικοαπελευθερωτικό και το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα. Στην Ινδία οργανώθηκε μεγάλη εκστρατεία κατά της αποικιοκρατίας, που υπόσκαψε τα θεμέλια της βρετανικής κυριαρχίας. Στην Κίνα πλάτυνε και δυνάμωσε ο αντιφεουδαρχικός, δημοκρατικός και αντιιμπεριαλιστικός αγώνας. Μεγάλη δραστηριότητα κι ανάπτυξη πα-

ρουσίασε, επίσης, το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα στις χώρες της Ινδονησίας και της Λατινικής Αμερικής.

Η κρίση ανέκοψε την καπιταλιστική σταθεροποίηση των χρόνων 1925-1928, επαναστατικοποίησε τις εργατικές μάζες. Σε πολλές χώρες μεγάλωσε η επιρροή των κομμουνιστικών κομμάτων. Στη Γερμανία το ΚΚ στις εκλογές για το Ράιχσταγκ, το Νοέμβριο του 1932, πήρε περίπου 6 εκατομμύρια ψήφους.

Εξαιτίας της κρίσης, δέχτηκαν ισχυρό πλήγμα οι αστικές θεωρίες για «αιώνια άνθηση» του καπιταλισμού, καθώς και οι θεωρίες της σοσιαλδημοκρατίας και των κάθε είδους σοσιαλρεφορμιστών που, προβάλλοντας τη θέση του «οργανωμένου καπιταλισμού», υποστήριζαν ότι είναι δυνατό να συμβιβαστούν τα ταξικά συμφέροντα του προλεταριάτου και της αστικής τάξης, ότι ο καπιταλισμός είχε ήδηθεν θεραπευτεί από τα ελαττώματά του και ότι στο εξής η καπιταλιστική οικονομία θα μπορούσε να αναπτύσσεται πια χωρίς κρίσεις και κοινωνικούς τρανταγμούς.

Με βάση τις «θεωρίες» αυτές, οι ηγέτες της σοσιαλδημοκρατίας απότρεπαν τους εργάτες από τις απεργίες. Εριξαν και το σύνθημα ότι, στις συνθήκες της κρίσης, είναι εγκληματικό να διεξάγονται απεργίες, γιατί αυτό οδηγεί στην ακόμα μεγαλύτερη μείωση της παραγωγής και την αύξηση της ανεργίας. Υποστήριζαν τα αντιδραστικά αντεργατικά μέτρα των αστικών κυβερνήσεων, δηλώνοντας ότι αυτό πρέπει να γίνει στο όνομα του «μικρότερου κακού», προκειμένου να αποτραπεί ο φασισμός ή ο «ριζοσπαστισμός από τα αριστερά».

Η πολιτική της «συναίνεσης» και της συνεργασίας των τάξεων, δηλαδή των εργαζομένων με τους εργοδότες τους, της εργατικής τάξης με την αστική, η παραίτηση από την ταξική πάλη, που διακήρυχνε η σοσιαλδημοκρατία, ήταν πολιτική σωτηρίας του καπιταλιστικού συστήματος, πολιτική που οδηγούσε στο βάθεμα της διάσπασης της εργατικής τάξης και της εξασθένησης της αντίστασής της στον επιτιθέμενο φασισμό, που ενισχύθηκε και τροφοδοτήθηκε από τις συνέπειες της κρίσης.

Μοναδική οργανωμένη δύναμη, που αγωνιζόταν τα χρό-

νια της κρίσης αποφασιστικά και αδιάλλακτα κατά της ιμπεριαλιστικής αντίδρασης και του φασισμού, ήταν το κομμουνιστικό κίνημα.

Οι πιο αντιδραστικές δυνάμεις, μπροστά στο αναπτυσσόμενο επαναστατικό κίνημα, κατέφυγαν σε μια σειρά χώρες (όπως στην Ιταλία, τη Γερμανία, την Ουγγαρία, την Ισπανία, την Πορτογαλία, τη Ρουμανία, την Ελλάδα κ.ά.) στην εγκαθίδρυση φασιστικών και милитаристικών δικτατοριών για να ανακόψουν την πάλη των εργαζομένων και την άνοδο των δυνάμεων της επανάστασης. Έτσι, άρχισε και εκδηλώθηκε ο βαθμιαίος εκφασισμός των αστικών καθεστώτων αυτών των χωρών και η γρήγορη ανάπτυξη φασιστικών κομμάτων.

Οι πιο αντιδραστικές δυνάμεις των ιμπεριαλιστικών χωρών επιδίωξαν να βρουν διέξοδο από την κρίση στο κυνηγητό των εξοπλισμών και στους κατακτητικούς πολέμους για την αναδιανομή του κόσμου. Το μονοπωλιακό κεφάλαιο της Γερμανίας και της Ιαπωνίας προσανατολίστηκε σε νέο ιμπεριαλιστικό πόλεμο.

Οι ιμπεριαλιστικοί κύκλοι των κεφαλαιοκρατικών χωρών έτρεφαν ελπίδες ότι ο φασισμός θα αποτελέσει δύναμη κρούσης στην πάλη κατά της ΕΣΣΔ, που οι επιτυχίες της σ' όλους τους τομείς της οικονομικής, της πολιτικής και της πολιτιστικής ζωής αποτελούσαν παράδειγμα πολύ ελκυστικό για τους εργαζόμενους όλου του κόσμου. Ταυτόχρονα, οι αντιδραστικές δυνάμεις της Αγγλίας, της Γαλλίας και των ΗΠΑ ενθάρρυναν τις επιθετικές βλέψεις της милитаристικής Ιαπωνίας που το 1931 κατέλαβε, χωρίς κήρυξη πολέμου, τις βορειοανατολικές επαρχίες της Κίνας (Μαντζουρία) και δημιούργησε μια επικίνδυνη εστία πολέμου στην Άπω Ανατολή. Βοήθησαν την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία στη Γερμανία το 1933.

Με την άνοδο των χιτλερικών στην εξουσία, άρχισε στην ιστορία της Γερμανίας μια από τις πιο σκοτεινές σελίδες της. Η χιτλερική Γερμανία έγινε το κέντρο της παγκόσμιας αντίδρασης. Έγινε η χώρα των φυλακών και των στρατοπέδων συγκέντρωσης, της αιματηρής εξόντωσης των κομμουνιστών, των Εβραίων, των εγχρώμων και των δημοκρατών, η

χώρα του άγριου διωγμού κάθε ελεύθερης σκέψης. Η άνοδος των φασιστών στην εξουσία σήμαινε, επίσης, ότι τα έξαλλα και μισάνθρωπα σχέδια υποδούλωσης ή εξόντωσης των άλλων λαών και της κατάκτησης της παγκόσμιας κυριαρχίας για τη «γερμανική καθαρή, άρια φυλή», αποτέλεσαν τη βασική γραμμή της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής. Με τον πυρετώδη εξοπλισμό της Γερμανίας, δημιουργήθηκε η κύρια εστία πολέμου στην Ευρώπη.

Στο «ολοκληρωτικό κράτος» του Χίτλερ εκδηλώθηκαν τα πιο αντιδραστικά και οπισθοδρομικά γνωρίσματα του σύγχρονου καπιταλισμού: η πλήρης υποταγή της οικονομίας στα συμφέροντα του χρηματιστικού κεφαλαίου, η ανελήθητη κατάπιξη κάθε αντιπολίτευσης, κάθε άλλης γνώμης, η υποταγή του κρατικού και του οικονομικού μηχανισμού στα σχέδια της γρήγορης προετοιμασίας για ένα μεγάλο κατακτητικό πόλεμο.

Η νίκη των χιτλερικών στη Γερμανία ενθάρρυνε τις πιο αντιδραστικές δυνάμεις του κόσμου, προκάλεσε νέο κύμα φασιστικής επίθεσης στις άλλες χώρες και εγκαθίδρυσης φασιστικών καθεστώτων.

Την ίδια περίοδο ο σοβιετικός λαός εκπλήρωνε με επιτυχία το πρώτο πεντάχρονο σχέδιο (1929-1932) σε τέσσερα χρόνια και η Σοβιετική Ένωση έκανε ένα μεγάλο βήμα στο δρόμο της εκβιομηχάνισής της. Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης της σοβιετικής οικονομίας, με το διπλασιασμό το ίδιο διάστημα της βιομηχανικής παραγωγής, την επιτάχυνση των ρυθμών της σοσιαλιστικής οργάνωσης σε συνεταιρισμούς της αγροτικής οικονομίας, με την πλήρη εξάλειψη της ανεργίας αποκάλυψαν την τεράστια διαφορά των δρόμων ανάπτυξης των δύο διαμετρικά αντίθετων κοινωνικοοικονομικών συστημάτων, του σοσιαλιστικού και του καπιταλιστικού.¹

---

1. Το ιστορικό αυτό γεγονός της διαφοράς ανάμεσα στη σχεδιασμένη σοσιαλιστική οικονομία και την άναρχη καπιταλιστική παραγωγή δε διαψεύδεται από τις κατοπινές εξελίξεις και ανατροπές που συντελέστηκαν στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες και στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Απλώς αναδεικνύεται το ζήτημα των παραβιάσεων της σοσια-

2. Οι συνέπειες της κρίσης στην οικονομία και τους εργαζόμενους της χώρας μας

Η κρίση απλώθηκε γρήγορα και στην Ελλάδα, όπου, λόγω της οικονομικής της εξάρτησης από το ξένο κεφάλαιο και της θέσης της στην παγκόσμια καπιταλιστική αγορά σαν προμηθεύτριας αγροτικών προϊόντων και βιομηχανικών πρώτων υλών, πήρε μεγάλες διαστάσεις. Αγκάλιασε όλους τους τομείς της οικονομίας και έπληξε σοβαρά όλες τις τάξεις και τα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας.

Σημειώθηκε ραγδαία πτώση των χρηματιστικών αξιών. Σε σύγκριση με το 1928, η βιομηχανική παραγωγή μειώθηκε το 1930 κατά 7,2% και το 1931 κατά 14,8%.¹ Η αξία της αγροτικής παραγωγής, από 11 δισ. δραχμές το 1929, έφτασε στα 5 δισ. το 1931. Οι εξαγωγές της σταφίδας και του καπνού μειώθηκαν κατά 30%. Οι άνεργοι από 30 χιλ. το 1929, έφτασαν τις 200 χιλ. το 1931. Ο τιμάρithμος ανέβηκε στα δύο χρόνια κατά 20% και η αμοιβή της εργασίας έχασε περίπου το 30% της αγοραστικής της αξίας. Το εθνικό εισόδημα, από 640 εκατ. δολάρια το 1929, έπεσε σε 330 εκατ. δολ. το 1932. Η φορολογική επιβάρυνση του λαού έφτασε στο πενταπλάσιο το 1931 σε σχέση με το 1928.²

Εξαιρετικά βαριές ήταν οι συνέπειες της κρίσης για την αγροτιά που αποτελούσε το 67% του πληθυσμού της χώρας. Η απότομη πτώση των τιμών στα αγροτικά προϊόντα, η άνοδος των τιμών στα βιομηχανικά είδη, η μείωση της παραγωγής και η συνεχής αύξηση των φόρων οδήγησαν στην αισθητή χειροτέρευση της δύσκολης κατάστασης των αγροτών.

Τα συνολικά χρέη των αγροτών αυξάνονταν από χρόνο

λιστικής παραγωγικής διαδικασίας στο μεταβατικό στάδιο. Οι παραβιάσεις αυτές, σε συνδυασμό με την πολιτική διάβρωση από την αντεπανάσταση, δημιουργούν τις προϋποθέσεις για πτωχεύσεις.

1. Δημήτρης Σάρλης, *Η πολιτική του ΚΚΕ στον αγώνα κατά του μοναρχοφασισμού*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 12.

2. Γιώργης Δ. Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμος Γ', 1927-1933, σελ. 140.

σε χρόνο και έφτασαν το 1932 στα 13 δισεκατομμύρια δραχμές, ποσό που ξεπερνούσε κατά πολύ τα ετήσια έσοδά τους. Η πληρωμή των χρεών και των φόρων απαιτούσε κάθε χρόνο τα 2/3 του ακαθάριστου αγροτικού εισοδήματος.¹ Μεγάλο μέρος των εργαζόμενων αγροτών, μην μπορώντας να σκηώσει τους βαριούς φόρους και τα χρέη, αναγκάστηκε να ξεπουλήσει την κινητή και ακίνητη περιουσία του. Εντάθηκε η διαδικασία προλεταριοποίησης της αγροτιάς. Μεγάλωσε ο αριθμός των άνεργων εργατών γης.

Η κρίση επιδείνωσε σοβαρά και την κατάσταση των μεσαίων στρωμάτων της πόλης. Εξαιτίας της μείωσης της αγοραστικής ικανότητας του πληθυσμού και του συναγωνισμού του μεγάλου βιομηχανικού και εμπορικού κεφαλαίου, των υψηλών φόρων και των υπερβολικών τόκων, οι βιοτέχνες, οι μικροεπαγγελματίες και οι μικρέμποροι οδηγούνταν στη χρεοκοπία. Μόνο στην Αθήνα, το πρώτο εξάμηνο του 1932, χρεοκόπησαν 250 μικρές επιχειρήσεις.

Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης έγιναν ιδιαίτερα αισθητές στον τομέα της εκπαίδευσης και γενικότερα στην πολιτιστική ζωή του λαού. Μέσα σε τρία χρόνια (1929-1931), ο αριθμός των μαθητών της μέσης εκπαίδευσης μειώθηκε από 96.204 σε 57.225, δηλαδή κατά 40,5%. Στο ίδιο διάστημα, μειώθηκε επίσης και ο αριθμός των σπουδαστών στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας.²

Την ίδια περίοδο, στον τομέα της υγείας του λαού σημειώθηκε σημαντική επιδείνωση. Η ελονοσία και η φυματίωση έκαναν θραύση κυριολεκτικά στις λαϊκές μάζες. Οι νεκροί από την ελονοσία, μόνο στο νομό Ξάνθης, έφτασαν μέσα σε τρία χρόνια τα 5.000 άτομα.

---

1. Δημήτρης Σάρλης, *Η πολιτική του ΚΚΕ στον αγώνα κατά του μοναρχοφασισμού*, σελ. 17.

2. Στο ίδιο, σελ. 19.

3. Η άνοδος του μαζικού λαϊκού κινήματος και η πολιτική της «βενιζελικής σταθερότητας»

Η περίοδος της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του καπιταλισμού συμπίπτει με τη βενιζελική τετραετία (4 του Ιούλη 1928-4 του Νοέμβρη 1932) που στη νεοελληνική πολιτική ιστορία προβάλλεται με ιδιαίτερη έμφαση σαν εποχή «σταθερότητας» και κυβερνητικής «αναδημιουργίας».

Η βενιζελική τετραετία υπήρξε στην πραγματικότητα μια καλυμμένη κοινοβουλευτική δικτατορία που προσπάθησε, με κάθε μέσο, να προστατέψει την οικονομική σταθερότητα του μονοπωλιακού και τραπεζικού κεφαλαίου από οποιαδήποτε απόπειρα των εργαζομένων να αντισταθούν στη στυγνή εκμετάλλευση που τους υπέβαλε η «σταθεροποίηση».

Ο Ελ. Βενιζέλος, αμέσως μετά την εκλογική του νίκη (4 του Ιούλη 1928), με τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησής του υποσχέθηκε αύξηση της παραγωγής με την εκτέλεση ανάλογων έργων, εξασφάλιση ομαλών σχέσεων ανάμεσα στους εργαζόμενους και τους εργοδότες και άμεση αποκατάσταση του κύρους της διοίκησης που είχε κλονιστεί σοβαρά με τη σκανδαλώδη εσωτερική πολιτική των προηγούμενων κυβερνήσεων.

Η βενιζελική τετραετία άρχισε με τις υποσχέσεις για τη δημιουργία μιας «αγνώριστης Ελλάδας», για να τερματιστεί με την πανελλήνια κατακραυγή «Κάτω οι κλέφτες», εξαιτίας των σκανδάλων, της τιμής του ψωμιού, της νοθείας, του κινί-νου, των παράνομων εργολαβιών του υπουργού Συγκοινωνιών Καραπαναγιώτη, των παράνομων στρατιωτικών προμηθειών του υπουργού Αεροπορίας, Αλ. Ζάννα και των επίσης παράνομων προμηθειών καφέδων του Ε. Βουρλούμη.

Η γενική και πολύ σοβαρή χειροτέρευση της ζωής του λαού, λόγω της οικονομικής κρίσης, προκάλεσε την αντίδραση των εργαζομένων και την ένταση της ταξικής πάλης. Στην επίθεση του κεφαλαίου και της κυβέρνησης Βενιζέλου κατά του βιοτικού επιπέδου των λαϊκών μαζών, οι εργατοϋπάλληλοι, η αγροτιά, οι επαγγελματοβιοτέχνες απάντησαν με μαζικές απεργίες, με έντονες και μαχητικές διαδηλώσεις και συλλαλητήρια.

Στις 21 του Γενάρη 1929 οι εργάτες των τσιμεντεργοστασίων του Βόλου κήρυξαν απεργία που έληξε στις 12 του Φλεβάρη με επιτυχία. Οι απεργοί πέτυχαν με τον απεργιακό τους αγώνα την κατάργηση των προστίμων και την εφαρμογή του 8ώρου.

Την πρώτη του Φλεβάρη, οι μεταλλωρύχοι του Λαυρίου κήρυξαν απεργία που κράτησε μέχρι τις 16 του Μάρτη και εξελίχθηκε σε μια από τις πιο μαχητικές απεργίες της περιόδου αυτής. Κατά των απεργών ασκήθηκε σ' όλο αυτό το διάστημα συστηματική αιματηρή τρομοκρατία. Στις 7 του Φλεβάρη, η αστυνομία πυροβόλησε τους απεργούς, σκότωσε τον εργάτη Γεώργιο Συρίγο και τραυμάτισε άλλους 33. Σε ένδειξη διαμαρτυρίας κηρύχθηκε γενική απεργία. Πάνω από 7.000 εργάτες του Λαυρίου πήραν μέρος στην κηδεία του συναδέλφου τους. Στις 25 του Φλεβάρη, η απεργία επεκτάθηκε σ' όλα τα μεταλλωρυχεία του Λαυρίου. Στις 14 του Μάρτη, οι απεργοί μεταλλωρύχοι αντιμετώπισαν τις επιθέσεις της αστυνομίας, αμύνθηκαν οργανωμένα, απόπλισαν πολλούς χωροφύλακες και ανάγκασαν τους 35 απεργοσπάστες, που είχαν φέρει οι εργοδότες από την Αθήνα, να φύγουν. Η μαχητική αυτή απεργία λύθηκε στις 16 του Μάρτη, αφού οι μεταλλωρύχοι πέτυχαν την επαναπρόσληψη των απολυθέντων, την αύξηση των ημερομισθίων τους κατά 10% και την ίδρυση Ταμείου Συντάξεως.

Το 1929 απήργησαν οι μεταλλωρύχοι της Στρατονίκης, οι καπνεργάτες της Ανατολικής Μακεδονίας, οι τροχιοδρομικοί και οι οδηγοί λεωφορείων της Αθήνας και του Πειραιά, οι οικοδόμοι και οι εργάτες χημικής βιομηχανίας της Ελευσίνας και πολλοί άλλοι.

Αστυνομική δύναμη, με επικεφαλής τον ανθυπομοίραρχο Κικιρή, επιχείρησε να αναγκάσει τους απεργούς της Ελευσίνας να πιάσουν δουλειά. Κι αφού δεν μπόρεσε να το πετύχει, χτύπησε δολοφονικά τους απεργούς, σκοτώνοντας δύο: τον εργάτη Μιχαήλο Δημήτριο και έναν άλλο και τραυμάτισε δεκάδες.

Στις 10 του Ιούλη 1929, οι εργάτες του εργοστασίου Κανελλοπούλου στον Πειραιά κήρυξαν απεργία διαρκείας, ζητώντας την επαναπρόσληψη 120 απολυμένων συναδέλφων

τους. Οπλισμένοι μπράβοι της διεύθυνσης του εργοστασίου επιτέθηκαν στους απεργούς με αποτέλεσμα να σκοτωθούν τρεις και να τραυματιστούν δεκάδες. Οι αρχές, για να καλύψουν το έγκλημά τους, εξαφάνισαν από το εργοστάσιό τους τρεις νεκρούς τη νύχτα και τους έθαψαν κρυφά.¹

Στις 3 του Φλεβάρη 1929, στην Αθήνα, άρχισαν οι εργασίες του Ενωτικού Πανελλαδικού Εργατικού Συνεδρίου, με τη συμμετοχή 280 αντιπροσώπων απ' όλα τα εργατικά κέντρα της χώρας. Το Συνέδριο (οι εργασίες του έληξαν στις 9 του Φλεβάρη) ίδρυσε την Ενωτική ΓΣΕΕ και εξέλεξε 25μελή Κεντρική Επιτροπή και 5μελή Εξελεγκτική Επιτροπή.

Η ίδρυση της Ενωτικής ΓΣΕΕ ήταν αποτέλεσμα πολλών παραγόντων, που υποχρέωσαν το ΚΚΕ να πάρει σχετική απόφαση το 1928 και να την υλοποιήσει το Φλεβάρη του 1929.

Η αντεργατική πολιτική και οι επίμονες προσπάθειες της παγκαλικής δικτατορίας, καθώς και των κατοπινών κυβερνήσεων, όπως και του Βενιζέλου, να μετατρέψουν τα συνδικάτα σε όργανά τους, αφαιρώντας τους τον ταξικό και διεκδικητικό τους χαρακτήρα, βρήκε αντίθετους τόσο τους κομμουνιστές όσο και την πλειοψηφία των συνδικαλισμένων εργατών. Οι κυβερνήσεις της περιόδου εκείνης, με παρεμβάσεις στο συνδικαλιστικό κίνημα, με αθρόες διαγραφές σωματείων και συνδικαλιστών και με συλλήψεις, αλλοίωσαν τον πραγματικό συσχετισμό δυνάμεων στο συνδικαλιστικό κίνημα κι έδωσαν, έτσι, την ευκαιρία σε εργατοπατέρες-ρεφορμιστές να μπουν επικεφαλής της ΓΣΕΕ.

Το εργατικό κίνημα της χώρας μας πέρασε σε μια δύσκολη φάση. Η αναγκαιότητα καθοδήγησής του σε ταξικούς και διεκδικητικούς αγώνες έθεσε το καθήκον στα διαγραμμένα συνδικάτα και τους συνδικαλιστές του να δημιουργήσουν ένα νέο φορέα, με στόχο τη συσπείρωση των εργαζομένων και την καθοδήγηση των εργατικών αγώνων.

---

1. *Μαρτυρολόγιο: Έπесαν για τη ζωή*, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, σελ. 25-27.

Έτσι, συγκροτήθηκε στην αρχή από διαγραμμένα σωματεία 15μελής επιτροπή, η οποία, καθοδηγούμενη από το ΚΚΕ, προχώρησε στη συνέχεια στην ίδρυση της Ενωτικής Γενικής Συνομοσπονδίας.

Η απόφαση του ΚΚΕ για την ίδρυση της Ενωτικής ΓΣΕΕ, παρά τις αντιξοές συνθήκες που είχαν δημιουργήσει η παγκαλική δικτατορία και οι κατοπινές κυβερνήσεις, παρά τους αντιδημοκρατικούς και αντεργατικούς νόμους, τις συλλήψεις, τις διώξεις, τις διαγραφές σωματείων και συνδικαλιστών, παρά το γενικότερο κλίμα που επικρατούσε την εποχή εκείνη στο παγκόσμιο εργατικό κίνημα, με την ύπαρξη κόκκινων και κίτρινων συνδικάτων, είχε επιβληθεί από τα πράγματα, αλλά ήταν κάπως βιαστική, γιατί δεν είχαν εξαντληθεί ακόμα όλα τα περιθώρια και οι μορφές του αγώνα. Η συγκρότηση, αρχικά, 15μελούς επιτροπής αγώνα ήταν σωστή. Η Επιτροπή αυτή θα μπορούσε και να καθοδηγήσει, αλλά και να συσπειρώσει καλύτερα την εργατική τάξη, χωρίς να προχωρήσει στην ίδρυση και δεύτερης ΓΣΕΕ.

Στις μαχητικές απεργίες και τις μαζικές διαδηλώσεις των εργαζομένων, η κυβέρνηση του Βενιζέλου απάντησε με δολοφονίες και τραυματισμούς εργατών. Νόμοι, δικαστές, χωροφύλακες, στρατός, Εκκλησία, μερίδα διανοουμένων και κρατικές υπηρεσίες επιστρατεύτηκαν στην άσκηση μιας γενικής επιθετικής πολιτικής κατά των εργαζομένων και του ΚΚΕ.

Οι επιθέσεις της αστυνομίας και της χωροφυλακής κατά των απεργών και των διαδηλωτών είχαν γίνει μόνιμο φαινόμενο. Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις χρησιμοποίησης και του στρατού για τη βίαιη κατάπνιξη των αγώνων των εργαζόμενων μαζών.

Ο Ελ. Βενιζέλος, γνήσιος εκπρόσωπος της αστικής τάξης, συνεπής στην πολιτική της «σταθεροποίησης» του μονοπωλιακού καπιταλισμού, από τον πρώτο ακόμα χρόνο της πρωθυπουργίας του έδειξε ότι ήταν αποφασισμένος να προασπίσει με κάθε τρόπο και μέσο το αστικό καθεστώς.

Η αποφασιστική, όμως, προάσπιση της καπιταλιστικής «σταθεροποίησης», σύμφωνα με την άποψη του Βενιζέλου και των στενών συνεργατών του, δεν ήταν δυνατό να γίνει

με τους νόμους που υπήρχαν. Οι διατάξεις του κοινού Ποινικού Δικαίου δεν παρείχαν νομικά «πλαίσια» για την επιβολή ποινών στους κοινωνικούς αντιρρησίες. Για να χτυπηθεί και να ανακοπεί το ανερχόμενο απεργιακό κίνημα της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων, χρειαζόταν ένας άλλος νόμος. Ένας νόμος που να δεσμεύει τους δικαστές στις αποφάσεις τους και να δίνει τη δυνατότητα στις κρατικές υπηρεσίες Ασφάλειας για βέβαιη καταδίκη του «παραπεμπομένου». Και ο νόμος αυτός, δημιούργημα του τότε αντικομμουνιστή υπουργού των Εσωτερικών Κ. Ζαβιτσιάνου, συνεργάτη αργότερα του Μεταξά, ψηφίστηκε από τη Βουλή. Ήταν ο νόμος 4229 της 25ης του Ιούλη 1929 «περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών».

Ο νόμος αυτός έγινε γνωστός σαν «ιδιώνυμο», γιατί καθιέρωνε ένα καινούργιο αδίκημα με «ίδιον χαρακτήρα», το αδίκημα να σκέπτεσαι «αριστερά». Οριζε ότι «... όστις επιδιώκει την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την διά βιαιών μέσων ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικρατείας ή ενεργεί υπέρ της εφαρμογής αυτών προσηλυτισμόν τιμωρείται με φυλάκισιν τουλάχιστον εξ μηνών. Προς τούτοις επιβάλλεται, διά της αποφάσεως και εκτοπισμός ενός μηνός μέχρι δύο ετών εις τόπον εν αυτή οριζόμενον...»¹ Ο νόμος προέβλεπε τη διάλυση των κομμουνιστικών σωματείων και των κομμουνιστικών συγκεντρώσεων. Ειδικές διατάξεις αναφέρονταν στους στρατιώτες, τους δημοσίους υπαλλήλους, στους εκδότες των εφημερίδων και τους δημοσιογράφους που «εμφορούνται ή προπαγανδίζουν ανατρεπτικές ιδέας κατά του κρατούντος καθεστώτος».

Ο νόμος αυτός, που χαρακτήριζε την κομμουνιστική δράση και ιδεολογία «ιδιώνυμο αδίκημα», στρεφόταν κατά κύριο λόγο ενάντια στο ΚΚΕ και τη δράση του. Απαγόρευε

---

1. Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων, 1923-1940*, τόμος Β', σελ. 92.

όμως και τη δράση σειράς συνδικαλιστικών οργανώσεων που καθοδηγούνταν από την αρχή της ταξικής πάλης. Και είχε γενικότερα στόχο τις δημοκρατικές ελευθερίες και τα βασικά δικαιώματα του ελληνικού λαού.

Η αναγόρευση της πάλης ενάντια στον κομμουνισμό σε δόγμα της κρατικής πολιτικής ήταν πράξη που υπονόμει τη δημοκρατία, άνοιγε το δρόμο στη δικτατορία και το φασισμό και ταυτόχρονα αποτελούσε επίσημη ομολογία για την αυξανόμενη επιρροή και τη δράση του ΚΚΕ στις λαϊκές μάζες, για το θετικό ρόλο του στην πολιτική και την κοινωνική ζωή.

Αν και η αιχμή του «ιδιώνυμου» στόχευε την πρωτοπορία των εργαζομένων, το ΚΚΕ, στην πράξη ο αντιδημοκρατικός και αντιδραστικός αυτός νόμος στρεφόταν ενάντια σε κάθε αγωνιστική εκδήλωση των εργαζομένων για τα στοιχειώδη δικαιώματά τους, ενάντια σ' όλον το λαό και αποτελούσε προπομπό για πιο αντιδραστικές μορφές διακυβέρνησης της χώρας.

Μετά την ψήφιση του «ιδιώνυμου» δυνάμωσαν και πολλαπλασιάστηκαν οι συλλήψεις, οι φυλακίσεις, οι εκτοπίσεις, οι ξυλοδαρμοί, ακόμα και οι δολοφονίες αγωνιστών. Είναι χαρακτηριστικό ότι την επομένη της ψήφισης του «ιδιώνυμου», στις 26 του Ιούλη 1929, έγινε η πρώτη δίκη για παράβασή του. Ο φοιτητής Μαρμαρέλης δικάστηκε σε 8 μήνες φυλάκιση και 3 μήνες εξορία, γιατί διάβαζε την εφημερίδα *Νεολαία*, όργανο της Ομοσπονδίας Κομμουνιστικών Νεολαίων της Ελλάδας (ΟΚΝΕ) και γιατί δήλωσε στο δικαστήριο ότι είναι κομμουνιστής.¹ Την ίδια μέρα εκτοπίστηκαν 22 στελέχη του ΚΚΕ σε διάφορα ειδικά «σωφρονιστήρια» που οργανώθηκαν από τις αρχές για τους νέους επαναστάτες στρατιώτες και ναύτες στο Καλπάκι και τη Μαρμάρω.

Ο Ελ. Βενιζέλος, μιλώντας στη Βουλή το Δεκέμβρη του 1929, διακήρυξε προκλητικά:

«Εγώ δεν θα επιτρέψω αύξησιν των ημερομισθίων... Η ικανοποίησις των αιτημάτων των εργατών σημαίνει ανατρο-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος δεύτερος, σελ. 615.

πήν μου... Την γενικήν απεργίαν θα θεωρήσω ως επανόστασιν και θα την καταπνίξω δι' όλων των ευρισκομένων εις την διάθεσίν μου μέσων...»¹

Με όλη την πολιτική του, απόδειξε περίτρανα τη συνέπειά του στο έργο της καπιταλιστικής σταθεροποίησης.

Με το «Ιδιώνυμο» άρχισαν μαζικοί διωγμοί των κομμουνιστών. Τέθηκαν εκτός νόμου, με δικαστική απόφαση, η Ενωτική Γ ΣΕΕ και η Εργατική Βοήθεια Ελλάδας (ΕΒΕ). Κάθε αγωνιστική κινητοποίηση των εργαζομένων χαρακτηριζόταν από τις αρχές σαν «ιδιώνυμο» αδίκημα και αντιμετωπιζόταν βάνουσα.

Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΒΕ, από τον Ιούλη του 1929 μέχρι το Δεκέμβρη του 1932 δολοφονήθηκαν 18 άτομα (8 εργάτες, 8 αγρότες και 2 επαγγελματίες), καταδικάστηκαν από την αστυνομία και τη χωροφυλακή 1.335 εργάτες κι αγρότες, βασανίστηκαν 107. Έγιναν 12.000 συλλήψεις αγωνιστών και εκδόθηκαν 2.203 καταδικαστικές αποφάσεις που επέβαλαν συνολικά 1.936 χρόνια φυλάκιση και 785 χρόνια εξορία.²

Στο ίδιο χρονικό διάστημα, 120 στρατιώτες και ναύτες στάλθηκαν στους «Πειθαρχικούς Ουλαμούς» του Καλπακιού και της Μαρμάρως, όπου υποβλήθηκαν σε βασανιστήρια. Ορισμένοι απ' αυτούς πέρασαν από στρατοδικεία και καταδικάστηκαν σε θάνατο, όπως ο Πανούσης κι ο Μαρκοβίτης, άλλοι σε ισόβια δεσμά και μερικοί σε πολύχρονη φυλάκιση.

Οι καταδίκες αυτές προκάλεσαν κύμα έντονων διαμαρτυριών στο εσωτερικό και το εξωτερικό. Οι εργαζόμενοι της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης, του Βόλου, της Καρδίτσας, των Σερρών, της Καβάλας, της Μυτιλήνης και άλλων πόλεων, 500 φοιτητές της Αθήνας, 650 φοιτητές της Θεσσαλονίκης, πραγματοποίησαν μαχητικές διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις. Με επιτροπές τους ζήτησαν από τον Βενιζέλο και την

---

1. Γιώργης Δ. Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμος Γ', 1927-1933, σελ. 114.

2. *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος δεύτερος, σελ. 640.

κυβέρνησή του την ακύρωση της θανατικής ποινής και την κατάργηση του φοβερού «σωφρονιστηρίου» του Καλπακιού που αποτελούσε στίγμα για τον πολιτισμό.

Η Ένωση Ελλήνων Νομικών, οι επιφανέστεροι πνευματικοί άνθρωποι της Ελλάδας, όπως ο Παλαμάς, ο Ξενόπουλος, ο Γληνός, ο Καζαντζάκης, ο Βουτυράς, ο Βάρναλης, ο Τερζάκης, ο Λαυράγκας, ο Νιρβάνας, ο Καμπούρογλου, ο Μαλακάσης, ο Κορδάτος, ο Πικρός, ο Κατηφόρης και άλλοι, ύψωσαν φωνή διαμαρτυρίας.

Από το εξωτερικό διαμαρτυρίες στην κυβέρνηση Βενιζέλου έστειλαν η Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία, η Ευρωπαϊκή Αγροτική Επιτροπή και ο Αϊνστάιν. Οι εφημερίδες *Ουμανιτέ* του ΚΚ Γαλλίας και *Ρότε Φάνε* του ΚΚ Γερμανίας, η Κομμουνιστική Διεθνής των Νέων και η Εργατική Βοήθεια Γερμανίας κάλεσαν τους εργάτες και τους εργαζόμενους γενικά να αγωνιστούν για τη σωτηρία των δύο Ελλήνων κομμουνιστών φαντάρων (Πανούση και Μαρκοβίτη). Στο Βερολίνο οι εργάτες διαδήλωσαν στους δρόμους και έσπασαν τα τζάμια της ελληνικής πρεσβείας.¹

Χάρη στην πάλη του λαού και την παγκόσμια κατακραυγή, η κυβέρνηση Βενιζέλου αναγκάστηκε να υποχωρήσει και να μετατρέψει τελικά, το Γενάρη του 1931, τις θανατικές καταδίκες σε πρόσκαιρα δεσμά και να μειώσει τις άλλες ποινές.

Ενάντια στον αντικομμουνιστικό αυτό νόμο έγιναν τότε πολλές συγκεντρώσεις και διαμαρτυρίες εργατικών οργανώσεων, με επικεφαλής τους κομμουνιστές στην Αθήνα, τον Πειραιά, τη Θεσσαλονίκη, το Αργίριο, τη Μυτιλήνη, την Καβάλα, τη Δράμα κ.ά. Ενάντια στο «Ιδιώνυμο» τάχθηκαν και αρκετοί πολιτικοί αρχηγοί² και επιφανείς παράγοντες

---

1. Χρήστος Ν. Τσιντζιλώνης, *ΟΚΝΕ, 1922-1943*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 166.

2. Το «Ιδιώνυμο» καταψήφισαν στη Βουλή οι Α. Παπαναστασίου, Γ. Καφαντάρης και Γ. Παπανδρέου, υποστηρίζοντας ότι η ψήφισή του καταργούσε την έκφραση γνώμης και έδινε τη δυνατότητα σε αυθαίρετες δικαστικές αποφάσεις, καθώς και οι Π. Τσαλδάρης και Γ. Κονδύλης, από απλή αντιπολιτευτική διάθεση κατά του Βενιζέλου.

του επιστημονικού κόσμου, όπως οι καθηγητές Πανεπιστημίου Θ. Πετμεζάς, Ν. Τριανταφυλλόπουλος, Κ. Άμαντος, Α. Σβώλος και οι Δ. Γληνός, Ειρ. Δενδρινού, Κ. Τσουκαλάς κ.ά.

4. Η δράση του Κόμματος και οι αντιφάσεις της στρατηγικής και της τακτικής του στα χρόνια 1929-1931

Οι τρομοκρατικές μέθοδοι της κυβέρνησης Βενιζέλου για τη βίαιη επιβολή της αντιλαϊκής οικονομικής πολιτικής της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας δε στάθηκαν ικανές να λυγίσουν την αγωνιστική θέληση των εργατών και των άλλων εργαζομένων. Το 1930 απήργησαν οι καπνεργάτες σε πολλές πόλεις της χώρας (Θεσσαλονίκη, Μυτιλήνη, Κιλκίς κ.ά.), οι υποδηματεργάτες και άλλοι κλάδοι. Το 1931 ξέσπασαν αγώνες των υποδηματεργατών του Πειραιά, των τροχιοδρομικών και οδηγών αυτοκινήτων της Αθήνας και του Πειραιά.

Την ίδια περίοδο αναπτύχθηκε η πάλη των ανέργων για επιδόματα ανεργίας και δουλειά. Πέντε χιλιάδες καπνεργάτες της Θάσου μπήκαν σε καϊκία και κατέβηκαν στην Καβάλα, όπου οργάνωσαν διαδήλωση με αιτήματα τη χορήγηση επιδομάτων ανεργίας, την εφαρμογή κοινωνικών ασφαλίσεων κ.ά. Επανειλημμένα κατέβηκαν στους δρόμους οι άνεργοι της Αθήνας και του Πειραιά, της Θεσσαλονίκης, των Σερρών, του Βόλου, της Μυτιλήνης κλπ.

Ταυτόχρονα, φούντωσε και το αγροτικό κίνημα. Οι εκδηλώσεις των αγροτών πήραν μαζικό χαρακτήρα. Στην Πελοπόννησο, τη Θεσσαλία, τη Μακεδονία, την Κρήτη, οι αγρότες κατά χιλιάδες κατέβηκαν στις πόλεις με μαύρες σημαίες και σε μαχητικά συλλαλητήρια ενάντια στη φορολογική ληστεία και τα χρέη.

Αναζωπυρώθηκαν επίσης οι κινητοποιήσεις των μεσαιώνων στρωμάτων της πόλης, καθώς και της σπουδάζουσας νεολαίας. Επανειλημμένες απεργίες κήρυξαν οι βιοτέχνες και οι επαγγελματίες πολλών πόλεων, διαμαρτυρόμενοι για τη φορολογική πολιτική της κυβέρνησης που τους οδηγού-

σε στην καταστροφή. Οι φοιτητές των πανεπιστημίων και των άλλων ανώτατων σχολών της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης οργάνωσαν απεργίες και μαχητικές διαδηλώσεις και συγκρούστηκαν με την αστυνομία.

Η δυσάρεσκεια κυριάρχησε και στους δημόσιους υπάλληλους, που με συγκεντρώσεις και απεργίες αγωνίστηκαν για τη ματαίωση της περικοπής των αποδοχών τους και την ικανοποίηση των ζωτικών τους αιτημάτων.

Την ίδια περίοδο, το ΚΚΕ έκανε έντονη αντιμιλιταριστική, αντιπολεμική προπαγάνδα. Με την ευκαιρία της διεθνούς αντιπολεμικής ημέρας (1η Αυγούστου), οργάνωσε μεγάλες συγκεντρώσεις κι άλλες εκδηλώσεις, στις οποίες πήραν μέρος χιλιάδες εργαζόμενοι σε πολλές πόλεις της χώρας.

Η αστυνομία επιτέθηκε παντού κατά των συγκεντρωμένων και έκανε πολλές συλλήψεις. Την 1η Αυγούστου του 1930 έγιναν δύο επιδρομές στα γραφεία του *Ριζοσπάστη*, με συλλήψεις συντακτικού προσωπικού και κατάσχεση της ύλης της εφημερίδας.

Σε συνθήκες όξυνσης της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής κατάστασης και ολομέτωπης επίθεσης του κεφαλαίου, η πάλη των εργαζομένων έπαιρνε όλο και πιο ανοιχτό πολιτικό χαρακτήρα. Στις αγωνιστικές εκδηλώσεις των εργαζομένων κυριαρχούσαν συχνά τα συνθήματα: «Κάτω το ιδιώνυμο», «Κάτω η κυβέρνηση της πείνας».

Ωστόσο, το μαζικό λαϊκό κίνημα που αναπτύχθηκε τα χρόνια 1929-1931 είχε σε μεγάλο βαθμό αυθόρμητο χαρακτήρα. Το κόμμα καθοδήγησε, βέβαια, ένα μέρος από τις εργατικές απεργίες και τις άλλες κινητοποιήσεις των εργαζομένων, αλλά οι περισσότερες έγιναν από ανοργάνωτες εργατικές μάζες ή καθοδηγήθηκαν από ρεφορμιστικά σωματεία.

Ακόμα μικρότερος ήταν ο ρόλος του κόμματος στο αγροτικό κίνημα, όπου οι μεγαλύτερες κινητοποιήσεις έγιναν με πρωτοβουλία των αγανακτισμένων αγροτών ή καθοδηγήθηκαν από το μικροαστικό Αγροτικό Κόμμα.

Η ηγεσία του κόμματος δεν μπόρεσε να μπει επικεφαλής του μαζικού λαϊκού κινήματος, εξαιτίας της λαθεμένης

στρατηγικής και τακτικής που ακολούθησε. Παρά το γεγονός ότι το 4ο Συνέδριο (Δεκέμβρης του 1928) ξεσκεπάσε σωστά όλες τις αστικές και σοσιαλδημοκρατικές θεωρίες για την απαλλαγή του καπιταλισμού από τις κρίσεις, τονίζοντας ότι η θεωρία της «καπιταλιστικής σταθεροποίησης» είναι καθαρή ταξική «ανακάλυψη» του διεθνούς ιμπεριαλισμού, για τη σφυρηλάτηση νέων δεσμών της εργατικής τάξης, ωστόσο, δε διέκρινε έγκαιρα τα φαινόμενα του κλονισμού της καπιταλιστικής σταθεροποίησης και γι' αυτό δεν μπόρεσε να προβλέψει την αναπόφευκτη άνοδο του λαϊκού κινήματος και να προετοιμαστεί ανάλογα, ώστε να αγκαλιάσει και να αξιοποιήσει το αυθόρμητο κίνημα των μαζών και να μπει επικεφαλής του.

Χαρακτηρίζοντας την επικείμενη επανάσταση σαν σοσιαλιστική και ξεκινώντας από την εσφαλμένη διαπίστωση ότι στη χώρα υπήρχε επαναστατική κατάσταση, η 3η Ολομέλεια της ΚΕ (Γενάρης του 1930), έριξε το σύνθημα «... της γενικής πολιτικής απεργίας, των ενόπλων διαδηλώσεων των εργαζόμενων μαζών της αγροτιάς, της μαζικής δράσης των φαντάρων και των ναυτών. Του συμμαχικού αγώνα εργατών, αγροτών και καταπιεζόμενων εθνοτήτων»¹ που, σύμφωνα με την Ολομέλεια, οδηγούσε «στο τελειωτικό ξεσκλάβωμα με την ένοπλη εξέγερση και την κατάκτηση της εξουσίας». Με άλλα λόγια, η γενική πολιτική απεργία ταυτιζόταν με την πραγματοποίηση της σοσιαλιστικής επανάστασης, γεγονός που δεν ανταποκρινόταν ούτε στο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο ανάπτυξης της χώρας ούτε στις διαθέσεις και στο βαθμό αγωνιστικής ετοιμότητας των μαζών.

Το 6ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Ιούλης-Σεπτέμβρης του 1928), παίρνοντας υπόψη το διαφορετικό επίπεδο της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης των καπιταλιστικών χωρών, τις συγκεκριμένες ιδιομορφίες των συνθηκών τους, τόνισε στο πρόγραμμα που ψήφισε τα εξής: «Τα γεγονότα αυτά κάνουν ιστορικά εντελώς αναπόφευκτη την

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τρίτος, 1929-1933, σελ. 143.

ποικιλομορφία των δρόμων και των ρυθμών της κατάκτησης της εξουσίας απ' το προλεταριάτο, καθώς επίσης και την ποικιλομορφία της ανοικοδόμησης του σοσιαλισμού στις διάφορες χώρες.»¹

Έτσι, με βάση τις συνθήκες και τους δρόμους περάσματος στη δικτατορία του προλεταριάτου, όλες οι χώρες χωρίστηκαν στους παρακάτω τρεις βασικούς τύπους:

α) Σε χώρες του πολύ αναπτυγμένου καπιταλισμού, για τις οποίες σαν βασική πολιτική απαίτηση έμπαινε το άμεσο πέραςμα στη δικτατορία του προλεταριάτου.

β) Σε χώρες με μέσο επίπεδο ανάπτυξης του καπιταλισμού, με μη ολοκληρωμένους ακόμα τους αστικοδημοκρατικούς μετασχηματισμούς, σε μερικές από τις οποίες το πρόγραμμα της ΚΔ προέβλεπε τη δυνατότητα λίγο-πολύ γρήγορης μετεξέλιξης της αστικοδημοκρατικής επανάστασης σε επανάσταση σοσιαλιστική, ενώ για άλλες προέβλεπε διάφορους τύπους προλεταριακών επαναστάσεων, με μεγάλο όγκο καθηκόντων αστικοδημοκρατικού χαρακτήρα.

γ) Σε αποικίες, μισοαποικίες και εξαρτημένες χώρες. Σ' αυτές, το πέραςμα στη δικτατορία του προλεταριάτου θεωρούνταν δυνατό μόνο σαν αποτέλεσμα μιας ολόκληρης περιόδου μετεξέλιξης της αστικοδημοκρατικής επανάστασης σε επανάσταση σοσιαλιστική.

Το πρόγραμμα της ΚΔ σημείωνε, επίσης, ότι πολλές καθυστερημένες αποικίες είναι δυνατό να περάσουν στο σοσιαλισμό, χωρίς να διανύσουν το στάδιο του καπιταλισμού γενικά, αν τους δοθεί βοήθεια και υποστήριξη απ' την πλευρά της προλεταριακής δικτατορίας και του διεθνούς προλεταριακού κινήματος.

Στην απόφαση της 3ης Ολομέλειας της ΚΕ σχετικά με το χαρακτήρα της επανάστασης στην Ελλάδα τονιζόταν: «Τα γενικά χαρακτηριστικά της οικονομικής στρουχτούρας της Ελλάδας είναι: Χώρα μέτριας οικονομικής ανάπτυξης. Ασθενής σχετικά επικράτηση της αγροτικής οικονομίας,

---

1. Πρόγραμμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς και καταστατικό της, Λαϊκό Βιβλιοπωλείο, Αθήνα 1932, σελ. 82-86.

χωρίς σοβαρά φεουδαρχικά υπολείμματα. Μετρίως ανεπτυγμένη βιομηχανία. Αρκετά ανεπτυγμένη ναυτιλία. Μεγάλος όγκος εμπορίου, όπου κυριαρχεί το μικροεμπόριο. Βαθεία διείσδυση του ξένου (ιδίως αγγλικού) χρηματιστικού κεφαλαίου με την ενεργό συνδρομή και συμμετοχή του ντόπιου χρηματιστικού κεφαλαίου.»¹

Στην ίδια απόφαση υπογραμμιζόταν ότι «το προλεταριάτο της πόλης και του χωριού αποτελεί το 20% περίπου του πληθυσμού, ενώ η αγροτιά δεν υπερβαίνει το 65%». Σε άλλο σημείο της ίδιας απόφασης αναφερόταν: «Το ντόπιο χρηματιστικό κεφάλαιο, συμμετέχοντας εκούσια στη βαθεία διείσδυση του ξένου χρηματιστικού κεφαλαίου, δεχόμενο την ηγεμονία και τον έλεγχό του, δεν παύει να αναπτύσσει δικές του ιμπεριαλιστικές τάσεις, προσαρμόζοντάς τις με τις τάσεις του ξένου χρηματιστικού κεφαλαίου. Συνεπώς, η Ελλάδα δεν ανήκει στην κατηγορία των μισοαποικιακών, αλλά των εξαρτημένων χωρών.»²

Με βάση την παραπάνω ανάλυση του χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας και σύμφωνα με το Πρόγραμμα της ΚΔ, η Ελλάδα ανήκε στο δεύτερο τύπο, στον οποίο αντιστοιχούσε η αστικοδημοκρατική επανάσταση. Η ηγεσία, όμως, του Κόμματος, χωρίς καμιά μαρξιστική θεμελίωση και χωρίς αντικειμενική βάση, αγνόησε την ανάγκη ενός μεταβατικού σταδίου, χαρακτηρίζοντας το σύνθημα της «αριστερής δημοκρατίας» σαν οπορτουνιστικό, δεξιό λάθος και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «... η επανάσταση στην Ελλάδα θα είναι επανάσταση προλεταριακή, που θα 'χει να εκπληρώσει και καθήκοντα αστικοδημοκρατικά μεγάλης ευρύτητας...»³

Το σοβαρότερο ήταν ότι η ΚΕ του ΚΚΕ, στην πραγματικότητα όχι μόνο δεν έκανε ό,τι χρειαζόταν για να προετοιμάσει πρακτικά τη γενική απεργία —αρκέστηκε σε μια γενική κι αφηρημένη προπαγάνδα— αλλά και αντιπαρέθετε τη γενική πολιτική απεργία στις άμεσες οικονομικές διεκδικήσεις και στις

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος τρίτος, σελ. 170.

2. Στο ίδιο, σελ. 170-171.

3. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος τρίτος, σελ. 171.

καθημερινές αγωνιστικές εκδηλώσεις των εργαζομένων.

Αυτή η αντιπαράθεση οδήγησε σε μια παθητικότητα στο έργο της οργάνωσης απεργιών μερικού χαρακτήρα και άφησης, ουσιαστικά, το μαζικό λαϊκό κίνημα ενάντια στην καπιταλιστική «σταθεροποίηση» στα χέρια των ρεφορμιστών συνδικαλιστών και των αγροτιστών, που έριξαν το σύνθημα: «Οι κομμουνιστές είναι υπέρ της επανάστασης, εμείς είμαστε υπέρ της υπεράσπισης των άμεσων συμφερόντων της εργατικής τάξης.»¹

Αποτέλεσμα αυτής της αντιφατικής αριστεριστικής πολιτικής της ΚΕ του ΚΚΕ, σε συνδυασμό με την εσωκομματική φραξιονιστική πάλη, ήταν η αποτυχία της προσπάθειας για κήρυξη γενικής πολιτικής απεργίας (την 1η Αυγούστου του 1930), το χτύπημα των οργανώσεων από τις καταδικαστικές αρχές, η υποχώρηση του απεργιακού κινήματος για τις άμεσες διεκδικήσεις των εργαζομένων και η απομόνωση, σε μεγάλο βαθμό, του κόμματος από τις λαϊκές μάζες, πράγμα που εκδηλώθηκε με τη μείωση του αριθμού των μελών του,² σε μια περίοδο, που οι αντικειμενικές συνθήκες ευνοούσαν την αύξησή του, καθώς και με την αριθμητική μείωση των μελών της Ενωτικής ΓΣΕΕ και τη μείωση του αριθμού των αναγνωστών του *Ριζοσπάστη*³.

5. Η φραξιονιστική πάλη στο ΚΚΕ και η Έκκληση της ΕΕ της ΚΔ

Η ηγεσία του ΚΚΕ, μην μπορώντας να αντιληφθεί ότι η πολιτική της ήταν λαθεμένη και ότι η κρίσιμη αυτή κατάστα-

---

1. Γιώργης Δ. Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμος δεύτερος, 1927-1933, σελ. 116.

2. Το 1930 στις γραμμές του ΚΚΕ υπήρχαν μόλις 1.500 μέλη κι αυτά κυρίως στην επαρχία. Στην Αθήνα το κόμμα είχε 170 και στον Πειραιά, το μεγαλύτερο εργατικό κέντρο της χώρας, μόνο 70 μέλη. Σημαντικά είχε μειωθεί και η αριθμητική δύναμη της Ενωτικής ΓΣΕΕ.

3. Ο αριθμός των αναγνωστών του *Ριζοσπάστη* έπεσε από τις 3.000 που ήταν το 1929, στους 1.666 το 1930.

ση του κόμματος ήταν άμεσο αποτέλεσμα της αριστερής στα λόγια και οπορτουνιστικής στην πράξη πολιτικής της, αντί να προσπαθήσει να διορθώσει τα λάθη της και να χαράξει μια στρατηγική και τακτική που να ανταποκρίνεται στις αντικειμενικές συνθήκες της χώρας και στο επίπεδο του μαζικού λαϊκού κινήματος, χωρίστηκε σε δυο αντιμαχόμενες ομάδες, Χαϊτά-Ευτυχιάδη από τη μια και Θέου-Σιάντου από την άλλη, ανάμεσα στις οποίες ξέσπασε μια «άνευ αρχών» φραξιονιστική πάλη.

Όπως τονιζόταν στην Εκκληση της ΕΕ της ΚΔ (Νοέμβρης του 1931), «αν και στη βάση της φραξιονιστικής πάλης στους κόλπους του κόμματος υπήρξαν μερικές πολιτικές διαφωνίες μέσα στη διοίκηση του Κόμματος, ο χαρακτήρας της πάλης αυτής προέκυψε από μία εις το έπακρον μεγαλοποίηση αυτών των διαφορών γνώμων και σε πολλές περιπτώσεις από προσωπικά ελατήρια άνευ αρχών. Στο μέτρο που πολιτικές διαφορές χώριζαν τις δύο ομάδες της διοίκησης του Κόμματος (των Χαϊτά-Ευτυχιάδη και των Θέου-Σιάντου-Πυλιώτη-Αλέξη), οι πλατφόρμες των δύο αυτών ομάδων αντιπροσώπευαν ένα μίγμα δεξιών και “αριστερών” παρεκκλίσεων από την μπολσεβίκικη τακτική στην πάλη των τάξεων. Πρακτικά, το γεγονός αυτό βρήκε την έκφρασή του στη διεύθυνση των οικονομικών αγώνων, στην προπαγανδιστική της γενικής απεργίας, καθώς επίσης και στη διεύθυνση της όλης εσωτερικής οργανωτικής και μαζικής δουλειάς του Κόμματος».¹

Η ομάδα Χαϊτά-Ευτυχιάδη προσπαθούσε να εξηγήσει την αποτυχία της γενικής πολιτικής απεργίας και την άσχημη κατάσταση του κόμματος με τις αντικειμενικές συνθήκες. Διατύπωσε την άποψη ότι σε περίοδο κρίσης είναι αδύνατη η οργάνωση απεργιών, γιατί η επιθετικότητα του κεφαλαίου κατά της εργατικής τάξης, αλλά και η κρίση οδηγούν τους εργάτες στην εξαθλίωση με την ανεργία, την υποαπασχόληση και τα φθηνά μεροκάματα.

Οι εξαθλιωμένοι εργάτες —κατά την άποψη της ομάδας

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τρίτος, σελ. 297.

Χαϊτά-Ευτυχιάδη— δεν ήταν επαναστατικά στοιχεία, απλώς ξεσπούσαν σε αναρχικές εκδηλώσεις. Γι' αυτό και η ομάδα αυτή θεωρούσε πως ήταν αναγκαία η διαμόρφωση μιας σειράς συνειδητών στελεχών που θα μπορούσαν να καθοδηγήσουν με συνέπεια τους αγανακτισμένους εργάτες προς την επανάσταση.

Ισχυριζόταν, επίσης, ότι το κόμμα έπρεπε πρώτα να δυναμώσει οργανωτικά και ύστερα να προσπαθήσει να πάρει στα χέρια του την καθοδήγηση της πάλης των μαζών και να χρησιμοποιήσει επαναστατικά συνθήματα.

Η ομάδα Θεού-Σιάντου, που αυτονομαζόταν «ομάδα των συνδικαλιστών», θεωρούσε υπεύθυνη για όλες τις αποτυχίες του κόμματος την ομάδα Χαϊτά-Ευτυχιάδη και υποστήριζε ότι εξαιτίας της κρίσης είχαμε «πλήρη ωρίμανση των επαναστατικών συνθηκών» στη χώρα. Κι ενώ επέμενε στο σύνθημα της «γενικής πολιτικής απεργίας», υποστηρίζοντας ότι κάθε μερική απεργία μπορούσε κι έπρεπε να εξελιχθεί σε γενική απεργία, στην πράξη έδειχνε υποτίμηση και παθητικότητα στην οργάνωση απεργιών μερικού χαρακτήρα. Και μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις, υπόδειξε την αναβολή τέτοιων απεργιών μέχρι την κήρυξη της γενικής απεργίας. Η συνεχιζόμενη εσωτερική διαπάλη απασχόλησε, όπως ήταν τότε φυσικό, και την ΚΔ, εφόσον το ΚΚΕ ήταν το ελληνικό οργανικό της τμήμα.

Στις 24 του Φλεβάρη 1931 δημοσιεύτηκε στο *Ριζοσπάστη* γράμμα της ΚΔ προς την ΚΕ του ΚΚΕ. Μ' αυτό γινόταν η πρόταση να σταματήσει κάθε συζήτηση,¹ μέσα στο ΚΚΕ ώσπου να εξεταστεί η ουσία των διαφωνιών και να μην παρθεί ως τότε κανένα μέτρο κατά των διαφωνούντων.

Το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ δέχτηκε την πρόταση της ΚΔ και τόνισε ότι «... η λυσσώδικη πάλη που διεξάγεται στο Κόμμα, επί ορισμένων μηνες τώρα, είναι όχι μόνο πολύ επιβλαβής

---

1. Η συζήτηση για όλα τα ζητήματα που απασχολούσαν το κόμμα εκείνη την εποχή, είχε αρχίσει το Νοέμβριο του 1930 με απόφαση του ΠΓ και έγκριση της ΚΔ.

για όλη τη δουλειά του Κόμματος, αλλά και θα οδηγήσει το Κόμμα, αν συνεχιστεί, ως τη διάσπαση».¹

Παρ' όλα αυτά, η εσωκομματική πάλη όχι μόνο δε σταμάτησε, αλλά έφτασε στο απροχώρητο. Μετά την απόδραση από τις φυλακές Συγγρού (15 του Απρίλη 1931) των κρατουμένων στελεχών Α. Χαιτά, Κ. Ευτυχιάδη, Δ. Παπαρήγα, Β. Ασίκη, Ορ. Οικονομίδη, Λ. Αποστόλου, Π. Καρασκόγια και Μ. Μαρκοβίτη (που είχαν συλληφθεί και καταδικαστεί το Γενάρη του 1931 για παράβαση του «Ιδώνυμου») και τη φυγάδευση πολλών απ' αυτούς στη Σοβιετική Ένωση, η ομάδα Θεού-Σιάντου, που επικρατούσε στο ΠΓ, πέρασε σε δριμύτερη επίθεση ενάντια στη «δεξιά φραξιονιστική ομάδα» Χαιτά-Ευτυχιάδη, όπως την αποκαλούσε.

Το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, θέλοντας να δείξει την προσήλωσή του στις αποφάσεις της 11ης Ολομέλειας της ΕΕ της ΚΔ (Μάρτης-Απρίλης του 1931), έκανε πιο σκληρή την αριστερική πολιτική του. Σε προκήρυξη που δημοσιεύτηκε στο *Ριζοσπάστη* στις 11 του Ιούλη 1931, κατάγγελλε ότι η κυβέρνηση Βενιζέλου «για να πετύχει την πιο αποτελεσματική εφαρμογή της φασιστικής δικτατορίας της κεφαλαιοκρατίας» ήρθε σε συνεννόηση με το μοναρχικό Λαϊκό Κόμμα και πρότεινε σ' αυτό και στους «αρχαιοφασίστες και λικβινταριστές», τους οπαδούς του «αντεπαναστάτη πολέμιου και συκοφάντη της Σοβιετικής Ένωσης Τρότσκι», τους «σοσιαλφασίστες», τους «αγροτοφασίστες» και όλους τους οπαδούς της συνεργασίας των τάξεων, τη δημιουργία αστικού συνασπισμού και την από κοινού κατάπνιξη του επαναστατικού κινήματος των εργαζόμενων μαζών». Το ΠΓ στιγματίζε την κυβέρνηση και καλούσε όλους τους εργάτες, τους φτωχούς χωρικούς και όλους τους καταπιεζόμενους της Ελλάδας να αντιπαρατάξουν το δικό τους «κόκκινο αντιφασιστικό μέτωπο όλων των καταπιεζομένων κάτω από την καθοδήγηση του Κομμουνιστικού Κόμματος» και να δημιουργήσουν τις δικές τους «κόκκινες αντιφασιστικές οργανώσεις».²

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος τρίτος, σελ. 236.

2. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος τρίτος, σελ. 257-261.

Η προκήρυξη του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ κατέληγε με τα συνθήματα: «Κάτω η ληστρική επίθεση της κεφαλαιοκρατίας ενάντια στο επίπεδο ζωής των μαζών! Κάτω οι ληστρικοί φόροι! Κάτω οι εξοπλισμοί! Κάτω ο προετοιμαζόμενος αντισοβιετικός πόλεμος! Υπεράσπιση της προλεταριακής Πατρίδας! Κάτω ο φασισμός! Κόκκινο αντιφασιστικό μέτωπο των καταπιεζομένων! Επαναστατική ανατροπή της κεφαλαιοκρατίας από την εξουσία! Ζήτω η Σοβιετική Ελλάδα! Ζήτω τα σοβιετικά Βαλκάνια! Ζήτω η παγκόσμια Σοβιετική Ένωση!»

Από το περιεχόμενο της προκήρυξης αυτής και από πολλά άλλα κείμενα εκείνης της εποχής, φαίνεται καθαρά ότι η εσωκομματική πάλη έπαιρνε ολοένα και πιο έντονες μορφές και αντικατόπτριζε ουσιώδη προβλήματα στρατηγικής και τακτικής. Αγκάλιασε όλο το κόμμα και το έφερε σε μια πολύ δύσκολη κατάσταση. Επεκτάθηκε στην Ενωτική ΓΣΕΕ, στην ΟΚΝΕ, στην Εργατική Βοήθεια Ελλάδας (ΕΒΕ) και σε άλλες μαζικές οργανώσεις που επηρεάζονταν από το ΚΚΕ και προξένησε σοβαρή ζημιά στο κομμουνιστικό και σε όλο το λαϊκό κίνημα.

Η επικέντρωση της προσοχής του κόμματος στην εσωκομματική πάλη το εμπόδιζε να μπει επικεφαλής του αναπτυσσόμενου εργατικού και λαϊκού κινήματος, το απομάκρυνε από τις μάζες των εργαζομένων.

Η δίχρονη κρίση που προκάλεσε στο κόμμα η φραξιονιστική πάλη ξεπεράστηκε με τη βοήθεια της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΚΔ απηύθυνε, το Νοέμβριο του 1931, «Προς τα μέλη του ΚΚΕ» Έκκληση, με την οποία, αφού ανέλυε τις αιτίες της εσωκομματικής κρίσης και υπέβαλε σε αυστηρή κριτική τις δύο φραξιονιστικές ομάδες και τη λαθεμένη γραμμή τους, καλούσε όλα τα μέλη του ΚΚΕ να ξεκόψουν αποφασιστικά απ' αυτές, να αποκαταστήσουν αμέσως την ενότητα του κόμματος στη βάση των αρχών του μαρξισμού-λενινισμού και να μπουν επικεφαλής των αγώνων του λαού.

«Ο πρώτος κατηγορηματικός όρος της μπολσεβικοποίησης», τονίζόταν στην Έκκληση της ΕΕ της ΚΔ, «είναι η

άμεση εκκαθάριση (λικβιντάρισμα) της εγκληματικής και χωρίς αρχές φραξιονιστικής πάλης και η δημιουργία ενός ομοιογενούς κόμματος και μιας ενιαίας διοίκησης. Στην πάλη για την ενότητα, το κριτήριο της πίστης στο Κόμμα πρέπει να είναι όχι η αναγνώριση στις άκρες των χειλιών της γραμμής και των αποφάσεων της ΕΕ της ΚΔ, μα η πρακτική και γεμάτη αφοσίωση δουλειά για την εφαρμογή τους.

Ο δεύτερος όρος είναι το κέντρο βάρους της δουλειάς του Κόμματος να βρίσκεται στις επιχειρήσεις και να οργανωθούν πυρήνες εργοστασίων και επιχειρήσεων. Το Κόμμα ν' αρχίσει να αυξάνει τις δυνάμεις του πρώτα με τη στρατολογία στις μεγάλες επιχειρήσεις.

Πρέπει να επιστήσουμε την προσοχή στη στρατολογία στις γραμμές του Κόμματος των καλύτερων στοιχείων από τους εργάτες γης και τους φτωχούς αγρότες.

Οι καμπάνιες της στρατολογίας πρέπει να συνδέονται με την καθημερινή πάλη της εργατικής τάξης και ιδιαίτερα με τους μεγάλους αγώνες, στρατολογώντας στο Κόμμα πρώτα-πρώτα τους προλετάριους που δείχνουν δραστηριότητα στην πάλη. Το Κόμμα πρέπει να κατευθύνει συστηματικά τις φράξιες και τις επαναστατικές αντιπολιτεύσεις μέσα στις μαζικές οργανώσεις, χωρίς να υποκαθιστά τις οργανώσεις αυτές και τις εκλεγμένες διοικήσεις τους.»¹

Με ιδιαίτερη αυστηρότητα επέκρινε η ΚΔ την υποτίμηση των αγώνων των εργαζομένων για τα άμεσα ζητήματά τους και καθόρισε σαν βασικό κρίκο στη σειρά των καθηκόντων του κόμματος την οργάνωση της λαϊκής πάλης για τις άμεσες διεκδικήσεις της εργατικής τάξης και όλου του εργαζομένου λαού, εφαρμόζοντας κάθε φορά εκείνες τις μορφές πάλης που ανταποκρίνονταν στις συγκεκριμένες συνθήκες.

«Η οξυύτητα της οικονομικής κρίσης και η άνοδος του εργατικού κινήματος», υπογραμμιζόταν στην Έκκληση, «απαιτούν επιτακτικά το Κομμουνιστικό Κόμμα να οργανώνει και να κατευθύνει τα κινήματα των μαζών κατά της επίθεσης

---

1. Όλα τα αποσπάσματα της Έκκλησης της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κομμουνιστικής Διεθνούς που παρατίθενται είναι παρμένα από το βιβλίο: *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος τρίτος, σελ. 294-306.

του κεφαλαίου και της πολιτικής αντίδρασης. Το Κόμμα δε θα μπορέσει να εκπληρώσει το καθήκον αυτό παρά μονάχα αν φανεί ικανό να δείξει στο προλεταριάτο και τις άλλες εργαζόμενες μάζες, στη βάση της δικής τους της πείρας, την ανάγκη της επαναστατικής λύσης της κρίσης του καπιταλισμού. Το Κόμμα έχει βασικό του καθήκον την κατάκτηση της πλειοψηφίας της εργατικής τάξης και την εξασφάλιση της ολόπλευρης υποστήριξης των στρωμάτων των εργαζόμενων αγροτών και πρώτα-πρώτα των εργατών γης και των φτωχών χωρικών, στην επαναστατική πάλη και στην επαναστατική λύση της κρίσης.

Η πάλη για την κατάκτηση της πλειοψηφίας της εργατικής τάξης δεν μπορεί να στεφθεί με επιτυχία, παρά μόνο αν γίνει δραστήρια στροφή στην έννοια της οργάνωσης των καθημερινών αγώνων, της εξάπλωσής τους και της ανύψωσής τους ως τις ανώτερες μορφές της ταξικής πάλης: μαζικές διαδηλώσεις, πορείες των αγροτών στις πόλεις, μαζικές πολιτικές απεργίες. Κάθε αμέλεια στην οργάνωση των πολιτικών απεργιών, κάθε περιφρόνηση των άμεσων διεκδικήσεων των εργατών και των αγροτών, κάθε άρνηση καθοδήγησης, οργάνωσης είτε επέκτασής τους πρέπει να θεωρούνται σαν ο πιο έκδηλος οπορτουνισμός.»

Η Έκκληση της ΚΔ, τονίζοντας τη σημασία της οργάνωσης της λαϊκής πάλης για τις άμεσες διεκδικήσεις και τις πιο ελάχιστες, με τη χρησιμοποίηση και των πιο απλών μορφών αγώνα, υπογράμμιζε την ανάγκη να κάνει το Κόμμα ριζική στροφή προς τη δουλειά στις μάζες.

«Το Κόμμα», αναφερόταν στην Έκκληση, «πρέπει να καταστεί το σημείο συγκέντρωσης των καλύτερων στοιχείων της εργατικής τάξης, έχοντας άμεση επαφή με τα εργοστάσια και τις επιχειρήσεις και με τις εξωκομματικές μαζικές οργανώσεις του προλεταριάτου και των αγροτών και κατευθύνοντάς τες, με την πείρα και το κύρος του, το Κόμμα πρέπει να καταστεί η μόνη οργάνωση, η πραγματικά ικανή να συγκεντροποιήσει τη διεύθυνση της πάλης του προλεταριάτου και των αγροτών.

Χωρίς Κόμμα με σιδερένια πειθαρχία, που να είναι ατσάλωμένο στην πάλη, να απολαβαίνει την εμπιστοσύνη όλων

των τίμιων εργατών, να έχει βαθειές ρίζες στις επιχειρήσεις και να είναι ικανό να παρακολουθεί άγρυπνα την ψυχολογία των μαζών και να την επηρεάζει είναι αδύνατος ο επιτυχής αγώνας για το ξεπέρασμα της καθυστέρησης, η πάλη για την επαναστατική λύση της σημερινής κρίσης.»

Η Κομμουνιστική Διεθνής, θεωρώντας ότι η επέμβασή της δε θα ήταν αποτελεσματική για την κομματική ενότητα, αν δεν άλλαζε ολόκληρη η καθοδήγηση που, κατά τον έναν ή τον άλλο τρόπο, είχε εμπλακεί στη φραξιονιστική πάλη, όρισε νέο Πολιτικό Γραφείο από τους Νίκο Ζαχαριάδη, Γραμματέα, Γιάννη Ιωαννίδη, Στέλιο Σκλάβαινα, Γιάννη Μιχαηλίδη, Βασιλή Νεφελούδη, Γιώργο Κωνσταντινίδη (Ασημίδη) και Λεωνίδα Στρίγκο. Ο μέσος όρος ηλικίας της νέας καθοδήγησης δεν ξεπερνούσε τα 27 χρόνια.

Το νέο Πολιτικό Γραφείο άρχισε αμέσως έντονη οργανωτική και διαφωτιστική δουλειά γύρω από την Εκκλήση της ΚΔ και την πολιτική του κόμματος, ξεσκεπάζοντας τη δράση των φραξιονιστών και τη ζημιά που προξένησαν στο κόμμα και στην ΟΚΝΕ.

Εγιναν συσκέψεις στελεχών των περιφερειακών κομματικών οργανώσεων της Αθήνας, του Πειραιά, της Φθιώτιδας, της Θεσσαλίας, της Μυτιλήνης, της Κρήτης, της Ηπείρου, της Μακεδονίας,¹ όπου αναλύθηκαν οι θέσεις της Εκκλήσης της ΕΕ της ΚΔ. Όλες οι κομματικές οργανώσεις και τα μέλη του κόμματος χαιρέτισαν με ενθουσιασμό την Εκκλήση, αποδέχθηκαν τη νέα καθοδήγηση και υποσχέθηκαν να διαθέσουν όλες τις δυνάμεις τους για να κάνουν πράξη τις θέσεις. Μ' αυτό το πνεύμα καταπιάστηκαν συστηματικά με την οργάνωση της πάλης των εργαζομένων για τα ζητήματά τους.

Το Δεκέμβρη του 1931 συνήλθε στη Χαλκίδα η 4η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ και ασχολήθηκε με την πολιτική και οικονομική κατάσταση της χώρας και τα καθήκοντα του ΚΚΕ, το οργανωτικό, το *Ριζοσπάστη* και τις εκλογές. Στην Ολομέλεια πήραν μέρος τα μέλη της νέας ΚΕ, οι περιφερει-

---

1. *Αρχείο του ΚΚΕ.*

ακοί γραμματείς των σπουδαιότερων οργανώσεων και αντιπρόσωποι της ΚΔ.

Η Ολομέλεια επικύρωσε τη σύνθεση του νέου Πολιτικού Γραφείου και της νέας Κεντρικής Επιτροπής και επεξεργάστηκε σειρά θέσεων στο οργανωτικό και στην τακτική του κόμματος.

Η Ολομέλεια διαπίστωσε ότι η Εκκληση της ΕΕ της ΚΔ, που «χαιρετίστηκε με ενθουσιασμό τόσο από το στρώμα των στελεχών, όσο και από τους πυρήνες της βάσης, έθεσε με οξύτητα μπροστά στο Κόμμα, σαν το πιο κεντρικό του καθήκον: το άμεσο ξεκαθάρισμα της φραξιονιστικής πάλης, που το οδηγούσε στη διάσπαση...»¹

Σχετικά με την πολιτικοοικονομική κατάσταση της χώρας και τα καθήκοντα του ΚΚΕ, η Ολομέλεια διαπίστωσε ότι στην οικονομία της χώρας εξακολουθεί να επιδρά «... η βαθιά οικονομική κρίση που συνταράσσει την καπιταλιστική οικονομία της Ελλάδας και που οφείλεται στις αντιθέσεις του ελληνικού καπιταλισμού», ότι «... αποδείχθηκε στην πράξη όλη η σαθρότητα και η χρεωκοπία της μερικής σταθεροποίησης, που εξυμνούσαν οι αστοί πολιτικοί και οι σοσιαλφασίστες και που κατόρθωσε να πραγματοποιήσει η ελληνική κεφαλαιοκρατία σε βάρος του εργαζόμενου λαού...», ότι «... η κεφαλαιοκρατία, με επικεφαλής την κυβέρνηση Βενιζέλου, διεξάγει και εντείνει την πολιτική επίθεση ενάντια στις εργαζόμενες μάζες. Η κυβέρνηση Βενιζέλου, υποστηριζόμενη σε όλα τα σπουδαιότερα μέτρα της απ' όλα τα αστικά κόμματα, συμπεριλαμβανομένων και των κομμάτων που εμφανίζονται σαν «αντιπολίτευση, χρησιμοποιεί ολοένα και με μεγαλύτερη αγριότητα και συνέπεια φασιστικές μέθοδες καταπίεσης...»

Η 4η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, καθορίζοντας την τακτική του κόμματος για την έξοδο από την κρίση, υπογράμμισε ότι «... το ΚΚΕ αντιτάσσει την οργάνωση της πάλης για την επαναστατική διέξοδο απ' την κρίση, για την ανατροπή της κυριαρχίας της κεφαλαιοκρατίας, για μια εργατοαγροτι-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τρίτος, σελ. 308-315.

κή κυβέρνηση, για το σοσιαλισμό. Η ΕΕ της ΚΔ, με την Εκκλησή της, βοήθησε, αναμφισβήτητα, στην αποκατάσταση της ενότητας στο ΚΚΕ και στο άνοιγμα του δρόμου προς τις μάζες, αφού συνέβαλε αποφασιστικά στη διόρθωση της λαθεμένης θέσης του απέναντι στον αγώνα για τα καθημερινά, μερικά αιτήματα των εργαζομένων. Ακολουθώντας, όμως, και η ίδια η ΚΔ τη λογική των αποφάσεων της 11ης Ολομέλειάς της, δεν προχώρησε στη διόρθωση της στρατηγικής και της τακτικής του κόμματος. Ενώ υπέβαλε σε αυστηρή κριτική και τις δύο ομάδες για τις λαθεμένες τους θέσεις, η ίδια η ΚΔ με την Εκκλησή της μιλούσε για «καινούργια επαναστατική άνοδο», για «σοσιαλφασίστες», για «αρχαιοφασίστες» και «αγροτοφασίστες». Χαρακτήριζε φασιστική την κυβέρνηση Βενιζέλου και επιδοκίμαζε το σύνθημα του κόμματος για εργατοαγροτική εξουσία (δικτατορία του προλεταριάτου). Επιδοκίμαζε, επίσης, τη λαθεμένη θέση του κόμματος για «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη».

6. Η στροφή του ΚΚΕ προς τις μάζες και τα αποτελέσματά της

Με τη βοήθεια της ΚΔ, σε σύντομο χρονικό διάστημα το ΚΚΕ πραγματοποίησε σημαντικά βήματα σε όλους τους τομείς των δραστηριοτήτων του και κυρίως στον τομέα του ιδεολογικού και οργανωτικού μετώπου. Βελτιώθηκε ο *Ριζοσπάστης* και επανεκδόθηκε η *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* που στα χρόνια 1929-1931 είχε σταματήσει την έκδοσή της εξαιτίας της φραξιονιστικής πάλης. Άρχισε η έκδοση των σπουδαιότερων έργων του Μαρξ και του Ένγκελς, του Λένιν και του Στάλιν, των βασικών ντοκουμέντων της ΚΔ και του ΚΚ της ΕΣΣΔ, καθώς και του Προγράμματος της ΚΔ.

Καλύτερευσε γενικά η κομματική δουλειά με τον έλεγχο για την εκπλήρωση των αποφάσεων και την τήρηση των κομματικών αρχών. Αναδείχθηκαν νέα στελέχη, ιδίως εργατικά. Την περίοδο αυτή συνήλθαν πολλές πανελλαδικές κομματικές συσκέψεις:

α) *Η πρώτη Πανελλαδική Οργανωτική Σύσκεψη του ΚΚΕ* (Αύγουστος του 1932). Εξέτασε τις αιτίες της οργανωτικής καθυστέρησης του κόμματος και καθόρισε τα καθήκοντα για τη δημιουργία, ανάπτυξη και λειτουργία των εργοστασιακών πυρήνων, στη βάση της κινητοποίησης των εργατών του δοσμένου εργοστασίου για τα ζητήματά τους. Το κόμμα, τονιζόταν στην απόφαση της Σύσκεψης, πρέπει να διεισδύσει στα εργοστάσια και τις μεγάλες επιχειρήσεις, «να αγκαλιάσει το αυθόρμητο επαναστατικό κίνημα της εργατικής τάξης, να μπει επικεφαλής και να οργανώσει την πάλη των εργατών για τις μερικές οικονομικές και πολιτικές τους διεκδικήσεις».¹

β) *Η πρώτη Πανελλαδική Συνδικαλιστική Σύσκεψη του ΚΚΕ* (Αύγουστος του 1932). Έθεσε επιτακτικά το καθήκον του κόμματος να δυναμώσει τους οργανωτικούς δεσμούς του με τα πλατιά στρώματα των εργατών των πιο αποφασιστικών κλάδων της εργατικής τάξης και υπογράμμισε την ανάγκη να δυναμώσουν οι κομματικές οργανώσεις τη δουλειά τους μέσα στις μεγάλες επιχειρήσεις και τα εργοστάσια. «Κεντρικό καθήκον των επαναστατικών συνδικάτων», τόνισε η Σύσκεψη, «είναι η προετοιμασία μαζικών μαχητικών εξορμήσεων των ανέργων, η συγκρότηση επαναστατικών αντιπολιτεύσεων στα ρεφορμιστικά συνδικάτα, οργανωμένων πάνω σε εργοστασιακή βάση... η κατάχτηση με το μέρος του κόμματος των εργατριών και της νεολαίας που αποτελούν ένα σημαντικό τμήμα της εργατικής τάξης... η δημιουργία καινούργιων στελεχών, με το τράβηγμα στα καθοδηγητικά (συνδικαλιστικά) πόστα εξωκομματικών εργατών δοκιμασμένων στους ταξικούς αγώνες.»²

γ) *Η Πανελλήνια Κομματική Αγροτική Σύσκεψη* (Σεπτέμβρης του 1932). Μελέτησε τους αγώνες και τα προβλήματα των αγροτών, καθόρισε το πρόγραμμα των αγροτικών διεκδικήσεων³ και χάραξε τα καθήκοντα των κομματικών οργανώσεων στο χωριό.

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος τρίτος, σελ. 411.

2. Στο ίδιο, σελ. 431-433.

3. Στο ίδιο, σελ. 452-454.

δ) Η δεύτερη Πανελλαδική Οργανωτική Σύσκεψη του ΚΚΕ (Οκτώβρης του 1932) με θέμα: «Έλεγχος εφαρμογής αποφάσεων της πρώτης Οργανωτικής Σύσκεψης και της απόφασης του Πολιτικού Γραφείου πάνω στα τρέχοντα οργανωτικά καθήκοντα.»¹

Οι συσκέψεις αυτές, που ασχολήθηκαν με εξαιρετικής σημασίας πολιτικοοικονομικά και οργανωτικά κομματικά προβλήματα, συνέβαλαν σημαντικά στη στροφή του κόμματος προς τις μάζες, στην οργάνωση και καθοδήγηση της πάλης της εργατικής τάξης, της αγροτιάς και όλων των εργαζομένων για τις άμεσες διεκδικήσεις τους.

Η 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, που συνήλθε το Δεκέμβριο του 1932 στη Χαλκίδα και που στις εργασίες της, εκτός από τα μέλη της ΚΕ, πήραν μέρος και οι γραμματείς των περιφερειακών κομματικών οργανώσεων, διαπίστωσε ότι το κόμμα, ύστερα από την Εκκλήση της ΕΕ της ΚΔ, παρουσίασε μια σταθερή και συνεχή άνοδο. «Βασικός κρίκος που θα επιτρέψει στο Κόμμα να μπει επικεφαλής των μαζών για μεγάλους και αποφασιστικούς αγώνες», τονιζόταν στην απόφαση της Ολομέλειας, «παραμένει η προπαρασκευή, οργάνωση και καθοδήγηση των αγώνων των εργατών και όλων των εργαζομένων στη βάση του Ενιαίου Μετώπου απ' τα κάτω, ενάντια και στην πιο ελάχιστη επίθεση του κεφαλαίου, ενάντια στα μέτρα πείνας και εξαθλίωσης...»²

Στην απόφαση της 5ης Ολομέλειας «Τα οργανωτικά καθήκοντα και η συνωμοτική δουλειά του ΚΚΕ» επισημαίνονταν τα λάθη, οι ελλείψεις και οι μεγάλες αδυναμίες του κόμματος που εκδηλώθηκαν (και μετά την Εκκλήση της ΚΔ) στην προπαρασκευή, οργάνωση και καθοδήγηση των μερικών οικονομικών αγώνων των εργαζόμενων μαζών, και ο ανεπαρκής ρόλος του κόμματος στην οργάνωση και καθοδήγηση των απεργιών σε βασικούς κλάδους, όπως στους σιδηροδρομικούς, τους δημόσιους υπάλληλους κλπ., όπου οι οργανωμένες δυνάμεις του κόμματος ήταν ελάχιστες. Γι'

---

1. Στο ίδιο, σελ. 562.

2. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τρίτος, σελ. 462-463.

αυτό, υπογραμμιζόταν σχετικά: «Το γεγονός αυτό βάζει επιτακτικά μπροστά στο ΚΚΕ το καθήκον του γρήγορου προσανατολισμού της πολιτικής και οργανωτικής δουλειάς προς την κατεύθυνση των βασικών κλάδων...»¹ της παραγωγής, με την άμεση αλλαγή του ρυθμού της στρατολογίας καινούργιων μελών, για την καλυτέρευση της κοινωνικής σύνθεσης του κόμματος.²

Η Ολομέλεια έθεσε, επίσης, τα καθήκοντα: α) της ανάπτυξης της συνδικαλιστικής δουλειάς, β) της ανόδου του ιδεολογικού επιπέδου των μελών του κόμματος, με τη συστηματική μαρξιστική-λενινιστική διαπαιδαγώγηση, με τη συζήτηση στη βάση όλων των καίριων προβλημάτων και αποφάσεων του κόμματος και της ΚΔ, και γ) την πάλη ενάντια στις δεξιές και αριστερές παρεκκλίσεις.

Από τη μελέτη των βασικών ντοκουμέντων του Πολιτικού Γραφείου και όλων των κομματικών σωμάτων αυτής της περιόδου προκύπτει ότι, παρά τα θετικά βήματα που έγιναν για τη μελέτη της ελληνικής πραγματικότητας και την επεξεργασία μιας σωστής στρατηγικής και τακτικής, η καθοδήγηση του κόμματος δεν μπόρεσε να απαλλαγεί από τις αριστερίστικες, δογματικές και σεχταριστικές θέσεις, ιδιαίτερα στα θέματα της αστικής δημοκρατίας και του φασισμού.

Αν και το ΚΚΕ επισήμανε έγκαιρα τους κινδύνους της φασιστικοποίησης (τα φαινόμενά της είχαν αρχίσει να εκδηλώνονται και στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1930), εξακολουθούσε, ωστόσο, να μένει αμετακίνητα στη θέση ότι η αστική δημοκρατία γεννάει οργανικά το φασισμό και ότι όλα τα κόμματα των βιομηχάνων και των τραπεζιτών, σε συνεργασία με τους αγροτοφασίστες και τους σοσιαλφασίστες, δυναμώνουν τα φασιστικά εξοντωτικά μέτρα

---

1. Στο ίδιο, σελ. 473.

2. Η κοινωνική σύνθεση του κόμματος, όπως αναγραφόταν στην απόφαση της 5ης Ολομέλειας, ήταν η ακόλουθη: εργάτες εργοστασίου 6,6%, άλλοι εργάτες 36%, εργάτες γης 3,7%, δηλαδή, συνολικά εργάτες 46,3%, φτωχοί και μεσαίοι αγρότες 50,7%, υπάλληλοι 1% και διάφοροι 2%.

κατά του εργατοαγροτικού κινήματος, ετοιμάζουν την εγκαθίδρυση ανοιχτής στρατιωτικής δικτατορίας.

Συνεπώς, η επιτυχία στον αγώνα ενάντια στο φασισμό, που θεωρούνταν γέννημα της αστικής δημοκρατίας, προϋπόθετε πάλι ενάντια στην ίδια την αστική δημοκρατία που τον γεννάει. Η καλύτερη, επομένως, άμυνα ενάντια στην επίθεση του φασισμού δεν είναι η υπεράσπιση της αστικής δημοκρατίας, αλλά είναι πριν απ' όλα η πάλη ενάντια στην αστική δημοκρατία, γιατί μόνο η ανατροπή της αστικής δημοκρατίας και η εγκαθίδρυση της προλεταριακής εξουσίας θα εξασφάλιζε διαρκή και μόνιμη ειρήνη.

Είναι, βέβαια, γεγονός ότι ο φασισμός, παντού και πάντα, χρησιμοποιούσε και χρησιμοποιεί τους αστικοδημοκρατικούς θεσμούς για το δυνάμωμά του ή και για την άνοδό του στην εξουσία. Και ότι σε αρκετές περιπτώσεις ένα πραγματικά φασιστικό καθεστώς καλυπτόταν ή και καλύπτεται πίσω από το κοινοβούλιο και τους άλλους αστικοδημοκρατικούς θεσμούς, έχοντας αφαιρέσει απ' αυτούς κάθε δημοκρατικό περιεχόμενο. Αλλά αυτό δε σημαίνει ότι η αστική δημοκρατία γεννά το φασισμό. Στην πραγματικότητα, αυτό που συνέβαινε και που συμβαίνει είναι το αντίθετο: ο φασισμός, που τον γεννούσε και τον γεννά το μεγάλο κεφάλαιο, επιδίωκε και επιδιώκει πάντα να καταπνίξει και να εξαλείψει τη δημοκρατία. Το χρηματιστικό κεφάλαιο είναι εκείνο που αρνιόταν και αρνείται την αστική δημοκρατία και γεννά το φασισμό, αντικαθιστώντας τη μια κρατική μορφή κυριαρχίας της μεγάλης αστικής τάξης με μια άλλη μορφή της, την ανοιχτή τρομοκρατία, όταν η αστικοδημοκρατική μορφή εξουσίας πάψει να ανταποκρίνεται στα συμφέροντά του.

Το σύνθημα «Κόκκινο ενιαίο μέτωπο» ενάντια στο «Ενιαίο μέτωπο του φασισμού», που κυριαρχούσε εκείνη την περίοδο, τόσο στο ΚΚΕ όσο και στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, στην πράξη σήμαινε ότι το ενιαίο μέτωπο μπορούσε να συνενώσει μόνο τους πρωτοπόρους εργάτες και τους άλλους φωτισμένους εργαζόμενους που υποστήριζαν συνειδητά τους κομμουνιστές. Η ταύτιση των αστικοδημοκρατικών μορφών εξουσίας με τις φασιστικές μεθόδους κυριαρχίας, ο χαρακτηρισμός ορισμένων αστικοκοινοβουλευτικών

καθεστώτων σαν φασιστικών, εμποδίζε το κομμουνιστικό κίνημα να δει τις αληθινές διαστάσεις του κινδύνου που προερχόταν από τους πιο επιθετικούς ιμπεριαλιστικούς κύκλους του χρηματιστικού κεφαλαίου και τις πραγματικές φασιστικές δυνάμεις και στέννευε τη δυνατότητα συσπείρωσης ευρύτερων μαζών εργαζομένων στην πάλη ενάντια στην αντίδραση, το φασισμό και τον πόλεμο.

Παρ' όλα, όμως, αυτά, έγινε σοβαρή οργανωτικοπολιτική δουλειά από το ΚΚΕ και τα αποτελέσματα της στροφής του προς τις μάζες δεν άργησαν να φανούν.

Το 1932-1933 το απεργιακό κίνημα της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων πλάτυνε. Ανέβηκε ο καθοδηγητικός ρόλος του κόμματος και της Ενωτικής ΓΣΕΕ στην οργάνωση και το συντονισμό των αγώνων της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων.

7. Οι οικονομικοπολιτικές εξελίξεις και οι αγώνες των εργαζομένων στα χρόνια 1931-1933

Ο αντίκτυπος του οικονομικού κραχ της Γουόλ Στρίτ, στην Ελλάδα, που στην αρχή είχε εκδηλωθεί με τη μείωση του εισαγόμενου συναλλάγματος από τους Έλληνες μετανάστες και τους ναυτιλιακούς πόρους, μετά το 1930, συνεχίστηκε με ακόμα μεγαλύτερη ένταση, εξαιτίας της μείωσης των ελληνικών εξαγωγίμων αγροτικών προϊόντων.

Η κυβέρνηση Βενιζέλου, στην προσπάθειά της να βρει διέξοδο από την κρίση, κατέφυγε, από τη μια, σε νέους φόρους και σε μια γενικότερη επίθεση σε βάρος του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων, και από την άλλη, σε νέα μεγάλα εξωτερικά δάνεια με βαρείς όρους. Το 1929-1931 η Ελλάδα πήρε από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, με υποδουλωτικούς όρους, τέσσερα δάνεια συνολικού ύψους 12 εκατομμυρίων λιρών, όμως δεν κατάφερε να σώσει τα δημόσια οικονομικά της από τη χρεοκοπία. Οι πληρωμές του εξωτερικού χρέους της χώρας, που έφτανε στο τεράστιο ποσό των 95,7 δισεκατομμυρίων δραχμών, απορροφούσαν κάθε χρόνο σημαντικότερο μέρος του εθνικού εισοδήματος και

σχεδόν το μισό προϋπολογισμό. Το δημοσιονομικό έτος 1931-1932, οι πληρωμές αυτές απορρόφησαν το 43% των εσόδων του προϋπολογισμού. Στο μεταξύ, συνάπτονταν καινούργια δάνεια για να πληρωθούν οι τόκοι των παλιών. Τελικά, η αδυναμία της χώρας να ανταποκριθεί στο διογκούμενο εξωτερικό χρέος ανάγκασε την κυβέρνηση να κηρύξει το Μάη του 1932 «χρεοστάσιο». Να δηλώσει, δηλαδή, αδυναμία εκπλήρωσης των υποχρεώσεων του ελληνικού κράτους προς τους διάφορους ντόπιους και ξένους πιστωτές του.

Σε συνθήκες όξυνσης της οικονομικής κρίσης και ανόδου του μαζικού λαϊκού κινήματος, εντάθηκαν και οι αντιθέσεις μεταξύ των δύο κυριοτέρων κομμάτων της αστικής τάξης, των Φιλελευθέρων και των Λαϊκών.

Στο δεύτερο μισό της βενιζελικής τετραετίας σημειώθηκαν ορισμένα σημαντικά γεγονότα που σημάδεψαν την εξωτερική, την εσωτερική και την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης των Φιλελευθέρων. Αυτά ήταν: η υπογραφή του ελληνοτουρκικού συμφώνου φιλίας τον Αύγουστο του 1930, που σήμαινε επίσημη εγκατάλειψη πια της πολιτικής της «Μεγάλης Ιδέας», ή «ουδέτερη» στάση του ίδιου του Έλληνα πρωθυπουργού απέναντι στην εξέγερση κατά των Άγγλων που έγινε στην Κύπρο τον Οκτώβρη του 1931 και τα αλληπάλληλα οικονομικά σκάνδαλα ορισμένων φίλων του Βενιζέλου.

Τα πιο πολλά από τα γεγονότα αυτά, όπως η ψήφιση του περιβόητου «ιδιώνυμου» και η κήρυξη του προσωρινού «χρεοστασίου», ζημίωσαν το βενιζελισμό και λιγόστεψαν τους οπαδούς του που είχαν εναποθέσει στο Κόμμα των Φιλελευθέρων υπερβολικές ελπίδες. Επιπλέον, τα οικονομικά σκάνδαλα με τα κατάλληλα συνθήματα, όπως «κάτω οι κλέφτες», τον έφθειραν στη συνείδηση του λαού και προετοίμασαν παράλληλα το δρόμο στις δυνάμεις του Λαϊκού Κόμματος για την οριστική κατάληψη εκ μέρους τους της πολιτικής εξουσίας.

Στις 31 του Οκτώβρη 1930 η κυβέρνηση, επιδιώκοντας να κερδίσει τη λαϊκή συμπάθεια, πρόβαλε, με ιδιαίτερη έμφαση, κάποια παράνομη συγκέντρωση στην Αθήνα από-

στρατών παγκαλικών αξιωματικών που συνελήφθησαν στη συνέχεια με την κατηγορία ότι προετοιμάζαν στρατιωτικό πραξικόπημα.

Η προβολή, όμως, τέτοιων επεισοδίων οδηγούσε σε προσωρινές μόνο συγκινήσεις. Η οικονομική κρίση, που επιδεινώθηκε εξαιρετικά μετά την εγκατάλειψη εκ μέρους της Αγγλίας (20 του Σεπτεμβρίου 1931) του χρυσού κανόνα, γιατί, όπως γράφει ο Γρ. Δαφνής, «η δραχμή παρέμενε συνδεδεμένη με την λίραν και η όλη, σχεδόν, οικονομία της χώρας εξηρτάτο από την αγγλικήν χρηματαγοράν»¹ ξαναθύμισε στο λαό τη δυσάρεστη κατάστασή του, η οποία με τη σειρά της αποτελούσε αντικείμενο καπηλείας, κυρίως, από το Λαϊκό Κόμμα.

Την ίδια περίοδο έγιναν μεγάλες απεργίες, διαδηλώσεις και συλλαλητήρια των εργαζομένων με οικονομικά και πολιτικά αιτήματα. Το Μάη του 1931 έγινε μαζικό συλλαλητήριο στα Γρεβενά, όπου οι αγρότες κατέβηκαν με μαύρες σημαίες και με τα συνθήματα: «Πεινάμε», «Θέλουμε ψωμί», «Μας πεθάνετε στους φόρους», «Κάτω η κυβέρνηση».

Στις 29 του Ιούνη 1931 φασιστικά στοιχεία των οργανώσεων «Παύλος Μελάς» και «ΕΕΕ» εξαπέλυσαν άγριο πογκρόμ κατά των Εβραίων στους συνοικισμούς Θεσσαλονίκης Ρεζί-Βαρδάρη, Χαριλάου, συνοικισμός 151 και Καμπέλ. Οι μεγαλύτερες αγριότητες έγιναν στο συνοικισμό Καμπέλ. Οι φασίστες, αφού λεηλάτησαν, βίασαν και σκότωσαν τους Λεάν Βιδάλ και τον αρτοποιό Παπά Λεωνίδα που αρνήθηκε να κρύψει ποσότητα βενζίνης παρακρατικών, έβαλαν στο συνοικισμό φωτιά από πολλές μεριές. Κάηκαν 11 παραπήγματα, καθώς και σπίτια, καταστήματα, το εβραϊκό σχολείο και η συναγωγή. Οι κομμουνιστές της Θεσσαλονίκης, με την καθοδήγηση της οργάνωσής τους, υπερασπίστηκαν τους Εβραίους από τους φασίστες.

Τον Ιούλη της ίδιας χρονιάς έγιναν μεγάλα συλλαλητήρια στα Φάρσαλα και την Καρδίτσα και στις 18 του Δεκέμβρη 1.200 ιδιωτικοί υπάλληλοι συνήλθαν στην Αθήνα και ενέκρι-

---

1. Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων, 1923-1940*, τόμ. Β', σελ. 14.

ναν ψήφισμα που επιδόθηκε από επιτροπή τους στον υπουργό Εσωτερικών, ενώ 400 υπάλληλοι φώναζαν «πεινάμε, πεινάμε».

Τον ίδιο μήνα (23 του Δεκέμβρη 1931) σ' όλη την Ελλάδα έγιναν μαζικές κινητοποιήσεις ανέργων: στο Αργίνιο, τη Μυτιλήνη, την Αθήνα, τη Δράμα, την Καβάλα, το Βόλο, τη Χαλκίδα, την Πάτρα, τα Χανιά, τις Σέρρες, για ψωμί, επιδόματα και δουλειά. Στη Λάρισα οι διαδηλωτές συγκρούστηκαν με τη χωροφυλακή. Πιάστηκαν 20 διαδηλωτές και 4 στάλθηκαν φυλακή και εξορία.¹ Από τους πρώτους μήνες του 1932 συνεχίστηκαν οι μαχητικές κινητοποιήσεις, οι απεργίες και οι διαδηλώσεις των εργατών, των αγροτών και γενικά των εργαζομένων κατά του βενιζελικού καθεστώτος που υπερασπιζόταν την «κοινωνική τάξη» με την τρομοκρατία και τις δολοφονίες, καθώς και ενάντια στις παρακρατικές φασιστικές οργανώσεις.

Το πρώτο εξάμηνο του 1932 κινητοποιήθηκαν σε μαχητικές εκδηλώσεις οι αγρότες της Θήβας, της Έδεσσας, του Καζακλάρ, των Ιωαννίνων, των Γρεβενών, της Καρδίτσας, της Βέροιας και άλλων περιοχών. Με μαύρες σημαίες και πορείες προς τις Νομαρχίες ζήτησαν να σταματήσει το ανθρωποκυνηγητό των εισπρακτόρων της ΑΤΕ, της Εθνικής και του Δημοσίου και να τους δοθεί καλαμπόκι για να μην πεθάνουν της πείνας.

Η κυβέρνηση στις περισσότερες περιπτώσεις απάντησε με τουφεκισμούς, τραυματισμούς και δεκάδες συλλήψεις. Στο ίδιο χρονικό διάστημα, οι τροχιοδρομικοί, οι καπνεργάτες, οι εργάτες επισιτισμού, οι οικοδόμοι και οι δημόσιοι υπάλληλοι κατέβηκαν σε συνεχείς απεργίες με αιτήματα κατά της ανεργίας που έπαιρνε ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις και την υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους που προσπαθούσαν —κυβέρνηση και βιομήχανοι— να τους αφαιρέσουν, με το πρόσχημα της οικονομικής κρίσης.

Το δεύτερο εξάμηνο του 1932, ο αγώνας των εργαζομέ-

---

1. Τα στοιχεία για τις λαϊκές κινητοποιήσεις πάρθηκαν από το βιβλίο *Χρονικό αγώνων και θυσιών του ΚΚΕ*, τόμ. Α', 1918-1945, δεύτερη έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ.

νων συνεχίστηκε και τον Αύγουστο και το Σεπτέμβρη, ενώ κατά την προεκλογική περίοδο πολιτικοποιήθηκε έντονα.

Στην Αθήνα, τον Πειραιά, τη Θεσσαλονίκη, τη Νάουσα, τις Σέρρες, τη Λάρισα, τη Χαλκίδα και το Σουφλί έγιναν μαζικές προεκλογικές συγκεντρώσεις του Ενιαίου Μετώπου Εργατών-Αγροτών (ΕΜΕΑ). Οι προεκλογικές συγκεντρώσεις του ΕΜΕΑ και οι άλλες αγωνιστικές εκδηλώσεις των εργαζομένων ήταν η πρώτη ένδειξη της στροφής που επήλθε στη δουλειά του ΚΚΕ με τη βοήθεια της ΚΔ. Το 1932, κηρύχθηκαν συνολικά 199 απεργίες, στις οποίες πήραν μέρος 80 χιλιάδες εργάτες.

Η κυβέρνηση Βενιζέλου, εγκαταλελειμμένη πια από τους ξένους προστάτες της, οι οποίοι, παρά τις απεγνωσμένες εκκλήσεις της, αρνήθηκαν να της δώσουν δάνεια για να ξεπεράσει την κρίση και κάτω από τα ισχυρά πλήγματα του αναπτυσσόμενου εργατικού και μαζικού λαϊκού κινήματος, τελικά κατέρρευσε.

Στις 21 του Μάη 1932, ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Ζαΐμης, με υπόδειξη του Βενιζέλου, κάλεσε τον Αλ. Παπαναστασίου και του ανέθεσε το σχηματισμό νέας κυβέρνησης, στην οποία θα έπρεπε να μετάσχει και ο Κονδύλης.

Στις 26 του Μάη, ορκίστηκε η νέα κυβέρνηση Παπαναστασίου, χωρίς τον Κονδύλη ή φίλους του Κονδύλη. Αλλά και η κυβέρνηση αυτή δεν είχε καλύτερη τύχη, με αποτέλεσμα να προκηρυχθούν εκλογές για τις 25 του Σεπτέμβρη 1932, ενώ η οικονομική κρίση εξακολουθούσε να μαστίζει ολόκληρη τη χώρα.

Στις βουλευτικές εκλογές της 25ης του Σεπτέμβρη 1932 ψήφισαν συνολικά 1.175.983 εκλογείς για την ανάδειξη 250 βουλευτών.¹ Το Ενιαίο Μέτωπο Εργατών-Αγροτών συγκέντρωσε το 4,97% των ψήφων (58.223 ψήφους, έναντι των 14.325 που είχε πάρει το ΚΚΕ στις εκλογές του 1928),

---

1. Τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών στις 25 του Σεπτέμβρη 1932 ήταν:

Φιλελεύθεροι	ψηφοί	391.521	ποσοστό	33,42%	έδρες	93
Λαϊκοί	»	395.974	»	33,80%	»	95
Προοδευτικοί (Καφαντάρης)	»	97.836	»	8,35%	»	15

κι έβγαλε 10 βουλευτές, τους Βασίλη Βερβέρη, Μισέλ Γκαζέ, Γιάννη Ιωαννίδη, Απόστολο Κλειδωνάρη, Μανώλη Μανωλέα, Βασίλη Νεφελούδη, Δημήτρη Παρτσαλίδη, Μιλτιάδη Πορφυρογένη, Στέλιο Σκλάβαινα και Βαγγέλη Χαλκογιάννη.

Ο Βενιζέλος, που στις εκλογές του 1928 κατόρθωσε να θεωρηθεί «σωτήρας», στις εκλογές του 1932 δεν κατάφερε να αναδειχθεί ο «ισχυρός ανήρ». Μετά τις εκλογές του 1932, όπου το Κόμμα των Φιλελευθέρων δεν κατόρθωσε να συγκεντρώσει σοβαρή πλειοψηφία και να σχηματίσει ισχυρή κυβέρνηση, η πολιτική ζωή της χώρας σημαδεύτηκε από τις εσωαστικές αντιθέσεις βενιζελικών και αντιβενιζελικών, οι οποίοι συγκρούστηκαν οξύτατα μεταξύ τους για την άσκηση και τον έλεγχο της εξουσίας.

Οι εκλογές της 25ης του Σεπτεμβρίου 1932 άνοιξαν στον αντιβενιζελισμό το δρόμο προς την εξουσία και όξυναν την κρίση της αστικής, αλλά περιορισμένης, δημοκρατίας που έμπαινε πια στην τελευταία φάση της σύντομης και παραγμένης ζωής της. Ο βενιζελισμός, με τη θεσμοθέτηση νομοθετικών καταπιεστικών μέτρων και, κυρίως, του «ιδιώνυμου», οδήγησε στον περιορισμό και σε πολλές περιπτώσεις στην πλήρη κατάργηση των πολιτικών ελευθεριών του λαού. Ο αντιβενιζελισμός, που ξαναπήρε την κυβέρνηση στα χέρια του, δεν είχε τίποτε άλλο να κάνει, παρά να εφαρμόσει όσο μπορούσε πιο σκληρά αυτά τα έτοιμα καταπιεστικά μέτρα που του είχαν κληροδοτήσει οι Φιλελεύθεροι.

Η περίοδος που ακολούθησε τη βενιζελική τετραετία χαρακτηρίστηκε από την αυξανόμενη όξυνση των κοινωνικών συγκρούσεων. Ξέσπασαν νέοι αγώνες των εργατών και των

Αγροτικοί	»	72.311	»	6,17%	»	11
Αγροτεργατ. (Παπαναστασίου)	»	69.057	»	5,89%	»	8
Ενιαίο Μέτωπο Εργατ. Αγροτ.	»	58.223	»	4,97%	»	10
Εθνικοριζοσπ/κοί (Κονδύλης)	»	47.696	»	4,07%	»	6
Ελευθερόφρονες (Μεταξάς)	»	18.591	»	1,59%	»	3
Μιχαλακόπουλος	»	11.494	»	0,98%	»	2
Ανεξάρτητοι και λοιποί	»	8.923	»	0,76%	»	2

(Βλ. Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων, 1923-1940*, τόμ. Β', σελ. 152).

αγροτών που αντιμετωπίστηκαν με κατασταλτικά μέτρα από την κρατική εξουσία.

Πρόκειται για μέτρα που απέβλεπαν στο χτύπημα του λαϊκού κινήματος και που επέτρεψαν αργότερα την εγκαθίδρυση στη χώρα της φασιστικής βασιλομεταξικής δικτατορίας.

Οι εκλογές του Σεπτέμβρη 1932 οδήγησαν στο σχηματισμό κυβέρνησης από τον αρχηγό του λαϊκού κόμματος Π. Τσαλδάρη, ο οποίος στηρίχτηκε στην ψήφο ανοχής των Φιλελευθέρων, αφού προηγούμενα υποχρεώθηκε, με επιστολή του προς τον πρόεδρο της Δημοκρατίας Αλεξ. Ζαΐμη, να δηλώσει ότι το κόμμα του δεν το απασχολεί το καθεστωτικό ζήτημα. Στις 12 του Γενάρη 1933, όμως, η κυβέρνηση του Π. Τσαλδάρη ανατράπηκε από τον Βενιζέλο. Ο αρχηγός των Φιλελευθέρων σχημάτισε νέα κυβέρνηση και οδήγησε τη χώρα στις 5 του Μάρτη 1933 σε εκλογές που έγιναν με το πλειοψηφικό σύστημα και μέσα σε απροκάλυπτο τρομοκρατικό προεκλογικό όργιο βίας με αποκορύφωμα τις δολοφονίες στη Νάουσα στις 23.1.1933 και στη Θεσσαλονίκη στις 15.2.1933.

Στις εκλογές της 5ης Μαρτίου του 1933¹, στις οποίες ψήφισαν συνολικά 1.146.943 εκλογείς για την ανάδειξη 248

---

1. Τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών του Μάρτη 1933 αναλυτικά ήταν:

Λαικοί	ψήφους	434.550	ποσοστό	38,07%	έδρες	118
Ελευθερόφρονες	»	25.785	»	2,26%	»	6
Εθνικορίζοσπαστικοί	»	44.692	»	4,09%	»	11
Αγροτικοί	»	20.200	»	1,77%	»	1
Φιλελεύθεροι	»	379.968	»	33,29%	»	80
Προοδευτικοί	»	77.254	»	6,77%	»	10
Αγροτεργατικοί	»	47.460	»	4,16%	»	13
Αγροτικοί Μυλωνά	»	14.302	»	1,25%	»	5
Συντηρητικοί-Δημοκρατικοί	»	9.672	»	0,85%	»	2
Ενιαίο Μέτωπο Εργατών-						
Αγροτών	»	52.958	»	4,64%	»	—
Αγροτικοί Σαφιανόπουλου	»	22.985	»	2,01%	»	2
Ανεξάρτητοι	»	9.532	»	0,84%	»	—

(Βλ. Γρηγόριος Δαφνης, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων, 1923-1940*, τόμ. Β', σελ. 181).

βουλευτών, οι μεγάλες αστικές παρατάξεις (Φιλελευθέρων-Λαϊκών) σχεδόν ισοψήφισαν. Ο Εθνικός Συνασπισμός (Φιλελευθέρων, Προοδευτικών, Αγροτεργατικών, Συντηρητικών Δημοκρατικών και Αγροτικών του Μυλωνά) πήρε 528.656 ψήφους, ποσοστό 46,32% και 110 έδρες, η Ηνωμένη Αντιπολίτευσις (Λαϊκών, Ελευθεροφρόνων, Εθνικορροισιαστικών και μερίδας Αγροτικών) 527.200 ψήφους, ποσοστό 46,19% και 136 έδρες και οι Αγροτικοί του Σοφιανόπουλου 22.985 ψήφους, ποσοστό 2,01% και 2 έδρες.

Το ΕΜΕΑ (ΚΚΕ) πήρε 52.958 ψήφους, ποσοστό 4,64%, αλλά, λόγω του πλειοψηφικού εκλογικού συστήματος της στενωπυρείας περιφέρειας, δεν έβγαλε κανένα βουλευτή.

Το ΚΚΕ, για πολλούς ευεξηγήτους λόγους, για μεγάλη ιστορική περίοδο, εξασφαλίζει ένα σχετικά μικρό εκλογικό ποσοστό. Όμως, η πολιτική του παρέμβαση, η επιρροή του στο εργατικό και γενικότερα το μαζικό κίνημα είναι πιο σημαντική.

Το γεγονός αυτό μετατρέπει το κόμμα της εργατικής τάξης σε καταλύτη των πολιτικών εξελίξεων. Το αναδεικνύει στο μοναδικό παράγοντα προώθησης των αιτημάτων των εργαζομένων, σε εμπνευστή, οργανωτή και καθοδηγητή των αγώνων τους.

Η λυσσαλέα επίθεση της αντίδρασης ενάντια στο ΚΚΕ, μια επίθεση που φτάνει στα πιο φοβερά εγκλήματα, επιβεβαιώνει αυτή τη διαπίστωση. Το κρίσιμο ζήτημα που απασχολούσε την άρχουσα τάξη δεν ήταν μόνο τα ποσοστά του ΚΚΕ, αλλά η δυνατότητά του να παρεμβαίνει στις εξελίξεις και να διαμορφώνει το πολιτικό παιχνίδι διαφορετικά απ' ό,τι θα επιθυμούσαν τα κόμματα της άρχουσας τάξης. Το ζήτημα κλειδί για την αστική τάξη και τους εκπροσώπους της ήταν και είναι: όσο υπάρχει αυτό το κόμμα δεν μπορεί να αισθάνονται ήσυχoi. Γι' αυτό και προσπαθούσαν και προσπαθούν πάντα, με πολλούς και διάφορους τρόπους, να τοβάλουν στη γωνία.

Την επομένη των εκλογών, στις 6 του Μάρτη 1933, ο στρατηγός Πλαστήρας αποπειράθηκε να ανατρέψει τα εκλογικά αποτελέσματα με στρατιωτικό κίνημα και να εμποδίσει το σχηματισμό κυβέρνησης του Λαϊκού Κόμματος.

Το κίνημα του Πλαστήρα δεν πέτυχε. Δεν κατόρθωσε να ξεσηκώσει το στρατό. Άμεση υπήρξε η παλλαϊκή αντίδραση στο κίνημά του. Το ΚΚΕ καταδίκασε την απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος του στρατηγού Πλαστήρα, ο οποίος φυγαδεύτηκε στο εξωτερικό, αφού παρέδωσε προηγούμενα την εξουσία στον υποστράτηγο Οθωναίο.

Στις 10 του Μάρτη 1933 σχημάτισε κυβέρνηση ο Π. Τσαλδάρης. Πήρε μαζί του τον Γ. Κονδύλη και τον Α. Χατζηκυριάκο, στους οποίους και παραχώρησε τα πολεμικά υπουργεία. Η αδυναμία του, όμως, να λύσει οποιοδήποτε πρόβλημα της χώρας οδήγησε στη δημιουργία αλληπάλληλων αντιπαραθέσεων του με τους βενιζελικούς. Αποκορύφωμα αυτών των αντιπαραθέσεων υπήρξε η απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου που, όπως αποδείχτηκε, είχε οργανωθεί από το κράτος και το παρακράτος που συνεργάστηκαν με απόλυτη σύμπνοια, χάρη στην κοινή δράση του διοικητή της Ασφάλειας Πολυχρονόπουλου και του λήσταρχου Καραθανάση.

8. Το ΚΚΕ αναπτύσσει τις δυνάμεις του

Η στροφή του κόμματος, με τη βοήθεια της ΚΔ, προς τη μαζική δουλειά άσκησε ευεργετική επίδραση και στην ανάπτυξη των κομματικών δυνάμεων και στην επέκταση της πολιτικής επιρροής του. Ενώ το 1930 το ΚΚΕ είχε μόνο 1.500 μέλη, στα τέλη του 1933 έφτασε να έχει 4.416. Το τιράζ του *Ριζοσπάστη* ανέβηκε στις 12 χιλιάδες φύλλα.

Η αντεπίθεση των εργαζομένων στην κεφαλαιοκρατική επιθετικότητα συνεχίστηκε και εντάθηκε το 1933. Σε συνθήκες εντεινόμενης τρομοκρατίας, οι μαχητικές κινητοποιήσεις της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων πήραν σκληρό και συχνά αιματηρό χαρακτήρα.

Στις 23 του Γενάρη 1933, οι 3.000 εργάτες που πέταξε ο βιομήχανος Λαναράς στους δρόμους, μαζί με τις οικογένειές τους και τους επαγγελματίες της πόλης που ζητούσαν την ανάκληση από το Δήμο της φορολογίας στα εγχώρια βιομηχανικά προϊόντα, συγκρότησαν συλλαλητήριο μπρο-

στά στη Δημαρχία για να επιδώσουν ψήφισμα διαμαρτυρίας. Εκεί, όμως, βρέθηκαν μπροστά σε δολοφονική ενέδρα. Με διαταγή του μοίραρχου, που ήταν επικεφαλής, οι χωροφύλακες πυροβόλησαν το πλήθος. Έπεσαν νεκροί οι Γιώργος Ιωαννίδης, θερμαστής στο εργοστάσιο Λαναρά-Κύρτση, Γιάννης ή Γιώργος Μερτζάνης, υποδηματοποιός, Γιώργος Σταυρίδης ή Σταυρακίδης, ξυλουργός και Πέτρος Σύλκος, αγρότης. Σε δεκάδες ανέρχονταν οι τραυματίες.

Στις 15 του Φλεβάρη 1933, αιματηρά γεγονότα διαδραματίστηκαν στη Θεσσαλονίκη, όπου η αστυνομία, εντεινόντας την τρομοκρατία κατά των προεκλογικών εκδηλώσεων του ΕΜΕΑ, πολιόρκησε συγκέντρωση εργατών στο Ενωτικό Εργατικό Κέντρο και με αλληπάλληλες εφόδους επιχείρησε να καταλάβει τα γραφεία. Πέντε ώρες κράτησαν οι συγκρούσεις. Τελικά, οι χωροφύλακες μπήκαν μέσα από τα παράθυρα. Στις συγκρούσεις σκοτώθηκαν οι Πρόδρομος Γούναρης, οικοδόμος, Μορδώχ Εσκινάτζη, καπνεργάτης, 16 χρονών, Ιωακείμ Ιωακειμίδης, οικοδόμος, Θεόδωρος Καραμανλής, σιδηρουργός, 27 χρονών, Θεόδωρος Μπουρδάς, ανθρακοπώλης, Χρήστος Παζαλίδης, Αχιλλέας Παζολίδης, υποδηματεργάτης και Τριζίδης ή Τράτσης, εργάτης 19 χρονών. Τραυματίστηκαν 100 από τους συγκεντρωμένους.

Στις 7 Αυγούστου του ίδιου χρόνου οι ανθρακωρύχοι του Αλιβερίου, που κατέβηκαν σε απεργία με αιτήματα την αύξηση των αποδοχών τους και την πληρωμή των καθυστερημένων ημερομισθίων τους, δέχθηκαν δολοφονική επίθεση της χωροφυλακής. Τραυματίστηκαν 20 εργάτες, από τους οποίους οι 15 βαριά. Ένας απ' αυτούς πέθανε στο νοσοκομείο.

Είναι χαρακτηριστικό ότι μονάχα στις τρεις παραπάνω αγωνιστικές εκδηλώσεις των εργαζομένων η χωροφυλακή και η αστυνομία δολοφόνησαν 12 άτομα και τραυμάτισαν 100.

Στις 21 του Ιούλη 1933 στην Καβάλα 850 καπνεργάτες κατέλαβαν τα καπνεργοστάσια του Μπενβενίστε και του Μισιριάν. Δυνάμεις της αστυνομίας πολιόρκησαν τους απεργούς και πυροβόλησαν ενάντιά τους. Την άλλη μέρα, σε ένδειξη αλληλεγγύης, κατέβηκαν σε απεργία άλλοι 2.650 καπνεργάτες της Καβάλας. Την τρίτη μέρα η απεργία γενικεύτηκε σ' όλη την Καβάλα και επεκτάθηκε και σ' άλλες πόλεις. Τελι-

κά, οι καπνέμποροι υποχρεώθηκαν να ικανοποιήσουν, με την υπογραφή σύμβασης, όλα τα αιτήματα των καπνεργατών.

Το Σεπτέμβρη κήρυξαν δίωρη στάση εργασίας 2.000 δημόσιοι υπάλληλοι στην Αθήνα. Το Νοέμβρη κατέβηκαν σε απεργία στην Αθήνα 1.500 ιδιοκτήτες ταξί. Η απεργία επεκτάθηκε στο Βόλο, τη Λάρισα, την Πάτρα, τον Αστακό, το Άργος, την Κύμη, το Ναύπλιο, το Αίγιο, το Αγρίνιο, τη Ζάκυνθο, τη Λαμία, τις Σέρρες, σ' όλη την Ήπειρο και σε πολλά άλλα μέρη. Στο πλευρό των αυτοκινητιστών κατέβηκαν σε απεργία και οι εργάτες αυτοκινήτων.

Το Δεκέμβρη της ίδιας χρονιάς κηρύχτηκε παμφοιτητική απεργία διαρκείας στην Αθήνα. Το 1933 ο αριθμός των απεργιών έφτασε στις 473 και των απεργών στις 100 χιλιάδες.

Παράλληλα με την άνοδο του απεργιακού κινήματος, δυνάμωσε και η προλεταριακή αλληλεγγύη, καθώς και η αγωνιστική αλληλεγγύη ανάμεσα στην εργατική τάξη και τα μεσαία στρώματα. Την ίδια περίοδο πλάτυνε και το κίνημα των ανέργων. Το 1933 στις διαδηλώσεις των ανέργων πήραν μέρος 60 χιλιάδες. Ο καθοδηγητικός ρόλος του ΚΚΕ στο απεργιακό κίνημα ανέβηκε.

Το 1932 τα ταξικά συνδικάτα καθοδήγησαν 111 απεργίες, στις οποίες πήραν μέρος 31.500 εργάτες. Οι ρεφορμιστές καθοδήγησαν 30 απεργίες με 34.500 απεργούς.

Το 1933 τα ταξικά επαναστατικά συνδικάτα καθοδήγησαν 356 απεργίες με τη συμμετοχή 65.000 εργατών και τα ρεφορμιστικά 44 απεργίες με 16.000 απεργούς.

Οι επιτυχίες αυτές αποτέλεσαν και απάντηση των εργαζομένων και της πρωτοπορίας τους, του ΚΚΕ, στα σκληρά αντιδημοκρατικά μέτρα που πήρε η ολιγαρχία.

***

Η πρόοδος που σημείωσε το ΚΚΕ την περίοδο 1931-1933, μετά την έκκληση της ΕΕ της ΚΔ, το γρήγορο ξεπέρασμα της κρίσης με την αποκατάσταση στις γραμμές του της κομματικής πειθαρχίας, το ανέβασμα του κύρους, της επιρροής του και του ρόλου του στους μαζικούς λαϊκούς αγώνες υπογραμμίζουν τη μεγάλη σημασία και το ρόλο που

έπαιξε η Έκκληση της ΚΔ σ' εκείνη την περίοδο στην ανάπτυξη του ΚΚΕ.

Ωστόσο, παρά τη στροφή που έκανε το ΚΚΕ με τη βοήθεια της ΚΔ, δεν μπόρεσε να απαλλαγεί από σοβαρές σεχταριστικές αντιλήψεις, που δυσκόλευαν πολύ την ανάπτυξη της επιρροής του στις μάζες, σε μια περίοδο που ανέβαινε ο φασισμός και πύκνωναν τα σύννεφα του πολέμου. Σ' αυτές τις συνθήκες, ήταν απαραίτητη η ενότητα της εργατικής τάξης και όλων των εργαζομένων, όλων των αντιφασιστικών προοδευτικών και φιλειρηνικών δυνάμεων. Το ΚΚΕ, όμως, δεν έκανε διάκριση ανάμεσα στην ανοιχτή πρόκληση των φασιστικών οργανώσεων και την πολιτική των αστικών κομμάτων. Τα θεωρούσε όλα φορείς του φασισμού.

Το γεγονός, όμως, ότι το ΚΚΕ κατάφερε να εξαλείψει από τις γραμμές του το φραξιονισμό και τον κίνδυνο της διάσπασης σε ομάδες και να τεθεί ενωμένο επικεφαλής στην καθημερινή πάλη των εργαζομένων, βοήθησε στη δημιουργία των προϋποθέσεων για να προχωρήσει στη βαθμιαία επεξεργασία σωστής στρατηγικής και τακτικής και να μετατραπεί σε σημαντική πολιτική δύναμη της χώρας.

Η ανάπτυξη του κόμματος και η άνοδος του μαζικού λαϊκού κινήματος τη δύσκολη εκείνη περίοδο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και της ανόδου του φασισμού και της αντίδρασης στην Ευρώπη και τον κόσμο γενικότερα, οφείλονται, κυρίως, στο γεγονός ότι το ΚΚΕ αποκατέστησε, σε μεγάλο βαθμό, δύο από τις θεμελιώδεις αρχές του κόμματος νέου τύπου, δηλαδή τους στενούς δεσμούς με τις λαϊκές μάζες και τη γενικά σωστή λειτουργία του με βάση το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό που εξασφαλίζει στο κόμμα ενότητα βούλησης και δράσης.

ΤΟ ΚΚΕ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1934-1936)

1. Οι διεθνείς εξελίξεις

Η διεθνής κατάσταση την περίοδο 1934-1936 χαρακτηρίστηκε, κυρίως, από τις επιτυχίες της οικοδόμησης του σοσιαλισμού στη Σοβιετική Ένωση, αλλά και από την πλήρη εδραίωση στη Γερμανία της εξουσίας των εθνικοσοσιαλιστών, με επικεφαλής τον Αδόλφο Χίτλερ, που αποτελούσαν ήδη πολύ μεγάλο κίνδυνο για ολόκληρη την ανθρωπότητα. Η φασιστική Γερμανία (των ναζί) είχε βάλει σκοπό να κυριαρχήσει στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο και να προωθήσει τα κοσμοκρατορικά της σχέδια. Για να κρύψει τις επιδιώξεις της, ενέτεινε την αντισοβιετική εκστρατεία που αποτελούσε πολύ σημαντικό στοιχείο της εξωτερικής πολιτικής και των άλλων καπιταλιστικών χωρών.

Το Σεπτέμβριο του 1933, ο Χίτλερ και ο Γκέρινγκ οργάνωσαν τον εμπρησμό του γερμανικού κοινοβουλίου (Ράιχσταγκ) και σκηνοθέτησαν την περιβόητη δίκη της Λιψίας που για δύο μήνες είχε συγκεντρώσει την προσοχή της παγκόσμιας κοινής γνώμης. Κατηγορούμενοι για τον εμπρησμό του Ράιχσταγκ ήταν ο επιφανής Βούλγαρος επαναστάτης Γκεόργκι Δημητρόφ, καθοδηγητής του Δυτικοευρωπαϊκού Γραφείου της ΕΕ της ΚΔ, που βρισκόταν στη Γερμανία και προετοιμάζε το ευρωπαϊκό αντιφασιστικό εργατικό συνέδριο, ο Τέλμαν, ηγέτης του ΚΚ Γερμανίας, ο Τάνεφ, ο Ποπόφ και άλλοι αγωνιστές.

Με τη δίκη αυτή οι ηγέτες του εθνικοσοσιαλισμού προσπάθησαν να συκοφαντήσουν το διεθνές εργατικό κίνημα και να δικαιολογήσουν τις εγκληματικές τους ενέργειες σε βάρος του κινήματος αυτού και του γερμανικού λαού. Ο σκοπός τους, όμως, απέτυχε. Ο Δημητρόφ μετατράπηκε από κατηγορούμενος σε κατήγορο. Αποκάλυψε ότι ο εμπρη-

σμός του γερμανικού κοινοβουλίου ήταν μια αντικομμουνιστική προβοκάτσια, οργανωμένη από τους αρχηγούς των εθνικοσοσιαλιστών. Κατάγγειλε τη θηριώδη τρομοκρατία που είχαν εξαπολύσει οι χιτλερικοί κατά της εργατικής τάξης της Γερμανίας και όλων των εργαζομένων. Γελοιοποίησε και εξεφτέλισε τον υπαρχηγό του ναζισμού στο δικαστήριο και με επαναστατικό σθένος υπεράσπισε τις αρχές της κομμουνιστικής ιδεολογίας, τις αρχές της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Η μνημειώδης απολογία του Δημητρώφ μπροστά στο ναζιστικό δικαστήριο και οι καταγγελίες του κατά των εθνικοσοσιαλιστών ηγετών έκαναν τεράστια εντύπωση σ' όλο τον κόσμο και βοήθησαν τους τίμιους ανθρώπους να συνειδητοποιήσουν τον άμεσο φασιστικό κίνδυνο. Σε πολλές χώρες έγιναν διαδηλώσεις, συγκεντρώσεις και συλλαλητήρια διαμαρτυρίας κατά της δίκης της Λιψίας. Στο Λονδίνο οργανώθηκε «αντιδίκη», στην οποία, με βάση αδιάψευστα στοιχεία, αποδείχτηκε ότι ο εμπρησμός του Ράιχσταγκ υπήρξε έργο των χιτλερικών. Τελικά, κάτω από την πίεση της παγκόσμιας κινητοποίησης, το δικαστήριο της Λιψίας αθώωσε τον Δημητρώφ και τους συντρόφους του και η ναζιστική δικαστική σκηνοθεσία κατέληξε σε οικτρή αποτυχία.

Την περίοδο αυτή πήρε διεθνείς διαστάσεις το μεγάλο πρόβλημα της εξασφάλισης και κατοχύρωσης των δημοκρατικών ελευθεριών και αναπτύχθηκαν αποφασιστικοί λαϊκοί αγώνες κατά του φασισμού και για τη διασφάλιση της ειρήνης. Στη Γαλλία και την Ισπανία σχηματίστηκαν κυβερνήσεις Λαϊκού Μετώπου, ενώ στην Αυστρία οργανώθηκε από τη μαχητική οργάνωση Σούτσμουντ των αριστερών σοσιαλδημοκρατών ένοπλη αντιφασιστική εξέγερση που τελικά πνίγηκε στο αίμα.

Οι φασιστικές, όμως, δυνάμεις όχι μόνο δεν έκαναν πίσω μπροστά στις λαϊκές αντιδράσεις, αλλά, αντίθετα, εξακολούθησαν να αναπτύσσονται, καλλιεργώντας το φυλετικό φανατισμό, ευνοώντας την ξέφρενη στρατιωτικοποίηση, βαθαίνοντας τις ενδοίμπεριαλιστικές αντιθέσεις και εξαπολύοντας επιθετικούς πολέμους. Ύστερα μάλιστα από την εισβολή της Ιαπωνίας στην Κίνα, το 1935, τη φανερή παρα-

βίαση της συνθήκης των Βερσαλλιών από τη Γερμανία και την κατάκτηση της Αιθιοπίας από την Ιταλία, τον Οκτώβρη του 1935 συγκροτήθηκε από τη Γερμανία, την Ιταλία και την Ιαπωνία ο φασιστικός επιθετικός άξονας. Ο άξονας αυτός στρεφόταν, κυρίως, κατά της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά έβαζε σε κίνδυνο και τα συμφέροντα της Γαλλίας, της Αγγλίας και των Ενωμένων Πολιτειών. Ωστόσο, οι ιθύνοντες κύκλοι των τριών αυτών χωρών δεν πήραν δραστικά μέτρα κατά της φασιστικής απειλής και απέρριψαν όλες τις προτάσεις της σοβιετικής κυβέρνησης για τη δημιουργία ενός συστήματος συλλογικής ασφάλειας.

Το Γενάρη του 1935, με τη συγκατάθεση της Γαλλίας και της Αγγλίας, έγινε δημοψήφισμα για την ανθρακοφόρα και βιομηχανική περιοχή του Σάαρ. Το κέρδισε η Γερμανία, η οποία και κατέλαβε την ομώνυμη περιοχή. Το γεγονός αυτό έκανε περισσότερο φανερό το φασιστικό κίνδυνο για ολόκληρη την Ευρώπη.

Αντίβαρο στη χιτλερική εξόρμηση στην Ευρώπη αυτή την εποχή ήταν η Γαλλία που είχε και την ευμενή συγκατάθεση της ΕΣΣΔ.

Με σκοπό τον έλεγχο της φασιστικής επιθετικότητας και την αποτροπή της χιτλερικής πλημμυρίδας στην Ευρώπη, υπογράφηκε στην Αθήνα στις 9 του Φλεβάρη 1934 μεταξύ της Ελλάδας, της Γιουγκοσλαβίας, της Ρουμανίας και της Τουρκίας, το Βαλκανικό Σύμφωνο που αποτελούσε αντίβαρο στη γερμανική διείσδυση στο βαλκανικό χώρο.

Το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934 ξεκίνησε αρχικά από τη Γιουγκοσλαβία, η οποία ζήτησε να υπογραφεί ανάμεσα στην Ελλάδα, τη Ρουμανία, τη Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία ένα σύμφωνο που θα διασφάλιζε το εδαφικό καθεστώς των Βαλκανίων. Η Βουλγαρία, θέλοντας να διατηρήσει το δικαίωμα αναθεώρησης των συνθηκών ειρήνης που τερμάτισαν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αρνήθηκε τη συμμετοχή της.

Με βάση το άρθρο 1 του Βαλκανικού Συμφώνου, η Ελλάδα, η Γιουγκοσλαβία, η Ρουμανία και η Τουρκία εγγυούνταν αμοιβαία την ασφάλεια όλων των βαλκανικών συνόρων. Με το άρθρο 2, τα συμβαλλόμενα μέρη αναλάμβαναν την υπο-

χρέωση να συνεννοούνται για τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν σε περιπτώσεις που θα μπορούσαν να θιγούν τα συμφέροντά τους, όπως καθορίζονταν αυτά από το Σύμφωνο. Στο ίδιο άρθρο υπογραμμιζόταν, επίσης, ότι τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεώνονταν να μην προβούν σε καμιά πολιτική ενέργεια εναντίον οποιουδήποτε άλλου βαλκανικού κράτους που δεν είχε υπογράψει το Σύμφωνο, χωρίς αμοιβαία προειδοποίηση και ούτε να αναλάβουν οποιαδήποτε άλλη πολιτική υποχρέωση απέναντι άλλου βαλκανικού κράτους, χωρίς τη συγκατάθεση των άλλων συμβαλλόμενων μερών.¹

Το μυστικό πρωτόκολλο, που συνόδευε το Σύμφωνο, υποχρέωνε τα συμβαλλόμενα μέρη ν' αποκρούσουν με τα όπλα και από κοινού ενδεχόμενη επίθεση εκ μέρους του Χίτλερ ή του Μουσολίνι.

Η όλη ατμόσφαιρα γύρω από το Βαλκανικό Σύμφωνο επιδεινώθηκε, όταν, στις 18 του Μάρτη 1934, η εφημερίδα *Ζορά* της Σόφιας δημοσίευσε το κείμενο του μυστικού πρωτοκόλλου. Μια μεγάλη μερίδα του αστικού πολιτικού κόσμου της χώρας μας αντιτάχθηκε στο Σύμφωνο.

Ο Βενιζέλος μάλιστα, που δεν ήταν καθόλου εχθρικά διατεθειμένος απέναντι στον Μουσολίνι, εξέφρασε ανοιχτά την αντίθεσή του στο Σύμφωνο και σε σχετική αρθρογραφία του υποστήριξε ότι η υπογραφή του Συμφώνου εμπόδιζε την Ελλάδα να τηρεί τη συμφέρουσα σ' αυτήν πολιτική ίσης φιλίας απέναντι στην Αγγλία, την Ιταλία και τη Γαλλία.

Την ίδια περίοδο η ταξική πάλη στην Ευρώπη δυνάμωνε. Ξέσπασε ένα ισχυρό κύμα απεργιών και διαδηλώσεων. Παράλληλα, η Κομμουνιστική Διεθνής βοήθησε αποφασιστικά την οργάνωση του παγκόσμιου εργατικού κινήματος. Διατύπωνε κάθε φορά επαναστατικές θέσεις πάνω σε θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα του κομμουνιστικού κινήματος, καταπολεμούσε τις κάθε μορφής διαστρεβλώσεις της μαρξιστικής-λενινιστικής θεωρίας και συνέβαλε στην ανάπτυξη

---

1. Διον. Α. Κόκκινος, *Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος*, Αθήνα 1972, τόμ. 4, σελ. 1367-1368.

της επιρροής και του κύρους των κομμουνιστών ανάμεσα στις γραμμές της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων, καθώς και στην ίδρυση νέων κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων.

Αντίθετα, τα σοσιαλιστικά κόμματα και η Δεύτερη Διεθνής που τα ένωνε εμποδίζαν την αποτελεσματική ανάπτυξη του εργατικού κινήματος με την πολιτική τους συνεργασίας με την αστική τάξη. Διέφθειραν ορισμένα τμήματα του προλεταριάτου και υπέταξαν τα συμφέροντά τους στις αξιώσεις των μονοπωλίων. Και αν αρχικά, κάτω από την πίεση των γεγονότων, προσχώρησαν σε λαϊκά μέτωπα, στη συνέχεια τα πρόδωσαν, χρησιμοποίησαν την επιρροή τους στην αποδιοργάνωση του αντιφασιστικού αγώνα και βοήθησαν ουσιαστικά τη διεθνή αντίδραση να ανατρέψει τα μέτρα που απέβλεπαν στην κατοχύρωση της συλλογικής ασφάλειας και να εξαπολύσει το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

2. Η οικονομική και πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα

Το 1934 η οικονομία της Ελλάδας είχε μπει στη φάση μιας ιδιόμορφης ύφεσης. Σε σύγκριση με το 1933, ο όγκος της παραγωγής στο σύνολο των βασικών βιομηχανικών κλάδων και στην αγροτική οικονομία είχε αυξηθεί κατά 8 έως 12% και οι εξαγωγές κατά 14%. Ωστόσο, παρά τη σχετική αυτή βελτίωση, η οικονομική κατάσταση της χώρας δε σταθεροποιήθηκε: το έλλειμμα του εξωτερικού εμπορίου αυξήθηκε από 3.190 εκατομμύρια το 1933 σε 3.310 εκατομμύρια δραχμές το 1934 και ο κρατικός προϋπολογισμός του 1934 έκλεισε με έλλειμμα 60%. Η ελληνική οικονομία αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες που εκδηλώθηκαν με την πτώση του ρυθμού της βιομηχανικής παραγωγής, με την αύξηση των ελλειμμάτων του εμπορικού ισοζυγίου και με την όξυνση της πιστωτικής κρίσης, φανερώνοντας ότι η ιδιόμορφη ύφεση όχι μόνο δεν εξασφάλισε άνοδο στην Ελλάδα, αλλά, αντίθετα, την οδήγησε σε νέα οικονομική πτώση, με σοβαρές συνέπειες για τον τόπο.

Την ίδια εποχή, η απειλή ενός νέου καταστροφικού πο-

λέμου, που πλανιόταν πάνω σ' ολόκληρο τον ευρωπαϊκό χώρο, αντιμετωπιζόταν από τους Έλληνες ιθύνοντες με ενδεικτική αδιαφορία. Σε ορισμένες, μάλιστα, περιπτώσεις, οι ελληνικοί κυβερνητικοί κύκλοι ενθάρρυναν με ποικίλους τρόπους τα φιλοπόλεμα στοιχεία της χώρας, καταδιώκοντας παράλληλα τους οργανωμένους πολίτες που αγωνίζονταν για την ειρήνη.

Η απειλή του πολέμου συνοδευόταν στη χώρα μας και από μια δεύτερη, εξίσου φοβερή, απειλή: της εγκαθίδρυσης φασιστικού καθεστώτος. Πολλά στελέχη του κρατικού μηχανισμού δεν έκρυβαν το θαυμασμό τους για τον Χίτλερ και τον Μουσολίνι. Πολύ χαρακτηριστική ήταν η απαγόρευση από το υπουργείο Εσωτερικών της εξόδου στην Πάτρα των επιβατών αγγλικού ατμοπλοίου, για μόνο το λόγο ότι ήσαν Γερμανοεβραίοι, τους οποίους καταδίωκε το χιτλερικό καθεστώς.

Το ίδιο το αστικοδημοκρατικό πολίτευμα της Ελλάδας, που παράδερνε στις εσωτερικές του αντιθέσεις, άρχισε να αμφισβητείται σαν πολιτική αναγκαιότητα από πολλούς, ενώ παράλληλα η ακροδεξιά, με επικεφαλής τον Γ. Κονδύλη και τον Ι. Μεταξά, πρόβαλλε σαν σωτήρια για το καθεστώς λύση τη δικτατορία. Παράλληλα, ο κρατικός μηχανισμός και ο στρατός άρχισαν να εκκαθαρίζονται από τα δημοκρατικά στοιχεία και να επανδρώνονται με μοναρχικά και φασιστικά στοιχεία.

Η φασιστική απειλή, πέρα από τα συνεχώς εφαρμοζόμενα καταπιεστικά αστυνομικά μέτρα κατά του εργατικού και αγροτικού κινήματος, εκφραζόταν και με τη δημιουργία ακροδεξιών οργανώσεων, οι οποίες συνεργάζονταν σχεδόν ανοιχτά με την Ασφάλεια και σε όλες, ανεξαιρέτα, τις εμφανίσεις τους μιμούνταν τις χιτλερικές μεθόδους δράσης. Οι ακροδεξιές αυτές οργανώσεις ήταν αρκετές, με σπουδαιότερες τους «Χαλυβδόκρανους», τους «Άλκιμους», την «Εθνικοσοσιαλιστική Ομάδα», τη «Σιδηρά Φρουρά» και την «Εθνική Νεολαία», κυρίως, όμως την «Εθνική Ενωσι Ελλάδος», την περιβόητη, δηλαδή, οργάνωση των «τρίεψιλητών», με πολύ πλούσια τρομοκρατική δράση.

Η μόνη πολιτική δύναμη που είδε έγκαιρα τον κίνδυνο

του φασισμού για την Ελλάδα και προειδοποιούσε συνεχώς τους εργαζόμενους γι' αυτόν ήταν το ΚΚΕ, το οποίο ταυτόχρονα διεξήγαγε αδιάλλακτη πάλη κατά της μοναρχοφασιστικής αντίδρασης και επιδίωκε τη συγκρότηση αντιφασιστικού μετώπου των λαϊκών δυνάμεων και των δημοκρατικών κομμάτων και οργανώσεων για την αντιμετώπιση του κινδύνου του φασισμού και του πολέμου. Για τους αγώνες τους αυτούς, οι κομμουνιστές υποβάλλονταν σε σκληρές και συνεχώς εντεινόμενες διώξεις και ήταν αναγκασμένοι να δρουν σε μισοπαράνομες συνθήκες.

Η ανάπτυξη, όμως, των φασιστικών δυνάμεων συνεχιζόταν στη χώρα μας παράλληλα με τις προσπάθειες των ακροδεξιών για την επιβολή και πάλι της μοναρχίας. Τα αίτια, όμως, των κινήσεων για την παλινόρθωση του Γεωργίου πρέπει να εντοπιστούν όχι στην κατάληψη της αρχής από τη Δεξιά, αλλά στην ανάγκη της δημιουργίας συγκεντρωτικής ολοκληρωτικής πολιτικής εξουσίας, που ήταν επιτακτική για το μονοπωλιακό κεφάλαιο και για την ενίσχυση του αγγλικού στρατηγικού συστήματος στην Ανατολική Μεσόγειο.¹

Αρχικά, η ιδέα της παλινόρθωσης του Γεωργίου δεν έγινε δεκτή από την πλειονότητα του ελληνικού αστικού πολιτικού κόσμου. Η εφημερίδα *Καθημερινή* είχε θέσει με άρθρο της το ερώτημα αν «ημπορεί να πωματισθή ο κρατήρ του (λαϊκού) ηφαιστείου με έναν εστεμμένον φελλόν»². Ο Αλεξ. Παπαναστασίου είχε τονίσει ότι «η βασιλική παλινόρθωση θα απετέλει εξευτελιστικήν ταπείνωσιν και κατάπτωσιν διά το έθνος»³. Και ο Π. Κανελλόπουλος είχε χαρακτηρίσει την παλινόρθωση «αναξιοπρέπειαν και δουλοφροσύνην».⁴

Όταν, όμως, ο Γεώργιος Ξαναγύρισε στην Ελλάδα, όλος σχεδόν ο αστικός πολιτικός κόσμος έσπευσε να αλλάξει απόψεις πάνω σ' αυτό το θέμα και να αποδεχθεί σαν πολίτευμα της χώρας τη «βασιλευομένη δημοκρατία».

---

1. Νίκος Ψυρούκης, *Ο φασισμός και η 4η Αυγούστου*, Αθήνα, 1977, σελ. 62.

2. Εφημερίδα *Καθημερινή*, φ. 6, Ιούλης 1935.

3. Εφημερίδα *Πατρίς*, φ. 23, Ιούνιος 1935.

4. Εφημερίδα *Ακρόπολις*, φ. 29, Ιούλης 1935.

3. Η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (1934) – σταθμός στην ιστορία του κόμματος

Το ΚΚΕ, ανταποκρινόμενο στις απαιτήσεις της καινούργιας κατάστασης που διαμορφωνόταν στα μέσα της δεκαετίας του 1930, έπειτα από την επικράτηση του Λαϊκού Κόμματος (Μάρτης του 1933), την ένταση των προσπαθειών για την παλινόρθωση της μοναρχίας και το δυνάμωμα των φασιστικών τάσεων στους κύκλους της άρχουσας τάξης, με τη βοήθεια της ΚΔ προωθεί θεωρητικά και πρακτικά την αντιφασιστική γραμμή.

Το Γενάρη του 1934 συνήλθε στην Αθήνα η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ.

Τα θέματα που απασχόλησαν την Ολομέλεια ήταν:

1. Η κατάσταση στην Ελλάδα και τα καθήκοντα του κόμματος.

2. Τα διδάγματα των απεργιακών αγώνων και τα άμεσα καθήκοντα των κομμουνιστών.

3. Η 13η Ολομέλεια της ΕΕ της ΚΔ και

4. Η οπορτουνιστική-φραξιονιστική πλατφόρμα του Γ. Ασημίδη (Ευσταθίου ή Κωνσταντινίδη)¹.

Στις εργασίες της 6ης Ολομέλειας πήραν μέρος τα μέλη της ΚΕ και άλλα στελέχη του κόμματος που είχαν υπεύθυνες θέσεις², καθώς και αντιπροσωπεία της ΕΕ της ΚΔ.

Η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ έχει ξεχωριστή θέση

---

1. Η Ολομέλεια, σύμφωνα με την ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου, «καταδίκασε ανεπιφύλακτα τη δεξιά οπορτουνιστική ηττοπαθή πλατφόρμα του σ. Ασημίδη (Ευσταθίου) και τη φραξιονιστική και δίχως αρχές επίθεσή του κατά του Κόμματος και της καθοδήγησής του» και τον καθαίρεσε από μέλος του ΠΓ. Αργότερα, με αφορμή ένα άρθρο του στην εφημερίδα *Φωνή του Εργάτη*, διαγράφηκε από το Κόμμα.

2. Στην 6η Ολομέλεια πήραν μέρος οι Στέργιος Αναστασιάδης, Βασίλης Βερβέρης, Νίκος Ζαχαριάδης, Γιάννης Ζεύγος, Γιάννης Ιωαννίδης, Γιάννης Μιχαηλίδης, Στέφανος Μόσχος, Νίκος Μπονιάκος, Βασίλης Νεφελούδης, Δημήτρης Παρτσαλίδης, Μιλτιάδης Πορφυρογένης, Πέτρος Ρούσος, Γιώργης Σιάντος, Μιχάλης Σινάκος, Στυλιανός Σκλάβαινας, Λεωνίδας Στρίγκος, Γιώργος Τασιάκος και Χρύσα Χατζηβασιλείου.

στην ιστορία του κόμματος και γενικότερα του εργατικού και δημοκρατικού κινήματος της χώρας μας, γιατί, ύστερα από μακρόχρονες και επίπονες αναζητήσεις, πέτυχε να συλλάβει σωστά, στις βασικές γραμμές, τα προβλήματα του λαϊκού κινήματος, να κάνει μια βαθύτερη μαρξιστική-λενινιστική ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας, του βαθμού ανάπτυξης και του χαρακτήρα της οικονομίας της χώρας, της θέσης της στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα και γενικά της όλης κατάστασης της χώρας και των ιδιομορφιών που παρουσίαζε και να χαράξει τη στρατηγική και τακτική της αστικοδημοκρατικής επανάστασης στην Ελλάδα, υπογραμμίζοντας ταυτόχρονα τον ηγετικό ρόλο του προλεταριάτου σ' αυτήν. Η Ολομέλεια, στηριζόμενη στην ανάλυση αυτή και με τη βοήθεια της αντιπροσωπείας της ΕΕ της ΚΔ, καθόρισε το χαρακτήρα και τις κινητήριες δυνάμεις της επερχόμενης επανάστασης στην Ελλάδα.

«Η ιδιομορφία της Ελλάδας», αναφέρεται στην απόφαση της 6ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ για την κατάσταση της Ελλάδας και τα καθήκοντα του κόμματος, «συνίσταται στη σημαντική της εξάρτηση από το ξένο κεφάλαιο και στην συνδεδεμένη μ' αυτή μονομερή, ασθενή ανάπτυξη της βιομηχανίας και γενικά των παραγωγικών δυνάμεων, στην ύπαρξη, παρά την εκμηδένιση των ανοιχτά φεουδαρχικών σχέσεων σε ένα μέρος της παλιάς Ελλάδας (Πελοπόννησος) μετά το διώξιμο των Τούρκων και τη μερική αγροτική μεταρρύθμιση, που έγινε μετά τον παγκόσμιο πόλεμο στις άλλες περιφέρειες – υπολειμμάτων μισοφεουδαρχικών σχέσεων που πιέζουν τη βασική μάζα της αγροτιάς και στην εθνική καταπίεση του πληθυσμού της Μακεδονίας και της Θράκης».¹

Η πρώτη σημαντική επισήμανση της 6ης Ολομέλειας είναι η διαπίστωση για την εξάρτηση της Ελλάδας απ' το ξένο κεφάλαιο, κυρίως, από το αγγλικό και το γαλλικό, που εκφραζόταν πριν απ' όλα με την ύπαρξη ενός τεράστιου εξωτερικού δημόσιου χρέους (το 1932 είχε ανέλθει στα 1.963

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, 1934-1940, σελ. 19.

εκατομμύρια χρυσά φράγκα), ένα ποσό που υπερέβαινε σημαντικά τα χρέη όλων των άλλων βαλκανικών χωρών.¹

Οι ετήσιες πληρωμές για τα εξωτερικά χρέη (κρατικά και ιδιωτικά) απορροφούσαν σχεδόν την αξία όλων των ελληνικών εξαγωγών. Στα χέρια του ξένου κεφαλαίου βρίσκονταν πολλές δεσπόζουσες οικονομικές θέσεις, ο ορυκτός πλούτος (σιδηρομετάλλευμα, μόλυβδος, μαγνήσιο, νικέλιο, μάρμαρο).

Το ξένο κεφάλαιο μετείχε άμεσα στη βιομηχανία, τις μεταφορές, τα εγγειοβελτιωτικά ή αγροτικά έργα, τα έργα κοινής ωφέλειας (Πάουερ, Φαουντέισιον, Ούλεν, Κωπαΐδα, Μονκ, Αυστροελληνική Καπνών κλπ.). Το σύνολο των ξένων κεφαλαίων, που είχαν τοποθετηθεί άμεσα στη βιομηχανική παραγωγή, έφταναν στο ποσό των 183 εκατ. χρυσών δολαρίων, ενώ το σύνολο των αντίστοιχων εγχώριων κεφαλαίων δεν ξεπερνούσε τα 200 εκατ. χρυσά δολάρια.²

Η εντελώς μονόπλευρη ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας, προσαρμοσμένης στην παραγωγή προϊόντων για εξαγωγές (καπνός, σταφίδες) καταδικάζε τη χώρα σε εισαγωγή προϊόντων διατροφής (σιτάρι-κρέας). Με εισαγωγές, επίσης, καλύπτονταν οι ανάγκες βιομηχανικών καυσίμων και πρώτων υλών (κάρβουνο, πετρέλαιο, ξυλεία, βαμβάκι). Μια σειρά από σπουδαιότατα κρατικά έσοδα και μονοπώλια προϊόντων ήταν υπέγγυα στο ξένο κεφάλαιο και ελέγχονταν απ' αυτό. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας, από τον καιρό της ίδρυσης του νεοελληνικού κράτους, εμποδιζόταν από το ξένο χρηματιστικό κεφάλαιο.

«Είναι αυτονόητο», γράφει ο Δ. Σάρλης, «ότι το ξένο κεφάλαιο, ελέγχοντας όλη την οικονομική ζωή της χώρας και ιδιοποιούμενο, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, ένα σημαντικό μέρος του ετήσιου εθνικού εισοδήματός της, εμποδίζει την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεών της, έδινε στην οικονομία της ένα χαρακτήρα μονόπλευρο και αντα-

---

1. Από το σύνολο των 1.963 εκατ. χρυσών φράγκων, τα 1.311 εκατ. τα χρωστούσε στο αγγλικό χρηματιστικό κεφάλαιο.

2. Γιώργης Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμος Δ', 1934-1940, σελ. 26.

ποκρινόμενο στα δικά του συμφέροντα, καταδίκασε τον ελληνικό λαό σε ένα πολύ χαμηλό βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο.»¹

Η 6η Ολομέλεια έθεσε στην πρώτη γραμμή το καθήκον της πάλης για «απελευθέρωση της χώρας από το ζυγό του ξένου κεφαλαίου και την εξάρτηση απ' τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, την ακύρωση των ξένων χρεών, τη δήμευση και εθνικοποίηση των ξένων επιχειρήσεων».²

Με τη θέση αυτή, η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ έδειχνε στο λαό το δρόμο της κατάκτησης της αληθινής πολιτικής και οικονομικής ανεξαρτησίας της χώρας.

Άλλο σημαντικό, επίσης, σημείο της απόφασης της 6ης Ολομέλειας είναι η διαπίστωση πως μια δεύτερη σοβαρή ιδιομορφία της Ελλάδας είναι η ύπαρξη σημαντικών «μισοφεουδαρχικών υπολειμμάτων» στην αγροτική οικονομία.

Η αγροτική μεταρρύθμιση, με την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, των κρατικών, εκκλησιαστικών και μοναστηριακών κτημάτων, που έγινε μετά τη μικρασιατική καταστροφή (τα χρόνια 1923-1932) –συνολικά μοιράστηκαν στους ακτήμονες αγρότες 12 εκατομμύρια στρέμματα– έλυσε, βέβαια, σε μεγάλο βαθμό το αγροτικό ζήτημα, το ζήτημα της γης, περιόρισε τις μισοφεουδαρχικές σχέσεις, επιτάχυνε τη διείσδυση του καπιταλισμού στην αγροτική οικονομία και την ταξική διαφοροποίηση της αγροτιάς.

Η μεταρρύθμιση, όμως, αυτή, που έγινε από το αστοτσιφλικάδικο κράτος υπό την πίεση των μαχητικών αγροτικών και προσφυγικών κινητοποιήσεων και αγώνων, είχε μεσοβέζικο χαρακτήρα: α) γιατί η παραχώρηση γης στους αγρότες και πρόσφυγες έγινε κατά μεγάλο μέρος σε βάρος των Τούρκων και Βουλγάρων αγροτών που διώχθηκαν χωρίς να αποζημιωθούν και β) γιατί διατηρήθηκε ένα μέρος της τσιφλικάδικης και μοναστηριακής ιδιοκτησίας.

Ένα τμήμα των αγροτών εξακολουθούσε να αποτελείται

---

1. Δημήτρης Σάρλης, *Η πολιτική του ΚΚΕ στον αγώνα κατά του μονορροχφοπισμού*, σελ. 133.

2. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος τέταρτος, σελ. 24.

από ενοικιαστές χωραφιών των γαιοκτημόνων. Επίσης, τα κατάλοιπα των μισοφεουδαρχικών σχέσεων δεν εκμηδενίστηκαν, γιατί «με την υψηλή εκτίμηση της απαλλοτριωτέας γης, με την ίδρυση για την παραχώρηση γης συνεταιρισμών που αντιπροσώπευαν μια μορφή αλληλέγγυης ευθύνης, με την πρόσθετη πληρωμή απ' το κράτος αποζημιώσεων που δόθηκαν στους γαιοκτήμονες υπό μορφή ομολογιών με υψηλό τόκο, η μισοφεουδαρχική έγγεια πρόσδοος, μεταβλήθηκε σε βαριούς φόρους και πληρωμές εξαγοράς»¹, οπότε οι αγρότες επιβαρύνθηκαν με μεγάλα χρέη. Η 6η Ολομέλεια της ΚΕ έστρεψε την προσοχή της και σε μια άλλη ιδιομορφία της Ελλάδας: την ύπαρξη εθνικών μειονοτήτων που καταπιέζονταν από την ελληνική πλουτοκρατία. Σύμφωνα με την απογραφή του 1928, οι εθνικές μειονότητες στην Ελλάδα (Σλαβομακεδόνες, Μουσουλμάνοι, Εβραίοι και Αρμένιοι) αριθμούσαν 320.575 άτομα.²

Με βάση τα παραπάνω, η 6η Ολομέλεια διαπίστωσε ότι η Ελλάδα ανήκε στον τύπο εκείνων των χωρών που στο Πρόγραμμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς χαρακτηρίζονταν σαν «χώρες με μέσο επίπεδο ανάπτυξης του καπιταλισμού... με σημαντικά κατάλοιπα μισοφεουδαρχικών σχέσεων στην αγροτική οικονομία, με ορισμένο μίνιμουμ υλικών προϋποθέσεων που είναι αναγκαίες για τη σοσιαλιστική ανοικοδόμηση, με όχι τελειωμένο ακόμα τον αστικοδημοκρατικό μετασχηματισμό». Ανήκε στην κατηγορία εκείνων των χωρών, για τις οποίες προβλεπόταν «πορεία λίγο ή πολύ γρήγορου περάσματος της αστικοδημοκρατικής επανάστασης σε επανάσταση σοσιαλιστική» και στις οποίες «η δικτατορία του προλεταριάτου μπορεί να μην επέλθει και αμέσως, αλλά

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος τέταρτος, σελ. 21.

2. Από τα 320.575 άτομα, ποσοστό 5,1% του συνόλου του πληθυσμού της χώρας, οι Σλαβομακεδόνες ήταν 98.759 άτομα, οι Μουσουλμάνοι 86.506, οι Εβραίοι 63.200, οι Αρμένιοι 33.634, οι Κουτσόβλαχοι 19.703 και οι Αρβανίτες 18.773. Σκληρότερα από όλες τις εθνικές μειονότητες καταπιεζόταν η σλαβομακεδονική. Οι Σλαβομακεδόνες δεν είχαν ούτε το δικαίωμα να μιλάνε τη μητρική τους γλώσσα (βλ. ΚΟΜΕΠ, 1935, τεύχος 16, σελ. 740).

μέσα στην πορεία του περάσματος απ' τη δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς στη σοσιαλιστική δικτατορία του προλεταριάτου».¹

Παίρνοντας υπόψη όλες τις ιδιομορφίες της Ελλάδας, δηλαδή τη θέση της στο σύστημα του παγκόσμιου ιμπεριαλισμού, σαν σημαντικά εξαρτημένης χώρας, με μισοφεουδαρχικά κατάλοιπα στην αγροτική οικονομία, χαμηλό βαθμό ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και ύπαρξη καταπιεζόμενων εθνικών μειονοτήτων, η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ αναθεώρησε την παλιά θέση, σύμφωνα με την οποία η επικείμενη επανάσταση στην Ελλάδα θα ήταν σοσιαλιστική και κατέληξε στο συμπέρασμα: «Η επικείμενη επανάσταση των εργατών και αγροτών στην Ελλάδα θα έχει αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα με τάσεις γρήγορης μετατροπής της σε προλεταριακή σοσιαλιστική επανάσταση.»²

Κινητήριες δυνάμεις της επανάστασης θα ήταν «η εργατική τάξη και οι φτωχομεσαίες μάζες της αγροτιάς στην πάλη κατά της αντεπαναστατικής μπουρζουαζίας που υποστηρίζεται απ' τους πλούσιους αγρότες».³

Ηγεμόνας της επανάστασης, πιο πρωτοποριακή, δραστήρια καθοδηγητική δύναμη θα ήταν το προλεταριάτο, το οποίο, σύμφωνα με την 6η Ολομέλεια, όφειλε να γίνει ο ηγέτης της επανάστασης, γιατί η αστική τάξη είχε αποδειχτεί ανίκανη να λύσει τα αστικοδημοκρατικά προβλήματα και η ηγεμονία του προλεταριάτου στον αγώνα αυτό, με επικεφαλής το ΚΚΕ, αποτελούσε «την προϋπόθεση της νίκης της εργατοαγροτικής επανάστασης, αλλά και της γρήγορης μετατροπής της σε επανάσταση σοσιαλιστική».⁴

Με βάση την ανάλυση της οικονομίας της χώρας, την ως τότε πείρα και τις κατακτήσεις του εργατικού κινήματος, η 6η Ολομέλεια καθόρισε σωστά τα καθήκοντα της επανάστασης. Έτσι, παράλληλα με τα αντιιμπεριαλιστικά καθήκο-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 19.

2. Στο ίδιο, σελ. 23.

3. Στο ίδιο, σελ. 25.

4. Στο ίδιο, σελ. 26.

ντα (απαλλαγή από την ξένη πολιτική και οικονομική εξάρτηση), διατύπωσε και τα παρακάτω δημοκρατικά, αντιτσιφλικάδικα και αντιμονοπωλιακά καθήκοντα: «Απαλλοτριώση, χωρίς αποζημίωση, των τσιφλικάδικων και μοναστηριακών γαιών και δόσιμό τους στους αγρότες, κατάργηση των τοκογλυφικών χρεών και χρεών απαλλοτριώσεως των εργαζόμενων αγροτών, απαλλαγή του εργαζόμενου λαού απ' τη φορολογία και βαριά προοδευτική φορολογία όλων των εκμεταλλευτών...» «εθνικοποίηση των μεγάλων ελληνικών τραπεζών και μονοπωλίων», «χωρισμός της εκκλησίας από το κράτος»¹ κ.ά.

Ωστόσο, η 6η Ολομέλεια δεν μπόρεσε να φέρει σε αντιστοιχία με το σωστά καθορισμένο άμεσο στρατηγικό σκοπό του ΚΚΕ τις άλλες πτυχές της πολιτικής του κόμματος. Αντιμετώπισε με στενότητα ορισμένες πλευρές της στρατηγικής του κόμματος, όπως: το ζήτημα της διάταξης των ταξικών δυνάμεων στην επανάσταση, το ζήτημα του καθορισμού του βασικού εχθρού και της κατεύθυνσης του κύριου πλήγματος, το ζήτημα των συμμαχιών, καθώς και τα ζητήματα της πάλης κατά του μοναρχοφασισμού.

Στις κινητήριες δυνάμεις της επανάστασης δε συμπεριλαμβανόταν η μη μονοπωλιακή αστική τάξη που είχε συμφέρον από την αστικοδημοκρατική επανάσταση και που, αν δε συμμαχούσε, θα μπορούσε τουλάχιστον να τηρήσει ουδέτερη στάση, καθώς και τα μεσαία στρώματα των πόλεων και οι εύποροι αγρότες.

Η στενότητα αυτή στον καθορισμό των κινητήριων δυνάμεων της αστικοδημοκρατικής επανάστασης βρήκε την έκφρασή της στο κεντρικό πολιτικό σύνθημα: «Επαναστατική διέξοδος από την κρίση, Σοβιετική εξουσία, Σοβιετική Ελλάδα» κλπ. Το σύνθημα αυτό δεν ανταποκρινόταν στο χαρακτήρα της επανάστασης και οι μάζες δεν ήταν έτοιμες να το κατανοήσουν.

Η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ έκανε επίσης και την παρακάτω εκτίμηση:

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 24.

«Στην πρώτη περίοδο της ύπαρξης του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, που μόλις είχε βγει απ' το σοσιαλ-δημοκρατικό καβούκι, στην καθοδήγησή του επικρατούσαν αντιλήψεις για επικείμενο σταθμό "λαϊκής δημοκρατίας", "αριστερής" ή "καθαρής" "δημοκρατίας", που αντιστοιχούσαν στην υποστηριζόμενη τότε τακτική της υποστήριξης της πρωτοπόρας μπουρζουαζίας.»¹

Η εκτίμηση αυτή, πέρα από το γεγονός ότι εμπεριείχε έναν αδικαιολόγητο μηδενισμό της προηγούμενης δράσης του κόμματος, των προβληματισμών και των προσπαθειών του για να βρει τα ενδιάμεσα στρατηγικά στάδια και φάσεις για το πέρασμα από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό, ερχόταν σε αντίθεση με το πνεύμα και την ουσία της ίδιας της 6ης Ολομέλειας και με την προσπάθειά της να επεξεργαστεί παραπέρα τη στρατηγική και τακτική του κόμματος με τον προσδιορισμό του χαρακτήρα της επικείμενης επανάστασης στην Ελλάδα.

Σχετικά με τα ζητήματα της πάλης κατά του φασισμού και της μοναρχίας, ενώ σωστά έθεσε και χαρακτήρισε «σπουδαίο» το καθήκον της αντιφασιστικής και αντιπολεμικής πάλης, διατήρησε ωστόσο την παλιά θέση, σύμφωνα με την οποία όλα τα αστικά και μικροαστικά κόμματα ήταν φασιστικά. Επίσης, όσον αφορά στην τακτική, η Ολομέλεια παρέμεινε στους παλιούς χαρακτηρισμούς «εργατοφασίστες» και «αγροτοφασίστες», που εμποδίζαν την πολιτική των αιμαχιών τόσο για την επίτευξη των άμεσων στόχων όσο και για την αστικοδημοκρατική επανάσταση. Τέλος, η Ολομέλεια ακολούθησε λαθεμένη συνδικαλιστική πολιτική. Αντιτάσσοντας την ενότητα από τα κάτω στην ενότητα από τα πάνω, θεωρούσε τη διάλυση της μαζικής βάσης του ρεφορμισμού σαν το μοναδικό τρόπο αποκατάστασης της συνδικαλιστικής ενότητας.

Παρ' όλες, όμως, τις αδύνατες πλευρές, η σωστή λύση του προβλήματος του χαρακτήρα της επανάστασης στην Ελλάδα, που χωρίς αυτή δεν μπορούσε να λυθεί σωστά κα-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 18.

νένα πρόβλημά της, υπήρξε μια από τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να μπορέσει λίγο αργότερα το κόμμα να αντιμετωπίσει σωστά και τις άλλες πτυχές της πολιτικής του.

Ακολουθώντας τη γραμμή που χάραξε η 6η Ολομέλεια, το ΚΚΕ αναδείχθηκε στην πορεία εμπνευστής, οργανωτής και ηγέτης του αντιφασιστικού-δημοκρατικού κινήματος της περιόδου 1934-1940 και στη συνέχεια της εποποιίας της Εθνικής Αντίστασης ενάντια στους φασίστες κατακτητές.

Η 6η Ολομέλεια αξιολόγησε τη δράση του κόμματος στους διάφορους τομείς (μαζικές οργανώσεις, συνδικάτα, απεργιακοί αγώνες κλπ.) και διαπίστωσε ότι το κόμμα υστερούσε σε σχέση με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις του αναπτυσσόμενου εργατικού και μαζικού λαϊκού κινήματος, ότι η κοινωνική του σύνθεση εξακολουθούσε να μην είναι ικανοποιητική, ενώ οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές για τη βελτίωσή της.¹

Ξεκινώντας απ' αυτή τη διαπίστωση, η Ολομέλεια έθεσε επιτακτικά το καθήκον της γρήγορης ανάπτυξης της δουλειάς στα εργοστάσια, στις επιχειρήσεις και στην επαρχία και της στρατολογίας εργοστασιακών εργατών και εργατριών, αγροτών και νεολαίων, καθώς και το καθήκον της ανάδειξης νέων στελεχών.

4. Το 5ο Συνέδριο του ΚΚΕ

Το Μάρτη του 1934, περίπου 3 μήνες μετά την 6η Ολομέλεια της ΚΕ, συνήλθε στην Αθήνα το 5ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Η προετοιμασία του Συνεδρίου και οι εργασίες του διεξήχθησαν με αυστηρή μυστικότητα για λόγους ασφάλειας.

Σύμφωνα με την ανακοίνωση του Προεδρείου του 5ου Συνεδρίου, αντιπροσωπεύτηκαν σ' αυτό όλες οι οργανώσεις του κόμματος, εκτός της ΚΟ Ηπείρου, που ο αντιπρό-

---

1. Η κοινωνική σύνθεση του ΚΚΕ ήταν: 44% εργάτες, από τους οποίους μόνο το 9,1% ήταν εργοστασιακοί. Από τους 590 πυρήνες που είχε τότε το κόμμα, μόνο οι 44 ήταν εργοστασιακοί. (Βλ. *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος τέταρτος, σελ. 27).

σωπός της έφτασε αργά και δεν πρόλαβε τις εργασίες του. Οι αντιπροσωπείες Θεσσαλίας και Κρήτης πήραν μέρος με συμβουλευτική ψήφο, γιατί δεν είχαν προφτάσει να κάνουν συνδιασκέψεις των οργανώσεών τους. Σ' όλες τις άλλες οργανώσεις είχαν προηγηθεί αχτιδικές και περιφερειακές συνδιασκέψεις.¹

Το 5ο Συνέδριο του ΚΚΕ ενέκρινε ομόφωνα την πολιτική γραμμή και την πρακτική δουλειά της ΚΕ από την Έκκληση της ΕΕ της ΚΔ (Νοέμβρης του 1931) μέχρι τότε και επικύρωσε την απόφαση της 6ης Ολομέλειας της ΚΕ για το χαρακτήρα και τις κινητήριες δυνάμεις της επανάστασης στην Ελλάδα.

Το Συνέδριο, που συνήλθε με σημαντική καθυστέρηση από το προηγούμενο (4ο Συνέδριο, Δεκέμβρης 1928), δεν πήρε πρωτότυπες αποφάσεις και δε χάραξε νέες πολιτικές κατευθύνσεις, όπως επιβαλλόταν να κάνει. Περιορίστηκε στην έγκριση των αποφάσεων της 6ης Ολομέλειας, χωρίς να συμβάλει στην παραπέρα δημιουργική επεξεργασία τους, όπως απαιτούσαν οι ανάγκες.

Το 5ο Συνέδριο δεν κατόρθωσε να ξεπεράσει και να διορθώσει ορισμένες αδύνατες πλευρές των αποφάσεων και εκτιμήσεων της 6ης Ολομέλειας και να φέρει σε αντιστοιχία με το σωστά καθορισμένο άμεσο στρατηγικό σκοπό του ΚΚΕ τις άλλες πλευρές της πολιτικής του κόμματος. Αντίθετα, περιορίστηκε στο αναμάσημα ορισμένων παλιών λαθεμένων θέσεων και συνθημάτων.

Το 5ο Συνέδριο διαπίστωσε ότι «η κατάσταση στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από την παράλληλη συγκέντρωση και κινητοποίηση των δυνάμεων της επανάστασης και της αντίδρασης, του φασισμού. Οι άρχουσες τάξεις ολοένα και περισσότερο καταφεύγουν στο φασισμό για να στηρίξουν την κλονιζόμενη δικτατορία τους και για την εφαρμογή της πολιτικής τους, της πείνας και του πολέμου»². Γι' αυτό «ο φασισμός και ο πόλεμος γίνονται κάθε μέρα και πιο έντονη

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 38-39.

2. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 40.

απειλή και πραγματικότητα»¹. Τέλος, υπογράμμισε ότι «η οργάνωση του Ενιαίου Αντιφασιστικού Μετώπου Πάλης αποτελούσε το αποφασιστικό καθήκον της στιγμής».

Το 5ο Συνέδριο συγκέντρωσε την προσοχή του στην πάλη ενάντια στο φασισμό, δε διόρθωσε, όμως, την αντιφασιστική πολιτική του κόμματος. Στην Ελλάδα δεν είχαμε τότε (όπως αναφέρεται στην απόφαση του Συνεδρίου) παράλληλη συγκέντρωση των δυνάμεων της επανάστασης και του φασισμού, αλλά συγκέντρωση των δυνάμεων του φασισμού και του αντιφασισμού.

Δεν ήταν, επίσης, απόλυτα σωστές και οι διαπιστώσεις του Συνεδρίου ότι το βενιζελικό στρατόπεδο προετοίμασε τις δυνάμεις του για «ανοιχτή φασιστική δικτατορία»² και ότι «ο ρεφορμισμός, παρ' όλη την εσωτερική του κρίση και διάσπαση, παρέμενε... οδοστρωτήρας του φασισμού». Υπερβολικοί ήταν και οι χαρακτηρισμοί «σοσιαλφασίστες»³ και «αγροτοφασίστες» που αποδίδονταν από το Συνέδριο στους ρεφορμιστές ηγέτες του συνδικαλιστικού κινήματος και τους ηγέτες των μικρών αγροτικών κομμάτων, με αποτέλεσμα να δυσκολεύουν τη συγκρότηση αντιφασιστικού μετώπου.

Στην απόφαση για το συνδικαλιστικό κίνημα, το 5ο Συνέδριο υπογράμμισε ότι η δουλειά στα συνδικάτα αποκτά αντιφασιστική σπουδαιότητα και ότι, με βάση το σύνθημα «τα συνδικάτα πρέπει να μετατραπούν σε αντιφασιστικά φρούρια»⁴, χρειάζεται ν' αναπτυχθεί η δουλειά στα ρεφορμιστικά συνδικάτα και ιδιαίτερα στα εργοστάσια. Αντιμετωπίζοντας το πρόβλημα της συνδικαλιστικής ενότητας, έριξε το σύνθημα της ενότητας μόνο από τα κάτω, πιστεύοντας ότι η διάλυση της μαζικής βάσης του ρεφορμισμού αποτελεί μοναδικό τρόπο αποκατάστασης της συνδικαλιστικής ενότητας.

«Βασική μέθοδος για την κατάκτηση των εργατών αυτών —δηλαδή των ρεφορμιστικών συνδικάτων— και τη διάλυση της μαζικής βάσης του σοσιαλφασισμού», τονίζεται στην

---

1. Στο ίδιο, σελ. 45.

2. Στο ίδιο, σελ. 43.

3. Στο ίδιο, σελ. 44.

4. Στο ίδιο, σελ. 64.

απόφαση του Συνεδρίου για τα συνδικάτα, «είναι η τακτική του ενιαίου μετώπου απ' τα κάτω, στην πάλη για τις άμεσες, τις μερικές, καθώς και τις γενικότερες απαιτήσεις της εργατικής τάξης και για την οργάνωση των εργατών μέσα στα εργοστάσια και τις επιχειρήσεις. Πάνω σ' αυτή τη βάση μόνο και σαν αποτέλεσμα μιας σωστής εναιομετωπικής πολιτικής, μπορεί να αποκατασταθεί η συνδικαλιστική ενότητα του εργατικού κινήματος.»¹

Το 5ο Συνέδριο υπογράμμισε την ιδιαίτερη σημασία που αποκτούσαν για ολόκληρο το κόμμα η σωστή επιλογή, ανάδειξη και τοποθέτηση των στελεχών, ο καθημερινός έλεγχος της εκτέλεσης των αποφάσεων του κόμματος απ' τα πάνω ως τα κάτω και η μαρξιστική-λενινιστική διαπαιδαγώγηση όλων των μελών και στελεχών του κόμματος.

«Χρειάζεται μια ριζική στροφή στα προβλήματα της μαρξιστικής-λενινιστικής διαπαιδαγώγησης, τόσο μέσα στο Κόμμα, όσο και στα συνδικάτα και στις πλατιές μάζες», τόνισε το Συνέδριο, «γιατί μόνο τότε το Κόμμα θα μπορέσει να αντιμετωπίσει και να λύσει σωστά τα σοβαρά ζητήματα που προκύπτουν από το τρομακτικά χαμηλό πολιτικό επίπεδο όχι μονάχα των μελών, μα και του αχτίφ του.»² Το Συνέδριο έθεσε επιτακτικά το καθήκον της βελτίωσης της εσωκομματικής και εξωκομματικής μαρξιστικής-λενινιστικής διαπαιδαγώγησης και το ανέβασμά της στο ύψος που απαιτούσε η γρήγορη ανάπτυξη του κόμματος και του κινήματος.

Το Συνέδριο εξέλεξε νέα Κεντρική Επιτροπή, η οποία, στην πρώτη ολομέλειά της, εξέλεξε τα τακτικά και αναπληρωματικά μέλη του Πολιτικού Γραφείου.³

---

1. *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος τέταρτος, σελ. 69.

2. *Στο ίδιο*, σελ. 59.

3. Η νέα ΚΕ αποτελέστηκε από τους Στέργιο Αναστασιάδη, Βασίλη Βερβέρη, Νίκο Ζαχαριάδη, Γιάννη Ζεύγο, Γιάννη Ιωαννίδη, Γιάννη Μιχαηλίδη, Βασίλη Νεφελούδη, Δημήτρη Παρτσαλίδη, Μιλτιάδη Πορφυρογένη, Πέτρο Ρούσο, Γιώργη Σιάντο, Μιχάλη Σινάκο, Γρηγόρη Σκαφίδα, Στυλιανό Σκλάβαινα, Λεωνίδα Στρίγκο και Μιχάλη Τυρίμο.

Στο Πολιτικό Γραφείο εκλέχτηκαν οι Ν. Ζαχαριάδης, Β. Νεφελούδης, Στ. Σκλάβαινας, Γ. Μιχαηλίδης, Γ. Ιωαννίδης και Δ. Παρτσαλίδης. Και αναπληρωματικά μέλη ο Γ. Σιάντος και ο Μ. Σινάκος.

Ένα μήνα πριν από το 5ο Συνέδριο, στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές του Φλεβάρη 1934, το ΚΚΕ σημείωσε σημαντικές επιτυχίες. Στην Καβάλα, τις Σέρρες και άλλες μικρότερες πόλεις δήμαρχοι αναδείχτηκαν κομμουνιστές υποψήφιοι. Ταυτόχρονα, το κόμμα εξασφάλισε την πλειοψηφία σε 60 κοινότητες και έδρες σε άλλα 50 κοινοτικά συμβούλια. Δεν πρόφτασαν, όμως, οι κομμουνιστές δήμαρχοι και πρόεδροι κοινοτήτων να αναλάβουν τα καθήκοντά τους και μπήκε σε κίνηση ο μηχανισμός των διώξεων (καθαίρεση των εκλεκτών του λαού, εξορίες κλπ.).

5. Το σύμφωνο κοινής δράσης για την αποτροπή στρατιωτικοφασιστικής δικτατορίας (5 του Οκτώβρη 1934)

Το ΚΚΕ, στηριζόμενο στις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας της ΚΕ και του 5ου Συνεδρίου του, μπήκε επικεφαλής στον αγώνα κατά του φασισμού και του πολέμου. Κάλεσε όλες τις δημοκρατικές δυνάμεις να ενωθούν σ' ένα πλατύ αντιφασιστικό μέτωπο. Και επιδίωξε παράλληλα την ενότητα των εργαζομένων για την αντιμετώπιση των επιθέσεων της κυβέρνησης Τσαλδάρη.

Την άνοιξη του 1934 εντάθηκε η δουλειά για τη σύγκληση Πανελλαδικού Αντιφασιστικού Συνεδρίου. Στις 6 του Απριλίου, δημοσιεύτηκε στο *Ριζοσπάστη* διακήρυξη με τις υπογραφές των Δ. Γληνού, Γ. Σιάντου, Κ. Βάρναλη, Ν. Καρβούνη¹, Γαλάτειας Καζαντζάκη, Αιμ. Βεάκη, Έλλης Αλεξίου και άλλων πρωτοπόρων διανοουμένων και γνωστών παραγόντων του εργατικού κινήματος της χώρας, στην οποία, αφού επισημαινόταν ο άμεσος κίνδυνος του φασισμού, ανακοινωνόταν η συγκρότηση Αντιφασιστικής Επιτροπής για την προετοιμασία και τη σύγκληση Αντιφασιστικού Συνεδρίου, με τη συμμετοχή όλων των αντιφασιστικών τάσεων και δυνάμεων. «Το Πανελλαδικό αυτό Αντιφασιστικό Συνέ-

---

1. Ο Ν. Καρβούνης μετέφρασε στα ελληνικά την *Καστανή Βίβλο* που είχε μεγάλη απήχηση και στη χώρα μας.

δριο», τονιζόταν στη διακήρυξη, «πρέπει να συνενώσει, έξω από κάθε ιδεολογική και πολιτική διαφορά, όλα τα τίμια αντιφασιστικά στοιχεία.»¹

Στην πρόσκληση της Αντιφασιστικής Επιτροπής ανταποκρίθηκαν με ενθουσιασμό οι εργαζόμενοι, οι φοιτητές και αρκετά στελέχη του Σοσιαλιστικού και του Αγροτικού Κόμματος.

Η προετοιμασία του Αντιφασιστικού Συνεδρίου, στη διάρκεια της οποίας εκλέχτηκαν 2.700 αντιπρόσωποι, συνοδεύτηκε από μαχητικές αντιφασιστικές εκδηλώσεις, σε συνθήκες αδιάκοπων διώξεων των αντιφασιστών από την κυβέρνηση Παναγή Τσαλδάρη, η οποία, τελικά, απαγόρευσε το Αντιφασιστικό Συνέδριο. Η απαγόρευση του Συνεδρίου προκάλεσε κύμα αγανάκτησης και οργής. Στις 3 του Ιούνη, 1.200 αντιπρόσωποι και χιλιάδες άλλοι αντιφασίστες της Αθήνας και του Πειραιά συγκεντρώθηκαν στο κέντρο της πρωτεύουσας για να διαδηλώσουν τη διαμαρτυρία τους ενάντια στην παράνομη απαγόρευση.

Η κυβέρνηση Τσαλδάρη δε δίστασε να χρησιμοποιήσει, για άλλη μια φορά, την ωμή αστυνομική βία, με αποτέλεσμα τον τραυματισμό τριών αντιφασιστών και τη σύλληψη εκατοντάδων διαδηλωτών.² Τελικά, το Αντιφασιστικό Συνέδριο συνήλθε ύστερα από δυο μέρες στον Κοκκιναρά της Κηφισιάς, σαν Πανελλαδική Αντιφασιστική Συνδιάσκεψη. Η Συνδιάσκεψη αυτή, στην οποία πήραν μέρος κομμουνιστές, σοσιαλιστές, δημοκράτες και άλλοι αντιφασίστες αντιπρόσωποι, ήταν μια από τις πρώτες σοβαρές εκδηλώσεις κατά του φασισμού και του πολέμου στην Ελλάδα.

---

1. Ριζοσπάστης, 6.4.1934.

2. Σε 16 μήνες διακυβέρνησης της χώρας από το Λαϊκό Κόμμα, δολοφονήθηκαν 10 εργάτες και αγρότες, συνελήφθησαν 3.725, από τους οποίους οι 785 καταδικάστηκαν σε πολύχρονες φυλακίσεις και εκτοπίσεις. Στάλθηκαν στον πειθαρχικό ουλαμό Καλπακίου 54 φαντάροι, βασανίστηκαν 300 πολίτες, τραυματίστηκαν 305. Απαγορεύτηκαν 160 συγκεντρώσεις, διαλύθηκαν βίαια άλλες 128 και έγιναν 138 επιδρομές σε γραφεία οργανώσεων και σωματείων, σε τυπογραφεία εφημερίδων κλπ. (Βλ. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 511).

Ωστόσο, παρά την επιτυχία της Αντιφασιστικής Συνδιάσκεψης, την ενότητα όλων των αντιφασιστικών δημοκρατικών δυνάμεων δυσκόλευε μια ορισμένη στενότητα που εξακολουθούσε να χαρακτηρίζει ακόμα τη γραμμή του ΚΚΕ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, που δείχνει ότι το κόμμα δεν είχε απαλλαγεί ακόμα από την παλιά σεχταριστική και αντιφασιστική γραμμή του, αποτελεί η ομιλία του αντιπροσώπου του ΚΚΕ στην Πανελλαδική Αντιφασιστική Συνδιάσκεψη.¹ Οι θέσεις που πρόβαλε όχι μόνο δε βοηθούσαν στο πλάτεμα του αντιφασιστικού μετώπου, αλλά το περιόριζε μόνο στους κομμουνιστές και τους οπαδούς του ΚΚΕ. Ο αντιπρόσωπος του ΚΚΕ, επαναλαμβάνοντας παλιές θέσεις, όπως «αστική δημοκρατία και φασισμός είναι δυο όψεις του ίδιου νομίσματος», ότι στη χώρα έμπαινε το δίλημμα: «φασιστική δικτατορία ή εργατοαγροτική δημοκρατία», ότι το σύνθημα «Κάτω ο φασισμός» το ακολουθεί το σύνθημα «Εμπρός για τη δημοκρατική δικτατορία των εργατών και αγροτών, για τη Σοβιετική Ελλάδα», τόνισε την ανάγκη να «ξεχωριστούν τα πρόβατα από τα ερίφια» και χαρακτήρισε τους σοσιαλρεφορμιστές και τους αγροτιστές σαν τους «πιο ύπουλους συμμάχους και βοηθούς του φασισμού».

Αποτέλεσμα αυτής της σεχταριστικής πολιτικής ήταν, λίγες μέρες μετά την Αντιφασιστική Συνδιάσκεψη, οι αντιπρόσωποι του Σοσιαλιστικού και του Αγροτικού Κόμματος να αποχωρήσουν από την Κεντρική Αντιφασιστική Επιτροπή που είχε εκλέξει η Συνδιάσκεψη.

Το ίδιο διάστημα, στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα γίνονταν έντονοι προβληματισμοί γύρω από το θέμα της ενότητας δράσης όλων των αντιφασιστικών δυνάμεων. Τα γεγονότα της Αυστρίας (εξέγερση της Σούτσμουντ, Φλεβάρη του 1934) που οδήγησαν σε σκληρή ήττα το αυστριακό προλεταριάτο, καθώς και η νέα πολιτική του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γαλλίας που οδήγησε στην υπογραφή

---

1. Η ομιλία του αντιπροσώπου του ΚΚΕ στην Πανελλαδική Αντιφασιστική Συνδιάσκεψη δημοσιεύτηκε στο *Ριζοσπάστη* της 7ης και 8ης του Ιούνη 1934.

συμφώνου ενότητας δράσης με το Σοσιαλιστικό Κόμμα Γαλλίας, αποτέλεσαν αντικείμενο σοβαρών προβληματισμών και άντλησης διδαγμάτων. Η ΕΕ της ΚΔ, γενικεύοντας τα συμπεράσματα και την πείρα περισσότερων κομμάτων, οργανώσεων και λαϊκών επαναστατικών κινήματων, άρχισε να προσανατολίζει τα ΚΚ των διαφόρων χωρών προς την κατεύθυνση διεύρυνσης της ενιαιομετωπικής πολιτικής.

Σ' αυτές τις συνθήκες, το ΚΚΕ έκανε το πρώτο σημαντικό βήμα του στο δρόμο προς τη νέα πολιτική της αντιφασιστικής ενότητας. Στις 9 του Σεπτέμβρη 1934, το ΚΚΕ και η Ενωτική ΓΣΕΕ απηύθυναν ανοιχτό γράμμα προς όλους τους εργαζόμενους της χώρας, τη ΓΣΕΕ, τα Ανεξάρτητα Συνδικάτα, το Αγροτικό Κόμμα, το Σοσιαλιστικό Κόμμα και τη Γενική Συνομοσπονδία των Επαγγελματιών και Βιοτεχνών της Ελλάδας (ΓΣΕΒΕ). Στο γράμμα τους αυτό, αφού διαπίστωναν παραπέρα δυνάμωμα του κινδύνου εγκαθίδρυσης ανοιχτής φασιστικής δικτατορίας και υπογράμιζαν τις ολέθριες συνέπειες της διάσπασης του προλεταριάτου και όλων των αντιφασιστικών δυνάμεων, δήλωναν ότι ήταν «... έτοιμοι, για το συμφέρον του αντιφασιστικού αγώνα»,¹ να αποκαταστήσουν μαζί τους αντιφασιστική ενότητα δράσης.

Το ΚΚΕ, κατανοώντας ότι η προηγούμενη τακτική της ενότητας μόνο από τα κάτω δεν ωφελούσε το αντιφασιστικό κίνημα, βαθμιαία, άρχισε να αλλάζει τακτική. Σε άρθρο του *Ριζοσπάστη* στις 28.10.1934 με τίτλο: «Τροτσκισμός και ενότητα δράσης», με την υπογραφή Κ. (ψευδώνυμο του Ν. Ζαχαριάδη),² μεταξύ των άλλων, αναφερόταν: «Και θα ήταν τεράστια, θανάσιμη πολιτική βλακεία, αν μέσα στις καινούργιες αυτές συνθήκες, οι κομμουνιστές αρνιόντουσαν το ενιαίο μέτωπο απ' τα πάνω και την ταξική συνδικαλιστική ενότητα. Θα παρουσιάζονταν αυτοί σαν διασπαστές και θα 'παιζαν έτσι το παιχνίδι όχι μόνο του ρεφορμισμού, μα και της αντίδρασης.»

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος τέταρτος, σελ. 84-86.

2. Η υπογραφή Κ. πιθανό ψευδώνυμο του Ν. Ζαχαριάδη.

Στις 5 του Οκτώβρη 1934, με πρωτοβουλία του ΚΚΕ, υπογράφηκε σύμφωνο κοινής δράσης για την αποσόβηση του κινδύνου επιβολής στρατιωτικοφασιστικής δικτατορίας, από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, το Αγροτικό Κόμμα, τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας, την Ενωτική ΓΣΕΕ και τα Ανεξάρτητα Εργατικά Συνδικάτα. Τα κόμματα αυτά και οι ανώτερες συνδικαλιστικές οργανώσεις, κρίνοντας πως ο κίνδυνος ενός στρατιωτικοφασιστικού κινήματος ήταν άμεσος, κατέληξαν σε συμφωνία στην οποία τονίζονταν:

«1. Τα κόμματα και οι συνδικαλιστικοί οργανισμοί, που αντιπροσωπεύονται, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να αγωνιστούν από κοινού ενάντια σε κάθε δικτατορικοφασιστικό πραξικόπημα, που θα μπορούσε να εκραγεί ως αποτέλεσμα της σημερινής κατάστασης και να κινητοποιήσουν τις οργανώσεις τους και την κοινή γνώμη των εργαζομένων γενικότερα, ώστε να είναι έτοιμες για την αντιμετώπιση κάθε τέτοιου ενδεχόμενου.

2. Η προπαγανδιστική αντιδικτατορική και αντιφασιστική κίνηση θα γίνει μέσω κοινών συγκεντρώσεων σε όσο το δυνατό μεγαλύτερο αριθμό κέντρων και βιομηχανικών περιφερειών και ειδικότερα, εκτός των άλλων, ως τις 20 του Οκτώβρη να οργανωθούν πανεργατικές παλλαϊκές συγκεντρώσεις στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Πειραιά με διαδηλώσεις και αντιδιαδηλώσεις μαζών στους δρόμους, με την περιφρούρηση από την εργατική αυτοάμυνα των συγκεντρώσεων, των οργανώσεων και των στελεχών τους. Θα καταβάλλεται, επιπλέον, κάθε φροντίδα, ώστε να συντρέχουν οι κατάλληλοι ψυχολογικοί, υλικοί και ηθικοί όροι για να δοθεί στην κίνηση αυτή η μεγαλύτερη δυνατή ένταση και δύναμη.

Αν στη διάρκεια της κοινής αυτής δράσης, μέλη, οργανώσεις, οικήματα κτλ. του ενός κόμματος υποστούν επίθεση από φασίστες, τότε τα μέλη του άλλου κόμματος είναι υποχρεωμένα να βοηθήσουν.

3. Ειδικότερα τα Κόμματα και οι Συνδικαλιστικοί Οργανισμοί αναλαμβάνουν την υποχρέωση να προετοιμάσουν από τώρα τις οργανώσεις τους και όλες τις οργανώσεις των εργατών, υπαλλήλων και εργατών γης, ώστε το ενδεχόμενο

μιας δικτατορικοφασιστικής απόπειρας να αντιμετωπιστεί πραγματικά και άμεσα αυθημερόν με μια γενική πανελλαδική απεργία σ' όλους τους κλάδους... Να οργανώσουν ομαδικές καθόδους χωρικών στις πόλεις για την υπεράσπιση των δημοκρατικών ελευθεριών.»¹

Το σύμφωνο κοινής δράσης της 5ης του Οκτώβρη 1934 είχε πολύ μεγάλη σημασία και άσκησε σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη της αντιφασιστικής πάλης, παρά το γεγονός ότι οι ηγέτες του Αγροτικού Κόμματος, της ΓΣΕΕ και των Ανεξάρτητων Εργατικών Συνδικάτων δεν το εφάρμοσαν. Ωστόσο, σε ορισμένες πόλεις, όπως στη Θεσσαλονίκη, τη Δράμα, την Κατερίνη, τη Λιβαδειά κ.ά., οι τοπικές κομμουνιστικές, σοσιαλρεφορμιστικές και αγροτικές οργανώσεις έκλεισαν συμφωνίες για ενότητα δράσης και οργάνωσαν κοινές αντιφασιστικές εκδηλώσεις.

6. Εργατικοί και αγροτικοί αγώνες στα χρόνια 1934-1935

Η ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από το Λαϊκό Κόμμα (Μάρτης του 1933) όξυνε ακόμη πιο πολύ τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα και οδήγησε στην παραπέρα ανάπτυξη των αγώνων της εργατικής τάξης. Ξέσπασαν μια σειρά απεργίες, οι περισσότερες από τις οποίες οδήγησαν σε άμεσες συγκρούσεις των εργατών με τα όργανα της κρατικής καταπίεσης.

Το 1934 η άνοδος του απεργιακού κινήματος υπήρξε πολύ σημαντική. Ενώ το 1933 κηρύχτηκαν 482 απεργίες με 100 χιλιάδες εργάτες, το 1934 έγιναν 482 απεργίες με 182 χιλιάδες απεργούς. Οι απεργίες συνοδεύτηκαν με αρκετές άλλες διεκδικητικές λαϊκές κινητοποιήσεις. Έτσι, το Μάρτη, τον Απρίλη και το Μάη του 1934 κατέβηκαν σε απεργία οι αρτεργάτες και οι οικοδόμοι της Θεσσαλονίκης, οι μεταλλωρύχοι του Μαντουδίου της Εύβοιας που νίκησαν ύστερα από απεργιακό αγώνα 25 ημερών και οι σιδηροδρομικοί

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 87-89.

όλης της χώρας. Στις 21 του Μάρτη, συγκροτήθηκε στην Αθήνα μεγάλο συλλαλητήριο κατά των ξένων εταιριών. Στη διάρκεια του έκλεισαν τα καταστήματα, παρά τη σχετική κυβερνητική απαγόρευση, και έγινε συγκέντρωση χιλιάδων εργαζομένων στο Πεδίο του Άρεως. Την επόμενη μέρα απήργησαν οι ιδιοκτήτες φορτηγών και λεωφορείων της Αθήνας και του Πειραιά, έστησαν οδοφράγματα στους δρόμους του Μαραθώνα, των Μεγάρων και της Λιβαδειάς και συγκρούστηκαν με την αστυνομία, η οποία πυροβόλησε εναντίά τους, τραυματίζοντας πολλούς.

Το απεργιακό κίνημα πήρε μεγάλη έκταση με τα γεγονότα της Καλαμάτας. Συγκεκριμένα, στις 9 του Μάη 1934, με διαταγή των κυβερνητικών αρχών, ο στρατός χτύπησε με πολυβόλα διαδήλωση των λιμενεργατών και μυλεργατών της Καλαμάτας, που είχαν κατεβεί σε απεργία κατά των μαζικών απολύσεων που ετοιμάζαν οι βιομήχανοι και το κράτος, ύστερα από την εγκατάσταση απορροφητήρα (σιλό) στο λιμάνι της. Ο απολογισμός της επίθεσης του στρατού ήταν επτά εργάτες νεκροί και πολλοί βαριά τραυματισμένοι.

Η δολοφονία των απεργών της Καλαμάτας προκάλεσε ισχυρό κίνημα διαμαρτυρίας σε όλη τη χώρα. Την επομένη του αιματοκυλίσματος των απεργών, με έκκληση του ΚΚΕ και της Ενωτικής ΓΣΕΕ, σε πολλές πόλεις έγιναν απεργίες, διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας. Έπειτα από κοινή σύσκεψη της ΓΣΕΕ, της Ενωτικής ΓΣΕΕ και των Ανεξάρτητων Συνδικάτων, δημοσιεύτηκε στον τύπο κοινή διακήρυξη, με την οποία καλούνταν οι εργάτες και οι υπάλληλοι να κηρύξουν στις 16 του Μάη 24ωρη πανελλαδική πανεργατική απεργία διαμαρτυρίας για τη σφαγή της Καλαμάτας. Όμως, η απεργία αυτή δεν έγινε, γιατί την τελευταία στιγμή torπιλίστηκε από τους ρεφορμιστές ηγέτες και η Ενωτική ΓΣΕΕ αναγκάστηκε να την αναστείλει. Παρ' όλα αυτά, στις 16 του Μάη απήργησαν γύρω στις 30 χιλιάδες εργάτες.

Οι αγώνες της εργατικής τάξης συνοδεύτηκαν και από ανάλογες ή και μεγαλύτερες σε μαχητικότητα κινητοποιήσεις των αγροτών, κυρίως των μικρών σταφιδοπαραγωγών, οι οποίοι εξακολουθούσαν να δέχονται όλες σχεδόν τις αρ-

νητικές συνέπειες της χρονίζουσας σταφιδικής κρίσης. Η διαφορά ανάμεσα στις ποσότητες παραγωγής και εξαγωγής του σταφιδόκαρπου παρέμενε η ίδια, όπως ίδια, επίσης, παρέμενε και η ανταγροτική σταφιδική πολιτική του ΑΣΟ, του οποίου η διοίκηση βούλιαζε καθημερινά μέσα σε παρανομίες και σκάνδαλα.

Σ' αυτή την κατάσταση, οι μικροί, κυρίως, σταφιδοπαραγωγοί άρχισαν να κινητοποιούνται. Και όταν ο ΑΣΟ πρότεινε να αγοράσει τα πλεονάσματα της σταφίδας σε εξευτελιστικές τιμές, τα σταφιδοχώρια της Αχαΐας και της Ηλείας ξεσηκώθηκαν. Οργανώθηκαν αλληπάλληλα αγροτικά συλλαλητήρια στις περιοχές της Αιγιαλείας, του Πύργου και της Ολυμπίας. Όπως έγραφε τοπική εφημερίδα, «αι (εν λόγω) διαμαρτυρίες των παραγωγών (του σταφιδόκαρπου) απηχούν ωμώς την πραγματικότητα και το αίσθημα μιας βαθείας απογνώσεως, απετέλουν δε την ευγλωττοτέραν έκφρασιν του πόνου και της δυσφορίας εναντίον μιας καταφώρου αδικίας».¹

Η κρατική εξουσία, που δεν είχε διστάσει να αντιμετωπίσει ακόμη και με τα όπλα τις εργατικές κινητοποιήσεις, χρησιμοποίησε τη βία ενάντια και στους ξεσηκωμένους σταφιδοπαραγωγούς, με αποτέλεσμα στις 26 του Αυγούστου 1934, σε μεγάλο συλλαλητήριο που συγκροτήθηκε στο Αίγιο, η αστυνομία να πυροβολήσει επανειλημμένα κατά των διαδηλωτών και να σκοτώσει δύο αγρότες. Βία χρησιμοποίησε η κυβέρνηση και κατά των οινοπαραγωγών της Λευκάδας, οι οποίοι τον επόμενο χρόνο διεκδίκησαν τον καθορισμό δίκαιων τιμών για το προϊόν τους με γιγαντιαία και μαχητική πορεία τους προς την πρωτεύουσα του νησιού.

Το Νοέμβρη και Δεκέμβρη του 1934 έγιναν 13 ενιαιομετωπικές απεργίες με συμμετοχή 37.960 απεργών. Το ίδιο

---

1. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, το 1930 από τη συνολική παραγωγή 275,8 εκατομμυρίων ενετικών λίτρων κατορθώθηκε η εξαγωγή μόνο 163, ενώ οι αντίστοιχες ποσότητες της σταφίδας ήταν το 1931, 141,6 και 134,4 εκατομμύρια, το 1932, 174,5 και 145,4, το 1933, 238,7 και 130,5 και το 1934 τα 284,3 και 143,4. (Βλ. Β. Σιμωνίδης, *Ο ΑΣΟ και αι εργασίες του κατά το πρώτον έτος, 1925-1926*, σελ. 2-3).

διάστημα στην Αθήνα, τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη ενώθηκαν ορισμένες παράλληλες συνδικαλιστικές οργανώσεις βάσης. Και στο Ηράκλειο και τη Δράμα ιδρύθηκαν ενιαία εργατικά κέντρα.

Το Νοέμβρη ακολούθησαν ενιαίες κινητοποιήσεις για τη ματαίωση του φασιστικού συνεδρίου, που θα συγκαλούνταν με σκοπό την ενοποίηση των φασιστικών οργανώσεων. Χάρη σ' αυτές τις κινητοποιήσεις, ματαιώθηκε τόσο το φασιστικό συνέδριο όσο και το συλλαλητήριο που επιχείρησαν οι μοναρχοφασιστικές οργανώσεις στις 3 του Φλεβάρη 1935.

Στις 17 του Νοέμβρη 1934 «εθνικοσοσιαλιστές» της οργάνωσης «Τρίαινα», θέλοντας να εκδικηθούν για τη ματαίωση του φασιστικού συνεδρίου τους, επιτέθηκαν ενάντια στα γραφεία του *Ριζοσπάστη*. Αποκρούστηκαν, όμως, ηρωικά από την εργατική φρουρά των γραφείων. Τελικά, έσπευσε η αστυνομία σε ενίσχυση των φασιστών, έσπασε τις πόρτες και τραυμάτισε με σφαίρες τριάντα υπερασπιστές του *Ριζοσπάστη*.

Στις 18 του Νοέμβρη, μόλις έγινε γνωστή η επίθεση των φασιστών και της αστυνομίας κατά του *Ριζοσπάστη*, οι εργάτες της Αθήνας και του Πειραιά οργάνωσαν διαδηλώσεις διαμαρτυρίας και άνοιξαν έρανο υπέρ του *Ριζοσπάστη*.

Στην αντιμετώπιση του φασιστικού κινδύνου και στην περιφρούρηση των συγκεντρώσεων, απεργιών, γραφείων οργανώσεων και εφημερίδων και στην απόκρουση των επιθέσεων των φασιστικών οργανώσεων (ΕΕΕ, «Σιδηρά Φρουρά», κ.ά.), σημαντικό ρόλο έπαιξε η μαχητική «Αντιφασιστική Οργάνωση» (Αντιφά) που καθοδηγούνταν από τους Γ. Γιώση, Δασκαλιέρο, Σπ. Κωτσάκη κ.ά. και είχε δημοσιογραφικό όργανο την εφημερίδα *Κόκκινο Μέτωπο*.

Έπειτα από μερικές μέρες, στις 23 του Νοέμβρη, η εργατιά της Αθήνας έδωσε την πρώτη μαχητική της απάντηση στη φασιστική τρομοκρατία. Δεκαοκτώ χιλιάδες εργάτες της Αθήνας κατέβηκαν σε 24ωρη αντιφασιστική απεργία. Ήταν ο πρώτος ενιαιομετωπικός αγώνας των δύο εργατικών κέντρων, του Ενωτικού Κέντρου και του Εργατικού Κέντρου Αθήνας.

Την 1η του Δεκέμβρη 1934 οι λιγνιτωρύχοι του Παγγαίου κατέβηκαν σε απεργία διαμαρτυρίας για την παράνομη σύλληψη και παραπομπή σε δίκη 13 συναδέλφων τους. Η αστυνομία επιτέθηκε κατά των απεργών, σκότωσε έναν εργάτη και τραυμάτισε άλλους δεκατρείς. Σε ένδειξη αλληλεγγύης προς τους απεργούς, κινητοποιήθηκαν οι εργαζόμενοι των Σερρών. Η απεργία κράτησε 13 μέρες.

Το Δεκέμβρη του 1934 κηρύχτηκε 24ωρη πανεργατική απεργία στο Ηράκλειο Κρήτης, σε ένδειξη αλληλεγγύης προς τους απεργούς υποδηματεργάτες. Εικοσιτετράωρη γενική απεργία κατά των φόρων κηρύχτηκε στη Λάρισα. Απονεκρώθηκε κάθε κίνηση στην πόλη. Παρόμοιες απεργίες κηρύχτηκαν στην Καρδίτσα, τα Τρίκαλα και τον Αμπελώνα (Καζακλάρ) της Λάρισας.

7. Το βενιζελοπλαστηρικό κίνημα του 1935

Στις αρχές του 1935 οι αντιθέσεις ανάμεσα στις πολιτικές παρατάξεις της ελληνικής αστικής τάξης είχαν φτάσει στο κατακόρυφο. Οι Φιλελεύθεροι, απομακρυσμένοι από την εξουσία, είχαν καταλήξει πια στην απόφαση να την ξανακερδίσουν με στρατιωτική ενέργεια και να συντρίψουν οριστικά το Λαϊκό Κόμμα που, με τη σειρά του, επιδίωκε να ξαναγυρίσει τη χώρα στη σκοτεινή εποχή της αντιδραστικής μοναρχίας του κωνσταντινισμού, καταργώντας την αβασίλευτη δημοκρατία και ξαναφέροντας στο θρόνο το Γεώργιο Β'.

Η οικογένεια των Γκλίσμπουργκ εξασφάλιζε γενικά στη Δεξιά τα συμφέροντα και την ιδεολογία της που διαπνεόταν από μισοφεουδαρχικές απόψεις. Και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, οι ποικιλώνυμοι εκφραστές των πιο συντηρητικών κοινωνικών αντιλήψεων δεν άφηναν καμιά ευκαιρία για να προβάλουν τη δανέζικη δυναστεία, έστω και με την οργάνωση θρησκευτικών μνημοσύνων. Παράλληλα, η κυβέρνηση Π. Τσαλδάρη και Γ. Κονδύλη, με μια σειρά νόμους και διατάγματα που αποσκοπούσαν στην ενίσχυση των θέσεων των αντιβενιζελικών κομμάτων στον κρατικό μηχανισμό και στις ένο-

πλες δυνάμεις σε βάρος των βενιζελικών και γενικά των αντιμοναρχικών δημοσίων υπαλλήλων και αξιωματικών, δυνάμω-νε, με βάση το ιδιώνυμο, τις διώξεις και κατά των οπαδών της αστικής αντιμοναρχικής παράταξης. Ταυτόχρονα, απασχο-λούνταν με τη δίκη που γινόταν τότε για την απόπειρα δολο-φονίας του Βενιζέλου από ακροδεξιά στοιχεία. Η δίκη, άλλω-στε, αυτή ήταν πολύ ενοχλητική για τη Δεξιά, επειδή μείωσε στα μάτια του λαού και ζημίωσε πολιτικά ολόκληρο τον αντι-βενιζελισμό και έδινε στους αστούς δημοκρατικούς πολλά ηθικά ερείσματα για να διεκδικήσουν και πάλι την εξουσία.

Την εξουσία, όμως, οι βενιζελικοί επιχείρησαν να την αρ-πάξουν πραξικοπηματικά, γεγονός που άνοιξε τελικά το δρόμο προς τη βασιλομεταξική δικτατορία. Στις 7 το βράδυ της 1ης του Μάρτη 1935 καταλήφτηκε από το συνταγμα-τάρχη Στ. Σαράφη το πρότυπο τάγμα ευζώνων στου «Μα-κρυγιάννη» και από το λοχαγό Τσιγάντε η Σχολή Ευελπί-δων, ενώ ο υποναύαρχος Δεμέστιχας έθεσε υπό τον έλεγ-χό του όλο σχεδόν τον πολεμικό στόλο που βρισκόταν στη ναυτική βάση της Σαλαμίνας. Στους κινηματίες προσχώρη-σαν αμέσως οι μονάδες του στρατού που έδρευαν στα νη-σιά, την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη. Η πλήρης, όμως, έλλειψη συντονισμού στις ενέργειες των στασιαστών και η υποτίμηση της δύναμης των δεξιών, μαζί με την προ-δοσία των Άγγλων που δεν ήταν αμέτοχοι στις σχετικές συ-νωμοσίες, οδήγησαν το κίνημα από την αρχή στην πλήρη αποτυχία του και εξασφάλισαν τελικά στην ελληνική αντί-δραση μια από τις πιο σημαντικές νίκες.

Το βενιζελοπλαστηρικό κίνημα υπήρξε ουσιαστικά έργο της αγγλικής πολιτικής στην Ελλάδα. Ήταν μια οργανωμένη προβοκατόρικη ενέργεια των βρετανικών μυστικών υπηρε-σιών, που πράκτορές τους δρούσαν συντονισμένα μέσα στην «Ελληνική Στρατιωτική Οργάνωση», η οποία, μαζί με τη «Δημοκρατική Άμυνα» του στρατηγού Παπούλια και το «Δημοκρατικό Φρουρό» της Θεσσαλονίκης, είχε προετοι-μάσει και εκτελέσει το πραξικόπημα.

Μερικές μέρες πριν εκδηλωθεί το κίνημα, ο Ριζοσπά-στης είχε δημοσιεύσει γράμμα ενός αριστερού αξιωματικού που αποκάλυπτε τα σχέδια του βενιζελισμού για τη βίαιη κα-

τάληψη της εξουσίας και καλούσε τους αντιφασίστες στρατιωτικούς να ματαιώσουν ακόμη και με τα όπλα την πλαστη-ρική φασιστική δικτατορία, αλλά και την προπαρασκευαζό-μενη μοναρχική τυραννία ορισμένων ακροδεξιών αξιωματι-κών. Παρ' όλη, όμως, αυτή την αποκάλυψη, η κυβέρνηση δεν εκδήλωσε καμιά ανησυχία. Ούτε οι βενιζελικοί άλλαξαν, έστω και την τελευταία στιγμή, τα σχέδιά τους.

Οι ρεφορμιστές και αγροτικοί ηγέτες τάχτηκαν τότε άλ-λοι με τη μια και άλλοι με την άλλη πολιτική παράταξη, ενώ το ΚΚΕ καθόρισε τη στάση του με απόφαση του Πολιτικού Γρα-φείου που εγκρίθηκε από την Κεντρική Επιτροπή του στις 23 του Μάρτη 1935 και στη συνέχεια με απόφαση της 3ης Ολο-μέλειας της Κεντρικής Επιτροπής τον Απρίλη του 1935. Η απόφαση είχε τον τίτλο «Η κρίση της 1-12 του Μάρτη 1935 και τα καθήκοντα του Παλλαϊκού Αντιφασιστικού Μετώπου». Όπως προκύπτει από την απόφαση αυτή, το ΚΚΕ, τοποθε-τώντας στην ίδια μοίρα τους Φιλελεύθερους και τους Λαϊ-κούς, εξαιτίας της γνωστής προγενέστερης λυσσαλέας αντικομμουνιστικής πολιτικής του βενιζελισμού, όταν κατεί-χε την εξουσία, δεν είδε ότι η πολιτική κρίση του Μάρτη 1935 και η αιματηρή σύγκρουση ανάμεσα στις δύο παρατάξεις της άρχουσας τάξης εντασσόταν στη γενική προσπάθεια της ολιγαρχίας να παλινορθώσει τη μοναρχία και να εγκαθιδρύ-σει στη χώρα φασιστικό καθεστώς. Δεν αντιλήφθηκε, επί-σης, ότι ο κύριος κίνδυνος προερχόταν από το μοναρχοφα-σιστικό συνασπισμό του Π. Τσαλδάρη και του Γ. Κονδύλη, ενάντια στον οποίο έπρεπε να στρέψει τα κύρια πυρά του.

Την αποτυχία του βενιζελοπλαστηρικού κινήματος ακο-λούθησε αμέσως μια σειρά από δίκες.¹ Η πρώτη απ' αυτές

---

1. Ακολούθησαν, επίσης, αθρόες απολύσεις δημοκρατικών δημο-σίων υπαλλήλων. Είναι χαρακτηριστικό το μισαλλόδοξο πνεύμα των υπουργικών εγγράφων (Υπουργείον Συγκοινωνιών, ΤΤΤ, Τμήμα Προ-σωπικού, Αρ. Πρ. 192744/15.3.1935, Υπουργείον Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αρ. Εμπ. Πρ. 246/29.3.1935 κλπ.), με τα οποία ζητού-νταν από τις τοπικές υπηρεσίες τα ονόματα των δημοσίων λειτουργών, «οίτινες προσεχώρησαν ή οπωσδήποτε ηυνόησαν το στασιαστικόν κί-νημα» ή «καθ' ὧν υπήρχον ενδείξεις ἐπὶ κομμουνισμῷ».

τελείωσε με την έκδοση απόφασης που ικανοποιούσε τον λιγότερο αδιάλλακτο Π. Τσαλδάρη, όχι όμως και τους ηγέτες του φασιστικού παρακράτους Ράλλη και Μεταξά. Συγκεκριμένα, με βάση τις αποφάσεις αυτές ο Στ. Σαράφης, ο Λ. Σπαής και οι αδελφοί Τσιγάντε καταδικάζονταν σε ισόβια δεσμά, ενώ οι υπόλοιποι κατηγορούμενοι σε απλές φυλακίσεις, τη στιγμή που οι ακροδεξιοί ζητούσαν την επιβολή θανατικής καταδίκης.

Οι δίκες συνεχίστηκαν για αρκετό καιρό και στα τέλη του Μάρτη ο Παπούλιας και ο Κοιμήσης καταδικάστηκαν σε θάνατο και τουφεκίστηκαν τη Μεγάλη Εβδομάδα.¹ Επρόκειτο για μια καθαρά δολοφονική πράξη, για μια ολοφάνερη ενέργεια εκδίκησης των πιο αδιάλλακτων λαϊκών που ζητούσαν να πάρουν πίσω το αίμα του Γούναρη και των πολιτικών του φίλων. Παράλληλα, όμως, επρόκειτο και για μια ψυχρά υπολογισμένη πράξη των ελληνικών φασιστικών κύκλων που ήθελαν να μεταβάλουν τον τρόπο των αντιπάλων τους σε μόνιμη κατάσταση και να εξασφαλίσουν, μ' αυτό τον τρόπο, τις προϋποθέσεις για την εγκαθίδρυση δικτατορίας.

Μέσα στο κλίμα της τρομοκρατίας των λαϊκών, των μεταξικών και των κονδυλικών έγιναν στις 9 του Ιούνη 1935 βουλευτικές εκλογές, στις οποίες αρνήθηκε να πάρει μέρος το Κόμμα των Φιλελευθέρων και ζήτησε από τους οπαδούς του να απόσχουν. Αντίθετα, το ΚΚΕ διάλεξε το δρόμο της αγωνιστικής συμμετοχής και κατέβασε παντού συνδυασμούς, συνεργαζόμενο, όπου αυτό στάθηκε δυνατό, και με άλλες προοδευτικές δυνάμεις της χώρας.

Οι εκλογές οδήγησαν στη νίκη των αντιβενιζελικών κομ-

---

1. Εκτός από τους στρατηγούς Παπούλια και Κοιμήση, που ήταν ηγέτες της «Δημοκρατικής Άμυνας», αλλά πρώην στελέχη του μοναρχισμού, τουφεκίστηκε και ο επίλαρχος Βολάνης. Στις 5 του Μάη, εξάλλου, καταδικάστηκαν ερήμην σε θάνατο οι Ε. Βενιζέλος, Ν. Πλαστήρας, Ι. Κούνδουρος και Ε. Τζανακάκης· απαλλάχτηκαν ή τιμωρήθηκαν με μικρές ποινές όσοι αστοί πολιτικοί ήταν παρόντες στη δίκη, όπως οι Καφαντάρης, Σοφούλης και Παπαναστασίου, οι οποίοι, τρομοκρατημένοι, όχι μόνο αποκήρυξαν το κίνημα του Μάρτη, αλλά και ζήτησαν τη φιλανθρωπία των στρατοκρατών. Βλ. σχετικά Ν. Ψυρούκης, *ό.π.*, σελ. 64.

μάτων που πήραν όλες τις βουλευτικές έδρες. Το ΚΚΕ εξασφάλισε 98.699 ψήφους. Κέρδισε δηλαδή 39.999 ψήφους περισσότερες από τις εκλογές της 5ης του Μάρτη 1933, ανεβάζοντας το ποσοστό του στο 9,5% των ψήφων. Δεν κατόρθωσε, όμως, να εκλέξει κανένα βουλευτή, εξαιτίας του καλπονοθευτικού εκλογικού συστήματος.

Μετά τις εκλογές, οι προσπάθειες του ΚΚΕ για τη συσπείρωση των αντιφασιστικών δυνάμεων πολλαπλασιάστηκαν. Έτσι, στις 13 του Ιούνη 1935, με απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής του, έριξε την ιδέα της δημιουργίας Πανελλαδικού Δημοκρατικού Συνασπισμού, προβάλλοντας σαν καινούργιο στοιχείο της πολιτικής των κομμουνιστών τη συνεργασία τους κατά του μοναρχοφασισμού όχι μόνο με τους ρεφορμιστές σοσιαλιστές και αγροτιστές, αλλά και με τα μικρά αστικά δημοκρατικά κόμματα.¹

Η νέα θετική αυτή κατεύθυνση του ΚΚΕ ήταν, ωστόσο, επηρεασμένη από τη συνεχιζόμενη εχθρότητά του κατά του Κόμματος των Φιλελευθέρων. Δε συγχωρούσε την εκστρατεία που είχε εξαπολύσει κατά των κομμουνιστών, κυρίως με το ιδιώνυμο, όταν κατείχε την εξουσία. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο από το Πανελλαδικό Δημοκρατικό Συνασπισμό εξαιρούσε τους Φιλελεύθερους, χαρακτηρίζοντας το κόμμα τους φασιστικό, ενώ παράλληλα όριζε σαν απαραίτητο όρο για τη δημιουργία του Συνασπισμού την αποδοχή του μίνιμουμ προγράμματος του ΚΚΕ από όλα τα κόμματα και τις πολιτικές δυνάμεις που καλούνταν σε συνεργασία.

Στις 2 του Ιούλη 1935, το ΚΚΕ, συνεχίζοντας τις προσπάθειές του για τη συγκέντρωση των αντιφασιστικών δυνάμεων, απηύθυνε ανοιχτή επιστολή στις διοικήσεις της ΓΣΕΕ και της Ενωτικής ΓΣΕΕ, στο Σοσιαλιστικό και στο Αγροτικό Κόμμα, στην Κεντρική Πανυπαλληλική Επιτροπή, στις συνδικαλιστικές οργανώσεις των επαγγελματιών, στην Προσωρινή Επιτροπή Δράσης των Αγροτών και σε άλλους ανάλογους φορείς, με την οποία πρότεινε τη σύγκληση εθνικής σύσκεψης, με σκοπό τη μελέτη της κοινής δράσης

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 186-188.

των οργανώσεων και των μαζών για τη δημιουργία του Πανελλαδικού Αντιφασιστικού Συνασπισμού. Συγχρόνως, έμπαινε, κάθε φορά που χρειαζόταν, στην πρωτοπορία των δημοκρατικών αντιφασιστικών αγώνων, όπως αυτοί εκφράζονταν μέσα από πολιτικές συγκεντρώσεις ή εργατικές και αγροτικές διεκδικητικές κινητοποιήσεις.

8. Το 7ο Συνέδριο της ΚΔ και η 4η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

Στις 26 του Ιούλη 1935 άρχισε στη Μόσχα τις εργασίες του το 7ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Στις εργασίες του Συνεδρίου, που κράτησαν ως τις 20 Αυγούστου του 1935, πήραν μέρος 513 αντιπρόσωποι 65 κομμουνιστικών κομμάτων και διεθνών οργανώσεων που είχαν προσχωρήσει στην ΚΔ. Η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ απαρτιζόταν από τους Στυλιανό Σκλάβαινα (επικεφαλής), Γιάννη Ιωαννίδη, Γιάννη Μιχαηλίδη, Μιχάλη Τυρίμο, Μιχάλη Σινάκο, Δημήτρη Ζακαρέλο, Νίκο Πλουμπίδη και Ανδρέα Τσίπα.

Από τις εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν στο 7ο Συνέδριο κεντρική ήταν η εισήγηση του Γ. Δημητρόφ με θέμα: «Η επίθεση του φασισμού και τα καθήκοντα της Κομμουνιστικής Διεθνούς στον αγώνα για την ενότητα της εργατικής τάξης ενάντια στο φασισμό».

Η Κομμουνιστική Διεθνής, με το 7ο Συνέδριό της, καθόρισε σαν κύριο τον κίνδυνο του φασισμού και του πολέμου και χάραξε σαν πρωταρχικό καθήκον για το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα την πάλη ενάντια στον κίνδυνο αυτό, με τη συσπείρωση όλων των αντιφασιστικών δυνάμεων.

Το 7ο Συνέδριο της ΚΔ, συνοψίζοντας την πείρα των αδελφών κομμάτων στην πάλη κατά του φασισμού, σε πρώτη γραμμή των ΚΚ Ισπανίας και Γαλλίας, και εξετάζοντας κριτικά τη δράση της ΚΔ, επεξεργάστηκε τη στρατηγική και τακτική του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος στις νέες συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί ύστερα από την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία.

«Οι αποφάσεις του 7ου Παγκόσμιου Συνεδρίου της ΚΔ,

διαποτισμένες από τις λενινιστικές ιδέες, είχαν ιστορική σημασία, σημασία στροφής για το διεθνές κομμουνιστικό και εργατικό κίνημα, για την ανάπτυξη της πάλης όλων των επαναστατικών και δημοκρατικών δυνάμεων ενάντια στο φασισμό, τον ιμπεριαλισμό και τον πόλεμο.»¹

Το 7ο Συνέδριο της ΚΔ εξόπλισε το παγκόσμιο εργατικό κίνημα με καθαρή αντίληψη των προοπτικών της πάλης ενάντια στο φασισμό και τον πόλεμο.

«Ο φασισμός στην εξουσία», τόνισε, «είναι η ανοιχτή τρομοκρατική δικτατορία των πιο αντιδραστικών στοιχείων του χρηματιστικού κεφαλαίου.»²

Το Συνέδριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η άνοδος του φασισμού στην εξουσία «δεν αποτελεί συνηθισμένη αλλαγή μιας αστικής κυβέρνησης με μια άλλη, αλλά αλλαγή μιας κρατικής μορφής ταξικής κυριαρχίας της αστικής τάξης – της αστικής δημοκρατίας – με μια άλλη μορφή της, την ανοιχτή τρομοκρατική δικτατορία». Και το συμπέρασμα αυτό είχε τεράστια σημασία αρχής, γιατί απέκρουε την εξομίωση των διαφόρων αστικών κοινοβουλευτικών καθεστώτων με το φασισμό, έδειχνε τις αντιθέσεις ανάμεσα στο φασισμό και την αστική δημοκρατία και έθετε την επιστημονική βάση για την κατανόηση και χρησιμοποίηση αυτών των αντιθέσεων.

Η ΚΔ, με το 7ο Συνεδριό της, έκανε σαφή διάκριση ανάμεσα στην αστική δημοκρατία και το φασισμό και χάραξε τη νέα στρατηγική και τακτική του παγκόσμιου επαναστατικού κινήματος που συνοψιζόταν στα εξής:

– Κεντρικό καθήκον των ΚΚ είναι η δραστήρια πάλη ενάντια στην απειλή ενός νέου παγκόσμιου πολέμου, για την ειρήνη και για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ.

– Κύριος εχθρός της εργατικής τάξης και όλων των εργαζομένων είναι ο φασισμός. Τα ΚΚ πρέπει να κατευθύνουν το βασικό τους χτύπημα ενάντιά του.

– Η πάλη για τη δημοκρατία αποτελεί ουσιαστικό συστατικό στοιχείο της πάλης για το σοσιαλισμό.

---

1. *Κομμουνιστική Διεθνής*, σύντομη ιστορική μελέτη, εκδ. «Ελεύθερη Ελλάδα» 1973, σελ. 430.

2. *Στο ίδιο*, σελ. 402.

— Τα ΚΚ οφείλουν να συνδυάζουν αρμονικά τα διεθνιστικά με τα εθνικά τους καθήκοντα.

Το Συνέδριο υπογράμμισε ότι οι κομμουνιστές δεν είναι δυνατό να μένουν αδιάφοροι απέναντι στα πανεθνικά συμπεφέροντα των λαών τους, ότι τα ΚΚ, υπερασπιζόμενα σταθερά τις διεθνιστικές τους θέσεις, πρέπει να μετατραπούν ολοκληρωτικά σε εθνικές πολιτικές δυνάμεις. Η εργατική τάξη «είναι ο μοναδικός γνήσιος αγωνιστής για την εθνική λευτεριά και την ανεξαρτησία του λαού». «... Οι κομμουνιστές, όντας ανειρήνευτοι και από άποψη αρχής αντίπαλοι του αστικού εθνικισμού σ' όλες τις παραλλαγές του, δεν είναι καθόλου οπαδοί του εθνικού μηδενισμού, της περιφρονητικής στάσης προς τις τύχες του λαού τους»¹, αναφερόταν στις αποφάσεις του Συνεδρίου.

Η ενότητα δράσης της εργατικής τάξης (ενιαίο εργατικό μέτωπο), η ενότητα όλων των αντιφασιστικών και δημοκρατικών δυνάμεων (πλατύ λαϊκό μέτωπο) και η ενότητα όλων των εθνικοαπελευθερωτικών δυνάμεων (ενιαίο αντιιμπεριαλιστικό μέτωπο) σε εθνική κλίμακα και η συσπείρωση όλων αυτών των δυνάμεων σε παγκόσμια κλίμακα, αποτελούν τον απαραίτητο όρο για τη συντριβή του φασισμού, για τη διαφύλαξη της ειρήνης, για την κατάκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας, για την υπεράσπιση και τη διεύρυνση της δημοκρατίας, για την προώθηση της υπόθεσης του σοσιαλισμού.

Το 7ο Συνέδριο αντιμετώπισε με νέο τρόπο και τα προβλήματα της πάλης για την ενότητα του συνδικαλιστικού κινήματος και είδε τη δυνατότητα δημιουργίας ενός ευρύτατου αντιφασιστικού λαϊκού μετώπου, που θα συνένωνε με τους εργάτες και τους αγρότες τα δημοκρατικά και προοδευτικά στρώματα.

Έθεσε ακόμα το ζήτημα του σχηματισμού «κυβέρνησης λαϊκού αντιφασιστικού μετώπου», τονίζοντας ότι, σε περίπτωση νίκης κατά του φασισμού, δεν αποκλείεται να εξελιχθεί η κυβέρνηση αυτή σε κυβέρνηση με λειτουργίες δικτατορίας του προλεταριάτου.

---

1. *Κομμουνιστική Διεθνής*, σύντομη ιστορική μελέτη, σελ. 414.

Οι αποφάσεις του 7ου Συνεδρίου της ΚΔ ήταν η ενσάρκωση της δημιουργικής δύναμης του μαρξισμού-λενινισμού, ικανού, στη βάση της ανάλυσης των θεμελιακών προβλημάτων της ταξικής πάλης, να επεξεργαστεί πολιτική που άνοιγε την πόρτα προς το μέλλον.

Με το Συνέδριο αυτό άρχισε για το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα και για το ΚΚΕ μια νέα περίοδος ανάπτυξης.

Η επεξεργασία της νέας ολοκληρωμένης πολιτικής του ΚΚΕ, με βάση τις αποφάσεις του 7ου Συνεδρίου της ΚΔ, ουσιαστικά άρχισε τον Αύγουστο του 1935 με την «Απόφαση της ΚΕ του ΚΚΕ πάνω στην τρέχουσα στιγμή» (*Ριζοσπάστης* 9 Αυγούστου του 1935). Με την απόφαση αυτή η Κεντρική Επιτροπή διατύπωσε το σύνθημα της δημοκρατικής αντιφασιστικής κυβέρνησης. Η 4η Ολομέλεια της ΚΕ (Σεπτέμβρης του 1935) και κυρίως το 6ο Συνέδριο του ΚΚΕ (Δεκέμβρης του 1935), με την ευεργετική επίδραση των αποφάσεων του 7ου Συνεδρίου της ΚΔ, που έγιναν αποδεκτές ομόφωνα, έφεραν σε αντιστοιχία όλες τις πλευρές της πολιτικής του ΚΚΕ με τον αντιιμπεριαλιστικό δημοκρατικό χαρακτήρα της επικείμενης επανάστασης και με τις απαιτήσεις της πάλης κατά του μοναρχοφασισμού.

Η 4η Ολομέλεια της ΚΕ προσδιόρισε σωστά τα κόμματα που ανήκαν στο μοναρχοφασιστικό συνασπισμό και γενικότερα τη διάταξη των ταξικών δυνάμεων και καθόρισε άμεσα τα καθήκοντα του κόμματος. Για να νικηθεί ο φασισμός και η μοναρχία, αναφερόταν στην απόφαση, χρειάζεται: 1) Να αποκατασταθεί το Ενιαίο Μέτωπο ανάμεσα στις πολιτικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις, ενάντια σ' όλα, και τα πιο ελάχιστα, μέτρα πείνας και φασισμού. 2) Να αποκατασταθεί μ' όλα τα μέσα η ταξική συνδικαλιστική ενότητα. 3) Να δημιουργηθεί το παλλαϊκό μέτωπο της ελευθερίας και της δημοκρατίας, ο συνασπισμός, δηλαδή, όλων των δημοκρατικών και αντιφασιστικών δυνάμεων του λαού και του στρατού.

Η 4η Ολομέλεια της ΚΕ διακήρυξε ότι το κόμμα, «μπροστά στον άμεσο κίνδυνο φασιστικής ιταλικής επιδρομής είτε άλλης μεγαλοϊμπεριαλιστικής (λ.χ. από την πλευρά της χιτλερικής Γερμανίας) απειλής κατά της εθνικής ακεραιότητας και ανεξαρτησίας, θέτει σαν υπέρτατο καθήκον του την

υπεράσπιση της εθνικής ελευθερίας και θα παλέψει με όλες του τις δυνάμεις για να κατακτήσει αυτό την ηγεμονία της πάλης, εφόσον η ιστορία και η πράξη όλων των αστοτσιφλικάδικων κομμάτων είναι ιστορία και πράξη ξεπουλήματος της χώρας και του λαού στους ξένους ιμπεριαλιστές...». Και ότι «το ΚΚΕ στον αγώνα αυτόν θα συνεργαστεί με όλες τις οργανώσεις και κόμματα, που θα παλέψουν πραγματικά για την εθνική ακεραιότητα και ανεξαρτησία».¹

9. Το 6ο Συνέδριο του ΚΚΕ

Το Δεκέμβρη του 1935 συνήλθε το 6ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ένα από τα σπουδαιότερα συνέδρια στην ιστορία του. Πήραν μέρος σ' αυτό 45 αντιπρόσωποι, εκλεγμένοι από τις συνδιασκέψεις των τοπικών κομματικών οργανώσεων, 2 αντιπρόσωποι της Κεντρικής Επιτροπής, 2 της ΟΚΝΕ και 2 προσκαλεσμένοι με συμβουλευτική ψήφο, συνολικά 51 αντιπρόσωποι.

Η σύγκληση του 6ου Συνεδρίου έγινε σε μια περίοδο έντασης της επίθεσης των δυνάμεων του φασισμού και του πολέμου σε διεθνή κλίμακα και στην Ελλάδα. Σ' αυτές τις συνθήκες, μεγάλη σημασία είχε η σύγκληση του 7ου Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Το 6ο Συνέδριο του ΚΚΕ, στηριζόμενο και στις αποφάσεις του 7ου Συνεδρίου της ΚΔ, επικέντρωσε την προσοχή του στην αποσόβηση του κινδύνου εγκαθίδρυσης φασιστικής δικτατορίας.

Καθόρισε σωστά τα καθήκοντα του ΚΚΕ για τη δημιουργία του Ενιαίου Μετώπου και του Παλλαϊκού Μετώπου και την πραγματοποίηση της συνδικαλιστικής ενότητας, που μπορούσαν να φράξουν το δρόμο στη φασιστική δικτατορία. Το Συνέδριο εγκατέλειψε την παλιά θέση, σύμφωνα με την οποία οι σοσιαλιστές, οι ρεφορμιστές και οι αγροτιστές θεωρούνταν ο κύριος εχθρός.

Απέρριψε το σύνθημα «σοβιετική εξουσία», που δεν

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 249-250.

ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα και διατύπωσε το σύνθημα της «Λαϊκής Δημοκρατικής Εξουσίας» του προλεταριάτου και της αγροτιάς, στην οποία θα οδηγούσε η συντριβή του μοναρχοφασισμού και στη συνέχεια η ανατροπή της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας.

Έθεσε με νέο τρόπο τα ζητήματα του κύριου εχθρού και της διάταξης των ταξικών δυνάμεων στην επικείμενη αστικοδημοκρατική επανάσταση. Υπογράμμισε ότι κοινός εχθρός της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων της πόλης και του χωριού, όλου του εργαζόμενου λαού είναι η πλουτοκρατική ολιγαρχία. Αυτή αποτελεί τον κύριο εχθρό και ενάντιά της πρέπει να στραφεί το κύριο χτύπημα του μετώπου των λαϊκών δυνάμεων.

Σπουδαία ήταν η απόφαση του 6ου Συνεδρίου για τον πόλεμο. Χαρακτηρίζοντας άμεσο τον κίνδυνο πολέμου που απειλούσε τη χώρα μας και τον κίνδυνο απώλειας της εθνικής της ανεξαρτησίας από τους ξένους ιμπεριαλιστές, κυρίως από την Ιταλία, καθόρισε ότι «το καθήκον τόσο της απόκρουσης της άμεσης απειλής του πολέμου, όσο και της υπεράσπισης της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας της χώρας από τους ξένους ιμπεριαλιστές... πέφτει πάνω στο κόμμα μας».¹

«Οι Έλληνες κομμουνιστές», τονιζόταν στο Μανιφέστο του Συνεδρίου προς την εργατική τάξη και τον εργαζόμενο λαό της χώρας, «θα είναι στην πρώτη γραμμή σαν πρόκειται να υπερασπίσουν την εδαφική ακεραιότητα και την ανεξαρτησία της χώρας, όταν απειληθεί...»²

Το Συνέδριο έθεσε το καθήκον της «συγχώνευσης των κομμουνιστικών αγροτικών οργανώσεων με όλα τα αγροτικά κόμματα και τις άλλες δημοκρατικές πολιτικές οργανώσεις στο χωριό σ' ένα μαζικό και ενιαίο παναγροτικό κόμμα, με βάση την πάλη για τις άμεσες απαιτήσεις της αγροτιάς, την πάλη κατά του φασισμού και του πολέμου και τη συμμαχία με την εργατική τάξη».

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 294.

2. Στο ίδιο, σελ. 322.

Με την απόφαση, όμως, του Συνεδρίου για τη διάλυση των οργανώσεων του ΚΚΕ στο χωριό και την ένταξη των μελών τους στο ΑΚΕ καταργήθηκε η αυτόνομη οργάνωση και δράση των κομμουνιστών στην ύπαιθρο.

Για τη νέα γενιά, το 6ο Συνέδριο έθεσε το καθήκον της πάλης για τη δημιουργία ενιαίας οργάνωσης νέων στην Ελλάδα.

Το Συνέδριο επικύρωσε την απόφαση της 3ης Ολομέλειας της ΚΕ (Απρίλης του 1935) που ακύρωσε το λαθεμένο σύνθημα «Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη» και το αντικατέστησε με το σύνθημα της πλήρους εθνικής και πολιτικής ισοτιμίας όλων των εθνικών μειονοτήτων που ζούσαν στην Ελλάδα.

Το Συνέδριο εξέλεξε νέα Κεντρική Επιτροπή και νέο Πολιτικό Γραφείο.¹

Οι αποφάσεις της 4ης Ολομέλειας της ΚΕ και προπαντός οι αποφάσεις του 6ου Συνεδρίου του ΚΚΕ, με την ολοκληρωμένη στρατηγική και τακτική που καθόρισαν, άνοιξαν το δρόμο για την ανάπτυξη της αντιφασιστικής πάλης ενάντια στον άμεσο κίνδυνο επιβολής δικτατορίας και την απειλή πολέμου.

Το Γενάρη του 1936 το ΚΚΕ συγκρότησε με το Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας (παράταξη Βογιατζή) το συνασπισμό του Παλλαϊκού Μετώπου.

---

1. Η ΚΕ αποτελέστηκε από τους Στέργιο Αναστασιάδη, Βασίλη Βερβέρη, Παντελή Δαμασκόπουλο, Νίκο Ζαχαριάδη, Γιάννη Ζεύγο, Γιάννη Ιωαννίδη, Παντελή Καραγκίτση, Δαμιανό Μάθεση, Γιάννη Μιχαηλίδη, Γιάννη Μιχελίδη, Στέφανο Μόσχο, Βασίλη Νεφελούδη, Δημήτρη Παρτσαλίδη, Νίκο Πλουμπίδη, Μιλτιάδη Πορφυρογένη, Πέτρο Ρούσο, Γιώργη Σιάντο, Μιχάλη Σινάκο, Σιτοκωσταντίνου, Γρηγόρη Σκαφίδα, Στυλιανό Σκλάβαινα, Λεωνίδα Στρίγκο, Μιχάλη Τυρίμο και Χρύσα Χατζηβασιλείου. Το νέο Πολιτικό Γραφείο αποτελέστηκε από τους Νίκο Ζαχαριάδη, Βασίλη Νεφελούδη, Στυλιανό Σκλάβαινα, Γιάννη Μιχαηλίδη, Γιώργη Σιάντο, Γιάννη Ιωαννίδη και Δημήτρη Παρτσαλίδη.

10. Η ανάπτυξη του απεργιακού και του μαζικού λαϊκού κινήματος

Το δεύτερο εξάμηνο του 1935 αναπτύχθηκε αξιόλογο απεργιακό και μαζικό λαϊκό κίνημα. Τον Αύγουστο κατέβηκαν σε γενική 24ωρη αντιπολεμική απεργία οι εργάτες των Σερρών, ενώ παράλληλα πραγματοποιήθηκαν πολλές αντιπολεμικές διαδηλώσεις στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις.

Στις 5 Αυγούστου οι σταφιδεργάτες του Ηρακλείου της Κρήτης κήρυξαν απεργία και πραγματοποίησαν μεγάλη διαδήλωση μέσα στην πόλη. Τη διαδήλωση, όμως, αυτή τη χτύπησαν με τα όπλα οι δυνάμεις καταστολής της κυβέρνησης με αιματηρό απολογισμό 6 νεκρούς και πολλούς τραυματίες εργάτες.¹ Η απεργία, ύστερα απ' αυτό, γενικεύτηκε· η κοινή γνώμη εξεγέρθηκε και η οργανωμένη εργατική τάξη, ενεργώντας επαναστατικά με αλληπάλληλες συγκρούσεις, έγινε κύρια του Ηρακλείου και κατέλυσε τις αρχές.

Η κυβέρνηση, τρομοκρατημένη από την εξέλιξη των πραγμάτων, κήρυξε αμέσως το στρατιωτικό νόμο και κινητοποίησε πολεμικά πλοία, με αποτέλεσμα να ξεσηκωθεί σε όλη τη χώρα κύμα διαμαρτυριών. Η Ενωτική ΓΣΕΕ κάλεσε τον ελληνικό λαό σε αποφασιστικό αγώνα στο πλευρό των σταφιδεργατών του Ηρακλείου, οι οποίοι έλυσαν την απεργία τους μόνο αφού οι εργοδότες τους έκαναν αποδεκτά όλα τους τα αιτήματα.

Από τις 18 του Αυγούστου μέχρι τις αρχές του Σεπτεμβρίου 1935 σημειώθηκαν μεγάλες κινητοποιήσεις των σταφιδεργατών και στην Πελοπόννησο, ενώ στα σπουδαιότερα σταφιδοπαραγωγικά κέντρα της περιοχής (Πύργο, Φιλιατρά, Γαργαλιάνους, Ζαχάρω, Πύλο και Κυπαρισσία) οι σταφιδοπαραγωγοί πραγματοποίησαν μεγάλες συγκεντρώσεις με μαύρες σημαίες και διαμαρτυρήθηκαν εντονότατα για τη ληστρική πολιτική της κυβέρνησης και των σταφιδεμπόρων.

---

1. Οι δολοφονημένοι απεργοί εργάτες: Ιωσήφ Αδαμάκης, Νίκος Ανδρουλάκης, Λεωνίδας Αντωναγιαννάκης, Μανώλης Βλαντάκης, Αιμίλιος Σταμπούλης και Αναστάσιος Σταμπούλης. Βλέπε *Μαρτυρολόγιο. Έπεσαν για τη ζωή*, έκδ. της ΚΕ του ΚΚΕ, σελ. 34.

Οι αρχές χρησιμοποίησαν ξανά την ωμή βία και συγκρούστηκαν με τους σταφιδοπαραγωγούς. Στη Ζαχάρω, και κυρίως στην Πύλο, τα γεγονότα πήραν ιδιαίτερα δραματικό χαρακτήρα.

Στην Πύλο δέκα χιλιάδες ένοπλοι σταφιδοπαραγωγοί συγκεντρώθηκαν στις 2 Αυγούστου στην κεντρική πλατεία, όπου δέχτηκαν άγρια επίθεση από κρατικές δυνάμεις, με συνέπεια να σκοτωθούν δύο και να τραυματιστούν 12 διαδηλωτές.¹ Ακολούθησε πραγματική μάχη και οι ένοπλοι σταφιδοπαραγωγοί κατόρθωσαν να γίνουν τελικά κύριοι της Πύλου και να καταργήσουν προσωρινά την επίσημη τοπική εξουσία.

Στο ίδιο χρονικό διάστημα κατέβηκαν σε απεργία στο πλευρό των σταφιδοπαραγωγών οι μυλεργάτες της Καλαμάτας, προβάλλοντας και τα δικά τους αιτήματα. Την έβδομη μάλιστα μέρα της απεργίας συμπαρατάχθηκε μαζί τους, με μαχητικές κινητοποιήσεις, ολόκληρη η οργανωμένη εργατική τάξη της Καλαμάτας, με αποτέλεσμα η απεργία των μυλεργατών να λήξει με νίκη.

Το Σεπτέμβρη του 1935 μαχητική εργατική απεργία συγκρόνησε και την Πάτρα, όπου 90 μυλεργάτες του εργοστασίου Τριάντη κήρυξαν απεργία πείνας, που εξελίχτηκε σε πανεργατική απεργία και κατέληξε σε βίαια επεισόδια ανάμεσα στους απεργούς και τους οπλισμένους μπράβους της εργοδοσίας. Στα επεισόδια αυτά τραυματίστηκαν πολλοί διαδηλωτές και σκοτώθηκε ο δεκαεφτάχρονος Στ. Νησίδης, μαθητευόμενος χτίστης, από τους προσφυγικούς συνοικισμούς της πόλης.

Την 1η του Οκτώβρη 1935, πάνω από 3.000 αμπελουργοί της Λευκάδας, σε συλλαλητήριό τους, απαίτησαν να υποχρεωθεί η εταιρία οίνων και οινοπνευμάτων να αγοράσει τα σταφύλια τους και να γίνουν δεκτά τα 10 αιτήματά τους, που είχαν υποβάλει στις αρχές σε προηγούμενη κινητοποίησή τους.

Αντί να ικανοποιήσουν τα δίκαια αιτήματα των αμπελουργών, οι αρχές κινητοποίησαν στρατιωτικό απόσπασμα,

---

1. Σκοτώθηκε ο γέρος αγρότης Βασίλης Τσαρπάλας από το χωριό Κυνηγού και ο 12χρονος μαθητής Πατσούρος. Βλέπε, *Μαρτυρολόγιο, Έπεσαν για τη ζωή*, έκδ. της ΚΕ του ΚΚΕ, σελ. 35.

με επικεφαλής τον αξιωματικό Λαβράνο, το οποίο πυροβόλησε τους αμπελουργούς στην πλατεία της Λευκάδας. Σκότωσε τον Διονύση Καρφάκη, γραμματέα του πυρήνα του ΚΚΕ στο χωριό Καρυά και το μαθητή Γιώργο Ρεκατσίνα, κάτοικο του ίδιου χωριού. Τραυμάτισε, επίσης, πολλούς. Εγίναν 100 συλλήψεις.¹

Οι απεργίες του 1935 οργανώθηκαν, στο μεγαλύτερο μέρος τους, από το ΚΚΕ και αποτέλεσαν ένα πολύ σημαντικό πολιτικοκοινωνικό φαινόμενο που προσδιόριζε τις τότε δυνατότητες του συνειδητοποιημένου προλεταριάτου να προχωρήσει οργανωμένο σε επαναστατικές διεκδικήσεις. Παράλληλα, όμως, σηματοδοτούσε και την απόφαση του φθαρμένου ελληνικού αστικού κράτους να προβάλει την αντίστασή του και στη συνέχεια να αναπτύξει την αντεπίθεσή του που κατέληξε στην επιβολή της φασιστικής δικτατορίας.

Στις αρχές του 1936 τα οικονομικά προβλήματα της χώρας είχαν ιδιαίτερα οξυνθεί, ανάμεσά τους και το σταφιδικό που, για την αντιμετώπισή του, η κυβέρνηση είχε συγκροτήσει ειδική επιτροπή από αντιπροσώπους των πολιτικών κομμάτων, των παραγωγών και των εμποροβιομηχάνων της σταφίδας, καθώς επίσης και από εμπειρογνώμονες. Στην επιτροπή αυτή συμμετείχε, σαν εκπρόσωπος του Παλλαϊκού Μέτωπου, ο Δημ. Γληνός, ο οποίος είχε αντιμετωπίσει το θέμα σαν σύνθετο κοινωνικό και οικονομικό πρόβλημα από τα πιο σημαντικά της χώρας και είχε αντιληφθεί από την αρχή ότι όλο το προστατευτικό σύστημα της σταφίδας ήταν οργανωμένο με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποβαίνει προπαντός εκμεταλλευτικό και πλουτοφόρο για τους παρασιτικούς συντελεστές και μοναδικό θύμα να παραμένει συνέχεια ο παραγωγός.²

---

1. Στο ίδιο, σελ. 36-37.

2. Βλ. τη μπροσούρα *Το Παλλαϊκό Μέτωπο δίνει τη σωστή λύση στο σταφιδικό ζήτημα. Ο λόγος του βουλευτή Δ. Γληνού στη μεγάλη σταφιδική επιτροπή*, Αθήνα, Ιούνης 1936. Σύμφωνα με τις απόψεις του Δ. Γληνού, ολόκληρη η παραγωγή του σταφιδόκαρπου μπορούσε να πληρωθεί με 896 εκατομμύρια δραχμές και να εξασφαλιστεί και περίσσευμα 79 εκατομμυρίων.

Ο Δ. Γληνός είχε αναπτύξει τις απόψεις του και στο πανσταφιδικό συνέδριο που συνήλθε εκείνη την εποχή στον Πύργο σε συνθήκες αφόρητης αστυνομικής τρομοκρατίας και είχε προκαλέσει, με τον εμπνευσμένο λόγο του, τις θυελλώδεις επευφημίες των ανηπιπροσώπων. Είχε τονίσει ότι απαραίτητη προϋπόθεση για τη σωστή αντιμετώπιση της σταφιδικής κρίσης αποτελούσε η μετατροπή του κράτους από υποχείριο των εκμεταλλευτών σε υπερασπιστή του συμφέροντος των σταφιδοπαραγωγών.

Την ίδια εποχή που η σταφιδική κρίση συγκλόνιζε την Πελοπόννησο, μια σειρά απεργίες ξεσπούσαν και πάλι στη χώρα. Το τελευταίο δεκαήμερο του Φλεβάρη 1936 οργάνωθηκε απεργία των αυτοκινητιστών της Αχαΐας. Ζητούσαν τη μείωση της τιμής της βενζίνης. Τον επόμενο μήνα, προχώρησαν σε στάσεις εργασίας οι αρτεργάτες της Πάτρας, απαιτώντας την αναπροσαρμογή των ημερομισθίων τους.¹

11. Το νόθο δημοψήφισμα του 1935 και οι συνέπειές του

Ο κυβερνητικός συνασπισμός του Π. Τσαλδάρη και του Γ. Κονδύλη κέρδισε με τις εκλογές της 9ης του Ιούνη 1935 εύκολη νίκη, η οποία, όμως, πολύ γρήγορα δημιούργησε στον αρχηγό του Λαϊκού Κόμματος ανυπέρβλητες δυσκολίες. Πολλά στελέχη του, όπως ο Ανδρ. Στράτος, ο Περ. Ράλλης και ο Μιχ. Κύρκος, είχαν ταχθεί κατά της επανόδου του Γεωργίου και δεν άφηναν καμιά ευκαιρία, προκειμένου

---

1. Γενικά τα ημερομίσθια των εργατών τη χρονική περίοδο από το 1932 μέχρι το 1937 ήταν πολύ χαμηλά, ενώ ο τιμάριθμος συνεχώς ανέβαινε. Ετσι, οι μαθητευόμενοι έπαιρναν ημερομίσθιο από 15 έως 20 δραχμές, οι ανειδίκευτοι ενήλικοι εργάτες από 50 έως 70, οι ειδικευμένοι τεχνίτες από 120 έως 170 και οι ιδιωτικοί υπάλληλοι μηνιάτικο από 1.200 ως 1.800 δραχμές, ενώ ο γενικός τιμάριθμος είχε φτάσει το 1932 στις 1.773 και το 1937 στις 2.185 δραχμές. Βλ. Δ. Λαμποβίτη, «Ο ρόλος του ξένου κεφαλαίου στη χώρα μας», περιοδικό *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τεύχος Οκτώβρη του 1945.

να προβάλουν τη θέση τους αυτή με ομιλίες και με άρθρα τους στον τύπο.

Η ελληνική κεφαλαιοκρατία, όμως, δεμένη με τους Αγγλους καπιταλιστές που ευνοούσαν την κατάργηση της αβασίλευτης δημοκρατίας και την επιστροφή των Γκλίκσμπουργκ στον ελληνικό θρόνο, εργαζόταν συστηματικά προς αυτή την κατεύθυνση και, με τα πιο πρόθυμα όργανά της μέσα στο δεξιό πολιτικό χώρο, προωθούσε με επιτυχία τα σχέδια παλινόρθωσης της βασιλείας. Παράλληλα, δεν παρέλειπε να προσεγγίζει και τους φιλελεύθερους. Μία αντιπροσωπεία της, που την αποτελούσαν ο Γ. Κοντομίχαλος, ο Γ. Πεσματζίδης και ο Αθως Ρωμανός, είχε έρθει ήδη σε πολλές επαφές με τον ίδιο τον Βενιζέλο, επιδιώκοντας την απαραίτητη, κατά την άποψη του εγχώριου καπιταλισμού, πολιτική συμφιλίωσή του με τη δυναστεία.

Στις 10 του Οκτώβρη 1935 ο στρατηγός Παπάγος, ο ναύαρχος Οικονόμου και ο πτέραρχος Ρέπας ανέτρεψαν πραξικοπηματικά την κυβέρνηση του Π. Τσαλδάρη. Τη διαδέχτηκε ακροδεξιά κυβέρνηση, με επικεφαλής τον Γ. Κονδύλη, ο οποίος έσπευσε και συγκάλεσε τη Βουλή, που ψήφισε αμέσως την κατάργηση της αβασίλευτης Δημοκρατίας και την προκήρυξη δημοψηφίσματος για την επαναφορά του Γεωργίου. Οι αρχηγοί της αστικής αντιπολίτευσης φάνηκαν ότι αιφνιδιάστηκαν από τις ενέργειες του Γ. Κονδύλη, που ανακηρύχτηκε στη συνέχεια αντιβασιλιάς. Το ΚΚΕ, όμως, τους είχε προειδοποιήσει και τους είχε προτείνει τη συγκρότηση Πανελλαδικής Επιτροπής Αγώνα, χωρίς, ωστόσο, να εισακουστεί.

Αμέσως μετά το πραξικόπημα, το ΚΚΕ επανέλαβε την πρότασή του για κοινό αντιδικτατορικό μέτωπο σε όλα τα πολιτικά κόμματα, εκτός από την ακροδεξιά, ακόμη και στο Λαϊκό Κόμμα. Αλλά και αυτή η πρωτοβουλία δεν είχε αποτελέσματα, αν και για μια στιγμή τα βενιζελικά κόμματα είχαν δεχτεί τη συγκρότηση κάποιας συντονιστικής επιτροπής που τελικά δε λειτούργησε.

Στις 3 του Νοέμβρη 1935 έγινε το δημοψήφισμα. Η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων του φανέρωσε τη μεγάλη νοθεία που είχε διαπραχθεί, για να ξαναγουρίσει στο θρόνο η

δανέζικη δυναστεία. Πολύ ενδεικτικά ήταν τα αποτελέσματα της Αχαΐας. Σύμφωνα με τη σχετική ανακοίνωση, το ψηφοδέλτιο της βασιλείας το προτίμησαν στο νομό γύρω στις οκτώ χιλιάδες περισσότεροι ψηφοφόροι από εκείνους που ήταν πραγματικά γραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους.¹

Στις 26 του Γενάρη 1936 έγιναν στην Ελλάδα νέες βουλευτικές εκλογές. Το ΚΚΕ πήρε μέρος με το Συνασπισμό του Παλλαϊκού Μετώπου. Τον είχε συγκροτήσει με το Αγροτικό Κόμμα του Βογιατζή.²

Στις εκλογές αυτές, παρά την τρομοκρατία και τους διωγμούς, το Παλλαϊκό Μέτωπο σημείωσε σημαντική εκλογική επιτυχία, εξασφαλίζοντας το 5,7% των έγκυρων ψηφοδελτίων και κερδίζοντας 15 έδρες στη Βουλή.³ Οι βενιζελι-

---

1. Ο Σταμ. Μερκούρης, πρωτομάστορας εκείνης της νοθείας, ομολογούσε αργότερα ότι ο πατέρας του, παλιός δήμαρχος της Αθήνας και συνηθισμένος στα εκλογικά μαγειρέματα, είχε μείνει κατάπληκτος από το θράσος, αλλά και την ανικανότητα των οργανωτών του δημοψηφίσματος και είχε ψέξει το γιο του που είχε δώσει σαν τελικό αποτέλεσμα στη δημοσιότητα το ποσοστό 98% υπέρ του βασιλιά Γεωργίου. Βλέπε σχετικά, Τ. Βουρνάς, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας, 1909-1940*, Αθήνα 1977, σελ. 390.

2. Στις εκλογές μετείχε και ο Παν. Κανελλόπουλος, ανιψιός του Δ. Γούναρη, που εμφανιζόταν τότε σαν τολμηρά προοδευτικός πολιτικός και υποστήριζε ότι η ουσία της σοσιαλιστικής κοινωνίας βρισκόταν στο συνταίριασμα της πειθαρχημένης ελευθερίας με την ιδέα της κοινωνικής δικαιοσύνης, φανερωμένη με την άρση της διάστασης ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και στις σχέσεις παραγωγής. Επρόκειτο στην πραγματικότητα για μικροαστικές σοσιαλεθνικιστικές αντιλήψεις που τις είχε αποκρούσει ο Δ. Γληνός, ο οποίος είχε τονίσει σχετικά ότι ήταν εντελώς αδύνατο να δοθεί στο εθνικό κράτος σοσιαλιστικό περιεχόμενο, χωρίς να μετατραπεί και το κράτος σε σοσιαλιστικό, χωρίς, δηλαδή, να πάρουν οι εργαζόμενοι την κρατική εξουσία, να καταλύσουν την κυριαρχία των εκμεταλλευτών και να εξαλείψουν από την οικονομία κάθε μορφή εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο και κάθε ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Βλέπε εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, φ. 31 Μάρτη 1936.

3. Βουλευτές του Παλλαϊκού Μετώπου εκλέχτηκαν οι Β. Νεφελαούδης, Δημ. Γληνός, Μ. Μανωλάς, Σ. Σκλάβαινας, Μ. Σινάκος, Γ. Ιωαννίδης, Μιλτ. Πορφυρογένης, Γ. Σιάντος, Φ. Παπαδόπουλος, Α. Τζίμας,

κοί πήραν 141 έδρες και οι αντιβενιζελικοί 143, γεγονός που σήμαινε ότι καμιά από τις αστικές αυτές παρατάξεις δε διέθετε πλειοψηφία στο κοινοβούλιο και ότι συνεπώς ο ρόλος της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του Παλλαϊκού Μετώπου και μέσα στη Βουλή και έξω απ' αυτή θα απέβαινε ιδιαίτερα σημαντικός.

Την επομένη των εκλογών ο αρχηγός των Φιλελευθέρων, Θεμ. Σοφούλης, δήλωσε ότι θα δεχόταν να συμπράξει με τους Λαϊκούς για το σχηματισμό βιώσιμης κυβέρνησης και ότι δεν επρόκειτο να θέσει πολιτειακό ζήτημα. Την ενέργεια αυτή του Σοφούλη την κατάγγειλε αμέσως το ΚΚΕ σαν απόπειρα συναλλαγής χωρίς ηθικές αρχές, με στόχο «το δυνάμωμα της επίθεσης της άρχουσας τάξης κατά των συμφερόντων του λαού». Ύστερα από μερικές μέρες, όταν οι συνομιλίες μεταξύ των Φιλελεύθερων και των Λαϊκών είχαν ολότελα ναυαγήσει, το ΚΚΕ απέκρουσε, χωρίς καμιά συζήτηση, απόπειρα των ιδίων των Λαϊκών να συνεργαστεί πολιτικά και με βάση κάποιο μίνιμουμ πρόγραμμα μαζί τους.

Στη συνέχεια, εκπρόσωποι του Παλλαϊκού Μετώπου συναντήθηκαν με φιλελεύθερους αντιπροσώπους και άρχισαν συνομιλίες που κατέληξαν σε συμφωνία, την οποία υπέγραψαν στις 19 του Φλεβάρη 1936, από τους Φιλελεύθερους, ο Θεμ. Σοφούλης, και από το Παλλαϊκό Μέτωπο, ο Στ. Σκλάβαινας. Ήταν μια συμφωνία εξαιρετικής για εκείνη την εποχή πολιτικής σημασίας, γιατί έδινε τη δυνατότητα για ευρύτερη συσπείρωση και παλλαϊκή πάλη κατά του κινδύνου της φασιστικής δικτατορίας και για την προάσπιση της δημοκρατίας.

Με βάση τους όρους της συμφωνίας, το Παλλαϊκό Μέτωπο αναλάμβανε την υποχρέωση να ψηφίσει τους Φιλελεύθερους για το προεδρείο της Βουλής και να δώσει ψήφο ανοχής σε κυβέρνηση που θα σχημάτιζε ο Σοφούλης. Από την πλευρά της, η κυβέρνηση θα ακύρωνε αναδρομικά τη διάταξη του εκλογικού νόμου που αφαιρούσε τα εκλογικά δι-

---

Δ. Μενύχτας, Δ. Παρτσαλίδης, Κ. Θέος, Β. Βερβέρης και Μ. Τυρίμος. Οι ψήφοι που πήρε τότε το Παλλαϊκό Μέτωπο είχαν ανεβεί στις 73.441.

καιώματα από όσους είχαν καταδικαστεί για παράβαση του «ιδιώνυμου», θα καταργούσε τις επιτροπές ασφάλειας, θα έδινε αμνηστία στον Ν. Ζαχαριάδη, στον Β. Βερβέρη και στον Β. Νεφελούδη, καθώς και σε όλους τους πολιτικούς κατάδικους, τους φυλακισμένους και τους εξόριστους, θα διέλυε όλες τις φασιστικές οργανώσεις, θα καθιέρωνε σαν μόνιμο εκλογικό σύστημα την αναλογική, θα ελάττωνε, μέσα σε δυο μήνες, την τιμή του ψωμιού, θα απαγόρευε την προσωποκράτηση για οφειλές προς το δημόσιο μέχρι τρεις χιλιάδες δραχμές, θα καθιέρωνε πεντάχρονο χρεοστάσιο χωρίς όρους για τα χρέη των αγροτών στις τράπεζες και στους ιδιώτες και θα προχωρούσε στην άμεση εφαρμογή των κοινωνικών ασφαλίσεων.

Όταν η ύπαρξη του συμφώνου έγινε γνωστή από τη Δεξιά, ξέσπασαν θυελλώδεις αντιδράσεις¹, οπότε ο στρατηγός Παπάγος, ο οποίος ήταν υπουργός των Στρατιωτικών και ένας από τους ηγέτες παραστρατιωτικής οργάνωσης που υποστήριζε το θρόνο, επισκέφτηκε τον Γεώργιο και του ζήτησε το σχηματισμό εξωκοινοβουλευτικής κυβέρνησης που θα είχε την απόλυτη εμπιστοσύνη των αξιωματικών. Ο Γεώργιος, όμως, που συνήθιζε να διώχνει όσους δε χρειαζόταν πια και είχε λακτίσει τον Γ. Κονδύλη, ο οποίος πέθανε από εγκεφαλική συμφόρηση πέντε μέρες μετά τις εκλογές, αφαίρεσε αμέσως το υπουργείο των Στρατιωτικών από τον Παπάγο και το πρόσφερε στον Ι. Μεταξά, με την έγκριση μάλιστα όλων σχεδόν των αστών πολιτικών, ακόμη και του Βενιζέλου, ο οποίος βρισκόταν τότε στο Παρίσι, απ' όπου, στις 9 του Μάρτη 1936, έστειλε γράμμα στον πατρινό φιλελεύθερο βουλευτή Λουκά Ρούφο, στο οποίο, αφού υποστήριζε ότι «με την ενέργειάν του αυτήν (της αναθέσεως του υπουργείου των Στρατιωτικών εις τον Μεταξάν) ο βασιλεύς απέκτησε πάλιν ακέραιον το κύρος του, τόσοσν απαραίτητον διά

---

1. Ακόμη και το *Ελεύθερον Βήμα*, που θεωρούνταν βενιζελική εφημερίδα, έγραφε σχετικά στις 4 του Απρίλη 1936: «Την υπογραφήν γραπτής συμφωνίας μεταξύ του Κόμματος των Φιλελευθέρων και των Κομμουνιστών την αποδοκιμάζομεν. Και ουδέποτε εμφαντάσθημεν, ότι παρόμοιον έγγραφον θα είχεν υπογραφή.»

την αποκατάστασιν της ψυχικής ενότητος του ελληνικού λαού και την οριστικήν επάνοδον της χώρας εις κανονικόν πολιτικόν βίον», κατέληγε: «Από μέσα από την καρδιά μου αναφωνώ: Ζήτω ο βασιλεύς.»¹

Την επόμενη μέρα, εξάλλου, ο Βενιζέλος ξαναγύριζε στο θέμα, με γράμμα του προς τον Αλέξ. Ζάννα. Σ' αυτό υποστήριζε ότι η μόνη δυνατή λύση της πολιτικής κρίσης στην Ελλάδα ήταν «η συγκρότησις κυβερνήσεως, όχι βεβαίως υπηρεσιακής, όπως κακώς χαρακτηρίζεται πολλάκις, αλλά εξωκομματικής», δηλαδή δικτατορικής.²

Στο μεταξύ, ο Θεμ. Σοφούλης, τρομοκρατημένος ήδη από το κλίμα που είχε δημιουργήσει σε βάρος του η ακροδεξιά, εξαιτίας της συμφωνίας του με το Παλλαϊκό Μέτωπο, όταν κλήθηκε στα ανάκτορα για να πάρει την εντολή, εισηγήθηκε το σχηματισμό οικουμενικής κυβέρνησης με τον Δεμερτζή. Το ΚΚΕ κατάγγειλε αυτή την πράξη του Σοφούλη σαν ενισχυτική των φασιστικών στοιχείων και αποφάσισε να δυναμώσει τη δράση του έξω από τη Βουλή, κοντά στον εργαζόμενο λαό. Στους τρεις, άλλωστε, πρώτους μήνες του 1936 είχε ξεσπάσει μεγάλο απεργιακό κίνημα στην Αθήνα, τον Πειραιά, τη Θεσσαλονίκη, τη Δράμα, την Ξάνθη και την Καλαμάτα για οικονομικά αιτήματα των εργατών και κατά της τρομοκρατίας, καθώς και παμφοιτητική απεργία στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη.

Ο Σοφούλης κατέθεσε την εντολή στις 11 του Μάρτη και στις 14 του ίδιου μήνα ανέλαβε την πρωθυπουργία ο Δεμερτζής. Πέντε μέρες αργότερα πέθανε στο Παρίσι από εγκεφαλικό επεισόδιο ο Ε. Βενιζέλος³ και στις 13 του Απριλίου πέθανε από συγκοπή καρδιάς ο ίδιος ο Δεμερτζής, οπότε, με τη σύμφωνη γνώμη του αγγλικού παράγοντα, του Γεωργίου Γκλίσμπουργκ, των εγχώριων στρατοκρατών και της ελ-

---

1. Ι. Μεταξάς, *Ημερολόγιον*, Αθήναι 1951, τόμ. Δ1, σελ. 188.

2. Γρ. Δαφνής, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, τόμ. Β', σελ. 421.

3. Λίγες μέρες μετά το θάνατο του Ελ. Βενιζέλου, ο γιος του Κυριάκος αποκάλυπτε σε αθηναϊκή εφημερίδα της Δεξιάς ότι «ο πατήρ μου ουδέποτε ήτο δημοκρατικός, αλλά πάντοτε θιασώτης της βασιλευμένης δημοκρατίας». Βλέπε, εφημερίδα *Πρωΐα*, φ. 26 Μάρτη 1936.

ληνικής ολιγαρχίας, ορκίστηκε πρωθυπουργός της χώρας ο Ι. Μεταξάς.¹

Τα πολιτικά κόμματα αντέδρασαν, προς στιγμή, στην ενέργεια αυτή του βασιλιά. Ύστερα, όμως, από μερικές μέρες, κάτω απ' τις πιέσεις των πλουτοκρατικών κύκλων τους οι Φιλελεύθεροι και των αντιδραστικών στρατιωτικών στελεχών τους οι Λαϊκοί έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης στον Μεταξά και συμφώνησαν στο κλείσιμο της Βουλής και στη χορήγηση νομοθετικής εξουσιοδότησης στην κυβέρνηση Μεταξά.

Κατά της κυβέρνησης Μεταξά, εκτός από το Παλλαϊκό Μέτωπο, ψήφισαν ο Γ. Παπανδρέου με τους δύο βουλευτές του. Ο Παπαναστασίου και ο Μυλωνάς απείχαν.

Ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του Παλλαϊκού Μετώπου Στ. Σκλάβαινας, εξηγώντας την άρνηση παροχής ψήφου εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση Μεταξά, αποκάλυψε το χαρακτήρα και τους σκοπούς της κυβέρνησης.

«Είναι κοινό μυστικό», είπε ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του Παλλαϊκού Μετώπου, «ότι ο κ. πρόεδρος της Κυβερνήσεως έχει πολλές φορές εκδηλωθεί δημόσια εχθρός του κοινοβουλευτισμού και θιασώτης της δικτατορίας. Απορούμε πώς τα κόμματα, που λένε ότι αγωνίζονται για την αποκατάσταση των λαϊκών ελευθεριών και το σεβασμό της λαϊκής κυριαρχίας, γίνονται συνυπεύθυνα της ανωμαλίας και αυτής της ολοφάνερης παραβίασης του κοινοβουλευτικού καθεστώτος.»²

Στις 17 του Μάη πέθανε και ο Π. Τσαλδάρης. Και έτσι, τα δυο μεγαλύτερα αστικά κόμματα της εποχής έμειναν ουσιαστικά χωρίς αρχηγούς. Μια μέρα, εξάλλου, μετά το θάνατο

---

1. Όπως γράφει ο Σπ. Λιναρδάτος, ο Μεταξάς «είχε ξεκαθαρισμένους αντικοινοβουλευτικούς και αντιδημοκρατικούς σκοπούς. Παρίστανοντας τον συμφιλιωτή, προσπαθούσε να παραπλανήσει τον πολιτικό κόσμο και το λαό και, κυρίως, τους Φιλελεύθερους που η ανοχή ή και συνενοχή τους ήταν αναγκαία». Βλέπε, Σπ. Λιναρδάτος, *Η 4η Αυγούστου*, Αθήνα 1975, σελ. 23.

2. Γιώργης Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμ. Δ', 1934-1940, σελ. 222-223.

του Τσαλδάρη ο Μεταξάς πήρε για υπουργό του των Εσωτερικών τον Θ. Σκυλακάκη που υπήρξε ο εγκέφαλος της αντεπανάστασης του 1923. Η εξέλιξη αυτή θορύβησε όλα τα δημοκρατικά στοιχεία που ερμήνευσαν το διορισμό αυτό σαν μια ακόμη ένδειξη ότι ετοιμαζόταν σύντομα το πέρασμα στη δικτατορία.

12. Τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης στις 9 του Μάη 1936

Στις 29 του Απριλίου 1936, κατέβηκαν σε απεργία διαρκείας οι καπνεργάτες της Θεσσαλονίκης, του Βόλου, της Ξάνθης, της Δράμας και της Καβάλας, ζητώντας την εφαρμογή της συλλογικής σύμβασης εργασίας. Στην απεργία πήραν μέρος 40.000 καπνεργάτες.

Η Ενωτική ΓΣΕΕ, από την αρχή και με όλα τα μέσα, υποστήριξε το δικαίο αγώνα των καπνεργατών. Αργότερα και η ΓΣΕΕ (στις 8 του Μάη 1936) τάχθηκε υπέρ του αγώνα των καπνεργατών. Στις 9 του Μάη 1936 η Ενωτική και η ΓΣΕΕ δημοσίευσαν κοινή ανακοίνωση, με την οποία καλούσαν τους απεργούς να συνεχίσουν τον αγώνα μέχρι τη νίκη. Στην ίδια ανακοίνωση οι δύο συνομοσπονδίες δήλωναν ότι θα εκπροσωπούν από κοινού τους καπνεργάτες στις διαπραγματεύσεις με τους καπνέμπορους και την κυβέρνηση. Για πρώτη φορά, μετά τη μακρόχρονη περίοδο διάσπασης, η εργατική τάξη της Ελλάδας πραγματοποιούσε το Ενιαίο Μέτωπο Πάλης.

Στις 9 του Μάη 1936, από το πρωί οι χωροφύλακες άρχισαν σε διάφορα μέρη της Θεσσαλονίκης τις επιθέσεις κατά των συγκεντρώσεων των απεργών. Η πρώτη σοβαρή σύγκρουση έγινε μεταξύ χωροφυλάκων και αυτοκινητιστών που είχαν κατεβεί σε απεργία αλληλεγγύης προς τους καπνεργάτες στην Εγνατία οδό. Για να αμυνθούν, οι απεργοί έστησαν οδοφράγματα στις γωνιές του δρόμου. Οι χωροφύλακες χτύπησαν στο ψαχνό και σε λίγο έπεσε ο πρώτος νεκρός απεργός, ο αυτοκινητιστής Τάσος Τούσης.

Η σύγκρουση συνεχίστηκε και οι χωροφύλακες, χτυπώντας από τα νώτα, σκότωσαν 4 ακόμα απεργούς. Σε λίγο

προς το μέρος της σύγκρουσης κινήθηκε μεγάλη φάλαγγα καπνεργατών διαδηλωτών. Οι αυτοκινητιστές μετέφεραν πάνω σε μια πόρτα το σώμα του δολοφονημένου συναδέλφου τους. Εκλείσαν όλα τα καταστήματα. Στους συνοικισμούς οι καμπάνες χτυπούσαν συναγερμό. Η τεράστια φάλαγγα είχε υψώσει, αντί για σημαίες, μαντίλια βουτηγμένα στο αίμα των σκοτωμένων και οι διαδηλωτές φώναζαν: «Κάτω οι δολοφόνοι», «Να φύγει η κυβέρνηση Μεταξά».

Στη συμβολή των οδών Εγνατία και Μεγάλου Αλεξάνδρου άρχισε αληθινή σφαγή. Οι χωροφύλακες, οπλισμένοι με πολυβόλα, πυροβολούσαν το άοπλο πλήθος. Υπήρξαν, όμως, και περιπτώσεις συναδέλφωσης του στρατού με το λαό. Οι διαδηλωτές άρχισαν να υποχωρούν έπειτα από τετράωρη μάχη. Τα θύματα της βάρβαρης επίθεσης ήταν πάνω από 20 νεκροί και 300 τραυματίες.

Το απόγευμα της ίδιας μέρας, συγκροτήθηκε νέα μεγαλειώδης διαδήλωση διαμαρτυρίας για τη σφαγή των απεργών με τα συνθήματα: «Κάτω οι δολοφόνοι», «Κάτω ο Μεταξάς». Στρατιώτες και ναύτες, σε αρκετές περιπτώσεις, συμφιλιώθηκαν με το λαό. Οι χωροφύλακες αναγκάστηκαν να κλειστούν στα τμήματά τους. Στο μεταξύ, η κυβέρνηση Μεταξά έστειλε τη νύχτα μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις από τη Λάρισα και τέσσερα αντιτορπιτικά.

Στις 10 του Μάη 1936 έγινε η κηδεία των θυμάτων που πήρε χαρακτήρα παλλαϊκού ξεσηκωμού. Η νεκρική πομπή ξεκίνησε από το Εργατικό Κέντρο, ψάλλοντας το πένθιμο εμβατήριο. Στο δρόμο ενώθηκαν μαζί της και νέες φάλαγγες. Προχωρώντας προς το νεκροταφείο, η λαοθάλασσα συναντήθηκε με στρατιωτικές δυνάμεις που περιπολούσαν. Οι στρατιώτες και πολλοί αξιωματικοί συμφιλιώθηκαν με το λαό. Στο νεκροταφείο συγκεντρώθηκαν 150 χιλιάδες. Στον ξεσηκωμό αυτό του λαού πρωτοποριακό ρόλο έπαιξε η ΚΟ Θεσσαλονίκης του ΚΚΕ.

Η βάρβαρη δολοφονία των εργαζομένων της Θεσσαλονίκης προκάλεσε μεγάλη αγανάκτηση σ' ολόκληρη την Ελλάδα. Στις 11 του Μάη κηρύχτηκαν παλλαϊκές απεργίες διαμαρτυρίας στην Κομοτηνή, την Καβάλα, το Κιλκίς, τη Λάρισα, τη Λαμία και το Αγρίνιο. Σε πολλές πόλεις συγκροτή-

θηκαν θυελλώδεις συγκεντρώσεις των εργαζομένων.

Η Ενωτική και η Γενική Συνομοσπονδία των Εργατών Ελλάδας αποφάσισαν την κήρυξη 24ωρης γενικής πανελλαδικής απεργίας αλληλεγγύης προς το λαό της Θεσσαλονίκης για τις 13 του Μάη 1936. Στις συνομιλίες που έγιναν με τους καπνέμπορους και την κυβέρνηση Μεταξά, οι καπνέμποροι υποχώρησαν και δέχτηκαν τις περισσότερες οικονομικές διεκδικήσεις των απεργών. Η κυβέρνηση, όμως, αρνήθηκε να ικανοποιήσει τα πολιτικά αιτήματα των απεργών και όλου του λαού της Θεσσαλονίκης.

Οι ρεφορμιστές ηγέτες της ΓΣΕΕ αρνήθηκαν να τεθεί αίτημα παραίτησης της κυβέρνησης Μεταξά στην 24ωρη πανελλαδική γενική απεργία. Στο ανακοινωθέν, όμως, της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του Παλλαϊκού Μετώπου, που δημοσιεύτηκε στο *Ριζοσπάστη* στις 11 του Μάη 1936, καθοριζόταν σωστά ο χαρακτήρας της 24ωρης γενικής πανελλαδικής απεργίας με τα συνθήματα: «Άμεση παραίτηση της κυβέρνησης», «Άμεσος σχηματισμός κυβέρνησης από τη δημοκρατική πλειοψηφία της Βουλής και άμεση και απόλυτη εφαρμογή του Συμφώνου Παλλαϊκού Μετώπου-Φιλελευθέρων», «Ικανοποίηση όλων των εκκρεμών αιτημάτων του εργαζόμενου λαού». Στο ανακοινωθέν αυτό της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του Παλλαϊκού Μετώπου, που είχε εγκριθεί από την Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, είχε συμπεριληφθεί και το σύνθημα να δημιουργηθούν σε κάθε πόλη επιτροπές Λαϊκής Σωτηρίας για την αντιμετώπιση της κατάστασης.

Άκριβώς αυτά τα συνθήματα κυριάρχησαν στην 24ωρη γενική πανελλαδική απεργία στις 13 του Μάη 1936 που σημείωσε απόλυτη επιτυχία. Στην απεργία αυτή πήραν μέρος 500 χιλιάδες εργαζόμενοι: εργάτες, βιοτέχνες, επαγγελματίες, φοιτητές κ.ά.

Η παλλαϊκή αντιφασιστική εκδήλωση της Θεσσαλονίκης και οι πανελλαδικές εκδηλώσεις που ακολούθησαν υπήρξαν πολύ σημαντικές μάχες της εργατικής τάξης και των εργαζομένων, με επικεφαλής το ΚΚΕ, ενάντια στις προετοιμασίες για την επικράτηση του φασισμού.

Η ΚΕ του ΚΚΕ, στη συνεδρίασή της της 15ης του Μάη 1936, αναλύοντας την κατάσταση που επικρατούσε στη

χώρα μας μετά τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης, διαπίστωσε ότι ο Μεταξάς επιτάχυνε τις προετοιμασίες για την εγκαθίδρυση μοναρχοφασιστικής δικτατορίας και γι' αυτό ο φασιστικός κίνδυνος θεωρούνταν «πιο σοβαρός, πιο μεγάλος, και άμεσα απειλητικός». «Για τον εργαζόμενο λαό», αναφερόταν στην απόφαση της ΚΕ, «μία διέξοδος σωτηρίας μένει: Να ακολουθηθεί σ' όλη τη χώρα το παράδειγμα της πάλης του λαού της Θεσσαλονίκης.»¹

Η ΚΕ καλούσε όλο το κόμμα να εντείνει τις προσπάθειές του για την ανάπτυξη του κινήματος του Παλλαϊκού Μετώπου και τη διεύρυνση και σύσφιγξη των δεσμών του λαού με το στρατό, σύμφωνα με το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης και, αξιοποιώντας τις ευνοϊκές συνθήκες που δημιουργήσε η στενή συνεργασία της Ενωτικής με τη Γ ΣΕΕ τις μέρες των γεγονότων της Θεσσαλονίκης, να ολοκληρώσει το έργο της αποκατάστασης της συνδικαλιστικής ενότητας σε πανελλαδική κλίμακα. Τέλος, η ΚΕ απευθυνόταν ακόμα μια φορά στα βενιζελικά κόμματα με την έκκληση να πάψουν να υποστηρίζουν τον Μεταξά και να προχωρήσουν στο σχηματισμό κυβέρνησης με βάση το Σύμφωνο Φιλελευθέρων-Παλλαϊκού Μετώπου.

13. Προς τη φασιστική δικτατορία

Οι πανελλαδικές απεργιακές κινητοποιήσεις του Μάη 1936, με αποκορύφωμά τους τα συγκλονιστικά γεγονότα της Θεσσαλονίκης, ανησύχησαν την αντίδραση, γιατί φανέρωσαν τη δύναμη που διέθετε η εργατική τάξη. Φανέρωσαν, επίσης, ότι τη δύναμη αυτή μονάχα το ΚΚΕ μπορούσε πραγματικά να την αξιοποιήσει, γεγονός, άλλωστε, που έγινε αμέσως αντιληπτό, ακόμη και έξω από τα σύνορα της Ελλάδας.²

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος τέταρτος, σελ. 370-376.

2. Η χιτλερική εφημερίδα *Λαϊκός Παρατηρητής*, σε ανταπόκριση της από την Αθήνα είχε γράψει ότι «το ελληνικόν Κομμουνιστικόν Κόμμα υπέθαλπε μέσω των πρακτόρων του όλας τας υποκώφους δυσαρρεσκείας παρά τω λαώ (εν Ελλάδι), χαρακτηριστικά δε διά την τακτικήν

Είκοσι τέσσερις μέρες μετά τα γεγονότα στη Θεσσαλονίκη οι εργαζόμενοι του Βόλου, σε ένδειξη αλληλεγγύης προς τους εκεί απεργούς του μετάλλου, κατέβηκαν σε γενική 24ωρη απεργία και οργάνωσαν μαχητική συγκέντρωση μέσα στην πόλη. Η αστυνομία χτύπησε με τα όπλα τους απεργούς, σκότωσε τον 20χρονο υπάλληλο Γιώργο Μαραγκόπουλο και το ράφτη Νίκο Μπουμπατζή ή Μπουμπαγιατζή, 32 χρονών, μέλος του ΚΚΕ¹, τραυμάτισε τριάντα και συνέλαβε τους βουλευτές του Παλλαϊκού Μετώπου Γ. Σιάντο και Γ. Ιωαννίδη.

Στις 22 του Ιούλη 1936, το ΚΚΕ ήρθε σε επαφή με το Αγροτικό Κόμμα, συγκεκριμένα με την παράταξη Γαβριηλίδη-Σοφιανόπουλου, και συγκρότησε μαζί της Λαϊκό Μέτωπο. Η σχετική συμφωνία, που δημοσιεύτηκε στο *Ριζοσπάστη* στις 26 του Ιούλη, είχε καθαρά αντιφασιστικό, αντιφεουδαρχικό, αντιμονοπωλιακό και αντιιμπεριαλιστικό χαρακτήρα και η υλοποίησή της θα αποτελούσε ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση του αστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού της Ελλάδας και ένα πρώτο άνοιγμα του δρόμου προς το σοσιαλισμό.

Προσπάθειες για την ενότητα των προοδευτικών δυνάμεων είχε καταβάλει το ΚΚΕ μετά το 6ο Συνέδριό του και στο χώρο της νεολαίας, όπου σημείωσε αρκετές προόδους. Έτσι, είχε γίνει κατορθωτή στις αρχές του 1936 η δημιουργία της Φιλειρηνικής Ένωσης Οργανώσεων Νέων (ΦΕΟΝ)², με ευρύτατο χαρακτήρα. Συμμετείχαν σ' αυτήν οι νεολαϊστικές οργανώσεις του ΚΚΕ, του Σοσιαλιστικού Κόμματος, του Αγροτικού Κόμματος, των αστικών δημοκρατικών κομμάτων και η «Χριστιανική Αδελφότητα Νέων».

Η συγκρότηση της ΦΕΟΝ απέβλεπε στη συμμετοχή όσο το δυνατό ευρύτερων στρωμάτων της ελληνικής νεολαίας στον αγώνα κατά του πολέμου, του οποίου η απειλή μεγάλωνε καθημερινά. Καθημερινά, εξάλλου, μεγάλωνε και η

του ταύτην υπήρξαν αι τελευταίαι ταραχαί εν Θεσσαλονίκη». Βλέπε εφημερίδα *Τηλέγραφος* (Πατρών), φ. 21 Μάη 1936.

1. *Μαρτυρολόγιο. Έπεσαν για τη ζωή*, σελ. 43-44.

2. Χρήστος Τσιντζιλώνης, *ΟΚΝΕ, 1922-1943*, σελ. 218-223.

απειλή του φασισμού για την Ελλάδα, που εκδηλωνόταν με ποικίλους τρόπους και συνοδευόταν με τη λήψη από την κυβέρνηση ολοένα και πιο σκληρών αντεργατικών μέτρων.

Στις 27 του Ιούλη 1936 οι δύο εργατικές συνμοσπονδίες, η Ενωτική ΓΣΕΕ και η ΓΣΕΕ, δημοσίευσαν κοινή ανακοίνωση με την οποία καλούσαν τους εργαζόμενους της Αθήνας και του Πειραιά να κατέβουν στις 5 του Αυγούστου 1936 σε 24ωρη πανεργατική απεργία διαμαρτυρίας για το νομοσχέδιο του Μεταξά, με το οποίο δήμευε κεφάλαια των ασφαλιστικών ταμείων. Στις 31 του ίδιου μήνα δημοσιεύτηκε σε πολλές αστικές εφημερίδες η προβοκατόρικη είδηση ότι οι κομμουνιστές είχαν δήθεν πυρπολήσει κάποια μεγάλη στρατιωτική αποθήκη. Στις 2 Αυγούστου ο Μεταξάς είχε επείγουσα πολύωρη συνομιλία με το βρετανό πρεσβευτή στην Αθήνα. Την άλλη μέρα τα εργατικά συνδικάτα αποφάσισαν την κήρυξη από τα μεσάνυχτα της 4ης Αυγούστου 24ωρης πανελλαδικής απεργίας, σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την απόφαση της κυβέρνησης να εφαρμόσει στις μεταξύ των εργατών και των εργοδοτών διαφορές την υποχρεωτική διαιτησία. Στις 4 του ίδιου μήνα ο *Ριζοσπάστης* δημοσίευσε την πληροφορία ότι εκείνη ακριβώς τη μέρα θα κηρυσσόταν στην Ελλάδα φασιστική δικτατορία.

Και πραγματικά στις 4 του Αυγούστου 1936 κηρύχθηκε ο στρατιωτικός νόμος και η βασιλομεταξική δικτατορία. Ο μεγάλος και δύσκολος αγώνας δρόμου στην Ελλάδα ανάμεσα στις αντιφασιστικές και τις φασιστικές δυνάμεις έληξε με την επικράτηση των τελευταίων. Η φασιστική δικτατορία της 4ης Αυγούστου του 1936 κατόρθωσε να επιβληθεί, γιατί η σωστή πολιτική της αντιφασιστικής ενότητας του ΚΚΕ δεν μπόρεσε να συγκεντρώσει έγκαιρα τις απαραίτητες δυνάμεις για να την αντιμετωπίσει. Τις παραμονές της δικτατορίας, αν και είχε αναπτυχθεί ένα αρκετά πλατύ δημοκρατικό αντιφασιστικό κίνημα, δεν μπόρεσε να την αποκρούσει.

Οι δυνάμεις που οργάνωσαν και επέβαλαν τη δικτατορία ήταν η μοναρχική φασιστική μερίδα της ολιγαρχίας, με επικεφαλής το βασιλιά Γ. Γκλίκομπουργκ και το στρατηγό Ι. Μεταξά, καθώς και οι Άγγλοι ιμπεριαλιστές.

Την κύρια ευθύνη για την μη αποσόβηση του φασιστικού

κινδύνου τη φέρνουν όλα τα αστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και οργανώσεις που οι ηγέτες τους αρνήθηκαν τη συνεργασία με τους κομμουνιστές και δεν πάλευαν ενάντια στο σταδιακό εκφασισμό της χώρας.

Ιδιαίτερα σοβαρή ευθύνη για την επιβολή της βασιλομεταξικής δικτατορίας έχει το κόμμα των Φιλελευθέρων που αρνήθηκε να εφαρμόσει το Σύμφωνο Φιλελευθέρων-Παλαϊκού Μετώπου, δε δέχτηκε τις επανειλημμένες προτάσεις του ΚΚΕ για την αντιφασιστική ενότητα και έδωσε ψήφο ανοχής στην κυβέρνηση του Μεταξά. Στις αρχές μάλιστα της δικτατορίας, ο Σοφοκλής Βενιζέλος είχε έρθει σε διαπραγματεύσεις μαζί της και ήταν έτοιμος να προχωρήσει σε κάποιο είδος συνεργασίας, όταν οι κομμουνιστές, ακόμα και ηγέτες και βασικά στελέχη άλλων αστικών κομμάτων, έπαιρναν το δρόμο της εξορίας.

* * *

Η περίοδος 1934-1936 χαρακτηρίζεται από μια ιδιόμορφη οικονομική ύφεση, η οποία δεν εξασφάλισε νέα σημαντική άνοδο στην Ελλάδα, αλλά, αντίθετα, την οδήγησε σε νέα οικονομική πτώση, με σοβαρές συνέπειες για τον τόπο.

Η ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από το Λαϊκό Κόμμα όξυνε ακόμα πιο πολύ τα οικονομικά και γενικότερα τα κοινωνικά προβλήματα της χώρας, με αποτέλεσμα να χειροτερέψει η κατάσταση των εργαζομένων. Σ' αυτές τις συνθήκες, αναπτύχθηκαν οι αγώνες της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων.

Η άνοδος του απεργιακού κινήματος συνοδεύτηκε και με αρκετές άλλες διεκδικητικές λαϊκές κινητοποιήσεις, οι οποίες, κατά κανόνα, οδήγησαν σε άμεσες συγκρούσεις με τα όργανα της κρατικής καταπίεσης.

Την ίδια περίοδο, η απειλή ενός νέου καταστροφικού πολέμου που κυριαρχούσε ήδη πάνω σε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό χώρο, στην Ελλάδα συνοδεύτηκε και με την απειλή εγκαθίδρυσης φασιστικού καθεστώτος.

Η μόνη πολιτική δύναμη που όχι μονάχα είδε έγκαιρα τον κίνδυνο εγκαθίδρυσης φασισμού στην Ελλάδα, αλλά και

προειδοποιούσε συνεχώς τους εργαζόμενους γι' αυτόν ήταν το ΚΚΕ, το οποίο, παράλληλα, έκανε αδιάλλακτη πάλη κατά του φασισμού και του πολέμου. Οι κομμουνιστές, σε μι-σοπαράνομες συνθήκες και με συνεχώς εντεινόμενες διώ-ξεις, ανταποκρινόμενοι στις απαιτήσεις της καινούργιας κατάστασης, άρχισαν να προωθούν θεωρητικά και πρακτικά την αντιφασιστική κομματική γραμμή.

Ιδιαίτερη θέση στην πορεία της επεξεργασίας της στρα-τηγικής και τακτικής του κόμματος για τη μετατροπή του σε κόμμα νέου τύπου, κατέχει η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Γενάρης 1934).

Η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ αποτελεί σταθμό στην ιστορία του κόμματος, γιατί καθόρισε σωστά το χαρακτήρα της επικείμενης επανάστασης στην Ελλάδα και βοήθησε το κόμμα να δυναμώσει την επιρροή του στις μάζες και να με-τατραπεί σε κόμμα μαζικό, σε υπολογίσιμη πολιτική δύναμη.

Η αποφασιστική στροφή στην πολιτική του κόμματος πραγματοποιήθηκε από την 4η Ολομέλεια του 1935 και ιδι-αίτερα από το 6ο Συνέδριό του (Δεκέμβρης 1935). Τα σώμα-τα αυτά, εφαρμόζοντας δημιουργικά στις ελληνικές συνθή-κες την πολιτική γραμμή του 7ου Συνεδρίου της ΚΔ, έφεραν όλες τις πλευρές της πολιτικής του κόμματος σε αρμονία με το χαρακτήρα της επικείμενης επανάστασης και τις απαιτή-σεις της πάλης ενάντια στο μοναρχοφασισμό.

Την περίοδο 1934-1936, το ΚΚΕ προώθησε τη δουλειά του για τη συσπείρωση όλων των αντιφασιστικών δημοκρα-τικών δυνάμεων με την υπογραφή σειράς συμφωνιών κοι-νής δράσης με άλλες πολιτικές δυνάμεις και συνδικαλιστι-κές οργανώσεις. Στάθηκε ο σημαιοφόρος της πάλης για τα συμφέροντα του λαού και της χώρας, για την υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας, για τη δημοκρατία, την ειρήνη και το σοσιαλισμό. Βρέθηκε στην πρωτοπορία της πάλης για τις δημοκρατικές ελευθερίες. Αφιέρωσε όλες του τις δυνά-μεις και στάθηκε ευθύς εξαρχής πρωτοπόρο στην πάλη κατά του φασισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΤΟ ΚΚΕ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΦΑΣΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ (1936-1940)

1. Η διεθνής κατάσταση

Η διεθνής κατάσταση, μετά την κατάληψη της Αβησσυνίας από τη φασιστική Ιταλία τον Οκτώβρη του 1935, οξύνθηκε ακόμη περισσότερο. Ο γερμανικός ιμπεριαλισμός που, με τη βοήθεια των αμερικανικών πιστώσεων, ανόρθωσε την οικονομική του ισχύ, επιδίωκε όχι μόνο να τορπιλίσει τη συνθήκη των Βερσαλλιών, αλλά και να καταλάβει την Αλσατία, τη Λορένη, τα πολωνικά εδάφη, τις αποικίες και όλα όσα είχε χάσει στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Η Γερμανία κατάρτωνε σχέδια για μια ριζική αναδιανομή του κόσμου προς όφελός της.

Τον Οκτώβρη του 1936 δημιουργήθηκε ο φασιστικός άξονας Βερολίνου-Ρώμης και το Νοέμβρη του ίδιου χρόνου το σύμφωνο «Αντικομιντέρν» από τη Γερμανία, την Ιταλία και την Ιαπωνία. Στην Ισπανία, εξάλλου, ύστερα από το φασιστικό πραξικόπημα του στρατηγού Φράνκο τον Ιούλη του 1936, που έγινε με την άμεση ενίσχυση του Χίτλερ και του Μουσολίνι, ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος. Οι Ισπανοί δημοκράτες αγωνίστηκαν ηρωικά, με τη βοήθεια των διεθνών ταξιαρχιών¹ και τη συμπαράσταση της προοδευτικής ανθρωπότητας, για την υπεράσπιση της δημοκρατίας και της ανεξαρτησίας της πατρίδας τους και των κατακτήσεων του Λαϊ-

---

1. Στις διεθνείς ταξιαρχίες συμμετείχαν και Έλληνες και Ελληνοκύπριοι αντιφασίστες. Οι αγωνιστές αυτοί από την Ελλάδα και την Κύπρο, που πήραν μέρος στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο και πάλεψαν έντονα με ηρωισμό και αυτοθυσία για την υπεράσπιση της Ισπανικής Δημοκρατίας, υπολογίζονται σε 500. Για το σκοπό αυτό συγκροτήθηκε στην αρχή λόχος και αργότερα τάγμα Ελλήνων εθελοντών αντιφασιστών με την επωνυμία «Ρήγας Φεραίος».

κού Μετώπου. Αλλά, τελικά, δεν μπόρεσαν να νικήσουν, λόγω της πολιτικής της «ουδετερότητας», της «μη επέμβασης» που εφάρμοσαν οι δυτικές δυνάμεις απέναντι στην όλο και πιο ενεργητική συμμετοχή του φασιστικού άξονα υπέρ του Φράνκο.

Το φθινόπωρο του 1937 ξέσπασε νέα οικονομική κρίση στον καπιταλιστικό κόσμο, ύστερα από παρατεταμένη ύφεση. Εντάθηκε η πάλη ανάμεσα στις κυριότερες καπιταλιστικές χώρες για την εξασφάλιση αγορών κατανάλωσης και πηγών πρώτων υλών, ενώ η ανισόμερη οικονομική ανάπτυξη δυνάμωσε την τάση των επιθετικών κρατών για την αναδιανομή του κόσμου με πόλεμο. Έτσι, η Ιαπωνία, αφού εδραιώθηκε στις βορειοανατολικές επαρχίες της Κίνας, άρχισε το 1937 πολεμικές επιχειρήσεις για την υποδούλωση ολόκληρης της μεγάλης αυτής χώρας, με σκοπό τη μετατροπή της σε αποικία. Ένα χρόνο αργότερα, η Γερμανία εισέβαλε στην Αυστρία και την κατέλαβε.

Την ίδια περίοδο, η Σοβιετική Ένωση έκανε μεγάλες προόδους στην οικοδόμηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Εκπλήρωσε με επιτυχία το δεύτερο πεντάχρονο σχέδιο και άρχισε την υλοποίηση του τρίτου, ενώ, παράλληλα με την πολιτική της συλλογικής ασφάλειας, αγωνιζόταν δραστήρια για τη διατήρηση της ειρήνης. Γενικότερα, εξάλλου, οι λαοί, με επικεφαλής τα κομμουνιστικά κόμματα, που είχαν για οδηγό τους τις ιστορικές αποφάσεις του 7ου Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς, πάλευαν για να αντιμετωπίσουν το φασισμό και τον άμεσο κίνδυνο πολέμου.

Η ΕΣΣΔ συνέχισε την πάλη για την ειρήνη και την ασφάλεια των λαών σε συνθήκες έντασης της φασιστικής επίθεσης. Όμως, οι ιθύνοντες κύκλοι των δυτικών δυνάμεων απέρριπταν συνεχώς την πολιτική της συλλογικής ασφάλειας, παρά το γεγονός ότι οι φασίστες επιδρομείς απειλούσαν άμεσα ακόμη και την ίδια την υπόστασή τους.

2. Ο χαρακτήρας της μοναρχοφασιστικής δικτατορίας της 4ης Αυγούστου

Την ίδια περίοδο, οι πιο αντιδραστικές δυνάμεις στην Ελλάδα επέβαλαν τη φασιστική δικτατορία. Συγκεκριμένα, στις 4 Αυγούστου του 1936 κηρύχτηκε σ' όλη την επικράτεια ο στρατιωτικός νόμος, αναστάλθηκαν βασικά άρθρα του Συντάγματος για τις ελευθερίες των πολιτών και εξαπολύθηκε άγριος διωγμός κατά των κομμουνιστών και των άλλων δημοκρατών.

Η δικτατορία κηρύχτηκε από το βασιλιά Γεώργιο Γ κλίσ-μπουργκ και το στρατηγό Ιωάννη Μεταξά και αποτέλεσε εκδήλωση της απόφασης της ελληνικής πλουτοκρατικής ολιγαρχίας και του αγγλικού, κυρίως, κεφαλαίου να πνίξουν τη λαϊκή θέληση, γιατί ήταν επικίνδυνη για την κυριαρχία τους και να επιβάλουν στο λαό την πιο βίαιη και ολοκληρωτική καταπίεση. Υπήρξε, όμως, παράλληλα και επιβεβαίωση της αδυναμίας της ελληνικής πλουτοκρατίας να κυβερνήσει τη χώρα με τις μεθόδους του αστικού κοινοβουλευτισμού. Με την πραξικοπηματική επιβολή του τυραννικού-φασιστικού καθεστώτος της 4ης Αυγούστου και τη στυγνή τρομοκρατία, οι αντιδραστικές δυνάμεις επιδίωκαν να συντρίψουν τις προοδευτικές δυνάμεις και να διασφαλίσουν την εξουσία τους από κάθε κίνδυνο ανάπτυξης του επαναστατικού κινήματος.

Η συμμαχία ανάμεσα στα ανάκτορα, τον Μεταξά και τους Άγγλους δεν υπήρξε ποτέ ειλικρινής. Στην πραγματικότητα, ο Μεταξάς αγωνιούσε συνεχώς μήπως τον πετάξουν από την κυβέρνηση και προσπαθούσε να δημιουργήσει προσωποπαγές καθεστώς, να ριζώσει στην εξουσία και να οργανώσει ένα ολότελα δικό του στρατό. Ο Γεώργιος, από τη δική του πλευρά, φρόντιζε πάντα να έχει τον Μεταξά κάτω από τον απόλυτο έλεγχό του. Και οι Άγγλοι, οι μόνοι πραγματικοί κυρίαρχοι της κατάστασης, δεν παρέλειπαν να υπογραμμίζουν την παρουσία τους στον τόπο, κάθε φορά που ο δικτάτορας επιχειρούσε να αναλάβει σοβαρές πρωτοβουλίες που δεν τους έβρισκαν σύμφωνους.

Κύριος σκοπός της μοναρχοφασιστικής δικτατορίας της

4ης Αυγούστου ήταν η κατοχύρωση της οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας της μεγάλης ελληνικής κεφαλαιοκρατίας σε βάρος του εργαζόμενου λαού. Οι μεγαλομέτοχοι της Εθνοτράπεζας έλεγχαν ολόκληρη τη βασική βιομηχανία, τις συγκοινωνίες ξηράς και θάλασσας και το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο του τόπου. Ολόκληρη η οικονομική πολιτική του μοναρχοφασισμού είχε για γνώμονα την ανελέητη απομύζηση της εργατικής τάξης, την καταστροφή της φτωχομεσαίας αγροτιάς και των μικροαστικών στρωμάτων της πόλης, ακόμα και των μεσαίων στρωμάτων της αστικής τάξης.

Για το σκοπό αυτό, μπήκαν σ' εφαρμογή τα πιο σκληρά, βάρβαρα και εγκληματικά πολιτικά φασιστικά μέτρα. Κάθε ίχνος ελευθερίας και δικαιώματος των εργαζόμενων μαζών εξαλείφεται. Ολόκληρος ο κρατικός μηχανισμός, ο τύπος, το σχολείο, η Εκκλησία και οι διοικήσεις όλων των εργατικών και λαϊκών οργανώσεων φασιστικοποιούνται, μπαίνουν κάτω από τον απόλυτο έλεγχο της Ασφάλειας και μετατρέπονται σε υμνητές του μοναρχοφασισμού.¹

3. Η εσωτερική και εξωτερική πολιτική της δικτατορίας

Από τις πρώτες κιόλας μέρες της δικτατορίας πιάστηκαν και στάλθηκαν στα νησιά της εξορίας 700 περίπου αντιφασίστες, ενώ πολλοί άλλοι ρίχτηκαν στις φυλακές. Τη νύχτα της 4ης Αυγούστου, η Ασφάλεια της Αθήνας συνέλαβε το βουλευτή του Παλλαϊκού Μετώπου Δημήτρη Γληνό, τον πανεπιστημιακό καθηγητή Αλέξ. Σβώλο, τον αρχηγό του Αγροτικού Κόμματος Ιωάν. Σοφιανόπουλο, τον αγροτικό ηγέτη της Αριστεράς Κώστα Γαβριηλίδη, το βουλευτή των Φιλελευθέρων Θεμ. Τσάτσο και το δημοσιογράφο και συγγραφέα Νίκο Καρβούνη, ενώ στις 19 του Σεπτεμβρίου κατόρθωσε να συλλάβει και το Γενικό Γραμματέα του ΚΚΕ Νίκο Ζαχαριάδη που είχε περάσει στην παρανομία.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, 1940-1945, σελ. 79-80.

Οι μαζικές συλλήψεις συνεχίστηκαν σε όλη τη διάρκεια της δικτατορίας. Χιλιάδες κομμουνιστές, αντιφασίστες και δημοκράτες συνελήφθησαν, εξορίστηκαν και φυλακίστηκαν. Οι περισσότεροι μάλιστα από αυτούς πέρασαν από βασανιστήρια, από τα οποία το ρετσινόλαδο, ο πάγος, ο φάλαγγας και το ξεριζώμα των νυχιών με τσιμπίδες ήταν τα συχνότερα και τα πιο απάνθρωπα.

Η δικτατορία δε δίστασε να προχωρήσει και στη φυσική εξόντωση ορισμένων κομμουνιστών. Έτσι, δολοφόνησε το δημοσιογράφο του *Ριζοσπάστη* Μήτσο Μαρουκάκη, τον εργάτη Λασκαρίδη και άλλους και πέταξε από την ταρατσα της Ασφάλειας τον παλαίμαχο αγωνιστή Νίκο Βαλιανάτο. Ίδρυσε, εξάλλου, το στρατόπεδο της Ακροναυπλίας με εκατοντάδες κρατούμενους κομμουνιστές. Πολλά καθοδηγητικά στελέχη του ΚΚΕ τα έριξε στο μεσαιωνικό κάτεργο της Κέρκυρας. Στην Κέρκυρα εξόντωσε με βασανιστήρια το Γραμματέα της ΟΚΝΕ Χρήστο Μαλτέζο και στην Ακροναυπλία δολοφόνησε το δάσκαλο Παύλο Σταυρίδη.

Η δικτατορία αντιμετώπισε τους κομμουνιστές σαν τους βασικότερους εχθρούς της και χρησιμοποίησε πολλούς τρόπους για να τους εξοντώσει πολιτικά. Τους θεωρούσε πρωτεργάτες στη συγκρότηση αντιδικτατορικών μετώπων και αντιφασιστικών νεολαιίστικων και εργατικών ενώσεων, που είχαν αρχίσει να δημιουργούνται – κι αυτό την ανησυχούσε πολύ σοβαρά.¹

Ένα από τα γνωστότερα μέσα καταπολέμησης του ΚΚΕ από το μεταξικό καθεστώς υπήρξε ο εξαναγκασμός πολλών κομμουνιστών και δημοκρατικών πολιτών να υπογράφουν «δηλώσεις μετανόιας», με σκοπό «οι δηλούντες, εκτιθέμενοι εις την δημοσιότητα διά του τύπου, να δεσμεύονται ηθικώς και να καθίστανται έναντι των συντρόφων των ύποπτοι».² Ο Κ. Μανιαδάκης μάλιστα επιζητούσε, για ευνόητους λόγους, οι «δηλώσεις» αυτές να περιέχουν και τα ονό-

---

1. Υφυπουργείον Δημοσίας Ασφαλείας, Διεύθυνσις Εθνικής Ασφαλείας, Γραφείον Α. Αρ. Εμπ. Πρ. 1/4/16β/21-1-1938.

2. Στο ίδιο, Γραφείον ΣΤ. Αρ. Εμπ. Πρ. 18/106/4/6-6-1938.

ματα των ατόμων, με τα οποία είχε προφανώς συνεργαστεί ο «δηλωσίας» και να μην περιορίζονται στην τυπική αποκήρυξη της κομμουνιστικής ιδεολογίας.¹

Η κομμουνιστική αντιδικτατορική δράση απασχολούσε συνεχώς το καθεστώς. Το υφυπουργείο Ασφάλειας, με εμπιστευτικές εγκυκλίους του, καθόριζε τους τρόπους με τους οποίους μπορούσε η δράση αυτή να εξουδετερωθεί, κυρίως, μέσα στις ένοπλες δυνάμεις και στους δημόσιους υπαλλήλους. Για τους δημόσιους υπαλλήλους ιδιαίτερα οι ίδιες εκείνες εγκύκλιοι ανέφεραν ότι το 34% και πλέον του συνόλου τους ήταν πριν από τη δικτατορία φιλοκομμουνιστές και ότι μετά την κήρυξη της πολλοί δημόσιοι υπάλληλοι είχαν συλληφθεί για κομμουνιστική δράση.²

Η δικτατορία είχε κηρύξει σε διωγμό και την προοδευτική σκέψη, ψηφίζοντας ειδικά το νόμο «περί διώξεως του κομμουνισμού». Με βάση το νόμο αυτό, κήθηκαν σε πλατείες της Αθήνας και άλλων ελληνικών πόλεων πολλά προοδευτικά βιβλία κατά το χιτλερικό πρότυπο. Ο Κ. Μανιαδάκης μάλιστα είχε συντάξει το 1938 κατάλογο από 445 βιβλία που η κυκλοφορία τους απαγορευόταν αυστηρά. Ανάμεσά τους ήταν ορισμένα αρχαία ελληνικά συγγράμματα και όλα τα έργα του Κ. Μαρξ, του Φ. Ένγκελς και του Β. Λένιν.³ Επέβα-

---

1. Στο ίδιο, Γραφείον Ε. Αρ. Εμπ. Πρ. 18/106/2/8-2-1938.

2. Στο ίδιο, Γραφείον ΣΤ. Αρ. Εμπ. Πρ. 9/12/4/29-6-1939. Γραφείον Δ. Αρ. Εμπ. Πρ. 6/177/18/28-10-1939. Σύμφωνα με τα έγγραφα αυτά, φιλοκομμουνιστές πριν από τη δικτατορία ήταν το 51% των τριατατικών και των σιδηροδρομικών, το 35% των οικονομικών υπαλλήλων, το 30% των δικαστικών, το 20% των δασκών και γεωπόνων και το 50% των δασκάλων. Είχαν, εξάλλου, συλληφθεί για κομμουνιστική δράση 140 δημόσιοι υπάλληλοι το 1937 και το 1938 και 160 τους 9 πρώτους μήνες του 1939, από τους οποίους 45 ήταν εκπαιδευτικοί, 12 τριατατικοί, 18 σιδηροδρομικοί και 15 οικονομικοί υπάλληλοι.

3. Στο ίδιο, Γραφείον Α. Αρ. Πρ. 16/18/151Ζ/5-11-/1938. Απαγορευόταν, επίσης, η κυκλοφορία των έργων των Γ. Πλεχάνοφ, Λ. Τρότσκι, Γ. Δημητρώφ, Ι. Κορδάτου, Γ. Ζεύγου, Δ. Γληνού, Γ. Μαλτέζου, Δ. Πουρνάρα, Ι. Σοφιανόπουλου, Λ. Τολστόι, Μ. Γκόρκι, Ρ. Ρολάν, Α. Μπαρμπίς, Γ. Χάσεκ, Κ. Βάρναλη, Ν. Καζαντζάκη, Ι. Ρίτσου, Ν. Βρεττάκου, Ν. Κατηφόρη, Κ. Παρορίτη και πολλών άλλων.

λε αυστηρή λογοκρισία στον τύπο και απαγόρευσε όλες τις προοδευτικές εφημερίδες και περιοδικά. Εκτός από το *Ριζοσπάστη*, απαγόρευσε και την *Ανεξαρτησία*, τον *Ελεύθερο Άνθρωπο*, την *Ελεύθερη Γνώμη* κ.ά.

Η δικτατορία ψήφισε, επίσης, το νόμο 375 «περί κατασκοπείας». Ο περιβόητος αυτός νόμος λειτούργησε και κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου, καθώς και στα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια, με αποτέλεσμα πλήθος κομμουνιστών να καταδικαστούν από τα στρατοδικεία σε ισόβια δεσμά, αλλά και σε θάνατο, και πολλοί απ' αυτούς να εκτελεστούν.

Η ανάπτυξη, ωστόσο, του τρομοκρατικού μηχανισμού της δικτατορίας δεν υπήρξε το μοναδικό μέσο που χρησιμοποίησε για την επιβολή των θελήσεών της στον ελληνικό λαό. Εκτός από τα αστυνομικά μέτρα, η δικτατορία προσπάθησε να αντιμετωπίσει τις εναντίον της αντιδράσεις και με ιδεολογικά μέσα. Έτσι, ο υφυπουργός Θ. Νικολούδης, με έγγραφό του προς τις νομαρχίες, ζήτησε να διοργανώσουν δημόσιες ομιλίες, στις οποίες θα αναφερόταν εκτός άλλων ότι, σύμφωνα με τα κομμουνιστικά αρχεία που δήθεν είχαν ανακαλυφθεί, την Ελλάδα και την Ισπανία είχε επιλέξει η Τρίτη Διεθνής για τους παραπέρα πειραματισμούς της.¹

Μόνο, όμως, οι δημόσιες ομιλίες που θα διοργάνωναν οι νομαρχίες δεν ήταν αρκετές για την προβολή της τεταρτοαυγουστιανής ιδεολογίας. Χρειαζόταν ένας ιδιαίτερος προπαγανδιστικός μηχανισμός. Κι αυτός πολύ γρήγορα δημιουργήθηκε με βάση το μυστικό Δεύτερο Γραφείο του υφυπουργείου Τύπου, στο οποίο υπάγονταν άμεσα οι πυρήνες «λαϊκής διαφωτίσεως» των χωριών και των πόλεων, που τους αποτελούσαν «οι ευεργετηθέντες από την σημερινή κατάσταση, έμπιστα άτομα των δήμων και των κοινοτήτων, δημοδιδάσκαλοι, γεωπόνοι και ιερείς».²

---

1. Υφυπουργείον Τύπου και Τουρισμού, Γραφείον 2/β. Αρ. Εμπ. Πρ. 8/6-2-1937.

2. Στο ίδιο, Αρ. Εμπ. Πρ. 16/11-2-1937.

Εκτός από τους «λαϊκούς διαφωτιστές», σαν μέσο για τη διάδοση των πολιτικών αντιλήψεών της, η δικτατορία θεώρησε και τον κινηματογράφο. Ένα πλήθος μικρών ταινιών, που αναφέρονταν σε ποικίλες κυβερνητικές δραστηριότητες, άρχισε να προβάλλεται υποχρεωτικά στις κινηματογραφικές αίθουσες,¹ καθώς και διάφορα συνθήματα, ενώ πάντα, πριν από την έναρξη των προγραμμάτων, στο μεγάλο διάλειμμα και στο τέλος των παραστάσεων μεταδίδονταν ο ύμνος της 4ης Αυγούστου, καθώς και ο ύμνος της φασιστικής ΕΟΝ.²

Την ιδεολογία του το δικτατορικό καθεστώς προσπαθούσε να τη διαδώσει στις μάζες και με τις γιορτές, κορυφαίες από τις οποίες υπήρξαν οι γιορτές της 4ης Αυγούστου που, σύμφωνα με εντολές του Θ. Νικολούδη, έπρεπε να εξασφαλίζουν το χαρακτήρα αυθόρμητων λαϊκών εκδηλώσεων, με την αποστολή συγχαρητήριων τηλεγραφημάτων προσωπικά στον Μεταξά και με την προσέλευση των πολιτών για την παρακολούθηση των θρησκευτικών δοξολογιών, των επίκαιρων διαλέξεων και των εντυπωσιακών παρελάσεων.³ Σε κάθε πόλη, για τη διοργάνωση αυτών των γιορτασμών συγκροτούνταν ειδικές επιτροπές. Και παρά τη γενική οικονομική δυσπραγία, γι' αυτούς τους γιορτασμούς ξοδεύονταν αρκετά χρηματικά ποσά που εξασφαλιζονταν με υποχρεωτικές, κυρίως, προσφορές των πολιτών.

Βασικά εσωτερικά στηρίγματα της δικτατορίας ήταν η πλουτοκρατία, η μοναρχία και η ανώτερη στρατοκρατία. Στηρίγματά της ήταν, επίσης, οι δυνάμεις της αστυνομίας και της χωροφυλακής, ειδικά τα σώματα Ασφαλείας, καθώς και μια μερίδα εργατοπατέρων της συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας.

Κύρια επιδίωξη της πολιτικής της 4ης Αυγούστου ήταν να εξασφαλίσει περισσότερα κέρδη στο μεγάλο, εγχώριο και ξένο, κεφάλαιο και να κατοχυρώσει τις στρατηγικές θέσεις του αγγλικού ιμπεριαλισμού. Παρουσιάστηκε με ένα

---

1. Στο ίδιο, Αρ. Εμπ. Πρ. 50/4-3-1937.

2. Στο ίδιο, Αρ. Εμπ. Πρ. 2863/11-7-1939.

3. Στο ίδιο, Αρ. Εμπ. Πρ. 1214/23-7-1938 και 323/24-7-1940.

πρόγραμμα δήτην ανάπτυξης της αγροτικής παραγωγής, με τη λεγόμενη «πολιτική της αυτάρκειας», που σημείωσε αποτυχία, ενώ γενικότερα διατήρησε την καθυστερημένη δομή της οικονομίας, δυναμώνοντας παράλληλα την εξάρτηση της χώρας από το ξένο κεφάλαιο.

Ο Μεταξάς, σε λόγο που εκφώνησε στον Πειραιά την 1η του Μάη 1940, τόνιζε: «Μέσα σε μίαν κοινωνίαν –την καπιταλιστικήν– δεν είναι αυθυπονόητον πράγμα η συνεργασία των φορέων της εργασίας, δηλαδή των εργατών και των φορέων του κεφαλαίου, δηλαδή των καπιταλιστών. Αλλά με την κοινωνικήν μεταρρύθμισιν την οποίαν εκάμαμεν ημείς, την συνεργασίαν αυτήν την εκάμαμεν υποχρεωτικήν.»¹

Τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής της 4ης Αυγούστου ήταν:

Ο κρατικός παρεμβατισμός για την πρόληψη των κρίσεων, πιστωτική και παραγωγική πολιτική υπέρ των μεγάλων οικονομικών συγκροτημάτων, βαριά φορολογία σε βάρος των εργαζομένων, υποχρεωτική «ταξική ειρήνη» υπέρ των εκμεταλλευτών και οικονομικές αντιπαροχές στους υφιστάμενους την εκμετάλλευση που έπεφτε το βάρος στους ώμους τους.

Ο λαός την περίοδο της 4ης Αυγούστου υποσιτιζόταν μόνιμα. Από τους λαούς ολόκληρης της Ευρώπης ερχόταν πρώτος σε κατανάλωση λαχανικών και τελευταίος σε κατανάλωση ζωικών λευκωμάτων. Η οικονομική αθλιότητα του λαού εξαργυρώνεται από το καθεστώς με τα τεράστια κέρδη μιας ομάδας βιομηχάνων, εμπόρων, μονοπωλητών και τραπεζιτών που κρατούν στα χέρια τους τον έλεγχο της οικονομικής ζωής της χώρας.

Το ποσοστό του βιομηχανικού κέρδους στα 1938-1939 έφτασε στο μέγιστο ύψος 25% (κέρδη που διανεμήθηκαν και αποθεματικά σε σύγκριση με το μετοχικό κεφάλαιο) και το ποσοστό της απορροφούμενης υπεραξίας του εργατικού μισθού πλησίασε το ποσοστό 400%. Το ποσοστό των

---

1. Γιώργης Κατσούλης, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, τόμος Δ', 1934-1940, σελ. 311.

εφοπλιστικών κερδών ξεπέρασε το 30%. Το 1939 υπολογίζεται σε 4.200.000 λίρες. Οι τραπεζικοί οργανισμοί διείσδυσαν στη βιομηχανία. Με την παροχή μεγάλων πιστώσεων κέρδισαν τόσο οι τραπεζίτες όσο και οι βιομήχανοι.

Οι τραπεζικές πιστώσεις χορηγούνται ανισόμερα. Έτσι, στα 1938-1939 οι 8 ανώνυμες εταιρίες με συνολικά κεφάλαια 2,5 δισεκατομμύρια δρχ., πήραν πιστώσεις 8,5 δισεκατομμύρια, ενώ 612 εταιρίες, με κεφάλαια 2,2 δισεκατομμύρια, πήραν πιστώσεις 800 εκατομμύρια δρχ.¹

Η δικτατορία έφερε στο λαό αύξηση της ακρίβειας της ζωής κατά 30 έως 40% και μεγάλωσε τη δυστυχία του. Επέβαλε πάνω από δύο δισεκατομμύρια δραχμές καινούργιους φόρους και εφάρμοσε πληθωριστική πολιτική, για να αντιμετωπίσει τις στρατιωτικές δαπάνες, τη σπατάλη και τις καταχρήσεις της. Οργάνωσε ληστρικούς εράνους υπέρ της αεροπορίας κλπ. Παράλληλα, ένας εσμός κερδοσκόπων και μεγαλόσχημων κλεφτών, όπως ο Κ. Μανιαδάκης, ο Διάκος και η οικογένεια Μεταξά, θησαύριζε στα παρασκήνια του καθεστώτος από το αίμα του λαού. Ο Μεταξάς, εξάλλου, ανέβασε στο 40% το ποσοστό εξυπηρέτησης των ξένων δανείων και με το σύστημα των ανταλλαγών παρέδωσε τον κύριο όγκο του εξωτερικού εμπορίου της χώρας στη χιτλερική Γερμανία.

Εξαιτίας της λαϊκής δυσαρέσκειας, αλλά και για δημαγωγικούς λόγους, η δικτατορία έθεσε σε εφαρμογή ένα σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων, για τις οποίες αγωνίζονταν από χρόνια το ΚΚΕ και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις. Καθιέρωσε υποχρεωτικές και όχι ελεύθερες συλλογικές συμβάσεις. Και προχώρησε σε μικρές παραχωρήσεις και ασημάντες αυξήσεις στους μισθούς και στα ημερομίσθια, που εξουδετερώνονταν από την παράλληλη αύξηση του κόστους της ζωής.

Η εξωτερική πολιτική του μοναρχοφασισμού χαρακτηρίζεται από ένα τυχοδιωκτικό καιροσκοπικό παζάρεμα και ξε-

---

1. Γιώργης Κατσούλης, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, τόμος τέταρτος, σελ. 313.

πούλημα της ανεξαρτησίας της χώρας σε ξένες δυνάμεις, το ξαναζωντάνεμα της Μεγάλης Ιδέας με τη μορφή του «τρίτου ελληνικού πολιτισμού» και το φανατικό μίσος κατά της Σοβιετικής Ενωσης. Ο μοναρχοφασισμός δεν ακολουθεί εξωτερική πολιτική που να ανταποκρίνεται στα πραγματικά συμφέροντα της χώρας και του ελληνικού λαού, αλλά πολιτική δορυφόρου ξένων ιμπεριαλιστικών κύκλων, ανάλογα με τους ιδιαίτερους συμφεροντολογικούς δεσμούς των διαφόρων ομάδων της ελληνικής κεφαλαιοκρατίας.

Η δικτατορία είχε εξασφαλίσει από την αρχή τη συμπαράσταση της Αγγλίας, της οποίας, άλλωστε, υπήρξε δημιούργημα.¹ Αυτό, όμως, καθόλου δεν εμπόδιζε τον Μεταξά να επιδιώκει τη συνέχιση της φιλίας του και με την Ιταλία. Ωστόσο, με τη βαλκανική στρατιωτική συμμαχία, που υπογράφηκε το Φλεβάρη του 1937, η Ελλάδα αναλάμβανε την υποχρέωση της κήρυξης του πολέμου κατά της Ιταλίας ή οποιασδήποτε άλλης δύναμης, εφόσον η δύναμη αυτή αναμειγνυόταν στρατιωτικά στις βαλκανικές υποθέσεις. Επίσης, τον Ιούλη του 1938 ο Μεταξάς, σαν πρόεδρος του Συμβουλίου των Υπουργών του Βαλκανικού Συμφώνου, δέχτηκε την κατάργηση των διατάξεων των συνθηκών του Νείγι για τον αφοπλισμό της Βουλγαρίας, και της Λοζάνης για τις αφοπλισμένες ζώνες της Θράκης.

Ο Μεταξάς επιδίωκε τη διατήρηση των φιλικών σχέσεων του με την Αγγλία, αλλά παράλληλα δεχόταν στην Αθήνα προσωπικότητες του ναζισμού, όπως τον Γκέμπελς, ή έστελνε υπουργούς του στο Βερολίνο, όπως τον Κοτζιά.²

---

1. Η Αγγλία ενδιαφερόταν για την ικανοποίηση των οικονομικών συμφερόντων της στην Ελλάδα, στην οποία χορηγούσε δάνεια με τόκους που αυξάνονταν προοδευτικά. Έτσι, η Ελλάδα πλήρωσε στην Αγγλία για τα δανειά της το 1936 τόκους 35%, το 1937-1939 40% και το 1940-1941, όταν, δηλαδή, μόνη της αγωνιζόταν στο πλευρό της Αγγλίας κατά του άξονα, 43%. (Βλ. συμπλ. τόμ. στην έκδ. 1955 της *Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους*, του Κ. Παπαρηγόπουλου, σελ. 536, σημ. 2).

2. Η παράνομη εφημερίδα των κομμουνιστικών οργανώσεων της Πελοποννήσου *Λαϊκή Γνώμη* στο φύλλο της 1ης Αυγούστου του 1938

Το 1940, εξάλλου, απέφυγε να αντιδράσει ανοιχτά σε εκφρασμένη από τον Χίτλερ επιθυμία να εκθρονιστεί ο Γεώργιος Β΄ σαν επικίνδυνα αγγλόφιλος, γεγονός που εξόργισε, όπως ήταν φυσικό, την Αγγλία.

4. Η ιδεολογία της μοναρχοφασιστικής δικτατορίας

Η ιδεολογία της δικτατορίας εκφράστηκε, κυρίως, με την προβολή του συνθήματος για δημιουργία και ανάπτυξη του «τρίτου ελληνικού πολιτισμού». Ήταν κάτι το αντίστοιχο με τη συγκεκριμένη φασιστική πραγματικότητα του Γ΄ Ράιχ. Ο «τρίτος ελληνικός πολιτισμός» στηριζόταν, κατά τους προπαγανδιστές του, στα θετικά στοιχεία της αρχαίας Σπάρτης, που θεωρούνταν πρότυπο κρατικής οργάνωσης, και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας που, αν και υπολείπονταν σε εσωτερική σταθερότητα, είχε εντούτοις αναπτυγμένη τη χριστιανική πίστη, η οποία και τη διατηρούσε.

Στην πραγματικότητα, βέβαια, ούτε ο αρχαίος ούτε ο μεσαιωνικός ελληνισμός ήταν αυτός που συγκινούσε τον Μεταξά. Τον παρεμβατισμό της Σπάρτης τον υιοθέτησε για τη φασιστική οργάνωση της νεολαίας. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία του χρειάστηκε για τη θεωρία της «Μεγάλης Ιδέας» και για τη θρησκεία. Το θεωρητικό κατασκεύασμα του «τρίτου ελληνικού πολιτισμού», με ιδανικά το «ισχυρό σπαρτιατικό στρατιωτικό ιδεώδες» και το «βυζαντινό θεοκρατισμό» δεν είχε καμιά επίδραση στην πνευματική ζωή του τόπου ούτε έπιασε στο λαό. Έζησε όσο είχε την προστασία της βίας και της τρομοκρατίας του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου.

Φορέας της ιδεολογίας της 4ης Αυγούστου στο χώρο της νεολαίας ήταν η ΕΟΝ που ιδρύθηκε στις αρχές του 1938, με γενικό αρχηγό το διάδοχο Παύλο Γκλίκσμπουργκ

κατηγορούσε τον Μεταξά ότι έδενε την Ελλάδα στον άξονα, την απομόνωνε από τις συμμαχίες της και την εγκατέλειπε στο έλεος της χιτλεροφασιστικής βουλίας.

και κυβερνητικό επίτροπο τον Αλ. Κανελλόπουλο, γόνο γνωστής οικογένειας βιομηχάνων. Η ΕΟΝ ήταν οργανωμένη με στρατιωτικό τρόπο και στις γραμμές της καλλιεργούνταν στρατιωτικά ο χαφιεδισμός, η ασέβεια προς τους γονείς και τους δασκάλους και οι φασιστικές πολιτικές αντιλήψεις, ενώ στις υποχρεωτικές συγκεντρώσεις των μαθητών των σχολείων, κάθε Τετάρτη, προβαλλόταν η άποψη ότι μοναδικοί ηγέτες της χώρας ήταν ο Μεταξάς και ο βασιλιάς Γεώργιος.

Από την αρχή, ωστόσο, της επιβολής της, η δικτατορία είχε προσπαθήσει να εξασφαλίσει οργανωμένη έκφραση της ιδεολογίας της και στο γενικότερο χώρο. Και επιχείρησε να το πετύχει αυτό με τη συγκρότηση σ' όλη την Ελλάδα παραρτημάτων κάποιας «Εθνικής Εταιρείας», που είχε την έδρα της στην Αθήνα. Η «Εταιρεία» αυτή φρόντιζε, κυρίως, για την προβολή της φασιστικής ιδεολογίας με δημοσιεύματα και διαλέξεις που λιβάνιζαν την 4η Αυγούστου, επαινούσαν τον Μουσολίνι, χειροκροτούσαν τις νίκες του Φράνκο στον εμφύλιο πόλεμο της Ισπανίας και έπλεκαν διθυράμβους για τον Χίτλερ.

5. Η στάση των αστικών κομμάτων απέναντι στη δικτατορία

Τα ελληνικά αστικά πολιτικά κόμματα προσπάθησαν, αμέσως μετά την κήρυξη της δικτατορίας, να αντιδράσουν. Έτσι, στις 5 Αυγούστου συνέταξαν κείμενο διαμαρτυρίας προς τον Γεώργιο Γκλίκσμπουργκ και τον Μεταξά. Και την επόμενη μέρα, οι πολιτικοί αρχηγοί, πλην του Θεμ. Σοφούλη και του Γεωργ. Παπανδρέου, επισκέφτηκαν το βασιλιά, προς τον οποίο ο Γ. Καφαντάρης μίλησε με βίαιο τρόπο. Ο Σοφούλης, αφού περίμενε μάταια την εξομάλυνση της κατάστασης, καταδίκασε τελικά κι αυτός τη δικτατορία με γράμμα του προς τον Γκλίκσμπουργκ, ενώ ο Γ. Παπανδρέου έθεσε από την αρχή καθαρά καθεστωτικό ζήτημα, θεωρώντας τα ανάκτορα άμεσα και μοναδικά υπεύθυνα για την επιβολή της απολυταρχίας στη χώρα.

Στα μέσα του 1937, ο Γ. Παπανδρέου προχώρησε στην οργάνωση αντιδικτατορικού κινήματος, με τη βοήθεια του επιθεωρητή του πυροβολικού υποστράτηγου Κ. Ματάλα και του διοικητή της 12ης Μεραρχίας, στρατηγού Τσαγκαρίδη. Το κίνημα απέτυχε και οι οργανωτές του πήραν το δρόμο της εξορίας, που τον ακολούθησαν κατά καιρούς και άλλοι αστοί αντίπαλοι του καθεστώτος, όπως ο Γ. Καφαντάρης, οι στρατηγοί Πλατής και Αποστολόπουλος, ο άλλοτε δήμαρχος Αθηναίων Σπ. Μερκούρης και ο άλλοτε υπουργός Κων. Αγγελόπουλος. Εξορίστηκε, επίσης, αμέσως μόλις επέστρεψε από τη Γαλλία, όπου είχε αναπτύξει αντιδικτατορική δράση, ο Ανδρ. Μιχαλακόπουλος. Αργότερα, άρρωστος από πνευμονία, μεταφέρθηκε από τον τόπο της εξορίας του στην Αθήνα, για να πεθάνει εκεί το Μάρτη του 1938. Το θάνατο βρήκε στην εξορία και ο Σπ. Μερκούρης. Η κηδεία του αποτέλεσε ευκαιρία ζωηρής αντιδικτατορικής εκδήλωσης. Μέσα σε κλίμα τρομοκρατίας κηδεύτηκε και ο Αλέξ. Παπαναστασίου, ο οποίος πέθανε ξαφνικά το Νοέμβρη του 1936, την ίδια ακριβώς μέρα της διακομιδής στην πρωτεύουσα των λειψάνων του βασιλιά Κωνσταντίνου Γκλίκομπουργκ, της μητέρας του Όλγας και της συζύγου του Σοφίας.

6. Η πολιτική του ΚΚΕ κατά της φασιστικής δικτατορίας

Το καθεστώς της 4ης Αυγούστου στράφηκε με ιδιαίτερη μανία και βαρβαρότητα πρώτ' απ' όλα ενάντια στο ΚΚΕ. Σ' αυτό έδωσε το κύριο χτύπημα, γιατί αυτό ήταν ο πιο αδιάλλακτος αντίπαλος και πολέμιος του φασισμού και γιατί η μισάνθρωπη ιδεολογία του φασισμού δεν μπορούσε να τα βγάλει πέρα, σε ένα ελεύθερο διάλογο, με την πιο πρωτοπόρα ιδεολογία, το μαρξισμό.

Οι κομματικές οργανώσεις του ΚΚΕ και της ΟΚΝΕ, παρά τα χτυπήματα που δέχτηκαν τους πρώτους μήνες (Αύγουστο και Σεπτέμβρη) του 1936, εξακολούθησαν να λειτουργούν μέσα σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, στην αρχή κανονικά κι έπειτα περιορισμένα ως τα τέλη του 1939. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Μανιαδάκης μόλις στα τέλη του Νοέμ-

βρη 1939 μπόρεσε να ισχυριστεί πως πέτυχε τη σύλληψη των μελών της ΚΕ που είχαν εκλεγεί από το 6ο Συνέδριο του ΚΚΕ.

Ο *Ριζοσπάστης* εξακολούθησε να κυκλοφορεί σε τακτά χρονικά διαστήματα, σε τιράζ που επέτρεπαν οι συνθήκες της δικτατορίας. Συνολικά, στα χρόνια 1938-39 κυκλοφόρησαν πάνω από 50 φύλλα. Επίσης, κυκλοφορούσαν παράνομα η *Νεολαία* της ΟΚΝΕ, πολλές εφημεριδούλες, προκηρύξεις και τρικ που τυπώνονταν σε παράνομα τυπογραφεία ή χτυπιούνταν στις γραφομηχανές και έβγαιναν σε περισσότερα αντίτυπα με πολυγράφους.

Συγκεκριμένα, εκτός από το *Ριζοσπάστη* και τη *Νεολαία*, είχαν κυκλοφορήσει α) στην Αθήνα, στις 24 του Νοέμβρη 1937, η εφημερίδα της Πανελλήνιας Αντιδικτατορικής Οργάνωσης των Νέων *Φλόγα*, στις 25 του Γενάρη 1938, η *Αλληλεγγύη του Λαού*, όργανο της Εργατικής Βοήθειας και το Μάρτη του ίδιου χρόνου η *Φωνή του Στρατεύματος*, εφημερίδα της κομμουνιστικής στρατιωτικής οργάνωσης, και ο *Νέος Αγώνας*, όργανο του Αντιδικτατορικού Μετώπου, β) στον Πειραιά, στα τέλη του Νοέμβρη 1937, η *Κομμουνιστική Ζωή* και στις 21 του Γενάρη 1938, το *Λαϊκό Βήμα*, γ) στη Θεσσαλονίκη, στις 21 του Νοέμβρη 1937, το τοπικό όργανο του κόμματος *Αντιφασίστας* και το Δεκέμβρη η εφημερίδα της εκεί κομμουνιστικής οργάνωσης των φοιτητών *Λευτεριά* και της μαθητικής ομάδας της ΟΚΝΕ *Μαθητική Φωνή*. Στα μέσα του Μάρτη 1938, κυκλοφόρησαν οι εφημερίδες *Λαϊκή Φωνή*, *Προπαγανδιστής* και *Εργάτης* και στις αρχές του Μάη το *Αντιδικτατορικό Μέτωπο* της ομώνυμης τοπικής οργάνωσης και το *Εμπρός* του Αντιδικτατορικού Μετώπου Νέων, δ) στην Πάτρα, την 1η Αυγούστου του 1938 η *Λαϊκή Γνώμη*, παμπελοποννησιακό όργανο του Αντιδικτατορικού Μετώπου, με βασικό συντάκτη τον Νίκο Μπελογιάννη, ε) στις Σέρρες, το Δεκέμβρη του 1937 η εφημερίδα της τοπικής κομμουνιστικής οργάνωσης *Αγώνας*, στ) στην Καβάλα, στα μέσα του Απρίλη 1938, το τοπικό όργανο του Αντιδικτατορικού Μετώπου *Λυτρωτής* και ζ) στην Πύλο, στα μέσα επίσης του ίδιου μήνα, η *Σπίθα*, όργανο του τοπικού Αντιδικτατορικού Μετώπου Νέων. Εξάλλου, πολλές προκη-

ρύξεις του κόμματος και του Αντιδικτατορικού Μετώπου είχαν κυκλοφορήσει και στις πιο πάνω πόλεις, καθώς και στη Δράμα, την Ξάνθη, την Κομοτηνή, τη Βέροια, τα Γιάννενα, τη Λάρισα, το Αγρίνιο, τη Λιβαδειά, τον Πύργο, τη Βάρδα της Ηλείας, την Κυπαρισσία, τα Κύθηρα και την Καλαμάτα.

Τα συνεχή και σοβαρά χτυπήματα που δέχτηκαν οι οργανώσεις του ΚΚΕ την περίοδο της 4ης Αυγούστου και οι πολυάριθμες συλλήψεις βασικών στελεχών του έδειχναν ότι, παρά τις διακηρύξεις και τις αποφάσεις του, στην ουσία το κόμμα δεν ήταν οργανωτικά-τεχνικά προετοιμασμένο για σοβαρή παράνομη δράση. Φάνηκε ότι η προετοιμασία του για τις παράνομες συνθήκες δουλειάς ήταν ανεπαρκής, δεν ήταν ικανή να αντιμετωπίσει τις προσπάθειες που κατέβαλε η δικτατορία να χτυπήσει και να εξαρθρωσει, με τα τεράστια αστυνομικά και χαφιέδικα μέσα που διέθετε, το μηχανισμό του ΚΚΕ.

Οι οργανώσεις και τα μέλη του ΚΚΕ, αν κι ως τη δικτατορία λειτουργούσαν ουσιαστικά μισοπαράνομα, δεν είχαν προετοιμαστεί ιδεολογικά, οργανωτικά και τεχνικά για να αντέξουν μια μακρόχρονη βαθιά παρανομία. Δεν είχε δημιουργηθεί από πριν γερός τεχνικός μηχανισμός. Δεν είχε γίνει αποκέντρωση της οργανωτικής δουλειάς με τη δημιουργία εφεδρικών καθοδηγήσεων. Γι' αυτό και η δικτατορία μπόρεσε να χτυπήσει επανειλημμένα την καθοδήγηση του κόμματος και πολλές οργανώσεις του.

Στις 6 Αυγούστου του 1936, η ΚΕ του ΚΚΕ, με απόφασή της, έδωσε εντολή στις οργανώσεις του κόμματος να αναπροσαρμόσουν τη δουλειά τους, με βάση τις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν και να οργανώσουν την πάλη του λαού για την ανατροπή της μοναρχοφασιστικής δικτατορίας.

Το Δεκέμβρη του 1936 το ΚΚΕ απηύθυνε έκκληση προς τον ελληνικό λαό, τα κοινοβουλευτικά κόμματα, σ' όλες τις λαϊκές οργανώσεις για ενιαία αντιδικτατορική δράση, σε κοινό μέτωπο, σαν προϋπόθεση για τη νικηφόρα διεξαγωγή του αγώνα κατά της δικτατορίας.

Δήλωνε ότι «το ΚΚΕ βάζει όλες του τις δυνάμεις στην υπηρεσία του λαού. Είναι πρόθυμο να συνεργαστεί με όλα τα κόμματα και τις οργανώσεις που συμφωνούν: 1) Να διω-

χθεί η κυβέρνηση των δικτατόρων σφετεριστών της εξουσίας. 2) Ν' αποκατασταθούν όλα τα δικαιώματα και οι ελευθερίες του λαού μας. 3) Να προστατευθούν τα ειρηνικά συμφέροντα και η ανεξαρτησία της χώρας. 4) Να προκηρυχθούν εκλογές για Συντακτική Εθνοσυνέλευση, με αναλογική.»¹

7. Η 3η και 4η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

Το Φλεβάρη του 1937 συνήλθε η 3η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Σ' αυτήν πήραν μέρος όλα τα τακτικά και αναπληρωματικά μέλη της ΚΕ που δεν είχαν συλληφθεί.

Η Ολομέλεια, στην απόφασή της για την πολιτική κατάσταση, αφού διαπίστωνε ότι η μοναρχοφασιστική δικτατορία που εγκαθιδρύθηκε στις 4 Αυγούστου έφερε την Ελλάδα στο χείλος της καταστροφής και του αφανισμού, τόνιζε: «Η φασιστική δικτατορία μπόρεσε να κρατηθεί στην εξουσία στο εξάμηνο που πέρασε όχι μόνο γιατί στηρίζεται στο βασιλιά και πνίγει με την ανηλεή αστυνομική βία τη θέληση του λαού, αλλά γιατί οι αντιδικτατορικές, αντιφασιστικές δυνάμεις δεν βγήκαν ενωμένες στον αγώνα για την ανατροπή του φασισμού... Τα κόμματα που αντιπολιτεύονται τη μεταξική κυβέρνηση αρνήθηκαν ως τώρα να συνεργασθούν στη δημιουργία του λαϊκού μετώπου. Έτσι, συγκράτησαν και παρεμπόδισαν το λαϊκό αγώνα κατά της φασιστικής δικτατορίας...»²

Διαπίστωνε, επίσης, η Ολομέλεια ότι είχαν αποτύχει ως τότε όλες οι προσπάθειες των φασιστών για να δημιουργήσουν μέσα στο λαό στηρίγματα της δικτατορίας και ότι το βαθύ μίσος και η ογκούμενη αγανάκτηση του λαού ενάντια στους τυράννους φασίστες ήταν η καλύτερη απόδειξη πως ο ελληνικός λαός δεν ήθελε το φασισμό και ότι δε θα υποτασσόταν σ' αυτόν.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 407.

2. Στο ίδιο, σελ. 416.

Τόνιζε ότι η Ελλάδα περνούσε μια κρίσιμη καμπή στην ιστορία της και ότι η σωτηρία της βρισκόταν μόνο στο Λαϊκό Μέτωπο. Γι' αυτό, η απόφαση υπογράμμιζε: «Το Κομμουνιστικό Κόμμα απευθύνεται ξανά στα κόμματα που αντιπολιτεύονται τον Μεταξά, στις λαϊκές οργανώσεις και στον ελληνικό λαό και τους καλεί στη συγκρότηση του λαϊκού μετώπου και στον κοινό αγώνα.

Για το διώξιμο της φασιστικής δικτατορίας. Για την αναστήλωση των κυριαρχικών δικαιωμάτων του λαού. Για την ευημερία, την πρόοδο και τον πολιτισμό της χώρας. Για το σχηματισμό προσωρινής αντιδικτατορικής κυβέρνησης, που θ' αποκαταστήσει τις ελευθερίες του λαού και θα διενεργήσει ελεύθερες εκλογές με αναλογική.»¹

Το πρώτο δεκαήμερο του Αυγούστου 1937 συνήλθε η 4η Ολομέλεια της ΚΕ με θέματα:

1) Τα κεντρικά προβλήματα της τρέχουσας στιγμής για την ανάπτυξη της πάλης κατά του μοναρχοφασισμού και του κινδύνου του πολέμου.

2) Ο αγώνας για την περιφρούρηση του αντιφασιστικού κινήματος απ' τα χτυπήματα του χαφιεδισμού και τα οργανωτικά ζητήματα.

Στην απόφαση που πήρε η Ολομέλεια στο πρώτο θέμα, αφού έκανε εκτίμηση των συνεπειών που είχε για το λαό και τη χώρα η δωδεκάμηνη διακυβέρνηση του μοναρχοφασισμού, τόνιζε:

«Κύριο στήριγμα της δικτατορίας στάθηκαν οι δυνάμεις της αστυνομίας και της χωροφυλακής, τα ειδικά σώματα Ασφαλείας και το πυκνό δίκτυο του χαφιεδισμού που δημιούργησε η ανηλεής αστυνομική τρομοκρατία, μια κλίκα ανώτατων μοναρχοφασιστών αξιωματικών, η ενίσχυση της αντιδραστικής μερίδας του μεγάλου κεφαλαίου και η συνεχιζόμενη υποστήριξη του παλατιού...» Ξεσκέπαζε τον αντιλαϊκό ρόλο του βασιλιά, που «με σκοπό να ματαιώσει τη συνένωση των λαϊκών αντιδικτατορικών δυνάμεων και να αδυνατίσει τον αγώνα κατά της δικτατορίας, πράγμα που βασικά

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 417.

πέτυχε ως τη στιγμή, υποσχέθηκε και υπόσχεται στα κόμματα πως θ' αποκαταστήσει τον κοινοβουλευτισμό...»¹

Η Ολομέλεια διαπίστωσε ότι η δύναμη της μοναρχοφασιστικής δικτατορίας και η ικανότητά της να κρατιέται στην αρχή πήγαζε απ' τη διάσπαση των αντιδικτατορικών δυνάμεων του λαού και του στρατού και τόνισε ότι η αποκατάσταση της ενιαίας δράσης των δυνάμεων αυτών θα αποτελούσε την αρχή του τέλους της φασιστικής δικτατορίας. Η Ολομέλεια έβαλε, για άλλη μια φορά, σαν κεντρικό καθήκον την οργάνωση Λαϊκού Αντιδικτατορικού Μετώπου, τη συσπείρωση όλων των αντιδικτατορικών δυνάμεων σ' αυτό και την ενιαία δράση τους. Έθεσε συγκεκριμένα καθήκοντα για την οργάνωση του ενιαίου αγώνα στα εργοστάσια, στα χωριά, στις συνοικίες και το στρατό, τονίζοντας ότι «οι δισταγμοί, οι ταλαντεύσεις και η παθητικότητα των διοικήσεων των μη φασιστικών κομμάτων και η αρνητική στάση στη συγκρότηση του λαϊκού μετώπου, τόσο πιο γρήγορα θα παραμεριστούν, όσο πιο δυνατοί, πιο πλατείς, ορμητικοί θ' αναπτυχθούν οι λαϊκοί αγώνες για τα ζωτικά ζητήματα, κατά της λαομίσησης δικτατορίας. Σ' αυτή την κεντρική κατεύθυνση για την οργάνωση και την ανάπτυξη των λαϊκών αγώνων κατά του μοναρχοφασισμού, πρέπει να δράσουν ενιαία όλες οι προοδευτικές δυνάμεις μέσα στο λαό και στο στρατό».²

Το ΚΚΕ, για την πραγματοποίηση της πολιτικής επιδίωξης που χάραξαν οι παραπάνω Ολομέλειες της ΚΕ του, απευθύνθηκε επανειλημμένα, με συγκεκριμένες προτάσεις, στα αστικά κόμματα για κοινό διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό, για συγκρότηση Συντονιστικής Επιτροπής απ' όλα τα κόμματα, για την οργάνωση της αντιδικτατορικής πάλης από τα κόμματα και τις οργανώσεις που αναγνώριζαν την ανάγκη της πάλης για την ανατροπή της δικτατορίας κλπ.

Η ιδέα της δημιουργίας του Αντιδικτατορικού Μετώπου και οι πρωτοβουλίες του ΚΚΕ δεν καρποφόρησαν, γιατί συνάντησαν την άρνηση των αστικών κομμάτων να συνεργα-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 428.

2. Στο ίδιο, σελ. 429.

στούν μαζί του. Τα κόμματα αυτά περιορίστηκαν σε ορισμένα κατά καιρούς διαβήματα στο βασιλιά, για την απομάκρυνση της κυβέρνησης Μεταξά και την επαναφορά του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος.

Παράλληλα με τη σωστή γραμμή του Αντιδικτατορικού Μετώπου στις αποφάσεις των Ολομελειών και ιδιαίτερα στο Μανιφέστο της ΚΕ του ΚΚΕ στις 5 του Νοέμβρη 1937, γινόταν η εκτίμηση για οριστικό ξεπούλημα και δέσιμο της Ελλάδας στον άξονα Βερολίνου-Ρώμης και τονιζόταν ότι η δικτατορία συνέδεσε τελειωτικά την τύχη της με τους διεθνείς τυχοδιώκτες Χίτλερ και Μουσολίνι. Η εκτίμηση αυτή για τις ξένες επιρροές στην εξωτερική πολιτική του Μεταξά ήταν, όπως αποδείχθηκε, μονόπλευρη.

Ερχόταν σε αντίθεση με τις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας της ΚΕ (1934) και του 6ου Συνεδρίου του κόμματος (1935) για το ρόλο του αγγλικού ιμπεριαλισμού. Δεν έπαιρνε υπόψη ότι ο Μεταξάς, παρά τις ερωτοτροπίες του με το φασιστικό άξονα και την παλιά γερμανοφιλία του, δεν μπορούσε να ξεφύγει από την αγγλική εξάρτηση και κηδεμονία. Ακολουθούσε βασικά την αγγλική πολιτική, όπως είχε καθοριστεί στις παραμονές του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου και την εφάρμοσε, γιατί αυτό απαιτούσαν το παλάτι και η πλουτοκρατική ολιγαρχία που τον κρατούσαν στην εξουσία.

8. Η δράση του ΚΚΕ και των αντιδικτατορικών οργανώσεων

Παρά τα σοβαρά χτυπήματα που, από τις πρώτες μέρες, έδωσε η δικτατορία στις οργανώσεις του ΚΚΕ, αυτές εξακολουθούσαν να λειτουργούν, αναπροσαρμόζοντας τη δουλειά τους στις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν.

Οι κομματικές οργανώσεις την περίοδο αυτή, εκτός από την έκδοση παράνομου έντυπου υλικού, οργάνωναν ομάδες Αντιδικτατορικού Μετώπου, πρωτοστατούσαν σε οικονομικούς αγώνες των εργαζομένων με παρουσιάσεις, διαμαρτυρίες εργατών, ακόμα και απεργίες, οργάνωναν μικροσυγκεντρώσεις, αποδοκιμασίες ηγετών της δικτατορίας,

έβγαζαν «πεταχτούς ομιλητές» σε δημόσιους χώρους κλπ.

Με την καθοδήγηση του ΚΚΕ, τη δραστήρια, γεμάτη ηρωισμό και αυτοθυσία δουλειά των μελών και στελεχών του, ο ελληνικός λαός αντιπάλεψε το φασιστικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου.

Η πρώτη χαρακτηριστική εκδήλωση ήταν η γενική απεργία των καπνεργατών Καβάλας το πρωί της 4ης Αυγούστου στην οποία κυριάρχησαν αντιδικτατορικά συνθήματα. Η απεργία επεκτάθηκε στη Δράμα, το Πράβι, τις Σέρρες και τη Θράκη. Ο αγώνας των απεργών, που κράτησε περίπου δύο βδομάδες, αντιμετωπίστηκε από το στρατό και τη χωροφυλακή με άγρια τρομοκρατία, με καταλήψεις καπνομάγαζων, με μαζικές συλλήψεις συνδικαλιστικών στελεχών και απεργών.¹

Στις 6 Αυγούστου του 1936 ξεσηκώθηκαν τα χωριά του Παγγαίου Σερρών Ηλιοκώμη, Κορμίστα, Βιτάστα, Πρώτη και Αγγίστα. Οι αγρότες κατέβηκαν σε συλλαλητήρια και στην Αγγίστα κατέλαβαν το κοινοτικό κατάστημα, το τηλεφωνικό κέντρο και κινήθηκαν να ενισχύσουν τα άλλα χωριά. Ισχυρές δυνάμεις στρατού και χωροφυλακής χτύπησαν τους διαδηλωτές. Πιάστηκαν δεκάδες αγρότες, βασανίστηκαν άγρια στα κρατητήρια και πολλοί εξορίστηκαν.

Στις 17 του Νοέμβρη 1936 χιλιάδες λαού της Αθήνας παρακολούθησαν την κηδεία του πρώην πρωθυπουργού και αρχηγού του Αγροτικού Εργατικού Κόμματος, Αλεξάνδρου Παπαναστασίου, που πέθανε κάτω από ύποπτες συνθήκες, εκδηλώνοντας με τον τρόπο αυτό τα αντιδικτατορικά δημοκρατικά του φρονήματα.

Οι οργανώσεις της ΟΚΝΕ, με τον παράνομο τύπο τους και με τη γεμάτη ηρωισμό και αυτοθυσία δράση τους, συνέβαλαν αποφασιστικά στη διαφώτιση του λαού και των νέων. Ξεσκέπαζαν καθημερινά τη δημαγωγία της δικτατορίας και έδειχναν στους νέους το δρόμο της αγωνιστικής συσπείρωσης και πάλης. Η ΟΚΝΕ πρωτοστάτησε στη δημιουργία του Αντιδικτατορικού Μετώπου και στην πάλη ενάντια στη φασιστική ΕΟΝ.

---

1. Δημήτρης Μιχελίδης, *Αναμνήσεις, 1925-1945*, σελ. 67.

Χάρη στην ακούραστη δουλειά των νέων κομμουνιστών και των άλλων δημοκρατικών και προοδευτικών δυνάμεων, συγκροτήθηκε στις αρχές του 1937 το Αντιδικτατορικό Μέτωπο Νέων. Σ' αυτό συμμετείχαν εκπρόσωποι της ΟΚΝΕ, της Φιλελεύθερης Νεολαίας, της Ένωσης Νέων Ελλάδας, της Σοσιαλιστικής Νεολαίας, της Νεολαίας του Εθνικού Λαϊκού Κόμματος, της Νεολαίας του Κόμματος των Προοδευτικών, της Νεολαίας του Αγροτοεργατικού Κόμματος, της Δημοκρατικής Νεολαίας του Γ. Παπανδρέου, της Αγροτικής Νεολαίας του Α. Μυλωνά και της Εθνικής Ενωτικής Νεολαίας του Π. Κανελλόπουλου. Το Αντιδικτατορικό Μέτωπο Νέων κυκλοφόρησε δακτυλογραφημένη εφημερίδα την *Ελευθερία* κι αργότερα έντυπη τη *Φλόγα*, που τυπωνόταν στο παράνομο τυπογραφείο της ΟΚΝΕ και εκδιδόταν ως τα μέσα του 1938.

Η δημιουργία του Αντιδικτατορικού Μετώπου Νέων είχε μεγάλη απήχηση στην ελληνική νεολαία και την ξεσήκωσε στην αντιδικτατορική πάλη. Όλο και περισσότερο βρήκαν απήχηση οι θέσεις της ΟΚΝΕ και των άλλων αντιδικτατορικών οργανώσεων της νεολαίας στις μαζικές οργανώσεις των νέων. Δημιουργήθηκε η Ομοσπονδία Ποδοσφαιρικών Αθλητικών Σωματείων Αθηνών (ΟΠΑΣΑ) με τη συμμετοχή 150 σωματείων. Η ΟΠΑΣΑ οργάνωσε διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις, με δημοκρατικό και αντιφασιστικό πνεύμα και πήρε μέρος στο Αντιδικτατορικό Μέτωπο Νέων και στους αγώνες του.

Το Μάρτη του 1937 έγιναν στην πρωτεύουσα φοιτητικές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας για την απόλυση των προοδευτικών καθηγητών του Πανεπιστημίου της Αθήνας Νίκου Βέη, Παναγή Λορεντζάτου και Κωνσταντίνου Αμάντου και το διορισμό ευνοουμένων της δικτατορίας. Παρόμοιες φοιτητικές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας έγιναν και στη Θεσσαλονίκη για την απόλυση του καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Αβροτέλη Ελευθερόπουλου. Αντιδικτατορικές εκδηλώσεις έγιναν και στις 25 του Μάρτη 1937 στο Πανεπιστήμιο και τις άλλες ανώτατες σχολές της Αθήνας.

Τον ίδιο μήνα (Μάρτης του 1937), έγιναν αντιφασιστικές εκδηλώσεις του λαού της Αθήνας και της Κρήτης (Χανιά)

στη διάρκεια του μνημοσύνου του Ελευθέριου Βενιζέλου. Με την ευκαιρία της επίσκεψης στα Χανιά του βασιλιά και του Μεταξά, σκορπίστηκαν χιλιάδες προκηρύξεις με αντιδικτατορικό περιεχόμενο και ρίχτηκαν συνθήματα υπέρ της δημοκρατίας και κατά της δικτατορίας.

Στη Θεσσαλονίκη, την περίοδο αυτή, δρούσε το Γραφείο της ΚΕ Μακεδονίας-Θράκης του ΚΚΕ. Είχε ορισμένα σπηρίγματα στα εργοστάσια, τις μεταφορές και τους βιοτέχνες και επαγγελματίες. Μοιράζονταν προκηρύξεις κι άλλο έντυπο υλικό. Είχαν γίνει τα πρώτα βήματα αντιδικτατορικής σύμπραξης με το Αγροτικό Κόμμα (Τσιάρας κ.ά.).

Παρόμοια δράση στους εργάτες και τα χωριά παρούσιασε και το Γραφείο της ΚΕ Θεσσαλίας του ΚΚΕ. Έβγαζε έντυπο υλικό, οργάνωνε κινητοποιήσεις με υπομνήματα των εργατοϋπαλλήλων και των επαγγελματιών για τα ζητήματά τους. Οργανώσεις του ΚΚΕ δρούσαν και σε άλλες περιοχές, όπως στην Κρήτη, την Ήπειρο. Δρούσαν και κομματικές στρατιωτικές οργανώσεις (ΚΣΟ) σ' όλες τις μονάδες της VIII Μεραρχίας. Η δικτατορία απαντούσε με ομαδικές συλλήψεις. Όμως, παρά τα χτυπήματα, οι οργανώσεις του ΚΚΕ συνέχιζαν τη δράση τους για την αντιφασιστική διαφώτιση και κινητοποίηση του λαού.

Από τις πιο σοβαρές αντιδικτατορικές εκδηλώσεις, που κράτησαν μια βδομάδα και οργανώθηκαν από την ΚΕ της ΟΚΝΕ και την Κομμουνιστική Νεολαία της Αθήνας, ήταν οι κινητοποιήσεις των φοιτητών, των σπουδαστών και της εργατικής νεολαίας της Αθήνας τον Απρίλη του 1937, με την ευκαιρία της άφιξης του Γάλλου υπουργού Παιδείας Ζαν Ζε (της κυβέρνησης του Λαϊκού Μετώπου) στις γιορτές της εκατονταετηρίδας του Πανεπιστημίου της Αθήνας. Στις 15 του Απρίλη 1937, χιλιάδες φοιτητές και εργαζόμενοι νέοι υποδέχτηκαν τον Ζαν Ζε στο σταθμό Λαρίσης, συγκρότησαν διαδήλωση που πέρασε από την οδό Αγίου Κωνσταντίνου, Πλατεία Ομονοίας και λεωφόρο Πανεπιστημίου και έφτασε στο ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία», όπου κατέλυσε ο Γάλλος υπουργός. Ο λαός της Αθήνας από τα πεζοδρόμια χειροκροτούσε τους διαδηλωτές που φώναζαν αντιδικτατορικά συνθήματα. Μαζικές συγκεντρώσεις φοιτητών

έγιναν και στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου, όπου αποδοκιμάστηκε ο εκπρόσωπος της χιτλερικής Γερμανίας.

Οι αντιφασιστικές διαδηλώσεις των φοιτητών συνεχίστηκαν και τις επόμενες μέρες, με αποκορύφωμα την εκδήλωση στον «Παρνασσό», κατά τη διάρκεια δεξίωσης της Ελληνογαλλικής Ένωσης Νέων προς τιμή του Γάλλου υπουργού και της γαλλικής αντιπροσωπείας στις 10 του Απριλίου 1937. Τα συνθήματα που κυριάρχησαν ήταν «Ζήτω η δημοκρατία», «Ζήτω το Λαϊκό Μέτωπο», «Κάτω ο φασισμός». Η Ασφάλεια επιτέθηκε κατά των διαδηλωτών, κακοποίησε και συνέλαβε δεκάδες φοιτητές.

Αντιφασιστικές εκδηλώσεις έγιναν τότε και στο Στάδιο, κατά τη διάρκεια φοιτητικών αθλητικών αγώνων για την εκατονταετηρίδα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μόλις εμφανίστηκε ο Ζαν Ζε, οι χιλιάδες συγκεντρωμένοι ξέσπασαν σε ζητωκραυγές υπέρ της Δημοκρατίας. Ομάδες του Αντιδικτατορικού Μετώπου σκόρπισαν προκηρύξεις με αντιδικτατορικό περιεχόμενο. Μεγάλη συγκέντρωση και διαδήλωση φοιτητών και νέων εργαζομένων έγινε και στο Σταθμό Λαρίσης τη μέρα της αναχώρησης του Ζαν Ζε για τη Γαλλία.

Αντιφασιστικές εκδηλώσεις οργανώθηκαν επίσης από την ΟΚΝΕ της Πάτρας, η οποία, με επικεφαλής το γραμματέα της Κ. Κατσιμπέρη, τη νύχτα στις 30 του Απριλίου 1937, με την ευκαιρία της εργατικής Πρωτομαγιάς, γέμισε τους δρόμους της πόλης με αντιδικτατορικές προκηρύξεις και κρέμασε την κόκκινη σημαία στον ανδριάντα του μητροπολίτη Γερμανού στα Ψηλά Αλώνια.

Το Νοέμβριο του 1937 ιδρύθηκε στην Αθήνα, από πρώην υπουργούς, βουλευτές και άλλους παράγοντες, η μυστική αντιδικτατορική οργάνωση «Φιλική Εταιρεία». Επικεφαλής ήταν ο Νικόλαος Κολυβάς και ο Μιχάλης Κύρκος. Η οργάνωση αυτή διατηρούσε επαφές με πολιτικούς παράγοντες όλων των αντιδικτατορικών κομμάτων. Από την αρχή της ίδρυσής της είχε έρθει σε επαφή και με το ΚΚΕ. Στο διάστημα 1937-1938 έβγαζε τις παράνομες εφημερίδες *Ελευθερία*, *Σύνταγμα*, *Δημοκράτης* και *Κήρυξ*. Η «Φιλική Εταιρεία» δέχτηκε τα πρώτα χτυπήματα της δικτατορίας στα τέλη του

Ιούνη 1938 με τις συλλήψεις του Ν. Κολυβά, του Μ. Κύρκου και άλλων στελεχών της.¹

Η ΚΕ του ΚΚΕ, στην απόφασή της που δημοσιεύτηκε στο *Ριζοσπάστη* στις 26 του Φλεβάρη 1938, διαπίστωνε: «Η πάλη του ελληνικού λαού ενάντια στην αντεθνική μοναρχοφασιστική δικτατορία περνά σε καινούργιο, ανώτερο στάδιο.» Σαν κύρια χαρακτηριστικά της ανάπτυξης του αντιδικτατορικού αγώνα ξεχώριζε: α) Τις ανοιχτές εκδηλώσεις των αρχηγών των κοινοβουλευτικών κομμάτων Σοφούλη, Καφαντάρη, Θεοτόκη κλπ. με προκηρύξεις, που κυκλοφόρησαν και βρήκαν μεγάλη απήχηση στο λαό. β) Την αυξανόμενη δραστηριότητα των εργαζόμενων μαζών για την υπεράσπιση των ζωτικών συμφερόντων τους που εκδηλώθηκε με μαζικές κινητοποιήσεις, απεργίες και αγώνες (καπνεργάτες Θεσσαλονίκης, εργάτες ΒΙΟ, εργάτες αποξηραντικών έργων Ιωαννίνων κλπ.). γ) Την αισθητή πρόοδο που σημειώθηκε στη συγκρότηση του Λαϊκού Αντιδικτατορικού Μετώπου με τη δημιουργία της Πανελλαδικής Επιτροπής Ενιαίου Εργατικού Μετώπου, της Πανελλήνιας Ένωσης των Αντιδικτατορικών Οργανώσεων της Νεολαίας και με το σχηματισμό δεκάδων καινούργιων επιτροπών Λαϊκού Αντιδικτατορικού Μετώπου, στις οποίες συμμετείχαν εκπρόσωποι απ' όλα σχεδόν τα κόμματα στη Θεσσαλονίκη, την Αθήνα και άλλες πόλεις και δ) Τη δημιουργία της Λαϊκής Πρόνοιας, με τη συμμετοχή των περισσότερων κομμάτων. Στην ίδια απόφαση η ΚΕ έριξε το σύνθημα της λαϊκής άμυνας και αντεπίθεσης, επιδιώκοντας να περάσει ο αντιδικτατορικός αγώνας σε ανώτερες μορφές πάλης.²

Το Μάρτη του 1938 η ΟΚΝΕ, μαζί με άλλες αντιδικτατορικές ομάδες, πραγματοποίησε στην Αθήνα (στη συμβολή των οδών Αιόλου και Ευριπίδου) μεγάλη αντιδικτατορική συγκέντρωση. Η Ασφάλεια διέλυσε με τη βία τη συγκέντρωση. Συνέλαβε 500 άτομα και απ' αυτά κρατήθηκαν τα 200.

Τον Απρίλη-Μάη του 1938 η Ασφάλεια κατάφερε το σο-

---

1. Σπύρος Λιναρδάτος, *Η 4η Αυγούστου*, σελ. 269 και 301.

2. *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος τέταρτος, σελ. 439-441.

βαρότερο χτύπημα στα κεντρικά όργανα του ΚΚΕ και της ΟΚΝΕ. Συνέλαβε τα μέλη της Γραμματείας του Πολιτικού Γραφείου του κόμματος και τους βουλευτές του Παλλαϊκού Μετώπου Β. Νεφελούδη, Σ. Σκλάβαινα και Δ. Παρτσαλίδη, καθοδηγητικά στελέχη της ΟΚΝΕ και της κομματικής οργάνωσης της Αθήνας και μαζί τους άλλα 150 στελέχη. Τότε συνέλαβαν και το Γραμματέα της ΟΚΝΕ Χρήστο Μαλτέζο που, όπως προαναφέρθηκε, πέθανε αργότερα από τα βασανιστήρια στις φυλακές της Κέρκυρας. Παράλληλα, ανακαλύφθηκαν τα τυπογραφεία της ΚΟΑ και κατασχέθηκαν δεκάδες πολύγραφοι και γραφομηχανές. Παρόμοιο χτύπημα δέχτηκε και η οργάνωση της Θεσσαλονίκης με τη σύλληψη 84 στελεχών της.

Τα αλληπάλληλα χτυπήματα που δέχτηκαν πολλές οργανώσεις και οι συλλήψεις πολλών μελών και στελεχών του κόμματος, καθώς και η σύλληψη και εκτόπιση πολιτικών αρχηγών και παραγόντων των αστικών κομμάτων επηρέασαν σοβαρά την παραπέρα ανάπτυξη του αντιδικτατορικού αγώνα. Το ΚΚΕ, όμως, κατέβαλε προσπάθειες για την ανασυγκρότηση των δυνάμεών του και εξακολούθησε να παλεύει στην πρώτη γραμμή για την ανατροπή της μοναρχοφασιστικής δικτατορίας.

Στο τελευταίο δεκαήμερο του Μάη 1938 συνήλθε η ΚΕ του ΚΚΕ και συζήτησε «πάνω στις τελευταίες συλλήψεις και στην τρέχουσα πολιτική κατάσταση».

Στην απόφαση της ΚΕ τονίζεται ότι ο μοναρχοφασισμός «επιδιώκει να σπείρει τη σύγχυση και τη δυσπιστία μέσα στο Κόμμα μας και ιδιαίτερα να απογοητεύσει και τρομοκρατήσει το λαό και τα κόμματα που αποτελούν το αντιδικτατορικό μέτωπο, για να χαλαρώσει την οργανωμένη λαϊκή αντιδικτατορική πάλη... Το τελευταίο ταυτόχρονο χτύπημα μιας σειράς καθοδηγητικών στελεχών είναι αποτέλεσμα όχι μόνο μιας απλής προβοκάτσιας, αλλά και μιας επίμονης και συστηματικής παρακολούθησης, που φανερώνει νέες μεθόδους δράσης των γενιτσάρων της Ασφάλειας». Στη συνέχεια, η ΚΕ υπογραμμίζει «όχι μόνο απλώς την όξυνση στο έπακρο της επαναστατικής επαγρύπνησης, αλλά και το καθήκον της συνεχούς αναδιοργάνωσης και αναπροσαρμο-

γής όλων των μεθόδων δουλειάς και δράσης μας προς το σκοπό της περιφρούρησης του Κόμματος και ανάπτυξης της μαζικής του δράσης».

Σχετικά με την τρέχουσα πολιτική κατάσταση, στην απόφαση της ΚΕ τονίζεται ότι το βασικό καθήκον της στιγμής είναι η οργάνωση και ανάπτυξη της αντιδικτατορικής πάλης του λαού, της νέας γενιάς και των αντιδικτατορικών δυνάμεων του στρατού. Και συγκεκριμένα: «α) Η μεθοδική και αδιάκοπη οργάνωση και ανάπτυξη του απεργιακού κινήματος και της ομαδικής πάλης του λαού για τη διεκδίκηση των άμεσων οικονομικών και πολιτικών απαιτήσεών τους. β) Η συνεχής ομαδική πάλη κατά της φασιστικοποίησης των λαϊκών οργανώσεων, των αγροτικών συνεταιρισμών, των Δήμων και Κοινοτήτων. γ) Η θαρραλέα ομαδική πάλη κατά της τρομοκρατίας και των εξοπλισμών φασιστικών ομάδων, φαλαγγιτών, ταγμάτων εργασίας κλπ. δ) Η πάλη για την υπεράσπιση της ειρήνης και κατά της υποδούλωσης της χώρας στον άξονα Βερολίνου-Ρώμης.»¹

Την περίοδο της 4ης Αυγούστου η ανάπτυξη του μαζικού και ιδιαίτερα του συνδικαλιστικού κινήματος συναντούσε μεγάλες δυσκολίες, γιατί με την κατάργηση των δημοκρατικών και συνδικαλιστικών ελευθεριών, η δικτατορία μετέτρεψε τα συνδικάτα σε εξαρτήματα του φασιστικού κρατικού μηχανισμού, φτάνοντας στο σημείο να ανακηρύξει τον υφυπουργό Εργασίας Δημητράτο Γενικό Γραμματέα της ΓΣΕΕ.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 444-447.

Σχετικά με τη συνεδρίαση αυτή, ο Δημήτρης Μιχελίδης, ανώτατο τότε στέλεχος του ΚΚΕ, που πήρε μέρος σ' αυτό το σώμα, γράφει στο βιβλίο του *Αναμνήσεις, 1925-1945*, σελ. 77-78, ότι συμμετείχαν 9 μέλη της ΚΕ, εκλεγμένα από το 6ο Συνέδριο του ΚΚΕ και 6 ακόμα καθοδηγητικά στελέχη, συνολικά 15 άτομα, οι: Σιάντος, Θέος, Μιχελίδης, Πλουμπίδης, Σιτοκωνσταντίνου, Γραμμένος, Γκαζές, Μάθεςης, Σκαφίδας, (μέλη της ΚΕ) και Παπαγιάννης, Γ. Παπαρήγας, Τσουρτσούλης, Η. Κάρας, Κανάκης και Βαρουξής. Από τα στελέχη μερικά έκαναν με κοοπτάτσια αναπληρωματικά μέλη της ΚΕ. Το νέο Πολιτικό Γραφείο αποτελέστηκε από τους Γ. Σιάντο, Κ. Θέο, Σκαφίδα, Δ. Μιχελίδη, Ν. Πλουμπίδη, Σιτοκωνσταντίνου και Δ. Παπαγιάννη. Στη Γραμματεία εκλέχτηκαν οι Σιάντος, Θέος και Σκαφίδας.

9. Η εξέγερση στα Χανιά της Κρήτης

Η μοναδική προσπάθεια ένοπλης εξέγερσης κατά της μοναρχοφασιστικής δικτατορίας της 4ης Αυγούστου εκδηλώθηκε στις 28 του Ιούλη 1938 στα Χανιά της Κρήτης.

Επικεφαλής της εξέγερσης ήταν αντιμοναρχικά και αντιδικτατορικά στελέχη του βενιζελικού κόμματος, όπως ο στρατηγός Εμ. Μάντακας, ο Αρ. Μητσοτάκης, ο Μαν. Βολουδάκης, ο Ιω. Μουντάκης, ο Παϊζης κ.ά. Στην εξέγερση πήρε ενεργό μέρος και η Κομματική Οργάνωση Κρήτης του ΚΚΕ. Με πρωτοβουλία των κομμουνιστών Κρήτης είχε δημιουργηθεί και εκεί η «Φιλική Εταιρεία», μια πλατιά οργάνωση με αντιδικτατορικούς-δημοκρατικούς σκοπούς. Η οργάνωση αυτή βοήθησε στην προώθηση της συνεργασίας όλων των κομμάτων και στην προετοιμασία της εξέγερσης στα Χανιά. Στην ηγεσία της ήταν και ο κομμουνιστής δικηγόρος Βαγγέλης Χατζηαγγελής.¹

Η εξέγερση τη νύχτα της 28ης προς 29η του Ιούλη επικράτησε στα Χανιά. Οι εξεγερμένοι Κρητικοί κατέλυσαν τις αρχές, κατέλαβαν τη Γενική Διοίκηση, τη Μεραρχία, το Σύνταγμα Χανίων, το Τηλεγραφείο, τον Ασύρματο, τη Χωροφυλακή και άλλες υπηρεσίες. Ο Γενικός Διοικητής Κρήτης, Σφακιανάκης, ο διοικητής της Μεραρχίας και άλλοι ανώτεροι υπάλληλοι και αξιωματικοί παραδόθηκαν στους εξεγερμένους.

Οι ηγέτες, όμως, του κινήματος δεν πήραν κανένα μέτρο για να στερεώσουν αυτό που πέτυχε ο εξεγερμένος λαός. Στην επαναστατική επιτροπή επικρατούσαν ταλαντεύσεις και αυταπάτες. Γι' αυτό κι αυτή περιορίστηκε να στείλει ένα διάγγελμα προς το βασιλιά Γεώργιο, τις ένοπλες δυνάμεις και τον ελληνικό λαό, με το οποίο ζητούσε

---

1. Στην ηγεσία των ΚΟ Κρήτης του ΚΚΕ, κατά την προετοιμασία της εξέγερσης, ήταν τα τοπικά στελέχη Βαγγέλης Κτιστάκης και Θόδωρος Πάγκαλος. Όμως, προτού ξεσπάσει η εξέγερση, το ΠΓ της ΚΕ του κόμματος τους κάλεσε στην Αθήνα και έστειλε στην Κρήτη σαν εκπρόσωπο του ΚΚΕ και γραμματέα της οργάνωσης τον Μάρκο Βαφειάδη.

από το βασιλιά «την άμεσον απομάκρυνσιν της τυραννικής Κυβερνήσεως Μεταξά, την αποκατάστασιν του Κράτους του νόμου και των λαϊκών ελευθεριών και τον σχηματισμόν Κυβερνήσεως Εθνικής Σωτηρίας εκ των αρίστων Ελλήνων...»¹

Τα παλαιοδημοκρατικά κόμματα στην Αθήνα δεν ήταν όλα σύμφωνα για την εξέγερση. Ο αρχηγός των Φιλελευθέρων, Θεμιστοκλής Σοφούλης, ήταν αντίθετος σε κάθε δυναμική αναμέτρηση με το δικτατορικό καθεστώς. Έτρεφε την ελπίδα πως ο βασιλιάς Γεώργιος θα έδωχνε τον Μεταξά και θα επανέφερε τον κοινοβουλευτισμό.

Έτσι, παρά την επικράτηση της εξέγερσης στα Χανιά και την ενθουσιώδη, παλλαϊκή συμμετοχή, δεν έγινε προσπάθεια να κινητοποιηθούν άλλες δυνάμεις στην υπόλοιπη Ελλάδα, αλλά ούτε σε άλλο νομό της Κρήτης. Το κίνημα βρέθηκε απομονωμένο και οδηγήθηκε στην αποτυχία.

Η κυβέρνηση Μεταξά, που στην αρχή αιφνιδιάστηκε, κινητοποίησε ισχυρές δυνάμεις στρατού και χωροφυλακής, το στόλο και την αεροπορία για την κατάπνιξη της εξέγερσης. Εξαπόλυσε άγρια τρομοκρατία και έστειλε στην Κρήτη το στρατηγό Γ. Τσολάκογλου, τον κατοπινό πρώτο κατοχικό πρωθυπουργό της Ελλάδας.

Ύστερα από την αποτυχία του κινήματος, οι ηγέτες του κατέφυγαν στα βουνά, όπου τους προστάτευε ο πληθυσμός. Η δικτατορία δεν τόλμησε να τους κυνηγήσει. Οι σκέψεις, που ορισμένοι απ' αυτούς έκαναν για καινούργια εξέγερση, δεν πραγματοποιήθηκαν. Ο Μεταξάς, που φοβόταν ότι θα μπορούσε να ξεσπάσει ακόμα μεγαλύτερη εξέγερση στην Κρήτη, έκανε μαζί με τους Άγγλους διαπραγματεύσεις με τους ηγέτες της εξέγερσης για να φύγουν από το νησί και γενικά από την Ελλάδα. Τον Οκτώβρη του 1938 έστειλαν ένα καϊκι με το οποίο αναχώρησαν για την Αίγυπτο οι κυριότεροι ηγέτες του κινήματος. Ο μόνος που αρνήθηκε να φύγει ήταν ο στρατηγός Εμ. Μάντακας, ο οποίος γύριζε φυγόδικος στα Λευκά Όρη πάνω από δυο χρόνια. Το ΚΚΕ

---

1. Σπύρος Λιναρδάτος, *Η 4η Αυγούστου*, σελ. 315.

ήταν αντίθετο στην εγκατάλειψη της Κρήτης από τους ηγέτες της εξέγερσης.

Η εξέγερση είχε μεγάλη απήχηση σ' ολόκληρη την Ελλάδα. Αναπτέρωσε τη θέληση και τον πόθο του ελληνικού λαού να απαλλαγεί από τη φασιστική τυραννία της 4ης Αυγούστου. Κάνοντας εκτίμηση της εξέγερσης, το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ στις 27 του Νοέμβρη 1938, διαπίστωνε: «Η αντιδικτατορική εξέγερση των Χανίων ξεσήκωσε τεράστιο ενθουσιασμό σ' ολόκληρο τον ελληνικό λαό και σ' ένα μεγάλο μέρος των ενόπλων δυνάμεων... Αν η αντιδικτατορική εξέγερση των Χανίων δεν επεκτάθηκε και δεν μπόρεσε να δώσει τη χαριστική βολή στη μισητή δικτατορία, αυτό οφείλεται κατά πρώτο λόγο στις ταλαντεύσεις και τους δισταγμούς μερικών αρχηγών και παραγόντων μεγάλων πολιτικών κομμάτων και σε μια σειρά σοβαρά λάθη, που έγιναν τόσο στην προετοιμασία, όσο και στη διεξαγωγή της αντιδικτατορικής εξέγερσης... Η ένοπλη αντιδικτατορική εξέγερση των Χανίων δεν έφτασε ως τον τελικό σκοπό, αλλά πέτυχε να δώσει ένα γερό χτύπημα κατά της δικτατορίας, καταρράκωσε την «παντοδυναμία» της και έδειξε σ' ολόκληρο τον ελληνικό λαό το δρόμο και τον τρόπο που μπορεί να συντρίψει και να σώσει τη χώρα του από την καταστροφή και την ξενική υποδούλωση...»¹

10. Η 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ και η υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας

Το τελευταίο 15θήμερο του Φλεβάρη 1939 συνήλθε η 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Η Ολομέλεια συζήτησε την εξωτερική και εσωτερική πολιτική κατάσταση, τη δράση και τα καθήκοντα του ΚΚΕ, τα τρέχοντα οργανωτικά ζητήματα και την κατάσταση στη νέα γενιά.

Στην απόφασή της για την εξωτερική και εσωτερική πολιτική κατάσταση, τη δράση και τα καθήκοντα του κόμματος,

---

1. Σπύρος Λιναρδάτος, *Η 4η Αυγούστου*, σελ. 341-342.

η Ολομέλεια τόνιζε: «Οι πρωταγωνιστές του τριγώνου Βερολίνου-Ρώμης-Τόκιο δεν μπορούν να σταθούν στην εξουσία των χωρών τους, χωρίς την κατάκτηση και την υποδούλωση ξένων λαών. Η απόφαση του Μονάχου εκφράζει τη θέληση του μεγάλου αγγλογαλλικού κεφαλαίου να συμβιβαστεί με το φασιστικό άξονα, αφήνοντας σ' αυτόν ελεύθερο πεδίο δράσης σε βάρος των μικρών κρατών και της Σοβιετικής Ένωσης... Η αντιλαϊκή και αντεθνική πολιτική της βασιλομεταξικής δικτατορίας καταστρέφει τη χώρα μας και την υποδουλώνει στον Χίτλερ και τους δορυφόρους του. Η εθνική παραγωγή συνεχώς ελαττώνεται... Η κρίση της ναυτιλίας παίρνει τρομακτικές διαστάσεις... Οι στρατιές των ανέργων αυξάνουν αλματώδεις. Ο καπνός και η σταφίδα... περνούν φοβερή κρίση (αναγκαστικό ξερίζωμα των σταφιδάμπέλων, ελάττωση της καπνοκαλλιέργειας, από 1.150.912 στρέμματα το 1936 σε 956.000 το 1938). Το εμπορικό ισοζύγιο κλείνει τον περασμένο Σεπτέμβρη με 5.418.034.000 δρχ. έλλειμμα. Το χρυσό κάλυμμα της δραχμής πέφτει συνεχώς και το ακάλυπτο χαρτονόμισμα κυκλοφορεί κατά δισεκατομμύρια... Το δημόσιο χρέος αυξήθηκε κατά το διάστημα της δικτατορίας πάνω από 14 δισεκατομμύρια δρχ. Η συνεχιζόμενη πτώση της δραχμής και η αυξανόμενη ακρίβεια της ζωής εκμηδενίζουν τα μεροκάματα και τους μισθούς...»¹

Σχετικά με τη λαϊκή αντιδικτατορική πάλη, η Ολομέλεια τόνιζε ότι η ένοπλη αντιδικτατορική εξέγερση της Κρήτης, οι αλλεπάλληλες απεργίες και ομαδικές στάσεις εργασίας των πολλών και διαφόρων επιχειρήσεων, η τρίωρη απεργία στο πολεμικό εργοστάσιο Μαλτσινιώτη, η ομαδική στάση στο κεντρικό εργοστάσιο των κρατικών σιδηροδρόμων, καθώς και οι ομαδικές κάθοδοι των πεινασμένων αγροτών της Δράμας και της Μυτιλήνης έδειξαν ότι, παρά τη φασιστική τρομοκρατία και δημαγωγία, ωρίμαζαν μεγάλοι οικονομικοί και πολιτικοί αγώνες.

Η 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ διαπίστωσε ότι η απει-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος τέταρτος, σελ. 461-462.

λή ενός παγκόσμιου πολέμου είναι τώρα μεγαλύτερη. Και ότι η ακεραιότητα και η ανεξαρτησία της χώρας βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο.

Η Ολομέλεια επαναλάμβανε τη διαπίστωση της 3ης και 4ης Ολομέλειας της ΚΕ του Κόμματος ότι η βασιλομεταξική δικτατορία υποδουλώνει τη χώρα στον Χίτλερ και τους δορυφόρους του. Χαρακτήριζε το Ελληνοβουλγαρικό Σύμφωνο της Θεσσαλονίκης, που είχε υπογράψει ο Μεταξάς, σαν σύμφωνο υποταγής της Ελλάδας στο φασιστικό άξονα, γιατί η κυβέρνηση και ο βασιλιάς της Βουλγαρίας ήταν όργανά του.

Στην πρώτη γραμμή των καθηκόντων η Ολομέλεια έβαζε τη συγκέντρωση όλων των πολιτικών και λαϊκοστρατιωτικών αντιδικτατορικών δυνάμεων του τόπου, τη συντονισμένη αποφασιστική ομαδική πάλη για την ανατροπή της δικτατορίας. Τόνιζε ότι το κόμμα αγωνίζεται για την εξασφάλιση της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας της Ελλάδας, αλλά ταυτόχρονα διαπίστωνε ότι ο μεγαλύτερος εχθρός της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας της χώρας βρίσκεται στην Αθήνα. Είναι η μοναρχοφασιστική δικτατορία που, χωρίς την ανατροπή της και την αποκατάσταση των λαϊκών ελευθεριών, δεν είναι δυνατή η υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας.

Σχετικά με την αναπροσαρμογή των μεθόδων δουλειάς του κόμματος, η Ολομέλεια τόνιζε: «Το Κόμμα μας θεωρεί απαράδεκτη κάθε υποτίμηση της επαναστατικής επαγρύπνησης. Υπογραμμίζει με ιδιαίτερη οξύτητα τη ζωτική σημασία της προφύλαξης του Κόμματος και όλων των αντιδικτατορικών οργανώσεων απ' τα χαφιέδικα χτυπήματα, της αυστηρής αποκέντρωσης και της αδιάκοπης αναπροσαρμογής των μεθόδων δουλειάς και δράσης, σύμφωνα με τις δημιουργημένες γενικές και τοπικές συνθήκες.»¹

Όταν, στις 10 του Απρίλη 1939, η φασιστική Ιταλία κατέλαβε την Αλβανία, η ΚΕ του ΚΚΕ με προκήρυξή της προειδοποίησε τον ελληνικό λαό, τους Έλληνες αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και στρατιώτες ότι ο Μουσολίνι «μια που

---

1. Στο ίδιο, σελ. 468.

πάτησε στην Αλβανία, θα αποπειραθεί να τραβήξει παραπέ-
ρα. Το σχέδιό του είναι να μπει στην Ήπειρο, τη Μακεδονία,
την Κέρκυρα, την Κρήτη, τη Σάμο και, τέλος, να κάνει την
Ελλάδα και ολόκληρη τη Βαλκανική προτεκτοράτο του. Η
ανεξαρτησία και η ακεραιότητα της Ελλάδας κινδυνεύει
άμεσα». Συνέχιζε, όμως, και μ' αυτή την προκήρυξη τη γραμ-
μή της 5ης Ολομέλειας, προβάλλοντας το σύνθημα: «Έφε-
δροι, στην περίπτωση επιστράτευσης, πάρτε τα όπλα και
χρησιμοποιείτε τα ενάντια στο μεγαλύτερο εχθρό της ελ-
ληνικής πατρίδας – τη βασιλομεταξική δικτατορία.»¹

Η Πολιτική Γραμματεία της Εκτελεστικής Επιτροπής
της Κομμουνιστικής Διεθνούς, διορθώνοντας τις θέσεις αυ-
τές της 5ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, σε γράμμα της
που έφτασε στην ΚΕ τον Ιούλη του 1939 τόνιζε:

«Η χώρα σας απειλείται από το φασιστικό άξονα και ιδι-
αίτερα από τον ιταλικό φασισμό που δρα ειδικά στα Βαλκά-
νια. Το πρώτο καθήκον του ΚΚΕ είναι η υπεράσπιση της
εθνικής ανεξαρτησίας της χώρας. Εφόσον η κυβέρνηση
Μεταξά παλεύει κι αυτή κατά του ίδιου αυτού κινδύνου, δεν
υπάρχει λόγος να επιδιώκετε πρώτα απ' όλα την ανατροπή
της. Βέβαια, το Κόμμα σας πρέπει να κάνει αγώνα για την
κατάκτηση όσο το δυνατό μεγαλύτερης εσωτερικής ελευ-
θερίας του ελληνικού λαού, γιατί αυτό δυναμώνει την αμυ-
ντική ικανότητα της χώρας σας. Όσον αφορά το Ελληνο-
βουλγαρικό Σύμφωνο της Θεσσαλονίκης, είναι ένα βήμα
προς την ειρηνική διευθέτηση των μεταξύ των βαλκανικών
λαών διαφορών και τη φιλική συμβίωση των λαών της. Όχι
μόνο δεν πρέπει να το πολεμάτε, μα να κάνετε ό,τι μπορεί-
τε, ώστε πάνω στη βάση της δι' αμοιβαίων υποχωρήσεων
εξομάλυνσης των εσωβαλκανικών διαφορών και της ενιαίας
πάλης για την υπεράσπιση της ειρήνης και ανεξαρτησίας
όλων των βαλκανικών λαών, να συγκροτηθεί ένας γερός
συνασπισμός όλων των κρατών της βαλκανικής χερσονή-
σου.»²

---

1. Στο ίδιο, σελ. 471.

2. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος πέμπτος, 1940-1945, σελ. 296.

Το γράμμα αυτό της Πολιτικής Γραμματείας της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κομμουνιστικής Διεθνούς βοήθησε το ΚΚΕ να διαμορφώσει σωστά τη θέση του απέναντι στον ελληνοϊταλικό πόλεμο, που άρχισε στις 28 του Οκτώβρη 1940.

11. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος και η Ελλάδα

Μετά την κατάληψη της Αυστρίας από τη χιτλερική Γερμανία, το Μάρτη του 1938, η σοβιετική κυβέρνηση δήλωσε ότι η Σοβιετική Ένωση ήταν έτοιμη να πάρει μέρος σε συλλογικές ενέργειες, για να παρεμποδιστεί η επέκταση της φασιστικής επίθεσης. Όταν, εξάλλου, οι χιτλερικοί άρχισαν να απειλούν την Τσεχοσλοβακία, η σοβιετική κυβέρνηση δήλωσε, επίσης, ότι η Σοβιετική Ένωση ήταν έτοιμη να σπεύσει σε βοήθειά της, τηρώντας τις υποχρεώσεις της που απέρρεαν από το σοβιετοτσεχοσλοβακικό σύμφωνο του 1935, με τον όρο να αντιταχθεί και η Γαλλία στον επιδρομέα.

Η διατήρηση της ειρήνης εξαρτιόταν σε σημαντικό βαθμό από την προϋπόθεση της αποδοχής από τις δυτικές δυνάμεις των προτάσεων της Σοβιετικής Ένωσης για την οργάνωση κοινής αντίστασης στην επίθεση της χιτλερικής Γερμανίας. Παρά το γεγονός, εντούτοις, ότι ο Χίτλερ δε θα αποφάσιζε ποτέ να αναμετρηθεί με τη συμμαχία της ΕΣΣΔ, της Αγγλίας, της Γαλλίας, των ΗΠΑ και άλλων χωρών, οι ιθύνοντες κύκλοι των δυτικών δυνάμεων απέρριψαν και πάλι την πολιτική της συλλογικής ασφάλειας. Έτσι, αγνόησαν την απειλή από τους φασίστες επιδρομείς των ιδίων των συμφερόντων τους, ακόμη και της κρατικής τους υπόστασης και επιδίωξαν, αποτρέποντας το εναντίον τους χτύπημα, να στρέψουν τη Γερμανία και την Ιαπωνία κατά της Σοβιετικής Ένωσης, για να συντρίψουν το σοσιαλιστικό κράτος, και ταυτόχρονα να εξασθενίσουν τις δυνάμεις του άξονα. Και ενώ οι χιτλερικοί προετοίμαζαν την επίθεση κατά της Τσεχοσλοβακίας, οι αρχηγοί των κυβερνήσεων της Αγγλίας, της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Ιταλίας συνήλ-

θαν το Σεπτέμβρη του 1938 στο Μόναχο και πήραν την απόφαση να διαμελίσουν την Τσεχοσλοβακία και να παραδώσουν στη Γερμανία ορισμένες παραμεθόριες περιοχές της.

Η «πολιτική του Μονάχου» αποτέλεσε πράξη επαίσχυντης συνθηκολόγησης και συνεργασίας με τους φασίστες επιδρομείς και πλήρους εγκατάλειψης των άμεσα απειλούμενων από τους ναζί λαών της Ευρώπης. Κάτω, μάλιστα, από την πίεση των δυτικών δυνάμεων και την προδοσία της Γαλλίας, η τσεχοσλοβακική αστική κυβέρνηση παραιτήθηκε από την αντίσταση στους χιτλερικούς, που κατέλαβαν την Τσεχοσλοβακία το Μάρτη του 1939.

Στο μεταξύ, οι χιτλερικοί, μετά την κατάληψη της Τσεχοσλοβακίας, προετοιμάζονταν για επίθεση κατά της Πολωνίας, γεγονός που υποχρέωσε τη Γαλλία και την Αγγλία να αρχίσουν διαπραγματεύσεις με τη Σοβιετική Ένωση, προκειμένου να μελετήσουν από κοινού τους τρόπους αντίδρασης στη γερμανική επίθεση. Οι διαπραγματεύσεις αυτές κράτησαν από το Μάρτη μέχρι τον Αύγουστο του 1939. Η αγγλική και η γαλλική κυβέρνηση, όμως, έπαιζαν από την αρχή διπλό παιχνίδι. Επιζητούσαν, όπως και προηγούμενα, συναλλαγή με τον Χίτλερ σε βάρος της ΕΣΣΔ και απλώς τώρα άλλαζαν την τακτική τους. Ήθελαν, δηλαδή, χωρίς να αναλάβουν οι ίδιες καμιά συγκεκριμένη υποχρέωση, να δεσμεύσουν με υποχρεώσεις συμμετοχής στον πόλεμο μόνο τη Σοβιετική Ένωση και στη συνέχεια να την αφήσουν μόνη.

Όταν η σοβιετική κυβέρνηση βεβαιώθηκε απόλυτα ότι η Αγγλία, η Γαλλία, αλλά και η Πολωνία δεν επιθυμούσαν να κλείσουν συμφωνία μαζί της για κοινή πάλη κατά της χιτλερικής επιδρομής και ότι συνεπώς η ΕΣΣΔ αντιμετώπιζε σοβαρό κίνδυνο απομόνωσης μπροστά στο παγκόσμιο μέτωπο του ιμπεριαλισμού που είχε διαμορφωθεί, πήρε την απόφαση και υπέγραψε τον Αύγουστο του 1939 σύμφωνο μη επίθεσης με τη Γερμανία, ύστερα από σχετική πρόταση της γερμανικής κυβέρνησης. Η Σοβιετική Ένωση είχε, άλλωστε, υποχρέωση απέναντι στο λαό της και για το συμφέρον της υπόθεσης του σοσιαλισμού να ματαιώσει τις αντιδραστικές μηχανορραφίες των «πολιτικών του Μονάχου», να αποτρέψει τον κίνδυνο δημιουργίας αντισοβιετικού μετώπου και να

καθυστερήσει, έστω για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, τη χιτλερική επίθεση εναντίον της.

Η σοβιετική κυβέρνηση, βέβαια, κλείνοντας το σύμφωνο με τη Γερμανία, είχε επίγνωση ότι η χιτλερική κυβέρνηση δε θα παραιτιόταν από τον κατακτητικό πόλεμο σε βάρος της ΕΣΣΔ. Κέρδιζε, όμως, χρόνο, για να προετοιμάσει την άμυνά της, αποσοβούσε τον κίνδυνο να εμπλακεί σε διμέτωπο πόλεμο, σε φοβερά δυσμενείς γι' αυτήν συνθήκες και ταυτόχρονα ματαίωνε τα σχέδια του ιμπεριαλισμού να στρέψει αποκλειστικά εναντίον της τη ναζιστική Γερμανία.

Την 1η του Σεπτεμβρίου 1939, η Γερμανία επιτέθηκε κατά της Πολωνίας, προς την οποία υποχρεώθηκαν να ταχθούν αμέσως αλληλέγγυες οι κυβερνήσεις της Αγγλίας και της Γαλλίας. Έτσι άρχισε ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, ο οποίος, σε τελευταία ανάλυση, υπήρξε, όπως και ο πρώτος, αποτέλεσμα της ανισόμερης ανάπτυξης των καπιταλιστικών χωρών μέσα στις συνθήκες που είχε δημιουργήσει ο ιμπεριαλισμός. Το παράλληλο, ωστόσο, γεγονός της εδραίωσης της Σοβιετικής Ένωσης σαν μιας ιστορικής πραγματικότητας είχε σαν συνέπεια οι διιμπεριαλιστικές αντιθέσεις να πάψουν να αποτελούν το μοναδικό βασικό στοιχείο της παγκόσμιας πολιτικής και σαν σκοπός του καινούργιου πολέμου να καθοριστεί, πέρα από το ξαναμοίρασμα των αγορών, η άμεση αποκατάσταση της προηγούμενης ακεραιότητας του κεφαλαιοκρατικού κόσμου.

Η φασιστική, όμως, ομάδα που είχε επικεφαλής τη ναζιστική Γερμανία προχώρησε ευθύς εξαρχής στον καθορισμό στόχων που αναφέρονταν όχι σε απλές κατακτήσεις ορισμένων εδαφών, αλλά στην πλήρη υποδούλωση, ακόμη και στην εξολόθρευση ολόκληρων λαών. Το γεγονός αυτό, που πρόδιδε την απότομη όξυνση της ολόπλευρης κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος γενικά, άλλαξε πάρα πολύ σύντομα το χαρακτήρα του πολέμου, προκαλώντας ευρύτατα αντιφασιστικά κινήματα στις ευρωπαϊκές χώρες που γνώρισαν τη μουσολινική και τη χιτλερική επιδρομή, καθώς και στην Ελλάδα.

Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος δεν αιφνιδίασε, επειδή όλοι περίμεναν ότι η σύγκρουση ανάμεσα στις μεγαλύτε-

ρες καπιταλιστικές δυνάμεις του κόσμου, τελικά, θα γινόταν και πως ήταν μονάχα ζήτημα χρόνου η έναρξή της. Όλοι, εξάλλου, πίστευαν πως η Ελλάδα δε θα κατόρθωνε να ξεφύγει την ανάμειξή της σ' αυτόν τον πόλεμο, εφόσον την εξωτερική πολιτική της ουσιαστικά την υπαγόρευαν οι Άγγλοι, που είχαν πιστό τους υπηρέτη τον Γεώργιο Γκλίκομπουργκ και αυτός υπάκουο δούλο τον Μεταξά.

Τον Απρίλη του 1939, οι Ιταλοί κατέλαβαν την Αλβανία. Αυτό αποτέλεσε, αναμφισβήτητα, δείγμα των εχθρικών προθέσεων του Μουσολίνι απέναντι στην Ελλάδα. Ο Μεταξάς, όμως, προσπάθησε να καθησυχάσει την ελληνική κοινή γνώμη με ψεύδη,¹ ενώ, παράλληλα, απαγόρευσε οποιοσδήποτε συζητήσεις των πολιτών για τα γεγονότα που διαδραματιζόνταν στην Ευρώπη.²

Πίσω απ' αυτή την απαγόρευση του Μεταξά κρύβονταν, κατά κάποιον τρόπο, οι τραγικές αντιφάσεις του ίδιου του δικτατορικού καθεστώτος που συνθλιβόταν μεταξύ των δυτικών συμμάχων και του φασιστικού άξονα, δεμένο με την αγγλική πολιτική βούληση, αλλά και με τη χιτλερική ιδεολογία. Έτσι, ο πόλεμος που σάρωνε την Ευρώπη αποτελούσε για τη δικτατορία μια κατάσταση που προτιμούσε να την αγνοεί, έστω και αν συγκροτούσε παντού τμήματα ενεργητικής και παθητικής αεράμυνας ή διοργάνωνε τους περιβόητους εράνους για την αεροπορία.

Οι έρανοι, άλλωστε, αυτοί αποτελούσαν στην πραγματικότητα ένα επιπλέον χαράτσι σε βάρος του λαού, που

---

1. Ο Μεταξάς, ψευδόμενος συνειδητά, δήλωσε τότε πως «η ελληνική κυβέρνηση είχε πάντα τα στοιχεία, ώστε να είναι εις θέαν να διαβεβαιώσει τον ελληνικόν λαόν περί της απολύτου εξασφάλισης της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητος της χώρας». Βλ. εφημερίδες της 11ης του Απρίλη 1939.

2. Ο Κ. Μανιαδάκης, με ανακοίνωσή του που δημοσιεύτηκε στις εφημερίδες στις 6 του Σεπτεμβρίου 1939, απαγόρευσε «συζητήσεις και σχόλια εις τους δημοσίους χώρους περί των εμπολέμων, προκαλούσας αντεγκλήσεις ή και απλήν δυσφορίαν μεταξύ των ακροατών» και προειδοποιούσε ότι «οι παραβάται συλλαμβανόμενοι θα παραπέμπονται αυθημερόν εις την Επιτροπήν Ασφαλείας».

το προϊόν του κατέληγε πάντα στα θυλάκια των χρυσοκανθάρων και δεν προσφερόταν ποτέ για την άμυνα της πατρίδας. Όπως είχε πει, μάλιστα, αργότερα ο Γ. Καφαντάρης, «η 4η Αυγούστου είχε αφήσει τελείως άοπλον την Ελλάδα, χωρίς κανόνια, χωρίς ντουφέκια και υγειονομικών υλικόν, χωρίς αεροπορίαν, χωρίς κανένα εφόδιον διά τον αγώνα, εις τον οποίον εκείνη είχε τότε αποδουθή».¹

Στις 15 Αυγούστου του 1940 ιταλικό υποβρύχιο τορπίλισε το καταδρομικό «Ελλη» στην Τήνο. Το γεγονός αυτό αναστάτωσε ολόκληρη την Ελλάδα. Και όμως, ο Μεταξάς και οι συνεργάτες του ούτε και μετά το συνταρακτικό αυτό περιστατικό, κατέβαλαν κάποια προσπάθεια για να προετοιμάσουν την εθνική άμυνα. Το μόνο που εξακολουθούσε πραγματικά να τους ενδιαφέρει ήταν η διατήρησή τους στην εξουσία.

12. Η κατάσταση του ΚΚΕ το 1939-1940

Με την κήρυξη του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου φάνηκε πια ολοκάθαρα ότι πρώτιστο καθήκον του ΚΚΕ ήταν η υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας της χώρας. Προς αυτή την κατεύθυνση έπρεπε να στραφεί η κύρια προσοχή του ελληνικού λαού, της κυβέρνησης, των κομμάτων και των οργανώσεων. Η βασιλομεταξική δικτατορία, όμως, αντί να πάρει όλα τα μέτρα, ιδιαίτερα μετά την κατάληψη της Αλβανίας, για να αποκρούσει την εισβολή του Μουσολίνι στην Ελλάδα, συνέχισε με μεγαλύτερη ένταση τα χτυπήματα κυρίως κατά του ΚΚΕ, και στο τέλος του 1939-αρχές του 1940 κατόρθωσε να εξαρθρώσει τις περισσότερες οργανώσεις του. Αποτέλεσμα των χτυπημάτων που έδωσε η Ασφάλεια στα αντιδικτατορικά κόμματα και οργανώσεις, στα τέλη του 1939, ήταν η χαλάρωση της αντιδικτατορικής πάλης.

---

1. Εφημερίδα *Ελευθερία* (Αθήνας), φ. 3 του Οκτώβρη 1946.

Από τις αρχές του 1939 πύκνωσαν οι συλλήψεις δεκάδων στελεχών του ΚΚΕ. Στις αρχές του Μάη η Ασφάλεια έπιασε πολλά στελέχη του κόμματος, όπως τον Κώστα Θεό, μέλος της ΚΕ και βουλευτή του Παλλαϊκού Μετώπου, που είχε αποδράσει από την Ανάφη με άλλους 7 τον Απρίλη του 1937. Στα τέλη του Μάη συλλαμβάνονται και άλλα βασικά στελέχη. Τότε πιάστηκε και ο Νίκος Πλουμπίδης, μέλος του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ. Τον Οκτώβρη η Ασφάλεια ανακάλυψε δύο τυπογραφεία του ΚΚΕ, το ένα στην οδό Μιχ. Βόδα και το άλλο στην Ηλιούπολη.

Στα τέλη του Νοέμβρη συλλαμβάνονται ο Γιώργης Σιάντος, Γραμματέας της ΚΕ και ο Γρηγόρης Σκαφίδας, μέλος του ΠΓ της ΚΕ. Με το χτύπημα αυτό η φασιστική δικτατορία πέτυχε να ολοκληρώσει τη σύλληψη όλων σχεδόν των μελών της ΚΕ του ΚΚΕ που είχαν εκλεγεί στο 6ο Συνέδριο του κόμματος (Δεκέμβρης του 1935).

Παρά τα σκληρά χτυπήματα από τη δικτατορία, το κόμμα δεν έπαψε να υπάρχει και να δρα. Σε μια σειρά περιοχές και πόλεις της χώρας υπήρχαν και λειτουργούσαν κομματικές οργανώσεις. Προέκυψε η ανάγκη καθοδήγησης αυτών των οργανώσεων. Για το σκοπό αυτό, μια ομάδα στελεχών του κόμματος που δεν είχαν συλληφθεί, όπως οι Δημήτρης Παπαγιάννης, Βαγγέλης Κτιστάκης, Χρήστος Κανάκης, Παναγιώτης Σαντής, Σταματίνα Βιτσαρά, Γιώργος Ελληνούδης κ.ά. συγκρότησαν ένα καθοδηγητικό κομματικό κέντρο, με την καθοδήγηση του Νίκου Πλουμπίδη που βρισκόταν κρατούμενος στο σανατόριο «Σωτηρία». Η ομάδα αυτή θεωρούσε τον εαυτό της σαν το νόμιμο συνεχιστή της Κεντρικής Επιτροπής και το Κέντρο που σχημάτισε έμεινε γνωστό σαν «Παλιά Κεντρική Επιτροπή». Είχε δικό της τυπογραφείο και έβγαζε τον παράνομο *Ριζοσπαστή*. Η δράση της συνεχίστηκε μέχρι τους πρώτους μήνες της κατοχής.

Η «Παλιά Κεντρική Επιτροπή» καταγγέλθηκε το 1940 από τον κρατούμενο στη φυλακή Νίκο Ζαχαριάδη σαν «χαφιέδικη σφηκοφωλιά», γιατί η Ασφάλεια παρουσίαζε δήθεν σαν δικούς της πράκτορες μια σειρά στελέχη που ανήκαν σ' αυτήν. Το ξεκαθάρισμα του ζητήματος αυτού άργησε να

γίνει. Γι' αυτό και η δεύτερη Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, που συνήλθε το Δεκέμβρη του 1942, χαρακτήρισε την «Παλιά Κεντρική Επιτροπή» οργάνωση «πεμπτοφαλαγγίτικη».

Από την έρευνα, όμως, που έγινε αποδείχτηκε ότι η «Παλιά Κεντρική Επιτροπή», παρά τις λαθεμένες θέσεις και απόψεις της για το χαρακτήρα του πολέμου, που τον θεωρούσε ιμπεριαλιστικό και από τα δύο μέρη, ακόμα και τότε που είχε αποκτήσει εθνικό απελευθερωτικό χαρακτήρα, για τη θέση της απέναντι στο ανοιχτό γράμμα του Νίκου Ζαχαριάδη για την εισβολή των Ιταλών στην Ελλάδα (το θεωρούσε κατασκευάσμα της Ασφάλειας και δεν το υιοθέτησε) αποτελούνταν από τίμιους αγωνιστές που δεν κατάφεραν να συνδεθούν με τις βασικές οργανώσεις του κόμματος και δεν είχαν σύνδεση με την Κομμουνιστική Διεθνή. Το ξεκαθάρισμα και η αποκατάσταση μιας σειράς στελεχών που ανήκαν στην «Παλιά Κεντρική Επιτροπή» έγινε μετά τη δεύτερη Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ.

Το κενό και τη σύγχυση που παρουσιάστηκε στην καθοδήγηση του ΚΚΕ, μετά τις συλλήψεις του Νοέμβρη 1939, τα εκμεταλλεύτηκε ο Μανιαδάκης και σκάρωσε με την Ασφάλεια την «Προσωρινή Διοίκηση», εμφανίζοντάς την σαν τη νόμιμη ηγεσία του ΚΚΕ.

Στη συγκρότηση της «Προσωρινής Διοίκησης» η Ασφάλεια χρησιμοποίησε ορισμένα πρώην ανώτατα στελέχη του κόμματος που είχαν περάσει στην υπηρεσία της, όπως ο Μιχάλης Τυρίμος, μέλος της ΚΕ και βουλευτής του Παλλαϊκού Μετώπου, ο Γιάννης Μιχαηλίδης, μέλος του ΠΓ της ΚΕ, ο Μανώλης Μανωλέας βουλευτής του Παλλαϊκού Μετώπου κ.ά. Στη συνέχεια προσχώρησαν στην «Προσωρινή Διοίκηση» μια σειρά στελέχη που είχαν λυγίσει και είχαν γίνει πράκτορες της Ασφάλειας.

Η «Προσωρινή Διοίκηση» του Μανιαδάκη πέτυχε να παγιώσει πολλά στελέχη και μέλη του κόμματος. Και ο ίδιος ο Νίκος Ζαχαριάδης, για ένα χρονικό διάστημα, υποστήριζε την «Προσωρινή Διοίκηση» και μέσω του Γιάννη Μιχαηλίδη (που είχε απολυθεί από τις φυλακές, ύστερα από δήλωση μετανοίας που έκανε με εντολή του Ζαχαριάδη για να «κα-

θαρίσει το ΚΚΕ από τη σπείρα του Μάθεση»)¹ της έδινε οδηγίες πώς να γράφει το *Ριζοσπάστη*, πώς να χτυπά την «Παλιά Κεντρική Επιτροπή» κλπ.

Και η καθοδήγηση της Ακροναυπλίας παρασύρθηκε και υποστήριξε την «Προσωρινή Διοίκηση». Οι βουλευτές του Παλλαϊκού Μετώπου Γιάννης Ιωαννίδης, Κώστας Θέος, Β. Βερβέρης, Μιχάλης Σινάκος και Ανδρέας Τζίμας, με δήλωσή τους που δημοσιεύτηκε, συστήνανε την «Προσωρινή Διοίκηση» σαν τη μοναδική, την πραγματική οργάνωση του κόμματος.²

Αργότερα, όταν κατάλαβαν πως η «Προσωρινή Διοίκηση» ήταν όργανο της Ασφάλειας του Μανιαδάκη, την κατάγγειλαν και ο Ν. Ζαχαριάδης και η καθοδήγηση της Ακροναυπλίας.

Η ύπαρξη, όμως, των δύο κέντρων της «Παλιάς Κεντρικής Επιτροπής» και της χαφιεδικής «Προσωρινής Διοίκησης», που η μια κατηγορούσε την άλλη για χαφιεδική, με το *Ριζοσπάστη* που η καθεμιά έβγαζε για τον εαυτό της, δυνάμωσαν τις συγχύσεις και τις επιφυλάξεις μέσα στους κομμουνιστές.

Η άμεση καθοδηγητική παρέμβαση των φυλακισμένων στελεχών του κόμματος, που έπαιρνε τη μορφή καθοδηγητικού κέντρου, πολλές φορές μεγάλωνε τη σύγχυση που επικρατούσε, γιατί τα στελέχη αυτά δεν είχαν πάντα την ανάλογη αντικειμενική πληροφόρηση και, πολύ περισσότερο, δεν είχαν τη δυνατότητα να συντονίζουν τη δράση των κομματικών οργανώσεων.

Πολλά μέλη του κόμματος οργανώθηκαν σε ομάδες και δρούσαν ανεξάρτητα. Η κυριότερη απ' αυτές τις ομάδες ήταν η «Ανεξάρτητη Κομμουνιστική Οργάνωση της Αθήνας», με καθοδηγητή τον Σπύρο Καλοδίκη. Η οργάνωση αυτή κυκλοφορούσε δακτυλογραφημένες προκηρύξεις, ενημέρωνε για τις πολιτικές εξελίξεις, έκανε εράνους και

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος πέμπτος, σελ. 275-176. (Τρίτο ανοιχτό γράμμα του Ν. Ζαχαριάδη).

2. Γιάννης Ιωαννίδης, *Αναμνήσεις*, σελ. 71.

αποκατάστησε και διατηρούσε επαφή με μια σειρά μέλη του κόμματος στις επαρχίες. Είχε κάποια συνεργασία με την «Παλιά Κεντρική Επιτροπή», χωρίς όμως να ανήκει σ' αυτήν. Παρόμοιες ανεξάρτητες κομματικές οργανώσεις υπήρχαν στον Πειραιά, την Ήπειρο και σε ορισμένες άλλες περιοχές.

Όπως υπολογίζουν διάφοροι μελετητές της περιόδου της βασιλομεταξικής δικτατορίας, πάνω από 80.000 άτομα βασανίστηκαν στα κρατητήρια των αστυνομικών τμημάτων, στις φυλακές και τις εξορίες. Σε 45.000 υπολογίζονται οι κομμουνιστές, μέλη και οπαδοί του ΚΚΕ, που πιάστηκαν και σε 2.000 περίπου οι μόνιμοι κρατούμενοι και εξόριστοι: 630 στην Ακροναυπλία, 220 στην Ανάφη, 230 στον Αη-Στράτη, 170 στην Αίγινα και την Κέρκυρα, 130 στη Φολέγανδρο, 500 στην Τρίπολη και άλλες φυλακές, 17 στο Ασβεστοχώρι, 50 στην Ιο, 50 στην Αμοργό και την Πύλο, διάφορες μικροομάδες στα σανατόρια της Αθήνας, της Πάτρας, της Κατερίνης κλπ.¹

Ως προς τις συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων της περιόδου αυτής, είναι χαρακτηριστικό ότι «από τις στερήσεις πέθαναν 64 (εις Άγιον Ευστράτιον 40, εις Ακροναυπλίαν 13, εις Φολέγανδρον 4, και εις άλλας Ξερωνήσους 7). Υπέστησαν διασάλευσιν των φρενών από τας κακουχίας και τα βασανιστήρια, 11 εις Ακροναυπλίαν και 5 εις Άγιον Ευστράτιον, προσεβλήθησαν δε από φυματίωση 70 εις Ακροναυπλίαν, 30 εις Άγιον Ευστράτιον, και εις άλλους τόπους φυλακίσεως και εξορίας 100 άτομα, ενώ ησθένησαν βαρύντατα εξ άλλων νόσων 500 και πλέον άτομα».²

Πολλά στελέχη, μέλη και οπαδοί του κόμματος στο διάστημα της δικτατορίας δεν άντεξαν στα κάθε λογής απάνθρωπα βασανιστήρια και υπόγραψαν «δηλώσεις μετανόιας». Οι δηλώσεις αυτές ήταν ένα απάνθρωπο και βάρβαρο μέσο που απέβλεπε στο χτύπημα του κύρους του κόμματος

---

1. Αλέκος Κουτσούκαλης, *Η δεύτερη δεκαετία του ΚΚΕ, 1929-1939*, σελ. 168.

2. Σπύρος Λιναρδάτος, *Η 4η Αυγούστου*, σελ. 371.

και στην εκμηδένιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, οπότε σωστά η ηγεσία του ΚΚΕ τάχτηκε από την αρχή ενάντια στην υπογραφή τέτοιων δηλώσεων.

Από όσους υπόγραψαν «δηλώσεις μετανόιας» λίγοι πέρασαν στην υπηρεσία της Ασφάλειας. Η μεγάλη πλειοψηφία τους εντάχθηκε στις γραμμές της Εθνικής Αντίστασης και αγωνίστηκε κάτω από την καθοδήγηση του ΚΚΕ για τη λευτεριά και την ανεξαρτησία της χώρας μας. Πολλοί απ' αυτούς έδωσαν και τη ζωή τους.

Στον αγώνα της κατά του ΚΚΕ, η 4η Αυγούστου χρησιμοποίησε κάθε φασιστικό μέσο και μέθοδο: τρομοκρατία, συλλήψεις, φυλακίσεις, εξορίες, χαφιεδισμό, απάνθρωπα βασανιστήρια και δολοφονίες στελεχών και μελών του κόμματος. Το ΚΚΕ, παρ' όλα τα χτυπήματα που δέχτηκε, δεν έχασε τον προσανατολισμό του, αντιμετώπισε βασικά σωστά την πολιτική και τη δράση της βασιλομεταξικής δικτατορίας και στάθηκε στις πρώτες γραμμές του αγώνα για την ανατροπή της.

* * *

Η μοναρχοφασιστική δικτατορία της 4ης Αυγούστου εξέφραζε τη βούληση της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας, της μοναρχίας και του ξένου κεφαλαίου, με επικεφαλής την Αγγλία, να πνίξουν τη λαϊκή πάλη που απειλούσε την κυριαρχία τους και να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους, επιβάλλοντας στο λαό ένα βάρβαρο τυραννικό καθεστώς. Αποτελούσε μια εκδήλωση αδυναμίας της άρχουσας τάξης να συνεχίσει τη διακυβέρνηση της χώρας με τον αστικό κοινοβουλευτισμό.

Ο μοναρχοφασισμός μπόρεσε να επιβληθεί, πριν απ' όλα, γιατί οι δημοκρατικές δυνάμεις βρέθηκαν διασπασμένες και δεν αντιμετώπισαν ενιαία την επίθεση της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας, ενώ το ΚΚΕ δε διέθετε την απαιτούμενη δύναμη και προετοιμασία για να αντιμετωπίσει μόνο του τα σχέδια της μοναρχοφασιστικής αντίδρασης. Την κύρια ιστορική ευθύνη για τη μη αποτροπή της δικτατορίας τη φέρουν τα αστικά δημοκρατικά κόμματα. Οι ηγέτες αυτών των

κομμάτων όχι μόνο απέκρουσαν τη συνεργασία με τις αριστερές δυνάμεις, αλλά και δεν πάλεψαν ενάντια στο βαθμιαίο εκφασισμό του κρατικού μηχανισμού και όλης της πολιτικής ζωής του τόπου. Έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης, στήριξαν την κυβέρνηση Μεταξά και του έδωσαν κάθε δυνατότητα να προετοιμάσει την επιβολή της δικτατορίας.

Το ΚΚΕ σήκωσε το κύριο βάρος της αντιδικτατορικής πάλης. Η σκληρή δοκιμασία που πέρασε έδωσε τη δυνατότητα να αποκαλυφτούν όλες οι ανεξάντλητες δυνάμεις του, αλλά και οι αδυναμίες που παρουσίασε τόσο πολιτικά-ιδεολογικά όσο και, κυρίως, στον οργανωτικό τομέα. Η δικτατορία, παρά τα χτυπήματα που κατάφερε στο ΚΚΕ, δεν μπόρεσε να το κλονίσει πολιτικά-ιδεολογικά. Τα στελέχη και τα μέλη του πάλεψαν με επιμονή και αυτοθυσία για την ανατροπή της και για την υπεράσπιση των αρχών του επαναστατικού μαρξιστικού κόμματος. Το κόμμα, παρά τις απώλειές του, βγήκε από τη φωτιά της δοκιμασίας πιο ώριμο πολιτικά, με ανεβασμένο το κύρος του, με ατσαλωμένα τα στελέχη, τα μέλη και τους οπαδούς του, ικανά να αντιμετωπίσουν τα καινούργια καθήκοντα. Κι αυτό βρήκε την έκφρασή του την περίοδο της κατοχής, όταν το ΚΚΕ πρωτοστάτησε στην Εθνική Αντίσταση του λαού μας για τη λευτεριά και την προκοπή της χώρας μας.

ΤΟ ΚΚΕ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ (1940-1945)

1. Η διεθνής κατάσταση

Μετά την επίθεση της χιτλερικής Γερμανίας κατά της Πολωνίας, την 1η του Σεπτεμβρίου 1939, οι κυβερνήσεις της Αγγλίας και της Γαλλίας κατάλαβαν ότι η Γερμανία, τελειώνοντας με την Πολωνία, θα επιτεθεί ενάντια σ' αυτές και τις αποικίες τους. Γι' αυτό, στις αρχές του Σεπτεμβρίου 1939 κήρυξαν τον πόλεμο κατά της Γερμανίας, γεγονός που σήμανε την έναρξη του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου.

Τον Απρίλη του 1940 ο χιτλερικός στρατός εισέβαλε στη Σκανδιναβία και κατέλαβε τη Δανία και τη Νορβηγία. Το Μάη πέρασε σε επίθεση και στο Δυτικό Μέτωπο, καταλαμβάνοντας γρήγορα την Ολλανδία και το Βέλγιο. Οι αγγλικές εκστρατευτικές δυνάμεις, που βρίσκονταν στη Γαλλία και το Βέλγιο, ηττήθηκαν και μεταφέρθηκαν βιαστικά στην Αγγλία. Ο γαλλικός στρατός, τσακισμένος, υποχώρησε και στις 12 του Ιούνη 1940 η γαλλική κυβέρνηση συνθηκολόγησε. Με τη συνθηκολόγηση αυτή, στις βόρειες και κεντρικές περιοχές της Γαλλίας, μαζί και στο Παρίσι, εγκαθιδρύθηκε καθεστώς κατοχής. Η βιομηχανία, οι πρώτες ύλες και οι βάσεις επισιτισμού της χώρας πέρασαν στον έλεγχο της Γερμανίας. Στο μη κατεχόμενο από τους Γερμανούς νότιο τμήμα σχηματίστηκε φιλοφασιστική κυβέρνηση με επικεφαλής το στρατάρχη Πετέν και με έδρα την πόλη Βισί. Η κυβέρνηση αυτή μεταβλήθηκε σε ανδρείκελο του Χίτλερ. Εκεί κατέληξε η επαίσχυντη «πολιτική του Μονάχου».

Μετά τη συντριβή της Γαλλίας, η Αγγλία, απομονωμένη, βρέθηκε στρατιωτικά αντιμέτωπη με τη Γερμανία και είδε ότι είναι υποχρεωμένη να αντιμετωπίσει μόνη της τα χιτλερικά στρατεύματα, που είχαν αρχίσει σφοδρές αεροπορικές επιδρομές στο αγγλικό έδαφος.

Η φασιστική Γερμανία, μετά τη συντριβή της Γαλλίας και

την απομόνωση της Αγγλίας, άρχισε, από το δεύτερο εξάμηνο του 1940, να προετοιμάζεται άμεσα για τον πόλεμο ενάντια στην ΕΣΣΔ, με σκοπό να εξαφανίσει το κύριο εμπόδιο στην εφαρμογή των κατακτητικών της σχεδίων. Με τη σχεδιαζόμενη επίθεση κατά της ΕΣΣΔ ήταν στενά συνυφασμένη και η σύναψη της επιθετικής συμμαχίας Γερμανίας, Ιταλίας και Ιαπωνίας, που επικυρώθηκε με την υπογραφή, στις 27 του Σεπτεμβρίου 1940, του Συμφώνου του Βερολίνου.

Ο πόλεμος ανάμεσα στο γερμανοϊταλικό και τον αγγλογαλλικό συνασπισμό αρχικά είχε και από τις δύο πλευρές ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα. Οι μεγάλες δυνάμεις και από τις δύο εμπόλεμες πλευρές επιδίωκαν ιμπεριαλιστικούς σκοπούς. Η Γερμανία πάλευε για το ξαναμοίρασμα του κόσμου και η Αγγλία με τη Γαλλία για την περιφρούρηση των αποικιοκρατικών τους συμφερόντων και για την κυριαρχία τους πάνω στους υποδουλωμένους απ' αυτές αποικιακούς λαούς. Οι λαοί, όμως, της Πολωνίας και των άλλων χωρών, που έπεσαν θύματα της φασιστικής επίθεσης, αγωνίζονταν για τη λευτεριά και την ανεξαρτησία τους.

Στην πορεία του πολέμου τα πράγματα ήρθαν έτσι, ώστε η Αγγλία και η Γαλλία έπεσαν θύματα της φασιστικής επίθεσης και υποχρεώθηκαν να αγωνιστούν ενάντια στο φασιστικό άξονα Γερμανίας-Ιταλίας, που ήταν κοινός εχθρός των λαών.

Εκτός απ' αυτό, οι ιθύνουσες τάξεις της Αγγλίας και της Γαλλίας, έπειτα από τις σοβαρές ήττες που είχαν υποστεί το 1940 από τους χιτλερικούς επιδρομείς, άρχισαν να σκέφτονται πια, πριν απ' όλα, το πρόβλημα της προάσπισης της εθνικής τους ύπαρξης. Ταυτόχρονα, στις χώρες αυτές, καθώς και στις ΗΠΑ εντάθηκε η πίεση των λαϊκών μαζών, που ζητούσαν επίμονα από τις κυβερνήσεις τους τη διεξαγωγή δραστήριου αντιφασιστικού πολέμου. Για όλους αυτούς τους λόγους, ο πόλεμος άμυνας της Αγγλίας και της Γαλλίας κατά της χιτλερικής Γερμανίας και της φασιστικής Ιταλίας, συνενωνόταν ουσιαστικά με την αντίσταση των φιλελεύθερων λαών κατά των φασιστών επιδρομέων και έπαιρνε όλο και πιο έκδηλο αντιφασιστικό χαρακτήρα.

2. Η κατάσταση της χώρας μας τις παραμονές της επίθεσης της φασιστικής Ιταλίας

Η Ελλάδα, τις παραμονές της ιταλικής επίθεσης, βρέθηκε διπλωματικά απομονωμένη και χωρίς σύγχρονη στρατιωτική προετοιμασία.

Μέχρι την κατάληψη της Αλβανίας από τη φασιστική Ιταλία, η πολιτική και στρατιωτική ηγεσία του τόπου δεν είχε πάρει κανένα μέτρο για την αντιμετώπιση της ιταλικής επιδρομής κατά της χώρας μας. Μόνο από τον Απρίλη του 1939 η μεταξική κυβέρνηση υποχρεώθηκε να εξετάσει το πρόβλημα του ιταλικού κινδύνου. Ο Αλέξανδρος Παπάγος, αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού τότε, γράφει σχετικά: «Ουδέποτε η κυβέρνησις μεταξύ των σκοπών της στρατιωτικής μας προπαρασκευής είχε θέσει και τον της αντιμετώπισεως ενός πολέμου κατά της Ιταλίας. Ότε, όμως, τον Απρίλιον του 1939, τα ιταλικά στρατεύματα κατέλαβαν την Αλβανίαν, το ζήτημα της αντιμετώπισεως του ιταλικού κινδύνου εν αμέσῳ ἢ προσεχῇ μέλλοντι ἐτίθετο πλέον υπό στρατιωτικῆς πλευράς.»¹

Ήταν πια ολοφάνερο ότι με την κατάληψη της Αλβανίας από τα ιταλικά στρατεύματα, η δαμόκλεια σπάθη της φασιστικής επίθεσης κρεμόταν πάνω από την Ελλάδα. Η κρίσιμη διεθνής κατάσταση και, κυρίως, η δημιουργία, με την κατάληψη της Αλβανίας, προγεφυρώματος της φασιστικής Ιταλίας, επέβαλε στην ελληνική κυβέρνηση τη λήψη δραστικών μέτρων για την προάσπιση της ανεξαρτησίας της χώρας. Ωστόσο, η κυβέρνηση Μεταξά δεν πήρε ουσιαστικά μέτρα για την αντιμετώπιση της θανάσιμης αυτής απειλής.

Οι κυβερνήσεις της Αγγλίας και της Γαλλίας έδωσαν «εγγυήσεις» για την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας, αλλά οι εγγυήσεις αυτές είχαν πλατωνικό χαρακτήρα, εφόσον δεν προέβλεπαν καμιά συγκεκριμέ-

---

1. Αλέξανδρος Παπάγος, *Ο ελληνικός στρατός και η προς πόλεμον προπαρασκευή του από Αυγούστου 1923 μέχρι Οκτωβρίου 1940*, σελ. 135-136.

νη βοήθεια. Οι δυνάμεις που έστειλαν οι Άγγλοι στην Ελλάδα ήταν ανεπαρκείς.

Η Σοβιετική Ένωση, που ακολουθούσε συνεπή φιλειρηνική εξωτερική πολιτική και είχε ταχθεί υπέρ της διαφύλαξης της ειρήνης στα Βαλκάνια, πρότεινε στις 2 του Ιουνίου 1939 στην Άγγλία και τη Γαλλία σχέδιο συλλογικής ασφάλειας των απειλούμένων ευρωπαϊκών χωρών, ανάμεσα στις οποίες αναφερόταν και η Ελλάδα.

Η αγγλική κυβέρνηση, όμως, απέρριψε τη σοβιετική πρόταση. Κι η ελληνική κυβέρνηση δεν εκδήλωσε καμιά διάθεση να επωφεληθεί από την πρόταση αυτή. Γενικά, η δικτατορία της 4ης Αυγούστου δεν έκανε καμιά ενέργεια που θα μπορούσε να εξασφαλίσει στη χώρα καλύτερες συνθήκες για την αντιμετώπιση ενδεχόμενης επίθεσης. Αντίθετα, προσπαθούσε να εμφανίζεται ουδέτερη απέναντι στους εμπόλεμους όχι από φιλειρηνική διάθεση, αλλά εξαιτίας των αντιφάσεων της εξωτερικής της πολιτικής, η οποία στηριζόταν στην αγγλοφιλία των ανακτόρων, αλλά και στις συμπάθειες του Μεταξά και της κλίκας του προς το χιτλεροφασισμό. Στην προκειμένη περίπτωση, μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό το περιεχόμενο εμπιστευτικής εγκυκλίου της «να μην παίρνουν οι εφημερίδες θέσεις ευνοϊκές για καμιά από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές».¹

Εκτός από τη διπλωματική απομόνωση, η Ελλάδα αντιμετώπιζε και έλλειψη σοβαρής προετοιμασίας για τη διεξαγωγή σύγχρονου πολέμου.

Η κυβέρνηση Μεταξά μέχρι τότε καθόριζε σαν μοναδικό σκοπό της πολεμικής προπαρασκευής για όλους τους κλάδους της εθνικής άμυνας «την αντιμετώπισιν της Βουλγαρίας εις μεμονωμένην ελληνοβουλγαρικήν ρήξιν» και δεν ανέφερε ούτε λέξη για αντιμετώπιση κινδύνου εκ μέρους της φασιστικής Ιταλίας.

Η μικρή και οικονομικά αδύναμη Ελλάδα δεν ήταν δυνατό να επωμιστεί τα βάρη του ανταγωνισμού εξοπλισμών με

---

1. Υφυπουργείον Τύπου και Τουρισμού. Αριθ. εμπ. πρωτ. 5/Β/2-2-1940.

την ιμπεριαλιστική Ιταλία. Εκτός απ' αυτό, η μεταξική δικτατορία, με τους βαρείς φόρους και τους υποχρεωτικούς εράνους που είχε επιβάλει, είχε απομυζήσει τεράστιους πόρους από την εθνική οικονομία και το λαό, δήθεν για την άμυνα της χώρας, ενώ τους σπαταλούσε για τη συντήρηση των χαφιέδικων μηχανισμών της και για προπαγανδιστικούς σκοπούς.

Οι πόροι, όμως, αυτοί δε διατέθηκαν για τον εφοδιασμό του ελληνικού στρατού με σύγχρονα, για την εποχή εκείνη, όπλα. Σπαταλήθηκαν, κυρίως, για τη φασιστική προπαγάνδα, τη συγκρότηση στρατιάς χαφιέδων, την οργάνωση της φασιστικής ΕΟΝ (Εθνική Οργάνωση Νεολαίας) και διασπαθίστηκαν για ιδιοτελείς σκοπούς.

Ετσι, όταν ήρθε η ώρα της δοκιμασίας, φάνηκε καθαρά η έλλειψη σοβαρής προπαρασκευής κι από την άποψη του εφοδιασμού του στρατού με πολεμικό υλικό.

Το πεζικό διέθετε παλιό υλικό του περασμένου πολέμου. Δεν υπήρχαν αποθέματα ιματισμού και εφοδίων του στρατού, ενώ τα αποθέματα πολεμοφοδίων έφταναν μόνο για επιχειρήσεις 3-4 μηνών. Τα αντιαρματικά μέσα ήταν ελάχιστα και η αντιαρματική εκγύμναση του στρατεύματος εντελώς ανεπαρκής. Ο στρατός δεν είχε δικά του μεταγωγικά μέσα. Οι διαβιβάσεις βρίσκονταν σε υποτυπώδη κατάσταση. Οχυρωματικά έργα είχαν γίνει μόνο στα σύνορα προς τη Βουλγαρία («Γραμμή Μεταξά»). Στα σύνορα προς την Αλβανία, απ' όπου διαγραφόταν η κύρια απειλή, είχαν κατασκευαστεί μόνο οχυρώσεις εκστρατείας και μερικά ημιμόνιμα οχυρωματικά έργα. Η αεροπορία αποδείχτηκε ότι δεν ήταν καθόλου σε θέση να καλύψει τις ανάγκες του πολέμου, παρά τους περίφημους «εράνους υπέρ της αεροπορίας». Ο πολεμικός στόλος, εκτός από δύο νέα αντιτορπιλικά, διέθετε μόνο λίγα παλιά μικρά πολεμικά πλοία, τα οποία είχαν ξεπεράσει ή προσεγγίσει τα ανεκτά όρια ηλικίας. Τα πέντε υποβρύχια, κατά τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού, ναύαρχο Δ. Γ. Φωκά, σε οποιοδήποτε άλλο κράτος θα ήταν εκτός υπηρεσίας.

Το ΓΕΣ, την τελευταία ώρα και κάτω από την πίεση των γεγονότων, ασχολήθηκε με το πρόβλημα της αντιμετώπι-

σης της ιταλικής φασιστικής απειλής. Το σχέδιο αντιμετώπισης που κατάρτισε τον Απρίλη του 1939, ονομάστηκε σχέδιο IB (αντιμετώπισης Ιταλίας και Βουλγαρίας) και καθόριζε γραμμή άμυνας: Άραχθος ποταμός-Ζυγός Μετσόβου-Όρλιακας-Βενέτικος ποταμός-Καμπή Αλιάκμονα-Στενά Πόρτας-Βέρμιο-Καϊμακτσάλαν.

Το σχέδιο αυτό προέβλεπε την εγκατάλειψη της Ηπείρου με τις πόλεις Γιάννενα, Άρτα, Πρέβεζα και του μεγαλύτερου μέρους της Δυτικής Μακεδονίας με τις πόλεις Καστοριά, Φλώρινα, Κοζάνη και άμυνα σε απόσταση 120 χιλιομέτρων από τα ελληνοαλβανικά σύνορα. Το σχέδιο, επίσης, προέβλεπε, σε περίπτωση δυσμενέστερης τροπής των επιχειρήσεων, ακόμη μεγαλύτερη υποχώρηση, ως τον Πηνειό κι ακόμη νοτιότερα.

Το σχέδιο IB θεωρήθηκε, δικαιολογημένα, ηττοπαθές, γιατί προδίκαιζε τη γρήγορη ήττα της Ελλάδας. Γι' αυτό, προκάλεσε γενική δυσφορία στους ειδικούς και τους πατριώτες αξιωματικούς και το ΓΕΣ υποχρεώθηκε να εκπονήσει το Σεπτέμβρη του 1939, την παραλλαγή του ΙΒα σχεδίου αντιμετώπισης ιταλικής επίθεσης, το οποίο προέβλεπε την άμυνα στις φυσικά οχυρές τοποθεσίες, κατά μήκος σχεδόν των ελληνοαλβανικών συνόρων: Καλαμάς ποταμός-Ελαία (Καλπάκι)-Γκαμήλα, όρος Σμόλικας-Ψωριάδικα Γράμμου-Φαλτσάτα-Βάρμπα, όρος Λαιμός Πρέσπας, όπως είχε προτείνει η VIII Μεραρχία.

Επιπλέον, η κυβέρνηση της βασιλομεταξικής δικτατορίας, με σειρά αντιδημοκρατικές αντεθνικές ενέργειες, όπως η κατάργηση του Συντάγματος, η διάλυση των πολιτικών κομμάτων, η κατάλυση των δημοκρατικών ελευθεριών, η φίμωση του τύπου, ο άγριος διωγμός των δημοκρατικών πολιτών και ιδιαίτερα των κομμουνιστών και η συστηματική διάδοση της φασιστικής ιδεολογίας και η ελευθερία δράσης της «πέμπτης φάλαγγας»¹, διασπούσε το εσωτερι-

---

1. «Πέμπτη φάλαγγα» ονομάστηκαν οι πράκτορες του στρατηγού Φράνκο που δρούσαν στην Ισπανική Δημοκρατία κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου στην Ισπανία 1936-1939. Έτσι αποκαλούσαν και τους πράκτορες των ναζί στις διάφορες χώρες που βοηθούσαν τα φα-

κό μέτωπο και αποδυνάμωνε την αμυντική ικανότητα της Ελλάδας.

3. Φασιστική ιταλική επιδρομή. Παλλαϊκός συναγερμός

Αμέσως μετά την κατάληψη της Αλβανίας, η ιταλική φασιστική κυβέρνηση, ενώ προώθησε ιταλικά στρατεύματα ως τα ελληνικά σύνορα, έκανε επίσημες δηλώσεις ότι δήθεν δεν έχει βλέψεις σε ελληνικά εδάφη.

Η αλήθεια, όμως, είναι πως όταν η Γαλλία κατέρρεε και ο ιταλικός φασισμός, κρίνοντας ότι η πλάστιγγα έκλινε υπέρ του άξονα, βγήκε στον πόλεμο στο πλευρό της χιτλερικής Γερμανίας· ο Μουσολίνι οργάνωνε συνεχείς προκλήσεις κατά της Ελλάδας.

Έτσι, στις 12 του Ιούλη 1940 ιταλικά αεροπλάνα βομβάρδισαν ένα αντιτορπιλικό και ένα βοηθητικό σκάφος του ελληνικού στόλου. Στις 30 του Ιούλη βομβάρδισαν δύο αντιτορπιλικά. Στις 2 Αυγούστου ένα περιπολικό.

Αποκορύφωμα των προκλήσεων αυτών αποτέλεσε ο αιφνιδιαστικός και ύπουλος τορπιλισμός του καταδρομικού «Έλλη» από ιταλικό υποβρύχιο στα νερά της Τήνου στις 15 Αυγούστου του 1940. Η κυβέρνηση Μεταξά, αντί να διαμαρτυρηθεί για την εχθρική αυτή ενέργεια, έσπευσε να ανακοινώσει επίσημα ότι ο τορπιλισμός έγινε από υποβρύχιο... άγνωστης εθνικότητας.

Στις 28 του Οκτώβρη 1940 ο Ιταλός πρεσβευτής στην Αθήνα, Γκράτσι, επέδωσε στον Μεταξά το τελεσίγραφο του Μουσολίνι, με το οποίο η ιταλική κυβέρνηση ζητούσε να επιτραπεί στον ιταλικό στρατό να καταλάβει διάφορες στρατηγικές θέσεις, χωρίς να τις κατονομάζει. Οι ιταλικές αξιώσεις είχαν διατυπωθεί έτσι που να είναι βέβαιη η απόρριψή τους. Κι αυτό φάνηκε από το γεγονός ότι η επίθεση του ιταλικού στρατού άρχισε πριν ακόμη λήξει η τρίωρη προθεσμία που

ιστικά στρατεύματα να καταλάβουν αυτές τις χώρες στον Β' παγκόσμιο πόλεμο 1939-1945.

όριζε το τελεσίγραφο. Η απάντηση που δόθηκε από τον Μεταξά στον Ιταλό πρεσβευτή ήταν αρνητική.

Η κυβέρνηση Μεταξά απέρριψε το τελεσίγραφο του Μουσολίνι για δύο κυρίως λόγους: Πρώτο, γιατί, όπως ομολόγησε ο ίδιος ο δικτάτορας σε συνέντευξη τύπου που έδωσε στην Αθήνα στις 30 του Οκτώβρη 1940, «η παμπηφία της κοινής γνώμης του έθνους ποτέ δεν θα αποδέχεται την εκουσίαν του υποδούλωσιν». Και, δεύτερο, γιατί ήξερε πολύ καλά ότι η Μεγάλη Βρετανία, στη σφαίρα επιρροής της οποίας ανήκε στρατηγικά και οικονομικά η χώρα μας, επιδίωκε να προβληθεί αντίσταση κατά του άξονα στην Ελλάδα.

Όταν το πρωί στις 28 του Οκτώβρη η κυβέρνηση Μεταξά ανάγγειλε ότι η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο κατά της χώρας μας, μέσα σε λίγη ώρα οι δρόμοι της Αθήνας πλημμύρισαν από πλήθη λαού που σχημάτιζαν παντού ογκώδεις διαδηλώσεις. Χιλιάδες έφεδροι κατευθύνονταν μαζικά στα κέντρα επιστράτευσης. Το ίδιο συνέβη σ' όλες τις πόλεις και τις κωμοπόλεις της Ελλάδας. Μπροστά στα μάτια των αστυνομικών αρχών οι διαδηλωτές φώναζαν ρυθμικά «θάνατος στο φασισμό». Ολόκληρη η χώρα δονούνταν από ισχυρό πατριωτικό ενθουσιασμό. Κι αυτό ήταν το πραγματικό ΟΧΙ που το είπε ο ελληνικός λαός. Έτσι άρχισε ο μεγάλος απελευθερωτικός αγώνας του ελληνικού λαού που έμελλε να κρατήσει πάνω από 4 χρόνια και να αποτελέσει μια από τις ενδοξότερες σελίδες της ιστορίας του.

Κύριοι παράγοντες που συνέβαλαν στο να πάρει η ηρωική αντίσταση του ελληνικού λαού στον πάνοπλο επιδρομέα χαρακτήρα παλλαϊκού πολέμου ήταν οι ένδοξες αγωνιστικές παραδόσεις του Εικοσιένα και οι κατοπινοί δημοκρατικοί αγώνες του έθνους που είχαν ρίζες βαθιές στην ψυχή του λαού. Οι παραδόσεις αυτές αποτέλεσαν ισχυρή δύναμη παρόρμησης των στρατευμένων παιδιών του λαού και των αξιωματικών στον αγώνα για την απόκρουση της φασιστικής επιδρομής.

Ήταν, επίσης, η επίδραση της ορθής αντιφασιστικής και αντιπολεμικής γραμμής που είχε χαράξει και ακολούθησε το ΚΚΕ. Το πνεύμα της γραμμής αυτής το ΚΚΕ το είχε καλ-

λιεργήσει συστηματικά και επίμονα στον ελληνικό λαό και είχε κινητοποιήσει πλατιά λαϊκά στρώματα στην πάλη κατά του φασισμού και του πολέμου.

Το ΚΚΕ, έχοντας υπέρτατο γνώμονα το εθνικό συμφέρον, κάλεσε τα μέλη του και το λαό να υπερασπίσουν με όλες τις δυνάμεις τους την ανεξαρτησία της χώρας.

Στις 29 του Οκτώβρη, 600 περίπου κρατούμενοι κομμουνιστές στην Ακροναυπλία υπέβαλαν υπόμνημα στην κυβέρνηση Μεταξά, με το οποίο καταδίκάζαν την επίθεση της φασιστικής Ιταλίας, καλούσαν σε αντίσταση και ζητούσαν να σταλούν στο μέτωπο να πολεμήσουν τους επιδρομείς: «Εμείς οι κομμουνιστές», υπογράμμιζαν στο υπόμνημά τους, «παίρνουμε τη θέση μας στην πρώτη γραμμή του πυρός... για τη συντριβή των επιδρομέων και την υπεράσπιση της ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας της χώρας μας.»¹

Στις 31 του Οκτώβρη 1940, ο τότε Γενικός Γραμματέας της ΚΕ του ΚΚΕ, Νίκος Ζαχαριάδης, από τα κρατητήρια της Γενικής Ασφάλειας της Αθήνας, απηύθυνε ανοιχτό γράμμα προς τον ελληνικό λαό, το οποίο πρωτοδημοσιεύτηκε στον καθημερινό τύπο της Αθήνας στις 2 του Νοέμβρη 1940. Το γράμμα αυτό είχε το εξής περιεχόμενο:

«Ο φασισμός του Μουσολίνι χτύπησε την Ελλάδα πίσω-πλατα, δολοφονικά και ξετσιπίωτα, με σκοπό να την υποδουλώσει και εξανδραποδίσει. Σήμερα, όλοι οι Έλληνες παλεύουμε για τη λευτεριά, την τιμή, την εθνική μας ανεξαρτησία. Η πάλη θα είναι πολύ δύσκολη και πολύ σκληρή. Μα ένα έθνος που θέλει να ζήσει, πρέπει να παλεύει, αψηφώντας τους κινδύνους και τις θυσίες. Ο λαός της Ελλάδας διεξάγει σήμερα έναν πόλεμο εθνικοαπελευθερωτικό, ενάντια στο φασισμό του Μουσολίνι. Δίπλα στο κύριο μέτωπο και ο ΚΑΘΕ ΒΡΑΧΟΣ, Η ΚΑΘΕ ΡΕΜΑΤΙΑ, ΤΟ ΚΑΘΕ ΧΩΡΙΟ, ΚΑΛΥΒΑ ΜΕ ΚΑΛΥΒΑ, Η ΚΑΘΕ ΠΟΛΗ, ΣΠΙΤΙ ΜΕ ΣΠΙΤΙ, ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΦΡΟΥΡΙΟ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ.

---

1. *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, 1940-1945, Δοκίμιο*, σελ. 28.

Κάθε πράκτορας του φασισμού πρέπει να εξοντωθεί αλύπητα. Στον πόλεμο αυτό, που τον διευθύνει η κυβέρνηση Μεταξά, όλοι μας πρέπει να δώσουμε όλες μας τις δυνάμεις, δίχως επιφύλαξη. Έπαθλο για τον εργαζόμενο λαό και επιστέγασμα για το σημερινό του αγώνα πρέπει να είναι, και θα είναι, μια καινούργια Ελλάδα της δουλειάς, της λευτεριάς, λυτρωμένη από κάθε ξενική ιμπεριαλιστική εξάρτηση, μ' ένα πραγματικά παλλαϊκό πολιτισμό.

Όλοι στον αγώνα, ο καθένας στη θέση του και η νίκη θα 'ναι νίκη της Ελλάδας και του λαού της. Οι εργαζόμενοι όλου του κόσμου στέκουν στο πλευρό μας.

Αθήνα, 31 του Οκτώβρη 1940

ΝΙΚΟΣ ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ

Γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ»¹

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, 1940-1945, σελ. 9-10.

Στον ίδιο τόμο, στη σελ. 273, δημοσιεύεται το δεύτερο ανοιχτό γράμμα του Ν. Ζαχαριάδη, που έστειλε τις 26 του Νοέμβρη 1940 στην «Προσωρινή Διοίκηση» του ΚΚΕ και στις σελ. 274-276, δημοσιεύεται το τρίτο ανοιχτό γράμμα, που έστειλε στις 5 του Γενάρη 1941 στην Κομμουνιστική Φοιτητική Οργάνωση (ΚΚΕ και ΟΚΝΕ).

Στο δεύτερο γράμμα του ο Ν. Ζ. τονίζει ότι η Ελλάδα δεν έχει καμιά σχέση με τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο ανάμεσα στην Αγγλία και την Ιταλία-Γερμανία και ότι ο λαός σήμερα θέλει ειρήνη και ουδετερότητα με όρους: «1) Να ξαναρθούν τα πράγματα όπως ήταν στις 28 του Οκτώβρη 1940, δίχως καμιά εδαφική-οικονομική-πολιτική ζημιά σε βάρος της Ελλάδας. 2) Οι πολεμικές δυνάμεις της Αγγλίας να φύγουν όλες απ' τα χώματα και τα νερά της Ελλάδας. Με βάση αυτούς τους δύο όρους να ζητήσουμε αμέσως από την κυβέρνηση της ΕΣΣΔ να μεσολαβήσει για να γίνει ελληνοϊταλική ειρήνη...»

Στο τρίτο γράμμα του ο Ν. Ζ., αφού ξεκαθαρίζει ότι η «Προσωρινή Διοίκηση» του ΚΚΕ είναι δημιουργήμα και όργανο του Μανιαδάκη, τονίζει ότι ο Μεταξάς, από την πρώτη στιγμή, έκανε πόλεμο φασιστικό κατακτητικό και ότι «αφού ο Μεταξάς αρνιέται να αποκαταστήσει τις ελευθερίες του λαού, να εξασφαλίσει την ειρήνη της Ελλάδας και κάνει πόλεμο κατακτητικό ιμπεριαλιστικό, που όλα τα βάρη τα πληρώνει ο λαός, παραμένει (ο Μεταξάς) κύριος εχθρός του λαού και της χώρας. Η ανατροπή του είναι το πιο άμεσο και ζωτικό συμφέρον του λαού μας...»

Το δεύτερο και το τρίτο γράμμα του Ν.Ζ., που δεν εκφράζουν τη

Οι ομάδες εξορίστων και κρατουμένων κομμουνιστών στη Φολέγανδρο, Ανάφη, Κίμωλο, Γαύδο, Πύλο, Αίγινα κλπ. ζήτησαν να σταλούν να πολεμήσουν κατά του ιταλικού φασισμού. Όμως, η κυβέρνηση απέρριψε το αίτημά τους, ζητώντας να αποκηρύξουν πρώτα τις αντιφασιστικές τους ιδέες. Τη στάση της αυτή την είχε προσδιορίσει πολύ πριν την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, όπως προκύπτει και από εμπιστευτικό έγγραφο του Μανιαδάκη προς τις αστυνομικές αρχές να προβαίνουν στην άμεση σύλληψη και απομόνωση κάθε ύποπτου πολίτη που παρέμενε ελεύθερος, εφόσον κηρυχνόταν στη χώρα μερική ή γενική επιστράτευση.¹

Ανάλογη στάση τήρησε η φασιστική κυβέρνηση και το παλάτι και απέναντι στους απότακτους δημοκρατικούς αξιωματικούς, απορρίπτοντας το αίτημά τους να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην πατρίδα. Βασιλιάς και Μεταξάς έθεσαν έτσι τα συμφέροντα του θρόνου και της δικτατορίας πάνω από τα εθνικά συμφέροντα.

Οι κομμουνιστές, που δεν είχαν συλληφθεί από την Ασφάλεια, πήραν μέρος στον ελληνοϊταλικό πόλεμο και αγωνίστηκαν παλικαρίσια, δίπλα στ' άλλα παιδιά του ελληνικού λαού. Πολλοί διακρίθηκαν στις μάχες και παρασημοφορήθηκαν ή προβιβάστηκαν για ανδραγαθία.

Ξεχωριστός υπήρξε ο ρόλος των μελών των κομματικών στρατιωτικών οργανώσεων (ΚΣΟ), των μονάδων της VIII Μεραρχίας Ηπείρου και της IX Μεραρχίας Δυτικής Μακεδονίας.

Οι Ιταλοί φασίστες επιδρομείς νόμιζαν πως η εκστρατεία τους στην Ελλάδα θα ήταν μια θεαματική επίδειξη «κεραυνοβόλου πολέμου». Ο «εχθρός» θα υποχωρούσε πανικόβλητος κι αυτοί θα κυριεύαν μέσα σε 2-3 μέρες τα Γιάννενα και σε 10-15 το πολύ μέρες όλη την Ελλάδα.

γραμμή του πρώτου γράμματος που έστειλε στις 31 του Οκτώβρη 1940, δεν άσκησαν καμιά επίδραση στα μέλη του ΚΚΕ και το λαό, γιατί έγιναν γνωστά μόνο μετά την απελευθέρωση, με τη δημοσίευσή τους στις ελληνικές εφημερίδες.

1. Υφυπουργείον Δημοσίας Ασφαλείας, Γραφείον Ε', Αριθ. Εμπιστευτικού Πρωτοκόλλου 18/82/7δ/20-2-1940.

Η σθεναρή αντίσταση του ελληνικού στρατού και λαού διέψευσε τις ηττοπαθείς «προβλέψεις» της κυβέρνησης και ανέτρεψε τα σχέδια των Ιταλών επιδρομέων, που είχαν τις πρώτες μέρες του πολέμου ορισμένες τοπικές επιτυχίες. Έπειτα από δεκαπενθήμερο σκληρό αμυντικό αγώνα, στον οποίο στάθηκε πολύτιμη η συμβολή του λαού των μετόπισθεν, η ορμή της φασιστικής επίθεσης έσπασε. Τελείωσε έτσι η πρώτη περίοδος του πολέμου, η αμυντική του φάση, που κράτησε από τις 28 του Οκτώβρη μέχρι τις 13 του Νοέμβρη 1940. Ο ενθουσιασμός με τον οποίο ο ελληνικός λαός δεχόταν τις νίκες των ελληνικών όπλων κατά των φασιστών επιδρομέων είχε οδηγήσει τον ελληνικό τύπο, αν και ελεγχόμενο, να χαρακτηρίζει τους επιδρομείς δειλούς, πανικόβλητους και ανάξιους λόγου. Αυτό, όμως, ενοχλούσε την ηγεσία του ελληνικού στρατεύματος, η οποία και το επισημαίνει σε σχετική εγκύκλιο του Γενικού Στρατηγείου προς το Β' Γραφείο του Γενικού Επιτελείου Στρατού¹. Για το πνεύμα που επικρατούσε στην ηγεσία του στρατεύματος, με αρχιστράτηγο τον Α. Παπάγο, είναι χαρακτηριστικό και το γεγονός ότι το Γενικό Επιτελείο Στρατού είχε καταλήξει στη διεξαγωγή ενός σύντομου αγώνα με τους Ιταλούς.

Ο ίδιος ο Α. Παπάγος, λίγες μέρες πριν από την ιταλική εισβολή, είπε ότι, αν μας επιτεθούν οι Ιταλοί, «θα ρίξω μερικές τουφεκίες διά την τιμήν των όπλων». Και ο Μεταξάς δεν πίστευε στις δυνατότητες να αποκρούσουμε την ιταλική επίθεση. Πίστευε, όμως, ότι τελικά θα νικούσε η Αγγλία. Σε συζήτησή του με τους δημοσιογράφους, μόλις άρχισε η ιταλική επίθεση, είπε ότι η Ελλάδα δεν πολεμά για τη νίκη, αλλά για τη δόξα και γενικά, όπως σημειώνει στο ημερολόγιό του, τον ανησυχούσε «η υπεραισιόδοξος κοινή γνώμη».²

Κατά τη δεύτερη περίοδο του ελληνοϊταλικού πολέμου

---

1. Γενικόν Στρατηγείον, Γραφείον Β', Τμήμα Β. Αριθ. Πρωτ. Α.Π. 11865/26-11-1940.

2. Σπύρος Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι μεγάλες δυνάμεις (1936-1940)*, Αθήνα 1993, σελ. 181.

(14 του Νοέμβρη-28 του Δεκέμβρη) ο ελληνικός στρατός πήρε την πρωτοβουλία. Πέρασε στην επίθεση, πέταξε τους Ιταλούς επιδρομείς έξω από τα ελληνικά εδάφη, τους κατάρωσε μέσα στο αλβανικό έδαφος. Την περίοδο αυτή, ο ελληνικός στρατός κατέλαβε την Κορυτσά, την Πρεμετή, το λιμάνι των Αγίων Σαράντα, το Δέλβινο, το Αργυρόκαστρο και έφτασε στη γραμμή Πόγραδετς-Κάμια-Σούχα-Γκόρα-Χειμάρρα.

Οι αλληπάλληλες νίκες των ελληνικών όπλων προκάλεσαν κρίση στην ηγεσία του ιταλικού στρατού. Αλλά η ελληνική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία στάθηκαν ανίκανες να εκμεταλλευτούν και να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες που παρουσιάστηκαν για μεγαλύτερες ακόμη επιτυχίες.

Στις 29 του Γενάρη 1941 πέθανε ο δικτάτορας Μεταξάς και σχηματίστηκε κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον τραπεζίτη Αλέξανδρο Κορυζή.

Στις 9 του Μάρτη 1941 άρχισε η εαρινή επίθεση με την προσωπική επίβλεψη και διεύθυνση του Μουσολίνι και του στρατηγού Καμπαλέρο, που έκαναν το παν για να στεφθεί με επιτυχία. Όμως, ο ελληνικός στρατός τους ανέτρεψε τα σχέδια. Η απόκρουση της εαρινής επίθεσης, που κράτησε ως τις 26 του Μάρτη 1941 και στάθηκε η επισφράγιση της ήττας του ιταλοφασιστικού στρατού, αποτέλεσε σοβαρό πλήγμα στο γόητρο του φασιστικού καθεστώτος. Παράλληλα, η συμβολή του ελληνικού λαού και στρατού στο γενικότερο αγώνα των λαών κατά του άξονα στάθηκε πολύτιμη, γιατί ο ελληνικός στρατός απασχόλησε επί έξι μήνες 35 περίπου μεραρχίες, εκτός από τα άλλα ειδικά τμήματα. Οι απώλειες των ιταλικών στρατευμάτων στην Αλβανία έφτασαν περίπου τους 20.000 νεκρούς, 20.000 αιχμαλώτους και τριπλάσιο αριθμό τραυματιών.¹

---

1. *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, 1940-1945, Δοκίμιο*, σελ. 39.

4. Γερμανική επίθεση κατά της Ελλάδας

Ενώ ο ελληνικός στρατός αγωνιζόταν σκληρά για την απόκρουση της ιταλικής επίθεσης, στην άλλη άκρη των συνόρων της χώρας εμφανίστηκε νέος εχθρός, ισχυρότερος από τον ιταλικό φασισμό. Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1940 ο Χίτλερ, επειδή ήταν απασχολημένος με την επίθεση στη Δύση και φοβόταν οποιαδήποτε περιπλοκή στην Ανατολή, είχε αντιρρήσεις για τη σχεδιαζόμενη επίθεση της Ιταλίας κατά της Ελλάδας, όχι, φυσικά, για το αν έπρεπε να καταληφθεί η Ελλάδα, αλλά για το χρόνο και τον τρόπο της ιταλικής εισβολής.¹

Το Σεπτέμβριο του 1940, μετά την αναβολή της επιχείρησης «Θαλασσινός Λέων» (απόβαση στην Αγγλία) και την κατάληψη της Κεντρικής, Δυτικής και Βόρειας Ευρώπης, ο Χίτλερ άρχισε να προετοιμάζει την επίθεσή του κατά της Σοβιετικής Ένωσης (επιχείρηση «Μπαρμπαρόσα»). Προτού την εξαπολύσει, ήθελε να εξασφαλίσει τα πλευρά του με την κατάληψη της Βαλκανικής. Για το σκοπό αυτό, ετοίμασε το σχέδιο επιχειρήσεων αριθ. 20 («Μαρίτσα») που στρεφόταν κατά της Ελλάδας. Στις 18 του Δεκεμβρίου 1940 εκδόθηκε η Διαταγή αριθ. 21 για την έναρξη επιχειρήσεων κατά της Σοβιετικής Ένωσης.

Η ηρωική αντίσταση, όμως, του ελληνικού στρατού κατά της ιταλικής φασιστικής επιδρομής είχε σαν αποτέλεσμα την αναβολή της επίθεσης της χιτλερικής Γερμανίας ενάντια στην ΕΣΣΔ κατά 4-5 εβδομάδες.

Στις 6 του Απριλίου 1941, ενώ ο Γερμανός πρεσβευτής

---

1. Όταν τα γερμανικά στρατεύματα, στις αρχές του Οκτώβρη 1940, μπήκαν στη Ρουμανία, χωρίς να έχει ειδοποιηθεί γι' αυτό ο Μουσολίνι από τον Χίτλερ, οργισμένος ο Μουσολίνι είπε στον υπουργό Εξωτερικών Τσιάνο: «Ο Χίτλερ με θέτει πάντα προ τετελεσμένων γεγονότων. Αυτή τη φορά θα τον πληρώσω με το ίδιο νόμισμα: Θα μάθει από τις εφημερίδες ότι κατέλαβα την Ελλάδα. Η ισορροπία έτσι θα αποκατασταθεί. Θα βγάλω την Ιταλία από τον άξονα, αν κάποιος αντιταχθεί στο να πολεμήσουμε τους Έλληνες.» (Βλέπε: Σπύρος Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι μεγάλες δυνάμεις (1936-1940)*, σελ. 165).

στην Αθήνα επέδιδε στον πρωθυπουργό Αλέξανδρο Κορυζή τελεσίγραφο, τα χιτλερικά στρατεύματα είχαν αρχίσει (πρωτού λήξει η προθεσμία του χιτλερικού τελεσιγράφου) την επίθεση στα ελληνικά σύνορα.

Ταυτόχρονα, τα χιτλερικά στρατεύματα εισέβαλαν στη Γιουγκοσλαβία και την υποχρέωσαν να συνθηκολογήσει, ύστερα από πέντε μέρες.

Στην περιοχή των μακεδονικών οχυρών, οι Έλληνες πολεμιστές πρόβαλαν τετραήμερη σθεναρή αντίσταση. Τόσο τα τμήματα επιφανείας όσο και οι υπερασπιστές των οχυρών πολέμησαν γενναία ενάντια στις πολλαπλάσιες και πάνοπλες γερμανικές δυνάμεις.

Ωστόσο, μια θωρακισμένη γερμανική Μεραρχία, περνώντας από το γιουγκοσλαβικό έδαφος, παρέκαμψε τα οχυρά στις 7 του Απριλίου, διείσδυσε στην κοιλάδα του Αξιού κι άνοιξε το δρόμο προς τη Θεσσαλονίκη. Στις 8 το βράδυ τα χιτλερικά μηχανοκίνητα έφτασαν στα πρόθυρα της μακεδονικής πρωτεύουσας.

Το Γενικό Στρατηγείο έδωσε τότε εντολή στα στρατεύματα, που υπερασπιζόνταν την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, να παραδοθούν στους Γερμανούς.

Ο διοικητής του Μετώπου, στρατηγός Μπακόπουλος, με βάση τη διαταγή του αρχιστρατήγου Παπάγου στις 8.4. 1941 απηύθυνε στο διοικητή των χιτλερικών στρατευμάτων, που δρούσαν στην κοιλάδα του Αξιού, πρόταση παράδοσης άνευ όρων.

Στις 9 του Απριλίου, ενώ συνεχίζονταν οι μάχες στα οχυρά, τα χιτλεροφασιστικά άρματα μάχης έμπαιναν στη Θεσσαλονίκη.

Οι διαπραγματεύσεις που άρχισαν αμέσως οδήγησαν στην υπογραφή πρωτοκόλλου συνθηκολόγησης του Τμήματος Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας (ΤΣΑΜ) στις 9.4. 1941. Οι ελληνικές δυνάμεις (3.110 αξιωματικοί και 6.200 μαχητές) παρέδωσαν τα όπλα και τον εφοδιασμό τους στον εχθρό.

Μετά τη συνθηκολόγηση του ΤΣΑΜ, η κατάσταση για τη Στρατιά Ηπείρου έγινε δραματική, γιατί τα τμήματά της ήταν εγκλωβισμένα ανάμεσα στα ιταλικά στρατεύματα που είχαν

περάσει σε επίθεση και στα χιτλερικά που βρίσκονταν στα νώτα τους.

Οι ανώτατοι φιλοχιτλερικοί αξιωματικοί πίεζαν την κυβέρνηση και το Γενικό Επιτελείο να προβούν άμεσα σε συνθηκολόγηση με τον εχθρό. Τέλος, στις 21 του Απρίλη στο Βοτονόσι-Μετσόβου υπέγραψαν «Πρωτόκολλον παραδόσεως διά την Ανωτάτην Γερμανικήν Διοίκησιν ο αντιστράτηγος Γκρίφεμπεργκ και διά την Ελληνικήν Στρατιάν Ηπείρου-Μακεδονίας ο Γ. Τσολάκογλου». Το βρετανικό εκστρατευτικό σώμα, που το αποτελούσαν 57.000 Αγγλοι, Αυστραλοί και Νεοζηλανδοί, με διοικητή το στρατηγό Χένρι Μάιτ Ουίλσον, αφού συγκρούστηκε με τους Γερμανούς σε μια σειρά χώρους, έκανε μια αποτυχημένη προσπάθεια να δημιουργήσει μέτωπο στον Όλυμπο-Τέμπη. Στη συνέχεια έδωσε μια αμυντική μάχη στις Θερμοπύλες και, υποχωρώντας, ανατίναξε τη γέφυρα του ισθμού της Κορίνθου. Στα τέλη του Απρίλη εγκατέλειψε τμηματικά την ηπειρωτική Ελλάδα, μεταφέροντας τις δυνάμεις του κυρίως στην Κρήτη.

Με την προέλαση των Γερμανών, η κυβέρνηση Κορυζή είχε χάσει τον έλεγχο της κατάστασης. Το μόνο που απασχολούσε τότε τους αξιωματούχους του καθεστώτος ήταν να φύγουν το γρηγορότερο από τη χώρα για να σωθούν. Από τις 17 του Απρίλη, από τότε ακόμα που διεξάγονταν μάχες με τους Γερμανούς στη Δυτική Μακεδονία, έφυγαν οι πριγκίπες, οι πριγκίπισσες και πολλοί αυλικοί.

Ύστερα από την κατάσταση που δημιουργήθηκε με την προέλαση των Γερμανών, ξέσπασε κυβερνητική κρίση. Στις 18 του Απρίλη σε συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου, στην οποία συμμετείχε και ο βασιλιάς, προέκυψαν διαφωνίες ως προς την αντιμετώπιση της κατάστασης, χωρίς να παρθεί καμιά απόφαση. Από τις διαβουλεύσεις που ακολούθησαν, ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κορυζής αποσύρθηκε στο σπίτι του και αυτοκτόνησε, δηλώνοντας στο βασιλιά, προτού αποχωρήσει, ότι απέτυχε στο έργο που του είχε αναθέσει. Στις 21 του Απρίλη ορκίστηκε άλλη κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Εμμανουήλ Τσουδερό, που παρέμεινε στη θέση αυτή τρία χρόνια.

Τέσσερις μέρες πριν πέσει η Αθήνα στα χέρια των Γερ-

μανών, στις 23 του Απρίλη, ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ και η κυβέρνηση Τσουδερού έφυγαν για την Κρήτη, αφήνοντας σαν οπισθοφυλακή τον υφυπουργό Ασφαλείας Κ. Μανιαδάκη, ο οποίος είχε επωμιστεί τη φροντίδα να παραδώσει, όπως και έγινε, τους 1.600 φυλακισμένους και εξόριστους κομμουνιστές και αντιφασίστες πολιτικούς αντιπάλους του δικτατορικού καθεστώτος στους φασίστες κατακτητές.

Από την Κρήτη ο βασιλιάς και η κυβέρνηση αναχώρησαν για την Αίγυπτο.

Μετά την κατάρρευση του μετώπου και τη διάλυση του ελληνικού στρατού, στις 27 του Απρίλη, τα γερμανικά στρατεύματα μπήκαν στην Αθήνα. Τμήματα Γερμανών αλεξιπτωτιστών έπεσαν στην Πελοπόννησο και την κατέλαβαν.

Προτού μπουν οι χιτλερικοί στην Αθήνα, η Ανεξάρτητη Κομμουνιστική Οργάνωση, με επικεφαλής τον Σπύρο Καλοδίκη, πραγματοποίησε συγκέντρωση στην Ομόνοια, στην οποία αντήχησαν τα συνθήματα: «Αντίσταση στους επιδρομείς!», «Όπλα στο λαό», «Κυβέρνηση Εθνικής Σωτηρίας» κ.ά.

Στα τέλη του Απρίλη είχε ολοκληρωθεί η κατάληψη της χώρας από τους κατακτητές. Ελεύθερη έμενε η Κρήτη, αλλά δεν άργησε να έχει κι αυτή την ίδια τύχη.

5. Η μάχη της Κρήτης

Πριν ακόμα καταληφθεί η Ελλάδα από τα γερμανικά στρατεύματα, η Κρήτη είχε τραβήξει την προσοχή της Ανώτατης Γερμανικής Στρατιωτικής Διοίκησης, εξαιτίας της εξαιρετικής της στρατηγικής θέσης στην Ανατολική Μεσόγειο.

Στις 21 του Απρίλη 1941, σε ειδική στρατιωτική σύσκεψη που συγκάλεσε ο Χίτλερ στο Βερολίνο, πάρθηκε απόφαση για την κατάληψη της Κρήτης.

Για τη μάχη της Κρήτης οι γερμανικές δυνάμεις είχαν στη διάθεσή τους την VII Αεροπορική Μεραρχία του 11ου Αεροπορικού Σώματος, την VIII Ορεινή Μεραρχία (ενισχυμένη) και το 6ο Σύνταγμα άλλης Ορεινής Μεραρχίας σε

την VIII Ορεινή Μεραρχία (ενισχυμένη) και το 6ο Σύνταγμα άλλης Ορεινής Μεραρχίας σεεφεδρεία. Συνολική δύναμη 25.000 άνδρες. Για την υποστήριξη των επιχειρήσεων διατέθηκαν 610 αεροπλάνα, βομβαρδιστικά και «στούκας».

Οι συμμαχικές στρατιωτικές δυνάμεις, που βρίσκονταν στην Κρήτη τις παραμονές της γερμανικής επίθεσης, ανέρχονταν σε 42.000 άνδρες (30.000 Άγγλοι, Νεοζηλανδοί και Άυστραλοί, 12.000 Έλληνες). Οι δυνάμεις που προορίζονταν για την άμυνα της Κρήτης δε διέθεταν επαρκή πολεμικά μέσα. Τα ελληνικά τμήματα είχαν σοβαρές ελλείψεις σε οπλισμό και δεν ήταν καλά εκπαιδευμένα. Αποτελούνταν από αγύμναστους νεοσύλλεκτους, τραυματίες του Αλβανικού Μετώπου και μαθητές στρατιωτικών σχολών. Τα αγγλικά, αυστραλιανά και νεοζηλανδικά στρατεύματα μόλις είχαν ανασυγκροτηθεί στην Κρήτη μετά τις μάχες που είχαν δώσει με τους Γερμανούς στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Στις αγωνιώδεις μέρες που προηγήθηκαν από τη γερμανική επίθεση κατά της Κρήτης, οι κομμουνιστές προσπάθησαν να βοηθήσουν την κινητοποίηση του λαού για αντίσταση. Ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης, μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ και πρώην βουλευτής του Παλλαϊκού Μετώπου, που μόλις είχε δραπετεύσει από το στρατόπεδο εξορίστων και αποβιβάστηκε στην Κρήτη, εκφράζοντας την πατριωτική γραμμή του ΚΚΕ, με άρθρο του στην εφημερίδα *Κρητικά Νέα* στις 16 του Μάη 1941, καλούσε το λαό σε αντίσταση κατά της προετοιμαζόμενης επίθεσης. Στο άρθρο αυτό ο Μ. Πορφυρογένης, ανάμεσα στ' άλλα, έγραφε:

«Ο φασισμός, γερμανικός και ιταλικός, ανέλαβε μια πρωτόφαντη σε ένταση και έκταση εκστρατεία για να υποδουλώσει ολόκληρο τον κόσμο στο ζυγό της φασιστικής κτηνωδίας και βαρβαρότητας... Στην καινούργια αυτή φάση του τιτάνιου αγώνα της Ελλάδας μας, όπου η Κρήτη γίνεται προμαχώνας της ελευθερίας, καθήκον του κάθε Έλληνα είναι να σταθεί άξιος στρατιώτης του μεγάλου και ιστορικού αυτού αγώνα, που οι συνέπειές του για το μέλλον του ελληνικού λαού θα 'ναι τεράστιες. Το ίδιο καθήκον πέφτει και πάνω στους κομμουνιστές...

Στον αγώνα για την άμυνα της Κρήτης, που είναι αγώνας

για την απελευθέρωση της Ελλάδας, οι κομμουνιστές πρέπει να 'ναι στις πρώτες γραμμές.»¹

Η γερμανική επίθεση στην Κρήτη εκδηλώθηκε στις 20 του Μάη 1941 με σφοδρό βομβαρδισμό και μαζικές ρίψεις αλεξιπτωτιστών. Στον αγώνα για την εξόντωση των αεροπειρατών δόθηκαν φονικές μάχες από τα τακτικά ελληνικά, αγγλικά και νεοζηλανδικά στρατεύματα. Στις μάχες αυτές πήραν μέρος και πάλεψαν ηρωικά και εθελοντές από τον άμαχο πληθυσμό, ανάμεσά τους και μια ομάδα κομμουνιστών που μόλις είχε δραπετεύσει από τη Φολέγανδρο και αποτελούνταν από τον Στέργιο Αναστασιάδη, μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ, τον Νίκο Μανουσάκη, τον Μανώλη Βιτσαζάκη, τον Γιάννη Τριανταφύλλου, τον Ευθύμιο Μαριακάκη κ.ά.

Η μάχη της Κρήτης έληξε στις 31 του Μάη με την κατάληψη της μεγαλονήσου από τους Γερμανούς και την αποχώρηση των τελευταίων αγγλικών τμημάτων που έφυγαν για την Αίγυπτο.

Με την κατάληψη της Κρήτης έκλεισε η πρώτη φάση του αγώνα του ελληνικού λαού κατά του φασιστικού άξονα.

Άρχιζε μια ζοφερή περίοδος στην ιστορία του ελληνικού λαού, η περίοδος της χιτλεροφασιστικής κατοχής. Ταυτόχρονα, άρχιζε μια νέα φάση της ένδοξης Εθνικής Αντίστασης του ελληνικού λαού.

Τεράστια είναι η ηθική και πολιτική σημασία του ηρωικού αγώνα του ελληνικού λαού και στρατού κατά της φασιστικής Ιταλίας και της χιτλερικής Γερμανίας.

Ο πατριωτικός αντιφασιστικός πόλεμος, που κράτησε 7 ολόκληρους μήνες, σφυρηλάτησε το αδούλωτο πνεύμα και δυνάμωσε το μαχητικό φρόνημα του ελληνικού λαού. Βοήθησε τον αγώνα των λαών κατά του χιτλεροφασιστικού συνασπισμού. Καθυστέρησε τη μεγάλη επίθεση της χιτλερικής Γερμανίας κατά της Σοβιετικής Ένωσης. Συνέβαλε με τη σειρά του στην παραπέρα μεταβολή του χαρακτήρα του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου σε αντιφασιστικό, απελευθερωτικό πόλεμο.

---

1. *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, 1940-1945, Δοκίμιο*, σελ. 49.

*6. Η τριπλή φασιστική κατοχή. Η Αντίσταση συνεχίζεται.
Αρχίζει η ανασυγκρότηση των δυνάμεων του ΚΚΕ*

Με την κατάληψη της Κρήτης, ολοκληρώθηκε το καθεστώς της εχθρικής κατοχής στην Ελλάδα. Δίπλα και μαζί με τους Γερμανούς, εμφανίστηκαν και οι σύμμαχοί τους Ιταλοί και Βούλγαροι φασίστες. Η φασιστική Ιταλία προσάρτησε από την πρώτη στιγμή κιόλας τα νησιά του Ιονίου Πελάγους και η Βουλγαρία την Ανατολική Μακεδονία και το μεγαλύτερο μέρος της Δυτικής Θράκης.

Με διαταγή του Χίτλερ, στις 17 του Μάη 1941, η Ελλάδα χωρίστηκε επίσημα σε ζώνες κατοχής. Η χιτλερική Γερμανία κράτησε τις σημαντικότερες, από στρατιωτική άποψη, περιοχές της χώρας και κυρίως τις περιοχές απ' όπου περνούσαν οι κύριες οδικές και σιδηροδρομικές αρτηρίες. Έτσι, η γερμανική ζώνη κατοχής αποτελέστηκε από την Κεντρική Μακεδονία, το μεγαλύτερο τμήμα του Ν. Έβρου, τα νησιά Λήμνο, Μυτιλήνη, Χίο, Σκιάθο και Σκόπελο, την περιοχή Σαρωνικού, τη Μήλο και την Κρήτη. Οι χιτλερικοί διατήρησαν, επίσης, τον έλεγχο στο λιμάνι του Πειραιά και στις βόρειες ακτές του Αιγαίου Πελάγους. Η ιταλική ζώνη περιέλαβε την Ήπειρο και τον Αμβρακικό, τη Δυτική Μακεδονία, τη Θεσσαλία, τη Στερεά, την Πελοπόννησο, την Εύβοια, τις Κυκλάδες. Η φασιστική Βουλγαρία κατέλαβε την Ανατολική Μακεδονία και το μεγαλύτερο μέρος της Δυτικής Θράκης.

Οι Ιταλοί και οι Βούλγαροι φασίστες έκαναν συστηματικές προσπάθειες για να αφελληνίσουν τον πληθυσμό των περιοχών που κατέλαβαν. Στα Επτάνησα επιβλήθηκε η πολιτική εξουσία της φασιστικής Ιταλίας και η πλήρης νομοθετική, διοικητική, δικαστική και οικονομική απομόνωσή τους από την υπόλοιπη χώρα. Στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη οι Βούλγαροι φασίστες κατάργισαν όλες τις ελληνικές διοικητικές δημοτικές και κοινοτικές αρχές και τις αντικατέστησαν με βουλγαρικές, ονομάζοντας το χώρο αυτό «Περιοχή Αιγαίου».

Την κεντρική πολιτική και οικονομική διοίκηση την κράτησαν οι χιτλερικοί κατακτητές.

Στην Ελλάδα εγκαταστάθηκαν η 5η γερμανική στρατιά, η

11η ιταλική στρατιά και το 2ο βουλγαρικό σώμα στρατού που αριθμούσαν συνολικά 300 περίπου χιλιάδες άνδρες.

Μόλις εισέβαλαν στην Ελλάδα, οι φασίστες κατακτητές άρχισαν τη συστηματική καταλήστευση του πλούτου της. Τεράστιες ποσότητες τροφίμων, ρουχισμού, υποδημάτων, φαρμάκων, μηχανημάτων, καυσίμων και πρώτων υλών που βρέθηκαν σε κρατικές ή ιδιωτικές αποθήκες, στο τελωνείο του Πειραιά ή σε πλοία, χαρακτηρίστηκαν «λεία πολέμου» και κατασχέθηκαν.

Για να κρύψουν την καταλήστευση της χώρας, οι γερμανικές δυνάμεις κατοχής έβαλαν σε υποχρεωτική κυκλοφορία ένα ειδικό χαρτονόμισμα, το λεγόμενο «κατοχικό μάρκο». Για τον ίδιο λόγο και οι Ιταλοί κυκλοφόρησαν την κατοχική «μεσογειακή δραχμή».

Ταυτόχρονα, οι κατακτητές υποχρέωσαν την προδοτική κυβέρνηση του Γ. Τσολάκογλου να πληρώσει σε εγχώριο νόμισμα και αποζημιώσεις, τις «δαπάνες κατοχής», όπως ονομάστηκαν και να τους ανοίξει «πιστώσεις», τις οποίες, βέβαια, δεν τις επέστρεψαν. Καθόρισαν μάλιστα αυθαίρετα σαν δαπάνες για τα κατοχικά στρατεύματα το υπέρογκο ποσό των 10 δισεκατομμυρίων δραχμών.

Το εξωτερικό εμπόριο της χώρας μπήκε κάτω από τον απόλυτο έλεγχο των κατακτητών. Το κρατικό μονοπώλιο και οι κρατικές επιχειρήσεις τέθηκαν επίσης κάτω από τον έλεγχό τους. Οι κυριότερες εμπορικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις υποχρεώθηκαν να τους παραχωρήσουν το 51% των μετοχών τους. Τα γερμανικά και ιταλικά μονοπώλια διείσδυσαν στις ελληνικές επιχειρήσεις ή διεύρυναν τη συμμετοχή τους σ' αυτές. Οι χιτλερικοί μετέφεραν ολόκληρα εργοστάσια στη Γερμανία. Έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στην εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου, κυρίως των μεταλλευμάτων που χρειαζόνταν στην πολεμική βιομηχανία τους, όπως βωξίτη, χρώμιο, μαγγάνιο, μαγνήσιο, σιδηροπυρίτη κλπ.

Τα μέτρα που πήραν οι κατακτητές αποδιοργάνωσαν εντελώς την ελληνική οικονομία. Το εθνικό εισόδημα της χώρας, που έφτανε το 1939 στα 62 δισεκατομμύρια δραχμές, έπεσε το 1941 στα 21 δισεκατομμύρια και το 1942 στα

7 δισεκατομμύρια δραχμές. Οι μισθοί και τα ημερομίσθια από τον Ιούνιο ως το Σεπτέμβριο του 1941 αυξήθηκαν κατά 25-30% περίπου, ενώ οι τιμές των τροφίμων αυξήθηκαν τον Ιούλιο 6,3 φορές, τον Αύγουστο 9 και το Σεπτέμβριο 11,5 φορές. Η «μαύρη αγορά» ανθούσε.

Ο ελληνικός λαός αντιμετώπιζε οξύτατο πρόβλημα επιβίωσης. Το πρόβλημα αυτό έμπαινε με μεγαλύτερη οξύτητα στα μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Πειραιά, Θεσσαλονίκη κ.ά.) και στις ορεινές και άγονες περιοχές της χώρας, όπου και πριν από τον πόλεμο δεν υπήρχε επάρκεια τροφίμων.

Με τις ευλογίες της πιο αντιδραστικής μερίδας της αστικής τάξης και των πολιτικών της εκπροσώπων, σχηματίστηκε και άρχισε τη συνεργασία με τους κατακτητές η κυβέρνηση του στρατηγού Γ. Τσολάκογλου. Η κυβέρνηση αυτή ανέλαβε με μυστικό πρωτόκολλο την υποχρέωση «να συνεργαστεί πιστά διά την εφαρμογήν της υπό των δυνάμεων του άξονος προγραμματισθείσης νέας τάξεως πραγμάτων εις την Ευρώπην». Πλήθος εγγράφων μαρτυρούν την ανάληψη αυτής της «υποχρέωσης» της κυβέρνησης του Τσολάκογλου προς τους κατακτητές. Έτσι, με απόρρητες εγκυκλίους του ο Τσολάκογλου απειλούσε τους Έλληνες υπαλλήλους που, όταν η φασιστική Γερμανία επιτέθηκε κατά της Σοβιετικής Ένωσης, «εξεδηλώθησαν υπέρ της επικρατήσεως των κομμουνιστών»¹. Ενώ ζητούσε από τον υπουργό Δημόσιας Ασφάλειας «την λήψιν αυστηροτάτων μέτρων κατά παντός οργάνου της Χωροφυλακής και της Αστυνομίας Πόλεων, το οποίον ου μόνον ήθελε παραμελήσει την εκτέλεσιν του καθήκοντός του, αλλά και δεν ήθελε συμπεριφερθεί καλώς και επιζητήσει ουσιαστικώς και τυπικώς στενήν συνεργασίαν προς τα όργανα των Ιταλών Βασιλικών καραμπινιέρων»². Ο υπουργός Δημόσιας Ασφάλειας Ν. Μάρκου, εξάλλου, βεβαίωνε τον πρωθυπουργό του ότι «αι υπη-

---

1. Γραφείον Πρωθυπουργού. Αριθ. Εμπ. Πρωτ. 49/19-7-1941.

2. Πρόεδρος της Κυβερνήσεως. Επιτροπή Συνδέσμου μετά της Ιταλικής Διοικήσεως. Απόρρητος, επείγουσα, 21-8-1941.

ρεσίαι Χωροφυλακής και Αστυνομίας Πόλεων θα δίδωσιν εις τας αρχάς κατοχής εις σχετικές αιτήσεις των τα ονοματεπώνυμα των κομμουνιστών»¹, ενώ έσπευδε παράλληλα να ορίσει σαν τόπους εκτόπισης των κομμουνιστών που συλλαμβάνονταν τον Άγιο Ευστράτιο, την Ανάφη, τη Φολέγανδρο, τη Σίφνο, το στρατόπεδο της Ακροναυπλίας και τους πρώην στρατώνες του πυροβολικού «Παύλος Μελάς» στη Θεσσαλονίκη.² Ολόκληρος ο κρατικός μηχανισμός της μοναρχοφασιστικής δικτατορίας της 4ης Αυγούστου (η Χωροφυλακή, η Γενική και Ειδική Ασφάλεια, εκτός από ορισμένες εξαιρέσεις, ιδιαίτερα από την Αστυνομία Πόλεων) πέρασε στην υπηρεσία των κατακτητών.

Με την ενίσχυση των κατακτητών και της προδοτικής κυβέρνησης συγκροτήθηκαν τα φασιστικά κόμματα και οι οργανώσεις Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας, Εθνική Σοσιαλιστική Πατριωτική Οργάνωση (ΕΣΠΟ), Οργάνωση Εθνικών Δυνάμεων Ελλάδας (ΟΕΔΕ) κ.ά.

Οι ηγέτες των αστικών κομμάτων, ενώ καταλόγιζαν βαριές ευθύνες στην τεταρτοαυγουστιανή δικτατορία και κυρίως στο βασιλιά, δε στάθηκαν στο ύψος των περιστάσεων. «Αντί να προχωρήσουν στην κοινή με το λαό αντιμετώπιση των κατακτητών που απειλούσαν την ίδια την ύπαρξη του έθνους, εκπληρώνοντας έτσι το ύψιστο εθνικό και πατριωτικό καθήκον, κρατούσαν στάση αποχής, ενδιαφέρονταν πώς θα εξασφαλίσουν στα κόμματά τους θέσεις στην κυβέρνηση που είχε καταφύγει στο εξωτερικό και επιδίωκαν όσο το δυνατό μεγαλύτερη συμμετοχή στη μεταπολεμική εξουσία. Ορισμένα, ωστόσο, στελέχη των κομμάτων αυτών είχαν αρχίσει να συνειδητοποιούν την ανάγκη του αγώνα εναντίον των κατακτητών. Γι' αυτό πρωτοστάτησαν στη συγκρότηση ξεχωριστών αντιστασιακών οργανώσεων είτε πλησίασαν τους κομμουνιστές και τους άλλους αριστερούς που είχαν σταθεί και στο παρελθόν αδιάλλακτοι αντίπαλοι

---

1. Υπουργείον Δημοσίας Ασφαλείας. Διεύθυνσις Εθνικής Ασφαλείας. Γραφείο Ε', Αριθ. Εμπ. Πρωτ. 13/16-8-1941.

2. Στο ίδιο, Γραφείο Ε', Αριθ. Εμπ. Πρωτ. 18/147/31-8-1941.

του φασισμού και ύψωσαν τη σημαία της αντίστασης στη νέα φασιστική τυραννία.»¹

Εκτός, όμως, από λίγες εξαιρέσεις στελεχών, η πλουτοκρατική ολιγαρχία και οι ηγεσίες των κομμάτων της παρέμειναν δέσμιοι των στενών ταξικών συμφερόντων τους, κράτησαν είτε στάση αναμονής, ουδετερότητας και αποχής από τον αγώνα είτε πέρασαν σε ανοιχτή συνεργασία με τους κατακτητές.

Η τριπλή φασιστική κατοχή βρήκε το ΚΚΕ βαριά χτυπημένο. Ολόκληρη σχεδόν η ηγεσία και 1.600 μέλη του και άλλοι αντιφασίστες εξακολουθούσαν να κρατούνται στις φυλακές και στα νησιά της εξορίας.

Παρ' όλα, όμως, τα σκληρά χτυπήματα, το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, χάρη στην αντιφασιστική πατριωτική του δράση την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας, είχε ανεβεί στη συνείδηση του λαού και είχε κατορθώσει να διατηρήσει σ' ορισμένες περιοχές της χώρας μικρές οργανώσεις, οι οποίες αμέσως μετά την εισβολή των φασιστών, με την επιστροφή και των στρατευμένων κομμουνιστών από το μέτωπο, άρχισαν να αναδιοργανώνονται και να αναπτύσσονται. Στην Αθήνα, εκτός από την Ανεξάρτητη Κομμουνιστική Οργάνωση, δρούσαν: Μία ανεξάρτητη κομματική ομάδα και μία ομάδα σπουδαστών που ονομαζόταν «Αλήθεια» και στη Βόρεια Ελλάδα το Ανεξάρτητο Γραφείο της Μακεδονίας-Θράκης που καθοδηγούσε μια σειρά οργανώσεις. Μέλη του Γραφείου Μακεδονίας-Θράκης ήταν ο Παρασκευάς Δράκος (Μπάμπας), ο Απόστολος Τζαννής, ο Μήτσος Κερασίδης, ο Γρηγόρης Πασχαλίδης κ.ά. Στην Ήπειρο, επίσης, δρούσε ολιγομελής Περιφερειακή Επιτροπή, με μερικές οργανώσεις στις πόλεις και ορισμένα κεφαλοχώρια, καθώς και κομματικές στρατιωτικές οργανώσεις (ΚΣΟ) στις μονάδες της VIII Μεραρχίας. Μεμονωμένες οργανώσεις υπήρχαν και στη Θεσσαλία, τη Στερεά, την Πελοπόννησο, την Κρήτη και σ' ορισμένα άλλα νησιά. Πολλές απ' αυτές δεν είχαν καμιά σύνδεση ούτε με την «παλιά ΚΕ» ούτε με την «Προσωρινή Διοίκηση».

---

1. *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, 1940-1945, Δοκίμιο*, σελ. 64.

Στις 8 του Απριλίου 1941 δραπετεύσαν από το σανατόριο Ασβεστοχωρίου 12 στελέχη και μέλη του ΚΚΕ. Από τις 10 ως τις 18 του Μάη διέφυγαν 130 εξόριστοι από τη Φολέγανδρο, στις 20 του Μάη 36 εξόριστοι από την Κίμωλο και στις 30 του Μάη 7 εξόριστοι από τη Γαύδο.

Πρωταρχική σημασία για τη συνένωση και την οργάνωση των εθνικών δυνάμεων στην πάλη ενάντια στους κατακτητές και τους συνεργάτες τους είχε για το ΚΚΕ η ανασυγκρότηση και η αναδιοργάνωση των δυνάμεών του και η επεξεργασία ορθής στρατηγικής και τακτικής, που θα ανταποκρινόταν στις νέες συνθήκες της τριπλής φασιστικής κατοχής. Το έργο αυτό ανέλαβε η ΚΕ του ΚΚΕ, που ανασυγκροτήθηκε από τα μέλη της που κατόρθωσαν να δραπετεύσουν από τις φυλακές και τα νησιά της εξορίας τις μέρες της κατάρρευσης του μετώπου και ονομάστηκε «Νέα ΚΕ του ΚΚΕ», τίτλο που κράτησε μερικούς μήνες.

Στο μεταξύ, οι κομμουνιστές προχώρησαν στην ανασυγκρότηση των παλιών και στη δημιουργία νέων κομματικών οργανώσεων. Ταυτόχρονα, ανέλαβαν πολλές πρωτοβουλίες για τη συγκρότηση εθνικοαπελευθερωτικών οργανώσεων.

Στις αρχές του Μάη 1941 συγκροτήθηκε στην πρωτεύουσα η εθνικοαπελευθερωτική ομάδα «Δημοκράτης» από τους Σπύρο Κωτσάκη (ψευδώνυμο Σταύρος Σταυρόπουλος), Ιφικράτη Χατζηεμμανουήλ και Τάκη Πετρίδη. Στις 15 του Μάη κυκλοφόρησε την πρώτη έντυπη προκήρυξή της και λίγο αργότερα άρχισε να εκδίδει έντυπο όργανο με τίτλο επίσης *Δημοκράτης*.

Μέσα στο Μάη κυκλοφόρησε τυπογραφημένο και το πρώτο φύλλο της εφημερίδας *Λαϊκή Φωνή*, οργάνου του Γραφείου Μακεδονίας-Θράκης του ΚΚΕ.

Στις 15 του Μάη 1941 κομμουνιστές, σοσιαλιστές κι άλλοι πατριώτες ίδρυσαν στη Θεσσαλονίκη την πρώτη ενιαία απελευθερωτική οργάνωση «Ελευθερία» κι έβγαλαν εφημερίδα με τον ίδιο τίτλο. Μέλη της οργάνωσης αυτής πραγματοποίησαν στις 20 του Μάη το πρώτο σαμποτάζ. Μια ομάδα κομμουνιστών, με επικεφαλής τον Αναστάση Αναγνωστόπουλο και τον Χατζηθωμά Χουρμούζη, κατέστρεψαν τις μη-

χανές αρκετών φορτηγών αυτοκινήτων των Γερμανών που στάθμευσαν στο δρόμο του συνοικισμού Χαρμάγκιοι. Κατέστρεψαν επίσης και αρκετά βαρέλια βενζίνης στο συνοικισμό Επταλόφου. Στη συνέχεια έγιναν αλληπάλληλα σαμποτάζ στα τηλεφωνικά καλώδια μέσα στη Θεσσαλονίκη και στο δρόμο προς Λαγκαδά. Οι Γερμανοί, για να τρομοκρατήσουν τον πληθυσμό, άρχισαν μαζικές συλλήψεις. Συνέλαβαν 297 πατριώτες και τους έριξαν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης «Παύλος Μελάς».¹

Στις 28 του Μάη 1941 ιδρύθηκε στην Αθήνα, με πρωτοβουλία των κομμουνιστών, η Εθνική Αλληλεγγύη (ΕΑ). Αποστολή της ΕΑ ήταν η περίθαλψη των τραυματιών, των αναπήρων, των φυλακισμένων, των εξορίστων, των κρατουμένων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, των καταδιωκομένων κ.ά. Η ΕΑ προσέφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες στο αγωνιζόμενο έθνος. Γι' αυτό, δικαιολογημένα ονομάστηκε «Μάνα του αγώνα».

Το Μάη του 1941 στην Αγία Παρασκευή της Αθήνας έγινε σύσκεψη φιλοκομμουνιστικής ομάδας μόνιμων αξιωματικών απαρτιζόμενης από τους Γιάννη Παλάσκα, Στέφανο Παπαγιάννη, Φοίβο Γρηγοριάδη, Βασίλη Βενετσιανόπουλο, Γιώργο Σαμαρίδη, Γιάννη Τιμογιαννάκη, Θόδωρο Κάρλο, Αλέκο Παπαϊωάννου και Στεφάνου. Η ομάδα είχε συγκροτηθεί λίγο πριν από τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Στη σύσκεψη αυτή αποφασίστηκε τα μέλη της ομάδας να παραμείνουν στην Ελλάδα και να συνδεθούν με το ΚΚΕ. Πραγματικά συνδέθηκαν σύντομα με το κόμμα, εντάχθηκαν στην Εθνική Αντίσταση κι ανέπτυξαν αξιόλογη δράση.

Στα τέλη του Μάη-αρχές του Ιούνη ιδρύθηκαν οι ημι-στρατιωτικές πατριωτικές οργανώσεις στη Δυτική Θράκη, Ιερός Λόχος και στη Δυτική Θεσσαλία, Ομάδες Εφόδου. Στις 2 του Ιούνη ιδρύθηκε στα Γιάννενα το Πατριωτικό Μέτωπο και στις 15 του ίδιου μήνα στην Καλαμάτα η πατριωτική οργάνωση Νέα Φιλική Εταιρεία.

Στις 31 του Μάη 1941 δυο νεαροί πατριώτες, ο Μανώλης

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 456.

Γλέζος και ο Απόστολος Σάντας, κατέβασαν και ξέσκισαν τη χιτλερική σημαία από την Ακρόπολη. Το γεγονός αυτό συντάραξε τους Γερμανούς κατακτητές και τους συνεργάτες τους. Η γενναία αυτή πράξη, με το συμβολισμό της, προκάλεσε θερμό πατριωτικό ενθουσιασμό στο λαό της χώρας μας και είχε μεγάλη απήχηση στους σκλαβωμένους από τη χιτλερική Γερμανία λαούς.

*7. Η είσοδος της ΕΣΣΔ στον πόλεμο
και η επίδρασή της στην πάλη των λαών
κατά του φασισμού*

Παρά την ύπαρξη του σοβιετογερμανικού συμφώνου μη επίθεσης, η χιτλερική Γερμανία στις 22 του Ιούνη 1941, χωρίς να κηρύξει πόλεμο, επιτέθηκε ύπουλα και αιφνιδιαστικά κατά της Σοβιετικής Ένωσης, που αποτελούσε το κύριο εμπόδιο στην προσπάθειά της για την παγκόσμια κυριαρχία.

Οι Γερμανοί επιδρομείς, με την επίθεσή τους ενάντια στην ΕΣΣΔ, έταξαν σκοπό να κατακτήσουν το έδαφος και τα πλούτη της, να συντρίψουν το σοσιαλιστικό καθεστώς, να εξολοθρεύσουν τα εκατομμύρια των σοβιετικών πολιτών, για να προχωρήσουν ευκολότερα στην πραγματοποίηση των κοσμοκρατορικών τους σχεδίων.

Η είσοδος της ΕΣΣΔ στον πόλεμο στάθηκε καθοριστικό ορόσημο στην πορεία του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου και στην ιστορία της ανθρωπότητας. Όπως τόνισε ο Ι. Β. Στάλιν σε ραδιοφωνική του ομιλία στις 3 του Ιούλη 1941, αποστολή του Κόκκινου Στρατού δεν ήταν μόνο η υπεράσπιση της τιμής και της ανεξαρτησίας της σοβιετικής πατρίδας, αλλά και η βοήθεια για την απελευθέρωση των υποδουλωμένων λαών της Ευρώπης. Ο αγώνας των σοβιετικών λαών για τη λευτεριά και την ανεξαρτησία της πατρίδας τους, συνενωνόταν με τον αγώνα των λαών της Ευρώπης και της Ασίας για την εθνική ανεξαρτησία και τις δημοκρατικές ελευθερίες τους. Η είσοδος της Σοβιετικής Ένωσης στον πόλεμο συνετέλεσε αποφασιστικά στην ολοκληρωτική αλλαγή του χαρακτήρα του δεύτερου παγκόσμιου πολέ-

μου, στην οριστική μετατροπή του σε δίκαιο, αντιφασιστικό, απελευθερωτικό πόλεμο.

Οι κυβερνήσεις της Αγγλίας και των ΗΠΑ εκδήλωσαν την πρόθεση να υποστηρίξουν την ΕΣΣΔ στον πόλεμο κατά της Γερμανίας. Στις 12 του Ιούλη, η ΕΣΣΔ και η Αγγλία έκλεισαν συμφωνία «για κοινές ενέργειες στον πόλεμο κατά της Γερμανίας». Στις αρχές Αυγούστου η κυβέρνηση των ΗΠΑ ανακοίνωσε στην κυβέρνηση της ΕΣΣΔ ότι ήταν πρόθυμη να τη βοηθήσει οικονομικά. Παράλληλα, αποκαταστάθηκε επαφή ανάμεσα στην ΕΣΣΔ και την Ελεύθερη Γαλλία. Έτσι, μπήκαν οι βάσεις του αντιφασιστικού συνασπισμού ανάμεσα στην ΕΣΣΔ, την Αγγλία, τις ΗΠΑ και τη Γαλλία.

Η Γερμανία, όταν άρχισε την επίθεσή της ενάντια στην ΕΣΣΔ, είχε ήδη επιβάλει την κυριαρχία της σχεδόν σ' όλη τη Δυτική Ευρώπη. Συνολικά, η Γερμανία και οι σύμμαχοί της διέθεταν τότε στρατιωτικοοικονομικά μέσα υπερδιπλάσια από εκείνα της ΕΣΣΔ. Στην αρχή του πολέμου ενάντια στην ΕΣΣΔ, οι επιδρομείς είχαν σημαντικές επιτυχίες και ανάγκασαν τα σοβιετικά στρατεύματα να υποχωρήσουν. Το φθινόπωρο του 1941 οι Γερμανοί μπόρεσαν να κυκλώσουν το Λένινγκραντ από την ξηρά, να καταλάβουν την Ουκρανία, να εξορμήσουν προς το Ροστόβ του Ντον και να φτάσουν στις προσβάσεις της Μόσχας.

Όμως, στις αρχές του Δεκεμβρη 1941 τα σοβιετικά στρατεύματα πέρασαν σε αντεπίθεση κοντά στη Μόσχα και προξένησαν στους χιτλερικούς βαριά ήττα. Ταυτόχρονα, κατάφεραν ισχυρά πλήγματα κατά του εχθρού έξω από το Ροστόβ και το Τιχβίν. Στη συνέχεια εξαπέλυσαν γενική επίθεση. Στα τέλη του Φλεβάρη 1942 ο Κόκκινος Στρατός είχε προελάσει σ' ορισμένα μέρη πάνω από 400 χιλιόμετρα κι είχε απελευθερώσει τις περιοχές της Μόσχας, της Τούλας και πολλές περιφέρειες των περιοχών Καλίνιν και Λένινγκραντ, Οριόλ και Σμολένσκ.

Η ήττα των χιτλερικών στις προσβάσεις της Μόσχας και η πετυχημένη αντεπίθεση του Κόκκινου Στρατού το χειμώνα του 1941-1942 είχαν τεράστια στρατιωτικοπολιτική και διεθνή σημασία. Οι νίκες αυτές απέδειξαν τη δύναμη του

σοβιετικού κράτους και του Κόκκινου Στρατού. Η συντριβή των χιτλερικών στρατευμάτων στα πρόθυρα της Μόσχας ήταν το αποφασιστικό στρατιωτικοπολιτικό γεγονός του πρώτου χρόνου του Πατριωτικού Πολέμου, η αρχή της στροφής και η πρώτη μεγάλη ήττα των χιτλερικών στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Το χιτλερικό σχέδιο του «κεραυνοβόλου» πολέμου κατέρρευσε ολοκληρωτικά, διαψεύστηκε ο μύθος για το αήττητο του γερμανικού στρατού και ματαιώθηκαν οι υπολογισμοί των χιτλερικών για τη δημιουργία γενικού συνασπισμού των κεφαλαιοκρατικών κρατών με τη συμμετοχή της Μεγάλης Βρετανίας και των ΗΠΑ. Η ΕΣΣΔ, που είχε δεχτεί τα ισχυρότερα πλήγματα της πολεμικής μηχανής του Χίτλερ και σήκωνε το μεγαλύτερο βάρος του πολέμου, μπήκε στην πρωτοπορία της ιστορικής πάλης των λαών κατά του φασισμού.

Οι εξελίξεις στην πορεία του πολέμου επέδρασαν και στη στάση των συντηρητικών δυνάμεων του αντιχιτλερικού στρατοπέδου. Οι δυνάμεις αυτές υποχρεώθηκαν από τα ίδια τα πράγματα να προχωρήσουν στη διεύρυνση της συμμαχίας ενάντια στα φασιστικά κράτη του άξονα. Η δημιουργία του αντιχιτλερικού συνασπισμού, στον οποίο μετείχαν κράτη με διαφορετικά κοινωνικά συστήματα, βοήθησε και στην πλατιά συσπείρωση των αντιφασιστικών δυνάμεων στο εσωτερικό κάθε χώρας.

Με την ισχυρή επίδραση που άσκησαν οι νίκες του Κόκκινου Στρατού δυνάμωσε το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα στις κατεχόμενες από τους Γερμανούς και τους Ιταλούς χώρες της Ευρώπης, ιδιαίτερα στα Βαλκάνια και πήρε μαζικό χαρακτήρα. Αναπτύχθηκε, επίσης, το κίνημα αντίστασης στην Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, τη Γαλλία, το Βέλγιο, τη Δανία και τη Νορβηγία. Όλα αυτά εξασθενούσαν σοβαρά τα μετόπισθεν του χιτλεροφασιστικού στρατού και βοηθούσαν τον Κόκκινο Στρατό και τους στρατούς των συμμάχων στον αντιφασιστικό τους αγώνα.

Η Σοβιετική Ένωση, που έβλεπε στο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα των λαών μια σοβαρή δύναμη στην πάλη για τη συντριβή του φασισμού, κάλεσε τους σοβιετικούς πολίτες και τους λαούς των κατεχόμενων χωρών «να πολεμούν

εναντίον των εχθρικών μονάδων, εφαρμόζοντας παντού τον ανταρτοπόλεμο, να ανατινάζουν γέφυρες και δρόμους, να καταστρέφουν τηλεφωνικές και τηλεγραφικές γραμμές, να καίνε δάση, αποθήκες και εφοδιοπομπές... να δημιουργούν αφόρητες συνθήκες για τον εχθρό και όλους τους συνεργάτες του, να τους καταδιώκουν και να τους εξοντώνουν παντού, να ματαιώνουν όλα τα μέτρα τους».¹

Η νικηφόρα αντεπίθεση των σοβιετικών στρατευμάτων κοντά στη Μόσχα με τα ισχυρά πλήγματα που κατάφεραν στις χιτλερικές ορδές, οι επιτυχίες των Αγγλοαμερικανών συμμάχων στη Βόρεια Αφρική και το δυνάμωμα του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος των σκλαβωμένων λαών, άνοιξαν πλατιά το δρόμο για τη συντριβή της φασιστικής βαρβαρότητας.

*8. Η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ.
Συγκρότηση του Εργατικού Εθνικού Απελευθερωτικού
Μετώπου (ΕΕΑΜ). Πρώτες ένοπλες ομάδες*

Στα τέλη του Ιούνη 1941 η δουλειά για την ανασυγκρότηση του ΚΚΕ είχε προχωρήσει σε σημείο που επέτρεπε τη σύγκληση της πρώτης, στην περίοδο της χιτλεροφασιστικής κατοχής, ολομέλειας της ανασυγκροτημένης ΚΕ του ΚΚΕ.

Στις 1-3 του Ιουλίου 1941 συνήλθε στην Αθήνα η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ.²

Η Ολομέλεια διαπίστωσε ότι «το πρόβλημα της πάλης για την εθνική ανεξαρτησία των υποδουλωμένων χωρών μπαίνει στην πρώτη γραμμή των καθηκόντων της πάλης

---

1. Ι. Β. Στάλιν, *Για το Μεγάλο Πατριωτικό Πόλεμο της Σοβιετικής Ένωσης*.

2. Στην 6η Ολομέλεια πήραν μέρος όλα τα τακτικά και αναπληρωματικά μέλη της ΚΕ που είχαν εκλεγεί στο 6ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Π. Ρούσος, Χ. Χατζηβασιλείου, Π. Καραγκίτσης (Σίμος) και Α. Τσίπας. Επίσης, πήραν μέρος ο Κ. Λαζαρίδης και ο Α. Τζήμας που προσλήφθηκαν από την Ολομέλεια της ΚΕ.

ενάντια στο φασισμό, τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο και για την κοινωνική τους προκοπή».¹

Η Ολομέλεια κάλεσε τον ελληνικό λαό, τα κόμματα και τις οργανώσεις του σ' ένα εθνικό μέτωπο απελευθέρωσης:

«α. Για το διώξιμο της γερμανοϊταλικής κατοχής από την Ελλάδα.

β. Για την ανατροπή της κυβέρνησης-οργανέτου της.

γ. Για την καθημερινή υποστήριξη και υπεράσπιση της Σοβιετικής Ένωσης.

δ. Για την υποστήριξη κάθε συνεπούς αντιφασιστικής δύναμης με όλα τα μέσα.

ε. Για το σχηματισμό προσωρινής κυβέρνησης απ' όλα τα κόμματα, που θα αποκαταστήσει τις δημοκρατικές ελευθερίες του λαού, θα του εξασφαλίσει ψωμί και δουλειά, θα συγκαλέσει συντακτική Εθνοσυνέλευση και θα υπερασπίσει την ακεραιότητα και την ανεξαρτησία της Ελλάδας από κάθε ξενική ιμπεριαλιστική δύναμη.»²

Στην απόφαση της 6ης Ολομέλειας υπογραμμίζονταν: «Οργανώνοντας ακούραστα τον αγώνα του λαού για τα καθημερινά ζητήματα όλων των λαϊκών στρωμάτων και την ένοπλη αντίσταση στους κατακτητές, το Κόμμα και ο κάθε κομμουνιστής ξεχωριστά οφείλει να προσανατολίζεται έγκαιρα και σωστά στα σοβαρά γεγονότα, που αλλάζουν και θα αλλάζουν κάθε μέρα, με γρήγορο ρυθμό, να οργανώνει τις δυνάμεις της λαϊκής εξέγερσης για την εθνική και κοινωνική απελευθέρωση της Ελλάδας. Κάθε κομμουνιστής έχει χρέος να δώσει όλες του τις δυνάμεις για τη συγκρότηση του Εθνικού Μετώπου...»³

Η Ολομέλεια τόνισε ότι πρωταρχικός όρος της νίκης είναι η ύπαρξη γερού Κομμουνιστικού Κόμματος και ενέκρινε την αποστολή στελεχών στις επαρχίες. Πήρε, επίσης, μια σειρά από άλλα οργανωτικά μέτρα. Οι κομμουνιστές σ' όλη τη χώρα δέχτηκαν την είδηση για τη σύγκληση της 6ης Ολο-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 36.

2. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 39.

3. Στο ίδιο, σελ. 40.

μέλειας με πραγματική ανακούφιση. Σήμαινε γι' αυτούς πως το κόμμα υπάρχει, ανασυγκροτείται με τη νόμιμη ηγεσία του. Η απόφαση της Ολομέλειας αποτέλεσε την αφετηρία για την κομματική ανασυγκρότηση και την οργάνωση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Ωστόσο, η Ολομέλεια δεν έδωσε και δεν μπορούσε να δώσει λύση στο πρόβλημα της ηγεσίας. Με εντολή του ηγετικού πυρήνα της Ακροναυπλίας, Γραμματέας της ΚΕ τοποθετήθηκε ο Ανδρέας Τσίπας.

Η Κεντρική Επιτροπή (Νέα), αναλαμβάνοντας το έργο της κομματικής ανασύνταξης, σε έκκλησή της τόνιζε: «Όλα τα υγιή στελέχη και μέλη του Κόμματος, που βρίσκονται είτε με το μέρος της "Κεντρικής Επιτροπής", είτε με το μέρος της «Προσωρινής Διοίκησης», είτε αλλού, έχουν υποχρέωση να συμβάλουν στη γρήγορη εξυγίανση του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος, να συσπειρωθούν γύρω του, να παραμερίσουν τις διαφωνίες τους και να συμβάλουν ειλικρινά στην ανόρθωση του Κόμματος, στη μαζική μπολσεβίκικη δουλειά.»¹ Την 1η Αυγούστου του 1941, με την καθοδήγηση της ανασυγκροτημένης Κεντρικής Επιτροπής εκδόθηκε το πρώτο φύλλο της νέας σειράς του *Ριζοσπάστη*. Σ' αυτό το φύλλο δημοσιεύτηκε η Ανακοίνωση-Εκκλήση της ΚΕ για την ενότητα των γραμμών του κόμματος.

Λίγες μέρες μετά τη σύγκληση της 6ης Ολομέλειας, η «Παλιά Κεντρική Επιτροπή» κάλεσε τα κομματικά μέλη που την ακολουθούσαν να συνδεθούν με την ανασυγκροτημένη Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ και παρέδωσε σ' αυτήν το μηχανισμό της.

Επίσης, τα περισσότερα κομματικά μέλη που ακολουθούσαν την «Προσωρινή Διοίκηση» υιοθέτησαν τη γραμμή της 6ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ.

Ένα από τα σπουδαιότερα προβλήματα του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος, αλλά και απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξή του ήταν η επίτευξη της ενότητας της πιο συνεπούς αντιφασιστικής δύναμης, της εργατικής τάξης. Από το ΚΚΕ καταβλήθηκαν επίμονες και επίπονες προσπά-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 44.

θειες για την επίτευξη της ενότητας της εργατικής τάξης και των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Καρπός των προσπαθειών αυτών ήταν η συγκρότηση στις 16 του Ιούλη 1941 του Εργατικού Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΕΑΜ) από τις τρεις παρατάξεις του συνδικαλιστικού κινήματος της Ελλάδας: Την Ενωτική Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΕΓΣΕΕ) που βρισκόταν κάτω από την επιρροή του ΚΚΕ, τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ) που ακολουθούσε ρεφορμιστική γραμμή και τα επίσης ρεφορμιστικά Ανεξάρτητα Συνδικάτα που είχαν αποσπαστεί από τη ΓΣΕΕ, εξαιτίας της «δεξιάς γραμμής» που ακολουθούσε η διοίκησή της.

Βασικοί σκοποί του ΕΕΑΜ ήταν: Η οργάνωση της πάλης των εργατών για τις καθημερινές οικονομικές διεκδικήσεις τους, η υπεράσπιση των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων των εργατών, η πάλη κατά της αισχροκέρδειας και της μαύρης αγοράς. Να εργαστεί για τη συγκρότηση του ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ, από όλα τα κόμματα και τις κάθε είδους οργανώσεις που θέλουν να παλέψουν για το διώξιμο του ξένου κατακτητή και την απελευθέρωση της χώρας μας από τον ξένο ζυγό.¹

Την ίδια περίπου περίοδο καταβάλλονταν και οι πρώτες προσπάθειες του ΚΚΕ για την οργάνωση αντάρτικου κινήματος. Μετά την κατάρρευση του μετώπου, πρωτοπόροι αγωνιστές, πριν απ' όλα κομμουνιστές, καταπίαστηκαν στη Μακεδονία, την Ήπειρο, τη Θεσσαλία και σ' άλλες περιοχές της χώρας με την απόκρυψη όπλων και πυρομαχικών, με προοπτική τη δημιουργία αντάρτικου.

Στα τέλη του Ιούνη 1941 το Γραφείο Περιοχής Μακεδονίας-Θράκης του ΚΚΕ, σε σύσκεψη στελεχών, αποφάσισε την οργάνωση ανταρτοομάδων. Έτσι, τον Αύγουστο συγκροτήθηκε στην επαρχία Νιγρίτας η ανταρτοομάδα «Οδυσσέας Ανδρούτσος», με επικεφαλής τον Θανάση Γκένιο (Λασσάνη) και λίγο αργότερα στην επαρχία Κιλκίς η ανταρτοομάδα «Αθανάσιος Διάκος», με επικεφαλής τον Χρήστο

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 278.

Μόσχο (καπετάν Πέτρο). Οι ανταρτοομάδες αυτές είναι οι πρώτες που εμφανίστηκαν στην Ελλάδα την περίοδο της κατοχής.

Στις 7 και 9 του Σεπτεμβρίου 1941 οι αντάρτες της ομάδας «Οδυσσεάς Ανδρούτσος» απόπλισαν τους σταθμούς Χωροφυλακής Μαυροθάλασσας, Νέας Ευκαρπίας και Δάφνης της επαρχίας Νιγρίτας. Στις 13 του Σεπτεμβρίου αντάρτες της ομάδας «Αθανάσιος Διάκος» ανατίναξαν τη σιδηροδρομική γραμμή Μουριών και στις 22 του Σεπτεμβρίου 1941 έκαψαν ένα γερμανικό αυτοκίνητο και σκότωσαν 3 Γερμανούς στο δημόσιο δρόμο Θεσσαλονίκης-Λαγκαδά.

Τη νύχτα της 28ης προς την 29η του Σεπτεμβρίου 1941, οι κάτοικοι πολλών χωριών του νομού Δράμας ξεσηκώθηκαν εναντίον των Βουλγάρων κατακτητών. Πάνω από 2.000 πατριώτες, με επικεφαλής τους κομμουνιστές, χτύπησαν και κατέλυσαν τις αρχές κατοχής στο Δοξάτο και τα γύρω χωριά. Οι Βούλγαροι φασίστες, όμως, κινητοποίησαν ισχυρές δυνάμεις. Οι πατριώτες, παρά τη σθεναρή αντίστασή τους, υποχώρησαν. Οι φασίστες εφάρμοσαν σκληρά αντίποινα κατά του πληθυσμού.

Πάνω από τρεις χιλιάδες πατριώτες έπεσαν από τις σφαίρες των κατακτητών στη Δράμα, το Δοξάτο και σε διάφορα χωριά της περιοχής. Ανάμεσά τους και τα στελέχη του Γραφείου Περιοχής Μακεδονίας-Θράκης του ΚΚΕ Μπάμπας Παρασκευάς, Γραμματέας του Γραφείου Περιοχής, Τζαννής Απόστολος, Μαζαράκης Αραμπατζής και Μαζαράκης Λάμπρος, μέλη του Γραφείου Περιοχής και Πασχαλίδης Γρηγόρης, οργανωτής της ΟΚΝΕ.

Το ΚΚ Βουλγαρίας εκδήλωσε την αλληλεγγύη του προς τους αγωνιστές του Δοξάτου και της Δράμας και στιγμάτισε τη βουλγαρική φασιστική κυβέρνηση για τις ωμότητες που διέπραξαν οι βουλγαρικές φασιστικές στρατιωτικές αρχές.

Η λαϊκή εξέγερση κατά των Βουλγάρων κατακτητών ήταν πρόωγη ενέργεια. Η ηγεσία της Κομματικής Οργάνωσης Δράμας, που έπεσε και η ίδια στις συγκρούσεις, εκτίμησε λαθεμένα την κατάσταση. Έδωσε πίστη σε υποβολιμαίες διαδόσεις για δήθεν εξέγερση στη Βουλγαρία κι έριξε το σύνθημα της ένοπλης μαζικής εξέγερσης. Όμως, παρά την

έκβασή του, το κίνημα αυτό αποτελεί μια ηρωική σελίδα στην ιστορία της πάλης του ελληνικού λαού για τη λευτεριά.

Μετά την αιματηρή κατάπνιξη της πρόωρης λαϊκής εξέγερσης στην περιοχή της Δράμας, οι βουλγαρικές φασιστικές αρχές δυνάμωσαν τις πιέσεις για τον εκβουλγαρισμό του πληθυσμού της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης.

9. Η 7η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ.

Ίδρυση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ).

Η στάση των ηγετών των αστικών κομμάτων

Το ΚΚΕ, παράλληλα με τις ενέργειες που έκανε για την ενότητα της εργατικής τάξης, ενέργειες που κατέληξαν στην ίδρυση του ΕΕΑΜ, κατέβαλε και σοβαρές προσπάθειες για την πραγμάτωση της ενότητας όλων των εθνικών δυνάμεων σ' ένα Πανελλαδικό Απελευθερωτικό Μέτωπο. Στις επαφές, όμως, που έγιναν ανάμεσα στους εκπροσώπους του ΚΚΕ και τους εκπροσώπους των άλλων κομμάτων και πολιτικών δυνάμεων το τελευταίο δεκαήμερο του Μάη και τον Ιούνιο του 1941, τα παλιά αστικά κόμματα χαρακτήρισαν «τυχοδιωκτισμό» ή το λιγότερο πρόωρα και επικίνδυνα τα σχέδια για οργάνωση αντίστασης εναντίον των κατακτητών και απέρριψαν τις προτάσεις για συνεργασία. Μόνο μερικά μικρά κόμματα και ομάδες συμφώνησαν να πραγματοποιηθεί αμέσως η ενότητα για την οργάνωση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Αυτά ήταν: Το Αγροτικό Κόμμα (ομάδα Βογιατζή-Τανούλα), το νεοσύστατο κόμμα Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας (ΕΛΔ), με επικεφαλής τον Ηλία Τσιριμώκο και το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας (Χ. Χωμενίδης).

Τα κόμματα αυτά συμφώνησαν με το ΚΚΕ στα κύρια σημεία που αφορούσαν τη δημιουργία του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου και το Πρόγραμμα Πάλης που έπρεπε να εφαρμοστεί. Αποφάσισαν, όμως, πριν προχωρήσουν στη συγκρότηση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου, να συνεχίσουν την προσπάθειά τους για να πείσουν και τους ηγέτες των αστικών κομμάτων να συμμετάσχουν σ' αυτό.

Οι πολιτικοί ηγέτες των αστικών κομμάτων και στις νέες προτάσεις του ΚΚΕ επέμειναν στην αρνητική τους στάση. Ο αρχηγός των Φιλελευθέρων Θεμιστοκλής Σοφούλης δήλωσε πως «η σαραντάχρονη πολιτική του πείρα τον έχει πείσει ότι τέτοιες προσπάθειες είναι καταδικασμένες σε αποτυχία» και ότι «αυτός και το κόμμα του αρνούνται να λάβουν μέρος». Ο αρχηγός των Προοδευτικών Φιλελευθέρων Γεώργιος Καφαντάρης είπε: «Αρνούμαι να συμμετάσχω ως πρωτεργάτης και θα περιμένω.» Ο αρχηγός του Δημοκρατικού Κόμματος Γεώργιος Παπανδρέου όχι μόνο αρνήθηκε να πάρει μέρος, αλλά συμβούλευε και τους άλλους ν' αποφύγουν οποιαδήποτε επαφή με τα κόμματα που έχουν συμφωνήσει στην ίδρυση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου. Ο Κ. Τσέλος, αντιπρόσωπος του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος του Π. Κανελλόπουλου, δήλωσε ότι «το Κόμμα του Π. Κανελλόπουλου δεν θα 'θελε να είναι δεσμευμένο. Θέλει να έχει λεύτερα τα χέρια του για να μπορεί να προσαρμοστεί στις οποιεσδήποτε μελλοντικές εξελίξεις».¹

Όσο για τη μεγαλοαστική τάξη, τους επιχειρηματίες και βιομήχανους, μια μερίδα πέρασε ανοιχτά στη συνεργασία με τους κατακτητές κι έδωσε τους κουϊσλινγκ πρωθυπουργούς Γ. Τσολάκογλου, Κ. Λογοθετόπουλο, Ιωαν. Ράλλη.² Μια άλλη μερίδα κράτησε στην αρχή στάση αναμονής για να περάσει γρήγορα σε ανοιχτή ή καλυμμένη δράση κατά του απελευθερωτικού κινήματος, ενθαρρυσμένη από τους Άγγλους και πολλές φορές σε συνεργασία με τους κατακτη-

---

1. *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, 1940-1945, Δοκίμιο*, σελ. 80.

2. Κουϊσλινγκ λεγόταν ο ηγέτης των φασιστών στη Νορβηγία που βοήθησε στην κατάληψη της χώρας του από τους χιτλερικούς. Έγινε πρωθυπουργός της Νορβηγίας στην περίοδο της γερμανικής κατοχής. Καταδικάστηκε σε θάνατο και εκτελέστηκε μετά τον πόλεμο. Στα χρόνια της κατοχής σαν κουϊσλινγκ χαρακτηρίζαν κάθε πρωθυπουργό που διόριζαν οι Γερμανοί στις κατεχόμενες απ' αυτούς χώρες.

Ο στρατηγός Γ. Τσολάκογλου ήταν κουϊσλινγκ πρωθυπουργός από τις 30 του Απρίλη 1941 ως τις 2 του Δεκέμβρη 1942, ο Κων/νος Λογοθετόπουλος από τις 2 του Δεκέμβρη 1942 ως τὸ Μάρτη του 1943 και ο Ιωάν. Ράλλης από τις 7 του Απρίλη 1943 μέχρι την αποχώρηση των Γερμανών από την Ελλάδα.

τές, ενώ ένα τμήμα της κατέφυγε στη Μέση Ανατολή κοντά στο βασιλιά, στην εξόριστη κυβέρνηση του Καΐρου και τους Άγγλους. Οι ηγέτες των παλιών αστικών κομμάτων που έμειναν στην Ελλάδα, όπως οι Θεμιστοκλής Σοφούλης, Γ. Παπανδρέου, Γ. Καφαντάρης, Αλέξ. Μυλωνάς, Κων/νος Τσαλδάρης, Παν. Κανελλόπουλος, Στυλ. Γονατάς, Π. Ράλλης, Ιωάν. Σοφιανόπουλος κ.ά., σύχναζαν σε διάφορα στέκια (σαλόνια, καφενεία, βίλες κλπ.), συζητούσαν για τις πολεμικές και πολιτικές εξελίξεις και καιροφυλακτούσαν να εκμεταλλευτούν αυτές τις εξελίξεις προς όφελός τους. Γι' αυτό αρνούνταν τις προτάσεις συνεργασίας που τους έκαναν το ΚΚΕ και τα άλλα συνεργαζόμενα μ' αυτό κόμματα.

Οι ηγέτες αυτοί τροφοδοτούσαν με πληροφορίες και σκέψεις τη συκοφαντική εκστρατεία των Άγγλων, του βασιλιά και της εξόριστης κυβέρνησης ενάντια στην Εθνική Αντίσταση. Σε κοινή δήλωσή τους π.χ. που στάλθηκε τηλεγραφικά στο Κάιρο στις 19 του Γενάρη 1944, υπογραμμένη από τους Σοφούλη, Παπανδρέου, Καφαντάρη, Γονατά, Μυλωνά, Ράλλη και Σοφιανόπουλο, χαρακτήριζαν την Εθνική Αντίσταση του ελληνικού λαού «αναρχουμένην ανταρτικήν κίνησιν» και αποφαινόταν ότι «η κίνησις αυτή, η χρησιμότητά της, παρεξέκλινε του προορισμού της και τείνει να μεταβληθεί, αν δεν μετεβλήθη ήδη, από απελευθερωτικήν εις κίνησην εξοντώσεως του ελληνικού πληθυσμού»¹.

Οι Άγγλοι μετέφεραν από την Ελλάδα στη Μέση Ανατολή τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο, αφού διαβεβαιώθηκαν ότι είχε προσχωρήσει ολόψυχα στην πολιτική του αγγλικού ιμπεριαλισμού. Τον προόριζαν για πρόσοψη εκδημοκρατισμού και για ευκολότερη πρόσδεση της Ελλάδας στα σχέδιά τους. Με την παρουσία του Κανελλόπουλου στη Μ. Ανατολή, τον Απρίλη του 1942, έγινε ανασχηματισμός της κυβέρνησης και δόθηκαν σ' αυτόν η αντιπροεδρία και τα τρία πολεμικά υπουργεία.

Δύο μήνες μετά την 6η Ολομέλεια, στις αρχές του Σε-

---

1. Γιώργης Αθανασιάδης, *Η πρώτη πράξη της ελληνικής τραγωδίας*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 159.

πτέμβρη 1941, συνήλθε η 7η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ.¹ Κεντρικό πρόβλημα της 7ης Ολομέλειας ήταν η ίδρυση του εθνικοαπελευθερωτικού μετώπου.

Η Ολομέλεια διαπίστωσε ότι «ογκώνεται καθημερινά η λαϊκή αγανάκτηση στα μέτρα κατοχής», ότι «η κομματική αναδιοργάνωση και ανασυγκρότηση πρέπει να πραγματοποιηθούν με ραγδαίους ρυθμούς» και ότι «σ' αυτό βοηθάει η αντικειμενική κατάσταση». Και υπογράμμισε πως «οι συνθήκες είναι ευνοϊκότες για την οργάνωση των λαϊκών δυνάμεων σ' ένα μαχητικό σύνολο που θ' αντιταχθεί και θα καταπολεμήσει, με όλα τα μέσα, τη φασιστική κατοχή. Είναι καιρός να περάσουμε από τη φιλολογία σε πρακτική δράση... Η πλατιά βάση συνεργασίας στο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο θα 'ναι καταρχήν αγώνας για το διώξιμο του ξένου κατακτητή και για την αποκατάσταση στη χώρα μας μιας κατάστασης ειρήνης και των λαϊκών ελευθεριών, που να κάνει το λαό μας νοικοκύρη στον τόπο του και θα του εξασφαλίσει ψωμί, δουλειά και τα κυριαρχικά δικαιώματα σ' όλα τα ζητήματα που αφορούν την τύχη και το μέλλον της χώρας μας».²

Η Ολομέλεια υπογράμμισε το ρόλο που αναλάμβανε η εργατική τάξη για τη συνένωση όλων των εθνικών δυνάμεων και κάλεσε τους κομμουνιστές και όλες τις επαγγελματικές οργανώσεις να συντονίσουν την πάλη για την επιβίωση του λαού και κατά της τρομοκρατίας των κατακτητών.

Στην απόφασή της τόνιζε ότι «μέσο για την οργάνωση και την καλλιέργεια της μαχητικότητας των μαζών, που να φτάνει στο σημείο του γενικού παλλαϊκού συναγερμού, είναι και σήμερα η πάλη για τις άμεσες οικονομικές και πολιτικές διεκδικήσεις τους. Ένα ζωτικότατο ζήτημα που απασχο-

---

1. Στις εργασίες της 7ης Ολομέλειας πήραν μέρος τα μέλη της ΚΕ: Π. Καραγκίτσης (Σίμος), Κ. Λαζαρίδης, Π. Ρούσος, Α. Τζήμας, Α. Τσίπας, Χ. Χατζηβασιλείου. Τρία μέλη της ΚΕ (Σ. Αναστασιάδης, Μ. Πορφυρογένης και Λ. Στρίγκος) ήταν στην Κρήτη και δεν μπόρεσαν να παρευρεθούν στην Ολομέλεια. Επίσης, πήραν μέρος τα στελέχη της Αθήνας και του Πειραιά: Σ. Καλοδίκη, Κ. Χατζήμαλης, Α. Μπούρας και η Καίτη Νισυρίου-Ζεύγου.

2. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 48-49.

λεί σήμερα τις λαϊκές μάζες είναι το ζήτημα του επισιτισμού. Η ασιτία καταδικάζει το λαό μας στον αφανισμό...»

Στην απόφαση διατυπώνονται συγκεκριμένα όλα τα αιτήματα της πάλης για την επιβίωση του λαού, όπως: Ο διακανονισμός δελτίων τροφίμων. Ιδιαίτερο δελτίο, πιο πλούσιο σε είδη για τα μωρά, τα άρρωστα παιδιά και τις μητέρες. Η παροχή των ειδών σε τιμές σταθερές ανάλογες με την αγοραστική ικανότητα των εργαζομένων. Το σταμάτημα του πλιάτσικου της παραγωγής μας από τα στρατεύματα κατοχής. Η λειτουργία και άλλων λαϊκών συσσιτίων, καθώς και σχολικών για όλους τους φτωχούς μαθητές και σπουδαστές κ.ά.¹

Μετά την Ολομέλεια, το Δεκέμβρη του 1941, καθήκοντα Γραμματέα της ΚΕ ανάλαβε ο Γιώργης Σιάντος, που είχε δραπετεύσει από τις φυλακές.

Με την ώθηση που έδωσε η 7η Ολομέλεια στο πρόβλημα της συσπείρωσης των πατριωτικών δυνάμεων, τα κόμματα που είχαν καταλήξει στη συγκρότηση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου, αποφάσισαν να συνεχίσουν τις προσπάθειές τους για να πείσουν όσο το δυνατό περισσότερες πολιτικές δυνάμεις να μετάσχουν σ' αυτό.

Όταν όμως διαπιστώθηκε ότι είχαν πια εξαντληθεί όλα τα περιθώρια αναμονής, ότι τα παλιά αστικά κόμματα δεν ήταν διατεθειμένα να συνεργαστούν στην οργάνωση και την ανάπτυξη του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος και ότι κάθε παράταση της εκκρεμότητας ήταν εξαιρετικά επιζήμια για τον αγώνα, τα συνεργαζόμενα κόμματα προχώρησαν στην ίδρυση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ). Στις 27 του Σεπτέμβρη 1941, σ' ένα σπίτι της Νεάπολης στην Αθήνα, υπογράφηκε από εκπροσώπους του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ), του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΣΚΕ), της Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας (ΕΛΔ) και του Αγροτικού Κόμματος (ΑΚ) το Ιδρυτικό του ΕΑΜ.

Οι σκοποί του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου, όπως διατυπώθηκαν στο Ιδρυτικό του, ήταν:

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος πέμπτος, σελ. 51.

« α) Η απελευθέρωση του Έθνους μας από τον σημερινόν ξένον ζυγόν και η απόκτησις της πλήρους ανεξαρτησίας της χώρας μας.

β) Ο σχηματισμός προσωρινής κυβερνήσεως του ΕΑΜ, αμέσως μετά την εκδίωξιν των ξένων κατακτητών, μοναδικός σκοπός της οποίας θα είναι η προκήρυξις εκλογών διά συντακτικήν εθνοσυνέλευσιν, με βάσιν την αναλογικήν, ίνα ο λαός αποφανθή κυριαρχικώς επί του τρόπου της διακυβερνήσεώς του.

γ) Η κατοχύρωσις του κυριαρχικού τούτου δικαιώματος του Ελληνικού Λαού, όπως αποφανθή περί του τρόπου της διακυβερνήσεώς του, από πάσαν αντιδραστικήν απόπειραν, ήτις θα τείνη να επιβάλη εις τον λαόν λύσεις αντιθέτους προς τας επιθυμίας του και η εκμηδένισις, δι' όλων των μέσων του ΕΑΜ και των οργάνων που το αποτελούν, πάσης τοιαύτης αποπειράς.»¹

Στο Ιδρυτικό του ΕΑΜ αναφερόταν ακόμη: «Εις το ΕΑΜ γίνεται ισοτίμως δεκτόν και παν άλλο κόμμα ή οργάνωση που δέχεται τας αρχάς του παρόντος Ιδρυτικού ως και να εργασθή διά την επιτυχίαν των σκοπών του ΕΑΜ. Προκειμένου να γίνει δεκτή εις το ΕΑΜ οιαδήποτε οργάνωσις, δεν εξετάζεται το παρελθόν ή αι αντιλήψεις της σχετικώς με την μελλοντικήν ανασυγκρότησιν της ελευθέρας και ανεξαρτήτου Ελλάδος, αλλά η πίστις της εις την ανάγκην του Εθνικού Απελευθερωτικού Αγώνος, η τιμιότης της απέναντι αυτού και η αποδοχή των αρχών του ΕΑΜ που περιλαμβάνονται εις το παρόν Ιδρυτικόν.»²

Το Ιδρυτικό του ΕΑΜ το υπέγραψαν από το ΚΚΕ ο Λεωτέρης Αποστόλου, από το ΣΚΕ ο Χρήστος Χωμενίδης, από την ΕΛΔ ο Ηλίας Τσιριμώκος και από το Αγροτικό Κόμμα ο Αποστόλης Βογιατζής. Το Ιδρυτικό του ΕΑΜ έδινε ένα πλατύ πρόγραμμα πάλης για την εθνική απελευθέρωση, που δεν απέκλειε καμιά απολύτως δύναμη που ήθελε να παλέψει κατά των κατακτητών.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 54.

2. Στο ίδιο.

Μετά την υπογραφή του Ιδρυτικού προσχώρησαν στο ΕΑΜ και η Σοσιαλιστική Ένωση, οι Σοσιαλιστές Δημοκράτες, το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα και η Δημοκρατική Ένωση. Επίσης, προσχώρησαν το Εργατικό ΕΑΜ, η Εθνική Αλληλεγγύη, η ΕΠΟΝ, η Κεντρική Πανυπαλληλική Επιτροπή και η Παγκληρική Ένωση. Το κόμμα των Αριστερών Φιλελευθέρων συνεργαζόταν με το ΕΑΜ.

Η ιδρυτική σύσκεψη του ΕΑΜ εξέλεξε Κεντρική Οργανωτική Επιτροπή με πρόβλεψη αργότερα να προετοιμαστεί καλύτερα η διαμόρφωση της ηγεσίας του. Τον Λ. Αποστόλου, που πιάστηκε στις 26 του Οκτώβρη 1941, αντικατέστησε, σαν εκπρόσωπος του ΚΚΕ, ο Θανάσης Χατζής.

Η ίδρυση και η δράση του ΕΑΜ στάθηκαν από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα στην ιστορία της νεότερης Ελλάδας.

Για πρώτη φορά στην Ελλάδα ενώθηκαν και πάλεψαν πλάι-πλάι, κάτω από τις δοξασμένες σημαίες μιας ενιαίας πατριωτικής απελευθερωτικής οργάνωσης, τόσο τεράστια πλήθη, που μετριούνταν σε εκατοντάδες χιλιάδες και εκατομμύρια αγωνιστές και αγωνίστριες.

Η ίδρυση του ΕΑΜ και η λαμπρή του δράση δεν μπορούσε ν' αφήσει αδιάφορους τους αστούς πολιτικούς και τους Άγγλους, οι οποίοι έβλεπαν κióλας τον κίνδυνο από την πλατιά συσπείρωση των πατριωτικών δυνάμεων.

Ιδρύθηκαν και ορισμένες άλλες οργανώσεις. Η κυριότερη απ' αυτές ήταν ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ). Η ιδέα της ίδρυσής του ανήκει στο στρατηγό Πλαστήρα, που ζούσε στη Νίκαια της Γαλλίας.

Στο ιδρυτικό του ΕΔΕΣ αναγραφόταν ότι «ο αγώνας του στρέφεται κατά του τέως βασιλέως Γεωργίου του Β' και της περί αυτόν σπείρας, της αυτοκληθείσης δικτατορίας της 4ης Αυγούστου» και ότι είχε σκοπό «να εγκαθιδρύσει στην Ελλάδα Δημοκρατικόν Πολίτευμα σοσιαλιστικής μορφής, οιαδήποτε κι αν είναι η έκβασις του πολέμου». Στο ιδρυτικό δε γινόταν λόγος για κατακτητές, ούτε έστω και έμμεσα για πάλη εναντίον τους.

Ουσιαστικός αρχηγός του ΕΔΕΣ ήταν ο συνταγματάρχης Ναπολέων Ζέρβας, τυφλό όργανο των Άγγλων. Σύμφωνα με τη γνώμη του πρεσβευτή της Μεγάλης Βρετανίας,

Λίπερ, ο Ν. Ζέρβας «ήτο πάντοτε έτοιμος να συμμορφώνεται προς ό,τι ήθελαν οι Άγγλοι».

Ο Ν. Ζέρβας βγήκε στα βουνά της Ηπείρου με εντολή των Άγγλων τον Αύγουστο-Σεπτέμβρη του 1942, για να οργανώσει ένοπλες ομάδες, περισσότερο σαν αντίβαρο στο ΕΑΜ, παρά για τη διεξαγωγή ένοπλου αγώνα εναντίον των κατακτητών.

Με παρόμοιους σκοπούς ιδρύθηκε αργότερα και η Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση (ΕΚΚΑ), που στις γραμμές της, μαζί με δημοκρατικές πολιτικές προσωπικότητες και δημοκρατικούς αξιωματικούς, είχαν προσχωρήσει και αντιδραστικά, φασιστικά μάλιστα, στοιχεία.

Ιδρύθηκαν ακόμη και ορισμένες άλλες μικρές οργανώσεις, μερικές από τις οποίες επιδόθηκαν, κυρίως, στην υπονόμευση και τη συκοφάντηση του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος.

Έδρασαν επίσης και ολιγομελείς μαχητικές οργανώσεις νέων, όπως η Πανελλήνια Ένωση Αγωνιζομένων Νέων (ΠΕΑΝ), που ανέπτυξε σαμποταριστική δράση (ανατίναξη των Γραφείων της φασιστικής ΕΣΠΟ). Διαλύθηκε από τα χτυπήματα των κατακτητών.

Το ΚΚΕ στάθηκε ο σημαιοφόρος και ο μπροστάρης του μεγαλειώδους κινήματος της Εθνικής Αντίστασης, γεγονός που υποχρεώθηκαν να αναγνωρίσουν ακόμη και οι εχθροί του. Ο συνταγματάρχης της αγγλικής στρατιωτικής αποστολής στην Ελλάδα, Χάμοντ, έγραψε το 1943 στον απεσταλμένο του Βρετανικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής Τομ Μπράουν: «Αμέσως μετά την είσοδο των Γερμανών στην Ελλάδα, το Κομμουνιστικό Κόμμα ανέλαβε την πρωτοβουλία της οργάνωσης του κινήματος Αντίστασης και ζήτησε από τα αστικά κόμματα να συνεργαστούν μαζί του.» Και ο ραδιοφωνικός σταθμός του Λονδίνου σε εκπομπή του για την Ελλάδα στις 13 του Μάρτη 1944, αναγνώριζε: «Οι κομμουνιστές, προς αιωνίαν των τιμών, είναι οι πρώτοι που ερίφθησαν εις τον πατριωτικόν αγώνα.»¹

---

1. Πέτρος Ρούσος, *Η μεγάλη πενταετία*, τόμος Α', σελ. 154.

Το ΚΚΕ, στηριγμένο στην πλούσια πείρα των δημοκρατικών αγώνων του λαού, είχε πλήρη συνείδηση ότι, για να εκπληρωθεί το μεγαλειώδες καθήκον της απελευθέρωσης της χώρας και της δημοκρατικής της ανάπτυξης και αναδιοργάνωσης, θα έπρεπε να ξεσηκωθεί στην πάλη σύσσωμο το έθνος και να ξεδιπλώσει όλες τις δημιουργικές του ικανότητες. Και το καθήκον αυτό το εκπλήρωσε το ΚΚΕ, σε συνεργασία με τα άλλα κόμματα και δυνάμεις που συγκρότησαν το ΕΑΜ.

Στις γραμμές του ΕΑΜ συγκεντρώθηκαν η εργατική τάξη, η αγροτιά, η διάνοηση, οι επαγγελματίες και οι βιοτέχνες, η μικρή και σ' ένα βαθμό η μεσαία αστική τάξη, ένα σημαντικό μέρος του κλήρου, κυρίως η πλειοψηφία του λαϊκού κλήρου. Γενικά, συσπειρώθηκαν στο ΕΑΜ όλες οι τάξεις και τα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας που ενδιαφέρονταν έτσι είτε αλλιώς για την εθνική απελευθέρωση της χώρας, για την κατάκτηση και την κατοχύρωση της πλήρους εθνικής της ανεξαρτησίας και για την κοινωνική, τη λαϊκοδημοκρατική αναγέννησή της. Καθοδηγητική πρωτοπορία του κινήματος της Εθνικής Αντίστασης στάθηκε η εργατική τάξη. Αυτή μπήκε πρώτη στον αγώνα και με την πολιτική της πρωτοπορία, το ΚΚΕ, επεξεργάστηκε την πολιτική γραμμή που υιοθέτησε και ακολούθησε το ΕΑΜ.

*10. Η αποδιοργάνωση της οικονομίας.
Ο τρομερός λιμός του 1941-1942 και η πάλη
για την επιβίωση*

Η συγκρότηση, η ανάπτυξη και η δράση του ΕΑΜ πραγματοποιούνταν σε συνθήκες συνεχούς εξάρθρωσης της οικονομίας και του τρομερού λιμού που οδήγησε στο θάνατο δεκάδες χιλιάδες άτομα το χειμώνα του 1941-1942.

Η αγροτική παραγωγή, που και προπολεμικά μόλις κάλυπτε τα 2/3 των αναγκών της χώρας, έπεσε το 1941 και 1942 στο 40% της προπολεμικής (1939).

Η παραγωγή σιτηρών, που πριν από τον πόλεμο έφτανε

τους 1.100 χιλιάδες τόνους, το 1941 έπεσε, σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Ανώτατου Οικονομικού Συμβουλίου (ΑΟΣ), στους 850.000 και το 1942 στους 690.000 τόνους. Οι εισαγωγές τροφίμων και εφοδίων πρώτης ανάγκης από 700.000 τόνους περίπου έπεσαν το 1941 στους 76.400 τόνους.

ρίστηκε στα εργοστάσια που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των στρατευμάτων κατοχής. Οι εισαγωγές πρώτων υλών, από 1.659 χιλιάδες τόνους προπολεμικά, μειώθηκαν το 1941 σε 79.000 τόνους.

Οι εισαγωγές βιομηχανικών προϊόντων από 212.000 τόνους προπολεμικά, μειώθηκαν το 1941 σε 6.380 τόνους.

Πολλές επιχειρήσεις έκλεισαν και οι εργάτες άρχισαν να φεύγουν για τις αγροτικές περιοχές για να βρουν δουλειά και να εξασφαλίσουν λίγα τρόφιμα για να ζήσουν.

Τα έσοδα του κρατικού προϋπολογισμού από 14,7 δισεκατομμύρια τιμαριθμικές δραχμές, που ήταν το οικονομικό έτος 1938-1939, μόλις έφταναν τα 600 εκατομμύρια το 1941-1942. Από τα ποσά των εξόδων οι κατακτητές άρπαξαν, με τη μορφή των «δαπανών» για τα στρατεύματα κατοχής, ποσά δυόμισι φορές μεγαλύτερα από το σύνολο των εσόδων του κρατικού προϋπολογισμού. Επιταχύνθηκε το καταστρεπτικό κατακύλισμα της δραχμής. Οι μισθοί και τα ημερομίσθια ουσιαστικά εκμηδενίστηκαν. Τα τρόφιμα, που δίνονταν με το δελτίο, περιείχαν τον Οκτώβρη του 1941 μόλις 327 θερμίδες και τον Απρίλη του 1942 έφτασαν τις 439 θερμίδες. Πρόκειται, φυσικά, για ψίχουλα πείνας, αφού για τη στοιχειώδη συντήρηση ενός ατόμου είναι απαραίτητες τουλάχιστον 2.500 θερμίδες.

Η κατάσταση αυτή οδήγησε σ' έναν τρομερό λιμό. Οι θάνατοι άρχισαν από το καλοκαίρι του 1941 και πήραν μαζικές διαστάσεις το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς. Χιλιάδες πολίτες —δίδως γέροι και παιδιά— εξαντλημένοι, έπεφταν νεκροί στους δρόμους της Αθήνας και του Πειραιά. Εξαιτίας του υποσιτισμού, εμφανίστηκαν διάφορες αρρώστιες, όπως τα οιδήματα, η δερματάγρα, το σκορβούτο, ο τύφος κ.ά. Στην Αθήνα και τον Πειραιά, όπου ο πληθυσμός υπέφερε περισ-

σότερο, υπολογίζεται ότι το χειμώνα του 1941-1942 πέθανε πάνω από το 1/10 των κατοίκων.¹

Τα θύματα στην Αθήνα-Πειραιά το φοβερό χειμώνα του 1941-1942 θα ήταν περισσότερα, αν ο ελληνικός λαός δεν ξεσηκωνόταν, με την καθοδήγηση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ, σε μεγάλους και αποφασιστικούς αγώνες για την επιβίωση.

στους 17.000 Κρήτες πολεμιστές του ελληνοϊταλικού πολέμου που είχαν αποκοπεί στην ηπειρωτική Ελλάδα. Την ίδια περίοδο οι κατακτητές κατέβαλαν σοβαρές προσπάθειες, με τη συνεργασία και τη βοήθεια των ελληνόφωνων συνεργατών τους, ν' αρπάξουν την παραγωγή των αγροτών, γεγονός που θα προκαλούσε σοβαρότατες επισιτιστικές συνέπειες και στην ύπαιθρο. Έτσι, το πρόβλημα της επιβίωσης έμπαινε μπροστά στο λαό με όλο και μεγαλύτερη οξύτητα.

Το ΚΚΕ και το ΕΑΜ κάλεσαν το λαό στον αγώνα για την αντιμετώπιση αυτού του ζωτικού ζητήματος. Πέτυχαν να οργανώσουν και να κινητοποιήσουν τους εφέδρους, τους ανάπηρους και τους δημόσιους υπαλλήλους για την επίλυση των οξύτατων οικονομικών τους προβλημάτων.

Πρώτη μαζική εκδήλωση στην Αθήνα ήταν η μεγάλη συγκέντρωση των εφέδρων πολεμιστών της Κρήτης, τον Ιούλη του 1941 στο Στάδιο, με κύριο αίτημα να επιτραπεί η επιστροφή τους στη μεγαλόνησο. Οι κατακτητές χτύπησαν τους Κρήτες πολεμιστές, συνέλαβαν 1.100 περίπου και τους έκλεισαν στο νεοϊδρυμένο στρατόπεδο της Λάρισας, με αποτέλεσμα 500 να πεθάνουν αργότερα από την πείνα.

Τον ίδιο μήνα, συγκροτήθηκε η Πανυπαλληλική Επιτροπή –συνδικαλιστική απελευθερωτική οργάνωση των δημοσίων υπαλλήλων– που καθοδήγησε την πάλη τους για την επιβίωση. Οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν περιορίστηκαν μόνο στους αγώνες για τα δικαιώματά τους, αλλά συνέβαλαν σημαντικά και στο γενικότερο εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Σαμποτάριζαν τη διαδικασία συγκέντρωσης της αγροτικής

---

1. *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, 1940-1945, Δοκίμιο*, σελ. 90-92.

παραγωγής και έδιναν πολύτιμες πληροφορίες στις οργανώσεις για τα σχέδια των κατακτητών και των οργάνων τους.

Τα κύρια συνθήματα που έριξαν οι κομμουνιστές στην ύπαιθρο ήταν: Οι αγρότες «να κρύβουν και να σώσουν τη σοδειά», «ούτε σπειρί στη συγκέντρωση των κατακτητών και των συνεργατών τους».

Η κυβέρνηση των προδοτών, για ν' αρπάξει τη σοδειά των αγροτών και, κυρίως, τα σιτηρά, χρησιμοποίησε πολλούς αξιωματικούς, επιδιώκοντας ταυτόχρονα να τους φέρει σε αντίθεση με τη μάζα της αγροτιάς. Η πλειοψηφία, ωστόσο, των αξιωματικών και των δημοσίων υπαλλήλων διέψευσε τις ελπίδες των κατακτητών.

Ένα από τα πρώτα θετικά αποτελέσματα της πάλης για την επιβίωση ήταν η οργάνωση λαϊκών συσσιτίων που πέτυχαν οι επαγγελματικές οργανώσεις και οι σύλλογοι των εργαζομένων και των φοιτητών. Το φθινόπωρο και το χειμώνα του 1941-1942 λειτουργούσαν στην Αθήνα-Πειραιά εκατοντάδες συσσίτια.

Στις 17 του Νοέμβρη 1941 μπήκαν στη μάχη για την επιβίωση οι φοιτητές. Κηρύχθηκε στην Αθήνα παμφοιτητική απεργία, η πρώτη στην κατεχόμενη Ελλάδα, με αίτημα τη βελτίωση του συσσιτίου και την επέκτασή του σ' όλους τους φοιτητές. Η απεργία, που είχε οργανωθεί από το ΕΑΜ, με τη συμμετοχή 4.000 φοιτητών και σπουδαστών του Πανεπιστημίου, του Πολυτεχνείου και της Παντείου, έληξε με επιτυχία.

Γενικά, οι αγώνες των φοιτητών και της νεολαίας πήραν μεγαλύτερη έκταση κι ορμή μερικούς μήνες αργότερα, όταν, με πρωτοβουλία της ΟΚΝΕ, ιδρύθηκε στις 5 του Φλεβάρη 1942 στην Αθήνα το ΕΑΜ Νέων, στο οποίο συμμετείχαν οι οργανώσεις: ΟΚΝΕ, «Φιλική Εταιρεία Νέων», «Λεύτερη Νέα», η «Σοσιαλιστική Επαναστατική Πρωτοπορία Ελλάδας» (ΣΕΠΕ) και η «Δημοκρατική Ένωση Νέων». Το ΕΑΜ Νέων αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια για τη συγκρότηση ενιαίας οργάνωσης της ελληνικής νεολαίας στις συνθήκες της ξενικής κατοχής.

Στα τέλη του Δεκέμβρη 1941 οι ανάπηροι και οι τραυμα-

τίες του ελληνο-ιταλικού πολέμου, που νοσηλεύονταν στα νοσοκομεία της Αθήνας, έκαναν απεργία πείνας για την καλύτερευση των συνθηκών της ζωής τους.

Επειδή το αίτημά τους ικανοποιήθηκε μόνο μερικά και προσωρινά, στις 8 του Γενάρη 1942, 6.000 ανάπηροι και τραυματίες, με την υποστήριξη χιλιάδων λαού, κατέβηκαν με τα καροτσάκια σε μαχητική διαδήλωση στους δρόμους της Αθήνας. Αντιπροσωπεία τους παρουσιάστηκε στην Επιτροπή Διανομών, η οποία, μπροστά στον όγκο και την αποφασιστικότητα των διαδηλωτών, αποδέχθηκε όλα τα αιτήματά τους.

Ανοιχτή αποφασιστική μάχη για την επιβίωσή τους έδωσαν και οι δημόσιοι υπάλληλοι. Η απεργία τους άρχισε στις 12 του Απρίλη 1942 από το Κεντρικό Ταχυδρομείο της Αθήνας και επεκτάθηκε σύντομα σ' όλες τις δημόσιες υπηρεσίες της πρωτεύουσας και σε συνέχεια του Πειραιά, της Πάτρας και της Θεσσαλονίκης. Η δημοσιούπαλληλική αυτή απεργία, που καθοδηγήθηκε από το ΚΚΕ και το ΕΑΜ, αγκάλιασε πάνω από 50.000 υπαλλήλους και στέφθηκε με νίκη. Στις 21 του Απρίλη οι εθνοπροδότες υπουργοί δέχθηκαν τα αιτήματα των απεργών.

Ο φοβερός λιμός και η άγρια τρομοκρατία των κατακτητών, τα στρατόπεδα και οι εκτελέσεις, το κάψιμο των χωριών και οι σφαγές αμάχων, δε συγκίνησαν, όπως φαίνεται, το βασιλιά και την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση. Είναι χαρακτηριστικά αυτά που γράφει ο στρατηγός Ντε Γκολ στα πολεμικά του απομνημονεύματα: «Ο βασιλιάς της Ελλάδας και ο πρωθυπουργός του Τσουδερός μου μίλησαν για τα τρομερά βάσανα στα οποία έχει καταδικάσει τον ελληνικό λαό η ναζιστική εισβολή, για την αντίσταση που, παρά τα εμπόδια, πρόβαλε ο λαός, αλλά και για το γεγονός ότι όλοι οι πεινασμένοι και όλοι οι αγωνιζόμενοι συσπειρώνονται γύρω από το Κομμουνιστικό Κόμμα.»¹

Από την περικοπή αυτή των απομνημονευμάτων του

---

1. Σαρλ Ντε Γκολ, *Πολεμικά Απομνημονεύματα*, τόμ. 1, Μόσχα 1957, σελ. 273, (στα ρωσικά).

στρατηγού Ντε Γκολ επιβεβαιώνεται το γεγονός ότι το κύριο που απασχολούσε το βασιλιά και τον Τσουδερό με την κυβέρνησή του ήταν όχι τα βάσανα του ελληνικού λαού, αλλά πώς θα αντιμετώπισουν την αυξανόμενη επιρροή και δράση του ΚΚΕ.

11. Η 8η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ και το πρόβλημα του ένοπλου αγώνα. Ίδρυση του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ)

Μετά την ίδρυση του ΕΑΜ, με απόφαση και της ηγεσίας του ΚΚΕ, συγκροτήθηκε στις αρχές του Οκτώβρη 1941 στην Αθήνα Στρατιωτικό Κέντρο Αντίστασης (ΣΚΑ), με επικεφαλής τους μόνιμους αξιωματικούς κομμουνιστές Νίκο Παπασταματιάδη και Θόδωρο Μακρίδη. Το ΣΚΑ ανέλαβε να μελετήσει τα προβλήματα τα σχετικά με την οργάνωση και διεξαγωγή της ένοπλης αντίστασης και να συντονίσει όλες τις προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση.

Και η Κεντρική Οργανωτική Επιτροπή του ΕΑΜ με διάγγελμα της, στις 10 του Οκτώβρη 1941, προσανατόλιζε κι αυτή τον ελληνικό λαό προς την ένοπλη αντίσταση. Συνιστούσε στους αγρότες να υπερασπίσουν το βιος τους «μ' όλα τα μέσα». Συμβούλευε τους αξιωματικούς, υπαξιωματικούς, αστυφύλακες να μη γίνουν «όργανα των κατακτητών και των προδοτών Ελλήνων», να σαμποτάρουν «κάθε μέτρο που θα στρεφόταν ενάντια στον Εθνικό Απελευθερωτικό Αγώνα του λαού».

Το Νοέμβρη του 1941, η ΚΕ του ΚΚΕ έστειλε τον Θανάση Κλάρα, που κατοπινά έγινε γνωστός με το ψευδώνυμο Άρης Βελουχιώτης, στην περιοχή της Ρούμελης να μελετήσει την κατάσταση και να ερευνήσει τις δυνατότητες οργάνωσης ένοπλου αγώνα. Όταν επέστρεψε στην Αθήνα (Δεκέμβρης του 1941), ο Άρης υπέβαλε έκθεση με τις διαπιστώσεις και τις προτάσεις του για την οργάνωση αντάρτικου. Η έκθεσή του εγκρίθηκε από την ΚΕ του ΚΚΕ.

Στα τέλη του Δεκέμβρη 1941, με πυρήνα το ΣΚΑ, συ-

γκροτήθηκε Κεντρική Στρατιωτική Επιτροπή (ΚΣΕ), ανώτατο στρατιωτικό επιτελείο του ένοπλου αγώνα, που την καθοδηγούσε το ΕΑΜ.

Με την οργάνωση, την ανάπτυξη και τα προβλήματα του ένοπλου αγώνα ασχολήθηκε ιδιαίτερα η 8η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, που συνήλθε το πρώτο 10ήμερο του Γενάρη 1942.¹

Η 8η Ολομέλεια και οι αποφάσεις της αποτελούν σημαντικό σταθμό στην ιστορία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Ύστερα από την περίοδο της περισυλλογής, τη θεμελίωση της κομματικής δουλειάς και την ίδρυση του ΕΑΜ, η 8η Ολομέλεια έκανε ένα μεγάλο βήμα προς τα εμπρός. Χάραξε νέα καθήκοντα πλατιάς εξόρμησης για την ανάπτυξη των μαζικών αγώνων, τη μαζικοποίηση του Κόμματος και την οργάνωση των ένοπλων δυνάμεων της Εθνικής Αντίστασης. Γι' αυτό το κεντρικό πρόβλημα είχαν δημιουργηθεί οι πρώτες ουσιαστικές προϋποθέσεις επίλυσής του.

Η Ολομέλεια τόνισε ότι, έπειτα από τις περιλαμπρες νίκες του Κόκκινου Στρατού στη Μόσχα, την Ουκρανία, την Κριμαία, το Λένινγκραντ, των Άγγλων στη Λιβύη και ύστερα από την αμερικανογιαπωνέζικη σύρραξη, ο πόλεμος έγινε παγκόσμιος και πέρασε σε καινούργια φάση και ότι για τη χώρα μας η νέα αυτή φάση του πολέμου δημιούργησε προϋποθέσεις για νέα αλματώδη άνοδο του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος.

Η Ολομέλεια υπογράμμισε: «Η ραγδαία εξέλιξη της πολεμικής και πολιτικής κατάστασης και τα εξαιρετικά γεγονότα που περιμένουμε στον τόπο μας επιβάλλουν την άμεση επιστράτευση όλων των κομματικών και εθνικών δυνάμεων για την ανάπτυξη του οργανωμένου εθνικοαπελευθερωτι-

---

1. Στις εργασίες της 8ης Ολομέλειας πήραν μέρος τα μέλη της ΚΕ Κ. Λαζαρίδης, Π. Ρούσος, Γ. Σιάντος, Α. Στρίγκος, Α. Τσίπας, Α. Τζήμας και Χρύσα Χατζηβασιλείου. Πήραν, επίσης, μέρος και τα στελέχη Μ. Βαφειάδης, Δ. Βλαντάς, Κ. Γαμβέτας, Π. Δανιηλίδης, Καίτη Ζεύγου, Σ. Καλοδίκης, Α. Μολυβδάς, Α. Μπούρας, Θ. Χατζής και Κ. Χατζήμαλλης.

κού κινήματος του λαού μας και το ξεσήκωμά του σε ανώτερες μορφές πάλης.»¹

Η 8η Ολομέλεια απηύθυνε χαιρετισμό στα κόμματα, τις λαϊκές οργανώσεις και τους παράγοντες που ίδρυσαν, μαζί με το ΚΚΕ, το Εργατικό Απελευθερωτικό Μέτωπο, το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο και το Μέτωπο της Νέας Γενιάς.

Ταυτόχρονα τόνισε πως «δεν μπορεί να αποσιωπήσει το γεγονός ότι μια σειρά αρχηγοί των παλιών αστικών κομμάτων και μια σειρά στρατιωτικοί παράγοντες, ενώ αρνούνται και καταδικάζουν κάθε αγώνα κατά του ξένου κατακτητή, καθώς και κάθε αγώνα για την υπεράσπιση των απαιτήσεων της ζωής του λαού, αντίθετα κινούνται και προετοιμάζονται δραστήρια για την επιβολή αντιλαϊκών δικτατορικών καθεστώτων, αμέσως μετά την αποχώρηση των κατακτητών. Ο ελληνικός λαός, παλεύοντας για τα μέσα ζωής και για την απελευθέρωση της πατρίδας του, πρέπει να επαγρυπνεί και να τσακίσει κάθε εκμετάλλευση των αγώνων και θυσιών του, κάθε απόπειρα νέας υποδούλωσής του σε αντιλαϊκά δικτατορικά εσωτερικά καθεστώτα».²

Η Ολομέλεια διαπίστωσε το γρήγορο ξεκαθάρισμα των χαφιεδικών εστιών στο Κόμμα. Ταυτόχρονα εκτίμησε ότι προχώρησε η ανασυγκρότηση και η ανάπτυξή του, κυρίως στις κομματικές οργανώσεις Αθήνας-Πειραιά, όχι, όμως, στο βαθμό που επέτρεπαν οι αντικειμενικές συνθήκες.

Η Ολομέλεια έθεσε έντονα το ζήτημα της οργάνωσης του ένοπλου αγώνα, τονίζοντας ότι η οργάνωση ειδικών μαχητικών τμημάτων, ικανών να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την ένοπλη βία του κατακτητή, είναι αυτή τη στιγμή το βασικό καθήκον και υπογράμμισε ιδιαίτερα ότι «ο εθνικοαπελευθερωτικός ανταρτοπόλεμος έχει πρωτεύουσα σημασία για την απελευθέρωση της χώρας από τον ξενικό ζυγό. Οι κομμουνιστές πρέπει να οργανώσουν, να μαζικοποιήσουν και να επεκτείνουν το αντάρτικο κίνημα στην ύπαιθρο,

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 64.

2. Στο ίδιο, σελ. 67-68.

να περιφρουρήσουν τον εθνικοαπελευθερωτικό του χαρακτήρα».¹

Τέλος, σχετικά με το εσωτερικό καθεστώς που έπρεπε να επικρατήσει μετά την απελευθέρωση της χώρας από τους κατακτητές, η Ολομέλεια τόνιζε ότι το Κόμμα «αγωνίζεται για την εγκαθίδρυση της λαϊκής δημοκρατίας, μέσα στην οποία ο ελεύθερος ελληνικός λαός μπορεί να αναπτύξει την πρωτοβουλία και δραστηριότητά του στην ανοικοδόμηση και στη λύση όλων των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών ζητημάτων που θέτουν οι ανάγκες της συγκεκριμένης στιγμής».

Η 8η Ολομέλεια εξέλεξε Πολιτικό Γραφείο.² Γενικός Γραμματέας της ΚΕ του ΚΚΕ εκλέχτηκε ο Γ. Σιάντος.³

Η Ολομέλεια αποφάσισε την επανέκδοση του θεωρητικού οργάνου του ΚΚΕ την *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*.

Το πρώτο δεκαήμερο του Γενάρη 1942, η Κεντρική Οργανωτική Επιτροπή του ΕΑΜ συγκάλεσε πλατιά σύσκεψη των αντιπροσώπων όλων των κομμάτων-μελών του ΕΑΜ. Στη σύσκεψη αυτή προσκλήθηκαν και εκπρόσωποι του ΕΕΑΜ, της Πανυπαλληλικής, της Εθνικής Αλληλεγγύης, καθώς και αντιπρόσωποι των οργανώσεων νεολαίας. Στη σύσκεψη έγινε έκθεση δράσης και εγκρίθηκε το σχέδιο «εσωτερικού κανονισμού». Εκλέχτηκε Κεντρική Επιτροπή του ΕΑΜ από τον αντιπρόσωπο του ΚΚΕ Θανάση Χατζή, που ανέλαβε Γενικός Γραμματέας της ΚΕ του ΕΑΜ, τον αντιπρόσωπο της ΕΛΔ Σταύρο Κανελλόπουλο, γραμματέα για

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος πέμπτος, σελ. 66.

2. Το Πολιτικό Γραφείο αποτελέστηκε από τους Γ. Σιάντο, Α. Στρίγκο, Χρύσα Χατζηβασιλείου, Π. Ρούσο, Α. Τσίπα, Π. Καραγκίτση (Σίμο) και τον Α. Τζήμα, αναπληρωματικό μέλος. Η Ολομέλεια προσέλαβε στην ΚΕ τον Π. Δανιηλίδη. Στο ΠΓ μπήκαν επίσης, αμέσως μετά την απόδρασή τους, ο Ν. Πλουμπίδης (την άνοιξη του 1942) και ο Γ. Ιωαννίδης (τον Ιούνιο του 1942).

3. Αργότερα, επειδή Γενικός Γραμματέας της ΚΕ από το 6ο Συνέδριο του ΚΚΕ ήταν ο Ν. Ζαχαριάδης, το ΠΓ αποφάσισε να μη χρησιμοποιείται ο τίτλος του Γενικού Γραμματέα από τον Γ. Σιάντο, αλλά μόνο ο τίτλος του Γραμματέα.

τη διαφώτιση, τον αντιπρόσωπο του Αγροτικού Κόμματος Αποστόλη Βογιατζή, γραμματέα για τον επισιτισμό του λαού, τον αντιπρόσωπο του ΣΚΕ Γιώργη Οικονόμου, υπεύθυνο για τα οικονομικά και την κίνηση των διανοουμένων, τον αντιπρόσωπο του ΕΕΑΜ Μ. Μαριόλη, τον αντιπρόσωπο της ΠΕΔΥ Νικολακόπουλο, τον αντιπρόσωπο του ΕΑΜ Νέων Στ. Γιαννακόπουλο και τον αντιπρόσωπο της Εθνικής Αλληλεγγύης Κοντογούρη.¹

Μετά την 8η Ολομέλεια, το Γενάρη του 1942, η ΚΕ του ΚΚΕ και η ΚΕ του ΕΑΜ συμφώνησαν να κάνουν επίσημα γνωστή την απόφασή τους για τη δημιουργία του νέου στρατού της Αντίστασης, του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ). Η ΚΣΕ ανασυγκροτήθηκε, διευρύνθηκε και ονομάστηκε Κεντρική Επιτροπή του ΕΛΑΣ.

Ο Αρης Βελουχιώτης στάλθηκε οριστικά στο βουνό για να καταπιαστεί με την οργάνωση του ΕΛΑΣ στη Ρούμελη. Ο ρόλος του Αρη Βελουχιώτη στη συγκρότηση, ανάπτυξη και δράση του ΕΛΑΣ ήταν αποφασιστικός. Ο Αρης, εκτός από την προσωπική παλικαριά που τον διέκρινε, είχε και εξαιρετικές ηγετικές και πολιτικές ικανότητες. Αναδείχτηκε σε πρωτοκαπετάνιο του ΕΛΑΣ. Είδε έγκαιρα την ανάγκη να βάλει το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα ζήτημα εξουσίας. Καταλάβαινε πως μετά την απελευθέρωση θα ήταν αναπόφευκτη η σύγκρουση με τους Άγγλους ιμπεριαλιστές. Σ' ένα γράμμα του προς το ΠΓ στις 22.9.43, αναφερόμενος στις προθέσεις των Αγγλων, έγραφε: «Θα επιβάλουν ένα φασιστικό καθεστώς μ' άλλο όνομα, αν επικρατήσουν τελικά αυτοί.»²

Στις 16 του Φλεβάρη 1942 κυκλοφόρησε πλατιά η Ιδρυτική Προκήρυξη του ΕΛΑΣ. Σ' αυτή διατυπώνονταν οι σκοποί του, που ήταν:

1. Αγώνας για την απελευθέρωση της χώρας από τους ξένους κατακτητές.

---

1. Θανάσης Χατζής, *Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε (1941-1945)*, σελ. 185-187.

2. Περιοδικό *Νέος Κόσμος* αριθμός 6, 1965, σελ. 92.

2. Περιφρούρηση των κατακτήσεων και των ελευθεριών του λαού από κάθε ξένη επιβουλή.

3. Εξασφάλιση της τάξης μέχρι τη διεξαγωγή των εκλογών, ώστε ο λαός να μπορεί να εκφράσει ελεύθερα τη θέλησή του για το πολίτευμά του και την κυβέρνησή του.

Με τον καιρό, το αντάρτικο που οργάνωσαν το ΚΚΕ και το ΕΑΜ φούντωσε κι αναπτύχθηκε σ' όλη τη χώρα. Αντάρτικες ομάδες συγκροτήθηκαν και βγήκαν στα βουνά στη Ρούμελη, τη Θεσσαλία, τη Μακεδονία, την Ήπειρο, το Μοριά, την Κρήτη και τα νησιά.

Με την αύξηση της δύναμης των ανταρτοομάδων αρκετές απ' αυτές μετατράπηκαν σε συγκροτήματα με 30-100 μαχητές το καθένα.

Συγκροτήθηκαν έπειτα Υπαρχηγεία και Αρχηγεία κατά ορεινό όγκο, που συντόνιζαν τη δράση και διοικούσαν τα συγκροτήματα και τις ανταρτοομάδες του ΕΛΑΣ. Αργότερα δημιουργήθηκε Γενικό Αρχηγείο του ΕΛΑΣ στη Ρούμελη, Στρατηγείο του ΕΛΑΣ στη Θεσσαλία, Στρατηγείο του ΕΛΑΣ στην Ήπειρο κλπ.

Παράλληλα, αναπτύχθηκε η οργάνωση των μαχητικών ομάδων του ΕΛΑΣ στις πόλεις και σε χωριά. Σημαντική άνοδο σημείωσε ο ΕΛΑΣ της Αθήνας-Πειραιά. Στους 7 υποτομείς που διαιρέθηκαν οι δύο πόλεις, συγκροτήθηκαν από 2-4 λόχοι στον καθένα. Στα τέλη του 1942 σε κάθε υποτομέα συγκροτήθηκε τάγμα. Η συνολική δύναμη του ΕΛΑΣ στην Αθήνα-Πειραιά ξεπερνούσε την περίοδο αυτή τους 1.600 μαχητές.

Στην ύπαιθρο σχηματίστηκαν Επιτροπές Προστασίας Ανταρτών, που εκτελούσαν χρέη επιμελητείας και Υπηρεσίας Πληροφοριών. Οι επιτροπές αυτές στάθηκαν ο πυρήνας μιας πλατύτερης ημιστρατιωτικής οργάνωσης, του εφεδρικού ΕΛΑΣ. Στα τέλη του 1942 η δύναμη του ΕΛΑΣ σ' όλη την Ελλάδα πλησίαζε τους 6.000 μαχητές, από τους οποίους 3.500 περίπου ήταν μόνιμοι και οι άλλοι εφεδρικοί.

Μέχρι το φθινόπωρο του 1942, η δράση του ΕΛΑΣ ήταν περιορισμένη, λόγω της πυκνότητας της εχθρικής κατοχής και της μικρής του δύναμης. Περιοριζόταν στο ξεκαθάρισμα της υπαίθρου από όργανα των κατακτητών, από τους λη-

στές, τους ζωοκλέφτες, τους λεγεωνάριους, που τρομοκρατούσαν και βασάνιζαν το λαό για να παραδώσει στις αρχές κατοχής κρυμμένα όπλα από τον καιρό της υποχώρησης του ελληνικού στρατού. Αυτό το ξεκαθάρισμα αποτέλεσε βασική προϋπόθεση για την επέκταση και την ανάπτυξη του ένοπλου κινήματος στην ύπαιθρο.

Από το Σεπτέμβρη του 1942 ο ΕΛΑΣ άρχισε πιο έντονη δράση εναντίον των στρατευμάτων κατοχής. Στη Ρικά, το Κρίκελο, τον Κίσσαβο, το Πήλιο, τον Πλαταμώνα, στα χωριά της Άρτας, στην περιφέρεια Βοΐου-Γρεβενών κ.ά., ο ΕΛΑΣ έδωσε γερά χτυπήματα στους κατακτητές.

Στο μεταξύ, στις 20 του Σεπτέμβρη 1942, πατριώτες της ΠΕΑΝ ανατίναξαν στην Αθήνα το κτίριο, όπου είχε τα γραφεία της η προδοτική οργάνωση ΕΣΠΟ, η οποία προσπαθούσε να συγκροτήσει «εθελοντικό» τμήμα για να το στείλει να πολεμήσει στο Ανατολικό Μέτωπο κατά του σοβιετικού στρατού. Σκοτώθηκαν 29 μέλη της ΕΣΠΟ, μαζί και ο αρχηγός της Στεροδήςμος και 43 Γερμανοί αξιωματικοί και στρατιώτες και τραυματίστηκαν αρκετοί. Το χτύπημα αυτό τρόμαξε τους ελληνόφωνους φασίστες, που είχαν μπει στην υπηρεσία των κατακτητών. Οι χιτλεροφασίστες συνέλαβαν και εκτέλεσαν σχεδόν ολόκληρη την ηγεσία της ΠΕΑΝ: Κώστα Περρίκο, Αθ. Σκούρα, Ιω. Κατεβάκη, Δημ. Λόη, Διον. Παπαδόπουλο, Ιουλία Μπίμπα. Η νέα ηγεσία της ακολούθησε διασπαστικό ρόλο και γι' αυτό η επιρροή της έμεινε περιορισμένη.¹

12. Η επιχείρηση του Γοργοποτάμου. Τα πρώτα φύτρα της λαϊκής εξουσίας

Στις 25-26 του Νοέμβρη 1942 πραγματοποιήθηκε το πρώτο μεγάλο σαμποτάζ ενάντια στους κατακτητές. Εκατόν πενήντα αντάρτες του ΕΛΑΣ, με επικεφαλής τον Άρη Βελουχιώτη, 60 αντάρτες του ΕΔΕΣ, με επικεφαλής τον Να-

---

1. *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης 1940-1945, Δοκίμιο*, σελ. 115-116.

πολέοντα Ζέρβα και 12 Άγγλοι σαμποτέρ επιτέθηκαν αιφνιδιαστικά κατά της ιταλικής φρουράς στη μεγάλη σιδηροδρομική γέφυρα του Γοργοποτάμου, κοντά στη Λαμία. Εξουδετέρωσαν την εχθρική δύναμη και ανατίναξαν τη γέφυρα.

Σύμφωνα με το σχέδιο της επιχείρησης, τμήμα του ΕΛΑΣ από 65 άνδρες ανέλαβε να εξουδετερώσει το νότιο βάθρο της γέφυρας, που το φρουρούσαν 80 Ιταλοί. Τμήμα του ΕΔΕΣ από 45 άνδρες ανέλαβε να εξουδετερώσει το βόρειο βάθρο, που το φρουρούσαν 30 άνδρες. Δυο άλλα τμήματα του ΕΛΑΣ από 15 άνδρες το καθένα και με ένα Βρετανό σαμποτέρ, ανέλαβαν να καταλάβουν θέσεις στη σιδηροδρομική γραμμή, σε απόσταση ενός περίπου χιλιομέτρου από τη νότια και βόρεια πλευρά της γέφυρας, για να εμποδίσουν την προσέγγιση εχθρικής βοήθειας.

Ένα τμήμα του ΕΛΑΣ από 30 άνδρες παρέμεινε σαν εφεδρεία, ένα άλλο με 15 άνδρες είχε προορισμό να καταλάβει την ξύλινη οδική γέφυρα του Σπερχειού και τέλος ένα τμήμα σαμποτέρ από 4-5 Άγγλους, 8 άνδρες του ΕΛΑΣ και 4 του ΕΔΕΣ ανέλαβε την ανατίναξη της γέφυρας.

Ο ΕΛΑΣ που ανέλαβε το νότιο βάθρο έκανε ορμητική έφοδο και σε 18 λεπτά εξουδετέρωσε την αντίσταση του εχθρού. Ο ΕΔΕΣ, που ανέλαβε να καταλάβει το βόρειο βάθρο, δεν μπόρεσε να εκπληρώσει την αποστολή του και άρχισε να αποσύρεται. Με παρέμβαση του τμήματος του ΕΛΑΣ, που αποτελούσε την εφεδρική δύναμη και ύστερα από σκληρό αγώνα, καταλήφθηκε το βόρειο βάθρο κι έτσι δόθηκε η δυνατότητα στο τμήμα σαμποτέρ να υπονομεύσει και να ανατινάξει τη γέφυρα του Γοργοποτάμου.

Ενισχύσεις, που έφτασαν από τη Λαμία, αντιμετώπιστηκαν από τις ενέδρες των τμημάτων του ΕΛΑΣ και δεν μπόρεσαν να πλησιάσουν στη γέφυρα.

Με την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου, διακόπηκε για έξι βδομάδες η μοναδική σιδηροδρομική αρτηρία προς το λιμάνι του Πειραιά, που μέσω αυτής το χιτλερικό επιτελείο εφοδίαζε τα στρατεύματα του Ρόμελ στη Βόρεια Αφρική. Δόθηκε έτσι πολύτιμη βοήθεια στα αγγλικά στρατεύματα που πολεμούσαν κατά των χιτλερικών και ιταλικών στρατευμάτων στην Αφρική.

Το λαμπρό αυτό κατόρθωμα, που συνέπεσε χρονικά με την αντεπίθεση των σοβιετικών στρατευμάτων στο Στάλινγκραντ, είχε ισχυρή απήχηση στον ελληνικό λαό, ανέβασε το αγωνιστικό του φρόνημα και συνέβαλε στην παραπέρα γοργή ανάπτυξη της ένοπλης δράσης του.

Ο ΕΛΑΣ, έπειτα από το κατόρθωμα του Γοργοποτάμου, πύκνωσε τα χτυπήματά του κατά των κατακτητών. Στις 28 του Νοέμβρη χτύπησε αιφνιδιαστικά στο Λιβάδι Ελασσόνας ιταλικό απόσπασμα. Στις 5 του Δεκέμβρη τμήμα του ΕΛΑΣ χτύπησε εμπροσθοφυλακή ιταλικής φάλαγγας, κοντά στο χωριό Χρύσω Ευρυτανίας. Στα μέσα του Δεκέμβρη, έξω από τη Βιτρινίτσα Δωρίδας, τμήμα του ΕΛΑΣ χτύπησε ιταλική φάλαγγα. Στις 18 του Δεκέμβρη 1942, τμήμα του ΕΛΑΣ του Αρχηγείου Ρούμελης χτύπησε σε ενέδρα την εμπροσθοφυλακή ιταλικού Συντάγματος. Ανάμεσα στους νεκρούς ήταν και ο διοικητής του Συντάγματος.

Ένα χρόνο μετά τη συγκρότηση της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΛΑΣ, το τουφέκι του απελευθερωτικού στρατού βροντούσε σ' όλη την Ελλάδα. Η πείρα που απέκτησε από την ως τα τότε δράση του ο ΕΛΑΣ και η ανάδειξη στελεχών του δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για το πέρασμα της ένοπλης πάλης σε ανώτερο στάδιο.

Στις ελεύθερες ορεινές περιοχές, που δημιουργήθηκαν χάρη στην ένοπλη δράση του κινήματος της Αντίστασης, τέθηκε με οξύτητα το πρόβλημα της διοίκησης. Με πρωτοβουλία των κομμουνιστών που δρούσαν στο αντάρτικο και με τη φροντίδα των εθνικοαπελευθερωτικών οργανώσεων, άρχισαν να προβάλλουν τα πρώτα φύτρα της καινούργιας, της λαϊκής εξουσίας.

Στην αρχή, η εξουσία αυτή πήρε στις διάφορες περιοχές τις πιο διαφορετικές μορφές. Αλλού η αντάρτικη ομάδα, με επιτροπές που εξέλεγε η συνέλευση των μελών της, έλυνε τα ζητήματα ή διευθετούσαν σε ανοιχτή δίκη, υποθέσεις που αφορούσαν πολιτικές ή ποινικές διαφορές των κατοίκων ή πράξεις που στρέφονταν κατά του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Αλλού οι επιτροπές εκλέγονταν από τη συνέλευση της ΕΑΜικής οργάνωσης κι αργότερα από συνέλευση όλων των κατοίκων του χωριού.

Στις 4 του Δεκέμβρη 1942 ειδική επιτροπή, που συγκροτήθηκε από τις Περιφερειακές Επιτροπές του ΚΚΕ του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ Φθιωτιδοφωκίδας και Ευρυτανίας, επεξεργάστηκε την εισηγητική έκθεση και τις διατάξεις του πρώτου Κώδικα για την Αυτοδιοίκηση και τη Λαϊκή Δικαιοσύνη, που ονομάστηκε «Κώδικας Ποσειδώνας».

Ο «Κώδικας Ποσειδώνας» καθιέρωνε τα φύτρα της εξουσίας που είχε δημιουργήσει ο ελληνικός λαός στην πορεία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και κατοχύρωνε τις πρώτες κατακτήσεις του, συμβάλλοντας στην παραπέρα ανάπτυξη του εθνικοαπελευθερωτικού του αγώνα.

13. Η 2η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ

Ισχυρή επίδραση στην ανάπτυξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα του ελληνικού λαού άσκησαν οι αποφάσεις της 2ης Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του ΚΚΕ, που συνήλθε στην Αθήνα τις τελευταίες μέρες του Δεκέμβρη 1942 και ήταν το ανώτατο κυρίαρχο σώμα του Κόμματος την περίοδο της κατοχής. Είχαν περάσει επτά χρόνια από το 6ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Είχαν μεσολαβήσει σοβαρές αλλαγές στο Κόμμα και στο λαό. Είχε επεκταθεί ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος και ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας του ελληνικού λαού. Έπρεπε η Συνδιάσκεψη να χαράξει όσο το δυνατό πιο έγκυρα και ολοκληρωμένα τους πολιτικούς σκοπούς και τα καθήκοντα του Κόμματος και να δημιουργήσει υπεύθυνη ηγεσία, περιβεβλημένη με το κύρος κομματικού σώματος. Για όλα αυτά, η 2η Συνδιάσκεψη αποκτούσε σημασία συνεδρίου. Τα θέματα που απασχόλησαν τη 2η Συνδιάσκεψη ήταν: 1) Η κατάσταση της χώρας και τα καθήκοντα του ΚΚΕ και 2) Συμπλήρωση της ΚΕ του ΚΚΕ. Στο πρώτο θέμα εισηγητής ήταν ο Γ. Σιάντος και συνεισηγητές για την οργανωτική και τεχνική προπαρασκευή του ΚΚΕ, των μαζικών και μαχητικών οργανώσεων του λαού στους επερχόμενους αποφασιστικούς αγώνες, οι Παντελής Καραγκίτσης και Ανδρέας Τζήμας. Στη Συνδιάσκεψη μετείχαν τα μέλη της ΚΕ και αντιπρόσωποι από κομματικές οργανώσεις, καθώς

και υπεύθυνα καθοδηγητικά στελέχη του ΚΚΕ στις μαζικές εθνικοαπελευθερωτικές οργανώσεις και την ΟΚΝΕ, συνολικά 30 στελέχη.¹

Ο Γιώργης Σιάντος, Γραμματέας της ΚΕ, στην εισήγησή του στη Συνδιάσκεψη αναφέρθηκε στον άμεσο πολιτικό σκοπό και στον τελικό στρατηγικό σκοπό του Κόμματος, υπογραμμίζοντας: «Τώρα πρέπει να παλέψουμε ενωμένοι και όλοι μαζί για την ολοκληρωτική εθνική απελευθέρωση, ν' απαλλάξουμε την Ελλάδα από το γερμανοϊταλοβουλγάρικο φασιστικό ζυγό και το εσωτερικό ζήτημα να το λύσει ο ελληνικός λαός έτσι όπως το θέλει ο ίδιος αμέσως ύστερα από την αποχώρηση του κατακτητή.» Κι αυτό θα γίνει πράξη: «Με το σχηματισμό μιας προσωρινής κυβέρνησης από τα κόμματα και τις οργανώσεις που αγωνίζονται γι' αυτούς τους σκοπούς, αμέσως ύστερα από την αποχώρηση των ξένων κατακτητών, που θα αποκαταστήσει αμέσως τις ελευθερίες του λαού, θα κάνει ελεύθερο δημοψήφισμα για το πολιτειακό και ελεύθερες εκλογές συντακτικής εθνοσυνέλευσης με το αναλογικό εκλογικό σύστημα.»

Και θέτοντας ο Σιάντος το ερώτημα: «Μήπως έτσι ξεχνάμε τον τελικό στρατηγικό σκοπό του Κόμματος;» έδινε την απάντηση: «Όχι μόνο δεν τον ξεχνάμε αυτόν το σκοπό, μα αντίθετα η σημερινή μας πολιτική έναντι του ξένου κατακτητή ίσα-ίσα μας ανοίγει το δρόμο για την πραγματοποίηση και των παραπέρα σκοπών του ΚΚΕ...» Και ότι «όσοι αποκρούουν τη σημερινή μας εθνικοαπελευθερωτική πολιτική, εν ονόματι τάχα του "ορθόδοξου μαρξισμού", ή είναι απλοί δογματιστές και φρασεολόγοι ή είναι όργανα των εχθρών της χώρας και του λαού μας. Μόνο με τη σημερινή μας πολιτική και τακτική, μόνο με την πραγματοποίηση των στρατηγικών σκοπών του Κόμματός μας, προς τη λαϊκή δημοκρατία που, στηριγμένη στην υποστήριξη του εργαζόμενου λαού και των λαϊκών οργάνων του, αποτελεί σταθμό γρήγο-

---

1. Στη Συνδιάσκεψη πήραν μέρος τα μέλη της ΚΕ Π. Δανιηλίδης, Γ. Δημητρίου, Γ. Ιωαννίδης, Π. Καραγκίτσης, Κ. Λαζαρίδης, Ν. Πλουμπίδης, Π. Ρούσος, Γ. Σιάντος, Λ. Στρίγκος, Α. Τζήμας και η Χρύσα Χατζηβασιλείου.

ρου περάσματος προς το σοσιαλισμό, δηλαδή την κατάργηση κάθε είδους οικονομικής, πολιτικής και πνευματικής σκλαβιάς.»¹

Η Συνδιάσκεψη, εξετάζοντας τη διεθνή και την εσωτερική κατάσταση από το 6ο Συνέδριο του Κόμματος (Δεκέμβρης του 1935) μέχρι τη σύγκλησή της, αναφέρθηκε αναλυτικά στα προβλήματα του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος και χάραξε την κατευθυντήρια γραμμή και τα καθήκοντα του Κόμματος.

Η Συνδιάσκεψη τόνισε ακόμα: «Κεντρικό καθήκον του ΚΚΕ παραμένει η πάλη κατά του ξένου κατακτητή και η απελευθέρωση της Ελλάδας και του ελληνικού λαού από κάθε εξωτερική και εσωτερική πολιτική και οικονομική σκλαβιά. Ο αγώνας για το διώξιμο του ξένου κατακτητή και την εθνική απελευθέρωση απαιτεί σήμερα μια ενιαία και αποφασιστική πάλη ολόκληρου του ελληνικού λαού.»²

Η Συνδιάσκεψη υπογράμμισε επίσης: «Η συγκρότηση προσωρινής κυβέρνησης, από τα κόμματα και τις οργανώσεις που αγωνίζονται, σύμφωνα με τους σκοπούς του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου, αμέσως μετά το διώξιμο του ξένου κατακτητή, η οποία θ' αποκαταστήσει τις λαϊκές ελευθερίες, θα ενεργήσει ελεύθερο δημοψήφισμα για τη λύση του πολιτειακού ζητήματος και εκλογές συντακτικής εθνοσυνέλευσης με το αναλογικό εκλογικό σύστημα, που αποτελεί τον πιο σωστό τρόπο λύσης του εσωτερικού ζητήματος και εξυπηρετεί τα συμφέροντα της χώρας και του ελληνικού λαού», και ότι: «η πραγματοποίηση του άμεσου πολιτικού σκοπού του Κόμματός μας – εθνική απελευθέρωση και λαοκρατική λύση του εσωτερικού προβλήματος». Τονίζοταν τέλος στην απόφαση της 2ης Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης, «αποτελεί στη συγκεκριμένη στιγμή τη μοναδική επαναστατική θέση. Μόνο αυτή ανοίγει πλατιά το δρόμο για την πραγματοποίηση των παραπέρα στρατηγικών σκοπών του Κόμματος: Την εγκαθίδρυση της λαϊκής δημοκρατίας με

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 304-305.

2. Στο ίδιο, σελ. 91.

το περιεχόμενο, που δίνει σ' αυτήν η 6η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του Γενάρη του 1934...»¹

Η στρατηγική κατεύθυνση που καθόρισε η Συνδιάσκεψη ήταν σωστή. Στην πορεία του αγώνα, όμως, η ηγεσία του ΚΚΕ παρεξέκλινε απ' αυτή, μετατρέποντας την εθνική ενότητα σε αυτοσκοπό, χωρίς να κάνει σωστή εκτίμηση του ρόλου και των επιδιώξεων των Άγγλων και της ντόπιας αντίδρασης.

Η Συνδιάσκεψη τόνισε επίσης ότι όλες οι οργανώσεις οφείλουν να ενισχύσουν μ' όλες τις δυνάμεις τους τον ανταρτοπόλεμο, που είναι κιάλας ένας ηρωικός ένοπλος αγώνας. Η απόφαση της Συνδιάσκεψης ανέφερε: «Το Κόμμα δεν πρέπει καθόλου να επαναπαυθεί πάνω στις ως τα τώρα επιτυχίες του. Παρ' όλη την ορθή του πολιτική και τις θετικές πλευρές της πρακτικής του δράσης, έχει ακόμα πολλές σοβαρές ελλείψεις και αδυναμίες, που γίνονται ακόμα πιο μεγάλες, όταν συγκριθούν με τα πιο σοβαρά και υπεύθυνα καθήκοντα που μπαίνουν μπροστά του για άμεση πραγματοποίηση. Η πραγματοποίηση της πλατιάς εθνικοαπελευθερωτικής πολιτικής του κόμματός μας, δηλαδή το αγκάλιασμα όλου του λαού χωρίς καμιά εξαίρεση στον οργανωμένο, συντονισμένο και πολύμορφο πανεθνικό εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, ακόμα καθυστερεί και ιδιαίτερα στις επαρχιακές μας οργανώσεις.»²

Για τη νέα γενιά η απόφαση της Συνδιάσκεψης τόνιζε: «Ολόκληρη η νέα γενιά της χώρας μας, αποτελώντας σοβαρή επαναστατική δύναμη, είναι ανάγκη να συγκροτηθεί σε μια ενιαία και γιγαντιαία απελευθερωτική οργάνωση, με βάση τον αγώνα για την εθνική απελευθέρωση και την κατοχύρωση των ελευθεριών και δικαιωμάτων του ελληνικού λαού...» και ότι το «κόμμα μας οφείλει να βοηθήσει μ' όλες τις δυνάμεις του την κομμουνιστική νεολαία, να παίξει αποφασιστικό ρόλο στη συγκρότηση της ενιαίας οργάνωσης της νέας γενιάς και να συγχωνέψει τις δυνάμεις της μέσα σ' αυτήν.»³

---

1. Στο ίδιο, σελ. 91-92.

2. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 89.

3. Στο ίδιο, σελ. 92-93.

Η άνοδος του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος και η γοργή ανάπτυξη των εθνικοαπελευθερωτικών οργανώσεων έθεταν επιτακτικά το πρόβλημα της ανάδειξης χιλιάδων στελεχών, για να εξασφαλιστεί η στενή σύνδεση των οργανώσεων με τις μάζες του ελληνικού λαού. Για το λόγο αυτό, η 2η Συνδιάσκεψη αποφάσισε να εφαρμοστεί πολιτική συστηματικής και θαρραλέας ανάδειξης μεσαίων και ανώτερων στελεχών, ικανών να καθοδηγούν σωστά τις κομματικές και τις μαζικές οργανώσεις.

Με διάγγελμά της η Συνδιάσκεψη καλούσε τους εργάτες, τους αγρότες, τους πολεμιστές των αλβανικών βουνών, όλους τους βιοπαλαιστές, τους επιστήμονες και διανοούμενους, τη νέα γενιά, τις Ελληνίδες, όλο τον ελληνικό λαό, να πυκνώσουν τις τάξεις του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου και του ΕΛΑΣ. Γιατί «μόνον έτσι, ολόψυχα ενωμένοι και παλεύοντας όλοι μαζί, θα κερδίσουμε τη λευτεριά μας και θα δημιουργήσουμε μια νέα Ελλάδα, της δουλειάς, της λευτεριάς, λυτρωμένη από κάθε εκμετάλλευση, με ένα πραγματικό παλλαϊκό πολιτισμό.»¹

Η 2η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη επικύρωσε τις προσλήψεις στην ΚΕ που είχαν κάνει η 6η και 8η Ολομέλεια και συμπλήρωσε την ΚΕ με νέα μέλη.²

Η 9η Ολομέλεια της ΚΕ, που συνήλθε αμέσως μετά τη Συνδιάσκεψη, εξέλεξε νέο Πολιτικό Γραφείο³ και Γραμματέα της ΚΕ. Γραμματέας της ΚΕ εκλέχτηκε ο Γ. Σιάντος και στη Γραμματεία εκλέχτηκαν οι Γ. Σιάντος, Γ. Ιωαννίδης και Δ. Γληνός. Τότε που συνήλθε η 2η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη τα οργανωμένα μέλη του ΚΚΕ έφταναν τις 40.000.

---

1. Στο ίδιο, σελ. 102.

2. Η ΚΕ συμπληρώθηκε με τακτικά μέλη τους Δ. Γληνό, Δ. Βλαντά, Κ. Γαμβέτα, Μ. Βαφειάδη, και αναπληρωματικά μέλη τους Γ. Ερυθριάδη, Κ. Γυφτοδήμο (Καραγιώργη), Καίτη Ζεύγου, Κ. Χατζήμαλλη, Σ. Καλοδίκη, Θ. Χατζή και Ηλία Μανιάτη.

3. Το Πολιτικό Γραφείο αποτελέστηκε από τους Γ. Σιάντο, Γ. Ιωαννίδη, Σ. Αναστασιάδη, Δ. Γληνό, Π. Καραγκίτση, Ν. Πλουμπίδη, Π. Ρούσο, Λ. Στρίγκο, Α. Τζήμα και Χ. Χατζηβασιλείου. Αργότερα μπήκε στο ΠΓ ο Γ. Ζεύγος και προσλήφθηκε στην ΚΕ και το ΠΓ ο Β. Μπαρτζιώτας.

14. Η ριζική στροφή στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και η επίδρασή της στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα των λαών

Στο Ανατολικό Μέτωπο ο σοβιετικός στρατός, αφού απέκρουσε και εξάντλησε τις επίλεκτες μεραρχίες των χιτλερικών σε σκληρές μάχες και τους προκάλεσε δυσαναπλήρωτες απώλειες σε έμπυχο υλικό και πολεμικά μέσα, στις 19 του Νοέμβρη 1942 πέρασε σε αντεπίθεση βορειοδυτικά και νότια του Στάλινγκραντ. Στις 23 του Νοέμβρη τα σοβιετικά στρατεύματα ενώθηκαν και ολοκλήρωσαν την κύκλωση 330 χιλιάδων ανδρών του γερμανικού στρατού. Στις 2 του Φλεβάρη 1943 η γιγαντομαχία του Στάλινγκραντ έληξε με τη συντριβή των κυκλωμένων δυνάμεων του εχθρού.

Από τις 19 του Νοέμβρη 1942 μέχρι τις 2 του Φλεβάρη 1943 οι χιτλεροφασίστες επιδρομείς είχαν απώλειες πάνω από 800.000 άνδρες. Στη διάρκεια της μάχης του Στάλινγκραντ, που κράτησε επτάμισι περίπου μήνες, οι στρατιές του φασιστικού συνασπισμού έχασαν πάνω από το ένα τέταρτο των δυνάμεων που δρούσαν στο Ανατολικό Μέτωπο (ενάμιση εκατομμύριο αξιωματικοί και στρατιώτες σκοτώθηκαν, τραυματίστηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν).

Η νίκη των σοβιετικών στρατευμάτων στο Στάλινγκραντ αποτέλεσε την απαρχή ριζικής στροφής στην πορεία του πολέμου. Ο Κόκκινος Στρατός ανέλαβε οριστικά τη στρατηγική πρωτοβουλία κι από το Γενάρη του 1943 πέρασε σε γενική αντεπίθεση σ' ολόκληρο το μέτωπο από το Λένινγκραντ ως τον Καύκασο. Άρχισε η εκδίωξη των κατακτητών από τα εδάφη της ΕΣΣΔ που είχαν καταλάβει.

Η περιλαμψη νίκη στο Στάλινγκραντ άσκησε ισχυρή επίδραση στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα των λαών της Ευρώπης. Οι χιτλερικοί αναγκάστηκαν να αποσύρουν δυνάμεις από τις κατεχόμενες χώρες για να καλύψουν τα μεγάλα κενά του στρατού τους.

Οι λαϊκοί απελευθερωτικοί στρατοί των ευρωπαϊκών χωρών, ύστερα από τη νίκη στο Στάλινγκραντ, εντείνανε ακόμη περισσότερο τη δράση τους. Στη Γαλλία, την Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, τη Γιουγκοσλαβία, την Αλβανία τα

αντάρτικα τμήματα δυνάμωσαν τα χτυπήματα κατά των φασιστών κατακτητών και των συνεργατών τους.

Η Σοβιετική Ένωση πρόβαλε μπροστά σ' ολόκληρη την ανθρωπότητα σαν δύναμη ικανή να φέρει σε πέρας όχι μόνο τη δική της απελευθέρωση, αλλά και να συμβάλει αποφασιστικά στην απελευθέρωση των λαών της Ευρώπης. Οι υπερασπιστές του Στάλινγκραντ αναγνωρίστηκαν απ' όλο τον κόσμο σαν σύμβολα ανδρείας, καρτερίας και ηρωισμού. Ο πρόεδρος των ΗΠΑ, Φραγκλίνος Ρούσβελτ, σε επιστολή του το Μάη του 1944 προς την πόλη του Στάλινγκραντ και τους υπερασπιστές της τόνιζε: «Το θάρρος, η ψυχική ρώμη και η αυτοθυσία σας κατά την περίοδο της πολιορκίας θα εμπνέει αιώνια όλους τους ελεύθερους ανθρώπους... Η ένδοξη νίκη σας ανέκοψε το κύμα της εισβολής και αποτέλεσε σημείο στροφής στον πόλεμο των Ενωμένων Εθνών εναντίον των επιθετικών δυνάμεων.»¹

Η μεγάλη ήττα των χιτλερικών στο Στάλινγκραντ επέδρασε καταλυτικά στην πτώση του ηθικού του γερμανικού στρατού. Είχε, επίσης, αισθητή αρνητική επίδραση στις συμμαχικές χώρες της Γερμανίας.

Στο μεταξύ, στη Βόρεια Αφρική τα αγγλοαμερικανικά στρατεύματα συνέχισαν την προέλασή τους και υποχρέωσαν τελικά τις χιτλεροφασιστικές δυνάμεις να συνθηκολογήσουν στις 13 του Μάη 1943. Αλλά το Αφρικανικό Μέτωπο είχε για τον Χίτλερ δευτερεύουσα σημασία. Εκεί που κρινόταν η τύχη του πολέμου ήταν το σοβιετικογερμανικό μέτωπο. Γι' αυτό, η έλλειψη δεύτερου μετώπου έδωσε τη δυνατότητα στους χιτλερικούς, παρά τις τεράστιες απώλειές τους, να συγκεντρώσουν σημαντικές δυνάμεις στην περιοχή του Κουρσκ και στις 5 του Ιούλη 1943 να εξαπολύσουν ισχυρότατη επίθεση για την ανάκτηση της στρατηγικής πρωτοβουλίας. Η επίθεση, όμως, αποκρούστηκε κι ο Κόκκινος Στρατός πέρασε σε αντεπίθεση σε ευρύ μέτωπο.

Το Μάη του 1943 το Προεδρείο της Εκτελεστικής Επι-

---

1. *Ιστορία του Μεγάλου Πατριωτικού Πολέμου της Σοβιετικής Ένωσης, 1941-1945*, τόμ. 3, σελ. 77 (στα ρωσικά).

τροπής της Κομμουνιστικής Διεθνούς αποφάσισε τη διάλυση της ΚΔ και την απαλλαγή των τμημάτων της από τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από το καταστατικό της και τις αποφάσεις των συνεδρίων της. Η απόφαση αυτή εγκρίθηκε από όλα τα τμήματα της ΚΔ. Η διάλυση της ΚΔ έγινε, κυρίως, γιατί η ποικιλομορφία της κατάστασης στις διάφορες χώρες και περιοχές του κόσμου, που δημιουργήθηκε από το χαρακτήρα και τις ιδιομορφίες του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου, άλλαξε το ρόλο που είχε η ΚΔ σαν ενιαίο κέντρο για όλο το κομμουνιστικό κίνημα. Αλλά και τα κομμουνιστικά κόμματα είχαν στο μεταξύ ωριμάσει. Τα κομμουνιστικά κόμματα έπρεπε να συνυπολογίζουν προσεκτικά την κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα τους, καθώς και τις ιδιομορφίες της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής του κάθε κράτους. Άλλα κράτη ήταν επιτιθέμενα, άλλα αμυνόμενα, άλλα κατεχόμενα και άλλα ουδέτερα. Η καθοδήγηση από ένα κέντρο γινόταν πρακτικά όχι μόνο αδύνατη, αλλά και άσκοπη, επειδή θα παρουσιαζόταν ο κίνδυνος σχηματοποίησης της τακτικής και επιβολής τέτοιων αποφάσεων, οι οποίες δε θα ανταποκρίνονταν στη συγκεκριμένη κατάσταση.

Εκτός απ' αυτό, η διάλυση της ΚΔ θεωρήθηκε αναγκαία «για να εξασφαλιστεί στον ανώτατο βαθμό η ενότητα δράσης που ήταν δυνατό να επιτευχθεί από μέρους όλων των εθνικών και διεθνών δυνάμεων, που ήταν έτοιμες να αγωνιστούν εναντίον του φασισμού, έπρεπε να παραμεριστεί καθετί που ήταν δυνατό να εμποδίσει την ενότητα αυτή και ιδίως έπρεπε να θαφτεί οριστικά ο μύθος για την “επέμβαση της Μόσχας” στις εσωτερικές υποθέσεις των άλλων χωρών και να αφαιρεθεί οποιαδήποτε βάση από τη συκοφαντία πως τάχα τα κομμουνιστικά κόμματα δεν είναι ανεξάρτητα και δρουν σύμφωνα με διαταγές από το εξωτερικό».¹

Το ΚΚΕ, με απόφαση της ΚΕ που ασχολήθηκε με το ζήτημα αυτό, τόνισε ότι «κατανοεί πλήρως την ιστορική ανάγκη της διάλυσης της ΚΔ και γι' αυτό χαιρετίζει την πρωτοβουλία του Προεδρείου της Εκτελεστικής Επιτροπής της» και

---

1. *Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 17, σελ. 620.

ότι «η διάλυση της ΚΔ βρίσκει το ΚΚΕ πάνοπλο προετοιμασμένο για την αποδοχή της».¹

Οι νίκες του Κόκκινου Στρατού στο Ανατολικό Μέτωπο επιτάχυναν την αποσύνθεση του φασιστικού συνασπισμού. Εξαιτίας της πίεσης του αντιφασιστικού κινήματος, των τεράστιων απωλειών του ιταλικού εκστρατευτικού σώματος στο Ανατολικό Μέτωπο και την Αφρική και της απόβασης των συμμαχικών στρατευμάτων στη Σικελία, η Ιταλία υποχρεώθηκε να συνθηκολογήσει χωρίς όρους το Σεπτέμβριο του 1943.

Το 1943, σε συνθήκες μεγάλων πολεμικών επιτυχιών της ΕΣΣΔ, συνήλθαν ορισμένες διασκέψεις των κρατών του αντιχιτλερικού συνασπισμού, που οι αποφάσεις τους σηματοδότησαν την πορεία και τη διεξαγωγή του πολέμου.

Στις 14-23 του Γενάρη συνήλθε Διάσκεψη αντιπροσώπων της Αγγλίας και των ΗΠΑ στην Καζαμπλάνκα. Ισχυρίστηκαν ότι σ' αυτή δέσποζε το ζήτημα της απόβασης συμμαχικών στρατευμάτων στη Δυτική Ευρώπη. Στην πραγματικότητα το ζήτημα αυτό κατείχε δευτερεύουσα θέση στην ημερήσια διάταξη της Διάσκεψης. Η αγγλική αντιπροσωπεία, με επικεφαλής τον Τσόρτσιλ, επέμενε στην εισβολή από τα Βαλκάνια, από το λεγόμενο «μαλακό υπογάστριο της Ευρώπης», για να εξασφαλίσει θέσεις σ' αυτή την περιοχή. Έτσι, στην Καζαμπλάνκα αποφασίστηκε να γίνει εισβολή μέσω Σικελίας στην Ιταλία, την οποία θεωρούσαν κατάλληλο ορμητήριο για την προώθησή τους και στα Βαλκάνια.

Στις 17-25 Αυγούστου του 1943, συνήλθε η Διάσκεψη του Κεμπέκ. Σ' αυτή πάρθηκε απόφαση να αναβληθεί και πάλι το άνοιγμα του δεύτερου μετώπου για το 1944 και, αντί για απόβαση στη Γαλλία, οι Αγγλοαμερικάνοι σχεδίαζαν ν' αρχίσουν εκστρατεία στην ηπειρωτική Ιταλία από τη Σικελία, που είχαν ήδη καταλάβει.

Στη Διάσκεψη των υπουργών Εξωτερικών των τριών συμμαχικών δυνάμεων στις 19-30 του Οκτώβρη 1943 στη

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 147 και 149.

Μόσχα, ο Ίντεν, με υπόδειξη του Τσόρτσιλ, προσπάθησε να αποσπάσει τη συγκατάθεση των κυβερνήσεων της ΕΣΣΔ και των ΗΠΑ για αγγλική απόβαση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Τα σχέδια του Τσόρτσιλ για επέκταση των επιχειρήσεων στη Μεσόγειο και τη Νοτιοανατολική Ευρώπη απέβλεπαν στην υπονόμευση των κινήματων Αντίστασης στα Βαλκάνια και την προώθηση των αγγλικών θέσεων στις περιοχές αυτές για να προλάβουν την είσοδο των σοβιετικών στρατευμάτων.

Η ΕΣΣΔ αντιτάχθηκε στις επιδιώξεις αυτές της Μεγάλης Βρετανίας. Επέμενε στο γρήγορο άνοιγμα δεύτερου μετώπου στη Δύση για το σύντομο τερματισμό του πολέμου. Στις επιδιώξεις της Αγγλίας αντιτάχθηκε και ο πρόεδρος των ΗΠΑ Ρούσβελτ.

Πριν συνέλθει η Διάσκεψη της Τεχεράνης, ο Ρούσβελτ και ο Τσόρτσιλ είχαν ξεχωριστή συνάντηση στο Κάιρο, για να εξομαλύνουν τις διαφωνίες στο πρόβλημα του δεύτερου μετώπου. Αλλά και πάλι η αμερικανική αντιπροσωπεία απέρριψε τη «βαλκανική στρατηγική» του Τσόρτσιλ, από φόβο μήπως η εισβολή στη Δυτική Ευρώπη καθυστερήσει πολύ, γεγονός που θα ήταν προς όφελος της ΕΣΣΔ, γιατί θα μπορούσε να συντρίψει μόνη της τη Γερμανία.

Στις 28 του Νοέμβρη-1 του Δεκέμβρη 1943, σε συνθήκες ριζικής στροφής του πολέμου, συνήλθε η Διάσκεψη της Τεχεράνης. Ήταν η πρώτη Διάσκεψη στην οποία έπαιρναν μέρος και οι τρεις ηγέτες των συμμαχικών δυνάμεων, Στάλιν, Τσόρτσιλ και Ρούσβελτ.

Το βασικό ζήτημα που εξέτασε η Διάσκεψη αυτή ήταν το άνοιγμα του δεύτερου μετώπου. Η σοβιετική αντιπροσωπεία, επιδιώκοντας να επισπευστεί το τέλος του πολέμου, επέμενε στο γρήγορο άνοιγμα του δεύτερου μετώπου. Την ίδια άποψη υποστήριξε και η αντιπροσωπεία των ΗΠΑ, για το λόγο που προαναφέρθηκε. Ο Τσόρτσιλ, αντίθετα, επέμενε στην επέκταση των επιχειρήσεων στη Μεσόγειο. Τελικά, η Διάσκεψη της Τεχεράνης αποφάσισε να ανοίξει το δεύτερο μέτωπο στη Βόρεια Γαλλία, το Μάη του 1944.

*15. Η ίδρυση της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης
Νέων (ΕΠΟΝ). Μεγάλη άνοδος των οικονομικών
και πολιτικών αγώνων*

Η νίκη στο Στάλινγκραντ, οι συνεχείς επιτυχίες του σοβιετικού στρατού στο Ανατολικό Μέτωπο και η συνθηκολόγηση της Ιταλίας (Σεπτέμβρης του 1943) άσκησαν ευνοϊκότητα επίδραση στην άνοδο του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στην ανάπτυξη του ενοπλου αγώνα.

Το 1943 το απελευθερωτικό κίνημα του ελληνικού λαού, χάρη στην ένταση της δράσης των οργανώσεών του, μπήκε σε καινούργια, ανώτερη φάση.

Η καινούργια αυτή φάση χαρακτηρίζεται από την ορμητική άνοδο των μαζικών οικονομικών και πολιτικών αγώνων.

Κύριο γνώρισμα των αγώνων αυτών ήταν η μαζικότητά τους. Αγκάλιαζαν όλο και πλατύτερα λαϊκά στρώματα, διεξάγονταν σε ανεβασμένο αγωνιστικό και πολιτικό επίπεδο και επεκτείνονταν σε μεγάλες και μικρές πόλεις, κεφαλχώρια και μικρά χωριά όλων των περιοχών της χώρας.

Στην ανάπτυξη του κινήματος Αντίστασης, την περίοδο αυτή, συνέβαλε και η ενοποίηση των οργανώσεων της ελληνικής νεολαίας. Το ζήτημα της ενότητας απασχόλησε την ΚΕ του ΕΑΜ Νέων στη σύσκεψη στις 14 του Γενάρη 1943 και τις καθοδηγήσεις των οργανώσεων νεολαίας ΟΚΝΕ, Λαϊκή Επαναστατική Νεολαία και Σοσιαλιστική Επαναστατική Πρωτοπορία Ελλάδας σε σύσκεψη που είχαν την 1η του Φλεβάρη 1943. Ύστερα από τις συσκέψεις αυτές και με πρωτοβουλία της ΚΕ του ΕΑΜ Νέων συνήλθε στις 23 του Φλεβάρη 1943 στην Αθήνα πλατιά σύσκεψη, στην οποία πήραν μέρος αντιπροσωπείες των οργανώσεων: Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδας, Αγροτική Νεολαία της Ελλάδας, Ενιαία Εθνικοαπελευθερωτική Εργατοϋπαλληλική Νεολαία, Ενιαία Μαθητική Νεολαία, Ένωση Νέων Αγρονόμων Ρούμελης, Θεσσαλικός Ιερός Λόχος, Λαϊκή Επαναστατική Νεολαία, Λεύτερη Νέα, Σοσιαλιστική Επαναστατική Πρωτοπορία Ελλάδας, Φιλική Εταιρεία Νέων. Στη σύσκεψη αποφασίστηκε ομόφωνα η ίδρυση ενιαίας οργάνωσης της

Νεολαίας με την επωνυμία Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων (ΕΠΟΝ).

Η ΕΠΟΝ στα χρόνια της Εθνικής Αντίστασης γαλούχησε τους νέους και τις νέες με το πνεύμα του φλογερού πατριωτισμού και τους οδήγησε σε πράξεις άφθαστου ηρωισμού και αυτοθυσίας. Τριάντα δύο χιλιάδες επονίτες και επονίτισσες πολέμησαν τους κατακτητές από τις γραμμές του ΕΛΑΣ.

Φλογισμένη από τα ευγενικά ιδανικά της ΕΠΟΝ, η νέα γενιά επιτέλεσε απaráμιλλους áθλους τόσο στον πόλεμο όσο και στην ειρηνική δουλειά. Η ΕΠΟΝ άνοιξε στην ελληνική νεολαία καινούργιους φωτεινούς ορίζοντες. Στις παραμονές της απελευθέρωσης είχαν προσχωρήσει στις γραμμές της ΕΠΟΝ 640 χιλιάδες περίπου νέοι, νέες και αετόπουλα.

Την περίοδο αυτή οι κατακτητές, για να αποσύρουν δυνάμεις και να τις στείλουν στο Ανατολικό Μέτωπο, προσπάθησαν, σε συνεργασία με την κυβέρνηση των κουϊσλινγκ, να επιστρατεύσουν Έλληνες πολίτες και να τους στείλουν στα γερμανικά εργοστάσια και ταυτόχρονα να επεκτείνουν τη βουλγαρική φασιστική κατοχή στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία.

Την ίδια περίοδο, σε απάντηση στα μέτρα αυτά των κατακτητών, έγιναν πολλές μαχητικές απεργίες, μαζικές κινητοποιήσεις και μεγαλειώδεις διαδηλώσεις του ελληνικού λαού για τη ματαίωση της πολιτικής επιστράτευσης, την κατάπαυση της αιματηρής τρομοκρατίας, την αποτροπή της επέκτασης της φασιστικής βουλγαρικής κατοχής κλπ.

Ορόσημο στους μεγαλειώδεις αγώνες για τη ματαίωση της επιστράτευσης αποτέλεσαν οι κινητοποιήσεις και διαδηλώσεις του λαού της Αθήνας-Πειραιά, που άρχισαν στις 24 του Φλεβάρη 1943. Τη μέρα αυτή, έπειτα από σοβαρή προετοιμασία των εαμικών οργανώσεων, οι εργάτες, οι υπάλληλοι, οι φοιτητές και οι μαθητές κήρυξαν μαχητικές απεργίες. Πάνω από 100.000 λαού κατέβηκαν σε μεγάλη διαδήλωση προς την Πλατεία Συντάγματος, το Πολιτικό Γραφείο του Ράλλη, την Ομόνοια, το Εργατικό Κέντρο και το υπουργείο Εργασίας. Οι διαδηλωτές κατέλαβαν το

υπουργείο Εργασίας, έκαψαν μέρος των αρχείων του και πήραν τα τρόφιμα που είχαν συγκεντρώσει στα υπόγειά του οι εγκαθέτοι των Γερμανοϊταλών κατακτητών. Η κινητοποίηση της μέρας αυτής αποτέλεσε γενική δοκιμή για τη μεγάλη εξόρμηση του αθηναϊκού λαού στις 5 του Μάρτη 1943.

Το πρωί της 5ης του Μάρτη κήρυξαν απεργία οι δημόσιοι υπάλληλοι και πολλοί άλλοι κλάδοι των εργαζομένων. Όλα τα καταστήματα της Αθήνας έκλεισαν. Πυκνές μάζες λαού απ' όλες τις συνοικίες, κρατώντας πλακάτ με συνθήματα εναντίον της πολιτικής επιστράτευσης, κατευθύνθηκαν προς το κέντρο της Αθήνας. Πάνω από 200.000 λαού πήραν μέρος σ' αυτή την κινητοποίηση.

Σ' όλους τους δρόμους, γύρω από την πλατεία Ομονοίας και την Πλατεία Συντάγματος, δόθηκαν πραγματικές μάχες ανάμεσα στους άοπλους διαδηλωτές και τους πάνοπλους Γερμανοϊταλούς φασίστες. Η λεωφόρος Πανεπιστημίου, η οδός Σταδίου, η πλατεία Δημαρχείου, ο χώρος μπροστά στην Ακαδημία, την Εθνική Βιβλιοθήκη και το Πανεπιστήμιο, η στοά Πεσμαζόγλου μετατράπηκαν σε πεδία μάχης. Πολλοί ήταν οι νεκροί και οι τραυματίες. Ανάμεσα στους νεκρούς ήταν ο σπουδαστής Εδμόνδος Τορόν και ο Κώστας Ωραιόπουλος. Τελικά, οι διαδηλωτές απώθησαν τις εχθρικές δυνάμεις, αφόπλισαν αρκετούς Ιταλούς στρατιώτες, μπήκαν στο υπουργείο, έβαλαν για δεύτερη φορά φωτιά στα αρχεία κι έκαψαν τις καταστάσεις επιστράτευσης που είχαν ήδη συνταχθεί. Ταυτόχρονα, στον Πειραιά οι απεργοί εργάτες έκαναν επίθεση στο Παράρτημα Εργασίας του λιμανιού και το έκαψαν. Και στον Πειραιά οι διαδηλωτές είχαν αρκετούς νεκρούς και τραυματίες.

Οι κινητοποιήσεις και διαδηλώσεις επεκτάθηκαν και στη Θεσσαλονίκη, την Πάτρα, την Κόρινθο, την Καλαμάτα, το Άργος, τη Σπάρτη, το Βόλο, τη Λάρισα και άλλες πόλεις. Ο ελληνικός λαός, με την καθοδήγηση του ΕΑΜ, έδωσε και κέρδισε τη μάχη για τη ματαίωση της επιστράτευσης. Χάλασε τα σχέδια των χιτλερικών να τον σύρουν στα εργοστάσια της Γερμανίας. Έτσι, δεν μπόρεσαν τότε οι κατακτητές να αποσύρουν δικές τους δυνάμεις και να τις στείλουν στο Ανατολικό Μέτωπο.

Στη σειρά των μαζικών λαϊκών εκδηλώσεων ξεχωριστή θέση κατέχει και ο δεύτερος γιορτασμός της επετείου του 1821, που έγινε στις 25 του Μάρτη 1943. Στις περισσότερες πόλεις της χώρας ο λαός, με την καθοδήγηση των απελευθερωτικών του οργανώσεων, απότισε φόρο τιμής στους αγωνιστές της λευτεριάς. Στην Αθήνα, παρά τα μέτρα των κατακτητών και της προδοτικής κυβέρνησης, δεκάδες χιλιάδες πατριώτες ξεχύθηκαν στους δρόμους. Οι νέοι της ΕΠΟΝ στεφάνωσαν στο Πεδίο του Άρεως τις προτομές των ηρώων του εθνικού ξεσηκωμού, ενώ το πλήθος γονατιστό έψαλε τον εθνικό ύμνο. Ιταλοί φασίστες και ντόπιοι συνεργάτες τους χτύπησαν τους διαδηλωτές. Σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν πάνω από 100 πατριώτες.

Στις 6 του Ιούνη 1943 οι Ιταλοί φασίστες εκτέλεσαν στο Κούρνοβο Φθιώτιδας 106 αγωνιστές κρατούμενους στο στρατόπεδο Λάρισας, σε αντίποινα για την ανατίναξη από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ της σήραγγας Κούρνοβου, την ώρα που περνούσε ιταλική αμαξοστοιχία, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν οι Ιταλοί που ήταν μέσα μαζί με ένα στρατηγό. Ανάμεσα στους εκτελεσμένους ήταν και 60 περίπου Ακροναυπιώτες και Αναφιώτες κρατούμενοι, που τους είχαν παραδώσει στους κατακτητές οι «ελληνικές» αρχές. Η εκτέλεση προκάλεσε μεγάλη συγκίνηση και αγανάκτηση στο λαό. Με την πρωτοβουλία των οργανώσεων του ΕΑΜ άρχισε προετοιμασία για μεγάλη αντιτρομοκρατική εκδήλωση, που καθορίστηκε για τις 25 του Ιούνη 1943.

Τη μέρα της εκδήλωσης κηρύχτηκε γενική απεργία κατά της τρομοκρατίας και ο λαός ξεχύθηκε από τις συνοικίες προς το κέντρο της πρωτεύουσας. Οι κατακτητές επιτέθηκαν με λύσσα. Οι διαδηλώσεις του λαού συνεχίστηκαν μέχρι τις δύο το απόγευμα με την ίδια ένταση και μαχητικότητα.

Δεν είχε περάσει μήνας από τις μεγάλες αντιτρομοκρατικές διαδηλώσεις του Ιούνη και νέα απειλή άρχισε να διαγράφεται στον ορίζοντα. Οι χιτλερικοί αποφάσισαν να αντικαταστήσουν με βουλγαρικά φασιστικά στρατεύματα τα δικά τους στρατεύματα κατοχής και στην υπόλοιπη Μακεδονία. Δημιούργησαν μάλιστα τετελεσμένο γεγονός με την επέ-

κταση της βουλγαρικής φασιστικής κατοχής μέχρι τον ποταμό Αξιό.

Με το νέο αυτό μέτρο οι χιτλερικοί επιδίωκαν να αποδесμεύσουν δικές τους δυνάμεις για να καλύψουν ένα μέρος από τις τεράστιες απώλειές τους στο Ανατολικό Μέτωπο και να διαθέσουν περισσότερες δυνάμεις στην αντιμετώπιση της δράσης των ανταρτών του ΕΛΑΣ.

Μόλις έγινε γνωστή η απόφαση των χιτλερικών, ισχυρό κύμα αγανάκτησης σηκώθηκε σ' όλη τη χώρα. Στις 8 του Ιούλη 1943 η ΚΕ του ΕΑΜ με απόφασή της κάλεσε το λαό «σε συναγερμό για τη σωτηρία του μακεδονοθρακικού λαού από τα νύχια των αιμοβόρων εισβολέων». Χαιρετίζει «τους μαρτυρικούς και ηρωικούς Μακεδόνες» και υπόσχεται ότι «θα διαθέσει όλα τα τμήματα του ΕΑΜ στις πόλεις και την ύπαιθρο και όλες τις δυνάμεις του μαχητικού τμήματος του ΕΛΑΣ και τ' αντάρτικά του σώματα στον αγώνα για τη ματαίωση της απειλούμενης εξαφάνισως του ελληνισμού από τη Μακεδονία»¹ Απόφαση με παρόμοιο περιεχόμενο κυκλοφόρησε και η ΚΕ του ΕΛΑΣ, ο οποίος αντιμετώπισε δυναμικά στη Δ. Μακεδονία τους Βούλγαρους κομιτατζήδες, καθώς και τις αυτονομιστικές κινήσεις μερικών σλαβόφωνων του Γκότσε.

Η αρχή των κινητοποιήσεων έγινε στη Μακεδονία και πρώτα-πρώτα στη Θεσσαλονίκη στις 10 του Ιούλη. Με την καθοδήγηση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ έγιναν συλλαλητήρια με συμμετοχή χιλιάδων πατριωτών στις πόλεις Κιλκίς (10 του Ιούλη), Έδεσσα (12 του Ιούλη), Βέροια, Αρδέα, Γιαννιτσά, Κοζάνη, Βόλο, Καρδίτσα κ.ά.

Αποκορύφωμα των εκδηλώσεων αποτέλεσε η μάχη που έδωσε ο αθηναϊκός λαός στις 22 του Ιούλη 1943. Τα γερμανικά τανκς επιχείρησαν, χωρίς επιτυχία, να διαλύσουν τις φάλαγγες των διαδηλωτών. Ακολούθησαν σκληρές συγκρούσεις. Στις συγκρούσεις σκοτώθηκαν 30 διαδηλωτές, ανάμεσά τους η Παναγιώτα Σταθοπούλου, η Κούλα Λίλη, ο Κ. Λουκάκης, η υφαντουργίνα Όλγα Μπακόλα, η φοιτήτρια

---

1. *Κείμενα της Εθνικής Αντίστασης*, τόμος πρώτος, σελ. 37.

Αντωνιάδη, ο Μ. Κολοζύμης, ο Θωμάς Χατζηθωμάς, ο Θ. Τε-
ριακής, ο Β. Στεφανιώτης, ο Κ. Υφαντής, ο Θ. Μαυροματί-
δης, η Δ. Σταυροπούλου, ο Γιάννης Παυλάκης, ο Γραμματέ-
ας της Αχτίδας δυτικών συνοικιών του ΚΚΕ (Γιάννης) και ο
ανάπηρος του ελληνοϊταλικού πολέμου Αντώνης Παπα-
σταυράκης. Τραυματίστηκαν 200 διαδηλωτές και συνελή-
φθηκαν 500. Πολλοί απ' αυτούς καταδικάστηκαν σε βαριές
ποινές. Πάνω από 300.000 πατριώτες πήραν μέρος στις εκ-
δηλώσεις αυτές.

Μεγάλο απεργιακό κύμα ξέσπασε τον Αύγουστο και το
Σεπτέμβρη του 1943 στην Αθήνα, τον Πειραιά και τη Θεσ-
σαλονίκη. Στους απεργιακούς αγώνες πήραν μέρος δημόσι-
οι υπάλληλοι, τροχιοδρομικοί, αυτοκινητιστές, εμποροϋ-
πάλληλοι κ.ά. Την ίδια περίοδο, με την οργάνωση και καθο-
δήγηση του ΕΑΜ, ο ξεσηκωμένος λαός άνοιξε τις αποθήκες
μεγαλεμπόρων και μαυραγοριτών και μοίρασε τρόφιμα
στους πεινασμένους στην Αθήνα.

Οι μεγάλες λαϊκές απεργίες, κινητοποιήσεις και διαδη-
λώσεις του Φλεβάρη, Μάρτη, Ιούνη και Ιούλη αποτελούν μια
περίοδο σκληρών αγώνων στις πόλεις για την επιβίωση, την
κατάπαυση της τρομοκρατίας, τη ματαίωση των σχεδίων
των χιτλερικών να αναγκάσουν τον ελληνικό λαό σε υποτα-
γή και, κυρίως, για τη ματαίωση της πολιτικής επιστράτευ-
σης. Στην άνιση αυτή πάλη με τους πάνοπλους φασίστες
κατακτητές, ο ελληνικός λαός έδειξε σπάνια χαρίσματα
αντοχής, μαχητικότητας και καρτερίας, απaráμιλλα δείγμα-
τα ατομικού και μαζικού ηρωισμού.

Οι μάχες αυτές εναντίον των κατακτητών και των συ-
νεργατών τους, με τις αξιόλογες επιτυχίες τους, ατσάλω-
ναν την απόφαση του λαού να συνεχίσει την πάλη, έδωσαν
πρωτοφανή ώθηση στο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, συ-
νέβαλαν σημαντικά με την ακτινοβολία τους στην ανάπτυξη
του ένοπλου αγώνα.

Τον Γ. Τσολάκογλου διαδέχτηκε στην κυβέρνηση κατο-
χής ο Κων. Λογοθετόπουλος που τον αντικατέστησε στις 7
του Απρίλη 1943 ο Ιωάννης Ράλλης.

Οι κατακτητές και οι ντόπιοι συνεργάτες τους, μ' επικε-
φαλής τον κουϊσλινγκ πρωθυπουργό Ιω. Ράλλη, κήρυξαν

πραγματική σταυροφορία κατά του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος. Ο ίδιος, εξάλλου, ο Ράλλης, σε διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό, με την ευκαιρία της ανάληψης των πρωθυπουργικών του καθηκόντων, είχε απερίφραστα αναφερθεί στην απόφασή του να συνεργαστεί με ολοκληρωτικό τρόπο με τους κατακτητές και να προστατεύσει, εκτός των άλλων, και το κοινωνικό σύστημα της χώρας. Συγκεκριμένα, είχε τονίσει: «Έχουσα η υφ' υμών διορισθείσα και υφ' ημάς Κυβέρνησις πάντα λόγον να πιστεύη ότι πάσα συνέχισις της διαταράξεως της δημοσίας τάξεως θα συσσωρεύση ανεπανορθώτους συμφοράς εις την χώρα ημών, κύριον αυτής καθήκον θεωρεί την αποκατάστασιν της τάξεως και την προστασίαν του κοινωνικού μας καθεστώτος. Πρέπει καλώς πάντες να κατανοήσωμεν, ότι διεξάγων ο Άξων σκληρόν αγώνα κατά του επαπειλούντος τον πολιτισμόν φοβερού κομμουνιστικού κινδύνου, δικαιούται να έχη τουλάχιστον την αξίωσιν, όπως μη δημιουργή εις αυτόν ο Ελληνικός λαός περιπλοκάς και όπως μη παρεμβάλη εμπόδια εις το βαρύτατον τούτο έργον του»¹.

Το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, ωστόσο, είτε αμυνόμενο είτε επιτιθέμενο, με τον ΕΛΑΣ στις πρώτες γραμμές του αγώνα, αντιμετώπιζε με επιτυχία τη λυσσαλέα, συνδυασμένη επίθεση των εχθρών του κι αναπτυσσόταν συνεχώς, περιλαμβάνοντας στις γραμμές του τη μεγάλη πλειοψηφία των λαϊκών μαζών.

16. Ένταση της δράσης του ΕΛΑΣ. Απελευθέρωση ολόκληρων περιοχών

Από τις αρχές του 1943, το ένοπλο αντιστασιακό κίνημα αναπτύσσεται γοργά. Στη Στερεά Ελλάδα και τη Θεσσαλία, στην Ήπειρο και τη Μακεδονία, στην Πελοπόννησο, τη Θράκη και τα νησιά, σ' όλη την Ελλάδα χιλιάδες πατριώτες

---

1. *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, τ. Α', αριθ. φύλλου 81, φ. 7, Απριλίου 1943.

πύκνωσαν τις γραμμές των αντάρτικων τμημάτων. Από το Δεκέμβρη του 1942 ως το Μάη του 1943, που ιδρύθηκε το Γενικό Στρατηγείο, ο ΕΛΑΣ τριπλασίασε σχεδόν τις δυνάμεις του, ξεπέρασε τις 12 χιλιάδες μάχιμους αντάρτες.

Τα χτυπήματα του ΕΛΑΣ κατά των χιτλερικών και των Ιταλών φασιστών την περίοδο αυτή δυνάμωσαν με αποτέλεσμα την απασχόληση και τη φθορά των δυνάμεών τους και την επέκταση των ελεύθερων περιοχών, γεγονός που με τη σειρά του βοήθησε στην ανάπτυξη του λαϊκού στρατού¹.

Οι σπουδαιότερες μάχες που έδωσε ο ΕΛΑΣ από τις αρχές του 1943 ως την ίδρυση του ΓΣ είναι: Η μάχη του Σνίχου στην περιοχή Γρεβενών (8.2.1943). Η μάχη της Οξύνειας (11-12.2.1943), όπου τμήματα του ΕΛΑΣ της Δυτικής Θεσσαλίας κύκλωσαν και ανάγκασαν σε παράδοση ιταλική διλοχία, που είχε κάνει επιδρομή στο χωριό Οξύνεια (Μερίτσα) Χασίων. Ο εχθρός είχε σοβαρές απώλειες (120 νεκρούς, 147 αιχμαλώτους). Η μάχη του Φαρδύκαμπου στην περιοχή Σιάτιστας (4-6.3.1943).

Η μάχη του Φαρδύκαμπου είναι η πρώτη μεγάλη επιχείρηση του ΕΛΑΣ, που είχε σαν αποτέλεσμα την παράδοση ολόκληρου ιταλικού τάγματος. Στις τριήμερες επιχειρήσεις οι Ιταλοί είχαν απώλειες 32 νεκρούς και 603 αιχμαλώτους. Πάρθηκαν πλούσια λάφυρα. Η λαμπρή αυτή επιτυχία συνέτελεσε στην απελευθέρωση της πόλης και της επαρχίας Γρεβενών, καθώς και της επαρχίας Βοΐου.

---

1. Σύμφωνα με τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν, τα συνολικά αποτελέσματα της δράσης του ΕΛΑΣ από την αρχή του ένοπλου αγώνα ως την ίδρυση του Γενικού Στρατηγείου του είναι τα εξής: Έδωσε 53 μάχες, συμπλοκές και σαμποτάζ, στις οποίες οι κατακτητές είχαν απώλειες 900 περίπου νεκρούς, 500 τραυματίες, 950 αιχμαλώτους. Τα τμήματα του ΕΛΑΣ πήραν από τον εχθρό λάφυρα: 3 πυροβόλα (των 6,5), 3 ομαδικούς και 10 ατομικούς όλμους, 19 πυροβόλα, 70 οπλοπολυβόλα, 64 ατομικά αυτόματα, 930 τουφέκια, 39 πιστόλια, 7.000 χειροβομβίδες, 19 αυτοκίνητα, 2 βενζινόπλοια, 5 μοτοσικλέτες, 103 μεταγωγικά. Κατάσχεσαν 13 ατμομηχανές, 177 βαγόνια, 26 αυτοκίνητα, 1 βενζινόπλοιο, 2 μεγάλες γέφυρες, 2 μικρές γέφυρες, 1 αεροπλάνο. Ανατίναξαν 4 μεταλλεία. (Βλέπε: *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, 1940-1944*, Δοκίμιο, σελ. 147).

Ο ΕΛΑΣ με τα αλληπάλληλα σκληρά χτυπήματά του, υποχρέωσε τους Ιταλούς να εγκαταλείψουν στις 12 του Μάρτη την Καρδίτσα. Στην Καρδίτσα, όπως και στα Γρεβενά, οι κάτοικοι ανέδειξαν με ελεύθερες δημοκρατικές εκλογές όργανα λαϊκής εξουσίας.

Αξιόλογη επιτυχία του ΕΛΑΣ αποτέλεσε αναμφισβήτητα και η απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων που νοσηλεύονταν στο σανατόριο «Σωτηρία». Στις 7 του Απρίλη 1943, τμήμα από 27 στελέχη του ΕΛΑΣ Αθήνας-Πειραιά, με επικεφαλής τον Σπύρο Κωτσάκη, έπειτα από πολυήμερη προετοιμασία, απελευθέρωσε 56 στελέχη και μέλη του ΚΚΕ, παλιούς κρατούμενους της Ακροναυπλίας. Η επιχείρηση έγινε με τη βοήθεια πατριωτών χωροφυλάκων της φρουράς των κρατουμένων αγωνιστών της «Σωτηρίας», καθώς και αστυφυλάκων που ήταν στελέχη του ΕΛΑΣ Αθήνας. Η τολμηρή αυτή επιχείρηση προκάλεσε μεγάλη εντύπωση και ενθουσιασμό στο λαό της πρωτεύουσας.¹

Με την καθοδήγηση του Μακεδονικού Γραφείου οργανώθηκε και πραγματοποιήθηκε στις 17-18 του Ιούνη 1943 απόδραση 62 εξοριστων αγωνιστών του Άη-Στράτη. Οι αγωνιστές αυτοί αποβιβάστηκαν στη Χαλκιδική και στάλθηκαν σε οργανώσεις και μονάδες του ΕΛΑΣ². Οργανωτής της επιχείρησης ήταν ο παλαίμαχος αγωνιστής Θανάσης Στράντζαλης.

Η γοργή ανάπτυξη του ΕΛΑΣ, η επέκτασή του σ' όλες τις περιοχές της χώρας και η ένταση της δράσης του δημιούργησαν την επιτακτική ανάγκη της αναδιοργάνωσης και μετατροπής του σε τακτικό στρατό και της επιτελικής διεύθυνσης των επιχειρήσεών του. Την επιτακτική αυτή ανάγκη

---

1. Ανάμεσα στα 56 στελέχη που απελευθερώθηκαν από τη «Σωτηρία» ήταν οι Βασίλης Μπαρτζιώτας, Κώστας Κολιγιάννης, Γιώργος Τσιτήλος, Ευριπίδης Καπετάνιος, Χρήστος Μαχαιρόπουλος, Παντελής Κιουρτσής, Μήτσος Βατουσιανός, Γιώργης Βοντίτσιος, Βαγγέλης Ρογκάκος κ.ά. (Βλέπε: Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Η Εθνική Αντίσταση στην αδούλωτη Αθήνα*, σελ. 93-94).

2. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν ο Σ. Παπαδομιχελάκης, ο Κ. Πουρναράς (Μπόσης), ο Γ. Καζάκος, ο Χ. Φιλίδης, ο Γ. Βαίτσης κ.ά.

ήρθε να καλύψει η ίδρυση στις 2 του Μάη 1943, έπειτα από απόφαση κοινής σύσκεψης της ΚΕ του ΕΑΜ και της ΚΕ του ΕΛΑΣ, Γενικού Στρατηγείου του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού.

Με την ίδρυση του ΓΣ, ο λαϊκός στρατός απέκτησε κεντρική διοίκηση που του εξασφάλιζε έγκυρη, ενιαία και αρμόδια διεύθυνση. Το ΓΣ αποτελέστηκε από τον τότε συνταγματάρχη Στέφανο Σαράφη, στρατιωτικό διοικητή, τον Άρη Βελουχιώτη (Θανάση Κλάρα), καπετάνιο, και τον Β. Σαμαρινιώτη (Ανδρέα Τζήμα) αντιπρόσωπο του ΕΑΜ. Συγκροτήθηκαν επιτελικά γραφεία με ικανούς αξιωματικούς.

Ο Στέφανος Σαράφης, που είχε βγει το Φλεβάρη του 1943 στο βουνό για να οργανώσει ανεξάρτητο αντάρτικο τμήμα στη Θεσσαλία, όταν έμαθε επιτόπου τους σκοπούς και τη δράση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, αποφάσισε να καταταγεί στον ΕΛΑΣ και να πολεμήσει τους κατακτητές από τις γραμμές του. Η προσχώρηση του Σαράφη στον ΕΛΑΣ δεν είχε μόνο στρατιωτική, αλλά και μεγάλη πολιτική σημασία. Εξέφραζε τις διαθέσεις πλατύτερων κύκλων αξιωματικών, οι οποίοι είδαν τον ΕΛΑΣ σαν μια μεγάλη και αποτελεσματική πατριωτική οργάνωση και πολλοί μόνιμοι αξιωματικοί προσχώρησαν στις γραμμές του. Στη λογοδοσία της ΚΕ στο 7ο Συνέδριο του ΚΚΕ τονίζεται: «Ό,τι καλό είχε το σώμα των αξιωματικών του παλιού στρατού ήρθε στον ΕΛΑΣ, μπήκε επικεφαλής του αγωνιζόμενου έθνους, εκτιμήθηκε και εκτιμείται ισάξια απ' αυτό. Ο στρατηγός Σαράφης, ο άνθρωπος που μετέτρεψε τις διεσπαρμένες ανταρτοομάδες στο γιγάντιο στρατό του ΕΛΑΣ, είναι σήμερα, σε πείσμα των δοσιλόγων, το ινδαλμα ολόκληρου του έθνους.»¹

Ανάμεσα στους μόνιμους αξιωματικούς του αστικού στρατού που προσχώρησαν στις γραμμές του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και τις ΠΕΕΑ ήταν, εκτός από τον Στέφανο Σαράφη, και οι στρατηγοί Ευριπίδης Μπακιρτζής, Εμμανουήλ Μάντακας, Γεράσιμος Αυγερόπουλος, Νεόκοσμος Γρηγοριάδης, Δημήτρης Ματσούκας, Ευάγγελος Καλαμπαλίκης, Δημήτρης

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, 1945-1949, σελ. 404.

Τσαμάκος, Παναγιώτης Νάσης, Πτολεμαίος Σαρηγιάννης, Βασίλης Τζιότζιος, Δημήτρης Ψιάρης και Καραμήτρος.

Επίσης, από τους μόνιμους συνταγματάρχες ήταν οι Δ. Ανδροβιτσάνεας, Β. Αντωνιάδης, Ε. Γαλάτης, Σ. Δημάρατος, Α. Κασάνδρας, Ιωαν. Καραγιάννης, Π. Καρασεβδάς, Ε. Λούρης, Ιωάν. Μουστεράκης, Ι. Νομικός, Δ. Πετροπουλάκης, Ιωάν. Παπαθανασίου, Π. Παπαδόπουλος, Οσ. Παπαναστασίου, Γ. Παλαιόγου, Θ. Παπαλιάς, Σ. Πρώμος, Ν. Παπασταματιάδης, Ιωάν. Σταυρόπουλος, Δ. Φλούλης, καθώς και οι σμήναρχοι Δ. Βαστάρδης, Φ. Κουρκουβέλης, Δ. Μίχος, Γ. Τσανετάκης και Σ. Σπήλιος.¹

Με διαταγή του ΓΣ, από την 1η του Σεπτεμβρίου 1943 όλες οι αντάρτικες μονάδες του ΕΛΑΣ μετονομάζονταν σε μεραρχίες, συντάγματα, τάγματα κλπ. και συγκροτήθηκαν σύμφωνα με τις συνθέσεις που καθόρισε το Στρατιωτικό Συμβούλιο που διόρισε και τις νέες διοικήσεις. Έτσι, ο ΕΛΑΣ μετατρεπόταν σε τακτικό στρατό.²

Το τρίτο δεκαήμερο του Μάη και το πρώτο δεκαήμερο του Ιούνη 1943, οι κατακτητές οργάνωσαν τις πρώτες μεγάλες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις κατά του ΕΛΑΣ. Από τις 21 του Μάη 1943 στρατεύματα κατοχής κινήθηκαν προς τρεις, κυρίως, κατευθύνσεις. Προς την ορεινή Παρνασσίδα στη Στερεά, προς την Πόρτα Μουζάκι στη Δυτική Θεσσαλία και τη Σκάλα Παραμυθιάς και Σταυρό Σουλίου στην Ήπειρο.

Ο ΕΛΑΣ αντιμετώπισε τη σκληρή δοκιμασία των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων παλικάρися και βγήκε απ' αυτήν πιο δυνατός και πιο εμπειροπόλεμος. Στη διάρκεια της εχθρικής εκστρατείας, τμήμα καταστροφών του ΕΛΑΣ Ρούμελης ανατίναξε τη σιδηροδρομική σήραγγα του Κούρνοβου την ώρα που περνούσε μια ιταλική αμαξοστοιχία γεμάτη στρατό και υλικό. Σκοτώθηκαν 550-600 Ιταλοί φασίστες.

---

1. Περιοδικό *Εθνική Αντίσταση*, τεύχος 28 Αυγούστου 1981, σελ. 58-61. (Έχει κατάσταση μόνιμων αξιωματικών του αστικού στρατού: στρατηγών, συνταγματάρχων, αντισυνταγματάρχων, ταγματάρχων, λοχαγών, υπολοχαγών και ανθυπολοχαγών που προσχώρησαν στις γραμμές του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και της ΠΕΕΑ.

2. Στέφανος Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, σελ. 115 και 189-193.

Στις 17 του Ιούνη 1943, το ΓΣ του ΕΛΑΣ έδωσε διαταγή στα τμήματά του να ενεργήσουν από τις 21 του Ιούνη ως τις 15 του Ιούλη ενέδρες, ανατινάξεις γεφυρών, σιδηροδρομικών γραμμών, τεχνικών έργων, συρμών κλπ. Με την έντονη πολεμική δράση που ανέπτυξε την περίοδο αυτή, ο ΕΛΑΣ πέτυχε να παραπλανήσει το χιτλερικό επιτελείο, να του δημιουργήσει την εντύπωση ότι επίκειται απόβαση στην Ελλάδα και να συντελέσει, έτσι, στην επιτυχία της συμμαχικής απόβασης στη Σικελία. Στην ιστορία της Αντίστασης η μεγάλη αυτή επιχείρηση του ΕΛΑΣ αναφέρεται σαν γενικό σαμποτάζ.¹

Το μηχανικό του Ολύμπου, τον Ιούνη του 1943, συμμετέχοντας σ' αυτές τις παραπλανητικές επιχειρήσεις που διέταξε το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής για να προετοιμαστεί η απόβαση στη Σικελία, οργάνωσε το μεγαλύτερο ως τότε σαμποτάζ στα Τέμπη, διακόπτοντας τη σιδηροδρομική συγκοινωνία πάνω από μια βδομάδα. Από τις 20 μέχρι τις 27 του Ιούνη έγιναν στο χώρο αυτό 380 ανατινάξεις.²

Η ηγεσία του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος της χώρας μας, από την αρχή του αγώνα, έκανε προσπάθειες συ-

---

1. Ο αρχιστράτηγος των συμμαχικών στρατευμάτων στη Μέση Ανατολή, Ουίλσον, με δύο μηνύματά του, αναγνώρισε τη συμβολή των ανταρτών στην επιτυχία της συμμαχικής απόβασης στη Σικελία: «Χάρης εις λαμπράς επιχειρήσεις ανταρτών εν Ελλάδι, η προσοχή του άξονος απεστράφη από μεγάλας νηοπομπάς και συγκεντρώσεις δι' επιχειρήσεις Μεσογείου. Ενισχύσεις άξονος ήσαν υποχρεωμένοι και είναι ακόμη να κινηθούν προς τα Βαλκάνια, επιτρεπομένων ούτω των επιχειρήσεων εν Σικελία να προχωρούν προς τα σχέδια. Αρχιστράτηγος εξέφρασε ειλικρινείς του ευχαριστίας προς όλους τους ελευθέρους Έλληνες.» (Βλέπε: *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, 1940-1945*, Δοκίμιο, σελ. 156).

2. Το Νοέμβρη του 1942 δημιουργήθηκε στον Όλυμπο η πρώτη ομάδα Μηχανικού του ΕΛΑΣ, που πήρε το όνομα «Κεραυνός». Η ομάδα αυτή, που είχε επικεφαλής τον έφεδρο αξιωματικό Αντώνη Αγγελούλη (Βρατσάνο), πολύ γρήγορα μετατράπηκε σε λόχο και σε τάγμα Μηχανικού στον Όλυμπο. Στους 22 μήνες της δράσης του, το τάγμα Μηχανικού διενήργησε πολλά σαμποτάζ στη σιδηροδρομική γραμμή, ανατινάζοντας αμαξοστοιχίες του εχθρού με πολλά θύματα και διακόπτοντας αρκετές φορές τη συγκοινωνία.

νεργασίας και αλληλοβοήθειας με τις αντιφασιστικές δυνάμεις των γειτονικών βαλκανικών χωρών και σε πολλές περιπτώσεις είχε καλά αποτελέσματα.

Η ανάγκη αυτής της συνεργασίας έγινε πιο επιτακτική το καλοκαίρι του 1943, όταν με την εξασθένιση των δυνάμεων του Άξονα από τις τρομερές απώλειες που είχαν στο Ανατολικό Μέτωπο και την ισχυροποίηση των απελευθερωτικών κινημάτων των Βαλκανίων, χρειαζόταν ένας πιο στενός συντονισμός της δράσης τους για να δοθούν αποφασιστικότερα χτυπήματα στα κατοχικά στρατεύματα.

Στις 25 του Ιούνη 1943 υπογράφηκε Σύμφωνο συνεργασίας των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων των βαλκανικών χωρών σε συνάντηση αντιπροσώπων: του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ Βασίλη Σαμαρινιώτη (Α. Τζήμα), του Γενικού Επιτελείου του Απελευθερωτικού Στρατού και των παρτιζάνικων ομάδων Γιουγκοσλαβίας Σ. Μπουκμάνοβιτς-Τέμπο και του Γενικού Επιτελείου του Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού των παρτιζάνων και εθελοντών της Αλβανίας Κότσι Τζότζι.

Με το Σύμφωνο αυτό όλοι οι αντιπρόσωποι δέχονταν ομόφωνα την πρόταση να δημιουργηθεί ως τις 10 Αυγούστου μόνιμο Γενικό Επιτελείο των λαϊκών απελευθερωτικών στρατών της Βαλκανικής και το κάθε Επιτελείο, ως αυτή την ημερομηνία, να ορίσει τους δικούς του αντιπροσώπους, οι οποίοι θα μπουν στο Βαλκανικό Επιτελείο. Το Βαλκανικό Επιτελείο —αναφερόταν στο Σύμφωνο— θα αναλάμβανε αμέσως την ηγεσία του αγώνα των βαλκανικών λαών για την εθνική απελευθέρωση και για την εξασφάλιση της λαϊκής κυριαρχίας σε όλες τις βαλκανικές χώρες. Το Σύμφωνο αυτό τελικά ολοκληρώθηκε με τη συμφωνία Σιάντου, Τέμπο και Τζότζι, που έγινε στα τέλη του Ιούνη 1943 στην Καστανιά Θεσσαλίας. Ο Βούλγαρος αντιπρόσωπος επιφυλάχτηκε να υπογράψει, λέγοντας ότι πρέπει να συνεννοηθεί πρώτα με την καθοδήγησή του.¹

---

1. Θανάσης Χατζής, *Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε, 1941-1945*. Το πλήρες κείμενο του Βαλκανικού Συμφώνου, σελ. 67-69.

Ο Σιάντος, στις συζητήσεις που είχε με τον Τέμπο, δεν απέκλειε την ιδέα του Βαλκανικού Στρατηγείου, αλλά τη θεωρούσε πρόωρη. Έδινε έμφαση στην άμεση αποκατάσταση επαφής μεταξύ όλων των ΚΚ της Βαλκανικής και με τη Μόσχα, τη διεξαγωγή κοινών πολεμικών επιχειρήσεων των ανταρτών στις συνοριακές ζώνες –πράγμα που άρχισε κιόλας να εφαρμόζεται– την καλή ενημέρωση των λαών. Τελικά, συμφώνησε ότι πρέπει να ενταθεί ο εθνικοαπελευθερωτικός πόλεμος και να συζητηθεί ξανά το ζήτημα της συγκρότησης του Στρατηγείου.¹

Το ζήτημα, όμως, αυτό ατόνισε, με αποτέλεσμα να μην πραγματοποιηθεί. Εκείνο που έκανε να ατονίσουν οι προσπάθειες της συγκρότησης του Βαλκανικού Στρατηγείου ήταν, εκτός από τις διαφωνίες που παρουσιάστηκαν μεταξύ των βαλκανικών κομμουνιστικών κομμάτων πάνω σε διάφορα ζητήματα, η γενικότερη στρατηγική κατάσταση στα Βαλκάνια και ιδιαίτερα οι αντιδράσεις των Άγγλων ιμπεριαλιστών και προσωπικά του Τσόρτσιλ.

Το κυριότερο ζήτημα, στο οποίο δε συμφωνούσαν οι απόψεις του ΚΚΕ με εκείνες του ΚΚ Γιουγκοσλαβίας, ήταν το μακεδονικό. Το ΚΚΕ, χωρίς να απαρνηθεί την αρχή της αυτοδιάθεσης, είχε εγκαταλείψει το σύνθημα της «ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης» σαν ανεδαφικό και εξωπραγματικό και πάλευε για την εθνική ισοτιμία των Σλαβομακεδόνων. Οι Γιουγκοσλάβοι με τον Τίτο προγραμμάτιζαν τη δημιουργία ελεύθερης και ανεξάρτητης Μακεδονίας, όλων δηλαδή των τμημάτων της, γιουγκοσλαβικού, βουλγαρικού και ελληνικού, στα πλαίσια της νέας Γιουγκοσλαβίας. Στο ζήτημα αυτό σοβαρή διαφορά υπήρχε και μεταξύ του ΚΚ Βουλγαρίας και του ΚΚ Γιουγκοσλαβίας.

Και ο ίδιος ο Τίτο, που έδειξε ενδιαφέρον στην αρχή για τη συγκρότηση του Βαλκανικού Στρατηγείου, άρχισε να μειώνει αυτό το ενδιαφέρον του, υποστηρίζοντας ότι, μετά την αυτοδιάλυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς, δεν είναι πια σκόπιμη η ίδρυση του Στρατηγείου.²

---

1. Πέτρος Ρούσος, *Η μεγάλη πενταετία*, τόμ. 1, σελ. 381.

2. Πέτρος Ρούσος, *Η μεγάλη πενταετία*, τόμ. 1, σελ. 383 και 388.

Στις 6 του Ιούλη 1943 το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και το Βρετανικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής (ΒΣΜΑ) υπέγραψαν συμφωνία υπαγωγής του ΕΛΑΣ στις διαταγές του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής, το οποίο αναγνωριζόταν σαν ανώτερη στρατιωτική διοίκηση για την οργάνωση και διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων. Η συμφωνία όριζε επίσης τη συγκρότηση κοινού Γενικού Στρατηγείου για το συντονισμό της δράσης όλων των ελληνικών ανταρτικών δυνάμεων.

Σχετικά με τους σκοπούς του Βρετανικού Στρατηγείου Μ. Ανατολής, είναι χαρακτηριστική η παρακάτω ομολογία του αρχιστράτηγου Ουίλσον: «Τα κόμματα και οι παρατάξεις της Δεξιάς και της Δεξιάς του Κέντρου δεν ενεφανίζοντο καθόλου στην Αντίσταση... Ενόμισα ότι ο καλύτερος δρόμος ήταν να συνεργασθώ με τα κόμματα και τις παρατάξεις της αριστεράς πτέρυγας και να προσπαθήσω να τους καθοδηγήσω, αντί να τους πολεμώ.»¹

Οι Βρετανοί δεν περιορίστηκαν μόνο στην υπαγωγή του ΕΛΑΣ στο Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, προχώρησαν και στη ματαίωση των ενεργειών των δημοκρατικών δυνάμεων για τη μη επάνοδο του βασιλιά στην Ελλάδα μετά την απελευθέρωση. Έτσι, ενώ στις 17 Αυγούστου του 1943, με πρωτοβουλία της εαμικής αντιπροσωπείας, που αποτελούνταν από τους Ηλ. Τσιριμώκο, Π. Ρούσο, Α. Τζήμα και Κ. Δεσπο-

---

(ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ). Με την υπογραφή αυτής της συμφωνίας η ηγεσία του ΕΑΜ και η καθοδήγηση του ΚΚΕ επιδίωκαν να πετύχουν τη συνεργασία και την ενότητα όλων των οργανώσεων της χώρας που είχαν πρόγραμμά τους την πάλη εναντίον του κατακτητή και την αποφυγή του εμφύλιου πολέμου, καθώς και το συντονισμό της πάλης του ελληνικού λαού με τον πόλεμο που διεξήγαγαν οι σύμμαχοι κατά των χιτλεροφασιστών. Η υπαγωγή, όμως, του ΕΛΑΣ στο Στρατηγείο Μ. Ανατολής μείωνε την αυτοτέλειά του και διευκόλυνε τους Άγγλους στην υπονομευτική δουλειά εναντίον του. Γι' αυτό, η υπογραφή αυτής της συμφωνίας, χωρίς την παραμικρή επιφύλαξη, για τις επιδιώξεις των Άγγλων ιμπεριαλιστών, ήταν λάθος της ηγεσίας του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος. Οδηγήθηκε σ' αυτή, γιατί δεν εκτίμησε σωστά τις προθέσεις των Άγγλων.

1. *Στ' όρματα, στ' όρματα*, Χρονικό της Εθνικής Αντίστασης, 1940-1945, σελ. 187.

τόπουλο, υπογράφηκε στο Κάιρο Κοινή Δήλωση των κομμάτων και των αντιστασιακών οργανώσεων, ότι «ο βασιλεύς δεν θέλει επανέλθει εις την Ελλάδα πριν ή ο λαός αποφανθή επί της μορφής του πολιτεύματος», η άμεση παρέμβαση του Τσόρτσιλ, που είχε εξασφαλίσει και την υποστήριξη του Ρούσβελτ, είχε ως αποτέλεσμα την υπαναχώρηση των αστικών κομμάτων και της κυβέρνησης Τσουδερού από την κοινή αυτή θέση.

Κατά τα τέλη του πρώτου εξαμήνου του 1943, σημειώθηκε άνοδος του αντάρτικου κινήματος και στο Μοριά. Συγκροτήθηκε Στρατηγείο Πελοποννήσου, με επικεφαλής το σμήναρχο Δημήτριο Μίχο.

Καινούργιες δυνατότητες για την ανάπτυξη και τον καλύτερο εξοπλισμό του ΕΛΑΣ δημιουργήθηκαν με τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας στις αρχές του Σεπτεμβρίου 1943.

Μετά την αναγγελία της συνθηκολόγησης, τα τμήματα του λαϊκού στρατού και οι εθνικοαπελευθερωτικές οργανώσεις ανέπτυξαν πολύμορφη δραστηριότητα για την παράδοση των Ιταλών στρατιωτών με τον οπλισμό τους στον ΕΛΑΣ. Αποτέλεσμα αυτής της μεγάλης και σοβαρής προσπάθειας ήταν να παραδοθούν στον ΕΛΑΣ πάνω από 10 χιλιάδες άνδρες του ιταλικού στρατού, μαζί με τον οπλισμό τους. Τότε παραδόθηκε η μεραρχία Πινερόλο στη Θεσσαλία, ένα σύνταγμα στην Εύβοια κ.ά.

Οι ισχυρές ιταλικές δυνάμεις, που έδρευαν στην Κεφαλονιά και την Κέρκυρα, αρνήθηκαν να παραδοθούν στους Γερμανούς και προκλήθηκαν αιματηρές πολεμικές συγκρούσεις, στις οποίες, ύστερα από πολυήμερες μάχες, επικράτησαν οι γερμανικές δυνάμεις. Η ιταλογερμανική σύρραξη στην Κεφαλονιά ήταν η πιο αιματηρή σύγκρουση μεταξύ Ιταλών και Γερμανών στο χώρο της Ελλάδας. Οι δυνάμεις που συγκρούστηκαν ήταν 9.500 Ιταλοί και 4.000 Γερμανοί. Οι απώλειες των Ιταλών μόνο σε νεκρούς έφτασαν τις 5.500, των Γερμανών σε 700 και των Ελλήνων σε 200. Μεγάλος ήταν ο αριθμός των τραυματιών, των αιχμαλώτων και τεράστιες οι υλικές καταστροφές. Με τη σύρραξη αυτή δόθηκε η δυνατότητα στις εαμικές οργανώσεις και στο λαό της Κεφαλονιάς και της Ιθάκης, που συμμετείχαν δραστήρια

τόσο στην οργάνωση όσο και στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων στο πλευρό των Ιταλών αντιφασιστών, να εφοδιαστούν με άφθονο πολεμικό υλικό. Επίσης, προωθήθηκαν, από τις οργανώσεις Εθνικής Αντίστασης, με καΐκια, πολεμοφόδια όλων των ειδών (όπλα, πυροβόλα, μηχανήματα κλπ.) στη Δυτική Στερεά για τον εξοπλισμό των τμημάτων του ΕΛΑΣ.¹

Την περίοδο αυτή (Σεπτέμβρης του 1943), με το βομβαρδισμό της Κέρκυρας από τους Γερμανούς, απελευθερώθηκαν, με τη βοήθεια της Κομματικής Οργάνωσης του ΚΚΕ, του ΕΑΜ και του λαού της Κέρκυρας, 200 αγωνιστές (στην πλειοψηφία Ακροναυπλιώτες), που είχαν μεταφερθεί από την Κατούνα Ξηρομέρου στο ιταλικό στρατόπεδο Λαζαρέτο και μέσω Αλβανίας, με τη βοήθεια των Αλβανών παρτιζάνων, πέρασαν στην Ελεύθερη Ελλάδα.²

Με τα όπλα που πάρθηκαν από τους Ιταλούς εξοπλίστηκαν χιλιάδες εθελοντές, δημιουργήθηκαν αρκετές νέες μονάδες κι αυξήθηκε σημαντικά η δύναμη πυρός του ΕΛΑΣ, σχηματίστηκαν κι ορισμένα τμήματα του ΕΛΑΣ που ασχολούνταν με τον πόλεμο κατά των κατακτητών στη θάλασσα. Τα τμήματα αυτά αποτέλεσαν τον πυρήνα για τη συγκρότηση του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Ναυτικού (ΕΛΑΝ), που δημιούργησε σταθερές βάσεις και παρουσίασε αξιόλογη δράση στο Μαλιακό, τον Ευβοϊκό, τον Παγασητι-

---

1. Σπύρος Λουκάτος, *Τα χρόνια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής και της Εθνικής Αντίστασης στην Κεφαλονιά και Ιθάκη*, τόμ. 2, σελ. 140-148.

2. Ανάμεσα σ' αυτούς που απελευθερώθηκαν ήταν οι Ν. Ακριτίδης, Β. Ανθής, Β. Ασπρίδης, Μ. Βαμβακάς, Κ. Βασάλος, Α. Βασιλειάδης, Μ. Βαρελής, Ν. Γιέσος, Β. Γιαννόγκωνας, Χ. Γκότζιος, Α. Γκρόζος, Μ. Δάλλας, Β. Ξεάρχος, Μ. Ζαχαράτος, Η. Καρράς, Ν. Κανακαρίδης, Η. Κατσαβωνίδης, Σ. Κάλφας, Α. Καραντώνης, Μ. Κίφλας, Β. Κιουπτοής, Β. Κοτσάβρας, Κ. Λυκούρης, Γ. Μανούσακας, Δ. Μωρατίδης, Ν. Μπελογιάννης, Ν. Μπονιάκος, Β. Ντάβας, Α. Παπαδάτος, Α. Παπαγγέλου, Θ. Πάγκαλος, Φ. Παπαδόπουλος, Τ. Παπαδόπουλος, Κ. Παπανικολάου, Μ. Πρωτονοτάριος, Λ. Ράπτης, Ν. Τραιφόρος, Γ. Τσέκος, Γ. Φίτσιος, Χ. Χαράλαμπους, Μ. Χατζηνικολάου, Χ. Χατζηγεωργιάδης, Χ. Χειμερινάκης κ.ά.

κό, τον Αμβρακικό και τον Κορινθιακό κόλπο και σε παραθαλάσσιες περιοχές της χώρας. Το ΕΛΑΝ, από το Γενάρη του 1944, ανέπτυξε έντονη δράση κατά των χιτλερικών με επιθέσεις εναντίον εχθρικών σκαφών, αιχμαλωσία επιταγμένων βενζινοπλοίων, που χρησιμοποιούσαν οι χιτλερικοί στις μεταφορές τους, με μεταφορές εφοδίων στον ΕΛΑΣ, με επιχειρήσεις εναντίον πολεμικών πλοίων του εχθρού από παράκτιες οχυρές θέσεις με πυροβολικό ή πολυβόλα κλπ.

Προς τα τέλη αυτής της περιόδου (Δεκέμβρης 1943-Μάρτης 1944) οι εθνικοαπελευθερωτικές οργανώσεις και τα τμήματα του ΕΛΑΣ, με την υποστήριξη της συντριπτικής πλειοψηφίας του ελληνικού λαού, είχαν αποδυθεί σε σκληρούς αγώνες κατά των κατακτητών και των συνεργατών τους. Οι ελεύθερες περιοχές επεκτάθηκαν. Ο ΕΛΑΣ, αντιμετωπίζοντας με επιτυχία τις αλληπάλληλες εκστρατείες του εχθρού, ατσαλώθηκε ακόμα περισσότερο. Πλούτισε την πείρα του. Έγινε πιο αξιόμαχος.

Αξιόλογη στάθηκε στη διάρκεια του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου η δράση των Ελλήνων ναυτεργατών του εξωτερικού.¹ Με την καθοδήγηση της οργάνωσής τους, της Ομοσπονδίας Ελληνικών Ναυτεργατικών Οργανώσεων (ΟΕΝΟ)², έχουν προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες στο συμμαχικό αγώνα. Μετέφεραν όπλα, πολεμοφόδια και άλλα εφόδια, που ξεπέρασαν τους 11 εκατομμύρια τόνους στα διάφορα θέατρα του πολέμου. Με κίνδυνο να τορπιλιστούν κάθε στιγμή τα καράβια αυτά από τα εχθρικά υποβρύχια, ξεπερνώντας την εχθρική στάση των εφοπλιστών, που έφτανε μέχρι σαμποτάζ της συμμαχικής πολεμικής προσπάθειας, οι Έλληνες ναυτεργάτες εκπλήρωσαν με τιμή το πατριωτικό και διεθνιστικό τους καθήκον. Βαριές υπήρξαν οι

---

1. Οι Έλληνες ναυτεργάτες, που δούλευαν στα ελληνικά καράβια και που βρέθηκαν σε ξένα λιμάνια και σώθηκαν, ήταν περίπου 10.000.

2. Γενικός Γραμματέας της ΟΕΝΟ από τα κατώτερα πληρώματα ήταν ο Αντώνης Αμπαπέλος και από τα ανώτερα (αξιωματικών) ο Β. Μπεκάκος.

θυσίες των Ελλήνων ναυτεργατών στον αγώνα των λαών κατά του φασισμού. Ξεπερνούν τα 2.500 θύματα.

Το ελληνικό προοδευτικό ναυτεργατικό κίνημα, με τη συμμετοχή και τις θυσίες του στο συμμαχικό αγώνα, τίμησε την αγωνιστική του παράδοση και έγραψε καινούργιες λαμπρές σελίδες στην ιστορία του.

Στο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα συμμετείχε και αγωνίστηκε και ο ελληνικός ορθόδοξος κλήρος. Ιδιαίτερα η συμμετοχή του κατώτερου κλήρου υπήρξε σχεδόν καθολική, σε αντίθεση προς το μεγαλύτερο μέρος του ανώτερου κλήρου, που έμεινε ασυγκίνητο από το δράμα του λαού, έσπερνε το διχασμό και ένα μέρος του βοήθησε τον εχθρό. Από τους ανώτερους κληρικούς ξεχωρίζουν, για τις υπηρεσίες που έχουν προσφέρει στον αγώνα, ο μητροπολίτης Ιωακείμ Κοζάνης και ο μητροπολίτης Ηλείας Αντώνιος.

Την περίοδο τέλη του 1943-αρχές του 1944, ο ένοπλος αγώνας παρουσίασε σημαντική ανάπτυξη και στις πόλεις, ιδιαίτερα στην Αθήνα και τον Πειραιά, όπου μαχητές του Α' Σώματος Στρατού του ΕΛΑΣ αντιμετώπιζαν την ολομέτωπη επίθεση των κατακτητών και των σωμάτων Ασφαλείας. Ο ΕΛΑΣ της Αθήνας-Πειραιά, που στα τέλη του 1943 αριθμούσε 18.000 περίπου μαχητές, διεξήγαγε σκληρό αγώνα εναντίον των χιτλερικών, των Ταγμάτων Ασφαλείας, των τμημάτων της Ειδικής Ασφάλειας και άλλων σωμάτων και τρομοκρατικών ομάδων που συνεργάζονταν με τους κατακτητές και προσπαθούσαν να κυριαρχήσουν στις συνοικίες και τους συνοικισμούς της Αθήνας και του Πειραιά. Οι σπουδαιότερες πολεμικές ενέργειες του ΕΛΑΣ την περίοδο αυτή στην Αθήνα ήταν: η επιχείρηση της 1ης του Γενάρη 1944 εναντίον τμημάτων των Ταγμάτων Ασφαλείας στους συνοικισμούς Νέο Κόσμο, Κατσιπόδι, Βύρωνα και τριήμερες μάχες (6-9 του Μάρτη 1944) του ΕΛΑΣ εναντίον 2.500 χιτλερικών και των Ταγμάτων Ασφαλείας που έκαναν επιδρομές στην Κοκκινιά. Τρεις μέρες ο λαός της Κοκκινιάς πάλεψε σύσσωμος δίπλα στους ελασίτες του βου Ανεξάρτητου Συντάγματος που υπεράσπιζαν το συνοικισμό. Στις μάχες αυτές οι κατακτητές και οι συνεργάτες τους είχαν σοβαρές απώλειες. Οι ωμότητες των επιδρομών στην Κοκκινιά,

μετά την επικράτησή τους, και η τρομοκρατία που εξαπέλυσαν προκάλεσαν κύμα διαμαρτυριών και αγανάκτησης. Στον Πειραιά κηρύχθηκε παλλαϊκή απεργία διαμαρτυρίας και στην Αθήνα δεκάδες λαϊκές επιτροπές με παραστάσεις τους στις αρχές ζήτησαν κατάπαυση της τρομοκρατίας.

Τα τμήματα του Α' Σώματος του ΕΛΑΣ ανέπτυξαν επί 6 μήνες αξιόλογη δράση στις συνοικίες της Αθήνας-Πειραιά και τους τελευταίους μήνες της κατοχής κατόρθωσαν να δημιουργήσουν ελεύθερες περιοχές, που διοικούσαν από λαϊκές επιτροπές. Αργότερα, η δράση του ΕΛΑΣ αναπτύχθηκε και στη Θεσσαλονίκη και σε άλλες πόλεις.

17. Το κίνημα αντίστασης στη Μέση Ανατολή

Στα χρόνια 1941-1944, όταν η πατρίδα μας στέναζε κάτω από το χιτλεροφασιστικό ζυγό και ο ελληνικός λαός πάλευε με όλα τα μέσα για την απελευθέρωσή του, στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, και ιδιαίτερα στην Αίγυπτο, αναπτύχθηκε ισχυρό ελληνικό απελευθερωτικό κίνημα, που απέβλεπε στην υποστήριξη της πάλης του υπόδουλου λαού μας και στη βοήθεια του συμμαχικού αγώνα.

Το κίνημα αυτό στηρίχθηκε: α) Στην ύπαρξη συμπαγούς τμήματος του απόδημου ελληνισμού στην Αίγυπτο, που στη μεγάλη του πλειοψηφία εμπνεόταν από δημοκρατικές ιδέες. β) Στην άφιξη, μετά την κατάληψη της Ελλάδας, στη Μέση Ανατολή σημαντικού αριθμού προσφύγων από τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και την Κύπρο, πληρωμάτων του πολεμικού ναυτικού και μεγάλου αριθμού δημοκρατικών αξιωματικών και οπλιτών των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων, καθώς και 2-3 χιλιάδων ναυτεργατών του εμπορικού ναυτικού που αποτελούσαν το οργανωμένο τμήμα της ΟΕΝΟ στη Μ. Ανατολή.

Οι συνεπείς αντιφασίστες αξιωματικοί που είχαν αποδεδειχτεί το βαθύτερο νόημα του αντιφασιστικού πολέμου των λαών, παρά το γεγονός ότι ήταν λίγοι, αγωνίζονταν επίμονα για τον εκδημοκρατισμό του στρατού, την αντιφασιστική του διαπαιδαγώγηση, την προετοιμασία και τη γρήγορη συμ-

μετοχή του στον ένοπλο αγώνα για την απελευθέρωση της πατρίδας.

Ο αντιφασιστικός αγώνας στις ένοπλες δυνάμεις της Μέσης Ανατολής άρχισε από το πολεμικό ναυτικό, με πρωτοβουλία των πληρωμάτων που αποτελούνταν από μηχανουργούς, θερμαστές, ναυτεργάτες και ψαράδες. Τα πληρώματα αυτά προχώρησαν σε σοβαρές αγωνιστικές εκδηλώσεις, όταν ακόμα τα πολεμικά ήταν στη Σούδα της Κρήτης. Στις 21 του Απριλίου 1941, πριν ακόμα αρχίσει η δεκαήμερη μάχη της Κρήτης (20-30 του Μάη), κατέπλευσαν στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου 7 αντιτορπιλικά, 3 υποβρύχια και το καταδρομικό «Αβέρωφ». Από την ελληνική αεροπορία 10 αεροπλάνα πήγαν στην Αίγυπτο. Ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ και ο πρωθυπουργός Εμμανουήλ Τσουδερός εγκατέλειψαν την Κρήτη, μόλις άρχισαν εκεί οι επιχειρήσεις και έφτασαν στην Αλεξάνδρεια στις 23 του Μάη 1941. Από τον Ιούνιο του 1941 ως το Μάρτη του 1942 σημειώθηκε μια σχετικά γρήγορη αύξηση των ένοπλων δυνάμεων στη Μ. Ανατολή. Εκτός από την επιστράτευση του ελληνισμού της Αιγύπτου, πήγαν πολλοί πρόσφυγες από τα νησιά του Αιγαίου, μερικοί μαχητές της Κρήτης που διασώθηκαν και ένα στρατιωτικό τμήμα από την περιοχή του Έβρου που πέρασε μέσω Τουρκίας.¹

Στο στρατό ξηράς η αντιφασιστική δράση άρχισε αμέσως μετά τη συγκρότηση των πρώτων στρατιωτικών μονάδων. Την πρωτοβουλία την πήραν οι κομμουνιστές που είχαν καταταγεί σ' αυτές τις μονάδες. Αργότερα, η αντιφασιστική δράση αναπτύχθηκε και στην αεροπορία.

Κύρια επιδίωξη των Αγγλων και της βασιλικής κυβέρνησης εξωτερικού ήταν η συγκρότηση υποχείριου στρατού, που θα είχε αποστολή «την επιβολήν της τάξεως εις την Ελλάδα μετά την απελευθέρωσιν», δηλαδή το χτύπημα του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος του ελληνικού λαού, την επάνοδο του βασιλιά και την επαναφορά στην εξουσία των αντιδραστικών δυνάμεων. Για το σκοπό αυτό, ετοίμαζαν την

---

1. Γιώργης Αθανασιάδης, *Η πρώτη πράξη της ελληνικής τραγωδίας*, σελ. 54.

ανασύνταξή τους με την ίδρυση μυστικής οργάνωσης και την απομάκρυνση από τις στρατιωτικές μονάδες των δημοκρατικών αξιωματικών που δεν τους εμπνέανε εμπιστοσύνη.

Η κατάσταση αυτή προκάλεσε εύλογες ανησυχίες στα δημοκρατικά στοιχεία και σ' όλους τους πατριώτες. Στρατιώτες και τίμιοι αξιωματικοί έβλεπαν με ανησυχία και πίκρα ότι οι Άγγλοι και η βασιλική κυβέρνηση ετοιμάζονταν να τους χρησιμοποιήσουν σαν πραιτοριανούς στην Ελλάδα και το γεγονός αυτό τους προξενούσε δικαιολογημένη αγανάκτηση.

Έτσι, ωρίμασε στη συνειδησή τους η επίγνωση της ανάγκης αντίδρασης στα ανθελληνικά και αντισυμμαχικά τους σχέδια. Και η επίγνωση αυτής της επιτακτικής ανάγκης δεν άργησε να βρει την έκφρασή της στην ίδρυση της Αντιφασιστικής Στρατιωτικής Οργάνωσης (ΑΣΟ) στις 10 του Οκτώβρη 1941.

Η πρωτοβουλία για την ίδρυση της ΑΣΟ ανήκε σε λίγους κομμουνιστές που είχαν καταταγεί στο στρατό της Μέσης Ανατολής, με επικεφαλής τον παλαίμαχο κομμουνιστή αγωνιστή Γιάννη Σαλά, ο οποίος αναδείχθηκε στην πορεία καθοδηγητής όλων των αντιφασιστικών οργανώσεων στη Μέση Ανατολή. Εκτός από τον Γιάννη Σαλά, στη σύσκεψη που έθεσε τα θεμέλια της αντιφασιστικής οργάνωσης στο στρατό στη Μέση Ανατολή, πήραν μέρος και οι κομμουνιστές Σ. Τσαμουταλίδης, Χ. Πλακίδας, Μ. Πίτας και άλλοι.

Σκοποί της ΑΣΟ ήταν: 1. Η δημιουργία αντιφασιστικά διαπαιδαγωγημένου στρατού, που θα έπαιρνε μέρος το ταχύτερο δυνατό στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων κατά των χιτλεροφασιστών. 2. Ο στρατός αυτός, όταν οι συνθήκες το επιτρέψουν, να αποβιβαστεί στην Ελλάδα για να βοηθήσει τον αγωνιζόμενο ελληνικό λαό να ολοκληρώσει την απελευθέρωση της χώρας και να τον διευκολύνει να επιβάλει τη θέλησή του. 3. Ο στρατός αυτός, σεβόμενος τη βούληση του ελληνικού λαού, να αντισταθεί σε κάθε προσπάθεια των φασιστικών στοιχείων να επιβάλουν με τη βία καθεστώς αντίθετο προς τη θέληση του λαού και το αληθινό περιεχόμενο του συμμαχικού αγώνα.

Αμέσως μετά την ίδρυσή της, η ΑΣΟ εξέδωσε το έντυπο *Αντιφασίστας*. Σύντομα ιδρύθηκαν τμήματά της στο Ναυτικό (ΑΟΝ) και στην Αεροπορία (ΑΟΑ), που εξέδιδαν τα πολυγραφημένα έντυπα *Ελευθερία* και *Αστέρας*, αντίστοιχα. Επικεφαλής της ΑΟΝ ήταν ο κομμουνιστής Φίλιππας Πάγκαλος.

Η ίδρυση της ΑΣΟ, της ΑΟΝ και της ΑΟΑ αποτέλεσε γεγονός εξαιρετικής σημασίας για τις ένοπλες δυνάμεις της Μέσης Ανατολής. Οι τρεις αυτές οργανώσεις συγκέντρωσαν στις γραμμές τους το 90% των στρατιωτών, των ναυτών και των αεροπόρων, καθώς και πολλούς πατριώτες αξιωματικούς και υπαξιωματικούς.

Από την ίδρυσή της, η ΑΣΟ συνεργάστηκε στενά με την Αντιφασιστική Οργάνωση των Ελλήνων της Αιγύπτου που είχε αναπτύξει πλούσια αντιφασιστική δράση στις γραμμές του ελληνισμού της Αιγύπτου.

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του δημοκρατικού κινήματος στη Μέση Ανατολή έπαιξε το τμήμα της Ομοσπονδίας Ελληνικών Ναυτεργατικών Οργανώσεων (ΟΕΝΟ).

Στις 7 του Γενάρη 1943 ιδρύθηκε στο Κάιρο και ο Ελληνικός Απελευθερωτικός Σύνδεσμος (ΕΑΣ) που καθόρισε τους εξής σκοπούς:

1. Τη διαφώτιση της ελληνικής κοινής γνώμης για το περιεχόμενο του αντιφασιστικού αγώνα γενικά και ιδιαίτερα του αγώνα του ελληνικού λαού.
2. Την κινητοποίηση για τον ένοπλο αγώνα εναντίον του φασισμού που σκλάβωσε την πατρίδα.
3. Τη συμμετοχή στις μεγάλες προσπάθειες για τη σωτηρία του ελληνικού λαού από την εξαθλίωση και το θάνατο από την πείνα.

Για το συντονισμό της δράσης και την καλύτερη καθοδήγηση όλων αυτών των απελευθερωτικών οργανώσεων, δημιουργήθηκε τον Απρίλη-Μάη του 1943 το Κεντρικό Γραφείο των Αντιφασιστικών Οργανώσεων της Μέσης Ανατολής. Γενικός Γραμματέας του Κεντρικού Γραφείου ήταν ως το τέλος του αγώνα ο Γιάννης Σαλάς.

Η ανάπτυξη του αντιφασιστικού κινήματος στο στρατό προκάλεσε σοβαρές ανησυχίες στους αντιδραστικούς αξιωματικούς. Οι αξιωματικοί αυτοί από το Δεκέμβρη του

1941 ως το Μάρτη του 1943 επιχείρησαν τέσσερις φορές να πάρουν ολοκληρωτικά στα χέρια τους την ηγεσία του στρατού, να απομακρύνουν τους αντιπάλους τους δημοκρατικούς αξιωματικούς και να χτυπήσουν το αντιφασιστικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα. Όμως, τα σχέδιά τους απέτυχαν, χάρη στην έγκαιρη αποκάλυψή τους από την ΑΣΟ και την αποφασιστική στάση των δημοκρατικών αξιωματικών και στρατιωτών.

Η ισχυρή πίεση των δημοκρατικών αξιωματικών και στρατιωτών υποχρέωσε τους Άγγλους και την ελληνική κυβέρνηση να στείλουν την 1η Ταξιαρχία στο Μέτωπο του Ελ Αλαμείν.

Η Ταξιαρχία έδειξε ηρωισμό και αυτοθυσία στις μάχες και της απονεμήθηκε, για την εκπλήρωση της αποστολής της, έπαινος από το αγγλικό Στρατηγείο. Τα μέλη της ΑΣΟ βρέθηκαν στις πρώτες γραμμές του αγώνα και στάθηκαν παράδειγμα θάρρους και ηρωισμού. Το 90% του συνόλου των απωλειών της Ταξιαρχίας ήταν μέλη της ΑΣΟ.

Αντίθετα, οι αντιδραστικοί αξιωματικοί, ακόμα και στην πρώτη γραμμή του μετώπου, οργάνωσαν νέα πραξικοπηματική απόπειρα, δίνοντας έτσι το πρόσχημα στο αγγλικό Στρατηγείο να διατάξει την απομάκρυνση της ταξιαρχίας από το μέτωπο και την αποστολή της στο Λίβανο, στα βαθιά μετόπισθεν, δήθεν για «να εκγυμναστεί στον ορεινό πόλεμο».

Στα μέσα του Μάρτη 1944, όταν έφτασε στη Μέση Ανατολή η είδηση του σχηματισμού στην Ελεύθερη Ελλάδα της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), οι εκεί ένοπλες δυνάμεις εκδηλώθηκαν ανεπιφύλακτα υπέρ της ΠΕΕΑ και των προτάσεών της για σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής ενότητας.

Η ανοιχτή εκδήλωση των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων της Μέσης Ανατολής υπέρ της ΠΕΕΑ, τα υπομνήματα που έστειλαν και τα διαβήματά τους για την πραγματοποίηση της εθνικής ενότητας, έδειξαν καθαρά στους Άγγλους και στο βασιλιά Γεώργιο ότι δεν μπορούν να υπολογίζουν στις δυνάμεις αυτές, παρά τις εκκαθαρίσεις που είχαν κάνει. Γι' αυτό και προχώρησαν στη βίαιη διάλυσή τους.

Η ωμή επέμβαση των Άγγλων για διάλυση των ελληνικών

δυνάμεων άρχισε στις 2 του Απρίλη 1944 και συνεχίστηκε τρεις βδομάδες. Αρχικά, αφοπλίσαν το 4ο Τάγμα του Κασασίν και το Σύνταγμα Πεδινού Πυροβολικού, από το οποίο συνέλαβαν τα 3/4 της δύναμής του.

Είναι χαρακτηριστικό το υπόμνημα που έστειλαν, στις 8 του Απρίλη 1944, στους Άγγλους που είχαν κυκλώσει με τανκς την 1η Ταξιαρχία, οι 3.500 αξιωματικοί και οπλίτες: «Είμαστε υποχρεωμένοι να σας πούμε ότι δεν παραδίδουμε τα όπλα μας. Τα θέλουμε να πολεμήσουμε το φασισμό στα μέτωπα. Και εσείς, αντί να αφοπλίζετε συμμαχικά στρατεύματα, εκτελώντας ύποπτες εντολές, καλά θα κάνετε να πάτε στο μέτωπο κι εμείς μαζί σας. Σας παρακαλούμε ακόμα μια φορά. Στείλτε μας στο μέτωπο, αφού σεβασθείτε την επιθυμία μας για σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής ενότητας. Το αντίθετο καλύπτει τα δεινά που έχει να υποστεί η πατρίδα μας αύριο...»¹

Οι ενέργειες των Αγγλων προκάλεσαν κύμα αγανάκτησης σ' όλες τις μονάδες και στον ελληνισμό της Μέσης Ανατολής. Παντού υπογράφονταν υπομνήματα διαμαρτυρίας και οργανώνονταν μαζικές συγκεντρώσεις, στις οποίες καταδικάζονταν η επέμβαση των Άγγλων και η αντεθνική στάση του βασιλιά και της κυβέρνησής του. Μπροστά στη γενική κατακραυγή, στις 3 του Απρίλη 1944 ο πρωθυπουργός Εμμανουήλ Τσουδερός αναγκάστηκε να υποβάλει την παραίτησή του. Στις 7 του Απρίλη ο βασιλιάς έκανε δεκτή την παραίτηση του Τσουδερού και ανέθεσε την πρωθυπουργία στον Σοφοκλή Βενιζέλο.

Ο Τσόρτσιλ καθοδηγούσε προσωπικά την «εκστρατεία» για τον αφοπλισμό και τη διάλυση των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων στη Μέση Ανατολή. Οι επιχειρήσεις για αφοπλισμό και διάλυση των ένοπλων δυνάμεων κράτησαν ως τις αρχές του Μάη 1944. Διέλυσαν ολόκληρο το στρατό ξηράς, καθώς και μονάδες του ναυτικού και της αεροπορίας, που συνολικά ξεπερνούσαν τις 30.000 άνδρες. Συγκεκριμένα,

---

1. Γιώργος Λέρνης, *Απ' τον αγώνα του στρατού μας στη Μέση Ανατολή*, σελ. 71.

διέλυσαν: την 1η και τη 2η ελληνική Ταξιαρχία, το Σύνταγμα Πεδινού Πυροβολικού, το Σύνταγμα Θωρακισμένων Αυτοκινήτων, την Αντιαεροπορική Μοίρα Πυροβολικού, μονάδες αυτοκινήτων, όλα τα κέντρα εκπαίδευσης και όλες τις μικροομάδες. Το ναυτικό απογυμνώθηκε από όλα σχεδόν τα πληρώματά του. Γύρω στις 20.000 αξιωματικοί, οπλίτες και ναύτες κλείστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.¹ Στα στρατόπεδα έκλεισαν, επίσης, εκατοντάδες ναυτεργάτες, γιατί εναντιώθηκαν στη διάλυση των ένοπλων δυνάμεων.

Η εξόριστη κυβέρνηση συγκρότησε την Ορεινή Ταξιαρχία και τα κενά της τα συμπλήρωσε με χωροφύλακες και κατάδικους του κοινού ποινικού δικαίου. Η Ορεινή Ταξιαρχία και ο Ιερός Λόχος, που προϋπήρχε, ήταν οι μόνες δυνάμεις που έμειναν για να τις χρησιμοποιήσουν κατά του ελληνικού λαού.

Σχετικά με τις ευθύνες των Άγγλων για τη διάλυση των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων στη Μέση Ανατολή, χαρακτηριστικά είναι και αυτά που αναφέρει στο βιβλίο του *Από την κατοχή στον εμφύλιο. Η μεγάλη ευθύνη των συμμάχων* ο καθηγητής Άγγελος Αγγελόπουλος: «Υποστηρίχθηκε», γράφει, «πως στην εκδήλωση του Κινήματος αυτού βοήθησαν και οι Άγγλοι, διότι έβλεπαν ότι ο στρατός είχε πολλά προοδευτικά στοιχεία και θεώρησαν πως θα τα έβρισκαν εμπόδιο στα μελλοντικά τους σχέδια για την Ελλάδα και έπρεπε, επομένως, να τα απομακρύνουν από το στράτευμα.» Για την ενίσχυση της άποψης αυτής, ο κ. Άγγελόπουλος παραθέτει απόσπασμα από τις *Ημερολογιακές σημειώσεις* του Εμμανουήλ Τσουδερού, πρωθυπουργού κατά την εποχή του κινήματος.²

Η βίαιη διάλυση των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων στη Μέση Ανατολή αποτέλεσε δραματική προειδοποίηση για τις υποχθόνιες επιδιώξεις των Βρετανών ιμπεριαλιστών κατά του κινήματος αντίστασης του λαού μας.

---

1. Γιώργης Άθανασιάδης, *Η πρώτη πράξη της ελληνικής τραγωδίας*, σελ. 182-183.

2. Άγγελος Θ. Αγγελόπουλος, *Από την κατοχή στον εμφύλιο. Η μεγάλη ευθύνη των συμμάχων*, εκδόσεις «Παρουσία», Αθήνα, 1994, σελ. 69-70.

18. Η υπονομευτική δράση των Βρετανών

Οι Βρετανοί, που είχαν έρθει στην Ελλάδα για να ανατινάξουν, με τη βοήθεια των Ελλήνων ανταρτών, τη γέφυρα του Γοργοποτάμου, πήραν το Δεκέμβρη του 1942 διαταγή να παραμείνουν σ' αυτήν κι από τις αρχές του 1943 αποτέλεσαν τη Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή (ΒΣΑ).

Στα τέλη του Γενάρη 1943 οι αξιωματικοί της ΒΣΑ (στο μεταξύ είχαν πέσει κι άλλοι με αλεξίπτωτα σε διάφορες περιοχές της χώρας) τοποθετήθηκαν σύνδεσμοι σ' όλες σχεδόν τις μονάδες του ΕΛΑΣ και επιδίωξαν να βάλουν τα τμήματά του κάτω από τη δική τους επιρροή.

Ταυτόχρονα, ενώ τα τμήματα του ΕΛΑΣ έδιναν σκληρές μάχες με τους κατακτητές, οι Άγγλοι ιμπεριαλιστές και η ντόπια αντίδραση κατέβαλαν επίμονες προσπάθειες για να δημιουργήσουν ένοπλα τμήματα με απώτερο σκοπό τη χρησιμοποίησή τους στην κατάλληλη στιγμή σαν αντίβαρο στον ΕΛΑΣ. Ένα τέτοιο τμήμα, που ονομάστηκε Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση (ΕΚΚΑ), κατάφεραν να συγκροτήσουν στις περιφέρειες Παρνασσίδας και Δωριδας τον Απρίλη του 1943 με επικεφαλής το συνταγματάρχη Δημήτρη Ψαρρό.

Οι Άγγλοι πράκτορες πέτυχαν στο μεταξύ να επιβάλουν τη θέλησή τους στον ΕΔΕΣ σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο Ν. Ζέρβας με τηλεγράφημά του προς τη βρετανική κυβέρνηση το Μάρτη του 1943 δήλωνε ότι «αν η Αγγλία επεθύμει την επάνοδο του βασιλέως διά γενικότερους λόγους και ακόμη χωρίς τη θέληση του ελληνικού λαού, αυτός δεν θα αντετίθετο.»¹

---

1. Ο υπαρχηγός του ΕΔΕΣ Κομνηνός Πυρομάγλου, στο βιβλίο του *Ο Δούρειος Ίππος*, σελ. 82, αναφερόμενος στο τηλεγράφημα αυτό του Ζέρβα γράφει: «Από εκείνη τη στιγμή η φιλοδοξία του στρατηγού Ζέρβα έγινε αχαλίνωτη. Η δήλωση της "πειθήνιας νομιμοφροσύνης του" δημιουργούσε την παραίσθησιν μιας "υποθήκης" η οποία τον έφερε κατ' ευθείαν προς την εξουσίαν μετά την απελευθέρωσιν... Και ο δρόμος προς την εξουσία διήρχετο διά της διαλύσεως του ΚΚΕ και μοιραίως και του ΕΑΜ. Η τακτική αυτή οδηγούσε στην έξαρσιν του "Κομμουνιστικού Κινδύνου", στον θερμό εμφύλιο πόλεμο.»

Οι Άγγλοι σύνδεσμοι στην Ελλάδα, έπειτα από διαταγή των προϊσταμένων τους αρχών, διατηρούσαν στενή επαφή και καθοδηγούσαν μια σειρά από αντιδραστικές οργανώσεις. Ο ίδιος, άλλωστε, ο διοικητής του Βρετανικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής έστειλε εμπιστευτική διαταγή προς την ΒΣΑ στην Ελλάδα να εντείνει την υπονομευτική της δράση σε βάρος του ΕΛΑΣ.

Οι Άγγλοι ιμπεριαλιστές από το καλοκαίρι του 1943 άρχισαν να αντιμετωπίζουν σοβαρά την περίπτωση αιφνιδιαστικής κατάρρευσης της φασιστικής Ιταλίας και σχεδίαζαν την απόβαση δικών τους δυνάμεων στα Βαλκάνια. Το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου αποφάσισαν τη διεξαγωγή στρατιωτικής επέμβασης στην Ελλάδα, αν και ήξεραν πολύ καλά ότι μια τέτοια επιχείρηση θα αποσπούσε μέρος των συμμαχικών δυνάμεων από τον πόλεμο κατά της χιτλερικής Γερμανίας.

Για το λόγο αυτό, οι Άγγλοι επιτάχυναν τις ενέργειές τους για να παραμερίσουν τα εμπόδια που θα συναντούσαν στο δρόμο για την πραγματοποίηση των σχεδίων τους. Κι επειδή η υπονομευτική τους δράση δεν είχε αποδώσει ως τότε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, κατέβαλαν προσπάθειες να συντονίσουν τη δράση τους κατά του εαμικού κινήματος με τη δράση των κατακτητών και της αντίδρασης.

Με τέτοια ακριβώς αποστολή κατέβηκε στις 7-8 του Οκτώβρη 1943 στην Αθήνα από τα βουνά της Αττικής, όπου εκτελούσε χρέη «συνδέσμου» στην 5η Ταξιαρχία του ΕΛΑΣ, ο Νεοζηλανδός λοχαγός Ντόναλντ Στοτ.

Ο Ντόναλντ Στοτ διεξήγαγε διαπραγματεύσεις εξ ονόματος του ΒΣΜΑ με τον εκπρόσωπο των γερμανικών στρατευμάτων, συνταγματάρχη Λος, και την ακολουθία του (ένα διπλωμάτη κι ένα διερμηνέα, επίσης αξιωματικό) στο σπίτι του κατοχικού δημάρχου της Αθήνας Γεωργάτου. Αντικείμενο των διαπραγματεύσεών τους, που κράτησαν τρεις βδομάδες, ήταν ο καθορισμός κοινής τακτικής απέναντι στο ελληνικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα.

Κατά το διάστημα της παραμονής του στην Αθήνα ο Ντόναλντ Στοτ οργάνωσε σύσκεψη αντιπροσώπων των Ταγμάτων Ασφαλείας, της Χωροφυλακής, της Αστυνομίας

Πόλεων, του ΕΔΕΣ Αθήνας (Παπαγεωργίου, Παπαθανασόπουλος), που είχαν περάσει ανοιχτά στη συνεργασία με τους κατακτητές, της «Χ», της ΡΑΝ, της ΕΔΕΝ, της Εθνικής Δράσης, της Τρίαινας, της ΕΚΟ κ.ά. Στη σύσκεψη αυτή, στην οποία παραβρέθηκε και αξιωματικός της Γκεστάπο, εξετάστηκαν τα μέτρα που κρίθηκε σκόπιμο να ληφθούν κατά του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος και στο τέλος συντάχθηκε σύμφωνο αντικομμουνιστικής συνεργασίας, το οποίο υπογράφηκε απ' όλους τους αντιπροσώπους.

Ακριβώς τις μέρες που διεξάγονταν οι αγγλογερμανικές διαπραγματεύσεις (Ντόναλντ Στοτ-Λος) στην Αθήνα, οι χιτλερικοί εξαπέλυσαν ευρείας κλίμακας εκκαθαριστικές επιχειρήσεις κατά του ΕΛΑΣ σ' όλες σχεδόν τις περιοχές της χώρας και ο κουίσιλινγκ πρωθυπουργός Ιωάννης Ράλλης διέταξε τα Τάγματα Ασφαλείας και τα άλλα προδοτικά σώματα να επιδοθούν σε τρομοκρατικές επιδρομές στις πόλεις. Οι Γερμανοί κατακτητές είχαν κάτω από την προστασία τους τα προδοτικά σώματα. Αποκαλυπτική υπήρξε εγκύκλιος του ανώτατου εσεσίτη αστυνομικού διοικητή Ελλάδας Σίμαναν να εκτελείται ένας Έλληνας όμηρος για κάθε χωροφύλακα του Ράλλη που θα αιχμαλωτιζόταν από τους αντάρτες.¹ Ταυτόχρονα, οι ραδιοφωνικοί σταθμοί, που βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο των Άγγλων, εξαπέλυσαν μια χωρίς προηγούμενο δυσφημιστική εκστρατεία κατά του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Η συκοφαντική αυτή εκστρατεία, που στα κύρια σημεία της συνέπιπτε με την προπαγάνδα των χιτλερικών και της κυβέρνησης του Ράλλη, προκάλεσε πολλά ερωτηματικά στον αγγλικό τύπο.

Οι εφημερίδες *Τρίμπιουν* και *Νιου Στέιτσμαν Εντ Νέισιον* διατύπωναν από τις στήλες τους καυτά ερωτήματα: «Πώς εξηγείται το γεγονός ότι παίρνουν την ίδια εχθρική στάση απέναντι στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ η αγγλική πολιτική και οι Γερμανοί κατακτητές;» «Πώς εξηγείται το ότι οι Γερμανοί ουδέποτε πολέμησαν ή καταδίωξαν τις δυνάμεις του Ζέρβα και των

---

1. Ο Ανώτατος Αρχηγός της Αστυνομίας και των Σ.Σ. Ελλάδος. Τμήμα Υ. Αριθ. Πρωτ. 65/44/12-2-1944.

άλλων εθνικών οργανώσεων, οι δε Άγγλοι ενίσχυσαν με όλα τα μέσα που διαθέτουν αυτές τις δυνάμεις;» «Πώς εξηγείται το ότι η αντιστασιακή προπαγάνδα διεξάγεται στον ίδιο τόνο και με τα ίδια επιχειρήματα ταυτόχρονα από τους ραδιοσταθμούς του Βερολίνου, της κατεχόμενης Αθήνας, του Λονδίνου και του Καΐρου;»¹ Όλα αυτά δείχνουν ότι η υπονομευτική δράση των Άγγλων ιμπεριαλιστών στην Ελλάδα ήταν ορατή και διεθνώς. Οι αντισυμμαχικές και ανθελληνικές ενέργειές τους χαρακτηρίστηκαν συνεργασία με τον εχθρό κι αποκαλύφθηκαν και καταγγέλλθηκαν από τη σοβιετική κυβέρνηση, από το ραδιοφωνικό σταθμό της Μόσχας.

19. Θηριωδίες και ολοκαυτώματα

Βαρύτατος ήταν ο φόρος αίματος που πλήρωσε ο λαός μας στα χρόνια της χιτλεροφασιστικής κατοχής. Οι κατακτητές, για να τον υποτάξουν, άρχισαν ακόμα από το 1941 τις ομαδικές συλλήψεις, τους βασανισμούς και τις εκτελέσεις. Ένα φοβερό κύμα τρομοκρατίας κάλυψε όλη την Ελλάδα.

Η ορμητική άνοδος του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος, η τεράστια ανάπτυξη των εθνικοαπελευθερωτικών οργανώσεων και η συνεχώς αυξανόμενη επιρροή του ΚΚΕ και του ΕΑΜ προκάλεσαν σοβαρή ανησυχία στους φασίστες κατακτητές και την ελληνική αντίδραση. Όσο φούντωνε η πάλη του λαού στις πόλεις τόσο εντεινόνταν τα τρομοκρατικά μέτρα των κατακτητών για την κατάπνιξη του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος.

Οι χιτλερικοί ίδρυσαν στη χώρα μας τα χρόνια της κατοχής 36 στρατόπεδα συγκέντρωσης. Τα πιο φοβερά ήταν του Χαϊδαρίου, του Χατζηκώστα, της Λάρισας, του Παύλου Μελά στη Θεσσαλονίκη. Εξάλλου, τα κρατητήρια της Γκεστάπο, της ιταλικής караμπινιερίας και των «ελληνικών» υπηρεσιών Ασφαλείας υπήρξαν άντρα απάνθρωπων βασανιστηρίων. Βασικός τόπος εκτέλεσης πατριωτών ήταν το

---

1. *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης, 1940-1945*, Δοκίμιο, σελ. 192.

Σκοπευτήριο της Καισαριανής στην Αθήνα. Οι εκτελεσμένοι πατριώτες έφτασαν τις 48 χιλιάδες και οι όμηροι πάνω από τις 100 χιλιάδες. Απ' αυτούς 66.031 ήταν Ισραηλίτες, δηλαδή το 87% του εβραϊκού πληθυσμού της χώρας. Δεκάδες χιλιάδες ήταν οι Έλληνες όμηροι που στάλθηκαν σε διάφορα γερμανικά στρατόπεδα. Σε ένα απ' αυτά, στο Νταχάου, στάλθηκε και ο Γενικός Γραμματέας της ΚΕ του ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριάδης. Χιλιάδες όμηροι εξοντώθηκαν στα γερμανικά κρεματόρια.

Το ΚΚΕ στάθηκε ο αιμοδότης του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Ανάμεσα στις εκατόμβες των κομμουνιστών και γενικά των αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης ξεχωριστή θέση κατέχουν: Η ομαδική εκτέλεση στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής 200 αγωνιστών, που τους πήραν από το στρατόπεδο του Χαϊδαρίου την Πρωτομαγιά του 1944. Σε συνέχεια, στις 10 του Μάη, στο ίδιο Σκοπευτήριο άλλη ομαδική εκτέλεση 92 αγωνιστών (εξορίστων κομμουνιστών, που τους είχε παραδώσει η μεταξική δικτατορία στους κατακτητές). Η εκτέλεση τον Ιούνη 1943 στο Κούρνοβο 106 αγωνιστών, που τους πήραν από το στρατόπεδο της Λάρισας. Η εκτέλεση το Νοέμβρη του 1943 των 118 πατριωτών στο Μονοδέντρι της Λακωνίας. Η εκτέλεση το Φλεβάρη του 1944 των 204 πατριωτών στη θέση Βίβλες-Μεγαλούπολης, που κρατούνταν σαν όμηροι στις φυλακές της Τρίπολης. Η εκτέλεση τον Απρίλη του 1944 των 120 πατριωτών στο Αγρίνιο. Η εκτέλεση τον ίδιο μήνα στη θέση Καρακόλιθος 134 πατριωτών, που ήταν κρατούμενοι στις φυλακές Λιβαδειάς. Η εκτέλεση, επίσης, τον ίδιο μήνα στη Σπάρτη 100 πατριωτών και πολλές άλλες ομαδικές εκτελέσεις αγωνιστών, που κρατούσαν σαν όμηρους οι κατακτητές. Δεκάδες χιλιάδες μέλη και οπαδοί του ΚΚΕ, εκατοντάδες ανώτερα, κατώτερα και μεσαία στελέχη του έδωσαν τη ζωή τους για τη λευτεριά του ελληνικού λαού. Ανάμεσα σ' αυτούς που εκτελέστηκαν ήταν οι Κώστας Λαζαρίδης, Βασίλης Βερβέρης, Κώστας Γαμβέτας, Βασίλης Παπαδόπουλος, (Γραμματέας της Κομματικής Οργάνωσης Θεσσαλονίκης), Βασίλης Παπαδόπουλος (Γραμματέας της ΚΟ Πάτρας), Κώστας Χατζήμαλης, Βαγγέλης Κτιστάκης, Ηλέκτρα Αποστόλου, Να-

πολέων Σουκατζίδης, Θεόδωρος Μάγγος, Βασίλης Σκαρέας, Γιώργης Ανδρεόπουλος, Γιώργος Κότσιρας, μέλη της ΚΕ και στελέχη του ΚΚΕ, καθώς και οι Τάκης Πετρίδης και Χρ. Χωμενίδης, στελέχη άλλων ΕΑΜικών κομμάτων.

Παράλληλα με τις εκτελέσεις ή σε συνδυασμό μ' αυτές, οι χιτλερικοί με τους εθνοπροδότες έκαναν πολλές επιδρομές και μπλόκα σε συνοικίες πόλεων και σε χωριά, αφήνοντας στο πέρασμά τους ερείπια, αίμα, πόνο και δάκρυα. Πολλά είναι τα ολοκαυτώματα του ελληνικού λαού για τη λευτεριά. Αναφέρουμε ορισμένα απ' αυτά:

- Στις 14 του Οκτώβρη 1941 οι κατακτητές, με τους ντόπιους συνεργάτες τους, κατέστρεψαν από τα θεμέλια το Μεσόβουνο Δυτικής Μακεδονίας και εκτέλεσαν την πρώτη φορά 165 άνδρες και τη δεύτερη άλλους 150 που βρέθηκαν στο χωριό.

- Στις 18 του Οκτώβρη 1941 κατέστρεψαν από τα θεμέλια τα Άνω και Κάτω Κερδύλια της Κεντρικής Μακεδονίας και εκτέλεσαν 222 άνδρες.

- Στις 25 του Οκτώβρη του ίδιου χρόνου κατέστρεψαν τα χωριά Κλειστό, Κυδωνιά και Άμπελόφυτο Μακεδονίας και εκτέλεσαν 96 άνδρες.

- Στις 17 του Φλεβάρη 1943 κατέστρεψαν από τα θεμέλια το χωριό Δομένικο στο Νομό Λάρισας. Όλους τους άνδρες από 15 χρονών και πάνω και 50 κατοίκους από το γειτονικό χωριό Μυλόγουστα, συνολικά 117 κατοίκους, τους εξόντωσαν.

- Στις 25 του Ιούλη 1943 κατέστρεψαν τη Μουσιωτίτσα Ηπείρου και εκτέλεσαν 154 κατοίκους.

- Στις 15 Αυγούστου του 1943 κατέστρεψαν το χωριό Κομμένο της Ηπείρου και εκτέλεσαν 317 κατοίκους που βρέθηκαν στο χωριό.

- Στις 13 του Σεπτέμβρη 1943 κατέστρεψαν τα χωριά Κεφαλόβρυση, Κάτω Σύμη, Πεύκος και Συκολόγος της Κρήτης και εκτέλεσαν όλους τους κατοίκους που βρέθηκαν σ' αυτά τα χωριά, καθώς και τους κατοίκους που βρέθηκαν στα χωριά της επαρχίας Βιάννου, στα Άμυρα, στον Αγ. Βασίλειο, στον Κρεβατά, στο Βάχο και στο Καλάμι. Συνολικά, εκτέλεσαν 700 κατοίκους.

– Στις 3 του Οκτώβρη 1943 κατέστρεψαν το χωριό Λιγιάδες της Ηπείρου και εκτέλεσαν 85 κατοίκους.

– Στις 18 του Δεκέμβρη 1943 κατέστρεψαν το χωριό Δράκεια Θεσσαλίας και εκτέλεσαν 115 κατοίκους.

– Στις 18 του Απρίλη 1944 κατέστρεψαν την Κλεισούρα Δυτικής Μακεδονίας και εκτέλεσαν 233 κατοίκους.

– Στα τέλη του Μάρτη 1944 κατέστρεψαν ολοκληρωτικά το Ελευθεροχώρι Γιαννιτσών και σκότωσαν όλους τους κατοίκους του χωριού.

– Στις αρχές του Απρίλη 1944 οι χιτλερικοί έκαψαν το χωριό Μουζακάτα και σε συνέχεια το χωριό Αργίνια Κεφαλονιάς και εκτέλεσαν πολλούς κατοίκους.

– Στις 24-26 του Απρίλη 1944 κατέστρεψαν από τα θεμέλια στη Δυτική Μακεδονία τα χωριά Πύργο (Κατράνιτσα), Μεσόβουνο, Κάτω και Άνω Γραμματικό, Σέλι, Δρεζίλοβο και Κατσούφιανη και εκτέλεσαν συνολικά 318 κατοίκους.

– Στις 27 του Μάη 1944 κατέστρεψαν το χωριό Λίμνη της Πελοποννήσου και εκτέλεσαν 86 κατοίκους.

– Στις αρχές του Ιούνη 1944 κατέστρεψαν το χωριό Φραγκότσι Κοζάνης και εκτέλεσαν 80 κατοίκους.

– Στις 10 του Ιούνη 1944 στο Δίστομο της Βοιωτίας εκτέλεσαν μέσα στο χωριό 229 άτομα και έξω από το χωριό άλλα 67.

– Στις 2 του Σεπτέμβρη 1944 κατέστρεψαν το Χορτιάτη Κεντρικής Μακεδονίας και εκτέλεσαν 246 άτομα.

Η μαζικότερη σφαγή, που διέπραξαν οι χιτλερικοί στην Ελλάδα, ήταν η σφαγή των Καλαβρύτων. Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας που οργάνωσαν οι Γερμανοί στην επαρχία Καλαβρύτων από τις 5-13 του Δεκέμβρη 1943 εκτέλεσαν 1.100 πατριώτες. Μόνο μέσα στην πόλη των Καλαβρύτων εκτέλεσαν 776 αθώους πολίτες, από τους οποίους ο μικρότερος ήταν μόλις 12 χρόνων.¹

---

1. Τη σφαγή των Καλαβρύτων οι Γερμανοί κατακτητές επιχείρησαν να την παρουσιάσουν εκ των υστέρων σαν εκδήλωση αντιποίνων τους για τη θανάτωση 80 στρατιωτών από τον ΕΛΑΣ. Απόρρητο, όμως, έγγραφο του διοικητή της γερμανικής 7ης Μεραρχίας Κυνηγών Λουϊσέρ

Οι θηριωδίες των κατακτητών και τα ολοκαυτώματα του ελληνικού λαού μεγάλωναν ακόμα περισσότερο τη λαϊκή αγανάκτηση, δυνάμωναν την ορμή της πάλης για εθνική απελευθέρωση.

*20. Σύγκληση της 10ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ.
Ίδρυση της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης
(ΠΕΕΑ). Σύγκληση του Εθνικού Συμβουλίου (ΕΣ)*

Στο πρώτο δεκαήμερο του Γενάρη 1944, συνήλθε η 10η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ.¹

Η Ολομέλεια ασχολήθηκε με τα θέματα:

1. Η πολεμική και πολιτική κατάσταση και ο δρόμος του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα προς τη νίκη.

2. Εκλογή Πολιτικού Γραφείου της ΚΕ.

Τίμησε τη μνήμη του Δημήτρη Γληνού, μέλους του ΠΓ, που είχε πεθάνει το Δεκέμβρη του 1943, τη μνήμη των Βασίλη Βερβέρη και Κώστα Λαζαρίδη, μελών της ΚΕ, που εκτελέστηκαν από τους χιτλερικούς και όλων των ηρώων και μαρτύρων του εθνικού αγώνα.

Ενέκρινε την έκθεση δράσης του ΠΓ και τη σχετική απόφαση για τα καθήκοντα του Κόμματος και επικύρωσε την απόφαση της ΚΕ, του Ιούνη 1943, για την αυτοδιάλυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

φανερώνει ότι η καταστροφή της πόλης αυτής ήταν προαποφασισμένη. (Βλέπε απόρρητο έγγραφο της 7ης Μεραρχίας Κυνηγών, Επιτελείο Μεραρχίας, αριθ. πρωτ. 247/439/25-11-1943).

1. Στις εργασίες της 10ης Ολομέλειας πήραν μέρος οι Στέργιος Αναστασιάδης, Μήτσος Βατουσιανός, Μάρκος Βαφειάδης, Κώστας Γυφτοδήμος (Καραγιώργης), Πολύδωρος Δανιηλίδης, Γιάννης Ζεύγος, Καίτη Ζεύγου, Κώστας Θέος, Γιάννης Ιωαννίδης, Σπύρος Καλοδίκης, Θεόδωρος Μακρίδης, Βασίλης Μπαρτζιώτας, Νίκος Πλουμπίδης, Μιλτιάδης Πορφυρογένης, Πέτρος Ρούσος, Γιώργης Σιάντος, Λεωνίδας Στρίγκος, Χρύσα Χατζηβασιλείου, Κώστας Χατζήμαλλης και Θανάσης Χατζής. Δεν παραβρέθηκαν στην Ολομέλεια ο Ανδρέας Τζήμας και ο Γιώργης Ερυθριάδης, που έλειπαν σε ειδικές αποστολές.

Επίσης, ψήφισε διακήρυξη των σκοπών του ΚΚΕ στον απελευθερωτικό πόλεμο των λαών.

Εισηγητής στη 10η Ολομέλεια είχε αρχικά καθοριστεί ο Δημήτρης Γληνός. Επειδή, όμως, λίγες μέρες πριν συνέλθει η Ολομέλεια είχε πεθάνει, την εισήγηση παρουσίασε ο Γιάννης Ζεύγος.

Η Ολομέλεια συνήλθε σε περίοδο ριζικής στροφής στην πορεία του πολέμου προς όφελος των συμμάχων, ορμητικής ανόδου του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και ιδιαίτερα της ένοπλης πάλης στις γειτονικές βαλκανικές χώρες και τις άλλες χώρες της Ευρώπης, σε στιγμές δηλαδή, που δημιουργούνταν οι προϋποθέσεις να μπει ο αγώνας του ελληνικού λαού σε νέα ανώτερη φάση.

Κάνοντας ανασκόπηση των αγώνων του λαού από τη 2η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, ως τη σύγκλησή της, η Ολομέλεια διαπίστωσε πως το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα αναπτύχθηκε και αγκάλιασε πλατιές πατριωτικές δυνάμεις, έφθειρε σε σημαντικό βαθμό την κυριαρχία των κατακτητών, απελευθέρωσε μεγάλο μέρος του εθνικού εδάφους, έφερε τον ελληνικό λαό πιο κοντά στην απελευθέρωση και ανέδειξε το ΚΚΕ σε μεγάλο πολιτικό οργανισμό, ηγέτη των αγώνων του λαού για την επιβίωση και τη λευτεριά του.

Στην απόφασή της, η 10η Ολομέλεια τόνιζε: «Το φούντωμα του εθνικού αγώνα, η απελευθέρωση σημαντικού μέρους του εθνικού εδάφους, η ανάγκη της υπέρτατης συνένωσης και επιστράτευσης όλων των εθνικών δυνάμεων στη σημερινή τελική φάση του πολέμου, για την ολοκληρωτική συντριβή των κατακτητών στο πλευρό των συμμάχων, βάζουν μπροστά στο αγωνιζόμενο έθνος επιτακτικά το πρόβλημα της δημιουργίας στην Ελεύθερη Ελλάδα κεντρικού κυβερνητικού οργάνου εθνικής ενότητας και απελευθέρωσης...» Και υπογράμμιζε: «Το ΚΚΕ υιοθέτησε την πρόταση της ΚΕ του ΕΑΜ για το σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής ενότητας στην Ελεύθερη Ελλάδα, που θα συντονίσει τον εθνικό αγώνα με τις επιχειρήσεις των συμμάχων και θα τσακίσει τις προσπάθειες των κατακτητών και της ντόπιας αντίδρασης να ξαπολύσουν τον εμφύλιο πόλεμο

και να παραδώσουν ανυπεράσπιστο το έθνος στους κατακτητές, θα εξασφαλίσει τη λαϊκή ετυμηγορία με δημοψήφισμα και συντακτική εθνοσυνέλευση, θα τιμωρήσει τους εγκληματίες πολέμου, θ' αποκαταστήσει τα θύματα του πολέμου, θα εξασφαλίσει την ολοκλήρωση της εθνικής αποκατάστασης, σύμφωνα με τις αρχές της αυτοδιάθεσης των λαών...»¹

Στη διακήρυξη των σκοπών του ΚΚΕ ανάμεσα στα άλλα τονιζόταν:

«Αγωνιζόμαστε ανεπιφύλακτα στο πλευρό των μεγάλων συμμάχων μας —Σοβιετικής Ένωσης, Μεγάλης Βρετανίας, Ενωμένων Πολιτειών— και όλων των Ενωμένων Εθνών για την παγκόσμια εκμηδένιση του φασισμού και κάθε τυραννίας, για την επικράτηση των αρχών του Ατλαντικού και της Τεχεράνης. Καταπολεμούμε κάθε προσπάθεια διαίρεσης του ελληνικού λαού σε αγγλόφιλους, ρωσόφιλους, αμερικανόφιλους κλπ., που διασπάει τον εθνικό και συμμαχικό αγώνα για όφελος των φασιστών κατακτητών... Αγωνιζόμαστε για την πλήρη ανεξαρτησία της Ελλάδας από κάθε ξένη δύναμη, για το σεβασμό των εθνικών δικαιών του λαού μας. Μισούμε και καταπολεμούμε κάθε είδος ξενοδοουλείας, ραγιαδισμού, οικονομικού, πολιτικού, πνευματικού, ψυχικού... Για τη μεταπολεμική αναδημιουργία της Ελλάδας θεωρούμε σαν μόνο κατάλληλο πολίτευμα τη λαϊκή δημοκρατία και θ' αγωνιστούμε να κερδίσουμε την πλειοψηφία του ελληνικού λαού και την ελεύθερη εκδήλωσή της στη συντακτική εθνοσυνέλευση μετά την εθνική απελευθέρωση...»²

Τέλος, η 10η Ολομέλεια εξέλεξε το Πολιτικό Γραφείο της ΚΕ.³

Η έδρα του ΠΓ μεταφέρθηκε στην Ελεύθερη Ελλάδα.

---

1. Το ΚΚΕ, *Επίσημα κείμενα*, τόμος πέμπτος, σελ. 201-202.

2. Στο ίδιο, σελ. 207-209.

3. Το ΠΓ αποτελέστηκε από τους Γ. Σιάντο, Γ. Ιωαννίδη, Γ. Ζεύγο, Α. Στρίγκο, Στ. Αναστασιάδη, Χρ. Χατζηβασιλείου, Ν. Πλουμπίδη, Β. Μπαρτζώτα και Π. Ρούσο. Λίγους μήνες αργότερα προσλήφθηκε στο ΠΓ ο Δ. Παρτσαλίδης, που είχε αποδράσει από το Χαιδάρι (31 Μάρτη), μαζί με τον Μ. Σινάκο, τον Φ. Βέττα, τον Θ. Ζέγκο και το συνταγματάρχη Θ. Κατσαρό.

Στην Αθήνα έμεινε κλιμάκιο του, από τους Σ. Αναστασιάδη, Ν. Πλουμπίδη και Β. Μπαρτζιώτα.

Μια σοβαρή αδυναμία της 10ης Ολομέλειας ήταν ότι, ενώ έβαζε σωστά τα άμεσα καθήκοντα πάλης του ΚΚΕ για την εθνική απελευθέρωση, ούτε ο εισηγητής ούτε οι ομιλητές ασχολήθηκαν με το στρατηγικό ζήτημα της εξουσίας και με το πρόβλημα των Άγγλων. Απεναντίας, ορισμένες διατυπώσεις της διακήρυξης των σκοπών του ΚΚΕ, όπως: «αγωνιζόμαστε ανεπιφύλαχτα στο πλευρό των μεγάλων συμμάχων» και «θεωρούμε το συμμαχικό αγώνα ενιαίο και αδιαίρετο» κλπ., έρχονταν σε σύγκρουση με την πραγματικότητα, γιατί σκορπούσαν αυταπάτες, τη στιγμή που οι Άγγλοι ιμπεριαλιστές προετοιμάζαν τη συντριβή του κινήματος της Εθνικής Αντίστασης και την υποδούλωση της Ελλάδας.

Οι προτάσεις του ΚΚΕ και του ΕΑΜ προς τα αστικά πολιτικά κόμματα για σχηματισμό στην Ελεύθερη Ελλάδα κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, έγιναν την περίοδο που στην περιοχή της Ηπείρου συνεχίζονταν οι συγκρούσεις μεταξύ των τμημάτων του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ, που είχαν αρχίσει τον Οκτώβρη του 1943 και στην υπόλοιπη Ελλάδα οι χιτλερικοί κατακτητές, με τη βοήθεια των συμμοριών των συνεργατών τους, προσπαθούσαν με όλα τα μέσα να συντρίψουν το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα. Ύστερα από την ανακωχή, που κλείστηκε τις αρχές του Φλεβάρη 1944 στο χωριό Μυρόφυλλο και σε συνέχεια στη διάσκεψη της Πλάκας, η αντιπροσωπεία του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ υπέβαλε πρόταση για τη συγκρότηση ενιαίου στρατού απ' όλα τα αντάρτικα τμήματα, καθώς και το σχηματισμό μιας Πολιτικής Επιτροπής, που θ' αναλάβαινε την ενιαία διεύθυνση του αγώνα του έθνους εναντίον των κατακτητών για την απελευθέρωση της χώρας.

Η άρνηση (έπειτα από υπόδειξη των Άγγλων) των ηγεσιών των οργανώσεων ΕΔΕΣ και ΕΚΚΑ να δεχθούν τις πατριωτικές προτάσεις του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, προκαθόρισε, στην ουσία, το ναυάγιο της διάσκεψης Μυροφύλλου-Πλάκας.

Αργότερα έγιναν γνωστές οι οδηγίες των Άγγλων ιμπεριαλιστών προς τους πράκτορές τους στην Ελλάδα, Μπάρνες και Γούντχαους (Κρις) με τις οποίες τους έδιναν εντο-

λή να αποφύγουν κάθε πολιτική δέσμευση, να σαμποτάρουν την προσπάθεια του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ για ενότητα και να τορπιλίσουν ενδεχόμενη συμφωνία μεταξύ των οργανώσεων ΕΑΜ-ΕΔΕΣ.¹

Το φούντωμα του κινήματος της Εθνικής Αντίστασης, η απελευθέρωση σημαντικού μέρους του εθνικού εδάφους και η ανάγκη της συνένωσης και επιστράτευσης όλων των εθνικών δυνάμεων για το διώξιμο του κατακτητή και την απελευθέρωση της χώρας, επέβαλαν στην ηγεσία του ΕΑΜικού κινήματος να προχωρήσει στη συγκρότηση της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ).

Στις 10 του Μάρτη 1944 συγκροτήθηκε στη Βίνιανη της Ευρυτανίας, η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), η οποία στην πρώτη σύνθεσή της αποτελέστηκε από τον Ευριπίδη Μπακιρτζή, τον Εμμανουήλ Μάντακα, τον Γιώργη Σιάντο, τον Ηλία Τσιριμώκο και τον Κώστα Γαβριηλίδη. Με διάγγελμά της προς τον ελληνικό λαό, η ΠΕΕΑ, αφού αναφερόταν στην αναγκαιότητα της συγκρότησής της και στους λόγους που καθυστέρησε, εξηγούσε τους σκοπούς για τους οποίους θα αγωνιζόταν με όλες της τις δυνάμεις. Συγκεκριμένα, θα αγωνιζόταν για:

1. Την εκπλήρωση του πρώτου, του κυρίαρχου, του υπέρτατου σκοπού της Εθνικής Απελευθέρωσης.

2. Την ένωση όλων των Ελλήνων, κάτω από μια ενιαία εθνική κυβέρνηση.

3. Την αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας.

4. Τη βελτίωση, ολοκλήρωση και απρόσκοπτη λειτουργία των θεσμών της Αυτοδιοίκησης.

5. Την προσαρμογή του λαϊκού στρατού στις αξιώσεις της νέας πραγματικότητας.

6. Την ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών του ελληνικού λαού και την περιθάλψη των θυμάτων του κατακτητή.

Στις 18 του Απριλίου 1944, η ΠΕΕΑ ανασχηματίστηκε σε ευρύτερη βάση και κατένειμε ως εξής τις αρμοδιότητές της:

– Αλέξανδρος Σβώλος, καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

---

1. Κομνηνός Πυρομάγλου, *Ο Δούρειος Ίππος*, σελ. 216.

νών, Πρόεδρος της ΠΕΕΑ και Γραμματέας των Εξωτερικών, της Παιδείας, των Θρησκευμάτων και της Λαϊκής Διαφώτισης.

- Ευριπίδης Μπακιρτζής, Αντιπρόεδρος της ΠΕΕΑ και Γραμματέας του Επισιτισμού.

- Ηλίας Τσιριμώκος, Γραμματέας της Δικαιοσύνης.

- Γιώργης Σιάντος, Γραμματέας των Εσωτερικών.

- Εμμανουήλ Μάντακας, Γραμματέας των Στρατιωτικών.

- Νικόλαος Ασκούτσης, Γραμματέας της Συγκοινωνίας.

- Άγγελος Αγγελόπουλος, καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Γραμματέας των Οικονομικών.

- Πέτρος Κόκκαλης, καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γραμματέας της Κοινωνικής Πρόνοιας.

- Κώστας Γαβριηλίδης, Γραμματέας της Γεωργίας.

- Σταμάτης Χατζήμπεης, Γραμματέας της Εθνικής Οικονομίας.

Η ΠΕΕΑ, που είχε γεννηθεί στη φωτιά των απελευθερωτικών μαχών, καλούνταν να επιτελέσει υψηλή αποστολή: να διευθύνει τον απελευθερωτικό αγώνα, να εδραιώσει, να αναπτύξει και να επεκτείνει τη λαϊκή εξουσία και να διευρύνει την εθνική ενότητα για την πιο αποτελεσματική διεξαγωγή του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Με το νομοθετικό και διοικητικό, το αναγεννητικό γενικά έργο της και τη διοικητική δραστηριότητα που ανέπτυξε, η ΠΕΕΑ έγραψε μια από τις πιο λαμπρές σελίδες στην ιστορία της Εθνικής Αντίστασης.

Η ΠΕΕΑ, σαν κυβέρνηση του λαού, περιέβαλε με στοργή και φροντίδα τους δημοκρατικούς θεσμούς που είχαν γεννηθεί στη φωτιά του αγώνα, τους βοήθησε και πήρε μέτρα για την ανάπτυξή τους. Με ειδική πράξη η ΠΕΕΑ αναγνώρισε τη νομιμότητα του θεσμού της Αυτοδιοίκησης όχι μόνο για τον πρώτο, αλλά και για το δεύτερο και τρίτο βαθμό και με τον «Κώδικα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης», που επικύρωσε, καθόρισε την οργάνωση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες των Επαρχιακών Συμβουλίων, των Διοικητικών Επιτροπών, των υπηρεσιών των Γραμματειών κλπ. Καθόρισε νομοθετικά το ελάχιστο όριο συντήρησης του εργαζόμενου και της οικογένειάς του.

Αναγνώρισε την ισοτιμία της γυναίκας με τον άντρα για πρώτη φορά στην ιστορία της χώρας και το δικαίωμα της εργαζόμενης γυναίκας για μισθολογική εξίσωση με τον άντρα, καθιερώνοντας την αρχή «για ίση δουλειά, ίσες αποδοχές». Παραχώρησε τα δάση και τους βοσκότοπους στις κοινότητες.

Καθόρισε την Εθνική Εισφορά, που δεν είχε καμιά σχέση με το φορομπηχτικό σύστημα των αστικών κυβερνήσεων. Ίδρυσε το Σώμα της Εθνικής Πολιτοφυλακής, που στάθηκε φρουρός και υπερασπιστής της ζωής και της περιουσίας του λαού, των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του. Φρόντισε για την ανακούφιση —στο μέτρο του δυνατού— των οικογενειών των θυμάτων, των πυροπαθών και των απόρων. Καθιέρωσε ηθικές αμοιβές για πράξεις ανδρείας. Με ιδιαίτερη στοργή αντιμετώπισε το θέμα της μόρφωσης, εξασφαλίζοντας τη λειτουργία των δημοτικών σχολείων, παιδαγωγικών φροντιστηρίων για προετοιμασία δασκάλων και τυπώνοντας διδακτικά βιβλία.

Γενικά, το έργο της ΠΕΕΑ ήταν πλούσιο, πολύπλευρο και δημιουργικό. Στην Ιδρυτική της πράξη η ΠΕΕΑ ανέγραφε ανάμεσα στ' άλλα τα εξής: «Η Επιτροπή (ΠΕΕΑ), πιστεύοντας πως η δύναμή της πηγάζει από το λαό... θα συγκαλέσει στο πιο σύντομο χρονικό διάστημα Εθνικό Συμβούλιο, που θα αποτελεστεί από αντιπροσώπους του λαού, εκλεγόμενους ελεύθερα.»

Σύμφωνα με τη διακήρυξή της αυτή, η Πολιτική Επιτροπή προκήρυξε εκλογές για την ανάδειξη Εθνικού Συμβουλίου για το τελευταίο δεκαήμερο του Απρίλη 1944. Στις εκλογές, που διεξήχθησαν στις 23 του Απρίλη για την ανάδειξη εκλεκτόρων, παρά την τρομοκρατία των κατακτητών και τη συκοφαντική εκστρατεία της ελληνικής κυβέρνησης στο εξωτερικό, η συμμετοχή ήταν μαζική. Στις εκλογές αυτές ψήφισαν για πρώτη φορά στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας οι γυναίκες και οι νέοι από 18 χρονών και πάνω.

Ψήφισαν συνολικά στις ελεύθερες, ημικατεχόμενες και κατεχόμενες περιοχές 1.800.000 πολίτες, χωρίς να υπολογιστούν τα αποτελέσματα της Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, της Κρήτης και των Νήσων, ενώ στις κοινοβουλευ-

τικές εκλογές του 1936 είχαν ψηφίσει 1.000.000 περίπου πολίτες.

Στις 30 του Απρίλη οι εκλέκτορες συγκεντρώθηκαν στις εκλογικές τους περιφέρειες και εξέλεξαν 180 αντιπροσώπους για το Εθνικό Συμβούλιο, στο οποίο δήλωσαν συμμετοχή και 22 βουλευτές της Βουλής του 1936, που είχε διαλύσει η μεταξική δικτατορία.

Τα αποτελέσματα των εκλογών έδειξαν ότι ο ελληνικός λαός ενέκρινε ολόψυχα την πατριωτική πολιτική της ΠΕΕΑ, του ΕΑΜ και του ΚΚΕ, και καταδίκασε με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο την αντεθνική πολιτική των αντιδραστικών δυνάμεων.

Στο Εθνικό Συμβούλιο εκλέχτηκαν και πήραν μέρος στις εργασίες του πατριώτες που ανήκαν πολιτικά στο ΚΚΕ, στο Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας, στο Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας, στο Σοσιαλεργατικό Κόμμα Ελλάδας, στη Δημοκρατική Ενωση, στην Ενωση της Λαϊκής Δημοκρατίας, στο Κόμμα των Αριστερών Φιλελευθέρων, στο Μεταρρυθμιστικό Κόμμα, καθώς και ανεξάρτητοι.

Η σύνθεση του Εθνικού Συμβουλίου, που εκπροσωπούσε όλα τα κοινωνικά στρώματα της χώρας μας, έδειχνε πόσο είχε διευρυνθεί η ενότητα των πατριωτικών δυνάμεων.

Το Εθνικό Συμβούλιο συνήλθε από τις 14 ως τις 27 του Μάη 1944 στο χωριό Κορυτσάδες της Ευρυτανίας. Οι εργασίες του έγιναν σε ατμόσφαιρα υψηλού πατριωτικού ενθουσιασμού. Το απασχόλησαν ζωτικής σημασίας ζητήματα.

Ανάμεσα στις Ύπράξεις και τις Αποφάσεις που ενέκρινε το Εθνικό Συμβούλιο, ξεχωριστή θέση κατέχει το ιστορικό «Ψήφισμα των Κορυτσάδων», αυτός ο πραγματικά καταστατικός χάρτης της αγωνιζόμενης Ελλάδας.

Το Ψήφισμα των Κορυτσάδων ορίζει ότι «όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το λαό και ασκούνται από το λαό». Χαρακτηρίζει τις λαϊκές ελευθερίες «ιερές και απαραβίαστες». Καθιερώνει την «ισότητα πολιτικών και αστικών δικαιωμάτων όλων των Ελλήνων, ανδρών και γυναικών». Ανακηρύσσει την εργασία «βασική κοινωνική λειτουργία... που δημιουργεί δικαίωμα για την απόλαυση όλων των αγαθών». Ανα-

γνωρίζει «επίσημη γλώσσα για όλες τις εκδηλώσεις της δημόσιας ζωής και για όλους τους βαθμούς της εκπαίδευσης τη γλώσσα του λαού» και ορίζει πως «πρωταρχικός σκοπός και γνώμονας για την άσκηση των εξουσιών είναι ο απελευθερωτικός αγώνας του έθνους».¹

Το Ψήφισμα των Κορυσχάδων κατοχύρωνε τις κατακτήσεις που είχε επιτύχει με αμέτρητες θυσίες ο ελληνικός λαός και του άνοιγε το δρόμο για ένα καλύτερο, ένα φωτεινότερο μέλλον. Γι' αυτό και ο λαός ρίχτηκε με μεγαλύτερη ορμή και δύναμη στον αγώνα για τη λευτεριά της πατρίδας μας, για να κάνει πράξη τις υψηλές επιταγές του Ψηφίσματος των Κορυσχάδων.

21. Το πολιτιστικό έργο της Εθνικής Αντίστασης

Στις περιοχές που απελευθέρωνε ο ΕΛΑΣ για πρώτη φορά ο λαός έπαιρνε τις τύχες του στα δικά του χέρια. Οργάνωνε τη δική του, τη Λαοκρατική Εξουσία. Η παιδεία αποκτά πραγματικό λαϊκό περιεχόμενο. Ο λαϊκός πολιτισμός κερδίζει συνεχώς έδαφος. Για πρώτη φορά έκαναν την εμφάνισή τους το θέατρο και οι πολιτιστικές λέσχες σε πολλά μέρη της υπαίθρου. Δημιουργούνται χορωδίες και διοργανώνονται διάφορες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις. Παντού συντελέστηκε ένα τεράστιο αναγεννητικό και πολιτιστικό έργο.

Στην Ελεύθερη Ελλάδα τόσο οι οργανώσεις του ΕΑΜ και της αυτοδιοίκησης στην αρχή όσο και το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ και η ΠΕΕΑ αργότερα, έδωσαν μεγάλη σημασία στη λειτουργία των σχολείων και την καλύτερη οργάνωση της παιδείας. Αντιμετωπίζοντας τις φοβερές συνθήκες της κατοχής και παρά τις ελλείψεις σε στοιχειώδη μέσα, σε προσωπικό, βοηθήματα κλπ. άνοιξαν τα σχολεία ακόμα και στα κατεστραμμένα χωριά και οργανώθηκαν φροντιστήρια δασκάλων-Παιδαγωγικές Ακαδημίες.

---

1. *Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης 1940-1945, Δοκίμιο*, σελ. 214.

Οι εκπαιδευτικοί της Εθνικής Αντίστασης ασχολήθηκαν δημιουργικά όχι μόνο με τις τρέχουσες ανάγκες της μόρφωσης των Ελληνόπουλων, αλλά και με τα σχέδια μελλοντικής οργάνωσης της παιδείας σε πραγματικά δημοκρατικές βάσεις.

Λειτουργήσαν στην αρχή δύο παιδαγωγικά φροντιστήρια, το ένα στο Καρπενήσι και το άλλο στην Τύρνα Θεσσαλίας (στον Κόζακα). Στο χωριό Λάσπη της Ευρυτανίας πραγματοποιήθηκε τον Ιούλη του 1944 Πανελλαδική Συνδιάσκεψη των Εκπαιδευτικών, στην οποία πήραν μέρος εκπρόσωποι διδασκαλικών συλλόγων Ευρυτανίας, Φθιώτιδας, Παρνασσίδας, Λοκρίδας, Ναυπακτίας, Μεσολογγίου, Αγρινίου, Τρικάλων, Καρδίτσας, Λάρισας, Μαγνησίας και Ελασσόνας. Συζητήθηκαν εκπαιδευτικά ζητήματα όπως: σκοποί και κατευθύνσεις της Παιδείας, οργάνωση της Παιδείας, περιεχόμενο της Παιδείας, λαϊκή διαφώτιση, κατάρτιση διδακτικού προσωπικού, διδακτήρια και εξοπλισμός τους, υγειονομική παρακολούθηση και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των μαθητών, διοίκηση Παιδείας κλπ.¹

Στην αντιστασιακή εποποιία του ελληνικού λαού μεγάλη και δημιουργική ήταν η συμβολή που έχουν προσφέρει οι άνθρωποι των Γραμμάτων και των Τεχνών, τόσο με το έργο τους όσο και με την άμεση συμμετοχή και δράση τους στον αγώνα.

Στη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου οι Έλληνες λογοτέχνες και καλλιτέχνες έγραφαν ποιήματα, δημοσίευαν στον τύπο άρθρα, επιφυλλίδες, χρονογραφήματα κλπ. Έδιναν διαλέξεις, επισκέπτονταν το Μέτωπο και τα νοσοκομεία, περιόδευσαν στις μεγάλες επαρχιακές πόλεις και έκαναν ομιλίες. Παράλληλα, οι καλλιτέχνες του θεάτρου και του τραγουδιού σατίριζαν και διακωμωδούσαν τους φασίστες επιδρομείς και εξήραν τον ηρωισμό των φαντάρων μας.

Στις μαύρες μέρες της κατοχής οι άνθρωποι των Γραμ-

---

1. *Ιστορία της Αντίστασης 1940-1945*, τόμ. 4, εκδ. «Αυλός», σελ. 1497.

μάτων και των Τεχνών, στο σύνολό τους σχεδόν, εναντιώθηκαν στους κατακτητές και τους συνεργάτες τους. Και οι καλύτεροι απ' αυτούς κάλεσαν όλους τους πνευματικούς ανθρώπους του τόπου να ξεσηκωθούν ενάντια στους κατακτητές. Να εναντιωθούν σε κάθε ιδέα συναλλαγής και συμβιβασμού με τους φορείς της «νέας τάξης», υπερασπίζοντας τις εθνικές ηθικές και πολιτισμικές αξίες μας.

Οι άνθρωποι του θεάτρου, αντιδρώντας, στο βαθμό που τους ήταν δυνατό, στις επιδιώξεις της εχθρικής αντεθνικής προπαγάνδας, φρόντιζαν να ενισχύουν το εθνικό, πατριωτικό στοιχείο, ανεβάζοντας στα θέατρα όσο πιο πολλά έργα μπορούσαν με τολμηρό, πατριωτικό περιεχόμενο.

Οι αντιστασιακοί συγγραφείς, μέλη των παράνομων ομάδων, είχαν αναλάβει μαζί με αγωνιστές δημοσιογράφους και καλλιτέχνες τη σύνταξη και εικονογράφηση του παράνομου τύπου. Τροφοδοτούσαν τακτικά τον παράνομο τύπο με υλικά ποιότητας, έγραφαν ποιήματα που απαγγέλλονταν σε συγκεντρώσεις ή τα μελοποιούσαν αντιστασιακοί συνθέτες.

Η Ελλη Αλεξίου δίνει πληροφορίες και πολλά στοιχεία για την οργάνωση των αντιστασιακών λογοτεχνών και για τη λειτουργία της οργάνωσής τους. Οι συγγραφείς είχαν οργανωθεί σε ομάδες που συνέρχονταν τακτικά, συζητούσαν για τις διάφορες μορφές πάλης, για τα σχέδια της παραπέρα δράσης και έκαναν τον έλεγχο της προηγούμενης δουλειάς.

Όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες της Ελλης Αλεξίου, του Γιώργου Βαλέτα κι άλλων, μέλη παράνομων αντιστασιακών ομάδων των Ελλήνων συγγραφέων ήταν οι Άγγελος Σικελιανός, Μάρκος Αυγέρης, Λουκής Ακρίτας, Ηλίας Βενέζης, Κ. Δημαράς, Γ. Θεοτοκάς, Σ. Σκίπης, Κ. Βάρναλης, Β. Ρώτας, Νίκος Καρβούνης, Τατιάνα Σταύρου, Άγις Θέρος, Κοσμάς Πολίτης, Γαλάτεια Καζαντζάκη, Λιλή Πατρικίου-Ιακωβίδη, Οδυσσέας Ελύτης, Ν. Κατηφόρης, Μέλπω Αξιώτη, Ασ. Πανσέληνος, Γιάννης Κορδάτος, Γ. Βαλέτας, Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη, Θέμος Κορνάρος, Γιώργης Λαμπρινός, Αιμ. Χουρμούζιος, Ελλη Αλεξίου, Στρ. Δούκας, Χρ. Λεβάντας, Γιάννης Ρίτσος, Μ. Λουντέμης, Α. Μελαχροινός, Λουκάς Καστανάκης, Κούλης Ζαμπαθάς, Ν. Παπαδάκης,

Ναπολ. Παπαγεωργίου, Γιάννης Χατζίνης, Μυλογιάννης, Μ. Καραγάτσης, Σούκας, Τερζάκης, Κλεαρέτη Μαλάμου, Βάσος Δασκαλάκης, Πανάγος Χατζηδήμου, Μηνάς Δημάκης, Γ. Καφετζάκης, Ν. Προεστόπουλος, Ελένη Περιστερίδη, Μάνος Σκουλούδης, Παπακώστας, Μελής Νικολαΐδης, Όμηρος Μπεκές, Δεληγιάννη-Αναστασιάδη, Κατίνα Παπά, Βασίλης Λαζανάς και άλλοι.¹

Από τους ηθοποιούς αναφέρουμε ενδεικτικά τους Αιμ. Βεάκη, Α. Γιαννίδη, Τ. Καρούσο, Μ. Κατράκη, Τ. Βανδή, Α. Παπαθανασίου, Γ. Γληνό, Α. Παϊζη, Η. Χαντά, Μ. Φωτόπουλο, Μ. Ανουσάκη κ.ά.

Από τις εικαστικές τέχνες τους Α. Τάσο, Βάσω Κατράκη, Μέμο Μακρή, Γ. Δήμο, Δ. Μεγαλίδη, Δ. Κατσιογιάννη, Ο. Οικονομίδη, Λ. Μαγγιώρου, Κ. Γραμματικόπουλο, Γ. Μανουσάκη, Φ. Ζαχαρίου, Κ. Πλακοτάρη, Χ. Δαγκλή, Ο. Κανέλη, Α. Θεοδωρόπουλο, Α. Σπαχή, Γ. Σικελιώτη, Α. Κάνα, Α. Κορογιαννάκο, Η. Φέρτη, Β. Σεμερτζίδη, Τ. Δημητριάδη κ.ά.

Ανάμεσα στους διανοούμενους που πύκνωσαν τις γραμμές του ΕΑΜ ήταν και κορυφαίοι επιστήμονες, όπως ο μεγάλος παιδαγωγός, φιλόσοφος και στοχαστής Δ. Γληνός, οι καθηγητές πανεπιστημίου Πέτρος Κόκκαλης, Γ. Γιωργιάς, Ν. Βέης, ο πρύτανης του Πολυτεχνείου Ν. Κιτσίκης, η παιδαγωγός Ρόζα Ιμβριώτη και πολλοί άλλοι.

22. Αναπροσαρμογή οργανωτικών μορφών.

Ανάδειξη στελεχών. Τύπος-διαφήμιση

Από τα πρώτα χρόνια της κατοχής η δράση του Κόμματος αναπτυσσόταν, πλάταινε, αγκάλιαζε συνεχώς νέες δεκάδες και εκατοντάδες χιλιάδες λαού, βάδιζε σταθερά για την κατάκτηση της πλειοψηφίας της εργατικής τάξης και εξασφάλιζε τη συμμαχία με την αγροτιά, ξανοίγοντας προοπτικές για ακόμα μεγαλύτερη δράση.

Στις συνθήκες της κατοχής και μετά την ορμητική ανά-

---

1. *Ιστορία της Αντίστασης 1940-1945*, τόμ. 6, σελ. 2416.

πτυξη του Κόμματος ξεπηδούσαν, από τις ανάγκες και την ίδια την πείρα της πρακτικής δουλειάς, καινούργιες οργανωτικές μορφές για το Κόμμα.

Στην αρχή η κάθε οργάνωση συγκροτούσε τις δυνάμεις της όπως αυτή ήθελε και έτσι δημιουργήθηκε μια κατάσταση με διάφορα οργανωτικά σχήματα. Ήταν απαραίτητο, λοιπόν, να καθιερωθεί μια ενιαία μορφή οργάνωσης.

Το ΠΓ της ΚΕ, ξεκινώντας από την ανάγκη της αναπροσαρμογής των μορφών οργάνωσης, διατύπωσε στις 2 του Νοέμβρη 1943 και έστειλε σ' όλες τις κομματικές οργανώσεις ειδική «Εγκύκλιο για τα οργανωτικά ζητήματα». Μ' αυτήν έμπαινε τέρμα στην οργανωτική πολυμορφία.

Στην εγκύκλιο τονιζόταν ότι ο παλιός ολιγομελής πυρήνας είναι οργανωτική μορφή που ανήκει στην ιστορία και καθοριζόταν σαν βασική οργανωτική μονάδα-κύτταρο του Κόμματος η Κομματική Οργάνωση Βάσης (ΚΟΒ). Υποδειχνόνταν οι χώροι δημιουργίας Αχτιδικών Οργανώσεων, Περιφερειακών Οργανώσεων και Οργανώσεων Περιοχών με τα αντίστοιχα καθοδηγητικά όργανα.

Η εγκύκλιος καθόριζε πού πρέπει να δημιουργούνται ΚΟΒ, τι καταμερισμό πρέπει να έχουν, ποια πρέπει να είναι τα καθήκοντα του μέλους του Κόμματος, ο τρόπος των συνεδριάσεων και το περιεχόμενο δουλειάς τους. Τόνιζε ότι πρέπει «οι συνεδριάσεις να προετοιμάζονται μεθοδικά και να οργανώνονται καλά, με λίγα, συγκεκριμένα, καλά μελετημένα και τοποθετημένα θέματα, παρμένα από τα προβλήματα που απασχολούν τους εργαζόμενους του περιβάλλοντος της ΚΟΒ».¹

Ετσι, π.χ. στην Αθήνα, στη θέση των 72 Αχτίδων δημιουργήθηκαν μόνο 9 Αχτίδες, με ένα γερό καθοδηγητικό αχτίφ από 120-150 στελέχη για τη μεγάλη οργάνωση της ΚΟΑ. Κατά τον ίδιο τρόπο οργανώθηκαν οι Αχτίδες με ΑΕ σε όλες τις πόλεις και τα μεγάλα κεφαλοχώρια της Ελλάδας. Μ' αυτό τον τρόπο γινόταν και οικονομία στελεχών.

---

1. Βασίλης Γ. Μπαρτζιώτας, *Εθνική Αντίσταση και Δεκέμβρης 1941-1944, Ιστορικό δοκίμιο*, σελ. 151.

Το Κόμμα πρόσεξε ιδιαίτερα την ένταξη στις γραμμές του των καινούργιων μελών. Πήρε μέτρα για την ανάδειξη στελεχών. Στα χρόνια της Εθνικής Αντίστασης αναδείχθηκαν δεκάδες χιλιάδες καινούργια στελέχη σ' όλους τους τομείς της κομματικής δραστηριότητας: πολιτικό, οργανωτικό, ιδεολογικό, συνδικαλιστικό, στρατιωτικό κλπ.

Φυσικά, η ανάδειξη στελεχών παρουσίαζε αδυναμίες και δε γινόταν πάντα με αυστηρά κομματικά κριτήρια (πίστη στο κίνημα, πολιτικές και οργανωτικές ικανότητες κλπ.), γιατί πίεζαν οι άμεσες ανάγκες. Η λειτουργία των ΚΟΒ παρουσίαζε σοβαρές αδυναμίες τόσο στη διαμόρφωσή τους όσο και στη δουλειά για την πραγματοποίηση των αποφάσεων. Οι αρχές λειτουργίας του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, της συλλογικότητας, του ελέγχου, της κριτικής και αυτοκριτικής ήταν πολύ χαλαρές και σε πολλές περιπτώσεις παραβιάζονταν.

Στη σύνθεση του Κόμματος, εκτός από τις μεγάλες πόλεις δεν κυριαρχούσε το προλεταριακό, αλλά το αγροτικό, το μικροαστικό στοιχείο. Δε δινόταν η απαιτούμενη προσοχή στο ζήτημα της στρατολογίας νέων μελών στο Κόμμα. Απ' εδώ και η χαρακτηριστική έκφραση: «η στρατολογία γινόταν με τις καμπάνες».

Με τη ραγδαία ανάπτυξη της κομματικής δύναμης, που έφτασε σε εκατοντάδες χιλιάδες μέλη, εκφράστηκε ακόμη περισσότερο η αδυναμία του Κόμματος να αφομοιώσει τα νέα μέλη του και χαλάρωνε όλο και περισσότερο η λειτουργία των ΚΟΒ, αλλά και των παραπάνω οργάνων. Και αυτό, όπως ήταν επόμενο, είχε ισχυρή επίδραση στη γενικότερη δουλειά του Κόμματος.

Ωστόσο, το ΚΚΕ ήταν το μόνο κόμμα μέσα στο ΕΑΜ που είχε οργανωμένες δυνάμεις στη βάση και δρούσε μέσα στις μάζες. Από τα κόμματα του ΕΑΜ, άλλα δεν παρουσιάζονταν καθόλου στη βάση κι άλλα παρουσίαζαν μόνο τυπική οργάνωση με ανύπαρκτη, όμως, λειτουργία. Η λειτουργία αυτών των κομμάτων περιοριζόταν, κυρίως, στο επίπεδο της ηγεσίας τους.

Στα μέσα του 1944, όταν ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας βρισκόταν στο αποκορύφωμά του, το ΚΚΕ είχε στις

γραμμές του πάνω από 300.000 μέλη με την παρακάτω κατανομή: Αθήνα 10.265 μέλη, Πειραιάς 5.173, Στερεά Ελλάδα 27.674, Πελοπόννησος 52.896, Ήπειρος 11.500, Θεσσαλία 75.424, Μακεδονία 92.000, Κρήτη 7.000 και τα υπόλοιπα σε διάφορους άλλους χώρους. Όσον αφορά στη σύνθεση των μελών του Κόμματος, στην Αθήνα το 50% ήταν εργάτες, ενώ για παράδειγμα στη Θεσσαλία ήταν 20% εργάτες, 60% αγρότες, 10% νοικοκυρές, 6,5% εργατοτεχνίτες, 1% διανοούμενοι και οι υπόλοιποι δημόσιοι υπάλληλοι. Το σύνολο των μελών του Κόμματος τις παραμονές της απελευθέρωσης έφτανε τις 412.000.

Το ΚΚΕ ανέπτυξε την περίοδο της κατοχής μια πολύ σοβαρή διαφωτιστική δουλειά, πρωτοφανέρωτη στην ιστορία του.

Ο τύπος έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στο ξεσκήωμα και την πάλη, στη διαφώτιση και οργάνωση, στην καθοδήγηση και κινητοποίηση του ελληνικού λαού ενάντια στους κατακτητές για τη λευτεριά και την ανεξαρτησία του.

Ο *Ριζοσπάστης*, όργανο της ΚΕ του ΚΚΕ, ξεπερνούσε σε tiráž τις 40.000. Ο *Ριζοσπάστης της Αθήνας*, όργανο της ΚΟΑ, έφτανε στις 60.000 φύλλα. Παράλληλα, κυκλοφορούσαν δύο και τρεις φορές το μήνα η *Ελεύθερη Ελλάδα*, όργανο της ΚΕ του ΕΑΜ, η *Νέα Γενιά*, όργανο του ΚΣ της ΕΠΟΝ, η εφημερίδα της Εθνικής Αλληλεγγύης, η *Λευτεριά* της ΚΟ της Αθήνας του ΚΚΕ και επίσης δεκάδες τοπικές εφημερίδες και εκατοντάδες τομεακές στις διάφορες πόλεις και επαρχίες.

Τα «χωνιά», οι τηλεβόες μετέδιδαν καθημερινά τα νέα από την πορεία των μαχών του ΕΛΑΣ και του Ανατολικού Μετώπου. Για το έντυπο υλικό, που κυκλοφορούσε κατά εκατοντάδες χιλιάδες και εκατομμύρια φύλλα στην Ελεύθερη Ελλάδα, εξασφάλιζε χαρτί ο ΕΛΑΣ, με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Το παράδειγμα της Αθήνας, που βρισκόταν στην πρωτοπορία στον τύπο και τη διαφώτιση, το ακολουθούσαν οι οργανώσεις Πειραιά, Θεσσαλονίκης, Θεσσαλίας, Ρούμελης, Μακεδονίας, Πελοποννήσου, Ηπείρου κλπ. Στην Κομματική Οργάνωση Αθήνας (ΚΟΑ) υπεύθυνη για τη διαφωτιστική

δουλειά ήταν η ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης Ηλέκτρα Αποστόλου, που τη συνέλαβαν οι Γερμανοί στις 26 του Ιούλη 1944 και, αφού τη βασάνισαν απάνθρωπα, πέταξαν το πτώμα της στους δρόμους της Αθήνας.

Το ΚΚΕ στα χρόνια της κατοχής έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στα ζητήματα του ιδεολογικού μετώπου. Σ' αυτό βοηθούσε το περιοδικό *Κομμουνιστική Επιθεώρηση (ΚΟΜΕΠ)* όπως και το περιοδικό *Πρωτοπορία*, που από τις στήλες του μελετήθηκαν και προβλήθηκαν μια σειρά από σημαντικά ζητήματα της ιδεολογίας, της πολιτικής και της οργανωτικής δράσης του ΚΚΕ.

Επίσης, παρά τις δυσκολίες της παρανομίας, γίνονταν σε πολλές κομματικές οργανώσεις μια σειρά από μαθήματα μαρξισμού-λενινισμού και διάφορες διαλέξεις με ιδεολογικό περιεχόμενο.

23. Η Διάσκεψη του Λιβάνου. Κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας»

Ο Γεώργιος Παπανδρέου, που σ' όλη τη διάρκεια της κατοχής είχε σταθεί μακριά από τον αγώνα του ελληνικού λαού και είχε απορρίψει επίμονα όλες τις προτάσεις του ΚΚΕ και του ΕΑΜ για ενότητα, συνεργασία και συμμετοχή στην Αντίσταση, έφτασε καλεσμένος από τους Αγγλους στις 15 του Απρίλη 1944 στο Κάιρο. Το δρόμο του Γ. Παπανδρέου προς το Κάιρο τον άνοιξαν δύο υπομνήματα που είχε στείλει, το πρώτο τον Ιούλη του 1943 και το δεύτερο το Γενάρη του 1944, στη βρετανική κυβέρνηση. Μ' αυτά ο Γ. Παπανδρέου ξεπερνούσε σε δουλοφροσύνη απέναντι στην Αγγλία όλους τους αστούς παλαιοκομματικούς αρχηγούς. Οι Αγγλοι με το βασιλιά, αφού απομάκρυναν τον Σοφοκλή Βενιζέλο από τον πρωθυπουργικό θώκο, που τον είχε κρατήσει μόνο δύο εβδομάδες, ανέθεσαν στις 24 του Απρίλη 1944 το σχηματισμό κυβέρνησης στον Γεώργιο Παπανδρέου, γιατί θεωρήθηκε σαν πιο έμπειρος στις πολιτικές δολοπλοκίες και μηχανορραφίες που σχεδίαζαν οι Βρετανοί ιμπεριαλιστές.

Στο μεταξύ, οι ηγεσίες του ΚΚΕ, του ΕΑΜ και της ΠΕΕΑ, έπειτα από πρόσκληση που τους είχε κάνει η κυβέρνηση Σοφ. Βενιζέλου, προτού αντικατασταθεί, έστειλαν το Μάη του 1944 αντιπροσωπεία στο Κάιρο για διαπραγματεύσεις, στις οποίες θα έπαιρναν μέρος και οι οργανώσεις ΕΔΕΣ και ΕΚΚΑ, καθώς και τα μεγάλα αστικά πολιτικά κόμματα, που είχαν μείνει ως τότε ξένα προς τον αγώνα του έθνους. Η αντιπροσωπεία αποτελέστηκε από τον Πρόεδρο της ΠΕΕΑ Α. Σβώλο και τους Γραμματείς Ν. Ασκούτση και Α. Αγγελόπουλο (εκ μέρους της ΠΕΕΑ), τους Μ. Πορφυρογένη και Δ. Στρατή (εκ μέρους του ΕΑΜ), τον Π. Ρούσο (εκ μέρους του ΚΚΕ) και τον Στ. Σαράφη σαν στρατιωτικό σύμβουλο. Εκτός απ' αυτούς, στη Διάσκεψη του Λιβάνου πήραν μέρος από την κυβέρνηση Παπανδρέου ο ίδιος ο πρωθυπουργός, ο Σ. Βενιζέλος και ο Π. Κανελλόπουλος.

Οι άλλοι που συμμετείχαν στη Διάσκεψη ήταν: Από τον ΕΔΕΣ οι Κ. Πυρομάγλου, Αρ. Μεταξάς και Στ. Μεταξάς, από τις «Εθνικές Δυναμικές Οργανώσεις» ο Κ. Βεντήρης και ο Α. Σταθάτος, από την ΕΚΚΑ ο Γ. Καρτάλης, από το Κόμμα των Φιλελευθέρων οι Γ. Βασιλειάδης, Γ. Εξηντάρης και Κ. Ρεντής, από το Λαϊκό Κόμμα ο Δ. Λόντος, από το Εθνικό Λαϊκό Κόμμα ο Σ. Θεοτόκης, από το Αγροτικό Κόμμα ο Α. Μυλωνάς, από την Ένωση Αριστερών ο Ι. Σοφιανόπουλος, από το Προοδευτικό (του Καφαντάρη) ο Σακκάλης και σαν ανεξάρτητος ο Φ. Δραγούμης.¹

Στα τέλη του Απριλίου 1944, λίγες μέρες προτού φτάσει η αντιπροσωπεία της Εθνικής Αντίστασης στο Κάιρο, οι Αγγλοι ιμπεριαλιστές με την ελληνική εξόριστη κυβέρνηση είχαν ολοκληρώσει τη διάλυση των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων στη Μέση Ανατολή. Δυστυχώς, η αντιπροσωπεία της ΠΕΕΑ, του ΕΑΜ και του ΚΚΕ, αντί να καταδικάσει τη βάνουση αυτή ενέργεια των Βρετανών ιμπεριαλιστών και της κυβέρνησης εξωτερικού, έστειλε στις 16 του Μάη 1944, παραμονή της έναρξης των εργασιών της Διάσκεψης του Λιβάνου, προς τον Ουϊνστον Τσόρτσιλ ένα απαράδεκτο και

---

1. Πέτρος Ρούσος, *Η Μεγάλη Πενταετία*, τόμος Β', σελ. 112.

ακατανόητο τηλεγράφημα, που το υπέγραφαν οι Α. Σβώλος, Μ. Πορφυρογένης και Π. Ρούσος. Το τηλεγράφημα, μεταξύ των άλλων, έλεγε:

«Ως αντιπρόσωποι της μαχόμενης Ελλάδας παρά τη διασκέψει διά την εθνικήν ενότητα, επιθυμούμε να εκφράσωμεν τη Υμετέρα Εξοχότητι ευσεβάστως τον θαυμασμόν μας και Σας ευχαριστήσωμεν διά το ενδιαφέρον Σας υπέρ της χώρας μας και του μέλλοντός της... Πιστεύομεν ότι το ενδιαφέρον αυτό, ομού μετά λύπης την οποίαν δικαίως ησθάνητε διά τα πρόσφατα γεγονότα, τα επισυμβάντα μεταξύ των δυνάμεών μας Μέσης Ανατολής, προεκάλεσε τας σοβαράς κρίσεις σας διά την χώραν μας. Ας μας επιτραπή, εν τούτοις, να είπωμεν, ότι η αντίστασις και η αιματηρά πάλη του Ελληνικού λαού εις τας πόλεις και τα όρη είναι τοιαύται, ώστε να υπερτερούν εις ηθικήν σημασίαν των παραφρόνων πράξεων ανευθύνων προσώπων, αι οποίαι πράξεις, μολονότι γεννηθείσαι από την επιθυμίαν διά την εθνικήν ένωσιν, ωδήγησαν εν τούτοις εις οδυνηρά και καταστρεπτικά αποτελέσματα, τα οποία πρέπει να καταδικαστούν από πάντας...»¹ Να σημειωθεί ότι στις 5 του Μάη, την ημέρα που έφτανε η αντιπροσωπεία της Εθνικής Αντίστασης στο Κάιρο, ο Τσόρτσιλ έστειλε στον Ίντεν (υπουργό Εξωτερικών) τηλεγράφημα με το ακόλουθο περιεχόμενο: «Πρέπει να επιτύχουμε ρήξη με το ΕΑΜ, πριν αυτό συνδεθεί πολύ με τους Σοβιετικούς. Πρέπει, αν είναι δυνατόν, να δημιουργήσουμε ένα τέτοιο χάσμα που θα δώσει στους Σοβιετικούς να καταλάβουν ότι πρέπει να το σκεφτούν πολύ σοβαρά πριν πάρουν απόφαση. Το Φόρεϊν Όφισ πρέπει να καταστρώσει την πιο ισχυρή επίθεση κατά του ΕΑΜ, έτσι που να είναι δυνατό να καταγγεληθεί ανοιχτά. Δεν πρέπει να του δοθεί καμία βοήθεια ή οποιουδήποτε είδους όπλα ή εφόδια. Όλη η βοήθειά μας πρέπει να δοθεί στον Ζέρβα και αυτή θα πρέπει, αν είναι δυνατό, να αυξηθεί.»²

Όλοι οι αντιπρόσωποι που πήραν μέρος στο «Συνέδριο

---

1. *Ιστορία της Αντίστασης 1940-1945*, τόμ. 3, σελ. 1130.

2. *Εφημερίδα Η Καθημερινή*, 13.5.1995, σελ. 13.

του Λιβάνου», οι εργασίες του οποίου διεξήχθησαν στις 17-20 του Μάη 1944, μαζί και η αντιπροσωπεία της ΠΕΕΑ, του ΕΑΜ και του ΚΚΕ, ενέκριναν και υπέγραψαν σαν «Συμβόλαιο του Λιβάνου» την εισήγηση του πρωθυπουργού της κυβέρνησης εξωτερικού Γ. Παπανδρέου, που δεν ήταν παρά ένα κατηγορητήριο κατά της Εθνικής Αντίστασης.

Η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ, του ΕΑΜ και της ΠΕΕΑ, αν και διατύπωσε ορισμένες επιφυλάξεις στη διάρκεια των εργασιών της Διάσκεψης, δεν τήρησε τις γραπτές οδηγίες που είχε από την ηγεσία της Εθνικής Αντίστασης. Οι οδηγίες αυτές ήταν:

«Να καθοριστούν οι προγραμματικές κατευθύνσεις της Ενιαίας Κυβέρνησης με βάση τους σκοπούς της ΠΕΕΑ.

Ο στρατός και οι υπηρεσίες θα ξεκαθαριστούν από τα στοιχεία που έδρασαν στην περίοδο της 4ης Αυγούστου εναντίον του λαού και τα φασιστικά εν γένει στοιχεία.

Η σύνθεση της κυβέρνησης θα στηριχθεί στη βάση ότι η πλειοψηφία ή, το ελάχιστο, το μισό των εδρών πρέπει να δοθούν στην ομάδα ΕΑΜ-ΚΚ-ΠΕΕΑ και ειδικά τα υπουργεία Εσωτερικών και Στρατιωτικών. Για την Προεδρία και το Υπουργείο Εξωτερικών θα καταβληθεί προσπάθεια να κερδηθούν για την ομάδα. Πάντως στην Ελεύθερη Ελλάδα θα υπάρχει Αντιπρόεδρος της κυβέρνησης από την ομάδα.

Θα γίνει Ενιαίος Στρατός. Θα έχουμε υπ' όψη για αρχιστρατήγους τους Σαράφη και Σαρηγιάννη. Θα είναι δεκτοί αξιωματικοί πρόθυμα με ανάλογες θέσεις, εκτός από τους εθνοπροδότες.»¹

Η αντιπροσωπεία έκανε απαράδεκτες υποχωρήσεις: Επιβεβαίωσε το ρυθμιστικό ρόλο του Βρετανικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής στο θέμα των ένοπλων δυνάμεων, δέχθηκε να συμμετάσχουν η ΠΕΕΑ, το ΕΑΜ και το ΚΚΕ σαν ανίσχυρη μειοψηφία στην κυβέρνηση και καταδίκασε την πατριωτική αντιφασιστική πάλη των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων στη Μέση Ανατολή.

Έτσι, κλείστηκε μια συμφωνία που δεν ανταποκρινόταν

---

1. Αρχείο της ΠΕΑΕΑ, Πρακτικά Συνεδριάσεων, σελ. 86.

στο συσχετισμό των δυνάμεων που υπήρχε τότε και στις αρχές του Ιδρυτικού του ΕΑΜ, γεγονός που αποτέλεσε σοβαρότατο λάθος αρχών με βαριές επιπτώσεις στην έκβαση του αγώνα.

Η αναγγελία της Συμφωνίας του Λιβάνου προκάλεσε αλγεινή εντύπωση στον αγωνιζόμενο ελληνικό λαό. Το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ χαρακτήρισε απαράδεκτες τις υποχωρήσεις της αντιπροσωπείας στις διαπραγματεύσεις, γιατί είχε παραβιάσει τις γραπτές οδηγίες που της είχαν δοθεί. Το ΠΓ αποφάσισε να μην αναγνωρίσει τη συμφωνία και να ανακαλέσει την αντιπροσωπεία από το Λίβανο για να ενημερωθεί έγκυρα και να μπορέσει να καταλήξει σε οριστική απόφαση. Το Εθνικό Συμβούλιο, που συνερχόταν τότε στις Κορυσχές της Ευρυτανίας, σε συνεδρίασή του τάχθηκε κατά της Συμφωνίας του Λιβάνου. Στην ομιλία που έκανε στη σύσκεψη των κομμουνιστών Εθνοσυμβούλων το μέλος του ΠΓ Γ. Ζεύγος, αναφερόμενος στο Λίβανο, είπε: «Τι συνέβη εκεί και ποιοι λόγοι ανάγκασαν την αντιπροσωπεία μας να μείνει στη διάσκεψη, όπου κατασυκοφαντούνταν και βρίζονταν το μεγαλύτερο κίνημα που γνώρισε η Ελλάδα στη νεώτερη ιστορία της, και γιατί τελικά δέχτηκαν να βάλουν τις υπογραφές τους κάτω από τον επαίσχυντο λόγο του Παπανδρέου, μας είναι ακόμα άγνωστο... Οι παραβάτες των οδηγιών μας θα υποστούν τις συνέπειες που προβλέπονται από το Λαϊκό Κράτος και το Κόμμα μας θα τιμωρήσει αυστηρά και παραδειγματικά τα στελέχη του με την κατηγορία της προδοσίας και συνθηκολόγησης με τους εχθρούς του αγώνα και του λαού.»¹

Η Συμφωνία του Λιβάνου προκάλεσε έντονη αντίδραση σε πολλές κομματικές και ΕΑΜικές οργανώσεις. Η Συνδιάσκεψη της ΚΟ Μακεδονίας-Θράκης καταδίκασε τη συμφωνία και ζήτησε την ακύρωσή της.

Από τα μέλη της αντιπροσωπείας επέστρεψε πρώτα ο Στεφ. Σαράφης. Στη συνεδρίαση της ΠΕΕΑ στις 2 του Ιούνη

---

1. Θανάσης Χατζής, *Η νικηφόρα Επανάσταση που χάθηκε (1941-1945)*, σελ. 419-420.

1944, αφού έγινε έκθεση από τον Στ. Σαράφη και παίρνοντας υπόψη ένα τηλεγράφημα της αντιπροσωπείας για την υπογραφή της Συμφωνίας του Λιβάνου, ο Γραμματέας Εσωτερικών Γιώργης Σιάντος είπε: «Μια θα έπρεπε να είναι η απάντησή μας στην αντιπροσωπεία μας: Παραβήκατε τις εντολές μας, κάνατε του κεφαλιού σας, σας καλούμε να γυρίσετε πίσω... Αλλ' αυτό δεν συμφέρει σε καμμία περίπτωση... Γι' αυτό επιβάλλεται να ακολουθήσουμε άλλο δρόμο: να παραδεχτούμε τα όσα έχουν κάνει οι αντιπρόσωποί μας και να διορθώσουμε ό,τι διορθώνεται... Τώρα πρέπει να βρούμε ποιο είναι το βασικό ζήτημα που, ανλυθεί, λύνονται τότε τ' άλλα. Τέτοιο ζήτημα είναι το ζήτημα του βασιλιά.»¹

Μετά τον Σαράφη επέστρεψε από το Λίβανο και ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης. Κι αυτός έκανε έκθεση σε συνεδρίαση της ΠΕΕΑ στις 26 του Ιούνη 1944. Και στη συνεδρίαση αυτή ο Σιάντος είπε: «Και από τις ανακοινώσεις του Πορφυρογένη προκύπτει ότι η αντιπροσωπεία δεν πήρησε κανέναν όρο από τις γραπτές οδηγίες. Η συμφωνία του Λιβάνου είναι νεφελώδης και δεν εξασφαλίζει την ενότητα. Εφ' όσον, όμως, βάλαμε την υπογραφή μας, θα τη σεβαστούμε.»²

Σε συνεδρίαση της Γραμματείας του ΠΓ της ΚΕ, που έγινε στις 29 του Ιούνη 1944, ο Πορφυρογένης παραδέχτηκε ότι η συμφωνία δεν ανταποκρίνεται στο σημερινό συσχετισμό δυνάμεων, ούτε δίνει εγγυήσεις για ομαλό πέρασμα από την κατοχή στην απελευθέρωση και τη δημοκρατία. Δήλωσε πως δε θα υπέγραφε ποτέ στο Λίβανο, ούτε θα έπαιρνε μέρος στη διάσκεψη, όπως είχε οργανωθεί, αν δεν ήταν άμεσος ο κίνδυνος να διασπαστεί η ΠΕΕΑ και το ΕΑΜ. Για τον ίδιο λόγο υποστήριξε πως πρέπει να γίνουν προσεκτικοί χειρισμοί, παίρνοντας υπόψη την ευθιξία του Σβώλου και των άλλων συνεργατών στην ΠΕΕΑ.³

---

1. *Αρχείο της ΠΕΕΑ, Πρακτικά Συνεδριάσεων*, σελ. 26.

2. *Στο ίδιο*, σελ. 33.

3. Θανάσης Χατζής, *Η νικηφόρα Επανάσταση που χάθηκε (1941-1945)*, σελ. 449.

Στη συνεδρίαση της ΠΕΕΑ στις 24 του Ιουλίου 1944 ο πρόεδρος Αλέξανδρος Σβώλος (επικεφαλής της αντιπροσωπείας της ΠΕΕΑ) έκανε έκθεση για τις συζητήσεις στη Μ. Ανατολή. Ανάμεσα σ' άλλα, ανέφερε: «Η δράση της αντιπροσωπείας συνετέλεσε ν' ανυψωθεί στη γενική εκτίμηση ο αγώνας που έξω είχε μείνει σχεδόν άγνωστος και υποτιμημένος... Δεν θα μας συγχωρούσε ο Λαός, αν δεν κάναμε ό,τι μπορούμε για να πετύχουμε την ενότητα... Όλοι περίμεναν ότι εμείς θα αποχωρούσαμε για να ριχτεί σε μας η ευθύνη της διάσπασης... Έχω την πεποίθηση ότι η συμφωνία του Λιβάνου, όπου καταλήξαμε, είναι καλή.» Είπε, επίσης, ότι η αντιπροσωπεία επισκέφτηκε τους πρεσβευτές της Αγγλίας, Αμερικής και Σοβιετικής Ένωσης και ότι «γνώμη και των τριών ήταν πως έπρεπε να γίνει η ενότητα και να μπούμε στην κυβέρνηση...». Τόνισε επίσης τη σημασία που έχουν «οι σχετικές συστάσεις» και εξήγησε το νόήμά τους, που «αποτελεί δικαίωση της αντιπροσωπείας, για τον τρόπο που αντιλήφθηκε την κατάσταση και που ενήργησε».¹ Ο Π. Ρούσος εξήρε το ρόλο και τη συμβολή του Προέδρου Σβώλου και διευκρίνισε ότι η συμβουλή που τους δόθηκε για τη Συμφωνία του Λιβάνου δεν ήταν της σοβιετικής κυβέρνησης, αλλά προσωπική γνώμη του πρεσβευτή της. Ο Π. Ρούσος γράφει ότι τον κάλεσε ο σύμβουλος της Πρεσβείας στο Κάιρο και του έκανε την ακόλουθη δήλωση: «Η σοβιετική κυβέρνηση δεν απάντησε επί του θέματος. Ο πρεσβευτής, όμως, σας μεταβιβάζει την ακόλουθη προσωπική του γνώμη: α) Η συμφωνία του Λιβάνου ανταποκρίνεται προς την σημερινή κατάσταση των πραγμάτων. β) Η στάση της αντιπροσωπείας σας είναι σωστή. γ) Πρέπει να μπείτε στην κυβέρνηση και δ) Να φροντίσετε να γίνει γνωστή η γνώμη αυτή στα βουνά.»²

Ακολούθησαν άκαρπες προσπάθειες για τη βελτίωση των όρων της συμφωνίας, την αλλαγή του προσώπου του πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου κλπ. Τελικά, η ΚΕ του ΚΚΕ

---

1. *Αρχείο της ΠΕΕΑ, Πρακτικά Συνεδριάσεων*, σελ. 40-42.

2. Π. Ρούσος, *Η Μεγάλη Πενταετία*, σελ. 185.

που συνήλθε στις 2-3 Αυγούστου του 1944,¹ ενέκρινε τη «Συμφωνία του Λιβάνου». Στην ίδια απόφαση κατέληξε και η ΚΕ του ΕΑΜ, που συνήλθε στις 15 Αυγούστου του 1944. Η ΚΕ του ΚΚΕ και η ΚΕ του ΕΑΜ, ύστερα από συνεννόηση με την ΠΕΕΑ, δέχτηκαν να μετάσχουν στην κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας».

Στις 7 Αυγούστου του 1944 συνήλθε η ΚΕ του ΕΑΜ και εξέλεξε Γενικό Γραμματέα τον Μήτσο Παρτσαλίδη, μέλος του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ.

Στις 2 του Σεπτεμβρίου 1944 ορκίστηκαν σαν μέλη της κυβέρνησης Παπανδρέου ο Α. Σβώλος, υπουργός Οικονομικών, ο Α. Αγγελόπουλος, υφυπουργός Οικονομικών, ο Γ. Ζεύγος, υπουργός Γεωργίας, ο Μ. Πορφυρογένης, υπουργός Εργασίας, ο Ηλ. Τσιριμώκος, υπουργός Εθνικής Οικονομίας και ο Ν. Ασκούτσης, υπουργός Δημοσίων Έργων.

Την απόφασή του για τη συμμετοχή στην κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου εκπροσώπων του ΚΚΕ, του ΕΑΜ και της ΠΕΕΑ, το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, σε ανακοίνωσή του προς τις κομματικές οργανώσεις, προσπάθησε να τη δικαιολογήσει με τα ακόλουθα: «Το ΠΓ θεώρησε ότι το Κόμμα μας δεν επιτρέπεται να μείνει έξω από την κυβέρνηση. Μια τέτοια στάση θα ενίσχυε ακριβώς εκείνες τις ακραίες μερίδες που κάνουν το παν για να ματαιώσουν την ενότητα και να επιβάλουν αντιλαϊκό καθεστώς με πρόκληση ανοικτού εμφυλίου πολέμου. Το Κόμμα μας πρέπει να 'χει καθαρά μπροστά του, ότι σκοπός του αγώνα μας είναι η συντριβή των χιτλερικών κατακτητών, η εξασφάλιση των θέσεων που έχει κατακτήσει ο λαός με την αιματηρή πάλη του, η εξασφάλιση της δημοκρατικής εξέλιξης του τόπου. Συνεπώς, η τακτική μας πρέπει να τείνει στη ματαίωση κάθε προσπάθειας που αντιτίθεται σ' αυτό το σκοπό, στο τσιτοποίηση των δικτατορικών τρομοκρατικών τάσεων και συγκεκριμένα στη διάσπαση των δυνάμεων που έχουν φασιστι-

---

1. Στη συνεδρίαση της ΚΕ πήραν μέρος οι Γ. Σιάντος, Γ. Ιωαννίδης, Γ. Ζεύγος, Μ. Παρτσαλίδης, Β. Μπαρτζιώτας, Π. Ρούσος, Μ. Βαφειάδης, Α. Στρίγκος, Μ. Πορφυρογένης, Κ. Θέος, Μ. Σινάκος, Κ. Καραγιώργης, Κ. Ζεύγου, Θ. Χατζής, Η. Μανιάτης, Α. Βασιλειάδης, Στ. Παπαδομιχελάκης και Φ. Βέττας.

κές αντιλαϊκές τάσεις... Μπαίνοντας σήμερα στην κυβέρνηση υπό τον Παπανδρέου, οφείλουμε να εξηγήσουμε, ότι προβαίνουμε σ' αυτό ύστερα από εξαναγκασμό...»¹

Η υπογραφή της «Συμφωνίας του Λιβάνου» έμελλε να έχει εξαιρετικά επιζήμιες συνέπειες για τον απελευθερωτικό αγώνα του ελληνικού λαού. Έδωσε αντικειμενικά τη δυνατότητα στους Άγγλους ιμπεριαλιστές και την ντόπια αντίδραση να προωθήσουν τα σκοτεινά τους σχέδια σε βάρος του κινήματος Αντίστασης.

Τέσσερις μήνες μετά τη σύσκεψη του Λιβάνου, στις 24 του Σεπτέμβρη 1944, έγιναν στην πόλη Καζέρτα της Ιταλίας διαπραγματεύσεις μεταξύ του Στρατηγείου των Συμμαχικών Δυνάμεων της Μεσογείου, της αγγλικής κυβέρνησης, της ελληνικής κυβέρνησης, του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ.²

Η σύσκεψη της Καζέρτας, στις 26 του Σεπτέμβρη 1944, κατέληξε σε συμφωνία που περιείχε και τους εξής όρους:

«1) Όλοι αι ανταρτικά δυνάμεις αι δρώσαι εν Ελλάδι τίθενται υπό τας διαταγάς της Ελληνικής Κυβερνήσεως Εθνικής Ενότητος.

2) Η Ελληνική Κυβέρνησις θέτει τας δυνάμεις ταύτας υπό τας διαταγάς του Στρατηγού Σκόμπυ, όστις ωνομάσθη υπό του Ανωτάτου Αρχιστρατήγου, Στρατηγός Διοικών τας Δυνάμεις εν Ελλάδι.

3) Συμφώνως προς προκήρυξιν εκδοθείσαν παρά της Ελληνικής Κυβερνήσεως, οι αρχηγοί των Ελλήνων Ανταρτών θα απαγορεύσουν πάσαν απόπειραν των υπ' αυτών μονάδων να αναλάβουν την αρχή ανά χείρας. Τοιαύτη πράξις θα χαρακτηριστή ως έγκλημα και θα τιμωρηθή αναλόγως.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 223-224.

2. Στη σύσκεψη της Καζέρτας, που διεξήχθη με την προεδρία του αρχιστρατήγου των Συμμαχικών Δυνάμεων της Μεσογείου Ουίλσον, πήραν μέρος ο Βρετανός υπουργός Μέσης Ανατολής Μακ Μίλαν, ο Άγγλος πρεσβευτής στην ελληνική κυβέρνηση Λίπερ, ο Άγγλος στρατηγός Σκόμπι, με τους ταξιαρχους Σπρίνχολ και Μπένφιλ, ο πρωθυπουργός της ελληνικής κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου, οι υπουργοί Α. Σβώλος, Ι. Ζεύγος, Θ. Τσάτσος και Σγουρίτσας, ο στρατηγός Σ. Σαράφης και ο Ν. Ζέρβας.

4) Όσον αφορά τας Αθήνας, ουδεμία ενέργεια θα αναληφθή εκτός υπό τας αμέσους διαταγάς του Στρατηγού Σκόμπυ, Στρατηγού Διοικούντος τας εν Ελλάδι δυνάμεις...»¹

Τη «Συμφωνία της Καζέρτας» την κατάγγειλε με προκηρύξεις προς το λαό της Αθήνας η ΚΟΑ σαν προβοκάτσια των Γερμανοράλληλων. Όταν, όμως, το Κλιμάκιο του ΠΓ της ΚΕ στην Αθήνα και η ΚΟΑ ενημερώθηκαν από την ηγεσία του Κόμματος ότι πράγματι υπογράφηκε τέτοια συμφωνία από το Κόμμα, η ΚΟΑ πειθάρχησε.

Η «Συμφωνία της Καζέρτας», ύστερα από τη «Συμφωνία του Λιβάνου», με τους απαράδεκτους όρους που κι αυτή περιείχε, έδωσε νέες, ακόμα μεγαλύτερες δυνατότητες στους Αγγλους ιμπεριαλιστές για την προώθηση της ένοπλης επέμβασής τους στη χώρα μας, για την παλινόρθωση της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας και την αποκατάσταση του καθεστώτος της υποτέλειας και της εξάρτησης στην Ελλάδα. Και ο Λίβανος και το αποκορύφωμά του, η Καζέρτα, άνοιγαν το δρόμο του στρατηγού Σκόμπι προς το Δεκέμβρη.

24. Ο ΕΛΑΣ καταφέρει σκληρά πλήγματα στον εχθρό σ' όλη τη χώρα.

*Οι μάχες της σοδειάς, της Στυμφαλίας, της Άμφισσας
και η μεγάλη επιχείρηση της Άμφιλοχίας*

Η καινούργια περίοδος, που εγκαινιάστηκε με την ίδρυση της ΠΕΕΑ, χαρακτηρίζεται από μια ορμητική άνοδο του κινήματος Εθνικής Αντίστασης. Τα τμήματα του ΕΛΑΣ, που συμπληρώθηκαν και ανασυγκροτήθηκαν στο μεταξύ, διεξάγουν σκληρές αμυντικές και επιθετικές μάχες με τον εχθρό σ' όλες τις περιοχές της Ελλάδας.

Οι Γερμανοί κατακτητές επιδιώκουν, με εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, να απωθήσουν τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ, κυρίως από τις οδικές και τις σιδηροδρομικές αρτηρίες, τις οποίες θέλουν να κρατήσουν ανοιχτές για να διευκολύνουν την

---

1. Στέφανος Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, σελ. 444.

επικοινωνία των τμημάτων τους. Ο ΕΛΑΣ αγωνίζεται να ματαιώσει τις προσπάθειές τους αυτές. Διεξάγει σκληρούς αγώνες και, με τη βοήθεια του λαού, ανατρέπει τα σχέδια των χιτλεροφασιστών.

Με την επέκταση της ένοπλης πάλης στην Αθήνα-Πειραιά-Θεσσαλονίκη και σ' άλλες πόλεις, διευρύνεται το μέτωπο και, εκτός από την ύπαιθρο, περικλείνει πλέον και τις μεγαλύτερες πόλεις της χώρας.

Στις αρχές του Μάρτη 1944 οι χιτλερικοί έκαναν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στη Βόρεια Πελοπόννησο. Περίπου 2.000 Γερμανοί κινήθηκαν σε δύο φάλαγγες από το Κιάτο και το Ξυλόκαστρο προς τον ορεινό όγκο της Ζήρειας. Ο ΕΛΑΣ τους χτύπησε στη στενωπό της Ντούσιας με αποτέλεσμα να σκοτώσει 100 περίπου Γερμανούς, να αιχμαλωτίσει 22 και να πάρει πολλά λάφυρα.

Τα ίδια αποτελέσματα είχαν και οι επιχειρήσεις στον Πάρνωνα. Παρ' όλες τις ωμότητες που διέπραξαν, οι Γερμανοί δεν κατόρθωσαν να καταφέρουν αποφασιστικό πλήγμα στους αντάρτες. Στις 12 του Μάρτη, κοντά στο Μονοδέντρι, τμήμα του ΕΛΑΣ συνέτριψε εχθρική φάλαγγα 11 αυτοκινήτων. Από τους 200 περίπου χιτλερικούς σώθηκαν μόνο οι 50. Το σοβαρό αυτό χτύπημα υποχρέωσε τους Γερμανούς να διακόψουν την εκστρατεία τους στον Πάρνωνα και να επιστρέψουν στη Σπάρτη.

Το δεύτερο δεκαήμερο του Απριλίου οι Γερμανοί οργάνωσαν νέα εκστρατεία στη Βόρεια Πελοπόννησο με 3.000 χιτλερικούς και 1.000 ταγματасφαλίτες. Τα τμήματα του ΕΛΑΣ ελίχθηκαν με επιτυχία και η ενέργεια του εχθρού έπεσε στο κενό. Επίλεκτο γερμανικό τάγμα έπεσε σε ενέδρα στις 20 του Απριλίου 1944 στη Γλόγοβα και αποδεκατίστηκε. Είχε απώλειες πάνω από 180 νεκρούς και τραυματίες.

Σε αποτυχία κατέληξαν και οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στον τομέα των Φιλιατών-Κακαβιάς, στην Ηπειρο, στις 15-22 του Απριλίου. Το 15ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ, σε συνεργασία με Αλβανούς παρτιζάνους, έπειτα από σκληρή 7ήμερη μάχη, απώθησε τον εχθρό έξω από την ελεύθερη περιοχή.

Στη Στερεά, τμήματα της XIII Μεραρχίας υποχρέωσαν

σε σύμπτυξη 600 χιτλερικούς και ταγματасφалίτες, που κινήθηκαν στις 14 του Μάη προς την Υπάτη.

Την περίοδο Μάρτη-Ιούλη ο ΕΛΑΣ απέκρουσε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του εχθρού στο Πήλιο (τέλη του Μάρτη), στην Εύβοια (πρώτο δεκαήμερο του Απρίλη), στο Βέρμιο, Σινιάτσικο και Καΐμακτσαλάν (22-27 του Απρίλη) και στη Λοκρίδα (Ιούνης).

Την περίοδο αυτή ο ΕΛΑΣ δεν περιορίστηκε μόνο στην αντιμετώπιση των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων του εχθρού. Οργάνωσε λαμπρές επιθετικές επιχειρήσεις και έδωσε γερά χτυπήματα στον εχθρό. Οι κυριότερες από τις μάχες αυτές ήταν:

Η μάχη της σοδειάς: Πρόκειται για μια ιδιότυπη μάχη που έδωσε ο ΕΛΑΣ, μαζί με τους αγρότες, σ' όλες σχεδόν τις πεδινές περιοχές της χώρας, με ιδιαίτερη ένταση στη Θεσσαλία και τη Δυτική Μακεδονία τον Ιούνη-Ιούλη του 1944. Δεκάδες είναι οι συγκρούσεις, οι μάχες και οι συμπλοκές των τμημάτων του ΕΛΑΣ, με αποτέλεσμα να ματαιωθούν τα αρπακτικά σχέδια των χιτλερικών και να σωθεί η σοδειά. Στην πεδιάδα Φαρσάλων-Λάρισας τη μάχη της σοδειάς την έδωσε και την κέρδισε, με τη βοήθεια της αγροτιάς, η Ταξιαρχία Ιππικού του ΕΛΑΣ. Σκληρές μάχες έγιναν στις 4 του Ιούνη 1944 στο χωριό Κοσκινά Καρδίτσας, στις 19 του Ιούλη στο χωριό Ελευθερές (Χατζηκαλάρ) στο θεσσαλικό κάμπο, στις 26 του Ιούλη στη Μεγάλη Πουλιάνα Τρικάλων. Στην περιοχή της Βέροιας από 20 του Ιούνη μέχρι τέλη του Ιούλη έγιναν 6 σοβαρές μάχες. Η μεγαλύτερη ήταν στα χωριά Παλατίτσια, Βιργίνα και Μετόχι. Πολυάριθμες άλλες μάχες και ενεδρευτικά χτυπήματα έδωσε ο ΕΛΑΣ στη Δυτική Στερεά (Ναυπακτία-Αγρίνιο), Ανατολική Στερεά (Κωπαΐδα), Πελοπόννησο (Κορινθία) κι αλλού.

Η μάχη της Στυμφαλίας (2 του Ιούλη 1944): Στη μάχη αυτή το 6ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ κύκλωσε και εκμηδένισε εχθρικό τάγμα που είχε κινηθεί από την Κόρινθο στην πεδιάδα της Στυμφαλίας για να κάψει τα σπαρτά. Οι χιτλερικοί είχαν απώλειες 120 νεκρούς, 300 πνιγμένους και 58 αιχμαλώτους. Οι ταγματасφалίτες είχαν 15 νεκρούς, 5 τραυματίες και 5 αιχμαλώτους. Πάρθηκαν λάφυρα 6 μυδράλια, 2

οπλοπολυβόλα, 120 τουφέκια, πολλά πυρομαχικά και άλλα υλικά. Η μάχη της Στυμφαλίας ήταν ένα γερό χτύπημα εναντίον των κατακτητών και άσκησε ισχυρή επίδραση στην ανάπτυξη του κινήματος στο Μοριά.

Η μάχη της Άμφισσας (1-2 του Ιούλη 1944): Η V Ταξιαρχία του ΕΛΑΣ, έπειτα από έγκυρες πληροφορίες ότι στην Άμφισσα είχε συγκεντρωθεί δύναμη 2.000 περίπου ανδρών των Ες-Ες με 14 πυροβόλα κλπ. για να εκστρατεύσει κατά της Παρνασσίδας-Δωρίδας, τα μεσάνυχτα της 1ης προς 2η του Ιούλη, εξαπέλυσε σφοδρή επίθεση με δύναμη 1.700 ανδρών κατά της Άμφισσας, της Ιτέας και της Αράχοβας. Τη μεγαλύτερη σκληρότητα είχαν οι μάχες που διεξήχθησαν μέσα στην Άμφισσα, όπου βρίσκονταν οι κύριες δυνάμεις του εχθρού.

Ο σκοπός της επιχείρησης πέτυχε απόλυτα, γιατί ο εχθρός αιφνιδιάστηκε και δεν μπόρεσε να αντιτάξει οργανωμένα άμυνα.

Οι χιτλερικοί είχαν απώλειες 150 νεκρούς και 300 τραυματίες. Σκοτώθηκαν επίσης πολλοί ταγματασφαλίτες και χωροφύλακες που πολεμούσαν μαζί με τους Γερμανούς κατά των τμημάτων του ΕΛΑΣ. Στη μάχη αυτή ο ΕΛΑΣ είχε απώλειες 25 νεκρούς και 50 τραυματίες. Καταστράφηκαν πολλά στρατιωτικά μέσα του εχθρού και πάρθηκαν αρκετά λάφυρα.

Μια άλλη λαμπρή επιτυχία του ΕΛΑΣ είναι η *μεγάλη επιχείρηση της Αμφιλοχίας* (12-13 του Ιούλη 1944). Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας των χιτλερικών στην Πίνδο (3-22 του Ιούλη 1944), η VIII Μεραρχία του ΕΛΑΣ, εκμεταλλευόμενη την αραίωση της εχθρικής διάταξης στην περιοχή Ηπείρου και Δυτικής Στερεάς, αποφάσισε την άμεση εφαρμογή σχεδίου επιχείρησης για την κατάληψη της Αμφιλοχίας. Το σχέδιο είχε εκπονηθεί έπειτα από διαταγή και οδηγίες του ΓΣ του ΕΛΑΣ. Η επιχείρηση άρχισε στις 12-13 του Ιούλη με ταυτόχρονες επιθετικές ενέργειες κατά της Αμφιλοχίας και των γειτονικών γερμανικών φρουρών Μοναστηρακίου, Ριβίου, Κρίκελου κ.ά. Το σχέδιο της επιχείρησης εκτελέστηκε με εξαιρετική επιτυχία. Ύστερα από σκληρότατο αγώνα, που πήρε τη μορφή οδομαχιών, η αντίσταση του

εχθρού κάμφθηκε. Ο ΕΛΑΣ κυριάρχησε στην πόλη, όπου παρέμεινε ένα 24ωρο. Οι χιτλερικοί είχαν απώλειες 450 νεκρούς και 37 αιχμαλώτους. Πάρθηκαν άφθονα λάφυρα. Καταστράφηκαν 23 αυτοκίνητα και όλο το πολεμικό υλικό που δεν ήταν δυνατό να μεταφερθεί. Πλοιάρια του ΕΛΑΝ άρπαξαν από γερμανικό πλοίο που κατευθυνόταν προς την Αμφιλοχία 5.000 νάρκες. Τα τμήματα του ΕΛΑΣ είχαν απώλειες 42 νεκρούς και 54 τραυματίες.

Την ίδια περίοδο ο ΕΛΑΣ οργάνωσε συστηματικές επιχειρήσεις για την εξάρθρωση και την παράλυση των συγκοινωνιών του εχθρού. Μια από τις σημαντικότερες επιχειρήσεις ήταν η ανατίναξη μέσα στα Τέμπη, τη νύχτα 22 προς 23 του Φλεβάρη 1944, από το μηχανικό του Ολύμπου μιας ταχείας αμαξοστοιχίας με Γερμανούς που στέλνονταν στο Ανατολικό Μέτωπο. Σκοτώθηκαν πάνω από 450 Γερμανοί. Το ένα τρίτο απ' αυτούς ήταν αξιωματικοί και ανάμεσά τους ένας Γερμανός στρατηγός με το επιτελείο του. Άλλες παρόμοιες επιχειρήσεις έγιναν στις 17 του Ιούνη του ίδιου χρόνου στην Καρδίτσα, στο δρόμο της Πύλου Κυπαρισσίας, όπου εξοντώθηκαν 190 Γερμανοί και 20 ταγματασφαλίτες. Τέλος, ενώ ο ΕΛΑΣ είχε αποδουθεί σε πολυαίμακτο αγώνα στη στεριά, το Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Ναυτικό (ΕΛΑΝ), που είχε στο μεταξύ δυναμώσει και αναπτυχθεί μετά την ίδρυση της ΠΕΕΑ, μεταφέρει τμήματα του λαϊκού στρατού, ιδίως, όμως, τρόφιμα και διεξάγει κοινές επιχειρήσεις με τον ΕΛΑΣ κατά των χιτλερικών. Τις παραμονές της απελευθέρωσης, το ΕΛΑΝ διέθετε 100 περίπου σκάφη (30-300 τόνων) και πλήρωμα που αποτελούνταν από 1.200 αξιωματικούς, καπετάνιους και ναυτάντρες.

Δίπλα στον ηρωικό αγώνα του ΕΛΑΣ και του ΕΛΑΝ, με την καθοδήγηση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ και με πρωτοπορία την αδούλωτη πρωτεύουσα, ξέσπασε ένα ισχυρότατο κύμα απεργιών, συλλαλητηρίων και διαδηλώσεων κατά της τρομοκρατίας, για τη ματαίωση της καινούργιας προσπάθειας των χιτλερικών για επιστράτευση, με κορύφωμα τη μεγαλειώδη απεργία Εθνικής Σωτηρίας.

Ο ΕΛΑΣ της Αθήνας-Πειραιά έδωσε πραγματικές μάχες

στην Καισαριανή, την Κοκκινιά, το Κάστρο του Υμηττού, την Καλλιθέα και αλλού. Στις απεργίες, τα συλλαλητήρια και τις διαδηλώσεις στην Αθήνα και τον Πειραιά επιτεύχθηκε ένας θαυμάσιος συνδυασμός της μαζικής με την ένοπλη πάλη του λαού.

Στις 28 του Ιούλη 1944 στο αντάρτικο αεροδρόμιο της Νεράιδας (Θεσσαλία) προσγειώθηκε ένα σοβιετικό αεροπλάνο, προερχόμενο από την Ιταλία και αποβίβασε οκτώ σοβιετικούς ανώτερους και κατώτερους αξιωματικούς.

Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν οι αντισυνταγματάρχες Γκριγκόρι Ποπόφ, Νικ. Τσερνισόφ και Τρογιάν. Αρχηγός της σοβιετικής στρατιωτικής αποστολής ήταν ο αντισυνταγματάρχης Γκρ. Ποπόφ.

Ο στρατηγός Σαράφης περιγράφει ως εξής την απάντηση του Ποπόφ στην παράκλησή του να εξηγήσει το ρόλο της αποστολής, τις σχέσεις που θα έχει με την άλλη συμμαχική αποστολή (αγγλική) και με την ΠΕΕΑ: «Χωρίς περιστροφές μου δήλωσε ότι είναι στρατιωτική αποστολή ανεξάρτητου συμμάχου κράτους στον ΕΛΑΣ αποκλειστικά και πως θα εργάζεται σύμφωνα με τις οδηγίες του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ. Είναι τμήμα της αποστολής του Κόκκινου Στρατού στο στρατό του Τίτο. Δεν στάλθηκε στην ΠΕΕΑ, αλλά στον ΕΛΑΣ. Πάντως, όμως, θα έχει σχέσεις με την ΠΕΕΑ. Με τη συμμαχική αποστολή δεν έχει υπηρεσιακή σχέση παρά σαν σύμμαχοι θα γνωριστούν και θα έχουν σχέσεις φιλικές.»¹

Ξεκαθαρίζοντας πως η αποστολή του έρχεται να διαπιστευτεί στον ΕΛΑΣ και όχι στην ΠΕΕΑ, ο Ποπόφ υπογράμμιζε το στρατιωτικό και όχι πολιτικό χαρακτήρα της, χωρίς να σημαίνει πως μειωνόταν η μεγάλη πολιτική σημασία της παρουσίας αυτής της αποστολής.

---

1. Στέφανος Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, σελ. 407.

25. Ο ΕΛΑΣ περνάει σε γενική επίθεση. Απελευθερώνει την Ελλάδα

Οι προϋποθέσεις για το πέρασμα των δυνάμεων της Αντίστασης σε γενική επίθεση για την απελευθέρωση της χώρας είχαν δημιουργηθεί τον Αύγουστο με αρχές του Σεπτεμβρίου 1944.

Ο ΕΛΑΣ τις παραμονές των μεγάλων απελευθερωτικών μαχών διέθετε σημαντικές δυνάμεις. Ο μόνιμος ΕΛΑΣ αριθμούσε 77.535 μαχητές και αξιωματικούς. Η Εθνική Πολιτοφυλακή 6.000 άνδρες. Δίπλα τους μάχονταν 50.000 εφεδρo-ελασίτες, ενώ 2.000.000 μέλη του ΕΑΜ και περίπου 640.000 Επονίτες αποτελούσαν ισχυρή δύναμη. Άλλωστε, η συντριβή από τον Κόκκινο Στρατό των χιτλερικών δυνάμεων στο Μέτωπο Κισινιόφ-Γιάσι και η προέλαση των σοβιετικών στρατιών προς τη Σόφια και το Βελιγράδι υποχρέωναν τα χιτλερικά στρατεύματα κατοχής να επισπεύσουν την αποχώρησή τους από την Ελλάδα. Από τον Αύγουστο ακόμη οι χιτλερικοί είχαν αρχίσει ν' αποσύρουν τις φρουρές τους από διάφορα νησιά του Αιγαίου. Στις γραμμές των εθνοπροδοτικών τμημάτων, που είχαν οπλιστεί από τους χιτλερικούς και η δύναμή τους την περίοδο αυτή ανερχόταν σε 15.000-20.000, καθώς και στη Χωροφυλακή, που η δύναμή της έφτανε τις 15.500, επικρατούσε μεγάλη σύγχυση και φόβος.

Η ΚΕ του ΚΚΕ, παίρνοντας υπόψη την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί, στη συνεδρίασή της στις 2-3 Αυγούστου του 1944¹, έριξε το σύνθημα: «Όλοι επί ποδός πολέμου! Να αγωνιστούμε μαζί με τον εθνικό μας στρατό ΕΛΑΣ, που ανέλαβε μαζικό επιθετικό πόλεμο, να συντρίψουμε τους επιδρομείς και να ελευθερώσουμε την πατρίδα. Να διαλύσουμε και να αποσυνδέσουμε τους Γερμανοβούλγαρους και τα

---

1. Στη συνεδρίαση της ΚΕ του ΚΚΕ πήραν μέρος οι Α. Βασιλειάδης, Μ. Βαφειάδης, Κ. Καραγιώργης, Γ. Ζεύγος, Κ. Ζεύγου, Κ. Θέος, Γ. Ιωαννίδης, Ηλ. Μανιάτης, Β. Μπαρτζιώτας, Στ. Παπαδομιχελάκης, Μ. Παρτσαλίδης, Μ. Πορφυρογένης, Π. Ρούσος, Γ. Σιάντος, Μ. Σινάκος, Λ. Στρίγκος, Θ. Χατζής κ.ά., όπως ο Φ. Βέττας γραμματέας του ΚΣ της ΕΠΟΝ.

προδοτικά σώματα. Να ματαιώσουμε τον εθνοκτόνο εμφύλιο πόλεμο, που εξαπολύει η μαύρη αντίδραση. Να εξασφαλίσουμε ομαλό δημοκρατικό πέρασμα στην ελεύθερη πολιτική ζωή της χώρας μας. Για τη Δημοκρατία... Όλο το Κόμμα σε συναγερμό.»¹

Επειδή το κύμα της τρομοκρατίας που απειλούσε να πνίξει στο αίμα την Αθήνα και τον Πειραιά ανέβαινε, το ΚΚΕ και το ΕΑΜ αποφάσισαν να οργανώσουν παλλαϊκή απεργία, με αιτήματα την άμεση κατάπαυση της τρομοκρατίας και τη ματαίωση της επιστράτευσης. Η επίθεση των Γερμανών και των συνεργατών τους έφτασε στην Αθήνα-Πειραιά στο κατ'όριο με το μπλόκο στην Κοκκινιά.

Τα χαράματα της 17ης Αυγούστου του 1944 η Κοκκινιά κυκλώθηκε από 3.000 περίπου Γερμανούς, χωροφύλακες και ταγματασφαλίτες με τανκς και πυροβολικό. Όσοι Κοκκινιώτες είχαν όπλα αντιστάθηκαν και πάλεψαν κατά του εχθρού, με επικεφαλής το 6ο Ανεξάρτητο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ Πειραιά. Οι μασκοφόροι υπέδειξαν στους Γερμανούς πάνω από 150 πατριώτες, που τους εκτέλεσαν σε δύο μάντρες. Περισσότεροι από 6.000 πατριώτες μεταφέρθηκαν και κλείστηκαν στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου. Από εκεί αρκετοί στάλθηκαν στα κάτεργα της Γερμανίας, απ' όπου δεν ξαναγύρισαν ποτέ.

Στις 24 Αυγούστου, απαντώντας στο κάλεσμα του ΚΚΕ και του ΕΑΜ, κατέβηκαν στην απεργία πάνω από 200.000 πατριώτες. Τα εργοστάσια, τα καταστήματα, τα γραφεία έκλεισαν. Η κίνηση στην Αθήνα και τον Πειραιά νεκρώθηκε. Στις συνοικίες έγιναν διαδηλώσεις. Ο ΕΛΑΣ κατέβηκε προς το κέντρο της πόλης. Ο εχθρός οργάνωσε επιδρομή στις συνοικίες, αλλά συνάντησε την ηρωική αντίσταση του ΕΛΑΣ και του λαού κι αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την προσπάθειά του, αφήνοντας στο πεδίο της μάχης πάνω από 40 νεκρούς. Ο ΕΛΑΣ έχασε στις συγκρούσεις αυτές 15 μαχητές.

Η παλλαϊκή απεργία της 24ης Αυγούστου, η απεργία Εθνικής Σωτηρίας, είχε πρωτοφανή επιτυχία. Ο λαός της

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 219.

Αθήνας-Πειραιά με τη μεγαλειώδη κινητοποίησή του έθαψε οριστικά τα σχέδια του Χίτλερ για επιστράτευση. Οι ραδιοσταθμοί της Μόσχας, του Λονδίνου και του Καΐρου τη χαιρέτισαν σαν προμήνυμα της νίκης που πλησίαζε γοργά. Η απεργία Εθνικής Σωτηρίας στάθηκε μια λαμπρή νίκη του λαού της Αθήνας και του Πειραιά. Η επιστράτευση ματαιώθηκε οριστικά.

Στις 1-2 του Σεπτεμβρίου 1944 συνήλθε στο Νεοχώρι της Ευρυτανίας Πανελλαδική Σύσκεψη του ΕΑΜ, στην οποία πήραν μέρος, εκτός από ολόκληρη την ΚΕ του ΕΑΜ, αντιπρόσωποι από όλες τις περιοχές της χώρας, πλην της Κρήτης, καθώς και αντιπρόσωποι του Εθνικού Συμβουλίου, του ΕΛΑΣ και των άλλων εθνικοαπελευθερωτικών οργανώσεων.

Η σύσκεψη καθόρισε σαν καθήκον την παλλαϊκή εξέγερση για την εκδίωξη των κατακτητών.

Παράλληλα, το ΓΣ του ΕΛΑΣ πήρε οργανωτικά μέτρα για να βοηθήσει το λαϊκό στρατό να εκπληρώσει την απελευθερωτική του αποστολή και εξέδωσε την υπ' αριθμ. 1951/10-9-1944 Διαταγή (Γενικές Οδηγίες αριθμ. 10), με την οποία καθόριζε τις προθέσεις του.

Όμως, ενώ ο ΕΛΑΣ πάλευε ηρωικά και σφυροκοπούσε τον εχθρό σ' όλη τη χώρα, ενώ η πρωτεύουσα και ο Πειραιάς ματαίωναν την καινούργια προσπάθεια των χιτλερικών για επιστράτευση και ενώ ο λαός, απαντώντας στο προσκλητήριο σάλπισμα του ΚΚΕ και του ΕΑΜ, αποδυσόταν στην ύστατη προσπάθεια για την απαλλαγή της αιματοποτισμένης ελληνικής γης από το άγος της χιτλερικής σκλαβιάς, οι Αγγλοι «σύμμαχοι», με τη συγκατάθεση των Αμερικανών, ετοιμάζονταν να επέμβουν για να συντρίψουν το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα.

Στο σχέδιο της επιχείρησης, στο οποίο έδωσαν τη συνθηματική ονομασία «Μάνα», προέβλεπαν την απόβαση βρετανικών δυνάμεων στη Νότια Ελλάδα, έτσι ώστε, όταν οι Γερμανοί εγκαταλείψουν την πρωτεύουσα, να μην επιτρέψουν στο ΕΑΜ να καταλάβει την εξουσία.

Στις 6 Αυγούστου του 1944 ο Τσόρτσιλ τηλεγραφούσε στον Ίντεν: «Η υπόθεση μου φαίνεται ότι έχει φθάσει εις το ακόλουθον σημείον: ή θα υποστηρίξωμεν τον Παπανδρέου,

εν ανάγκη και διά της βίας, όπως του έχωμεν υποσχεθεί, ή θα παύσωμεν να ενδιαφερόμεθα διά την Ελλάδα.»¹ Τα σχέδια για το ματοκύλισμα του ελληνικού λαού τα ανακοίνωσε ο Τσόρτσιλ στον Γ. Παπανδρέου στη συνάντησή τους στη Ρώμη στις 21 Αυγούστου του 1944.

Ετσι, τη στιγμή που ο ΕΛΑΣ έδινε φονικότατες μάχες κατά των γερμανικών στρατευμάτων για την απελευθέρωση της χώρας, ο Τσόρτσιλ και ο Παπανδρέου συνωμοτούσαν κατά του ελληνικού λαού. Ο ίδιος ο Τσόρτσιλ, στα απομνημονεύματά του, γράφει: «Συμφωνήσαμε (με τον Παπανδρέου) να μην αφήσουμε ελεύθερους κατά την κρίσιμον αυτήν περίοδον τους Έλληνες στασιαστές και να παύσωμεν να στέλνομεν όπλα στον ΕΛΑΣ.»²

Στις 13 του Σεπτέμβρη 1944 ο στρατηγός Ουίλσον πήρε οδηγίες από την Επιτροπή Αρχηγών των Επιτελείων να κατευθύνει όλες τις ενέργειές του στην κατάληψη και κατοχή της Ελλάδας, ύστερα από την αποχώρηση ή τη συνθηκολόγηση των γερμανικών στρατευμάτων και προετοίμασε γρήγορα τα απαραίτητα στρατεύματα. Στο μεταξύ, οι Αγγλοι «σύμμαχοι» άφηναν ανενόχλητους τους χιτλερικούς να αποσύρουν τα στρατεύματά τους από την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου.

Όμως ο ΕΛΑΣ, υπερνικώντας τα σοβαρά εμπόδια που έβαλαν στο δρόμο του οι Άγγλοι και η ντόπια αντίδραση, ρίχτηκε με πάθος στις τελευταίες απελευθερωτικές μάχες, κατάφερε όλο και πιο ισχυρά πλήγματα στον εχθρό που υποχωρούσε, απελευθέρωσε τη μια μετά την άλλη τις πόλεις και τις περιοχές της χώρας.

Στις 22 Αυγούστου-4 του Σεπτέμβρη 1944, ο ΕΛΑΣ, ύστερα από αλληπάλληλες επιθετικές ενέργειες, απελευθέρωσε την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη.

Από τις 4 του Σεπτέμβρη άρχισε σταδιακά η αποχώρηση των χιτλερικών στρατευμάτων από την Πελοπόννησο. Ο

---

1. Ουίνστον Τσόρτσιλ, *Απομνημονεύματα*, τόμ. 5, βιβλίο Β', σελ. 103-104.

2. Ουίνστον Τσόρτσιλ, *Απομνημονεύματα*, τόμ. 5, βιβλίο Β', σελ. 107.

ΕΛΑΣ καταδιώκει τους χιτλερικούς και τους ταγματασφαλίτες και τους προξενεί βαριές απώλειες. Η μια μετά την άλλη απελευθερώνονται, έπειτα από σκληρές μάχες, οι πόλεις και οι περιοχές του Μοριά.

Στις 23 του Σεπτεμβρίου 1944, ομάδα καταδρομών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ κατέλαβε το Ραδιοφωνικό Σταθμό της Αθήνας και στις 20.50 η ώρα μετέδωσε το ακόλουθο μήνυμα:

«Προσοχή, προσοχή! Σας μιλάει το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Έλληνες, όλοι επί ποδός πολέμου. Ο ηρωικός ΕΛΑΣ λευτερώνει την αγαπημένη του πατρίδα. Ήρθε η ώρα να λευτερώσει και την Αθήνα μας. Εμπρός όλοι να λευτερώσουμε τους φυλακισμένους αδελφούς μας! Φωτιά και τσεκούρι στους αμετανόητους ταγματασφαλίτες, χωροφύλακες, μπουραντάδες και τους κρυφούς πολιτικούς αρχηγούς τους. Κλείστε τ' αυτιά σας στις προδοτικές διαδόσεις.

Όλοι επί ποδός πολέμου. Ζήτω το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Ζήτω οι μεγάλοι μας σύμμαχοι.»¹

Τον καιρό που η VI Μεραρχία του ΕΛΑΣ απελευθέρωνε την Ανατολική Μακεδονία-Δυτική Θράκη και η III Μεραρχία το Μοριά, οι μονάδες του ΕΛΑΣ στην υπόλοιπη Ελλάδα καταδίωκαν τον εχθρό και του προξενούσαν σοβαρές απώλειες.

Στις 12 του Οκτώβρη 1944 απελευθερώθηκε η Αθήνα, η αδάμαστη πρωτεύουσα. Η μισητή σημαία με τον αγκυλωτό σταυρό έπαψε να μολύνει την Ακρόπολη. Χιλιάδες πατριώτες πλημμύρισαν τους δρόμους και χαιρετούσαν τους ηρωικούς μαχητές του Α' Σώματος Στρατού του ΕΛΑΣ. Ο Σπύρος Κωτσάκης, (καπετάνιος του Α' Σώματος Στρατού), γράφει ότι στις 13 του Οκτώβρη εγκαταστάθηκε το Στρατηγείο του Α' Σώματος του ΕΛΑΣ στο κέντρο της Αθήνας και ότι «σαν λαϊκός στρατός, πειθαρχημένος και δοκιμασμένος, είχε μεγάλη οργανωτική πείρα, κύρος και αίγλη... Μπορούσε, αν έπαιρνε εντολή, να καταλάβει σε μια ώρα το κέντρο και όλη την Αθήνα».²

---

1. Βασ. Μπαρτζιώτας, *Εθνική Αντίσταση και Δεκέμβρης 1944*, σελ. 297.

2. Σπύρος Κωτσάκης (Νέστορας), *Εισφορά στο χρονικό της Κατοχής και της Εθνικής Αντίστασης στην Αθήνα*, σελ. 238.

Στις 13 του Οκτώβρη τμήμα του 6ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ Πειραιά, μαζί με τη βάρδια του εργοστασίου Ηλεκτρισμού, που ήταν ένοπλο τμήμα του ΕΛΑΣ, ύστερα από σκληρή μάχη με τμήμα καταστροφών του γερμανικού στρατού, κατόρθωσε να αποτρέψει την καταστροφή του εργοστασίου Ηλεκτρικής, των Αλευρομύλων της ΣΕΛ, της Στάνταρ και άλλων βιομηχανικών επιχειρήσεων. Οι απώλειες του εχθρού ήταν 56 νεκροί και 21 αιχμάλωτοι και του ΕΛΑΣ 14 νεκροί. Οι επιχειρήσεις αυτές, καθώς και οι επιχειρήσεις διάσωσης τμημάτων του λιμένα του Πειραιά, διεξήχθησαν ύστερα από διαταγή του Α' Σώματος Στρατού του ΕΛΑΣ και παρά την εντολή του στρατιωτικού διοικητή Αττικής στρατηγού Π. Σπηλιωτόπουλου και των Αγγλων, να μην αναλάβει καμιά επιθετική ενέργεια ο ΕΛΑΣ κατά των Γερμανών, όταν θα αποχωρούσαν από την Αθήνα και τον Πειραιά.¹

Επίσης, τάγμα του 34ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ χτύπησε και προκάλεσε σοβαρές απώλειες στους Γερμανούς στο Κακοσάλεσι της Πάρνηθας.

Στις 30 του Οκτώβρη στις 2 μ.μ. τμήματα της XI Μεραρχίας του ΕΛΑΣ απελευθέρωσαν τη μακεδονική πρωτεύουσα. Οι απελευθερωτές της Θεσσαλονίκης έγιναν δεκτοί από τον ακατάβλητο λαό με πρωτοφανείς εκδηλώσεις χαράς και ενθουσιασμού.

Στις 3 του Νοέμβρη 1944, τα τελευταία χιτλερικά τμήματα εγκατέλειψαν την αιματοποτισμένη ελληνική γη. Έμειναν μόνο δύο μεμονωμένες εχθρικές εστίες. Η μια στη Μήλο και η άλλη στην Κρήτη, όπου η τελευταία μάχη δόθηκε στη θέση Παναγιά στις 12-14 του Νοέμβρη 1944.

Με τα σαμποτάζ, τα ενεδρευτικά χτυπήματα και τις μάχες που έδωσε ο ΕΛΑΣ, στην τελική εξόρμησή του για την

---

1. Νικάνδρος Κεπέσης, *Ο Δεκέμβρης του 1944*, σελ. 66-72, και *Ο Πειραιάς στην Εθνική Αντίσταση* του ίδιου στη σελ. 432-438, όπου παρατίθεται έκθεση της διαίκησης του 6ου Συντάγματος πεζικού του ΕΛΑΣ Πειραιά με πλήρη εξιστόρηση των επιχειρήσεων για διάσωση του Εργοστασίου της Ηλεκτρικής και άλλων βιομηχανικών μονάδων του Πειραιά.

απελευθέρωση της χώρας, προξένησε στα χιτλερικά στρατεύματα σημαντικές απώλειες σε άνδρες και υλικά.

Ο ΕΛΑΣ με την πολεμική του δράση καθήλωσε κατά καιρούς στη χώρα μας 8-12 εχθρικές Μεραρχίες. Προξένησε στον εχθρό βαριές απώλειες σε νεκρούς (30.000). Συνέλαβε 6.500 αιχμαλώτους. Από την πολεμική δράση του ΕΛΑΣ εναντίον των στρατευμάτων κατοχής καταστράφηκαν 37 μεγάλες γέφυρες, 85 ατμομηχανές, 1.000 περίπου βαγόνια και πάνω από 1.000 αυτοκίνητα. Όλος σχεδόν ο οπλισμός του ΕΛΑΣ προερχόταν από τις πολεμικές του επιχειρήσεις εναντίον των κατακτητών.

Βαριές ήταν και οι απώλειες του ΕΛΑΣ. Σε 28.000 υπολογίζονται οι πατριώτες που έπεσαν τα χρόνια της Αντίστασης, πολεμώντας ενάντια στους κατακτητές. Εκτελέστηκαν 50.000 από τους κατακτητές και τους συνεργάτες τους. Πάνω από 60.000 εξοντώθηκαν στα χιτλερικά κάτεργα. Περίπου 260.000 πέθαναν από την πείνα. Σκοτώθηκαν 7.000 από τους βομβαρδισμούς της εχθρικής ή της συμμαχικής αεροπορίας.

Η αξία των υλικών αγαθών που λεηλατήθηκαν με διάφορους τρόπους είτε καταστράφηκαν από τους κατακτητές ξεπέρασε, σύμφωνα με τους επίσημους υπολογισμούς των αρμοδίων κρατικών υπηρεσιών, τα 8 δισεκατομμύρια δολάρια προπολεμικής αγοραστικής αξίας.¹

Κύριοι αιμοδότες της Αντίστασης στάθηκαν οι κομμουνιστές. Για την απελευθέρωση της πατρίδας και τη δημοκρατική αναγέννησή της θυσίασαν τη ζωή τους χιλιάδες μέλη και στελέχη του ΚΚΕ.

Ο ελληνικός λαός, λευτερώνοντας την πατρίδα του, έπειτα από σκληρούς και ηρωικούς αγώνες με την καθοδήγηση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ, χαιρόταν την ατίμητη λευτεριά

---

1. Ο καθηγητής Αγ. Αγγελόπουλος στο βιβλίο του *Από την Κατοχή στον Εμφύλιο. Η μεγάλη ευθύνη των Συμμάχων*, στις σελ. 27 και 119 αναφέρει ότι η συνολική ζημιά που προξενήθηκε εξαιτίας του πληθωρισμού μέχρι την 1η του Οκτώβρη 1944, φτάνει τις 27.452.262 χρυσές λίρες Αγγλίας και οι υλικές καταστροφές που προξένησαν στη χώρα μας οι κατακτητές ξεπερνούν τα 4 τρισεκατομμύρια προπολεμικές δραχμές.

που είχε κερδίσει με θυσίες, αίμα και δάκρυα. Ταυτόχρονα, ήταν εξαιρετικά ανήσυχος. Η θανάσιμη βρετανική απειλή διαγραφόταν κιόλας στον ορίζοντα.

Όμως, η κομματική και ΕΑΜική ηγεσία του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος, ενώ σωστά συγκέντρωσε και κατηύθυνε τις δυνάμεις του έθνους στην πάλη ενάντια στους χιτλεροφασίστες για την απελευθέρωση της πατρίδας μας, δεν είδε και δεν εκτίμησε ορθά από την αρχή τον κίνδυνο που εγκυμονούσαν για τον ελληνικό λαό οι ιμπεριαλιστικές επιδιώξεις της Αγγλίας σε βάρος της χώρας μας. Κι αυτό γιατί η ηγεσία του ΚΚΕ δεν είδε σωστά το στρατηγικό ζήτημα της εξουσίας και δεν έκανε καμιά προετοιμασία γι' αυτό.

26. Ένοπλη αγγλική επέμβαση.

Η ηρωική αντίσταση του λαού το Δεκέμβρη του 1944

Οι Άγγλοι ιμπεριαλιστές, με την ένοπλη επέμβασή τους στην Ελλάδα, βιάστηκαν να καλύψουν το «κενό» που δημιουργούσε η αποχώρηση των Γερμανών, επιδιώκοντας την παλινόρθωση του προπολεμικού ξενόδουλου καθεστώτος στη χώρα μας.

Τα πρώτα βρετανικά στρατεύματα, με βάση το σχέδιο «Μάνα», άρχισαν να αποβιβάζονται στις ακτές της Δυτικής Πελοποννήσου στις αρχές του Οκτώβρη, όταν και τα τελευταία τμήματα των χιτλερικών εγκατέλειπαν την περιοχή Αθήνας-Πειραιά. Η απόβαση δεν εξυπηρετούσε κανέναν απολύτως στρατηγικό ή τακτικό σκοπό στη διεξαγωγή του πολέμου κατά της Γερμανίας. Αυτό το ομολόγησε, άλλωστε, και ο πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας Ουϊνστον Τσόρτσιλ με τη δήλωσή του στις 8 του Δεκέμβρη 1944 στη Βουλή: «Τα αγγλικά στρατεύματα πραγματοποίησαν εισβολή στην Ελλάδα, η οποία δεν υπαγορευόταν από πολεμική αναγκαιότητα, επειδή η κατάσταση των Γερμανών στην Ελλάδα από καιρό είχε καταστεί απελπιστική.»¹

---

1. *Τάμις* του Λονδίνου, 9 του Δεκέμβρη 1944.

Με την απόβαση αυτή έμπαινε σε εφαρμογή το βρετανικό σχέδιο επέμβασης, που είχε επικυρωθεί στη δεύτερη Διάσκεψη του Κεμπέκ το Σεπτέμβριο του 1944.

Στις 18 του Οκτώβρη έφτασε στην Αθήνα η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, συνοδευόμενη από το Βρετανό στρατηγό Σκόμπι. Ο πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου, στο λόγο που εκφώνησε κατά την άφιξή του, μίλησε για «λαοκρατία», ενώ ο ίδιος είχε ζητήσει επίμονα από τον Τσόρτσιλ να «αποστείλει επιβλητικές δυνάμεις» στην Ελλάδα «διότι τα πολιτικά μέσα διά την αντιμετώπισιν της κρίσιμου καταστάσεως δεν ήσαν πλέον επαρκή». Ο Γ. Παπανδρέου στη μεγαλειώδη συγκέντρωση του αθηναϊκού λαού, που έγινε στην Πλατεία Συντάγματος, διακήρυξε ξανά ότι η κυβέρνηση έχει πρόγραμμα την οικονομική ευημερία και την κοινωνική δικαιοσύνη, την εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού και των Σωμάτων Ασφαλείας από τους συνεργάτες των κατακτητών, την επιβολή σκληρών κυρώσεων κατά των προδοτών της πατρίδας, την αποκατάσταση κράτους δικαίου που θα προασπίζει τα συμφέροντα του λαού, τη δημιουργία εθνικού στρατού κλπ. Οι πομπώδεις, όμως, διακηρύξεις του γρήγορα ήρθαν σε πλήρη αντίθεση με τα έργα του. Ο Γ. Παπανδρέου έδρασε σαν πειθήνιο όργανο της βρετανικής ιμπεριαλιστικής πολιτικής και της ντόπιας ολιγαρχίας.

Τις δύσκολες εκείνες μέρες, το ΚΚΕ διακήρυξε ξανά ανοιχτά την πολιτική του στα καίρια προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα. Στη μεγαλειώδη συγκέντρωση του αθηναϊκού λαού στις 19 του Νοέμβρη στην Πλατεία Συντάγματος, με την ευκαιρία της 26ης επετείου της ίδρυσης του ΚΚΕ, ο Γραμματέας της ΚΕ Γ. Σιάντος τόνισε ότι το ΚΚΕ εμμένει στην πολιτική της εθνικής ενότητας και της ομαλής δημοκρατικής εξέλιξης, ότι αγωνίζεται για να γίνει ελεύθερο δημοψήφισμα και να διεξαχθούν εκλογές Συντακτικής Εθνοσυνέλευσης για να μπει η χώρα στο δρόμο της ομαλής εξέλιξης και να αποφευχθεί ο κίνδυνος εμφύλιου πολέμου. Αναφερόμενος στο στρατιωτικό ζήτημα ο Γ. Σιάντος τόνισε:

«Είμαστε σύμφωνοι να αποστρατευθούν όλα τα εθελοντικά σώματα, που δημιουργήθηκαν στο εσωτερικό και εξω-

τερικό και στη θέση τους να μπει ένας Εθνικός Στρατός, που θα αποτελείται από κανονική στρατολογία, πλαισιωμένος από στελέχη ξεκαθαρισμένα από προδότες και φασίστες.»¹

Οι Άγγλοι και ο Γ. Παπανδρέου, όμως, ζητούσαν επίμονα τη διάλυση του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής και επέμεναν στη διατήρηση της Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου, δηλαδή των σωμάτων των πραιτοριανών.

Ο στρατηγός Αλέξ. Οθωναίος, που είχε αναλάβει με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου την αρχιστρατηγία, δήλωσε στις 13 του Νοέμβρη 1944 στον Γ. Παπανδρέου ότι θα παραμείνει στη θέση του αρχιστρατήγου μόνο με τον όρο ότι θα έχει πλήρη δικαιοδοσία στη διοίκηση των ελληνικών μονάδων και ότι ο στρατηγός Σκόμπι θα περιοριστεί στη διοίκηση των βρετανικών στρατευμάτων. Τότε ο Γ. Παπανδρέου, χωρίς την έγκριση των άλλων μελών του Υπουργικού Συμβουλίου, έθεσε ουσιαστικά το στρατηγό Οθωναίο εκτός υπηρεσίας².

Την 1η του Δεκέμβρη, ο Σκόμπι κοινοποίησε στον ΕΛΑΣ τελεσίγραφο που καθόριζε ημερομηνία έναρξης της αποστράτευσης των ανταρτικών δυνάμεων τη 10η του Δεκέμβρη. Ταυτόχρονα, ο Γ. Παπανδρέου συγκαλούσε την κυβέρνηση, εν αγνοία των υπουργών της Αριστεράς, κι αποφάσιζε την άμεση διάλυση της Εθνικής Πολιτοφυλακής (ΕΠ) σε πολλές περιφέρειες της χώρας.

Το ιταμό τελεσίγραφο του Σκόμπι, που απαιτούσε το μονόπλευρο αφοπλισμό του ΕΛΑΣ και η κυνική απόφαση του Γ. Παπανδρέου για τη διάλυση της ΕΠ, ξεσήκωσαν τη γενική κατακραυγή.

Την ίδια μέρα, ύστερα από την άρνηση του Γ. Παπανδρέου να δεχτεί το σχέδιο διάλυσης όλων των εθελοντικών σωμάτων, μαζί και της Ορεινής Ταξιαρχίας, παραιτήθηκαν από την κυβέρνηση, οι υπουργοί του ΚΚΕ, του ΕΑΜ και της

---

1. Εφημερίδα: *Ελευθερία*, αρ. φύλλου 57 του 1944.

2. Στέφανος Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, σελ. 560-564, (πλήρης περιγραφή για την παραίτηση του Οθωναίου).

ΠΕΕΑ (Αλ. Σβώλος, Γ. Ζεύγος, Μ. Πορφυρογένης, Ν. Ασκού-
της, Ηλ. Τσιριμώκος και Α. Αγγελόπουλος). Στις 3 του Δε-
κέμβρη ο αθηναϊκός λαός βρισκόταν σε συναγερμό. Ατέλει-
ωτοι λαϊκοί χείμαρροι κατέκλυσαν τους δρόμους που οδη-
γούν στην Πλατεία Συντάγματος. Βαδίζοντας σε μεγάλη ει-
ρηνική πορεία, ύψωναν μυριόστομη κραυγή διαμαρτυρίας
και αγωνιστικής αποφασιστικότητας: «Όχι άλλη κατοχή»,
«Λαϊκή κυριαρχία», «Εθνικός Στρατός», «Κυβέρνηση πραγ-
ματικής εθνικής ενότητας», «Λαοκρατία και όχι βασιλιά».

Τη στιγμή που οι φάλαγγες των ειρηνικών διαδηλωτών
προχωρούσαν προς την Πλατεία Συντάγματος και κατέκλυ-
ζαν το χώρο μπροστά στο μνημείο του Άγνωστου Στρατιώ-
τη, από τα παλαιά ανάκτορα και τη διεύθυνση της Αστυνο-
μίας, επικεφαλής της οποίας ήταν ο Άγγελος Έβερτ (αρχη-
γός των συνεργαζόμενων με τον κατακτητή αστυνομικών
δυνάμεων της πρωτεύουσας) ρίχτηκαν δολοφονικά πυρά. Ο
αιματηρός απολογισμός της εγκληματικής αυτής ενέργειας
της αντίδρασης ήταν 21 νεκροί και 140 τραυματίες. Την ίδια
ώρα οι φάλαγγες των διαδηλωτών, που προχωρούσαν από
την οδό Ηρώδη του Αττικού προς την Πλατεία Συντάγμα-
τος, δέχτηκαν επίσης δολοφονικά πυρά. Το βράδυ της ίδιας
μέρας σκότωσαν 7 αγωνιστές την ώρα που τοιχοκολλούσαν
έντυπα του ΕΑΜ.

Οι δολοφονικές αυτές επιθέσεις δεν τρομοκράτησαν το
λαό της πρωτεύουσας. Παραμέρισε με τον όγκο του τις
ισχυρές δυνάμεις των αστυνομικών, πέρασε ανάμεσα από
τα βρετανικά τανκς, αφήφισε τα αεροπλάνα που εφορμού-
σαν απειλητικά πάνω από τα πλήθη και κυριάρχησε στο κέ-
ντρο της Αθήνας, πραγματοποιώντας το συλλαλητήριο
του.

Στις 4 του Δεκέμβρη η αδούλωτη Αθήνα και ο αδάμαστος
Πειραιάς σηκώθηκαν στο πόδι για να συνοδέψουν στην τε-
λευταία κατοικία τα θύματα της φασιστικής θηριωδίας και να
απαιτήσουν την άμεση παραίτηση της ματοβαμμένης κυβέρ-
νησης. Σε συγκλονιστική ατμόσφαιρα πένθους δεκάδες χι-
λιάδες λαού συνόδεψαν τους νεκρούς. Όταν η πένθιμη πο-
μπή έφτασε στην Πλατεία Συντάγματος, οι διαδηλωτές γο-
νάτισαν. Ορκίστηκαν στη μνήμη των νεκρών. Έψαλαν το

πένθιμο εμβατήριο. Πάνω από το ανταριασμένο πλήθος υψωνόταν ένα πανό που έγραφε: «Όταν ο λαός βρίσκεται μπροστά στον κίνδυνο της τυραννίας, διαλέγει τις αλυσίδες ή τα όπλα».

Καθώς ο λαός γύριζε από το νεκροταφείο, οι συμμορίες των δωσιλόγων, που στρατωνίζονταν στο κέντρο της Αθήνας και οι αστυνομικοί του 4ου τμήματος της Γενικής Ασφάλειας, εξαπέλυσαν νέα δολοφονική επίθεση. Άλλοι 40 νεκροί και 70 τραυματίες έβαψαν με το αίμα τους την αθηναϊκή ασφαλτό. Στις 5 του Δεκέμβρη την ώρα που διαδήλωνε ο λαός της Αθήνας στο κέντρο της πόλης χτύπησε και πάλι η Ασφάλεια με απολογισμό 30 νεκρούς και πάνω από 100 τραυματίες.¹

Ο ελληνικός λαός με αγωνιστικά συλλαλητήρια απαίτησε την άμεση παραίτηση της κυβέρνησης. Οι Βρετανοί ιμπεριαλιστές, όμως, ανένδοτοι επέμεναν στο ιταμό τους τελεσίγραφο. Τη νύχτα της 3ης προς 4η του Δεκέμβρη, ο Σκόμπι προχώρησε στην πρώτη ανοιχτή επιθετική ενέργεια. Βρετανικά τεθωρακισμένα κύκλωσαν και αφοπλίσαν το 2ο Σύνταγμα της II Μεραρχίας του ΕΛΑΣ. Στην πορεία η σύγκρουση επεκτάθηκε και γενικεύτηκε. Κλιμακωτά στις επιχειρήσεις του Δεκέμβρη πήραν μέρος 60 χιλιάδες αγγλικού στρατού με 80 αεροπλάνα, 200 τανκς και πολλά πυροβόλα, ενώ μονάδες του αγγλικού στόλου με τα πυροβόλα τους κανονιοβολούσαν την πρωτεύουσα και ταυτόχρονα εξασφάλιζαν τον εφοδιασμό των στρατευμάτων. Πήραν μέρος, επίσης, στο πλευρό των Άγγλων η 3η Ορεινή Ταξιαρχία (2.500), ο Ιερός Λόχος (500), η Χωροφυλακή (3.000) και άλλοι σχηματισμοί δωσιλόγων. Ο στρατηγός Λέων Σπαής, υπουργός τότε Στρατιωτικών, σε άρθρο του το 1976 στο περιοδικό *Πολιτικά Θέματα*, έκανε την παρακάτω αποκάλυψη σχετικά με τα δεκεμβριανά: «Αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθούν κατά του ΕΑΜ τα Τάγματα Ασφαλείας. Η εισήγηση ήταν των Άγγλων και η απόφαση δική μου... Συνολικά υπήρχαν

---

1. Ανακοίνωση της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΑΜ στις 6 του Δεκέμβρη 1944.

27.000 άνδρες των Ταγμάτων Ασφαλείας. Χρησιμοποιήσαμε 12.000... Τους ντύσαμε και τους εξοπλίσαμε αφού τους πήραμε από τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως...»¹

Τις εχθρικές αυτές δυνάμεις τις αντιμετώπισαν τις πρώτες κρίσιμες μέρες το Α΄ Σώμα Στρατού του ΕΛΑΣ, 6.500 περίπου άνδρες με ελαφρά όπλα και 3.500 άνδρες της ΙΙ Μεραρχίας.

Στη μάχη του Δεκέμβρη ΕΛΑΣ και λαός της Αθήνας και του Πειραιά βρίσκονταν επί ποδός πολέμου. Οι μαχητές του ΕΛΑΣ κρατούσαν γερά τις θέσεις τους. Διεκδικούσαν τετράγωνο με τετράγωνο την περιοχή της πρωτεύουσας. Ενεργούσαν σοβαρές επιθετικές κρούσεις. Αχρήστευαν δεκάδες άρματα μάχης. Κατέρριπταν αεροπλάνα. Έπιαναν αιχμαλώτους. Ο λαός έστηνε οδοφράγματα. Άνοιγε αντιαρματικές τάφρους. Μετέφερε τραυματίες και τρόφιμα. Νέοι και γέροι, άντρες, γυναίκες έπαιρναν θέση στο μετερίζι της μεγάλης μάχης.

Κατά τα μέσα του Δεκέμβρη ο ΕΛΑΣ με ορμητικές επιθετικές ενέργειες υποχρέωσε τους Βρετανούς επιδρομείς να περιχαρακωθούν στο κέντρο της πρωτεύουσας. Το κράτος του Σκόμπι και του Παπανδρέου περιορίστηκε στο χώρο ανάμεσα στην Ομόνοια, την Πλατεία Συντάγματος και το Κολωνάκι, με ελάχιστα σημεία στήριξης έξω από το χώρο αυτό.

Η σοβαρή κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στην Αθήνα, οι σημαντικές εκδηλώσεις αλληλεγγύης προς τον ελληνικό λαό και η καταδίκη της επέμβασης της Μ. Βρετανίας από τη δημοκρατική κοινή γνώμη των χωρών του εξωτερικού και της ίδιας της Αγγλίας, προκαλούσαν πολλές ανησυχίες στην αγγλική κυβέρνηση.

Ο ίδιος ο Τσόρτσιλ στα απομνημονεύματά του γράφει ότι «στην Αγγλία υπήρχε πολλή σύγχυση. Οι *Τάιμς* και ο *Μαγχεστριανικός Φύλαξ* καταδίκασαν την αντιδραστική, όπως την αποκαλούσαν, πολιτική μας... Στη Βουλή των Κοι-

---

1. Από άρθρο του Γ. Α. Λεονταρίτη στην *Καθημερινή* στις 10.12.1994.

νοτήτων ο σάλος υπήρξε μεγάλος...» Και προσθέτει: «Η μεγάλη πλειοψηφία του αμερικανικού τύπου καταδίκασε αναφανδόν τη δράση μας που την χαρακτήρισε σαν νόθευση των αρχών υπέρ των οποίων πολεμούσαμε.»¹ Η αγγλική κυβέρνηση, ανήσυχη από τις εξελίξεις, αποφάσισε να κλείσει με γενική πολεμική ενέργεια το ελληνικό ζήτημα.

Αλλά, πριν αρχίσει τη γενική επίθεση, ο Τσόρτσιλ θεώρησε καλό να αναλάβει πρωτοβουλία για διευθέτηση του ζητήματος με πολιτικά μέσα, αφού και ο στρατάρχης Αλεξάντερ του είχε ήδη τηλεγραφικώς τονίσει πως στρατιωτική νίκη, στην περίπτωση που θα εξακολουθούσε τον αγώνα ο ΕΛΑΣ μετά την απώθησή του από την Αθήνα και την περιοχή της Αττικής, δεν μπορούσε να επιτευχθεί.

Ο τότε σύμβουλος του βασιλιά Γεωργίου, Π. Πιπινέλης, γράφει ότι το τηλεγράφημα του Αλεξάντερ προκάλεσε «βαθυστάτην εντύπωσιν» στον Τσόρτσιλ, ότι άρχισε να καταλαβαίνει πως ακόμα και με μια συντριπτική νίκη στην Αθήνα «δεν ήταν δυνατόν να λυθεί το ελληνικό πρόβλημα. Γι' αυτό, μαζί με τη συγκέντρωση στρατιωτικών ενισχύσεων, άρχισε να προσανατολίζεται στην ανάγκη κάποιας πολιτικής λύσεως στην περίπτωση που ο ΕΛΑΣ δεν συνθηκολογούσε».²

Στις 25 του Δεκέμβρη ο Τσόρτσιλ, συνοδευόμενος από τον υπουργό των Εξωτερικών Ίντεν, έφτασε ξαφνικά στην Αθήνα. Στο αεροπλάνο που τον μετέφερε στο αεροδρόμιο Χασανίου, αντάλλαξε με το στρατάρχη Αλεξάντερ, τον υπουργό της Μεσογείου Μακ Μίλαν και τον πρεσβευτή Λίπερ απόψεις πάνω στην πορεία των πολεμικών επιχειρήσεων. Συζήτησαν την πολιτική κατάσταση κι αποφάσισαν τη σύγκληση σύσκεψης, στην οποία να μετάσχουν αντιπρόσωποι του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, των αστικών κομμάτων και της κυβέρνησης Παπανδρέου.

---

1. Ουίνστον Τσόρτσιλ, *Απομνημονεύματα του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου*, τόμ. 6, βιβλ. Α', σελ. 258 και 265.

2. Π. Πιπινέλης, «Τα πολιτικά και διπλωματικά παρασκήνια», εφημερίδα *Ακρόπολις*, 24.8.1958.

Ετσι, στις 26 του Δεκέμβρη το απόγευμα άρχιζε στο υπουργείο Εξωτερικών, με την προεδρία του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, η σύσκεψη που είχαν αποφασίσει ο Τσόρτσιλ και οι διπλωματικοί και στρατιωτικοί του σύμβουλοι κατά την άφιξή τους στο αεροδρόμιο του Χασανίου. Στη σύσκεψη πήραν μέρος αντιπροσωπεία του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ από τους Γ. Σιάντο, Μ. Παρτσαλίδη και το στρατηγό Μάντακα, ο Γ. Παπανδρέου και πολλοί υπουργοί του, ο Ν. Πλαστήρας, τον οποίον έφεραν οι Άγγλοι εσπευσμένα από τη Νίκαια της Γαλλίας στην Ελλάδα με σκοπό να τον χρίσουν πρωθυπουργό στη θέση του Παπανδρέου, αντιπρόσωποι των αστικών κομμάτων, ο Τσόρτσιλ, ο Ίντεν, ο στρατάρχης Αλεξάντερ και άλλοι διπλωματικοί εκπρόσωποι.

Μετά τον εναρκτήριο λόγο του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, μίλησε ο Τσόρτσιλ, ο οποίος δήλωσε ότι η βρετανική κυβέρνηση δεν οργάνωσε τη σύσκεψη από αδυναμία, ούτε έχει κανένα δισταγμό να προχωρήσει στην επίτευξη των σκοπών της και ζήτησε απερίφραστα να αποδεχθεί ο ΕΛΑΣ, χωρίς καμιά αντίρρηση, τους όρους του στρατηγού Σκόμπι.

Μετά το λόγο του Τσόρτσιλ και τη σύντομη ομιλία του στρατάρχη Άλεξάντερ, όλοι οι ξένοι αποχώρησαν από την αίθουσα της σύσκεψης. Ο λόγος του Βρετανού πρωθυπουργού μεγάλωσε την αδιαλλαξία των εκπροσώπων των αστικών κομμάτων, που μέσα σε μια ατμόσφαιρα αντεγκλήσεων, ζήτησαν όλοι την παράδοση άνευ όρων των όπλων και τη διάλυση του ΕΛΑΣ. Μόνο ο Γ. Καφαντάρης χαρακτήρισε τον Γ. Παπανδρέου ανάξιο πολιτικό, υπεύθυνο για τη δραματική κατάσταση που δημιουργήθηκε και τόνισε ότι για 2.000 πραιτοριανούς της Ορεινής Ταξιαρχίας ματοκύλισε τον τόπο. Υπογράμμισε επίσης ότι τα ζητήματα πρέπει να τα λύσει ο πολιτικός κόσμος της χώρας και όχι οι Άγγλοι.

Ο Γ. Σιάντος στην ομιλία του ανέφερε τις θυσίες και τις υποχωρήσεις του ΕΑΜ και του ΚΚΕ για να εξασφαλιστεί ομαλή δημοκρατική εξέλιξη και παρατήρησε ότι τίποτα δεν πραγματοποιήθηκε απ' όσα είχαν συμφωνηθεί. Ούτε εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού ούτε κανείς δωσίλογος τιμωρήθηκε. Ο Σιάντος καυτηρίασε την επέμβαση των Άγ-

γλων και τις ωμότητες που διέπρατταν και αφού τόνισε ότι ο αγώνας του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ είναι απόλυτα δίκαιος, υπογράμμισε ότι δύο σημεία πρέπει ν' αποτελέσουν τη βάση της συμφωνίας: Δημοκρατία και Ανεξαρτησία.

Τη δεύτερη μέρα της σύσκεψης, 27 του Δεκέμβρη, και μετά την απόφαση για τη συγκρότηση αντιβασιλείας, ο Γ. Σιάντος επανέλαβε την άποψη του ΚΚΕ και του ΕΑΜ ότι πρέπει να γίνει νέα κυβέρνηση πραγματικής εθνικής ενότητας με πρωθυπουργό πρόσωπο κοινής εμπιστοσύνης, στην οποία θα παραδώσει τα όπλα ο στρατός του ΕΛΑΣ. Το πρόγραμμα της κυβέρνησης αυτής πρέπει να είναι: Η τιμωρία των δωσιλόγων. Η εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από τους στυλοβάτες της 4ης Αυγούστου και τους δωσίλογους. Η διάλυση της χωροφυλακής, που οργίασε σε βάρος του λαού. Ο σχηματισμός Εθνικού Στρατού με πρόσκληση 2-3 ηλικιών, αφού διαλυθούν όλα τα εθελοντικά σώματα. Πρότείνει, τέλος, να δοθούν στην Αριστερά το 40-50% των υπουργείων. Η κυβέρνηση να προχωρήσει σύντομα σε δημοψήφισμα και εκλογές.

Το ίδιο βράδυ ο Τσόρτσιλ δήλωσε στους δημοσιογράφους: «Είμεθα απολύτως αποφασισμένοι όπως ολόκληρος η περιοχή αυτή εκκαθαριστεί από ενόπλους, οι οποίοι δεν ευρίσκονται υπό τον έλεγχο οιασδήποτε αναγνωρισμένης κυβερνήσεως... θα χρησιμοποιήσωμεν οιασδήποτε δυνάμεις χρειασθώσι προς τούτο διά να επιτύχωμεν τον αντικειμενικόν μας αυτόν σκοπόν.»¹

Το απόγευμα της 27ης του Δεκέμβρη ο Τσόρτσιλ συναντήθηκε με τον αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό. Στο πρόσωπό του «είχεν εύρει τον άνθρωπο που του εχρειάζετο». Του ανακοίνωσε ότι θα ζητήσει από τον Γεώργιο Γκλίκσμπουργκ να τον διορίσει αντιβασιλιά. Ο Δαμασκηνός υποσχέθηκε στον Τσόρτσιλ ότι «θα επιχειρήσει το σχηματισμό κυβερνήσεως χωρίς τη συμμετοχή σ' αυτήν κομμουνιστών.»²

---

1. Στρατάρχης Αλεξάντερ, «Πολεμικά Απομνημονεύματα», εφημερίδα *Καθημερινή*, 12.3.1961.

2. Ουίνστον Τσόρτσιλ, *Απομνημονεύματα του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου*, τόμ. 6, βιβλ. Α', σελ. 280.

Στις 31 του Δεκέμβρη ο Δαμασκηνός ορκίστηκε αντιβασιλιάς. Την ίδια μέρα ο Γ. Παπανδρέου υπέβαλε την παραίτηση της κυβέρνησής του. Ουσιαστικά παύτηκε. Είχε πια παίξει το μακάβριο ρόλο του. «Αι επιβλητικά βρετανικά δυνάμεις», που βρίσκονταν στο ελληνικό έδαφος, «είχαν μεταβάλει την κατάσταση». Στις 3 του Γενάρη 1945 ο Νικόλαος Πλαστήρας διορίστηκε πρωθυπουργός.

Στις 27 του Δεκέμβρη, τρίτη ημέρα της παραμονής του Τσόρτσιλ στην Αθήνα και ενώ συνεχιζόταν η πολιτική σύσκεψη, εξαπολύθηκε γενική επίθεση των βρετανικών δυνάμεων κατά του ΕΛΑΣ.

Επακολούθησαν σκληρές μάχες. Όσο ψηλό κι αν παρέμενε το μαχητικό φρόνημα του λαού και των μαχητών του ΕΛΑΣ, η υπεροχή των Βρετανών ήταν συντριπτική. Οι απώλειες του ΕΛΑΣ ήταν σοβαρές. Χρειάζονταν εφεδρείες και όπλα. Ισχυρές μονάδες του ΕΛΑΣ, που είχαν εκκαθαρίσει την Ήπειρο από τις δυνάμεις του Ζέρβα, μόλις άρχισαν να οδεύουν προς την κατεύθυνση της Αθήνας. Με τις καλύτερες προϋποθέσεις θα βρίσκονταν στην περιοχή της πρωτεύουσας στα τέλη του Γενάρη 1945.

Η ΚΕ του ΕΛΑΣ, σταθμίζοντας την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί, διέταξε τη σύμπτυξη των υπερασπιστών της Αθήνας και του Πειραιά.

Στις 5 του Γενάρη 1945 τα τμήματα του ΕΛΑΣ, αφού άφησαν ελαφρές επίλεκτες δυνάμεις για την απασχόληση του εχθρού, άρχισαν τη σύμπτυξή τους. Χιλιάδες λαού της Αθήνας και του Πειραιά ακολούθησαν τον ΕΛΑΣ στη Θεσσαλία. Οι βασικοί μηχανισμοί του ΚΚΕ και του ΕΑΜ μεταφέρθηκαν προσωρινά στα Τρίκαλα.

27. Η Συμφωνία της Βάρκιζας

Η σύγκρουση του Δεκέμβρη 1944, που κράτησε 33 μέρες, στάθηκε ένας ηρωικός αγώνας για τη λευτεριά και έγραψε μια λαμπρή σελίδα στην ιστορία της δημοκρατικής αντιιμπεριαλιστικής πάλης του ελληνικού λαού.

Οι μαχητές του ΕΛΑΣ, της Εθνικής Πολιτοφυλακής,

όλος ο λαός πρόβαλαν σθεναρή αντίσταση στους καινούργιους κατακτητές. Τελικά, μπροστά στις υπέρτερες αριθμητικά δυνάμεις, η αντίσταση του ΕΛΑΣ και του λαού της Αθήνας-Πειραιά κάμφθηκε.

Στην έκβαση της μάχης του Δεκέμβρη, εκτός από την ανεπάρκεια των δυνάμεων και των πολεμικών μέσων του ΕΛΑΣ, έχουν συντελέσει και οι εξής παράγοντες: Η ηγεσία του Κόμματος αιφνιδιάστηκε από τα γεγονότα και αντέδρασε σπασμωδικά. Ανασυγκρότησε την ΚΕ του ΕΛΑΣ, χωρίς επιτελείο και μηχανισμό, που ανέλαβε τη διεύθυνση της μάχης της Αθήνας. Παραμέρισε το ΓΣ του ΕΛΑΣ, που διέθετε επιτελείο και υπηρεσίες και ανέθεσε στον Σαράφη και τον Αρη, με τις κύριες δυνάμεις του ΕΛΑΣ, δευτερεύουσα αποστολή εναντίον του ΕΔΕΣ στην Ήπειρο. Δε συγκέντρωσε έγκαιρα τις βασικές δυνάμεις του ΕΛΑΣ στην Αθήνα, που ήταν το κύριο μέτωπο και δεν οργάνωσε αποτελεσματική επίθεση από τις πρώτες μέρες. Επίσης, δεν εμπόδισε τα διάσπαρτα στην ελληνική επαρχία βρετανικά στρατιωτικά τμήματα να μεταφερθούν στην Αθήνα και να πάρουν μέρος στις μάχες.

Ακόμη η ηγεσία του κινήματος δεν είχε προβλέψει ότι η κατάσταση πιθανόν να οδηγούνταν από τους Άγγλους και την αντίδραση σε ένοπλη σύγκρουση με επίκεντρο την πρωτεύουσα. Σ' αυτό οφείλεται και η μη έγκαιρη κατάρτιση σχεδίου. Το σχέδιο αντιμετώπισης της κατάστασης καταρτίστηκε εκ των υστέρων, όταν οι Άγγλοι και η αντίδραση είχαν προχωρήσει στην ένοπλη επέμβαση και μάλιστα και τότε ακόμα δε στρεφόταν εναντίον τους, αλλά εναντίον των δυνάμεων της ελληνικής αντίδρασης.

Στις 11 του Γενάρη 1945 ανάμεσα στον ΕΛΑΣ και τους Άγγλους υπογράφηκε ανακωχή που καθόριζε ημερομηνία κατάπαυσης του πυρός την 14.1.1945.

Σύμφωνα με τους όρους της ανακωχής, οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ υποχρεώνονταν ως τις 18 του Γενάρη 1945 να εκκενώσουν τις περιοχές της Αττικοβοιωτίας-Εύβοιας, ένα μεγάλο τμήμα του Νομού Φθιωτιδοφωκίδας και το μεγαλύτερο μέρος του Νομού Μαγνησίας. Επίσης, ν' αποσυρθούν από ένα τμήμα του Νομού Θεσσαλονίκης και την πόλη της Θεσ-

σαλονίκης, τα νησιά Ζάκυνθο, Κύθηρα και Σποράδες, καθώς και ολόκληρη τη Βόρεια Πελοπόννησο.

Σ' αυτές τις συνθήκες άρχισαν στις 2 του Φλεβάρη 1945 στη Βάρκιζα Αττικής διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις αντιπροσωπείες του ΕΑΜ και της κυβέρνησης Πλαστήρα για το σταμάτημα της αιματοχυσίας και την αποκατάσταση της ειρήνης και της πολιτικής ομαλότητας στη χώρα.

Ύστερα από 10ήμερες συζητήσεις, στις 12 του Φλεβάρη 1945, υπογράφηκε το κείμενο της συμφωνίας που είναι γνωστή σαν Συμφωνία της Βάρκιζας.¹

Στις διαπραγματεύσεις της Βάρκιζας το ΕΑΜ εκπροσώπησαν ο Γιώργης Σιάντος, Γραμματέας της ΚΕ του ΚΚΕ, ο Δημήτρης Παρτσαλίδης, Γενικός Γραμματέας της ΚΕ του ΕΑΜ και ο Ηλίας Τσιριμώκος, Γενικός Γραμματέας της ΕΛΔ. Την κυβέρνηση του Ν. Πλαστήρα εκπροσώπησαν ο Ι. Σοφινόπουλος, υπουργός Εξωτερικών, ο Π. Θ. Ράλλης, υπουργός Εσωτερικών και ο Ι. Μακρόπουλος, υπουργός Γεωργίας.

Στα κύρια σημεία της συμφωνίας προβλεπόταν ότι η κυβέρνηση θα έπρεπε να εξασφαλίσει την ελεύθερη εκδήλωση των πολιτικών φρονημάτων όλων των πολιτών, το σεβασμό των ατομικών ελευθεριών και να προβεί στην κατάργηση κάθε ανελεύθερου νόμου. Προβλεπόταν επίσης η αποστράτευση των δυνάμεων του ΕΛΑΣ και η συγκρότηση Εθνικού Στρατού με κανονική στρατολογία, η εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από τους συνεργάτες των κατακτητών και τους εγκαθέτους της τεταρτοαυγουστιανής δικτατορίας. Καθοριζόταν, τέλος, η διενέργεια, στη διάρκεια του 1945, ελεύθερου δημοψηφίσματος και στη συνέχεια εκλογών Συντακτικής Συνέλευσης.

Η Συμφωνία της Βάρκιζας δεν προέβλεπε τη χορήγηση γενικής αμνηστίας. Αμνήστευε μόνο «τα πολιτικά αδικήματα τα τελεσθέντα από τις 3 Δεκεμβρίου 1944 μέχρι της υπογραφής της συμφωνίας». Ο Μήτσος Παρτσαλίδης, γενικός

---

1. Βλέπε το πλήρες κείμενο της Συμφωνίας της Βάρκιζας στο βιβλίο *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος πέμπτος, σελ. 411-416.

γραμματέας του ΕΑΜ και μέλος της αντιπροσωπείας στις συζητήσεις στη Βάρκιζα, σε μια συνέντευξη που έδωσε σε δημοσιογράφο είπε ότι «στην αρχή ολόκληρη η αντιπροσωπεία επέμεινε στην πλήρη, χωρίς καμιά εξαίρεση αμνηστία. Αυτό δεν το δέχτηκαν οι κυβερνητικοί και τα πράγματα έφτασαν ουσιαστικά σε διακοπή των διαπραγματεύσεων για δυο μέρες... Ο Τσιριμώκος ήταν αυτός που περισσότερο ήθελε να υποχωρήσουμε. Και να ζητήσουμε εγγυήσεις για να περιοριστεί όσο το δυνατόν ο κίνδυνος να επεκταθούν οι διώξεις... Και συμφωνήσαμε ότι θα έπρεπε να κάνουμε την υποχώρηση για να μην τραιναριστεί άλλο η υπόθεση... Το τραινάρισμα αυτό μπορεί να οδηγούσε στη ματαίωση της συμφωνίας και να επαναλαμβάνονταν οι επιχειρήσεις έπειτα από την ανακωχή που είχαμε κάνει με τον Σκόμπυ...»¹

Εξαιρούνταν από τη συμφωνία «τα συναφή κοινά αδικήματα κατά της ζωής και της περιουσίας, τα οποία δεν ήταν απαραίτητως αναγκαία διά την επιτυχίαν του πολιτικού σκοπού». Ο όρος αυτός έδωσε τη δυνατότητα στην αντίδραση, με την αστυνομική τρομοκρατία και το μηχανισμό των δικαστηρίων, να εξαπολύσει ένα φοβερό διωγμό κατά των αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης, χαλκεύοντας σε βάρος τους κατηγορίες για διάπραξη κοινών αδικημάτων κατά την περίοδο της κατοχής. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι συνομιλίες στη Βάρκιζα άρχισαν μαζί με τα έκτακτα στρατοδικεία και τις πρώτες θανατικές καταδίκες. Πέντε αγωνιστές, οι Δ. Αυγέρης, Μ. Μονέδας, Α. Μπερδής, Π. Μόνος και Ε. Μενεγάτος, καταδικάστηκαν στην εσχάτη των ποινών και οι δύο πρώτοι εκτελέστηκαν. Η συμφωνία επίσης δεν προέβλεπε συμμετοχή του ΕΑΜ στην κυβέρνηση, ούτε την αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων από την Ελλάδα μετά τη λήξη του πολέμου.

Η Συμφωνία της Βάρκιζας δεν ανταποκρινόταν στο συσχετισμό των πολιτικών και στρατιωτικών δυνάμεων. Αν και το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ είχε υποστεί μερική ήττα στην Αθήνα, διατη-

---

1. Παναγιώτης Βενάρδος, *Η Συμφωνία της Βάρκιζας*, εκδόσεις «Το Ποντίκι», σελ. 98.

ρούσε σχεδόν ανέπαφες τις κύριες δυνάμεις του και διέθετε την αμέριστη υποστήριξη της μεγάλης πλειοψηφίας του ελληνικού λαού. Συνεπώς, μπορούσε να συνεχίσει τον αγώνα για τη νίκη ή την υπογραφή συμφωνίας που θα εξασφάλιζε ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη του κινήματος. Η συμφωνία αποτέλεσε απαράδεκτο συμβιβασμό και ουσιαστική συνθηκολόγηση με τους Άγγλους ιμπεριαλιστές και την ντόπια αντίδραση. Ο στρατηγός Στέφανος Σαράφης γράφει ότι «τις παραμονές της Συμφωνίας της Βάρκιζας άρχισε μια εντατική δουλειά ανασυγκρότησης των μονάδων και τακτοποίησής τους με νέα διάταξη, ώστε στις αρχές του Φλεβάρη ο ΕΛΑΣ ήταν έτοιμος ν' αντιμετωπίσει οποιαδήποτε νέα επίθεση».¹

Στις 16 του Φλεβάρη 1945, ο Στέφανος Σαράφης και ο Άρης Βελουχιώτης υπέγραψαν την ημερήσια διαταγή του Γενικού Στρατηγείου για την αποστράτευση του ΕΛΑΣ.² Όπως γράφει ο Σαράφης, ο Άρης αρνήθηκε να υπογράψει αυτή τη διαταγή και τελικά την υπέγραψε, όταν ο Σαράφης του είπε πως, αν δεν την υπογράψει αυτός, τότε δε θα την υπογράψει και ο ίδιος.³

Η ένοπλη αγγλική επέμβαση στάθηκε η πηγή της μεταπολεμικής κακοδιαμονίας της Ελλάδας. Ανέκοψε βίαια τη δημοκρατική εξέλιξη της χώρας και επέβαλε το καθεστώς της εθνικής υποτέλειας.

Η ηρωική αντίσταση του λαού της Αθήνας και του Πειραιά το Δεκέμβρη του 1944 στην ένοπλη επέμβαση των Άγγλων ιμπεριαλιστών αποτέλεσε συνέχεια και επιστέγασμα του μεγάλου αντιφασιστικού απελευθερωτικού αγώνα

---

1. Στέφανος Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, σελ. 609.

2. Στο ίδιο, σελ. 612-613. Το πλήρες κείμενο της ημερήσιας διαταγής για την αποστράτευση του ΕΛΑΣ.

3. Ενα χρόνο μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, ο ίδιος ο Ι. Σοφιανόπουλος, υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης Πλαστήρα και πρόεδρος στις διαπραγματεύσεις της Βάρκιζας, δήλωνε: «Αν ήξερα ότι τα τιμημένα όπλα του ΕΛΑΣ, με τα οποία ο λαός μας αντιστάθηκε στον κατακτητή, θα τα έδινε το κράτος στους Χίτες, δεν θα είχα υπογράψει ποτέ τη "Συμφωνία της Βάρκιζας"». (Βλέπε Π. Βενάρδος, *Η Συμφωνία της Βάρκιζας*, σελ. 17).

του ελληνικού λαού για την εθνική ανεξαρτησία και τη δημοκρατική ανάπλαση της Ελλάδας.

***

Η πατριωτική στάση και δράση του ΚΚΕ την περίοδο της ιταλικής και στη συνέχεια της γερμανικής επίθεσης ενάντια στη χώρα μας (1940-1941) στάθηκε ένας από τους αποφασιστικούς παράγοντες που έδωσαν στην ηρωική αντίσταση του ελληνικού λαού πανεθνικό χαρακτήρα.

Στα μαύρα χρόνια της ιταλογερμανικής κατοχής (1941-1944) το ΚΚΕ και το ΕΑΜ πέτυχαν τη συσπείρωση της τεράστιας πλειοψηφίας του λαού μας και διεξήγαγαν ένα σκληρό και ηρωικό αγώνα για την απελευθέρωση της πατρίδας μας. Χάρη στη σκληρή, την ηρωική πάλη του ελληνικού λαού, στη διάρκεια ακόμα του αγώνα απελευθερώθηκε από το ζυγό του κατακτητή ένα σημαντικό μέρος της ελληνικής γης. Εκεί οι ελεύθεροι πληθυσμοί με την καθοδήγηση των οργανώσεων του ΕΑΜ και του ΚΚΕ έχτισαν τους δικούς τους λαοκρατικούς θεσμούς της Αυτοδιοίκησης, της Λαϊκής Παιδείας και της Λαϊκής Δικαιοσύνης. Αρχισαν να γίνονται αφέντες και νοικοκυραίοι στον τόπο τους. Και όταν οι ελεύθερες περιοχές διευρύνθηκαν και αγκάλιασαν το μεγαλύτερο μέρος της χώρας, συγκροτήθηκε η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης και συγκλήθηκε το Εθνικό Συμβούλιο που αποτέλεσαν νέα αφετηρία για τη διεύρυνση της Εθνικής Ενότητας. Ταυτόχρονα, το ΚΚΕ και το ΕΑΜ είχαν ν' αντιμετωπίσουν την επίμονη υπονομευτική δραστηριότητα των Άγγλων ιμπεριαλιστών που επιδίωκαν να επαναφέρουν την παλιά κατάσταση πραγμάτων στην Ελλάδα και το καθεστώς της υποτέλειας και της εξάρτησης.

Η ηγεσία του ΚΚΕ, ενώ αποδείχτηκε ικανή να καθοδηγήσει με επιτυχία την πάλη για την επιβίωση του λαού και την απελευθέρωση της χώρας από τους κατακτητές, δεν μπόρεσε να οδηγήσει τις δυνάμεις της Αντίστασης στη ματαίωση των επιδιώξεων του αγγλικού ιμπεριαλισμού και της ντόπιας αντίδρασης, γιατί δεν εκτίμησε σωστά τις προθέσεις τους.

Ο αγώνας του ΚΚΕ και του ΕΑΜ για ανεξάρτητη και λαο-

κρατική Ελλάδα δεν ευοδώθηκε. Η λαθεμένη στρατηγική του κινήματος σχετικά με το πρόβλημα της εξουσίας μετά το διώξιμο του κατακτητή, η έλλειψη σωστού προσανατολισμού και ανάλογης προετοιμασίας για την αντιμετώπιση μιας ενδεχόμενης επέμβασης του αγγλοαμερικάνικου ιμπεριαλισμού προδίκαν την αποτυχία.¹

Βασικές αιτίες των λαθών ήταν: α) Η αδυναμία της ηγεσίας του ΚΚΕ να δει έγκαιρα και να συνδυάσει, σύμφωνα με τη μαρξιστική αντίληψη, το καθήκον της εθνικής απελευθέρωσης με την ταυτόχρονη αντιμετώπιση του προβλήματος της εξουσίας. β) Η απουσία συλλογικής λειτουργίας της ηγεσίας, ιδιαίτερα στις πιο αποφασιστικές στιγμές του αγώνα, καθώς και η έλλειψη συλλογικής επεξεργασίας των βασικών ζητημάτων στρατηγικής και τακτικής του ένοπλου και μαζικού πολιτικού αγώνα. Και γ) Η υπερτίμηση από την ηγεσία των δυνάμεων του αγγλικού ιμπεριαλισμού και η έλλειψη ξεκάθαρης αντίληψης για τις εγκληματικές προθέσεις του εναντίον του ΕΑΜικού κινήματος.

Τα λάθη της ηγεσίας του ΚΚΕ εκφράστηκαν κυρίως: Με τη συμφωνία υπαγωγής του ΕΛΑΣ στο Στρατηγείο της Μ. Ανατολής. Με τη συμφωνία του Λιβάνου που συνεπαγόταν απαράδεκτες υποχωρήσεις. Με τη συμφωνία της Καζέρτας που έθετε τις ένοπλες δυνάμεις της Εθνικής Αντίστασης υπό τις διαταγές του Άγγλου στρατηγού Σκόμπι. Με την έλλειψη προετοιμασίας, πολιτικής, ιδεολογικής, οργανωτικής, στρατιωτικής για τη μάχη του Δεκέμβρη. Με τη συμφωνία της Βάρκιζας που αποτελούσε απαράδεκτο συμβιβασμό και ουσιαστική συνθηκολόγηση απέναντι στους Άγγλους και την ντόπια αντίδραση.

---

1. Σχετικά με την αντίληψη της ηγεσίας του ΚΚΕ για το πρόβλημα της εξουσίας είναι πολύ χαρακτηριστικά αυτά που είπε ο γραμματέας της ΚΕ του Κόμματος σε συνέντευξη που έδωσε στις 2 του Μάρτη 1945 στο *Ριζοσπάστη*: «Ενώ μπορούσαμε» είπε ο Σιάντος, «ευκολώτατα να πάρουμε την εξουσία κατά την ώρα της αποχώρησης των γερμανών, δεν το κάναμε. Αντίθετα κρατήσαμε υποδειγματική τάξη και ασφάλεια, τότε που δεν υπήρχαν ούτε κυβερνητικά, ούτε αγγλικά στρατεύματα στην Ελλάδα.»

Χωρίς τα λάθη αυτά θα διαμορφωνόταν άλλη κατάσταση στη χώρα μας και θα δυσκολευόταν η πραγματοποίηση των σκοτεινών αντιλαϊκών σχεδίων των Άγγλων ιμπεριαλιστών και της ντόπιας αντίδρασης και θα ήταν πολύ μεγάλες οι δυνατότητες νίκης του ΕΑΜικού κινήματος.

Τα λάθη, ωστόσο, δε μειώνουν την εξαιρετική τιμή που ανήκει στο ΚΚΕ για τον πρωτοποριακό ρόλο που διαδραμάτισε στην οργάνωση και την καθοδήγηση της εποποιίας της Εθνικής Αντίστασης.

Η ΕΑΜική Αντίσταση αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα στην ιστορία του ελληνικού λαού. Η σημασία της έγκειται στο γεγονός ότι έσωσε το λαό από την εξόντωση και τον εξανδραποδισμό, απελευθέρωσε τη χώρα από τους κατακτητές, δημιούργησε μια καινούργια μορφή λαϊκής εξουσίας στην Ελλάδα και συνέβαλε στον αγώνα των λαών κατά του φασισμού και του ιμπεριαλισμού.

Κύρια πηγή της αντιστασιακής εποποιίας υπήρξε η ενότητα των λαϊκών δυνάμεων, των προοδευτικών κομμάτων και οργανώσεων. Η συσπείρωση αυτή επιτεύχθηκε χάρη στην ενότητα της εργατικής τάξης, της συμμαχίας της με την αγροτιά, τα μεσαία στρώματα των πόλεων, την πατριωτική διάνοηση και τη νεολαία.

Στη μεγαλειώδη αυτή πατριωτική συσπείρωση, πρωτοποριακός και αποφασιστικός στάθηκε ο ρόλος του ΚΚΕ. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, με τις ηρωικές παραδόσεις του, την αφοσίωσή του στα εθνικά και λαϊκά συμφέροντα, την πολύχρονη πείρα του, την αγωνιστικότητά του, τους ισχυρούς δεσμούς του με το λαό, την υπέρτατη θυσία δεκάδων χιλιάδων στελεχών, μελών και οπαδών του, αποτέλεσε τον πόλο συσπείρωσης της τεράστιας πλειονότητας του ελληνικού λαού, στάθηκε ο εμπνευστής, ο οργανωτής και καθοδηγητής της ΕΑΜικής παλλαϊκής Αντίστασης. Το ρόλο αυτό τον αναγνώρισαν όλα τα άλλα κόμματα και οργανώσεις που συνεργάστηκαν μαζί του στο ΕΑΜ και την ΠΕΕΑ.

Σημαντική υπήρξε η συνεισφορά του ελληνικού λαού στο συμμαχικό αγώνα. Αφού απέκρουσε την ιταλική επίθεση και καθήλωσε επί 6 μήνες στα αλβανικά βουνά τους φασί-

στες επιδρομείς, αντιπάλεψε τριάμισι χρόνια τους κατακτητές, βοήθησε τις συμμαχικές επιχειρήσεις στην Αφρική, ματαίωσε την επιστράτευση που ετοίμαζαν οι χιτλερικοί, δέσμευσε στην Ελλάδα σοβαρές στρατιωτικές δυνάμεις του εχθρού και του προξένησε μεγάλες απώλειες σε νεκρούς, τραυματίες και πολεμικό υλικό.

Η Εθνική Αντίσταση του ελληνικού λαού στα χρόνια 1940-1945 αποτελεί αναμφισβήτητα το μεγαλύτερο ιστορικό επίτευγμα του λαού της Ελλάδας μετά το θάνατο Εικοσιένα και στέκει περήφανα δίπλα στα πρώτα κινήματα αντίστασης των λαών της Ευρώπης. Δείχνει στον κάθε αγωνιστή, στον κάθε πατριώτη, στον κάθε δημοκράτη το δρόμο της τιμής και του καθήκοντος, το δρόμο που οδηγεί στη δημοκρατία, την εθνική ανεξαρτησία και την κοινωνική πρόοδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

ΤΟ ΚΚΕ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1945-1949). Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΕΛΛΑΔΑΣ (ΔΣΕ)

1. Η διεθνής κατάσταση

Στις 9 του Μάη 1945 έληξε νικηφόρα ο αιματηρός πόλεμος κατά του χιτλεροφασισμού και στις 2 του Σεπτέμβρη του ίδιου χρόνου υποχρεώθηκε να συνθηκολογήσει και ο γιαπωνέζικος милитарισμός. Τα προβλήματα που ανέκυψαν από τον πόλεμο με τη χιτλερική Γερμανία και κυρίως οι συνθήκες ειρήνης με τα κράτη που συμμαχήσαν μαζί της (Ιταλία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Ουγγαρία, Φινλανδία) συζητήθηκαν στο Συμβούλιο των υπουργών Εξωτερικών των τεσσάρων μεγάλων δυνάμεων, που συνήλθε σε δύο φάσεις (από 25 του Απρίλη έως 16 του Μάη και από 15 του Ιούνη έως 12 του Ιούλη 1946) στο Παρίσι. Σ' αυτό το Συμβούλιο αποφασίστηκε, με τη σύμφωνη γνώμη του τότε υπουργού Εξωτερικών της ΕΣΣΔ, Μολότοφ, η παραχώρηση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα.¹

Στις 29 του Ιούλη συνήλθε στο Παρίσι η Διάσκεψη Ειρήνης. Αντιπροσωπεύτηκαν οι 21 χώρες που πήραν μέρος στον πόλεμο ενάντια στη χιτλερική Γερμανία και τους δορυφόρους της. Επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας ήταν ο τότε πρωθυπουργός Κων. Τσαλδάρης. Η διάσκεψη

---

1. Σε άρθρο, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Καθημερινή* στις 11 του Ιούνη 1994, ο Γ. Α. Λεονταρίτης αναφέρει ότι η στάση του Μολότοφ στο θέμα της Δωδεκανήσου εξέπληξε τους Μπερνς και Μπέβιν (υπουργούς Εξωτερικών των ΗΠΑ και της Μ. Βρετανίας).

«Ο Μπέβιν», γράφει, «δεν μπορούσε να το πιστέψει και ρώτησε: "Δηλαδή, κ. Μολότοφ, θέλετε να πείτε ότι συμφωνείτε να δοθούν τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα;" "Μάλιστα, αυτή είναι η έννοια των λόγων μου", απάντησε ο Μολότοφ.»

κράτησε δυόμισι μήνες και τελικά, ύστερα από έντονες συζητήσεις, ψήφισε τις συνθήκες ειρήνης με την Ιταλία, την Ουγγαρία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Φινλανδία.

Μετά τη λήξη του πολέμου στον παγκόσμιο συσχετισμό των δυνάμεων έγιναν ριζικές αλλαγές. Η Σοβιετική Ένωση, χάρη στον αποφασιστικό ρόλο της στη συντριβή του φασισμού και την απελευθέρωση των λαών της Ευρώπης, βγήκε από τον πόλεμο με ενισχυμένο το κύρος της και διευρυμένη την επιρροή της. Απέδειξε την αντοχή, την υλική και ηθική δύναμη, την ανωτερότητα του σοσιαλιστικού καθεστώτος και συνέβαλε στην απόσπαση από τον καπιταλισμό της Πολωνίας, της Ρουμανίας, της Βουλγαρίας, της Ουγγαρίας, της Τσεχοσλοβακίας, της Γιουγκοσλαβίας, της Αλβανίας και της Ανατολικής Γερμανίας. Οι χώρες αυτές, χάρη στην πάλη που έκαναν οι λαϊκές δυνάμεις με την καθοδήγηση των κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων, στις ευνοϊκές συνθήκες που δημιούργησε ο νικηφόρος τερματισμός του πολέμου και η επιρροή της Σοβιετικής Ένωσης, ακολούθησαν πολύ γρήγορα το δρόμο του σοσιαλισμού. Στο δρόμο αυτό μπήκαν αργότερα, μετά τη νίκη των λαϊκών επαναστάσεων, η Κίνα, η Βόρεια Κορέα, η Κούβα και το Βόρειο Βιετνάμ. Για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας, δημιουργήθηκε ένα παγκόσμιο σοσιαλιστικό σύστημα σε αντιπαράθεση με το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Ταυτόχρονα, ξέσπασαν απελευθερωτικά κινήματα στην Ινδονησία, την Ινδία, που το 1947 κατέκτησε την ανεξαρτησία της, στις χώρες της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και σε χώρες της Αφρικής και άρχισε να καταρρέει το αποικιοκρατικό σύστημα. Το εργατικό κίνημα στις κεφαλαιοκρατικές χώρες σημείωσε άνοδο και τα κομμουνιστικά και εργατικά κόμματα ενίσχυσαν τη δύναμη και την επιρροή τους. Σε ορισμένες χώρες της Ευρώπης (Γαλλία, Ιταλία) τα κομμουνιστικά κόμματα πήραν μέρος στις κυβερνήσεις.

Προτού λήξει ακόμα ο πόλεμος, στις 4 με 11 του Φλεβάρη 1945, συνήλθε η Διάσκεψη της Γιάλτας, που πήρε σημαντικές αποφάσεις για το συντονισμό των προσπαθειών των συμμάχων κατά της χιτλερικής Γερμανίας και για τη μεταπολεμική ειρηνική οργάνωση του κόσμου.

Οι ηγέτες της Σοβιετικής Ένωσης, των ΗΠΑ και της Με-

γάλης Βρετανίας συζήτησαν τα πολεμικά σχέδια για την οριστική συντριβή του χιτλεροφασισμού και τους όρους που θα επέβαλλαν στη ναζιστική Γερμανία μετά την ήττα της. Επίσης, συζήτησαν και αποφάσισαν τη συμμετοχή της Σοβιετικής Ένωσης στον πόλεμο εναντίον της Ιαπωνίας, δύο με τρεις μήνες μετά τη συνθηκολόγηση της Γερμανίας και τη λήξη του πολέμου στην Ευρώπη.

Η Διάσκεψη ασχολήθηκε ξανά με το θέμα της ίδρυσης της διεθνούς οργάνωσης των Ηνωμένων Εθνών και αποφάσισε τη σύγκληση Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών στις 25 του Απρίλη 1945.

Στις 17 του Ιούλη με 2 Αυγούστου του 1945, μετά τη συνθηκολόγηση χωρίς όρους της χιτλερικής Γερμανίας, συνήλθε η Διάσκεψη του Πότσνταμ. Σ' αυτή συμφωνήθηκαν οι πολιτικές και οικονομικές αρχές που θα καθόριζαν το μεταπολεμικό καθεστώς της Γερμανίας, οι πολεμικές επανορθώσεις που έπρεπε να πληρώσει η Γερμανία και διάφορα άλλα ζητήματα. Επίσης, αποφασίστηκε η ίδρυση Συμβουλίου Υπουργών των Εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης, των ΗΠΑ, της Μ. Βρετανίας, της Κίνας και της Γαλλίας για την προκαταρκτική επεξεργασία των ζητημάτων που έπρεπε να αντιμετωπισθούν.

Σ' αυτή τη Διάσκεψη ο υπουργός Εξωτερικών της ΕΣΣΔ επέδωσε στους συναδέλφους του της Μ. Βρετανίας και των ΗΠΑ σχέδιο προτάσεων σχετικά με τη Διακήρυξη της Γιάλτας που αφορούσε την απελευθερωμένη Ευρώπη. Σ' αυτό γινόταν αναφορά και στην κατάσταση στην Ελλάδα. Σε αντιπερισπασμό, ο Τσόρτσιλ έθεσε ζήτημα επεισοδίων στα ελληνοαλβανικά σύνορα, χωρίς να συζητηθεί ύστερα από αντίρρηση του Στάλιν. Και ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ πρότεινε να συναφθεί συμφωνία ανάμεσα στις τρεις δυνάμεις για την επιβλεψη της διεξαγωγής των εκλογών στην Ιταλία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία, τη Βουλγαρία και την Ουγγαρία. Και σ' αυτή την πρόταση αντιτάχθηκε ο υπουργός Εξωτερικών της ΕΣΣΔ.¹

---

1. Τεχεράνη, Γιάλτα, Πότσνταμ. Ντουκουμέντα, εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 247-267.

Τα ντοκουμέντα των δύο Διασκέψεων διαψεύδουν τους συκοφαντικούς ισχυρισμούς για δήθεν μοίρασμα του κόσμου σε σφαίρες επιρροής, περιλαμβανομένης της χώρας μας, και αποδεικνύουν τη σταθερή προσήλωση της Σοβιετικής Ένωσης στην υπόθεση της ειρήνης, της δημοκρατίας και της προόδου, την ακούραστη πάλη της για δίκαιη ρύθμιση των μεταπολεμικών προβλημάτων προς όφελος των λαών.

Στις 26 του Ιούνη 1945 συνήλθε στον Άγιο Φραγκίσκο των ΗΠΑ Διάσκεψη αντιπροσώπων 50 κρατών που ίδρυσε τον ΟΗΕ. Υπογράφηκε καταστατικό που προέβλεπε ότι κύρια αποστολή του νέου διεθνούς οργανισμού ήταν η εδραίωση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, η ανάπτυξη της συνεργασίας των λαών.

Η αύξηση, όμως, της δύναμης και της επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης, η επέκταση του σοσιαλισμού σε μια σειρά χώρες και η άνοδος του επαναστατικού κινήματος σ' όλον τον κόσμο ανησύχησαν σοβαρά τον ιμπεριαλισμό. Γι' αυτό και πολύ γρήγορα εγκατέλειψε τη συμμαχία που αναγκαστικά, βέβαια, είχε συνάψει με τη Σοβιετική Ένωση στα χρόνια του πολέμου και προχώρησε στους εκβιασμούς, τις απειλές, την ανοιχτή αντιπαράθεση και την κήρυξη του «ψυχρού πολέμου». Χτυπητές εκδηλώσεις ήταν: Ο βομβαρδισμός της Χιροσίμας και του Ναγκασάκι με ατομική βόμβα από τις ΗΠΑ, που είχαν αποκτήσει προσωρινά το μονοπώλιο των ατομικών όπλων, με σκοπό την τρομοκράτηση των λαών και τον εκβιασμό της Σοβιετικής Ένωσης. Ο προκλητικός και απειλητικός λόγος του Ουϊνστον Τσόρτσιλ, στις 5 του Μάρτη 1946 στο Φούλτον και η κήρυξη ανοιχτής αντικομμουνιστικής σταυροφορίας. Η εγκατάσταση μόνιμων ναυτικών δυνάμεων των ΗΠΑ στη Μεσόγειο και η επιδίωξη δημιουργίας πολιτικοστρατιωτικών προγεφυρωμάτων ενάντια στη Σοβιετική Ένωση και τις γειτονικές μας λαϊκοδημοκρατικές χώρες. Η υπογραφή στις 4 του Απριλίου 1949 στην Ουάσινγκτον του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (ΝΑΤΟ) από τις ΗΠΑ, τη Μ. Βρετανία, τη Γαλλία, την Ιταλία, την Πορτογαλία, τη Δανία, τη Νορβηγία, την Ισλανδία, τον Καναδά, την Ολλανδία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο. Το σύμφωνο

αυτό, που εμφανίστηκε σαν αμυντικό, είχε επιθετικό χαρακτήρα ενάντια στη Σοβιετική Ένωση και τις άλλες σοσιαλιστικές χώρες. Το 1952 προσχώρησε στο ΝΑΤΟ και η Ελλάδα.

Σ' αυτές τις συνθήκες ανοιχτής αντιπαράθεσης ανάμεσα στους δύο παγκόσμιους κοινωνικοπολιτικούς συνασπισμούς, που διαμορφώθηκαν μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ξετυλίχτηκαν και οι μεταπολεμικές εξελίξεις στη χώρα μας.

2. Η εσωτερική κατάσταση μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας

Η συμφωνία της Βάρκιζας δεν εφαρμόστηκε από τις μεταδεκεμβριανές κυβερνήσεις και τους Άγγλους κυρίου τους και δεν πάρθηκε κανένα μέτρο, ώστε να εξασφαλιστεί, όπως προέβλεπε, η ομαλή δημοκρατική εξέλιξη, η ισονομία και η δημοκρατία για όλους. Αντίθετα, αξιοποιήθηκε για να οργανωθεί το νέο μεταπολεμικό κράτος της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας από δωσίλογα και συντηρητικά στοιχεία και να συντριβεί το λαϊκοδημοκρατικό κίνημα της Εαμικής Εθνικής Αντίστασης. Έτσι, ενώ το ΚΚΕ και το ΕΑΜ τήρησαν τους όρους της συμφωνίας, υποχρεώνοντας τους μαχητές του ΕΛΑΣ να παραδώσουν, με συντριμμένη την καρδιά, τα τιμημένα στις μάχες εναντίον των κατακτητών και των άθλιων συνεργατών τους όπλα, οι υποχείριες των Άγγλων κυβερνήσεις τους παραβίασαν και τους ποδοπάτησαν. Η συμφωνία προέβλεπε την ελεύθερη εκδήλωση των πολιτικών φρονημάτων όλων των πολιτών, το σεβασμό των ατομικών ελευθεριών και την κατάργηση κάθε ανελεύθερου νόμου. Οι μεταβαρκιζιανές, όμως, κυβερνήσεις όχι μόνο διατήρησαν το περιβόητο βενιζελικό «ιδιώνυμο» και όλους τους νόμους της κατοχικής περιόδου, αλλά και επανέφεραν το νόμο 755, που νομιμοποιούσε τις μαζικές διώξεις, καθώς και όλους τους νόμους της μεταξικής δικτατορίας. Η κυβέρνηση Πλαστήρα αναγνώρισε στις 10 του Γενάρη 1945 την παλιά ΓΣΕΕ και διόρισε Γενικό Γραμματέα τον Χατζηδημητρίου και μέλος της διοίκησης το γνωστό εργατοκάπηλο

Μακρή. Από τα άλλα μέλη της διοίκησης, τα περισσότερα είχαν συνεργαστεί με τη δικτατορία του Μεταξά ή με τους κατακτητές. Το τρομοκρατικό όργιο των παρακρατικών συμμοριών και οργανώσεων «Χ», ΕΒΕΝ, ΕΔΕΣ και των δήθεν «αγανακτισμένων» δεξιών πολιτών, όχι μόνο δε σταμάτησε ή τουλάχιστο δεν περιορίστηκε, αλλά ενισχύθηκε και επεκτάθηκε.

«Η κατάσταση στην Αθήνα», γράφει ο στρατηγός Σαράφης, «δεν ήταν καθόλου καλή. Οργανώσεις της Δεξιάς, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις συμφωνίες που έγιναν, ύστερα από την έξαλλη αρθρογραφία του τύπου της Δεξιάς και την ανοχή της αστυνομίας ή μάλλον την ενθάρρυνσή της, ενεργούσαν επιθέσεις εναντίον ατόμων της Αριστεράς, φτάνοντας έως την απαγωγή και την εξαφάνισή τους.»¹ Οι διώξεις, οι συλλήψεις και οι φυλακίσεις αγωνιστών της Αντίστασης εντάθηκαν. Σ' αυτό συνέβαλε και το ότι η συμφωνία της Βάρκιζας δεν προέβλεπε τη χορήγηση γενικής αμνηστίας. Αμνήστευε μόνο «τα πολιτικά αδικήματα τα τελεσθέντα από τις 3 Δεκεμβρίου 1944 μέχρι της υπογραφής της συμφωνίας» και εξαιρούσε «τα συναφή κοινά αδικήματα κατά της ζωής και της περιουσίας, τα οποία δεν ήταν απαραίτητως αναγκαία διά την επιτυχίαν του πολιτικού σκοπού». Ο όρος αυτός, που έγινε δεκτός από την αντιπροσωπεία του ΕΑΜ (Σιάντο, Παρτσαλίδη, Τσιριμώκο), παραβιάζοντας σχετική απόφαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, έδωσε τη δυνατότητα στο αντιδραστικό μεταβαρκιζιανό κράτος να συλλαμβάνει «νομότυπα» αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης και να σκηνοθετεί δίκες σε βάρος τους.

Στο μεταξύ, πλήθαιναν και οι συμμορίες που κατατρομοκρατούσαν το δημοκρατικό πληθυσμό της υπαίθρου, με τις καθημερινές επιδρομές, τις συλλήψεις, τον απάνθρωπο βασανισμό και με δολοφονίες δημοκρατών, το κάψιμο σπιτιών, το βιασμό γυναικών και τις λεηλασίες περιουσιών. Οι συμμορίες αυτές, που υπολογίζονται σε 150 μετά τη διάλυση του ΕΛΑΣ, με 20.000 οπλισμένα μέλη, οργανώνονταν κατά κύ-

---

1. Στέφανος Σαράφης, *Μετά τη Βάρκιζα*, σελ. 21.

ριο λόγο από τους Άγγλους.¹ Μόνο σε τέσσερις μήνες μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας, δολοφονήθηκαν πάνω από 560 αγωνιστές της Αντίστασης και φυλακίστηκαν 30 χιλιάδες.

Η συμφωνία όριζε ακόμα ότι μετά την αποστράτευση του ΕΛΑΣ θα συγκροτηθεί εθνικός στρατός με κανονική στρατολογία και ότι θα γίνει εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από τους συνεργάτες των κατακτητών και τους εγκάθετους της μεταξικής δικτατορίας. Ούτε οι όροι αυτοί, που ήταν βασικοί, τηρήθηκαν. Όλοι οι αξιωματικοί του ΕΛΑΣ, εκτός από ελάχιστους, μπήκαν στο β' πίνακα και με τον τρόπο αυτό αποκλείστηκαν από την ενεργό συμμετοχή τους στον εθνικό στρατό, που άρχισε να συγκροτείται με την επίβλεψη και την καθοδήγηση των Άγγλων. Το ίδιο έγινε και στα Σώματα Ασφαλείας και στις δημόσιες υπηρεσίες. Όλοι οι αξιωματικοί και οπλίτες της Χωροφυλακής και της Αστυνομίας Πόλεων, όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι, που πήραν μέρος στην ΕΑΜική Αντίσταση, κρίνονταν από τα συμβούλια που προέβλεπε η συμφωνία, με βάση όχι τις ικανότητές τους, αλλά τα φρονήματά τους. Γι' αυτό και αποκλείονταν και πολλοί καταδιώκονταν. Στον κρατικό μηχανισμό επανέρχονταν οι «εθνικόφρονες» και οι δωσίλογοι.

3. Η δραστηριότητα του ΚΚΕ. Η 11η Ολομέλεια της ΚΕ

Το ΚΚΕ, μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας, άρχισε να ανασυντάσσει τις δυνάμεις του και να προσαρμόζει τη δράση του στις νέες συνθήκες, μετατοπίζοντας το κέντρο του βάρους από τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα στην πάλη για την αντιμετώπιση της αφηνιασμένης επίθεσης της αντίδρασης και των Άγγλων, για την ομαλή δημοκρατική εξέλιξη, την οικονομική ανάπτυξη της χώρας και τη βελτίωση της άσχημης κατάστασης των εργαζομένων. Σε πολύ σύντομο

---

1. Ο στρατηγός Σαράφης στο βιβλίο του *Μετά τη Βάρκιζα*, στη σελ. 14, γράφει: «Από την αλληλογραφία και τις εν γένει ενέργειες των Άγγλων είχαμε πεισθεί ότι αυτοί οργάνωσαν τις συμμορίες.»

χρονικό διάστημα κατάφερε να ανασυγκροτήσει τις οργανώσεις του, να αποκρούσει τη συντονισμένη συκοφαντική εκστρατεία, που βασικό της στοιχείο ήταν η πτωματοκαπηλεία και ν' αποκαταστήσει τους δεσμούς του με την εργατική τάξη, την αγροτιά και τα μεσαία στρώματα της πόλης.

Το ΕΑΜ ανασυγκρότησε κι αυτό τις δυνάμεις του και μετατράπηκε σε πολιτικό συνασπισμό που επηρέαζε πλατιές δημοκρατικές δυνάμεις, παρά την αποχώρηση της Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας-ΕΛΔ, (κόμματος του Ηλία Τσιριμώκου), που έγινε κάτω από την επίδραση της στρατιωτικής ήττας του Δεκέμβρη και τη λυσσασμένη συκοφαντική επίθεση των αντιδραστικών δυνάμεων και των Άγγλων.

Το ΚΚΕ και το ΕΑΜ κατάγγειλαν από την πρώτη στιγμή την παραβίαση της συμφωνίας της Βάρκιζας και την εξαπόλυση μονόπλευρου πολέμου κατά της Αριστεράς και πρότειναν, σαν μοναδική πολιτική λύση, την ομαλή δημοκρατική εξέλιξη και τη συμφιλίωση του λαού.

Οι αντιδραστικές, όμως, δυνάμεις, που καθοδηγούνταν από τους Άγγλους πάτρωνές τους, συνέχιζαν την εγκληματική τους πολιτική, που οδηγούσε στην έξαλλη αντιπαράθεση και τον εμφύλιο πόλεμο.

Σ' αυτές τις συνθήκες συνήλθε στις 5-10 του Απρίλη 1945 η 11η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ.¹ Εξέτασε την πολι-

---

1. Πήραν μέρος τα μέλη της ΚΕ Στέργιος Αναστασιάδης, Αριστείδης Βασιλειάδης, Μήτσος Βατουσιανός, Μάρκος Βαφειάδης, Φώκος Βέττας, Δημήτρης Βλαντάς, Κώστας Γυφτοδήμος (Καραγιώργης), Πολύδωρος Δανηλίδης, Γιώργης Ερυθριάδης, Γιάννης Ζεύγος, Κώστας Θέος, Γιάννης Ιωαννίδης, Βαγγέλης Καββαδίας, Σπύρος Καλοδικής, Παντελής Καραγκίτσης-Σίμος, Κώστας Κολιγιάννης, Βασίλης Κοτσάβρας, Αδάμ Μουζενίδης, Βασίλης Μπαρτζιώτας, Κώστας Λουλές, Αχιλλέας Μπλάνας, Καίτη Νισσυρίου-Ζεύγου, Μήτσος Παπαγιάννης, Στέλιος Παπαδομιχελάκης, Δημήτρης Παπαρήγας, Μήτσος Παρτσαλίδης, Νίκος Πλουμπίδης, Μιλτιάδης Πορφυρογένης, Πέτρος Ρούσος, Γιώργης Σιάντος, Μιχάλης Σινάκος, Λεωνίδας Στριγκός, Μιχάλης Τσάντης και Γιώργης Τσιτήλος. Επίσης, πήραν μέρος οι γραμματείς των οργανώσεων περιοχών του Κόμματος και πολλά στελέχη που δούλευαν στις μαζικές οργανώσεις και στους συλλόγους των πρώην μαχητών του ΕΛΑΣ.

τική και τη δράση του Κόμματος από την κατοχή και μετά, εκτίμησε την κατάσταση που δημιουργήθηκε έπειτα από την ήττα στη μάχη του Δεκέμβρη και την υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας και χάραξε τα νέα καθήκοντα του Κόμματος.

Στην έκθεση δράσης που έκανε ο Γιώργης Σιάντος, Γραμματέας του Κόμματος, τονιζόταν ότι «στα 1941, το κόμμα μας ήταν στη χειρότερη κατάσταση, που μπορεί κανείς να φανταστεί, λόγω των χτυπημάτων που έδωσε σ' αυτό η 4η Αυγούστου. Ουσιαστικά δεν υπήρχε Κόμμα. Άρχισε να χτίζεται από τις σκόρπιες δυνάμεις.»¹ Άλλά, ότι, χάρη στη σωστή βασική του πολιτική, που ήταν «αγώνας για την εθνική απελευθέρωση και μέσο που θα έδινε μεγάλη δύναμη, ήταν η πολιτική της εθνικής ενότητας»,² δημιουργήθηκε απ' το μηδέν ένα τεράστιο κόμμα. Με βάση τη διαπίστωση αυτή, καθώς και την έκταση που πήραν το ΕΑΜ, ο ΕΛΑΣ, η ΕΠΟΝ και τα άλλα μαζικά κινήματα, έγινε η εκτίμηση ότι η πολιτική του Κόμματος στην κατοχή ήταν σωστή, γιατί, όπως υποστηρίχθηκε, εσφαλμένη πολιτική ήταν αδύνατο να δημιουργήσει τέτοια κινήματα. Αναγνωρίστηκε, ωστόσο, ότι στο Λίβανο και την Καζέρτα έγιναν απαράδεκτες υποχωρήσεις.

Επίσης, αναγνωρίστηκε ότι δεν υπήρχε σαφής αντίληψη για το ρόλο των Άγγλων στη σύγκρουση. «Βλέπαμε τις απειλές τους», είπε ο Γ. Σιάντος, «αλλά είχαμε την αυταπάτη ότι μάλλον μπλοφάρουν.»³

Η συμφωνία της Βάρκιζας, που υπογράφηκε μετά την ήττα στη μάχη του Δεκέμβρη, χαρακτηρίστηκε «συμφωνία ανάγκης». Συμφωνία που δεν ήταν παράδοση άνευ όρων, αλλά εξασφάλιζε «ένα μίνιμουμ ελευθεριών για τη δράση».⁴

Συνοψίζοντας τις εκτιμήσεις για την πολιτική του Κόμματος στα χρόνια της κατοχής και της Εθνικής Αντίστασης, ο Γ. Σιάντος κατέληξε στο εξής συμπέρασμα: «Είχαμε μια

---

1. 1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 418-419.

2. Στο ίδιο, σελ. 419.

3. Στο ίδιο, σελ. 423.

4. Στο ίδιο, σελ. 425.

σωστή πολιτική, που μας σήκωσε στα μεσούρανα. Εσφαλμένη πολιτική γραμμή σε καμιά περίπτωση δεν μπορούσε να δημιουργήσει αυτό το τεράστιο κίνημα αντίστασης. Στην εφαρμογή της, όμως, και στις πιο κρίσιμες καμπές κάναμε σοβαρά λάθη, αριστερά και δεξιά. Αυτά μας εμπόδισαν να φτάσουμε στη μεταπολεμική περίοδο με περισσότερα ατού για λαϊκές λύσεις...»¹

Κύρια αιτία των λαθών θεωρήθηκε «το μπαλαντζάρισμα δεξιά και αριστερά, η έλλειψη αποφασιστικότητας».² Για να μην επαναληφθούν, τονίστηκε η ανάγκη να υπάρξει αυστηρή συλλογική δουλειά, κατάλληλος καταμερισμός, αυστηρή κριτική και αυτοκριτική μέσα στο ΠΓ, προώθηση νέων στελεχών για το σχηματισμό γερού επιτελείου γύρω από το ΠΓ.

Οι διαπιστώσεις και οι εκτιμήσεις που έγιναν με την εισήγηση στην 11η Ολομέλεια για την πολιτική και τη δράση του Κόμματος στα θυελλώδη και ηρωικά χρόνια του αγώνα κατά της φασιστικής κατοχής και αμέσως μετά την απελευθέρωση, ήταν μια πρώτη, όχι ολοκληρωμένη και αντικειμενική ανάλυση. Ήταν νωπά ακόμα τα γεγονότα και πολύ έντονο το υποκειμενικό στοιχείο.

Η Ολομέλεια εξέτασε και την εσωτερική κατάσταση της χώρας μετά την απελευθέρωση και τη μάχη του Δεκέμβρη και επισήμανε την πλήρη οικονομική καταστροφή, την πρωτοφανή ανεργία, τη φτώχεια και την αγανάκτηση των μαζών, τη φασιστική καταπίεση και την προσκόλληση στην Αγγλία. Επίσης, επισήμανε τον κίνδυνο να ξαναζωντανέψει η Μεγάλη Ιδέα με τα τυχοδιωκτικά, δημαγωγικά συνθήματα της αντίδρασης, όπως «Σόφια-Μόσχα-κατοχή»!

Σαν τον πιο σοβαρό κίνδυνο διαιώνισης και όξυνσης του εσωτερικού διχασμού η Ολομέλεια θεώρησε την παλινόρθωση της μοναρχίας, γι' αυτό και καθόρισε κεντρικό πολιτικό καθήκον του Κόμματος τον αγώνα κατά της μοναρχίας και για τη νίκη της δημοκρατίας.

Η Ολομέλεια ζήτησε το σχηματισμό αντιπροσωπευτικής

---

1. Στο ίδιο, σελ. 425.

2. Στο ίδιο, σελ. 426.

κυβέρνησης και τον ερχομό Διασυμμαχικής Επιτροπής, την εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από τους φασίστες και συνεργάτες του κατακτητή, την τιμωρία των δωσίλογων προδοτών, τη διάλυση των φασιστικών οργανώσεων, τη δημιουργία πραγματικού εθνικού στρατού. Και κάλεσε όλο το δημοκρατικό κόσμο να ενταχθεί στο μέτωπο της δημοκρατίας.

Η Ολομέλεια ασχολήθηκε και με τη μεταπολεμική ανοικοδόμηση της χώρας και τόνισε ότι «βασική αρχή πάνω στην οποία πρέπει να στηριχθεί είναι: ανοικοδόμηση προς όφελος όλου του έθνους και όχι μόνο μιας πλουτοκρατικής ολιγαρχίας». ¹ «Ο εργαζόμενος λαός», υπογραμμίζεται στην πολιτική απόφαση, «αποτελεί το πιο πολύτιμο εθνικό κεφάλαιο και γι' αυτό όλη η οικονομική και φορολογική πολιτική πρέπει να στηριχθεί πάνω στη βάση της ανάπτυξης του βιοτικού του επιπέδου, στην εξάλειψη της ανεργίας, στην προστασία της υγείας και στη μορφωτική και εκπολιτιστική του ανάπτυξη». ²

Η Ολομέλεια απευθύνθηκε στους κομμουνιστές και τις κομμουνίστριες, τους ήρωες και τις ηρώιδες του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, σε όλο τον ελληνικό λαό, με τα λόγια: «Επαγρυπνείτε! Η μαύρη αντίδραση —ο φασισμός και ο πεμπτοφαλαγγитισμός— προσπαθεί να συγκροτηθεί, να στερεώσει τη θέση της στην κρατική εξουσία για ν' ανακόψει, να σβήσει το αναδημιουργικό έργο που άρχισε να χτίζεται με το παλλαϊκό κίνημα της Εθνικής Αντίστασης. Να τσακίσει τις δημοκρατικές δυνάμεις του τόπου για να διαιωνίσει το καθεστώς της σκλαβιάς και της φασιστικής τυραννίας. Να κατοχυρώσει, με τη βία, τα παλιά προνόμια και τα ταξικά συμφέροντα της μεγαλοπλουτοκρατικής ολιγαρχίας σε βάρος της ζωής του λαού.» ³

Η Ολομέλεια συζήτησε και ειδική εισήγηση για την οργανωτική ανάπτυξη και την προσαρμογή της οργανωτικής πολιτικής του ΚΚΕ στις νέες απαιτήσεις της δουλειάς.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 260.

2. Το ίδιο, σελ. 260.

3. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος πέμπτος, σελ. 262.

Η 11η Ολομέλεια καταδίκασε τη στάση του Άρη Βελουχιώτη και τον διέγραψε από μέλος του Κόμματος, επειδή αρνήθηκε να αποδεχθεί τη συμφωνία της Βάρκιζας και με ένα τμήμα 88 αγωνιστών ξαναβγήκε στο βουνό για να συνεχίσει τον αγώνα. Η απόφαση αυτή ανακοινώθηκε τότε μόνο εσωκομματικά. Δε δόθηκε στη δημοσιότητα.

Η Ολομέλεια αποφάσισε τη σύγκληση του 7ου Συνεδρίου του Κόμματος μέσα στο 1945, ενέκρινε ομόφωνα την απόφαση του ΠΓ για την αποκατάσταση όλων των μελών της «παλαιάς Κεντρικής Επιτροπής» της τελευταίας περιόδου της φασιστικής δικτατορίας της 4ης Αυγούστου και εξέλεξε νέο ΠΓ.¹

Στη διάρκεια της Ολομέλειας, και συγκεκριμένα στις 7 του Απρίλη 1945, παραιτήθηκε η κυβέρνηση Πλαστήρα που είχε σχηματιστεί μετά την παραίτηση του Γ. Παπανδρέου στις 31 του Δεκέμβρη 1944 και ορκίστηκε νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό το ναύαρχο σε αποστρατεία Πέτρο Βούλγαρη. Ο Πλαστήρας διώχθηκε από τους Άγγλους, γιατί δεν τον θεωρούσαν πια κατάλληλο για την προώθηση των σχεδίων τους. Αναζητούσαν ένα όργανο πιο έμπιστο και πιο αποφασιστικό. Και το βρήκαν στο πρόσωπο του Π. Βούλγαρη, που ήταν διευθύνων σύμβουλος στις επιχειρήσεις του μεγαλοβιομήχανου Μποδοσάκη-Αθανασιάδη και είχε διακριθεί στην καταστολή του κινήματος στο Πολεμικό Ναυτικό το 1944 στη Μέση Ανατολή. Είναι χαρακτηριστικό ότι, για να εξαναγκάσουν σε παραίτηση τον Πλαστήρα, διοχέτευσαν στον τύπο γράμμα, που είχε γράψει το 1941 και στο οποίο υποστήριζε ότι «η εξακολούθηση της αντίστασης και εναντίον των Γερμανών θα ήταν ανωφελής».² Το γράμμα αυτό εμφανίστηκε από το μοναρχικό τύπο σαν απόδειξη συνεργασίας του Ν. Πλαστήρα με τους Γερμανούς.

Με τη νέα κυβέρνηση Βούλγαρη εντάθηκε ακόμα περισσότερο το τρομοκρατικό όργιο των αντιδραστικών δυνάμε-

---

1. Το νέο ΠΓ αποτελέστηκε από τους Γ. Σιάντο, Γ. Ιωαννίδη, Γ. Ζεύγο, Μ. Παρτσαλίδη, Λ. Στρίγκο, Στ. Αναστασιάδη, Ν. Πλουμπίδη, Χρύσα Χατζηβασιλείου, Β. Μπαρτζιώτα και αναπληρωματικό τον Π. Ρούσο.

2. Στέφ. Σαράφης, *Μετά τη Βάρκιζα*, σελ. 26.

ων και των Άγγλων και έγιναν πιο απροκάλυπτες οι διακρίσεις σε βάρος των αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης. Οι διωγμοί επεκτάθηκαν και στον κλήρο. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Αρχιεπισκοπή Αθηνών με εγκύκλιό της ζητούσε από τις εκκλησιαστικές αρχές των νομών να της υποβάλουν «λεπτομερή έκθεση των πεπραγμένων εκάστου κληρικού περί της εθνικής και κοινωνικής δράσεως αυτού κατά το διάστημα του τελευταίου πολέμου και των δεινών ετών της κατοχής μέχρι της σήμερον».¹

Η ΚΕ του ΚΚΕ, με υπόμνημα που υπέβαλε στο νέο πρωθυπουργό, στις 28 του Απριλίου 1945, κατάγγειλε ότι όλα τα στρατιωτικά στελέχη και όλοι οι πολιτικοί υπάλληλοι, που πήραν μέρος στον αγώνα της Αντίστασης, βρίσκονται σε διωγμό. Ακόμα και τιμημένοι στρατηγοί του ΕΛΑΣ είχαν συλληφθεί και προφυλακιστεί.

Παρ' όλη, όμως, την άγρια τρομοκρατία το λαϊκό και δημοκρατικό κίνημα, με πρωτοπόρους τους κομμουνιστές, δεν υπέκυψε. Αναδιοργανώθηκε, συσπείρωσε τις δυνάμεις του και άρχισε νέους αγώνες των εργαζομένων με απεργίες, στάσεις εργασίας, συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις. Βασικά αιτήματα ήταν: το σταμάτημα της τρομοκρατίας, η ακύρωση των αντιδημοκρατικών νόμων, η αύξηση των μισθών, των ημερομισθίων και των συντάξεων, η διάλυση των φασιστικών οργανώσεων, η αποχώρηση από την Ελλάδα των αγγλικών στρατευμάτων και η κατοχύρωση της εθνικής ανεξαρτησίας. Την Πρωτομαγιά του 1945 εκατοντάδες χιλιάδες εργαζόμενοι σ' όλη τη χώρα κατέβηκαν σε γενική πανελλαδική απεργία και διεκδίκησαν ενωμένοι: Τιμαριθμικό μεροκάματο. Συνδικαλιστικές ελευθερίες. Δημοκρατία.

Με μεγάλο ενθουσιασμό και με μαζικές εκδηλώσεις γιορτάστηκε στην Αθήνα, στον Πειραιά και σ' άλλες πόλεις η 9η του Μάη, μέρα της μεγάλης αντιφασιστικής νίκης των λαών. Φασιστικές ομάδες και κρατικά όργανα, εκδηλώνοντας τη λύσσα τους για τη συντριβή του χιτλερισμού, επιτέθηκαν ενάντια σε δημοκρατικούς πολίτες που πανηγύριζαν. Λεη-

---

1. Αρχιεπισκοπή Αθηνών, Αριθμ. Πρωτ. 905/4/12.6.1945.

λάτησαν και κατέστρεψαν γραφεία και τυπογραφεία εφημερίδων, καθώς και γραφείων του ΚΚΕ και του ΕΑΜ, κακοποίησαν και συνέλαβαν πατριώτες.

Στα τέλη του Μάη 1945 επέστρεψε στην Αθήνα από το στρατόπεδο Νταχάου της Γερμανίας ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ, Νίκος Ζαχαριάδης. Και την 1η του Ιούνη προήδρευσε, για πρώτη φορά, ύστερα από χρόνια, στη συνεδρίαση του ΠΓ, που εξέτασε τις εσωτερικές εξελίξεις.

Το ΠΓ τόνισε ότι η ανώτατη και πιο επιτακτική ανάγκη της χώρας είναι: Ησυχία-Ενότητα-Ομόνοια-Δουλειά-Ανόρθωση. Και αποφάσισε να προτείνει στην ΚΕ του ΕΑΜ να επεξεργαστεί, μαζί με όλες τις άλλες δημοκρατικές δυνάμεις του τόπου, ένα πρόγραμμα Λαϊκής Δημοκρατικής Ανόρθωσης της χώρας.

Επίσης, δήλωσε ότι «το ΚΚΕ είναι απόλυτα αντίθετο προς κάθε βίαιο εξωτερικό τυχοδιωκτισμό, που θα έμπλεκε το λαό μας σε περιπέτειες»¹ και ότι «αποκρούει μια άμεση βίαιη κατάληψη της Βόρειας Ηπείρου από τον ελληνικό στρατό, γιατί αυτό θα μας έπλεκε σε τυχοδιωκτικές περιπέτειες».²

Θεώρησε, ωστόσο, άλυτο το βορειοηπειρωτικό ζήτημα και υποστήριξε ότι δικαίωμα να το λύσει έχει ολόκληρος ο βορειοηπειρωτικός λαός. Ταυτόχρονα, το ΠΓ, για να διασφαλιστεί, όπως δήλωσε, η «δημοκρατική ενότητα», διακήρυξε ότι «το ΚΚΕ είναι έτοιμο να δεχτεί και να πραγματοποιήσει την άποψη εκείνη του δημοκρατικού κόσμου για το Βορειοηπειρωτικό που θα διατυπώσει η πλειοψηφία του. Αν η πλειοψηφία αυτή αποφανθεί για μια άμεση στρατιωτική κατάληψη της Βορείου Ηπείρου από τον ελληνικό στρατό, το ΚΚΕ θα διατυπώσει τις αντιρρήσεις του, μα θα πειθαρχήσει».³ Η θέση αυτή απορρίφθηκε αργότερα από την ΚΕ του ΚΚΕ.

Με άλλη του απόφαση, που πάρθηκε στις 15 του Ιούνη 1945, το ΠΓ κατάγγειλε ότι η τρομοκρατία συνεχίζεται σ'

---

1. *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος έκτος, 1945-1949, σελ. 17.

2. *Στο ίδιο*, σελ. 17.

3. *Στο ίδιο*, σελ. 17.

όλες τις γωνιές της χώρας, ότι στις φυλακές βρίσκονται πάνω από 30.000 λαϊκοί αγωνιστές και ότι προετοιμάζεται μοναρχικό φασιστικό πραξικόπημα. Ταυτόχρονα, προειδοποίησε ότι, αν δεν εξασφαλιστούν οι προϋποθέσεις γιαλεύτερη έκφραση της λαϊκής θέλησης, το ΚΚΕ θ' αντιμετωπίσει, σε συνεννόηση με τον υπόλοιπο δημοκρατικό κόσμο, την περίπτωση αποχής από τις εκλογές.

Το ΠΓ ενέκρινε να δημοσιευτεί στο *Ριζοσπάστη* η απόφαση της 11ης Ολομέλειας της ΚΕ για τον Άρη Βελουχιώτη. Η απόφαση αυτή συνοδεύτηκε με απαράδεκτους χαρακτηρισμούς και βαριές κατηγορίες σε βάρος του Άρη.¹

Κατά τα μέσα του Ιούνη, κυβερνητικές και παρακρατικές δυνάμεις περικύκλωσαν τον Άρη και το τμήμα του στην περιοχή Μυροφύλλου στη Θεσσαλία. Για να μην πέσει στα χέρια των διωκτών του, αυτοκτόνησε με μια χειροβομβίδα, στις 16 του Ιούνη 1945. Τον ακολούθησε και ένα από τα πρωτοπαλικάρά του, ο Τζαβέλλας. Έτσι χάθηκε ο Άρης, ο πρωτοκαπετάνιος του ΕΛΑΣ, που, όπως έγραψε ο στρατηγός Σαράφης, «ήταν ένας γενναίος και ικανός αγωνιστής, με καλή τακτική αντίληψη και πολλά του οφείλει ο ανταρτικός στρατός του ΕΛΑΣ».²

Ο Άρης, ζυμωμένος και ατσαλωμένος στο ΚΚΕ και στο λαϊκό κίνημα, αναδείχθηκε, με την ηρωική δράση του, σε ατρόμητο πολεμιστή και σε γνήσιο λαϊκό ηγέτη. Η τραγική θυσία του συγκίνησε βαθιά τους αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης και όλους τους πατριώτες.

Στις 17 του Ιούνη 1945 το ΠΓ έδωσε στη δημοσιότητα το σχέδιο προγράμματος της Λαϊκής Δημοκρατίας, προτείνοντάς το για συζήτηση στα κόμματα του ΕΑΜ. Στο σχέδιο αυτό, που εγκρίθηκε από τα κόμματα του ΕΑΜ και αποτέλεσε το πρόγραμμά τους, τονιζόταν: «Η Ελλάδα πέρασε και πέρανά μια βαθειά κρίση. Μια χούφτα από μεγιστάνες του ιλουίτου και της μαυραγοράς, οι μεγαλοτραπεζιτικοί οργανισμοί με επικεφαλής την Εθνική Τράπεζα, που μονοπωλεί

---

1. Στο ίδιο. σελ. 21.

2. Στέφανος Σαράφης, *Μετά τη Βάρκιζα*, σελ. 17.

και ελέγχει σχεδόν ολόκληρη την οικονομική ζωή της χώρας, η χούφτα αυτή, που στην περίοδο της 4ης Αυγούστου ήταν συγκεντρωμένη γύρω από τη μοναρχία του Γλύμπουργκ, που συνεργάζεται στενά με τους ξένους πλουτοκράτες εκμεταλλευτές, κρατά το λαό από το λαιμό και τον πνίγει... Για να μπορέσει ο τόπος να βρει την ησυχία του και να δουλέψει για την ανόρθωση και την πρόοδο, πρέπει να γίνει ακίνδυνη η χούφτα αυτή των εκμεταλλευτών, να νικήσει με τη θέληση του λαού η Λαϊκή Δημοκρατία...»¹ «Η Λαϊκή Δημοκρατία είναι η εξουσία που εκφράζει τη στενή μαχητική συμμαχία των εργατών, αγροτών, επαγγελματιών, βιοτεχνών, διανοήσης. Η Λαϊκή Δημοκρατία είναι ένας καινούργιος τύπος δημοκρατίας, όπου η εξουσία είναι στα χέρια του λαού, όπου σταματά η πολιτική καταπίεση του λαού από μέρος των εκμεταλλευτών. Στη Λαϊκή Δημοκρατία δεν καταργείται η ατομική ιδιοκτησία και ενθαρρύνεται η ατομική πρωτοβουλία, μα πάντα προς όφελος του γενικού κοινωνικού συμφέροντος του λαού και με πειθάρχηση του ατομικού συμφέροντος προς όφελος του συνόλου...»² Στο πρόγραμμα απαριθμούνταν τα συγκεκριμένα μέτρα που θα εφάρμοζε μια λαϊκή κυβέρνηση που θα έβγαινε από εκλογές με αναλογική για Συντακτική Συνέλευση. Στις εκλογές θα ψήφιζαν και οι γυναίκες και οι νέοι από 18 χρόνια και πάνω.

Η 12η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, που συνήλθε στις 25-27 του Ιούνη 1945, κατάγγειλε ξανά το καθεστώς των δωσιλόγων και των αντιδραστικών δυνάμεων, που στραγγάλιζε τη δημοκρατία και στιγμάτιζε την Ελλάδα μπροστά σ' όλον τον κόσμο και ταυτόχρονα υπογράμμισε ότι η άρνηση του παλαιοδημοκρατικού πολιτικού κόσμου για μια στοιχειώδη δημοκρατική συνεργασία και οι προσπάθειες που γίνονται από παράγοντές του να διασπαστούν οι δημοκρατικές οργανώσεις μόνο την αντίδραση ωφελοούσαν. Υπενθύμισε μάλιστα ότι η ίδια τακτική το φθινόπωρο του 1935 οδήγησε στο πραξικόπημα και το «δημοψήφισμα» του στρατηγού Κονδύ-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 23.

2. Στο ίδιο, σελ. 24.

λη, στην παλινόρθωση του Γκλίσμπουργκ, στη μεταξική δικτατορία και στην προδοσία και συνθηκολόγηση με τους κατακτητές.

Η Ολομέλεια κάλεσε τα μέλη και τα στελέχη του Κόμματος και όλο το δημοκρατικό λαό σε μαζική πολιτική πάλη για την αντιμετώπιση του φασιστικού πραξικοπήματος που ετοίμαζε η αντιδραστική φασιστική Δεξιά και έβαλε το καθήκον της άμεσης οργάνωσης της μαζικής λαϊκής αυτοάμυνας για την αντιμετώπιση της δολοφονικής τρομοκρατικής δράσης του μεταβαρκιζιανού κράτους και παρακράτους.

Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, η Ολομέλεια διακήρυξε ότι «το ΚΚΕ αντιτίθεται αποφασιστικά σε κάθε εδαφική διεκδίκηση, που διατυπώνεται κατά της Ελλάδας από οποιαδήποτε πλευρά» και ότι «η διατήρηση της ακεραιότητας και ανεξαρτησίας της χώρας μας είναι το πρώτο καθήκον κάθε Έλληνα πατριώτη».¹ Επίσης διακήρυξε ότι «το ΚΚΕ ορθώνει, με όλη τη δύναμή του, ενάντια στο σωβινιστικό παραλήρημα των τυχοδιωκτών της Δεξιάς, που μας σπρώχνουν σε αντεθνικές καταστροφικές περιπέτειες».²

Ωστόσο, η Ολομέλεια αποδέχθηκε τη «θεωρία» του Ν. Ζαχαριάδη για τους δύο πόλους. Σύμφωνα μ' αυτή τη «θεωρία», που αναιρέθηκε αργότερα από το 7ο Συνέδριο, σωστή εξωτερική πολιτική θα ήταν εκείνη που θα κινιόταν ανάμεσα σε δύο πόλους: τον Ευρωπαϊκό-Βαλκανικό, με κέντρο τη Σοβιετική Ένωση και το Μεσογειακό, με κέντρο την Αγγλία και θα επιδίωκε να αντισταθμίζει τις πιέσεις στη χώρα μας, πότε από τον έναν και πότε από τον άλλον. Με τη διατύπωση αυτή ταυτιζόταν ή τουλάχιστον εξισωνόταν η Σοβιετική Ένωση με την ιμπεριαλιστική Αγγλία, που έφερε τόσα δεινά στην πατρίδα μας και που είχε επέμβει στρατιωτικά το Δεκέμβριο του 1944, ανακόπτοντας τη δημοκρατική εξέλιξη και επιβάλλοντας στην εξουσία τις αντιδραστικές δυνάμεις. Είναι, επίσης, ενδεικτικό ότι στην πολιτική απόφαση της 12ης

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 34.

2. Στο ίδιο, σελ. 35.

Ολομέλειας η Αγγλία χαρακτηρίζεται ακόμα «μεγάλος φίλος μας», δίπλα στη Σοβιετική Ένωση.

Εξετάζοντας τη μαζική δουλειά, η Ολομέλεια τόνισε ότι οι εκλογές στα συνδικάτα δείχνουν ότι, παρ' όλη την τρομοκρατία, η συντριπτική πλειοψηφία της εργατικής τάξης, συνεχίζοντας τις ηρωικές παραδόσεις του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, ακολουθεί σταθερά το δρόμο της αντιφασιστικής πάλης. Ότι γύρω από την εργατική τάξη πρέπει να οργανωθεί και η πλειοψηφία του λαού στις πόλεις. Και ότι οι εργάτες γης και οι φτωχομεσαίοι αγρότες στο χωριό πρέπει να οργανωθούν πολιτικά στο Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας.

Η κυβέρνηση προσπαθούσε με κάθε τρόπο να εμποδίσει την επιρροή των κομμουνιστών στους αγρότες. Είναι ενδεικτικό ότι, με εγκύκλιό του, το υπουργείο Δημόσιας Τάξεως ζητούσε από το υπουργείο Γεωργίας «όπως λάβη τα ενδεδειγμένα μέτρα προς εξουδετέρωσιν της ασκούμενης μεταξύ των αγροτών κομμουνιστικής προπαγάνδας».¹

Στον τομέα της κομματικής οικοδόμησης η Ολομέλεια επισήμανε τον εξαιρετικά σοβαρό κίνδυνο, που απειλούσε το Κόμμα, από την αλλοίωση της κοινωνικής του σύνθεσης και από το πολύ χαμηλό θεωρητικό επίπεδο των μελών και των στελεχών του και έθεσε το καθήκον σε μια σειρά από ανώτατα και ανώτερα κομματικά στελέχη να δουλέψουν στη βάση του Κόμματος και μέσα στις εργατικές μάζες.

Η Ολομέλεια περιόρισε τα μέλη του νέου Πολιτικού Γραφείου σε 6.²

Με τη γεμάτη ηρωισμό και αυταπάρνηση δουλειά των κομμουνιστών και των άλλων συνεπών αγωνιστών, το λαϊκό και δημοκρατικό κίνημα σημείωσε νέα σημαντική άνοδο.

Σ' όλα τα Εργατικά Κέντρα αναπτύχθηκε ένα ισχυρό απεργιακό κίνημα. Στη Θεσσαλονίκη, στη Νάουσα, στην

---

1. Υπουργείον Δημοσίας Τάξεως, Τμήματα Εθνικής Ασφάλειας, Γραφείον IV, πρωτ. 2/11/20/36/26.5.1946.

2. Στο νέο ΠΓ εκλέχτηκαν οι Ν. Ζαχαριάδης, Γ. Σιάντος, Γ. Ιωαννίδης, Μ. Παρτσαλίδης, Β. Μπαρτζιώτας και Χρ. Χατζηβασιλείου. Στη Γραμματεία της ΚΕ εκλέχτηκαν οι Ν. Ζαχαριάδης, Γ. Σιάντος, Γ. Ιωαννίδης και Μ. Παρτσαλίδης.

Έδεσσα και σε άλλες πόλεις κηρύχθηκαν εργοστασιακές, κλαδικές και πανεργατικές απεργίες για την ικανοποίηση των δίκαιων αιτημάτων των εργατών.

Στις αρχαιρεσίες των συνδικάτων, που έγιναν σε συνθήκες απροκάλυπτων επεμβάσεων και τρομοκρατίας (αστυνομία και χίτες έκαναν επιθέσεις σε συγκεντρώσεις εργατοϋπαλλήλων, συνελάμβαναν και χτυπούσαν εργάτες, επενέβαιναν στην ψηφοφορία), ο Εργατικός Αντιφασιστικός Σύσδεσμος (ΕΡΓΑΣ), που είχε επικεφαλής τον Κ. Θεό, κέρδισε πολλές σημαντικές νίκες.¹

Επιτυχίες σημείωσε το ΚΚΕ και γενικότερα η Αριστερά και στις αρχαιρεσίες σε πολλούς γεωργικούς συνεταιρισμούς, στην ΠΑΣΕΓΕΣ, σε οργανώσεις βιοτεχνών-επαγγελματιών, στο ΣΕΓΑΣ.

Στις 31 του Ιούλη 1945 έγινε συγκέντρωση γυναικών στο θέατρο «Κεντρικό» στην Αθήνα. Τον Αύγουστο έγιναν μεγάλες συγκεντρώσεις του ΕΑΜ σ' όλη τη χώρα. Στις 23 Αυγούστου μίλησαν στις Σέρρες οι Γιάννης Πασαλίδης και Μιχ. Κύρκος και στις 24 Αυγούστου μίλησε σε μεγάλη συγκέντρωση στο γήπεδο «Ηρακλής» της Θεσσαλονίκης, ο Ν. Ζαχαριάδης, ο οποίος κατάγγειλε το τρομοκρατικό όργιο της Δεξιάς και τις επεμβάσεις των Αγγλων και προειδοποίησε πως «η αυτοκυριαρχία έχει τα όριά της και αν το ανώτατο συμφέρον του ελληνικού λαού το επιβάλει, το θριαμβευτικό πολεμικό τραγούδι του ΕΛΑΣ θα ξαναντηχήσει στα ακροβούνια και τις δασωμένες κοιλάδες».²

Στην ίδια συγκέντρωση ο Ν. Ζαχαριάδης κατάγγειλε ότι στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία φασίστες εθνοφύλα-

---

1. Στις αρχαιρεσίες στα Εργατικά Κέντρα Αθηνών-Πειραιώς τα αποτελέσματα ήταν: Στην Αθήνα, σε 168 συνδικάτα με ψήφους 46.668, ο ΕΡΓΑΣ πήρε 33.500 και οι άλλες ομάδες 13.168. Στον Πειραιά, σε 80 σωματεία με ψήφους 20.300, ο ΕΡΓΑΣ πήρε 16.539 και οι άλλες ομάδες 2.860. Στην Πάτρα, σε σύνολο ψήφων 4.469, ο ΕΡΓΑΣ πήρε 3.856 ψήφους. Στην Καλαμάτα, σε 31 συνδικάτα με 1.747 ψήφους, ο ΕΡΓΑΣ πήρε 1.556 ψήφους. Σημαντικές επιτυχίες σημείωσε και στα συνδικάτα Αγρινίου, Ηρακλείου Κρήτης, Λιβαδειάς και άλλων πόλεων.

2. Στέφανος Σαράφης, *Μετά τη Βάρκιζα*, σελ. 62.

κες αποκαλούν το 90% του πληθυσμού Βούλγαρους, επειδή είναι δημοκράτες. Με τον τρόπο αυτό οι φασίστες πάνε να παρουσιάσουν τη Μακεδονία 90% βουλγαρική, ενώ είναι 90% ελληνική. «Η Μακεδονία», υπογράμμισε ο ομιλητής, «είναι ολοκληρωτικά ελληνική, αλλά οι εθνικές μειονότητες πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα».¹

Στις αρχές του Σεπτεμβρη, με πρωτοβουλία του ΚΚΕ και των άλλων κομμάτων του ΕΑΜ, ιδρύθηκε η Ένωση Δημοκρατικών Συλλόγων Αθήνας με επίτιμο πρόεδρο το στρατηγό Αλ. Οθωναίο, πρόεδρο τον αντιναύαρχο Ιωάν. Γιαννικώστα, αντιπρόεδρο τον ακαδημαϊκό και καθηγητή Πανεπιστημίου Νικ. Βέη, γενικό γραμματέα το δικηγόρο Διον. Χριστάκο κ.ά. Αργότερα, το συνέδριο της Ένωσης των συλλόγων όλης της χώρας εξέλεξε πρόεδρο το στρατηγό Οθωναίο και αντιπρόεδρο τον πρώην αρεοπαγίτη Δημ. Γονατά.

Συλλόγους με σκοπό την υπεράσπιση της δημοκρατίας συγκρότησε και ο στρατηγός Πλαστήρας. Απέρριψε, όμως, πρόταση του στρατηγού Οθωναίου να συγχωνευτούν οι σύλλογοι και μάλιστα με πρόεδρο τον ίδιο τον Πλαστήρα.

Στο μεταξύ, το τρομοκρατικό όργιο της Δεξιάς συνεχιζόταν αμείωτο με την ενθάρρυνση και την υποστήριξη των Άγγλων, που δεν άλλαξαν πολιτική και μετά την εκλογική νίκη του Εργατικού Κόμματος των Άτλι-Μπέβιν. Μόνο για στάχτη στα μάτια του κόσμου η κυβέρνηση δημοσίευσε στις 24 Αυγούστου νόμο με τον οποίο αποφυλακίζονταν προσωρινά ορισμένες κατηγορίες πολιτικών κρατουμένων (κάπου 3.000 περίπου σε σύνολο 16.853, σύμφωνα με επίσημη ανακοίνωση). Επίσης, στις 15 του Σεπτεμβρη ανέθεσε την τήρηση της τάξης στην Αστυνομία και τη Χωροφυλακή και περιόρισε την Εθνοφυλακή στα στρατιωτικά της καθήκοντα.

Το ΚΚΕ και το ΕΑΜ, μαζί με τους δημοκρατικούς συλλόγους και τις άλλες μαζικές οργανώσεις, συνέχισαν με μεγαλύτερη αποφασιστικότητα τη δράση τους και επεκτείνανε την επιρροή τους. Η εφημερίδα *Καθημερινά Νέα* έγραφε στις 15 του Σεπτεμβρη ότι «το ΚΚΕ αύξησε τον αριθμό των

---

1. Στο ίδιο, σελ. 63.

οπαδών του μετά το Δεκέμβρη». Μια άλλη επιβεβαίωση αποτελεί και το γεγονός ότι ο Ριζοσπάστης και η Ελεύθερη Ελλάδα είχαν τη μεγαλύτερη κυκλοφορία στη χώρα και ότι την πρώτη κυκλοφορία είχαν οι περισσότερες ΕΑΜικές εφημερίδες. Την πιο τρανή, όμως, απόδειξη αποτέλεσε ο παλλαϊκός γιορτασμός της τετάρτης επετείου του ΕΑΜ σ' όλη τη χώρα και η μεγαλειώδης συγκέντρωση στο Στάδιο της Αθήνας, με τη συμμετοχή περίπου 200 χιλιάδων Αθηναίων και Πειραιωτών μέσα και έξω από το Στάδιο.¹ Στη συγκέντρωση μίλησε ο Γενικός Γραμματέας της ΚΕ του ΚΚΕ, Νίκος Ζαχαριάδης. Στο Βόλο πήραν μέρος στη συγκέντρωση πάνω από 30.000 άτομα.

Η Σοβιετική Ένωση, καθώς και οι γειτονικές νεοσύστατες λαϊκοδημοκρατικές χώρες παρακολουθούσαν με προσοχή και ανησυχία την κατάσταση στη χώρα μας. Το Σεπτέμβριο του 1945, ο τότε υπουργός των Εξωτερικών της ΕΣΣΔ, Μολότοφ, έθεσε το ελληνικό ζήτημα στη συνδιάσκεψη των πέντε υπουργών Εξωτερικών. Στο σχετικό υπόμνημα που υπέβαλε τόνιζε ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν είναι αντιπροσωπευτική, ότι παραβιάζει τη συμφωνία της Βάρκιζας και ότι σε τέτοιες συνθήκες η παρουσία ξένων παρατηρητών στις εκλογές, που επρόκειτο να γίνουν, θα σήμαινε «επισημοποίηση της αντικανονικής διεξαγωγής των εκλογών.»

4. Πολιτική και οικονομική κατάσταση

Με την ωμή στρατιωτική επέμβαση των Άγγλων ιμπεριαλιστών και την ήττα του λαϊκοδημοκρατικού κινήματος, η εξουσία πέρασε στα χέρια της αντιδραστικής Δεξιάς, που είχε βασική δύναμη τους χίτες, τους ταγματασφαλίτες, τους δωσίλογους, τεταρτοαυγουστιάνα και μοναρχικά στοιχεία, τις ένοπλες τρομοκρατικές συμμορίες των Μαγγανά, Σούρλα, Καλαμπαλίκη, Κατσαρέα κ.ά.

---

1. Στέφανος Σαράφης, *Μετά τη Βάρκιζα*, σελ. 117.

Τα παλαιοδημοκρατικά κόμματα (των Σοφούλη, Καφαντάρη και άλλων), που επανεμφανίστηκαν στην πολιτική σκηνή, αντιτάσσονταν κατά κάποιο τρόπο στην αντιδραστική Δεξιά και ασκούσαν κριτική σε ενέργειες της, αλλά υποτάσσονταν και αυτά στους Άγγλους επικυρίαρχους και πολεμούσαν με μανία το ΚΚΕ, την Άριστερά και το λαϊκοδημοκρατικό κίνημα. Επανειλημμένες προτάσεις από το ΚΚΕ και το ΕΑΜ για συνεργασία και κοινή δράση ενάντια στο μοναρχικό πραξικόπημα που οργάνωναν οι δυνάμεις της Δεξιάς και οι Άγγλοι, για το σταμάτημα της φασιστικής τρομοκρατίας και τη δημοκρατική ομαλότητα, απορρίφθηκαν με διάφορες δικαιολογίες.

Αντιβασιλιάς στο διάστημα αυτό εξακολουθούσε να είναι ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, που ορίστηκε χωρίς να πει ο λαός τη γνώμη του. Υπηρετούσε πιστά και τους Άγγλους και την ελληνική αντίδραση. Στις 9 του Σεπτεμβρίου ο Δαμασκηνός αναχώρησε για το Λονδίνο για να παραβρεθεί στη συνάντηση των υπουργών Εξωτερικών που θα συζητούσαν τις ελληνικές απαιτήσεις. Πριν αναχωρήσει, συναντήθηκε με τους αρχηγούς όλων των πολιτικών κομμάτων για ν' ακούσει τις απόψεις τους. Στις συναντήσεις αυτές μπήκε και το θέμα των εκλογών και του δημοψηφίσματος. Ο Γ. Καφαντάρης, σύμφωνα με πληροφορίες που δημοσιεύτηκαν, επέμεινε να προηγηθούν οι εκλογές από το δημοψήφισμα. Ο Γ. Παπανδρέου πρότεινε να προηγηθεί το δημοψήφισμα. Το ίδιο πρότειναν και οι ηγέτες της Δεξιάς, Στυλιανός Γονατάς και Απ. Αλεξανδρής. Αντιπροσωπεία του ΕΑΜ υποστήριξε ότι εκλογές πρέπει να γίνουν στη συντομότερη δυνατή προθεσμία από αντιπροσωπευτική κυβέρνηση και όχι από την κυβέρνηση Βούλγαρη, μόλις η τάξη, οι συνδικαλιστικές και πολιτικές ελευθερίες εξασφαλιστούν σ' όλη τη χώρα.

Στις 19 του Σεπτεμβρίου παρενέβησαν με κοινή ανακοίνωση οι τρεις κυβερνήσεις της Μ. Βρετανίας, των ΗΠΑ και της Γαλλίας, κάνοντας τη «σύσταση» οι εκλογές για το κοινοβούλιο να γίνουν στην ταχύτερη δυνατή προθεσμία, αν είναι δυνατόν πριν από τη λήξη του έτους.

Ύστερα απ' αυτή την ωμή επέμβαση, η κυβέρνηση Βούλγαρη αποφάσισε στις 5 του Οκτώβρη 1945 τη διενέργεια

εκλογών στις 20 του Γενάρη 1946. Η ΚΕ του ΕΑΜ, με ανακοίνωσή της, χαρακτήρισε την απόφαση βαρύ πραξικόπημα, που είχε σκοπό να νομιμοποιήσει και να κατοχυρώσει την παράδοση της χώρας και του λαού στους μοναρχοφασίστες, στους κουϊσλιγκ και την πλουτοκρατική ολιγαρχία. Πραξικόπημα που θα οδηγήσει τον ελληνικό λαό στον εμφύλιο πόλεμο και την Ελλάδα στην καταστροφή χαρακτήρισε την απόφαση και ο Γ. Καφαντάρης. Την αντίθεσή τους διατύπωσαν και οι Τσουδερός και Μυλωνάς. Ο Σοφούλης δήλωσε ότι η απόφαση του Κόμματος των Φιλελευθέρων να αποσχουν από τις εκλογές είναι αμετάκλητη, εκτός αν οι προϋποθέσεις που ζητήθηκαν εκπληρωθούν.¹

Η οικονομική κατάσταση της χώρας παρέμεινε χαώδης. Οι άνθρωποι της δουλειάς υποφέραν από την ανεργία, τη φτώχεια και τη δυστυχία. Η κυβέρνηση αρνιόταν οποιαδήποτε αύξηση στους μισθούς, τα μεροκάματα και τις συντάξεις, ενώ έκανε ό,τι περνούσε από το χέρι της για να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας. Εκείνοι που τον καιρό της κατοχής αξιοποίησαν την πείνα του λαού και επιδόθηκαν στη μαύρη αγορά, έπεσαν τώρα σαν κοράκια στην καταλήστευση των υλικών της ΟΥΝΡΑ.² Τα σκάνδαλα είχαν πάρει τεράστια έκταση με την ανοχή της κυβέρνησης.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και υπεύθυνος για την οικονομική πολιτική, Κ. Βαρβαρέσος, αναγκάστηκε στις 2 του Σεπτεμβρίου να παραιτηθεί, γιατί δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει τις παρεμβάσεις των μεγαλεμπόρων και βιομηχάνων και τις δωροδοκίες δημοσίων υπαλλήλων.

---

1. Στέφανος Σαράφης, *Μετά τη Βάρκιζα*, σελ. 134.

2. Πριν από την ΟΥΝΡΑ υπήρξε ο αγγλοαμερικανικός Στρατιωτικός Σύνδεσμος ΕΜ-ΕΛ, που είχε προβάλει σαν μέλημά του, ανάμεσα σε άλλα, και την οικονομική ανόρθωση της Ελλάδας. Τον Απρίλη του 1945 η ΕΜ-ΕΛ άρχισε να παραχωρεί τις αρμοδιότητές της στην ΟΥΝΡΑ, που εμφανίστηκε με τη σημαία των Ηνωμένων Εθνών, ενώ ήταν κατ' εξοχήν αμερικανική οργάνωση. Σκοπό της είχε την οικονομική βοήθεια της Ελλάδας. Στην πραγματικότητα δούλευε μεθοδικά για ν' ανοίξει ο δρόμος στην κατοπινή αμερικανοκρατία.

Ένα μήνα αργότερα, υπέβαλε την παραίτησή του και ο διευθυντής του υπουργείου Εφοδιασμού, Κερασιώτης, καταγγέλλοντας την καταλήστευση και τη βιομηχανοποίηση των πρώτων υλών της ΟΥΝΡΑ από τους μεγαλοβιομήχανους Σφαέλο, Βελισσαρόπουλο και Κατσάμπα.

Η εφημερίδα του ΑΚΕ, *Νέος Δρόμος*, σχολιάζοντας την οικονομική κατάσταση της χώρας έγραφε: «Οι βιομήχανοι άρπαξαν τις πρώτες ύλες της ΟΥΝΡΑ σε εξαιρετικά χαμηλές τιμές, ενώ πωλούν τα εμπορεύματά τους σε τιμή μαύρης αγοράς... Η δραχμή δέχθηκε ένα γερό χτύπημα και κανένας βιομήχανος, έμπορος, που γνώριζε τη δουλειά του, δε συναλλάσσεται με ελληνικό νόμισμα. Όπως και κατά την κατοχή, η χρυσή λίρα έγινε η βάση για κάθε πληρωμή. Η Ελλάδα πάει σε μια νέα οικονομική καταστροφή...»¹

5. Το 7ο Συνέδριο του ΚΚΕ (1-6 του Οκτώβρη 1945)

Στις 1-6 του Οκτώβρη 1945 συνήλθε στην Αθήνα, στον κινηματογράφο ΤΙΤΑΝΙΑ, το 7ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ήταν το πρώτο συνέδριο ύστερα από μια θυελλώδη και σημαντική δεκάχρονη περίοδο. Πήραν μέρος συνολικά 223 τακτικοί (οι 26 ήταν γυναίκες) και 38 αναπληρωματικοί αντιπρόσωποι από όλες τις οργανώσεις.

Η κοινωνική σύνθεση των αντιπροσώπων ήταν: 119 εργάτες, 26 υπάλληλοι, 22 αγρότες, 8 επαγγελματίες, 29 επιστήμονες, 8 διανοούμενοι και 11 φοιτητές. Η κομματική τους ηλικία ήταν: 63 πάνω από 15 χρόνια, 75 πάνω από 5 και 85 λιγότερο από 5 χρόνια. Υπερείχαν οι νέοι κομμουνιστές. Οι 73 τακτικοί σύνεδροι ήταν ηλικίας 20-30 χρόνων, οι 100 ηλικίας 31-40 χρόνων, οι 46 ηλικίας 41-50 χρόνων, οι 3 ηλικίας 51-60 χρόνων και 1 πάνω από 60.

Η σύνθεση αυτή δείχνει την απότομη αύξηση των κομματικών δυνάμεων την περίοδο του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

---

1. Στέφανος Σαράφης, *Μετά τη Βάρκιζα*, σελ. 50.

Στο Συνέδριο παραβρέθηκαν και απηύθυναν χαιρετισμό αντιπρόσωποι άλλων κομμάτων: ο Αλκιβιάδης Λούλης του Δημοκρατικού Ριζοσπαστικού Κόμματος, ο Στέλιος Κρητικός της Δημοκρατικής Ένωσης, ο Κώστας Γαβριηλίδης του Αγροτικού Κόμματος, ο Γιάννης Πασαλίδης του Σοσιαλιστικού Κόμματος και ο Νεόκοσμος Γρηγοριάδης των Αριστερών Φιλελευθέρων.

Το Συνέδριο συζήτησε: Τη λογοδοσία της Κεντρικής Επιτροπής. Την κατάσταση στην Ελλάδα και τα προβλήματα της Λαϊκής Δημοκρατίας. Το αγροτικό πρόβλημα στην Ελλάδα. Το πρόγραμμα και το καταστατικό του ΚΚΕ.

Τη λογοδοσία της ΚΕ για την πολιτική και τη δράση του Κόμματος στα 10 χρόνια που είχαν περάσει από το 6ο Συνέδριο παρουσίασε ο Γιώργης Σιάντος. Μιλώντας στην αρχή για τις διεθνείς εξελίξεις, αναφέρθηκε στην άνοδο του φασισμού και το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, υπογραμμίζοντας το ρόλο της Σοβιετικής Ένωσης στη συντριβή του χιτλερισμού.

«Η Σοβιετική Ένωση», τόνισε ο εισηγητής, «σήκωσε το βόρος της χιτλερικής πολεμικής μηχανής στις πλάτες της, έδωσε θάρρος κι ελπίδες στους υπόδουλους λαούς να ξεσηκωθούν και να πολεμήσουν ενάντια στον κατακτητή, έδωσε τη δυνατότητα στους συμμάχους Άγγλους και Αμερικανούς να προετοιμαστούν για τη συντριβή της χιτλερικής Γερμανίας και Ιαπωνίας.»¹

Ανασκοπώντας τις εσωτερικές εξελίξεις, στάθηκε ιδιαίτερα στο φασιστικό πραξικόπημα της 4ης Αυγούστου 1936 και στην εγκαθίδρυση της βασιλομεταξικής δικτατορίας και τόνισε πως όλα τα κόμματα, εκτός από το ΚΚΕ, έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης ή ανοχής στον Μεταξά στη Βουλή του 1936. «Είναι γνωστό», πρόσθεσε, «ότι ο ίδιος ο Σοφοκλής Βενιζέλος ήταν σύμφωνος στην εγκαθίδρυση της δικτατορίας. Υπήρχε μάλιστα και μία συμφωνία Βενιζέλου-Μεταξά για να γίνει ο Βενιζέλος αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και παραπονιότανε έπειτα ο Σοφοκλής που ο Μεταξάς παρέβη

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 398.

τη συμφωνία και δεν του έδωσε αυτή τη θέση. Αυτό ήταν το παράπονό του και όχι οι διώξεις του δημοκρατικού κόσμου, όχι η καταστροφή της Ελλάδας από τον Μεταξά. Κείνο που τον στενοχωρούσε ήταν το ότι ο Μεταξάς δεν τον έκανε αντιπρόεδρο.»¹

Ο Γ. Σιάντος υπενθύμισε ότι και το σύμφωνο Παλλαϊκού Μετώπου-Κόμματος Φιλελευθέρων παραβιάστηκε από τους δεύτερους κι έτσι το ΚΚΕ δεν ήταν σε θέση μόνο του να αντιμετωπίσει το πραξικόπημα.

Εξαίροντας το ρόλο του Κόμματος στην εποποιία της ΕΑΜικής Εθνικής Αντίστασης και καυτηριάζοντας την πλουτοκρατία που στα μαύρα χρόνια της κατοχής έβαλε το ταξικό της συμφέρον πάνω από το εθνικό, αναφέρθηκε στις συμφωνίες του Λιβάνου, της Καζέρτας, της Βάρκιζας, καθώς και στη μάχη του Δεκέμβρη και σε αδυναμίες που εμφανίστηκαν και σε λάθη που έγιναν, αλλά δεν τα εκτίμησε με αντικειμενικότητα. «Η συμφωνία του Λιβάνου», τόνισε, «δεν ήταν λάθος, γιατί ήταν μέσα στην πολιτική μας της εθνικής ενότητας και της ομαλής δημοκρατικής λύσης των εσωτερικών ζητημάτων.»²

Επίσης για τη συμφωνία της Βάρκιζας είπε: «Κάναμε τη συμφωνία αυτή σαν ίσος προς ίσο με την κυβέρνηση Πλαστήρα, με επίσημη συμμετοχή και αντιπροσώπων των Άγγλων, για να σταματήσει ο πόλεμος ανάμεσα σε μας και τους Άγγλους και για να χρησιμοποιηθούν όλες αυτές οι δυνάμεις ενάντια στον Χίτλερ, που ακόμα τότε ήταν γερός. Κάναμε τη συμφωνία αυτή για να κατοχυρώσουμε ένα μίνιμουμ των συνταγματικών και συνδικαλιστικών ελευθεριών του λαού. Κάναμε τη συμφωνία αυτή για να ανοίξει ο δρόμος σε ελεύθερες και γνήσιες εκλογές και δημοψήφισμα, στην εξυγίανση της χώρας από τους προδότες και για να μπει η χώρα στην ανοικοδόμηση.»³ Η μετέπειτα, όμως, εξέλιξη έδειξε πως τίποτα από τα παραπάνω δεν έγιναν. Αντίθετα,

---

1. Στο ίδιο, σελ. 399.

2. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 411.

3. Στο ίδιο, σελ. 409-410.

η συμφωνία οδήγησε στο μονόπλευρο αφοπλισμό του ΕΛΑΣ και αξιοποιήθηκε για να δοθούν νέα πλήγματα στο ΚΚΕ και το λαϊκό δημοκρατικό κίνημα και να σπρωχτούν στον εμφύλιο πόλεμο.

Η εισήγηση αναγνώριζε ότι η ΕΑΜική αντιπροσωπεία στο Λίβανο δεν έπρεπε να καταδικάσει το ηρωικό κίνημα του ναυτικού και του στρατού της Μέσης Ανατολής και ότι στη συμφωνία της Καζέρτας υπήρξε ασάφεια για το σκοπό των αγγλικών στρατευμάτων στην Ελλάδα.

Είναι, λοιπόν, φανερό και από την εισήγηση ότι το 7ο Συνέδριο δεν έκανε μια βαθιά επαναστατική-μαρξιστική ανάλυση της προηγούμενης δράσης του ΚΚΕ, και ιδίως στα χρόνια της κατοχής, δεν είδε κριτικά και αυτοκριτικά τα πολύ σοβαρά λάθη που έκανε η καθοδήγηση, όπως οι απαράδεκτες υποχωρήσεις και συμβιβασμοί στο Λίβανο, στην Καζέρτα και στη Βάρκιζα.

Στην πολιτική απόφαση που πάρθηκε ύστερα από τη συζήτηση στο δεύτερο θέμα για την τότε κατάσταση στην Ελλάδα και τα προβλήματα της Λαϊκής Δημοκρατίας (εισηγητής ο Ν. Ζαχαριάδης), τονιζόταν, μεταξύ άλλων: «Μέσα στον πανευρωπαϊκό οργανισμό της δημοκρατικής και σοσιαλιστικής αναγέννησης, η Ελλάδα, εξαιτίας της ένοπλης ξενικής επέμβασης, αποτελεί την τραγική εξαίρεση... Η ζωή και η ησυχία, η τιμή και η περιουσία, η ελευθερία και τα δικαιώματα των Ελλήνων πολιτών είναι στη διάθεση των τρομοκρατικών ορδών του Μαύρου Μετώπου, του ΣΑΝ, της Χ, του ΕΔΕΣ, της ΒΕΝ (Βασιλικής Ένωσης Νέων) κλπ.»¹

Εξετάζοντας την οικονομική κατάσταση, το Συνέδριο διαπίστωσε ότι ήταν τραγική για τη μεγάλη πλειοψηφία του λαού. Ότι χάος επικρατούσε σ' όλους τους τομείς. Ότι η ανεργία είχε ξεπεράσει κάθε προηγούμενο και ότι ο πληθωρισμός αυξανόταν συνεχώς. Το Συνέδριο υπογράμμισε, για άλλη μια φορά, ότι η αποκατάσταση της κατεστραμμένης οικονομίας του τόπου και η ανασυγκρότησή της είναι αδύνατη, όταν αυτή επιδιώκεται σε βάρος των εργαζομένων.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 77.

Για την εξωτερική πολιτική του καθεστώτος που επιβλήθηκε στον ελληνικό λαό με τη δύναμη των ξένων όπλων, το Συνέδριο διακήρυξε ότι «η εξωτερική πολιτική της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας ποτέ δεν στάθηκε ανεξάρτητη εθνική ελληνική πολιτική» και ότι «η αχαλίνωτη πατριδοκαπηλεία της Μεγάλης Ελλάδας από πάντα και τώρα πάει να κρύψει το χονδρικό ξεπούλημα της Ελλάδας στους ξένους, την απεμπόληση των δικαιωμάτων της σαν ανεξάρτητου κράτους και την καταλήστευση του λαού στο εσωτερικό από ντόπιους και ξένους».¹

Το Συνέδριο διόρθωσε τη θέση της 12ης Ολομέλειας για τους «δύο πόλους» και καθόρισε σαν βασικούς στόχους μιας πραγματικά εθνικής εξωτερικής πολιτικής: «α) Δημοκρατική συνεννόηση με την Αγγλία, πάνω στη βάση της ισοτιμίας, του αλληλοσεβασμού, της αναγνώρισης των κυριαρχικών δικαιωμάτων του έθνους και της κατάπαυσης κάθε ανάμιξης στα εσωτερικά μας. β) Πολιτική στενής συνεργασίας με τη Σοβιετική Ένωση, τη μεγάλη χώρα του σοσιαλισμού και ανιδιοτελή υπερασπιστή της ανεξαρτησίας των μικρών κρατών. γ) Επίλυση με πνεύμα αμοιβαίας κατανόησης όλων των διαφορών με τις γειτονικές Δημοκρατίες και αποκατάσταση ολόπλευρης, ειρηνικής δημιουργικής συνεργασίας. δ) Στενή φιλία και συνεργασία, επίσης, με τη μεγάλη Δημοκρατία της Αμερικής και τη Γαλλική Δημοκρατία.»²

Επίσης, το Συνέδριο κατάγγειλε το καθεστώς της αγγλικής στρατιωτικής κατοχής και ζήτησε την άμεση αποχώρηση των αγγλικών στρατιωτικών δυνάμεων, για να σχηματιστεί αντιπροσωπευτική κυβέρνηση που θα άνοιγε το δρόμο της ομαλής δημοκρατικής εξέλιξης.

Στην πολιτική απόφαση γίνεται αναφορά στο πρόγραμμα της Λαϊκής Δημοκρατίας που κατάρτισε ο πολιτικός συνασπισμός των κομμάτων του ΕΑΜ και τονίζεται ότι ένα από τα μέτρα που ανοίγουν το δρόμο για το πέρασμα από τη Λαϊκή Δημοκρατία στη σοσιαλιστική, είναι η εθνικοποίηση του

---

1. Στο ίδιο, σελ. 79.

2. Στο ίδιο, σελ. 84-85.

πρωτογενούς κεφαλαίου, των μεγάλων μεταφορών, των βασιικών βιομηχανιών που έχουν πρωταρχική εθνική σημασία.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η θέση του Συνεδρίου ότι η Ελλάδα είχε τη δυνατότητα δημιουργίας βαριάς βιομηχανίας, που θ' άλλαζε την όψη της οικονομίας της. «Στοιχεία παρμένα από τους αστούς επιστήμονες και ειδικούς», αναφέρεται στην πολιτική απόφαση, «επιβεβαιώνουν τη διαπίστωση πως η Ελλάδα κατέχει ό,τι χρειάζεται για τη δημιουργία ισόρροπης βαριάς βιομηχανίας, στηριγμένης στις εσωτερικές πηγές και δυνατότητες.»¹

Η θέση αυτή στηρίχτηκε σε εμπεριστατωμένες μελέτες που είχαν γίνει από κομμουνιστές και άλλους προοδευτικούς επιστήμονες και ειδικούς και αποτέλεσε αποστομωτική απάντηση στη θεωρία, που εμφάνιζε την Ελλάδα σαν «Ψωροκώσταйна» και στη «Μεγάλη Ιδέα», που υποστήριζε ότι πρέπει να επεκταθεί εδαφικά για να ζήσει και να προοδεύσει. Ήταν μια σημαντική συμβολή στην επιστημονική σκέψη για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Εξετάζοντας τα προβλήματα της κομματικής ανοικοδόμησης, το Συνέδριο διαπίστωσε ότι από τις σοβαρότερες αδυναμίες της κομματικής δουλειάς εξακολουθούσαν να είναι η απόσπαση της καθοδήγησης από τη βάση, πράγμα που έδειχνε γραφειοκρατικοποίηση των μεθόδων καθοδήγησης μέσα στο κόμμα, η δασκαλίστικη γραφειοκρατική καθοδήγηση, ο κομματικός έμμισθος υδροκεφαλισμός, ο κομματικός παραγοντισμός. Οι ρίζες των αδυναμιών αυτών εντοπίζονται «στις μικροαστικές επιδράσεις, στη μεταφορά μέσα στο κόμμα όχι κομματικών μεθόδων καθοδήγησης, στη χαλάρωση του ελέγχου της κολεκτιβίστικης δουλειάς και της γόνιμης κριτικής και αυτοκριτικής, στο χαμηλό ιδεολογικό κομματικό επίπεδο των μαζών».²

Για τη βελτίωση της κομματικής δουλειάς, το Συνέδριο αποφάσισε να καταβληθεί προσπάθεια για να εξαλειφθεί η απόσπαση της καθοδήγησης από τη βάση. Να συνεχιστεί

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 82.

2. Στο ίδιο, σελ. 85.

και να βελτιωθεί η οργανωμένη και καθοδηγημένη αυτομόρφωση και η εσωκομματική μόρφωση. Να αναπτυχθεί η εσωκομματική δημοκρατία, ώστε το κομματικό μέλος να γίνει ικανό ν' αποφασίζει, να κρίνει την κομματική γραμμή και δράση, να παίρνει ενεργό μέρος στη διαμόρφωσή τους, να ελέγχει προς τα πάνω και προς τα κάτω. Να βελτιωθεί η κοινωνική σύνθεση του Κόμματος.

Το Συνέδριο χάραξε τα καθήκοντα του Κόμματος σ' όλους τους τομείς της κομματικής και μαζικής δουλειάς, τονίζοντας ότι «ο συνδυασμός της παράνομης και νόμιμης δουλειάς με βάση το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, θα κάνει το Κόμμα ικανό να συνεχίσει κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες τη δουλειά και το έργο του». ¹ Βασικός πολιτικός κρίκος στον τομέα της μαζικής δουλειάς καθορίστηκαν οι μαζικοί λαϊκοί αγώνες για τις άμεσες διεκδικήσεις των εργαζομένων, του λαού. Επίσης, υπογραμμίστηκε ξανά η άμεση και ζωτική ανάγκη της μαζικής λαϊκής αυτοάμυνας ενάντια στην τρομοκρατία και την πολιτική καταπίεση.

Για να διαφυλαχθεί και να αναπτυχθεί παραπέρα η πολιτική ενότητα που πραγματοποιήθηκε με το ΕΑΜ στο χωριό και για να μη διασπαστεί η ενότητα δράσης της αγροτιάς με την ύπαρξη δύο κομμάτων (του ΑΚΕ και του ΚΚΕ), αποφασίστηκε να εφαρμοστεί η απόφαση του 6ου Συνεδρίου (Δεκέμβρης 1936) για την ένταξη όλων των κομμουνιστών του χωριού στο ΑΚΕ.

Το 7ο Συνέδριο ψήφισε νέο καταστατικό του Κόμματος, ύστερα από συζήτηση που έγινε πάνω σε εισήγηση που παρουσίασε ο Γιάννης Ιωαννίδης. Με το καταστατικό αυτό καθιερώθηκε ο θεσμός των δόκιμων μελών και η εκλογή Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου. Υποστηρίχθηκε ότι, αν υπήρχε ΚΚΕ, πολλά λάθη στην εφαρμογή των αποφάσεων και της τήρησης του καταστατικού θα αποφεύγονταν.

Το 7ο Συνέδριο ασχολήθηκε και με το ζήτημα της επισημοποιημένης διατύπωσης των σκοπών του Κόμματος και της στρατηγικής και τακτικής του σ' ένα ολοκληρωμένο πρό-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 86.

γράμμα. Πάνω σ' αυτό το θέμα εισήγηση έκανε ο Δημ. Παρταλιδής και ακολούθησε συζήτηση. Επειδή, όμως, το θέμα ήταν πολύ σοβαρό, το Συνέδριο αποφάσισε το οριστικό σχέδιο προγράμματος να το επεξεργαστεί η νέα Κεντρική Επιτροπή, να το θέσει υπόψη ολόκληρου του Κόμματος και να ψηφιστεί από το επόμενο Συνέδριο.

Το 7ο Συνέδριο απηύθυνε Διακήρυξη προς τον ελληνικό λαό, καλώντας τον να συσπειρωθεί στον αγώνα για την ομαλή δημοκρατική λύση του εσωτερικού ζητήματος, δίχως ξενικούς παρεμβατισμούς.

Επίσης, πήρε απόφαση για το αγροτικό πρόβλημα, υποστηρίζοντας τα δίκαια αιτήματα των αγροτών. Και ενέκρινε μια σειρά ψηφίσματα, όπως το ψήφισμα για τη διεθνή πολιτική ενότητα της εργατικής τάξης. Στο ψήφισμα αυτό εκτίμησε θετικά το ιστορικό έργο της ΚΔ και εξέφρασε την ευχή «να ενσωματωθούν το γρηγορότερο όλα τα εργατικά κόμματα του κόσμου, που πιστεύουν στο σοσιαλισμό, ανεξάρτητα από αποχρώσεις, σε μια ενιαία διεθνή πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης».¹

Ψήφισμα για τους εργάτες, στο οποίο τονίζεται ότι το ΚΚΕ υιοθετεί τα βασικά αιτήματα της εργατικής τάξης και των υπαλλήλων και ότι θεωρεί ύψιστο εθνικό καθήκον τον αγώνα για την ικανοποίησή τους. Ψήφισμα για τις αγροτικές διεκδικήσεις. Ψήφισμα για τις γυναίκες, στο οποίο υπογραμμίζεται η συμβολή της γυναίκας στη σκληρή και ηρωική πάλη για τη ζωή και τη λευτεριά και τονίζεται ότι το ΚΚΕ και το ΕΛΑΜ βοήθησαν να συντελεστεί το ξύπνημα, η εξέλιξη και η πολιτική ωριμότητα της γυναίκας. Έβγαλαν στην επιφάνεια ένα εθνικό κεφάλαιο, ολότελα παραγνωρισμένο, που έπρεπε να αξιοποιηθεί. Το Συνέδριο έβαλε το καθήκον να αυξηθεί ο αριθμός των γυναικείων μελών μέσα στο κόμμα, ώστε να φτάσει το 50%. Και αποφάσισε να συγκροτηθούν δίπλα σε κάθε όργανο, από την Κεντρική Επιτροπή ως τις Λαϊκδικές Επιτροπές, γραφεία για τη δουλειά στις γυναίκες. Με βάση αυτή την απόφαση, η νέα Κεντρική Επιτροπή συ-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 113.

γκρότησε Γραμματεία της ΚΕ για τη δουλειά στις γυναίκες, με επικεφαλής τη Χρύσα Χατζηβασιλείου.

Ψηφίσματα εγκρίθηκαν και για τους δημόσιους υπαλλήλους, για τους μικροϊδιοκτήτες, για τους πρόσφυγες και κρατούμενους Μέσης Ανατολής, για τους φυλακισμένους, για τους δηλωσίες και για τη διαχείριση των οικονομικών του Κόμματος.

Τέλος, εξέλεξε νέα Κεντρική Επιτροπή, με Γενικό Γραμματέα τον Ν. Ζαχαριάδη και για πρώτη φορά Κεντρική Επιτροπή Ελέγχου.¹

Η νέα ΚΕ συνήλθε στις 7 του Οκτώβρη στην πρώτη Ολομέλειά της και εξέλεξε νέο ΠΓ και Γραμματεία της ΚΕ.²

Επίσης, αποφάσισε ο *Ριζοσπάστης* και η *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* να διευθύνονται από συντακτικές επιτροπές.³

---

1. Στη νέα ΚΕ εκλέχτηκαν τακτικά μέλη: Αναστασιάδης Στέργιος, Αραμπατζής Νίκος, Βασιλειάδης Αρίστος, Βατουσιανός Μήτσος, Βαφειάδης Μάρκος, Βλαντάς Δημήτριος, Γκρόζος Απόστολος, Ερυθριάδης Γιώργης, Ζαγουρτζής Νίκος, Ζαχαράτος Μιλτιάδης, Ζαχαριάδης Νίκος, Ζεύγος Γιάννης, Ζωγράφος Ζήσης, Ιωαννίδης Γιάννης, Κοτσάβρας Βασίλης, Μαρκεζίνης Βασίλης, Μαυρομάτης Παναγιώτης, Μουζενίδης Αδάμ, Μπαρτζιώτας Βασίλης, Μπλάνας Αχιλλέας, Παρτσαλίδης Μήτσος, Πλουμπίδης Νίκος, Πορφυρογέννης Μιλτιάδης, Ρούσος Πέτρος, Σιάντος Γιώργης, Σουκαράς Σωτήρης, Στρίγκος Λεωνίδας, Τσιτλής Γιώργης, Χατζηβασιλείου Χρύσα, Χατζής Θανάσης.

Αναπληρωματικά μέλη εκλέχτηκαν οι Βασβανάς Βαγγέλης, Βέττας Φώκος, Βοντίτσιος Γιώργης, Γυφτοδήμος Κώστας, Δημητρίου Γιώργης, Θέος Κώστας, Καπέτα Αλέγγρα, Κάτου Ροδή, Κολιγιάννης Κώστας, Λουλές Κώστας, Μακρίδης Θεόδωρος, Μαχαιρόπουλος Χρήστος, Παρτσαλίδου Αύρα, Ρουμελιώτης Νίκος, Τσάντης Μιχάλης.

Στην Κεντρική Επιτροπή Ελέγχου εκλέχτηκαν οι Δανιηλίδης Πολύδωρος, Καραγκίτσης Παντελής, Παπαρήγας Μήτσος, Σινάκος Μιχάλης και Φαρμάκης Κώστας.

2. Το νέο ΠΓ αποτελέστηκε από τους Ν. Ζαχαριάδη, Γ. Σιάντο, Γ. Ιωαννίδη, Χρύσα Χατζηβασιλείου, Μήτσο Παρτσαλίδη, Βασίλη Μπαρτζιώτα, Τάσο Πετρίδη (Στέργιο Αναστασιάδη) τακτικά μέλη και Λ. Στρίγκο, Γιάννη Ζεύγο και Πέτρο Ρούσο, αναπληρωματικά.

Στη Γραμματεία της ΚΕ εκλέχτηκαν οι Γ. Σιάντος, Γ. Ιωαννίδης, Μ. Παρτσαλίδης και Χρύσα Χατζηβασιλείου.

3. Επικεφαλής της Συντακτικής Επιτροπής του *Ριζοσπάστη* ορίστηκε ο Κ. Καραγιώργης.

Το 7ο Συνέδριο αποτέλεσε ένα σημαντικό σταθμό στην ιστορία του Κόμματος κι ένα σημαντικό πολιτικό γεγονός της χώρας. Αν και δεν έκανε μια βαθιά και αντικειμενική εκτίμηση της δράσης του Κόμματος στην περίοδο της κατοχής και του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, ωστόσο εξόπλισε τα στελέχη και τα μέλη του Κόμματος με νέα καθήκοντα, τα επιψύχωσε, τα ενθάρρυνε στη δύσκολη εκείνη καμπή του αγώνα και έδωσε την ευκαιρία να προβληθεί το ΚΚΕ σαν μια ισχυρή πολιτική δύναμη, που συνεχίζει ανυποχώρητα και αποφασιστικά τον αγώνα για την ομαλή δημοκρατική εξέλιξη, για την ακεραιότητα και ανεξαρτησία της χώρας, για την οικονομική της ανάπτυξη προς όφελος των εργαζομένων.

6. Όξυνση της πολιτικής κρίσης. Προτάσεις από το ΚΚΕ και το ΕΑΜ για διέξοδο

Η πολιτική κρίση, που συμβάδιζε με την οικονομική, όχι μόνο συνεχίστηκε, αλλά και οξύνθηκε μετά την αναγγελία για τη διενέργεια εκλογών το Γενάρη του επόμενου χρόνου.

Στις 9 του Οκτώβρη 1945 ξέσπασε νέα κυβερνητική κρίση. Η κυβέρνηση του ναυάρχου Βούλγαρη παραιτήθηκε ύστερα από τη δήλωση του Κόμματος των Φιλελευθέρων ότι δεν την αποδέχεται και ότι θ' αποσχεί από τις εκλογές. Την επόμενη ο αντιβασιλιάς ανέθεσε στον αρχηγό των Φιλελευθέρων να σχηματίσει κυβέρνηση συνασπισμού διαφόρων κομμάτων, μαζί και του Λαϊκού. Το Λαϊκό, όμως, επέμεινε στο σχηματισμό υπηρεσιακής κυβέρνησης. Τελικά, ο Σοφούλης κατέθεσε την εντολή και, επειδή δε βρέθηκε άλλη λύση, στις 17 του Οκτώβρη σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση με υπουργούς της προηγούμενης κυβέρνησης Βούλγαρη και πρωθυπουργό τον ίδιο τον αντιβασιλιά.

Το ΚΚΕ, με ανακοίνωση του ΠΓ της ΚΕ του, κατάγγειλε ότι «τη βασική ευθύνη για την αποτυχία να σχηματισθεί πολιτική κυβέρνηση τη φέρνουν οι αγγλικές στρατιωτικές και πολιτικές αρχές κατοχής στην Ελλάδα. Οι αρχές αυτές τον περασμένο Δεκέμβρη πνίξαν στο αίμα τη θέληση του λαού,

δόσαν την εξουσία στο δωσίλογο πλουτοκρατικό μοναρχο-φασισμό και έμπασαν έτσι την Ελλάδα στη μεταδεκεμβριανή αναρχία, κακοδαιμονία και χάος». ¹

Το ΠΓ επέμενε στην άποψη ότι η μόνη λύση για την κυβερνητική κρίση είναι ο σχηματισμός πολιτικής δημοκρατικής κυβέρνησης και δήλωσε, ότι «το ΚΚΕ θα υποστηρίξει με όλες τις δυνάμεις και χωρίς καμιά αξίωση συμμετοχής, κάθε τέτοια κυβέρνηση, από οποιαδήποτε πρόσωπα και παρατάξεις και αν αποτελείται, φτάνει να αποκλείσει τα στοιχεία που αποβλέπουν σε βίαιες λύσεις και να οδηγήσει τη χώρα σε ανόθευτες εκλογές». ²

Οι διαβουλεύσεις για σχηματισμό πολιτικής κυβέρνησης συνεχίστηκαν βδομάδες και τελικά στις 30 του Οκτώβρη δόθηκε η εντολή στον Σοφοκλή Βενιζέλο να σχηματίσει κυβέρνηση πολιτικών προσώπων από το Λαϊκό και το Φιλελεύθερο Κόμμα, με τον όρο η κυβέρνηση να αναγγείλει αμέσως μετά την ορκωμοσία της πως οι εκλογές θα γίνουν στις 20 του Γενάρη 1946, με το πλειοψηφικό σύστημα.

Οι προσπάθειες του Βενιζέλου απέτυχαν. Και την 1η του Νοέμβρη σχημάτισε κυβέρνηση ο Παν. Κανελλόπουλος. Ο *Ριζοσπάστης* χαρακτήρισε τη νέα κυβέρνηση, κυβέρνηση του κ. Λίπερ και τον πρωθυπουργό «πολιτικό ανεμόμυλο», γιατί «άρχισε την καριέρα του σαν νεοκαντιανός φιλόσοφος, υποστήριξε φασιστικές ιδέες, αργότερα έγινε δημοκράτης, έγινε αντιπρόεδρος της βασιλικής κυβέρνησης Μέσης Ανατολής, συνιστούσε στους φίλους του να μπουκ στο ΕΑΜ, έβγαζε ζωηρούς λόγους υπέρ του ΕΛΑΣ στην Πελοπόννησο, αλλά ταλαντευόταν πάλι και μίλησε για τις ΕΑΜικές αγριότητες και την ανάγκη να επανέλθει ο βασιλιάς». ³

Η ΚΕ του ΕΑΜ, με ανακοίνωσή της στις 4 του Νοέμβρη, κατάγγειλε ότι με το σχηματισμό της νέας κυβέρνησης, ο αντιβασιλιάς τοποθέτησε τον εαυτό του στην άκρα Δεξιά

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος έκτος, σελ. 134.

2. Στο ίδιο, σελ. 134.

3. Στέφανος Σαράφης, *Μετά τη Βάρκιζα*, σελ. 159.

και κάλεσε όλα τα δημοκρατικά κόμματα να συνενωθούν και να αντιμετωπίσουν την κρίση.

Εναντία στην κυβέρνηση Κανελλόπουλου τάχθηκε και ο Γ. Καφαντάρης, ο οποίος σε δηλώσεις του στις 5 του Νοέμβρη τόνισε ότι οι περισσότεροι από τους νέους υπουργούς ανήκουν σε μια νεομοναρχική τάση που σπρώχνει τη χώρα προς τη φασιστική δικτατορία.

Στις 20 του Νοέμβρη, η κυβέρνηση Κανελλόπουλου παραιτήθηκε. Είχε προηγηθεί επίσημη επίσκεψη στην Αθήνα του Βρετανού υπουργού των Εξωτερικών Μακ Νιλ από τις 12-23 του Νοέμβρη. Στη διάρκεια της είχε συνομιλίες με τον αντιβασιλιά, τον Σοφούλη, τον Παπανδρέου, τον Σοφιανόπουλο και άλλους πολιτικούς αρχηγούς.

Σε μακρά σύσκεψη που είχε ο αντιβασιλιάς Δαμασκηνός στις 20 του Νοέμβρη με τους πρώην πρωθυπουργούς για την αντιμετώπιση της κυβερνητικής κρίσης, δήλωσε πως από τη συζήτηση που είχε με τον Μακ Νιλ συμπέρανε ότι, για να επιτευχθεί μια αποτελεσματική πορεία του εσωτερικού προβλήματος, έπρεπε: 1) Να αναβληθεί το δημοψήφισμα ως το Μάρτη του 1948. 2) Να σχηματιστεί κυβέρνηση συνασπισμού, όσο το δυνατόν πλατύτερη, για ν' αντιμετωπίσει το οικονομικό πρόβλημα και να προπαρασκευάσει εκλογές για την ερχόμενη άνοιξη. 3) Να βασίσει τις προσπάθειες για την οικονομική ανασύνταξη στα σχέδια των Βρετανών εμπειρογνομόνων.¹

Οι απόψεις αυτές του Μακ Νιλ συνοδεύτηκαν με την απειλή ότι, αν δε γίνουν δεκτές, η βρετανική κυβέρνηση δε θα δώσει οικονομική βοήθεια.

Ο αντιβασιλιάς ανέθεσε το σχηματισμό νέας κυβέρνησης στον Σοφούλη, βάζοντας και τον όρο να περιλάβει στον κατάλογο τους Παπανδρέου και Κανελλόπουλο. Σύσταση για τον Παπανδρέου έκανε και ο Λίπερ,² αλλά ο Παπανδρέου, επειδή δεν είχαν ικανοποιηθεί οι αξιώσεις του, έμεινε έξω από τη νέα κυβέρνηση που σχηματίστηκε στις 23 του Νοέμβρη 1945.

---

1. Στέφανος Σαράφης, *Μετά τη Βάρκιζα*, σελ. 185-186.

2. Στο ίδιο, σελ. 187.

Η απόφαση για αναβολή του δημοψηφίσματος εξόργισε τον πρώην βασιλιά Γεώργιο, ο οποίος δήλωσε στο Λονδίνο ότι όρισε αντιβασιλιά για να διευκολύνει τον ελληνικό λαό ν' αποφασίσει ελεύθερα με δημοψήφισμα για το μελλοντικό καθεστώς. Η δήλωση αυτή ανάγκασε τον αντιβασιλιά να υποβάλει παραίτηση, η οποία τελικά αποσύρθηκε ύστερα από τις πιέσεις που άσκησαν στον αρχιεπίσκοπο ο Μακ Νιλ, ο Λίπερ και ο Άμερικανός πρεσβευτής Μακ Βι.

Το Λαϊκό Κόμμα δεν αναγνώρισε την κυβέρνηση Σοφούλη και δήλωσε ότι «απειλούμεθα με πραξικόπημα». Με τη σύνθεση της κυβέρνησης διαφώνησε και ο Σοφ. Βενιζέλος.

Το ΚΚΕ, με απόφαση του ΠΓ της ΚΕ του, θεώρησε θετικό το γεγονός σχηματισμού κυβέρνησης από το Δημοκρατικό Κέντρο, παρά την αντίδραση του Γκλίκομπουργκ. Υπήρχε προφανώς η αυταπάτη, ότι η κυβέρνηση αυτή θα συνέβαλε στην αποκατάσταση ομαλής δημοκρατικής εξέλιξης στη χώρα. Γι' αυτό και δήλωσε ότι «η κυβέρνηση του αρχηγού των Φιλελευθέρων κ. Σοφούλη έχει κατ' αρχήν την ανοχή, σύμφωνα και με αλληπάλληλες σχετικές προηγούμενες δηλώσεις του ΚΚΕ και ολόκληρης της ΕΑΜικής Αριστεράς.»¹

Η ΚΕ του ΕΑΜ, με απόφασή της που δημοσιεύτηκε στις 24 του Νοέμβρη, δήλωσε κι αυτή ότι θα υποστηρίξει την κυβέρνηση Σοφούλη στις προσπάθειές της να αποκαταστήσει την τάξη, την ομαλότητα, την ισότητα και τις δημοκρατικές ελευθερίες, καθώς και τις προσπάθειές της για την οικονομική ανόρθωση της χώρας, με τον όρο να μη ριχτούν τα βάρη μόνο στους ώμους του εξασθενημένου και πολύ υποφέροντος λαού.

Η κυβέρνηση Σοφούλη, όμως, που εκτελούσε τις εντολές των Άγγλων, δεν έκανε τίποτα προς αυτή την κατεύθυνση. Αντίθετα, αρνήθηκε να αναγνωρίσει την Εθνική Αντίσταση και να χορηγήσει γενική αμνηστία, να σταματήσει τη δολοφονική τρομοκρατία και να προχωρήσει στη δημοκρατική εκκαθάριση των σωμάτων Ασφαλείας, του στρατού και της κρατικής μηχανής.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 152.

Γι' αυτό, τόσο το ΚΚΕ όσο και το ΕΑΜ απέσυραν την ανοχή που είχαν δώσει στην κυβέρνηση. Ταυτόχρονα, κατήγγειλαν ότι η κυβέρνηση Σοφούλη απέτυχε, ότι το Κέντρο συνθηκολόγησε με τη Δεξιά και ότι η διέξοδος βρίσκεται στο σχηματισμό αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης.

7. Ενταση του μονόπλευρου εμφύλιου πολέμου. Άνοδος των μαζικών λαϊκών αγώνων

Την ίδια περίοδο εντάθηκε το τρομοκρατικό όργιο σε βάρος των αγωνιστών της ΕΑΜικής Αντίστασης και του μαζικού λαϊκού κινήματος και πήρε τη μορφή μονόπλευρου εμφύλιου πολέμου. Μόνο σε 15 μέρες (από την 1-15 του Οκτώβρη 1945) δολοφονήθηκαν 15 αγωνιστές της Αντίστασης και άλλοι δημοκρατικοί πολίτες. Χιλιάδες πολίτες βρίσκονταν στις φυλακές στην Ελλάδα και στη Μέση Ανατολή και εκατοντάδες χιλιάδες διώκονταν. Οι συμμορίες τρομοκρατούσαν την ύπαιθρο και ανάγκαζαν το δημοκρατικό πληθυσμό να καταφεύγει στην Αθήνα και τις άλλες μεγάλες πόλεις. Το αποτέλεσμα ήταν, όπως έγραφε σε αναφορά του (δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ελευθερία* στις 2 του Οκτώβρη) προς τον υπουργό Εσωτερικών ο νομάρχης Αττικής, το 1/5 του πληθυσμού της χώρας να συγκεντρωθεί στην πρωτεύουσα. Οι ηγέτες του ΕΑΜ Πασαλίδης, Λούλης και Νεόκοσμος Γρηγοριάδης δέχθηκαν επιθέσεις από δεξιούς τρομοκράτες και τραυματίστηκαν. Στις 17 του Οκτώβρη ομάδα χιτών δολοφόνησε στην Πάτρα τον πιεστή της ΕΑΜικής εφημερίδας *Ελευθερη Αχαΐα* Νίκο Σπυρόπουλο και την επομένη, στη διάρκεια της πάνδημης κηδείας του, η αστυνομία έκανε χρήση των όπλων με αποτέλεσμα να σκοτωθούν ο χαρτεργάτης Ι. Ελευθεριάδης και ο αστυφύλακας Παναγιώτης Μπελαζώνης, που είχε αρνηθεί να πυροβολήσει.

Ο καθηγητής Σβώλος, που περιόδευσε στη Μακεδονία, δήλωσε στις 3 του Νοέμβρη στους δημοσιογράφους ότι οι μοναρχικές οργανώσεις ασκούσαν μια φρικιαστική τρομοκρατία. Στις διώξεις, τις συλλήψεις, στα βασανιστήρια συμμετείχαν και άνδρες των σωμάτων Ασφαλείας.

Στο μεταξύ, μπήκε σε κίνηση και η μηχανή των καταδικαστικών αποφάσεων με ψεύτικες κατηγορίες και σκηνοθετημένες δίκες σε βάρος των αγωνιστών της Αντίστασης. Εκδίδονταν βαριές καταδικαστικές αποφάσεις, ενώ προκλητικότερα αθώνονταν οι δωσίλογοι και οι βασανιστές, όπως ο Μπουραντάς και άλλοι ή τιμωρούνταν ελαφρά, όπως τα κτήνη της Ειδικής και Γενικής Ασφάλειας.

Σύμφωνα με σχετική ανακοίνωση του υπουργού Δικαιοσύνης, ο αριθμός των κρατουμένων ήταν 16.700 στις 27.9.45, 17.735 στις 1.10.45 και 18.058 στις 1.11.45. Στην πραγματικότητα οι κρατούμενοι ήταν πολύ περισσότεροι.

Σ' αυτές τις συνθήκες προετοιμάζονταν οι βουλευτικές εκλογές, χωρίς ταυτόχρονα να γίνεται εκκαθάριση των εκλογικών καταλόγων και χωρίς καμιά εγγύηση για ελεύθερη έκφραση της θέλησης του λαού.

Το ΚΚΕ και το ΕΑΜ επανειλημμένα κατάγγειλλαν με ανακοινώσεις, δηλώσεις, υπομνήματα και διαβήματα το τρομοκρατικό όργιο της αποχαλινωμένης Δεξιάς, επισήμαιναν τις βαριές ευθύνες των Αγγλων ιμπεριαλιστών και καλούσαν το δημοκρατικό λαό σε αποφασιστική πάλη για να επιβληθεί η γαλήνη, η τάξη και η δημοκρατική ομαλότητα.

Οι δημοκράτες συσπειρώνονταν όλο και πιο πολύ και έπαιρναν μαζικά μέρος στις συγκεντρώσεις και στις άλλες αγωνιστικές εκδηλώσεις. Ιδιαίτερα μεγάλες ήταν οι συγκεντρώσεις στη Θεσσαλονίκη (στις 14.12.45), στο ποδηλατοδρόμιο του Πειραιά (30.12.45), στο Παναθηναϊκό Στάδιο στην Αθήνα (στις 31.12.45), στο Βόλο (στις 14.1.46). Μαζικές συγκεντρώσεις έγιναν και στη Λάρισα, στα Τρίκαλα, στα Γιάννενα και σε πολλές άλλες πόλεις. Παντού κυριαρχούσαν τα συνθήματα: σταμάτημα της τρομοκρατίας, γενική πολιτική αμνηστία, δημοκρατική ομαλότητα, ελεύθερες και ανόθευτες εκλογές.

Οι εκδηλώσεις διαμαρτυρίας και λαϊκής αντίστασης είχαν απήχηση και στο εξωτερικό. Είχαν αρχίσει οι εκδηλώσεις διεθνούς αλληλεγγύης στην Αγγλία, στη Γαλλία και σε άλλες χώρες. Το παγκόσμιο συνδικαλιστικό συνέδριο, που συνήλθε στο Παρίσι, εκδήλωσε την αλληλεγγύη του στο συνδικαλιστικό κίνημα της χώρας μας και η Παγκόσμια Συν-

δικαιλιστική Ομοσπονδία (ΠΣΟ) αποφάσισε να στείλει τριμελή αντιπροσωπεία για να επιβλέψει τη διενέργεια των αρχαιρεσιών και την οργάνωση του πανεργατικού συνεδρίου. Βρετανική δικαστική επιτροπή ήλθε στην Αθήνα και επισκέφθηκε τις φυλακές Αβέρωφ και Χατζηκώστα στις 30 του Νοεμβρίου. Αντιπροσωπεία του ΕΑΜ, που πήγε στο Λονδίνο, βρήκε θερμή υποστήριξη και αλληλεγγύη.

Στις 28 του Δεκέμβρη 1945 έφτασε στην Αθήνα ο σοβιετικός πρεσβευτής, ναύαρχος Ι. Ροντιόνοφ, μαζί με 8 υπαλλήλους της πρεσβείας.

Σημαντική άνοδο την περίοδο αυτή σημείωσαν και οι αγώνες των εργαζομένων για την ικανοποίηση των αιτημάτων τους. Συχνά κηρύσσονταν απεργίες, γιατί η οικονομική κατάσταση συνεχώς χειροτέρευε και οι αποδοχές των εργαζομένων δεν αρκούσαν για την κάλυψη στοιχειωδών αναγκών. Είναι ενδεικτικό ότι στις 26 του Δεκέμβρη η αγγλική λίρα είχε φτάσει στις 160.000 δραχμές. Στις 7 του Νοέμβρη απήργησαν οι εργάτες του ηλεκτρικού σιδηροδρόμου και του τραμ Περάματος. Ακολούθησαν οι εργάτες και υπάλληλοι του αεριόφωτος Πειραιά. Απήργησαν οι τραμβαγέρηδες και πολλοί άλλοι κλάδοι. Απήργησαν ακόμη οι βιβλιοδότες, λιθογράφοι και λιγνιτωρύχοι του Περιστερίου. Στις 8 του Γενάρη 1946 κηρύχθηκε γενική απεργία στην Πάτρα.

Πρωτλήθηκε και η συνδικαλιστική ενότητα. Στις 2 του Δεκέμβρη 1945, υπογράφηκε συμφωνία ανάμεσα στις 4 παρατάξεις της ΓΣΕΕ ν' αναγνωρίσουν το αποτέλεσμα των εκλογών για το Εκτελεστικό Συμβούλιο της Συνομοσπονδίας. Να πάρουν μέτρα για την αναζωογόνηση του συνδικαλισμού με πνεύμα ελεύθερης δημοκρατικής συζήτησης και πειθαρχίας. Να διατυπώσουν νέο καταστατικό χάρτη με βάση το χάρτη της Παγκόσμιας Συνομοσπονδίας και κάθε διαφορά τους να τη θέτουν υπόψη της. Τη συμφωνία υπόγραψαν οι Θεός, Στρατής, Καλομοίρης και Μακρής και από την Παγκόσμια Συνομοσπονδία οι Σαγιάν, Φέδερ και Βερά.

Στις εκλογές, που έγιναν στα συνδικάτα για τις 11 θέσεις του Εκτελεστικού της ΓΣΣΕ, από τις 2.155 ψήφους ο ΕΡΓΑΣ πήρε 1.531 (71%), η παράταξη του Μακρή 456

(21%), η παράταξη του Στρατή 105 (5%) και η παράταξη του Καλομοίρη 64 (2,4%).

Σημαντικό γεγονός που έδειξε την επιρροή του ΚΚΕ και του ΕΑΜ στη νεολαία, αποτέλεσε το πρώτο Συνέδριο της ΕΠΟΝ, που συνήλθε στα μέσα του Γενάρη 1946. Κράτησε μια βδομάδα και συζήτησε την κατάσταση στη χώρα και τα προβλήματα της νεολαίας στις νέες συνθήκες, τονίζοντας την ανάγκη της έντασης του αγώνα της νέας γενιάς για τη συμφιλίωση, την ομαλή δημοκρατική εξέλιξη και την πρόοδο.

Το Συνέδριο ενέκρινε τη συμμετοχή της οργάνωσης στην Παγκόσμια Ομοσπονδία Δημοκρατικής Νεολαίας. Ενέκρινε επίσης το καταστατικό της και εξέλεξε νέο Κεντρικό Συμβούλιο και άλλα όργανα.

Δυστυχώς, οι λαϊκές κινητοποιήσεις για τη δημοκρατία δεν μπόρεσαν να ανακόψουν το τρομοκρατικό όργιο των φασιστικών δυνάμεων του μεταδεκεμβριανού κράτους και παρακράτους, που οργανώνονταν και υποστηρίζονταν από τους Άγγλους ιμπεριαλιστές. Στις αρχές του 1946 πέρασαν σε πολύ μεγαλύτερης έκτασης και αγριότητας επιθέσεις. Στις 15 του Γενάρη δυνάμεις της χωροφυλακής και της εθνοφυλακής κύκλωσαν τη Νάουσα και συνέλαβαν 400 δημοκράτες. Στις 16 με 20 του Γενάρη συμμορίες παρακρατικών διέπραξαν ομαδικές σφαγές στην περιοχή από το Γύθειο ως τη Σπάρτη. Στις 19 του Γενάρη χίτες πυροβόλησαν και σκότωσαν 4 και τραυμάτισαν αρκετούς δημοκρατικούς πολίτες στην Καλαμάτα. Η χωροφυλακή συνέλαβε 32 χίτες και τους έκλεισε στο κρατητήριο. Έπειτα απ' αυτό, δύο με τρεις χιλιάδες οπλισμένοι χίτες απ' όλη τη Μεσσηνία κύκλωσαν την πόλη, 800 με 1.000 μπήκαν μέσα στην πόλη, κατέλαβαν κεντρικά σημεία και πήραν μαζί τους σαν όμηρους 150 δημοκρατικούς πολίτες. Τους περισσότερους τους έσφαξαν. Η κυβέρνηση υποχρεώθηκε να κηρύξει το στρατιωτικό νόμο στους νομούς Μεσσηνίας και Λακωνίας, αλλά και η ενέργεια αυτή χρησιμοποιήθηκε από τους χίτες και τους μοναρχικούς για συλλήψεις οπαδών του ΕΑΜ, για μπλόκα και λεηλασίες.

Το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, με απόφασή του στις 21 του Γε-

νάρη, χαρακτήριζε τα αιματηρά γεγονότα της Καλαμάτας μοναρχοφασιστικό πραξικόπημα που, μαζί με τις δολοφονίες δημοκρατικών πολιτών στη Λακωνία, στο Βόλο και στη Οηβα, την επίθεση ενάντια σε αντιπροσώπους της ΚΕ του ΕΑΜ στην Κόρινθο και το φούντωμα της χίτικης τρομοκρατίας, έδειχναν ότι το Μαύρο Μέτωπο καταφεύγει σε μεθόδους εμφύλιου πολέμου ενάντια στη δημοκρατική Ελλάδα. Την πρωταρχική και κύρια ευθύνη για την κατάσταση αυτή —υπογραμμιζόταν στην απόφαση— την έφεραν η επίσημη αγγλική πολιτική και οι αγγλικές αρχές κατοχής στην Ελλάδα.

Η ΚΕ του ΕΑΜ σε σχετική ανακοίνωσή της τόνιζε ότι τα γεγονότα της Καλαμάτας ήταν η αρχή γενικού σχεδίου των μοναρχοφασιστών για την κατάληψη της εξουσίας. Το ΕΑΜ έκανε έντονα διαβήματα στον αντιβασιλιά και την κυβέρνηση και απευθύνθηκε στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, ζητώντας την άμεση αποχώρηση των αγγλικών στρατευμάτων από την Ελλάδα.

Η σοβιετική κυβέρνηση, εκδηλώνοντας την αλληλεγγύη της προς τον ελληνικό λαό, απαίτησε να συζητηθεί στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στην Ελλάδα. Ο σοβιετικός αντιπρόσωπος στο Συμβούλιο Ασφαλείας διατύπωσε τη γνώμη ότι η παρουσία των αγγλικών στρατευμάτων στην Ελλάδα, ύστερα από τη λήξη του πολέμου, δεν υπαγορεύεται από καμιά ανάγκη, αλλά αποτελεί μέσο πίεσης στον ελληνικό λαό.

Στο ίδιο διάστημα, με πρόσκληση των δημοκρατικών συλλόγων πραγματοποιήθηκαν σ' όλη τη χώρα ογκώδεις συγκεντρώσεις με τα συνθήματα: «Συμμετοχή του ΕΑΜ στην κυβέρνηση-Πανδημοκρατικό Μέτωπο». Οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις έγιναν στην Αθήνα¹ και στη Θεσσαλονίκη στις 20 του Γενάρη 1946.

Επιτακτικά προβαλλόταν και το αίτημα για την αποχώρηση των αγγλικών στρατευμάτων. Ο Σοφούλης, όμως, δε

---

1. Η εφημερίδα *Ντέιλι Εξπρές* έγραψε ότι στη συγκέντρωση που έγινε στο Παναθηναϊκό Στάδιο πήραν μέρος 300 χιλιάδες άτομα.

συμφωνούσε και όταν ο υπουργός των Εξωτερικών Ι. Σοφιανόπουλος δε δέχτηκε να υποστηρίξει στο Συμβούλιο Ασφαλείας την άποψη της κυβέρνησης για παραμονή των αγγλικών στρατευμάτων, με εντολή των Άγγλων κυρίων του, τον έπαυσε και στη θέση του διόρισε τον Κ. Ρέντη.

Υποχωρώντας και στις πιέσεις του αντιβασιλιά και της μαύρης αντίδρασης σταμάτησε την εκκαθάριση των εκλογικών καταλόγων και όρισε τις βουλευτικές εκλογές για τις 31 του Μάρτη 1946 σε συνθήκες μονόπλευρου πολέμου. Ο αιματηρός απολογισμός στον ένα χρόνο που είχε περάσει από τη συμφωνία της Βάρκιζας ήταν: Νεκροί 1.289, τραυματίες 6.671, βασανισθέντες 31.632, συλληφθέντες 84.931. Βιασμένες γυναίκες 165. Ληστείες 6.567. Επιδρομές σε τυπογραφεία 572. Καταδιωκόμενοι δημοκρατικοί πολίτες πάνω από 100.000. Μοναρχοφασιστικές συμμορίες 206.

Σ' αυτές τις φοβερές συνθήκες, η ΚΕ του ΕΑΜ, με τη συμμετοχή και του αντιπροσώπου των Αριστερών Φιλελευθέρων, διακήρυξε για μια ακόμα φορά, στις 7 του Φλεβάρη 1946, την προσήλωσή της στις ομαλές δημοκρατικές λύσεις και απαίτησε τη διεξαγωγή γνήσιων εκλογών, με τις ακόλουθες προϋποθέσεις: Σχηματισμό αντιπροσωπευτικής δημοκρατικής κυβέρνησης με ευρεία συμμετοχή των κομμάτων του ΕΑΜ. Κατάπαυση της τρομοκρατίας, πραγματική διάλυση και αφοπλισμό των τρομοκρατικών οργανώσεων, αποκατάσταση της τάξης και ισοπολιτείας σ' όλη τη χώρα. Γενική πολιτική αμνηστία των αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης. Γενική και εγγυημένη εκκαθάριση των εκλογικών καταλόγων. Απομάκρυνση από το στρατό, τα σώματα Ασφαλείας και γενικά τον κρατικό μηχανισμό τουλάχιστον όλων εκείνων που υπηρέτησαν στα Τάγματα Ασφαλείας ή συνεργάστηκαν ανοιχτά με τον εχθρό.

Τα κόμματα του ΕΑΜ προειδοποιούσαν πως, αν δεν πραγματοποιηθούν τα παραπάνω, είναι υποχρεωμένα να δηλώσουν και πάλι επίσημα και κατηγορηματικά ότι δε θα μετάσχουν στις εκλογές, γιατί απλούστατα θα πρόκειται για εκλογική κωμωδία, η οποία, όμως, θα έχει τα πιο τραγικά αποτελέσματα για τη χώρα.

8. Η 2η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Το πρόβλημα του ένοπλου αγώνα

Στις 12 του Φλεβάρη 1946, έναν ακριβώς χρόνο μετά την υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας, συνήλθε στην Αθήνα η 2η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Στις εργασίες της πήραν μέρος τα τακτικά και αναπληρωματικά μέλη της ΚΕ και της ΚΕΕ, που είχαν εκλεγεί στο 7ο Συνέδριο του Κόμματος, εκτός από τους Μ. Παρτσαλίδη και Π. Ρούσο, που βρίσκονταν σε αποστολή στο εξωτερικό.

Η Ολομέλεια εξέτασε την κατάσταση στην Ελλάδα, τα προβλήματα του δημοκρατικού αγώνα και τα καθήκοντα του ΚΚΕ. Εισήγηση έκανε ο Ν. Ζαχαριάδης. Η ευθύνη της Ολομέλειας ήταν σοβαρή, γιατί έπρεπε να αποφασίσει για τη στάση του Κόμματος στις επικείμενες εκλογές (αν θα έπαιρνε μέρος ή θα έκανε αποχή) και να καθορίσει τις μορφές πάλης για την αντιμετώπιση της ωμής βίας και τρομοκρατίας που μαίνονταν σ' ολόκληρη τη χώρα ενάντια στους αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης και το λαϊκό δημοκρατικό κίνημα.

Στο ζήτημα των εκλογών η Ολομέλεια συζήτησε τη θέση που είχε πάρει η ΚΕ του ΕΑΜ στις 7 του Φλεβάρη 1946, δηλαδή αποχή από τις εκλογές, εφόσον δεν εξασφαλιστούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ελεύθερη έκφραση της θέλησης του λαού, αλλά δεν πήρε απόφαση. Εξουσιοδότησε το ΠΓ ν' αποφασίσει, αφού ζητήσει και τη γνώμη αδελφών κομμάτων, που ήταν βασικά κατά της αποχής. Παρ' όλα αυτά, το ΠΓ πήρε απόφαση για αποχή από τις εκλογές.

Η απόφαση αυτή στηρίχθηκε στις διαπιστώσεις ότι, ένα χρόνο ύστερα από την υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας, στην Ελλάδα δεν υπήρχε δημοκρατία ούτε εθνική ανεξαρτησία. Στο εσωτερικό επικρατούσε απόλυτα ο μοναρχοφασιστικός δωσιλογισμός, που πήρε την εξουσία αποκλειστικά και μόνο χάρη στη βίαιη ένοπλη επέμβαση. Το παλαιοδημοκρατικό Κέντρο, που σχημάτισε κυβέρνηση με εντολή των Άγγλων, αρνήθηκε στην πράξη όλα όσα διακήρυχνε στα λόγια. Πρόδωσε ακόμα μια φορά τη δημοκρατία

και πούλησε την εθνική λευτεριά και ανεξαρτησία. Με την ολόπλευρη εγγλέζικη υποστήριξη είχε επιβληθεί καθεστώς μονόπλευρου εμφύλιου πολέμου και φυσικής εξόντωσης των λαϊκών αγωνιστών, με σκοπό να στραγγαλιστεί η δημοκρατική θέληση του λαού και να στερεωθεί η κυριαρχία των ντόπιων και ξένων εκμεταλλευτών. Η δολοφονική δράση των συμμοριών της Δεξιάς ξεπερνούσε κάθε προηγούμενο και κάθε όριο. Σ' αυτές τις συνθήκες, λεύτερες, τίμιες εκλογές ήταν αδύνατο να γίνουν. Οι εκλογές, που ετοιμάζονταν, θα ήταν μία απόπειρα «νομίμου» πραξικοπήματος και προσπάθεια εξαπάτησης της παγκόσμιας δημοκρατικής γνώμης. Η παρουσία ξένων παρατηρητών δε θα άλλαζε τη σκληρή πραγματικότητα. Απλώς θα έδινε μια νομιμοφάνεια στο εκλογικό πραξικόπημα.

Οι διαπιστώσεις αυτές ήταν σωστές. Η οριστική, όμως, απόφαση για αποχή αποδείχτηκε πως δεν ήταν αυτή που επιβαλλόταν. Γιατί, ενώ υπήρχε δυνατότητα πάλης τουλάχιστον στα μεγάλα αστικά κέντρα, αφέθηκαν εντελώς ασύδοτοι και ανεξέλεγκτοι οι εκλογομάγειροι ξένοι παρατηρητές, που αποκαλούνταν ειρωνικά «κουκουβάγιες», να εμφανίσουν την εκλογική δύναμη του ΚΚΕ και του ΕΑΜ με το απαράδεκτο ποσοστό 9,3%. Επικράτησαν στις εκλογές οι μοναρχικές δεξιές δυνάμεις και αποκλείστηκε εντελώς η Αριστερά. Εξαπολύθηκε άγριος διωγμός ενάντια στους δημοκράτες που δεν πήραν μέρος στις εκλογές. Το «στίγμα» της αποχής τους κυνηγούσε για πολλά χρόνια. Είχε αναγορευτεί σε βασικό κριτήριο της «εθνικοφροσύνης» κάθε Έλληνα και Ελληνίδα.

Παίρνοντας υπόψη ότι, παρά την επέμβαση των Άγγλων και την αιματηρή τρομοκρατία που είχε εξαπολυθεί μετά τη Βάρκιζα, το ΚΚΕ και το ΕΑΜ διέθεταν ακόμα μεγάλη πολιτική και ηθική επιρροή και οι δυνάμεις της αντίστασης, της δημοκρατίας και της εθνικής ανεξαρτησίας παρέμειναν ισχυρές, μπορούμε να θεωρήσουμε βέβαιο ότι, με τη δραστηριοποίηση και κινητοποίησή τους θα ξεπερνούνταν πολλά εμπόδια, θα έμπαινε κάποιος φραγμός στο τρομοκρατικό όργιο και θα εξασφαλιζόταν μια σημαντική εκπροσώπηση της Αριστεράς στο κοινοβούλιο. Αυτό το γεγονός θα της

έδινε άλλες δυνατότητες για άσκηση πίεσης και ανάπτυξης της πάλης για την ομαλότητα και τη δημοκρατία. Η νοθεία, η βία, οι επεμβάσεις μπορούσαν να καταγγεληθούν και μετά τις εκλογές και να φανεί πιο καθαρά ακόμα και στους ταλαντευόμενους ότι δεν απέμενε άλλη λύση από τον ένοπλο αγώνα.

Την απόφαση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ για αποχή φαίνεται να επηρέασαν και οι παραιτήσεις 15 υπουργών και υφυπουργών της κυβέρνησης Σοφούλη, στο διάστημα από 5 μέχρι και 29 του Μάρτη, σ' ένδειξη διαμαρτυρίας για την κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα και την επίμονη άρνηση της αγγλικής κυβέρνησης να δεχτεί αναβολή των εκλογών.

Η 2η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ κατάγγειλε ότι «πρωταρχική αιτία για την ελληνική κακοδαιμονία είναι η επίσημη αγγλική πολιτική στην Ελλάδα, που καλλιέργησε το διχασμό και τον αλληλοσπαραγμό του ελληνικού λαού με την ενθάρρυνση της εθνοπροδοσίας και που καλύπτει, προστατεύει, οργανώνει, εξοπλίζει και καθοδηγεί τη μοναρχοφασιστική-πλουτοκρατική αντίδραση».¹ Και τόνισε ότι το ΕΑΜ έχει πρωταρχικό καθήκον να συνεχίσει την ακούραστη δουλειά του και να κάνει όλα όσα εξαρτώνται απ' αυτό για να εξασφαλίσει στην Ελλάδα την ομαλή δημοκρατική εσωτερική εξέλιξη.

Ταυτόχρονα, όμως, υπογραμμιζόταν ότι το ΕΑΜ έπρεπε «αμέσως να πάρει όλα τα οργανωτικά-τεχνικά μέτρα», που θα επέτρεπαν στο λαό να αποκρούσει τη δολοφονική τρομοκρατία και να ματαιώσει τα φασιστικά σχέδια των εκμεταλλευτών. Ότι η εξοντωτική τρομοκρατία έπρεπε να αντιμετωπιστεί με τη μαζική λαϊκή αυτοάμυνα, αλλά «και με τα ίδια μέσα που χρησιμοποιούν οι δολοφόνοι»² (δηλαδή και με τα όπλα). Ότι «πρέπει στους εχθρούς μας να απαντήσουμε με τα ίδια σκληρά μέσα, αποφασιστικά και μέχρι τη νίκη».³

Όλες αυτές οι εκφράσεις άφηναν να εννοηθεί ότι, πα-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 177.

2. Στο ίδιο, σελ. 178.

3. Στο ίδιο, σελ. 178.

ράλληλα με την πολιτική δουλειά και τη μαζική πάλη για συμφιλίωση και δημοκρατική εξέλιξη, αποφασίστηκε και η έναρξη ένοπλου αγώνα. Η εντύπωση αυτή ενισχυόταν ακόμα πιο πολύ από το ότι, στην απόφαση που δημοσιεύτηκε, το σημείο 4 είχε μόνο αποσιωπητικά και όχι κείμενο. Υποστηρίχθηκε ότι στο σημείο αυτό υπήρχε η διατύπωση για την έναρξη του ένοπλου αγώνα. Αυτό, όμως, δεν επιβεβαιώθηκε από τα πραγματικά περιστατικά. Εκείνο που φαίνεται να ανταποκρίνεται στην αλήθεια είναι ότι τα αποσιωπητικά μπήκαν σκόπιμα για να προκληθούν υποψίες και ανησυχίες στους αντιπαλούς και να ασκηθεί πίεση, ώστε να εγκαταλείψουν ή ν' αλλάξουν τα σχέδιά τους. Γεγονός πάντως είναι ότι στη διάρκεια των εργασιών της Ολομέλειας έγινε στρατιωτικοπολιτική σύσκεψη, στην οποία πήραν μέρος αξιωματικοί του ΕΛΑΣ και γραμματείς ΚΟ περιοχών. Στη σύσκεψη αυτή μίλησαν ο Ν. Ζαχαριάδης και ο στρατιωτικός του σύμβουλος Θ. Μακρίδης (Έκτορας). Το θέμα, σύμφωνα με τα όσα γράφει ο Μάρκος Βαφειάδης, ήταν «ένοπλη εξέγερση και κατάληψη της εξουσίας στις τρεις μεγάλες πόλεις: Αθήνα, Πειραιά, Θεσσαλονίκη».¹ Απόφαση δεν πάρθηκε και ούτε έγινε λόγος στην Ολομέλεια για τη σύσκεψη. Η κατοπινή πορεία έδειξε ότι το πέρασμα στον ένοπλο αγώνα έγινε χωρίς σοβαρή, βασανιστική συλλογική συζήτηση στην ΚΕ ή έστω στο ΠΓ, χωρίς σαφείς οδηγίες στις κομματικές οργανώσεις, χωρίς συγκεκριμένο σχέδιο και χωρίς γρήγορη και αποφασιστική έναρξη του αγώνα. Ακόμα και σε αξιωματικούς που ρωτούσαν αν έπρεπε να πάνε στους τόπους εκτόπισης ή να βγουν στο βουνό δε δινόταν απάντηση και αφήνονταν να «προτιμήσουν» την εκτόπιση.

Ίσως, αν δεν αποφασιζόταν η αποχή από τις εκλογές, η εξέλιξη να ήταν άλλη, διαφορετική, μολονότι η στρατιωτική παρουσία των Άγγλων στην Ελλάδα και τα σχέδιά τους για τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ και τη συντριβή του λαϊκού κινήματος δεν άφηναν μεγάλα περιθώρια ομαλής πορείας. Αλλά,

---

1. Μάρκος Βαφειάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμος 5ος, «Ο εμφύλιος», σελ. 82.

από τη στιγμή που αποφασίστηκε η ένοπλη πάλη, έπρεπε το πέρασμα να γίνει γρήγορα, με όλες τις δυνάμεις και αποφασιστικά, στη διάρκεια του 1946 και ως τα μέσα του 1947, τότε που η συγκρότηση του κρατικού μηχανισμού και του κυβερνητικού στρατού δεν είχε ολοκληρωθεί, δεν είχαν επέλθει ακόμα οι ΗΠΑ και η μεγάλη πλειοψηφία του λαού ήταν με το μέρος του Κόμματος και του ΕΑΜ. Αυτό δεν έγινε και η κατάλληλη χρονική περίοδος χάθηκε, γιατί, όπως αποδείχθηκε, στην ηγεσία του Κόμματος κυριαρχούσε τότε η αυταπάτη πως με μερικές ένοπλες ομάδες θα ασκούσαν πίεση στην αντιδραση και θα υποχωρούσε. Την κρίσιμη εκείνη περίοδο (1946-1947) η ηγεσία παραβίασε κατάφωρα τον επαναστατικό κανόνα ότι δεν μπορείς να παίζεις με την ένοπλη εξέγερση. Γιατί, ενώ επίσημα το ΚΚΕ (και το ΕΑΜ) συνέχισε την πολιτική της δημοκρατικής ομαλότητας και της συμφιλίωσης, συγχρόνως υποστήριζε μόνο μερικώς τον ένοπλο αγώνα.

Στην απόφαση για προοδευτική ανάπτυξη του ένοπλου αγώνα συνέβαλε και η άποψη ότι έτσι θα αποκλειόταν νέα στρατιωτική επέμβαση των Άγγλων. Όλα αυτά ήταν καθοριστικά για την πορεία και το άδοξο τέλος του νέου ένοπλου αγώνα, που διέφερε από την Εθνική Αντίσταση, γιατί ήταν περισσότερο ταξικός και βασικά εμφύλιος πόλεμος.

Η 2η Ολομέλεια της ΚΕ πήρε θέση και σε άλλα ζητήματα. Ένα απ' αυτά ήταν οι οικονομικές συμφωνίες που υπέγραψε η κυβέρνηση Σοφούλη στο Λονδίνο με την αγγλική κυβέρνηση στις 24 του Γενάρη 1946. Οι συμφωνίες αυτές, που παρουσιάστηκαν σαν συμφωνίες «βοήθειας» στην Ελλάδα, χαρακτηρίστηκαν από την Ολομέλεια σαν συμφωνίες που ολοκλήρωναν το οικονομικό ξεπούλημα της χώρας στους Άγγλους και οδηγούσαν ακόμη πιο πολύ το λαό στην πείνα και την εξαθλίωση.

Ένα άλλο ζήτημα, στο οποίο πήρε θέση η Ολομέλεια, ήταν οι διαδόσεις σε βάρος του ΚΚΕ ότι «θέλει την αυτονομηση της Μακεδονίας» και ότι «θέλει να την παραδώσει στους ξένους». Η Ολομέλεια κατάγγειλε ότι αυτονομιστική κίνηση στη Μακεδονία οργανωνόταν, χρηματοδοτούνταν και εξοπλιζόταν από τους Έλληνες μοναρχοφασίστες και τους Άγγλους αφέντες τους για να υποδαυλίζουν τις ανησυχίες και την ανωμαλία και να πραγματοποιήσουν τα ύπο-

πτα σχέδιά τους τόσο στη χώρα μας όσο και στα Βαλκάνια. Η Ολομέλεια διακήρυξε πως το ΚΚΕ θεωρεί ιερά και απαραβίαστα τα σύνορα της χώρας μας, αποδοκιμάζει το ξενοκίνητο ύποπτο αυτονομιστικό κίνημα και καταγγέλλει τις καταδιώξεις και τις βιαιοπραγίες του επίσημου ελληνικού κράτους ενάντια στο σλαβόφωνο μακεδονικό πληθυσμό.

Η Ολομέλεια διαπίστωσε ότι το Κόμμα, μετά το 7ο Συνέδριο, παρουσίασε μια σημαντική άνοδο και βελτίωση σ' όλους τους τομείς: στην εσωκομματική του ανοικοδόμηση, στον ιδεολογικό του εξοπλισμό, στην πολιτική και μαζική του επίδοση. Ανάμεσα στα καθήκοντα που χάραξε ήταν και το καθήκον: «Να καταπολεμηθούν επίμονα, συγκεκριμένα και συστηματικά οι διαστρεβλώσεις της θεωρίας μας, οι προσπάθειες, σκόπιμες είτε από άγνοια, για ιδεολογικό λαθρεμπόριο μέσα στις γραμμές μας.»¹

Με βάση τις αποφάσεις της 2ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ εντάθηκαν οι προσπάθειες για την ανάπτυξη του λαϊκού κινήματος, για τη συσπείρωση και την κοινή πάλη των δημοκρατικών δυνάμεων. Λίγες μέρες μετά την Ολομέλεια (1-8 του Μάρτη 1946), πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 8ο Πανελλαδικό Συνέδριο της ΓΣΕΕ. Πήραν μέρος 1.800 αντιπρόσωποι και ο συνασπισμός του ΕΡΓΑΣ κατήγαγε συντριπτική νίκη. Γραμματέας της ΓΣΕΕ εκλέχτηκε ο Μήτσος Παπαρήγας, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου του Κόμματος.²

Μετά τη λήξη του Συνεδρίου, στις 10 του Μάρτη 1946, εκατοντάδες χιλιάδες εργαζόμενοι, παρά τη ραγδαία βροχή, πλημμύρισαν το Παναθηναϊκό Στάδιο και διατράνωσαν τη θέλησή τους να αγωνιστούν για ελεύθερες εκλογές, για τη δημοκρατία και την εθνική ανεξαρτησία.

Σημαντικό γεγονός αποτέλεσε και το πρώτο Πανελλαδικό Δημοκρατικό Συνέδριο που συνήλθε στην Αθήνα στις 15

---

1. *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος έκτος, σελ. 183.

2. Στην επταμελή Διοίκηση εκλέχτηκαν πέντε του ΕΡΓΑΣ, οι Δ. Παπαρήγας, Γ. Δημητρίου, Κ. Θέος, Ν. Αραμπατζής και Μαστρογιαννάκης. Τα άλλα δύο μέλη ήταν ο Δ. Στρατής και ο Ι. Καλομοίρης.

του Μάρτη. Πήραν μέρος 250 αντιπρόσωποι των δημοκρατικών συλλόγων όλης της χώρας. Στο ίδιο χρονικό διάστημα έγιναν μαζικές συγκεντρώσεις σ' όλες σχεδόν τις πόλεις με το σύνθημα: «Αποχή-Δημοκρατία-Ανεξαρτησία».

Το ΚΚΕ, συνεχίζοντας την πάλη του για ομαλή, ειρηνική δημοκρατική εξέλιξη, με απόφαση του ΠΓ της ΚΕ του στις 14 του Μάρτη 1946, πρότεινε στους ηγέτες του παλαιοδημοκρατικού Κέντρου κοινή εκλογική εμφάνιση, με κοινούς συνδυασμούς και με κατανομή των εδρών, που θα πετύχαινε ο συνασπισμός της δημοκρατίας 50 προς 50% ανάμεσα στην Αριστερά και το Κέντρο. Με την πρότασή του αυτή το ΚΚΕ έδειξε, για άλλη μια φορά, την προσήλωσή του στις ομαλές εξελίξεις. Ο Σοφούλης, όμως, και οι άλλοι ηγέτες των κομμάτων του Κέντρου απέρριψαν την πρόταση.

Στις 31 του Μάρτη 1946 έγιναν οι βουλευτικές εκλογές μέσα σε συνθήκες πρωτοφανούς βίας και νοθείας. Τις παρακολούθησαν 1.200 παρατηρητές του ΟΗΕ, χωρίς καμιά ουσιαστική παρέμβαση για παρεμπόδιση του απροκάλυπτου βιασμού της θέλησης του ελληνικού λαού. Αντίθετα, κάλυψαν το εκλογικό πραξικόπημα.

Στις εκλογές ψήφισαν μόνο 1.106.510, δηλαδή το 50% από τους 2.211.791 γραμμένους στους εκλογικούς καταλόγους, που άλλωστε δεν ήταν αναθεωρημένοι και, συνεπώς, γνήσιοι. Κι όμως, η Επιτροπή του ΟΗΕ ανακοίνωσε ότι το ποσοστό αποχής της Αριστεράς ήταν 9,3%!

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που ανακοινώθηκαν, το Λαϊκό Κόμμα με το οποίο συνεργάστηκε και ο Στυλιανός Γονατάς, πήρε 609.000 ψήφους και 205 έδρες, δηλαδή τη μεγάλη πλειοψηφία. Το Κόμμα των Φιλελευθέρων του Σοφούλη 200.000 ψήφους και 48 έδρες. Και το Εθνικό Κόμμα του Ν. Ζέρβα 65.000 ψήφους και 20 έδρες. Επικράτησαν στις εκλογές οι αντιδραστικές δυνάμεις και πριν απ' όλα οι μοναρχικοί. Ανάμεσα στους βουλευτές που εκλέχτηκαν ήταν και γνωστοί συνεργάτες του κατακτητή, όπως ο Κώστας Παπαδόπουλος, αρχηγός των Ταγμάτων Ασφαλείας στο Κιλκίς, ο Κοσμάς Προκοπίδης, ο έξαλλος αντικομμουνιστής Κουλουμβάκης κ.ά.

Στις 5 του Απριλίου σχηματίστηκε κυβέρνηση από τους Κ. Τσαλδάρη, Ι. Θεοτόκη, Μπέη Μαυρομιχάλη, Σ. Στεφανόπουλο, Στ. Γονατά, Απ. Αλεξανδρή, Γ. Παπανδρέου, Σ. Βενιζέλο και Π. Κανελλόπουλο, με πρωθυπουργό τον πρόεδρο του Συμβουλίου Επικρατείας Παναγιώτη Πουλίτσα. Η κυβέρνηση αυτή παραιτήθηκε ύστερα από 10 μέρες και στις 14 του Απριλίου 1946 σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Κ. Τσαλδάρη, που είχε εκλεγεί αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος.

Με τις ψευτοεκλογές αυτές και τα αποτελέσματά τους μπήκαν νέα σοβαρά εμπόδια στο δρόμο για ομαλή δημοκρατική εξέλιξη της χώρας. Οι αγωνιστές της ΕΑΜικής Αντίστασης και όλοι οι δημοκράτες σπρώχνονταν στο δρόμο της ένοπλης πάλης για να υπερασπιστούν τη ζωή τους, την τιμή και την αξιοπρέπεία τους, αλλά και την εθνική ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της πατρίδας.

Η πρώτη σαφής προειδοποίηση έγινε την ίδια μέρα των εκλογών με την επίθεση ομάδας ενόπλων καταδιωκόμενων αγωνιστών στο σταθμό χωροφυλακής Λιτόχωρου.

Ο Ν. Ζαχαριάδης, σε άρθρο του στο *Ριζοσπάστη*, εξήρε την επίθεση αυτή και, υπογραμμίζοντας τον προειδοποιητικό της χαρακτήρα, τόνισε ενδεικτικά ότι «θα γεμίσουν τα βουνά Μπαρουτάδες».¹

Οι αντίπαλοι θεώρησαν την επίθεση στο Λιτόχωρο σαν έναρξη του ένοπλου αγώνα και συνεπώς σαν μια σοβαρή προειδοποίηση για την άμεση προετοιμασία αποφασιστικής αντιμετώπισής του. Ο στρατηγός Θ. Τσακαλώτος έγραψε ότι «την νύκτα της 30-31 Μαρτίου του 1946 κάτω από τις σφαίρας των επαναστατών εις το Λιτόχωρον ήρχισεν η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ»². Και ο αντιστράτηγος Θωμ. Πετζόπουλος χαρακτήρισε την επίθεση στο Λιτόχωρο σαν την «πανηγυρικωτέρα διακήρυξη του ΚΚΕ ότι αρχίζει την ένοπλον εξέγερσιν».³

---

1. Ο Μπαρούτας ήταν επικεφαλής ομάδας καταδιωκόμενων.

2. Θρ. Τσακαλώτος, *Δημοκρατία και ολοκληρωτισμός*, σελ. 35.

3. Θωμ. Πετζόπουλος, *Τραγική πορεία*, σελ. 77.

9. Έναρξη της ένοπλης πάλης. Οι πρώτες επιθέσεις

Μετά τις ψευτοεκλογές και το σχηματισμό κυβέρνησης από την αντιδραστική μοναρχική Δεξιά με πρωθυπουργό τον Κ. Τσαλδάρη, οι ένοπλες παρακρατικές συμμορίες των Σουρλα, Μαγγανά, Τσαντούλα, Βουρλάκη, Κατσαρέα, Καμαρινέα κ.ά., σε στενή συνεργασία με τη χωροφυλακή και τμήματα του στρατού, οργίασαν κυριολεκτικά στην ύπαιθρο. Μόνο μέσα σ' ένα μήνα (4 Απρίλη-4 Μάη) δολοφόνησαν 116 άτομα, τραυμάτισαν 31, βασάνισαν 114. Ένας χίτης δολοφόνησε τον πρόεδρο του Εργατικού Κέντρου Νάουσας, Γιώργο Βουτυρά. Κάηκαν και καταστράφηκαν γραφεία εργατικών σωματείων και οργανώσεων και εφημερίδων του Κόμματος και του ΕΑΜ.

Στο μεταξύ, συνεχίζονταν με εντατικούς ρυθμούς οι συλλήψεις εαμιτών και δημοκρατών και οι περιβόητες επιτροπές ασφαλείας έστελναν κατά χιλιάδες τους δημοκρατικούς πολίτες στους τόπους εξορίας.

Η ΚΕ του ΚΚΕ, με απόφαση που πήρε σε συνεδρίασή της στις 17 με 18 του Απρίλη 1946, επισήμανε ότι οι ψευτοεκλογές «έμπασαν τη χώρα σε μια καινούργια περίοδο από εσωτερικές ανωμαλίες και αναταραχές» και ότι «ο μοναρχοφασισμός που, για μια ακόμα φορά, παίρνει την αρχή με την υποστήριξη που του έδωσαν οι φιλελεύθεροι του κ. Σοφούλη, από τα πρώτα κιόλας βήματα δείχνει την απόφασή του να νεκραναστήσει τρισχειρότερη την τεταρτοαυγουστιανή δικτατορία των Γλύξμπουργκ».¹

Επισήμανε ακόμα την απότομη χειροτέρευση της οικονομικής κατάστασης, αναφέροντας ενδεικτικά ότι μέσα σε λίγες βδομάδες τα είδη άμεσης ανάγκης για το λαό ακρίβηναν από 30 μέχρι 50%.

Στις 6 του Μάη 1946, το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ διαπίστωσε ξανά ότι την πρωταρχική, την αποκλειστική ευθύνη για την τραγική κατάσταση στην Ελλάδα και για τη δολοφονική αποχαλίνωση των κρατικών οργάνων και των μοναρχοφασι-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 204.

στικών συμμοριών τη φέρνουν οι Άγγλοι και η κυβέρνηση και δήλωσε ότι αν δε σταματήσουν την αποχαλίνωση αυτή «ο λαός θα αμύνεται. Και σε κάθε χτύπημα του μοναρχοφασισμού θ' απαντά με τα ίδια μέσα».¹

Το ΚΚΕ, χωρίς να εγκαταλείψει την πολιτική της συμφιλίωσης και της ομαλής δημοκρατικής εξέλιξης, αναγκάστηκε να προωθήσει και την ένοπλη πάλη. Έτσι, μετά την επίθεση στο Λιτόχωρο, άρχισαν να εμφανίζονται ομάδες καταδιωκομένων αγωνιστών στα Πιέρια, τον Όλυμπο, τον Κίσσαβο, τα Χάσια, το Βόιο-Γράμμο, στα βουνά της Ηπείρου και της Ρούμελης. Οι ομάδες αυτές επιτέθηκαν σε σταθμούς χωροφυλακής στα χωριά και ξεκαθάρισαν πολλές περιοχές της υπαίθρου. Η Χωροφυλακή είχε σχεδόν διαλυθεί και η ευθύνη για την επιβολή της «τάξης» είχε ανατεθεί στην Εθνοφυλακή. Αλλά κι αυτή δεν ήταν σε θέση ν' αντιμετωπίσει τη δράση των ανταρτών. Αρκετοί μάλιστα από τους άνδρες της δεν πολεμούσαν, γιατί ήταν επονίτες, εαμίτες, μέλη του Κόμματος και του ΆΚΕ.

Τη νύχτα της 4ης προς 5η του Ιούνη 1946 ανταρτικές ομάδες, μαζί με όλους σχεδόν τους κατοίκους του χωριού, επιτέθηκαν σε λόχο στρατού που έδρευε στην Ποντοκερασιά του νομού Κιλκίς. Ο λόχος διαλύθηκε και 40 φαντάροι, με επικεφαλής τον επιλοχεύοντα Σκαντζέλη, προσχώρησαν στους αντάρτες.

Η επιτυχής αυτή επίθεση των ανταρτών, καθώς και οι άλλες επιθέσεις που ακολούθησαν ενάντια στη φρουρά της Δεσκάτης στις 21.9.46, της Νάουσας στις 30.9.46 και του Σκρα στις 13.11.46 προκάλεσαν μεγάλη ανησυχία στο κυβερνητικό στρατόπεδο, στους στρατιωτικούς και στους Άγγλους.

Η κυβέρνηση είχε αποφασίσει να πάρει μέτρα για την «εξόντωση» των ανταρτών, αλλά ο στρατός της δεν ήταν ικανός για μια τέτοια αποστολή, γιατί βρισκόταν ακόμα στο στάδιο της ανασυγκρότησης. Παρ' όλα αυτά, τον Ιούλη του 1946 έγιναν οι πρώτες «εκκαθαριστικές» επιχειρήσεις στο Βέρμιο και στις 7 με 11 Αυγούστου στον Όλυμπο.

---

1. Στο ίδιο, σελ. 210.

Ταυτόχρονα, η αντιδραστική κυβέρνηση πήρε μέτρα για τη συντριβή του λαϊκοδημοκρατικού κινήματος και την κατάπιξη κάθε αντίστασης στις πόλεις. Στις 17 του Ιούνη 1946 με ψήφους 134 υπέρ, δηλαδή ούτε με το σύνολο των ψήφων των βουλευτών του Λαϊκού Κόμματος, πέρασε από τη Βουλή το περιβόητο Γ΄ ψήφισμα «Περί εκτάκτων μέτρων κατά των επιβουλευομένων την δημοσίαν τάξιν και την ακεραιότητα του κράτους». Με το δρακόντειο αυτό νόμο απαγορεύτηκαν οι απεργίες, καταργήθηκε το οικογενειακό άσυλο, καθαιρέθηκαν οι νόμιμα εκλεγμένες διοικήσεις στα εργατικά συνδικάτα και τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, φημώθηκε ο τύπος, αντικαταστάθηκαν τα τακτικά δικαστήρια από έκτακτα στρατοδικεία, που οι αποφάσεις τους ήταν τελεσίδικες και έπρεπε να εκτελούνται σε τρία 24ωρα από την έκδοσή τους. Άκόμα τιμωρούνταν με την ποινή του θανάτου «όστις θέλων να αποσπάση μέρος της επικρατείας ή να ευκολύνη τα προς τούτο τείνοντα σχέδια συνώμοσεν εντός του κράτους ή συνεννοήθη με ξένους ή διήγειρεν στάσιν ή κατήρτισεν ενόπλους ομάδας ή μετέσχεν εις αυτάς».

Με το Γ΄ ψήφισμα νομιμοποιήθηκε το δολοφονικό τρομοκρατικό όργιο της αντίδρασης σε βάρος των δημοκρατικών πολιτών.

Την 1η του Ιούλη μπήκαν σε λειτουργία τα πρώτα 11 έκτακτα στρατοδικεία στη Θεσσαλονίκη, τα Γιαννιτσά, το Κιλκίς, τις Σέρρες, τη Δράμα, την Ξάνθη, την Αλεξανδρούπολη, τα Γιάννενα, την Κοζάνη, τη Λάρισα, τη Φλώρινα. Και στις 16 του ίδιου μήνα στο Επταπύργιο της Θεσσαλονίκης έγιναν οι δύο πρώτες εκτελέσεις δημοκρατικών πολιτών, του Σαπρανίδη και του Κελέμη.

Στις 26 του Ιούλη 1946 εκτελέστηκαν στα Γιαννιτσά 6 καταδικασμένοι σε θάνατο, ανάμεσά τους και η νεαρή δασκάλα Ειρήνη Γκίνη. Ήταν η πρώτη γυναίκα που εκτελέστηκε από την ίδρυση του ελληνικού κράτους με απόφαση ελληνικού στρατοδικείου. Ως τα μέσα Αυγούστου του 1946 είχαν καταδικαστεί σε θάνατο 33, σε ισόβια δεσμά 39 και είχαν εκτοπιστεί στα νησιά 573 άτομα. Στα τέλη του Οκτώβρη ο αριθμός των εξορίστων είχε φτάσει σε 3.250.

Άγριοι διωγμοί είχαν αρχίσει και στον κυβερνητικό στρα-

τό. Με πρόσχημα την ανακάλυψη «ευρείας εκτάσεως συνωμοσίας», στην ταξιαρχία της Κοζάνης τουφεκίστηκαν πάνω από 400 αξιωματικοί και στρατιώτες.

Στο μεταξύ, είχε αποφασιστεί η εκκαθάριση του κυβερνητικού στρατού. Όλοι οι μόνιμοι αξιωματικοί, που είχαν υπηρετήσει στον ΕΛΑΣ και είχαν αναγραφεί στο Β' πίνακα, έμειναν εκτός οργανικών θέσεων. Εκατό απ' αυτούς, οι πιο γνωστοί, πιάστηκαν από άνδρες της ΕΣΑ και στάλθηκαν εξορία στους Φούρνους της Ικαρίας, στη Φολέγανδρο, στη Νάξο κ.ά. Ο στρατηγός Σαράφης εκτοπίστηκε αρχικά στην Ικαρία και μετά στη Νάξο, ο Ευρ. Μπακιρτζής εκτοπίστηκε στους Φούρνους της Ικαρίας, όπου και αυτοκτόνησε. Αργότερα οι αξιωματικοί του ΕΛΑΣ στάλθηκαν στο στρατόπεδο της Μακρονήσου. Στο στρατό επανήλθαν και ανέλαβαν υπηρεσία, με απόφαση της κυβέρνησης, δωσίλογοι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί που είχαν υπηρετήσει στα Τάγματα Ασφαλείας και συνεργαστεί με τους κατακτητές.

Στο τρομοκρατικό όργιο του μοναρχοφασισμού και στην άγρια επίθεση της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας ενάντια στο βιοτικό επίπεδο του λαού, οι εργαζόμενοι απαντούσαν με απεργίες και μαχητικές συγκεντρώσεις σ' όλες τις πόλεις με κυρίαρχα συνθήματα: «Λαϊκή ενότητα», «Λαϊκή συμφιλίωση».

Τη σθεναρή αντίθεσή τους στη φασιστική τρομοκρατία και στα αντιλαϊκά σχέδια των αντιδραστικών δυνάμεων και των Άγγλων ιμπεριαλιστών εκδήλωσαν και οι γυναίκες με το πρώτο πανελλαδικό συνέδριό τους, που πραγματοποιήθηκε με επιτυχία στην Αθήνα στα τέλη του Μάη 1946. Πήραν μέρος 450 αντιπρόσωποι από 200 γυναικείους συλλόγους όλης της χώρας.

Θύελλα διαμαρτυριών προκάλεσε η ψήφιση του Γ' ψηφίσματος. Στις 18 του Ιούνη κηρύχθηκε 24ωρη πανελλαδική απεργία και εκατοντάδες χιλιάδες εργαζόμενοι διαδήλωσαν την αντίθεση και τη διαμαρτυρία τους. Το ίδιο έκαναν με μαχητικές εκδηλώσεις και οι δημόσιοι υπάλληλοι σ' όλη τη χώρα.

Το λαϊκό δημοκρατικό κίνημα, με πρωτοπόρους τους κομμουνιστές, δυνάμωνε και ανέβαινε. Η κυβέρνηση, όμως,

της Δεξιάς, με την καθοδήγηση και την υποστήριξη των Αγγλων, συνέχιζε και δυνάμωνε το αντιλαϊκό της έργο. Αλυσοδένε πιο σφιχτά το λαό, καταλύοντας και τις πιο στοιχειώδεις ελευθερίες του. Ένα από τα φασιστικά μέτρα της, μετά την ψήφιση του Γ΄ ψηφίσματος, ήταν και ο αποκεφαλισμός των συνδικαλιστικών οργανώσεων από τις νόμιμα εκλεγμένες διοικήσεις τους. Έτσι, στις 30 του Ιούνη 1946 αστυνομικοί και δικαστικοί επέδραμαν στα γραφεία της ΓΣΕΕ και αφαίρεσαν τη Διοίκηση από τους νόμιμους εκπροσώπους, τους οποίους συνέλαβαν και παρέπεμψαν σε δίκη. Στη θέση τους ο υπουργός Εργασίας διόρισε μοναρχικούς και φασίστες. Το ίδιο έγινε και στα εργατικά κέντρα.

Η φασιστική αυτή επέμβαση ξεσήκωσε κύμα διαμαρτυριών. Οι εργαζόμενοι της Θεσσαλονίκης κήρυξαν, στις 2 Αυγούστου 1946, 24ωρη πανεργατική απεργία. Στην Αθήνα εκατοντάδες χιλιάδες λαού κατέκλυσαν ξανά το Παναθηναϊκό Στάδιο στις 11 Αυγούστου και με τα συνθήματα «Συμφιλίωση», «Ανεξαρτησία», «Ελευθερία» διαδήλωσαν τη θέλησή τους να συνεχίσουν πιο αποφασιστικά τον αγώνα. Συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις έγιναν και σ' άλλες πόλεις.

Φωνή έντονης διαμαρτυρίας για το τρομοκρατικό όργιο και την ωμή επέμβαση των Αγγλων ύψωσε και ο γνωστός συγγραφέας Νίκος Καζαντζάκης, όταν, το χειμώνα του 1946, βρισκόταν στο Λονδίνο, προσκαλεσμένος του Βρετανικού Συμβουλίου. Όπως ο ίδιος έγραψε στην εφημερίδα *Μάχη*, όταν Άγγλος επίσημος τον ρώτησε για τις εκλογές του Μάρτη 1946 στην Ελλάδα του απάντησε πως «δεν ήταν τίμιες». Και όταν ο Άγγλος ισχυρίστηκε πως, κατά τις πληροφορίες του, οι κομμουνιστές στην Ελλάδα είναι ένα 5%, του είπε πως «είναι 25%».¹

Στα μέσα του Αυγούστου διαπράχθηκε ένα ακόμα αποτρόπαιο έγκλημα. Συμμορίτες του Γρηγόρη Σούρλα συνέλαβαν στις 13 Αυγούστου του 1946 έξω από τη Λάρισα το γνωστό δημοσιογράφο πολιτικό συντάκτη του *Ριζοσπάστη*

---

1. Άρθρο του Γ. Λεονταρίτη στην *Καθημερινή* της 12.2.1994, σελ. 13.

Κώστα Βιδάλη, που εκτελούσε δημοσιογραφική αποστολή στη Θεσσαλία και, ύστερα από φρικτά βασανιστήρια, τον δολοφόνησαν έξω από το χωριό Μελία.

Σε συνθήκες άγριας τρομοκρατίας και απροκάλυπτης νοθείας έγινε την 1η του Σεπτεμβρίου 1946 δημοψήφισμα για την παλινόρθωση της μοναρχίας. Το αποτέλεσμα προετοιμάστηκε με τις συλλήψεις 13.000 δημοκρατικών πολιτών σ' όλη τη χώρα, με «εκκαθαριστικές επιχειρήσεις» που έγιναν στην ύπαιθρο ενάντια στον άμαχο πληθυσμό και με την εκτέλεση 42 αγωνιστών, ύστερα από αυθαίρετη καταδίκη τους σε θάνατο από τα έκτακτα στρατοδικεία.

Τα αποτελέσματα του νόθου δημοψηφίσματος ήταν: υπέρ της βασιλείας 1.342.492 ψήφοι, 68,3%, υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας 182.310 ψήφοι και 342.500 λευκά ψηφοδέλτια.

Στο δημοψήφισμα αυτό πήραν μέρος το ΚΚΕ και τα άλλα κόμματα του ΕΑΜ. Η απόφασή τους αυτή ήταν ακατανόητη, γιατί, ενώ στις εκλογές του Μάρτη υιοθέτησαν την αποχή, τότε που οι συνθήκες ήταν πολύ χειρότερες, υιοθέτησαν τη συμμετοχή.

Στις 26 του Σεπτεμβρίου 1946 επέστρεψε στην Ελλάδα ο Γεώργιος Β' και παλινορθώθηκε η μοναρχία. Εξασφαλιζόταν έτσι ένα ακόμα σπήριγμα στην εξουσία της αστικής τάξης, που έπαιρνε πιο αντιδραστικό χαρακτήρα.

Στο μεταξύ, προχωρούσε η εκκαθάριση και η συγκρότηση του κρατικού μηχανισμού, ενώ οι ένοπλες δυνάμεις που, κατά το στρατηγό Δ. Ζαφειρόπουλο, αριθμούσαν 104.000 άνδρες, «ευρίσκοντο εις το στάδιον της συγκροτήσεως, της εκπαιδεύσεως και της οργανώσεως διά να καταστούν ικαναί προς διεξαγωγήν τακτικού πολέμου».¹

Στο διάστημα αυτό καταφέρθηκαν νέα ισχυρά πλήγματα στο ΚΚΕ, στις δημοκρατικές οργανώσεις, στο λαϊκό δημοκρατικό κίνημα με τη σύλληψη και εκτόπιση μεγάλου αριθμού αξιωματικών του ΕΛΑΣ, την εκτέλεση εκατοντάδων

---

1. Δημ. Ζαφειρόπουλος, υποστράτηγος ε.α., *Ο αντισυμμοριακός αγών 1945-1949*, σελ. 177.

αξιωματικών και στρατιωτών που υπηρέτησαν στον κυβερνητικό στρατό, τη φυλάκιση και εκτόπιση του 50% των κομματικών στελεχών και τον αποκλεισμό των πόλεων από την ύπαιθρο. Στο διάστημα αυτό είχε συγκροτηθεί και η περιβόητη ΕΣΑ από εγκληματικά στοιχεία και κατά τα αγγλικά πρότυπα. Άνδρες της ΕΣΑ συνέλαβαν στις 23 του Σεπτεμβρίου 1946 τη νεαρή τότε δασκάλα και αγωνίστρια Πέπη Καραγιάννη και τη βασάνισαν απάνθρωπα. Επίσης, είχε μπει ξανά σε λειτουργία το γνωστό από την κατοχή στρατόπεδο «Παύλος Μελάς» στη Θεσσαλονίκη.

Όλα αυτά δυσκόλευαν την ανάπτυξη του ένοπλου αγώνα, που γινόταν, άλλωστε, με βραδύ ρυθμό, γιατί η ηγεσία του Κόμματος εξακολουθούσε να τον βλέπει σαν μέσο πίεσης στην κυβέρνηση για την εξασφάλιση όρων ομαλής δημοκρατικής εξέλιξης.

Ωστόσο, με την ανάπτυξη των ανταρτικών ομάδων και την ενίσχυσή τους με καταδιωκόμενους αγωνιστές, πρόβαλε η ανάγκη της καθοδήγησής τους και του συντονισμού της δράσης τους. Η ανάγκη αυτή συζητήθηκε σε μια πρώτη σύσκεψη καπεταναίων των ανταρτών στις 21 του Οκτώβρη 1946 στην Ανθρακιά Γρεβενών και σε μια δεύτερη στις 28 του Οκτώβρη, στην Τσούκα των Αντιχασίων, συγκροτήθηκε το Γενικό Αρχηγείο των ανταρτών, με επικεφαλής τον Μάρκο Βαφειάδη. Με τη συγκρότηση του ΓΑ τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (ΔΣΕ). Στην πρώτη ημερησία διαταγή, που εκδόθηκε την ίδια μέρα, τονιζόταν ότι ήταν ώριμη πια η ανάγκη δημιουργίας συντονιστικού οργάνου και ότι στο Γενικό Αρχηγείο θα υπάγονταν τα αρχηγεία των ανταρτών Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ηπείρου και Ρούμελης.

Στα τέλη του 1946, η κυβέρνηση Τσαλδάρη, για να δικαιολογήσει την αντιλαϊκή της πολιτική και να συγκαλύψει την ιμπεριαλιστική επέμβαση στη χώρα μας, προκάλεσε επεισόδια στα σύνορα της Αλβανίας, της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας, όπου, μετά τη συντριβή του χιτλεροφασισμού, είχαν επικρατήσει οι λαϊκές δημοκρατικές δυνάμεις και βάδιζαν στο δρόμο του σοσιαλισμού. Με πρόσχημα τα επεισόδια αυτά, η κυβέρνηση απευθύνθηκε στις 3 του Δεκέμβρη

1946 στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, κατηγορώντας τις γειτονικές χώρες ότι υποστήριζαν τις ενέργειες των Ελλήνων παρτιζάνων. Αν και αποδείξεις δεν υπήρξαν, το Συμβούλιο Ασφαλείας όρισε, στις 19 του Δεκεμβρη, Ειδική Επιτροπή του ΟΗΕ για να διενεργήσει έρευνα στα σύνορα της Ελλάδας με τις γειτονικές λαϊκοδημοκρατικές χώρες.

10. Σε δύσκολη θέση η ιθύνουσα τάξη

Ο χειμώνας του 1946 ήταν εφιαλτικός για την ιθύνουσα τάξη της χώρας μας, που είχε επιβληθεί στην εξουσία με την ωμή στρατιωτική επέμβαση των Άγγλων ιμπεριαλιστών. Η ανάπτυξη του αντάρτικου κινήματος και η αδυναμία του κυβερνητικού στρατού να το αντιμετωπίσει προκάλεσε όχι μόνο ανησυχία και απογοήτευση στους ιθύνοντες κύκλους, αλλά και πανικό. Όπως έγραψε αργότερα ο Γεώργιος Βλάχος στην *Καθημερινή*, «το κατεστημένο και η ιθύνουσα τάξη εσκέπτετο να λάβη την άγουσα για το εξωτερικό, αφού συγκεντρώσει, όπως-όπως, τα περιουσιακά στοιχεία και τα προωθήσει ρευστοποιημένα στις ξένες Τράπεζες».¹

Ο στρατηγός Κ. Βεντήρης, σε αναφορά του προς το Γενικό Επιτελείο Στρατού, με ημερομηνία 27.11.46, παραδεχόταν τη δύσκολη θέση στην οποία είχαν περιέλθει οι κυβερνητικές δυνάμεις και τόνιζε πως «παρά πάσαν χαύνωσιν πρέπει να συνεγερθεί το έθνος και παρά πάσαν αντίδρασιν πρέπει να εξευρεθούν τα μέσα», γιατί «κάθε μέρα περερχομένη φέρει κατά εν βήμα πλησιέστερον τον κίνδυνον».

Επίσης, ο στρατηγός Δ. Ζαφειρόπουλος έγραψε πως η πρωτοβουλία είχε περιέλθει στους αντάρτες (τους υπολόγιζε στο τέλος του 1946 σε 13.000) και ότι «η Ελλάς μόλις διέφυγε την καταβρόχθησίν της από την θανατηφόρον περίπτυξιν της ανατολικής άρκτου»². Προσπαθώντας να εξη-

---

1. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Ο εμφύλιος*, σελ. 89.

2. Δημ. Ζαφειρόπουλος, *Ο αντισυμμοριακός αγών 1945-1949*, σελ. 195.

γίψει τις αποτυχίες του κυβερνητικού στρατού, επέριπτε ευθύνες όχι μόνο στους αξιωματικούς, που είχαν απογοητευτεί και δεν είχαν όρεξη για πόλεμο, αλλά και στην ιθύνουσα τάξη, την οποία και επέκρινε, γιατί πολλά τέκνα των πλουσίων απέφευγαν να καταταγούν στο στρατό με διάφορους τρόπους. «Είτε ενεγράφησαν εις τα Πανεπιστήμια ως φοιτηταὶ διὰ να τύχουν αναβολῆς λόγω σπουδῶν και παρετηρήθη οὕτω αύξησης του αριθμοῦ των φοιτητῶν εις 27.000 ἔναντι των 4.000 προπολεμικῶς. Εἴτε ἐπίζον τους καθηγητὰς του Πανεπιστημίου διὰ των συγγενῶν και πολιτικῶν "δι' ἓνα πενταράκι", βαθμόν διὰ να προαχθοῦν και τύχουν αναβολῆς... Εἴτε ευχαρίστως ἐδέχοντο τον χαρακτηρισμόν του κομμουνιστοῦ διὰ να αποφύγουν την στράτευσιν»¹. Επέκρινε, επίσης, τους πλούσιους, γιατί δε συνεισέφεραν μεγάλα χρηματικά ποσά ή γιατί προσπαθοῦσαν να διοχετεύσουν το χρήμα τους στο εξωτερικό και οι ίδιοι ν' αποδημήσουν.

Ο στρατηγός Ευθύμιος Βασιλάς παραδέχθηκε ότι κατά το χειμῶνα του 1946 η πρωτοβουλία είχε περιέλθει στους αντάρτες. «Ο στρατός», έγραφε, «είχε παντού αποτυχίες. Οι συμμορίτες είχαν παντού την πρωτοβουλία.»²

Στην απαισιοδοξία, την απογοήτευση και το φόβο της ιθύνουσας τάξης συνέβαλε και η συνεχής επιδεινωση της οικονομικής κατάστασης. Η περιβόητη ανοικοδόμηση δεν προχωρούσε. Η βιομηχανική παραγωγή βρισκόταν ακόμα κάτω από το 68% του προπολεμικού επιπέδου. Και η αγροτική παραγωγή του 1946 ήταν κατώτερη από την παραγωγή του 1945. Η βοήθεια της ΟΥΝΡΑ, που είχε φτάσει σε 400 εκατομμύρια δολάρια, είχε ληστευτεί και ιδιοποιηθεί στο μεγαλύτερο μέρος από τους διάφορους αετονύχηδες και δε χρησιμοποιήθηκε για την ανάπτυξη της οικονομίας.

Η ανεργία είχε ξεπεράσει το 40% του ενεργού πληθυσμού. Και η φτώχεια, η εξαθλίωση και η δυστυχία του λαού συνεχώς μεγάλωναν.

Στην άσχημη και επικίνδυνη αυτή κατάσταση προστέθη-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 145.

2. Ευθύμιος Βασιλάς, *Αναμνήσεις 1940-47*, σελ. 142-143.

κε και ένα νέο στοιχείο. Η μη ικανοποίηση των εθνικών διεκδικήσεων, στην οποία είχαν στηρίξει μεγάλες ελπίδες οι εκπρόσωποι της αστικής τάξης. Ζητούσαν τη Βόρειο Ήπειρο, μεγάλο τμήμα της Βουλγαρίας, με τη μορφή της στρατηγικής διαρρύθμισης των ελληνοβουλγαρικών συνόρων, τα Δωδεκάνησα και πολεμικές επανορθώσεις 6 δισεκ. δολαρίων της εποχής εκείνης. Η διάσκεψη ειρήνης, που έληξε στις 15 του Οκτώβρη 1946, απέδωσε στην Ελλάδα μόνο τα Δωδεκάνησα και από τις επανορθώσεις που ζητούσε της επεδίκασε μόνο 145 εκατομ. δολάρια. Κι αυτά με την επιμονή της ΕΣΣΔ.

Το σοβαρότερο, όμως, γεγονός που ανησυχούσε και φόβιζε την αστική τάξη και τους εκπροσώπους της ήταν η αδυναμία της Αγγλίας να βοηθήσει και να στηρίξει το δωσίλογο αντιδραστικό καθεστώς που επέβαλε στη χώρα μας. Η Αγγλία βγήκε από τον πόλεμο εξασθενημένη και εξαντλημένη. Είχε χάσει την παλιά της δύναμη. Αντιμετώπιζε βαθιά οικονομική κρίση και της ήταν αδύνατο να σηκώσει ακόμη και το φορτίο της συντήρησης των στρατιωτικών δυνάμεων της στην Ελλάδα. Γι' αυτό και την απασχολούσε το πώς θα απαλλασσόταν από το βάρος της «βοήθειας».

Μπροστά σ' αυτό το ενδεχόμενο, ο Γκλίσμπουργκ, που είχε ενημερωθεί για τις προθέσεις της Αγγλίας και η κυβέρνηση της αντιδραστικής Δεξιάς στράφηκαν προς τις ΗΠΑ. Ο Γκλίσμπουργκ είχε αρχίσει συνομιλίες με τους Αμερικανούς και το Δεκέμβρη του 1946 ο πρωθυπουργός Κ. Τσαλδάρης πήγε στην Ουάσιγκτον και ζήτησε βοήθεια για την «οικονομική και στρατιωτική ανασυγκρότηση της Ελλάδος». Προτού αποφασιστεί το ταξίδι στην αμερικανική πρωτεύουσα, είχε γίνει φανερό το ενδιαφέρον των ΗΠΑ για την Ελλάδα και γενικότερα για το χώρο της Μεσογείου. Ακόμα από τον καιρό του μεσοπολέμου οι ΗΠΑ επιδίωκαν να πάρουν τη θέση της Αγγλίας στη χώρα μας και στη Μεσόγειο. Τον Απρίλη του 1945, με το πρόσχημα της βοήθειας σε τρόφιμα, ιματισμό και κεφαλαιουχικά αγαθά, εγκατέστησαν στη χώρα μας την ΟΥΝΡΑ, που διερευνούσε και τις δυνατότητες εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών πηγών μας από το αμερικάνικο κεφάλαιο. Την 1η του Φλεβάρη 1946

αποφάσισαν τη συγκρότηση του δου στόλου που θα έπλεε και θα περιπολούσε στη Μεσόγειο και στις 18 του Οκτώβρη της ίδιας χρονιάς διαμήνυσαν με εμπιστευτικό έγγραφο του Στέιτ Ντιπάρτμεντ στο βασιλιά Γεώργιο Β΄ ότι θεωρούν την Ελλάδα «ζωτικών χώρον διά την ασφάλειά των».

Να πώς περιγράφει ο Παναγιώτης Πιπινέλης την ενέργεια αυτή των ΗΠΑ:

«... Τώρα, με την αγωνία των αλησμόνητων εκείνων τελευταίων ημερών του 1946, τα πράγματα εζήτουν άμεσον θεραπείαν και αι συνομιλίας εκείναι προσελάμβανον δραματικών χαρακτήρα.

Επιτέλους, όμως, την 18ην Οκτωβρίου μία φωτεινή ακτίς ελπίδος διασχίζει το πυκνόν σκότος: Ο Μακ Βη έδιδεν εις τον βασιλέα να αναγνώση, όλως εμπιστευτικώς, εν βαρυσημαντον τηλεγράφημα του Στέιτ Ντιπάρτμεντ. Ήταν οδηγίαι του ίδιου του προέδρου Τρούμαν. Ήταν μια βαρυσημαντος ανακοίνωσις, η οποία απηυθύνετο προσωπικώς προς τον Βασιλέα.

Η αμερικανική κυβέρνηση διά πρώτην φοράν μας εδήλου, ότι η Ελλάς ήτο ζωτικός χώρος διά την ασφάλεια των Ηνωμένων Πολιτειών και ότι διά να μας βοηθήσει εις τον αγώνα της ανεξαρτησίας μας ήτο πρόθυμος να μας παράσχει το υλικόν το οποίον μας εχρειάζετο...»¹

Έτσι, προετοιμάστηκε το έδαφος για την αλλαγή της ιμπεριαλιστικής φρουράς στην Ελλάδα και στην περιοχή της Μεσογείου. Το ενδιαφέρον των ΗΠΑ για τη χώρα μας, την Τουρκία και γενικότερα για την περιοχή της Μεσογείου δεν ξεκινούσε καθόλου από αγνές και ειλικρινείς προθέσεις προς όφελος των λαών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ειρήνης και της δημοκρατίας, αλλά από την κύρια επιδίωξή τους να επεκτείνουν την κυριαρχία τους και να εγκαταστήσουν βάσεις κατά της ΕΣΣΔ και των χωρών της Λαϊκής Δημοκρατίας κοντά στα σύνορά τους, όπως και έκαναν. Η εφημερίδα της Νέας Υόρκης *Χέραλντ Τρίμπιουν* το είχε ομολο-

---

1. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Ο εμφύλιος*, σελ. 92.

γήσει στις 27 του Μάρτη 1947. «Δεν επιλέξαμε», έγραφε, «την Τουρκία και την Ελλάδα, επειδή είναι υποδείγματα της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά επειδή αποτελούν τη στρατηγική πύλη προς την Μαύρη Θάλασσα και την καρδιά της Σοβιετικής Ένωσης».

Η προθυμία των ΗΠΑ ν' αντικαταστήσουν τη Μεγάλη Βρετανία στο ρόλο του χωροφύλακα στην περιοχή της Μεσογείου και ν' ανακηρύξουν αυθαίρετα και προκλητικά την Ελλάδα «ζωτικό τους χώρο» προκάλεσε βαθιά ανακούφιση στην πλουτοκρατική ολιγαρχία και ιδιαίτερα στην ξενόδοκλη Δεξιά. Είχαν εξασφαλίσει νέα γερά δεκανίκια και απλόχερη βοήθεια για να κρατηθούν στην εξουσία και να συντρίψουν το λαϊκό κίνημα, αδιαφορώντας για τα βαριά ανταλλάγματα που θα πλήρωναν ο λαός και η χώρα.

11. Το «Δόγμα Τρούμαν»

Η αλλαγή της ιμπεριαλιστικής φρουράς δεν έγινε αμέσως. Προηγήθηκε, με αξίωση της Ουάσινγκτον, κυβερνητική αλλαγή με σκοπό να δοθεί κάποια ψευδοδημοκρατική επίφαση στο αυταρχικό, νεοφασιστικό καθεστώς, εν όψει μάλιστα της άφιξης της Επιτροπής του ΟΗΕ και να φανεί ότι η αμερικανική «βοήθεια» γίνεται αποδεκτή απ' όλο τον πολιτικό κόσμο της Ελλάδας. Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση Τσαλδάρη παραιτήθηκε και στις 27 του Γενάρη 1947 ορκίστηκε κυβέρνηση με τη συμμετοχή όλων των πολιτικών κομμάτων της Βουλής. Πρωθυπουργός ορκίστηκε ο τραπεζίτης Δημ. Μάξιμος, αντιπρόεδροι ορκίστηκαν οι Κ. Τσαλδάρης και Σοφοκλής Βενιζέλος και υπουργοί ο Γ. Παπανδρέου των Εσωτερικών, ο Στ. Γονατάς των Δημοσίων Έργων, ο Π. Κανελλόπουλος των Ναυτικών, ο Ν. Ζέρβας της Δημοσίας Τάξεως.

Επίσης, προτού εξαγγελθεί το «Δόγμα Τρούμαν», έφτασε στην Ελλάδα αμερικανική αποστολή, μ' επικεφαλής τον Πολ Πόρτερ, για να διερευνήσει την κατάσταση. Στην έκθεση που υπέβαλε ο Πόρτερ έκανε και τις παρακάτω διαπιστώσεις για την κατάσταση στην εμφυλιοπολεμική Ελλάδα:

«Υπάρχει μεγάλη ανομοιομορφία στο βιοτικό επίπεδο και τα εισοδήματα ανά την Ελλάδα. Οι κερδίζοντες, δηλαδή οι βιομήχανοι, οι έμποροι, οι κερδοσκόποι και οι μαυραγορίτες διάγουν εν πλούτῳ και χλιδή... Εν τῷ μεταξύ, αι λαϊκαὶ μάζαι περνοῦν μίαν αθλίαν ζήνῳ...

Υπάρχει εἰς τὴν χώραν σημαντικό ποσοστὸν συγκεκριμένης ανεργίας, δεδομένου ὅτι τα 20% τοῦ πληθυσμοῦ χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τοῦ κράτους ἢ εξαρτῶνται ἐξ αὐτοῦ...

Οὐδέν μέτρον ελήφθη ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως γιὰ νὰ δοθῇ χρήσιμος ἐργασία εἰς τοὺς δυναμένους νὰ ἐργασθῶν».¹

Μετὰ τὴν ἐκθεσὴ Πόρτερ, καὶ ἀφοῦ στῆς 15 τοῦ Φλεβάρη 1947 ὁ ὑπουργὸς Εξωτερικῶν τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας, Μπέβιν, ἀνακοίνωσεν ὅτι ἀποφασίστηκε ἡ ἀποχώρησις τῶν βρετανικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴν Ελλάδα, ὁ πρόεδρος Τρούμαν ἐξήγγειλε στῆς 12 τοῦ Μάρτη 1947 τὸ περιβόητο «Δόγμα» τοῦ, με βάση το ὁποῖο οἱ ΗΠΑ ἀναλάμβαναν τὴν πολιτικὴ καὶ οικονομικὴ ἐυθύνη γιὰ τὴν Ελλάδα.

Δικαιολογῶντας τὴν ἐνέργεια αὐτή, ὁ Τρούμαν εἶπε:

«Οἱ Ἠνωμένες Πολιτεῖες ἔλαβον ἐκ μέρους τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως ἐπείγουσαν ἐκκλήσιν γιὰ οικονομικὴ βοήθεια. Οἱ προκαταρκτικὲς πληροφορίες ἐκ μέρους τῆς ἀμερικανικῆς οικονομικῆς ἀποστολῆς, ἡ ὁποία εὐρίσκεται ἤδη εἰς τὴν Ελλάδα, καθὼς καὶ οἱ πληροφορίες τοῦ πρεσβευτοῦ μας στὴν Ἀθήνα ἐνισχύουν τὴν δήλωσιν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, ποὺ συνίσταται στὸ ὅτι ἡ βοήθεια εἶναι ἐπιτακτικὴ, ἀν ἡ Ἑλλάς πρόκειται νὰ ἐπιζήσῃ ὡς ἐλεύθερον ἔθνος...

Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν κατάστασιν. Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς εἶναι ὀλιγάριθμος καὶ πενιχρὰ ἐξοπλισμένος. Χρειάζεται ἐφόδια καὶ ἐξοπλισμό, ἀν πρόκειται νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ἐξουσία τῆς κυβερνήσεως στὸ ἐλληνικὸ ἔδαφος».²

---

1. Τάσος Βουρνάς, *Ἱστορία τῆς Σύγχρονης Ελλάδας. Ὁ ἐμφύλιος*, σελ. 106-107.

2. Τάσος Βουρνάς, *Ἱστορία τῆς Σύγχρονης Ελλάδας. Ὁ ἐμφύλιος*, σελ. 112.

Μιλώντας για τις συνέπειες που θα είχε η ήττα των αντιδραστικών δυνάμεων στην Ελλάδα, ο Τρούμαν τόνισε:

«... Εάν η Ελλάς ήθελε περιέλθει υπό τον έλεγχον ενόπλου τινός μειοψηφίας, σύγχυσις και ανωμαλία θα ηδύνατο να εξαπλωθούν ευχερώς εις ολόκληρον την Μέσην Ανατολήν. Ετσι μάλλον ο αφανισμός της Ελλάδος ως ανεξαρτήτου κράτους θα είχε βαθείαν επίδρασιν εφ' όλων των ευρωπαϊκών χωρών, των οποίων οι λαοί αγωνίζονται... Αν παραλείψωμεν να βοηθήσωμεν την Ελλάδα κατά την κρίσιμον ταύτην στιγμήν, βαρύταται θα είναι αι συνέπειαι, τόσον διά την Δύσιν, όσο και διά την Ανατολήν. Οφείλομεν να αναλάβωμεν άμεσον και αποτελεσματικήν δράσιν».

Το ΚΚΕ κατάγγειλε το «Δόγμα Τρούμαν» σαν ωμή και απροκάλυπτη ιμπεριαλιστική επέμβαση και κάλεσε το λαό να ενωθεί και να παλέψει για την υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας. Αντίθετα, τα κόμματα της αστικής τάξης, όχι μόνο της Δεξιάς, αλλά και του «δημοκρατικού» Κέντρου, αποδέχθηκαν και χαιρέτισαν θριαμβευτικά το «Δόγμα Τρούμαν», που τόσα δεινά θα επισώρευε στη χώρα μας, καταλύοντας κάθε ίχνος εθνικής ανεξαρτησίας και μετατρέποντάς την σε πειθήνιο δορυφόρο και πολεμικό ορμητήριο κατά της Σοβιετικής Ένωσης και των γειτονικών λαϊκοδημοκρατικών χωρών.

Είναι χαρακτηριστικό το άρθρο του Γεωργίου Βλάχου στην *Καθημερινή*, με το οποίο καλούσε και τον «πτωχόν ελασίτην της Καισαριανής» να κατεβεί και να φάει... με «χρυσά κουτάλια».

Μαζί με την «προστασία» της Ελλάδας, οι ΗΠΑ ανέλαβαν και την «προστασία» της Τουρκίας. Γι' αυτό ο Τρούμαν ζήτησε από το Κογκρέσο να εγκρίνει συνολική «βοήθεια», και για τις δύο χώρες, ύψους 400 εκατομ. δολαρίων.

Στις 22 του Μάη 1947 το «Δόγμα Τρούμαν» έγινε νόμος του αμερικάνικου κράτους και αμέσως μετά άρχισαν να καταφθάνουν στη χώρα μας Αμερικανοί αξιωματούχοι για τη διαχείριση της «βοήθειας» και για τον εξοπλισμό και την εκπαίδευση του κυβερνητικού στρατού.

Οι κυριότεροι εκπρόσωποι των ΗΠΑ, που ουσιαστικά ανέλαβαν να κυβερνήσουν την Ελλάδα και μετατράπηκαν

σε γκαουλάιτερ, ήταν ο αρχηγός της αμερικανικής αποστολής βοήθειας προς την Ελλάδα Ντουάιτ Γκρίνσγουολντ, ο Αμερικανός πρεσβευτής Μακ Βι και ο αρχηγός της στρατιωτικής αποστολής στρατηγός Λάιβσεϊ.

12. Ένταση και γενίκευση του εμφύλιου πολέμου

Η κυβέρνηση Δημ. Μάξιμου, που σχηματίστηκε στις 27 του Γενάρη, έστρεψε την προσοχή της στο εσωτερικό της χώρας σε δυο κατευθύνσεις: στην ένταση της φασιστικής τρομοκρατίας για τη συντριβή του λαϊκού κινήματος και στη συγκρότηση και τον εξοπλισμό του στρατού για να μπορέσει ν' αντιμετωπίσει τις ανταρτικές δυνάμεις.

Στην Αθήνα, τον Πειραιά και σ' άλλες πόλεις γίνονται μπλόκα, όπως τον καιρό της κατοχής, παραβιάζεται το οικογενειακό άσυλο και συλλαμβάνονται κατά εκατοντάδες οι δημοκρατικοί πολίτες, που κλείνονται στις φυλακές ή στέλνονται στα νησιά της εξορίας. Στις 19 του Φλεβάρη ο αρχηγός του ΓΕΣ, Κ. Βεντήρης, εισηγήθηκε στην κυβέρνηση την οργάνωση τριών ακόμη στρατοπέδων: της Μακρονήσου, του Τρίκερι και των Γιούρων. Η Μακρόνησος μετατράπηκε σε εφιαλτικό τόπο βασανιστηρίων δημοκρατικών αξιωματικών και οπλιτών.¹ Ο στρατηγός Δ. Ζαφειρόπουλος αναφέρει ότι απ' αυτό το ναζιστικού τύπου αναμορφωτήριο πέρασαν, από την ίδρυσή του μέχρι το 1950, 1.100 έφεδροι αξιωματικοί και 27.770 οπλίτες.²

Η ένταση του τρομοκρατικού οργίου είχε σαν άμεση συνέπεια την υποχώρηση του μαζικού λαϊκού κινήματος.

Ωστόσο, οι αγώνες των εργαζομένων συνεχίζονταν. Το Γενάρη του 1947, αψηφώντας τη φασιστική τρομοκρατία και

---

1. Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος χαρακτήριζε τη Μακρόνησο «υπέρροχον σχολειόν μετανόας και αναβαπτίσεως των ασώτων υιών της Ελλάδος» και σε άλλη ευκαιρία δε δίστασε να την παρομοιάσει με τον Παρθενώνα!

2. Δημ. Ζαφειρόπουλος, *Ο αντισυμμοριακός αγών 1945-1949*, σελ. 212.

τις απαγορεύσεις, κήρυξαν 24ωρη απεργία οι επαγγελματίες βιοτέχνες και οι έμποροι της Αθήνας, Πειραιά και Θεσσαλονίκης, ενάντια στο νέο ενοικιοστάσιο και τους φόρους. Τον ίδιο μήνα κατέβηκαν σε πολυήμερη απεργία οι πετρελαιοεργάτες, σε πανελλαδική απεργία, που κράτησε 8 μέρες, οι δημόσιοι υπάλληλοι και σε πανελλαδική απεργία οι υπάλληλοι δήμων και κοινοτήτων.

Όταν, το Φλεβάρη του ίδιου χρόνου, έφτασε στην Αθήνα η Επιτροπή του ΟΗΕ, για να ερευνήσει τις καταγγελίες της ελληνικής κυβέρνησης ότι τα γειτονικά σοσιαλιστικά κράτη βοηθούσαν τους αντάρτες και ότι δήθεν μεραρχίες του σοβιετικού στρατού ήταν παρατεταγμένες στα βόρεια σύνορα, έτοιμες να εισβάλουν στην Ελλάδα, δεκάδες χιλιάδες Αθηναίοι συγκεντρώθηκαν κάτω από το ξενοδοχείο «Ακροπόλ» και διαδήλωσαν με τα συνθήματα: «Να φύγουν οι Άγγλοι», «Να σταματήσουν οι εκτελέσεις», «Κυβέρνηση με τη συμμετοχή του ΕΑΜ».

Τα αιτήματα αυτά διατύπωσε και η ΚΕ του ΕΑΜ που παρουσιάστηκε στην Επιτροπή στις 17 του Φλεβάρη.

Μετά την απόφαση των ΗΠΑ να αντικαταστήσουν τους Άγγλους ιμπεριαλιστές στη χώρα μας, οι αντιδραστικές δυνάμεις αναθάρρησαν και, προτού ακόμα ανακοινωθεί επίσημα το «Δόγμα Τρούμαν», προχώρησαν από τις αρχές του Μάρτη σε νέες μεγαλύτερης έκτασης επιθέσεις κατά του λαϊκού κινήματος. Συγκεκριμένα, στις 3 του Μάρτη στην Αθήνα πιάστηκαν 571 δημοκρατικοί πολίτες και στάλθηκαν εξορία στην Ικαρία.

Στις 20 του Μάρτη δολοφονήθηκε προμελετημένα στη Θεσσαλονίκη, λίγο μετά το μεσημέρι, ενώ επέστρεφε στο ξενοδοχείο, όπου έμενε η Επιτροπή Ερεύνες του ΟΗΕ, ο Γιάννης Ζεύγος, αναπληρωματικό μέλος του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ.¹

Στις 22 του Μάρτη συμμορίες του Κατσαρέα εισέβαλαν

---

1. Το πρακτορείο Ρόιτερ μετέδωσε την πληροφορία ότι οι δολοφόνοι του Ζεύγου ήταν τρεις, ενώ η αστυνομία εμφάνισε σαν δράστη του εγκλήματος τον κρεοπώλη Χρ. Βλάχο.

στο Γύθειο και μπροστά στα μάτια του στρατού και της χωροφυλακής έσφαξαν 32 φυλακισμένους αγωνιστές.

Τον ίδιο μήνα άρχισαν οι πρώτες μεγάλες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού, με βάση το σχέδιο «Τέρμινους» στη Ρούμελη και σε συνέχεια στ' Αγρφα, τον Κόζιακα, τα Τζουμέρκα, τα Χάσια, τα Αντιχάσια, τον Ολυμπο, τα Πιέρια και το Γράμμο.

Χρειάστηκε μεγάλη προετοιμασία των επιχειρήσεων αυτών, που έγιναν από 7 μεραρχίες και κράτησαν 4 μήνες, από το Μάρτη ως τον Ιούλη, και μεγάλη προσπάθεια για να τονωθεί το πεσμένο ηθικό των αξιωματικών και των οπλιτών του κυβερνητικού στρατού. Έγινε αλλαγή στην ηγεσία του στρατού. Αρχηγός του ΓΕΣ, στη θέση του στρατηγού Σπηλιωτόπουλου, τοποθετήθηκε ο αντιστράτηγος Κ. Βεντήρης και υπαρχηγός ο υποστράτηγος Θρασύβουλος Τσακαλώτος. Η αριθμητική δύναμη του στρατού είχε αυξηθεί από 104.000 σε 120.000 άνδρες και μαζί με 30.000 άνδρες της χωροφυλακής, 5.500 της αεροπορίας, 13.000 του ναυτικού, 8.000 της αστυνομίας πόλεων και με τις Μονάδες Ασφαλείας Υπαιθρου (ΜΑΥ), οι κυβερνητικές ένοπλες δυνάμεις έφτασαν τις 180.000.

Στο μεταξύ, στη Βόρεια Ελλάδα είχε εγκατασταθεί η 4η αγγλική μεραρχία, με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Και σε όλες τις ανώτερες στρατιωτικές διοικήσεις είχαν τοποθετηθεί Άγγλοι αξιωματικοί.

Σκοπός των επιχειρήσεων, που άρχισαν με την προσωπική επίβλεψη του στρατιωτικού συμβούλου της αμερικανικής πρεσβείας Σνέκεμπεργκ, ήταν η συντριβή του Δημοκρατικού Στρατού. Ο σκοπός, όμως, αυτός δεν επιτεύχθηκε, αν και προκλήθηκαν σοβαρές απώλειες στις δυνάμεις του ΔΣΕ στον Κόζιακα και τα Τζουμέρκα, με αποτέλεσμα να διαλυθούν τα αρχηγεία. Το ομολογεί ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος: «Εκ των επιτευχθέντων αποτελεσμάτων», γράφει, «απεδείχθη ότι ο καθορισθείς σκοπός η συντριβή του συμμοριτισμού, υπήρξε ανώτερος των δυνάμεων του στρατού.»¹ Οι δυνάμεις

---

1. Δ. Ζαφειρόπουλος, *Ο αντισυμμοριακός αγών 1945-1949*, σελ. 222.

του ΔΣΕ, ακολουθώντας την τακτική των ελιγμών, ανέτρεψαν τα σχέδια του κυβερνητικού στρατού. Πιο σημαντικός ήταν ο ελιγμός από το Γράμμο στην Ήπειρο, από τις 8 ως τις 16 του Ιούλη 1947. Όπως γράφει επίσης ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος, ο ελιγμός αυτός και η ισχυρή αντίσταση που προβλήθηκε στο Γράμμο προκάλεσαν απότομη μεταβολή στην τακτική κατάσταση των κυβερνητικών δυνάμεων στη Β. Πίνδο και τις ανάγκασαν να αναστείλουν τον κύριο σκοπό των επιχειρήσεων στο Γράμμο και να προσανατολιστούν προς το Μέτσοβο και τα Χάσια.¹

Την περίοδο εκείνη, στην περιοχή των επιχειρήσεων βρισκόταν, εκτός από το Αρχηγείο Θεσσαλίας, και το Γενικό Αρχηγείο του ΔΣΕ, μαζί με τη Σχολή Αξιωματικών. Αντιμέτωπise σοβαρές δυσκολίες και μόνο ύστερα από σκληρές μάχες και συνεχείς ελιγμούς κατάφερε να βγει από τον κλοιό και να φτάσει στο Γράμμο, όπου και εγκαταστάθηκε.

Όταν τα τμήματα του κυβερνητικού στρατού κατέλαβαν το οροπέδιο της Νευρούπολης, σημαντικές δυνάμεις του ΔΣΕ και εκατοντάδες άοπλοι αγωνιστές, στελέχη των πολιτικών οργανώσεων και μέλη οικογενειών αντάρτων είχαν συγκεντρωθεί στο χωριό Βραγγανά και από εκεί, μ' εμπροσθοφυλακή το τάγμα του Σοφιανού, προσπάθησαν να περάσουν τη Νιάλα και να απεγκλωβιστούν. Συνάντησαν, όμως, μια πρωτοφανή θύελλα και έζησαν συγκλονιστικές στιγμές. Περίπου 150 αγωνιστές, γέροι, γυναίκες, παιδιά και αντάρτες άφησαν την τελευταία τους πνοή στις απότομες πλαγιές της Νιάλας. Άλλοι, μισοπαγωμένοι, μπήκαν στις σκηνές των στρατιωτών του κυβερνητικού στρατού και έδωσαν μαζί, με μια ιδιόμορφη ανακωχή, τη μάχη για τη ζωή.

Την επομένη, όταν οι καιρικές συνθήκες βελτιώθηκαν και η «ανακωχή» είχε λήξει, οι αγωνιστές και οι αγωνίστριες πιάστηκαν και, αφού οδηγήθηκαν στις φυλακές της Λαμίας, καταδικάστηκαν από το στρατοδικείο και εκτελέστηκαν στις 9 του Μάη 1947. Ανάμεσά τους ήταν ο Σούλας Τσαμανής, μέλος του Γραφείου Περιοχής Θεσσαλίας του ΚΚΕ, ο Βασί-

---

1. Στο ίδιο, σελ. 248.

λης Τσιρώνης, γραμματέας της Επιτροπής Πόλης Καρδίτσας και η δασκάλα Βαγγελιώ Κουσάντζα.

Στις 25 του Ιούλη δυνάμεις του ΔΣΕ επιτέθηκαν στα Γρεβενά, χωρίς όμως να κατορθώσουν να τα καταλάβουν.

Το μόνο που πέτυχαν οι κυβερνητικές δυνάμεις με τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις ήταν να ξεκληρίσουν εκατοντάδες χιλιάδες αγρότες και να τους συγκεντρώσουν στις πόλεις, σε άθλιες συνθήκες, για να απομονώσουν το ΔΣΕ και να του στερήσουν τον εφοδιασμό με τρόφιμα.

Όμως, ο ΔΣΕ συνέχιζε τον ένοπλο αγώνα σ' όλες τις περιοχές. Στο μεταξύ, τη δράση του την είχε επεκτείνει και στην Πελοπόννησο, όπου, στις 13 του Φλεβάρη, δυνάμεις του μπήκαν στη Σπάρτη και απελευθέρωσαν 176 φυλακισμένους δημοκράτες.

Στις 30 του Απρίλη στη Θεσσαλονίκη έγινε επίθεση σε στρατιωτικό λεωφορείο, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 3 αεροπόροι και να τραυματιστούν πολλοί συνάδελφοί τους. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε αφορμή για νέες μαζικές συλλήψεις δημοκρατών. Επίσης, κοντά στην Αταλάντη πιάστηκαν ο αντισυνταγματάρχης Δ. Κούκουρας και ο λοχαγός Χατζημιχαλάκης, που είχαν δραπετεύσει τις μέρες του Πάσχα από τη Νάξο μαζί με ομάδα άλλων αξιωματικών. Οι δυο αξιωματικοί καταδικάστηκαν σε θάνατο από το στρατοδικείο της Λαμίας. Ο Δ. Κούκουρας εκτελέστηκε τον Ιούνη 1947.

Στις 21 του Μάη πέθανε ξαφνικά στην Αθήνα από καρδιακή πάθηση, ο Γιώργης Σιάντος, μέλος του ΠΓ και της Γραμματείας της ΚΕ του ΚΚΕ. Σε σχετική ανακοίνωση του ΠΓ, τονιζόταν ότι ο Γ. Σιάντος, από παιδί ακόμα, είχε αφιερώσει όλη του τη ζωή στην υπηρεσία του λαού και ότι ο θάνατός του αφήνει μεγάλο και δυσαναπλήρωτο κενό στις γραμμές του Κόμματος και του λαϊκού δημοκρατικού κινήματος.

Την 1η του Απρίλη 1947 πέθανε από καρδιακή προσβολή, όπως ανακοινώθηκε, ο βασιλιάς Γεώργιος Β'. Στο θρόνο τον διαδέχθηκε ο ως τότε διάδοχος αδελφός του, Παύλος Γκλίτσμπουργκ, που είχε παντρευτεί τη Γερμανίδα Φρειδερίκη, μέλος της χιτλερικής νεολαίας.

13. Το ΚΚΕ προσανατολίζεται στη δημιουργία Ελεύθερης Ελλάδας

Η ωμή και απροκάλυπτη βορειοαμερικάνικη επέμβαση στην Ελλάδα δεν άφηνε πια και την παραμικρή ελπίδα για συνεννόηση, συμφιλίωση και ομαλές δημοκρατικές εξελίξεις. Στη χώρα είχε επιβληθεί φασιστική τυραννία και οι αντιδραστικές δυνάμεις, που ενισχύθηκαν και ενθαρρύνθηκαν από την εξαγγελία του «Δόγματος Τρούμαν» και την απλόχερη και πολύπλευρη υποστήριξή τους από τις ΗΠΑ, αφηνίαζαν όλο και περισσότερο. Ακόμα και το λεγόμενο δημοκρατικό Κέντρο, και ειδικότερα το Κόμμα των Φιλελευθέρων, αδιαφορούσε για τα εγκλήματα που διέπραττε η δωσίλογη Δεξιά και καλούσε τους αντάρτες να παραδώσουν τα όπλα, διαβεβαιώνοντάς τους ότι το «Δόγμα Τρούμαν» «παρέχει την μεγαλύτεραν δυνατήν εγγύησιν διά την ασφάλειαν της ζωής των και την ατομικήν αυτών ελευθερίαν».

Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση, δεν υπήρχε άλλη διέξοδος από την ενίσχυση του ΔΣΕ, για να γίνει πιο αποφασιστικός παράγοντας στις εσωτερικές εξελίξεις. Αυτό και διακήρυξε ο Μ. Πορφυρογένης που εκπροσώπησε το ΚΚΕ στο Συνέδριο του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος στο Στρασβούργο στις 27 του Ιούνη 1947.

«Μπροστά στο γεγονός της αγγλοαμερικάνικης και μοναρχοφασιστικής αδιαλλαξίας», τόνισε ο Μ. Πορφυρογένης, «η αποφασιστική πολεμική επίδοση και ανάπτυξη του ΔΣΕ αναγκαστικά τείνει να αποκρυσταλλωθεί και αποκρυσταλλώνεται κιόλας στη δημιουργία μιας ελεύθερης δημοκρατικής Ελλάδας, με δική της κυβέρνηση και δική της υπόσταση.»

Ταυτόχρονα, η αντιπροσωπεία επανέλαβε ότι «το ΚΚΕ είναι έτοιμο για ένα συμβιβασμό, έτοιμο να κάνει και την ύστατη στιγμή κάθε δημοκρατικά ανεκτή υποχώρηση, προκειμένου να αποφευχθεί ο εμφύλιος πόλεμος».¹

Στη δήλωση αυτή η κυβέρνηση Μαξίμου απάντησε με

---

1. Ριζοσπάστης, 28.6.47.

την αξίωση για «ασυζητητί και άνευ όρων κατάθεση των όπλων» και με την ένταση του τρομοκρατικού οργίου σ' όλη τη χώρα. Στις 9 του Ιούλη, διαδίδοντας την ψεύτικη πληροφορία ότι η Αριστερά σχεδιάζει εξέγερση την επομένη, δηλαδή στις 10 του μήνα, προχώρησε στη διάρκεια της νύχτας, με εντολή του υπουργού Δημόσιας Τάξης Ναπ. Ζέρβα, σε νέες μαζικές συλλήψεις. Στην Αθήνα και τον Πειραιά πιάστηκαν 2.613 άτομα και στη Θεσσαλονίκη περίπου 3.000. Στις 14 του Ιούλη πιάστηκαν άλλοι 2.500 δημοκράτες. Κι έτσι, μέσα σε 5 μέρες μόνο, στην Αθήνα και τον Πειραιά πιάστηκαν πάνω από 8.000 δημοκρατικοί πολίτες και εκτοπίστηκαν στην Ικαρία. Ανάμεσά τους ήταν και οι Παρτσαλίδης, Παπαρήγας, Αραμπατζής, Γαβριηλίδης, Λούλης, Κρητικός, Πασαλίδης κ.ά.

Κύριος στόχος των μαζικών αυτών συλλήψεων, που έγιναν με τη σύμφωνη γνώμη των νέων γκαουλάιτερ, ήταν να εμποδιστούν τα μέλη και οι οπαδοί του ΚΚΕ να βγουν στο βουνό και να ενισχύσουν το ΔΣΕ. Με διακήρυξή του στις 27 Ιούλη, το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ κατάγγειλε τις ομαδικές συλλήψεις και τόνισε ότι «ολοκληρώνεται η πορεία του νεοφασιστικού καθεστώτος, που θεμελίωσε μεταπολεμικά στον τόπο μας η αγγλική κατοχή και το στηρίζει σήμερα η αμερικανική επέμβαση».¹

Ωστόσο, ο ΔΣΕ ενίσχυσε τις γραμμές του με νέες δυνάμεις και το καλοκαίρι του 1947 αριθμούσε 20.000 μαχητές και μαχήτριες. Στις 10 Αυγούστου το Γενικό Αρχηγείο, απαντώντας στις προκλητικές αξιώσεις της κυβέρνησης της Αθήνας, για «άνευ όρων παράδοση των όπλων», και στο τρομοκρατικό πογκρόμ που είχε εξαπολύσει, αποφάσισε την κατάργηση της βασιλευμένης δημοκρατίας, την έκλιση της δυναστείας των Γκλίσμπουργκ και την ανακήρυξη της Ελλάδας σε προεδρευόμενη δημοκρατία.

Ταυτόχρονα, αποφασίστηκε η οργάνωση της λαϊκής εξουσίας στις ελεύθερες περιοχές. Από τα πρώτα μέτρα ήταν η οργάνωση της λαϊκής δικαιοσύνης και της λαϊκής αυ-

---

1. Στο ίδιο, 29.7.47.

τοδιοίκησης και η διακήρυξη ότι η γη «ανήκει σ' αυτούς που την καλλιεργούν». Είχαν γίνει τα πρώτα βήματα για τη δημιουργία ελεύθερης και δημοκρατικής Ελλάδας.

14. Η κυβέρνηση Σοφούλη και η παραπλανητική επιχείρηση «κατευνασμός»

Οι Αμερικάνοι ιμπεριαλιστές, που είχαν αναλάβει τα ηνία στην Ελλάδα, δυσανεκτήθηκαν και ανησύχησαν από την αποτυχία των «εκκαθαριστικών» επιχειρήσεων του κυβερνητικού στρατού ενάντια στο ΔΣΕ. Ο συνταγματάρχης Μίξτον, μέλος της αμερικανικής αποστολής, έγραφε αργότερα ότι η αποτυχία οφειλόταν στην έλλειψη δραστήριας ηγεσίας, στη χαμηλή στάθμη επαγγελματικής εκπαίδευσης και στην έλλειψη πειθαρχίας του κυβερνητικού στρατού, ο οποίος είχε υπεροχή 10 προς 1 σε σχέση με τον αντίπαλο.¹

Οι Αμερικανοί δεν ήταν ικανοποιημένοι ούτε από την κυβέρνηση του Δ. Μαξίμου, που ουσιαστικά εξέφραζε το Λαϊκό Κόμμα. Γι' αυτό και προσανατολίστηκαν στο σχηματισμό διευρυμένης κυβέρνησης με τη συμμετοχή και του Θ. Σοφούλη, αρχηγού του Κόμματος των Φιλελευθέρων. Την πρότασή τους αυτή την έκαναν γνωστή στον Κ. Τσαλδάρη, ο οποίος, όμως, δεν τη δέχθηκε και προκάλεσε κυβερνητική κρίση. Οι υπουργοί του Λαϊκού Κόμματος παραιτήθηκαν και στις 23 Αυγούστου παραιτήθηκε και ο πρωθυπουργός Μάξιμος.

Οι Αμερικανοί, όμως, συνέχισαν τις πιέσεις και εξανάγκασαν τον Κ. Τσαλδάρη να πειθαρχήσει. Είχε διαδοθεί μάλιστα ότι τον έβγαλαν μέσα από το μπάνιο και τον έσυραν στα ανάκτορα, όπου μπροστά στον Παύλο τον υποχρέωσαν να δεχθεί την αντιπροεδρία στη νέα, υπό τον Θεμ. Σοφούλη, κυβέρνηση.²

---

1. Περιοδικό *Marine Corps Gazette*, Μάρτης 1954.

2. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Ο εμφύλιος*, σελ. 154.

Στις 7 του Σεπτεμβρίου 1947 ορκίστηκε η νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό το γηραιό Θ. Σοφούλη. Συμμετείχαν 10 Φιλελεύθεροι και 14 Λαϊκοί. Ο Κ. Τσαλδάρης, εκτός από την αντιπροεδρία, ανέλαβε και το υπουργείο Εξωτερικών.

Οι Αμερικανοί πίστευαν ότι η νέα κυβέρνηση από τα δυο μεγάλα κόμματα των Λαϊκών και των Φιλελευθέρων θα εξαπατούσε το λαό και θα συσπείρωνε ευρύτερες δυνάμεις στον αγώνα ενάντια στο ΚΚΕ και το ΔΣΕ.

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο Σοφούλης, μόλις έγινε πρωθυπουργός, διακήρυξε ότι θα ακολουθήσει πολιτική «κατευνασμού» και πρότεινε στη Βουλή την ψήφιση νόμου με τον οποίο χορηγούσε αμνηστία σε όσους από τους αρχηγούς και τους μαχητές του ΔΣΕ παρουσιαστούν, μέσα σε ένα μήνα από τη δημοσίευση του νόμου, «αυτοβούλως εις την πλησιεστέραν δικαστικήν, στρατιωτικήν ή αστυνομικήν αρχήν... και αφοπλισθώσιν...».

Ταυτόχρονα, ο Θ. Σοφούλης απείλησε ότι, εάν οι «ειρηνευτικές» του προσπάθειες μείνουν άκαρπες, θα ηγηθεί «προσωπικώς σταυροφορίας διά να πλήξωμεν τον εχθρό, μη φειδόμενοι ουδενός μέσου».¹

Ήταν φανερό ότι επρόκειτο για μια προσπάθεια που είχε σκοπό να παραπλανήσει το λαό, να δημιουργήσει ψεύτικες εντυπώσεις στο εξωτερικό και να δικαιολογήσει τη νέα, πιο ωμή επίθεση που προετοίμαζαν οι Αμερικανοί και οι ντόπιες αντιδραστικές δυνάμεις, με την κάλυψη του «δημοκράτη» Σοφούλη.

Το ΚΚΕ ξεσκέπασε την πολιτική δημαγωγία της κυβέρνησης Σοφούλη και δήλωσε ότι μια πραγματική πολιτική κατευνασμού έπρεπε να συνοδεύεται από γενική πολιτική αμνηστία και το σχηματισμό αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης, που θα διεξήγαγε ελεύθερες και ανόθευτες εκλογές για την εξασφάλιση ομαλής δημοκρατικής πορείας.

Η παραπλανητική επιχείρηση απέτυχε και η κυβέρνηση Σοφούλη επανέλαβε τις εκτελέσεις που τις είχε αναστείλει

---

1. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Ο εμφύλιος*, σελ. 156.

προσωρινά και προχώρησε σε νέα τρομοκρατικά και αντι-
λαϊκά μέτρα. Στις 13 του Οκτώβρη 1947 τέθηκε σε ισχύ και
στην Αθήνα ο νόμος για τα μέτρα έκτακτης ανάγκης και άρ-
χισαν να λειτουργούν και στην περιοχή της τα έκτακτα
στρατοδικεία. Στις 17 του Οκτώβρη στη Θεσσαλονίκη έγι-
ναν 11 εκτελέσεις. Στις 18 του Οκτώβρη η κυβέρνηση έκλει-
σε τις εφημερίδες *Ριζοσπάστης* και *Ελεύθερη Ελλάδα* και
άφησε για μικρό μόνο χρονικό διάστημα να εκδίδεται ακόμα
ο *Ρίζος της Δευτέρας*.

Στα μέσα του Οκτώβρη άρχισαν νέες μεγάλες επιχειρή-
σεις κατά των ανταρτών, που συνεχίστηκαν ως το τέλος
του Νοέμβρη, χωρίς σημαντικό αποτέλεσμα.

15. Η 3η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Μεταφορά του κύριου βάρους στον ένοπλο αγώνα

Στις 12-15 του Σεπτεμβρίου 1947 συνήλθε η 3η Ολομέλεια
της ΚΕ του ΚΚΕ. Οι εργασίες της διεξήχθησαν σε δυο τμή-
ματα. Το ένα συνεδρίασε στο βουνό και το άλλο στην Αθή-
να.¹

Σύμφωνα με την ανακοίνωση του Προεδρείου, η Ολομέ-
λεια συζήτησε, με βάση την εισήγηση του Ν. Ζαχαριάδη, την
πολιτική κατάσταση και την πορεία του εθνικοαπελευθερω-
τικού δημοκρατικού αγώνα και διαπίστωσε ότι η πολιτική του
ΕΑΜ για τη συμφιλίωση και τη λαϊκή ενότητα «αποτελεί το
μόνο δίκαιο δρόμο για τη σωτηρία της Ελλάδας» και ότι
«πρωταρχικό και βασικό εμπόδιο για να πραγματοποιηθεί η
πολιτική αυτή του ΕΑΜ είναι η ιμπεριαλιστική αμερικανική

---

1. Στο τμήμα που συνεδρίασε στο βουνό πήραν μέρος οι Μάρκος
Βαφειάδης, Γιώργης Ερυθριάδης, Νίκος Ζαχαριάδης, Γιάννης Ιωαννί-
δης, Μιλτιάδης Πορφυρογένης, Πέτρος Ρούσος, Λεωνίδας Στρίγκος
και ορισμένα στρατιωτικά στελέχη. Στο τμήμα της Αθήνας που συνήλ-
θε στις 27 του Σεπτεμβρίου πήραν μέρος οι Στέργιος Αναστασιάδης, Δη-
μήτρης Βλαντάς, Βασίλης Μαркеζίνης, Αχιλλέας Μπλάνας, Παναγιώ-
της Μαυρομάτης, Σωτήρης Σουκαράς και Χρύσα Χατζηβασιλείου. Ο Νί-
κος Πλουμπίδης απουσίαζε.

και αγγλική κατοχή και επέμβαση στην Ελλάδα, που κατάργησε την ελληνική εθνική ανεξαρτησία και κάθε έννοια δημοκρατίας στη χώρα».¹

Για την κυβέρνηση Σοφούλη τόνιζε ότι «αποτελεί συνέχιση και επέκταση στη μεταδεκεμβριανή πολιτική καταστροφής της πατρίδας μας» και ότι «αποστολή του Σοφούλη είναι, δίπλα στη δυναμική πολιτική και τη δολοφονική τρομοκρατία, να χρησιμοποιήσει πιο έντονα το όπλο της δημοκρατίας και της απάτης. Για μια ακόμα φορά ο Σοφούλης και το κόμμα του πρόδωσαν τη δημοκρατία, το λαό, την Ελλάδα».²

Η Ολομέλεια κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «ο ένοπλος αγώνας του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας αποτελεί τη μοναδική επιβεβλημένη απάντηση που ο λαός και η Ελλάδα έχουν να δώσουν στους ξένους κατακτητές και τους ντόπιους υποτακτικούς των». Διαπίστωσε ακόμα ότι ωρίμασαν οι συνθήκες για τη δημιουργία μιας ελεύθερης περιοχής με δημοκρατική κυβέρνηση και ότι γι' αυτό χρειαζόταν η αποφασιστική μεταφορά του κέντρου βάρους της δράσης του Κόμματος στην οργάνωση και διεξαγωγή του ένοπλου αγώνα.

Για να προωθηθεί ο στόχος της δημιουργίας ελεύθερης περιοχής βασικά στη Βόρεια Ελλάδα, η Ολομέλεια ενέκρινε σχέδιο που είχε καταρτιστεί σε στρατιωτική σύσκεψη στις 10 του Σεπτεμβρίου που πήρε την ονομασία «Σχέδιο Σ» ή, σύμφωνα με άλλες πηγές, «Σχέδιο Λίμνες». Το σχέδιο αυτό προέβλεπε την κατάληψη της Κοζάνης, την απομόνωση της Ηπείρου με την κατάληψη του Μετσόβου και τη σταθερή αποκοπή των βασικών αρτηριών Μετσόβου-Ιωαννίνων και Ιωαννίνων-Αρτας, την κατάληψη της Δυτικής Ηπείρου και την εξαπόλυση συγκεντρωτικών επιθέσεων εναντίον πόλεων και συγκοινωνιών.

Για την εκπλήρωση του σκοπού αυτού τονιζόταν η ανάγκη να αυξηθεί η δύναμη του ΔΣΕ από 20 χιλιάδες που ήταν, σε 60 χιλιάδες την άνοιξη του 1948, να αρχίσει και να ολο-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 246.

2. Στο ίδιο, σελ. 246.

κληρωθεί την ίδια περίοδο η οργάνωση μονάδων τακτικού στρατού και να ενισχυθεί ο ΔΣΕ με στελέχη και μέλη του Κόμματος (1.500 από την Αθήνα, 500 από τον Πειραιά, 500 από τη Θεσσαλονίκη).

Η Ολομέλεια συγκρότησε ειδικό κλιμάκιο από 5 μέλη του ΠΓ για το συντονισμό της κομματικής δουλειάς σ' όλη τη χώρα και τριμελή επιτροπή για την καθοδήγηση της κομματικής και στρατιωτικοπολεμικής δραστηριότητας του ΔΣΕ στις ελεύθερες περιοχές.¹

Η 3η Ολομέλεια «καταδίκασε αποφασιστικά όλους τους δισταγμούς και τις ταλαντεύσεις που εκδηλώθηκαν από μεμονωμένους κομμουνιστές στη συνεχή και μέχρι τέλους διεξαγωγή του λαϊκού και απελευθερωτικού αγώνα», και διαπίστωσε ότι «η δουλειά των κομμουνιστών στις πόλεις, το ξεσήκωμα του λαϊκού αγώνα σ' αυτές καθυστερούν».²

Εκτενής ανακοίνωση για την 3η Ολομέλεια και τις αποφάσεις της δημοσιεύτηκε στο *Ριζοσπάστη* στις 8 Οκτώβρη, δηλαδή ύστερα από έναν περίπου μήνα. Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται στο ότι έπρεπε να συνέλθουν τα μέλη της ΚΕ του Κόμματος που ήταν στο εσωτερικό της χώρας, αλλά και αντιρρήσεις που εκδηλώθηκαν από μέλη της ΚΕ του ΕΑΜ. Ταυτόχρονα, δημοσιεύτηκε και μεγάλο άρθρο του Ν. Ζαχαριάδη με το χαρακτηριστικό τίτλο «Υπέρ βωμών και εστιών».

Κρίνοντας τις αποφάσεις της 3ης Ολομέλειας με βάση και τις κατοπινές εξελίξεις και πριν απ' όλα με βάση τα αποτελέσματα στην προσπάθεια εκπλήρωσής τους πρέπει να τονιστεί ότι:

Πρώτο, η απόφαση για τη μεταφορά του κέντρου βάρους της δράσης του Κόμματος στην οργάνωση και διεξαγωγή του ένοπλου αγώνα πάρθηκε καθυστερημένα, λόγω των αυταπατών που υπήρχαν ότι, με την άσκηση πίεσης από μερικές αντάρτικες ομάδες, οι αντιδραστικές δυνάμεις και οι

---

1. Η τριμελής επιτροπή αποτελέστηκε από τους Γιάννη Ιωαννίδη, Μάρκο Βαφειάδη και Λεωνίδα Στρίγκο.

2. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος έκτος, σελ. 246.

ιμπεριαλιστές προστάτες τους θα υποχωρούσαν. Έτσι αφέθηκε να περάσει ανεκμετάλλευτη η πιο πρόσφορη περίοδος, 1946 και 1947, όταν δεν είχε ακόμα οργανωθεί και εξοχιστεί ο κυβερνητικός στρατός, δεν είχε εκκαθαριστεί ο κρατικός μηχανισμός και δεν είχε χτυπηθεί το λαϊκοδημοκρατικό κίνημα. Τώρα η κατάσταση είχε αλλάξει σε βάρος του ΚΚΕ και της Αριστεράς, ιδιαίτερα μετά την επέμβαση των ΗΠΑ με το «Δόγμα Τρούμαν». Η Ολομέλεια δεν είδε αυτές τις αλλαγές και υποτίμησε τις δυνάμεις και τις επιδιώξεις του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού.

Δεύτερο, ο στόχος για ραγδαία αύξηση της δύναμης του ΔΣΕ από 20 σε 60 χιλιάδες, μέσα σε ένα περίπου χρόνο, ήταν υπερβολικός και δεν μπορούσε να επιτευχθεί, γιατί η κυβέρνηση της Αθήνας είχε πετύχει να αποκόψει τις πόλεις από την ύπαιθρο, με το ξεσπίτωμα 800 χιλιάδων κατοίκων των χωριών και τη δημιουργία «νεκρής ζώνης», να συλλάβει δεκάδες χιλιάδες μέλη και στελέχη του Κόμματος, δραστήριους αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης, δημοκρατικούς στρατιώτες και αξιωματικούς, που θα ενίσχυαν το ΔΣΕ, και να τους στείλει στα ξερονήσια, ή να τους κλείσει στο στρατόπεδο της Μακρονήσου. Γι' αυτό και δεν επιτεύχθηκε ο στόχος ούτε με τη βίαιη στρατολογία ούτε με την αναγκαστική στρατολογία γυναικών. Κατά συνέπεια, δεν ήταν δυνατό να λυθεί και δε λύθηκε ούτε το πρόβλημα των εφεδρικών, γεγονός που συνέβαλε καθοριστικά στην τελική ήττα του ΔΣΕ.

Τρίτο, σ' αυτές τις συνθήκες το σχέδιο «Σ» δε στηριζόταν σε στέρεες βάσεις και επαρκείς δυνατότητες. Η απλή ονομαστική μετατροπή των αρχηγείων και των αντάρτικων μονάδων σε μονάδες τακτικού στρατού δεν έλυνε το ζήτημα.

Τέταρτο, δεν ήταν αντικειμενική και δίκαιη η κριτική που ασκήθηκε για την καθυστέρηση της δουλειάς των κομμουνιστών στις πόλεις, γιατί δεν παίρνονταν υπόψη οι φοβερές δυσκολίες που δημιουργήθηκαν. Άδικη ήταν και η επίρριψη, αργότερα στις 2 του Δεκέμβρη, από το 2ο Κλιμάκιο του ΠΓ, της ευθύνης για την καθυστέρηση στην πραγματοποίηση των σχεδίων στρατολογίας στα αρχηγεία της Δυτικής, Κεντρικής και Ανατολικής Μακεδονίας.

Ωστόσο, παρά τις αδυναμίες και τις δύσκολες συνθήκες, έγινε προσπάθεια να μπει σε εφαρμογή το σχέδιο «Σ». Πρώτος στόχος ήταν το Μέτσοβο. Η επίθεση άρχισε στις 18 και τέλειωσε στις 24 του Οκτώβρη με αποτυχία. Οι δυνάμεις του ΔΣΕ αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Επιτυχία σημείωσε η εισβολή στη Δυτική Ήπειρο στις 25 με 28 Νοέμβρη και η κατάληψη της Μουργκάνας.

Στις 2 του Δεκέμβρη 1947, το 2ο Κλιμάκιο του ΠΓ αποφάσισε να σχηματιστεί ως το τέλος του χρόνου Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση στις περιοχές της Ελεύθερης Ελλάδας.

Η απόφαση αυτή πραγματοποιήθηκε στις 24 του Δεκέμβρη, παραμονές των Χριστουγέννων του 1947. Ο ραδιοφωνικός σταθμός «Ελεύθερη Ελλάδα», που είχε αρχίσει να λειτουργεί στις 16 του Ιούνη 1947, ανάγγειλε το σχηματισμό Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης από στελέχη του Κόμματος, πράγμα που έδειχνε την αδυναμία για μια ευρύτερη σύνθεση και με στελέχη άλλων κομμάτων του ΕΑΜ.¹

Στο διάγγελμα που απηύθυνε η ΠΔΚ προς τον ελληνικό λαό τονιζόταν ότι «μπροστά στην εκμηδένιση της εθνικής ανεξαρτησίας από τον αμερικανικό και αγγλικό ιμπεριαλισμό, μπροστά στην κατάργηση της δημοκρατίας από το μοναρχοφασισμό, μαζί με το ψευδοδημοκρατικό Κέντρο, τα ύψιστα συμφέροντα της Ελλάδας και του Ελληνικού λαού, επέβαλαν την ανάγκη μιας δημοκρατικής κυβέρνησης... που θα κινητοποιήσει όλες τις δυνάμεις του λαού, για τη γρήγορη απελευθέρωση της χώρας από τους ξένους ιμπεριαλιστές για την κατοχύρωση της Εθνικής Ανεξαρτησίας.»

Το διάγγελμα τυπώθηκε από την Κομματική Οργάνωση

---

1. Πρόεδρος της ΠΔΚ και υπουργός των Στρατιωτικών ήταν ο τότε αρχηγός του ΔΣΕ Μάρκος Βαφειάδης, αντιπρόεδρος και υπουργός Εσωτερικών ο Γιάννης Ιωαννίδης, υπουργός Εξωτερικών ο Πέτρος Ρούσος, υπουργός Δικαιοσύνης ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης, υπουργός Υγιεινής και Πρόνοιας και προσωρινά Παιδείας ο Πέτρος Κόκκαλης, υπουργός Οικονομικών ο Βασίλης Μπαρτζιώτας, υπουργός Γεωργίας ο Δημήτρης Βλαντάς, υπουργός Εθνικής Οικονομίας και προσωρινά Επισιτισμού ο Λεωνίδας Στρίγκος.

της Αθήνας σε παράνομο τυπογραφείο και κυκλοφόρησε σε χιλιάδες αντίτυπα.

Την επομένη της αναγγελίας του σχηματισμού της ΠΔΚ, δυνάμεις του ΔΣΕ άρχισαν επιχείρηση για την κατάληψη της Κόνιτσας. Ήταν η πρώτη μάχη τακτικού πολέμου που έδωσε ο ΔΣΕ και απέβλεπε στο να δείξει τη δύναμή του και να δώσει κύρος στην ΠΔΚ. Η επιχείρηση όμως δεν πέτυχε. Ο κυβερνητικός στρατός κατάφερε στις 31 του Δεκέμβρη να σπάσει τον κλοιό και να ενισχύσει τους πολιορκημένους. Χρησιμοποιήθηκε και η αεροπορία, με αποτέλεσμα, στις 4 του Γενάρη 1948, οι δυνάμεις του ΔΣΕ, που διοικούνταν από τον ίδιο τον Μάρκο Βαφειάδη, να υποχωρήσουν.

Οι αποτυχίες του ΔΣΕ τόσο στο Μέτσοβο όσο και στην Κόνιτσα έδειξαν ότι δεν ήταν ακόμη σε θέση να αναλάβει τέτοιας έκτασης επιχειρήσεις. Κατά συνέπεια, αποδείχθηκε λαθεμένη η υιοθέτηση από την ΚΕ του ΚΚΕ της φιλόδοξης πρόβλεψης του Ν. Ζαχαριάδη ότι «ο Νοέμβριος θα γίνει τάφος του μοναρχοφασισμού».

Το Γενάρη του 1948, στην πρώτη σύσκεψη στρατιωτικών και πολιτικών στελεχών του ΔΣΕ, που έγινε στο Βίτσι, συζητήθηκε, με βάση την εισήγηση του Ν. Ζαχαριάδη, η ως τότε δράση του ΔΣΕ και η τακτική που έπρεπε να εφαρμοστεί.

Η σύσκεψη αποφάνθηκε ότι η τακτική του ΔΣΕ πρέπει να είναι λαϊκή επαναστατική και ότι επιβάλλεται ο ευέλικτος συνδυασμός της τακτικής του τακτικού επαναστατικού στρατού με την αντάρτικη τακτική.

Στη σύσκεψη αυτή ο Μάρκος Βαφειάδης, απαντώντας στην κριτική που του έγινε για την αποτυχία της μάχης της Κόνιτσας, που ο ίδιος διηύθυνε, ανέπτυξε την άποψη ότι ο ΔΣΕ δεν μπορεί να χτυπάει και να καταλαμβάνει, έστω και προσωρινά, πόλεις. Η άποψη αυτή τον οδήγησε σε σύγκρουση με τον Ζαχαριάδη.¹

Παρά τις διαφωνίες αυτές, αμέσως μετά τη σύσκεψη διατάχθηκε ο νέος διοικητής των δυνάμεων του ΔΣΕ στην Κε-

---

1. Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Ο αγώνας του ΔΣΕ*, σελ. 41.

ντρική Μακεδονία, Νίκος Τριανταφύλλου, να διεισδύσει στην περιοχή της Θεσσαλονίκης με τμήματα του ΔΣΕ και να σφυροκοπήσει με πυροβόλα την πόλη. Η επιχείρηση, που ήταν πολύ επικίνδυνη και δύσκολη, πραγματοποιήθηκε στις 9 και 10 του Φλεβάρη 1948. Τμήματα του ΔΣΕ, με επικεφαλής τον Ν. Τριανταφύλλου, έφτασαν κρυφά σε απόσταση 8 χιλιομέτρων από τη Θεσσαλονίκη και έριξαν στην πόλη δεκάδες βλήματα πυροβολικού, προκαλώντας πανικό και σύγχυση στις αρχές και στους κατοίκους. Η υποχώρηση των τμημάτων έγινε με βαριές απώλειες. Ακολούθησαν «εκκαθαριστικές» επιχειρήσεις στο Μπέλες του κυβερνητικού στρατού. Σ' αυτές έπεσε, παλεύοντας στην πρώτη γραμμή ηρωικά, ο Νίκος Τριανταφύλλου.

Τρεις μέρες πριν από το βομβαρδισμό της Θεσσαλονίκης, τμήμα του ΔΣΕ Ρούμελης είχε διεισδύσει στην Πάρνηθα και είχε φτάσει σε απόσταση 20 χιλιομέτρων από την Αθήνα.

*16. Και τυπικά εκτός νόμου το ΚΚΕ και το ΕΑΜ.
Διαμαρτυρίες για το δολοφονικό όργιο
και αγώνες των εργαζομένων*

Η άμεση απάντηση της κυβέρνησης Σοφούλη-Τσαλδάρη στο σχηματισμό της ΠΔΚ και στις επιθέσεις του ΔΣΕ ήταν να θέσει στις 8 του Γενάρη 1948 και τυπικά εκτός νόμου το ΚΚΕ, το ΕΑΜ και την Εθνική Αλληλεγγύη. Την ενέργειά της αυτή τη στήριξε στο νόμο 509/47 περί προστασίας του κοινωνικού καθεστώτος. Τον ίδιο μήνα πιάστηκαν 1.400 δημοκράτες στην Αθήνα και τον Πειραιά και 650 στο νομό Ηλείας. Τους επόμενους δύο μήνες, Φλεβάρη και Μάρτη, πιάστηκαν άλλοι 5.000 αγωνιστές σ' όλη τη χώρα.

Στις 27 του Φλεβάρη 1948, στο εφιαλτικό στρατόπεδο της Μακρονήσου οργανώθηκαν επεισόδια σε βάρος κρατούμενων στο ΑΕΤΟ (Α' Ειδικό Τάγμα Οπλιτών) με αποτέλεσμα να δολοφονηθούν και να τραυματιστούν πολλοί κρατούμενοι στρατιώτες, ενώ 250 παραπέμφθηκαν σε στρατοδικείο.

Από τον Ιούλη του 1949 είχε αρχίσει η μεταφορά στη Μακρόνησο και πολιτικών εξορίστων από τα νησιά του Αιγαίου.

Πολλοί αγωνιστές έχασαν τη ζωή τους, άλλοι σακατεύτηκαν και μερικοί τρελάθηκαν, μην αντέχοντας τα βασανιστήρια.

Στο στρατόπεδο της Γυάρου στάλθηκαν το 1947 περίπου 10.000 κρατούμενοι, που έζησαν σε τραγικές συνθήκες και υποβλήθηκαν σε βασανιστήρια.

Στο νησί Τρίκερι της Μαγνησίας συγκεντρώθηκαν 5.000 γυναίκες, αγωνίστριες της Αριστεράς.

Στο ίδιο διάστημα εντάθηκε η δολοφονική δράση των έκτακτων στρατοδικείων. Ενώ το 1946 είχαν καταδικαστεί σε θάνατο 116 πατριώτες και το 1947, 688, το πρώτο εξάμηνο του 1948 καταδικάστηκαν 1.547.

Στις 13 του Απριλίου 1948 άνδρες λόχου του μηχανοκίνητου Χωροφυλακής, παίρνοντας σαν αφορμή το σκοτωμό του διοικητή τους από νάρκη σε επιχείρηση ενάντια σε τμήματα του ΔΣΕ, εισέβαλαν στις φυλακές της Σπάρτης και έσφαξαν 26 κρατούμενους δημοκράτες. Στην αφηνιασμένη τους επίθεση σκότωσαν και τον ταγματάρχη διοικητή Χωροφυλακής Λακωνίας, Δ. Φίτσιο, που προσπάθησε να τους εμποδίσει.

Την παραμονή της Πρωτομαγιάς έγινε επίθεση μέσα στη Θεσσαλονίκη ενάντια σε αυτοκίνητο που μετέφερε στο αεροδρόμιο αξιωματικούς της πολεμικής αεροπορίας. Σκοτώθηκαν τρεις σμηναγοί και ο οδηγός του λεωφορείου. Σε αντίποινα οι δυνάμεις Ασφαλείας συνέλαβαν 67 πατριώτες, από τους οποίους οι 52 καταδικάστηκαν σε θάνατο και εκτελέστηκαν.

Το πρωί της Πρωτομαγιάς, που συνέπεσε να είναι Μεγάλο Σάββατο, δολοφονήθηκε στην Αθήνα, την ώρα που έβγαινε από την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου Καρύτση, ο υπουργός της Δικαιοσύνης Χρήστος Λαδάς. Πιάστηκε ο ηλικίας 22 χρονών Ευστράτιος Μουτσογιάννης, ο οποίος, φορώντας στολή σμηνίτη, έριξε χειροβομβίδα και τραυμάτισε θανάσιμα τον υπουργό. Σε αντίποινα, εκτελέστηκαν την τρίτη μέρα του Πάσχα 154 καταδικασμένοι από κακουργιοδικεία αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης.¹ Ο ίδιος ο δρά-

---

1. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Ο εμφύλιος*, σελ. 204.

στης δεν εκτελέστηκε, γιατί έδειξε «μεταμέλεια» και συνεργάστηκε με τις αρχές.

Λίγες μέρες αργότερα, στις 16 του Μάη 1948, διαπράχθηκε στη Θεσσαλονίκη ένα ακόμα αποτρόπαιο έγκλημα. Δολοφονήθηκε, και το πτώμα του βρέθηκε στην παραλία της πόλης, ο Αμερικανός δημοσιογράφος Τζορτζ Πολκ, που ετοιμαζόταν να πάει να συναντήσει τον αρχηγό του ΔΣΕ Μ. Βαφειάδη και να του πάρει συνέντευξη. Η δολοφονία αποδόθηκε στο ΚΚΕ και συγκεκριμένα στα στελέχη του Αδάμ Μουζενιδη και Βαγγέλη Βασβανά. Σκηνοθετήθηκε μάλιστα δίκη με ψευδομάρτυρες για να γίνει πιστευτή η μεγάλης ολκής προβοκάτσια, που απέβλεπε στη δυσφήμιση του ΚΚΕ και στην τρομοκράτηση δημοσιογράφων και άλλων παραγόντων που έδειχναν ενδιαφέρον για το ΔΣΕ.

Στις 20 του Μάη 1948 παραπέμφθηκαν στο στρατοδικείο της Αθήνας πάνω από 100 αντιφασίστες αξιωματικοί, υπαξιωματικοί και ναύτες του Πολεμικού Ναυτικού που είχαν συλληφθεί και βασανιστεί απάνθρωπα με τις γνωστές χαλκευμένες κατηγορίες για «κομμουνιστικήν δράσιν», «απόσπασιν μέρους της επικρατείας» κ.ά. Η δίκη κράτησε ως τις 21 του Ιούνη και ήταν μια από τις μεγαλύτερες που συγκλόνισαν την ελληνική και τη διεθνή δημοκρατική κοινή γνώμη. Οι 40 από τους κατηγορούμενους καταδικάστηκαν σε θάνατο, οι 21 σε ισόβια, οι 9 σε δεκαετή κάθειρξη και οι 10 σε δύο χρόνια φυλακή. Οι υπόλοιποι 37 αθώωθηκαν. Οι 20 από τους καταδικασμένους σε θάνατο εκτελέστηκαν στις 25 του Ιούνη 1948 στο Γουδί. Ήταν δημοκράτες και αγωνιστές που είχαν διακριθεί στη διάρκεια του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου και στη Μέση Ανατολή. Ορισμένοι, όπως ο Κοτσιανάς Ζαχαρίας, είχαν πάρει μέρος και στη συμμαχική απόβαση στη Νορμανδία. Κι όμως, εκτελέστηκαν σαν προδότες!

Το δολοφονικό όργιο ξεσήκωσε κύμα διαμαρτυριών σε πολλές χώρες του κόσμου. Αναπτύχθηκε παγκόσμιο κίνημα αλληλεγγύης προς την αγωνιζόμενη δημοκρατική Ελλάδα. Στις 10 του Απρίλη 1948 συνήλθε στο Παρίσι Διεθνής Διάσκεψη των Επιτροπών Βοήθειας στον αγωνιζόμενο ελληνικό λαό.

Εκδηλώσεις διαμαρτυρίας οργανώνονταν και στη φασι-

αποκρατούμενη Ελλάδα. Στις 25 του Μάρτη ο Δημοκρατικός Σύλλογος Αθήνας οργάνωσε συγκέντρωση στο θέατρο «Κεντρικόν», στην οποία κυριάρχησαν τα συνθήματα «Ανεξαρτησία, Δημοκρατία, Συμφιλίωση».

Την ίδια περίοδο, παρά τη φασιστική τρομοκρατία, τις απαγορεύσεις και τους δρακόντειους νόμους, οι αγώνες των εργαζομένων δε σταμάτησαν. Οι τροchioδρομικοί και το προσωπικό της Πάουερ, αψηφώντας την τρομοκρατία, κατέβηκαν σε 24ωρη απεργία. Το Μάρτη οι δημόσιοι υπάλληλοι απήργησαν με αίτημα την αύξηση των αποδοχών τους. Τον Απρίλη κήρυξαν 24ωρη απεργία οι αρτεργάτες, διεκδικώντας αύξηση των ημερομισθίων και ενίσχυση των ταμείων τους. Σε απεργίες διαρκείας, που έληξαν με νίκη, κατέβηκαν οι τσαγκαράδες και οι τυπογράφοι.

Την Πρωτομαγιά, πολλοί κλάδοι εργατούπαλλήλων, παρακάμπτοντας την αντίδραση της διορισμένης διοίκησης, κατέβηκαν σε 24ωρη απεργία ή σε στάσεις εργασίας. Ορισμένα σωματεία οργάνωσαν συγκεντρώσεις στις οποίες εγκρίθηκαν ψηφίσματα με αιτήματα Ειρήνη, Δουλειά, Συμφιλίωση.

Η ΚΟΑ είχε κυκλοφορήσει πρωτομαγιάτικη προκήρυξη, με την οποία καλούσε τους εργαζόμενους της Αθήνας να αγωνιστούν ενωμένοι για μια εθνική πολιτική ανεξαρτησίας και δημοκρατίας.

Τους επόμενους μήνες, Ιούνη, Ιούλη και Αύγουστο, απήργησαν οι εργαζόμενοι φωταερίου, οι εργατούπάλληλοι της ΟΥΛΕΝ, οι τυπογράφοι, οι συντάκτες των εφημερίδων και οι εφημεριδοπώλες, το προσωπικό του ΙΚΑ, οι δημόσιοι υπάλληλοι με αίτημα να σταματήσουν οι απολύσεις για τα πολιτικά φρονήματα. Επίσης, απήργησαν οι κεραμοπλινθοποιοί της Αθήνας και άλλοι κλάδοι.

17. Νέα μεγάλη εκστρατεία κατά του ΔΣΕ

Η αποτυχία των επιχειρήσεων του κυβερνητικού στρατού το 1947 για την εξόντωση του ΔΣΕ, προβλημάτισε την κυβέρνηση της Αθήνας και, κάτω από την πίεση των στρα-

τοκρατών, αύξησε τη δύναμή του σε 132.000 άνδρες και της Εθνοφρουράς σε 50.000. Ταυτόχρονα, πήρε μέτρα για την καλύτερη οργάνωση και εκπαίδευσή τους. Στο μεταξύ, το «Δόγμα Τρούμαν» συνοδεύτηκε και με το «Σχέδιο Μάρσαλ», δόθηκε για εκβιομηχάνιση της χώρας και τη δημιουργία 184.000 νέων θέσεων εργασίας. Παράλληλα, είχε αρχίσει ο εξοπλισμός του κυβερνητικού στρατού από τις ΗΠΑ με σύγχρονα όπλα, αεροπλάνα και άλλο υλικό. Στις 24 του Φλεβάρη 1948 έφτασε στην Αθήνα ο στρατηγός Βαν Φλιτ, επικεφαλής αμερικανικής στρατιωτικής συμβουλευτικής και προγραμματικής ομάδας, ο οποίος ανέλαβε ουσιαστικά τη διοίκηση των κυβερνητικών δυνάμεων. Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, υπουργός Εθνικής Άμυνας, υποδέχτηκε τον Βαν Φλιτ στο αεροδρόμιο με τα λόγια: «Στρατηγέ, καλώς ήλθατε στο σπίτι σας!» Και δείχνοντάς του το στρατιωτικό άγημα που απέδιδε τιμές πρόσθεσε: «Ιδού ο στρατός σας!»

Επιδίωξη των ΗΠΑ ήταν, μέσα στο 1948, «να τελειώνουν με την ανταρσία». Ήταν μάλιστα διατεθειμένες να στείλουν και εκστρατευτικό σώμα στην Ελλάδα, όπως έκαναν αργότερα στην Κορέα και το Βιετνάμ. Το δήλωσε ο Αμερικανός Λόι Χέντερσον, στέλεχος του Στέιτ Ντιπάρτμεντ στις 18 του Φλεβάρη 1948.¹ Δεν το πραγματοποίησαν, όμως, γιατί φοβήθηκαν τις συνέπειες και άφησαν τις κυβερνητικές δυνάμεις να εκπληρώσουν τις επιδιώξεις τους.

Γι' αυτό και πολύ γρήγορα σχεδιάστηκε νέα μεγάλη εκστρατεία ενάντια στο ΔΣΕ. Η αρχή έγινε από την περιοχή της Μουργκάνας στην Ήπειρο. Η περιοχή αυτή ήταν ορεινό συγκρότημα μεγάλης σημασίας και βάση εξόρμησης προς πολλές κατευθύνσεις. Γι' αυτό και θέλησαν να το καταλάβουν. Η πρώτη φάση των επιχειρήσεων διήρκεσε από τις 2 μέχρι τις 8 του Μάρτη και έληξε με αποτυχία.

Την ίδια τύχη είχε ο κυβερνητικός στρατός και στη δεύτερη φάση επιχειρήσεων, που άρχισαν στις 24 του Μάρτη και τελείωσαν στις 9 του Απριλίου. Σ' αυτές τις επιχειρήσεις

---

1. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Ο εμφύλιος*, σελ. 187.

είχαν μεγαλύτερες δυνάμεις του κυβερνητικού στρατού. Ο ΔΣΕ, όμως, πολεμώντας ηρωικά, πέρασε σε αντεπίθεση και προκάλεσε στον αντίπαλο μεγάλες απώλειες σε εφόδια και άψυχο υλικό. Ύστερα από την αποτυχία των επιχειρήσεων αυτών, οι Αμερικανοί και η ηγεσία του κυβερνητικού στρατού τροποποίησαν τα σχέδιά τους και στις 15 του Αυγούστου εξαπέλυσαν επιθέσεις στη Ρούμελη, με βάση το σχέδιο που είχε την ονομασία «Χαραυγή». Στρατηγικός τους στόχος ήταν να εξοντώσουν τις δυνάμεις του ΔΣΕ σ' αυτήν την περιοχή και σε συνέχεια, αφού ξεκαθάριζαν την περιοχή και εξασφάλιζαν τα νώτα τους, να στραφούν ενάντια στις δυνάμεις του ΔΣΕ στο Γράμμο, όπου ήταν το Γενικό Αρχηγείο και η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση.

Στις επιχειρήσεις αυτές πήραν μέρος 40.000 άνδρες του κυβερνητικού στρατού, εφοδιασμένοι με βαρύ οπλισμό, εφόδια και ισχυρές μονάδες της αεροπορίας, ενάντια σε τρεις χιλιάδες μαχητές του ΔΣΕ. Παρ' όλα αυτά, η εκστρατεία δεν πέτυχε το βασικό της στόχο, που ήταν η εξόντωση των δυνάμεων του ΔΣΕ.

Οι κυρίες δυνάμεις του Αρχηγείου Ρούμελης ανέτρεψαν τις δυνάμεις του κυβερνητικού στρατού, πέρασαν στα μετόπισθεν στο χώρο της Ευρυτανίας και του Βάλτου και, μαζί με τμήματα του ΔΣΕ στη Θεσσαλία, διέλυσαν τα τμήματα του αντιπάλου στις περιοχές Αγράφων, Νευρούπολης, Κόζιακα και Τζουμέρκων. Ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος έγραφε γι' αυτές τις επιχειρήσεις ότι «δεν επετεύχθη η καταστροφή των συμμοριακών δυνάμεων, διότι διέφυγε το συγκρότημα Ασημαντή εις τα Άγραφα».

Λίγο πριν αρχίσουν οι επιχειρήσεις στη Ρούμελη, είχε ξεκινήσει απ' την περιοχή αυτή μια δύσκολη και ηρωική πορεία 1.200 άοπλων πατριωτών προς το Γράμμο, την έδρα του ΓΑ για να εξοπλιστούν και να ενισχύσουν τις δυνάμεις του ΔΣΕ. Επί 42 ολόκληρες ημέρες βάδισαν μέσα σε χιόνια και λάσπες και κάτω από τα πυρά του εχθρού, που τους έσπινε ενέδρες και τους κυνηγούσε με τανκς και αεροπλάνα, αντιμετωπίζοντας το κρύο, την πείνα και το θάνατο. Πολλοί σκοτώθηκαν από τα εχθρικά πυρά ή πέθαναν από τις κακουχίες.

18. Ειρηνευτικές προτάσεις

Στις αρχές του Φλεβάρη 1948 και ενώ οι ΗΠΑ προσπαθούσαν να χρησιμοποιήσουν την Επιτροπή του ΟΗΕ, που είχε εγκατασταθεί στη Θεσσαλονίκη, για να συγκαλύψουν και να δικαιολογήσουν την επέμβασή τους στην Ελλάδα και την ενίσχυση που παρείχαν στις κυβερνητικές δυνάμεις, η κυβέρνηση της Αυστραλίας πήρε πρωτοβουλία για συνεννόηση και σταμάτημα του εμφύλιου πολέμου.

Πρότεινε να σταματήσει η βοήθεια των βόρειων γειτόνων της Ελλάδας προς το ΔΣΕ, αλλά, για να γίνει αυτό, έπρεπε η κυβέρνηση της Αθήνας να συμφωνήσει στη διενέργεια νέων εκλογών με διεθνή εποπτεία, στη χορήγηση αμνηστίας, στη συμμετοχή αριστερών στο κυβερνητικό σχήμα, στη μεταρρύθμιση της εργατικής νομοθεσίας, στη μείωση των ένοπλων δυνάμεων, στην απομάκρυνση όλων των ξένων εκπαιδευτών και συμβούλων του στρατού.

Η πρόταση αυτή απορρίφθηκε από τις ΗΠΑ, οι οποίες ήθελαν τη συνέχιση του πολέμου με σκοπό τη συντριβή του ΔΣΕ.

Αργότερα, στις 3 του Απριλίου 1948, όταν διεξαγόταν η επιχείρηση «Χαραυγή» στη Ρούμελη, το ΚΚΕ πρότεινε στην κυβέρνηση της Αθήνας, μέσω του Εμμ. Τσουδερού, την παρακάτω λύση:

- Να αναγνωριστεί η Ελλάδα σαν ουδέτερη χώρα, στα πλαίσια του ΟΗΕ.

- Να σχηματιστεί κυβέρνηση κοινής εμπιστοσύνης, χωρίς να τεθεί όρος συμμετοχής σ' αυτήν του ΚΚΕ.

- Να χορηγηθεί γενική αμνηστία και να γίνουν ελεύθερες εκλογές.

Ούτε η πρόταση αυτή βρήκε ανταπόκριση. Παρ' όλα αυτά, στις 31 του Μάη 1948, η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση δήλωσε από το ραδιοσταθμό «Ελεύθερη Ελλάδα» ότι «είναι πάντα έτοιμη να δεχθεί και να ενθαρρύνει οποιαδήποτε πρωτοβουλία από οποιαδήποτε πλευρά, που θα έτεινε να βοηθήσει να βρει η χώρα τον εαυτό της». Με μια μόνο προϋπόθεση: ότι «θα εξασφαλιστεί η δημοκρατική ζωή και η εθνική αυτοτέλεια και ανεξαρτησία». Η ΠΔΚ τόνιζε ότι

«προς την κατεύθυνση αυτή είναι έτοιμη να κάνει κάθε υποχώρηση που επιτρέπει το εθνικό και λαϊκό συμφέρον».

Η κυβέρνηση της Αθήνας απάντησε και σ' αυτήν την πρόταση με τη δήλωση: «Το κράτος δεν συζητά και δεν συνθηκολογεί.»

19. Η διάσωση χιλιάδων παιδιών από τις περιοχές των πολεμικών συγκρούσεων

Με την ένταση του εμφύλιου πολέμου, στα τέλη του 1947 και τις αρχές του 1948, δημιουργήθηκε σοβαρός κίνδυνος για τη ζωή των παιδιών που ζούσαν στις περιοχές των πολεμικών συγκρούσεων. Επιπλέον, αντιμετώπιζαν την πείνα και τις αρρώστιες.

Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση, πολλοί κάτοικοι των ελευθέρων περιοχών πρότειναν στα λαϊκά συμβούλια να ζητηθεί από τις γειτονικές λαϊκοδημοκρατικές χώρες να φιλοξενήσουν τα παιδιά τους, για να σωθούν από τους κινδύνους που κάθε στιγμή αντιμετώπιζαν.

Υστερα απ' αυτό, η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση απευθύνθηκε στις κυβερνήσεις των Λαϊκών Δημοκρατιών και εκείνες, όπως ανακοινώθηκε στις 7 του Μάρτη 1948, με χαρά και ευχαρίστηση ανέλαβαν να περιβάλουν Ελληνόπουλα για όσο διάστημα θα χρειαζόταν.

Ετσι, συγκεντρώθηκαν 25.000 παιδιά, με την ελεύθερη συγκατάθεση των γονιών ή συγγενών τους κι όχι με βίαιο «παιδομάζωμα», όπως ισχυρίστηκε η κυβέρνηση της Αθήνας, και στάλθηκαν στις Λαϊκές Δημοκρατίες, όπου βρήκαν θερμή φιλοξενία. Όλα τα οικονομικά βάρη για τη συντήρηση, τη διατροφή, το ρουχισμό, την υγεία και τη μόρφωσή τους τα ανέλαβαν οι σοσιαλιστικές χώρες.

Για την αντιμετώπιση του προβλήματος της μόρφωσης και της πατριωτικής τους διαπαιδαγώγησης, το ΚΚΕ συγκρότησε το Μάη του 1948 την Επιτροπή Βοήθειας στο Παιδί (ΕΒΟΠ), με επικεφαλής τον καθηγητή της ιατρικής Πέτρο Κόκκαλη και μέλη την Έλλη Αλεξίου, τον Γιώργη Αθανασιάδη, τον Γιώργη Ζωΐδη και άλλους εκπαιδευτικούς.

Σε σύντομο χρονικό διάστημα, τα τρομαγμένα και άρρωστα Ελληνόπουλα απαλλάχτηκαν από τους εφιάλτες του πολέμου, ηρέμησαν ψυχικά, επανέκτησαν την υγεία τους και επιδόθηκαν με ζήλο στη μάθηση.

Όταν στάλθηκαν στις λαϊκοδημοκρατικές χώρες το 60% απ' αυτά ήταν αγράμματα, το 17% είχε τελειώσει μόνο την Α' Δημοτικού και το 14% μόνο τη Β'. Στις φιλόξενες χώρες όλα φοίτησαν σε σχολεία και πολλά έγιναν επιστήμονες ή τελείωσαν μέσες και ανώτερες τεχνικές σχολές.

20. Η μεγάλη μάχη του Γράμμου (από 14 Ιούνη ως τις 21 Αυγούστου 1948)

Η 4η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

Ύστερα από την επιχείρηση «Χαραυγή» στη Ρούμελη και την επιχείρηση στη Μουργκάνα, που ήταν προκαταρκτικές, προετοιμάστηκε η κύρια επιχείρηση με βάση το σχέδιο «Κορωνίς», με στρατηγικό σκοπό την εξόντωση των κυρίων δυνάμεων του ΔΣΕ στο Γράμμο και το κλείσιμο των συνόρων.

Η μάχη στη Βόρεια Πίνδο (στο Γράμμο) άρχισε στις 14 του Ιούνη και κράτησε ως τις 21 Αυγούστου 1948. Ήταν, όπως επεσήμανε και ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος, η πιο σημαντική μάχη σ' όλη την περίοδο του εμφύλιου πολέμου.¹

Από την πλευρά του κυβερνητικού στρατού πήραν μέρος 6 μεραρχίες, μερικά τάγματα Εθνοφρουράς, δύο μοίρες ΛΟΚ, χωροφύλακες και ΜΑΥ, συνολικά 80 χιλιάδες άνδρες, που υποστηρίζονταν από 136 πυροβόλα και 50 αεροπλάνα. Οι δυνάμεις του ΔΣΕ ήταν μόνο 11.000. Δηλαδή η υπεροχή του κυβερνητικού στρατού ήταν συντριπτική. Έφτανε στο 10 προς 1 στους άνδρες και στο 50 προς 1 στο πολεμικό υλικό. Όμως, παρά τη συντριπτική αυτή υπεροχή, ο κυβερνητικός στρατός δεν πέτυχε το σκοπό του. Άρχισε την επίθεση από τις δύο αντίθετες κατευθύνσεις, από την Κόνιτσα

---

1. Δ. Ζαφειρόπουλος, στρατηγός ε.α., *Ο αντिसυμμοριακός αγών 1945-1949*, σελ. 421.

και την Καστοριά, για να αποκόψει την περιοχή των συνόρων προς την Αλβανία και στη συνέχεια να εξαπολύσει κατά μέτωπο επίθεση για την οριστική συντριβή των δυνάμεων του ΔΣΕ. Συνάντησε σθεναρή, ηρωική αντίσταση και υποχρεώθηκε ν' αλλάξει το σχέδιό του και ν' αναλάβει επιθετικές επιχειρήσεις σ' όλο το μέτωπο. Δόθηκαν σκληρές και αιματηρές μάχες, που κράτησαν 70 μέρες. Ο ΔΣΕ μετέτρεψε όλα τα υψώματα του Σμόλικα και του Γράμμου σε πραγματικά φρούρια. Επί 40 συνεχείς ημέρες προσπαθούσαν οι κυβερνητικές δυνάμεις με κατά κύματα επιθέσεις να καταλάβουν το ύψωμα Κλέφτης, χωρίς να το πετύχουν. Ύστερα απ' αυτό, η ηγεσία του κυβερνητικού στρατού υποχρεώθηκε να χωρίσει το μέτωπο του Γράμμου σε δύο τμήματα: της Ηπείρου και της Δυτικής Μακεδονίας. Μόνο ύστερα από νέες επιθέσεις, που εξαπολύθηκαν στις 26 του Ιούλη 1948 και κράτησαν πέντε μερόνυχτα, έπεσε, την 1η Αυγούστου, το ύψωμα Κλέφτης.

Ακολούθησε, την επομένη, η πτώση του Κάμενικ και η διάλυση της 102ης ταξιαρχίας του ΔΣΕ, που είχε διοικητή τον Γιαννούλη, ένα από τα πρώτα και ικανότερα στελέχη του ΔΣΕ. Η υποχώρηση και η διάλυση της ταξιαρχίας οφειλόταν στη συντριπτική υπεροχή του κυβερνητικού στρατού, στις πολυήμερες εξαντλητικές μάχες που είχαν δοθεί και στην έλλειψη εφεδρειών. Ωστόσο, το τότε Πολεμικό Συμβούλιο που διηύθυνε τη μάχη του Γράμμου (Ζαχαριάδης, Γούσιας κ.ά.) καταλόγισε αδικαιολόγητα βαριές ευθύνες στον Γιαννούλη και, χωρίς να τον παραπέμψει στο στρατοδικείο (το βούλευμα της εξεταστικής επιτροπής, απαρτιζόμενης από τους Λάμπρο Κανακαρίδη και Γ. Ζωΐδη, ήταν απαλλακτικό), διέταξε αυθαίρετα την εκτέλεσή του. Ήταν μια απόφαση άδικη που στιγματίστηκε αργότερα από κομματικά σώματα.

Μετά τις εξαντλητικές και αιματηρές μάχες που προκάλεσαν μεγάλες απώλειες στον αντίπαλο, οι δυνάμεις του ΔΣΕ πραγματοποίησαν με επιτυχία, τη νύχτα της 20ής προς 21η Αυγούστου του 1948, ελιγμό προς το Βίτσι από τη διάβαση Μονόπυλου. Με τον τρόπο αυτό, οι κύριες δυνάμεις του ΔΣΕ εγκατέλειψαν το Γράμμο, αλλά

απέφυγαν την εκμηδένισή τους από τον αντίπαλο. Επίσης, τμήματα του Κλιμακίου του Γενικού Αρχηγείου Νότιας Ελλάδας (ΚΓΑΝΕ), που είχαν πάρει μέρος στην τελευταία φάση της μάχης του Γράμμου, ελίχθηκαν από το χώρο του Σμόλικα προς νότο και έδωσαν νικηφόρες μάχες στην Καλαμπάκα, τα Τρίκαλα, το Ζάρκο, τον Τύρναβο, την Αγιά. Την ίδια περίοδο ο ΔΣΕ ανέπτυξε μεγάλη δράση στην Πελοπόννησο. Αριθμούσε αρχικά γύρω στους 250 άνδρες, που δρούσαν ιδίως στις περιοχές του Ταΰγετου και του Πάρωνα. Μετά, όμως, από την πετυχημένη επίθεσή του στη Σπάρτη, τη νύχτα της 12ης προς τη 13η του Φλεβάρη 1947, και την απελευθέρωση 224 πολιτικών κρατουμένων, η δύναμή του αυξήθηκε στις τρεις περίπου χιλιάδες. Στο αποκορύφωμα της δύναμής του, ο ΔΣΕ διέθετε στην Πελοπόννησο την 3η Μεραρχία, δύο ταξιαρχίες και τα αρχηγεία του Ερύμανθου, του Μαίναλου, του Πάρωνα και του Ταΰγετου.

Τα ξημερώματα της 5ης του Ιούλη 1948 επέλεκτα τμήματα του ΔΣΕ κατέλαβαν στο νομό Αχαΐας τη στρατηγικής σημασίας κωμόπολη της Χαλανδρίτσας, αφού εξουδετέρωσαν τη φρουρά της Χωροφυλακής. Ήταν η πιο σημαντική ως τότε στρατιωτική ενέργεια του ΔΣΕ στην περιοχή.

Στη διάρκεια της μάχης του Γράμμου, στις 28 με 29 του Ιούλη 1948, συνήλθε η 4η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ¹ και συζήτησε την πολεμική και πολιτική κατάσταση και τα καθήκοντα του Κόμματος.

Η Ολομέλεια εξέφρασε το θαυμασμό της και χαιρέτισε τους ήρωες μαχητές, μαχήτριες και αξιωματικούς της Βόρειας Πίνδου που πάνω από έξι βδομάδες αντιμετώπιζαν αποτελεσματικά έναν εχθρό εξοπλισμένο με το υπεράφθο-

---

1. Στην 4η Ολομέλεια της ΚΕ πήραν μέρος τα εξής μέλη της ΚΕ του ΚΚΕ: Βασβανός Βαγγέλης, Βαφειάδης Μάρκος, Βλαντάς Δημήτρης, Βοντίτσιος Γιώργης, Γκρόζος Απόστολος, Δανιηλίδης Πολύδωρος, Ερυθριάδης Γιώργης, Ζαχαριάδης Νίκος, Ζωγράφος Ζήσης, Ιωαννίδης Γιάννης, Καπέτα Αλέγγρα, Καραγιώργης Κώστας, Κολιγιάννης Κώστας, Κοτσάβρας Βασίλης, Μπαρτζιώτας Βασίλης, Πορφυρογένης Μιλτιάδης, Ρούσος Πέτρος, Σινάκος Μιχάλης, Στρίγκος Λεωνίδας.

νο πολεμικό υλικό και τα τεχνικά μέσα που του έδινε ο αμερικανικός και ο αγγλικός ιμπεριαλισμός.

Ωστόσο, η Ολομέλεια υπερτίμησε τις δυνάμεις του ΔΣΕ, υποτίμησε τις δυνάμεις του αντιπάλου και έκανε τη λαθεμένη διαπίστωση ότι το τέλος του μοναρχοφασισμού είναι πιο κοντά από κάθε άλλη φορά¹ και ότι «το καθεστώς της αμερικανοκρατίας και ο μοναρχοφασισμός ποτέ δεν περνούσαν τέτοια ολόπλευρη κρίση, που την κύρια πηγή της την έχει στα χτυπήματα που τους καταφέρνει ο ΔΣΕ».²

Ταυτόχρονα, η Ολομέλεια μίλησε αόριστα για οπορτουμιστές και συνθηκολόγους που λύγιζαν μπροστά στην τρομοκρατία και συμβιβάστηκαν με τον εχθρό και θεώρησε βασική και κύρια αδυναμία το ότι «δεν κατορθώσαμε να συντρίψουμε την οπορτουμιστική συνθηκολόγηση και τις ταλαντεύσεις μέσα στις κομματικές οργανώσεις, πρώτ' απ' όλα των πόλεων. Δεν μπορέσαμε να ξεσηκώσουμε στις πόλεις ένα παλλαϊκό κίνημα πάλης... Δεν πραγματοποιήσαμε το δυνάμωμα και το στερέωμα του ΔΣΕ στο βαθμό που καθόρισε η 3η Ολομέλεια».³

Η 4η Ολομέλεια ενέκρινε την απόφαση του Γραφείου Πληροφοριών των κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων⁴ σχετικά με την κατάσταση στο Κομμουνιστικό Κόμμα Γιουγκοσλαβίας. Η απόφαση αυτή είχε παρθεί στις 28 του Ιούνη 1948 και κατηγορούσε τον Τίτο και το ΚΚ της Γιουγκοσλαβίας ότι απομακρύνθηκαν από το μαρξισμό-λενινισμό και ότι ακολουθούσαν εσφαλμένη γραμμή στα βασικά προβλήματα της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής.

Παίρνοντας υπόψη την ιδιόρρυθμη θέση του ΚΚΕ απέ-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 268.

2. Στο ίδιο, σελ. 270.

3. Στο ίδιο, σελ. 270.

4. Το Γραφείο Πληροφοριών ιδρύθηκε στα τέλη του Σεπτεμβρίου 1947 με απόφαση που πάρθηκε σε σύσκεψη στη Βαρσοβία των κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων της Σοβιετικής Ένωσης, της Τσεχοσλοβακίας, της Ουγγαρίας, της Πολωνίας, της Ιταλίας, της Γαλλίας, της Ρουμανίας και της Γιουγκοσλαβίας. Σκοπός του ήταν η ανταλλαγή της πείρας των κινημάτων.

ναντι στη Γιουγκοσλαβία, η 4η Ολομέλεια αποφάσισε να μη δημοσιευτεί τότε η σχετική απόφαση. Ανακοινώθηκε μόνο εσωκομματικά.

21. Μετατροπή του ΔΣΕ σε τακτικό στρατό

Η μορφή του ΔΣΕ, αν δηλαδή θα ήταν αντάρτικος ή τακτικός στρατός, ήταν ένα από τα θέματα που με διάφορους τρόπους και με διάφορες ευκαιρίες συζητιόταν στην ηγεσία του ΚΚΕ και του ΔΣΕ. Ο Ν. Ζαχαριάδης, βάζοντας στόχο τη δημιουργία σταθερής ελεύθερης περιοχής και την κατάληψη πόλεων, όπως της Κόνιτσας, των Γρεβενών, του Μετσόβου και άλλων, διαμόρφωνε την αντίληψη της δημιουργίας ανάλογου στρατού, που δεν μπορούσε να είναι αντάρτικος, με μικρές ή μεγάλες ευκίνητες ομάδες εξοπλισμένες με ελαφρό οπλισμό, αλλά τακτικός στρατός που θ' ανταποκρινόταν στα σχέδια και στις επιδιώξεις που θα καθορίζονταν. Σχετική απόφαση πήρε η 3η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ.

Αντίθετες απόψεις άρχισε να διατυπώνει, ακόμα από τη μάχη για την κατάληψη της Κόνιτσας, ο Μάρκος Βαφειάδης, που έκλινε περισσότερο προς τη διατήρηση της αντάρτικης μορφής.

Διαφωνίες στο ζήτημα αυτό εκδηλώθηκαν και στο τέλος της μάχης του Γράμμου, με αποτέλεσμα να απομακρυνθεί ο Μάρκος Βαφειάδης από τις υπεύθυνες θέσεις που κατείχε, του αρχηγού του ΔΣΕ και του προέδρου της ΠΔΚ, χωρίς να ανακοινωθεί τίποτε, προτού γίνει ο ελιγμός προς το Βίτσι. Αργότερα, ανακοινώθηκε από το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ ότι «για το Κόμμα δημιουργήθηκε ζήτημα Μάρκου Βαφειάδη» και ότι «το ΠΓ τον απομάκρυνε από τη δουλειά και τον έστειλε για θεραπεία, με την απόφαση να λύσει οριστικά το ζήτημά του ύστερα από τη θεραπεία που θα 'κανε».

Το Σεπτέμβριο του 1948, όταν ο Μάρκος Βαφειάδης ήταν στη Μόσχα, διατύπωσε τις απόψεις του σε γράμμα του προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΣΕ. Αντίγραφό του δόθηκε αργότερα στο ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ. Απαντώντας στο τέλος του

πρόντου, το ΠΓ τον κατηγορήσε για αντικομματική, φραξιο-
γιστική επίθεση ενάντια στο ΚΚΕ και την πολιτική του γραμ-
μή και τον διέγραψε από το Κόμμα.

Υστερα από την απομάκρυνση του Μ. Βαφειάδη, το ΠΓ
αποφάσισε να συγκροτηθεί Ανώτατο Πολεμικό Συμβούλιο,
με πρόεδρο τον Ν. Ζαχαριάδη.

Επίσης, στις 27 Αυγούστου του 1948 εκδόθηκε διάταγμα
της ΠΔΚ με βάση το οποίο άρχισε η μετατροπή των αντάρ-
τικων σχηματισμών σε τακτικές μονάδες. Τα αρχηγεία ονο-
μάστηκαν μεραρχίες. Σχηματίστηκαν συνολικά 9 μεραρχίες.
Η 1η στη Θεσσαλία, η 2η στη Ρούμελη, η 3η στην Πελοπόν-
νησο, η 6η και η 7η στην Ανατολική Μακεδονία-Θράκη, η 8η
στην Ηπειρο, η 9η, 10η, και 11η στη Δυτική και Κεντρική Μα-
κεδονία. Επίσης, σχηματίστηκαν ταξιαρχία σαμποτέρ και
επιλαρχία ιππικού.

Τον ίδιο καιρό, πάρθηκαν μέτρα για τη βελτίωση της πο-
λεμικής δουλειάς στο ΔΣΕ. Ένα από αυτά ήταν η καθιέρωση
του θεσμού των πολιτικών επιτρόπων στις μονάδες του
ΔΣΕ. Το Μάη είχε καθιερωθεί ο θεσμός του ΠΕ των πόλεων
και αργότερα, το Νοέμβρη του 1948, καθιερώθηκε και για
την υπαίθρο.

Η μετατροπή του ΔΣΕ σε τακτικό στρατό, ενώ δεν είχε
δυναμώσει αρκετά και δεν είχε λύσει τα ζητήματα των εφε-
δρεϊων και του εφοδιασμού λόγω της διφορούμενης και αλ-
λοπρόσβαλλης τακτικής που εφάρμοσε η ηγεσία του Κόμμα-
τος, αποδείχθηκε ότι δεν ήταν αποτελεσματική και ρεαλι-
στική. Το έδειξε η πορεία του αγώνα και ιδιαίτερα η τελευ-
ταία μάχη στο Βίτσι το 1949.

Το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ στράφηκε και ενάντια στην καθο-
δήγηση της Κομματικής Οργάνωσης Αθήνας, κατηγορώ-
ντας την για καθυστέρηση του μαζικού κινήματος στην ενί-
σχυση του ένοπλου αγώνα, καθώς και για μη εφαρμογή των
αποφάσεων της 3ης Ολομέλειας.

Το ΠΓ, με απόφασή του στις 6 του Οκτώβρη 1948, παρα-
βλέποντας τη φοβερή κατάσταση που είχε δημιουργηθεί
στην Αθήνα, καθαίρεσε την Επιτροπή Πόλης της ΚΟΑ, για-
τί, όπως εκτίμησε, «απότυχε στο έργο της και δεν ανταπο-
κρίθηκε στα σοβαρά καθήκοντα που της έβαλε το λαϊκό

απελευθερωτικό κίνημα»¹ και έδωσε εντολή σ' όλα τα μέλη της να βγουν στο βουνό και να ενταχθούν στις γραμμές του ΔΣΕ. Στη νέα Επιτροπή Πόλης, που διόρισε, έβαλε το καθήκον σ' εκείνες τις συνθήκες της φασιστικής τρομοκρατίας και των ασταμάτητων χτυπημάτων στο λαϊκό δημοκρατικό κίνημα «να οργανώσει τη μαζική έξοδο των εργαζομένων της Αθήνας προς τον ΔΣΕ και μέχρι τα τέλη του 1948 η Αθήνα να στείλει τόσους εργάτες, όσοι χρειάζονταν για τη δημιουργία δύο υποδειγματικών εργατικών ταξιαρχιών»² Το καθήκον αυτό αποδείχθηκε εξωπραγματικό και αυθαίρετο.

22. Εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στο Βίτσι

Μετά τη μάχη του Γράμου και τον επιτυχή ελιγμό των κύριων δυνάμεων του ΔΣΕ, η ηγεσία του κυβερνητικού στρατού έθεσε σαν άμεσο καθήκον την εκκαθάριση του Γράμμου και την εξόντωση των δυνάμεων του ΔΣΕ, που δρούσαν στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Στα πλαίσια αυτά αποφασίστηκε και εξαπολύθηκε στο Βίτσι επίθεση από τη 15η Μεραρχία με διοικητή το στρατηγό Κιτριλάκη. Η εξόρμηση έγινε από την Καστοριά και είχε στόχο την κατάληψη του ορεινού συγκροτήματος Μάλι-Μάδι. Σ' αυτό το χώρο δόθηκαν σκληρές, πολυήμερες μάχες. Ο ΔΣΕ αντιστάθηκε ηρωικά στον υπέρτερο αντίπαλο και, αφού τον έφθειρε με τις βαριές απώλειες που του προκάλεσε, απέσπασε την πρωτοβουλία και τη νύχτα της 9ης προς 10η του Σεπτεμβρίου πέρασε σε ορμητική αντεπίθεση και τον έδιωξε από το χώρο του Μάλι-Μάδι. Ο κυβερνητικός στρατός είχε μεγάλες απώλειες και εγκατέλειψε άφθονο πολεμικό υλικό. Η 22η ταξιαρχία διαλύθηκε και τα τμήματά της πανικόβλητα πλημμύρισαν την Καστοριά.

Ήταν μια σημαντική επιτυχία του ΔΣΕ, που διέψευσε τους θριάμβους της αντίδρασης και των Αμερικανών για δή-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 293.

2. Στο ίδιο, σελ. 292.

την εξόντωσή του στο Γράμμο. Η επιτυχία αυτή θα μπορούσε να είναι μεγαλύτερη και να οδηγούσε σε ευρύτερη αντεπίθεση στο χώρο Καστοριά και Φλώρινα, αν ο ΔΣΕ διέθετε επιρροές.

Τα αίτια της αποτυχίας αποδόθηκαν από στρατηγούς του κυβερνητικού στρατού στην ανεπάρκεια των δυνάμεων που διατέθηκαν, στο χαμηλό ηθικό τους, που οφειλόταν στη σημαντική κόπωση των στρατιωτών και στην ψυχική κατάπτωση που υπέστησαν από τη διαπίστωση στο Βίτσι ότι «ο συμμαχορισμός υφίστατο εν πλήρη δράσει και ακμή εν αντιθέσει προς ό,τι ελέχθη, μετά την πτώσιν του Γράμμου και εγένετο πιστευτόν, ότι δηλαδή ο συμμαχορισμός εξέλιπε πλέον...»¹

Ευθύνες επιρρίπτονταν και στο «συμμαχικόν παράγοντα», που αναμίχθηκε στην κατάσθρωση των σχεδίων και επενέβη στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων.

Η αποτυχία του κυβερνητικού στρατού στο Βίτσι προκάλεσε μεγάλη απογοήτευση και ανησυχία στους Αμερικανούς και στο κυβερνητικό στρατόπεδο. Οι Αμερικανοί γκαουλάιπερ είχαν υπολογίσει ότι, ύστερα από την εκπαίδευση και τον εξοπλισμό του κυβερνητικού στρατού με υπερσύγχρονα πολεμικά μέσα, θα εξόντωναν εύκολα και γρήγορα το ΔΣΕ, ώστε να περιοριστούν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν και να στερεώσουν την κυριαρχία τους. Αλλά διαψεύστηκαν και απογοητεύτηκαν.

Ακόμη μεγαλύτερη ήταν η ανησυχία στο κυβερνητικό στρατόπεδο. Ο Ευάγγελος Αβέρωφ-Τσοίτσας γράφει σχετικά στο βιβλίο του *Φωτιά και Τσεκούρι*, που κυκλοφόρησε το 1974: «Στην Αθήνα (το φθινόπωρο του 1948) ήταν όλοι ανήσυχoi. Το ηθικό του στρατεύματος είχε κλονιστεί. Ο Σοφούλης, παρά τα 88 του χρόνια, πήγε αεροπορικώς στην Καστοριά, επεσκέφθη τα τμήματα, μίλησε στους στρατιώτες. Ο υπουργός των Στρατιωτικών... ο Γεώργιος Στράτος και ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου έκαμαν το ίδιο. Ο αρχηγός

---

1. Δημ. Ζαφειρόπουλος, *Ο αντισυμμοριακός αγών 1945-1949*, σελ. 456.

της Αμερικάνικης αποστολής, ο στρατηγός Βαν Φλητ, που είχε παρακολουθήσει και όλες τις μάχες, τους εμιμήθη.»

Στα μέσα του Οκτώβρη 1948 κατέφθασε στην Αθήνα και ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Τζορτζ Μάρσαλ, μαζί με τον υπουργό Εθνικής Άμυνας και με βοηθούς τους, για να εξετάσουν επιτόπου την κατάσταση και να λάβουν μέτρα για την αντιμετώπισή της.

Ο Σοφούλης κατηγορούσε τη στρατιωτική ηγεσία για τις αποτυχίες του κυβερνητικού στρατού και ζητούσε να τεθεί επικεφαλής ο Αλέξ. Παπάγος, στον οποίο να δοθούν μεγάλες αρμοδιότητες.

23. Η δράση του ΔΣΕ σε διάφορες περιοχές της χώρας. Κατάληψη πόλεων και κωμοπόλεων

Μαζί με τις κύριες δυνάμεις του ΔΣΕ στο Γράμμο και το Βίτσι, συνέχισαν με μεγαλύτερη ορμή τη δράση τους και οι δυνάμεις που βρίσκονταν στις άλλες περιοχές της χώρας.

Στη Θεσσαλία τα τμήματα της 1ης Μεραρχίας έκαναν τον Αύγουστο και το Σεπτέμβρη επιτυχείς επιθέσεις σε χωριά και κωμοπόλεις των θεσσαλικών νομών (Ζάρκο, Τσιότι, Φαρκαδώνα κ.ά.). Στις 23-24 Αυγούστου μπήκαν στα Τρίκαλα και ανατίναξαν το τυπογραφείο δεξιάς εφημερίδας. Στις 5 με 6 του Σεπτέμβρη κατέλαβαν τον Τύρναβο και στις 14 με 15 του Σεπτέμβρη μπήκαν στην Αγιά.

Στις 12 του Δεκέμβρη 1948 το Κλιμάκιο του Γενικού Αρχηγείου Νότιας Ελλάδας (ΚΓΑΝΕ) οργάνωσε επίθεση ενάντια στην Καρδίτσα. Οι δυνάμεις του ΔΣΕ (ταξιαρχίες της 1ης και 2ης Μεραρχίας, καθώς και η ταξιαρχία Ιππικού) έκαμψαν την αντίσταση των κυβερνητικών δυνάμεων και κατέλαβαν την πόλη, από την οποία άρχισαν να αποχωρούν το απόγευμα της 13ης του Δεκέμβρη. Η κατάληψη της Καρδίτσας ήταν μια από τις πιο δύσκολες επιχειρήσεις του ΔΣΕ και μία από τις μεγαλύτερες επιτυχίες του.

Επιθέσεις έκαναν και σε άλλες περιοχές τμήματα του ΔΣΕ, καταλαμβάνοντας την Εράτυρα, τη Μάκρη, την Ποντοκώμη, τις Φέρρες, την Πτολεμαΐδα, το Βουλγαρέλι.

Στις αρχές του 1949 οργανώθηκαν επιθέσεις ενάντια σε πόλεις. Η πρώτη μεγάλη επίθεση έγινε, στις 11 του Γενάρη 1949, ενάντια στη Νάουσα σε συνθήκες άγριας χιονοθύελλας. Η πόλη καταλήφθηκε και τα τμήματα του ΔΣΕ, που έμειναν σ' αυτή τρεις μέρες, αποχώρησαν στις 14 του Γενάρη, συναποκομίζοντας άφθονο υλικό και 352 αιχμαλώτους. Στρατολόγησαν 600 νέους και νέες που κατατάχτηκαν στις γραμμές τους.

Τον ίδιο καιρό έγιναν επιθέσεις και στην Έδεσσα και την Αρδέα, αλλά απέτυχαν. Η ευθύνη για την αποτυχία της επίθεσης στην Έδεσσα αποδόθηκε στο διοικητή της 14ης ταξιαρχίας Γεωργιάδη, που με την κατηγορία ότι «δεν εκτέλεσε τη διαταγή σε ώρα μάχης» παραπέμφθηκε στο στρατοδικείο και καταδικάστηκε σε θάνατο. Η απόφαση εγκρίθηκε από την ΠΔΚ και εκτελέστηκε. Ήταν το δεύτερο στρατιωτικό στέλεχος, διοικητής ταξιαρχίας (μετά τον Γιαννούλη), που κρίθηκε αυστηρά και άδικο, αφού στην απόφαση του ΠΓ που πάρθηκε για τις επιχειρήσεις στην Έδεσσα-Αρδέα-Νάουσα (στις 10 του Φλεβάρη 1949) ομολογείται πως στη μάχη της Έδεσσας η διοίκηση της επιχείρησης δεν είχε εφεδρεία.¹

Μια βδομάδα αργότερα, δυνάμεις της 1ης και 2ης Μεραρχίας, μαζί με τη Σχολή Άξιωματικών του ΚΓΑΝΕ, κατέλαβαν ύστερα από σκληρές μάχες, σε δύσκολες καιρικές συνθήκες, την πρωτεύουσα της Ευρυτανίας, Καρπενήσι και την κράτησαν 18 ολόκληρες μέρες. Έπιασαν πολλούς αιχμαλώτους και επιστράτευσαν πάνω από 150 άτομα. Στη διάρκεια των μαχών καταρρίφθηκε αμερικάνικο αεροπλάνο, που πετούσε πάνω από την πόλη για να διαπιστώσει την κατάσταση. Οι δυνάμεις του ΔΣΕ δεν μπόρεσαν να κρατήσουν περισσότερο την πόλη και αναγκάστηκαν να περάσουν στα Άγραφα. Η πόλη ανακαταλήφθηκε στις 6 του Φλεβάρη 1949 από κυβερνητικές δυνάμεις που, με επικεφαλής τον Θρ. Τσακαλώτο, επιτέθηκαν συνδυασμένα από το Αγρίνιο και τη Λαμία. Ωστόσο, η κατάληψη του Καρπενησιού, που έγινε

---

1. Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Ο αγώνας του ΔΣΕ*, σελ. 307.

ύστερα από τις καταλήψεις της Καρδίτσας και της Νάουσας, ήταν μια ακόμα σημαντική επιτυχία του ΔΣΕ.

Στις 12 του Φλεβάρη 1949 ακολούθησε η αιφνιδιαστική επίθεση των δυνάμεων του ΔΣΕ που ήταν στο Βίτσι (10η και 11η Μεραρχία, μία ταξιαρχία, η Σχολή Αξιωματικών του ΓΑ, τρεις λόχοι, σαμποτέρ, μοίρα πυροβολικού κ.ά.), ενάντια στη Φλώρινα. Η πόλη, όμως, ήταν γερά οχυρωμένη και διέθετε μια μεραρχία του κυβερνητικού στρατού με αρκετό πυροβολικό, άρματα μάχης και πλήρη κάλυψη από την αεροπορία. Επιπλέον, κοντά στην πόλη υπήρχαν και άλλες ισχυρές δυνάμεις με προορισμό την ενίσχυση της άμυνάς της. Οι δυνάμεις του ΔΣΕ αγωνίστηκαν με ηρωισμό και αυτοθυσία για να εκπληρώσουν το σκοπό της επίθεσης, αλλά απέτυχαν. Στην αποτυχία συνέβαλαν σε σημαντικό βαθμό οι αδυναμίες του διοικητή στην καλή επιτελική οργάνωση των επιχειρήσεων, στη διεύθυνση των μαχών και στη σωστή και έγκαιρη παρέμβασή του στην πορεία της μάχης.

Η κυβερνητική προπαγάνδα αξιοποίησε την αποτυχία του ΔΣΕ στη Φλώρινα για να ανυψώσει το ηθικό των «εθνικοφρόνων» που είχαν δοκιμάσει αρκετές απογοητεύσεις. Ακόμα και η Φρειδερίκη έσπευσε να επισκεφθεί τη Φλώρινα για να θριαμβολογήσει.

24. Εναρξη της τελικής εξόρμησης του κυβερνητικού στρατού από το Μοριά

Μετά την αποτυχία του κυβερνητικού στρατού να εξονώσει τις κύριες δυνάμεις του ΔΣΕ το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1948 στο Γράμμο και το Βίτσι, οι Αμερικανοί προστάτες, εκδηλώνοντας την απογοήτευση και την ανησυχία τους, άρχισαν να επικρίνουν τη στρατιωτική ηγεσία ότι, παρά την τεράστια αμερικανική «βοήθεια», δεν μπόρεσε να συντρίψει τον εχθρό. Αυτό έκανε και ο νέος Αμερικανός πρεσβευτής Χένρι Γκρέιντι, που έφτασε στην Αθήνα το καλοκαίρι του 1948 και αντικατέστησε τον Μακ Βι. Ταυτόχρονα, υποσχέθηκε ότι η αμερικανική «βοήθεια» θα συνεχιστεί πιο εντατικά και το 1949, αλλά με τον όρο ότι θα κινη-

υποποιούνταν όλες οι δυνάμεις στο εσωτερικό της Ελλάδας για την οριστική εξόντωση του ΔΣΕ.

Για αυτά τα πλαίσια εντάχθηκε αργότερα και η αξίωση του Μοριά, που είχε έρθει στην Αθήνα, για το σχηματισμό ευρείας αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης από όλα τα αστικά κόμματα, με πρωθυπουργό τον Θ. Σοφούλη. Μια τέτοια κυβέρνηση δεν έγινε αμέσως. Ανασχηματίστηκε αρχικά η κυβέρνηση Σοφούλη, ύστερα από μια σειρά οικονομικά σκάνδαλα που είχαν αποκαλυφθεί και κατάφερε να επιζήσει με ηλιθοφιλία μιας ψήφου στη Βουλή. Αργότερα, το δεύτερο δεκάημερο του Γενάρη 1949, ορκίστηκε η νέα κυβέρνηση Σοφούλη, στην οποία πήραν μέρος, εκτός από τον Κ. Τσαλαδότη και οι Σ. Βενιζέλος, Γ. Παπανδρέου και Π. Κανελλόπουλος, που ως τότε αρνούνταν, αλλά υπέκυψαν στις πιέσεις των Αμερικανών, καθώς και ο Σπ. Μαρκεζίνης, ο Κ. Καρμυριανλής, ο Στ. Στεφανόπουλος, ο Κ. Τσάτσος, ο Ευάγγελος Αβέρωφ και άλλοι.

Κύρια επιδίωξη της νέας κυβέρνησης ήταν η αποφασιστική αναμέτρηση με το ΔΣΕ. Γι' αυτό και έσπευσε να διορίσει στη θέση του αρχιστρατήγου τον Αλέξ. Παπάγο, που ήταν άνθρωπος του ΙΔΕΑ και έμπιστος των Αμερικανών ιμπεριαλιστών.

Στο μεταξύ, είχε αυξηθεί σημαντικά και η αριθμητική δύναμη των ενόπλων δυνάμεων. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, το Νοέμβρη του 1948 η συνολική δύναμή τους ήταν 251.500 άνδρες.

Το γενικό σχέδιο για την οριστική συντριβή του ΔΣΕ ανατέθηκε στο στρατηγό Γιατζή, ο οποίος και το εκπόνησε στα τέλη του 1948. Αποτελούνταν από τρία στρατηγικά σχέδια. Το ένα είχε την ονομασία «Περιστερά» και ήταν για το Μοριά. Το δεύτερο είχε την ονομασία «Πύραυλος» και ήταν για τη Ρούμελη-Θεσσαλία. Και το τρίτο είχε την ονομασία «Πυρσός» και ήταν για τη Μακεδονία-Ηπειρο.

Το σχέδιο τέθηκε αμέσως σε εφαρμογή, αρχίζοντας από την Πελοπόννησο. Η εκτέλεση του σχεδίου «Περιστερά» ανατέθηκε στο στρατηγό Τσακαλώτο. Στις 19 του Δεκέμβρη 1948, 44.000 άνδρες του κυβερνητικού στρατού, έχοντας την υποστήριξη της αεροπορίας και του στόλου, στρά-

φθηκαν ενάντια σε 3.000 μαχητές και μαχήτριες της 3ης Μεραρχίας του ΔΣΕ Πελοποννήσου.

Ο στρατηγός Τσακαλώτος, για να πετύχει το σκοπό του, απομόνωσε την Πελοπόννησο από την υπόλοιπη Ελλάδα, αποκόβοντας τις οδικές συγκοινωνίες. Και ο στρατιωτικός διοικητής, Θ. Πετζόπουλος, οργάνωσε ένα πρωτοφανές πογκρόμ συλλήψεων σ' όλη την περιοχή.

«Προβείτε εις προκαταρκτικές ενεργείας», έλεγε στη διαταγή που απηύθυνε στις δυνάμεις του και στη χωροφυλακή, «ώστε την 27/12/1948 συλληφθώσι ταυτοχρόνως εκ των αστικών κέντρων άπαντες ιδιώται κομμουνισταί, ανεξαρτήτως αν θεωρούνται ύποπτοι ή ου και ανεξαρτήτως επαγγέλματος (δημόσιοι υπάλληλοι, επιστήμονες)...»¹

Αυτό και έγινε. Τη νύχτα της 27ης του Δεκέμβρη πιάστηκαν 4.500 δημοκρατικοί πολίτες. Οι 2.500 απ' αυτούς στάλθηκαν στο Μακρονήσι και το Τρίκερι. Με το βάρβαρο αυτό τρόπο οι στρατηγοί του κυβερνητικού στρατού θέλησαν να απομονώσουν τις δυνάμεις του ΔΣΕ από κάθε βοήθεια σε τρόφιμα και από κάθε πληροφορία για τις κινήσεις και τη δύναμη των κυβερνητικών δυνάμεων.

Παρ' όλα αυτά και παρά το ότι η 3η Μεραρχία του ΔΣΕ ήταν εξαντλημένη και δεν είχε τα απαιτούμενα πολεμοφόδια, αντιστάθηκε σθεναρά στις κυβερνητικές δυνάμεις στην Καλαμάτα, το Γαλαρό, τη Σπάρτη, την Κόρινθο και τον Πύργο. Οι αιματηρές συγκρούσεις κράτησαν ως τις 30 του Γενάρη 1949. Η τελευταία αναφορά από το διοικητή της 3ης Μεραρχίας Στέφανο Γκιουζέλη προς το ΓΑ, έγινε στις 18 του Γενάρη. Από τότε και μετά δεν υπήρξε καμία επικοινωνία. Οι δυνάμεις του ΔΣΕ συντρίφτηκαν. Ο ίδιος ο διοικητής τους Στ. Γκιουζέλης σκοτώθηκε. Επίσης, σκοτώθηκαν οι αγωνιστές Βαγγέλης Ρογκάκος, Δημ. Πετρόπουλος ή Ζαχαριάς, Κων. Μπασακίδης, Ιων. Βουρνάς, Γεώργιος Αρετάκης ή Σφακιανός, Κων. Ξυδέας, Θ. Περκεζές, Δημ. Γιαννακούρας ή Πέρδικας, Νίκ. Πολυκράτης ή Νικήτας, Κων. Βουρδέρης ή Καρατζάς.

---

1. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Ο εμφύλιος*, σελ. 282.

Στη διάρκεια των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων στην Πελοπόννησο και συγκεκριμένα στις 25 του Γενάρη 1949, η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση έκανε μία ακόμα προ-
τάση για ειρήνευση. Πρότεινε: Να αποχωρήσουν αμέσως από την Ελλάδα όλες οι ξένες στρατιωτικές δυνάμεις και αποστολές και να σταματήσει κάθε ξένη ιμπεριαλιστική επέμβαση στη χώρα. Ν' ακυρωθούν όλες οι συμβάσεις και συμφωνίες που θίγουν την ισοτιμία και την ανεξαρτησία της πατρίδας μας. Να γίνει αμέσως ανακωχή. Οι αντίπαλοι στρα-
τοι να διατηρήσουν τις θέσεις που κατείχαν. Να χορηγηθεί αμέσως γενική πολιτική αμνηστία, χωρίς κανένα περιορισμό. Ν' αποκατασταθούν όλες οι πολιτικές και συνδικαλιστικές ελευθερίες.

Και να αρχίσουν αμέσως διαπραγματεύσεις για το σχη-
ματισμό κυβέρνησης αποδεκτής και από τα δύο μέρη, που
θα κάνει μέσα σε δύο μήνες ελεύθερες εκλογές.

Ο Ο. Σοφούλης απάντησε με την παρακάτω δήλωση στις
11 του Φλεβάρη 1949: «Ο εθνικός αγών κατά του κομμουνι-
σμού θα ενταθί εις το έπακρον, με την πεποίθησιν επί της
τελικής νίκης.»

25. Η 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (30 και 31 του Γενάρη 1949)

Στις 30 και 31 του Γενάρη 1949 συνήλθε στο Γράμμο η
5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Πήραν μέρος 26 τακτικά και
αναπληρωματικά μέλη της ΚΕ, καθώς και μέλη της ΚΕΕ.¹ Η

---

1. Στην 5η Ολομέλεια συμμετείχαν οι Βασβανάς Βαγγέλης, Βατου-
σιάνος Μήτσας, Βαφειάδης Μάρκος, Βλαντάς Δημήτρης, Βέττας Φώ-
κος, Βονιτίσιος Γιώργης, Γκρόζος Απόστολος, Δανηλίδης Πολύδω-
ρος, Γρυθριαδης Γιώργης, Ζαχαριάδης Νίκος, Ζωγράφος Ζήσης, Θέος
Κώστας, Ιωαννίδης Γιάννης, Καραγιώργης Κώστας, Καπέτα Αλέγγρα,
Καλαϊγιάννης Κώστας, Κοτσάβρας Βασίλης, Λουlés Κώστας, Μαυρομά-
της Παναγιώτης, Μπαρτζιώτας Βασίλης, Παρτσαλίδης Δημήτρης, Παρ-
τσαλίδου Άννα, Πορφυρογέννης Μιλτιάδης, Ρούσος Πέτρος, Σινάκος
Μιχάλης, Στρίγκος Λεωνίδας, Τσάντης Μιχάλης, Χατζής Θανάσης, Χα-
τζηβασιλείου Χρύσα.

Ολομέλεια συζήτησε την εισήγηση του Ν. Ζαχαριάδη με τίτλο «Η Ελλάδα στο δρόμο προς τη νίκη. Μπροστά στην αποφασιστική καμπή» και ψήφισε σχετική απόφαση, με την οποία θεώρησε σωστή την πολιτική γραμμή του ΠΓ και ικανοποιητική την πρακτική δουλειά του.

Το γεγονός όμως και μόνο πως σε μια περίοδο που ήταν φανερό ότι οι Αμερικανοί ιμπεριαλιστές και οι ντόπιες αντιδραστικές δυνάμεις προετοιμάζονταν για τη συντριβή του ΔΣΕ και η συντριβή αυτή είχε αρχίσει από την Πελοπόννησο, η Ολομέλεια συμφώνησε με τη διαπίστωση ότι «η Ελλάδα ήταν στο δρόμο προς τη νίκη», δείχνει ότι δεν εκτίμησε καθόλου σωστά και αντικειμενικά την κατάσταση. Αυτό φαίνεται και από άλλες εκτιμήσεις που έκανε, όπως: «Μέσα στο 1948 η γενική κατάσταση στην κατεχόμενη Ελλάδα χειροτέρεψε εξαιρετικά»... «Ο μοναρχοφασισμός μπήκε στο 1949, παραδέρνοντας μέσα στην ολόπλευρη κρίση του, οικονομική, στρατιωτική, πολιτική, ηθική, που σήμερα εκδηλώνεται με περισσότερη ένταση και οξύτητα από πριν». «Έτσι, πλησιάσαμε ακόμη πιο πολύ στην αποφασιστική καμπή στην εσωτερική μας εξέλιξη, καμπή που μπορεί να τη φέρει μόνο ο νικηφόρος αγώνας του ΔΣΕ...»¹

Επικράτησε η υπερτίμηση ορισμένων επιτυχιών του ΔΣΕ στο τέλος του 1948-αρχές του 1949, αν και φάνηκαν πιο χτυπητά βασικές του αδυναμίες, όπως, πριν απ' όλα, η έλλειψη εφεδρειών και η υποτίμηση των μεγάλων δυνατοτήτων που εξασφάλιζαν οι Αμερικανοί ιμπεριαλιστές στις ντόπιες αντιδραστικές δυνάμεις. Γι' αυτό και πολλά από τα καθήκοντα που χάραξε ήταν ανεδαφικά. Ζητούσε π.χ. από την 3η Μεραρχία Πελοποννήσου «να τσακίσει την εκστρατεία του εχθρού και ν' αναπτύξει τόσο τις δυνάμεις και τα χτυπήματά της, ώστε να δημιουργήσει ένα πραγματικό δεύτερο μέτωπο στα νώτα του εχθρού»², ενώ ο εχθρός την είχε ήδη συντρίψει! Επέμενε στην εδραίωση και επέκταση των ελεύθερων περιοχών με την κατάληψη και αστικών κέντρων, ενώ

---

1. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος έκτος, σελ. 326, 328, 334.

2. Στο ίδιο, σελ. 336.

όλες οι πόλεις που κατελήφθησαν από το ΔΣΕ (Καρδίτσα, Ηράκλεια, Καρπενήσι) στάθηκε αδύνατο να κρατηθούν.

Εκτιμώντας από τέτοιες εκτιμήσεις, η Ολομέλεια άλλαξε το στρατηγικό σκοπό του Κόμματος, προσανατολίζοντάς το προς τη σοσιαλιστική επανάσταση. Η αλλαγή προελήφθη, χωρίς συζήτηση, από τον Ν. Ζαχαριάδη, όταν στο πλαίσιο του πρώτου θέματος είπε πως οι σοβαρές αλλαγές που έγιναν (λαικοδημοκρατικός περίγυρος, Σοβιετική Ένωση κλπ.) επέτρεπαν στο Κόμμα να τραβήξει προς σοσιαλιστικά μέτρα, ν' αρχίσει τη σοσιαλιστική οικοδόμηση, παραλείποντας το ξεχωριστό αστικοδημοκρατικό στάδιο ανάπτυξης.¹

Η ευθύνη για την αλλαγή μιας τέτοιας σημαντικής θέσης δεν είναι μόνο του Ν. Ζαχαριάδη, αλλά και όλων των άλλων μελών της ΚΕ, που δεν έφεραν και την παραμικρή αντίρρηση.

Άλλο επίσης σοβαρό λάθος ήταν η αλλαγή της θέσης για τη μακεδονικό. Εξαίροντας τη συμβολή των Σλαβομακεδόνων στον αγώνα του ΔΣΕ και επιδιώκοντας, όπως φαίνεται, τη μεγαλύτερη συμμετοχή τους σ' αυτόν, αλλά και για να αντιμετωπίσει την προπαγάνδα της Γιουγκοσλαβίας του Τίτο, η Ολομέλεια διακήρυξε: «Δεν πρέπει να υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι, σαν αποτέλεσμα της νίκης του ΔΣΕ και της λαϊκής επανάστασης, ο μακεδονικός λαός θα βρει την πλήρη εθνική αποκατάστασή του, έτσι όπως το θέλει ο ίδιος, προσφέροντας σήμερα το αίμα του για να την αποκτήσει.»² Επαναφέρθηκε η λαθεμένη θέση, που είχε υιοθετήσει το ΚΚΕ το 1924, για «ανεξάρτητη» Μακεδονία και Θράκη, θέση που τόσο εκμεταλλεύτηκαν σε βάρος του οι αντιδραστικές δυνάμεις. Η θέση αυτή απορρίφθηκε από την επόμενη, 6η Ολομέλεια του ΚΚΕ, το Σεπτέμβριο του 1949.

Το δεύτερο θέμα, που συζήτησε η Ολομέλεια ήταν «η λεγόμενη ομπορτουνιστική παρέκκλιση μέσα στο ΚΚΕ». Έτσι χαρακτηρίσθε βασικά τις απόψεις του Μάρκου Βαφειάδη και

---

1. Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Ο αγώνας του ΔΣΕ*, σελ. 87.

2. Το ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τόμος έκτος, σελ. 337.

αποφάσισε την καθαίρεσή του από μέλος του ΠΓ και της ΚΕ και τη διαγραφή του από το Κόμμα.¹

Η Ολομέλεια ενέκρινε την απόφαση του ΠΓ της ΚΕ της 28ης Αυγούστου 1948 για τη δημιουργία Πολεμικού Συμβουλίου.² Αποφάσισε τον ανασχηματισμό της ΠΔΚ με τη συμμετοχή σ' αυτήν του ΑΚΕ και του ΝΟΦ (Σλαβομακεδονικού Απελευθερωτικού Μετώπου) και εξέλεξε νέο ΠΓ.³

Στις 20 του Φλεβάρη 1949 δολοφονήθηκε στα μπουντρούμια της Γενικής Ασφάλειας της Αθήνας ο Μήτσος Παπαρήγας, Γενικός Γραμματέας της ΓΣΕΕ και μέλος της Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου του ΚΚΕ, ένα από τα πιο παλιά μέλη και στελέχη του Κόμματος. Η ΚΕ του ΚΚΕ με ανακοίνωσή της κατάγγειλε το αποτρόπαιο έγκλημα και, τιμώντας τη μνήμη του ηρωικού συντρόφου, αποφάσισε να δώσει το όνομά του στην πρώτη προλεταριακή Μεραρχία που θα συγκροτούνταν από εργάτες και εργάτριες.

Στις 5 και 6 του Μάρτη 1949 έγινε στο Βίτσι δεύτερη κομματική σύσκεψη των καθοδηγητικών, στρατιωτικών και πολιτικών στελεχών του ΔΣΕ. Συζητήθηκε η δράση στο στρατιωτικοπολιτικό τομέα από την προηγούμενη πρώτη σύσκεψη, που είχε γίνει το Γενάρη του 1948 και τέθηκαν στο κέντρο της προσοχής τα προβλήματα της μετατροπής του ΔΣΕ σε

---

1. Η 5η Ολομέλεια καθαίρεσε και τον Ν. Ρουμελιώτη από αναπληρωματικό μέλος της ΚΕ και τον διέγραψε από μέλος του Κόμματος σαν λιποτάκτη του κομμουνιστικού αγώνα. Επίσης, καθαίρεσε από τακτικά μέλη της ΚΕ τους Θανάση Χατζή και Μήτσο Βατουσιανό και από αναπληρωματικά τους Μιχάλη Τσάντη και Φώκο Βέττα. Η Χρύσα Χατζηβασιλείου απαλλάχτηκε από τα καθήκοντά της, γιατί ήταν βαριά άρρωστη. Ταυτόχρονα, η Ολομέλεια έκανε τακτικά μέλη της ΚΕ τα αναπληρωματικά Γιώργη Βοντίτσιο (Γούσια), Κώστα Καραγιώργη, Βαγγέλη Βασβανά, Βασίλη Κοτσάβρα και Κώστα Κολιγιάννη και προσέλαβε σαν αναπληρωματικά μέλη της ΚΕ τον Στέφανο Γκιουζέλη και τον Χαρίλαο Φλωράκη.

2. Το Πολεμικό Συμβούλιο αποτελέστηκε από τους Ν. Ζαχαριάδη, πρόεδρο, Γιάννη Ιωαννίδη, Βασίλη Μπαρτζιώτα, Δημήτρη Βλαντά, Γιώργη Βοντίτσιο (Γούσια), Κώστα Καραγιώργη, Γιώργη Ερυθριάδη (Πετρή), Κώστα Κολιγιάννη (Αρβανίτη) και Στέφανο Γκιουζέλη.

3. Το ΠΓ αποτελέστηκε από τους: Ν. Ζαχαριάδη, Γ. Ιωαννίδη, Μ. Παρτσαλίδη, Β. Μπαρτζιώτα, Δ. Βλαντά, τακτικά μέλη και τους Λ. Στρίγκο, Π. Ρούσο και Γ. Βοντίτσιο (Γούσια) αναπληρωματικά.

ταυτικό λαικοεπαναστατικό στρατό. Η σύσκεψη επανέλαβε τη λαθεμένη εκτίμηση της 5ης Ολομέλειας ότι «οι αντικειμενικές συνθήκες ποτέ δεν ήταν τόσο ευνοϊκές για μας, όσο σήμερα».¹

16. Διεθνής κινητοποίηση για τον τερματισμό του εμφυλίου

Στις 3 του Απριλίου 1949 ανασχηματίστηκε η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση (ΠΔΚ). Πρόεδρος ανέλαβε ο Μητρός Παρτσαλίδης και υπουργοί οι Γιάννης Ιωαννίδης, Μ. Πλαντάς, Β. Μπαρτζιώτας, Α. Στρίγκος, Κ. Καραγιώργης, Μ. Παπαδημήτρης, Σ. Σαββίδης, Μ. Πορφυρογένης, Παρμενίων Αβδελίδης, Πέτρος Κόκκαλης, Γ. Τσαπακίδης, Π. Μητρόπουλος, Γιάννης Βουρνάς, Α. Γκρόζος και Σ. Γκότσεφ.

Μετά τον ανασχηματισμό της, η ΠΔΚ απηύθυνε, στις 20 του Απριλίου 1949, έκκληση στον ΟΗΕ, στο Παγκόσμιο Συνέδριο των Οπαδών της Ειρήνης και σ' όλους τους δημοκρατικούς λαούς του κόσμου να παρέμβουν για το σταμάτημα της αιματοχυσίας στην Ελλάδα.

«Για να πετύχουμε ειρήνη και γαλήνη», τόνιζε η ΠΔΚ, «είμαστε έτοιμοι να κάνουμε τις πιο μεγάλες υποχωρήσεις.»

Το αίτημα για το σταμάτημα του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα υποστηρίχτηκε από πολλά κόμματα και οργανώσεις στο εξωτερικό. Στη Γαλλία, την Αγγλία, τη Σουηδία, την Ελβετία και σ' άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης συγκροτήθηκαν επιτροπές βοήθειας προς τον αγωνιζόμενο ελληνικό λαό και πολλές φορές υψώθηκε φωνή διαμαρτυρίας για τη φασιστική τρομοκρατία και για τα εγκλήματα που διέπρατταν οι αντιδραστικές δυνάμεις, με την ανοχή και υποστήριξη των Αγγλοαμερικανών ιμπεριαλιστών.

Ιδιαίτερες διαστάσεις πήρε το κίνημα αλληλεγγύης στη Σοβιετική Ένωση, τη Ρουμανία, την Ουγγαρία, την Πολωνία, τη Βουλγαρία, την Τσεχοσλοβακία και τη Λαοκρατική Γερμανία.

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 502.

Ωθηση στο διεθνές αυτό κίνημα αλληλεγγύης δόθηκε και από το Παγκόσμιο Συνέδριο των Οπαδών της Ειρήνης που συνήλθε τον Απρίλη του 1949.

Κάτω από την πίεση της παγκόσμιας κοινής γνώμης και της ειρηνικής πολιτικής της Σοβιετικής Ένωσης, οι κυβερνήσεις των ΗΠΑ και της Αγγλίας έκαναν πρόταση στις 29 του Απρίλη 1949 στον Γκρομικό να συζητηθούν μέτρα διακανονισμού της κατάστασης στην Ελλάδα και τερματισμού του εμφύλιου πολέμου.

Ο Γκρομικό δήλωσε ότι για τη ρύθμιση του ζητήματος θα πρέπει να παρθεί σαν βάση η ειρηνευτική δήλωση της ΠΔΚ. Να απευθυνθεί έκκληση στις αντιμαχόμενες πλευρές να σταματήσουν τις πολεμικές επιχειρήσεις. Να δοθεί γενική αμνηστία. Να οριστούν γενικές ελεύθερες εκλογές με την εποπτεία αντιπροσώπων των Μεγάλων Δυνάμεων, μαζί και της ΕΣΣΔ. Να σχηματιστεί κοινή επιτροπή των Μεγάλων Δυνάμεων, με συμμετοχή και της ΕΣΣΔ, για τον έλεγχο των συνόρων της Ελλάδας με τα γειτονικά κράτη. Να σταματήσει η στρατιωτική βοήθεια από ξένα κράτη στην ελληνική κυβέρνηση και να καθοριστεί προθεσμία αποχώρησης των ξένων στρατευμάτων από την Ελλάδα.

Η ΠΔΚ χαιρέτισε τις προτάσεις της σοβιετικής κυβέρνησης. Η κυβέρνηση, όμως, της Αθήνας τις απέρριψε, επιμένοντας στη συνέχιση και την ένταση του εμφύλιου πολέμου.

Οι προτάσεις Γκρομικό έγιναν στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ και στην τετραμερή Διάσκεψη, που συνήλθε στο Παρίσι το Μάη του 1949 και στην οποία συμμετείχαν οι υπουργοί Εξωτερικών της ΕΣΣΔ, των ΗΠΑ, της Μ. Βρετανίας και της Γαλλίας.

Η πρωτοβουλία του σοβιετικού υπουργού και η επιμονή του να βρεθεί λύση στο ελληνικό πρόβλημα ξεκινούσε και από την επιδίωξη της Σοβιετικής Ένωσης να αποκατασταθεί η ειρήνη στην περιοχή των Βαλκανίων και ν' αποφευχθούν γενικότερες περιπλοκές. Υπήρχαν πληροφορίες ότι οι Αμερικανοί ιμπεριαλιστές προετοιμαζαν προκλήσεις στα σύνορα με τις γειτονικές Λαϊκές Δημοκρατίες και ότι σχεδίαζαν την κατάληψη της Αλβανίας.

27. Ανακατάληψη του Γράμμου από το ΔΣΕ

Ενώ ο κυβερνητικός στρατός περάτωνε την εξόντωση των ηρωικών μαχητών της 3ης Μεραρχίας στην Πελοπόννησο και ετοιμαζόταν για νέες επιχειρήσεις προς Βορρά, δυνάμεις του ΔΣΕ στο Βίτσι πραγματοποίησαν στις 2 του Απριλίου 1949 επιθετικό ελιγμό στη Βόρεια Πίνδο. Στον ελιγμό πήραν μέρος 4 ταξιαρχίες, η Σχολή Αξιωματικών του ΓΑ, παραβολικό και δυνάμεις σαμποτέρ. Ξεκινώντας από το Βίτσι αιφνιδίασαν τον κυβερνητικό στρατό, διέσπασαν τη διάταξη του και κατέλαβαν τα υψώματα Προφήτης Ηλίας, Φουρκα, Ταμπούρια, Γύφτισσα, Πολιάνα και συνενώθηκαν με τις δυνάμεις του ΔΣΕ που είχαν διεισδύσει το Δεκέμβρη στο Γράμμο και είχαν μείνει εκεί. Στη συνέχεια, επιτέθηκαν και κατέλαβαν το Γκόλιο-Κάμενικ και έδωσαν ηρωικές μάχες στον Πύργο Στράτσανης και στο ύψωμα 1700, όπου τσάκισαν τη μεγαλύτερη σε ένταση και έκταση επιθετική προσπάθεια του κυβερνητικού στρατού και κατόπιν πέρασαν σε αντεπιθέσεις, προκαλώντας του βαριές απώλειες.

Έτσι, ο Γράμμος πέρασε ξανά στα χέρια του ΔΣΕ.

Ο πετυχημένος αυτός επιθετικός ελιγμός μετρίασε την αρνητική επίδραση που είχε στο ηθικό των μαχητών του ΔΣΕ η αποτυχία στη Φλώρινα και προκάλεσε νέα ανησυχία και απογοήτευση στο κυβερνητικό στρατόπεδο.

Στην επίσημη ιστορία του ΓΕΣ για τον εμφύλιο πόλεμο αναγνωρίζεται ότι «επετεύχθη πράγματι στρατηγικός και τακτικός αιφνιδιασμός (του στρατού)... Εξηναγκάσθησαν αι θινικαί δυνάμεις να προβούν εις αναδιάταξιν δυνάμεων... Δημιουργήθη εκ νέου η εστία-βάσις του Γράμμου, όστις μόλις το θέρος του 1948 είχε εκκαθαρισθεί διά μακροχρονίου (70 ημερών) αγώνος, πολυδαπάνου εις απωλείας ανθρωπίνου και πολεμικού υλικού και παρέστη ανάγκη νέων αγώνων κατά το 1949 διά την ανακατάληψιν του».¹

---

1. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Ο εμφύλιος*, σελ. 300-301.

28. Επιχειρήσεις στη Ρούμελη και τη Θεσσαλία

Μετά την εφαρμογή από τον κυβερνητικό στρατό του σχεδίου «Περιστέρα» στην Πελοπόννησο, που οδήγησε στην εξόντωση της 3ης Μεραρχίας του ΔΣΕ, άρχισε η εφαρμογή του σχεδίου «Πύραυλος».

Την Πρωτομαγιά, ο Θ. Τσακαλώτος εξόρμησε στη Ρούμελη, με 70.000 άνδρες, με 140 πυροβόλα, 60 αεροπλάνα, σημαντικό αριθμό θωρακισμένων και αρμάτων μάχης, ενάντια στη 2η Μεραρχία του ΔΣΕ που αριθμούσε μόλις 700 μαχητές.

Η 2η Μεραρχία, που δε διέθετε αρκετό οπλισμό και υπέφερε από έλλειψη τροφίμων, αναγκάστηκε να ελιχθεί. Έναν ολόκληρο μήνα αντιστάθηκε απεγνωσμένα, αλλά τελικά υπέκυψε στις υπέρτερες και καλά εξοπλισμένες δυνάμεις του αντιπάλου.

Πολλά στελέχη έπεσαν ηρωικά στον άνισο αγώνα. Ανάμεσά τους και ο έμπειρος και θαρραλέος διοικητής της 2ης Μεραρχίας, Διαμαντής (Γιάννης Αλεξάνδρου). Σκοτώθηκε στις 21 του Ιούνη 1949 στη θέση Μάρμαρα.

Στη συνέχεια, ο όγκος των κυβερνητικών δυνάμεων στράφηκε προς τα Άγραφα, όπου ήταν η 1η Μεραρχία του ΔΣΕ Θεσσαλίας. Δόθηκαν σκληρές μάχες. Τα τμήματα του ΔΣΕ αγωνίστηκαν ηρωικά. Τελικά, στα τέλη του Ιούνη οι κύριες δυνάμεις, με επικεφαλής το διοικητή της Μεραρχίας Χαρίλαο Φλωράκη, κατευθύνθηκαν στο Γράμμο, όπου έφτασαν στις αρχές του Ιούλη 1949, δίνοντας συνεχείς μάχες με κυβερνητικές δυνάμεις στον Όλυμπο, τα Πιέρια, τα Χάσια και το Σμόλικα. Στο Γράμμο έφτασε και ένα τμήμα από τις υπόλοιπες δυνάμεις που διασώθηκαν, με επικεφαλής τον Κ. Κολιγιάννη, διοικητή του ΚΓΑΝΕ.

Ύστερα απ' αυτή την έκβαση των επιχειρήσεων του κυβερνητικού στρατού στην Πελοπόννησο, τη Ρούμελη και τη Θεσσαλία, το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, με απόφασή του στις 12 του Ιούλη 1949, διέλυσε το ΚΓΑΝΕ.

Παράλληλα με τις επιχειρήσεις του Α' Σώματος του κυβερνητικού στρατού στη Ρούμελη και τη Θεσσαλία, το Γ' Σώμα στρατού άρχισε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στη Μακεδονία και τη Θράκη.

Το Μάη και τον Ιούνη, ισχυρές δυνάμεις του κυβερνητικού στρατού επιτέθηκαν σε δυνάμεις του ΔΣΕ στα Κεδρύλλα, στη Χαλκιδική, στο Μπέλες, στην περιοχή Κομοτηνής-Ερμού και τον Ιούλη συνέχισαν τις επιχειρήσεις στο Καϊμακτσαλάν.

Επίσης, δυνάμεις του Α' Σώματος στρατού επιτέθηκαν στην περιοχή Σουλίου στην 159η ταξιαρχία και την ανάγκασαν να ελιχθεί προς το Γράμμο.

Με τις επιχειρήσεις αυτές ο κυβερνητικός στρατός κατόρθωσε να εξοντώσει το μεγαλύτερο μέρος των δυνάμεων του ΔΣΕ στη Νότια, την Κεντρική και την Ανατολική Ελλάδα και να παρατάξει μια στρατιά από 150 χιλιάδες άνδρες, με τα πιο σύγχρονα μέσα, μπροστά στο Βίτσι και το Γράμμο, έτοιμος να εξορμήσει για να πετύχει την εφαρμογή και του τρίτου και τελευταίου σχεδίου «Πυρσός». Ο ΔΣΕ αριθμούσε 12 χιλιάδες μαχητές και διέθετε 40 πυροβόλα.

Στις 11 του Ιούλη 1949 είχε αναγγελθεί από τον Τίτο το επισημό κλείσιμο των ελληνογιουγκοσλαβικών συνόρων, ύστερα από την άρνηση του ΚΚΕ να στείλει αντιπρόσωπό του στο συνέδριο της Ένωσης Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών, που είχε συνέλθει τον Ιούνη του ίδιου χρόνου. Η ενέργεια αυτή ευνόησε τα σχέδια του κυβερνητικού στρατού και ενίσχυσε ακόμη πιο πολύ το ηθικό του.

29. Δυνάμεις του ΔΣΕ στην Κρήτη και σε άλλα νησιά

Τμήματα του ΔΣΕ συγκροτήθηκαν και έδρασαν, παρά τις φανερά δύσκολες γι' αυτά συνθήκες, σ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της ένοπλης πάλης και στην Κρήτη, τη Σάμο, την Ικαρία, τη Λέσβο, την Κεφαλονιά.

Στην Κρήτη καταβλήθηκαν επίμονες προσπάθειες από τη δημοκρατική Αριστερά να παραμείνει το νησί μακριά από τον εμφύλιο πόλεμο. Οι προσπάθειες αυτές υποστηρίχθηκαν από τη μεγάλη πλειοψηφία των εργαζομένων, που αντιτάχθηκε στα εμφυλιοπολεμικά σχέδια, οργανώνοντας μαζικές και μαχητικούς αγώνες. Οι αντιδραστικές, όμως, δυνάμεις, που εξυπηρετούσαν τις ανθελληνικές επιδιώξεις των

Αγγλοαμερικανών ιμπεριαλιστών, ώθησαν τελικά τα πράγματα στην ένοπλη σύγκρουση. Ιδιαίτερο ρόλο έπαιξε η ηγεσία του βενιζελικού κόμματος και προσωπικά ο Σοφοκλής Βενιζέλος, που συνεργάστηκε με τους μοναρχικούς.

Η συγκρότηση από εγκληματικά στοιχεία ειδικού σώματος χωροφυλάκων «άνευ θητείας», η εγκατάσταση στρατοπέδων συγκέντρωσης για δημοκρατικούς αξιωματικούς και φαντάρους, οι διώξεις και οι συλλήψεις στελεχών και μελών της ΕΑΜικής Αντίστασης επέβαλαν τη συγκρότηση των πρώτων ομάδων καταδιωκόμενων αγωνιστών και στη συνέχεια τμημάτων του ΔΣΕ. Τα πρώτα τμήματα συγκροτήθηκαν στην περιοχή Βιάννου και στον Ψηλορείτη, με επικεφαλής αντίστοιχα τον Γιάννη Ποδιά και τον Γιώργη Σμπήκο.

Το Μάη του 1947 το τμήμα του Γιάννη Ποδιά, που είχε ενισχυθεί με καμιά πενηνταριά δημοκρατικούς φαντάρους, δραπετεύσε από το στρατόπεδο συγκέντρωσης του Αγίου Νικολάου (Ανατολική Κρήτη) και μπήκε στην Ιεράπετρα. Την ίδια περίοδο στη Δυτική Κρήτη συγκροτήθηκαν τρία αντάρτικα τμήματα. Ένα στην περιοχή Κισσάμου-Σελίνου, με επικεφαλής τον Γ. Κοδέλα, ένα στην περιοχή Κυδωνίας, με τους Μπαντουρόγιαννη και Πισσά και ένα στην περιοχή Αποκόρωνα, με τον Γ. Σπανουδάκη (Χειμώνα).

Το καλοκαίρι του 1947 οι αντάρτες της Δυτικής Κρήτης κατέλαβαν την υποδιοίκηση χωροφυλακής στην Κάνδανο, αιχμαλώτισαν στρατιωτικά συνεργεία αυτοκινήτων στη Χρυσοπηγή, έξω από τα Χανιά και κατέλαβαν το αεροδρόμιο του Μάλεμε.

Για την αντιμετώπιση των ανταρτών η κυβέρνηση μετέφερε στρατιωτικές δυνάμεις στην Κρήτη, με επικεφαλής τον ταξίαρχο Φραγκιαδάκη, ενίσχυσε τη λεγόμενη εθνοφρουρά και τα τμήματα των Μάυδων και προχώρησε, την άνοιξη του 1948, σε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στον Ομαλό και το Φαράγγι με είκοσι φορές μεγαλύτερες δυνάμεις και άφθονα πυρομαχικά.

Η πιο σκληρή και αιματηρή μάχη με το σύνολο σχεδόν των δυνάμεων του ΔΣΕ δόθηκε στη Σαμαριά. Κράτησε πέντε μέρες. Οι αντάρτες πολέμησαν με απαράμιλλο ηρωισμό, αλλά κυκλώθηκαν από τις υπέρτερες κυβερνητικές δυ-

νήμες και είχαν μεγάλες απώλειες. Πολλοί χάθηκαν στην προσπάθειά τους να βγουν από τον κλοιό, ενώ άλλοι πέθαναν από την πείνα και τη δίψα.

Στις 26 του Οκτώβρη 1948 έπεσαν σε ενέδρα και σκοτώθηκαν ο Γιώργης Τσιπής, μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ και ο Μακρίδης. Προηγούμενα είχαν πέσει στις μάχες ο Ποδιάς, ο Μπιαντουρόγιαννης, ο Πισσάς, ο Ροζάκης και άλλοι.

Τέλος, το Μάρτη του 1949, όσοι από τους αντάρτες διασώθηκαν χωρίστηκαν σε μικροομάδες και συνέχισαν τις μικροεπιθέσεις.

Το Δεκέμβρη του 1949, όταν πια είχε ηττηθεί ο ΔΣΕ και είχε πάρει το δρόμο της προσφυγιάς, οι αντάρτες της Κρήτης δέχθηκαν νέα βαριά χτυπήματα. Σε μια από τις συμπλοκές σκοτώθηκε και η Βαγγελιώ Κλάδου, μέλος του Γραφείου Περιοχής του ΚΚΕ. Στις αρχές του 1950 είχαν μείνει στο νησί μόνο 14 αντάρτες, που πέρασαν στην παρανομία και ληστείαν για την ανασυγκρότηση των παράνομων οργανώσεων του ΚΚΕ και την οργάνωση μαζικών λαϊκών αγώνων. Πέντε απ' αυτούς πιάστηκαν και ένας σκοτώθηκε. Από τους θ που έμειναν οι 6 κατάφεραν και κατέφυγαν στο εξωτερικό, πατέρα από εντολή της ηγεσίας του Κόμματος. Δύο αντάρτες, ο Τσσιπανάκης και ο Μπλαζάκης, παρέμειναν στα κρητικά βουνά και επανήλθαν στη νομιμότητα το 1974, μετά την πτώση της χουντικής δικτατορίας.

Στη Σάμο, ο εμφύλιος πόλεμος κηρύχθηκε επίσημα από το νομάρχη Χρήστο Κουτελά. Εκφωνώντας πανηγυρικό λόγο στις 25 του Μάρτη 1947, διακήρυξε προκλητικά: «Από σήμερα κηρύσσω τον πόλεμο κατά των ΕΑΜοσλάβων»¹ και έκανε τα λόγια πράξη. Αποκρούοντας τις προσπάθειες του ΕΑΜ, του μητροπολίτη Ειρηναίου και πολλών παραγόντων για την περιφρούρηση της γαλήνης στο νησί, οργάνωσε παρακρατικές συμμορίες και Μάυδες και εξαπέλυσε αιματηρή τρομοκρατία στα χωριά και στις πόλεις. Στις αρχές του Μάη 1947 παρακρατικοί και Μάυδες έκαναν επίθεση

---

1. Γάιος Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Ο εμφύλιος*, σελ. 103.

στο Βαθύ, έσπασαν τα γραφεία του ΕΑΜ και συνέλαβαν στελέχη και αγωνιστές της ΕΑΜικής Αντίστασης.

Το δίλημμα που μπήκε στους αριστερούς ήταν: να πάρουν το δρόμο του βουνού ή να παραδοθούν και να υποκύψουν. Ακολούθησαν το δρόμο του αγώνα. Βγήκαν στο βουνό και συγκρότησαν πέντε τμήματα του ΔΣΕ. Στρατιωτικός αρχηγός αναδείχθηκε ο Γιάννης Μαλαγάρης, πρώην ταγματάρχης πυροβολικού και πολιτικός επίτροπος ο Γιάννης Σαλάς, στέλεχος του ΚΚΕ και του κινήματος της Μέσης Ανατολής.

Αν και αντιμετώπιζαν τρομερές δυσκολίες, οι δυνάμεις του ΔΣΕ αγωνίστηκαν με ηρωισμό και αυτοθυσία και ανάγκασαν τους παρακρατικούς και τις κυβερνητικές δυνάμεις να περιοριστούν σε 7 πόλεις και κωμοπόλεις. Το Γενάρη του 1948 κατέλαβαν το Νέο Καρλόβασι. Στις 19 του Μάρτη του ίδιου χρόνου μπήκαν στο Καρλόβασι και αιχμαλώτισαν ένα λόχο του κυβερνητικού στρατού. Μετά δύο μέρες, επιτέθηκαν στη Χώρα και στο Τηγάνι. Στα δυόμισι χρόνια της ύπαρξης και δράσης τους οι δυνάμεις του ΔΣΕ κατόρθωσαν να ελέγχουν τα 4/5 του νησιού (25 κωμοπόλεις και χωριά).

Στις αρχές του 1949 στάλθηκαν στο νησί νέες δυνάμεις του κυβερνητικού στρατού και άρχισε η προετοιμασία γενικής επίθεσης για τη συντριβή του ΔΣΕ. Πριν αρχίσει η επίθεση, επισκέφθηκαν το νησί ο στρατάρχης Παπάγος και ο Αμερικανός στρατηγός Βαν Φλιτ και επιθεώρησαν τις κυβερνητικές δυνάμεις. Στις σκληρές μάχες που ακολούθησαν τα τμήματα του ΔΣΕ προξένησαν βαριές απώλειες στον αντίπαλο. Τελικά, όμως, υπέκυψαν μπροστά στις υπέρτερες και άρτια εξοπλισμένες κυβερνητικές δυνάμεις. Σε 200 υπολογίζονται οι αγωνιστές του ΔΣΕ που έπεσαν ηρωικά. Ανάμεσά τους και ο στρατιωτικός αρχηγός Γιάννης Μαλαγάρης.

Οι υπόλοιποι απομονώθηκαν, καταδιώχθηκαν και εξοντώθηκαν ή πιάστηκαν. Από τους τελευταίους που πιάστηκαν και δολοφονήθηκαν ήταν και ο πολιτικός επίτροπος Γιάννης Σαλάς.

Στην *Ικαρία*, το 1948 σχηματίστηκαν τρεις ανταρτικές ομάδες με αρχηγούς τον Χρήστο Μαυρογιώργη, τον Γιάννη

Γαβριήλ και τον Σίμο Γεράκη. Αγωνίστηκαν ενάντια στο τρομοκρατικό όργιο του μεταβαρκιζιανού κράτους και πατριωτών. Αλλά, όπως ήταν επόμενο, δεν μπόρεσαν να αντισταθούν πολύ.

Στη Λεσβο, ο πρώτος πυρήνας του ΔΣΕ δημιουργήθηκε από καταδιωκόμενους αγωνιστές της ΕΑΜικής Αντίστασης το καλοκαίρι του 1947. Το χειμώνα του ίδιου χρόνου συγκεκλήθηκαν ομάδες, που κατέφυγαν σε απρόσιτες ορεινές περιοχές για να αποφύγουν την εξόντωσή τους. Οι θέσεις τους, όμως, προδόθηκαν και το Γενάρη του 1948 έγινε η πρώτη σύγκρουση με κυβερνητικές δυνάμεις. Ακολούθησε συνεχής καταδίωξη, που οδήγησε στην απομόνωση των αντάρτων και στην αγωνιώδη προσπάθειά τους να βρουν τρόφιμα και πολεμοφόδια. Η κατάστασή τους άγγιξε τα όρια της τραγωδίας.

Στην Κεφαλονιά, οι πρώτες ένοπλες ομάδες από αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης συγκεκλήθηκαν στα τέλη του 1946 αρχές του 1947. Αγωνίστηκαν ενάντια στις τρομοκρατικές ομάδες της Δεξιάς, έκαναν εμφανίσεις σε χωριά, εμφανιζόμενοι τους κατοίκους και κυκλοφόρησαν την εφημερίδα *Ελευθερη Κεφαλονιά*.

Το 1948 οι ομάδες ενισχύθηκαν με νέους αγωνιστές και οργανώθηκαν σε τμήματα του ΔΣΕ με αρχηγό τον Φώτη Σγουρό και υπαρχηγούς τον Γεράσιμο Γρηγοράτο (Αστραπόγιαννο), τον Γεράσιμο Ματιάτο και τον Ματθαίο Κουλουμπή. Έδωσαν αρκετές μάχες ενάντια στις τρομοκρατικές ομάδες και τις δυνάμεις της χωροφυλακής.

Οι κυβερνήσεις απάντησαν με ένταση της αιματηρής τρομοκρατίας, με αποκλεισμό των ορεινών περιοχών, μετακινώντας τον πληθυσμό των χωριών, με εκκαθαριστικές επιχειρήσεις. Τα τμήματα, όμως, του ΔΣΕ απέκρουσαν τις κυβερνητικές δυνάμεις. Ελίσσονταν συνεχώς και κατόρθωσαν να διακριθούν και μετά την αποχώρηση των κύριων δυνάμεων του ΔΣΕ από το Βίτσι και το Γράμμο. Η τελική επίθεση εναντίά τους εξαπολύθηκε, ύστερα από σύσκεψη, στην οποία πήρε μέρος και ο Παπάγος, τους τελευταίους μήνες του 1949.

Η επίθεση αυτή οδήγησε στη συντριβή των δυνάμεων

του ΔΣΕ. Ανάμεσα στους σκοτωμένους ήταν και οι επικεφαλής των αντάρτικων ομάδων του νησιού Φώτης Σγούρος, Γεράσιμος Ματιάτος, Γεράσιμος Γρηγοράτος (Αστραπόγιαννος), Ματθαίος Κουλουμπής, Διονύσης Μαρκουλάτος, Διονύσης Καζάτσας (γραμματέας της περιφερειακής επιτροπής) και άλλοι.

Αυτή ήταν η τύχη των στελεχών και των μαχητών του ΔΣΕ στην Κρήτη και τα άλλα νησιά. Πραγματικό ολοκαύτωμα, παρά τις φοβερές δυσκολίες, τις στερήσεις και τα εμπόδια, για τη λευτεριά, την εθνική ανεξαρτησία και κυριαρχία, για τη δημοκρατία και το σοσιαλισμό.

30. Ήττα και υποχώρηση του ΔΣΕ

Η ηγεσία του Κόμματος και του ΔΣΕ είχε αντιληφθεί ότι το κύριο και αποφασιστικό χτύπημα του κυβερνητικού στρατού θα δινόταν στο Βίτσι, όπου ήταν συγκεντρωμένες οι περισσότερες δυνάμεις του ΔΣΕ. Γι' αυτό και πήρε μέτρα για την οχύρωση του Βίτσι, την οργάνωση της άμυνας και με μια έντονη διαφωτιστική δουλειά προσπάθησε να κάνει πίστη και πεποίθηση το σύνθημα: «Στο Βίτσι ο εχθρός δεν θα περάσει!».

Ο κυβερνητικός στρατός, όμως, είχε αυτή τη φορά πολλά και μεγάλα πλεονεκτήματα. Μεγάλη αριθμητική δύναμη. Ακόμα πιο πλήρη και σύγχρονο εξοπλισμό. Καλύτερη εκπαίδευση και προετοιμασία. Ανεβασμένο ηθικό, ύστερα από τις επιτυχίες του στις προηγούμενες επιχειρήσεις. Στρατηγικό σχέδιο μελετημένο και ρεαλιστικό.

Η υπεροχή ήταν πολύ μεγαλύτερη από τα προηγούμενα χρόνια και δεν αντισταθμιζόταν πια μόνο με τον ηρωισμό και την αυτοθυσία των αξιωματικών, των μαχητών και μαχητριών του ΔΣΕ.

Σ' αυτές τις συνθήκες άρχισε η εφαρμογή του τρίτου και τελευταίου σχεδίου του κυβερνητικού στρατού με την επωνυμία «Πυρσός». Το σχέδιο, που η εκτέλεσή του είχε ανατεθεί από τον αρχιστράτηγο Παπάγο στον αντιστράτηγο Κ. Βεντήρη, προέβλεπε: Στην πρώτη φάση, παραπλανητική

επίθεση στο Γράμμο, για να αναγκαστεί η ηγεσία του ΔΣΕ να μεταφέρει δυνάμεις από το Βίτσι. Στη δεύτερη φάση, την εφεστική επίθεση στο Βίτσι. Και στην τρίτη φάση, την τελική επίθεση στο Γράμμο.

Η ηνωσιολατρετική επίθεση στο Γράμμο άρχισε στις 2 Αυγούστου του 1949 και κράτησε 6 μέρες.

Δύο μέρες μετά, εξαπολύθηκε η κύρια επίθεση στο Βίτσι από 6 μεραρχίες που διέθεταν 110 πυροβόλα, πολλά άρματα και θωρακισμένα και 87 αεροπλάνα.

Ο ΔΣΕ διέθετε δύο μεραρχίες, δύο ταξιαρχίες, 45 ορεινά πυροβόλα, 15 αντιαεροπορικά και 27 αντιαρματικά. Διέθετε εφεδρείες και αρκετό πολεμικό υλικό.

Το μέτωπο του Βίτσι χωριζόταν σε τρεις τομείς: το δεξιό, τον κεντρικό και τον αριστερό. Ο πιο αδύνατος και επικίνδυνος ήταν ο κεντρικός, γιατί διασχίζοταν από δημόσιο δρόμο, από τον οποίο μπορούσαν να περάσουν μηχανοκίνητα.

Σ' αυτό τον τομέα και εξαπολύθηκε στις 10 Αυγούστου του 1949 η πιο σφοδρή επίθεση. Ισχυρές κυβερνητικές δυνάμεις, με συγκεντρωτικό πλήγμα, διέσπασαν τις γραμμές άμυνας, άνοιξαν ρήγμα και στη συνέχεια διεισδυσαν βαθιά και κατέλαβαν το ύψωμα Λέσιτς. Διασπάστηκε έτσι το μέτωπο και δημιουργήθηκε σοβαρή απειλή κύκλωσης και εξόντωσης των δυνάμεων του ΔΣΕ. Γι' αυτό και τη νύχτα της 14ης προς 15η Αυγούστου του 1949 τα τμήματα του ΔΣΕ αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το Βίτσι και να ελιχθούν προς το Γράμμο.

Την παραμονή της υποχώρησης του ΔΣΕ από το Βίτσι, το Γενικό Αρχηγείο διέταξε δυνάμεις της 1ης Μεραρχίας, που βρισκόταν από τις αρχές του Ιούλη στο Γράμμο να διεισδύσουν ξανά (με διοικητή τον Χαρίλαο Φλωράκη και πολιτικό επίτροπο τον Ν. Μπελογιάννη) στη Θεσσαλία, για να συνεχίσουν τον αγώνα, καταφέροντας πλήγματα σε κυβερνητικές δυνάμεις και εμποδίζοντας τη συγκέντρωσή τους στο Γράμμο, όπου προετοίμαζαν το τελικό χτύπημα. Η αποστολή ήταν δύσκολη και στοίχισε βαριές απώλειες.

Τον ίδιο καιρό στάλθηκαν δυνάμεις, με επικεφαλής τον Λχιλλέα Πετρίτη (Βάη), στη Λάκκα Σούλι.

Το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, σε συνεδρίασή του στις 20 Αυγούστου, συζήτησε την πορεία και εξέλιξη των επιχειρήσεων στο Βίτσι και κατέληξε στην εκτίμηση ότι βασική αιτία της ήττας στο Βίτσι ήταν το ότι η διοίκηση της XI Μεραρχίας απέσυρε τις δυνάμεις από το στρατηγικό ύψωμα Λέσιτς.

Το ΠΓ διαπίστωσε ότι σοβαρό ρόλο στην όλη έκβαση των επιχειρήσεων στο Βίτσι έπαιξε και η κατάσταση στη Γιουγκοσλαβία, καταγγέλλοντας μάλιστα πως τμήματα του ΔΣΕ, που συμπτύσσονταν, «δέχτηκαν γιουγκοσλαβικά πυρά από τα νώτα στα αντερείσματα Αγίου Γερμανού και μέσα σε ελληνικό έδαφος».¹ Η καταγγελία αυτή αποδείχτηκε ανακριβής.

Το ΠΓ δε θέλησε να δει κατάματα τη σκληρή πραγματικότητα και την επερχόμενη οριστική ήττα και κατέληξε στην εκτίμηση ότι «στο Γράμμο έχουμε όλες τις δυνατότητες να καταφέρουμε θανάσιμο πλήγμα στον εχθρό»!² Επέμεινε μάλιστα στο σύνθημα: «Ο Γράμμος θα γίνει τάφος του μοναρχοφασισμού!» Δυστυχώς, εντελώς αντίθετα ήταν τα αποτελέσματα.

Μετά την πτώση του Βίτσι προετοιμάστηκε με θορυβώδη και πανηγυρικό τρόπο η τελική επίθεση στο Γράμμο. Ο στρατηγός Τσακαλώτος, που θα διηύθυνε τις επιχειρήσεις, είχε καλέσει τον Γκλίσκμπουργκ και τον Βαν Φλιτ και παρακολούθησαν από την περιοχή Αμμούδας την έναρξη της επίθεσης στις 25 Αυγούστου του 1949. Πήραν μέρος σ' αυτήν πέντε μεραρχίες, μία ταξιαρχία, 4 συντάγματα πεζικού με 120 πυροβόλα, άφθονα θωρακισμένα και το σύνολο της αεροπορίας. Οι δυνάμεις του ΔΣΕ ήταν περίπου 8.000 μαχητές και μαχήτριες. Αντιστάθηκαν ηρωικά, αλλά ήταν ανθρώπινα αδύνατο να νικήσουν και να κάνουν το Γράμμο «τάφο του μοναρχοφασισμού».

Η 9η Μεραρχία του κυβερνητικού στρατού υπερκέρασε στις 26 Αυγούστου τη γραμμή άμυνας του ΔΣΕ και εισχώρησε στα μετόπισθεν, κατά μήκος των ελληνοαλβανικών συ-

---

1. Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος έκτος, σελ. 379.

2. Στο ίδιο, σελ. 282.

νύρων. Ήταν άμεσος ο κίνδυνος να κλείσει κάθε διάβαση στα σύνορα. Στις 29 με 30 Αυγούστου έπεσε και το ύψωμα Κάμενικ και οι δυνάμεις του ΔΣΕ υποχρεώθηκαν να υποχωρήσουν και να περάσουν στο έδαφος της Αλβανίας, όπου βρήκαν προσωρινό καταφύγιο.

Αυτό ήταν το τραγικό τέλος ενός ακόμη σκληρού και ηρωικού αγώνα που κράτησε τρία και πάνω χρόνια, με οργανωτές, καθοδηγητές, αλλά και κύριους αιμοδότες τους κομμουνιστές και τις κομμουνίστριες, ενάντια στις δωσίλογες αντιδραστικές δυνάμεις και τους Αγγλοαμερικανούς ιμπεριαλιστές που με ωμή στρατιωτική επέμβαση τις επανέφεραν στην εξουσία και ανέκοψαν την ομαλή δημοκρατική εξέλιξη της χώρας.

***

Η περίοδος του εμφυλίου πολέμου ήταν μια φοβερή, επιβλητική και καταστροφική περίοδος για τον ελληνικό λαό και τη χώρα. Ο τραγικός απολογισμός, όπως δόθηκε από αθηναϊκή εφημερίδα του Κέντρου στις 18.3.52, ήταν:

«Νεκροί 154.000. Ξεσπιτωμένοι αγρότες 800.000. Σπίτια ολικά κατεστραμμένα 24.626. Σπίτια μερικά κατεστραμμένα 22.000. Αγροτικά νοικοκυριά κατεστραμμένα 15.139. Σχολεία κατεστραμμένα 1.600. Γέφυρες οδικές κατεστραμμένες 476. Γέφυρες σιδηροδρομικές κατεστραμμένες 439. Εργοστάσια, νοσοκομεία κατεστραμμένα 241. Ζώα που χάθηκαν 1.480.669.»¹

Οι απώλειες του κυβερνητικού στρατού, σύμφωνα με στοιχεία του ΓΕΣ, ήταν: 15.969 νεκροί, 37.557 τραυματίες και 2.001 αγνοούμενοι. Συνολικά 55.527 άνδρες. Στην πραγματικότητα ήταν πολύ μεγαλύτερες.

Οι απώλειες του ΔΣΕ υπολογίζονται περίπου σε 30.000 νεκρούς, τραυματίες και αγνοούμενους. Πρώτοι στις θυσίες ήταν οι κομμουνιστές. Χιλιάδες στελέχη του ΚΚΕ έπεσαν

---

1. Στα 40 χρόνια του ΔΣΕ, Διήμερο Συμπόσιο, 12-13.12.1986, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 33.

και σ' αυτό τον αγώνα, συμπληρώνοντας την τεράστια φάλαγγα των ηρωικών νεκρών της περιόδου της Εθνικής Αντίστασης. Ανάμεσά τους ήταν και 16 μέλη της ΚΕ του Κόμματος.

Ποιος, όμως, φταίει γι' αυτό τον αιματηρό απολογισμό, για τις τεράστιες υλικές ζημιές και καταστροφές; Ποιος προκάλεσε τον εμφύλιο πόλεμο;

Οι Άγγλοι ιμπεριαλιστές, που, επιδιώκοντας να επανακτήσουν την κυριαρχία τους στην Ελλάδα, τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή, εκμεταλλεύτηκαν τα λάθη της τότε ηγεσίας του ΚΚΕ (Συμφωνίες Λιβάνου, Καζέρτας, Βάρκιζας) και αποβίβασαν δυνάμεις στη χώρα μας, όχι για να συμβάλουν στην απελευθέρωσή της και στο στέριωμα της δημοκρατίας, με το χτύπημα των φασιστών και των δωσιλόγων, αλλά για να επαναφέρουν στην εξουσία τις δωσίλογες και αντιδραστικές δυνάμεις και να αφοπλίσουν και συντρίψουν το ΕΑΜικό και λαϊκό κίνημα. Γι' αυτό και από την πρώτη στιγμή αξίωσαν το μονόπλευρο αφοπλισμό του ΕΛΑΣ, προχώρησαν σε ένοπλη επέμβαση το Δεκέμβρη του 1944 και οργάνωσαν και καθοδήγησαν το μεταβαρκιζιανό όργιο αιματηρής φασιστικής τρομοκρατίας σε βάρος των αγωνιστών και αγωνιστριών της ΕΑΜικής Εθνικής Αντίστασης. Το ανθελληνικό και αντιλαϊκό έργο τους συνέχισαν από το 1947 οι Αμερικανοί ιμπεριαλιστές.

Συνυπεύθυνες με τους Αγγλοαμερικανούς ιμπεριαλιστές ήταν οι ντόπιες αντιδραστικές δυνάμεις, που υποστήριξαν και εφάρμοσαν τα σχέδια των ιμπεριαλιστών προστάτων τους και πρωτοστάτησαν στο δολοφονικό τρομοκρατικό όργιο και στην εξαπόλυση μονόπλευρου εμφύλιου πολέμου.

Τον κύριο ρόλο τον έπαιξε η Δεξιά, αλλά δεν έμειναν πίσω και τα κόμματα του παλαιοδημοκρατικού Κέντρου. Συμμάχησαν και συνεργάστηκαν μαζί της, κάτω από την καθοδήγηση των Αγγλοαμερικάνων ιμπεριαλιστών και σε πολλές περιπτώσεις οι ηγέτες του Κέντρου (Γ. Παπανδρέου, Θ. Σοφούλης κ.ά.) ξεπέρασαν τους δεξιούς ηγέτες σε προθυμία και προσφορά στον αντικομμουνιστικό αγώνα.

Το ΚΚΕ και το ΕΑΜ απάντησαν με την πολιτική της συμ-

φιλιώσης, της εθνικής και λαϊκής ενότητας και της ομαλής δημοκρατικής εξέλιξης.

Οι Άγγλοι, όμως, ιμπεριαλιστές συνειδητά και προμελετημένα έσπρωχναν στον εμφύλιο πόλεμο. Υποκινούσαν συνεχώς, ενθάρρυναν και οργάνωναν την κρατική και παρακρατική τρομοκρατία.

Το ΚΚΕ και το ΕΑΜικό κίνημα βρέθηκαν μπροστά στο δίλημμα: Να υποκύψουν και να υποταχτούν στον αγγλικό ιμπεριαλισμό και την ντόπια πλουτοκρατική ολιγαρχία, που οδηγούσαν τη χώρα στην εθνική υποτέλεια και το φασισμό και τη μετέτρεπαν σε ιμπεριαλιστικό προγεφύρωμα, ή να βαλίσουν ξανά, μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, στο δύσκολο δρόμο του ένοπλου αγώνα;

Έκαναν το δεύτερο. Αλλά δεν ξεκίνησαν αποφασιστικά το νέο ένοπλο αγώνα, γιατί η ηγεσία του ΚΚΕ πίστευε, όπως αποδείχθηκε, πως προχωρώντας σιγά-σιγά στην ένοπλη πάλη θα φόβιζε τον αντίπαλο, θα ασκούσε όλο και μεγαλύτερη πίεση και θα τον ανάγκαζε να υποχωρήσει και να συνθηκολογήσει. Δεν είχε ξεκαθαρίσει για αρκετό διάστημα την κύρια μορφή του αγώνα, αν θα ήταν η ένοπλη ή η ειρηνική. Χρησιμοποίησε και τις δύο. Μάλιστα απέφευγε να ξεκαθαρίσει τη θέση της για τον ένοπλο αγώνα, με αποτέλεσμα να υπάρχει σύγχυση και ξέκομμα της πρωτοπορίας από τις πλατιές λαϊκές μάζες. Ακόμα και η έναρξη του ένοπλου αγώνα αποφασίστηκε κατά μυστηριώδη ή τυχαίο τρόπο. Και ακόμα, πάνω από ένα χρόνο κανείς δεν ήξερε ποια ήταν η επίσημη γραμμή του Κόμματος: Πολιτικός ή ένοπλος αγώνας;

Μόνο στην 3η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, το Σεπτέμβριο του 1947, δηλαδή ενάμιση χρόνο μετά το χτύπημα στο Λιτόχωρο, αποφασίστηκε να μεταφερθεί το κέντρο του βάρους της δουλειάς του Κόμματος στον ένοπλο αγώνα. Χάθηκε έτσι ο πιο πολύτιμος και κατάλληλος χρόνος για να λυθεί το πρόβλημα της δύναμης του ΔΣΕ, καθώς και το πρόβλημα των εφεδρειών, που έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην ήττα του ΔΣΕ και για να καταφερθεί αποφασιστικό χτύπημα στον αντίπαλο προτού ακόμα προφτάσει να οργανωθεί, να ενισχυθεί και να βοηθηθεί από τον αμερικάνικο ιμπεριαλισμό.

Αυτή ήταν μια από τις βασικότερες αιτίες για την ήττα του ΔΣΕ, η οποία επίσης οφείλεται:

- Στην αδυναμία της ηγεσίας του Κόμματος να κάνει σωστή εκτίμηση της κατάστασης και του συσχετισμού των δυνάμεων και να εφαρμόσει σωστά τους δοκιμασμένους μαρξιστικολενινιστικούς κανόνες για την οργάνωση και τη διεύθυνση της ένοπλης πάλης.

- Στην απόσπασή της από την πραγματικότητα και τις διαθέσεις των μαζών.

- Στις σοβαρές παραβιάσεις των αρχών του Κόμματος, όπως της συλλογικής καθοδήγησης, του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και της εσωκομματικής δημοκρατίας, της λειτουργίας του Κόμματος, της ελεύθερης έκφρασης γνώμων των μελών και στελεχών.

Ανεξάρτητα, όμως, από όλα αυτά και από την κατάληξη του, ο αγώνας του ΔΣΕ ήταν και παραμένει αγώνας δίκαιος, πατριωτικός, αντιφασιστικός, αντιιμπεριαλιστικός, για δημοκρατικές ελευθερίες και δικαιώματα, για εθνική ανεξαρτησία και κυριαρχία.

Στρεφόταν ενάντια στην ιμπεριαλιστική επέμβαση, εξάρτηση και κηδεμονία και ενάντια σ' ένα καθεστώς αντιδραστικό, αντιλαϊκό, που επιβλήθηκε παρά τη λαϊκή θέληση.

Ήταν συνέχεια της Εθνικής Αντίστασης και του αγώνα το Δεκέμβρη του 1944 για την ομαλή δημοκρατική εξέλιξη και την κοινωνική πρόοδο.

Ήταν αγώνας ηρωικός. Οι μαχητές και τα στελέχη του ΔΣΕ πολέμησαν με απaráμιλλο ηρωισμό και αυτοθυσία, με ακλόνητη πίστη στα υψηλά ιδανικά τους. Με μπροστάρηδες τους κομμουνιστές και τις κομμουνίστριες, πρόσθεσαν νέους άθλους, ανέδειξαν νέους ήρωες και μάρτυρες: τον Γιάννη Αλεξάνδρου-Διαμαντή, τον Νίκο Τριανταφύλλου, τον Ευρυπίδη Καπετάνιο, τον Στέφανο Γκιουζέλη, τον Βαγγέλη Ρογκάκο, τον Κων. Χινόπωρο, τον Δημ. Γιαννακούρα (Πέρδικα), τον Γιάννη Ματζούτσο, τον Μήτσο Βαμβακά, τον Γιάννη Σαλά, τον Νίκο Θεοχαρόπουλο (Σκοτίδα), τον Παναγιώτη Ζάρα, τον Γιάννη Μαλαγάρη, τον Φώτη Σγούρο, τον Γεράσιμο Γρηγοράτο (Αστραπόγιαννο), τον Γιάννη Ποδιά, τον Γιώργο Τσιτήλο, τον Κώστα Μπασακίδη και πολλούς άλλους.

Ισάριθμοι τους άνδρες πολέμησαν στο ΔΣΕ οι γυναίκες-μαχητρίνες, που για πρώτη φορά πήραν μέρος σ' ένα τόσο μεγάλο ποσοστό (20 με 25% της δύναμής του) σε ένοπλο αγώνα. Πάλεψαν και έπεσαν ηρωικά η Βαγγελίτσα Κουσάτσα, η Μίρκα Γκίνη, η Κατίνα Ανδρεοπούλου (Τσβέτα), η Αθηνά Μπενέκου, η Ευαγγελία Κλάδου και άλλες.

Απειρά είναι τα παραδείγματα ηρωισμού και αυτοθυσίας των νέων που κατατάχτηκαν στις γραμμές του ΔΣΕ, καλύπτοντας το 70% της συνολικής δύναμής του.

Με την ήττα του ΔΣΕ, που προήλθε κατά πρώτο και κύριο λόγο από την ωμή ιμπεριαλιστική επέμβαση και την αιχλωμένη και πολύπλευρη «βοήθεια» (στην τριετία 1947-1950 πεντακόσια αμερικανικά πλοία μετέφεραν 528.000 τό-νους «βοήθειας», στο μεγαλύτερο μέρος πολεμικό υλικό)¹ επιβιόπιες αντιδραστικές δυνάμεις, έκλεισε μια σημαντική φάση του λαϊκού επαναστατικού κινήματος. Και άνοιξε μια νέα περίοδος, η περίοδος της αμερικανοκρατίας και της απομόνωσης, της κατάλυσης της εθνικής ανεξαρτησίας και της μετατροπής της χώρας σε ιμπεριαλιστικό προγεφύρω-μα ενάντια στη Σοβιετική Ένωση και τις γειτονικές λαϊκοδη-μοκρατικές χώρες, η περίοδος της ανελέητης εκμετάλλευ-σης και καταπίεσης των εργαζομένων της χώρας μας.

---

1. Στα 40 χρόνια του ΔΣΕ, Διήμερο Συμπόσιο, 12-13.12.1986, εκδ. «Ιππύχρονη εποχή», σελ. 33.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

(Από την ιστορία του ΚΚΕ της περιόδου 1918-1949)

Η ιστορία του ΚΚΕ αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της νεότερης ιστορίας της χώρας μας και σημαντικότερο κεφάλαιο της ιστορίας των αγώνων του λαού μας για την εθνική ανεξαρτησία, τη δημοκρατία, την ειρήνη, το σοσιαλισμό.

Είναι πλούσια σε διδάγματα και συμπεράσματα. Με βάση την πείρα της πρώτης περιόδου της ύπαρξης και δράσης του ΚΚΕ (1918-1949), επισημαίνουμε ορισμένα απ' αυτά:

Ι. Η ίδρυση του ΚΚΕ το Νοέμβριο του 1918 ήταν ιστορική ανάγκη, ήταν ώριμος καρπός των εσωτερικών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων της Ελλάδας. Πολλά χρόνια πριν από την ίδρυσή του, είχαν συσσωρευτεί στη χώρα μας μεγάλα οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα: σημαντική οικονομική και πολιτική εξάρτηση από το ξένο κεφάλαιο, ισχυρά φεουδαρχικά κατάλοιπα, οικονομία καθυστερημένη, οικονομική εξαθλίωση του λαού, μοναρχικό αντιδραστικό καθεστώς.

Η αστική τάξη, που είχε συμβιβαστεί με τους τσιφλικάδες και τη μοναρχία, δεν έδωσε λύση στα μεγάλα λαϊκά προβλήματα και στις συνθήκες του ιμπεριαλισμού οδήγησε τη χώρα σε μεγάλη εξάρτηση από το ξένο κεφάλαιο.

Το καθήκον της λύσης των προβλημάτων της ελληνικής κοινωνίας, που οξύνθηκαν στις συνθήκες της γενικής κρίσης του καπιταλισμού, με τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, έπεφτε στους ώμους της εργατικής τάξης, πρωτοπόρας επαναστατικής δύναμης της ελληνικής κοινωνίας και των συμμάχων της.

Στα τέλη του 19ου-αρχές του 20ού αιώνα, ο καπιταλισμός πέρασε στο ιμπεριαλιστικό του στάδιο, με επακόλουθα την όξυνση στο έπακρο όλων των αντιθέσεων του, την ανισόμερη ανάπτυξη των καπιταλιστικών χωρών, την ωρίμανση των προϋποθέσεων για τις σοσιαλιστικές επαναστάσεις.

Οι σοσιαλιστικές ιδέες τότε, αν και θολές και φιλελευθερορεφορμιστικές, κάποτε και αναρχικές, επηρέαζαν και κατακτούσαν τους πρωτοπόρους εργάτες της χώρας μας. Η εργατική τάξη βρισκόταν στην πορεία της αγωνιστικής ανάπτυξης των δυνάμεών της. Με το ιδρυτικό Συνέδριο της ΓΣΕΕ πραγματοποιήθηκε η συνένωση του συνδικαλισμένου προλεταριάτου της χώρας μας, με επικεφαλής ένα ανώτατο συνδικαλιστικό όργανο, που στηριζόταν στην αρχή της πάλης των τάξεων, όπως διακήρυξε το ίδιο το συνέδριό της.

Η ίδρυση του ΚΚΕ επισπεύθηκε χάρη στην επίδραση της νικηφόρας σοσιαλιστικής επανάστασης του Οκτώβρη στη Ρωσία, που σήμανε ριζική στροφή στον απελευθερωτικό αγώνα του παγκόσμιου προλεταριάτου και εγκαινίασε μια νέα εποχή στην ιστορία της ανθρωπότητας. Η ίδρυση του ΚΚΕ αποτέλεσε έκφραση της συνένωσης του νεαρού εργατικού κινήματος με τις ιδέες του επιστημονικού σοσιαλισμού, στο βαθμό που είχαν αναπτυχθεί και διαδοθεί μέχρι τότε στην Ελλάδα.

Στην πολιτική ζωή της χώρας μας εμφανίστηκε ένα άλλο κόμμα, που δεν είχε καμιά ομοιότητα με τα αστικά και μικροαστικά κόμματα της ελληνικής κοινωνίας.

Η εργατική τάξη και ο εργαζόμενος λαός της Ελλάδας απέκτησαν τον εμψυχωτή, οργανωτή και καθοδηγητή των αγώνων τους για την εθνική και την κοινωνική τους απελευθέρωση.

Το ΚΚΕ, κόμμα της εργατικής τάξης, που αποστολή του έχει την κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, την οικοδόμηση της σοσιαλιστικής και κομμουνιστικής κοινωνίας, συνέχισε και πλούτισε τις παραδόσεις του προοδευτικού κινήματος της Ελλάδας.

Η διαμόρφωση και ανάπτυξη του επηρεάστηκε, στην πρώτη φάση της εμφάνισής του, αλλά και γενικότερα και από τις ιδιομορφίες της ελληνικής κοινωνίας, από την οικονομική, πολιτική και πνευματική καθυστέρηση που παρουσίαζε η χώρα μας.

Η ιστορία του ΚΚΕ δείχνει ότι η εργατική τάξη μπορεί να εκπληρώσει τα ιστορικά της καθήκοντα μόνο με την καθοδήγηση του Κομμουνιστικού Κόμματος, που επιβάλλεται να

είναι κόμμα επαναστατικό απέναντι στο καπιταλιστικό καθεστώς, αδιάλλακτο προς κάθε καταπίεση και εκμετάλλευση, απεικονιζόμενο προς τους συμβιβαστές και τους συνθηκολόγους, τον οπορτουνισμό και το δογματισμό.

2. Το ΚΚΕ, κόμμα της εργατικής τάξης και όλων των εργαζομένων, βρέθηκε πάντα στην πρωτοπορία των αγώνων τόσο για τις οικονομικές και κοινωνικές τους διεκδικήσεις. Η προσφορά του σ' αυτά τα ζητήματα δεν μπορεί να συγκριθεί με την προσφορά κανενός άλλου κόμματος. Όλες οι βασικές κατακτήσεις που πέτυχαν οι εργαζόμενοι οφείλονται, με μεγάλο βαθμό, στους αγώνες που έκαναν με πρωτοπόρους τους κομμουνιστές, που καθοδήγησαν τη σκληρή ταξική πάλη. Αποτέλεσμα των αγώνων αυτών ήταν: Οι εργάτες και οι υπάλληλοι να επιβάλουν το 8ωρο και το 7ωρο, τις κοινωνικές ασφαλίσεις, τη βελτίωση των όρων της δουλειάς τους και μια σειρά άλλα δικαιώματα. Οι αγρότες να πετύχουν τη διανομή της γης και αγροτικές συντάξεις. Οι επαγγελματίες να περιφρουρήσουν τα ασφαλιστικά ταμεία τους. Οι υφ' οι να αποκτήσουν ορισμένα δικαιώματα και να παλεύουν από καλύτερες θέσεις για δουλειά, μόρφωση, ψυχαγωγία, πολιτισμό. Το γυναικείο κίνημα να αναπτύσσεται και να αγωνίζεται καλύτερα για να εξασφαλίσει στην Ελληνίδα πραγματική ισοτιμία με τον άντρα.

Στην πορεία των αδιάκοπων αγώνων του, το ΚΚΕ συνάντησε τη λυσσαλέα αντίδραση της χρηματιστικής ολιγαρχίας και του ιμπεριαλισμού, που χρησιμοποίησαν όλα τα μέσα για να το εξοντώσουν. Δέχτηκε αφάνταστες συκοφαντικές επιθέσεις, πρωτοφανή ιδεολογικό πόλεμο. Βρέθηκε επανειλημμένα εκτός νόμου και γνώρισε σκληρούς διωγμούς. Πολεμήθηκε με την αστυνομική βία, με τις δίκες και καταδίκες, με τα έκτακτα μέτρα, με τα κάτεργα και τα στρατόπεδα εξορίας, με το χαφιεδισμό και τις προβοκάτσιες, με τις δολοφονίες μελών και στελεχών του και τα εκτελεστικά αποσιπάσματα.

Με τους αγώνες του, ωστόσο, και με το αίμα των ηρωικών νεκρών του το ΚΚΕ δημιούργησε ακατάλυτους δεσμούς με το λαό, ρίζωσε βαθιά στις λαϊκές μάζες. Γι' αυτό και όλες οι προσπάθειες της αντίδρασης και του ιμπεριαλι-

σμού να το ξεριζώσουν απέτυχαν. Πολλά κόμματα ήλθαν στην ελληνική πολιτική σκηνή και παρήλθαν, ενώ το ΚΚΕ άντεξε στις θύελλες και στις καταδρομές, κατέκτησε την εμπιστοσύνη των πλατιών μαζών και αναδείχτηκε σε αδιαμφισβήτητο εκφραστή τους, σε πρωτοπόρο ηγέτη τους.

3. Η ιστορία του ΚΚΕ επιβεβαιώνει ότι, για να μπορεί να καθοδηγεί σωστά την εργατική τάξη στην εκπλήρωση της ιστορικής της αποστολής, πρέπει το ίδιο να καθοδηγείται από τη δοκιμασμένη μαρξιστική-λενινιστική θεωρία, να την αναπτύσσει αδιάκοπα, να την εφαρμόζει δημιουργικά στη ζωή και να τη χρησιμοποιεί με επιστημονικό τρόπο.

Η μαρξιστική-λενινιστική θεωρία είναι η επιστήμη των νόμων εξέλιξης της κοινωνίας, η επιστήμη της σοσιαλιστικής επανάστασης και της σοσιαλιστικής οικοδόμησης. Η θεωρία αυτή δίνει στο Κόμμα τη δυνατότητα να κατανοεί τις νομοτέλειες της κοινωνικής ζωής, να προσανατολίζεται σωστά στην κατάσταση, να καταλαβαίνει την εσωτερική σχέση των γεγονότων που συντελούνται και την κατεύθυνση της εξέλιξής τους. Στην οργανική ενότητα της θεωρίας με την πράξη βρίσκεται η ακαταμάχητη δύναμη ενός κομμουνιστικού κόμματος. Συνεπώς, διαστρεβλώνεται η επαναστατική έννοια του Κόμματος, όταν δεν παίρνονται υπόψη οι αλλαγές που γίνονται στην εξέλιξη της κοινωνίας. Αγνοούνται οι συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Υποκαθίσταται η επιστημονική ανάλυση των νέων ιστορικών συνθηκών και η θεωρητική γενίκευση της νέας πείρας της ταξικής πάλης του προλεταριάτου με την απλή επανάληψη των γενικών θέσεων του μαρξισμού, χωρίς να παίρνεται υπόψη η συγκεκριμένη πραγματικότητα, αλλά και το γεγονός ότι σε πολλά ζητήματα υπάρχουν εξελίξεις, νέες μορφές με τις οποίες εκδηλώνονται τα κοινωνικά φαινόμενα.

Η διαμόρφωση του ΚΚΕ σε επαναστατικό προλεταριακό κόμμα υπήρξε μια επίμονη, δύσκολη διαδικασία. Η απόκτηση της ικανότητας να εφαρμόζει το μαρξισμό-λενινισμό δημιουργικά, η χάραξη, μέσα από επίμονες αναζητήσεις και προσπάθειες, σωστής στρατηγικής και τακτικής ήταν αποτέλεσμα μόχθου και χρόνου αρκετού. Σ' όλα τα στάδια της ανάπτυξής του, το ΚΚΕ παλεύει αδιάλλακτα ενάντια στην ασπι-

την ιδεολογία. Η εμπειρία του διδάσκει πως μια από τις βασικές αιτίες των λαθών και των ταλαντεύσεων της ηγεσίας του ήταν η υποτίμηση της θεωρητικής, ιδεολογικής, πολιτικής και ερευνητικής δουλειάς, το αδύνατο ιδεολογικό του μέγεθος. Η καθυστέρηση της ελληνικής κοινωνίας στον επιστημονικό τομέα δυσκόλεψε την ερευνητική επιστημονική δουλειά του Κόμματος. Ωστόσο, η επίδραση του ΚΚΕ στους θεωρητικούς ανθρώπους ήταν σημαντική. Το ΚΚΕ, αξιοποιώντας τις πιο πρωτοπόρες επιστημονικές σκέψεις της ελληνικής κοινωνίας, μπόρεσε να διαμορφώσει ένα πρόγραμμα ανάπτυξης της πατρίδας μας. Με την επιστημονική περαιρέωση και θεμελίωση των θέσεων του κατέρριψε τη θεωρία της «ψωροκώσταινας» και έδειξε το δρόμο της οικονομικής και βιομηχανικής ανάπτυξης της χώρας.

Όσοι οι θετικές όσο και οι αρνητικές πλευρές της δράσης του ΚΚΕ δείχνουν πως οι επιτυχίες της πολιτικής του και η ικανότητά του να οργανώνει και να καθοδηγεί τους αγώνες του λαού συνδέονται στενά με την τήρηση των αρχών που διέπουν τη συγκρότηση και λειτουργία του και που του εξασφαλίζουν μια γερή, πειθαρχημένη και ενιαία επαναστατική οργάνωση, ικανή να αντιμετωπίζει κάθε δυσκολία. Η εφαρμογή της θεωρίας δεν είναι αναγκαία μόνο για τα θέματα στρατηγικής και πολιτικής του Κόμματος, αλλά και για τα ζητήματα που έχουν σχέση με τις βασικές αρχές συγκρότησης και λειτουργίας του. Οι θεωρητικές απόψεις για το κόμμα νέου τύπου είναι συστατικό στοιχείο της μαρξιστικής-λενινιστικής θεωρίας. Οι μέθοδοι της κομματικής δουλειάς και οι μορφές της κομματικής οργάνωσης εξαρτώνται από τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Είναι, όμως, απαραίτητες οι βασικές αρχές οργανωτικής συγκρότησης και λειτουργίας, όπως ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, η συλλογικότητα, ο έλεγχος προς κάθε κατεύθυνση, η κριτική και αυτοκριτική, η πολιτική επιλογής, ανάπτυξης και ανάδειξης στελεχών, ο καταμερισμός ευθυνών στα όργανα και τα μέλη του.

Ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός αποτελεί την κύρια αρχή της οργανωτικής συγκρότησης και της εσωτερικής ζωής του Κόμματος. Η συλλογικότητα της καθοδήγησης

προφυλάσσει το Κόμμα από τη μονομέρεια των αποφάσεων που παίρνει, από σοβαρά λάθη και όταν αυτά γίνονται εξασφαλίζει τη γρήγορη διόρθωσή τους.

Ο έλεγχος της εφαρμογής των αποφάσεων αποτελεί αποφασιστικό όρο για την πραγματοποίησή τους. Σπουδαίος όρος των επιτυχιών του Κόμματος είναι η τολμηρή κριτική από μέρους του των ελλείψεων, των αδυναμιών και των λαθών του. Το Κόμμα δεν μπορεί να εκπληρώσει το ρόλο του οδηγητή της εργατικής τάξης και όλων των εργαζομένων, αν πάψει να επισημαίνει τις ελλείψεις του, αν φοβάται να αναγνωρίσει ανοιχτά και τίμια τα λάθη του, αν δεν μπορεί να τα διορθώσει έγκαιρα και να διδάσκεται απ' αυτά.

Όταν παραβιάζονταν οι λενινιστικοί κανόνες της κομματικής ζωής και οι αρχές της κομματικής καθοδήγησης, το Κόμμα έπεφτε σε λάθη και στις γραμμές του εμφανίζονταν δεξιές και αριστερές παρεκκλίσεις. Ξεσπούσαν κρίσεις, διασαλευόταν η ενότητα των γραμμών του, με σοβαρές συνέπειες για το ίδιο και το λαϊκό κίνημα.

Η ιδεολογική και θεωρητική δουλειά του Κόμματος αποτελεί προϋπόθεση για το δυνάμωμα και την ανάπτυξή του, για την εκπλήρωση της αποστολής του.

4. Το ΚΚΕ διαμορφώθηκε σε μαρξιστικό-λενινιστικό κόμμα ξεπερνώντας, μέσα από βασανιστική πορεία, τις εσωτερικές κρίσεις που εμφανίστηκαν στη διαδρομή του.

Οι κρίσεις αυτές ήταν βασικά και κύρια κρίσεις των καθοδηγήσεων του Κόμματος και είχαν την κύρια αιτία τους στην αδυναμία της κομματικής ηγεσίας να δει και να φωτίσει μαρξιστικά-λενινιστικά τα συγκεκριμένα προβλήματα που πρόβαλε η ελληνική πραγματικότητα. Καθοριστικός ρόλος στο ξέσπασμα των κρίσεων, εκτός από τις δυσκολίες ανάπτυξης του εργατικού κινήματος και την επίδρασή τους στις γραμμές του Κόμματος, ήταν και η έλλειψη της πολιτικής και οργανωτικής επαγρύπνησης.

Ο οπορτουνισμός έχει και αντικειμενικές ρίζες. Γι' αυτό χρειάζεται συνεχής επαγρύπνηση και πάλη, ώστε όταν εμφανίζονται παρεκκλίσεις να αντιμετωπίζονται από τον υποκειμενικό παράγοντα, παίρνοντας υπόψη τη μορφή πάλης που ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες κάθε φορά συνθήκες

του καπιταλισμού. Να συνειδητοποιούνται οι προσπάθειες του αντιπάλου να διασπάσουν την ενότητα του Κόμματος που αποτελεί τη βασική του δύναμη.

Το ΚΚΕ, καθοδηγούμενο από τη μαρξιστική-λενινιστική διδασκαλία, μελετώντας και αξιοποιώντας την πείρα του διεθνούς επαναστατικού εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος, στο βαθμό φυσικά που ήταν δυνατό στη φάση της παιδικής ηλικίας του, συσώρευσε μέσα από τους αγώνες και τη δική του πείρα και αγωνιστικότητα για την περιφρούρηση της καθαρότητας της ιδεολογίας του και καταπολέμησε τις οπορτουνιστικές σοσιαλδημοκρατικές παρεκκλίσεις του αριστερισμού, του λικβινταρισμού, του τροτσκισμού και του αρχαιομαρξισμού, που είχαν εμφανιστεί στις γραμμές του.

5. Η ιστορία του ΚΚΕ αποτελεί την πιο εύγλωττη μαρτυρία για το ρόλο και τη σημασία που έχει η ενότητα της εργατικής τάξης, αυτής της πρωτοπόρας κοινωνικής δύναμης που μπορεί να συγκεντρώσει γύρω της την αγροτιά, τα μεσοτάα στρώματα, την προοδευτική διάνοηση, τη νεολαία, τις γυναίκες στην πάλη για τα συμφέροντα και τα δικαιώματά τους, για την ειρήνη, τη δημοκρατία, την εθνική ανεξαρτησία και το σοσιαλισμό. Βέβαια, η ενότητα της εργατικής τάξης αποτελεί ένα σύνθετο καθήκον, δεδομένου ότι δεν είναι δυνατή, μέσα στις συνθήκες του καπιταλισμού, η ολόπλευρη επίτευξή της. Αφετηρία για την ενότητα αυτή είναι η ενότητα δράσης με βάση τα προβλήματα των εργαζομένων, η αντιμετώπιση κάθε συντεχνιακής αντιπαράθεσης και η παρεμπόδιση κάθε διάσπασης.

Η ενότητα της εργατικής τάξης, όπως δείχνει η ιστορία του ΚΚΕ, πραγματοποιείται μέσα στην ταξική πάλη, στους καθημερινούς και ασταμάτητους αγώνες για το ψωμί και τη δουλειά, στους αγώνες για την ειρήνη και την εθνική ανεξαρτησία, τη δημοκρατία, τη λαϊκή κυριαρχία. Πραγματοποιείται μέσα σε μια αδιάλλακτη πάλη ενάντια στην επιρροή της αστικής ιδεολογίας, τις «θεωρίες» για ταξική ειρήνη και συνεργασία, για «κοινωνική συναίνεση» και «κοινωνικά συμβόλαια», ενάντια στα αριστερίστικα και οπορτουνιστικά συνθήματα που αποπροσανατολίζουν την εργατική τάξη και

διασπούν τις γραμμές της. Γι' αυτό, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ιδεολογική και οργανωτική ενότητα μέσα στις γραμμές του ίδιου του κόμματος της εργατικής τάξης.

Η πάλη του ΚΚΕ για την ενότητα της εργατικής τάξης δημιούργησε τις προϋποθέσεις για τη συνένωση όλων των προοδευτικών δυνάμεων στον αγώνα κατά του φασισμού. Έδωσε στην εργατική τάξη τη δυνατότητα να συγκεντρώσει γύρω της όλες τις πατριωτικές δυνάμεις την περίοδο της χιτλεροφασιστικής κατοχής και στο ΕΑΜ, την ΕΠΟΝ και τον ΕΛΑΣ τη δυνατότητα να ανέβουν στην κορυφή της αντιστασιακής εποποιίας.

Η ιστορική πείρα του ΚΚΕ διδάσκει ότι η δύναμή του είναι ακατανίκητη, όταν το ίδιο σφυρηλατεί την ενότητα των γραμμών του και όταν βρίσκεται σε στενή, αδιάρρηκτη σύνδεση με την εργατική τάξη και τις λαϊκές μάζες. Όταν ξέρει να επικοινωνεί με τα πιο πλατιά στρώματα των εργαζομένων. Όταν όχι μόνο διδάσκει τις μάζες, αλλά και διδάσκεται απ' αυτές. Όταν πετυχαίνει να γίνεται συνειδητός εκφραστής των πόθων των λαϊκών μαζών, βαδίζει μπροστά απ' αυτές και φωτίζει με τη θεωρία και το παράδειγμά του το δρόμο τους. Η διατήρηση και η συνεχής ανάπτυξη των δεσμών του Κόμματος με τις λαϊκές μάζες προϋποθέτει συνέπεια λόγων και έργων, σταθερότητα στις στρατηγικές επιλογές με ανάλογη ευελιξία στην τακτική, αντοχή και επιμονή στην αντιμετώπιση των τεράστιων δυσκολιών που δημιουργεί το κατεστημένο.

6. Σ' όλη την πορεία της ύπαρξης και δράσης του, το ΚΚΕ ακολούθησε και εφάρμοσε πολιτική ενότητας, πολιτική κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών, έχοντας επίγνωση ότι αυτό αποτελεί μόνιμο συστατικό στοιχείο της στρατηγικής και τακτικής του κόμματος της εργατικής τάξης.

Στην πάλη για τη σφυρηλάτηση της ενότητας των εργαζομένων, πρωταρχική σημασία έδινε στη συμμαχία της εργατικής τάξης με την εργαζόμενη αγροτιά, χωρίς να υποτιμά την ενότητα με τα μεσαία στρώματα της πόλης και με τους εργαζόμενους επιστήμονες και διανοούμενους.

Το ΚΚΕ αποκόμισε μια πλούσια και αξιόλογη πείρα από συμμαχίες και συμπαρατάξεις κοινωνικών και πολιτικών δυ-

σημαίνει. Πολύτιμη είναι η πείρα που συγκέντρωσε από την εθνική δράση του εργατικού, του αγροτικού και γενικότερα του κινήματος των εργαζομένων.

Ιδιαίτερη σημασία έχει και η πείρα του από τις πολιτικές συμμαχίες, από το Λαϊκό Μέτωπο το 1936 και από το ΕΑΜ και την ΠΕΕΑ στην περίοδο της Εθνικής Αντίστασης 1940-1944.

Πολικό δίδαγμα της πείρας αυτής είναι ότι οι συμμαχίες και τα μέτωπα πρέπει να επιδιώκονται με βάση την ενότητα, πρώτα απ' όλα, από τα κάτω, την ενότητα δράσης των εργαζομένων κάθε κλάδου, κάθε μαζικής οργάνωσης και κινήσης με το συντονισμό της δράσης των διαφόρων μαζικών οργανώσεων και προοδευτικών κινήσεων και τη συνένωσή τους σ' ένα ενιαίο ρεύμα. Ταυτόχρονα, το Κόμμα πρέπει να επιδιώκει και να πετυχαίνει συμμαχίες-μέτωπα-συνεργασίες με πολιτικές δυνάμεις που ενδιαφέρονται για ένα κοινό σκοπό.

Στα ζητήματα της πολιτικής των συμμαχιών η θετική, αλλά και η αρνητική πείρα διδάσκει ότι το Κόμμα πρέπει να είναι ικανό να ξεχωρίζει τι είδους συμμαχία χρειάζεται να γίνει σε κάθε φάση, να παίρνει υπόψη ότι καμιά συμμαχία δεν μπορεί να είναι εφ' όρου ζωής σταθερή και γι' αυτό να προβλέπει, να παίρνει τα μέτρα του, γνωρίζοντας όχι μόνο τον αντιπάλο, αλλά και το σύμμαχο και τα αδύνατα σημεία του.

Αντικειμενική βάση της πολιτικής των συμμαχιών είναι η εκμετάλλευση όχι μόνο των άμεσων, αλλά πολλές φορές και των μακροπρόθεσμων συμφερόντων της εργατικής τάξης και άλλων κοινωνικών τάξεων, στρωμάτων και ομάδων. Η εκμετάλλευση αυτή δεν είναι πάντα η ίδια σε έκταση και σε διάρκεια. Άλλοτε είναι σχεδόν πλήρης και έχει ένα μόνιμο χαρακτήρα (εργατική τάξη και εργαζόμενη αγροτιά). Άλλοτε υπάρχει μόνο σ' ένα στάδιο (εργατική τάξη, εύποροι χωρικοί, στοιγιοληψίες κλπ.).

Έτσι, κατά με τον πολιτικό συνασπισμό κομμάτων και οργανώσεων επιβάλλεται ο συνασπισμός αυτός να συγκροτείται με βάση τον από κοινού και με σαφήνεια καθορισμένο σκοπό. Να λειτουργεί σε δημοκρατική και ισότιμη βάση. Να μη

θίγει την οργανωτική αυτοτέλεια των κομμάτων και οργανώσεων που τον αποτελούν. Ο συνασπισμός δεν πρέπει να συγκροτείται σε βάρος της οργάνωσης, της ιδεολογίας και γενικά του προγράμματος του ενός ή του άλλου κόμματος, αλλά αντίθετα να αφήνει το κάθε κόμμα ελεύθερο να συνεχίσει την ανεξάρτητη δουλειά του για τη διεύρυνση της επιρροής του και την κατάκτηση της πλειοψηφίας του λαού. Στην πάλη τους για τις συμμαχίες οι κομμουνιστές δεν πρέπει να κάνουν απαράδεκτες υποχωρήσεις σε βάρος του στρατηγικού τους σκοπού και να ξεχνούν ότι η ενότητα δεν είναι αυτοσκοπός. Γι' αυτό και όταν πραγματοποιούν συμμαχίες δεν πρέπει να παύουν να κάνουν ανοιχτή κριτική σε τυχόν επιζήμιες ενέργειες των συμμάχων τους. Σε περίπτωση μάλιστα που οι σύμμαχοί τους επιδιώξουν την υποταγή τους ή να τους βάλουν μπροστά σε απαράδεκτες αξιώσεις με την απειλή διάσπασης της ενότητας, δεν πρέπει να διστάσουν να αποχωρήσουν από το συνασπισμό, όσο και αν τους είναι αυτό δυσάρεστο.

Το Κόμμα, χωρίς να αντιπαραθέτει την ενότητα από τα κάτω στην ενότητα από τα πάνω, είναι απαραίτητο να δίνει ιδιαίτερο βάρος στην ενότητα από τα κάτω, γιατί ο δρόμος που οδηγεί σ' αυτήν περνά υποχρεωτικά από τη μαζική πάλη για τα άμεσα καθημερινά ζητήματα.

Στην πολιτική των συμμαχιών το Κόμμα παρουσίασε και σοβαρά λάθη με μια σειρά παραχωρήσεις που έκανε, κυρίως, στη δεκαετία του '40, όπως είναι η υπαγωγή του ΕΛΑΣ στο Στρατηγείο Μέσης Ανατολής και οι συμφωνίες του Λιβάνου, της Καζέρτας και της Βάρκιζας.

Στις συμφωνίες αυτές δεν πάρθηκαν υπόψη, αλλά απεναντίας παραβιάστηκαν οι αρχές που προβλέπουν ότι οι συμφωνίες, ανεξάρτητα από την έκταση, τη διάρκεια και το επίπεδό τους, πρέπει πάντα να κλείνονται: α) στη βάση ενός κοινού και συγκεκριμένου προγράμματος, που να εξυπηρετεί τα συμφέροντα του λαού, όπως και όλων των συμβαλλόμενων μερών, β) να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της κάθε φορά κατάστασης και γ) να αντανakλούν τον υπάρχοντα συσχετισμό δυνάμεων.

Έτσι, στην περίοδο της Εθνικής Αντίστασης η ηγεσία

του Κόμματος, ενώ αποδείχτηκε ικανή να καθοδηγήσει με επιτυχία την πάλη για την επιβίωση του λαού και την απελευθέρωση της χώρας από τους κατακτητές, δεν μπόρεσε να οδηγήσει στην ολοκλήρωση των σκοπών της Εθνικής Αντιστάσης, γιατί ακολούθησε λαθεμένη στρατηγική σχετικά με το πρόβλημα της εξουσίας και δεν εκτίμησε σωστά το ρόλο του αγγλικού ιμπεριαλισμού και της ντόπιας αντίδρασης.

7. Το ΚΚΕ διαμόρφωσε και διαπαιδαγώγησε στελέχη που διακρίθηκαν σε σκληρούς και πολύμορφους μαζικούς αγώνες και στάθηκαν επικεφαλής του λαού.

Τα στελέχη αυτά πρωτοστάτησαν σ' όλους τους λαϊκούς αγώνες, εφαρμόζοντας τη γραμμή του Κόμματος, κρατώντας ψηλά τη σημαία του στην καθημερινή πάλη των εργαζομένων, στην παρανομία, στις φυλακές, τις εξορίες και στον ένοπλο απελευθερωτικό αγώνα.

Κανένα άλλο κόμμα στη χώρα μας δε διαπαιδαγώγησε, δε διαμόρφωσε και δεν ανέδειξε τόσους ήρωες και τόσες ηρωίδες.

Η ιστορία του ΚΚΕ δείχνει ότι τα στελέχη μπορούν να σταθούν μοχλός για την ανάπτυξη της δουλειάς του σ' όλους τους τομείς, αρκεί να γίνεται σωστή επιλογή και αξιοποίησή τους, να βοηθούνται στην ανάπτυξή τους και να ελέγχεται η δράση τους. Χρειάζεται το Κόμμα να δίνει την απαιτούμενη προσοχή στη συστηματική μελέτη, επιλογή, ανάδειξη και διαρκή αξιοποίηση του όλου σώματος στελεχών που κάθε φορά διαθέτει.

Η αξιοποίηση των στελεχών επιβάλλεται να γίνεται με κριτήριο την προσήλωσή τους στους σκοπούς και τις αρχές του Κόμματος, τις ικανότητές τους, το ήθος τους, το χαρακτήρα τους, την κοινωνική συμπεριφορά τους. Φυσικά, όταν αναδεικνύει και χρησιμοποιεί στελέχη το Κόμμα δεν μπορεί να μην παίρνει υπόψη του την προηγούμενη σταδιοδρομία τους, τα λάθη τους, και τη στάση τους απέναντι σ' αυτά. Είναι, όμως, που μετράει προπαντός σ' ένα στέλεχος είναι η προσήλωσή του στην υπόθεση του Κόμματος και του Λαού, η υποχρέωσή του να εφαρμόζει με συνέπεια τις αποφάσεις των σωμάτων και των οργάνων του Κόμματος.

Το Κόμμα, επικεντρώνοντας την κύρια προσοχή του στην ανάδειξη εργατικών στελεχών, πρέπει παράλληλα να δυναμώνει τη δουλειά του για την ανάδειξη στελεχών από τα άλλα κοινωνικά στρώματα, από τους αγρότες, τους υπάλληλους, τους επαγγελματίες, τους επιστήμονες και τους διανοούμενους.

Όπως δείχνει η όλη πορεία ζωής του Κόμματος, η σωστή πολιτική στελεχών, παρά τις αδυναμίες που πολλές φορές παρουσίαζε, βοήθησε στη συσπείρωση των ιδίων των στελεχών του και στην ενότητα ολόκληρου του Κόμματος, με βάση τη γραμμή που χάραζαν κάθε φορά τα σώματά του.

8. Το ΚΚΕ έκανε, από την πρώτη στιγμή της ύπαρξής του, θεμέλιο της ζωής και της δράσης του τον προλεταριακό διεθνισμό. Καταδίκασε το σοβινισμό των κομμάτων της Β' Διεθνούς και ακολούθησε το διεθνιστικό δρόμο. Υπεράσπισε με σταθερότητα και συνέπεια την πρώτη χώρα του σοσιαλισμού από τις συκοφαντίες, τις επιβουλές και τις επιδρομές των ιμπεριαλιστών. Εκδήλωσε την αλληλεγγύη του προς τις προλεταριακές επαναστάσεις και τα εθνικοαπελευθερωτικά-αντιιμπεριαλιστικά κινήματα που ξέσπασαν σε μια σειρά χώρες ύστερα από τη νίκη της Οκτωβριανής Σοσιαλιστικής Επανάστασης.

Το ΚΚΕ απέδειξε ότι ο προλεταριακός διεθνισμός δεν αντιφάσκει στον πατριωτισμό, αλλά μπορεί να σμίξει μαζί του σε μια αρμονική ενότητα, όπως συνέβη στα χρόνια του αντιφασιστικού πολέμου, όταν η πάλη του Κόμματος δεν υπήρξε μόνο έκφραση λαμπρού πατριωτισμού, αλλά και διεθνιστική συνεισφορά στον αγώνα των λαών για την ελευθερία, τη δημοκρατία, την ειρήνη και την κοινωνική πρόοδο. Το σωστό άλλωστε συνταίριασμα του πατριωτισμού με το διεθνισμό υπήρξε πάντα πρωταρχική πηγή δύναμης του ΚΚΕ.

Ο πατριωτισμός του ΚΚΕ εκδηλώθηκε στην πάλη για την εθνική ανεξαρτησία της πατρίδας μας, για την απαλλαγή της από την ιμπεριαλιστική οικονομική και πολιτική εξάρτηση, για την υπεράσπιση του δρόμου ανάπτυξης και προόδου της χώρας μας. Ενώ τα κόμματα της μεγάλης πλουτοκρατίας ξεπουλούσαν τον τόπο μας στους ξένους ιμπεριαλιστές, πρόδιναν τα εθνικά συμφέροντα, έσερναν το λαό σε

το εθνικιστικές πολεμικές περιπέτειες για τα συμφέροντα των ιμπεριαλιστών, το ΚΚΕ στάθηκε από την αρχή ο πιο συστηματικός υπερασπιστής των εθνικών συμφερόντων, πάλεψε ενάντια στο ξεπούλημα της Ελλάδας στο ξένο κεφάλαιο, ενάντια στις αποικιακές συμβάσεις, στάθηκε επικεφαλής της Εθνικής Αντίστασης και έδωσε όλες του τις δυνάμεις για την ανεξαρτησία της Ελλάδας.

Το ΚΚΕ στον ψευτοπατριωτισμό των κυρίαρχων τάξεων απεικονίζει τον αληθινό πατριωτισμό και στον αστικό εθνικισμό και σοβινισμό το διεθνισμό.

9. Το ΚΚΕ, από τα πρώτα χρόνια της ύπαρξής του, στάθηκε ο πιο ένθερμος αγωνιστής της ειρήνης και συνέβαλε με μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη του φιλειρηνικού κινήματος στη χώρα μας.

Σ' όλη του την ιστορία στάθηκε ο σημαιοφόρος της πάλης για τις δημοκρατικές ελευθερίες. Ενώ η ολιγαρχία και τα κόμμάτα της εγκαθίδρυναν, διευκόλυναν και ανέχονταν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο την επιβολή φασιστικών καθεστώτων, την παλινόρθωση της μοναρχίας, θέσπιζαν αντιδημοκρατικούς και τρομοκρατικούς νόμους και επέβαλαν αυταρχικά και αστυνομικά καθεστώτα, το ΚΚΕ βρισκόταν πάντα επικεφαλής των αγώνων του λαού ενάντια στο φασισμό και τη μοναρχία, ενάντια στις προσπάθειες της ολιγαρχίας να περιορίσει τις ελευθερίες και τα δημοκρατικά δικαιώματα.

10. Το ΚΚΕ, υπερνικώντας δεξιές και αριστερές παρεκκλίσεις και παρά τις προσωρινές υποχωρήσεις και κρίσεις, παρά τα λάθη που ορισμένες φορές έκανε, ακολούθησε, γενικά, σωστή πορεία εξυπηρέτησης των λαϊκών συμφερόντων. Ο ρόλος του σε κάθε θετικό και προοδευτικό βήμα που έγινε στον τόπο μας ήταν δημιουργικός και αποφασιστικός.

Γι' αυτό πέρασε στην ιστορία σαν κόμμα των αγώνων και των θυσιών για μια καλύτερη ζωή, για ένα ελπιδοφόρο μέλλον.

Το ΚΚΕ είναι το μοναδικό κόμμα που επέδειξε θάρρος στην ανοιχτή αναγνώριση λαθών. Τα λάθη που έκανε δεν έχουν καμιά σχέση με προδοσίες, όπως συμβαίνει με άλλα

κόμματα, αλλά οφείλονται κυρίως σε κακούς υπολογισμούς, σε λανθασμένη εκτίμηση πραγμάτων και καταστάσεων.

Ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας, που οργάνωσε και καθοδήγησε το ΚΚΕ με τις ΕΑΜικές οργανώσεις, είχε σαν αποτέλεσμα την απελευθέρωση της χώρας μας από τους κατακτητές και προκάλεσε βαθύτατες κοινωνικές ζυμώσεις, ανακατατάξεις και αλλαγές στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας. Υπήρξε και θα παραμένει ηρωική, αθάνατη εποποιία του έθνους, πηγή έμπνευσης και αναδημιουργίας για το λαό μας. Όσο για την αντίσταση του Δεκέμβρη, αυτή ήταν μια ηρωική πάλη του λαού μας κατά του αγγλικού ιμπεριαλισμού και της ντόπιας αντίδρασης, για την προάσπιση της εθνικής του ανεξαρτησίας. Και ο αγώνας του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας, ανεξάρτητα από τον τρόπο που οργανώθηκε και καθοδηγήθηκε και την κατάληξη που είχε, στρεφόταν ενάντια στην ιμπεριαλιστική επέμβαση, εξάρτηση και κηδεμονία και ενάντια σε ένα καθεστώς αντιδραστικό, αντιλαϊκό που επιβλήθηκε παρά τη λαϊκή θέληση. Ήταν αγώνας γεμάτος θυσίες και ηρωισμούς, συνέχεια της Εθνικής Αντίστασης και του Δεκέμβρη για την εθνική ανεξαρτησία και κυριαρχία, για την ομαλή δημοκρατική εξέλιξη και την κοινωνική πρόοδο.

Η ιστορία του ΚΚΕ αποτελεί ένα μεγάλο σχολείο πολιτικής και επαναστατικής πατριωτικής και διεθνιστικής διαπαιδαγώγησης, μια ανεξάντλητη πηγή έμπνευσης και προβληματισμού για τους κομμουνιστές και όλους τους λαϊκούς αγωνιστές. Η μελέτη της, η αφομοίωσή της βοηθάει την εργατική τάξη, τους εργαζόμενους, τη νεολαία, όλους τους δημοκράτες και πατριώτες να διεξάγουν πιο αποτελεσματικά την πάλη τους για τα προβλήματα και τα ζητήματά τους, για την Εθνική Ανεξαρτησία, για τη Δημοκρατία, την Ειρήνη και το Σοσιαλισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Το ΚΚΕ, *Επίσημα κείμενα*, τόμ. 1-6, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα.
- Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, Πρακτικά, έκδ. της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα, 1982.
- Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ), Πρακτικά, έκδ. του Ιστορικού Τμήματος της ΚΕ του ΚΚΕ, 1991.
- Το Προγραμμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς και το Καταστατικό της, Αθήνα, 1932.
- Η Σοσιαλιστική Οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης 1909-1918, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1989.
- Στενογραφημένα πρακτικά του Τρίτου Παγκοσμίου Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς, Πετρούπολη, 1922.
- Χρονικό αγώνων και θυσιών του ΚΚΕ, τόμ. Α' 1918-1945, έκδ. της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα, 1986.
- Ιστορία του Μεγάλου Πατριωτικού Πολέμου της Σοβιετικής Ενωσης 1941-1945 (στα ρωσικά).
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, «Εκδοτική Αθηνών» Α.Ε. (σε 16 τόμους).
- Μιλέστες και ομιλίες για τη ζωή και το έργο του Δ. Γληνού, «Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις», 1963.
- Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 17, Αθήνα, 1980.
- Γίγαντες για τη ζωή (Μαρτυρολόγιο), έκδ. της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα, 1988.
- Αρχείο της ΠΕΕΑ, Πρακτικά Συνεδριάσεων, Αθήνα, 1990.
- Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης 1940-1945, Δοκίμιο, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1984.
- Στ' άρματα, στ' άρματα. Χρονικό της Εθνικής Αντίστασης 1940-1945, Π.Λ.Ε., 1967.
- Ιστορία της Αντίστασης 1940-1945, (τόμοι 6), εκδ. «Αυλός», Αθήνα, 1979.
- Κομμουνιστική Διεθνής. Σύντομη ιστορική μελέτη, εκδ. «Ελεύθερη Ελλάδα», 1973.
- Στα 40 χρόνια του ΔΣΕ. Διήμερο Συμπόσιο, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1987.
- Αρχείο του ΚΚΕ.

- Αρχεία Υφυπουργείου Εθνικής Ασφάλειας, Τύπου και Τουρισμού, Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως.
- Αρχείο Ρώμα, τόμ. Α'.
- Εφημερίδες: Προοδευτική Αλλαγή, Γενάρης 1953.
- * Ριζοσπάστης, Νοέμβρης 1918 και Απρίλης 1934.
- * Ελευθερία, Οκτώβρης 1946.
- * Καθημερινή, Ιούλης 1935 και Μάρτης 1961.
- * Πατρίς, Ιούνης 1935.
- * Ακρόπολις, Ιούλης 1935 και Αύγουστος 1958.
- * Νεολόγος Πατρών, Μάρτης 1934.
- * Ελεύθερον Βήμα, Απρίλης 1936.
- * Τηλέγραφος Πατρών, Μάης 1936.

- Αγγ. Αγγελόπουλου, Από την Κατοχή στον εμφύλιο, εκδ. «Παρουσία», Αθήνα, 1994.
- Αθανασιάδη Γιώργη, Η πρώτη πράξη της ελληνικής τραγωδίας, εκδ. «Σύγχρονη εποχή», Αθήνα, 1994.
- Αυγέρη Μάρκου, Ζητήματα της Λογοτεχνίας μας, Π.Λ.Ε., 1964.
- Ανασασόπουλου Γεωργίου, Ιστορία της Ελληνικής Βιομηχανίας, (τόμοι 3), Αθήνα, 1947.
- Αμπελά Ι., Ιστορία της νήσου Σύρου, Αθήναι, 1874.
- Ανδρεάδη Α., Ιστορία της Ελληνικής Δημόσιας Οικονομίας, Αθήναι, 1918.
- Αξελού Λουκά, Γεώργιος Σκληρός, Σταθμός και όρια στη διαμόρφωση της κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα, Αθήνα, 1976.

- Βενάρδου Παναγιώτη, Η Συμφωνία της Βάρκιζας, εκδ. «Το Ποντίκι», Αθήνα 1995.
- Βουρνά Τάσου, Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας, (τόμοι 3), Αθήνα, 1981.
- Βαφειάδη Μάρκου, Απομνημονεύματα, (τόμ. 5ος), Αθήνα, 1985.
- Βασιλά Ευθυμίου, Αναμνήσεις, Αθήνα.
- Βεργόπουλου Κ., Το αγροτικό πρόβλημα στην Ελλάδα, Αθήνα, 1975.
- Βερναρδάκη Α., Περί του εν Ελλάδι εμπορίου, Αθήναι, 1885.

- Πικέλα Δ., *Ο Γουσταύος Ειχτάλ εν Ελλάδι*. (Διαλέξεις και αναμνήσεις), Αθήναι, 1893.
- Πουρνάζου Κ., *Τα προς βελτίωσιν της καταστάσεως των εργατών προτεινόμενα μέτρα*, Αθήναι, 1897.
- Γεωργιάδη Γ.Α., *Η πάλη των τάξεων εν Ελλάδι*, Αθήναι, 1921.
- Γεωργίου Η., *Η Βουλή με τους αγρότες της Θεσσαλίας και η δολοφονία του Μαρίνου Αντύπα*, Αθήνα, 1982.
- Γκουρβιτς Λεβ., *Ωρίων Αλεξάκης*, Αθήνα, 1979.
- Γιαννιού Ν., *Ο σοσιαλισμός του κράτους*, Αθήναι, 1914.
- Γρεβεντζή Μ., *Η στατιστική της βιομηχανίας και της βιοτεχνίας εις την νεωτέραν Ελλάδα*, Αθήναι, 1886.
- Λαφνή Γρ., *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων* (τόμοι 2), Αθήναι, 1974.
- Δημητρώφ Γ., *Απαντα*, τόμ. 4ος (στα ρωσικά).
- Δημητρίου Μ., *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα*, Αθήνα, 1985.
- Λασαίου Λ., *Περί βιομηχανίας εν Ελλάδι*, Αθήναι, 1871.
- Λουδούμη Β., *Ιδέαι ζώσαι του Πλ. Δρακούλη*, Αθήναι, 1910.
- Δρακούλη Πλ., *Τι είναι ο σοσιαλισμός*, Αθήναι, 1886.
- Ειχτάλ Γουστ., *Οικονομική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα μετά την επανάσταση*, Αθήνα, 1974.
- Ένγκελς Φρ., *Η ανάπτυξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη*.
- Ζαφειρόπουλου Δημ., *Ο αντισυμμοριακός Αγών 1945-1949*, Αθήναι, 1956.
- Ζευγού Γιάννη, *Σύντομη μελέτη της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήναι, 1945.
- Ζορμπιά Ν., *Απομνημονεύματα ή πληροφορίες περί των συμβάντων κατά την διάρκεια της επαναστάσεως της 15ης Αυγούστου 1909*, Αθήναι, 1925.
- Ζολώτα Ξεν., *Η Ελλάς εις το στάδιον της εκβιομηχανίσεως*, Αθήναι, 1926.

- Ζωΐδη Γιώργη, *Ιστορία της Ελλάδας, Νέοι χρόνοι*, Βαρσοβία, 1963.
- Ιωαννΐδη Γιάννη, *Άναμνήσεις*, Αθήνα, 1977.
- Καλλέργη Στ., *Ανέκδοτα κείμενα*, Αθήνα, 1982.
- Κατσούλη Γιώργη, *Η ιστορία του ΚΚΕ* (τόμοι 7), Αθήνα, 1977.
- Κορδάτου Γιάννη, *Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, εκδ. «20ός Αΐώνας», Αθήνα, 1958.
- Κορδάτου Γιάννη, *Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα*, εκδ. «Μπουκουμάνης», Αθήνα, 1973.
- Κορδάτου Γιάννη, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, εκδ. «Μπουκουμάνης», Αθήνα, 1972.
- Κόκκινου Διον., *Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος*, Αθήνα, 1972.
- Κολιού Νίτσα, *Οι ρίζες του εργατικού κινήματος και ο «Εργάτης» του Βόλου*, εκδ. «Οδυσσέας», Αθήνα, 1988.
- Κουτσούκαλη Αλέκου, *Η πρώτη δεκαετία του ΚΚΕ (1918-1928)*, Αθήνα, 1979.
- Κεπέση Νίκανδρου, *Ο Δεκέμβρης του 1944*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1979.
- Κωτσάκη Σπύρου, *Εισφορά στο χρονικό της κατοχής και της Εθνικής Αντίστασης στην Αθήνα*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1986.
- Κωνσταντινΐδη Δ., *Ο σοσιαλισμός εν Ελλάδι*, Αθήναι, 1910.
- Λένιν Β. Ι., *Άπαντα*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», (τόμοι 4, 6, 22, 25, 31, 32).
- Λάζαρης Βασίλης, *Πολιτική Ιστορία της Πάτρας*, τόμ. Α', Αθήνα, 1986.
- Λεονταρίτη Γ., *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα, 1978.
- Λιναρδάτου Σπ., *Η 4η Αυγούστου*, Π.Λ.Ε., 1967.
- Λουκάτου Σπ., *Ρόκκος Χοΐδας, Ο κήρυκας του ελληνικού σοσιαλισμού*, Αθήνα, 1984.
- Λουκάτου Σπ., *Τα χρόνια της ιταλικής και γερμανικής κα-*

- ... και της Εθνικής Αντίστασης στην Κεφαλονιά και Ιθάκη, Αθήνα, 1991.
- Λέων Γιωργίου, *Απ' τον αγώνα του στρατού μας στη Μεγάλη Ανατολή*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1984.
- Λουδοβίκος Γ., *Η εν Ελλάδι βιομηχανία και αι απεργίαι*, Εμπροστίας, 1883.
- Ματθαίου Στεφανίμ, *Η αυγή του ελληνικού καπιταλισμού εν Ελλάδι*, Αθήνα, 1946.
- Μελίου Μιχάλη, *Η σύγχρονη φάση ανάπτυξης του καπιταλισμού στην Ελλάδα*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1970.
- Μεταξά Ιωάννη, *Ημερολόγιον*, Αθήναι, 1951.
- Μπαρτζώτα Βασίλη, *Εθνική Αντίσταση και Δεκέμβρης 1944*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1979.
- Μανούσος Α., *Πολιτειαρχικά πληροφορία περί Ελλάδος*, Αθήναι, 1867.
- Μπουσδρά Δ., *Η απελευθέρωσις των σκλάβων αγροτών*, Αθήναι, 1915.
- Μουκωφ Κ., *Εισαγωγικά στην Ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης*, Αθήνα, 1985.
- Νουτταου Π., *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*, τόμ. Α', Αθήνα, 1990.
- Παϊζόπουλου Θωμά, *Τραγική πορεία*.
- Πουρνάρα Δημ., *Ιστορία του Αγροτικού Κινήματος εν Ελλάδι*, Αθήναι, 1931.
- Πουρνάρα Δημ., *Ιστορία του Διεθνούς Σοσιαλισμού*, Αθήναι, 1945.
- Παπάγου Αλ., *Ο ελληνικός στρατός και η προς πόλεμον προπαρασκευή του από Αύγουστο 1923 μέχρι Οκτωβρίου 1940*, Αθήναι, 1945.
- Πυρομαγλού Κομνηνού, *Ο Δούρειος Ίππος*, Αθήναι, 1953.
- Πιερρά Γ., *Ιστορικές και οικονομικές έρευνες*, Αθήναι, 1915.
- Ρούσου Πέτρου, *Η μεγάλη πενταετία*, (τόμοι 2), Αθήνα, 1978.

- Σάρλη Δημήτρη, *Η πολιτική του ΚΚΕ στον αγώνα κατά του μοναρχοφασισμού*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1975.
- Σαράφη Στέφανου, *Μετά τη Βάρκιζα*, Αθήνα, 1979.
- Σαρλ Ντε Γκολ, *Πολεμικά απομνημονεύματα* (στα ρωσικά), Μόσχα, 1957.
- Σκληρού Γ., *Εργα*, (Επιμέλεια Λουκά Αξελού), Αθήνα, 1976.
- Σβορώνου Ν., *Επισκόπηση Νεοελληνικής Ιστορίας*, εκδ. «Θεμέλιο», Αθήνα, 1976.
- Σκαλτσουνάκη Τ., *Περί της εν Ελλάδι βιομηχανίας*, Αθήναι, 1868.
- Σωτηροπούλου Δ., *Το ελληνικόν αγροτικόν πρόβλημα*, Αθήναι, 1861.

- Τρικούπη Σπ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμ. Δ', Αθήναι.
- Τσακαλώτος Θρ., *Δημοκρατία και ολοκληρωτισμός*.
- Τσιντζιλώνη Χρήστου, *ΟΚΝΕ 1922-1943*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1989.

- Φιλάρету Γ., *Σημειώσεις από του 75ου υψώματος 1848-1923*, Αθήναι, 1928.

- Χατζή Θανάση, *Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε 1941-1945*, εκδ. «Δωρικός», (τόμοι 3), Αθήνα, 1977.

- Ψυρούκη Ν., *Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, εκδ. «Επικαιρότητα», Αθήνα, 1976.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
 Κεφάλαιο I. ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΚΚΕ.	
Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ	
ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ	13
Το εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα μέχρι το 1909	13
1. Η οικονομική και πολιτική κατάσταση της Ελλάδας στα τέλη του 18ου-αρχές του 19ου αιώνα	13
2. Η ανάπτυξη του καπιταλισμού και τα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος	24
3. Οι πρώτες εργατικές εφημερίδες, οργανώσεις και απεργίες	27
4. Οι πρώτοι σοσιαλιστικοί όμιλοι	29
5. Δρακούλης και Καλλέργης	34
6. Ο γιορτασμός της εργατικής Πρωτομαγιάς το 1893 και το 1894	42
7. Οι αντιδράσεις της εξουσίας στην ανάπτυξη του σοσιαλιστικού κινήματος	43
8. Ομάδες και τάσεις στο σοσιαλιστικό κίνημα. Η αναρχική κίνηση της Πάτρας και του Πύργου ...	45
9. Γεώργιος Σκληρός	49
10. Το κίνημα των δημοτικιστών	51
11. Οι «κοινωνιολόγοι» και η σοσιαλιστική φιλολογία στην Ελλάδα	53
12. Το αγροτικό κίνημα και ο Μαρίνος Αντύπας	53
13. Το εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα του Βόλου	55
Το εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα από το 1909 μέχρι το 1918	55
1. Η διεθνής κατάσταση στις αρχές του 20ού αιώνα ...	55
2. Η κατάσταση στην Ελλάδα. Η εξέγερση στο Γουδί το 1909	56
3. Οι αγώνες της εργατικής τάξης μετά το 1909	61
4. Η αγροτική εξέγερση του Κιλελέρ	63

5. Η Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης	84
6. Βαλκανικοί πόλεμοι	86
7. Οι σοσιαλιστικές οργανώσεις στις παραμονές του Α' παγκόσμιου πολέμου	87
8. Ο Α' παγκόσμιος πόλεμος και οι Ευρωπαίοι σοσιαλιστές	89
9. Η Ελλάδα και οι Έλληνες σοσιαλιστές στον Α' παγκόσμιο πόλεμο	72
10. Οι πρώτες προσπάθειες ενοποίησης των σοσιαλιστικών οργανώσεων	74
11. Οι οικονομικές συνθήκες της Ελλάδας στις παραμονές της ίδρυσης της ΓΣΕΕ και του ΣΕΚΕ	75
12. Η Μεγάλη Οκτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση και η επίδρασή της στην Ευρώπη και την Ελλάδα	77
13. Η ίδρυση της ΓΣΕΕ	78

Κεφάλαιο 2. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΣΕΚΕ ΚΑΙ ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΟΥ (1918-1924) .....

1. Διεθνείς και εσωτερικές συνθήκες	83
2. Το 1ο Σοσιαλιστικό Συνέδριο	86
3. Οι πρώτοι αγώνες του ΣΕΚΕ	96
4. Η ίδρυση της Γ' Κομμουνιστικής Διεθνούς και η στάση του ΣΕΚΕ	99
5. Το 2ο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, 5-12 (18-25).4.1920	104
6. Το 2ο Συνέδριο της ΚΔ	110
7. Η τυχοδιωκτική εκστρατεία στη Μικρά Ασία και η πάλη του ΣΕΚΕ (Κ)	113
8. Το έκτακτο εκλογικό Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ), 16-19.9.20 (29.9.-2.10.20)	115
9. Η Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη και το Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ)	126
10. Η ίδρυση της ΟΚΝΕ	130

11. Η κατάσταση μετά τη μικρασιατική καταστροφή	131
12. Το «Μακεδονικό»	137
13. Πάλη για τον επαναστατικό χαρακτήρα του Κόμματος	142
14. Το 3ο Εκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ)	149

Κεφάλαιο 3. ΤΟ ΚΚΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ

ΤΗΣ ΜΕΡΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗΣ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ (1925-1928)	157
1. Ο καπιταλισμός σε νέα περίοδο	157
2. Η μερική σταθεροποίηση του καπιταλισμού στην Ελλάδα	159
3. Η αντίσταση των εργαζομένων στην πολιτική της σταθεροποίησης	162
4. Η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας του Πάγκαλου. Το ΚΚΕ περνά σοβαρή δοκιμασία	166
5. Το 3ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ. Επικράτηση των ρεφορμιστών	171
6. Η ανατροπή της δικτατορίας του Πάγκαλου	174
7. Το ΚΚΕ την περίοδο του συνασπισμού των κομμάτων της αστικής τάξης και η πάλη των εργαζομένων	179
8. Η πάλη του ΚΚΕ κατά του λικβινταρισμού. Το 3ο Τακτικό Συνέδριο του ΚΚΕ	185
9. Η επάνοδος του Ελευθέριου Βενιζέλου στην εξουσία	190
10. Το 4ο Τακτικό Συνέδριο του ΚΚΕ	192

Κεφάλαιο 4. ΤΟ ΚΚΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ

ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ (1929-1933)	199
1. Η παγκόσμια οικονομική κρίση και η άνοδος του διεθνούς επαναστατικού κινήματος	199

2. Οι συνέπειες της κρίσης στην οικονομία και τους εργαζόμενους της χώρας μας .....
3. Η άνοδος του μαζικού λαϊκού κινήματος και η πολιτική της «βενιζελικής σταθερότητας» .....
4. Η δράση του Κόμματος και οι αντιφάσεις της στρατηγικής και της τακτικής του στα χρόνια 1929-1931 .....
5. Η φραξιονιστική πάλη στο ΚΚΕ και η Έκκληση της ΕΕ της ΚΔ .....
6. Η στροφή του ΚΚΕ προς τις μάζες και τα αποτελέσματά της .....
7. Οι οικονομικοπολιτικές εξελίξεις και οι αγώνες των εργαζομένων στα χρόνια 1931-1933 .....
8. Το ΚΚΕ αναπτύσσει τις δυνάμεις του .....

Κεφάλαιο 5. ΤΟ ΚΚΕ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1934-1936) ..

1. Οι διεθνείς εξελίξεις .....
2. Η οικονομική και πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα .....
3. Η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (1934) – σταθμός στην ιστορία του κόμματος .....
4. Το 5ο Συνέδριο του ΚΚΕ .....
5. Το σύμφωνο κοινής δράσης για την αποτροπή στρατιωτικοφασιστικής δικτατορίας (5.10.34) ...
6. Εργατικοί και αγροτικοί αγώνες στα χρόνια 1934-1935 .....
7. Το βενιζελοπλαστηρικό κίνημα του 1935 .....
8. Το 7ο Συνέδριο της ΚΔ και η 4η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ .....
9. Το 6ο Συνέδριο του ΚΚΕ .....
10. Η ανάπτυξη του απεργιακού και του μαζικού λαϊκού κινήματος .....
11. Το νόθο δημοψήφισμα του 1935 και οι συνέπειές του .....

12. Τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης στις 9 του Μάη 1936	297
13. Προς τη φασιστική δικτατορία	300

Κεφάλαιο 6. ΤΟ ΚΚΕ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΦΑΣΙΣΤΙΚΗΣ

ΑΠΟΙΣΤΟΡΙΑΣ (1936-1940)	305
1. Η διεθνής κατάσταση	305
2. Ο χαρακτήρας της μοναρχοφασιστικής δικτατορίας της 4ης Αυγούστου	307
3. Η εσωτερική και εξωτερική πολιτική της δικτατορίας	308
4. Η ιδεολογία της μοναρχοφασιστικής δικτατορίας	316
5. Η στάση των αστικών κομμάτων απέναντι στη δικτατορία	317
6. Η πολιτική του ΚΚΕ κατά της φασιστικής δικτατορίας	318
7. Η 3η και 4η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ	321
8. Η δράση του ΚΚΕ και των αντιδικτατορικών οργανώσεων	324
9. Η εξέγερση στα Χανιά της Κρήτης	332
10. Η 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ και η υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας	334
11. Ο Β' παγκόσμιος πόλεμος και η Ελλάδα	338
12. Η κατάσταση του ΚΚΕ το 1939-1940	342

Κεφάλαιο 7. ΤΟ ΚΚΕ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ (1940-1945)	349
1. Η διεθνής κατάσταση	349
2. Η κατάσταση της χώρας μας τις παραμονές της επίθεσης της φασιστικής Ιταλίας	351
3. Φασιστική ιταλική επιδρομή. Παλλαϊκός συναγερμός	355
4. Γερμανική επίθεση κατά της Ελλάδας	362

5. Η μάχη της Κρήτης .....
6. Η τριπλή φασιστική κατοχή. Η Αντίσταση
συνεχίζεται. Αρχίζει η ανασυγκρότηση
των δυνάμεων του ΚΚΕ .....
7. Η είσοδος της ΕΣΣΔ στον πόλεμο
και η επίδρασή της στην πάλη των λαών
κατά του φασισμού .....
8. Η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Συγκρότηση
του ΕΕΑΜ. Πρώτες ένοπλες ομάδες .....
9. Η 7η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Ίδρυση του ΕΑΜ.
Η στάση των ηγετών των αστικών κομμάτων .....
10. Η αποδιοργάνωση της οικονομίας.
Ο τρομερός λιμός του 1941-1942 και η πάλη
για την επιβίωση .....
11. Η 8η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ και το πρόβλημα
του ένοπλου αγώνα. Ίδρυση του ΕΛΑΣ .....
12. Η επιχείρηση του Γοργοποτάμου.
Τα πρώτα φύτρα της λαϊκής εξουσίας .....
13. Η 2η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ .....
14. Η ριζική στροφή στο Β' παγκόσμιο πόλεμο και
η επίδρασή της στον εθνικοαπελευθερωτικό
αγώνα των λαών .....
15. Η ίδρυση της ΕΠΟΝ. Μεγάλη άνοδος
των οικονομικών και πολιτικών αγώνων .....
16. Ενταση της δράσης του ΕΛΑΣ.
Απελευθέρωση ολόκληρων περιοχών .....
17. Το κίνημα αντίστασης στη Μέση Ανατολή .....
18. Η υπονομευτική δράση των Βρετανών .....
19. Θηριωδίες και ολοκαυτώματα .....
20. Σύγκληση της 10ης Ολομέλειας της ΚΕ
του ΚΚΕ. Ίδρυση της ΠΕΕΑ. Σύγκληση του ΕΣ ...
21. Το πολιτιστικό έργο της Εθνικής Αντίστασης ...
22. Αναπροσαρμογή οργανωτικών μορφών.
Ανάδειξη στελεχών. Τύπος-διαφήμιση .....
23. Η Διάσκεψη του Λιβάνου.
Κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας» .....

24. Ο ΓΛΛΣ καταφέρει σκληρά πλήγματα στον εχθρό σ' όλη τη χώρα. Οι μάχες της σοδειάς, της Συμφαλίας, της Άμφισσας και η μεγάλη επιχείρηση της Αμφιλοχίας	472
25. Ο ΓΛΛΣ περνάει σε γενική επίθεση. Απελευθερώνει την Ελλάδα	478
26. Ένοπλη αγγλική επέμβαση. Η ηρωική αντίσταση του λαού το Δεκέμβρη του 1944	485
27. Η Συμφωνία της Βάρκιζας	494

Κεφάλαιο Β. ΤΟ ΚΚΕ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΜΟΥ (1945-1949). Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ ΔΣΕ	503
1. Η διεθνής κατάσταση	503
2. Η εσωτερική κατάσταση μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας	507
3. Η δραστηριότητα του ΚΚΕ. Η 11η Ολομέλεια της ΚΕ	509
4. Πολιτική και οικονομική κατάσταση	523
5. Το 7ο Συνέδριο του ΚΚΕ (1-6.10.45)	526
6. Οξυνση της πολιτικής κρίσης. Προτάσεις από το ΚΚΕ και το ΕΑΜ για διέξοδο	535
7. Ένταση του μονόπλευρου εμφύλιου πολέμου. Λησσοδικίες των μαζικών λαϊκών αγώνων	539
8. Η 2η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Το πρόβλημα του ένοπλου αγώνα	545
9. Έναρξη της ένοπλης πάλης. Οι πρώτες επιθέσεις	553
10. Σε δύσκολη θέση η ιθύνουσα τάξη	560
11. Το «Δόγμα Τρούμαν»	564
12. Ένταση και γενίκευση του εμφύλιου πολέμου	567
13. Το ΚΚΕ προσανατολίζεται στη δημιουργία Ελεύθερης Ελλάδας	572
14. Η κυβέρνηση Σοφούλη και η παραπλανητική επιχείρηση «κατευνασμός»	574
15. Η 3η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Μεταφορά του κύριου βάρους στον ένοπλο αγώνα	576

16. Και τυπικά εκτός νόμου το ΚΚΕ και το ΕΑΜ.
Διαμαρτυρίες για το δολοφονικό όργιο
και αγώνες των εργαζομένων .....
17. Νέα μεγάλη εκστρατεία κατά του ΔΣΕ .....
18. Ειρηνευτικές προτάσεις .....
19. Η διάσωση χιλιάδων παιδιών από τις περιοχές
των πολεμικών συγκρούσεων .....
20. Η μεγάλη μάχη του Γράμμου (14.6.-21.8.48).
Η 4η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ .....
21. Μετατροπή του ΔΣΕ σε τακτικό στρατό .....
22. Εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στο Βίτσι .....
23. Η δράση του ΔΣΕ σε διάφορες περιοχές
της χώρας. Κατάληψη πόλεων και κωμοπόλεων ..
24. Εναρξη της τελικής εξόρμησης του κυβερνητικού
στρατού από το Μοριά .....
25. Η 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ
(30 και 31.1.49) .....
26. Διεθνής κινητοποίηση για τον τερματισμό
του εμφυλίου .....
27. Ανακατάληψη του Γράμμου από το ΔΣΕ .....
28. Επιχειρήσεις στη Ρούμελη και τη Θεσσαλία .....
29. Δυνάμεις του ΔΣΕ στην Κρήτη και
σε άλλα νησιά .....
30. Ήττα και υποχώρηση του ΔΣΕ .....

Κεφάλαιο 9. ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

(Από την ιστορία του ΚΚΕ της περιόδου 1918-1949) ...

Βιβλιογραφία .....

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΚΕ ΤΟΥ ΚΚΕ
ΔΟΚΙΜΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΚΚΕ

Α' Τόμος
1918-1949

πέμπτη έκδοση

Τυπογραφική διόρθωση: Γ. Σκυλλάς

Φωτοστοιχειοθεσία - Μοντάζ: Compu-Libro – Αθανασίου

Εκτύπωση: Α. Χονδρορίζος & Σία ΟΕ

Βιβλιοδεσία: Γ. Λουίζος & Σία ΟΕ

Σεπτέμβρης 2008

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΕΒΕ